శ్రీమతే రామానుజాయనమః

అఖిలజనోద్ధారణంబునకయి పుడమినవతరించిన

శ్రీమద్రామానుజభగవత్పాదులచే

సిద్ధాన్తింపఁబడిన

విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతప్రక్రియావిశేషంబులు

సుఖంబుగబాలురకవగతంబగుటకై

శ్రీమదుభయవేదాంతప్రవర్తకాచార్యులగు

కందాడై.

దొడ్డయాచార్య

ప్రథమశిష్యులగున

శ్రీనివాసాచార్యులను వేదాంతవి

రచింపఁబడిన

యతీన్ద్రమతదీపిక యను

నీప్రకరణంబును--

శ్రీమదుభయవేదాంతప్రవర్తకులయిన

తిరుపతి. గోమఠము.

శ్రీనివాసాచార్యులగారిచేఁ

బరిశోధింపించి-

మహారాజరాజశ్రీ॥ ఉవ్వేరిపుత్తేరి.

చెంగల్వరాయనాయకులవారిచే

స్వకీయ

వేదాంతవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలయం

దచ్చుగూర్పించి లోకోపకారార్థంబుగఁ బ్రచురింపఁబడియె.

విభవసంవత్సరాశ్వయుజశుద్ధము.

౧౮౬౮ సం॥ సెప్టెంబర్ నె.

ప్ర క ట న ప త్రి క.

చెన్నపురితోఁజేరినచూళవేపేరిలో - మహారాజరాజశ్రీ - చెంగల్వరాయనాయకులవారిచేస్థాపింపం బడియుండు- వేదాంత విద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపవలయునని యుద్దేశించి యుండెడునద్వైతవిశిష్టాద్వైతభాష్యసహితదశోపనిషత్తులలో ౧౮౯౮ వ సం॥ ఆగష్టునెలవరకు- ఈశావాస్యము, కేనము, కఠవల్లియు, ప్రశ్నము, ముండకము, మాండూక్యముననునీయాఱును వీనిభాష్యములతోడను ముద్రింపఁబడియె- అవశిష్టములగు- తైత్తిరీయక, బృహదారణ్యక, ఛాందోగ్య, కౌషితకులనునివియు ముద్రింపఁబడుచున్నవి - ఇదివరకు ముద్రింపబడిన యీయాఱుపనిషత్తులపుస్తకపుశుద్ధపత్రిక- నింకముద్రింపఁగల యుపనిషత్పుస్తకముతుదను ముద్రింపించి యివ్వఁబడును.

ఈయాఱుపనిషత్తులపుస్తకపువెల.		రూ.	అ.
దళసరపుకాగితముల- ప్రతి. ౧కి,	శ్రేష్ఠమయినబయిండుతో.	౭	౦
	సుమారయినబయిండుతో.	౬	౮
సుమారైనకాగితముల- ప్ర. ౧కి,	శ్రేష్ఠమయినబయిండుతో.	౫	౦
	సుమారయినబయిండుతో.	౪	౮
శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయుక్తశ్రీరామానుజభాష్యము-			
దళసరపుకాగితముల- ప్రతి. ౧కి,	బయిండుతో.	౧౫	౦
సుమారైనకాగితముల-ప్రతి. ౧కి,	బయిండుతో.	౧౧	౦
యతీన్ద్రమతదీపిక- ప్రతి- ౧కి, బయిండుతో.		౦	౮

ద్రావిడలిపిగ్రంథములు.

తిరువాయ్మొழி ప్రతిపదటీకతో సుమారైనకాగితముల-	ప్ర-౧కి,బ.	౮	౦
తిరుచ్చందవిరుత్తం సుమారైనకాగితముల-	ప్ర-౧కి,బ.	౦	౮

ఈగ్రంథములు పైనచెప్పినముద్రాక్షరశాలయందు విక్రయింపఁబడుచున్నది.

ఇఁకముద్రింపఁగలతైత్తిరీయాదులగు నాలుగుపనిషద్భాష్యముల పుస్తకమునుగోరినవారలు- ప్రతి-౧కి, రూ. ౧౦ వంతునే ముందుగానిచ్చి యాచరిదాపుస్తకమునందు జేర్వాలు చేయుదురేని వారల కీనాలుగుపనిషత్తులపుస్తకపుముగింపులో నేర్పాటుచేయఁబడుదీనివెలలో ముందిచ్చియున్న యొకరూపాయను ద్రోసి తక్కిన వెలపుచ్చుకొని పుస్తకమివ్వఁబడును.

ఈదశోపనిషద్భాష్యము గ్రంథలిపిచేతసహితము ముద్రింపించుచున్నాము గాన- వలయువారలు మాచందాపుస్తకమునందు జేర్వాలుచేసి దళసరపుకాగితపుఫారము- ౧కి, అ. ౧౪. సుమారయినకాగితపుఫారము- ౧కి, అ. ౧. ఈ పంతున నెలనెలకెన్నిఫారములగుచున్నవో అన్నిఅణాలిచ్చి పుచ్చుకొనవలసినది.

ఈగొప్ప గ్రంథములను ముద్రించిప్రచురపఱచుటకై విశేషముగాధనమును వినియోగించి జీర్ణములగు బ్రహ్మవిద్యామహాగ్రంథములనుద్ధరించుటవలన జ్ఞానవృద్ధిఁజేయఁబూనిన- మహారాజరాజశ్రీ- చెంగల్వరాయనాయకులవారీముద్రాక్షరశాలలలోవచ్చునట్టిలాభమును- సంస్కృతాంధ్రాదిపాఠశాలాస్థాపనాదులచే మఱియు జ్ఞానవృద్ధియందును, మఱియు ననేకధర్మకార్యములయందును, వినియోగపఱచుటకుగాను ముద్రాక్షరశాల నొప్పగించియున్నారు గావున నీపుస్తకవిక్రయాదులవలనవచ్చునల్పలాభంబునకై యీగొప్పకార్యము నారంభించుట కాదు. ఇట్లుండగా గొందరీపుస్తకములకు వెలయెక్కుడని యాక్షేపించినట్లువినియెదము గావున వారికిఁ దెలియపఱచుటేమనిన- ఈపుస్తకములు గుజిరియందు విక్రయింపబడుపుస్తకములవలె కావు.

మఱియు జీర్ణములై యక్కడక్కడ విలీనంబులై యున్న యీగొప్పగ్రంథములను దెప్పించుతఱిని, వీనినిబండితులచేఁ బరిశోధింపించుతఱిని, వీనినచ్చుగూర్పించునెడను, నాయకులవారు సెలవుచేసినగొప్పమొత్తమునకు పుస్తకములవెలవలనగలుగునల్పలాభము వడ్డీకిని చాలియుండదు. ఈహేతువులనందఱును దెలిసికొనవలయును.

బైటిజిల్లాలలోనుండువారు- పైజెప్పఁబడినగ్రంథములఁగొనుటకును, చందాచేయుటకును, పైవిలాసము వ్రాసుకొనుక్రమము- చెన్నపట్టణము చూళైపే పేరిలో మాడెక్స్ వీధిడోరునెం|| ౧౧ గలగృహమునందు మ|| రా|| రా|| శ్రీ, వ హాండ్‌హౌస్ దుబాసి చెంగల్వరాయనాయకులవారిచే స్థాపింపంబడియుండు వేదాంతవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలకార్యదర్శియైన. కా. అరుణగిరిస్వామివారికియిప్పించేదియని వ్రాయవలసినది.

వ్రాసికొనుజాబులకుబదులుజాబువ్రాయవలెననుకోరువారలు. అరఅణాబిళ్లను- పంపించేజాబులోనుంచిపంపించవలసినది.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

యతీన్ద్రమతదీపికా.

ప్రథమోऽవతారః.

శ్లో॥ శ్రీవేఙ్కటేశం కరిశైలనాథం
శ్రీదేవరాజం ఘటికాద్రిసింహమ్।
కృష్ణేన సాకం యతిరాజమీడే
స్వప్నే చ దృష్టాన్మమ దేశికేన్ద్రాన్॥ ౧

యతీశ్వరం ప్రణమ్యాహం వేదాన్తార్యం మహాగురుమ్।
కరోమి బాలబోధార్థం యతీన్ద్రమతదీపికామ్॥ ౨

శ్రీమన్నారాయణ ఏవ చిదచిద్విశిష్టాద్వైతతత్త్వం, భక్తిప్రపత్తిభ్యాం ప్రసన్నస్స ఏవోపాయః, అప్రాకృతదేశవిశిష్టస్స ఏవ ప్రాప్య, ఇతి వేదాన్తవాక్యైః ప్రతిపాదయతాం వ్యాసబోధాయనగుహదేవభారుచిబ్రహ్మనన్ది ద్రమిడాచార్య శ్రీపరాఙ్కుశనాథ యామునముని యతీశ్వరప్రభృతీనాం మతానుసారేణ బాలబోధనార్థం వేదాన్తానుసారిణీ యతీన్ద్రమతదీపికాఖ్యా శారీరకపరిభాషా మహాచార్యకృపావలమ్బినా మయా యథామతి సఙ్గ్రహేణ ప్రకాశ్యతే. సర్వం పదార్థజాతం ప్రమాణప్రమేయభేదేన ద్విధా భిన్నం. ప్రమాణాని త్రీణ్యేవ. ప్రమేయం ద్వివిధం - ద్రవ్యాద్రవ్యభేదాత్. ద్రవ్యం ద్వివిధం - జడమజడం చేతి. జడం చ ద్వివిధం - ప్రకృతిః కాలశ్చేతి. ప్రకృతిశ్చతుర్వింశతితత్త్వాత్మికా. కాలస్తూపాధిభేదేన త్రివిధః. అజడం తు ద్వివిధం - పరాక్ప్రత్యక్చేతి. పరాగపి ద్విధా - నిత్యవిభూతిర్ధర్మభూతజ్ఞానం చేతి. ప్రత్యగపి ద్వివిధః - జీవేశ్వరభేదాత్. జీవస్త్రివిధః - బద్ధముక్తనిత్యభేదాత్. బద్ధోऽపి ద్వివిధః - బుభుక్షు

ముముక్షుభేదాత్. బుభుక్షుర్ద్వివిధః - అర్థకామపరో ధర్మపర
శ్చేతి. ధర్మపరో ద్వివిధః - దేవతాన్తరపరో భగవత్పరశ్చేతి. ము
ముక్షుర్ద్వివిధః - కైవల్యపరో మోక్షపరశ్చేతి. మోక్షపరో ద్వి
విధః - భక్తః ప్రపన్నశ్చేతి. ప్రపన్నశ్చ ద్వివిధః - ఏకాన్తీ పరమై
కాన్తీ చేతి. పరమైకాన్తీ ద్వివిధః - దృప్తార్తభేదాత్. పఞ్చధాఽవస్థి
త ఈశ్వరః - పరవ్యూహవిభవాన్తర్యామ్యర్చావతారభేదాత్.
పర ఏకధా. వ్యూహశ్చతుర్ధా - వాసుదేవసఙ్కర్షణప్రద్యు
మ్నానిరుద్ధభేదాత్. కేశవాదివ్యూహాన్తరం. మత్స్యాదయో వి
భవాః పునరనన్తాః. అన్తర్యామీ ప్రతిశరీరమవస్థితః. అర్చావతా
రస్తు శ్రీరఙ్గాదిషు సకలమనుజనయనవిషయతాంగతో మూర్తివి
శేషః. అద్రవ్యంతు సత్త్వరజస్తమశ్శబ్దస్పర్శరూపరసగన్ధసం
యోగశక్తిభేదాద్దశైవ. ఏవముద్దేశక్రమేణ పరీక్షా క్రియతే. త
త్ర ప్రమాకరణం ప్రమాణం. ప్రమాణం లక్ష్యం. ప్రమాకరణ
త్వం లక్షణం. యథాఽవస్థితవ్యవహారానుగుణం జ్ఞానం ప్రమా.
ప్రమా లక్ష్యం. యథావస్థితవ్యవహారానుగుణజ్ఞానత్వం లక్షణం.
జ్ఞానం ప్రమేత్యుక్తే శుక్తికాయామిదం రజతమితి జ్ఞానేఽతివ్యా
ప్తిః - అత ఉక్తం వ్యవహారానుగుణం జ్ఞానమితి. ఏవమపి తత్రైవా
తివ్యాప్తిః - భ్రాన్తిదశాయామిదం రజతమితి వ్యవహ్రియమాణ
త్వాత్. అత ఉక్తం యథాఽవస్థితేతి. యథావస్థితపదేన సంశయా
న్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానవ్యావృత్తిః. ధర్మిగ్రహణే మిథో విరుద్ధానే
కవిశేషస్ఫురణం సంశయః - యథోర్ధ్వతావిశిష్టే స్థాణుర్వా పు
రుషో వేతి జ్ఞానం. అన్యథాజ్ఞానం నామ ధర్మవిపర్యాసః - యథా క
ర్తృత్వేన భాసమానే ఆత్మని కుయుక్తిభిః కర్తృత్వస్య భ్రాన్తత్వో
పపాదనం. విపరీతజ్ఞానం నామ ధర్మివిపర్యాసః - యథా వస్తునో
వస్త్వన్తరజ్ఞానం. లక్షణస్య త్రీణి దూషణాని సన్తి - అవ్యాప్తిరతి

వ్యాప్తిరసమ్భవశ్చేతి. లక్ష్యైకదేశే లక్షణస్యావర్తనమవ్యాప్తిః.
లక్ష్యాదన్యత్రవర్తమానత్వమతివ్యాప్తిః. లక్ష్యైకాప్యవర్తనమ
సమ్భవః- యథా చతుర్విషయోజీవ ఇత్యుక్తే అసమ్భవఏవ.
అత్రోక్తదూషణత్రయాభావాత్ప్రమాణలక్షణంసుస్థితం. సా
ధకతమంకరణం. అతిశయితసాధకంసాధకతమం. యస్మిన్సత్య
విళమ్బేనజ్ఞానముత్పద్యతే- తదతిశయితమిత్యుచ్యతే. తేనప్ర
మాకరణం ప్రమాణమితిసిద్ధం. అనధిగతార్థగన్తృప్రమాణమి
త్యాదికంతుతత్తద్వాదిభిరేవనిరస్తత్వాదనాదరణీయం. తాని
ప్రమాణానిప్రత్యక్షానుమానశబ్దాఖ్యానిత్రీణి. తత్రసాక్షాత్కా
రిప్రమాకరణంప్రత్యక్షం. అనుమానాదివ్యావృత్త్యర్థంసాక్షా
త్కారీతి. మహేన్ద్రియవ్యావృత్త్యర్థంప్రమేతి. తచ్చప్రత్యక్షం
ద్వివిధం- సవికల్పకనిర్వికల్పకభేదాత్. నిర్వికల్పకంనామగు
ణసంస్థానాదివిశిష్టప్రథమపిణ్డగ్రహణం. సవికల్పకంతుసప్ర
త్యవమర్శంగుణసంస్థానాదివిశిష్టద్వితీయాదిపిణ్డగ్రహణం. ఉ
భయమప్యేతద్విశిష్టవిషయమేవ- అవిశిష్టగ్రాహిణోజ్ఞానస్యా
నుపలమ్భాదనుపపత్తేశ్చ. గ్రహణప్రకారస్తుఆత్మామనసాసం
యుజ్యతే- మనఇన్ద్రియేణ- ఇన్ద్రియమర్థేన - ఇన్ద్రియాణాం
ప్రాప్యకారిత్వనియమాత్ అతోఘటాదిరూపార్థస్యచక్షురా
దీన్ద్రియస్యచసన్నికర్షేసతిఅయంఘటఇతి చాక్షుషజ్ఞానం
జాయతే. ఏవంస్పార్శనప్రత్యక్షాదయోఽపి. ద్రవ్యగ్రహణేసం
యోగస్సమ్బన్ధః. ద్రవ్యగతరూపాదిగ్రహణేసమవాయానఙ్గీ
కారాత్సంయుక్తాశ్రయణంసమ్బన్ధః. నిర్వికల్పకసవికల్పకభి
న్నంప్రత్యక్షంద్వివిధం అర్వాచీనమనర్వాచీనంచేతి. అర్వా
చీనంపునర్ద్వివిధం- ఇన్ద్రియసాపేక్షంతదనపేక్షంచేతి. తదన
పేక్షంద్వివిధం- స్వయంసిద్ధం దివ్యంచేతి. స్వయంసిద్ధం యో

గజన్యం. దివ్యం- భగవత్ప్రసాదజన్యం. అనర్వాచీనంతు ఇ
న్ద్రియానపేక్షంనిత్యముక్తేశ్వరజ్ఞానం. అనర్వాచీనంప్రసఙ్గా
దుక్తం. ఏవం సాక్షాత్కారిప్రమాకరణంప్రత్యక్షమితిసిద్ధం.
ననుయథావస్థితవ్యవహారానుగుణంజ్ఞానంప్రమేత్యుక్తం- ఏ
వంచస్మృతేరపియథావస్థితవ్యవహారానుగుణజ్ఞానత్వేనప్రా
మాణ్యాత్ స్మృతేరపిప్రామాణ్యేనపరిగణనాత్త్రీణ్యేవప్రమా
ణానీతికథంప్రతిపాద్యతఇతిచేత్. ఉచ్యతే- స్మృతేఃప్రామా
ణ్యాఙ్గీకారేపి సంస్కారసాపేక్షత్వా, త్తస్యప్రత్యక్షమూల
త్వాత్, తన్మూలభూతప్రత్యక్షేన్తర్భావఇతినపృథక్ప్రమాణత్వక
ల్పనం. అతస్త్రీణ్యేవేతిసమ్భవతి. స్మృతిర్నామపూర్వానుభ
వజన్యసంస్కారమాత్రజన్యంజ్ఞానం. సంస్కారోద్బోధశ్చ *స
దృశాదృష్టచిన్తాద్యా ఇత్యుక్తప్రకారేణక్వచిత్సదృశదర్శనాత్
భవతి. క్వచిదదృష్టాత్. క్వచిచ్చిన్తయా. సదృశోయథా- దే
వదత్తయజ్ఞదత్తయోస్సహానుభూతయోర్దేవదత్తదర్శనేయజ్ఞ
దత్తస్మృతిః. ద్వితీయోయథా - యాదృచ్ఛికకాలాన్తరాను
భూతశ్రీరఙ్గాదిదివ్యదేశస్మృతిః. తృతీయస్తు శ్రీవేఙ్కటేశస్య
కమనీయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహస్మృతిః. సమ్యగనుభూతస్యసర్వ
స్యస్మృతివిషయత్వనియమః. క్వచిత్కాలదైర్ఘ్యాద్వ్యాధ్యాది
నావాసంస్కారస్యప్రమోషాత్స్మృత్యభావః. యథాస్మృతేః
ప్రత్యక్షేన్తర్భావః- ఏవంసోయందేవదత్తఇతిప్రత్యభిజ్ఞాయా
అపిప్రత్యక్షేన్తర్భావః. అస్మన్మతేఅభావస్యభావాన్తరరూప
త్వాత్తస్యాపిప్రత్యక్షేన్తర్భావః. ఘటప్రాగభావోనామమృ
దేవ. ఘటధ్వంసశ్చకపాలమేవ. ప్రాయఃపూర్వరూపేణానేనభ
వితవ్యమిత్యేతదూహః. సంశయఉక్తః. తయోరపిప్రత్యక్షే
న్తర్భావః. పుణ్యపురుషనిష్ఠాప్రతిభాపిప్రత్యక్షాన్తర్గతా. *య

ధార్థంసర్వవిజ్ఞానమితి వేదవిదాంమతమిత్యుక్తత్వాత్ భ్రమాదిప్రత్యక్షాదిజ్ఞానంయథార్థమేవ-అఖ్యాత్యాత్మఖ్యాత్యనిర్వచనీయఖ్యాత్యన్యథాఖ్యాతివాదినోనిరస్యసత్ఖ్యాతిపక్షస్వీకారాత్. సత్ఖ్యాతిర్నామజ్ఞానవిషయస్యసత్యత్వం. తర్హిభ్రమత్వంకథమితిచేత్. విషయవ్యవహారబాధాద్భ్రమః. తదుపపాదయామః- పఞ్చీకరణప్రక్రియయాపృథివ్యాదిషుసర్వత్రసర్వభూతానాంవిద్యమానత్వా, దతఏవశుక్తికాయాంరజితాంశస్యవిద్యమానత్వా,జ్జ్ఞానవిషయస్యసత్యత్వం. తత్రరజితాంశస్యస్వల్పత్వాత్తునవ్యవహారఇతిజ్ఞానంభ్రమః. శుక్త్యంశభూయస్త్వజ్ఞానాద్భ్రమనివృత్తిః. స్వప్నాదిజ్ఞానంతుసత్యమేవ - తత్తత్పురుషానుభావ్యతయాతత్తత్కాలావసానాన్రథాదీన్ పరమపురుషస్సృజతీతిహి శ్రుత్యా ఉపగమ్యతే. పీతశ్శఙ్ఖఇత్యాదౌ నయనవర్తిపిత్తద్రవ్యసమ్భిన్నానాయనరశ్మయ శ్శఙ్ఖాదిభిస్సంయుజ్యన్తే - తత్రపిత్తగతపీతిమాభిభూతశ్శఙ్ఖగతశుక్లిమానగృహ్యతే- అతస్సువర్ణానులిప్తశఙ్ఖవత్పీతశ్శఙ్ఖఇతిప్రతీయతే. సూక్ష్మత్వాత్పీతిమాస్వనయన నిష్క్రాన్తతయాస్వేనైవగృహ్యతే. జపాకుసుమసమీపవర్తిస్ఫటికమణిరపిరక్తఇతిగృహ్యతే-తజ్జ్ఞానంసత్యమేవ. మరీచికాయాంజలజ్ఞానమపి పఞ్చీకరణప్రక్రియయాపూర్వోక్తవదుపపద్యతే. పఞ్చీకరణప్రక్రియాతూత్తరత్రవక్ష్యతే. దిగ్భ్రమోపితథైవ- దిశిదిగన్తరస్యవిద్యమానత్వా, దవచ్ఛేదకమన్తరేణదిగితిద్రవ్యాన్తరానఙ్గీకారాత్, అలాతచక్రాదౌతుశైఘ్ర్యాత్తత్తద్దేశసంయుక్తతద్వస్తుగ్రహణమేవ - తదపిసత్యం. దర్పణాదిషునిజముఖప్రతీతిరపియథార్థా-దర్పణాదిప్రతిహతగతయోనాయనరశ్మయోదర్పణాదిగ్రహణపూర్వకం నిజముఖాదిగృహ్ణన్తీతి. తత్రాప్యతిశైఘ్ర్యాత్

న్తరాళాగ్రహణాత్తథాప్రతీతిః. ద్విచన్ద్రజ్ఞానాదావప్యఙ్గుళ్య
వష్టమ్భతిమిరాదిభిర్నాయన తేజోగతిభేదేన సామగ్రీభేదాత్
సామగ్రీద్వయమన్యోన్యనిరపేక్షం ద్విచన్ద్రగ్రహణహేతుర్భ
వతి- సామగ్రీద్వయంపారమార్థికం- తేనద్విచన్ద్రజ్ఞానంభవతి.
అతస్సర్వంవిజ్ఞానంసత్యంసవిశేషవిషయంచ - నిర్విశేషవస్తు
నోఽగ్రహణాత్. ఏవమ్భూతంప్రత్యక్షంప్రథమతో భేదమేవ
గృహ్ణాతి. భేదఇతివ్యవహారేతు ప్రతియోగ్యపేక్షా- నతుస్వరూ
పేణేతి- తేనానవస్థాఽన్యోన్యాశ్రయదోషోపి నాస్తి. ఉపర్యుప
ర్యపేక్షాఽనవస్థా. పరస్పరాపేక్షాఽన్యోన్యాశ్రయః. ననుదశ
మస్త్వమసీత్యేతదపిప్రత్యక్షం కింనస్యాదితిచేన్న- త్వమిత్యేత
స్యప్రత్యక్షత్వేపిదశమోసీత్యేతస్య వాక్యజన్యత్వాత్. యది
దశమోసీత్యేతస్యప్రత్యక్షవిషయత్వం- తర్హిధర్మవాంస్త్వమి
త్యేతస్యాపిప్రత్యక్షత్వంస్యాత్. అస్తికారేఽపిప్రసక్తాత్. అ
తఏవ *తత్త్వమసీతి వాక్యస్యనాపరోక్షజ్ఞానజనకత్వం. ఏతే
నప్రత్యక్షప్రమాకరణం ప్రత్యక్షప్రమాణం. ప్రమాచాత్రచై
తన్యమేవ. చైతన్యంచత్రివిధం- అన్తఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్యం
వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యంవిషయావచ్ఛిన్నచైతన్యంచేతి. యదా
త్రయాణామైక్యం తదాసాక్షాత్కారః. తదపినిర్విశేషవిష
యమేవ. అభేదమేవగృహ్ణాతీత్యాదికుదృష్టికల్పనానిరస్తా. నిర్వి
కల్పకం నామజాత్యాదియోజనాహీనంవస్తుమాత్రావగాహి
కించిదిదమితిజ్ఞానమితి నైయాయికానాంమతమపి. నను *కా
ణాదంపాణినీయంచ సర్వశాస్త్రోపకారకమిత్యుక్తత్వాత్ క
థంగౌతమమతనిరాసఇతిచేత్. ఉచ్యతే- నకార్త్స్న్యేనాన్య
మతనిరాసః క్రియతే- యావదిహాయుక్తం తావన్నిర
క్రియతే - పరకల్పితతటాకోపజీవనవత్. నహిలుతటాకస్థప

జ్ఞోపిస్స్వీక్రియతే. అతఃపరమాణుకారణత్వం, వేదపౌరుషేయత్వం, ఈశ్వరానుమానికత్వం, జీవవిభుత్వం, సామాన్యవిశేషసమవాయానాంపదార్థత్వేనస్వీకారః, ఉపమానాదేఃప్రమాణత్వకల్పనం, సఙ్ఖ్యాపరిమాణపృథక్త్వపరత్వాపరత్వగురుత్వద్రవత్వాదీనాంపృథగ్గుణత్వకల్పనం, దిశోపిద్రవ్యత్వకల్పన,మిత్యాదిసూత్రకారాదివిరుద్ధప్రక్రియానాస్మాభిస్స్వీక్రియతే- అవిరుద్ధానిస్వీక్రియన్తఇతినవిరోధః.

ఇతియతీన్ద్రమతదీపికాయాం ప్రత్యక్షనిరూపణంనామ
ప్రథమోఽవతారః.

ద్వితీయోవతారః.

అథానుమానంనిరూప్యతే - వ్యాప్యస్యవ్యాప్యత్వానుసన్ధానాత్ వ్యాపకవిశేషప్రమితిరనుమితిః. తత్కరణమనుమానం. వ్యాప్యస్య- ధూమస్యఅగ్నివ్యాప్యత్వానుసన్ధానాద్వ్యాపకవిశేషప్రమితేః- వహ్నిప్రమితేః. అనధికదేశకాలనియతం వ్యాప్యం. అన్యూనదేశకాలవృత్తివ్యాపకం. తదేవమవినాభూతంవ్యాప్యం - తత్ప్రతిసమ్బన్ధి వ్యాపకమితి తేననిరుపాధికతయానియతసమ్బన్ధోవ్యాప్తిరిత్యుక్తంభవతి. సేయంయత్రధూమస్తత్రవహ్నిరితి వ్యాప్తిర్భూయోదర్శనేనగృహ్యతే. వ్యాప్తిర్ద్వివిధా - అన్వయవ్యతిరేకభేదాత్. సాధనవిధిసాధ్యవిధిరూపేణ ప్రవృత్తావ్యాప్తిరన్వయవ్యాప్తిః - యథాయోయోధూమవాన్ - ససోఽగ్నిమానితి. సాధ్యనిషేధేసాధననిషేధరూపేణప్రవృత్తావ్యతిరేకవ్యాప్తిః యథాయోఽనగ్నిః - సనిర్ధూమఇతి. సేయముభయవిధావ్యాప్తిరుపాధిసమ్భవేదుష్టా.

సాధ్యవ్యాపకత్వే సతి సాధనావ్యాపక ఉపాధిః- యథా వహ్నే ర్ధూమే సాధ్యమానే ఆర్ద్రేన్ధనసంయోగ ఉపాధిః, మైత్రీతనయత్వేన శ్యామత్వే సాధ్యమానే శాకపాకజత్వముపాధిః,. స చోపాధిర్ద్వివిధః- నిశ్చితశ్శఙ్కితశ్చేతి. నిశ్చితో యథా- విప్రతిపన్నా సేవా దుఃఖహేతుః- సేవాత్వాత్ - రాజసేవావదిత్యత్ర పాపారబ్ధత్వముపాధిః-అయం చేశ్వరసేవాయాం నాస్తీతి నిశ్చయాత్. శఙ్కితో యథా- విప్రతిపన్నో జీవః పతచ్ఛరీరావసానే ముక్తిమాన్-నిష్పన్నసమాధిత్వాత్- శుకాదివదిత్యత్ర కర్మాత్యన్తపరిక్షయః -స చ నిష్పన్నసమాధౌ విప్రతిపన్నే జీవే అస్తి నాస్తీతి సన్దిగ్ధత్వాచ్ఛఙ్కితోపాధిః. అతో నిరుపాధికసమ్బన్ధవద్వ్యాప్యమితి సిద్ధం. వ్యాప్యం - సాధనం - లిఙ్గమిత్యనర్థాన్తరం. తస్య ద్వే రూపే అనుమిత్యఙ్గభూతే - వ్యాప్తిః పక్షధర్మతా చేతి. పఞ్చ రూపాణ్యపి సన్తి - తాని చ పక్షధర్మత్వం, సపక్షే సత్త్వం, విపక్షాద్వ్యావృత్తిః, అబాధితవిషయత్వం, అసత్ప్రతిపక్షత్వం, చేతి. సిషాధయిషితధర్మవిశిష్టో ధర్మీ పక్షః- యథాఽగ్నిమత్త్వాదిసాధనే పర్వతాదిః. సిషాధయిషితధర్మసజాతీయవాన్ సపక్షః-యథా మహానసాదిః. సాధ్యతజ్జాతీయశూన్యో విపక్షః- యథా మహాహ్రదాదిః. ప్రబలప్రమాణేన పక్షే నిశ్చితసాధ్యాభావవత్త్వం బాధితవిషయత్వం - యథా మహాహ్రదోఽగ్నిమానిత్యాదిః. తదభావవత్త్వమబాధితవిషయత్వం. సమబలతయా ప్రతీయమానప్రమాణోపరోధాభావో ఽసత్ప్రతిపక్షత్వం. ఏవంభూతం వ్యాప్యం ద్వివిధం- అన్వయవ్యతిరేకి కేవలాన్వయిభేదాత్. పూర్వోక్తపఞ్చరూపోపపన్నం వ్యాప్యమన్వయవ్యతిరేకి. యథా- పర్వతోఽగ్నిమాన్- ధూమవత్త్వాత్ -యో యో ధూమవాన్ సోఽగ్నిమాన్ - యథా మహానసః - యోఽన

గ్నిస్సన్నిర్ధూమః- యథా హ్రద ఇతి. తాదృశమేవవిపక్షరహితం వ్యాప్యం కేవలాన్వయి. యథా బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం - వస్తుత్వాత్ - ఘటవత్. విపక్షాభావాత్ కేవలాన్వయిచతూరూపోపపన్నం. కేవలవ్యతిరేకిణిసాధ్యాప్రసిద్ధేస్తద్వ్యతిరేకవ్యాప్తిర్దుర్గ్రహా- అతః కేవలవ్యతిరేకినిరాసః. కేవలాన్వయిఅన్వయవ్యతిరేకిచాత్యన్తాతీన్ద్రియార్థగోచరంనిరస్తం. తదేతదనుమానంస్వార్థంపరార్థంచేతిద్వివిధంవిభజ్యకేచిదాహుః. సర్వేషామనుమానానాంస్వప్రతిసన్ధానాదిబలేనప్రవృత్తతయాస్వవ్యవహారమాత్రహేతుత్వమితిస్వార్థానుమానమేవేత్యపరే. తదనుమానబోధకవాక్యంప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయనిగమనరూపపఞ్చావయవసంయుక్తం. తత్రపక్షవచనంప్రతిజ్ఞా- యథాఽగ్నిమానితి. లిఙ్గవచనంహేతుః- యథాధూమవత్త్వాదితి. వ్యాప్తినిర్దేశపూర్వకందృష్టాన్తవచనముదాహరణం. తద్ద్వివిధం- అన్వయవ్యతిరేకభేదాత్. యోయోధూమవాన్ససాగ్నిమానిత్యన్వయోదాహరణం. యోఽనగ్నిస్సనిర్ధూమ ఇతివ్యతిరేకోదాహరణం. దృష్టాన్తావమర్శనేనవ్యాప్తతయాపక్షేహేతూపన్యాసవాక్యముపనయః. సోపిద్వివిధః - అన్వయవ్యతిరేకభేదాత్. తథాధూమవానయమిత్యన్వయోపనయః. అయంచనతథానిర్ధూమ ఇతివ్యతిరేకోపనయః. హేతుపూర్వకంపక్షేసాధ్యోపసంహారవాక్యంనిగమనం. ఏతదపిద్వివిధం- యథాతస్మాదగ్నిమానితి, అయంనిరగ్నిర్నభవతీతి. ఏవంపఞ్చావయవవాదినోనైయాయికాః. ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణరూపత్ర్యవయవవాదినోమీమాంసకాః. ఉదాహరణోపనయరూపావయవద్వయవాదినస్సౌగతాః. అస్మాకంత్వనియమః- క్వచిత్పఞ్చావయవాః. క్వచిత్త్రయోఽవయవాః. క్వచిద్ద్వావవయవౌ -ఉదాహ

రణోపనయాభ్యామేవ వ్యాప్తి పక్షధర్మత్వయో స్సిద్ధత్వా
త్తావతైవానుమిత్యుపపత్తేః. వ్యుత్పన్నమధ్యమకయోరధియాంవి స్త
రసఙ్క్షేపాభ్యాంవ్యవహారఉపపద్యతఇత్యనియమఏవ. ఏవంప
ఞ్చావయవయుక్తస్సద్ధేతురేవవహ్న్యనుమాపకః. సద్ధేతురిత్యు
క్తత్వాత్ ధూమసదృశధూళీపటలాన్నవహ్న్యనుమితిః. అన్యే
హేతువదవభాసమానాహేత్వాభాసాః. తేచాసిద్ధవిరుద్ధానై
కాన్తికప్రకరణసమకాలాత్యయాపదిష్టభేదాత్పఞ్చప్రకారాః.
తత్రాసిద్ధస్త్రివిధః-స్వరూపాసిద్ధఆశ్రయాసిద్ధోవ్యాప్యత్వా
సిద్ధశ్చేతి. స్వరూపాసిద్ధోయథా-నిత్యోజీవః-చాక్షుషత్వాత్-
ఘటవత్. ఆశ్రయాసిద్ధస్తు - వ్యోమారవిన్దంసురభి- అరవిన్ద
త్వాత్-సరోజారవిన్దవత్. వ్యోమారవిన్దమాశ్రయః-సచాసి
ద్ధః. వ్యాప్యత్వాసిద్ధోద్వివిధః-ఏకోవ్యాప్తిగ్రాహకప్రమాణా
భావాత్. అపరస్తూపాధిసద్భావాత్. ఆద్యోయథా-యత్సత్
తత్క్షణికమితి-క్షణికత్వసత్త్వయోర్వ్యాప్తిగ్రాహకప్రమాణా
సిద్ధేః. ద్వితీయోయథా- అగ్నీషోమీయహింసాఅధర్మసాధికా-
హింసాత్వాత్-క్రతుబాహ్యహింసావదితి. అత్రనిషిద్ధత్వము
పాధిః-అతోహింసాత్వహేతుస్సోపాధికః. విపరీతవ్యాప్తోహే
తుర్విరుద్ధః-తద్యథా-ప్రకృతిర్నిత్యా-కృతకత్వాత్-కాలవత్
కృతకత్వహేతుస్సాధ్యాభావవ్యాప్తః. సవ్యభిచారో ఽనైకా
న్తికః. సచద్వివిధః-సాధారణో ఽసాధారణశ్చేతి. పక్షసపక్షవి
పక్షవృత్తిస్సాధారణానైకాన్తికః-యథాశబ్దోనిత్యః-ప్రమేయ
త్వాత్-కాలవత్. అసాధారణస్తుసపక్షవిపక్షాద్వ్యావృత్తః-
యథా భూర్నిత్యా- గన్ధవత్త్వాత్. ప్రకరణసమస్తుసాధ్యవిప
రీతసాధకహేత్వన్తరవాన్-యథా ఈశ్వరోనిత్యః-అనిత్యధర్మ
రహితత్వాత్, ఈశ్వరోననిత్యః-నిత్యధర్మరహితత్వాత్, ఇతి. అ

యమేవసత్ప్రతిపక్షః. కాలాత్యయాపదిష్టోయథా- అగ్నిరనుష్ణః-పదార్థత్వాత్ -జలవత్. అయంచప్రత్యక్షేణైవోష్ణత్వావధారణాద్బాధితః. ఏవమనుమానేనిరూపితే ఉపమానాదేరనుమానాదావన్తర్భావః. యథా-అతిదేశవాక్యార్థంస్మరన్ యదా గోసాదృశ్యవిశిష్టపిణ్డంపశ్యతి- తదాతద్వాక్యార్థస్మరణసహకృతగోసాదృశ్యవిశిష్టపిణ్డజ్ఞానంజాయతే. తదుపమానమిత్యుచ్యతే. స్మరణరూపత్వాత్ప్రత్యక్షేన్తర్భావః. వ్యాప్తిగ్రహాపేక్షత్వాదనుమానేన్తర్భావః. వాక్యజన్యత్వాచ్ఛబ్దేఽన్తర్భావఊహ్యః.అర్థాపత్తిర్నామ-దివాఅభుఞ్జానస్యపురుషస్యపీనత్వదర్శనాద్రాత్రిభోజనంకల్ప్యతే.ఏతస్యానుమానేన్తర్భావః. తర్కోనామవ్యాప్యారోపేణవ్యాపకానిష్టప్రసఞ్జనం. తద్యథా - పర్వతోవహ్నిమాన్-ధూమవత్త్వాదిత్యనుమానేధూమోఽస్తు-వహ్నిర్మాస్త్విత్యుక్తే- యదివహ్నిర్నస్యాత్ - తర్హిధూమోపి నస్యాదితి. ఏతస్యప్రమాణానుగ్రాహకత్వం. తర్కానుగృహీతప్రమాణపూర్వకతత్త్వావధారణంనిశ్చయః. వీతరాగకథావాదః. పక్షద్వయసాధనవతీవిజిగీషుకథాజల్పః. స్వపక్షస్థాపనాహీనావితణ్డా. అవివక్షితశబ్దార్థారోపణంఛలం. స్వవ్యాఘాతదూషణంజాతిః. అసదుత్తరం జాతిరితివా. పరాజయహేతుర్నిగ్రహస్థానం. ఇత్యేతేషామనుమానాఙ్గత్వాదనుమానేన్తర్భావః. క్వచిత్కేచిన్నైయాయికమతానుసార్యేవవ్యవహారః- అతోనవిరోధః. ఇత్యనుమానంనిరూపితం.

ఇతియతీన్ద్రమతదీపికాయామనుమాననిరూపణంనామ

ద్వితీయోఽవతారః.

తృతీయోఽవతారః.

అనుమానే నిరూపితే అనన్తరం శబ్దో నిరూప్యతే - అనాప్తానుక్తవాక్యజనితవిజ్ఞానం యత్ - తత్కారణం శబ్దప్రమాణం. అనాప్తానుక్తేత్యుక్తత్వాద్వేదస్యాపౌరుషేయత్వనిరాసః. కారణదోషబాధకప్రత్యయాభావవద్వాక్యం. 'సర్గాదౌ భగవాన్ చతుర్ముఖాయ పూర్వపూర్వక్రమవిశిష్టాన్ వేదాన్ స్మృత్వా ఉపదిశతీ'తి కృత్స్నవేదస్య నిత్యత్వమపౌరుషేయత్వం చ సిద్ధమితి కారణదోషబాధకప్రత్యయాభావః. నను వేదవాక్యానాం మీమాంసకైః కార్యపరతయైవ ప్రామాణ్యస్వీకారాత్, సిద్ధబ్రహ్మపరవాక్యానాం వ్యుత్పత్త్యసమ్భవాత్ కథం ప్రామాణ్యమితి చేత్. ఉచ్యతే - సిద్ధబ్రహ్మపరవాక్యానామపి ఉపాసనరూపకార్యాన్వయస్వీకారాత్, పితా తే సుఖమాస్త ఇతి లౌకికసిద్ధపరవాక్యస్యాపి బోధకత్వదర్శనాత్, బాలానాం లోకే మాతాపితృప్రభృతిభిరమ్బాతాతమాతులచన్ద్రాదీనఙ్గుళ్యా నిర్దిశ్య తదభిధాయినశ్శబ్దాన్ ప్రయుఞ్జానైః క్రమేణ బహుశశ్శిక్షితానాం తదర్థవ్యుత్పత్తిదర్శనాత్, వేదేఽపి పరినిష్పన్నేప్యర్థే శబ్దస్య బోధకత్వం సమ్భవతీతి నాప్రామాణ్యశఙ్కావకాశః. తర్హి అభిచారాదిప్రతిపాదకాంశస్య కథం ప్రామాణ్యమితి న శఙ్కనీయం - తస్య దృష్టఫలప్రదర్శనేన అదృష్టస్వర్గాదిఫలకసాధనాదౌ ప్రవృత్తిప్రయోజకత్వాత్. 'యూపాదిత్య' వాక్యం తు ఆదిత్యవద్యూపప్రకాశనపరం. అతః కృత్స్నస్య వేదస్య ప్రామాణ్యం. స వేదః కర్మబ్రహ్మప్రతిపాదకపూర్వోత్తరభాగాభ్యాం ద్విధా భిన్నః. ఆరాధనకర్మప్రతిపాదకం పూర్వకాణ్డం. ఆరాధ్యబ్రహ్మప్రతిపాదకముత్తరకాణ్డం. అత ఉభయోర్మీమాంసయోరైక్య

కశాస్త్ర్యం. భాగద్వయాత్మకోఋగ్యజుస్సామాథర్వణరూపే ణచతుర్ధాఽవస్థితః. పునరనన్తప్రకారశ్చ. ఋగాదిబహుప్రకారో వేదః మన్త్రార్థవాదవిధిరూపేణ త్రివిధః. అనుష్ఠేయార్థప్రకాశకో మన్త్రః. విధ్యధీనప్రవృత్త్యుత్తమ్భకవాక్యవిశేషోఽర్థవాదః. హితానుశాసనరూపవాక్యమిహావిధిః. సచత్రివిధః- అపూర్వపరిసఙ్ఖ్యానియమభేదాత్. తేపునర్నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదాత్ బహువిధాః. *వ్రీహీన్ప్రోక్షతీత్యపూర్వవిధిః. *సునోమయత్వాన్యపాసనవిధిర్విశిష్టవిధిః.*ఇమామగృభ్ణన్రశనామితివిధిఃపరిసఙ్ఖ్యావిధిః. గుర్వభిగమనాదివిధిర్నియమవిధిః. సన్ధ్యోపాసనాదివిధిర్నిత్యవిధిః. జాతేష్ట్యాదివిధిర్నైమిత్తికవిధిః. జ్యోతిష్టోమాదివిధిఃకామ్యవిధిః. ఏవం విధ్యర్థవాదమన్త్రాత్మకస్య వేదస్య ఛన్దః, కల్పః, శిక్షా, నిరుక్తం, జ్యోతిషం, వ్యాకరణ, మిత్యేతాన్యఙ్గాని. ఛన్దోఽనుష్టుప్ త్రిష్టుబాదిప్రతిపాదనరూపం. శ్రౌతస్మార్తప్రయోగప్రతిపాదనపరఃకల్పః. శిక్షావర్ణనిర్ణయాత్మికా. నిరుక్తమపూర్వార్థకప్రతిపాదకం. జ్యోతిషమధ్యయనతదర్థానుష్ఠానకాలనిర్ణయాత్మకం. వ్యాకరణన్తుసుశబ్దస్వరాదిసమర్థనపరం. ఏవంసాఙ్గస్య వేదస్య ప్రామాణ్యంసిద్ధం.అథ శ్రుత్యవిరుద్ధాచారవ్యవహారప్రాయశ్చిత్తాదిప్రతిపాదికాఆప్తప్రణీతాస్మృతిః ప్రమాణం. హిరణ్యగర్భాదీనా మాప్తత్వేపిగుణత్రయవశ్యత్వసమ్భవాత్ తత్కర్తృకయోగ.కాపిలాదిస్మృతీనాం మన్వాదిస్మృత్యవిరుద్ధాంశ ఏవ ప్రామాణ్యం. తత్త్వవిపర్యాసాదివిరుద్ధాంశో న ప్రమాణం. వేదోపబృంహణగూపేతిహాసపురాణయోరపి ప్రామాణ్యంస్వతస్సిద్ధం. తత్ర భారతరామాయణయోఃక్వచిత్క్వచిద్విరోధభానేపితత్త్వం శేవేదాన్తవాక్యవదవిరోధోనేయః. సర్గాదిపఞ్చకప్రతిపాదకపురా

ణేష్వపిసాత్త్వికరాజసతామసభేదభిన్నేషుతత్త్వాంశేవిరోధా
ద్విరుద్ధాంశోనప్రమాణం- అన్యత్సర్వంప్రమాణం. పాశుపతా
ద్యాగమోపితథైవ. ఆగమదివ్యతన్త్ర తన్త్రాన్తర సిద్ధాన్త
భేదభిన్నస్య శ్రీపాఞ్చరాత్రాగమస్య క్వచిదపివేదవిరోధా
భావాత్ కార్త్స్న్యేనప్రామాణ్యం.ఏవంవైఖానసాగమోపి.ధ
ర్మశాస్త్రాణ్యపితథైవ. శాణ్డిల్యపరాశరభారద్వాజవసిష్ఠ హారీ
తాదయోధర్మశాస్త్రప్రణేతారః. శిల్పాయుర్వేదగాన్ధర్వాది
కమపియుక్తాంశేతథైవ. శిల్పోనామకర్షణాది గోపురప్రాకా
రాదినిర్మాణప్రతిపాదకః. ఆయుర్వేదోవైద్యం. గాన్ధర్వోగా
నాదినిరూపకః. భరతాగమోనృత్తాదివిధాయకః. పునశ్చతుష్ష
ష్టికళారూపేషుశాస్త్రేషుతత్త్వోపాయపురుషార్థోపయుక్తాని
ప్రమాణాని. వకుళాభరణాదిసూరిశ్రీసూక్తయఃకార్త్స్న్యేన
ప్రమాణతరాః.శ్రీమద్రామానుజాచార్యప్రభృతిభిఃప్రణీతాః
శ్రీభాష్యాదిప్రబన్ధాఃప్రమాణతమాః. పురుషస్వాతన్త్ర్యాధీనర
చనావిశేషవిశిష్టంపౌరుషేయం.ఏతేనకావ్యనాటకాలఙ్కారాది
కమపివ్యాఖ్యాతంస్యాత్. ఏవమాప్తేనోచ్చారితాన్యాకాఙ్క్షా
యోగ్యతాసత్తిమల్లౌకికవాక్యాన్యపిప్రమాణాని-యథానద్యా
స్తీరేపఞ్చఫలానిసన్తీత్యాదీని. ఏవంవైదికలౌకికవాక్యసాధార
ణంవాక్యంద్వివిధం-ముఖ్యవృత్తిగౌణవృత్తిభేదాత్. ముఖ్యవృ
త్తిరభిధావృత్తిః- యథాసింహశబ్దస్యమృగేన్ద్రే. సాఽభిధావృ
త్తిఃయోగరూఢ్యాదిభేదేనబహువిధా. ముఖ్యార్థబాధేసతితదా
సన్నవృత్తిరుపచారః. సచద్వివిధః - లక్షణాగౌణభేదాత్.
ప్రథమోయథా - గఙ్గాయాంఘోషఇత్యత్రాధికరణస్య బా
ధాత్తీరేలక్షణా. ద్వితీయోయథా-సింహోదేవదత్తఇత్యత్ర
దేవదత్తేశౌర్యాదిగుణయోగాత్. ఏవంవైదికలౌకికరూపంస

ర్థ్యం వాక్యజాతం సవిశేషవిషయకం. భేదవిషయకంచ. శరీర
వాచకశబ్దానాం యథాశరీరిణిపర్యవసానం- ఏవంభగవచ్ఛరీర
భూతబ్రహ్మరుద్రాగ్నీన్ద్రాదిచిద్వాచకశబ్దానాం, తథాతచ్ఛ
రీరభూతప్రకృతికాలాకాశప్రాణాద్యచిద్వాచకశబ్దానాం, చ
శరీరిణిపరమాత్మని నారాయణేపర్యవసానముపపాదయన్త్యాచా
ర్యాః. వేదాన్తజ్ఞానాద్వ్యుత్పత్తిః పూర్యత ఇత్యుక్తం. నారా
యణస్యసర్వశబ్దవాచ్యత్వం సర్వశరీరకత్వమిత్యాదికముప
రీశ్వరపరిచ్ఛేదే ప్రతిపాదయామః.

ఇతియతీన్ద్రమతదీపికాయాం శబ్దనిరూపణం నామ
తృతీయోవతారః.

చతుర్థోవతారః.

ప్రమాణనిరూపణానన్తరం ప్రమేయం నిరూప్యతే- ప్రక
ర్షేణ మేయం ప్రమేయం. తచ్చద్వివిధం-ద్రవ్యాద్రవ్యభేదాత్.
ఉపాదానం ద్రవ్యం. అవస్థాశ్రయ ఉపాదానం. నను ద్రవ్యగుణ
కర్మసామాన్యాదినా మతాన్తరే షోఢాపరిగణనాత్ కథం
ద్రవ్యాద్రవ్యభేదేన ద్వైధా సమర్థనమితి చేత్. ఉచ్యతే- ఉత్క్షే
పణాపక్షేపణాకుఞ్చనప్రసారణగమనభేదాత్ కర్మపఞ్చధాఽవ
స్థితమితి కల్పనే గౌరవాత్, చలనాత్మకం కర్మేత్యేకధైవోపప
త్తేః, తస్యాపి సంయోగమాదాయోపపత్తేః, సంస్థానమేవ జాతి
రితి సంస్థానాతిరేకిసామాన్యానఙ్గీకారాత్, సమవాయోసమ
వాయాఙ్గీకారేఽనవస్థానాత్, తస్యాపి సంయుక్తవిశేషణతా
మాదాయోపపత్తేః, జీవేశ్వరయోరణుత్వవిభుత్వాదివిభాజక
ధర్మాన్తరేణ విశేష ఇతి కించిత్పదార్థాఙ్గీకారే గౌరవాత్, చ్ఛ క

ర్మసామాన్యవిశేషసమవాయానాం పృథక్త్వేనానఙ్గీకారాత్ ద్రవ్యాద్రవ్యమితిద్విధావిభాగఉపపద్యతే. ఏతేనఅభావస్య ష్టమపదార్థ ఇత్యపినిరస్తం-అభావస్యభావాన్తరరూపత్వాత్. ప్రాగభావోనామపూర్వావస్థా. ధ్వంసఉత్తరావస్థా. అత్యన్తాన్యోన్యాభావౌచధర్మ్యన్తరగతవిశేషస్వరూపావితి.ఏతస్య ప్రత్యక్షేన్తర్భావఉక్తః.ఉపాదానంద్రవ్యమిత్యుక్తం- గుణాశ్రయోద్రవ్యమిత్యపి సామాన్యలక్షణంసమ్భవతి. తానిద్రవ్యాణిషట్- ప్రకృతికాలశుద్ధసత్త్వధర్మభూతజ్ఞానజీవేశ్వరభేదాత్.తత్రజడాజడరూపయోర్విభక్తయోర్జడలక్షణముచ్యతే-అమిశ్రసత్త్వరహితంజడమితి. తద్ద్వివిధం-ప్రకృతికాలభేదాత్. తత్రసత్త్వరజస్తమోరూపగుణత్రయాశ్రయఃప్రకృతిః. సానిత్యాఅక్షరావిద్యామాయాదిశబ్దవాచ్యా. తస్యాఃభగవత్సఙ్కల్పాధీనగుణవైషమ్యాత్ కార్యోన్ముఖావస్థా అవ్యక్తశబ్దేనోచ్యతే. తస్మాత్ మహానుత్పద్యతే. సమహాన్ సాత్త్వికరాజసతామసభేదాత్త్రిధాస్థితః.మహతోహఙ్కారఉత్పద్యతే. సోపిసాత్త్వికాహఙ్కారో రాజసాహఙ్కారస్తామసాహఙ్కారశ్చేతిత్రివిధోభవతి.ఏతేషాంత్రయాణాంవైకారికతైజసోభూతాదిరితినామాన్తరాణ్యపివదన్తి. తేషు వైకారికఇతిప్రసిద్ధాత్తైజససంజ్ఞికరాజసాహఙ్కారసహకృతాత్సాత్త్వికాహఙ్కారాదేకాదశేన్ద్రియాణిజాయన్తే. సాత్త్వికాహఙ్కారోపాదానద్రవ్యకమిన్ద్రియమితీన్ద్రియలక్షణం. ఇన్ద్రియంద్వివిధం - జ్ఞానేన్ద్రియంకర్మేన్ద్రియంచేతి. జ్ఞానప్రసరణశక్తమిన్ద్రియంజ్ఞానేన్ద్రియం. తత్ షోఢా-.మనశ్శ్రోత్రచక్షుర్ఘ్రాణరసనత్వగాఖ్యాని. స్మృత్యాదికరణమిన్ద్రియంమనః. తచ్చహృదయప్రదేశవర్తి. బుద్ధ్యహఙ్కారచిత్తాదిశబ్దవాచ్యం. బన్ధమోక్షహేతు

భూతంచ. శబ్దాది పఞ్చకేశబ్దమాత్రగ్రహణశక్త మిన్ద్రియం శ్రోత్రేన్ద్రియం. శ్రవణకుహరవర్తి. సర్పాదేస్తునయనవర్తి. రూపమాత్రగ్రహణశక్త మిన్ద్రియంచక్షుః. నయనవర్తి. గన్ధమాత్రగ్రహణశక్తమిన్ద్రియం ఘ్రాణేన్ద్రియం. నాసాగ్రవర్తి. గజాదేః కరాగ్రవర్తి. రసమాత్రగ్రహణశక్తమిన్ద్రియం రసనేన్ద్రియం. జిహ్వాగ్రవర్తి. స్పర్శమాత్రగ్రహణశక్తమిన్ద్రియంత్వగిన్ద్రియం. సర్వశరీరవర్తి. నఖదన్తకేశాదిషు ప్రాణిమాన్ద్యతారతమ్యాత్ స్పర్శానుపలబ్ధిః. శ్రోత్రాదీన్ద్రియాణాం భౌతికత్వ ప్రతిపాదనం భూతాప్యాయితత్వే నౌపచారికం. ఏతేషాం విషయసమ్బన్ధః క్వచిత్సంయోగః - క్వచిత్సంయుక్తాశ్రయణమితి పృథక్సమ్ప్రదాయః. ఉచ్చారణాదిష్వన్యతమక్రియాశక్తత్వం కర్మేన్ద్రియ సామాన్యలక్షణం. తచ్చవాక్పాణిపాదపాయూపస్థభేదాత్ పఞ్చధావస్థితం. వర్ణోచ్చారణకరణమిన్ద్రియం వాక్. సాచహృత్కణ్ఠజిహ్వామూలతాలుదన్తోష్ఠనాసామూర్ధరూపస్థానాష్టకవర్తినీ. మూకాదిష్వదృష్టవశాత్తదభావః. శిల్పకరణమిన్ద్రియంపాణిః. సచమనుష్యాదీనాం హస్తాగ్రవర్తీ. సఞ్చారణకరణమిన్ద్రియంపాదః. సచమనుష్యాదీనాం చరణవర్తీ. భుజగపతఙ్గాదీనాంఉరఃపక్షాదివర్తీ. మలాదిత్యాగకరణమిన్ద్రియంపాయుః. సచతత్తదవయవవర్తీ. ఆనన్దవిశేషకరణమిన్ద్రియముపస్థః. సచమేహనాదివర్తీ. ఏతానీన్ద్రియాణ్యణూని. పరకాయప్రవేశలోకాన్తరగమనాదిషు జీవేనసహాగచ్ఛన్తి. ఇన్ద్రియాణాముక్తిదశాయాం ప్రాకృతదేశగమనాసమ్భవాదిహైవయావత్ప్రళయంస్థితిః. కరణవిధురైరన్యైఃపరిగ్రహోవా. కర్మేన్ద్రియాణాంశరీరనాశాన్నాశ ఇతిపక్షస్తుభాష్యాదివిరోధేనహేయః. ఏతేనపురుషేన్ద్రియస్త్రీన్ద్రియద్వైకేన్ద్రియవా

దః, త్వగిన్ద్రియమేకం స్వీకార్యం, ఇత్యాదివిమతపక్షా నిరస్తాః. రాజసాహఙ్కారసహకృతాత్ భూతాదిసంజ్ఞకతామసాహఙ్కారాచ్ఛబ్దాదిపఞ్చతన్మాత్రాణి, ఆకాశాదిపఞ్చభూతాని, ఉత్పద్యన్తే. భూతానామవ్యవహితసూక్ష్మావస్థావిశిష్టం ద్రవ్యం తన్మాత్రం. తదేవ భూతోపాదానం. విశిష్టశబ్దాదివిషయాధికరణం భూతం. తన్మాత్రాణి శబ్దతన్మాత్రం స్పర్శతన్మాత్రం రూపతన్మాత్రం రసతన్మాత్రం గన్ధతన్మాత్రమితి పఞ్చ. భూతాని చ తథా- ఆకాశం వాయుస్తేజ ఆపః పృథివీతి భేదాత్. తత్ర తామసాహఙ్కారాకాశయోర్మధ్యమావస్థావిశిష్టం ద్రవ్యం శబ్దతన్మాత్రం. క్షీరదధ్నోరన్తరాళపరిణామవత్. తస్మాదాకాశః. అస్పర్శవత్త్వే సతి విశిష్టశబ్దాధారత్వం, శ్రోత్రాప్యాయకత్వం, అవకాశప్రదత్వం, మిత్యాద్యాకాశలక్షణం. స చ శబ్దమాత్రగుణకః. నీలం నభ ఇతి ప్రతీతేః ప్రత్యక్షః. పఞ్చీకరణప్రక్రియయా చ సావయవో రూపవాన్. ఏతేన ఆకాశస్య అజన్యత్వనిరాసః. సూర్యపరిస్పన్దయుక్తాకాశస్యైవ ప్రాచ్యాదివ్యవహారోపపత్తేర్దిగితి న పృథక్కల్పనం. దిక్సృష్టిస్త్వన్తరిక్షాది సృష్టివదుపపద్యతే. ఆకాశాత్ స్పర్శతన్మాత్రం. ఆకాశవాయ్వోర్మధ్యమావస్థా విశిష్టం ద్రవ్యం స్పర్శతన్మాత్రం. తస్మాద్వాయుః. విశిష్టస్పర్శవత్త్వే సతి రూపశూన్యత్వం, అస్మదాదిస్పార్శనేన్ద్రియగ్రాహ్యద్రవ్యత్వం, అనుష్ణాశీతవిశిష్టస్పర్శవత్త్వే సతి రూపశూన్యత్వమిత్యాదికం వాయోర్లక్షణం. స చ నానా. సలిలాతపకుసుమాదియోగాచ్ఛీతోష్ణసౌరభాదివ్యపదేశః. త్వగిన్ద్రియాప్యాయకత్వేనోపకరోతి. తస్య శబ్దస్పర్శౌ గుణౌ. తత్ర శరీరధారణాదిహేతుర్వాయువిశేషః ప్రాణః. స చ పఞ్చప్రకారః- ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానభేదాత్. హృది ప్రాణః- గుదేऽపా

నః- సర్వశరీరగో వ్యానః-కణ్ఠే ఉదానః-నాభిదేశే సమాన ఇతిని
యమో జఙ్గమేష్వేవ. స్థావరేషుతు ప్రాణసమ్బన్ధస్స్వల్ప ఏవ.
వాయోస్స్పర్శనప్రత్యక్షత్వేన అనుమేయవాదనిరాసః. వా
యుతేజసోర్మధ్యమావస్థావిశిష్టం ద్రవ్యం రూపతన్మాత్రం. తస్మా
త్తేజః. ఉష్ణస్పర్శవత్త్వభాస్వరరూపవత్త్వాదికంతు తేజసో లక్ష
ణం. తస్యబహిః పచనాది హేతుత్వమగ్నిసూర్యాద్యాత్మనా, అన్త
ర్వైశ్వానరసంజ్ఞిక జాఠరాగ్నిరూపేణ. దివాభీతాదివ్యతిరిక్తా
నాం చాక్షుషజ్ఞానే ఆలోకద్వారా సహకారిచ భవతి. తచ్చతు
ర్ధా- భౌమం దివ్యమౌదర్యమాకరజం చేతి. తత్రపార్థివేన్ధనం తే
జోభౌమం- దీపాది. జలమాత్రేన్ధనం దివ్యం-సూర్యాది. జలపా
ర్థివేన్ధనమౌదర్యం-జాఠరాది. నిరిన్ధనం తేజ ఆకరజం-సువర్ణాది.
సువర్ణస్య ద్రవ్యాన్తర సంసర్గాదుష్ణస్పర్శాభావః. పునస్సా
మాన్యేన ప్రభా ప్రభావాంశ్చేతి విభక్తం. ఆవరణసదసద్భావా
ధీనసఙ్కోచవికాసప్రసారి తేజోవిశేషః ప్రభా. సాచ ప్రభా
వద్భిస్సహోత్పద్యతే - సహనశ్యతి. ద్రవ్యభూతా గుణభూ
తా సావయవా చ. అనేన ప్రభాయాః కేవలగుణత్వనిరాసః. ప్ర
భావిశిష్టం తేజః ప్రభావాన్. సచతుర్విధ ఇతి ప్రతిపాదితం. తత్తే
జశ్శబ్దస్పర్శరూపగుణవచ్చ. తేజస్సలిలయోర్మధ్యమావస్థావిశి
ష్టద్రవ్యం రసతన్మాత్రం. తస్మాదాపః. శీతస్పర్శవత్త్వం నిర్గన్ధ
త్వే సతి విశిష్టరసవత్త్వమిత్యాద్యపాం లక్షణం. తాసాం శుక్ల
మధురశీతైకస్వభావానాం ఆశ్రయాదిసంసర్గభేదాద్రూపర
సస్పర్శవైచిత్ర్యారోపః. తాస్సముద్రసరిదాదిరూపేణ బహు
ప్రకారాః. శబ్దస్పర్శరూపరసగుణాశ్చ. సేచనపిణ్డీకరణాది
హేతవః. అప్పృథివ్యోర్మధ్యమావస్థావిశిష్టం ద్రవ్యం గన్ధతన్మా
త్రం. తస్మాత్ పృథివీ. విశిష్టగన్ధవత్త్వం, రసవత్త్వే సతి అను

ష్ణాశీతస్పర్శవత్త్వ, మిత్యాదిః పృథివీలక్షణం. సా సురభిమధుర
కృష్ణరూపానుష్ణాశీతస్పర్శవతీ. పాకభేదాద్విచిత్రవర్ణగన్ధరసా
చ. మనఃప్రీణనాప్యాయకత్వేనోపకరోతి. మృత్పాషాణా
న్నౌషధాదిబహుప్రకారవతీ. శబ్దస్పర్శరూపరసగన్ధగుణకా.
ధారణహేతుశ్చ. తమసః పృథివ్యామన్తర్భావః - తద్గుణ
త్వాత్ తదవస్థాన్తరత్వాద్వా. అతఏవ ఆలోకాభావమాత్రం-
నద్రవ్యాన్తరమిత్యాదిపక్షా నిరస్తాః. భూతేషు సర్వత్ర పఞ్చీక
రణప్రక్రియయా గుణానాముపలబ్ధిః. పఞ్చీకరణప్రక్రియా
తు భగవాన్ భూతాని సృష్ట్వా ఏకైకమేవ భూతం ద్విధా కృత్వా
ద్వయోర్భాగయోః స్వభాగమేకం నిధాయ భాగాన్తరం చతు
ర్ధా కరోతి - తాన్ భాగాన్ భూతాన్తరేషు చతుర్షు యోజయతి.
ఏవం సర్వేషు క్రియమాణేషు ఏకైకస్య భూతస్యార్ధం స్వభాగః-
అర్ధాన్తరం చతుర్ణాం భూతానాం భాగసముచ్చయో భవతి. త
థా చ స్వభాగస్య భూయస్త్వాత్, పరభాగస్యాల్పీయస్త్వాచ్చ
పృథివ్యాదివ్యపదేశః. వేదే త్రివృత్కరణోపదేశస్తు పఞ్చీకరణ
స్యాప్యుపలక్షణం. భూతైస్సాకం మహదహఙ్కారౌ మిళిత్వా
సప్తీకరణమిత్యప్యాహుః. ఏతేషు చతుర్వింశతిసఙ్ఖ్యాకేషు ప
ఞ్చభూతాని ప్రకృతిమహదహఙ్కారాశ్చ శరీరోత్పాదకాని. ఏ
కాదశేన్ద్రియాణి ప్రత్యేకం సఙ్ఖ్యాతాని ప్రతిపురుషం భిన్నాని ఆ
భరణార్పితరత్నానీవ శరీరమాక్రమ్యతిష్ఠన్తి. శరీరం నామ చేత
నం ప్రత్యాధేయత్వవిధేయత్వశేషత్వనియమైరపృథక్సిద్ధద్ర
వ్యవిశేష ఇత్యేకం లక్షణం- నియమేన యదాధేయత్వం - నియ
మేన యద్విధేయత్వం-నియమేన యచ్ఛేషత్వం- తదితిలక్షణత్ర
యం వా యోజ్యం. ఈశ్వరతజ్జ్ఞానవ్యతిరిక్తద్రవ్యమితి వా తటస్థల
క్షణం. ఏతేన చేష్టాశ్రయశ్శరీరం, ఇన్ద్రియాశ్రయశ్శరీరం, భో

గాయతనంశరీరం, శిరఃపాణిపాదాద్యవయవసముదాయశ్శరీర,
మిత్యాదీనిపరోక్తానిశరీరలక్షణానినిరస్తాని. శరీరంద్వివిధం-నిత్య
మనిత్యమితి. నిత్యంత్రిగుణద్రవ్యకాలజీవశుభాశ్రయాదికమీశ్వ
రశరీరం, నిత్యసూరీణాంస్వాభావికగరుడభుజగాదిరూపం, చ. అ
నిత్యంద్వివిధం-అకర్మకృతంకర్మకృతంచేతి. ప్రథమమీశ్వరస్యమ
హదాదిరూపం, తథానన్తగరుడాదీనాంముక్తానామీశ్వరస్యచ
ఇచ్ఛాగృహీతంతత్తద్రూపం,. కర్మకృతమపిద్వివిధం- సఙ్కల్ప
సహకృతకర్మకృతం కేవలకర్మకృతంచేతి. పూర్వంమహతాంస్వా
భరిప్రభృతీనాం. ఇతరదన్యేషాం. పునస్సామాన్యేనద్వివిధం-
స్థావరజఙ్గమభేదాత్. స్థావరాశ్శిలావృక్షగుల్మాదయః. జఙ్గ
మంచతుర్ధా - దేవమనుష్యతిర్యఙ్నారకిభేదాత్. ఉద్భిజ్జస్వేద
జాణ్డజజరాయుజభేదాఅపివిభాజకధర్మాః. అయోనిజశరీరాణ్య
పిసన్తి. ఏవంపఞ్చీకృతానామేవాణ్డోత్పాదకత్వం. అణ్డోత్పా
దాత్పూర్వసృష్టిస్సమష్టిసృష్టిః. అనన్తరసృష్టిర్వ్యష్టిసృ
ష్టిః. మహదాదీనాముత్పత్తిర్నామ తాళపలాశ. ఘటజటి-
న్యాయేనావస్థాన్తరాపత్తిరేవ. సేనావనరాశ్యాదివ్యవహారవ
త్పూర్వాపరావస్థావిశేషసమ్బన్ధమాత్రేణకార్యకారణభేదవ్య
వహారః. తత్రపూర్వావస్థాప్రహాణేనవిజాతీయావస్థాప్రాప్తి
తత్త్వాన్తరవ్యపదేశఃపృథివీపర్యన్తమేవ. ఇత్థంప్రకృతిమహదహ
ఙ్కారైకాదశేన్ద్రియతన్మాత్రపఞ్చకభూతపఞ్చకవిభాగేనచతు
ర్వింశతితత్త్వానివర్ణితాని. ఏతేనన్యూనాధికసఙ్ఖ్యతత్త్వవాది
నోబాహ్యాఃపాశుపతాశ్చనిరస్తాః. పరమాణుకారణవాదినోపి.
ప్రకృత్యాదయఃఈశ్వరస్యజీవస్యచభోగ్యభోగోపకరణభోగ
స్థానానిభవన్తి. భోగ్యానివిషయాః. భోగోపకరణానితుచక్షు
రాదికరణాని. భోగస్థానానిచతుర్దశభువనసహితాన్యణ్డాని. అ

ణ్డం నామకపిత్థఫలాకారం పఞ్చీకృతపఞ్చభూతారబ్ధం ప్రారబ్ధ
కృతద్రవ్యం. తద్యథా- పద్మాకారా భూః. కర్ణికాకారో మేరుః.
మేరోర్దక్షిణతో భారతకింపురుషహరివర్షాణి. ఉత్తరతో రమ్యక
హిరణ్యకమేరువర్షాణి. పురతో భద్రాశ్వవర్షం. పశ్చాత్కేతు
మాలవర్షం. మధ్యే త్విలావృతం. ఏవం నవవర్షయుక్తం జమ్బూ
ద్వీపం లక్షయోజనవిస్తీర్ణం సమపరిమాణేన లవణసిన్ధునావృతం.
స సిన్ధుర్ద్విగుణేన సప్తవర్షాత్మకేన ప్లక్షద్వీపేన వేష్టితః. సోఽపీక్షు
సముద్రేణ. సోఽబ్ధిశ్శాల్మలీద్వీపేన. స పునస్సురాసముద్రేణ. స
కుశద్వీపేన. స సర్పిస్సముద్రేణ. సోఽపి క్రౌఞ్చద్వీపేన. స దధ్య
ర్ణవేన. సోఽపి శాకద్వీపేన. స చ క్షీరార్ణవేన. సోఽపి వర్షద్వయవి
భాజకవలయాకారమానసోత్తరపర్వతసహితేన పుష్కరద్వీపే
న. స శుద్ధజలార్ణవేన. ఏవం ద్వీపానాముత్తరోత్తరద్వైగుణ్యం
ద్రష్టవ్యం. ప్లక్షద్వీపాదయశ్చ సప్తవర్షాత్మకాః. సప్తద్వీపా
త్మకోఽయం ద్విగుణయా కాఞ్చనభూమ్యావృతః. కాఞ్చనభూమి
స్తు లోకాలోకపర్వతేన. స పర్వతస్తమసా. తమో గర్భోదకేన.
తతోఽణ్డకటాహః. ఏవం భూమేరధః అతలవితలసుతలతలాతలమ
హాతలరసాతలపాతాళభేదాత్ సప్తలోకాః. అధో నరకాః. తే
చ పాపకర్మణాం పాపానుభవభూమయో రౌరవాద్యాః ముఖ్య
తయా ఏకవింశతిప్రభేదాః. తతో గర్భోదకం. తతోఽణ్డకటాహః.
భూమేరుపరి లక్షయోజనాత్సూర్యమణ్డలం. తావద్భువర్లోకః. త
దుపరి చన్ద్రమణ్డలం. తస్మాదుపరి నక్షత్రమణ్డలం. తతో బుధశుక్ర
మణ్డలం. తతోఽఙ్గారకబృహస్పతిశనిసప్తర్షిమణ్డలాని. తదు
పరి ధ్రువలోక ఇత్యేతత్పర్యన్తం స్వర్లోకః. చతుర్దశలక్షోపరి కో
టియోజనోచ్ఛ్రయో మహర్లోకః. తస్మాద్ద్విగుణో జనో లోకః.
తతశ్చతుర్గుణస్తపోలోకః. తస్మాద్దశకోట్యుచ్ఛ్రయస్సత్యలో

కః. తతస్తమోగర్భోదకమణ్డకటాహశ్చ. ఏవంతిర్యగూర్ధ్వప్రమాణేనపఞ్చాశత్కోటియోజనత్వంభూమేరుక్తంభవతి.శతకోటియోజనవిస్తీర్ణత్వాదౌమానభేదేన.అణ్డకటాహఃకోటియోజనోచ్ఛ్రాయః. తదణ్డందశోత్తరావరణైరావృతం. ఏతాదృశాన్యణ్డాన్యనన్తానిజలబుద్బుదవద్యుగపదీశ్వరసృష్టాని. ఈశ్వరస్య చతుర్ముఖపర్యన్తంసృష్టిరద్వారికా - అనన్తరంసద్వారికేతి విభాగః. విస్తరస్తుపురాణరత్నాదిషుద్రష్టవ్యః. ఇతిప్రకృతిర్నిరూపితా.

ఇతియతీన్ద్రమతదీపికాయాం ప్రకృతినిరూపణంనామ
చతుర్థోఽవతారః.

పఞ్చమోవతారః.

అథద్రవ్యవిశేషఃకాలోనిరూప్యతే- కాలోనామగుణత్రయరహితోజడవిశేషః. సచనిత్యోవిభుః. భూతభవిష్యద్వర్తమానభేదేనత్రివిధః. యుగపత్క్షిప్రక్రమాది వ్యపదేశహేతుః. నిమేషకాష్ఠా తత్పరా వినాడీకలాఘటికా ముహూర్త దివసపక్షమాసఋత్వయనసంవత్సరాదివ్యవహారహేతుశ్చ. మనుష్యమానేన మాసఃపితౄణాందినం. తేషామమావాస్యామధ్యాహ్నం. మనుష్యమానేనసంవత్సరోదేవానాందినం. తేషాముత్తరాయణమహః- దక్షిణాయనంరాత్రిః. ఏవందేవమానేన ద్వాదశవర్షసహస్రసఙ్ఖ్యాకంచతుర్యుగమిత్యుచ్యతే. తత్రచతుస్సహస్రసఙ్ఖ్యాకం కృతయుగం. తత్రపూర్ణోధర్మః. తత్రత్రిసహస్రసఙ్ఖ్యాకంత్రిపాదధర్మవత్త్రేతాయుగం. ద్విసహస్రపరిమితంద్విపాదధర్మవద్ద్వాపరం. సహస్రసఙ్ఖ్యాకమేకపాదధ

త్మయుతం కలియుగం. ఏతేషాం సన్ధిర్ద్విసహస్రసఙ్ఖ్యాకః. ఏవమ్భూతచతుర్యుగసహస్రాణి బ్రహ్మణో దివసప్రమాణం. ఏవం రాత్రిః. బ్రహ్మణోఽహ్ని చతుర్దశ మనవః. తథేన్ద్రాస్సప్తర్షయశ్చ. ఏకైకమనోరేకసప్తతిచతుర్యుగపరిమాణ కాలః. ఏవం బ్రహ్మమానేన బ్రహ్మణశ్శతవర్షజీవిత్వం. ఏతత్సర్వం కాలాధీనం. ఏవం నిత్యనైమిత్తికప్రాకృతాదిప్రళయా అపి కాలాధీనాః. కాలస్య స్వకార్యం ప్రతి స్వస్యోపాదానత్వం. అఖణ్డకాలో నిత్యః. ఖణ్డకాలాః పునరనిత్యాః. ఏవంభూతః కాలః ఈశ్వరస్య క్రీడాపరికరో భవతి. లీలావిభూతావీశ్వరః కాలాధీన ఏవ కార్యం కరోతి. నిత్యవిభూతౌ తు కాలస్య విద్యమానత్వేఽపి స్వాతన్త్ర్యం న. కేచిత్కాల ఏవ నాస్తీతి వదన్తి. అన్యే తు తామసో మహాన్ కాల ఇతి. ఉభయేషామాగమబాధః ప్రత్యక్షబాధశ్చ. షడిన్ద్రియవేద్యః కాల ఇత్యాచార్యాః. తేనానుమేయవాదినిరాసః. ఇతి కాలో నిరూపితః.

ఇతి యతీన్ద్రమతదీపికాయాం కాలనిరూపణం నామ

పఞ్చమోఽవతారః.

షష్ఠోఽవతారః.

అథ నిత్యవిభూతిర్నిరూప్యతే- శుద్ధసత్త్వధర్మభూతజ్ఞానజీవేశ్వరసాధారణం లక్షణమజడత్వం. అజడత్వం నామ స్వయంప్రకాశత్వం. తత్ర శుద్ధసత్త్వధర్మభూతజ్ఞానసాధారణం పరాక్త్వే సత్యజడత్వం. తత్త్వం నామ స్వయంప్రకాశత్వే సతి పరస్మా ఏవ భాసమానత్వం. శుద్ధసత్త్వత్వం నామ త్రిగుణద్రవ్యవ్యతిరిక్తత్వే సతి సత్త్వవత్త్వం. నిశ్శేషావిద్యానివృత్తిదేశ

విజాతీయాన్యత్వం వా. సా విభూతిరూర్ధ్వప్రదేశేనానన్తా అధఃప్రదేశేన పరిచ్ఛిన్నా అచేతనా స్వయంప్రకాశా చ. ఆనన్దావహత్వాదానన్దనామికా, పఞ్చోపనిషన్మన్త్రైః ప్రతిపాద్యతయా పఞ్చోపనిషదాత్మికా, అప్రాకృతపఞ్చశక్తిమత్తయా పఞ్చశక్తిమయీ, ఇతి నిగద్యతే. సా విభూతిరీశ్వరస్య నిత్యానాం ముక్తానాం చేశ్వరసఙ్కల్పాత్ భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానరూపా చ భవతి. భోగ్యాన్యైశ్వర్యాదీని. భోగోపకరణాని చన్దనకుసుమవస్త్రభూషణాయుధాదీని. భోగస్థానాని తు గోపురప్రాకారమణ్డపవిమానోద్యానపద్మిన్యాదీని. తత్రేశ్వరస్య నిత్యముక్తానాం చ శరీరాణి భగవన్నిత్యేచ్ఛాసిద్ధాని. ముక్తానాం శరీరాణి, తేషాం పిత్రాదిసృష్టిః, యుగపదనేకశరీరపరిగ్రహ ఇత్యాదీని భగవత్సఙ్కల్పాదేవ భవన్తి. భగవతో వ్యూహవిభవార్చావతారశరీరాణ్యప్రాకృతమయాని. అర్చావతారేషు ప్రతిష్ఠానన్తరం ప్రసాదోన్ముఖభగవత్సఙ్కల్పాధీనమప్రాకృతశరీరమత్ర భవతి. ప్రాకృతాప్రాకృతసంసర్గః కథమితి న శఙ్కనీయం. రామకృష్ణాద్యవతారశరీరవదితి ప్రమాణానుసారేణ పరిహారో ద్రష్టవ్యః. ముక్తానాం శరీరాదిపరిగ్రహస్తు వసన్తోత్సవవేషపరిగ్రహవత్ స్వామినో ముఖవికాసహేతుత్వాత్ తత్తత్కైఙ్కర్యార్థమేవ. ఈశ్వరశరీరస్య షాడ్గుణ్యప్రకాశకత్వాత్ షాడ్గుణ్యమితి వ్యవహారః. నిత్యనిరవద్యనిరతిశయౌజ్జ్వల్యసౌన్దర్యసౌగన్ధ్యసౌకుమార్యలావణ్యయౌవనమార్దవాదయో దివ్యమఙ్గళవిగ్రహగుణాః. తస్య వ్యాపకత్వం గీతాసు ప్రసిద్ధం. ముక్తస్య శరీరాదికం నాస్తీతి వచనం తు కర్మకృతశరీరాభావపరం. తత్రేన్ద్రియాణాం నిత్యత్వాదత ఏవ కార్యకారణభావాభావాత్ప్రకృతవన్న తత్త్వాన్తరవ్యపదేశః. ఏతేన తత్ర శరీరాదికం నాస్తీతి మతనిరాసః. *తమసః పరస్తాదిత్యుక్త్యా ప్రకృత్యేకదేశవాదనిరాసః.

అప్రాకృత శబ్ద స్పర్శ రూప రస గన్ధాశ్రయత్వా దాకాశవ్యావృత్తిః. జ్ఞానాత్మకత్వప్రతిపాదనాత్ జడమితిమతనిరాసః. భగవతోఽప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహస్యాస్త్రభూషణాధ్యాయోక్తంసర్వాపాశ్రయత్వం. తద్యథా- పురుషస్యకౌస్తుభాకారత్వం. ప్రకృతేః శ్రీవత్సరూపత్వం. మహతోగదారూపత్వం. సాత్త్వికాహఙ్కారస్యశఙ్ఖరూపత్వం. తామసాహఙ్కారస్యశార్ఙ్గరూపత్వం. జ్ఞానస్యాసిరూపత్వం. అజ్ఞానస్యతదావారకరూపత్వం. మనసశ్చక్రత్వం. జ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియాణాంశరరూపత్వం. సూక్ష్మస్థూలభూతానాంవనమాలాకారత్వం. అత్ర * చేతశ్చక్రమితిచేతనాసిరమితిస్తత్సంవృతిర్మాలికాభూతానిస్వగుణైరహఙ్కృతియుగంశఙ్ఖేనశార్ఙ్గేయుతే। బాణాఃఖానిదశాపికౌస్తుభ మణిర్జీవః ప్రధానంపునః శ్రీవత్సం కమలాపతేతవగదామాహుర్మహాన్తంబుధాః ఇతిసఙ్గ్రహేణోక్తంపద్యమనుసన్ధేయం. సావిభూతిరామోదప్రమోదసమ్మోదవైకుణ్ఠాఖ్యరూపేణచతుర్విధా. పునరనన్తా. త్రిపాద్విభూతిపరమపదపరమవ్యోమపరమాకాశామృతనాకాప్రాకృతలోకానన్దలోకవైకుణ్ఠాయోధ్యాదిశబ్దవాచ్యాచ. తస్యాంవిభూతౌద్వాదశావరణోపేతమనేకగోపురప్రాకారైరావృతంవైకుణ్ఠంనామనగరం. తత్రానన్దనామకోదివ్యాలయః. తదన్తఃరత్నమయానేకస్తమ్భసహస్రైర్విరచితామహామణిమణ్డపాఖ్యాసభా. తస్యాంసహస్రఫణామణితేజోవిరాజితోఽనన్తః. తస్మిన్ధర్మాదిమయదివ్యసింహాసనం. తదుపరిచామరహస్తాభిర్విమలాదిభిస్సేవ్యమానమష్టదళాత్మకంపద్మం. తదుపరిప్రకృష్టవిజ్ఞానధామా శేషః. ఉపరివాచః పరంమహామ్నాతం. ఏవంనిత్యవిభూతిస్సఙ్గ్రహేణనిరూపితా.

ఇతియతీన్ద్రమతదీపికాయాంనిత్యవిభూతినిరూపణంనామ
షష్ఠోవతారః.

అథక్రమప్రాప్తంధర్మభూతజ్ఞానంనిరూప్యతే-స్వయం
ప్రకాశాచేతనద్రవ్యత్వేసతిసవిషయత్వం, విభుత్వేసతిప్రభా
వద్ద్రవ్యగుణాత్మకత్వం, అర్థప్రకాశో, బుద్ధిరిత్యాదితల్లక్షణం.
ధర్మభూతజ్ఞానంఈశ్వరస్యనిత్యానాంచసర్వదానిత్యమేవవిభు
చ. బద్ధానాంతిరోహితం. ముక్తానాంపూర్వంతిరోహితమనన్త
రమావిర్భూతం. ననుజ్ఞానస్యనిత్యత్వేజ్ఞానముత్పన్నంనష్టమితి
వ్యవహారఃకథమితిచేత్.తదుచ్యతే- జ్ఞానస్యసఙ్కోచవికాసా
వస్థతయాతత్సమ్భవాత్.వృత్తేఃపాదాద్యథోదకమిత్థంజ్ఞానమపీ
న్ద్రియద్వారాప్రసృత్యార్థేనసంనికృష్యతే. అహికుణ్డలవత్స
ఙ్కోచవికాసౌ. సర్వంజ్ఞానంస్వతఏవప్రమాణం. స్వయం
ప్రకాశంచ. విప్రతిపన్నాసంవిత్ స్వగతవ్యవహారంప్రతిస్వా
ధీనకిఞ్చిత్కరా- స్వసజాతీయసమ్బన్ధానపేక్షవ్యవహారహే
తుత్వాత్- అర్థేన్ద్రియదీపాదివత్. నచచక్షురాలోకయో
స్సజాతీయత్వం- ఆహఙ్కారికతైజసయోర్భేదాభ్యుపేః. అనే
నజ్ఞానస్యక్షణికత్వం, త్రిక్షణావస్థాయిత్వం, ప్రాతిభాసికవ
ద్వ్యావహారికస్యాపిమిథ్యాత్వం, పరతఃప్రామాణ్యం, జ్ఞాన
స్యైవాత్మత్వ, మిత్యాదిపక్షానిరస్తాః. స్తమ్భఃస్తమ్భఇత్యాది
ధారావాహికజ్ఞానంత్వేకమేవ. ననుఆగమబలాజ్జ్ఞానస్యనిత్య
త్వాఙ్గీకారేకథంజాగరసుషుప్త్యాదిభేదసిద్ధిరితిచేన్న- దాహక
స్యవహ్నేర్దాహ్యసన్నిధౌమణ్యాదిప్రతిబన్ధకాద్దాహాభావః-త
ద్వజ్జ్ఞానతిరోధాయకతమోవిశేషసన్నిధానాసన్నిధానాభ్యాం
స్వాపాదిసిద్ధిః. పుంస్త్వాదివచ్చ- పుంస్త్వాదికంతుబాల్యేతిరో
హితం-యౌవనేఆవిర్భవతి. విశేషణాదివత్ యోయదాశ్రితస్వ
భావః- సతస్యగుణఇతిగుణలక్షణలక్షితత్వాజ్జ్ఞానంగుణః, య

తస్యజ్ఞానసంకోచవికాసావస్థావత్త్వాత్. అతో ద్రవ్యమపి భవతి. ఆత్మ
గుణభూతస్య జ్ఞానస్య ద్రవ్యత్వం కథమితి న శంకనీయం, ప్రభావ
దేకస్యైవ ద్రవ్యత్వగుణత్వయోర్విరోధాభావాత్. అవస్థాశ్ర
యో ద్రవ్యమితి ద్రవ్యలక్షణం. స్వాశ్రయాదన్యత్ర వర్తమాన
త్వమపి ప్రభావదుపపత్తేః. ప్రయోగశ్చ - గుణభూతా బుద్ధి
ర్ద్రవ్యం - ప్రసరణాదిమత్త్వాత్ - ప్రభావత్. జ్ఞానం ద్రవ్యం -
సంయోగాద్దృష్టాన్యత్వే సతి భావనాకారణత్వాత్ - ఆత్మవది
తి. ఉక్తజ్ఞానస్యాయుగపదనన్తదేశసంయోగో నయనసూర్యాది
తేజోవత్సమ్భవతి. జ్ఞానం మతిః ప్రజ్ఞా సంవిద్ధిషణా ధీర్మనీషా శేము
షీ మేధా బుద్ధిరిత్యేవమాదయశ్శబ్దాః జ్ఞానపర్యాయాః. బుద్ధిరే
వోపాధిభేదాత్సుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నరూపా - సుఖా
దిజనకతయా ఽభ్యుపగతజ్ఞానాతిరేకే ప్రమాణాభావాత్, ఇ
చ్ఛామి ద్వేష్మీతి వ్యవహారస్య స్మరామీత్యాదివజ్జ్ఞానవిశేషేణో
పపత్తేః. నను *కామస్సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధా ఽశ్రద్ధా ధృతిర
ధృతిర్హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మన ఏవేత్యుక్తానాం జ్ఞానరూపత్వం
కథమితి చేత్. జ్ఞానస్య మనస్సహకారిత్వనియమాత్ మన ఏవో
పచారాదుక్తమితి న విరోధః. ఏవం ప్రత్యక్షానుమానాగమస్మృ
తిసంశయనిర్ణయవిపర్యయభ్రమవివేకవ్యవసాయమోహరాగ
ద్వేషమద మాత్సర్యచాపల్యదమ్భలోభక్రోధదర్పస్తమ్భద్రో
హాభినివేశనిర్వేదాదయః, సుమతిదుర్మతిప్రీతితుష్ట్యతుష్ట్యున్నతి
శాన్తిక్షాన్తివిరక్తిరతిమైత్రీదయా ముముక్షాలజ్జాతితిక్షావిచార
ణావిజిగీషాస్పృహోత్కంఠాక్షమాచికీర్షాజుగుప్సాభావనానుహనా అ
సూయాజిహ్మాసంతృష్ణాదురాశావాసనాదుర్వాసనాచర్చాభ
క్తిప్రపత్తిభూత్యాదయశ్చ జీవాత్మగుణా అనన్తాః ధర్మభూతజ్ఞా
నావస్థావిశేషా ఏవ. ఏవం జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజస్సౌశీల్య

సప్తమోవతారః

వాత్సల్యమార్దవార్జవసౌహార్దసామ్యకారుణ్యమాధుర్యగామ్భీర్యౌదార్యచాతుర్యస్థైర్యధైర్యశౌర్య పరాక్రమాదయో భగవతోఽనన్తకల్యాణగుణాః జ్ఞానశక్త్యైర్వితతిభూతాః. జ్ఞానం నామ- సర్వసాక్షాత్కారరూపం. శక్తిః- అఘటితఘటనాసామర్థ్యం. బలం- ధారణసామర్థ్యం. ఐశ్వర్యం - నియమనసామర్థ్యం. వీర్యం- అవికారిత్వం. తేజః- పరాభిభవనసామర్థ్యం. మహతోఽమన్దైస్సహనీరన్ధ్రేణసంశ్లేషస్సౌశీల్యం. వాత్సల్యం-దోషేపిగుణత్వబుద్ధిః. దోషాదర్శిత్వం వా. ఆశ్రితవిరహాసహత్వం మార్దవం. మనోవాక్కాయైకరూపత్వమార్జవం. స్వసత్తానపేక్షతత్ప్రాప్తిపరత్వం సౌహార్దం. అభిజనవృత్తగుణాద్యనపేక్షయా సర్వాశ్రయణీయత్వం సామ్యం. స్వార్థానపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షా కారుణ్యం. పరదుఃఖాసహిష్ణుత్వం వా. క్షీరవదుపాయభావేపి స్వాదుత్వం మాధుర్యం. భక్తానుగ్రహావదాన్యత్వాదేరామూలతో దురవగాహత్వం గామ్భీర్యం. అపరిమితం దత్వాప్యతృప్తత్వమౌదార్యం. ఆశ్రితదోషగోపనం చాతుర్యం. అకమ్పనీయత్వం స్థైర్యం. అభగ్నప్రతిజ్ఞత్వం ధైర్యం. పరబలప్రవేశసామర్థ్యం శౌర్యం. తన్నిరాకిరణం పరాక్రమః. ఇత్యాద్యూహ్యం. జ్ఞానవిశేషభూతయోర్భక్తిప్రపత్త్యోస్స్వరూపం కిఞ్చిదుచ్యతే- భక్తిప్రపత్తీ వ్యాజీకృత్యేశ్వర ఏవ మోక్షం దదాతి- అతస్తయోర్మోక్షోపాయత్వం. భక్త్యపృథక్సిద్ధానాం మోక్షోపాయత్వేనోక్తానాం కర్మయోగ జ్ఞానయోగప్రభృతీనాం తత్తత్పురుషవివక్షయోపాయత్వం. కర్మయోగో నామ- ఉపదేశాజ్జీవపరయాథార్థ్యజ్ఞానవతా శక్త్యనుసారేణ ఫలసఙ్గరహితానిషిద్ధకామ్యనిత్యనైమిత్తికరూప పరిగృహీతకర్మవిశేషః. స తు దేవార్చనాతపస్తీర్థయాత్రాదానయజ్ఞాదిభేదభిన్నః. అయం తు జీవగతకిల్మషాపనయనద్వారా జ్ఞానయో

గముత్వాద్యత్తద్వారా వా- సాక్షాద్వా భక్త్యుత్పాదకో భవతి. జ్ఞానయోగో నామ- కర్మయోగాన్నిర్మలాన్తఃకరణస్యేశ్వరశేషత్వేన ప్రకృతివియుక్తస్వాత్మచిన్తనవిశేషః. తస్య సాక్షాద్భక్త్యుపయోగః. ఏవం సాధనాన్తరాణామపి స్వాతన్త్ర్యం భక్త్యుపయోగిత్వం చ యథాప్రమాణమూహ్యం. భక్తియోగో నామ- యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణాధ్యానసమాధిరూపాష్టాఙ్గయుక్తతైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపః. స చ వివేకవిమోకాభ్యాసక్రియాకల్యాణానవసాదానుద్ధర్షరూపసాధనసప్తకజన్యః. తత్ర వివేకో నామ-జాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టాదన్నాత్కాయశుద్ధిః. విమోకః- కామానభిష్వఙ్గః. అభ్యాసః-పునఃపునరాలమ్బనసంశీలనం. శక్తితః పఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానం క్రియా. సత్యార్జవదయాదానాహింసానభిధ్యాః కల్యాణాని. అనవసాదః-దైన్యాభావః. అనుద్ధర్షః-తుష్ట్యభావః. అతిసన్తోషశ్చ విరోధీత్యర్థః. ఏవం సాధనసప్తకానుగృహీతా భక్తిర్దర్శనసమానాకారా అన్తిమప్రత్యయావధికా చ భవతి. స చాన్తిమప్రత్యయః ఏతచ్ఛరీరావసానే వా-శరీరాన్తరావసానే వా భవతి. వేదనధ్యానోపాసనశబ్దవాచ్యా చ భక్తిః పరభక్తిపరజ్ఞాన పరమభక్తిరూపక్రమవతీ, ప్రవృత్త్యఙ్గికా, చ. సా ద్వివిధా- సాధనభక్తిఫలభక్తిభేదాత్. సాధనజన్యా సాధనభక్తిః. ఫలభక్తిస్తు - ఈశ్వరకృపాజన్యా ప్రాచీనశఠనాథాదినిష్ఠా. *మద్భక్తజనవాత్సల్యమిత్యాదిషు స్తుతినమస్కారాదిషు చ భక్తిశబ్దప్రయోగ ఔపచారికః. నను వేదాన్తేషు శ్రవణమననయోరపి విధానాత్కథం ధ్యానమేవ విధీయత ఇతి చేత్. ఉచ్యతే- అధీతసాఙ్గవేదః పురుషః ప్రయోజనవదర్థావబోధత్వదర్శనాత్తన్నిర్ణయాయ స్వయమేవ శ్రవణే ప్రవర్తత ఇతి శ్రవణస్య ప్రాప్త

త్వాదనువాదః. శ్రవణప్రతిష్ఠార్థత్వాన్మననస్యాప్యనువాదః. త
స్మాద్ధ్యానమేవవిధీయత ఇతి న విరోధః. ధ్యానశబ్దవాచ్యాభక్తి
ర్విద్యాభేదాద్బహువిధా భవతి. తాశ్చ విద్యా ద్వివిధాః- ఐహి
కఫలా ముక్తిఫలాశ్చేతి. తత్రైహికఫలా ఉద్గీథవిద్యాదయః. ము
క్తిఫలాస్తు అన్తరక్షివిద్యాఽన్తరాదిత్యవిద్యాదహరవిద్యాభూ
మవిద్యాసద్విద్యామధువిద్యోపకోసలవిద్యాశాణ్డిల్యవిద్యాపు
రుష విద్యాప్రతర్దనవిద్యావైశ్వానరవిద్యా పఞ్చాగ్నివిద్యాది
కాః బ్రహ్మవిద్యాః. న్యాసవిద్యాప్రపత్తిః. సా చ *అనన్యసా
ధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకం। తదేకోపాయతా యా
చ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిరిత్యుక్తా, ఏతద్దేహావసానే మోక్షప్రదా,
అన్తిమప్రత్యయనిరపేక్షా, సకృత్కర్తవ్యా, న్యాసశ్శరణాగ
తిరిత్యాదిశబ్దవాచ్యా, జ్ఞానవిశేషరూపా,. ఏషా రహస్యాదిశా
స్త్రేషు సత్సమ్ప్రదాయపూర్వకం జ్ఞాతవ్యేతీహ బాలబోధనార్థ
ప్రవృత్తగ్రన్థే న ప్రకాశ్యేతి విరమ్యతే. భక్తిప్రపత్త్యోరేవ మో
క్షసాధనత్వేనస్వీకారాత్ పరోక్తోపాయనిరాసః. వేదబాహ్యా
నాం మధ్యే కేషాంచిన్మతే దేహాతిరిక్తాత్మనోఽనఙ్గీకారాన్మోక్షప్ర
వృత్తిరేవ న సమ్భవతి. అన్యేషాం మతే జ్ఞానస్య క్షణికత్వాత్త
స్యైవాత్మతత్త్వాకారస్య ప్రవృత్తిర్న సమ్భవతి. సన్తానస్యేతి చే
న్న-అన్యం ప్రత్యన్యేన హ్యాయత్నో న కార్యః. ఇతి న ప్రవృత్తిః. అ
పరేషాం మతే సత్త్వాసత్త్వాది సప్తభఙ్గీరీత్యా నైకాన్తవాదాన్న
ప్రవృత్తిః. వైశేషికాదిపక్షే పాషాణకల్పమోక్షే ప్రవృత్తిః క
స్యాపి న సమ్భవతి. సాఙ్ఖ్యాదిపక్షేష్వీశ్వరానఙ్గీకారాత్పురుష
స్య వా ప్రకృతేర్వా మోక్ష ఇతి సంశయాన్న ప్రవృత్తిః. మాయి
మతే వ్యావహారికవాక్యస్య పారమార్థికాభేదజ్ఞానాజనకత్వా
న్న ప్రవృత్తిః. భాస్కరయాదవోక్తకర్మజ్ఞానసముచ్చయవా

దాప్యుక్తన్యాయేననిరస్తః. శైవమతేతుపశుపతేః ప్రాప్యత్వ
స్వీకారా, వేదవిరుద్ధభస్మధారణాదేస్సాధనత్వేనస్వీకారా,
చ్చతన్నిరాసః. ఏవంమతిర్నిరూపితా.

ఇతియతీన్ద్రమతదీపికాయాం
ధర్మభూతజ్ఞాననిరూపణంనామ సప్తమోవతారః.

అష్టమోవతారః.

అథజీవోనిరూప్యతే- ప్రత్యక్త్వచేతనత్వాత్మత్వకర్తృ
త్వాదీనిఈశ్వరజీవసాధారణానిలక్షణాని. ప్రత్యక్త్వంనామ-
స్వస్మైస్వయమేవభాసమానత్వం. చేతనత్వంనామ - జ్ఞానా
శ్రయత్వం. ఆత్మత్వం-శరీరప్రతిసమ్బన్ధిత్వం. కర్తృత్వం- స
ఙ్కల్పజ్ఞానాశ్రయత్వం. ఏవంసామాన్యలక్షణలక్షితస్య జీవ
స్యవిశేషలక్షణాన్యుచ్యన్తే. అణుత్వేసతిచేతనత్వం, స్వతశ్శే
షత్వేసతిచేతనత్వం,. ఏవమాధేయత్వవిధేయత్వపరతన్త్రక
ర్తృత్వపారతన్త్ర్యవత్త్వాదికమప్యూహ్యం. సచదేహేన్ద్రియ
మనఃప్రాణధీభ్యోవిలక్షణః. యథా- మమశరీరమితిప్రతీత్యా
దేహాద్వ్యావృత్తిః. చక్షుషాపశ్యామి-శ్రోత్రేన్ద్రియేణశృణో
మి- వాచావదామీత్యాదిప్రత్యయాద్బాహ్యేన్ద్రియేభ్యోవ్యా
వృత్తిః. మనసఃకరణత్వప్రతీతే, మమప్రాణఇతివ్యతిరేకో
క్త్యా, జానామ్యహమితిప్రతీత్యా, చమనఃప్రాణజ్ఞానేభ్యో
వ్యావృత్తిః. సచాణుపరిమాణః- ఉత్క్రాన్త్యాదిశ్రవణాత్,
ప్రమాణానుసారాచ్చ. అణుత్వేసతియుగపదనేకవిషయాను
భవఃకథమితినశఙ్కనీయం- ధర్మభూతజ్ఞానవ్యాప్త్యోపపత్తేః. అ
తఏవసౌభరిప్రభృతీనాంముక్తానాంచ అనేకశరీరపరిగ్రహో

పిసన్భవతి. సచనిత్యః - పూర్వానుభూతార్థప్రతిసన్ధానాత్. నిత్యశ్చేజ్జీవః - ఉత్పన్నో నష్ట ఇతి ప్రతీతిః కథమితి చేన్న - జీవస్య దేహసమ్బన్ధాముత్పత్తిః - తద్వియోగాన్నాశ ఇతి ప్రతిపాదనాత్ జీవస్వరూపం నిత్యమేవ. ప్రతిశరీరం భిన్నః. ఏకపరిమాణేష్వస్వర్ణఘటేష్వేకో ఘట ఇతి ప్రతీతివత్, వ్రీహిరాశావేకో వ్రీహిరితి ప్రతీతివ, చ్చజ్ఞానైకాకారతయా ఏకత్వవ్యవహారః. న తు స్వరూపైక్యం - ప్రమాణవిరోధాత్. స్వతస్సుఖీ - ఉపాధివశాత్సంసారీ. అయం చ కర్తా భోక్తా శరీరీ శరీరం చ భవతి. ప్రకృత్యపేక్షయా శరీరీ - ఈశ్వరాపేక్షయా శరీరం చ. అస్య ప్రత్యక్త్వ ప్రతిభ్యాం స్వయం ప్రకాశత్వం చ సిద్ధం. ప్రయోగశ్చ - ఆత్మా స్వయం ప్రకాశః - జ్ఞానత్వాత్ - ధర్మభూతజ్ఞానవదితి. జ్ఞానత్వానుకూలత్వాదయః ఏతస్య స్వరూపనిరూపకధర్మాః. ఏతేన జ్ఞానస్య క్షణికత్వాత్ క్షణికసన్తానరూప ఆత్మేతి బౌద్ధపక్షః, భూతచతుష్టయాత్మకత్వాద్దేహస్య దేహావధిక ఆత్మేతి చార్వాకపక్షః, గజదేహే గజపరిమాణః - పిపీలికాదేహే పిపీలికాపరిమాణ ఇతి జైనపక్షః, కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికం ప్రకృతేరేవ న పురుషస్యేతి సాఙ్ఖ్యపక్షః, బ్రహ్మాంశో జీవ ఇతి యాదవపక్షః, సోపాధికబ్రహ్మాభిన్నో జీవ ఇతి భాస్కరపక్షః, అవిద్యాపరికల్పితైకజీవవాదపక్షః, అన్తఃకరణావచ్ఛిన్నానేకజీవవాదపక్షః, ఇత్యేవమాదయో విరుద్ధపక్షాశ్చ నిరస్తాః. విభుత్వవాదపక్షోఽపి. నను జీవస్య విభుత్వానఙ్గీకారే దృష్టజనిత దేశాన్తరఫలోపలబ్ధిః కథమితి చేన్న - జీవస్య సమ్బన్ధాభావేఽపి అదృష్టసహకారేణోపపద్యతే. అదృష్టం నామ భగవత్ప్రీతిజనకకర్మభిః శేషజన్యో జ్ఞానవిశేషః. సవిశేషో భగవత్సఙ్కల్పరూపవిభుస్వరూపం భగవత్సమాశ్రితః. అతః ఫలోపలబ్ధిరితి న విరోధః. స జీవస్త్రివిధః బద్ధముక్తనిత్యభేదాత్.

తత్రబద్ధోనామ- అనువృత్తసంసారాశ్చతుర్దశభువనాణ్డకటా
హవర్తినో బ్రహ్మాదికీటపర్యన్తాశ్చేతనవిశేషాః. శ్రీమతో నారా
యణస్య నాభికమలాదుత్పన్నో బ్రహ్మా. బ్రహ్మణో రుద్రః. పు
నర్బ్రహ్మణ స్సనకాదియోగినో, నారదాదిదేవర్షయో, వసి
ష్ఠాదిబ్రహ్మర్షయః, పులస్త్యమరీచిదక్షకశ్యపాది నవప్రజాప
తయో, బభూవుః. తేభ్యో దేవా, దిక్పాలకా, శ్చతుర్దశేన్ద్రా,
శ్చతుర్దశమనవో, ఽసురాః, పితర, స్సిద్ధగన్ధర్వకిన్నరకిమ్పురుష
విద్యాధరాదయో, వసవో, రుద్రా, ఆదిత్యా, అశ్వినా, చ
దానవయక్షరాక్షసపిశాచగుహ్యకాదయః, ఏవం దేవయోన
యో బహువిధాః- మనుష్యా అపి బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూ
ద్రాదిభేదాద్బహువిధాః, తిర్యఞ్చోఽపి పశుమృగపక్షిసరీసృపప
తఙ్గకీటకాదిభేదాద్బహువిధాః, స్థావరా అపి వృక్షగుల్మలతావీరు
త్తృణాదిభేదాద్బహువిధాః,. వృక్షాదీనాం జలాహరణాద్యుప
యుక్తకిఞ్చిజ్జ్ఞానసమ్బన్ధోఽస్త్యేవ- *అప్రాణవత్సుస్వల్పాసే
త్యుక్తత్వాత్. అతో దేవమనుష్యతిర్యక్స్థావరభేదభిన్నా బద్ధాః.
ఏతే పునర్జరాయుజాణ్డజోద్భిజ్జస్వేదజాశ్చ భవన్తి. దేవమను
ష్యా జరాయుజాః. తేషు బ్రహ్మరుద్రాదయస్సనకాదయ, శ్చ
సీతాద్రౌపదీ ధృష్టద్యుమ్నప్రభృతయో, భూతభేతాళాద
య, శ్చాయోనిజాః. తిర్యగాదయశ్చ జరాయుజాఅణ్డజా స్స్వే
దజాశ్చ భవన్తి. స్థావరాదయ ఉద్భిజ్జాః. ఏవమ్భూతా బద్ధా బీ
జాఙ్కురన్యాయేన విషమప్రవాహతయాఽనాదికాలప్రవృ
త్తావిద్యా కర్మవాసనారుచిప్రకృతిసమ్బన్ధైశ్చక్రవత్పరివర్త
మానైర్గర్భజన్మబాల్యయౌవనజాగరస్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛాజ
రామరణస్వర్గనరకగమనాదిషువివిధవిచిత్రావస్థావన్తోఽనన్త
ప్రకారాతిదుస్సహతాపత్రయాభితప్తాస్స్వతః ప్రాప్తభగవ

దనుభవవిచ్ఛేదవన్తశ్చ. తేచద్వివిధాః - శాస్త్రవశ్యాస్తదవశ్యాశ్చ. తయోర్మధ్యేకరణాయత్తతత్తజ్ఞానానాం బద్ధానాం శాస్త్రవశ్యతాస్తి- తిర్యక్స్థావరాదీనాంనాస్తి. శాస్త్రవశ్యా ద్వివిధాః-బుభుక్షవోముముక్షవశ్చేతి. తత్ర బుభుక్షవః-త్రైవర్గికపురుషార్థనిష్ఠాః. తేద్వివిధాః- అర్థకామపరాధర్మపరాశ్చేతి. కేవలార్థకామపరా దేహాత్మాభిమానినః. ధర్మపరాశ్చ- అలౌకికశ్రేయస్సాధనంధర్మః, *చోదనాలక్షణోఽర్థోధర్మ, ఇతిధర్మలక్షణలక్షితయజ్ఞాదిపాసకతపస్తీర్థయాత్రాదినిష్ఠాః. తేచ దేహాతిరిక్తఆత్మాభిమానినఃపరలోకోఽస్తీతిజ్ఞానవన్తః. ధర్మపరాద్వివిధా న్తరపరాభగవత్పరాశ్చేతి. దేవతాన్తరపరాబ్రహ్మరుద్రాద్యారాధనపరాః. భగవత్పరాస్తు *ఆర్తోజిజ్ఞాసురర్థార్థీత్యుక్తాధికారిణః. ఆర్తః- భ్రష్టైశ్వర్యకామః. అర్థార్థీ-అపూర్వైశ్వర్యకామః. ముముక్షవోద్వివిధాః-కైవల్యపరామోక్షపరాశ్చేతి. కైవల్యంనామ-జ్ఞానయోగాత్ప్రకృతివియుక్తాత్మానుభవరూపం. సోఽనుభవోఽర్చిరాదిమార్గేణపరమపదంగతవత ఏవక్వచిత్కోణేపతివియుక్తపత్నీన్యాయేనభగవదనుభవవ్యతిరిక్తస్వానుభవఇత్యాహుః. అర్చిరాదిమార్గేణగతస్యాపునరావృత్తిశ్రవణాత్ ప్రకృతిమణ్డల ఏవక్వచిద్దేశే స్వాత్మానుభవఇత్యప్యాహుః. మోక్షపరాశ్చద్వివిధాః-భక్తాఃప్రపన్నాశ్చేతి. భక్తాఃపునరధీతసాఙ్గసశిరస్క-వేదాః పూర్వోత్తరమీమాంసాపరిచయాచ్చిదచిద్విలక్షణానవధికాతిశయానన్దస్వరూపం నిఖిలహేయప్రత్యనీకంసమస్తకల్యాణగుణాత్మకంబ్రహ్మేవధార్యతత్ప్రాప్త్యుపాయభూతాంభక్తింస్వీకృత్యతయామోక్షంప్రాప్తుకామాః. భక్తావధికారః త్రైవర్ణికానామేవ. దేవాదీనామప్యస్తి- అర్థిత్వసామర్థ్యయోస్సమ్భవాత్. నశూద్రాణా

నాధికారః- అపశూద్రాధికరణవిరోధాత్. భక్తిస్వరూపంతు బుద్ధిపరిచ్ఛేదే ప్రతిపాదితం. భక్తాద్వివిధాః- సాధనభక్తినిష్ఠాస్సాధ్యభక్తినిష్ఠాశ్చేతి. సాధనభక్తినిష్ఠా వ్యాసాదయః. సాధ్యభక్తినిష్ఠా నాథాదయః. ఆకిఞ్చన్యానన్యగతిత్వధర్మవిశిష్టో భగవన్తమాశ్రితః ప్రపన్నః. సద్వివిధః- త్రైవర్గికపరో మోక్షపరశ్చేతి. త్రైవర్గికపరో నామ- భగవతఏవ ధర్మార్థకామాభిలాషీ. మోక్షపరస్తు సత్సఙ్గత్యా యోగనిత్యానిత్యపరాపరవస్తువివేకే సతి సంసారవైరాగ్యే ఉత్పన్నే మోక్షేచ్ఛాయాం జాతాయాం తత్సిద్ధ్యర్థం *ఆచార్యో వేదసమ్పన్న ఇత్యాద్యాచార్యలక్షణలక్షితం గురుం సంశ్రిత్య తద్వారా పురుషకారభూతాం శ్రియం ప్రపద్య భక్త్యాద్యుపాయాన్తరేష్వశక్తో ఽతఏవాకిఞ్చనో ఽనన్యగతిః శ్రీమన్నారాయణచరణావేవోపాయత్వేన స్వీకరోతి- స ప్రపన్నః. ప్రపత్తిస్సర్వాధికారా. ప్రపన్నో ద్వివిధః- ఏకాన్తీ పరమైకాన్తీ చేతి. యో మోక్షఫలేన సాకం ఫలాన్తరాణ్యపి భగవత ఏవేచ్ఛతి- స ఏకాన్తీ. దేవతాన్తరశూన్య ఇత్యర్థః. భక్తిజ్ఞానాభ్యామన్యత్ఫలం భగవతోఽపి నేచ్ఛతి యః- స పరమైకాన్తీ. స ద్వివిధః- దృప్తార్తభేదాత్. *అవశ్యమనుభోక్తవ్యమితి ప్రారబ్ధకర్మానుభవన్నేతద్దేహావసానసమయే మోక్షమపేక్షమాణో దృప్తః. జాజ్వల్యమానాగ్నిమధ్యస్థితేరివ సంసారస్థితేరతిదుస్సహత్వాత్ప్రపత్త్యుత్తరక్షణ ఏవ మోక్షకామ ఆర్తః. ముక్తో నామ- ఉపాయపరిగ్రహానన్తరం నిత్యనైమిత్తికభగవదాజ్ఞానుజ్ఞాకైఙ్కర్యరూపాణి కర్మాణి స్వయం ప్రయోజనతయా కుర్వన్, భగవద్భాగవతాచార్యాపచారాంశ్చ వర్జయన్, దేహావసానే సుకృతదుష్కృతే మిత్రామిత్రయోర్నిక్షిపన్, *వాఙ్మనసీత్యాదిప్రకారేణ హార్దే పరమాత్మని విశ్రమ్య ముక్తిద్వారభూతసుషుమ్నానాడీం ప్రవిశ్య

తయాబ్రహ్మరన్ధ్రాన్నిష్క్రమ్యహార్దేనసాకంసూర్యకిరణద్వా
రాఅగ్నిలోకంగత్వాదినపూర్వపక్షోత్తరాయణసంవత్సరా
ద్యభిమానిదేవతాభిర్వాయునాచపథి సత్కృతః, సూర్యమణ్డ
లంభిత్త్వారథచక్రద్వారా భద్వారాసూర్యలోకంగత్వానన్త
రంచన్ద్రవిద్యుద్వరుణేన్ద్రప్రజాపతిభిర్మార్గదర్శిభిరాతివాహి
కైర్గణైస్సహసోపచారంతత్తల్లోకానతీత్యప్రకృతివైకుణ్ఠసీమా
పరిచ్ఛేదికాంవిరజాంతీర్త్వాసూక్ష్మశరీరంవిహాయఅమానవకర
స్పర్శాదప్రాకృతదివ్యవిగ్రహయుక్తశ్చతుర్భుజో, బ్రహ్మాల
ఙ్కారేణాలఙ్కృతః, ఇన్ద్రప్రజాపతిసంజ్ఞికనగరద్వారపాలా
భ్యనుజ్ఞయా శ్రీవైకుణ్ఠదివ్యనగరంప్రవిశ్యపతాకాలఙ్కృతదీ
ర్ఘప్రాకారసహితగోపురమతీత్యఐరమ్మదాఖ్యామృతసరస్సో
మసవనాఖ్యాశ్వత్థంచదృష్ట్వా*శతంమాలాహస్తాఇత్యాద్యుక్త
పఞ్చశతాప్సరోగణైరుపచరితో, బ్రహ్మగన్ధాదిభిరలఙ్కృత, స్త
త్రత్యానన్తగరుడవిష్వక్సేనాదీన్ప్రణమ్యతైర్బహుమతో, మ
హామణిమణ్డపమాసాద్యపర్యఙ్కసమీపేస్వాచార్యాన్ప్రణమ్య
పర్యఙ్కసమీపంగత్వాతత్రధర్మాధిపీఠోపరికమలే అనన్తేవిమ
లాదిభిశ్చామరహస్తాభిస్సేవ్యమానం శ్రీభూనీళాసమేతంశఙ్ఖ
చక్రాదిదివ్యాయుధోపేతంజ్వాజ్వల్యమానకిరీటమకుటచూడావ
తంసమకరకుణ్డలగ్రైవేయకహారకేయూరకటక శ్రీవత్సకౌస్తు
భముక్తాదామోదరబన్ధనపీతామ్బరకాఞ్చీగుణనూపురాద్యపరి
మితదివ్యభూషణైర్భూషితమపరిమితగుణోదారసాగరంభగవ
న్తందృష్ట్వాపాదేనపర్యఙ్కమారుహ్యతేనస్వాఙ్కేస్థాపితః,కో
సీతిపృష్టో బ్రహ్మప్రకారోస్మీత్యుక్త్వాతేనకటాక్షితః, తదనుభవ
జనితప్రహర్షప్రకర్షాత్సర్వదేశసర్వకాలసర్వావస్థోచితసర్వ
కైఙ్కర్యైకరతిః, రావిర్భూతగుణాష్టకః, ఉత్తరావధిరహితబ్ర

త్మానుభవవాన్, స ముక్త ఇత్యుచ్యతే. ముక్తస్య బ్రహ్మసామ్యాపత్తిస్తు భోగసామ్యాపత్తిమాత్రం-జగద్వ్యాపారవర్జత్వస్య ప్రతిపాదనాత్. తస్య నానాత్వం సర్వలోకసఞ్చరణం చ సమ్భవతి. నను ముక్తస్యానావృత్తిప్రతిపాదనాదస్మిల్లోకే సఞ్చారః కథమితి చేన్న-కర్మకృతస్యైవ నిషేధాత్ స్వేచ్ఛయా సఞ్చరణస్యోపపత్తేః. అతో ముక్తో భగవత్సఙ్కల్పాయత్తః స్వేచ్ఛయా చ సర్వత్ర సఞ్చరతి. నిత్యాస్తు కదాచిదపి భగవదభిమతవిరుద్ధాచరణాభావేన జ్ఞానసఙ్కోచప్రసఙ్గరహితాః. అనన్తగరుడవిష్వక్సేనాదయః. తేషామధికారవిశేషా ఈశ్వరస్య నిత్యేచ్ఛయైవ అనాదిత్వేన వ్యవస్థితాః. తేషామవతారస్తు భగవదవతారవత్స్వేచ్ఛయైవ. ఏవం బద్ధముక్తనిత్యభేదభిన్నో జీవో నిరూపితః.

ఇతి యతీన్ద్రమతదీపికాయాం

జీవనిరూపణం నామ అష్టమో౽వతారః.

నవమో౽వతారః.

అథేశ్వరో నిరూప్యతే- సర్వేశ్వరత్వం, సర్వశేషిత్వం, సర్వకర్మసమారాధ్యత్వం, సర్వఫలప్రదత్వం, సర్వాధారత్వం, సర్వకార్యోత్పాదకత్వం, సర్వశబ్దవాచ్యత్వం, సర్వజ్ఞానవిషయత్వం, స్వజ్ఞానస్వేతర సమస్తద్రవ్యశరీరిత్వ, మిత్యాదీనీశ్వరలక్షణాని. అయమీశ్వర స్సూక్ష్మ చిదచిద్విశిష్టవేషేణ జగదుపాదానకారణం, సఙ్కల్పవిశిష్టవేషేణ నిమిత్తకారణం, కాలాద్యన్తర్యామివేషేణ సహకారికారణం, చ. కార్యరూపేణ వికారయోగ్యం వస్తూపాదానకారణం. కార్యతయా పరిణామయితృనిమిత్తకారణం. కార్యోత్పత్త్యుపకరణం

వస్తుసహకారి. యద్వా- ఉత్తరోత్తరావస్థావిశిష్టస్వరూపా
పేక్షయా తదనుగుణనియతపూర్వావస్థా విశిష్టంయత్తదుపా
దానం. యథాఘటత్వావస్థావిశిష్టమృద్ద్రవ్యాపేక్షయాపిణ్డ
త్వావస్థావిశిష్టంతదేవద్రవ్యం.పరిణామవ్యతిరిక్తాకారేణాపేక్షి
తంకారణంనిమిత్తం. అస్మిన్పక్షేసహకారికారణస్య నిమిత్తే
న్తర్భావః. త్రివిధకారణపక్షేకారణద్వయపక్షేచకారణలక్ష
ణలక్షితత్వాదఖిలజగత్కారణత్వంభగవతోనారాయణస్యైవ
సమ్భవతి. ననుకథంనారాయణేకారణత్వపర్యవసానమితిచేత్.
ఉచ్యతే- న్యాయసహితవేదాన్తవాక్యవిచారేణైవంపర్యవస్య
తి. తద్యథా - ఆదౌతావత్ప్రకృతేర్జగత్కారణత్వంనోపపద్య
తే- ఈక్షత్యాద్యభావాత్. ఛాన్దోగ్యేతావత్సదాకాశప్రా
ణశబ్దవాచ్యానాంజగత్కారణత్వంప్రతీయతే - వాజసనేయ
కేబ్రహ్మశబ్దవాచ్యస్య కారణత్వంప్రతీయతే - సర్వశాఖా
ప్రత్యయన్యాయేన కారణవాక్యానామేకవిషయత్వే ప్రతిపా
దయితవ్యే ఛాగపశున్యాయేన సామాన్యవాచకానాం సదాది
శబ్దానాం విశేషేబ్రహ్మణి పర్యవసానం వక్తవ్యం. ఏవముక్త
న్యాయేన బ్రహ్మశబ్దవాచ్యస్య ఐతరేయోక్త ఆత్మశబ్దవాచ్యే
పర్యవసానే ఆత్మశబ్దవాచ్యఃక ఇత్యాకాఙ్క్షాయాం శ్రుతిప్రసి
ద్ధఇన్ద్రోవా - తథాప్రసిద్ధోఽగ్నిర్వా - ఉపాస్యత్వేనప్రసి
ద్ధస్సూర్యోవా- కారణత్వేనోక్తస్సోమోవా - అభీష్టప్రదత్వే
నోక్తః కుబేరోవా- యమోవా- వరుణోవేతి సంశయే ఏతే
షాంకర్మవశ్యత్వపరిచ్ఛిన్నైశ్వర్యత్వశ్రవణాన్నైతేజగత్కా
రణభూతాః. కిన్తు శ్వేతాశ్వతరేశివస్యకారణత్వంభాసతే- ఏ
వమథర్వశిఖాయాంశమ్భుశబ్దవాచ్యస్యధ్యేయత్వంకారణత్వం
చభాసతే - తథైవఅథర్వశిరసిరుద్రశబ్దవాచ్యస్యసర్వాత్మక

త్వముచ్యతే- తైత్తిరీయే హిరణ్యగర్భస్య జగత్కారణత్వం ప్రతీ
యతే- అత్రాపి సామాన్యవిశేషన్యాయాత్ శివశమ్భురుద్రశ
బ్దానాం హిరణ్యగర్భశబ్దవాచ్యే విశేషే పర్యవసానం యుజ్యతే.
శివశబ్దస్య *శివమస్తు సర్వజగతాం *శివఙ్కరోస్తు *శివాస్తే
సన్తు పన్థాన ఇత్యాదిభిర్మఙ్గళవాచిత్వం- రుద్రశబ్దస్యాగ్నివాచ
కత్వం- ఏవం మహేశ్వరశమ్భ్వాదిసామాన్యశబ్దా అప్యవయవ
శక్త్యా చతుర్ముఖే పర్యవస్యన్తి. కారణవాదిశివాదిశబ్దానాం ము
ఖ్యవృత్త్యా రుద్రపరత్వం కిం న స్యాదితి న శఙ్కనీయం - రుద్రస్య
చతుర్ముఖాదుత్పత్తిశ్రవణాదనపహతపాప్మత్వప్రతిపాదనాచ్చ న రు
ద్రస్య కారణత్వం- అతో హిరణ్యగర్భప్రజాపతిస్వయమ్భ్వాది
శబ్దవాచ్యే చతుర్ముఖే శివాదిశబ్దాః పర్యవస్యన్తి. ఏవం మహో
పనిషన్నారాయణోపనిషత్సుబాలోపనిషన్మైత్రాయణీయపురు
షసూక్తనారాయణానువాకాన్తర్యామిబ్రాహ్మణాదిషు నారా
యణస్యైవ పరమకారణత్వ సర్వశబ్దవాచ్యత్వమోక్షప్రదత్వ
జగచ్ఛరీరకత్వాదిప్రతిపాదనాత్ స్వయమ్భుహిరణ్యగర్భప్ర
జాపతిశబ్దానాం నారాయణే పర్యవసానం యుక్తమితి నారాయ
ణ ఏవాఖిలజగత్కారణం సర్వవిద్యావేద్యశ్చ. నను అన్తరాది
త్యవిద్యా రుద్రపరేతి శఙ్కా న కర్తవ్యా - తస్యా విష్ణుపరత్వ
స్యైవ బహుప్రమాణసిద్ధత్వాత్, భర్గశబ్దస్యాకారాన్తత్వ
ప్రతిపాదనాచ్చ. తథా దహరవిద్యాయామాకాశశబ్దవాచ్య
నారాయణాన్తర్యామితయా రుద్రస్య ప్రతిపాదనాద్దహరవి
ద్యా రుద్రపరేతి న శఙ్కనీయా- నారాయణాన్తర్వర్తిగుణజాత
స్యైవోపాస్యత్వేన తత్రాభిధానాత్. ఏవం సర్వవిద్యాస్వప్యూ
హ్యం- అతస్సమస్తకల్యాణగుణాత్మకః ప్రకృతిపురుషాభ్యాం భి
న్నస్తద్విశిష్టః పరం బ్రహ్మ నారాయణో జగత్కారణం. నను

ద్వైతశ్రుత్యా బ్రహ్మైకమేవ సత్యం నిర్గుణంచ, తదన్యజ్ఞాతృత్వజ్ఞేయత్వాదికం తస్మిన్నేవ పరికల్పితం సర్వం మిథ్యా, బ్రహ్మావిద్యయా సంసరతి, *తత్త్వమసీత్యాద్యభేదజ్ఞానం తన్నివర్తకం,- తస్మాన్నిర్విశేషచిన్మాత్రే బ్రహ్మణి వేదాన్తానాం తాత్పర్యమితి మతాన్తరస్థైః ప్రతిపాదనాత్ కథం నారాయణే తాత్పర్యం, తస్య సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వాదికథనం, చేతిచేత్. ఉచ్యతే- కారణత్వప్రతిపాదకశ్రుతిభిర్నారాయణస్య కారణత్వే సిద్ధే, భేదాభేదశ్రుత్యోర్ఘటకశ్రుత్యా విషయభేదేన పరిహృతే, నిర్గుణప్రతిపాదకశ్రుతీనాం హేయగుణనిషేధకత్వాత్, జ్ఞాతృజ్ఞేయాదికల్పకావిద్యాయా ఏవాప్రామాణ్యాద్బ్రహ్మకార్యస్య సత్యత్వాత్, అవిద్యయా సంసారే జీవగతదోషాణాం బ్రహ్మణ్యపిసమ్భవాత్, తన్నివర్తకాన్తరస్యవక్తుమశక్యత్వాత్, అతోఽద్వైతవాదస్యాసమ్భవాన్న నిర్విశేషచిన్మాత్రబ్రహ్మసిద్ధిః. అతో నారాయణస్యైవ జగత్కారణత్వమోక్షప్రదత్వాదిగుణయోగస్సమ్భవతీతి సవిశేషం బ్రహ్మ. సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టమేవ బ్రహ్మకారణం - స్థూలచిదచిద్విశిష్టమేవ కార్యమితి విశిష్టాద్వైతవేదాన్తినాం సత్కార్యవాదస్య కారణమితి సమ్ప్రదాయః. ఏవమీశ్వరాఙ్గీకారాత్ నిరీశ్వరసాఙ్ఖ్యమీమాంసకాదిమతనిరాసః. ఏతస్యైవోపాదానత్వస్వీకారాత్ యోగపాశుపతనైయాయికమతనిరాసః - తైర్నిమిత్తకారణమాత్రేశ్వరాఙ్గీకారాత్. ఈశ్వరస్య కార్యం ప్రత్యుపాదానత్వనిమిత్తత్వవత్ కర్తృత్వప్రేరకత్వనియన్తృత్వప్రకాశయితృత్వానుమన్తృత్వసహకారిత్వోపాసనత్వాదికముపపద్యతే. బాల్యయౌవనావస్థాదయో దోషాయథా శరీరగతా న తు శరీరిణి జీవే - ఏవం చిదచిచ్ఛరీరిణః పరమాత్మనోపీతి న సవికారశ్రుతివిరోధః. నియమేన తదాధేయ

త్వవిధేయత్వశేషత్వాదేశ్శరీరలక్షణస్య జగతి విద్యమానత్వాజ్జగచ్ఛరీర ఈశ్వరః స్తద్గతదోషైరసంస్పృష్టశ్చ. స చేశ్వరోఽపి విభుస్స్వరూపశ్చ. విభుత్వం నామ వ్యాపకత్వం. తత్త్రిధా- స్వరూపతో ధర్మభూతజ్ఞానతో విగ్రహతశ్చ. స చానన్త ఇత్యుచ్యతే. అనన్తో నామ త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితః. త్రివిధపరిచ్ఛేదస్తు దేశతః కాలతో వస్తుతః. సత్యత్వామలత్వానన్తత్వాదయ ఈశ్వరస్య స్వరూపనిరూపకధర్మాః. జ్ఞానశక్త్యాదయస్తన్నిరూపితస్వరూపధర్మాః. సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదయః సృష్ట్యుపయుక్తధర్మాః. వాత్సల్యసౌశీల్యసౌలభ్యాదయః ఆశ్రయణోపయుక్తధర్మాః. కారుణ్యాదయో రక్షణోపయుక్తధర్మాః. ఏతేషాం స్వరూపం బుద్ధిపరిచ్ఛేదే నిరూపితమితి నేహ ప్రపఞ్చ్యతే. అయమీశ్వరః స్వసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖదక్షకాలాద్యన్తర్యామితయా స్థిత్వా సృష్టిం కరోతి- విష్ణ్వవతారరూపేణ మనుకాలాద్యన్తర్యామితయా స్వరూపేణ చ స్థిత్వా రక్షకో భవతి - రుద్రకాలాన్తకాదీనామన్తర్యామితయా సంహారమపి కరోతి- అతస్సృష్టిస్థితిసంహారకర్తా చేతి. ఏవం ప్రకార ఈశ్వరః పరవ్యూహవిభవాన్తర్యామ్యర్చావతారరూపేణ పఞ్చప్రకారః. తత్ర పరో నామ- త్రిపాద్విభూతౌ కుముదకుముదాక్షపుణ్డరీకవామనశఙ్కుకర్ణసర్పనేత్రసుముఖసుప్రతిష్ఠాదిభిః దివ్యాయుధభూషణపరిజనపరిచ్ఛదాన్వితైర్దివ్యనగరపాలైః పరిరక్షితే శ్రీవైకుణ్ఠాఖ్యే పురే చణ్డప్రచణ్డభద్రసుభద్రజయవిజయధాతృవిధాతృప్రభృతిభిర్ద్వారపాలైరుపేతే శ్రీమద్దివ్యాలయే శ్రీమహామణిమణ్డపే ధర్మాద్యష్టపాదవిరచితసింహాసనే శేషపర్యఙ్కే చతుర్భుజదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టః, శ్రీభూనీలాదిసహితః, శఙ్ఖచక్రాదిదివ్యాయుధోపేతః, కిరీటాదిదివ్యభూషణభూషితః, అనన్తగరుడవిష్వ

క్లేశాదిభిర్నిత్యై స్సామగానపరై రన్యైర్ముక్తైశ్చానుభూయ
మానో, జ్ఞానశక్త్యాద్యనన్తకల్యాణగుణవిశిష్టః, పరబ్రహ్మాదివా
సుదేవాదిశబ్దవాచ్యో, నారాయణః. వ్యూహోనామ- ఏవ
మేవఉపాసనార్థంజగత్సృష్ట్యాద్యర్థంచవాసుదేవసఙ్కర్షణప్ర
ద్యుమ్నానిరుద్ధభేదేనచతుర్ధాऽవస్థితః. తత్రషాడ్గుణ్యపరిపూ
ర్ణో వాసుదేవః - జ్ఞానబలాభ్యాంసఙ్కర్షణః - ఐశ్వర్యవీర్యా
భ్యాంప్రద్యుమ్నః శక్తితేజోభ్యామనిరుద్ధఇతిగుణవిభాగః. ఏ
తేషుచతుర్షుప్రత్యేకంయుతయస్త్రయోవర్ణాః. కేశవాదయో
వ్యూహాన్తరాణిద్వాదశ- ద్వాదశమాసానాంద్వాదశాదిత్యా
నామధిష్ఠాతౄణి. ఊర్ధ్వపుణ్డ్రేషుచ తేషామేవస్థాపనంవిధీయతే.
తత్రకనకప్రభశ్చతుశ్చక్రధరః కేశవః. శ్యామోనారాయణ
శ్చతుశ్శఙ్ఖధరః. మణిభస్రాభోమాధవశ్చతుర్గదః. చన్ద్రాభో
గోవిన్దశ్చతుశ్శార్ఙ్గః. పద్మకిఞ్జల్కసన్నిభోవిష్ణుశ్చతుర్హలః. అ
బ్జాభోమధుసూదనశ్చతుర్ముసలః. అగ్నివర్ణస్త్రివిక్రమశ్చతుః
ఖడ్గః. బాలసూర్యాభోవామనశ్చతుర్వజ్రధరః. పుణ్డరీకాభ
శ్శ్రీధరశ్చతుష్పట్టసధరః. తటిత్ప్రభోహృషీకేశశ్చతుర్ముసల
ధరః. సూర్యాభఃపద్మనాభఃపఞ్చాయుధధరః. ఇన్ద్రగోపనిభో
దామోదరశ్చతుష్పాశధరః. విభవోనామతత్తత్సజాతీయరూ
పేణావిర్భావః సప్రసిద్ధప్రాధాన్యేనదశధా- తేచమత్స్యకూ
ర్మాదయోऽవతారవిశేషాః. తత్రవేదాపహారిదైత్య నిరాస
పూర్వకంబ్రహ్మణేప్రమాణప్రదానార్థమవతీర్ణోమత్స్యావతా
రః. జీవానామజరామరణ హేతుభూతామృతోత్పాదనమన్ద
రాధారత్వేనావతీర్ణఃకూర్మావతారః. సంసారనిమగ్నజనోద్ధర
ణకామఃస్వమహిషీముద్ధర్తుమవతీర్ణోవరాహావతారః. ఆశ్రితర
క్షణార్థం మహాసురం హన్తుం స్తమ్భాదుద్భూతో నారసింహావతా

రః. త్రివిక్రమో భూత్వా స్వపాదారవిన్దోద్భవేనజలేనజగత్ప్ర
క్షాళనార్థమవతీర్ణో వామనావతారః. దుష్టక్షత్రియనిరసనార్థమ
వతీర్ణః పరశురామావతారః. ధర్మసంస్థాపనార్థమవతీర్ణో రా
మావతారః. ప్రలమ్బాదినిరసనార్థమవతీర్ణో బలభద్రావ
తారః. చరమోపాయప్రదానార్థమవతీర్ణః కృష్ణావతారః. అ
ధర్మిష్ఠాన్నిరస్య పూర్ణధర్మప్రవర్తనార్థం కల్క్యవతారః. ఏ
వం దశావతారేష్వప్యేకైకావతారోऽనన్తప్రకారః. పద్మనా
భాదయోऽపి త్రింశదవతారాస్సన్తి. ధన్వన్తరిహయగ్రీవ
నరనారాయణాదయోऽపి. ఏవమేతేషాం ముఖ్యగౌణపూర్ణాంశావే
శాఖ్యావాన్తరభేదేనానన్తప్రకారాః. తేషాముపాస్యానుపాస్య
విభాగో ద్రష్టవ్యః. అవతారాణామిచ్ఛైవ హేతుః - న కర్మ.
ప్రయోజనం తు దుష్టవినాశపూర్వకసాధుపరిత్రాణమేవ. అ
న్తర్యామిత్వం నామ స్వర్గనరకాద్యనుభవదశాయామపి జీవా
త్మనస్సుహృత్త్వేన, యోగిభిర్ద్రష్టవ్యతయా, హృదయప్రదేశా
వస్థితరూపం. జీవేన సాకం స్థితోऽపి తద్దోషైరసంస్పృ
ష్టో వర్తతే. అర్చావతారో నామ దేశకాలప్రకర్షరహితః ఆశ్రి
తాభిమతద్రవ్యం శరీరతయా స్వీకృత్య తస్మిన్నప్రాకృతశరీరవి
శిష్టస్సన్నర్చకపరాధీనస్నానభోజనాసనశయనస్థితిస్సర్వసహి
ష్ణుః పరిపూర్ణో గృహగ్రామనగరప్రదేశశైలాదిషు వర్తమానో
మూర్తివిశేషః. స చ స్వయంవ్యక్తదైవసైద్ధమానుషభేదాచ్చ
తుర్విధః. ఏవముక్తపఞ్చావస్థోऽపి శ్రీవిశిష్ట ఏవ భగవాన్వర్తతే
ఇతి శ్రుత్యాదిప్రమాణసిద్ధోऽర్థః. ఏతేనైకాయనోక్తనిశ్శ్రీక
వాదనిరాసః. ఏవమీశ్వరో నిరూపితః.

ఇతి యతీన్ద్రమతదీపికాయాం
ఈశ్వరనిరూపణం నామ నవమోऽవతారః.

ఏవం ద్రవ్యనిరూపణానన్తరమద్రవ్యం నిరూప్యతే- అద్రవ్యం సత్త్వరజస్తమాంసి శబ్దస్పర్శరూపరసగన్ధాస్సంయోగశ్శక్తిరితి దశప్రకారమేవ. ప్రకాశసుఖలాఘవాదినిదానమతీన్ద్రియం శక్త్యాద్యతిరిక్తమద్రవ్యం సత్త్వం. తద్ద్వివిధం - శుద్ధసత్త్వం మిశ్రసత్త్వం చేతి. రజస్తమశ్శూన్యద్రవ్యవృత్తి సత్త్వం శుద్ధసత్త్వం. తన్నిత్యవిభూతౌ, ఉపచారాత్తత్ప్రవర్తకేశ్వరే, చ. రజస్తమస్సహవృత్తి సత్త్వం మిశ్రసత్త్వం. త్రిగుణే, తత్సమ్బద్ధజీవే చోపచారాత్,. రాగతృష్ణాలోభప్రవృత్త్యాదినిదానమతీన్ద్రియం శక్త్యాద్యతిరిక్తమద్రవ్యం రజః. మోహప్రమాదాప్రవృత్త్యాదినిదానమతీన్ద్రియం శక్త్యాద్యతిరిక్తమద్రవ్యం తమః. త్రీణ్యప్యేతాని యావత్ప్రకృతివ్యాప్తాని, ప్రకృతివశ్యపురుషసమ్బద్ధాని, స్వనిత్యాని, నిత్యసన్తానాని, ప్రళయదశాయాం సమాని, సృష్టిదశాయాం విషమాణి, సృష్టిస్థితిసంహారోపయుక్తానీ, శ్వరసఙ్కల్పభేదాత్పరస్పరాభిభవోద్భవకార్కణానీ, త్యేతాని సాధారణాని. సత్త్వగుణస్తు సమ్యగ్జ్ఞానరూపసుఖాదిహేతుర్మోక్షప్రదశ్చ. రజోగుణస్తు రాగాద్యాత్మకకర్మసఙ్గదుఃఖాదిహేతుస్స్వర్గనరకాద్యాముష్మికప్రదశ్చ. తమోగుణస్త్వజ్ఞానాలస్యాదిహేతుర్నరకప్రదశ్చ. అతస్సత్త్వాదయో గుణాః-నద్రవ్యరూపాః. అస్మదాది శ్రోత్రగ్రాహ్యః పఞ్చభూతవర్తీ శబ్దః. స చ ద్వివిధః-వర్ణాత్మకోఽవర్ణాత్మకశ్చేతి. అకచటతపయాదిపఞ్చాశదక్షరాత్మకో వర్ణాత్మకః. సః దేవమనుష్యాదితాల్వాదివ్యఙ్గ్యః. భేర్యాదిజన్యోఽవర్ణాత్మకః. ఏవమ్భూతశ్శబ్దశ్శ్రోత్రేన్ద్రియేణ గృహ్యతే. శ్రోత్రేన్ద్రియగమనాద్వా-వ్యఞ్జకవాయుగమనాద్వా శబ్దగ్రహః. నను శ్రుత్యా శబ్దస్య ద్రవ్యత్వం ప్రతీయతే-అద్రవ్య

త్వం కథమితి చేన్న - అకారాదేః ప్రణవోత్పాదకత్వం వాచ్య ద్వారా సమ్భవతీతి పరిహారాద్ద్రవ్యత్వముపపద్యతే. అస్మదాదిస్పర్శనేన్ద్రియగ్రాహ్యవిజాతీయవ్యావృత్తోఽద్రవ్యం స్పర్శః. స చ త్రివిధః - శీతోష్ణానుభయాత్మకభేదాత్. అప్సు శీతస్పర్శః. తేజస్యుష్ణస్పర్శః. క్షితిపవనయోరనుష్ణాశీతస్పర్శః. పునర్ద్వివిధః - పాకజోఽపాకజశ్చేతి. పృథివ్యాం పూర్వః. ఇతరేషు త్వపరః. తత్రామృతగరళముక్తాఫలకమలోపలగోబ్రాహ్మణచణ్డాలాదిస్పర్శవిశేషాః పాకజభేదాః. అస్మదాదిచక్షురిన్ద్రియైకగ్రాహ్యవిజాతీయవ్యావృత్తోఽద్రవ్యం రూపం. తచ్చతుర్ధా - సితరక్తపీతకృష్ణభేదాత్. తత్ర కలధౌతశఙ్ఖశుక్తిశశాఙ్కాదీనాం రూపవిశేషాస్సితభేదాః. హుతవహజపాదాడిమబన్ధుజీవవిద్రుమపద్మరాగాదీనాం రూపవిశేషా రక్తభేదాః. కాఞ్చనహరితాళహరిద్రాదీనాం రూపవిశేషాః పీతభేదాః. మరకతమధుకరజలధరతిమిరలిన[illegible]కూర్మ్యాదీనాం రూపవిశేషాః కృష్ణభేదాః. పీతిమ్లానపిరక్తానామన్తరభేదం చ విదిచ్ఛిత్తి- గ్రన్థ్యనుసారాత్. ప్రకారాన్తరేణ రూపం ద్వివిధం - భాస్వరాభాస్వరభేదాత్. తేజోగతం భాస్వరం. క్షితిసలిలాదిగతమభాస్వరం. ఏవం చత్వారో రూపాణి. ఏతేన చిత్రం నామ పఞ్చమం రూపమితి మతనిరాసః. అతఏవ చిత్రగన్ధస్పర్శరసానామపి నిరాసః. అస్మదాదిరసనేన్ద్రియగ్రాహ్యవిజాతీయేతరో రసః. స షోఢా - మధురామ్లలవణతిక్తకటుకషాయభేదాత్. తత్రేక్షుక్షీరగుడాదిరసాః మధురభేదాః. చూతచిఞ్చామలకాదిరసా ఆమ్లభేదాః. సైన్ధవోషరవికారాదిరసాః లవణభేదాః. కిమ్పాకనిమ్బాదిరసాస్తిక్తభేదాః. శుణ్ఠీమరీచసర్షపాదిరసాః కటుభేదాః. హరీతకీవిభీతకీచూతాఙ్కురాదిరసాః కషాయభేదాః. అస్మదాదిఘ్రాణగ్రా

హ్యాదిజాతీయోఽతరో గన్ధః. సద్వివిధః- సురభిరసురభిశ్చ. పాటీరమృగమదఘుసృణచమ్పకాదిగన్ధాస్సురభిభేదాః. తదన్యే త్వసురభిగన్ధాః. అయంచ గన్ధః పృథివ్యేకవృత్తిః పాకభేదాద్భిన్నః. పవనసలిలాదిషు గన్ధోపలబ్ధిః పార్థివసంసర్గాత్ ఆమోదవహోఽనిల ఇతి వ్యవహారస్త్వౌపచారికః. పఞ్చీకరణప్రక్రియయా సర్వభూతేషు సర్వగుణానాం విద్యమానత్వేఽపి ప్రాధాన్యేన ప్రాచీనోక్తిమితి న విరోధః. పాకాస్తు గన్ధాన్తరోత్పత్తిస్స్వప్రక్రియా. స్వాశ్రయనాశాభావాదేవోపపత్తిః పీలుపాకాదివిస్తరస్తు ఽన్యత్ర. సంయుక్తప్రత్యయనిమిత్తం సంయోగః. స చ సామాన్యగుణః సర్వద్రవ్యవృత్తిః. అస్య చ స్వాభావసాదేశ్యముపలభ్యమానసంశోధప్రయుక్తతయా న విరోధావహం. స చ కార్యాకార్యభేదాద్ద్వివిధః - పూర్వః పరిమితానాం. ఉభయప్రేరణాత్మకయోః- క్వచిదన్యతరప్రేరణాత్ స్థాణుశ్యేనయోస్సంయోగః. కేచిత్సంయోగజసంయోగమపి వదన్తి. హస్తపుస్తకసంయోగాత్- కాయపుస్తకసంయోగ ఇతి. తన్న హస్తపుస్తకసంయోగేనైవోపపత్తేః. ఏతేన విభాగజవిభాగోఽపి నిరస్తః. విభాగః ప్రాప్తిసంయోగాభావ ఏవ. న పృథగ్గుణః. అకార్యసంయోగస్తు విభుద్రవ్యయోః. అజద్రవ్యసంయోగః ప్రత్యక్షక్రియతే. అనుమానాదప్యజద్రవ్యసంయోగసిద్ధిః. యథా- విభుద్రవ్యం విభుద్రవ్యసంయోగవత్ - ద్రవ్యత్వాత్ - ఘటవత్. తథా- విగీతమీశ్వరసంయుక్తం - ద్రవ్యత్వాత్ - ఘటవత్. ఈశ్వరః కాలాదిసంయుక్తః - ద్రవ్యత్వాత్ - ఘటవత్. ఇత్యాదిభిర్విభుసంయోగసిద్ధిః. అథ శక్తిస్సర్వకారణానాం కారణత్వనిర్వాహకః కశ్చిద్ద్రవ్యవిశేషః. తస్యాగమాభ్యాం తత్సిద్ధిః- ప్రతిబద్ధకమణిమన్త్రాదిసన్నిధౌ స్వరూపసహకారివైకల్యాభావేఽపి యదుపరోధాద్దహనో న దహతి- సా హ్యత్ర

న్నియామకశక్తిః. అయస్కాన్తాదిషు తత్ప్రసిద్ధిః. సా శక్తిష్షడ్ద్రవ్యవర్తినీ. భగవన్నిష్ఠత్వంచ పురాణరత్నాదిషు ప్రసిద్ధం. ఏవం సద్వారాపి శక్తినాశకధర్మవిశేషసిద్ధిః. నను చతుర్వింశతిప్రకారా గుణా ఇత్యుక్తత్వాత్కథం దశైవేతి నిర్దిశ్యత ఇతి చేత్. ఉచ్యతే - జీవాత్మగుణవిశేషాణాం బుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నానాం జ్ఞానవిశేషరూపత్వేన జ్ఞానేఽన్తర్భావస్యోక్తత్వాత్, ధర్మాధర్మయోరపీశ్వరప్రీత్యప్రీతిరూపత్వేనేశ్వరజ్ఞానేఽన్తర్భావాత్, భావనాఖ్యసంస్కారస్య జ్ఞానవిశేషరూపత్వాత్, వేగోత్పాదకహేతోరేవ వేగాఖ్యసంస్కారోపపత్తేః, సంయోగమాదాయ స్థితస్థాపకస్యాపి సమ్భవాత్, శబ్దస్పర్శరూపరసగన్ధానాం పఞ్చానాం ప్రత్యక్షసిద్ధత్వేనాఙ్గీకారాత్, విభాగపృథక్త్వయోరపి సంయోగాభావమాదాయోపపత్తేః, పరత్వాపరత్వయోర్దేశకాలవిశేషమాదాయోపపత్తేః, సఙ్ఖ్యాపరిమాణద్రవత్వస్నేహానాం తత్తద్ద్రవ్యస్వరూపమాదాయోపపత్తేః, గురుత్వస్య శక్త్యన్తర్భావస్య వక్తుముచితత్వాచ్చ, దశైవేతి సుష్ఠూక్తం. తత్ర సత్త్వరజస్తమాంసి ప్రకృతిగుణాః. తేషాం బద్ధజీవగుణత్వఞ్చ. సత్త్వరూపం జ్ఞానం - సాత్త్వికః కాల ఇత్యాదిప్రతీతిరుపాధివశాదౌపచారికీ. శబ్దాదయః పఞ్చ ప్రాకృతికాః పఞ్చమహాభూతగుణత్వేన ప్రసిద్ధాః. శుద్ధసత్త్వంచ త్రిపాద్విభూత్యాం తత్ప్రవర్తకేశ్వరే చ. సంయోగశక్తిరూపౌ గుణౌ షడ్ద్రవ్యసాధారణావితి వివేకః. ఇత్యద్రవ్యం నిరూపితం.

--- ❦ ---

ఇతి యతీన్ద్రమతదీపికాయామద్రవ్యనిరూపణం నామ దశమోఽవతారః.

ఏవం ద్రమిడభాష్యన్యాయ సిద్ధిసిద్ధిత్రయశ్రీభాష్యదీప సారసఙ్గ్రహభాష్యవివరణ సఙ్గతిమాలాషడర్థసఙ్క్షేపశ్రుతప్రకాశికాతత్త్వ రత్నాకరప్రజ్ఞాపరిత్రాణప్రమేయ సఙ్గ్రహన్యాయ కులిశన్యాయ సుదర్శనదర్శనయాథాత్మ్య నిర్ణయన్యాయ సారతత్త్వదీపతత్త్వనిర్ణయసర్వార్థ సిద్ధిన్యాయపరిశుద్ధిన్యాయసిద్ధాఞ్జనపరమతభఙ్గతత్త్వత్రయ చుళకతత్త్వనిరూపణతత్త్వత్రయవ్యాఖ్యాన చణ్డమారుతవేదాన్తవిజయపారాశర్యవిజయాది పూర్వాచార్యప్రబన్ధానుసారేణ జ్ఞాతవ్యాః సఙ్గృహ్యాబాలబోధనార్థం యతీన్ద్రమతదీపికాఖ్య శారీరకపరిభాషాయామస్యామేతేఽర్థాః ప్రతిపాదితాః. అధ్యాత్మశాస్త్రాణాం తత్త్వహితపురుషార్థప్రతిపాదకత్వాత్ తత్సారేఽస్మిన్నపిప్రకృతిజీవేశ్వరపరిచ్ఛేదైః తత్త్వస్యనిరూపితత్వాత్, బుద్ధిపరిచ్ఛేదేఉపాయస్యనిరూపణాత్, నిత్యవిభూతిపరిచ్ఛేదేచ పురుషార్థస్యనిరూపణాచ్చ తత్త్వహితపురుషార్థానిరూపితా ఇతినిరవద్యం. ఏకంతత్త్వమితిప్రతిపాదయన్తిసూరయః. ఆత్మానాత్మేతిద్వేధావిభజ్యనిరూపయన్తిఋషయః. శ్రుత్యనుసారాద్భోగ్యభోక్తృనియన్తృరూపంతత్త్వత్రయ మితిప్రతిపాదయన్త్యాచార్యాః. హేయం- తస్యనివర్తకం - ఉపాదేయం - తస్యోపాయ ఇతి చతుర్ధావిభజ్యానుసన్దధతే కేచిదాచార్యాః. ప్రాప్యం- ప్రాప్తా- ఉపాయః- ఫలం- విరోధీతిపఞ్చధాకథయన్త్యపరే దేశికాః. అర్థపఞ్చకమేవసమ్బన్ధేనసాకంషోఢాపరిగణయ్యవర్ణయన్త్యన్యేగురవః. తేషాంతత్త్వవిభాజకధర్మపురస్కారేణతథోపన్యాసోనార్థభేదక ఇతిసర్వమవదాతం. వస్తుతస్తు వేదాన్తానాంచిదచిద్విశిష్టాద్వైతంతత్త్వ మేకమేవబ్రహ్మేతితాత్పర్యం. అతఏవచిదచిద్విశిష్టంబ్రహ్మైక మితిమత్వా

భగవాన్ బాదరాయణః *అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యుపక్రమ్య. తదేవ సప్రకారం నిరూపితవాన్. అతశ్చిదచిద్విశిష్టో బ్రహ్మశబ్దవాచ్యో విష్ణ్వాఖ్యః పరవాసుదేవో నారాయణ ఏవైకం తత్త్వమితి విశిష్టాద్వైతవాదినాం వర్శనమితి సిద్ధమ్. ....

ఇతి
శ్రీవాధూలకులతిలక శ్రీమన్మహాచార్యస్య ప్రథమదాసేన
శ్రీనివాసదాసేన విరచితా యతీన్ద్రమతదీపికాఖ్యా
శారీరకపరిభాషా సమాప్తా.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః,

శ్రీరస్తు.

ఓంనమోగాయత్ర్యై

శ్రీమదవనీమండల మండనాయమానానాం, నిత్యనైమిత్తిక
ప్రాయశ్చిత్తోపాసనాది నిఖిలకర్మానుష్ఠాన ధురంధ
రాణాంత్రయ్యంతవిశ్రాంతస్వాంతప్రచారాణాం
ద్విజాతీనాంమనోల్లాసకరంనిఖిలనిగమాదిదర్శన
రాద్ధాంత విజ్ఞానధత్నరత్నాకరాయమా
ణవిద్వన్మండలసంస్తూయమానకీర్తిచం
ద్రచంద్రికావిశదీకృతదిగంతరాళ
శ్రీకృష్ణపండిత ప్రణీతమ్,
పరమపురుషార్థ దివ్యసౌధసమారోహణసోపాన
మార్గాయమాణ సంధ్యాకర్మ విశదీకరణ
ధురీణమ్, నిర్ణయ కల్ప వల్ల్యాఖ్యమ్,

సంధ్యావందనభాష్యమ్.

ఇదమ్,
నివృత్తి - వీరరాఘవస్వామి శాస్త్రిణా
పరిశోధితమ్.
శ్రీమచ్చన్ననగరనివాసినా
బయూరు - త్యాగరాయశాస్త్రిణా
స్వకీయాయామ్,
గీర్వాణభాషారత్నాకరముద్రాక్షరశాలాయామ్
ముద్రితమ్,
మహాజనామోదాయజగతిచిరంవిజయతామ్.

చన్నపట్టణము.

శ్రీ.

శ్రీ మత్పరమేశ్వరాయనమః.

ప్రకటన.

ప్రస్తుతంబున ముద్రింపంబడియుండు నూతన గ్రంథంబులు.

		రూ - అ - పై
లలితాత్రిశతి - నామావళీసహితము.	... ...	౦ - ౧ - ౬
దేవీఖడ్గమాలా - నామావళీసహితము.	... ...	౦ - ౧ - ౩
గంగాలహరీ - పండితరాయప్రణీతము.	... ...	౦ - ౧ - ౦
సౌభాగ్యలహరీ - ఇదిలక్ష్మీస్తోత్రము.	... ...	౦ - ౨ - ౦
సంధ్యావందనభాష్యము - కృష్ణపండితీయము....	...	౧ - ౦ - ౦
అపరోక్షానుభూతి - ఇదిశ్రీమచ్ఛంకరాచార్యవిరచితం బగు వేదాంతగ్రంథము - ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము		౦ - ౪ - ౦

ప్రస్తుతంబున ముద్రింపం బడుచుండు నూతనగ్రంథంబులు.

నిర్ణయసింధువు—(ఇది కమలాకరభట్టాచార్యప్రణీతమై నిఖిలధర్మశాస్త్రములను నిర్ణయముగనిర్ణయించుటవలన నిర్ణయసింధువనంబడియె)

సూతసంహిత - శ్రీవిద్యారణ్యస్వామికృతవ్యాఖ్యానసహితము. *

కవికంఠపాశము - కాళిదాసవిరచితము. *

ఇంకననేక నూతనగ్రంథములు ముద్రాక్షరాంకితం బగుచున్నయవి.

ఈగ్రంథంబులు వలయువారలు చన్నపట్టణము పెద్దినాయనిపేట కృష్ణమనాయని యగ్రహారంబున - ౩౪- వ తలుపుసంఖ్యగలనిజగృహంబునందుస్థాపింపబడియుండెడి గీర్వాణ భాషారత్నాకర ముద్రాక్షరశాలాధికారియగు, బరూరు - త్యాగరాయశాస్త్రులవారియొద్ద క్రయమునకుదీసికొనవచ్చును.

శ్రీ

అవతరణిక.

శ్రీమన్మహీమండల మండనాయమానంబగు నీభరతఖండంబునందలి చతుర్ముఖముఖారవిందోద్భవులైన బ్రాహ్మణోత్తములకు దెలియంజే యునదేమనిన.—

ఇహలోకంబునవర్ణాశ్రమనిష్ఠుడై సదాచారసంపన్నుండైనబ్రాహ్మణుండు కాలత్రయంబునందును సంధ్యావందనంబావశ్యకముగనొనర్పవలయు - అట్లుత్రికాలములయందును సంధ్యావందనంబొనర్చెడిబ్రాహ్మణుండు సంసారసాగరంబునుండితరింపంబడుటయగాక నట్టివానికి బ్రాహ్మణత్వంబునుసిద్ధించు- సంధ్యావందనమును శాస్త్రరీతిగనొనర్పనివాడు శ్లో॥ శూద్రఏవనసంశయః॥ అనుశాస్త్రరీతిశూద్రప్రాయుండగు-మఱియుఅర్థజ్ఞానపూర్వకంబుగనేసంధ్యావందనమును జేయవలయు- "యోర్థవిత్సకలంభద్రమశ్నుతేనాకమేతిచ" అనుశ్రుతిరీతి అర్థజ్ఞానపురస్సరంబుగ సంధ్యావందనమునుగావించువాడు ఐహికంబునన్నైశ్వర్యాదులననుభవించి స్వర్గలోకంబునసుఖంబుజెందు- అర్థజ్ఞానరహితంబుగ సంధ్యావందనమునుగావించెడివిప్రుడు "స్థాణురయంభారహారఃకిలాభూదధీత్యవేదంనవిజానాతియోర్థమ్" అను శ్రుతిరీతిభారంబునువహించెడి స్థాణువుచందంబున సంధ్యావందనంబను భారంబును వహించువాడగునేగాని తత్ఫలంబనుభవింపనేరడు- కావున నర్థజ్ఞానములేకయొనర్చెడిసంధ్యావందనమువ్యర్థంబగు- అగుటంజేసి విజ్ఞానరత్నరత్నాకరాయమాణుండును, పండితసార్వభౌముండునునగు శ్రీకృష్ణపండితునిచే రచియింపబడిన నీనిర్ణయకల్పవల్లి యను సంధ్యాభాష్యంబునుముద్రించినలోకోపకారంబుగనుండునని దలంచిస్వీయగీర్వాణభాషారత్నాకరముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రాక్షరాంకితంబొనర్చినాడను...

ఇట్లు,

౧౮౭౮సం॥
జూలై నెల ౫ తేది-

గీర్వాణభాషారత్నాకరముద్రాక్షర
శాలాధికారియగు,
బరూరు-త్యాగరాయశాస్త్రులు.

శ్రీః

ఏతద్గ్రంథవిషయసూచికా.

ఏతద్గ్రంథవిషయసూచికాసమాప్తా.

శ్రీరస్తు

శ్రీ గ ణే శా య న మః

సంధ్యావందనభాష్యప్రారంభః

శ్లో॥ యస్మిన్దర్పణబింబజృంభితపురీ సందర్భతుల్యం జగజ్జాతంయత్పర
సంవిదోయతఇదం రూప్యాదివల్లీయతే । యస్యాజ్ఞాననిజృంభి
తాపరభిదావారీందుభేదాదివత్తంభూమానముపాస్మహేహ్య
ద్విసదావామార్ధజానింశివమ్॥............................*

పూర్ణానందస్వరూపాయదక్షిణామూర్తయేనమః । ప్రాజ్ఞాన్ప్రాజ్ఞాన్కరోమీతిదీక్షితాయస్వచింతయా ॥ ముకుందాశ్రమయోగీంద్ర పాదపంకజమాశ్రయే । యత్సందర్శనమాత్రేణప్రాయత్యంజాయతేనృణామ్ ॥ అరుంధతీవ్రతభాగ్యశాలినీలక్ష్మీరభూన్మేజననీజనైర్నుతా ।శ్రీరామభట్టస్తుపితామితాగమస్తావద్యువందేసకలార్థసిద్ధయే ॥ శ్రీమద్రాఘవదైవజ్ఞవంశ్యశ్శ్రీకృష్ణపండితః।ప్రకాశయామ్యహంస్పష్టంసంధ్యావందనపద్ధతిమ్ ॥భాష్యాణివేదస్యవిలోక్యగర్భితాశిద్వత్ప్రియానిర్ణయకల్పవల్ల్యసౌ। గంభీరసంశోభిపదానుగుంభితాలభ్యాగమశ్రేణిశిశుత్సయామయా॥ *

ఇహఖలు సకలధర్మపరిగణనాయా మాదితః పరిగణనార్హస్యసంధ్యావందనకలాపస్యస్వరూపవిశేషజిజ్ఞాసాయథాకథంచిద్విగుణాపి॥ * ॥శ్రేయాన్స్వధర్మోవిగుణఃపరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాదితిభగవదుపదేశాత్స్వధర్మత్వేనశ్రేయసీతిహృదినిధాయనిరంతరవిశేషశుశ్రూషాపరితోషిత సదాచార్యైర్ముఖకమలోదీరితసిద్ధాంత సారసాగరాన్నిర్గళిత మతిరహస్యావృతమాకలయ్యయథాయోగంప్రకాశ్యతే॥ *

(*) సంధ్యాయానిత్యత్వవిచారః. (*)

తత్రతావత్సంధ్యావందనంనిత్యం॥ * ॥ అహరహస్సంధ్యాముపాసీతేతి శ్రుతావహరహరితివీప్సావగమాత్ * అహరహఃప్రవృజ్యతే,అర్ధమాసేర్ధమాసేప్రవృజ్యతే, వసంతేవసంతేజ్యోతిషాయజేతేత్యాదౌతథాదర్శనాత్ - నన్విదమయుక్తంతత్రనిత్యత్వం - యథాకాలమకరణేప్రాయశ్చిత్తాశ్రవణాత్ - అత్రతీయాశ్చపురుషాత్స్వపానాభావేదార్వ్యాస్మాత్యాశ్రవణాచ్చ-అనాహితాగ్ని

త్వాన్నైయమిత్యుపపాతకేష్వనాహితాగ్నితాయాః పాఠాచ్చ- నైవం ప్రకృతే
దృశవచనానిసంతి యేనసంధ్యావందనంనిత్యంభవేదితిచేదుచ్యతే- ప్రకృతేతా
విధానివచనానినసంతీతివదతావక్తవ్యం - కింసంధ్యావందనకర్మప్రధానభూ
గాయత్ర్యుపదేశస్యయథాకాలమకరణేప్రాయశ్చిత్తాభావశ్చోచ్యతే - ఆహో
స్విద్యథాకాలంసంధ్యావందనకర్మానుష్ఠానస్యాకరణేప్రాయశ్చిత్తాభావః-
ద్యః - సావిత్ర్యాఅపియథాకాలమనుపదేశేగురుతరప్రత్యవాయశ్రవణాత్ -
థాహభగవానాపస్తంబః ॥ * ॥ అతిక్రాంతేసావిత్ర్యాః కాలఋతుంత్రైవి
కంబ్రహ్మచర్యంచరేదథోపనయనంతతస్సంవత్సరముదకోపస్పర్శనమితి - ఉ
చాశ్వలాయనమునిచరణైః - అతఊర్ధ్వంపతితసావిత్రీకాభవంతి, నైనానుపన
న్నాధ్యాపయేన్నైభిర్వివాహయే న్నయాజయేయురితి, నద్వితీయః- సంధ
యాఅకరణేబహుప్రత్యవాయశ్రవణాత్ - తదాహగోభిలః ॥ * ॥ సంధ్యాయే
నవిజ్ఞాతాసంధ్యాయేనానుపాసితా । జీవమానోభవేచ్ఛూద్రోమృతశ్శ్వావ
జాయతే॥ విష్ణుపురాణే ॥ * ॥ ఉపతిష్ఠంతియేసంధ్యాంయేనపూర్వాంనపశ్చిమాం
।వ్రజంతితేదురాత్మానస్తామిస్రంనరకంనృప ॥ కూర్మపురాణే ॥ * ॥ యోన్యత్ర
కురుతేయత్నంధర్మకార్యేద్విజోత్తమః । విహాయసంధ్యాప్రణతింసయాతినర
కాయుతమ్॥ దక్షః ॥ * ॥ సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమనర్హస్సర్వకర్మసు । యద
న్యత్కురుతేకర్మనతస్యఫలభాగ్భవేత్॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ * ॥ యస్సంధ్యాంకాల
ప్రాప్తాంసాలస్యాదతివర్తతే ।సూర్యహత్యామవాప్నోతిఉలూకత్వమియా
యాత్॥ కించ ॥ * ॥ సాయంప్రాతస్సదాసంధ్యాంయేవిప్రానానుపాసతే । తా
న్ధార్మికోరాజాశూద్రకర్మసుయోజయేత్॥ శౌనకః ॥ * ॥ సంధ్యాక్రమ
ణస్యాసస్త్రిరాత్రమవిచ్యుతమ్ । ఉన్మత్తదోషయుక్తోవా పునస్సంస్కారమర్హ
తీతస్మాత్సంధ్యావందనాతిక్రమణే ప్రత్యవాయబాహుళ్యశ్రవణాన్నిత్యమితిసిద్ధ

——(*) సంధ్యాయా అర్థజ్ఞానపూర్వకమేవానుష్ఠేయత్వవిచారః. (*)——

తచ్చానుష్ఠానమర్థావబోధపూర్వకమాచరణీయం- తథాసతిమహాఫలంభవ
తియథా - అతఏవఛాందోగ్యే ॥ * ॥ యదేవవిద్యయాకరోతి, శ్రద్ధయాతదేవ
వత్తరంభవతి - విద్యా సమ్యగర్థజ్ఞానం, శ్రద్ధాఆస్తిక్యబుద్ధిః, అర్థజ్ఞానేనసమ
లంభవతీత్యాశయేనవీర్యవత్తరమిత్యుక్తం - తదేవేతివిశేషణసంగత్యైవకారస
ర్థ్యాదవిద్వత్కృతమనుష్ఠానమతథాభూతమితిచగమ్యతే - తథానిరుక్తేపి॥ * ॥
స్థాణురయంభారహారఃకిలాభూదధీత్యవేదంనవిజానాతియోఽర్థం, యోఽర్థవిత్సకల
భద్రమశ్నుతేనాకమేతిచ, జ్ఞానవిధూతపాప్మేతి॥స్మృత్యంతరేపి॥ * ॥ యద్గృహీ
తవిజ్ఞాతంనిగదేనైవశబ్ద్యతే । అనగ్నావివశుష్కైధోనతజ్జ్వలతికర్హిచిత్ ॥ ఇ

త్యసోపి॥*॥ వేదస్యాధ్యయనంసర్వంధర్మశాస్త్రస్యచాపియత్। అజ్ఞాత్వార్థంతు
త్సర్వంతుషాణాంఖండనంయథా॥ ఖండనమవహననం,తుషావహననవద్వ్యర్థ
ంయాస ఇత్యర్థః॥*॥ యథాపశుర్భారహారోనతస్యభజతేఫలమ్। ద్విజస్తద్వదర్థా
జ్ఞోనవేదఫలమశ్నుతే॥ నవైదికకర్మఫలభాగ్భవతీత్యర్థః - అతఏవవ్యాసః॥ జ్ఞా
త్వాజ్ఞాత్వాచకర్మాణిజనోయోయోనువర్తతే। విదుషఃకర్మసిద్ధిస్స్యాత్తథానా
దుషోభవేత్॥ అతఏవతేషాంపూజాదికమపినకార్యమితిసఏవాహ॥*॥ పాఠ
మాత్రరతాంస్తాంస్తాన్ద్విజాతీనర్థవర్జితాన్। పశూనివసతాన్ప్రాజ్ఞోవాఙ్మా
త్రేణాపినార్చయేత్॥ అతోర్థజ్ఞానమావశ్యకమితిభావః - లఘువ్యాసోపి॥*॥ శ్రు
తిహీనమధీతంయస్నేహనామత్రతద్భవేత్। శ్రుతంచకేవలమపినముద్ధారేయ
ల్పతే॥ శ్రుతిమర్థజ్ఞానం,ఉభయోస్సముచ్చయేసభవితవ్యమితిసఏవాహ॥*॥ జ్ఞా
నంకర్మచసంయుక్తంముక్త్యర్థంకథితంయథా। అధీతంశ్రుతసంయుక్తంతత్రశ్రే
యంనకేవలమ్॥అర్థజ్ఞానసంపన్నస్యఫలమాహమనుః॥ * ॥ వేదశాస్త్రార్థతత్త్వ
జ్ఞోయత్రకుత్రాశ్రమేవసేత్। ఇహైవలోకేతిష్ఠన్సబ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥
హారీతోపి॥*॥ మంత్రార్థజ్ఞోజపఞ్హూయంస్తథైవాధ్యాపయన్ద్విజః। అధీత్య
యత్కించిదపివేదార్థావగమేరతః॥ బ్రహ్మలోకమవాప్నోతిధర్మాన స్నాసతోద్వి

(*) వేదార్థాపరిజ్ఞానేదోషః. (*)

జః॥ యత్కించిదపిమంత్రభాగమాత్రమపీత్యర్థః- వేదార్థాపరిజ్ఞానేదోషమాహ
*॥ సవేదపాఠమాత్రేణసంతుష్టోయోభవేద్ద్విజః। పాఠమాత్రావసాయీతు
పంకేగౌరివసీదతి॥యోధీత్యవిధివద్విప్రోనవేదార్థంవిచారయేత్। ససాన్వయశ్శూ
ద్రసమఃపాత్రతాంనప్రపద్యతే॥తస్మాదకరణేప్రత్యవాయశ్రవణాత్ - కరణేచా
భ్యుదయసంభవాదర్థజ్ఞానమావశ్యకమితిసిద్ధం - కించ, మంత్రార్థపరిజ్ఞానపూర్వ

(*) ఉపనేతుర్విద్వత్త్వావశ్యకతా. (*)

కోపదేశసిద్ధ్యర్థముపనేతుర్విద్వత్త్వామాహ - భగవానాపస్తంబమునీంద్రస్సామ
యాచారికేషు॥*॥ తమసోవాఏషతమఃప్రవిశతి,యమవిద్వానుపనయతే యశ్చ
విద్వానితిహిబ్రాహ్మణమితి॥ తత్రవృత్తికారః॥ విద్వానేవోపనేతాభిగవ్యతఇతి
విధాతుమవిదుషోనిందామాహ - తమసోవేతి,యథాకశ్చిత్తమస్సకాశాత్తమ
ఏవప్రవిష్టః కించిన్నజానాతి ఏవమేషయమవిద్వానుపనయతే, తథాయశ్చవి
ద్వానుపనయతఇత్యపేత్యతేయశ్చస్వయమవిద్వానుపనయతేసోపి తమసఏవత
మఃప్రవిశతీతితస్మాదర్థజ్ఞానంనిత్యమిత్యాచార్యాభిప్రాయః- అపిచ,మంత్రార్థప
రిజ్ఞానసిద్ధ్యర్థమేవ-అర్థీసమర్థోవిద్వానితియాగాధికారివిశేషణకోటావిద్వత్పదం
నివేశితం,అన్యథాతస్యవైఫల్యాపాతాత్ - ననుపత్న్యావేక్షితమాజ్యంభవతి, వి

ఖ్యానావసరేసుదర్శనాచార్యైరుపాసనే గురూణామితిసూత్రేణవిహితం, య
జ్ఞోపవీతంప్రాప్తమితివ్యాఖ్యాతం- తత్రభృగుః॥*॥ సదోపవీతినాభావ్యంసదాబ
ద్ధశిఖేనచ। విశిఖోవ్యుపవీతిశ్చయత్కరోతినతత్కృతమితి॥ తస్మాద్యజ్ఞోపవీతినాక

(*) సంధ్యావందనఫలవిచారః. (*)

ర్తవ్యమితిసిద్ధం - అథసంధ్యావందనస్యఫలవిచారఃక్రియతే - నను అహరహస్సం
ధ్యాముపాసీతేతివాక్యంసంధ్యాయాఃకర్తవ్యతాబోధకం మూలవాక్యముపన్య
స్తం-తదనుపపన్నం- తద్విధీయమానస్యఫలదుర్జ్ఞేయత్వాత్-తథాహి, నతావ
న్నిత్యత్వేన, కామనాప్రవణానాంనరాణాంనిష్ఫలేనిత్యకర్మణిబహ్వాయాససాధ్యే
ప్రవృత్త్యనాపత్తేః నాపినైమిత్తికత్వం, గృహరథాధారేభగ్నేఃప్రబాహుర్బధ
వ్యః పాయసంబ్రాహ్మణోభోజయితవ్యఇతివన్నిమిత్తశ్రవణాత్ - నచాహరహ
రితికాలస్యనిమిత్తత్వం-అగ్రయణస్యశరత్కాలవదితివాచ్యం- యథాగతివసం
తేవసంతేజ్యోతిషాయజేతేత్యత్రాపి వసంతస్యాపినిమిత్తత్వేజ్యోతిష్టోమస్యాపినై
మిత్తికత్వంస్యాత్ - నాపిప్రాయశ్చిత్తరూపం- గురుతల్పగామినస్తప్తకృచ్ఛ్రం
పరిహార్యాంజలావాధాయ దక్షిణాందిశమనావృత్తిం వ్రజేదిత్యాదౌ పాపసం
యోగే తత్ప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్ - నాపికామ్యం, విధ్యుద్దేశ్యఫలసంబంధా
శ్రవణాత్ - ననుతథాఽశ్రుతఫలేసంధ్యావందనే స్వర్గఏవఫలతయా కల్పనా
స్తు - యథావిశ్వజితాయజేతేత్యత్ర విశ్వజిద్యాగస్య అధికారైకల్ప్యస్స్వర్గ
స్స్యాత్సర్వాన్ప్రత్యవిశిష్టత్వాదితి సర్వకామనావిషయతయా స్వతస్సుందరస్స్వర్గఃఫలత
యాకల్ప్యతే - తర్హిఫలకామనాయాంసత్యామేవతదనుష్ఠానం - తదభావేతుత
దనుష్ఠానంనస్యాత్ - నహికామనాతదభావప్రయుక్తౌచిత్యానుష్ఠానాననుష్ఠాన
వత్ - నచతథాదృశ్యతే- పరంతు కృతాభిషేకాస్సుజనపదేషు ఏకాంతసమా
హితాస్సర్వథాపిఫలానపేక్షిణో దంభలోభశూన్యామహాజనానిరంతరంయథా
కాలంతదనుష్ఠానమాచరంతి - తస్మాత్తస్యకామ్యత్వమంగీకృత్య కాదాచిత్క
నుష్ఠానమంగీకర్తుమనుచితమితి, నచప్రకృతేస్వర్గఃఫలత్వేనకల్పనీయః, తస్మాత్క
మనేనవిధీయత ఇతిచేదత్రబ్రూమః - సంధ్యావందనంనిత్యం, నతుచిత్రాదివ
త్కామ్యమితిప్రాభాకరేణ సంధ్యావందనస్యతేనవిధివాక్యేననిత్యత్వవిధానా
త్ - అన్యథా, పూర్వోక్తానామకరణే ప్రత్యవాయప్రదర్శకానాం బహూనా
మాప్తవచనానాం పీడాస్యాత్ - నచనిత్యంనిష్ఫలమితిన్యాయేన సంధ్యావందన
స్యనిత్యత్వేనిష్ఫలత్వం వాచ్యం, తథాచ ఫలశూన్యేతస్మిన్నేకస్యాపి ప్రవృత్తిరితి
ప్రాగేవోద్ఘోషితమితి శంకనీయం - ప్రాభాకరైస్తథాభ్యుపగమేపిఅస్మాభిర్ని
త్యకర్మణిప్రత్యవాయనివృత్తిఫలస్యస్వీకారాత్- నచాత్రమానాభావః- ధర్మేణ

పాపమపనుదతీతిశ్రుతేః॥ * ॥ యోగినఃకర్మకుర్వంతిసంగంత్యక్త్వాత్మశుద్ధయఇ
తిస్మృతేశ్చసంగంఫలాభిసంధిమిత్యర్థః, ఆత్మశుద్ధయేమలాపకర్షణలక్షణాచిత్తశు
ద్ధయఇత్యర్థః॥ * ॥నిత్యనైమిత్తికైరేవకుర్వాణోదురితక్షయమితి॥ సంధ్యాము
పాసతేయేతుసతతంసంశితవ్రతాః । విధూతపాపాఇతిచస్మృత్యంతరేస్పష్టమే
వప్రత్యవాయనివృత్తిఫలశ్రవణాచ్చ- తస్మాత్ప్రత్యవాయనివృత్తిలక్షణంఫలంస
ర్వత్రాస్తీతినకించిదనుపపన్నం- నన్వేవంచేన్నిత్యకామ్యయోర్విశేషోనస్యాత్, ఉభ
యత్రాపిఫలవత్త్వాంగీకారాత్ - ఉచ్యతే,ఫలాభిసంధిపూర్వకానుష్ఠానవిషయ
త్వావిషయత్వాభ్యాముభయోర్భేదసంభవాత్ తథాహిస్వర్గకామాదివాక్యసా
మర్థ్యాత్స్వర్గాదికామనయాయాగాద్యనుష్ఠానప్రవృత్తేః యాగాదేఃకామ్యత్వం
ప్రకృతేతుతథాకామనయానుష్ఠానాకరణాత్ విధ్యుద్దేశేఫలసంకీర్తనస్యాభావా
చ్చసంధ్యావందనాదినిత్యమితిరమణీయం - మమోపాత్తదురితక్షయార్థంశ్రీపర
మేశ్వరప్రీత్యర్థంసంధ్యాముపాసిష్యే ఇత్యనుష్ఠానప్రారంభకాలే ఫలసంకీర్తన
పురస్సరంసంకల్పోస్తి - తథాపినతావన్మాత్రేణ సంధ్యావందనస్యకామ్యత్వసి
ద్ధిః - తద్వాక్యస్యసంధ్యావందనాదౌపరమేశ్వరార్పణలాభాయమహాజనైఃపరి
గృహీతత్వాత్ - యాగాదికామ్యకర్మఫలస్వర్గాదివిలక్షణతయాదురితనిరాకర
ణలక్షణనిత్యకర్మఫలస్వరూపప్రదర్శనపరత్వాచ్చ - వయంతుబ్రూమః,యత్క
ర్మకలాపానుష్ఠానాకరణేసతిప్రత్యవాయశ్శ్రూయతేతత్కర్మనిత్యం.- యద
కరణేప్రత్యవాయోనశ్రూయతేనతన్నిత్యం - తదాహుష్టీకాకారాఃపంచపాదీయ
కాచార్యాః,అధ్యయనవిధినిరూపణప్రసంగే,ఉపనయనాఖ్యసంస్కారోనిత్యఃఅ
కరణేప్రత్యవాయశ్రవణాదితి ఏవంచాకరణేప్రత్యవాయశ్రవణాశ్రవణాభ్యాంని
త్యకామ్యవివేకస్సులభః - నన్విదంవిరుద్ధంప్రాయశ్చిత్తస్యాప్యకరణేప్రత్యవాయ
శ్రవణాత్ - తథాహి॥ * ॥అతీతేచిరకాలేతుద్విగుణంవ్రతవర్తీతివచనేనతద్వి
ధానాత్కథంతేననిత్యత్వవివేకస్స్యాత్ - ఇతిచేన్న, ప్రాయశ్చిత్తాకరణేదో
షనివర్తనాయనహిద్విగుణంవ్రతంవిధీయతే- పరంతుప్రాయశ్చిత్తేననిరాకరణీయ
స్యప్రాగుక్తదురితస్యైవ చిరకాలేత్వతీతేద్విగుణవ్రతత్వేనైవనిరాసఉచ్య
తే- అన్యథాప్రాయశ్చిత్తానవస్థాప్రసంగాత్ , అత్రాయమభిసంధిః, విహితక
ర్మాననుష్ఠానంనప్రత్యవాయజనకం, అభావస్యాకారణత్వాత్-పరంతుతద్విరుద్ధ
కర్మకరణమేవతథాతత్తుకుత్రచిత్కాయికంకుత్రచిద్వాచికంకుత్రచిన్మానసికమి
తివివేకః,తదుక్తంభట్టపాదైః॥*॥స్వకాలేయదకుర్వంస్తుకరోత్యన్యదచేతనః। ప్ర
త్యవాయోస్యతేనైవనాభావేనసజన్యతఇతి॥ అచేతనః మూఢధీరిత్యర్థః-అన్యకర్తు
రిత్యర్థఃసః ప్రత్యవాయఃస్వకాలేవిహితకర్మానుష్ఠానకాలే యద్విహితమకుర్వన్

అస్త్యదవిహితవిరుద్ధాచరణంకరోతిఅస్యప్రత్యవాయస్తేనజన్యతే నాభావేనే
రికార్థః - ననుకామ్యకర్మణాంకాలేప్యకరణేప్రత్యవాయశ్శ్రూయతే - య
సిద్ధాంతే, కామ్యత్వేనాభిమతేశ్రవణే అరున్ముఖాన్ యతీన్ సాలావృకేభ్యః
యచ్ఛదిత్యకరణేప్రత్యవాయశ్శ్రూయతే-తద్దానముభయోర్భేదఇతిచేత్ త
చ్యంఆరంభాదూర్ధ్వమేవనిత్యతా సంపాదకత్వం నతుసంధ్యాతద్వ్యథాకాల
ష్ఠానేహోమసంకీర్తనపరత్వంతంత్రేతిరహస్యంనన్వేవంచేన్నిత్యనైమిత్తికయో
దోనస్యాత్ తత్రాపిప్రత్యవాయశ్రవణాత్ - ఇతిచేన్న, నిమిత్తసంయోగాసంభ
గాభ్యాంభేదసంభవాత్ -తస్మాదహరహస్సంధ్యాముపాసీతేతిమూలవాక్యం
ధ్యానిత్యతావబోధకంతత్రప్రత్యవాయనివృత్తిలక్షణంఫలమస్త్యేవేతి సర్వంస
దరమ్ - అథవిధివిచారః - ననుకోయంవిధిః, ఉచ్యతే- మానాంతరానవధారి
తేసంధ్యావందనరూపే ప్రవృత్తత్వాత్ అపూర్వవిధిరేవ యజన విధివత్
తదుక్తం భట్టపాదైః - విధిరత్యంతమప్రాప్తఇతి.

(*) సంధ్యాత్రయమధ్యేప్రాథమ్యవిచారః. (*)

ననుసంధ్యాత్రయమధ్యేకస్యప్రాథమ్యం, ఉచ్యతే - సంధ్యాత్రయమధ్యే
యాసంధ్యాయాఏవప్రాథమ్యం-తథాహి, ఉపనయనకాలే మాధ్యాహ్నికస
ధ్యాచరణావకాశేపిసాయంసంధ్యాయాఉపక్రమవిధానాత్ - సైవప్రథమే
గమ్యతే - అత్రగౌతమః॥*॥సంధ్యాత్రయంనకర్తవ్యంయావన్మౌంజీనబధ్యతే
సంధ్యాత్రయంతుకర్తవ్యంసాయమాదితతఃపరమ్॥ ఉపనయనానంతరమిత్యర్థః
*॥సావిత్రీంతుగురోర్లబ్ధ్వామంత్రార్థ్యాయస్యథోదితాన్ । అభ్యస్యోపాసయే
త్సంధ్యాంసాయమాదియథాక్రమమితి॥ వసిష్ఠోపి॥*॥గాయత్రీంగురుణాదిష్టాం
తిష్ఠన్నాసూర్యమభ్యసేత్ । సూర్యేస్తశిఖరంప్రాప్తేసాయంసంధ్యాముపక్రమే
దితి॥ శౌనకోపి॥*॥ఉపనీతోకృతాయాంచసాయంసంధ్యాముపక్రమేత్ । బ్రహ్మ
యజ్ఞంతుప్రకృతంమధ్యాహ్నేతుపరేహని ॥ ఉపాకరణపర్యంతం గాయత్ర్యా
బ్రహ్మయజ్ఞకమ్ । కుర్యాన్మాధ్యాహ్నికీంసంధ్యాం తతఃస్మృత్యుక్తమార్గతఇతి
తతోపనయనానంతరంపరేహ్నిమాధ్యాహ్నికకాలఇత్యర్థః - ఆశ్వలాయనాప
స్తంబయోరేషసమానఃపంథాః తిష్ఠేదహశ్శేషంనోపవిశేదితిగృహ్యకారేణో
క్తం - అస్తంగమనపర్యంతంబ్రహ్మచారిణఉపవేశనస్యనిషిద్ధత్వాదనుపవిశతః -
ఆచమనసంధ్యాద్యనధికారః-తిష్ఠన్నాచామేదితినిషేధాత్ - తస్మాన్మాధ్యాహ్ని
కసంధ్యాకరణముపనయనకాలేనోపపద్యతే - ననుతదర్థముపవేశసంభవిష్యతీతి
చేన్న - తథాసత్యహశ్శేషమిత్యత్యంతసంయోగేద్వితీయాశ్రుతేఃపీడాస్యాత్ - న
చేష్టాపత్తిః, యావతాహిదంప్రథమముపాత్తగాయత్రీమంత్రస్యాశుద్ధ్యర్థంసావ

ధీనతాలాభార్థంచతిష్ఠేదితిబ్రహ్మచారిణఃస్థానంవిహితంతస్య భూమౌ శేమంత్రస్యైవనియమవిలోపాద్భ్రంశస్స్యాత్ ॥*॥ సద్రేయోనియమంవిసేతివచనాత్ - తథాసతిసావిత్రీపాతిత్యమేవ స్యాదితిమూలోక్తేదీపాండిత్య ప్రకర్షః- గృహ్యకారేణాపిసాయంసంధ్యాప్రభృత్యేవ సంధ్యావిధానంకృతం ॥ * ॥ యజ్ఞోపవీతీ నిత్యోదకస్సంధ్యాముపాసీత వాగ్యతస్సాయమాసీన ఇత్యాది-

(*) అథసంధ్యాకాలవిచారః. (*)

తస్మాత్సాయంసంధ్యాప్రభృత్యేవసంధ్యాకాలోనిర్ణీతః - అథసంధ్యాకాలవిచారఃక్రియతే - తత్రముఖ్యకాలఉక్తః - ఛాందోగ్యే ॥ సంధౌసంధ్యాముపాసీతసజ్యోతిషోదర్శనాత్సంధిరితి - అస్యార్థః - తత్రజ్యోతిఃపదం సూర్యనక్షత్రవాచకం - తథాచ ॥ సజ్యోతిషోదర్శనాత్ - అర్ధాస్తమితసూర్యదర్శనకాలమారభ్యనక్షత్రోదయపర్యంతం యఃకాలసంధిః తత్రసాయంసంధ్యాముపాసీతవిదధీత - తదుక్తం ॥*॥ అర్ధాస్తమితకాలాద్యస్సంధిరాతారకోదయాత్ । తత్రసంధ్యాముపాసీత సాయంకాలేసమాహితఇతి ॥ సజ్యోతిషోదర్శనాత్ - నక్షత్రదర్శనకాలమారభ్య సూర్యదర్శనాద్యః కాలసంధిః - తత్రప్రాతస్సంధ్యాముపాసీతేతి - స్మృత్యంతరేవిశేషఉక్తః ॥*॥ అహోరాత్రస్యయస్సంధిస్సూర్యనక్షత్రవర్జితః। తత్రసంధ్యాముపాసీతసాయంప్రాతస్సమాహితఇతి ॥ ఉదయాత్ప్రాక్తనీసంధ్యా ఘటికాత్రయముచ్యతే ॥ సాయంసంధ్యాత్రిఘటికాఅస్తాదుపరిభాస్వతఇతి ॥ అకృత్స్నసూర్యబింబాస్తమయాదూర్ధ్వం నక్షత్రోదయాత్పూర్వం సాయంసంధికాలః - అకృత్స్ననక్షత్రాస్తంగమనాదూర్ధ్వం సూర్యోదయాత్ప్రాక్ప్రాతస్సంధికాలః - తత్రసంధ్యాముపాసీతేతిశ్లోకార్థః - అయంసంధ్యాద్వయస్యముఖ్యకాలః - నన్వేవంచేత్సంధ్యావందనంకథమాచరణీయం - ఏతాదృశముఖ్యకాలస్యాతిదుర్లభత్వాదుచ్యతే - అస్యైవకాలస్యోత్తమమధ్యమాధమభేదేనస్మృతిషుకీర్తితత్వేనఉత్తమకాలే తదనుష్ఠానాలాభేపిమధ్యమాధమకాలేతదనుష్ఠానసంభవాత్ - తథాహి ॥ * ॥ ఉత్తమాసూర్యసహితామధ్యమాలుప్తతారకా । అధమాతారకోపేతాసాయంసంధ్యాత్రిధాస్మృతేతి । గౌతమః ॥ * ॥ ఉత్తమాతారకోపేతామధ్యమాలుప్తతారకా । అధమాసూర్యసహితాప్రాతస్సంధ్యాత్రిధామతేతి ॥ ఏవంభూతోపి ముఖ్యకాలఏవ - తస్మింస్తుత్రివిధేకాలేయస్తుసంధ్యాంనానుతిష్ఠతి - సహిసంపూర్ణబ్రాహ్మణోనభవతి - తదాహశాతాతపః ॥ * ॥ అనాదిత్యాంతుయఃపూర్వాంసాదిత్యాంచైవపశ్చిమాం । నోపాసీతద్విజస్సంధ్యాంసశూద్రవద్బ్రాహ్మణః

స్మృతః ॥ అబ్రాహ్మణస్సంపూర్ణబ్రాహ్మణో న భవతీత్యర్థః ॥ * ॥ ద్వాద
శాహమనగ్నిస్తు సంధ్యాం కాలవిపర్యయః । పతితోపి చతుర్వేద శ్శూద్ర ఏవ న
సంశయః॥ యస్త్వేతస్మిన్కాలే సంధ్యాముపాస్తే స సంపూర్ణబ్రాహ్మణ ఇత్య
ర్థాదుక్తం భవతి - గౌతమః ॥ * ॥ కాలేతు వందితా సంధ్యా స్వర్గమోక్షప్ర

—(*) సంధ్యాశబ్దార్థవిచారః. (*)—

దాయినీ । అకాలే వందితా సంధ్యా సా చ వంధ్యా వధూరివ ॥ అథ సంధ్యాశ
బ్దార్థో విచార్యతే - సంధ్యాముపాసీతేత్యత్ర సంధ్యా నామ చిచ్ఛక్తిరూపా
దేవతా తాముపాసీత - ధ్యాయీత - తాం ధ్యాయన్ - ఆచమనాదారభ్య
అభివాదనాంతం కర్మ కుర్యాత్ - సా దేవీ వసిష్ఠేన స్పష్టీకృతా ॥ * ॥ యా సం
ధ్యా సా జగత్సూతిర్మాయాతీతా హి నిష్కలా । ఈశ్వరీ కేవలా శక్తిస్తత్త్వ
త్రయసముద్భవా ॥ ధ్యాత్వార్కమణ్డలగతాం సావిత్రీం వై జపేద్ద్విజ ఇతి ॥ అ
నేనార్కబింబాభివ్యక్తాదిత్యశబ్దవాచ్య పరబ్రహ్మరూపా చిచ్ఛక్తిరేవ సం
ధ్యాదేవతేత్యుక్తం భవతి - ధ్యాత్వా ధ్యాయన్నిత్యర్థః - సావిత్రీం సవితృదే
వతాకామృచం జపేదిత్యర్థః - సా చ ఋగ్గాయత్రీ - నన్విదం విరుద్ధం - న సం
ధ్యాపదం చిచ్ఛక్తిపరం, పరంతు కర్మపరమేవ - సంధ్యాస్నానమితి పరాశరేణ
తత్పరత్వేన కీర్తితత్వాత్ - సత్యం - సంధ్యాపదస్య ముఖ్యవృత్త్యా చిచ్ఛక్తిప
రత్వేపి సంధౌ భవా సంధ్యేతి వ్యుత్పత్త్యా క్రియాపరత్వస్యాపి సంభవాత్ - అత
ఏవ వ్యాసః ॥ * ॥ ఉపాస్తే సంధివేళాయాం నిశాయా దివసస్య చ । తామేవ
సంధ్యాం తస్మాత్తు ప్రవదంతి మనీషిణ ఇతి ॥ తాం క్రియాం విదధాతి - యోగ
యాజ్ఞవల్క్యః ॥ * ॥ సంధౌ సంధ్యాముపాసీత నాస్తగే నోద్గతే రవౌ ॥ తాం
క్రియామాదిత్యాఖ్యాం చిచ్ఛక్తిరూపాం దేవతాం ధ్యాయన్కుర్యాదితి ఫలి
తార్థః - అత్ర కేచిత్సంధ్యా ఉపాస్యదేవతా తయోపలక్షితాం క్రియామా
దాయ ప్రయుక్తస్యేతి సంధ్యాపదం క్రియాపరమిత్యాహుః - తదసాధు, సంధౌ
భవా సంధ్యేతి సంధ్యాపదస్య సాక్షాత్క్రియాపరత్వసంభవే పరంపరయా త
త్కల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాత్ - ఉపాసీతేత్యుపాసనాత్ విహితతయా క
ర్తృపరతంత్రాభిధ్యానరూపా క్రియైవ న తు జ్ఞానం తస్య ప్రమాణపరతంత్రత్వే
న పుంపరతంత్రత్వాయోగాత్ - తథా చ శ్రుతిః ॥ ఉద్యంతమస్తం యంతమా
దిత్యమభిధ్యాయన్కుర్వన్ బ్రాహ్మణో విద్వాన్ సకలం భద్రమశ్నుతే సా
వాదిత్యో బ్రహ్మేతి బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతి య ఏవం వేదేతి ॥ అస్యార్థో భా
ష్యకారేణోక్తః - వక్ష్యమాణప్రదక్షిణం కుర్వన్ సంధ్యాశబ్దవాచ్యమాది
త్యం బ్రహ్మేతి ధ్యాయన్ నైహికాముష్మికం సకలం భద్రమశ్నుతే య ఏవముక్త

ధ్యానేనశుద్ధాంతఃకరణోబ్రహ్మసాక్షాత్కుర్వతేనపూర్వమపి బ్రహ్మైవసన్
స్వజ్ఞానాజ్జీవత్వంప్రాప్తపతత్సాక్షాత్కారేణా జ్ఞానాపగమేబ్రహ్మైవప్రా
ప్నోతీతి-వ్యాసః॥తదేవంప్రతిపద్యేతగాయత్రీంబ్రహ్మణాసహ। సోఽహమస్మీ
త్యుపాసీతవిధినాయేనకేనచిదితి॥ ఆదిత్యరూపాచిచ్ఛక్తేరేవగాయత్ర్యాధ్యా
చభవతి-అతఏవజపకాలేగాయత్రీధ్యానంవిహితం॥గాయత్రీంచింతయేద్యస్తు
హృత్పద్మేసముపస్థితామ్ । ధర్మాధర్మవినిర్ముక్తస్సయాతిపరమాంగతిమ్ ॥
శ్రుతావాదిత్యధ్యానంవిహితం - వచనేతుగాయత్రీధ్యానముక్తం - తత్రా
దిత్యరూపచిచ్ఛక్తేరేవగాయత్రీశబ్దవాచ్యత్వాంగీకారే జపకాలఏవగాయ
త్ర్యాదిత్యయోర్ధ్యానాపత్తిః - నచేష్టాపత్తిరేకస్యైవకర్తురేకకాలీనప్రధా
నకర్మద్వయకరణాయోగాత్- తస్మాదాదిత్యరూపచిచ్ఛక్తేరేవగాయత్రీశబ్ద
వాచ్యత్వంబ్రహ్మచైతన్యస్యైవగాయత్రీమంత్రప్రతిపాద్యత్వాచ్చిచ్ఛక్తిరూ
పమాదిత్యరూపంగాయత్రీరూపంచబ్రహ్మచైతన్యమేవ సంధ్యాదేవతేత్యే
వావగంతవ్యం-అత్రేదంతత్త్వంవిచార్యతే-అర్ఘ్యప్రక్షేపణంగాయత్రీజపః
సూర్యోపస్థానం చేతిత్రితయంసంధ్యాకర్మణి సమప్రధానం - అన్యత్ స్మృ
త్యుక్తమార్జనాదికంతదంగంతదుపకారకమితియావత్ - అపరార్కే-శాఖాం
తరే ॥ * ॥ ఓంకారవ్యాహృతిపూర్వాంగాయత్రీంబ్రాహ్మణోజపేత్ ॥
త్రిష్టుభంచైవరాజన్యోజగతీంవైశ్యఏవచేతి ॥ సర్వగాయత్రీమితిశ్రుత్యాగా
యత్రీజపమాత్రవిధానాత్ - సఏవప్రధానమితితాత్పర్యగమ్యతే - ఓమిత్యే
కాక్షరంబ్రహ్మేత్యాదిహృదయపఠనం ప్రాణాయామన్యాసధ్యానాదికం
గాయత్రీజపాంగం - ఏషుత్రిష్వర్ఘ్యప్రక్షేపణంబలవత్ప్రధానం॥తథా
చశ్రుతిః॥ శ్రు ॥ పూర్వాభిముఖస్సంధ్యాయాం గాయత్ర్యాభిమంత్రితా
ఆపఊర్ధ్వంవిక్షిపంతీత్యత్రతావన్మాత్రస్యైవప్రాధాన్యేన విధానాత్
గాయత్రీజపోపస్థానప్రతిషేధపూర్వకమాశౌచేఽర్ఘ్యప్రక్షేపణమాత్రవి
ధానాచ్చ-తదుక్తంస్మృత్యంతరే॥ * ॥ స్వాధ్యాయంజపహోమాదీనాశౌచే
వర్జయేత్సదేతి ॥ జపఃగాయత్రీజపః - తస్మిన్నాశౌచేఽర్ఘ్యప్రక్షేపణమా
త్రమేవకర్తవ్యమిత్యాహ - పైఠీనసిః ॥ అశౌచేప్యపామంజలీన్దత్వా సూ
ర్యంధ్యాయన్నమస్కుర్యాదితి ॥ సూర్యంధ్యాయన్నంజలీన్ ప్రక్షిపేదిత్యన్వ
యః-స్మృతికారైరేతత్సర్వంవిచార్యఆగ్నేయ్యాదియాగత్రయానుష్ఠానవత్తే
షాంత్రయాణామనుష్ఠానమావశ్యకమిత్యుక్తం- అత్రదైవాన్మానుషాద్వాక
దాచిత్త్రయాణామనుష్ఠానాసంభవేపి ఏకానుష్ఠానేనైవసంధ్యోపాసనా
పూర్వాంసిధ్యతి- నాసోమయాజినోబ్రాహ్మణస్యాగ్నిషోమీయఇతిఅగ్నిషోమీ

యయాగానుష్ఠానాభావేపితదితరయోగానుష్ఠానేనైవపూర్ణమాస్యేవ్యపూ

(*)సంధ్యాకాలాతిక్రమణప్రాయశ్చిత్తమ్(*)

ర్వవదితిప్రయోజనమనుసంధేయం - అథసంధ్యాకాలలోపప్రాయశ్చిత్తం॥ * ॥ సంధ్యాకాలేత్వతిక్రాంతేస్నాత్వాచమ్యయథావిధి । జపేద్దశశతందేవీంతతస్సంధ్యాంసమాచరేత్ ॥ జమదగ్నిః ॥ * ॥ ఏకాహంసమతిక్రమ్యప్రమాదాదకృతంయది । అహోరాత్రోషితోభూత్వా గాయత్ర్యాశ్చాయుతంజపేత్ ॥ యత్తు ॥ * ॥ రాష్ట్రభంగేనృపక్షోభేరోగార్తేసూతకేపి చ । సంధ్యావందనవిచ్ఛిత్తిర్నదోషాయకదాచనేతి॥ తద్వచనస్యతథావిధకాలేపియావదనుష్ఠానాలాభేపి మనసామంత్రోచ్చారణమాత్రేణతత్సిద్ధిః - నతుసర్వాత్మనాలోపః - సర్వధానైతిత్తాత్పర్యార్థః - ఇదంచార్ఘ్యప్రదానకాలేసమ్యగ్జ్ఞాయతే - ననువిద్యాసక్తానాంసంధ్యాకాలలోపో భవతీత్యత్రకాలాతీతవార్తైవకుతస్త్యేవ॥*॥ వేదాభ్యాసద్విజవిద్యానాంకార్యమహతిసంస్థితే । సంధ్యాహీనేనదోషోస్తియస్మాత్సత్కర్మసాధకాః ॥ తస్మాద్యథా

(*) సంధ్యావందనస్యగౌణకాలవిచారః. (*)

కాలాతిక్రమణేపివిద్యాసక్తానాం నదోషఇతిసుస్థం - అథసంధ్యావందనస్యగౌణకాలత్రైధాతావదుపయోగితయోచ్యతే ॥ * ॥ నప్రాతస్సప్రదోషేచసంధ్యాకాలోతిపద్యతే। ముఖ్యకాలోపినుకల్పశ్చసర్వస్మిన్సర్వకర్మణస్స్మృతఇతి॥ వృద్ధమనువచనాన్మధ్యమగౌణకాలోవేదితవ్యః- మధ్యమగౌణకాలస్స్మృత్యంతరేకీర్తితః ॥ * ॥ చతస్రోఘటికాస్సాయంగౌణకాలస్తుమధ్యమః । ప్రాతఃకాలేప్యేవమేవసంధ్యాకాలఉదీరితఇతి - షడ్ఘటికాత్మకఃకాలఃప్రాతఃకాలశబ్దార్థః ముహూర్తత్రితయంప్రాతరితివచనాత్ - తత్రచతస్రోఘటికాఃప్రాతస్సంధ్యాయాగౌణమధ్యమకాలఇత్యర్థః- ప్రదోషకాలేప్యేతావానేవ॥*॥త్రిముహూర్తంప్రదోషస్స్యాద్భానావస్తంగతేసతీతివచనాత్ ॥ కించ॥*॥త్రిముహూర్తస్యకాలస్యరజన్యాదౌదినేదినే।ఖ్యాపయన్తిప్రదోషత్వంగార్గ్యప్రభృతయస్సదా॥తత్రాపిపూర్వవత్ -ఉత్తమగౌణకాలస్తుగౌణకారేణోక్తః ॥ * ॥ సాయంకాలేత్రిఘటికాఅస్తాదుపరిభాస్వతః । ప్రాతఃకాలేత్రిఘటికాతత్రసంధ్యాంసమాచరేత్ ॥ గోభిలః ॥ * ॥ ముఖ్యకాలేయదావశ్యంకర్మకర్తుంనశక్యతే । గౌణకాలేపికర్తవ్యంగౌణోప్యత్రేదృశోమతః॥ అత్రఈదృశఃముఖ్యఏవేతిసమ్మతః॥*॥ గౌణకాలేవ్యతిక్రాంతే సూర్యహత్యాంవ్రజేదితి ఆసాయంప్రాతస్సంధ్యాంకుర్యాత్ - తావత్పర్యంతంసూర్యస్యరక్షసాంచయుద్ధప్రవృత్తిః - సూర్యస్యతద్యుద్ధబాధానివృత్త్యర్థత్వాత్సంధ్యో

ష్ఠానస్య॥ * ॥ తస్మాదుత్తిష్ఠంతఁగ్ం హవా తానిరక్షాగ్ంస్యాదిత్యంయోధ
యంతియావదస్తమన్వగాదితిశ్రుతేః ॥ అత్రానుష్ఠానకాలేప్రాయశ్చిత్తపూ
ర్వకమేవానుష్ఠానంకార్యంతత్ప్రకారస్తుస్మృత్యంతరే॥ * ॥ ప్రాణాయామ
త్రయంప్రాతర్ద్విగుణంసంగవేస్మృతమ్ । మధ్యాహ్నేత్రిగుణంప్రోక్తమప
రాహ్ణేతుషడ్గుణమ్ ॥ సాయాహ్నేద్వాదశగుణంసూర్యహత్యాంతతో ప్రజే

(*)సంధ్యాతిక్రమణేప్రాయశ్చిత్తద్వైవిధ్యమ్(*)

త్॥ అథసంధ్యాత్రయస్యవిశేషేణకాలాతిక్రమణస్యప్రాయశ్చిత్తమనుచ్యతే-
సంధ్యాయాఃద్వౌకాలౌనిర్దిష్టౌతావత్తస్తాన్ముఖ్యగౌణభేదాత్ - ముఖ్యకాలేతి
క్రాంతేగౌణకాలేప్రాప్తేంచేదనుష్ఠానంవక్ష్యమాణప్రాయశ్చిత్తపూర్వ
కంకార్యం - తచ్చప్రాయశ్చిత్తంద్వివిధం - గాయత్రీపూర్వకమర్ఘ్యప్రక్షే
పణాత్మకమేకం - ప్రాణాయామాత్మకమపరం - తత్రార్ఘ్యప్రక్షేపణా
త్మకమాహవ్యాసః ॥ * ॥ ప్రణవవ్యాహృతియుతాంగాయత్రీంశిరసాసహ।
ఉచ్చార్యదత్వార్ఘ్యమాదౌసంధ్యాకర్మసమాచరేత్ ॥ గ్రంథాంతరే॥ * ॥
గాయత్రీంశిరసాసార్థముక్త్వావ్యాహృతిభిస్సహ । కాలాతీతవిశుద్ధ్యర్థందద
త్వాసంధ్యాంసమాచరేత్ ॥ అర్ఘ్యమితిశేషః - ఇదంప్రాయశ్చిత్తంసం
ధ్యాత్రయేపిసమానం - తదాసమకంప్రాణాయామంకృత్వా ముఖ్యకాలా
తిక్రమణదోషపరిహారార్థమర్ఘ్యప్రక్షేపణాత్మకం ప్రాయశ్చిత్తంకరిష్యఇ
తిసంకల్ప్యప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యం దత్వాతతస్సంధ్యాంసమాచరేత్॥*॥ చతు
రర్ఘ్యంతుగాయత్ర్యాదత్వాసంధ్యాంసమాచరేత్। కాలాతీతవిశుద్ధ్యర్థం
త్రిసంధ్యాసుసమాచరేదితి॥ఉభయోఃప్రాయశ్చిత్తయోస్సముచ్చయః- నతు
వికల్పః - ఏకస్మిన్దోషేశాస్త్రీయమాణాని ప్రాయశ్చిత్తానిసముచ్చీయేర
న్నితిశాస్త్రేదర్శనాత్ - ప్రాణాయామలక్షణం ప్రాయశ్చిత్తముక్తమగస్త్యా
త్ - అత్రకేచిత్ప్రాణాయామత్రయంప్రాతర్నిత్యత్రప్రాతరితిలింగాత్ -ప్రా
తఃకాలాతిక్రమణప్రాయశ్చిత్తత్వైవప్రాణాయామలక్షణంప్రాయశ్చిత్తం
సముచ్చినోతి - నేతరయోరితివదంతి - తన్న - అర్థంవాసినాధయిష్యన్నియ
మాతిక్రమణేచాన్యస్మిన్నితి నియమాతిక్రమణమాత్రేవిధీయమానస్యతస్యక
స్మవిశేషేనియమితుంశక్యత్వాత్ - అతఏవసుదర్శనాచార్యైఃప్రాయశ్చిత్తని
రూపణప్రసంగే అదమనభోజనలోపః ప్రాణాయామశ్చేతిత్రయాణాం
సముచ్చయోనతువికల్పఇతివ్యాచఖ్యౌ - వచనస్థంప్రాతరితిపదమనువాదపర

(*) సంధ్యాయాదివాఅననుష్ఠానేకర్తవ్యతా. (*)

మితినదోషః - ననుసంధ్యాత్రయస్యదివాభాగేదైవాన్నానుష్ఠానేసర్వ

ర్యమితివక్తుంనశక్యతే - తథాశిష్టాచారాభావాత్ - స్మృతికారైరనంగీకారాచ్చ - కింతుయథోక్తప్రాయశ్చిత్తమేవకృత్వాతత్కాలోచితానుష్ఠానమేవకార్యమితిస్మృతివిదాంస్థితిః - ఇతోఽప్యన్యత్ స్మృతివశాద్విజ్ఞేయంగ్రంథవిస్తరభయాన్నేహప్రపంచితమితిసారమ్ ॥ * ॥ శ్రీకృష్ణం జగదేకమండిత మణిం శ్రీరామభట్టారక శ్రీలక్ష్మీరపియంజజానతనయం ప్రత్యక్ప్రబోధోజ్జ్వలమ్। తస్యగ్రోధసమీపవాసినగవన్మంత్రానుచింతాఫలే సంధ్యావందననిర్ణయేనిరగమద్గుచ్ఛోయమాదిస్స్ఫుటమ్ ॥ ... ... ✻

ఇతి శ్రీరాఘవదైవజ్ఞవంశపయః పారావారసుధాకర శ్రీరామ

భట్టమహోపాధ్యాయతనయస్య శ్రీలక్ష్మీగర్భసముద్ర

సద్రత్నస్య శ్రీకృష్ణపండితస్యకృతౌ నిర్ణయ.

కల్పవల్ల్యాఖ్య సంధ్యావందనభాష్యే

ప్రథమగుచ్ఛః.

శ్రీరస్తు.

ఓం నమో గాయత్ర్యై.

సంధ్యావందనభాష్యే ద్వితీయగుచ్ఛప్రారంభః

(*) ఆచమనవిధిః. (*)

అథాచమనవిధిప్రకారః ప్రతిపాద్యతే - ఆచమనం త్రివిధం - శ్రౌతం స్మార్తం పౌరాణికంచేతి - తత్ర ప్రత్యక్షశ్రుతిచోదితం శ్రౌతం - సూత్రోక్తం స్మార్తం - కేశవాద్యైస్త్రిభిః పీత్వేత్యుపచనోక్తం పౌరాణికం - తత్రాద్యం తైత్తిరీయారణ్యకే ప్రసిద్ధం - తచ్చ బ్రహ్మయజ్ఞాంగం - తచ్చాశ్వలాయనానామపి బ్రహ్మయజ్ఞాంగతయా కర్తవ్యం - ద్వితీయం పునస్సంధ్యాదినిత్యకర్మాంగం - తృతీయం పునస్స్మృతిపఠితశౌచాద్యంగమితివివేకః ॥ *॥ శౌచాంతే చ తథా పానేఽస్పృష్టాస్పృష్టే చ కర్మణి। పౌరాణాచమనం కుర్యాన్నామభిః కేశవాదిభిః॥ ఇతిస్మృత్యంతరే దర్శనాత్ - విశేషేణ శ్రుత్యాచమనం షట్కర్మచంద్రికాయాముక్తం॥*॥ దేవ్యాః పాదైస్త్రిభిః పీత్వా అబ్లింగైర్నవభిస్స్పృశేత్ । సప్తవ్యాహృతిసంయుక్తాం గాయత్రీం త్రిపదాం శిరః ॥ శిరోమంత్రం ద్విధాకృత్వా ఏతే సమస్య చతుర్వింశతిమంత్రా భవంతి- ఏతేషాం వినియోగః- కేశవాదీనామివ ద్రష్టవ్యః - ఇదం శ్రౌతాచమనం దర్శపూర్ణమాసాది శ్రౌతకర్మాంగం - తథాహాశ్వలాయనః ॥ ప్రాగుదగాహవనీయాదవస్థాయ ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీత్యాచమ్యేతి - అత్ర వృత్తికారః - ఆచమ్యేత్యత్ర ఆచమనవిధానం శ్రౌతాచమనప్రాప్త్యర్థమితి - గాయత్రీజపకాలేవా శ్రౌతాచమనం కృత్వా ప్రాణానాయమ్య గాయత్రీ జపం కుర్యాన్ముఖ్యః పక్ష ఇతి- అస్య చ శ్రౌతాచమనం స్మృత్యంతరే కథితం॥*॥ తదోంకారేణాచమనం యద్వా వ్యాహృతిభిర్భవేత్ । సావిత్ర్యా వాపి కర్తవ్యమితి వ్యాసేన భాషితమ్॥ పురాణాచమనప్రకారః స్మృత్యంతరే కథితః॥ * ॥ కేశవాద్యైస్త్రిభిః పీత్వా ద్వాభ్యాం ప్రక్షాళయేత్కరౌ। ద్వాభ్యామోష్ఠౌ చ సంమృజ్య ద్వాభ్యామున్మార్జయేచ్ఛిరః॥ ఏకేన వామం సంప్రోక్ష్య పాదావపి తథైకతః। ఏకేనాపి చ మూర్ధానం స్పృష్ట్వా తత స్సంకర్షణాదిభిః॥ సర్వాసామంగుళీనాం తు మూలేన చిబుకం స్పృశేత్ ॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోగేన ఘ్రాణద్వయముపస్పృశేత్ । అంగుష్ఠానామికాభ్యాం చ చక్షు

శ్రోత్రముపస్పృశేత్ ॥ అంగుష్ఠేనకనిష్ఠేననాభిదేశముపస్పృశేత్। కరమధ్యంహృదిస్థాప్యకరాగ్రంశిరసిన్యసేత్॥ముకుళేనచహస్తేనబాహుమూలే ఉపస్పృశేత్ । ఏవమాచమనంకుర్యాత్సాక్షాన్నారాయణోభవేత్॥ అథప్రకృతోపయోగి స్మార్తాచమనముచ్యతే॥ * ॥ యః క్రియాః క్రియతే మోహాదనాచమ్యైవనాస్తికః। భవంతిహివృథాతస్యక్రియాస్సర్వానసంశయఇతి వచనాదాచమనంనిత్యతయావగమ్యతే - తత్రాయంప్రయోగః - కృతస్నానోబద్ధకచ్ఛశిఖోయజ్ఞోపవీతీపవిత్రకరోభూమౌపాదౌ ప్రతిష్ఠాప్యస్వేష్టదేవతాంహృదినిధాయ ప్రకృతిస్థంఫేనబుద్బుదరహితం అంబుసంహతాంగుళినాపాణినాగృహీత్వాబ్రహ్మతీర్థతస్త్రిస్తూష్ణీంపిబేత్ - అత్రశౌనకః॥*॥ ద్విజన్మనాంవైశుద్ధ్యర్థంస్మార్తాచమనముచ్యతే। శిఖాకచ్ఛనిబద్ధశ్చసోపవీతస్సమాహితః ॥ భూమౌపాదౌప్రతిష్ఠాప్యప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోపివా । ప్రక్షాళ్యపాదౌహస్తౌచప్రభాతేముఖమప్యత ॥ స్నాత్వాశుద్ధ్యర్థంసంధ్యాదినిత్యకర్మాధికారయోగ్యతాసిద్ధ్యర్థమేవ మాచమనంకార్యమితితాత్పర్యార్థః- సఏవాచమనోదకమాహ॥*॥ అచామేన్మాషమగ్నంచగోకర్ణచులుకస్థితమ్। సంహతాంగుళినాతోయంగృహీత్వాపాణినాద్విజః ॥ ముక్తాంగుష్ఠకనిష్ఠాభ్యాంత్రిఃపిబేద్బ్రాహ్మతీర్థతః । తతఃప్రక్షాళ్యహస్తౌచసంకుచ్యోష్ఠౌత్రిమార్ష్ట్యన్నథ । సంహతాంగుళిభిర్మూలైర్ద్విఃప్రమృజ్యతతోముఖమ్ । ప్రక్షాళ్యహస్తౌచాభ్యుక్ష్యపాదశ్శీర్షేతథైవతు ॥ మధ్యమాంగుళిస్పృష్టైశ్చ త్రిస్స్పృశేఘ్రాణమూలకం।హస్తౌప్రక్షాళ్య సంస్పృష్ట్వాఘ్రాణాదిద్వితయం పృథక్। అంగుష్ఠేనప్రదేశిన్యాఘ్రాణంపశ్చాదుపస్పృశేత్।అంగుష్ఠానామికాభ్యాంచచక్షుశ్శ్రోత్రేచసంస్పృశేత్।అంగుష్ఠేనకనిష్ఠాభ్యాంనాభింపశ్చాదుపస్పృశేత్ । తలేనహృదయంస్పృష్ట్వాస్పృశేదంగుళిభిశ్శిరః । అంగుళ్యగ్రైర్బాహుమూలేసంస్పృశేదితిశౌనకః । ప్రణవేనోదకంధృత్వా ఆత్మానంపరిషించయేత్। అనేనవిధినావిప్రఃకుర్యాదాచమనంసదా॥ఆచమనకాలేనియమోదర్శితః ॥ ఆచామేన్నాసనస్థాంఘ్రిర్నబద్ధాసనఏవవా।నప్రసారితపాదోవాబహిర్జానుకరోపివా । పవిత్రకరఆచామేచ్ఛుచిఃకర్మార్థమాదరాత్ । కుశమాత్రకరోవాపిదర్భమాత్రకరోపివా ॥ పవిత్రంహిరణ్యం॥ పవిత్రంవైహిరణ్యమితిశ్రుతేః ॥ * ॥ స్నానేదానేజపేయజ్ఞేస్వాధ్యాయేనిత్యకర్మణి।సపవిత్రౌసదర్భౌవాకరౌకుర్వీతనాన్యథా ॥ నిత్యకర్మణిసంధ్యాదావిత్యర్థః- అతఃమహాజనపరిగ్రహోయాచమనవిధాయికా మూలసూత్రఖండికాలిఖ్యతే॥ తిష్ఠన్నాచామేత్ప్రహ్వోవానాసీనస్త్రిరాచామేద్ధృదయంగమాభిరద్భిస్త్రిః

ప్రోక్ష్య త్రిరోష్ఠౌ పరిమృజేద్ద్విరిత్యేకే సకృదుపస్పృశేద్ద్విరిత్యేకే దక్షిణేన పాణినా సవ్యం ప్రోక్ష్య పాదౌ శిరశ్చేంద్రియాణ్యుపస్పృశే చ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే చాథాపఉపస్పృశేత్ - అత్ర భాష్యార్థః - ప్రతిసంస్కృతైస్సంతిష్ఠే స్నేపసర్కై ర్బుద్ధివైశద్యాయ లిఖ్యతే - భూమిగతాస్వప్స్వాచన్య ప్రయతో భవతీత్యాదౌ నిత్యకర్మాదౌ ప్రాయత్యసిద్ధ్యర్థ మాచమనం విహితం - తత్ప్రకారమాహ - తిష్ఠన్నితి - తిష్ఠన్ప్రహ్వోవానాచామేత్ - నన్వాసీనస్త్రిరాచామే దిత్యాసనవిధానా దేవస్థానా దేర్నిషేధసంభవే పృథక్ తిష్ఠన్నాచామేదిత్యారంభః - కిమర్థః - ఇతిచేత్సత్యం - ఇదంహిసూత్రం తిష్ఠదాచమనం నిషేధతి - కింతు జలపానం తథావిధస్యానాస్తీతి వదతి - తథాచ గౌతమః ॥ నాంజలినాపిబేన్న తిష్ఠన్నితి యద్యప్యాచమనప్రకరణే జలపానప్రతిషేధో నుపపన్నః - తథాప్యాసీనస్త్రిరాచామేదిత్యాసనవిధానా దర్థాత్ స్థానాదేర్నిషేధసిద్ధేత స్తత్సిద్ధ్యర్థం పునరారంభః - అత్ర కేచిదనేన నిషేధేన క్వచిజ్జలేపి నాభిదఘ్నే చోరుదఘ్నే వా తిష్ఠతః ప్రహ్వస్య వాచమనం భవతి - తన్నిషేధస్యోద్ధృతోదకాచమనవిషయత్వాత్ ॥ గౌతమః ॥ న తిష్ఠన్నుదకే నోద్ధృతేనాచామేదితి తస్మాదనుద్ధృతోదకే తిష్ఠతః - ప్రహ్వస్యానాచమనసిద్ధ్యర్థం తిష్ఠన్నితి ప్రతిషేధ ఇత్యాహుః - తచ్చింత్యం - తిష్ఠన్నాచామేదితి సామాన్యనిషేధస్య విశేషపర్యవసానాయోగాత్ - నగ్నోవానాప్సు సతః ప్రయమణం విద్యత ఇతి సూత్రకారేణ జలే విద్యమానస్య నాచమనమస్తీతి ప్రాగేవోక్తత్వాచ్చ - న చ గౌతమవచనస్య కాగతిరితి వాచ్యం - తస్యోద్ధృతోదకకరణకతిష్ఠత్కర్తృకాచమనప్రతిషేధకత్వేపి అనుద్ధృతోదకే విద్యమానస్య తదస్తిత్వప్రతిపాదకత్వాత్ - సూత్రాంతరబాధాయాం తథా పర్యవసానాయోగాచ్చ - అథాచమనవిధిరుచ్యతే - ఆసీనస్త్రిరాచామేద్ధృదయంగమాభిరద్భిః - ద్వితీయార్థే తృతీయా - ఆసీనశ్శుచౌదేశే అనాసనే దక్షిణం బాహుమూర్వోరంతరే కృత్వా - ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా హృదయంగమా అపః కరతలస్థాసు యావతీషు మాషో నిమజ్జతి - తావతీః ఫేనబుద్బుదరహితాః త్రిః త్రివారమాచామేత్ పిబేత్ - బ్రాహ్మణో నాభిగాః - క్షత్రియః కంఠగాః - వైశ్యస్తాలుగా ఇతి వివేకః - త్రిరోష్ఠౌ పరిమృజేత్ త్రివారమంగుష్ఠమూలేనోష్ఠౌ పరిమృజాత్ - ద్విరిత్యేకే మన్యంతే తుల్యో వికల్పః - సకృదుపస్పృశేన్మధ్యమాభిస్తిసృభిరంగులీభిరోష్ఠావేకవారం - అభిమృజ్యాత్ - ద్విరిత్యేకే తుల్యో వికల్పః దక్షిణేన పాణినా దక్షిణహస్తేన సవ్యం పాణిం ప్రోక్ష్య తథా పాదౌ శిరశ్చ ఇంద్రియాణ్యుపస్పృశేత్ - అంగులీభిస్సర్వేషామింద్రియాణాముపస్పర్శన

ప్రసంగేనతదన్యేష్వింద్రియాణిపరిగణయతి - చక్షూంషీతిఇంద్రియాణీతిపదః సంస్పర్శోపపరం అత్రాంగుష్ఠానామికాభ్యాంచక్షూంషియుగపత్ పృథగ్వా సంస్పృశేత్ - అంగుష్ఠప్రదేశినీభ్యాంనాసికేఅంగుష్ఠకనిష్ఠికాభ్యాంశ్రోత్రే శ్రోత్రయోఃయుగపత్సర్వాసంభవేసపృథగితినిశ్చితంసమ్యక్ - అథోపఉపస్పృశేత్ - హస్తౌప్రక్షాళయేత్ - ఇదంహిస్మార్తాచమనంసంధ్యాదౌకర్తవ్యం - ప్రాయత్యసంపాదకత్వాత్ - సూత్రకారేణముఖ్యతయా విహితత్వాచ్చ - స్మృత్యంతరే ॥ * ॥ సంధ్యాయాంకర్మకాలేచ స్మృతేరాచమనంభవేత్ । బ్రహ్మయజ్ఞేతువైకుర్యాచ్ఛ్రుతేరాచమనంద్విజః॥గోకర్ణాకృతిహస్తేనమాషమాత్రంపిబేజ్జలమ్ । తన్న్యూనమధికంవాపిసురాపానసమంభవేత్ ॥ అంగుష్ఠాగ్రంసమాకుంచ్యమధ్యమామధ్యపర్వణి । గోకర్ణంతద్ధివిజ్ఞేయంసర్వేష్వాచమనేష్విహ ॥ సంహతాంగులిహస్తేనగృహీత్వాచాక్షివీక్షితమ్ । ముక్తాంగుష్ఠకనిష్ఠాభ్యాంత్రిఃపిబేద్బ్రహ్మతీర్థతః ॥ అత్రాయంవిశేషః - స్వయమేవవామహస్తావర్జితేనపయసాఆచమనంకర్తుంనశక్యతే- సూత్రకారానభిమతత్వాత్ - తథాహి - యంవాప్రయతఆచామయేదితి - అత్రాయమర్థః - ప్రయతఃయంవాస్యమప్యాచామయేత్సోఽపి ప్రయతోభవతి- సర్వథాస్వస్యవామహస్తావర్జితాభిరద్భిరాచమనంనభవతి - ఏతేనశాస్త్రాంతరోక్తకమండలధారణమప్యాచార్యస్యనాభిమతమితిగమ్యతే - అలాబుపాత్రేణనారికేళపాత్రేణవాస్వయమాచమనమాచరంతి - తన్నాభిమతమాచార్యస్యేతితాత్పర్యం - అస్యఃప్రయతోస్తిచేత్తేనైవాచమనజలంపరిగృహ్యస్వయమాచామేత్ - నస్వయంపాత్రాంతరేణవామహస్తావర్జితేనజలేనతత్కుర్యాత్ - యదాస్వీయఃప్రయతోనాస్తితదానదీతీరంగత్వాస్వయమేవాచామేత్ - అతఏవభూమిగతాస్వప్స్వాచమ్యప్రయతోభవతీత్యత్రఆచమ్యేతిస్వకర్తృకత్వాప్రత్యయనిర్దేశః - అన్యథాతదానీమపిఆచమయిత్వేతినిర్దేశాపత్తేః - ఇదమాశ్వలాయనానామపిసమానంకథమితిచేదుచ్యతే - తస్యాచమనస్య ॥ * ॥ సంధ్యాయాంకర్మకాలేచస్మృతేరాచమనంచరేదిత్యవిశేషేణనిర్దిష్టత్వాత్ - ననుసంధ్యాయామపిశ్రౌతాచమనమస్తుకోదోషఇతిచేన్న॥ * ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేతునైకుర్యాచ్ఛ్రుతేరాచమనంద్విజఇతివచనవిశేషేణతస్యశ్రౌతకర్మాంగత్వావధారణాత్ - కించ- ప్రాగుదగాహవనీయాదవస్థాయప్రాఙ్ముఖోయజ్ఞోపవీత్యాచమ్యేత్యాశ్వలాయనసూత్రేప్యాచమ్యేతిపునర్విధానం - శ్రౌతాచమనప్రాప్త్యర్థమితి వృత్తికారేణవ్యాఖ్యాతం - ఏవంచేతస్యస్మార్తకర్మణ్యపిప్రవేశేసూత్రతాత్పర్యవిదాంసూత్రకారాణాంవ్యా

గౌణస్స్యాత్ - అనుష్ఠానేతువిశేషోఽస్తి - తథాహి - త్రిఃపిబేద్దక్షిణకరే
వామకరేజలంనిక్షిప్యహస్తావభ్యుక్ష్య ముఖంద్విర్వారం - పరిమృజ్యాథపాదా
వభ్యుక్ష్యచతిసృభిరంగుళిభిరోష్ఠౌసమ్మృజ్యాంగుష్ఠతర్జనీభ్యాంనాసికారంధ్ర
ద్వయంసంస్పృశ్యాంగుష్ఠమధ్యమాభ్యాంచక్షుషీసంస్పృశ్యాంగుష్ఠానామి
కాభ్యాంశ్రోత్రేసంస్పృశ్యాంగుష్ఠకనిష్ఠికాభ్యాంనాభింసంస్పృశ్యహస్తతలే
నహృదయంస్పృష్ట్వాసర్వాభిరంగుళీభిశ్శిరోబాహూచసంస్పృశేత్ - తదు
క్తంబోధాయనేన - ప్రథమపానేనఋగ్వేదంప్రీణాతి - ద్వితీయపానేనయ
జుర్వేదంప్రీణాతి - తృతీయపానేనసామవేదం ప్రీణాత్యథసవ్యకరేజలము
త్సృజేత్తేన పితౄన్ప్రీణాత్యథహస్తావభ్యుక్ష్య తేనేతిహాసపురాణాదీన్ప్రీ
ణంతిముఖంద్విజః పరిమృజేత్ప్రథమమార్జనేనాథర్వణవేదంప్రీణాతి - ద్వితీ
యమార్జనేనాంగాని ప్రీణంత్యథపాదావభ్యుక్ష్య తేనవిష్ణుమగ్నింప్రీణాత్యథ
చతిసృభిరంగుళిభిరోష్ఠౌసంస్పృశేత్తేనసరస్వతీం ప్రీణాత్యథాంగుష్ఠతర్జనీ
భ్యాంనాసాద్వారేసంస్పృశేత్తేనవాయుంప్రీణాత్యథాంగుష్ఠమధ్యమాభ్యాం
చక్షుషీసంస్పృశేత్తేనచంద్రాదిత్యౌప్రీణాత్యథాంగుష్ఠానామికాభ్యాం శ్రో
త్రేసంస్పృశేత్తేనాకాశంప్రీణాత్యథాంగుష్ఠకనిష్ఠికాభ్యాంనాభింసంస్పృశే
త్తేనపృథివీంప్రీణాత్యథహస్తతలేనహృదయంసంస్పృశేత్తేనచపంచప్రాణా
న్ప్రీణాతిసర్వాభిరంగుళిభిశ్శిరోబాహూచసంస్పృశేత్తేనాశ్వినౌదేవతేప్రీ
ణాతితేనసరబ్రహ్మస్థానంపరబ్రహ్మప్రీణాతీదంత్వాచమనంసంధ్యావందన
వేళాయాంకర్తవ్యం బోధాయనేనాథసంధ్యోపాసనకాలఇతి తేనైవోక్త
త్వాత్-అత్రకేచిద్భణంతి- ఋగ్వేదాయనమోయజుర్వేదాయనమస్సామవే
దాయనమఇత్యాదిప్రకారేణచతుర్థ్యంతైర్మంత్రైరుపకల్పితైరనుష్ఠానంకర్త
వ్యమితితావత్ప్రష్టవ్యాః- తత్కల్పనాయాంబోధాయనసూత్రంప్రమాణమా
హోస్విద్వచనాంతరం-నద్వితీయఃతథావిధవచనాంతరాశ్రవణాత్-నాద్యః
బోధాయనవచనస్య తథాత్వేతికర్తవ్యతాప్రతిపాదకత్వేనతత్రసామర్థ్యా
భావాత్-అన్యథా॥*॥ త్రిఃప్రాశ్నీయాద్యదంభస్తుప్రీతాస్తేనాస్యదేవతాః।
బ్రహ్మావిష్ణుశ్చరుద్రశ్చభవంతీహానసంశయః ॥ గంగాచయమునాచైవప్రీయ
తేహస్తమార్జనాత్ । పాదాభ్యాంప్రీయతేవిష్ణుర్బ్రహ్మశిరసికీర్తితః ॥ నా
సత్యావత్రప్రీయేతేస్పృష్టేనాసాపుటేఉభే । స్పృష్టేలోచనయోస్తేవైతౌ
ప్రీయేతేత్యనలానిలౌ । స్కంధయోస్స్పర్శనాదేవప్రీయంతే సర్వదేవతాః।
నాభిసంస్పర్శనాన్నాగాఃప్రీయంతేచాస్యనిత్యశః॥ సంస్పృష్టేహృదయే చా
స్యప్రీయతేచంద్రదేవతాః। మూర్ధసంస్పర్శనాదస్యప్రీతస్సుపురుషోభవేదిత్యా

త్రాపిబ్రహ్మణేనమఇతి ప్రథమపానంస్యాద్విష్ణవేనమఇతిద్వితీయపానం స్యా ద్రుద్రాయనమ ఇతి తృతీయపానంస్యాదేవంసర్వంయోజ్యం- నచేష్టాపత్తిః- అసంప్రతిప్రత్తేర్నహికుత్రాపిదేశేశిష్టాఆచరంతి - నచతద్వచనస్యప్రీణనే తాత్పర్యాన్నతత్రసామర్థ్యమితి వాచ్యం - తథాప్రకృతేపిశీతళాద్భృష్టీయ తాం - అవిశేషాత్ - నచబోధాయనేసూక్తం- కథమాశ్వలాయనానాం గ్రాహ్యమితి వాచ్యం - తస్యాశ్వలాయనాచార్యవత్తచ్ఛాఖాభిమానిత్వాత్ - తదుక్తంస్మృత్యంతరే॥ * ॥ బోధాయనోజయంతశ్చఆశ్వలాయనశౌనకౌ। వృత్తిసూత్రకృతావేభిరుక్తంతత్ప్రివివిచ్మ్యహామితి ఆశ్వలాయనవచనస్మృ తికర్త్రావృత్తికృత్సూత్రకృద్గృహ్యకర్త్రేతి వివేకఇతిసంప్రదాయః - ఆశ్వలా యనపరిశిష్టగృహ్యకారేణప్రకారాంతరేణనిర్ణీతం- తథాహి- ఉదకందక్షి ణేనపాణినాదాయకనిష్ఠాంగుష్ఠావిశిష్టావితత్యేతి - స్మఇతరాంగుళిసంహ తోర్ధ్వాఃకృత్వాబ్రహ్మతీర్థేనహృదయప్రాపినాంత్రిఃపీత్వా - పాణీప్రక్షా ళ్యసంస్పృష్టాంభసాచాంగుష్ఠమూలేన ఆకుంచితోష్ఠమాస్యంద్విఃపరిమృజ్య సకృచ్చసంహతమధ్యమాంగుళిభిః పాణింప్రక్షాళ్యసవ్యం పాణింపాదౌశిర శ్చాభ్యుక్ష్యాస్పృష్టాంభసాసంహతమధ్యమాంగుళిత్రయేణాస్య ముపస్పృశ్య సాంగుష్ఠప్రదేశిన్యాఘ్రాణబిలద్వయ మనామికయాచక్షుశ్శ్రోత్రేకనిష్ఠిక యానాభింతలేనహృదయం సర్వాభిరంగుళిభిశ్శిర స్సదగ్రైరంసౌచోపస్పృ శేదిత్యేతదాచమనమేవంద్విరాచమ్యేతి- తత్రకల్పద్వయేఅవిగీతశిష్టాచారా దాచారోవేదితవ్యః - నచాపస్తంబీయానాంస్మార్తాచమనస్యారణ్యోక్తశ్రౌ తాపేక్షయానవిశేషోస్తీతివాచ్యం - శ్రుత్యుక్తత్వసూత్రోక్తత్వాభ్యాంభే దాత్ - శ్రౌతేత్రిరాచామేదిత్యాదయోమంత్రాస్తాస్పురత శ్రౌతాచమనం కుర్యాత్ - స్మార్తేతుతూష్ణీమితిభేదమాహుః - ఇదమత్రాకూతం- శ్రౌతే ద్విఃపరిమృజ్యసకృదుపస్పృశ్యేతిద్విర్వారంపరిమార్జన మేకవారముపస్పర్శనం చ - స్మార్తేతుత్రిరోష్ఠౌపరిమృజేద్ద్విరిత్యేకేసకృదుపస్పృశేద్ద్విరిత్యేకఇతితు ల్యకల్పితానుష్ఠానేనవిశేషఇతి సర్వంసుస్థమ్॥ ... ... *

ఇతిశ్రీరాఘవదైవజ్ఞవంశపయః పారావారసుధాకర శ్రీరామభట్ట
మహోపాధ్యాయ తనయస్య శ్రీలక్ష్మీగర్భ సముద్రసద్ర
త్నస్య శ్రీకృష్ణపండితస్యకృతౌ నిర్ణయకల్పవల్ల్యాఖ్య
సంధ్యావందనభాష్యే, ద్వితీయగుచ్ఛః.

శ్రీ రస్తు.

ఓం నమస్సావిత్ర్యై.

సంధ్యావందనభాష్యే, తృతీయగుచ్ఛ ప్రారంభః.

(*) ప్రాణాయామలక్షణమ్. (*)

అథప్రాణాయామలక్షణముచ్యతే - అర్థంవాసిసాధయిషురితి - ప్రాణాయామకర్తవ్యతాప్రతిపాదకమాపస్తంబసూత్రం - అత్రవృత్తికారః - అర్థంప్రయోజనం - తచ్చదృష్టమదృష్టంవా - సిసాధయిషుః సాధయితుమిచ్ఛుః - ఆతమితోః ఆశరీరగ్లానేః - ప్రాణాయామశ్చేతిత్రివారంప్రాణాయామంకుర్యాదితి - తస్మాత్సంధ్యావందనస్యఅదృష్టార్థకత్వాత్తదాదౌప్రాణాయామ ఆవశ్యకఇతిసిద్ధం - మనుః ॥*॥ సవ్యాహృతీంసప్రణవాంగాయత్రీంశిరసాసహ । త్రిఃపఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామస్సఉచ్యతఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥*॥ గాయత్రీంశిరసాసార్థంజపేద్వ్యాహృతిపూర్వికామ్ । ప్రతిప్రణవసంయుక్తాం త్రిరయంప్రాణసంయమః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ * ॥ భూర్భువస్స్వర్మహర్జనస్తపస్సత్యంతథైవచ । సప్తచోంకారసంయుక్తాస్తథాతత్సవితుఃపదమ్ ॥ తథాఓంకారసంయుక్తమిత్యర్థః ॥ * ॥ ఓమాపోజ్యోతిరిత్యేతచ్ఛిరఃపశ్చాత్ప్రయోజయేత్ । త్రిరావర్తనయోగాత్తుప్రాణాయామస్సశబ్దితః ॥ ప్రాణాయామస్యసకలకలుషనివృత్తిః - ఫలమిత్యాహమనుః ॥ * ॥ దశప్రణవసంయుక్తాఃప్రాణాయామాస్తుషోడశ । అపిభ్రూణహనంమాసాత్పునంత్యహరహఃకృతాఇతి ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే ॥ * ॥ ప్రాణాయామశతంకార్యంసర్వపాపాపనుత్తయే । ఉపపాతకజాతానామనాదిష్టస్యచైవహి ॥ పూరకకుంభకరేచకాత్మకాః ప్రాణాయామాఃసంధ్యాత్రయేప్యాదౌత్రీన్కుర్యాదితిస్మృతిరత్నాకరే ॥ * ॥ ప్రాణాయామత్రయంకృత్వాసంధ్యోపాసనమాచరేత్ । స్నానేదానేజపేహోమే హ్యశక్తావేకమేవవా ॥ అపరార్కే ॥ ప్రాణాయామత్రయంకార్యంసంధ్యాసుచతిసృష్వపి ॥ లోకోపకారే ॥ * ॥ సంధ్యాదావర్ఘ్యదానేచ ప్రాణాయామైకమాచరేత్ । అస్యత్రైవర్ణికకర్తవ్యాప్రాణాయామాస్త్రయస్త్రయః ॥ సంధ్యాదావేకానేక

ర్యోర్వికల్పః - ఏవంప్రాణాయామస్త్రివిధః ॥ తదుక్తం ॥ * ॥ పూరకః కుంభకో రేచ్యః ప్రాణాయామస్త్రిలక్షణః । నాసికాకృష్టఉచ్ఛ్వాసో ధ్మాతః పూరకఉచ్యతే ॥ కుంభకో నిశ్చలశ్వాసో రేచ్యమానస్తు రేచకః ॥ త్రయాణామనుసంధానప్రకారమాహ ॥ * ॥ వామనాసాపుటేనైవ పూరయేత్పూరకః స్మృతః ॥ కుంభకో నిశ్చలశ్వాసస్తావత్కాలం సమంత్రకమ్ ॥ దక్షనాసాపుటేనైవ రేచయేద్రేచకః స్మృతః ॥ గ్రంథాంతరే ॥ * ॥ వామేన పూరయేద్వాయుం పూరణాత్పూరకః స్మృతః ॥ వాయుం నిగృహ్య మనసా జపేన్మంత్రమనన్యధీః ॥ కుంభకస్స తు విజ్ఞేయః ప్రాణాయామస్య లక్షణమ్ ॥ స్మృత్యర్థసారే వ్యాసః ॥ * ॥ దక్షిణే రేచకం కుర్యాద్వామేనాపూర్య చోదరమ్ । కుంభకేన జపం కుర్యాత్ప్రాణాయామస్స ఉచ్యతే ॥ పంచాంగుళీభిర్నాసాగ్ర పీడనం ప్రణవాభిధా । ముద్రేయం సర్వపాపఘ్నీ వానప్రస్థగృహస్థయోః ॥ కనిష్ఠానామికాంగుష్ఠైర్నాసాగ్రస్య చ పీడనమ్ । ఓంకారముద్రా సా ప్రోక్తా యతేశ్చ బ్రహ్మచారిణ ఇతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ * ॥ సన్నిమీలితదృఙ్మౌనీ ప్రాణాయామం సమాచరేదితి ॥ ఏవం ప్రాణాయామః కర్తవ్య ఇతి- స్థితే తద్వినియుక్తో మంత్రస్తావద్వ్యాఖ్యాయతే ॥ ఓం భూరితి అనేన మంత్రేణ నాసాగ్రన్యస్తలోచనస్తదభిధేయం బ్రహ్మ హృది ధ్యాయన్పూర్వోక్తమార్గేణ ప్రాణాయామత్రయం కర్తవ్యమితి తాత్పర్యం - అత్ర ప్రథమతః ప్రణవపదం భూలోకాభిమానిన్యో దేవతా ఓంకారార్థ బ్రహ్మైక్యసంప్రస్తూయంత ఇతి తాత్పర్యేణ నిర్దిష్టం-వస్తుతస్తు ఓమితి పదస్య అంగీకృతవాచకత్వమంగీకృత్య భూలోకాభిమానిన్యో దేవతా మయాకృతమాహ్నికమనుజానంత్వితి త్యాగయేన భక్తిశ్రద్ధాపూర్వకం తత్తద్దేవతాయై స్వకృతకర్మనివేదనసిద్ధ్యర్థం తత్ప్రణవమాదౌ నిర్దిష్టం - నిగమస్తు ఓమితి బ్రాహ్మణః ప్రవక్ష్యన్నాహ బ్రహ్మోపాప్నవానీతి - ఓంకారస్స్వర్గద్వారం తస్మాద్బ్రహ్మ ధ్యేష్యమాణ ఏకదాది ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఓంకారశ్చాథశబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్రహ్మణః పురా । కంఠం భిత్వా వినిర్యాతౌ తస్మాన్మాంగళికావుభావితి - శ్రుతిసూత్రస్మృతిషు ప్రణవపదస్య శ్లాఘ్యతయా నిర్దిష్టత్వాత్ - అత్రాప్యాదౌ తన్నిర్దేశః - అత్రాయమక్షరార్థః - అవతి సంసారసాగరాదితి బుద్ధ్యా యే పురుషధౌరేయా నిత్యనైమిత్తికకర్మభిః ఫలానభిసంధికృతైః పరమేశ్వరం నిత్యమారాధయంతి- తేభ్యస్స్వాత్మతత్త్వం ప్రతిపాద్య తాన్దుస్తరసంసారసాగరాత్తారయతీతి తాత్పర్యార్థః - తారయతి తస్మాదుచ్యతే తారమితి శ్రుతేః । నమస్తారాయ చేత్యత్ర తథా వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ - అతః

ప్రణవపర్యాయేషు తార పదయోగరిష్యామః ॥ యమేవైషవృణుతే తేనల
భ్యఇతిశ్రుత్యాతదనుగ్రహస్య సాక్షాత్కార హేతుత్వమితి,తదనుకంపిత ఏవ
శోకంతరతి నేతరఇతి తాత్పర్యం - అత్రసంసారనివృత్తిరవిద్యానివృత్తిః- సా
చజ్ఞానసాధ్యా- సైవపరమపురుషార్థః॥శ్రు॥తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి,నా
న్యఃపంథావిద్యతే యనాయేతిశ్రుతేః - అత్రాయంయూపనిష్పత్తిప్రకారః -
అవరక్షణఇతిధాతోః అవతేష్టిలోపశ్చేత్యుణాదికసూత్రేణ మన్ప్రత్యయో
విహితః - తస్యజ్వరత్వరేత్యాదినాఊఠ్ తతోగుణః తతశ్శిష్టోచ్చారణమితి-
ప్రక్రియయాఓమితినిష్పన్నం - అకారఉకారమకార ఇతితానేకధాసమభవ
త్తదేతదోమితిశ్రుతేః ॥ అత్రాయంభావః॥ బ్రాహ్మణమాత్రస్యఫలవదర్థా
వబోధపర్యవసాయిసకలవేదాధ్యయనంవిహితం ॥ స్వకర్మబ్రాహ్మణస్యా
ధ్యయనమితిధర్మశాస్త్రాత్ - తత్రదైవాన్మానుషాత్పురుషాయుషఃఅల్పకా
లత్వాచ్చ- నతత్రతద్భాగ్యంసంభవతీత్యతస్సర్వసాధారణ్యేన సకలవేదాధ్య
యనఫలసిద్ధ్యర్థంసకలవేదసారభూతఃప్రణవః ప్రథమతఃపఠితః ॥ యుక్తం
చైతత్ ॥ * ॥ ఓంకారస్సర్వవేదానాంసారతఃపరికీర్తితః ॥ ఇతివచనాత్ -
అస్యవేదసారత్వం బహ్వృచబ్రాహ్మణే॥ ప్రజాపతిరకామయతేత్యస్మిన్ఖండే
ప్రతిపాదితం ॥ ప్రణవస్సర్వవేదానామితిభగవద్వచనాచ్చ - ఓమితీదగ్ంస
ర్వమితిశ్రుత్యాచసర్వవేదమయత్వశ్రవణాచ్చ - ఋచోఅక్షరేపరమేవ్యోమ
న్నితిశ్రుత్యాచసర్వవేదసారభూతత్వాచ్చ - సర్వమయత్వశ్రవణాత్-తస్యా
దావుపదేశః - ననుతస్యవర్ణాత్మకత్వేనకథం సర్వమయత్వమితిచేదుచ్యతే-
తస్యసర్వమయత్వంసర్వాత్మకబ్రహ్మాభివ్యక్తియోగ్యస్థానకత్వాత్- తదుక్త
మాచార్యైః ॥ * ॥ నేదీయోబ్రహ్మణస్థానంసాలగ్రామంయథాహరేదితి-
ప్రకరణవశాదోంకారస్య పరామర్శః - తదక్షరం నేదీయః - అంతికతమస్థా
నం - నిత్యానపాయి - తదభివ్యక్తియోగ్యమిత్యర్థః - అంతికబాఢయోర్నే
దసాదావితిపాణినిస్మరణాత్ - అతఏవ ॥ శ్రు ॥ ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మగి
రామస్యైకమక్షరమిత్యాదిషుతస్యబ్రహ్మత్వమేవోక్తం.- తదభివ్యక్తియో
గ్యస్యాఖండానందచిదేకరసస్యనిష్కళంకస్యపరమేశ్వరస్యస్వరూపసపదిక్షకం
నిబిడతరంపర్యాలోచ యద్భిరపియోగిభిస్స్పష్టతరం గృహీతుమశక్యత్వాత్త
స్మిన్నేవాక్షరేబ్రహ్మత్వవ్యపదేశః - స్థూలారుంధతీన్యాయేన తస్యబ్రహ్మ
త్వవ్యపదేశః- ఇతిశ్రుతేస్తాత్పర్యంవర్ణనీయం- అన్యథాయోగపాతంజలిసూ
త్రేతస్యవాచకః ప్రణవఇతిప్రణవస్యతద్వాచకత్వాభిధానం వృథాస్యాత్-
ఓంకారస్యైవబ్రహ్మత్వాత్తస్మాదస్మదుక్తఏవపంథాస్స్వీకర్తవ్యః - కించ-

తురీయాశ్రమస్వీకారవేళాయాం వేదానిమమముం లోకంచ పరిత్యజ్యేత్యాది ఽ సకలవేదపరిత్యాగో బోధ్యతే - తథాపి ప్రణవస్యాపరిగ్రహఏవేతి సకలవేదసారభూతత్త్వమవగమ్యతే ॥ యతీనాం ప్రణవో మంత్ర ఇతివచనాత్ - యతిధర్మప్రకరణే మనునాప్యుక్తం ॥ * ॥ ఆత్మజ్ఞానే శమే చస్యాద్వేదాభ్యాసే చయత్నవానితి ॥ అత్ర వేదాభ్యాసః ప్రణవాభ్యాస ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం- కించ - ఆత్మలాభాన్నపరం విద్యతే ॥ * ॥ న్యాయార్జితధనస్తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠోతిథిప్రియ ఇత్యాదిషు ఆత్మతత్త్వలాభః పరమశ్రేయానితి శ్రూయతే - తత్ర ప్రణవం జపతస్తదర్థం భావయతశ్చిత్తైకాగ్ర్యాదిద్వారా తల్లాభస్సిధ్యతీతి లోకానుజిఘృక్షయా ప్రథమతస్తన్నిర్దేశః కృతః - అతః - తజ్జపస్తదర్థానుసంధానపురస్సరం కర్తవ్య ఇత్యుక్తం భవతి - తదుక్తం యోగపాతంజలిసూత్రే ॥ తజ్జపస్తదర్థభావనమితి - తత్ర భాష్యమేవలిఖ్యతే - ప్రణవస్య జపః ప్రణవాభిధేయస్య చేశ్వరస్య భావనం తదస్యజపతః ప్రణవార్థంచిత్తమేకాగ్రం సంపద్యతే - తథాచోక్తం ॥ * ॥ స్వాధ్యాయాద్యోగమాసీత యోగాత్స్వాధ్యాయమావసేత్ । స్వాధ్యాయయోగసంపత్త్యా పరమాత్మా ప్రకాశత ఇతి ॥ ప్రణవస్యాపి స్వాధ్యాయత్వేన తజ్జపాత్ - చిత్తైకాగ్ర్యలక్షణయోగస్సంభవతి యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధ ఇతి యోగపాతంజలే యోగలక్షణముక్తం - యద్వా సకలకర్మకలాపే చిత్తైకాగ్ర్యమావశ్యకమితి సంధ్యాకర్మకాలే తత్సిద్ధ్యర్థముక్తరీత్యా తత్సంపాదకః ప్రణవః కర్తవ్య ఇతి ప్రథమతస్తన్నిర్దేశ ఇతి సర్వం సుందరం - ప్రకృతమనుసరామః - భూః భూలోకః - భూరితి భూలోక ఇతి గాయత్రీహృదయే దర్శనాత్ - ఓం ప్రణవాత్మకః ప్రణవాభిధేయపరబ్రహ్మాభిన్న ఇత్యర్థః - అథశబ్దయోస్సామానాధికరణ్యమేకార్థకత్వమితి వాచ్యం - తథాచ ప్రణవాభిధేయం బ్రహ్మైవ భూలోకాదీనామర్థః - పర్యవసన్నః - బ్రహ్మసత్తావ్యతిరేకేణ భూలోకాదిప్రపంచస్య పృథక్సత్తానంగీకారాదితి భావః- నను బ్రహ్మణస్సర్వాత్మకత్వే కిం మానమితి చేన్న - అథ భూమా స ఏవాధస్తాత్స ఉపరిష్టాత్స పశ్చాత్స దక్షిణతస్స ఉత్తరతస్స వేదగ్ం సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ, నేహనానాస్తి కించన, ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః బ్రహ్మణస్సర్వాత్మకత్వ శ్రవణాత్ - నను స ఏవాధస్తాదిత్యత్ర సప్తమ్యర్థే అస్తాతి ప్రత్యయవిధానాదసర్వగత్త్వమేవ ప్రతీయతే న సర్వాత్మకత్వమితి చేదుచ్యతే - బ్రహ్మణస్సర్వాత్మకత్వం ప్రామాణికమితి భావః - వస్తుతస్తు భూరితి భూలోకాభిమానినీ దేవతా ఓమిత్యంగీకృతావితి కోశాత్ - భూలోకాభిమానినీ దేవతా మత్కృతమాహ్నికమంగీకరోత్వితి తత్తల్లోకాభిమానినీదేవతాయై స్వకృతమాహ్నికం సమర్ప

యస్మాప్రార్థయతీతిభావః - ప్రతిపదం ప్రణవకీర్తనమితి దార్ఢ్యార్థమితిబోద్ధ్యం,
తదుక్తం॥ * ॥ సప్తవ్యాహృతయస్సప్తలోకాభూరాదయఃక్రమాత్। ప్ర
త్యేకం ప్రణవాదిత్వాత్తన్మయా ఇతి సూచ్యతే ॥ * ॥ బ్రహ్మాదిశ్చతురీయంచ
ప్రణవస్యార్థ ఈరితః । తన్మయత్వేన భూరాదీన్ధ్యాత్వా సప్రణవం జపేదితి॥
గాయత్రీతు జపావసరే వ్యాఖ్యాస్యతే - ఓమాపోజ్యోతిరితి గాయత్రీశిర ఇతిర
హస్యం - అస్యార్థః - ఆపః ఓం బ్రహ్మేత్యర్థః॥ ఆపశ్శ్రీర్భూమిర్నివార్యా
దీతికోశాత్ - జ్యోతిస్సూర్యాది తేజః - ఓం బ్రహ్మ, తేజస్తేజస్వినామహమితి గీతా
వచనాత్ రసోమధురాదిః బ్రహ్మైవ - రసోహమప్సుకౌంతేయేతి గీతావచ
నాత్ - యచ్చామృతం దేవానామన్నభూతం తదపి ప్రణవప్రతిపాద్యం బ్రహ్మై
వేత్యర్థః - బ్రహ్మసామవేదః ॥ వేదస్తత్త్వం తపోబ్రహ్మేతికోశాత్॥ వేదా
నాంసామవేదోస్మీతి గీతావచనాత్ - భూర్భువస్సువరోమితి సప్తానాంభూ
రాదీనాముపలక్షణం - సర్వం పూర్వవత్ - ఓం బ్రహ్మ - యద్వా బ్రహ్మశబ్దస్య
పరబ్రహ్మైవార్థః - తథాచ ఓంకారవాచ్యం బ్రహ్మ పరబ్రహ్మైవేత్యర్థః - శే
షం సుగమం - అథ సాయంకాలే నద్యాదిజలాశయం గత్వా పాదౌ హస్తౌ చ ప్ర
క్షాళ్య విధినాచమ్య శుభ్రవస్త్రం ధృత్వా ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా
ఊర్ధ్వజ్ఞురుపవిశ్య అంతర్జానుకరః కుశపాణిః త్రీన్ప్రాణాయామాన్కృత్వా
అశక్తశ్చేదేకం వా కృత్వా మమోపాత్తదురితక్షయార్థం స్వేష్టదేవతాప్రీత్య
ర్థం సాయంసంధ్యాముపాస ఇతి సంకల్ప్య ప్రశస్తముదకం బ్రహ్మముఖాఖ్యేన
మంత్రేణాభిమంత్ర్య తదుదకం స్పృష్ట్వా ఆపోహిష్ఠేత్యాది మంత్రైర్మార్జనం
శిరసి సమాచరేత్ - అత్రస్మృత్యంతరే॥ * ॥ ప్రశస్తముదకం బ్రహ్మముఖా
ఖ్యేనాభిమంత్ర్యచ । ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మంత్రైర్ద్వైర్భిశ్శిరసిమార్జయేత్ ॥ బ్ర
హ్మముఖోయం మనునానిరుక్తః ॥ * ॥ ఓంకారపూర్వికాస్తిస్రో మహావ్యా
హృతయోవ్యయాః । త్రిపదాచైవగాయత్రీవిజ్ఞేయం బ్రహ్మణోముఖమితి॥
గోబిలః ॥ * ॥ స్పృష్ట్వాచాభిష్టుమంతోయం మూర్ధ్నాబ్రహ్మముఖేనచ ।
ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మంత్రైర్ద్వైర్భిశ్శిరసిమార్జయేదితి॥ మూర్ధ్నాగాయత్రీశిరసా
ఓమాప ఇత్యాదినేత్యర్థః - మార్జనం నామ శిరసి ప్రోక్షణం ॥ * ॥ శిరసిప్రోక్ష
యేన్మంత్రైః కుశైస్సోదకబిందుభిరితి వచనాత్ - అభిష్టుతమభిమంత్రితమిత్య
ర్థః - అత్ర మార్జనప్రకార ఉక్తస్స్మృత్యంతరే॥ ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిర్ద్వైర్భిర్మా
ర్జనమాచరేత్ । పదేపదేక్షిపేన్మూర్ధ్ని ప్రతిప్రణవసంయుతమ్॥ తిసృభిస్తు
చస్థైర్నవభిః పదైరిత్యర్థః - పదేపదేక్షిపేదితిలింగాత్ - ప్రతిపాదం తం ప్రణవమ

యుతమిత్యర్థః - మార్జనస్యఫలమాహ, వ్యాసః ॥ * ॥ రజస్తమోమోహ జాతాన్జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిజాన్ । వాఙ్మనఃకాయజాన్దోషాన్నవై తాన్నవభిర్దహేత్ ॥ శౌనకః ॥ * ॥ ఆత్మానంప్రణవైః పాదైర్మార్జనంతుకు శోదకైః । యస్యత్వయామేతిజలంసకుశంప్రక్షిపేదధః ॥ శాతాతపః ॥ * ॥ ఋగంతేవాథపాదాంతే మార్జనంసమాహితః । అర్ధర్చాంతేతథాకు ర్యాచ్ఛిష్టానాంమతమీదృశమితి ॥ తచ్చమార్జనమవిచ్ఛిన్నధారయాకార్యం - తదుక్తంపరాశరమాధవీయే ॥ * ॥ ధారాచ్యుతేనతోయేనసంధ్యోపాస్తి ర్విగర్హితా । పితరోనప్రశంసంతినప్రశంసంతిదేవతాః ॥ కథంతర్హికర్తవ్య మిత్యత్రతత్రైవోక్తం ॥ * ॥ సవ్యాస్త్రే తామ్రకేవాభాజనే మృణ్మయేపివా। ఔదుంబరేవాసౌ పర్ణేరాజతేవాథసంభవే ॥ ధృత్వాతువామహస్తేనసం ధ్యోపాస్తింసమాచరేత్ ॥ ధృత్వేతిమృణ్మయభాజనాదిభిస్సర్వైస్సంబధ్య తే - సర్వత్రోదకమితిశేషః - ననువామపాణౌజలంనిధాయమార్జనంకార్య మితివర్ణితం - తత్తు ॥ * ॥ వామహస్తేజలంకృత్వాయేతుసంధ్యాముపాస తే । సాసంధ్యావృషలీజ్ఞేయాఅసురాస్తైస్తుతర్పితాఇతిశాస్త్రాంతరవిరుద్ధం భవతీతిచేన్న - తద్వచనస్యపాత్రాంతరాసంభవవిషయత్వాత్ - తదుక్తం పరాశరమాధవీయేమృణ్మయాదిపాత్రాంతరసద్భావేవామహస్తోనిషిద్ధః - మృణ్మయాద్యభావేతుకృత్వాతువామహస్తేనేతి విధానాన్నకోపివిరోధఇతి- మతాంతరేపిశేషఃకీర్తితః॥*॥ స్పృష్ట్వాహస్తేనవామేనయేనద్యాదికేషుచ। పాణినాదక్షిణేనైవమార్జయేత్సకుశేనతు॥పాత్రస్థితోదకేనైవవామహస్తోద కేనవా।గృహీత్వామార్జనంకుర్యాన్నాన్యథైవాచరేత్సదేతి॥ఏవంమార్జనంక

మూలమ్—ఆపోహిష్ఠా - చసః.

ర్తవ్యమితిస్థితం-తద్వినియుక్తమంత్రార్థోవిచార్యతే- ఆపోహిష్ఠేతి॥హేఆపః హిశబ్దఃఏవకారార్థః-తథాచయూయమేవేత్యర్థః- పర్యవసన్నఃమయోభువః సుఖసంపాదయిత్ర్యః- స్థభవథా-దీర్ఘశ్ఛాందసః-తాసాంస్నానాదిహేతుత్వే నసుఖోత్పాదకత్వంజగత్ప్రసిద్ధమితిభావః- యద్వా హేఆపః యూయమితిశే షః-స్థేతిలింగాత్-మయోభువఃసుఖభూమయః- స్థహిభవథఖలు - దర్శనస్ప ర్శనస్నానపానాద్యనేకక్రియాభిస్సకలభూతజాతస్య పరమానందకరాఇతి భావః - మయఇతిసుఖవాచి ॥ యద్వైశివంతన్మయఇతిశ్రుతేః - ఆపోహి ష్ఠామయోభువఇతి సుఖభువఇతినిరుక్తేదర్శనాచ్చ - కించ-తాఏవంసుఖభూ మయోయూయంనఃఅస్మాన్ - బహువచనస్యవన్నసావితిపాణినిస్మరణాన్న సాదేశః - ఊర్జేఅన్నాయదధాతనస్థాపయత ॥ ఊర్జేఅన్నాయేతినిరుక్తేవ

ర్జనాత్ - అస్మదీయం కృష్యాదికం సమృద్ధాగారాని పాత్రైర్వర్ధయిత్వా బహ్వ
న్నమస్మభ్యం సంపాద్య తత్ర ప్రతియుక్తానస్మాన్ స్థాపయతేతి తాత్పర్యం -
బోద్ధ్యం - నన్వపామన్నసాధనత్వే సమానమస్తీతి చేన్న ॥ ఆపో వా అన్నమితి శ్రు
తేరేవ తథాత్వాత్ తత్ర అభేదేన నిర్దేశస్తు - ఏతావదేవ ఖల్వమృతత్వమితివ
దౌపచారిక ఇతి నిగర్వః - యద్వా ఊర్జ ఇతి ద్వితీయాయాం పరిణమ్యతే - ఏకార
శ్ఛాందసః ఊర్జయిత్వ్యూర్జశబ్దద్వితీయైకవచనస్య ఏకారో వ్యత్యయత్వనిబంధన
ఇత్యన్యే - తథా చాయమర్థః - ఊర్జమన్నం దధాతేతి - దధాతేర్లోట్పరస్మైప
దమధ్యమపురుషబహువచనస్య తనాదేశశ్ఛాందసః - తప్తనప్తనథనాశ్చేతి పాణి
నిస్మరణాత్ - అత్ర కశ్చిజ్జల్పతి ఊర్గన్నశబ్దస్యానన్నవాచిత్వం - కింతు ప్రాణిబ
లయోర్వర్ధకః కశ్చిద్రసవిశేషస్తస్యార్థః - అన్యథా ఇషే త్వోర్జే త్వేత్యత్ర పౌ
నరుక్త్యం స్యాత్ - తత్ర ఇడన్నం ఊర్గ్రస ఇతి భాష్యకారైర్వర్ణితత్వాత్ - కిమితి
న్యాయమత్యంతశిక్షితః - తథా సతి యో వశ్శివతమో రస తస్య భాజయతేత్య
గ్రేతనవాక్యార్థవిశేషస్స్యాత్ - ఇషే త్వేత్యత్ర తు ఇడూర్క్ఛబ్దయోః ఓద
నార్థకల్పనేన పౌనరుక్త్యం స్యాదితి భీత్యా ఊర్గన్నశబ్దస్యాన్నపరత్వం న యుజ్య
తే - వాక్యాంతర అవిశేషప్రసంగాత్ - నచాయం రసః కశ్చిదగ్రేతనవాక్య
ప్రతిపాద్యరసోపేక్షశ్చిదిత్యుభయోర్భేదస్వీకారాన్న మంత్రేషు జామితాస్తీ
తి భాష్యకారవచనాద్వా న పౌనరుక్త్యమితి వాచ్యం - తత్కల్పనాయాముప
పత్త్యభావాత్ - ఊర్జే అన్నాయేతి నిరుక్తవచనవ్యాకోపాచ్చ - నచైవమిషే
త్వేత్యత్రాపి నిరుక్తవచనవిరోధం పశ్యంతః - తథా కథం వ్యాచఖ్యుస్తద్వ్యా
ఖ్యాతార ఇతి శంకనీయం - ప్రకరణపర్యాలోచనయా తస్య నిరుక్తవచనస్య ఆ
పోహిష్ఠేతి మంత్రమేవోద్దిశ్య ప్రవృత్తత్వాత్తత్ర ఊర్గన్నశబ్దస్య రసార్థకత్వేపి
న కాచిద్ధానిః - ప్రకృతే తు తథాత్వకల్పనే నిరుక్తస్య నిరవకాశతయా సర్వథా
బాధ ఏవ భవతా సంపాదితస్స్యాదితి న తస్య రసార్థకత్వం పరం త్వస్మదుక్త ఏవ పం
థాః సుగమనీయః నను నాన్నయాచనం యుక్తం - తస్య కేవలైహికత్వాత్ - త
థాత్వేపి మహాజనపరిగ్రహో న స్యాత్ - తదుక్తం ॥ * ॥ ఐహికాన్స్వకవృత్తీంశ్చ
వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేదితి చేత్ శరీరమాత్రపోషణతయా తదంగీకారే
దోషస్స్యాత్ - నచైవం ప్రకృతే - అన్నయాచనస్య తత్త్వజ్ఞానోపయోగిత్వాది
త్యాహ - మహే రణాయేతి ॥ మహే మహతే రణాయ రమణీయాయ చక్షసే తజ్జ
న్యజ్ఞానే లక్షణా తథా చ జ్ఞానాయేత్యర్థః - బహ్వన్నే సంపాదితే తేన సర్వేంద్రి
యగ్రామసంతుష్టిర్భవతి - తథా చేంద్రియస్వాస్థ్యే సకలబుద్ధయః ఫలవత్యో భ

వంతీతి ప్రథమత స్తద్వ్యాచనమితి తాత్పర్యార్థః - వస్తుత స్తుయాచితమన్నం కిమర్థ
మిత్యాశంక్య సకలసత్కర్మోపయోగీంద్రియస్వాస్థ్యసిద్ధ్యర్థమిత్యాహ ॥ మ
హేరణాయేతి పదనిగమవ్యాఖ్యానేచ చక్షుసే ఇంద్రియాయ - ఛాందసమేతత్ -
ఊర్జందధాతనేతి పూర్వేణ సంబంధః - ఇంద్రియాణాం మహత్వ రమణీయత్వ
సిద్ధ్యర్థమన్నం యాచితం - అన్నేన హీంద్రియాణి మహాంతి బలవంతి సత్కర్మా
నుష్ఠానక్షమాణి భవంతీతి యావత్ రమణీయశక్తీని చ భవంతి ॥ అన్నాద్భూతా
నిజాయంతే జాతాన్యన్నేన వర్ధంత ఇతి శ్రుతేః ఇంద్రియాణామపి భూతత్వాదిత్య
ర్థః - తథా చ సర్వేంద్రియ దార్ఢ్యే సతి సకలసత్కర్మానుష్ఠానం సులభం - ఇం
ద్రియశక్తేరభేతదసంభవాత్ - అత ఏవార్థీ సమర్థో విద్వాని త్యత్రయాగాధికా
రిణస్సకలేంద్రియపటుత్వసిద్ధ్యర్థం సామర్థ్యముపాత్తం - తచ్చ దార్ఢ్యమన్నా
ధీనమితి తదర్థమన్నం యాచితమితి ఫలితార్థః - కించేదానీం సరసమేవాన్న
మింద్రియపుష్టికరమితి తం రసం యాచతే - యోవ ఇతి వః యుష్మాకం శివతమః
అతిశయేన సుఖకరః - రస్యతే ఆస్వాద్యత ఇతి రసః - స్వాదవిశేషః రసతేస్స్వాద
నార్థత్వాద్రస్యత ఇతి రసనిర్వచనాత్ - ఇహాజన్మనికర్మణి వాసః అస్మాకం తస్య
తం రసం ద్వితీయార్థే షష్ఠీ ఇహ్నే యాభాజయత ప్రాపయత కథమితి చేత్ - మా
తరః స్వపుత్రాన్ స్వస్తన్యరసదానేన యథావర్ధయంతి తద్వదిత్యాహ - ఉశతీ
రితి ॥ ఉశతీః కామయమానాః ప్రీతియుక్తా ఇతి యావత్ - ప్రథమార్థే ద్వితీయావ
చనం ఛాందసం మాతరః స్వపుత్రానితి శేషః - స్వస్తన్యరసమివేత్యర్థః - యథా
మాతరో వత్సలాభూతాస్స్వవత్సాన్ స్తన్యం పాయయంతి - తద్వద్యూయ
మస్మాన్ యుష్మదీయరసం భాజయతేతి వః - ఇదానీం జలనిష్ఠరసం పూర్వం
యాచితమపి ఆదరతయా భంగ్యంతరేణ పునరపి యాచత ఏతస్మా ఇతి - యస్య
రసస్య తస్మై క్షయాయ నివాసాయ నివాసేనేత్యర్థః - తృతీయార్థే చతుర్థీవచనం ఛాం
దసం - జిన్వథ యూయం ప్రీతా భవథ - యాదృశం రసవిశేషమవలంబ్య యూ
యం పరమానందనిమగ్నా భవథేత్యర్థః - వయం చ తస్మై తాదృశరససిద్ధ్యర్థం
వః యుష్మాన్ - అరం భృశం - గమామ గచ్ఛేమ ప్రాప్నుమ ఇత్యర్థః - హే
ఆపః యుష్మాసు యో౽సౌ స్థితం రసమస్మభ్యం దదతేత్యబ్దేవతాః ప్రార్థ్యంత ఇ
తి తాత్పర్యార్థః - అనేన మంత్రేణ సదర్భజలమధో నిక్షిపేత్ - తదుక్తం ॥ య
స్యక్షయాయేతి జలం సకుశం ప్రక్షిపేదథ ఇతి - కించ - ఏష వా అనృణో యః పుత్రీ
తి శ్రుత్యా ప్రజాసంతతే రానృణ్యహేతుత్వేన ఆవశ్యకత్వ ప్రతిపాదనాత్త
త్సిద్ధ్యర్థమబ్దేవతాః ప్రార్థయతే - ఆప ఇతి - హే ఆపః జలాధిష్ఠానదేవతాః -

నఃఅస్మాకంజనయథప్రజోత్పాదకాన్కురుత - తంరసమస్మభ్యందత్వాస్మా
కంపుత్రసంతతింసంపాదయత - వయంచతేనైవరసేనజాతాస్స్మః - తథా
విధరసస్యసకలప్రాణిజన్మహేతుత్వాత్ - నచాత్రప్రమాణాభావః ॥ శ్రు॥
ఆపోవాఇదగ్ంసర్వంవిశ్వాభూతాన్యాపః ప్రాణావాఆపఇతిశ్రుత్యాసక
లభూతానామమ్మయత్వశ్రవణాదితితాత్పర్యముక్తోర్థః ॥ శ్లోకరూపేణక
థ్యతే ॥ * ॥ ఆపస్సుఖకరానిత్యంయూయంతాధత్తనోశనమ్ । రమ్యభూరి
దృశేస్మాకమన్నంతేనహివర్ధతే ॥ యోరసోవశ్శివతమస్తంప్రాపయతచేహ
నః । స్తన్యంవత్సాన్ప్రాయయంతిమాతరోవత్సలాయథా ॥ తస్మైతత్సిద్ధయే
యుష్మానలంగచ్ఛేమసాదరమ్ । యూయంయద్వాసతః ప్రీతాఆపోజనయ
థస్స్ఫుటమ్ ॥ అత్రనవసుపాదేషు మార్జనంకార్యం - తథాశిష్టాచారాదితి
తాత్పర్యం - ననుమార్జనేనబాహ్యశరీరశుద్ధిసంభవేపినాంతర శుద్ధిస్సంభవ
తి - అన్యత్రవినియుక్తస్యమంత్రస్యవచనమంతరాన్యత్రవినియోగాయోగా
త్ - నహిమార్జనస్యాంతరశుద్ధావపిహేతుత్వసంపాదకంకించిదస్తి - నచ
మానసదోషోనాస్తీతివాచ్యం - కాయికాదివత్పరహింసాచింతనరూపస్య
తస్యాపిప్రసిద్ధత్వాత్ - నచతథాపికానోహానిః - మానసపాపానివృత్తా
వధికారప్రచ్యుతిప్రసంగాత్ - నిత్యపరిశుద్ధస్యైతదపేక్షితత్వాత్ - కించ
అభోజ్యాపేయాపానాదిదుష్టవస్తుసంసర్గకరణనిబంధనముదరకృతంపాతక
మస్తితస్యకేననివృత్తిస్స్యాత్ - తస్మాదనేకేషామాంతరపాపానాంసత్వే
నకథముత్తరకర్మణినిశ్శంకమధికారస్స్యాత్ - ఇత్యాశంక్యసర్వకల్మషనివ
ర్తకంజలపానమాచరణీయమితి తేనఅంతర్బహిశ్చనైష్కలంకశుద్ధిర్భవతీతి

మూలమ్—అగ్నిశ్చ - స్వాహా.

తద్వినియుక్తమంత్రం తావదాహ ॥ అగ్నిశ్చేతి॥ అనేనమంత్రేణసాయంజల
పానంకర్తవ్యం - సూర్యశ్చేతిప్రాతః - ఆపఃపునంత్వితిదినమధ్యఇతివివేకః -
సర్వత్రతదంతే ఆచమనంకార్యం - తదుక్తంగ్రంథాంతరే ॥ * ॥ సాయమ
గ్నిశ్చఇత్యుక్త్వాప్రాతస్సూర్యేత్యపఃపిబేత్ । ఆపఃపునంతుమధ్యాహ్నేతత
ఆచమనంచరేదితి ॥ మంత్రస్యాయమక్షరార్థః - యోయమగ్నిరస్తియోమ
న్యుఃక్రోధఃయేచమన్యుపతయశ్చ క్రోధస్వామినః రాగద్వేషాదయఇత్యేతే
సర్వేపిదేవాః మన్యుకృతేభ్యః మన్యునాకోపేనకృతేభ్యః నిష్పాదితేభ్యఇత్య
ర్థః - పాపేభ్యఃదురితేభ్యః మామాంత్వమావేకవచనఇతి పాణినిస్మరణా
త్ - రక్షంతాంప్రార్థనాయాంలోట్ - తేనసర్వేదేవాస్తత్పాపవినాశనే

న్నమాంపాలయంత్వితి తదేకశరణఃకశ్చిత్కర్తా సర్వాన్దేవాన్స్వీకరోతీతిభావః- కించ - అహ్నాఅతీతేనదినభాగేనేత్యర్థః ॥ ఘస్రోదినాహనీవాత్వితికోశాత్- యత్పాపందురితమకార్షంకృతవానస్మి - ప్రాతఃకాలాదారభ్యైతావత్కాలపర్యంతమధ్యవర్తినికాలే యద్దురితంఅకార్షమితిభావః - అహ్నేతితృతీయైకవచనంసప్తమ్యాంపరిణమతఇతితాత్పర్యం - కిమత్రసాధనం కేనతత్రనివృత్తిరిత్యతఆహ - మనసేతి - మనసాఅంతఃకరణేనవాచాభాషణేనహస్తాభ్యాంకరాభ్యాంపద్భ్యాంచరణాభ్యాంపదాదయః - పృథక్పద్భ్యా ఇత్యన్యేపృథఙ్నిర్దేశాత్ ॥ పదంఘ్రిశ్చరణోస్త్రియామితికోశాచ్చ - శసాదౌపాదశబ్దస్యపదాదేశఇతికేచిత్ - ఉదరేణజఠరేణశిశ్నేనశిశ్నేన ॥ స్త్రీచిహ్నాంచపుమాన్ శిశ్నఇతికోశాత్ - తత్రక్విపమిచ్ఛంతి కేచిచ్ఛాందసమిత్యన్యేయత్పాపమకార్షమితిసంబంధః - ఏవంభూతంపాపంఅహారవలుంపతుహరతు - ననుసాయంసంధ్యావందనకాలేతపనపరిస్పందాత్మకస్యాహ్నస్సమతీతత్త్వేనఅవిద్యమానత్వాత్కథమహస్తదవలుంపత్వితిప్రార్థ్యతఇతిచేన్న - అహ్నస్తదానీమసతోపిప్రాగనుభూతస్యసంభవాత్ - అహశ్శబ్దేనతదభిమానిన్యాదేవతాయాస్తాదృశసామర్థ్య సంపన్నాయావివక్షితత్వాద్వాతత్సంభవః - అతఏవఅహారవలుంపతు తదభిమానీదేవోనాశయత్వితి పూర్వవ్యాఖ్యాతారః- అత్రపరనిందాద్యనుచింతనంమానసం - అప్రియానృతముఖరసంభాషణాదికంవాచికం - తృణచ్ఛేదనలోష్ఠమర్దనాదికం పాణికృతం - గోబ్రాహ్మణస్పర్శనాదికం పాదకృతం - అభోజ్యభోజనాదికముదరకృతం - అగమ్యాగమనాదికం శిశ్నకృతమితివివేకః - కింబహునాపరిగణనేన అనేనేతిసర్వంసకృదేవసంగృహ్ణాతి - యత్కించేతి - యచ్చాస్యత్పాపంమయినిష్పన్నంకించేతివాక్యాంతరోపన్యాసేన ఇదం పాపజాతంసర్వం తత్కర్తారంమాంచ అహంకారాఖ్యకర్తృత్వాద్యాశ్రయగ్రంథివిశేషం - లింగశరీరరూపమిత్యన్యే - అమృతయోనౌమరణరహితజగత్కారణే సత్యేబాధరహితేజ్యోతిషిస్వయంప్రకాశే అహంజుహోమిప్రక్షిపామి - అహమనేనహోమేనతత్సర్వంభస్మీకరోమీత్యర్థః - తదర్థమభిమంత్రితజలంస్వాహా- మదీయవదనాంతరాగ్నౌదేదీప్యమానే సుహుతమస్తు సుష్ఠుఆహవాగేవ వాస్వాహా తంహావిర్జుహోతీతి నియుక్తేదర్శనాత్ - ద్వితీయపక్షేవాగ్దేవతా ఏవమాహ వదతీత్యర్థః - అథప్రాతరపాం ప్రాశనవినియుక్తం

మూలమ్—సూర్యశ్చ - స్వాహా.

మంత్రమాహ ॥ సూర్యశ్చేతి ॥ మంత్రోగతార్థః విశేషస్తుసూర్యోభానుః-

యద్రాత్ర్యా రాత్ర్యాం యత్పాపం అకార్షం రాత్రిస్తదవలుంపతు రాత్రిః రాత్ర్యభిమానిదేవతా తత్పాపమవలుంపతు పరిహరతు - యత్కించదురితం మయి- అన్యచ్చ యత్కించిదబుద్ధ్యాకృతం పాపరూపం మయి మచ్చిత్తే యద్వర్తతే తత్పాపశమనార్థం- ఇదమహం మామమృతయోనౌ సూర్యే జ్యోతిషి జుహోమి స్వాహా - సూర్యే సూర్యాత్మకే జ్యోతిషి జుహోమి స్వాహేత్యుక్త్వా జలం పిబేత్ - అత్ర పితామహవచనం ॥ * ॥ సూర్యశ్చేత్యనువాకేన హ్యాపః పీత్వా సమాహితః। ప్రాతఃకాలే విశుద్ధాత్మా కర్మణ్యో భవతి ద్విజ ఇతి ॥ అత్ర మంత్రార్థః- పురాతనైశ్శ్లోకరూపేణ కథ్యతే సంలిఖ్యతే॥ *॥ సూర్యో మమన్యుశ్చ మామన్యుపతయో మన్యుజాదఘాత్ । ముంచంతు హస్తపచ్ఛిశ్నమనో వాగుదరైరపి ॥ రాత్ర్యామకార్షం పాపం యద్రాత్రిర్దేవావలుంపతు । అబుద్ధికృతమప్యేనో యత్కించిద్దురితం మయి ॥ తచ్చాంతైర్యమా మహం సూర్యే జుహోమి జ్యోతిషి స్వయమ్ । ప్రక్షిప్యామృతయోనౌ మహా ముచ్యేయం మృత్యుబంధ

మూలమ్——ఆపః పునంతు - స్వాహా.

నాదితి ॥ అథ మధ్యాహ్న జలపానవినియుక్తం మంత్రమాహ॥ ఆపః పునంత్వితి ॥ యా ఆపస్సంతి తాః పృథివీం పునంతు ప్రక్షాళనేన శోధయంతు - అపాం సకలదేవతాస్వరూపతయా పరమపవిత్రవస్తుత్వాత్పవిత్రీకరణం యుక్తం ॥ ఆపో వై సర్వా దేవతా ఇతి శ్రుతేః ॥ ఆపస్స్వభావతో మేధ్యా ఇతి స్మృతేశ్చ సా చ పృథివీ తాభిరద్భిరాభిరితి శేషః - పూతా పవిత్రీకృతా - శుద్ధా సతీత్యర్థః - మామనుష్ఠాతారం పునాతు శోధయతు - ఉత్తరే కర్మణ్యధికారిణం కరోత్విత్యర్థః - నవర్షధారాస్వాచామేదితి నిషేధాద్వర్షధారాసు ప్రాయత్యకరణస్యాచమనాదేః కర్తుమశక్యత్వాద్భూమిగతత్వసిద్ధ్యర్థమాపః పునంత్వితి ప్రార్థితం - భూమిగతాస్వప్స్వాచమ్య ప్రయతో భవతీతి విధాయకవచనాద్భూమిగతానామపాం ప్రాశనకరణాత్పృథివీ పూతా పునాతు మామితి ప్రార్థ్యత ఇతి సారం - బ్రహ్మణో వేదస్య పతిః సకలవేదప్రతిపాద్యః పరమాత్మేత్యర్థః ॥ వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య ఇతి శ్రుతేః - షష్ఠ్యాః పతిపుత్రేత్యాదినా పత్వాదౌ పరే షష్ఠీవిసర్గస్య ఛందసి బహులమితి సత్వం - పరమేశ్వరః పునంతు పునాతు బహుత్వకథనం ఛందసి - యద్వా బ్రహ్మణః వేదస్య పతిః ఉపదేష్టా మామకాచార్యమిత్యర్థః - సుపాం సులుగితి సుపః సు ఇత్యయమాదేశః- తం మామకమాచార్యమాపః పునంతు తస్య ఫలమాహ బ్రహ్మేతి ॥ బ్రహ్మ వేదస్వరూపం తత్త్వం తేనాచార్యేణోపదిష్టమితి శేషః - పూతా స్వయం పూతం సత్ సుపాం సులుగిత్యాదినా సుపో డాదేశః - మామధ్యేతారం పునాతు - ఆ

చార్యస్యాపఃప్రాయత్యం సంపాదయన్తు - తాదృశాచార్యోపదిష్టవేదాం
తర్గ్యాతసంధ్యావందనమంత్రాః స్వస్యప్రాయత్యం సంపాదయన్త్వితిభా
వః - ఇదానీంస్వకృతపాతకజాలంపరిగణయన్ తన్నివృత్తయేసాక్షాదేవా
పఃప్రార్థయతి - యదితి - ఉచ్ఛిష్టంఅవశిష్టమన్యభుక్తావశిష్టరూపముచ్ఛిష్టం
యదస్తితత్ - అభోజ్యం భోక్తుమయోగ్యం కేశకీటమూషకాదిపురీషతదం
గావపన్నమన్నంయదస్తిపితద్ద్వివిధం - సముచ్చయద్యోతకచకారాభావ
శ్ఛాందసః - మయాకదాచిద్భుక్తం కీటాద్యవపన్నమన్న మభోజ్యమిత్యేత
త్స్వయాచారికేషుదృశ్యతే- యస్మింశ్చాన్నే కేశస్యాదస్యద్వామేధ్యమమే
ధ్యైరవమృష్టంకీటోవామేధ్యసేవీమూషకలాంగంవేతి - మూషకలామూష
కపురీషం - అంగంమూషకాంగంఉపసమస్తమపిమూషకపదమపేక్ష్యతఇతి
వృత్తికారః - అథవాఉచ్ఛిష్టం పిత్రాదిభుక్తావశిష్టం పితుర్జ్యేష్ఠస్యచభ్రాతు
రుచ్ఛిష్టంభోక్తవ్యమితిసూత్రేవిహిత మపితయోర్ధర్మానుష్ఠాన విపర్యయే అ
భోజ్యంభోక్తుమనర్హంధర్మవిప్రతిపత్తావభోజ్యమిత్యాపస్తంబస్మరణాత్ -
అత్రవృత్తికారః - యదితయోర్ధర్మాద్విప్రతిపత్తిరపాయోభవతి - తతోన
భోజ్యంయద్వాభుంజానస్యబ్రహ్మచారిణో ధర్మవిప్రతిషిద్ధాభవంతి - మ
ధుమాంసాదిమిశ్రితత్వేసతతోనభోజ్యమితి - తాదృశమపికదాచిత్ప్రమాదా
దినామయాభుక్తమస్తి - యద్వాఉచ్ఛిష్టం సర్వజనభుక్తోజ్ఝితంయదస్తితద
భోజ్యంభోజనానర్హం - స్త్రీణామనుపేతస్యచోచ్ఛిష్టంవర్జయేదితినిషేధా
త్ - తథావిధమపికదాచిద్భుక్తంమయాప్రమాదాత్ - కించ - మమకర్తు
ర్విజ్ఞానమయకోశస్య సిద్ధాంతేతస్యైవకర్తృత్వాశ్రయత్వాభిధానాదిత్య
ర్థః - తథాదుశ్చరితమపియదస్తిఅపేయపానాఖాద్యఖాదనాగమ్యాగమనల
క్షణంగర్హితాచరణంమత్కృతంయదస్తీత్యర్థః - దుష్టంచరితమితివిగ్రహేసా
మర్థ్యాద్దుశ్చరితేపదస్యైతావానర్థోలభ్యతే - తత్సర్వంపరిహృత్యేతిశేషః -
తతోమామాపఃపునంతు - తతఃఅసతాంశూద్రాదీనాందుష్టకర్మణాంవాసం
బంధిసంప్రతిగ్రహంచపునంతు - అప్రతిగ్రాహ్యంప్రతిగృహ్యేత్యాశ్వలాయ
నసూత్రేదుష్ప్రతిగ్రహణానంతరంప్రాయశ్చిత్తంకార్యమిత్యుక్తత్వాత్ -
తదర్థమభిమంత్రితముదకంస్వాహా- మదీయేవక్త్రాగ్నౌసుష్ఠుహుతమస్తుతేనస
ర్వంపాపంభస్మీకరోమీత్యర్థః - అత్రగ్రంథాంతరేమంత్రార్థః శ్లోకరూ
పేణపురాతనైర్దర్శితః - సలిఖ్యతే ॥ * ॥ ఆపఃపునంతుపృథివీంపూతాతాభిః
పునాతుమామ్ । పునంతుబ్రహ్మణస్పతిర్వేదవేద్యఃపునాతుమామ్ ॥ పూతా
ఇత్యత్రపూతేతిబ్రహ్మపూతాపునాతుమామ్ । యదుచ్ఛిష్టమభోజ్యంచయ

ద్వాదుశ్చరితంమమ ॥ సర్వస్మాదంహసోస్మాన్మామసతాంచప్రతిగ్రహాత్, పునంత్వాపఇతిధ్యాత్వాస్నా హేత్యుక్త్వాజలంపిబేదితి ॥ యజుర్మార్జనమం

మూలమ్—దధిక్రావ్ణ్ణో - తారిషత్.

త్రానాహ ॥ దధిక్రావ్ణ్ణోఇత్యాది - దధీనిహవీంషికాష్ఠాదీనివాక్రామతిగచ్ఛతీతిదధిక్రా వాహావిర్భుక్ - అగ్నిపురుషఇతి యావత్ - తస్యదధిక్రావ్ణ్ణఃదధిక్రావ్ణఇతిస్థితే - స్వరపూర్వంవ్యంజనంద్వివర్ణంవ్యంజనపరమితిస్వరపూర్వకస్యవ్యంజనా త్పూర్వభావినోవ్ ఇతివ్యంజనస్యద్విత్వేప్రాప్తేవకారపూర్వస్పర్శశ్చపౌష్కరసాదేరితివకారపూర్వస్యస్పర్శస్యణకారస్యద్విత్వంవిహితంప్రాతిశాఖ్యే - తదనంతరమేకీకరణే దధిక్రావ్ణ్ణఇతిసిద్ధం - భాషాయాంతుదధిక్రావ్ణఇతివ్యాకరణపారీణాఃపఠంతి- జిష్ణోర్జయశీలస్యఅశ్వస్యవ్యాపకస్యఅశూవ్యాప్తౌఅశ్వరూపస్యవా ॥ అగ్నిర్దేవేభ్యోనిలాయత, అశ్వోరూపంకృత్వేతిశ్రుతేః - వాజఃఅన్నమ స్యాస్తీతివాజీతస్యవాజినః ॥ అన్నంవై వాజఇతిశ్రుతేః - సర్వేషాందేవానాంమధ్యేతస్యైవఅన్నాదత్వాదన్నసంపన్నస్యేత్యర్థః - అగ్నిర్వాఅకామయతఅన్నాదోదేవానాగ్ంస్యామితిసఏతమగ్నయేకృత్తికాభ్యః పురోడాశమష్టాకపాలంనిరవపత్ - తతోవై సోన్నాదోదేవానామభవత్ -అగ్నిర్వైదేవానామన్నాదఇతిశ్రుతేః - వేగవత్తోవావాయుసఖత్వాదతిశీఘ్రగామినఇత్యర్థః - ఈదృశస్యాగ్నేఃఅహమకారిషంతస్యసంబంధిస్తోత్రంకుర్యాం- తస్యకింకరోభూయాసమిత్యర్థః - అకారిషమిత్యత్రరేఫస్యోపరిఇకారశ్ఛాందసః - సచఅగ్నిఃనఃఅస్మాకంముఖాముఖానిడాప్రత్యయః॥చత్వారిశృంగేత్యత్రతథాదర్శనాత్ - సురభిసురభీణిప్రత్యయలోపశ్ఛాందసః-అస్మత్సుకృతసమాసాదితసౌరభ్యాణిఅకరత్ అకరోత్ - ఛాందసమేతత్ - పరిశుద్ధానికుర్యాదిత్యర్థః - కించనఃఅస్మాకంఆయూంషిప్రశ్చార్థే - తథాచాయూగ్ంషిచతారిషత్ - వర్ధయతు - ప్రేత్యుపసర్గస్యధాతునానాసంబంధఃతథాచప్రతారిషదితిసిద్ధ్యతి -ప్రకర్షేణవర్ధయత్విత్యర్థః - నిరుపద్రవంవేదోదితంఆయుష్యమస్మభ్యంఅనుగృహ్ణాత్వితిభావః - లిఙర్థేలేడితివిధ్యాదౌలేట్ తస్యనందసిబహుళంలేడితిలేటస్సిట్ లేటోడాటావితివికల్పే నాడాగమః - అత్రమంత్రార్థేపురాతనసనిబంధనశ్లోకాలిఖ్యంతే ॥ * ॥ దధిక్రావారవిర్వహ్నిర్దధిక్రామతియజ్జగత్ । జయవ్యాప్తిజవైర్యోగాజ్జిష్ణోరశ్వస్యవాజినః ॥ అకారిషంస్తుతింకుర్యాంతస్యసంబంధినీంతదా । సురభీణిసుశుద్ధానిముఖానిసకరోతునః ॥ ప్రతారిషత్ప్రదద్యాచ్చపూర్ణాన్యాయూంషినఃప్రభుః ॥ అత్రదధిక్రావణ్ణ్ణఋగ్బస్యసూక్త పరత్వేతుమంత్రార్థస్త్వేవంవ్యాఖ్యే

యః ॥ దధిక్రావ్ణ్ణఃలోకయాత్రానిర్వాహకస్యసూర్యస్యజిష్ణోఃపూర్వవద శ్వస్యవ్యాపకస్యవాజినఃవేగవతఃశేషంపూర్వవత్ - మంత్రాంతేమార్జనం - తథాశిష్టాచారాత్ ॥ * ॥ అష్టాక్షరంనవపదంపదాదౌబ్రహ్మహాభవేత్ । పదాంతేప్రక్షిపేత్తోయమశ్వమేధఫలంభవేదితివచనాత్ ॥ మంత్రాంతైఃకర్మాదీన్సన్నిపాతయేదితిన్యాయాచ్చ - ఆపోహిష్ఠేతిగతం - మార్జనేమం

మూలమ్——హిరణ్యవర్ణా - భవంతు.

త్రాంతరమాహ- హిరణ్యవర్ణాఇతి-హిరణ్యవర్ణాఃసువర్ణఛాయాఃతామ్రవర్ణాఃఇతియావత్-దివేతిశేషః-తథాచబ్రాహ్మణం యద్వైదివాభవత్యపోరాత్రిఃప్రవిశతితస్మాత్తామ్రాఆపోదివాదదృశ్యఇతి-శుచయశ్శుద్ధాః- పావకాః పావయిత్ర్యః - స్నానాదినాజగత్పావనసామర్థ్యాఇతియావత్ -ఏతాదృశోయాస్తిష్ఠంతి - కించ - యాస్వప్సుకశ్యపఃప్రజాపతిః - యద్వాపశ్యతీతి పశ్యకఃసూర్యఃసహిసర్వలోకసాక్షీ - కర్మసాక్షీజగచ్చక్షురిత్యభిధానాత్ - ఆద్యంతవర్ణవిపర్యాసశ్ఛాందసః - కశ్యపఃపశ్యకోభవతి - యత్సర్వంపరిపశ్యతీతిసౌక్ష్మ్యాదితిశ్రుతేః- సచాప్సుజాతఇతిపౌరాణికాః ॥ **యో**ఽముష్యతపతఆయతనంవేదఆయతనవాన్భవతి । ఆపోవాఅముష్యతపతఆయతనమిత్యత్ర - సూర్యస్యాబ్వికారత్వం,ఇంద్రఃసురేశ్వరః- సచాప్సుజాతఃవిరూపానానారూపాఃయాఆపఃఅగ్నింబాడబాఖ్యంవహ్నింగర్భంగర్భస్థజంతుందధిరే - కుక్షిస్థితజంతుత్వేనస్థాపితవత్యఇత్యర్థః- తృతీయమప్సునృమణాఅజస్రమింధానమేనంజనతేస్వాధీరితిశ్రుతేః - తాఃఏవంభూతాఆపః - నఃఅస్మాకంశంసుఖహేతవః - స్యోనాః అవైషయికసుఖజనకాశ్చభవంతు - అథవాశందుఃఖంశమయంత్వితిశేషః - స్యోనాస్సుఖకారిణ్యోభవంతు - మార్జనవినియుక్త

మూలమ్——యాసాగ్ంరాజా- భవంతు.

మంత్రాంతరమాహ - యాసాగ్ంరాజేతి - వరుణోరాజాయాదసాంపతిర్నామకోదండధరఇత్యర్థః- జనానాంసత్యానృతేపుణ్యపాపే - అవపశ్యన్ వివేచయన్ - యాసామపాంమధ్యేవసతీతిశేషః - యాతిగచ్ఛతి - అయం పుణ్యకృదయంపాపకృదితి పుణ్యపాపానుగ్రహనిగ్రహరూప వ్యాపారంచికీర్షయాతత్రవసతీత్యర్థః - అపిచ - మధుశ్చ్యుతఃమధుస్యందిన్యఃమధురసావిన్యాఇతియావత్ - శుచయఃపావకాఃయా స్తిష్ఠంతితాఆపఃశిష్టంగతం-యద్యపిహిరణ్యవర్ణాశ్శుచయఃపావకాఇత్యత్ర శుచిపావకపదేగృహీతేఏవ పునరత్రాపిగృహీతంపౌనరుక్త్యం - తథాప్యాదరాత్పునర్వచనం - మంత్రవిషయేపౌనరుక్త్యమపినాస్తి - తదుక్తంభగవతాభాష్యకారేణ - ఈశావాస్య

భాష్యేసమంత్రేజామితాస్తీతి,పూర్వమంత్రోక్తఏవార్థః-పునరుచ్యతఇతి-కిం

మూలమ్——యాసాం దేవా - భవంతు.

చ-యాసాం దేవాఇతి - యాసామపాంభక్షంభక్షణంభక్షాయాహ్రియమాణాయేతిశ్రుతేదర్శనాత్-దేవాఃదివిద్యులోకేమందాకిన్యామితి శేషః-కృణ్వంతికుర్వంతి-పూరణగుణేత్యాదినాసుహితార్థేషష్ఠీ - ద్యులోకేయాఆపఃదేవాభక్షయంతి-అమృతరూపత్వాదిత్యర్థః - యాశ్చాంతరిక్షేబహుధాబహుప్రకారంభవంతి-సంతి,భూసత్తాయాం-సర్వాసుధారాస్సలిలానంతరిక్షేప్రతిష్ఠితాఇతిశ్రుతేః-యాఆపఃపృథివీంపయసావృష్ట్యాఉందంతిక్లేదయంతి- సకలలోకానుగ్రహార్థం పృథివీంవర్షధారాత్మనాసించంతీతిభావః - శుక్రాఃశు

మూలమ్——శివేనమాచక్షుషా - నిధత్త.

భ్రాఃతాఆపఇతి-గతమన్యత్-శివేనేతి- హేఆపఃశివేనసుఖస్వరూపేణ॥ *॥ శివంభద్రంకల్యాణమితికోశాత్ - చక్షుసాకటాక్షేణ - మామాంపశ్యతమయినిరంతరభూయసీంకరుణాదృష్టింసంపాదయేత్యర్థః - శివయాతనువాకల్యాణమూర్త్యామేత్వచం ఉపస్పృశతమదీయాంత్వచముపస్పర్శనేనపూతాంకురుతేత్యర్థః- ఇదానీమధికారీస్వకృత్యమాభాషతేసర్వానగ్నీనితి- హేఆపఃవఃయుష్మాకం - అప్సుసీదంతితిష్ఠంతి - అప్సుషదంజలస్థాన్బాడబాదీన్ సర్వానగ్నీన్హువేఆహ్వయామి - కిమర్థమిత్యతఆహ-మయీతి - మయివర్చఃదీప్తిః - బలంశక్తిఃఓజఃఉత్సాహః - ఏతత్సర్వంమయినిధత్తస్థాపయత-మాంవర్చస్వినం బలవంతమోజస్వినంకురుతేత్యర్థః - అగ్నీనప్సుషదఇతిస్థితే - అనితిపరోగ్రహాఖ్యయాజ్యామహా పృష్ఠ్యహిరణ్యవర్ణీయే ష్వీకార ఊకారపూర్వో రేఫమాకారపూర్వశ్చయకారమితి ప్రాతిశాఖ్యంసూత్రం - అత్రత్రిభాష్యకారః - ఏతేషుఈకారపూర్వ ఊకారపూర్వోవా,అనితిపరో నకారఃరేఫభావమాపద్యతే - ఆకారపూర్వశ్చేద్యకారమాపద్యతే-హిరణ్యవర్ణీయేషుసర్వానగ్నీనితి, ఇతిస్థితేఆకారపూర్వత్వాన్నకారఃయకారమాపద్యతే - ఈకారపూర్వత్వాన్నకారోరేఫభావమాపద్యతేలుప్యతేత్వర్ణపూర్వ్యోయవకారావితియకారోలుప్యతే.- నకారస్యరేఫోష్మయకారాభావాల్లుప్తేచమలోపాచ్చపూర్వస్వరోనునాసికఇతి- ఆకారస్యఈకారస్యచసానునాసికత్వమితి వ్యాచక్రురితిసర్వంసుస్థం - ఏవంమార్జనంవిధాయతతఃపాపపురుషవినిర్గమనాయ దక్షకరేజలంనిధాయనాసికాగ్రం ప్రాపయ్యవామభాగేమేదిన్యాంనిక్షిప్యతజ్జలంనావలోకయేత్- తదుక్తంవాసిష్ఠే॥ *॥ గృహీత్వాపాణినావారిస్వశాఖోక్తామృచంజపేత్ । ఉద్ధృత్యదక్షిణేహస్తేజలం

గోకర్ణవత్కృతే॥ నిధాయనాసికాగ్రేతుపాపపూర్ణంచసంస్మరేత్ । బిభృయా
న్నాసికాయాంతునిరుద్ధప్రాణమారుతః ॥ వామేనిక్షిప్యమేదిన్యాంతజ్జలంనా

మూలమ్——ద్రుపదా - మైనసః.

వలోకయేదితి ॥ తత్రవినియుక్తమంత్రమాహ - ద్రుపాదితి - మాంఏనసః
ముంచతుకర్మసాక్షీసూర్యఇతిశేషః - తత్రనిదర్శనంద్రుపదాదివ అపరాధి
నాంపాదకీలితంకాష్ఠంద్రుపదం-చోరాదీన్నిరోద్ధుం గ్రామమధ్యేదారుమ
యంపాదకీలితంవిధాయగ్రామస్వామినస్థాపయంతీతిప్రసిద్ధం-తస్మాదివేత్య
ర్థః -•యథాకృపాళుఃస్వామీతద్బంధనాదపరాధినంమోచయతితద్వదితిభా
వః - కించ - ఆపఃఏనసఃపాపాన్మాంశుంధంతుశోధయంతు - అస్మిన్నర్థేత్ర
యోపిదృష్టాంతాఃకథ్యంతే- ద్రుపదాత్పాదకీలితకాష్ఠాత్ ఇన్ ముముచానఃము
క్తఇవస్విన్నఃస్వేదవాన్ స్నాత్వీస్నాత్వాస్నుత్వాపరయశ్చేతినిపాతనాత్సా
ధుః - మలాత్ సర్వశరీరవ్యాపిపంకాత్ ముక్తఇవపునాత్యనేనఆజ్యాదికమితి
పవిత్రం - పూఞ్‌స్సంజ్ఞాయామితికరణేఇత్రప్రత్యయః- తేనపవిత్రేణసమా
నాగ్రదర్భరూపేణ ॥ * ॥ సమానాగ్రౌదర్భౌప్రాదేశమాత్రౌపవిత్రీకృ
త్వా - ఇతిశ్రౌతేదర్శనాత్ - పవిత్రంవైదర్భాఇతిశ్రుతేః - తేనపూతంశో
ధితంఆజ్యస్థాల్యామాజ్యంనిరూప్యేత్యారభ్యఉదగగ్రాభ్యాంపవిత్రాభ్యాంపు
నరాహారమాజ్యంత్రిరుత్పూయేతిశాస్త్రోక్తవిధానాత్-సంస్కృతమాజ్యం
సర్పిరివఏతత్సర్వం తద్దోషాద్వినిర్ముక్తంసత్ యథాపరిశుద్ధంభవతి - తథా
మామాపఃసర్వస్మాదేనసఃశోధయంత్వితితాత్పర్యార్థః- అత్రకారికాకారః॥
యాభ్యోజాతౌకశ్యపేంద్రావగ్నింవైద్యుతబాడబమ్ । గర్భంయాదధిరేనా
నారూపాస్థితివశేనతాః ॥ శంనఃఖంశమయిత్వానఃస్యోనాస్సంతుసుఖప్ర
దాః । యాసాంమధ్యేదణ్డధరఃపుణ్యాపాపేవినేచయన్ ॥ వరుణాయాతిమ
ధ్యస్యందిన్యఃపూర్వవత్పరమ్ । యాసామమృతరూపాణాంభక్షణంకురుతే
మరాః ॥ వృష్ట్యాత్మనాఘృతధారాసేచకాఃపృథివీమపి । పయసాత్రద్గతాకా
రైస్సించంతీతిత్రిలోకగాః ॥ శుక్రాఃవిశుద్ధాస్తాఆపశ్శంతుదాస్సంతుకర్మదాః।
ఆపఃకల్యాణ్యస్పృష్ట్యామాపూతస్యాఇతిపశ్యత॥ తనువాసౌమ్యయామూర్త్యా
స్పృశతాంగంచమామకమ్ । ఆహ్వాయామ్యప్సుసతోవహ్నీన్వో బాడబా
దికాన్ ॥ ఆపోయూయంయశోవర్చోబలమోజోనిధత్తవై। ఏతత్సర్వంసమా
నంస్యాత్సంధ్యానాంచత్రయేపిచ ॥ జలప్రాశనమంత్రాస్తువర్ణితాస్తువిశేష
తః । ఆపోహిష్ఠేతినవభిర్మార్జనంపూర్వమీరితమ్ ॥ పశ్చాదపితథైవస్యాదిత
రేషాంతుమార్జనమ్ । ఉక్తంచైవతుకర్తవ్యంశిష్టాచారాత్తథైవహి ॥ ప్రా

తస్సంధ్యాముపాసిష్యే(ప్రాతస్సంకల్పఈరితః । మధ్యమాధ్యాహ్నికీంసం, ధ్యాముపాసిష్యఇతీరితః॥ సాయంవిహితసంధ్యాయాస్సంకల్పస్సవ్యగీరితః॥ అత్రవిద్యారణ్యస్వామిభిరుదాహృతంమాధవీయే ॥ అథాతస్సంధ్యావందన విధింవ్యాఖ్యాస్యామః - తీర్థంగత్వా(ప్రయతోఽభిషిక్తః - ప్రక్షాళ్యపాణిపా దమాచమ్య అగ్నిశ్చమామన్యుశ్చేతిసాయమాపఃపీత్వా సూర్యశ్చేతిప్రాతః సావిత్ర్యాసురభిమత్యాబ్లింగాభిర్హిరణ్యవర్ణీయాభిః పావమానీభిర్వ్యాహృ తిభిరన్యైశ్చపవిత్రైరాత్మానంప్రోక్ష్య ప్రయతోభవతీతి - అథార్ఘ్యదానం కర్తవ్యం - తద్వినియుక్తమంత్రస్యనుపదమేవవ్యాఖ్యాస్యతే - మాధ్యా

మూలమ్—హగ్ంస - బృహత్.

హ్నికసంధ్యాయామర్ఘ్యప్రదానవినియుక్తంమంత్రమాహ - హగ్ంసఇతి- హంతిఆహవనీయాదిదేశేషువ్యాపకతయాగచ్ఛతీతిహంసఃపరమాత్మా॥హం సోనామసదాశివఇతివచనాత్ - కీదృశఇత్యపేక్షాయాంఆహ - శుచిషదితి- శుచౌదేశేఅవిముక్తాదిపుణ్యక్షేత్రజాలేసీదతీతిశుచిషత్ క్షేత్రాణాంపతయే నమఇత్యాదౌతథాదర్శనాత్ - సంత్యస్మిన్జగంతీతివసుఃవాసయతీతివావసుః॥ వాసనాద్వాసుదేవస్యవాసితంతే జగత్రయమితివచనాత్ - అంతరిక్షేసీదతీ త్యంతరిక్షసత్ ॥ ✽ ॥ యోంతరిక్షేతిష్ఠన్నితిశ్రుతేః - హోతాఅగ్నిరూపే ణదేవానాంఆహ్వాయిత ॥ బుష్మిర్హోతానిషసాదేతిశ్రుతేః - యద్వాహో తాదేవానామాహ్వాయితావహ్నిఃతద్రూపఇత్యర్థః - అగ్నింద్రూతంవృణీ మఃఇతిశ్రుత్యావహ్నేర్దేవహోతృత్వావగమాత్ - వేద్యాంభూలోకావా వ్యాపకత్వేనసీదతీతివేదిషత్ - సావాఇయగ్ంసర్వైవవేదిరితిశ్రుతేః - య ద్వావేద్యాంపరిష్కృతభూమౌసీదతీతివేదిషత్ - వేదఃపరిష్కృతాభూమిరి తికోశాత్ - వేదిరాహుఃపరోంతఃపృథివ్యాఇతిశ్రుత్యావేదికాయాస్సర్వోత్కృ ష్టత్వావగమాత్తత్రపరమాత్మావిర్భావోయుక్తఇతిభావః- అతిథిరతిథిసదృ శఃతల్లక్షణంతు - స్వధర్మయుక్తంకుటుంబినమభ్యాగచ్ఛతిధర్మపురస్కారో నాన్నప్రయోజనసోఽతిథిర్భవతీతి - ధర్మపురస్కారశ్రకృత్వాద్యనుష్ఠానంపుర స్కృత్యతత్సిద్ధ్యర్థంయాచ్ఞాపరఇత్యర్థః. కేచిదభ్యాగతఇతివదంతి ॥ ✽ ॥ అ భ్యాగతస్స్వయంవిష్ణురితి వచనముదాహరంతి- తన్న,అభ్యాగతస్యాన్నమా త్రార్థిత్వాత్ - అతిథేస్తువర్ణితలక్షణలక్షితత్వేనతద్విలక్షణత్వాత్-తస్మా దతిథిశబ్దస్యనాన్నమాత్రార్థ్యభ్యాగతోర్థః - కింతు - వర్ణితఏవార్థః- నను అ భ్యాగతపదమపితథావిధవాచకంనాన్నమాత్రార్థివాచకమితిచేత్ - ఓం,సం జ్ఞాభేదేపినతుసంజ్ఞ్యభేదఇతిసారం - దురోణేషుగృహేషు సీదతీగచ్ఛతీతిదు

ద్రోణసత్ - అజస్రో దీదిహినో దురోణ ఇత్యాదిషు దురోణశబ్దస్య స్థానపరత్వ
దర్శనాత్ - బ్రహ్మాండాఖ్యగృహావర్తీత్యర్థః - నృషు మనుష్యేషు వైశ్వానర
రూపేణ సీదతీతి నృషత్ ॥ * ॥ అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహ
మాశ్రిత ఇతి స్మృతేః - వరే శ్రేష్ఠే తీర్థాదౌ సీదతీతి వరసత్ ॥ * ॥ నమస్తీర్థ్యా
య చేతి శ్రుతేః - యద్యపి శుచిషదిత్యనేనైవ అయమర్థస్సిద్ధః తథాప్యాదరా
త్పునర్వచనం మంత్రేషు జామితా నాస్తీతి ప్రాగుక్తమితి భావః - ఋతే యజ్ఞే ని
ష్పాదకత్వేన సీదతీతి ఋతసత్ వ్యోమని సూర్యాత్మనా సీదతీతి వ్యోమసత్ - అ
ప్సు జలేషు జాయత ఇత్యబ్జాః ॥ * ॥ యోఽప్సు తిష్ఠన్నితి శ్రుతేః - జనసనఖన క్ర
మగమో విడితి విడ్డేర్లిట్ - విడ్వనోరనునాసికస్యాదితి నకారస్యాడాదేశః - గో
ష్వంతర్యామిత్వేన ప్రాదుర్భూతో గోజాః ॥ * ॥ పశుపతయే చేతి శ్రుతేః -
ఋతే యజ్ఞభోక్తృత్వేన జాతః ఋతజాః - భోక్తారం యజ్ఞకర్మణామితి స్మృ
తేః - అద్రిషు పర్వతేషు జాతః స్థిత ఇత్యద్రిజాః ॥ * ॥ యస్సర్వభూతేషు తి
ష్ఠన్నితి శ్రుతేః - ఈదృశః పరమాత్మా బృహదధికం ఋతం ఉపాసనాత్మకం
యజ్ఞం నిష్పాదయత్వితి శేషః - అథ జలేన పాణినాత్మప్రదక్షిణమనువ్రజనంక
ర్తవ్యం - యత్ప్రదక్షిణం ప్రక్రమంతి తేన పాప్మానమవధూన్వంతీతి శ్రుతేః ॥ * ॥
అసావాదిత్యమంత్రేణ సోదకేనైవ పాణినా । ప్రదక్షిణమనువ్రజ్యాచామే
త్సంధ్యయోర్ద్వయోరితి స్మృతేశ్చ ॥ సంధ్యయోరిత్యుపలక్షణం - సంధ్యానా
మపీతి విజ్ఞేయం - అత ఏవ తత్సంధ్యాత్రయేఽపి సమానం - తథైవ శిష్టాచారా

మూలమ్—అసావాదిత్యో బ్రహ్మ.

త్ - తత్ర వినియుక్తం మంత్రమాహ ॥ అసావితి ॥ అసావితి పాణినా నిర్దేశః -
ఆదిత్యః బ్రహ్మ పరమాత్మా - ఉభయోరైక్యానుసంధానం - సంధ్యావంద
నస్య ప్రధానభూతం ఫలం భవతి ॥ * ॥ అసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి బ్రహ్మైవ స
న్ బ్రహ్మాప్యేతి య ఏవం వేదేతి శ్రుతేః - అత్రేదం రహస్యం ప్రకాశ్యతే - కాల
త్రయేఽప్యర్ఘ్యదానం కర్తవ్యం - తత్ర సాయంప్రాతఃకాలయోరర్ఘ్యత్రయం

(*) అర్ఘ్యనిర్ణయః. (*)

ప్రకృతం - వస్తుతస్తు మధ్యాహ్నే హ్యేకమేవ లౌకికాః కేచిదేకార్ఘ్యమాచరం
తి - ఇదం చ యథాకాలమేవ కర్తుం శక్యం కాలే త్వతిక్రాంతే ప్రాయశ్చిత్తత
యా ప్రాణాయామోఽప్యర్ఘ్యప్రక్షేపశ్చ కర్తవ్యః - ఉభయోస్సముచ్చయః -
న తు వికల్ప ఇత్యుక్తమధస్తాత్ - తత్రాయం ప్రయోగః - విధివదాచమ్య - య
థాశక్తి ప్రాణానాయమ్య - మమ సాయంసంధ్యాకాలాతిక్రమణదోషపరి
హారార్థం ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యపూర్వకం అర్ఘ్యప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య

(*) ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యనిర్ణయః (*)

స్నాతస్నోదకేన సశిరస్కయా సవ్యాహృతికయా గాయత్ర్యా ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యమేకం దద్యాత్ - ఏవం ప్రాతః - స చైవం ప్రాయశ్చిత్తకరణే ప్రమాణాభావః - నియమాతిక్రమణే చాన్యస్మిన్నితి సూత్రకారవచనాత్ - ప్రాణాయామః ప్రాయశ్చిత్తతయా కర్తవ్యః ॥*॥ ఆచాన్తో విధివత్ప్రాణానాయమ్య చతురర్ఘ్యకమ్ । కాలాతీతవిశుద్ధ్యర్థం దత్త్వా సంధ్యాం సమాచరేదితి స్మృతేః- చతుర్థమర్ఘ్యం దేయమితి వివేకః - యథాకాలమనుష్ఠానే ఏకః ప్రాణాయామః కర్తవ్యః ॥*॥ సంధ్యాదౌ పర్ఘ్యదానే చ ప్రాణాయామైకమాచరేదితి వచనాత్ - షట్కర్మచంద్రికాయామప్యుక్తం ॥*॥ ఏవం సంమార్జనం కృత్వా బహిశ్శుద్ధ్యర్థకారకమ్ । అతోభ్యంతరశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామం సమాచరేదితి ॥ అత్రాయం సిద్ధాంతః - యదా కాలాతిపత్త్యా సంధ్యావందనం క్రియతే - తదా ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యమేకం దాతవ్యం - తదనంతరం సాయం ప్రాతః త్రీణ్యర్ఘ్యాణి దాతవ్యాని - తత్ర ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యదానాత్పూర్వమేకః ప్రాణాయామః కర్తవ్యః - స పునః ప్రధానార్ఘ్యకాలేపి కర్తవ్యః - ఏకం ప్రాణాయామమేవాదాయ ప్రధానార్ఘ్యదానస్యాపి ప్రాణాయామపూర్వకత్వసిద్ధేః - యథా బహిష్పవమానప్రసర్పణే అధ్వర్యుప్రముఖాః ప్రసర్పంతీత్యత్ర ఏకేనైవాధ్వర్యుణా సర్వే ప్రస్తోత్రాదయః అధ్వర్యుప్రముఖా భవంతి - యథా ఆశ్వలాయనసూత్రే బ్రహ్మయజ్ఞప్రకరణే - ఓంపూర్వా వ్యాహృతయ ఇత్యత్ర ఏకం ప్రణవమాదాయ సర్వాసాం వ్యాహృతీనాం నారాయణాశయాత్ప్రణవపూర్వకత్వం యథా ఉభయోరపి దర్శపూర్ణమాసయోరేకామన్వారంభణీయామాదాయ తదారంభకత్వం తద్వత్ప్రకృతేపి న కోపి దోషః - న చోభయత్రాపి ప్రాణాయామానుష్ఠానస్య బాధకాభావాదితి వాచ్యం - తథాత్వవచనాభావాత్ తత్కల్పనాయా ముపపత్తివిరోధాచ్చ - తథా హి - ప్రథమమాచమ్య సంకృత్వా ప్రాణానాయమ్య - ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య - తత ఉత్థాయార్ఘ్యం దత్త్వా - పునరుపవిశ్య - పునరాచమ్య - ప్రాణానాయమ్య - పునరుత్థాయ ప్రధానార్ఘ్యాణి దేయానీతి వాచ్యం - న హ్యత్రావిగీతశిష్టాచారో దృశ్యతే - తస్మాదుపపత్తివిరుద్ధోయం పక్ష ఇతి అస్మదుక్త ఏవ సమ్యక్ - తత్రాయం ప్రయోగః - పవిత్రకరేత్వా చమ్య యథాశక్తి ప్రాణానాయమ్య - దేశకాలావనుకీర్త్య మమ సంధ్యాకాలాతిక్రమణదోషపరిహారార్థం ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యదానపురస్సరమర్ఘ్యప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య - జలం గృహీత్వోత్థాయ ఉపతర్జన్యంగుష్ఠయోరసంసర్గ

యథాతథా ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యం దత్వా సాయం ప్రాతశ్చ త్రీణ్యర్ఘ్యాణి దద్యా
త్ - అత్ర స్మృతివచనాన్యుదాహ్రియంతే ॥ * ॥ ప్రాఙ్ముఖస్సతతం వి
ప్రస్సంధ్యోపాసన మాచరేత్ । అర్ఘ్యప్రక్షేపణం కుర్యాదాదిత్యాభిము
ఖో ద్విజః ॥ ప్రాతః ప్రహ్వః క్షిపేదప్సు మధ్యాహ్నే ఋజుసంస్థితః। అర్ఘ్య
ప్రక్షేపణం కుర్యాత్సాయం తూపవిశన్భువి ॥ పాణిభ్యాంజలమాదాయ గా
యత్ర్యా చాభిమంత్రితమ్ । గోశృంగమాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యేజలం క్షిపే
త్॥ జలేత్వర్ఘ్యం ప్రదాతవ్యం జలాభావే తు తత్థ్సలే । సంప్రోక్ష్య వారిణా స
మ్యక్ పశ్చాదర్ఘ్యం యథావిధి ॥ ఇతి ॥ అత్రాపి దాతవ్యమిత్యన్వయః - ఇ
దం వచనం ప్రాతర్మధ్యాహ్న సంధ్యాకాలార్ఘ్య దానవిషయం-తదుక్తం॥
ఉపవిశ్య తు సాయాహ్నే జలేత్వర్ఘ్యం న నిక్షిపేత్ । నిక్షిపేద్యది మూఢాత్మా
రౌరవం నరకం ప్రవ్రజేదితి ॥ సాయముపవిశ్య వారిణా సంప్రోక్ష్య భూమావ
ర్ఘ్యదానం కార్యం - నజల ఇత్యర్థః - ఆశ్వలాయనశాఖిభిరపి సాయముపవి
శ్యైవ అర్ఘ్యదానం కార్యం - తదుక్తం - బహ్వృచస్మృతిసంగ్రహకారేణ
సాయం తిష్ఠతోర్ఘ్య విధానం శాఖాంతరవిషయం - ఆశ్వలాయనస్తు సాయ
ముపవిశ్యార్ఘ్య ప్రక్షేపణం కుర్యాత్ - ప్రక్షేపణానంతరముత్థాయ అద్భి
రాత్మానం పరిషిచ్య - ప్రదక్షిణం కృత్వా - ఉపవిశ్య చామేదితి - మధ్యా
హ్నే తు యథాకాల మేకమర్ఘ్యం దేయం - కాలాతిపత్తౌ ప్రాయశ్చిత్తా
ర్ఘ్యం దత్వా - ప్రధానార్ఘ్యం దేయమితి వివేకః - మధ్యాహ్నే చాంజలి
క్షేపం సకృదేవ సమాచరేదితి వచనాత్ - న చ మధ్యాహ్నే ప్రాయశ్చిత్తాను
ష్ఠానే వచనాభావశ్శంకనీయః ॥ * ॥ చతురర్ఘ్యం తు గాయత్ర్యా శిరో వ్యా
హృతిసంపుటమ్ । కాలాతీతవిశుద్ధ్యర్థం త్రిసంధ్యాసు సమాచరేదితి వచనేన
సంధ్యాత్రయేపి తదనుష్ఠానవిధానాత్ - అత్రాయం విశేషః- మధ్యాహ్నే
బ్రహ్మయజ్ఞాత్పూర్వమాపస్తంబశాఖినాం సంధ్యానుష్ఠానం కార్యం - య
థా ప్రాతరౌపాసనానంతరం బ్రహ్మయజ్ఞః ప్రాప్తోతి తథా మాధ్యాహ్ని
కసంధ్యాం కృత్వైవ కర్తవ్యః - తథైవ శిష్టాచారాత్ స్మృతి కారైరంగీకా
రాచ్చ - ఆశ్వలాయనశాఖినాం తు మాధ్యాహ్నికసంధ్యావందనాత్ప్రాగే
వ బ్రహ్మయజ్ఞః కార్యః - తతో మాధ్యాహ్నికీసంధ్యేతి - నిగర్వః - తదుక్తం
బహ్వృచస్మృతిసంగ్రహకారేణ ॥ * ॥ మధ్యాహ్నస్నానవేళాయాం స్నా
నవస్త్రం న పీడయేత్ । పీడయేద్యది మూఢాత్మా తత్స్నానం నిష్ఫలం భవేత్ ॥ తీ
రే నిక్షిప్య తద్వస్త్రం బ్రహ్మయజ్ఞం సమాచరేత్ । తతో మాధ్యాహ్నికీం సం
ధ్యాం కుర్యాదిత్యాశ్వలాయనశ్రుతి ॥ శౌనకః ॥ * ॥ మధ్యాహ్నే చ పునస్స్నా

త్వా బ్రహ్మయజ్ఞం సమాచరేత్ । తతో మాధ్యాహ్నికీం సంధ్యాం కృత్వా తు, గృహమావిశేత్ - ఇతి ॥ తత్ర మధ్యాహ్నే ముఖ్యకాలః ॥ మధ్యాహ్నస్నానకర్మణీతి వచనాత్ - మధ్యమా మాధ్యాహ్నికీ సంధ్యా స్నానకర్మణి మధ్యాహ్నకాల ఇత్యర్థః - తత్ర గౌణకాలః - సంధ్యా మాధ్యాహ్నికీప్యత ఇతి తథా ॥ మధ్యాహ్నే తూత్తమా ప్రోక్తా సంగమే మధ్యమా స్మృతా । అపరాహ్ణే౽ధమా ప్రోక్తా మధ్యసంధ్యా త్రిధా మతేతి ॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోగేన నార్ఘ్యదానం కార్యమిత్యుక్తం - స్మృత్యంతరే ॥ * ॥ తర్జన్యంగుష్ఠసంయోగాద్రాక్షసీ ముద్రికా భవేత్ । యో దదాతి తయా చార్ఘ్యం తత్తోయం రుధిరం భవేదితి ॥ ఏవమర్ఘ్యదానం కృత్వా ప్రదక్షిణమనువ్రజ్యాచామేత్ ॥ తథా చ శ్రూయతే ॥ * ॥ యత్ప్రదక్షిణం ప్రక్రమంతి తేన పాప్మానమవధూన్వంతీతి ॥ * ॥ మందేహానాం వినాశాయ నిక్షిపేత్తు జలాంజలీన్ । ప్రాయశ్చిత్తార్థమాచమ్య వ్యముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయేతి ॥ అథ సంధ్యాంగతర్పణం కర్తవ్యం - శిష్టాచారాత్ - తదుక్తమాహ్నికే ॥ * ॥ క్రమాత్సంధ్యాం చ గాయత్రీం బ్రాహ్మీం చ నిమృజీం తథా । తర్పయామీతి వక్తవ్యం చతస్రో దేవతాః క్రమాత్ ॥ తత్రాయం ప్రయోగః - ఆచమ్య ప్రాణానాయమ్య మమ దురితక్షయార్థం పరమేశ్వరప్రీత్యర్థం సాయంసంధ్యాంగత్వేన తర్పణం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య సంధ్యాం తర్పయామి, సరస్వతీం తర్పయామి, రౌద్రీం తర్పయామి, నిమృజీం తర్పయామి, చతస్రో దేవతాస్తర్పయేత్, ఏవం ప్రాతస్సంకల్పం కృత్వా సంధ్యాం గాయత్రీం బ్రాహ్మీం నిమృజీమితి ప్రాతః, మధ్యాహ్నే సంధ్యాం సావిత్రీం వైష్ణవీం నిమృజీమితి తర్పయేత్ - అత్రాయం విశేషః - సంధ్యాత్రయే ప్యర్ఘ్యదానానంతరం కేచిదస్త్రోపసంహరణాదికం కుర్వంతి - తన్మాంత్రికసంధ్యావిషయం - న తు వైదికసంధ్యావిషయకం - ప్రత్యుత వేదే వేదమూలాసు స్మృతిషు చ అస్త్రోపసంహరణస్యాననుక్తత్వాత్ - తస్మాదస్త్రోపసంహారాదికం న కర్తవ్యమితి సర్వం రమణీయం -

(*) ఆశౌచే సంధ్యావిధిః. (*)

అత్రేదం తత్త్వం విచార్యతే - ఆశౌచే సంధ్యావందనం కర్తవ్యముతాకర్తవ్యం వేతి - ఆశౌచాదౌ సంధ్యావందనమర్ఘ్యాంతమిత్యుక్తం - అధస్తాత్ స్మృత్యంతరే విశేషః కథితః ॥ * ॥ సంధ్యామిష్టిం చ హోమం చ యావజ్జీవం సమాచరేత్ । న త్యజేత్సూతకే వాపి త్యజన్గచ్ఛత్యధోగతిమితి - ఏతద్వచనం మానసికసంధ్యావందనాభిప్రాయం - తదుక్తం పులస్త్యేన ॥ * ॥ సూతకే మృతకే చైవ సంధ్యాకర్మ న సంత్యజేత్ । మనసోచ్చారయేన్మంత్రాన్ప్రాణాయామమృతే ద్విజ ఇతి - నన్వేవమపి ఆశౌచాదౌ సంధ్యాకర్మ న కర్తుం

శక్యతే - ఆశౌచస్యకర్మాధికారపరిపంథిత్వేన తదయోగ్యత్వాత్ - అతఏవ
విష్ణుపురాణేపి ॥ * ॥ సర్వకాలముపస్థానం సంధ్యాయాః పార్థివేష్యతే । అ
న్యత్ర సూతకాశౌచవిభ్రమాతురభీతితః ఇతి ॥ కించ - సూతకాదౌ సత్యేపి సా
మర్థ్యే సంధ్యాకర్మ న కార్యమిత్యాహ మరీచిః ॥ * ॥ సూతకే కర్మణాం త్యా
గః సంధ్యాదీనాం విధీయతే ఇతి ॥ అత్ర బ్రూమః - పూర్వోదాహృత పులస్త్య
వచనబలేన తాసామాచమనాద్యభివాదనాంత కర్మరూప సంధ్యాకలాపస్య స
విశేషానుష్ఠాననిషేధ తాత్పర్య కల్పనాత్ - అతఏవ పరాశరమాధవీయే -
ప్రాణాయామం వినా మానసికమస్య త్యాజ్యమిత్యుక్తం - యత్తు ఆశౌచస్యక
ర్మాధికారపరిపంథిత్వా దాశౌచకాలే నానుష్ఠానం సంభవతీతి తదపి న, తా
త్కాలికశుద్ధేస్సంభవాత్ - తదాహ పరాశరః ॥ * ॥ ఉపాసనే తు విప్రా
ణామంగశుద్ధిశ్చ జాయతే ఇతి ॥ గోభిలః ॥ * ॥ అగ్నిహోత్రాది హోమా

(*) వ్యాధితస్య సంధ్యావిధిః (*)

ర్థం శుద్ధిస్తాత్కాలికీ స్మృతేతి ॥ నను వ్యాధితస్య కథమనుష్ఠానప్రకారః - ఉచ్య
తే - జ్వరితస్య యావదనుష్ఠానాభావేప్యదోషాత్ - స్వస్థస్యైవ తన్నియమా
త్ తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ * ॥ అనాతురశ్చేత్సృజేద్యస్తు స విప్రశ్శూద్రస
మ్మతః । ప్రాయశ్చిత్తీ భవేచ్చైవ లోకే భవతి నిందితః ఇతి ॥ అత్రిరపి ॥ నోపతి
ష్ఠంతి యే సంధ్యాం స్వస్థావస్థాశ్చ యే ద్విజాః । హింసంతి వా సదా తే వై భగ
వంతం దివాకరమితి ॥ నన్వాతురస్య కాగతిరితి చేత్పితా భ్రాతా వా స్వానుష్ఠా
నం కారయితవ్యం - న తు సర్వాత్మనా లోపః నిత్యకర్మత్వాత్ - తదుక్తం స్మృ
త్యంతరే ॥ * ॥ ఉత్పన్నదోషయుక్తస్య వ్యాధితస్య చ నిత్యశః । పితా భ్రాతా
తథాన్యో వా సంధ్యావందనమాచరేదితి ॥ అత్రాయమాశయః - జ్వరాది
నా యత్కించిత్పీడితత్వే శుద్ధమంబరం ధృత్వా వాగ్యతస్సమాసీనస్స్వేష్టదేవ
తాం ధ్యాత్వా, విభూతిలేపనం కృత్వా, తప్తవారిణా త్రిరాచమ్య యథా
శక్తి సంధ్యావందనం కుర్యాత్ - రుగ్ణస్య తప్తోదకాచమనం న నిషిద్ధమిత్యాప
స్తంబమునిరాహ ॥ తప్తాభిశ్చాకారణాదితి ॥ కారణం జ్వరాదికమితి వృత్తి
కారః - అత్యార్తశ్చేత్పితరం భ్రాతరం వా స్వాంతేవాస్యాదికం వా సమాహూయ నా
హమనుష్ఠాతుం శక్తోస్మి త్వమేవ తదాచరేతి నిర్దిశేత్ - యజమానస్యోపాత్త
దురితక్షయార్థమితి సంకల్పః - ఏతేన ఉన్మత్తో వ్యాఖ్యాతః ॥ ... ... *

ఇతి శ్రీరాఘవదైవజ్ఞవంశపయః పారావారసుధాకర శ్రీరామభట్టమ
హోపాధ్యాయ తనయస్య శ్రీలక్ష్మీగర్భ సముద్రసద్రత్నస్య శ్రీకృష్ణపండి
తస్య కృతౌ నిర్ణయకల్పవల్ల్యాఖ్య సంధ్యావందనభాష్యే, తృతీయగుచ్ఛః. *

శ్రీరస్తు.

శ్రీమత్పరమేశ్వరాయనమః

సంధ్యావందనభాష్యే, చతుర్థగుచ్ఛప్రారంభః.

మూలమ్—ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మ.

అథగాయత్రీజపాత్పూర్వమేవ ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మేతి గాయత్రీ
హృదయంపఠనీయం - తదాహశౌనకః ॥ ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మేత్యేతద
యముచ్యతే ॥ గాయత్ర్యాస్తత్పరిత్యాదౌజపకర్మసమాచరేదితి ॥ తదిదా
నీంవ్యాఖ్యాయతే - ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మపరమాత్మేతి వాచకయోర్నిర్దే
శః - ఏతత్సర్వంవ్యాహృతివ్యాఖ్యానావసరేసవ్యగ్వర్ణితమథస్తాత్ - ఓమితి
రూపనిష్పత్తిప్రకారోదర్శితః - విశేషస్తుభగవత్పాదీయమతానుసారేణప్ర
పంచ్యతే ; ప్రపంచసారేమంత్రస్యసృష్టిప్రకరణేనిర్దిష్టం ॥ * ॥ యోయంపర
మహంసాఖ్యోమంత్రస్సోహమితీరితః । సహాకారలోపేకృతేపూర్వసంధ్యాఓ
మితిజాయతే ॥ అకారశ్చతథోకారోమకారశ్చాత్రవర్ణకాఇతి ॥ యోయం
సోహమితిపరమహంసాఖ్యోమంత్రః - తస్యసకారహకారయోర్లోపే పూ
ర్వసంధౌచకృతే ఓమితిరూపంజాయతఇతివాక్యార్థః - బ్రహ్మధ్యాయన్నే
వఓమిత్యేకాక్షరంజపేత్ - తదాహుస్తత్రశంకరభగవత్పాదీయాః - ఓమి
త్యేకాక్షరంబ్రహ్మధ్యాయన్నేవజపన్ద్విజః । అవాప్తసర్వకామోసావాత్మ
తత్త్వాయకల్పతఇతి ॥ ప్రకృతమనుసరామః - తస్యఋష్యాదికందర్శయతి-

మూలమ్—అగ్నిర్దేవతా - వినియోగం.

అగ్నిర్దేవతేతి - తస్యేతిశేషః- అగ్నిః అంగతిసకలవేదాంతప్రతిపాద్యత్వంగ
చ్ఛతీతివ్యుత్పత్త్యాఅగ్నిశబ్దస్యపరమాత్మపరత్వం అగిరగిలగీతిదండకధాతుః-
అగేర్నల్లోపశ్చేతిఔణాదికసూత్రేణనిప్రత్యయః - సలోపశ్చ ॥ * ॥ యో
దేవానాంనామధాఇతిశ్రుతేః - అస్యప్రణవస్యఅగ్నిః పరమాత్మాదేవతా
అధిదేవతేత్యర్థః - బ్రహ్మపరబ్రహ్మఆర్షమృషిఃగాయత్రంఛందంగాయత్రీఛం
దః పరమాత్మంసరూపంపరమాత్మస్వరూపం తదభివ్యక్తియోగ్యస్థానత్వాది
తిభావః - సాయుజ్యంవినియోగంమోక్షేవినియోగః - ఇతిప్రకారార్థే - త
థాచైవంప్రకారేణప్రణవస్వరూపం జానీయాదిత్యర్థః - తదుక్తంశంకరభ

ఞవత్వాద్రైః ॥ ❋ ॥ ప్రణవేబ్రహ్మఋషిఃప్రోక్తశ్ఛందోగాయత్రముచ్యతే। పరమాత్మా దేవతాయా మోక్షాదౌవినియుజ్యతేఇతి ॥ అతఏవాగ్నిపదస్యప రమాత్మపరత్వంవ్యాఖ్యాతం - అథసకలవేదమాతరం గాయత్రీంప్రార్థయ

మూలమ్——ఆయాతు - శ్రియమావాహయామి.

తే. ఆయాత్విత్వితి - వరదాఉపాసకానామభీష్టప్రదానశీలా - దేవీనిత్యానంద సంపన్నామాత్ర కాత్మికేత్యన్యే - ఆయాతుఅస్మదనుగ్రహార్థ మస్మత్సకాశ మాయాత్విత్యర్థః - అథతాంస్తౌతిఅక్షరమితి ॥ అక్షరంక్షరరహితంనిత్యం సమ్మితంసమ్యగ్వేదాంత ప్రమాణేననిశ్చితం - బ్రహ్మపరమాత్మాత్వమేవేతి శేషః - అస్తుతతఃకింతత్రాహగాయత్రీమితి - ఛందసాంమాతాసర్వేషాం వేదానాంజననీ - సకలవేదనిర్గళితసార భూతత్వాదిత్యర్థః - తదుక్తమాప స్తంబసూత్రే॥ ❋॥ సర్వేభ్యోవైవేదేభ్యస్సావిత్ర్యనూచ్యతఇతిహిబ్రాహ్మణ మితి - తదాహమనుః ॥ ❋ ॥ త్రిభ్యఏవతువేదేభ్యఃపాదంపాదమదూదుహ త్ । తదిత్యృచోఽస్యాస్సావిత్ర్యాఃపరమేష్ఠీప్రజాపతిరితి॥ గాయత్రీంగాయ త్రీఛందోఽభిమానినీదేవతేత్యర్థః - ప్రథమార్థేద్వితీయాప్రాతశ్ఛాందసః - ఇ దంమత్కృతంస్తోత్రరూపంబ్రహ్మతపః॥ వేదస్తత్త్వం తపోబ్రహ్మేతివచనా త్ .- జుషస్వగృహాణ-త్వమితి శేషః- జుషస్వేతిలింగాత్- గాయత్రీత్వమాగ త్యమామనుగృహ్యమదాచరితంస్తోత్రం జుషస్వేతిస్వకృతంభగవత్యైసమర్ప యతీతిభావః - అథవావరదాదేవీ అక్షరంనాశరహితం సమ్మితం సమ్యగ్వే దాంతప్రమాణేననిశ్చితంబ్రహ్మజగత్కారణంపరతత్త్వంఉపదేష్టుమితి శేషః- ఆయాతుఆగచ్ఛతుఅస్మాకంబ్రహ్మతత్త్వంబోధఇతుమాగచ్ఛత్విత్యర్థః - ఏత దేవస్పష్టయతి - గాయత్రీమితిచ్ఛందసాంమాతాగాయత్రీపదాభిధేయాపర దేవతామేస్మమఇదంబ్రహ్మ వేదాంతప్రతిపాద్యంతత్త్వంజుషస్వజోషయతు ఉపదిశత్విత్యర్థః - జుషస్వేతిఛాందసంరూపం - తస్యఫలమాహ - యదహ్నా దితి - అహ్నాత్ అహ్నాయత్పాపంకుఃరుతేకరోతి తత్పాపంఅహ్నాత్ అ హ్నాప్రతిముచ్యతే - ఉపాసకపురుషాణామితి శేషః - మేతేనయద్రా త్ర్యాతీతివ్యాఖ్యాతం - అథగాయత్ర్యాస్సర్వాత్మకత్వం దర్శయన్నేవ సవి శేషంప్రార్థయతే - సర్వవర్ణేఇతి - సర్వవర్ణేమహాదేవీతి గాయత్ర్యాస్సం బోధనం- ఏతాదృగ్విధే హేదేవీత్వంఓజోసిఇంద్రియాణాంశక్తిరసి- సహో సిశత్రూణామభిభవనశక్తిరసి - బలమసిశరీర సామర్థ్యరూపాసిభ్రాజోసిదీ ప్తిరూపాసి - దేవానాంఅగ్నీంద్రాదీనాంధామ తేజోయద స్తితన్నామా సిత దేవతవనామేత్యర్థః - అథవాదేవానాంధామనివాసభూమిః - అసిభవ

సి - నామేతిప్రసిద్ధా - సర్వదేవతాశ్రయభూమిర్భవసీత్యర్థః - విశ్వం సర్వజగద్రూపంత్వమేవాసి - విశ్వాయుఃసంపూర్ణాయుస్స్వరూపాసిఏవం సర్వమసిసర్వాయురిత్యుక్తానువాదః - యద్వావిశ్వంసమస్తంస్థావరజాతం అసిభవసి - విశ్వాయుఃస్థావరజాతస్యాయురపిత్వమేవాసి- అత్రాయుశ్శబ్దే నసత్తాకాలోవివక్షితః - నతుముఖనాసికాంతర్వర్తిప్రాణాఖ్యవాయుసంచారఃతస్యచేతనధర్మత్వాదితిధ్యేయం - సర్వంనిఖిలంజంగమజాతంత్వమసిసర్వస్యజంగమజాతస్యాయురసి ప్రాణధారణమసిఅభిభూఃనిఖిలపాపస్య తిరస్కారహేతుః- ఓంప్రణవప్రతిపాద్యపరమాత్మరూపాసి ఏతత్సర్వంసర్వాత్మకపరమేశ్వరప్రతిపాదకత్వాద్గాయత్ర్యాస్సంభవతీతిభావః - తాదృశీం గాయత్రీంమదీయమనస్యావాహయామిఉపాసితుమితి శేషః- ఏవంసావిత్ర్యాదిరూపేణగాయత్ర్యావాహనం - అత్రైకస్యాఏవసంధ్యాదేవతాయాఃకాలభేదేననామభేదాంగీకారాత్ - గాయత్ర్యాదిభేదేనఆవాహనం యుక్తం-తదుక్తంపరాశరమాధవీయే ॥ ❋ ॥ గాయత్రీనామపూర్వాహ్ణే సావిత్రీమధ్యమేదినే । సరస్వతీచసాయాహ్నే సైవసంధ్యా త్రిధామతేతి ॥ నామత్రయస్యనిర్వచనంకృతం - గ్రంథాంతరే ॥ ❋ ॥ గాయత్రీ ప్రోచ్యతేతస్మాద్గాయంతంత్రాయతేయతః । సవితుర్ద్యోతనాత్సైవసావిత్రీపరికీర్తితా॥ జగతఃప్రసవిత్రీవాగ్రూపత్వాచ్చసరస్వతీ॥ ఛందాంసిగాయత్ర్యాదీఋషీన్విశ్వామిత్రాదీనావాహయామి-శ్రియంత్యేతామితిశ్రీః-లక్ష్మీః-తామావాహయా

మూలమ్——గాయత్ర్యా - వినియోగః.

మి-అథగాయత్ర్యాఃఛందఋషిదేవతాదిస్వరూపందర్శయతి-గాయత్రీ ఇతి - గాయత్రీగాయత్రీఛందఃశిష్టంస్పష్టం - గాయత్రీస్వరూపమాహ ప్రాణాపానేతి - పంచప్రాణాత్మికేతికదంబకార్థకః ప్రాణాపాన ఇత్యమరవచనాత్- తత్స్వరూపంవేదితవ్యంసప్రాణాఃదేవదత్తకూర్మధనంజయనాగకృకరాఃపంచోపప్రాణాఃత్రైర్యుక్తాతస్యాః కీదృశోవర్ణ ఇత్యపేక్షాయామాహ- శ్వేతవర్ణేతిఇదముపలక్షణం - గాయత్ర్యాదిభేదేనరక్తవర్ణాకృష్ణవర్ణాచేతివేదితవ్యం-తదుక్తం ॥❋॥ గాయత్రీతుభవేద్రక్తాసావిత్రీశ్వేతవర్ణకా। సరస్వతీతథాకృష్ణాఉపాస్యావర్ణభేదతేతి - సాకింగోత్రేత్యతఆహ - సాంఖ్యాయనేతి - సాంఖ్యాయనోనామకశ్చిదృషిః - తేనసమానంగోత్రంయస్యాస్సాతథోక్తాగాయత్రీచతురధికావింశతిఃతావత్పరిమితానిఅక్షరాణియస్యాస్సాచతుర్వింశత్యక్షరా - సంఖ్యాయాఅల్పీయస్యాఇతిచతుశ్శబ్దస్యపూర్వనిపాతః త్రీణిపదానియస్యాస్సాత్రిపదా - జీబభావేయత్నఃకార్యః -

ఋగ్యజుస్సామరూపపాదత్రయయుక్తేత్యర్థః - షట్కుక్షిః - షట్కుక్షయో యస్యాస్సా షట్కుక్షిః - ప్రాచ్యాదిదిక్చతుష్టయమూర్ధ్వాధరే ద్వే ఆహత్య షట్కుక్షిర్భవతీత్యర్థః - పంచశీర్షాణి యస్యాస్సా వ్యాకరణం ప్రథమం శిరః - శిక్షా ద్వితీయం - కల్పస్తృతీయం - నిరుక్తం చతుర్థం - జ్యోతిషామయనమితి పంచమం ఏతత్సర్వం గాయత్రీహృదయే ప్రతిపాదితమితి ధ్యేయం - సా కుత్ర వినియుజ్యత ఇత్యత ఆహ - ఉపనయన ఇతి - ఉపనయనం నామ ఆచార్యకర్తృకః మాణవకనిష్ఠః శ్రౌతసంస్కారవిశేషః - తస్మిన్వినియోగ ఇత్యర్థః - అత్రేదమాకూతం - తథావిధసంస్కారస్య గాయత్ర్యుపదేశసాధ్యత్వాత్ - సా తత్ర వినియుజ్యతే మంత్రార్థస్తు గాయత్రీజపప్రసంగేన సమ్యగగ్రే వక్ష్యతే - అత్ర కేచిదుపనయనశబ్దం నిరాహుః - ఉపసమీపే నయనం ఉపనయనమితి ఉపనేతుర్గర్భాష్టమేవర్షే వసంతే బ్రాహ్మణమాత్మానముపనయస్వేతి బ్రూయాదితి బోధాయనవచనముదాహరంతి - ఉపనేతారం ప్రతి ఉపనేయస్య మాముపనయస్వేతి ప్రయోజకవ్యవహార ఉపనయనమితి ఉపనయనపదం వ్యా

(*) గాయత్రీజపవిధిః. (*)

చక్రుః - అథ గాయత్రీజపః కర్తవ్యః - కథమితి చేత్ తత్ర శంఖః - కుశబృస్యాం సమాసీనః కుశోత్తరాయాం వా కుశపవిత్రపాణిః పశ్చిమాభిముఖస్సూర్యాభిముఖో వాక్షమాలామాదాయ దేవతాం ధ్యాయన్ - గాయత్రీజపం కుర్యాదితి జపాత్పూర్వమాచమనం కార్యం - తదాహ మనుః ॥ * ॥ ఆచమ్య ప్రయతో నిత్యముభే సంధ్యే సమాహితః । శుభే దేశే జపన్జప్య ముపాసీత యథావిధీతి ॥ తచ్చాచమనం శ్రౌతం స్మార్తం వా కర్తవ్యమిత్యుక్తమధస్తాచ్ఛంఖవచనే గాయత్రీజపమిత్యత్ర ॥ * ॥ ప్రణవవ్యాహృతియుతాం గాయత్రీం వై జపేద్ద్విజ ఇత్యర్థః - ఉపనయనకాలే తథోపదిష్టత్వాదితి - నన్వేవం చేత్ పచ్ఛోర్ధర్చశ ఇత్యాదికమపి జపకాలే భవేత్ - ఉపనయనకాలే తథోపదిష్టత్వాత్ - ఇతి చేన్న అగ్రే తన్నిరసిష్యతే ॥ * ॥ ప్రణవవ్యాహృతియుతాం గాయత్రీం వై జపేత్తత ఇతి వ్యాసవచనాచ్చ ప్రణవవ్యాహృతియుతాం గాయత్రీం జపేదిత్యవగమ్యతే ॥ యత్తు ॥ ఓంకారం పూర్వముచ్చార్య భూర్భువస్స్వస్తథైవ చ । గాయత్రీం ప్రణవం చాంతే జపేదేవముదాహృత ఇతి ॥ అంతే ప్రణవప్రతిపాదకం యోగయాజ్ఞవల్క్యవచనం - తత్తు వనస్థయతివిషయం - న బ్రహ్మచారిగృహస్థవిషయం - తథాచోక్తం చంద్రికాయాం ॥ * ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ ప్రణవాద్యామిమాం జపేత్ । అంతే యః ప్రణవం కుర్యాన్నాసౌ వృద్ధిమవాప్నుయాదితి ॥ తత్రైవ ॥ సంపుటైకషడోంకారా గాయత్రీ త్రివిధా ము

తా । తత్రైకప్రణవాకార్యాగృహస్థైర్జపకర్మణీతి॥ తత్రత్రయాణాంపక్షా
ణాంమధ్యేగాయత్రీఏకప్రణవాకార్యా - నతుప్రణవాంతరసహితేతితాత్ప
ర్యం-గృహస్థవద్వటోరపిజపః- తదాహవసిష్ఠః ॥ * ॥గృహస్థవత్తుజప్తవ్యా
సదైవబ్రహ్మచారిభిరితి ॥ ననుకథంభూతేనగాయత్రీజపఃకర్తవ్యఇతిచేదుచ్య
తే-సాయముపవిశ్యప్రత్యఙ్ముఖోజపమాచరేత్- ప్రాతఃకాలేతిష్ఠన్ప్రాఙ్ము
ఖఇతినియమః- తదాహమనుః ॥ * ॥ పూర్వాంసంధ్యాంజపేత్తిష్ఠన్ సావి
త్రీమార్కదర్శనాత్ ॥పశ్చిమాంతుసమాసీనస్సమ్యగార్క్షవిభావనాదితి ॥'పూ
ర్వసంధ్యాంప్రాతస్సంధ్యాంపశ్చిమాంసాయంసంధ్యామిత్యర్థః - అత్రేదం
తత్త్వంనిరూప్యతే- తత్రార్కదర్శనాత్ - ఆర్క్షవిభావనాదిత్యుభయత్రఆ
ఙ్వర్తతే- తస్యావధ్యర్థకత్వంవాచ్యం - ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరితిపాణినిస్మ
రణాత్ - తత్రమర్యాదావధిరితిసూత్రార్థః - తథాచనక్షత్రసూర్యయోర్ద
ర్శనంగాయత్రీజపస్యైవముఖ్యతయావచనప్రతిపాద్యత్వాత్ - తేనగౌణ
కాలేసంధ్యానుష్ఠానవేళాయామపిజపస్యావశ్యకత్వేన తత్రాపిసాయం
కాలేఉపవిశ్యైవప్రాతస్తిష్ఠన్నేవజపేదితి గమ్యతే - గ్రంథాంతరే ॥ * ॥
ప్రాతఃకాలేతథాస్థిత్వాదర్భేషు సుసమాహితః । ప్రాణాయామత్రయం
కృత్వాధ్యాయేత్సంధ్యామితిస్మృతిరితి ॥ ఇదంప్రాతస్సంధ్యాజపపరంసం
ధ్యాంగాయత్రీం - నన్విదమనుపపన్నం ॥ తిష్ఠన్ప్రాతర్జపేద్దేహీబ్రహ్మచా
రీసమాహితఇతివిశేషవచనాత్ - వటోరేవతిష్ఠతోగాయత్రీజపః ప్రాతర్వి
హితః - నగృహస్థస్యలభ్యతే-తస్మాదిదంకథంవర్ణితం - అత్రోచ్యతే-భావా
నభిజ్ఞోసి - అత్రబ్రహ్మచారిపదంనవటుపరం - పరంతుబ్రహ్మధ్యాయిమా
త్రపరం-తదుక్తంశ్రీపాదైః ॥ * ॥ బ్రహ్మభావేమనశ్చారోబ్రహ్మచర్యంప్ర
చక్షతఇతి॥ తేనసర్వోపిబ్రహ్మధ్యాయన్ప్రాతస్తిష్ఠన్నేవజపంకుర్యాదిత్యర్థో
లభ్యతే ॥ వృషాకపిః ॥ * ॥ కన్యాదానంచగోదానముత్తరాఘారమేవచ।
ప్రాతస్సంధ్యాజపంకుర్యాత్తిష్ఠన్నేవనసంశయఇతి ॥ సంధ్యాగాయత్రీత్య
ర్థః-నన్వేవమపి- ప్రాతస్తిష్ఠతాజపంకర్తుంనశక్యతే - సంధ్యయోశ్చబహిర్గ్రా
మాదాసీనోవాగ్యతశ్చేతిసూత్రకారేణసంధ్యాద్వయేపి సముపవేశనస్యైవ
స్వీకృతత్వాత్ - ఇతిచేదేవంమావోచః - అత్రాసనపదస్యస్థానోపలక్షణ
త్వాంగీకారాత్-అతఏవవృత్తికారస్సిద్ధాంతరహస్యమాహ- అస్యైతుఆసన
గ్రహణంస్థానస్యోపలక్షణంవాగ్యతశ్చేతిలౌకిక్యావాచోభవతినివృత్తిః-నతు
సావిత్రీజపస్యేతివర్ణయంతీతి - సహాసనస్యతదప్రయోగాత్కథంస్వసిద్ధాంత

స్యాదితివాచ్యం-ప్రాతస్తిష్ఠతైవజపః కార్యః-సాయంతూపవిశతైవకార్యఇతి-
స్పష్టంనిర్ణయతాంమన్వాదిస్మృతికారాణామాశ్వలాయనాదిగృహ్యకారా
ణాంచపంథానమవలోక్యవృత్తిస్థానశబ్దస్యముఖ్యకల్పపరత్వాంగీకారాత్ -
దృష్టంచైతాదృశపదస్యఇడామేకేపూర్వాగ్ంసమామనంతిపాత్రశ్రమేకఇత్య
త్రశ్రౌతముఖ్యకల్పపరత్వంతస్మాన్నకోపిదోషః- ననుతిష్ఠన్నాసూర్యదర్శనా
దితివచనంశాఖాంతరవిషయం - నత్వాపస్తంబవిషయమితిచేత్ - క్వచిద్దైవం
విషమారీతిః-యతోవృత్తిమస్యనాలోచ్యజల్పసీ - వృత్తికారస్తుతస్యవచనస్య
బ్రహ్మచారివిషయత్వమాబభాషే-నతుశాఖాంతరవిషయత్వం- తర్హివృత్తి
త్యనురోధాత్తస్యవచనస్యబ్రహ్మచారివిషయత్వమేవాస్తునతుగ్రహస్థవిషయ
త్వమితిచేత్ - వార్తమేతద్వృత్తికారేణాపాతతఃకించిత్సమాధాతుంశక్యతే-
తదుక్తంనతుస్వమతేనసహివృత్తికారోభగవాన్నిఖిలజనపదవర్తిశిష్టతథావి
ధ జపానుష్ఠానకలాపవిశేషమవిశేషపాతిమన్వాదిస్మృతికలాపంచ పరిత్య
జ్యాన్యథావ్యాకర్తుమీష్టే-తస్మాదస్మదుక్తవ్యవస్థయమేవసిద్ధాంతఇతిసంక్షేపః-ఆ
శ్వలాయనశాఖిభిరపిసాయముపవిశ్యైవప్రాతఃస్థిత్వైవజపఃకర్తవ్యః-తదా
హభగవానాశ్వలాయనః॥ వాగ్యతస్సాయమాసీనఉత్తరాపరమభిముఖోన్వ
ష్టమదేశంగాయత్రీంజపేదర్ధాస్తమితేమండలేఆనక్షత్రదర్శనాదేవంప్రాతః
కాలేప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్నాదిత్యమండలదర్శనాదితి॥ సాయంకాలేఉత్తరాపర
ముఖోవాయవ్యాభిముఖఇతివృత్తికారః - అత్రకారికారత్నే॥*॥ కుశాసనే
ష్వమాసీనోగాయత్రీజపమాచరేత్ । ఆతారకోదయాత్సాయమర్ధాస్తమిత
భాస్కరాదితి॥ భాస్కరేఅర్ధాస్తమితేఅర్ఘ్యదానానంతరంకుశాసనేస
ముపవిశ్యవాయవ్యస్యాష్టమోయోభాగః ఉత్తరస్తిష్ఠతితదభిముఖోజపేదిత్య
ర్థః - తదుక్తంవిశ్వామిత్రసంహితాయాం॥ * ॥ వాయవ్యస్యాష్టమోభా
గఉత్తరోయస్తదాసనే । సమాహితోజపేద్దేవీంకుశపాణిరతంద్రితఇతి॥ ఏ
తేనసూత్రమపివ్యాఖ్యాతం - యద్యపిగృహ్యకారమతే - ఆతారకోదయాది
తి - తారకోదయకాలస్యైవజపావధిత్వం ప్రతీయతే- నతుదశాదిసంఖ్యా
యాఃతథాపితావత్సంఖ్యాకార్యా॥ * ॥ అసంఖ్యాతంతుయజ్జప్తంతత్సర్వం
స్యాన్నిరర్థకమితి॥ సంఖ్యాహీనస్యవైఫల్యశ్రవణాత్ - గృహ్యకారమతేసం
ఖ్యాతార్థికీత్వవగమ్యతే - సంకల్పస్తు - తారకోదయపర్యంతంగాయత్రీజ
పంకరిష్యఇతిసంకల్ప్య- నతుదశవారమిత్యాదిప్రకారేణ - యత్తు॥ * ॥గ్ర
హస్థోబ్రహ్మచారీచశతముత్తరంజపేత్ । వానప్రస్థోయతిశ్చైవసహస్రా
ధికంజపేదితి॥ తత్తుగౌణకాలజపవిషయం - నతుముఖ్యకాలజపపరమితి-

నకశ్చిద్దోషః - అత్రేదంవిచార్యతే - జపకాలేతుగాయత్రీసకృదవిచ్ఛిన్నపాదాజప్తవ్యానతువిచ్ఛిన్నపాదా - తదాహశౌనకః ॥ ✻ ॥ యథానిశాంతంగాయత్రీముచ్చరన్జపమాచరేత్ - సంధ్యాసుభిన్నపాదాచేత్సజప్తోనిష్ఫలోభవేత్ ॥ అత్రయథానిశాంతంయథాధ్యయనమితి - చంద్రికాకారః ॥ నను ॥ అవిచ్ఛిన్నపాదాగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాంప్రయచ్ఛతి । ఛిన్నపాదాతుగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాంవినాశయేదితివచనాద్విచ్ఛిన్నపాదైవజప్తవ్యానత్వవిచ్ఛిన్నపాదేతిచేన్న - ఇదంహివచనంగాయత్రీ కల్పాద్యాగమానురోధేనతచ్ఛాస్త్రోక్తదృష్టాదృష్టఫలసిద్ధయేప్రయోగంకుర్వతాంగాయత్రీమంత్రోపాసకానాంవిచ్ఛిన్నపాదాగాయత్రీజప్తవ్యేతిబోధయతి - నతువేదోక్తమార్గేణసంధ్యాసుగాయత్రీంజపతాంతథేతివ్యవస్థాస్వీకారాత్ - నసుఉపనయనకాలేపచ్ఛోర్ధర్చశస్తతస్సర్వామితిరీత్యాగాయత్రీమంత్రస్యోపదిష్టత్వాత్ - తద్వదేవనిత్యంజప్తవ్యా గాయత్రీతిచేన్న - భావనానభిజ్ఞోసి - వటోర్గ్రహణాసమర్థత్వాత్తథోపనయనకాలే ఉపదేశఃకృతః - నహీదానీమపిభవాన్గ్రహణసమర్థోభవతి - అతఏవసుదర్శనాచార్యైరుక్తం - తస్మైకుమారాయగ్రహణార్థం-తత్సవితుర్వరేణ్యమిత్యేతామృచమాచార్యోన్వాహేతి - అన్యథాపురస్తాత్ప్రత్యఙ్ముఖః కుమారోదక్షిణేన పాణినాగురోర్దక్షిణ పాదమన్వారభ్యేత్యాదికమపితత్కాలవిహితం ప్రసక్తంస్యాత్ - అవిశేషాత్ తస్మాద్గ్రహణార్థమేవఉపనయన కాలేతథోపదిష్టం నతునియమార్థం- అన్యథాతతస్సర్వామితిసకలగాయత్ర్యుపదేశోనస్యాత్ -తథాచాదృష్టార్థత్వాత్సర్వాగాయత్రీజప్తవ్యా-అతఏవసుదర్శ నాచార్యైరుక్తం- అత్రసావిత్రీ వాచకస్యాదృష్టార్థత్వాత్ - గ్రహీతుమసమర్థస్యాపికుమారస్య సర్వానిగద్యతఇతి - తస్మాదవిచ్ఛిన్నపాదావాచ్యేతిసిద్ధం - అత్రపూర్వం జపమాలికయాజపఃకర్తవ్యఇత్యుక్తం - తదభావేపినక్షతిఃతస్యపర్వభిరేవకర్తుంశక్యత్వాత్ - అత్రసహేతుకమాహవ్యాసః ॥ ✻॥ పర్వభిస్తుజపేద్దేవీమస్యాత్రనియమఃస్మృతః । గాయత్ర్యావేదబీజత్వాద్వేదఃపర్వసుగీయతఇతి॥ ఆరభ్యానామికాయాస్తుమధ్యమేపర్వణిక్రమాత్ । తర్జనీమూలపర్యంతంజపేద్దశసుపర్వసు ॥ మధ్యమాంగుళిమూలేతుయత్పర్వద్వితయంభవేత్ । తద్వైమేరుంవిజానీయాజ్జపస్తన్నాతిలంఘయేత్ ॥ మధ్యమాపర్వద్వయమనతిక్రమ్యైవపురావృత్త్యైవపునరనామికాయామధ్యమపర్వారభ్యజపఃకర్తవ్యఇత్యర్థః - పర్వభిరేవజపః కార్యః నాంగుళీభిరిత్యాహవ్యాసః ॥ ✻ ॥ పర్వభిస్తుజపఃకార్యో నాంగుళీనాంనిపాతనైః । నిపాతనేనయజ్జప్తంతత్సర్వంరాక్షసంభవేదితి ॥ అత్రాయంవిశే

షఃఆపస్తంబశాఖినామయంప్రయోగః - ఆచమ్యత్రివారంప్రాణానాయమ్య
మమోపాత్తదురితక్షయార్థంగాయత్రీజపంశతవారంసహస్రవారంఅపరిమి
తవారంవాకరిష్యఇతిఆగూర్యజపేత్ - ఆగూస్సంకల్పః - తదాహభగవా
నాపస్తంబమునిః - దర్భేష్వాసీనోదర్భాం ధారయమాణస్సోదకేనపాణి
నాప్రత్యఙ్ముఖః - సావిత్రింసహస్రకృత్వః - ఆవర్తయేచ్ఛతకృత్వోఽపరిమి
తకృత్వోవేతి - ఆశ్వలాయనానాంసైవమితి ప్రాగుక్తంజపలక్షణముక్తం ॥
గ్రంథాంతరే ॥ * ॥ ప్రాతర్నాభిసమంకుర్యాన్మధ్యాహ్నేహృదయేతథా ।
సాయాహ్నేనాసికామూలేగాయత్రీజపలక్షణమితి ॥ ననుజపాదౌసంకల్పః
కార్యఇత్యుక్తం - తదసంగతంమానాభావాత్ - ఇతిచేన్న ॥ * ॥ శ్రుతిస్మృ
తిప్రచోదితంకరిష్యతే ॥ యదాతదాయతా సురాగురంవదేత్తదాదితోజలం
స్పృశేత్ ॥ ఇత్యస్యైవమానత్వాత్ ఆగురస్సంకల్పః - సంకల్పాభావేకర్మ
వైఫల్యంచస్మర్యతే ॥ * ॥ సతచ్ఛ్రాద్ధంనతద్దానంనహోమోనజపస్తథా ।
నప్రాప్నోతిఫలంతస్యసంకల్పరహితంచయదితి ॥ ప్రదోషాదికాలేజపనియ
మఉక్తశ్చంద్రికాయాం ॥ * ॥ శ్రాద్ధేప్రదోషేదర్శేచ గాయత్రీదశసంఖ్య
యా । అష్టావింశత్యసధ్యాయేత్రయోదశ్యాంతుమానసమ్ ॥ శ్రాద్ధేశ్రాద్ధభో
జనానంతరంసంధ్యాకర్మకాలేదశసంఖ్యాకోజపః కార్యఇత్యర్థః - ననుతదా
నీంసంధ్యాధికారఏవనాస్తి - శ్రాద్ధభోజనస్యకర్మాధికారపరిపంథిత్వాత్-
సత్యం - తథాపిగాయత్ర్యాదశవారాభిమంత్రితంజలంపీత్వాకర్మాధికారీ
భవతి - తదుక్తంలోకోపకారే ॥ * ॥ దశకృత్వఃపిబేదాపోగాయత్ర్యాశ్రా
ద్ధభుగ్ద్విజః । తతస్సంధ్యాముపాసీతజపేచ్చజుహుయాద్ధవిః ॥ ఇదంసాయం
సంధ్యాదివిషయమితిధ్యేయం - యత్రజపాదౌన్యాసముద్రాదికంకుర్వంతి
కేచిత్తత్తునవైదికసంధ్యాకర్మాంగం- కింతుఆగమశాస్త్రానుసారేణగాయ
త్ర్యుపాసకానాంమంత్ర సంధ్యాంగం-ననువైదికసంధ్యాయామప్యస్తీతిచే
న్న - తద్విధాయకేషుగృహ్యేషుమన్వాదిస్మృతిషుచానుక్తత్వాత్ - య
త్తుచంద్రికాకారాదిభిర్నిబంధనకారైః కైశ్చిన్న్యాసాదికముక్తం - తత్తుఆవ
శ్యకతాసంపాదకంనభవతి - కింమాతామహశ్రాద్ధవత్కరణేఅతిశయార్థో
భవతి - కృతేఅభ్యుదయఃఅకృతేనజపాదికర్మవైగుణ్యమితిలభ్యతే - గృహ్యే
షుమహాస్మృతిషుచాప్రతీతేః - ప్రాయశస్సర్వజనపదవర్తినోమహాజనాః
హృదయాదిషడంగన్యాసమంగుళిన్యాసంధ్యానంచకుర్వంతి - ఆచారానుసా
రేణతన్మాత్రంకర్తవ్యం - తదుక్తమాపస్తంబమునిభిః ॥ సర్వజనపదేషుఏకాం
తసమాహితమార్యాణాంవృత్తిగ్ం సమ్యగ్వినీతానాం వృద్ధానామాత్మవ

తామలోలుపానామడాంభికానాం వృత్తసాదృశ్యంభజేత్తైవముభాలోకావ.

మూలమ్—ఓంభూర్భు-ప్రచోదయాత్.

భిజయతీతి ॥ ఏవంస్థితేగాయత్రీమంత్రో వ్యాఖ్యాయతే ॥ ఓమితి - ఓంకారో వ్యాకృతః - వ్యాహృతయశ్చవ్యాకృతాః - ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యబోధికాశుద్ధా గాయత్రీ వ్యాఖ్యాయతే - తదితి - సాచత్రిపదీ ॥ * ॥ త్రిపదాగాయత్రీతి శ్రుతేః ॥ * ॥ త్రిభ్యఏవతువేదేభ్యఃపాదంపాదమదూదుహదితిమనువచనాచ్చ ॥ ననుచతుర్థపాదఃకిమితినపఠ్యతఇతిచేన్న - అధికారాభావాత్ - తథాహి - ఉపనయనంనామ శ్రుతివిహితసంస్కారః - సాచశ్రుతిః - త్రిపదాగాయత్రీనచతుష్పదీ - తథాచయావత్తామంత్రేణఉపనయనంవిహితం - తత్త్రైవృతోపనీతస్యాధికారః - నాన్యత్రచతుర్థపాదస్యాథర్వవేదాంతఃపాతిత్వేన - తత్రపృథగుపనయనస్యావశ్యకత్వాత తదభావేననాథర్వవేదాంతఃపాతినిచతుర్థపాదేధికారోస్తి - తదుక్తముజ్జ్వలాయాం ॥ అథర్వణస్యతు వేదస్యపృథగుపనయనంకార్యం - తథాచబ్రాహ్మణం ॥ నాన్యత్రసంస్కృతోభృగ్వంగిరసావధీయీతేతి - తస్మాచ్చతుర్థపాదపాఠోనాస్తీతిసిద్ధం - మంత్రార్థస్తూచ్యతే ఉదయాస్తంగమనాభ్యాం లోకయాత్రాంప్రవర్తయన్యాతీతిదేవః- దివుక్రీడాదౌ- పచాద్యచ్-దీవ్యతిప్రకాశయతీతివాదేవః - అసౌయోఽవసర్పతినీలగ్రీవోవిలోహితఇతిశ్రుతేః - అసౌప్రత్యక్షసిద్ధః - గ్రస్యంత్యుదకమితిగ్రీవాః రశ్మయస్తమస్సంపర్కాన్నీలాఇవ గ్రీవారశ్మయః యస్యసః నీలగ్రీవః - విశేషేణలోహితోవిలోహితః - సంధ్యారాగసంపర్కాత్ - ఏవంభూతోయఃఅవసర్పతిఅవాచీనంసర్పతి - ఉదయాస్తంగమనాభ్యాంలోకయాత్రాంప్రవర్తయన్నైశాంతరంయాతీతిరజ్జ్వాకారాద్దీవ్యతి ప్రకాశయతీతి వాదేవః - ధ్యాతృహృదయారవిందమధ్యేక్రీడతీతివాదేవః - ద్యులోకవర్తిత్వాద్వాదేవః - దేవోద్యులోకవర్తిత్వాదేవనాద్దీపనేన ఇత్యభిధానాత్ తస్యదేవస్యతదితిషష్ఠ్యావిపరిణమతే- తస్యేత్యర్థః - షుపాంసులుగితిపాణేఃస్తరణాత్ - సూతేసకలజననిర్వృతిహేతుం వృష్టింజనయతీతివాసవితా ॥ * ॥ తృన్ తృచావితితృచ్ యాభిరాదిత్యస్తపతిరశ్మిభిస్తాభిః పర్జన్యోవర్షతీతిశ్రుతేః ॥ అగ్నౌప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతేవృష్టిర్వృష్టేరన్నంతతః ప్రజాఇతిస్మృతేశ్చ ॥ యద్వాసూతే సకలశ్రేయాంసి ధ్యాతృణామితిసవితా ॥ * ॥ ఉద్యంతమస్తంయంతమాదిత్యమభిధ్యాయన్కుర్వన్బ్రాహ్మణోవిద్వాన్ సకలంభద్రమశ్నుతఇతిశ్రుతేః ॥ ఏవంవిధస్యాదిత్యస్య భగవతస్సంబంధివరేణ్యం వరణీయం పురుషార్థకామిభిర్వర

ణీయం శ్రేష్ఠంవా - తన్వాదీనాంవికల్పనే యజవజారిత్యనేన ఆయజోదే
శః - వరేణ్యమిత్యత్రవర్ణచతుష్టయం పరిజ్ఞేయం - నతూచ్చారణీయమితి
వృద్ధాః ప్రవదంతి - భర్జతితమస్కాండంహంతీతిభర్గః తేజః అచ్యజియుజిభ్యా
జాంకుచేత్యౌణాదికసూత్రేణ ప్రత్యయః - కవర్గశ్చాంతాదేశః సాంతమేత
త్-భర్గఃభర్గసీతిరూపంనేయం- శివపరస్యభర్గశబ్దస్యఅదంత్వం - పుంస్త్వం
నార్థాంతరపరస్యాపితన్నియమః - మహాన్మహో చోభర్గో మేహో చ ఇతిసామి
కసూత్రేతథాదర్శనాదితివివేకః- అతఏవార్యప్రణీతశ్లోకోప్యస్తి ॥ * ॥ భ
ర్గస్స్యాద్దైర్యాత్మకోహరిః - మహసోవాచకత్వాదితి - ధీమహిధ్యాయేమహీతి
ప్రార్థనాయాంలిఙ్ -ధ్యాయతేస్సంప్రసారణంఛాందసం - ధ్యాయేమహీతి
శబ్దోక్త్యాధీమహీత్యేతదుచ్యతే-ఇతిపూర్వవ్యాఖ్యాతృవచనాత్ - ఏతేఛాత్రా
దిసహితావయంసౌరంతేజోధ్యాయేమహీతి పిండితార్థః - అతోబహువచ
నస్యనానుపపత్తిః-ధ్యానధారానైరంతర్యాచ్చవాబహువచనోక్తిరితిద్రష్ట
వ్యం-తత్ యదర్థంతదాహధియఇతియస్సవితానఃఅస్మాకంధియః - బుద్ధివృ
త్తీః - ప్రచోదయాత్ ప్రకర్షేణప్రేరయేత్ - యస్సవితాధియఃద్వితీ
యార్థేప్రథమాపాఠః - ఛాందసఃసకలసత్కర్మానుష్ఠానప్రవణాఃదుష్కర్మ
విముఖాశ్చఅస్మద్బుద్ధీః కరోతితస్యసవితుః తేజః ధ్యాయేమహీతిసంబంధః -
ప్రచోదయాదితిలిఙ్ పాఠఃఛాందసః - ననుసదాశివాదిదేవానాం సత్వాత్క
థమాదిత్యస్యగాయత్రీప్రతిపాద్యత్వంఉచ్యతే - ఆదిత్యస్యాపిసదాశివరూప
త్వస్యఆబాలగోపాలంప్రసిద్ధత్వేనతదుపపత్తేః॥*॥ ఉతైనంగోపాఅదృశం
సదృశన్నుదహార్యః ఉతైనంవిశ్వాభూతానిసదృష్టోమృడయాతినఃఇతిశ్రుతేః-
దేవస్సమూర్త్యంతరప్రసిద్ధఃతథాహి-ఉతఅపిచ- ఏనమాదిత్యరూపందేవం
గోపాఃఅజ్ఞానశిరోమణయఃఅదృశన్పశ్యంతి - సూర్యఉదితఃసూర్యోస్తమేతి
గావోగ్రామంగమనీయాఇతి - తథాఉదహార్యః - జలఘటాహర్త్ర్యః
గోపేభ్యోప్యతితుచ్ఛాఃఅదృశన్ - సూర్యోస్తంగచ్ఛతిజలం శీఘ్రమానేయ
మితికిమనేనవిభజ్యకథనేనవిశ్వాసమస్తాన్యపి భూతానిఏనంభగవంతంఆదిత్య
రూపంఅదృశన్మనోవాచామగోచరమపిచక్షుషైవపశ్యంతి- మృగశకునివరా
హాదీనామపినీడగమనాదేఃతదధీనత్వాత్ - ద్విజాతీనామపిఅగ్నిహోత్రసం
ధ్యావందనాదీనాంతదధీనత్వాత్సర్వేపిజానంతి- కింత్వజ్ఞానావృతత్వాత్తత్త్వ
తోనజానంతి - సభగవాన్ జ్ఞానదీపేనదృష్టస్సన్ నఃఅస్మాన్ మృడయాతిసుఖ
యతు-సచ్చిదానందస్వరూపోపలబ్ధిర్యథాభవతి - తథాఅనుగ్రహంకరోత్విత
తితద్వ్యాఖ్యాతారః - ఏవంశ్రుతిపర్యాలోచనయాఆదిత్యస్యశివరూపత్వా

చ్ఛివపరత్వముక్తం-వస్తుతస్తుగాయత్రీమంత్ర స్సాక్షాత్సదాశివ-పరఏవతథా
హి-సవితుర్దేవస్యసవితృరూపదేవస్యేత్యర్థః - రాహిర్యాశ్శిర ఇతివదోపచారి
కషష్ఠీ - మండలాంతరగతమితి శేషః ॥ మండలాంతరగతం హిరణ్మయం
భ్రాజమానవపుషంశుచిస్మితమ్ ॥ చండదీధితిమఖండ విగ్రహంచింతయే
మ్మునిసహస్రసేవితమితిశ్రుతేః వరేణ్యంశ్రేష్ఠంశివస్యబ్రాహ్మణదేవత్వాత్ -
త్వందేవేషుబ్రాహ్మణేష్వహం మనుష్యేషుబ్రాహ్మణోవై బ్రాహ్మణముప
ధావతి , ఉపత్వాధావామీతిత్వామతిజయతేభగవన్స్తునిజదైవంద్విజా
తికులజాతః - ఉభయభ్రష్టోన స్యేదభ్యుదయోపాంశు యాజివత్యాఇతిశివసూ
క్తిమాలికాకారేణ ఉక్తత్వాచ్చ - తదితిద్వితీయాయాం పరిణమతే - సు
పాంసులుగిత్యపివిభక్తిర్లోపః - తంసదాశివంధీమహిధ్యాయేమహిసదాశివ
ధ్యానస్యపృథగ్జనదుష్ప్రాపస్యఏకేనకర్తుమశక్యత్వాత్ - తదభిసంధానకు
శలైఃపురుషపుండరీకైస్సహకర్తుంశక్యత్వాత్ - బహువుక్తిరితిధ్యేయంత
త్కిమర్థమిత్యతఆహ-ధియఇతియఃభర్గఃశివః పూర్వపాదస్థస్యాపిభర్గశబ్దస్య
అత్రాన్వయబలాదనుషంజనంకార్యమితివివేకః-నఃఅస్మాకం ధియఃఅజ్ఞానాత్
ధీశబ్దోఽత్రవ్యతిరేకలక్షణయాఅజ్ఞానపరోభవతి - యథానష్టేందోదర్శశబ్ద
ప్రయోగః - యథాధీరేకాతరశబ్దప్రయోగఃప్రచోదయాత్-ప్రకర్షేణజ్ఞాన
పారంగమయేదితిప్రార్థ్యతఇత్యర్థః - అస్మిన్నర్థేశ్రుతిః ॥ * ॥ ఉమాసహా
యంపరమేశ్వరంప్రభుంత్రిలోచనంనీలకంఠంప్రశాంతమ్ । ధ్యాత్వామునిర్గ
చ్ఛతిభూతయోనిం సమస్తసాక్షింతమసః పరస్తాదితి ॥ తమసఃఅజ్ఞానాత్ త
మోవిహారోఽజ్ఞానమర్థాంతరమితివివరణాచార్యైరుక్తత్వాత్- పరస్తాత్ ప
రమితిశ్రుత్యర్థః ॥ * ॥ సర్వవేదాంతసిద్ధాంత మవలంబ్యప్రకాశ్యతే । గా
యత్రీనిగమార్థోఽయంసదాచార్యప్రసాదతః ॥ తదితి-దీవ్యతినందతీతిదేవః -
అఖండానందైకరసఇత్యర్థః- తదితిషష్ఠ్యాంపరిణమతే-తస్యదేవస్యసూతేనా
నోపాసనాఫలానీతిసవితా - నిర్విశేషస్యాపితత్తదాకారేణఉపాసితస్యత
త్తత్ఫలజనకత్వాభ్యుపగమాత్- యద్వాసూతేజగంతీతిసవితా-సకలజగదు
పాదానకారణమిత్యర్థః ॥ * ॥ సవితాప్రసవానామీశేసవితాప్రసవానామధి
పతిరితిద్వాభ్యాంసవితృశబ్దస్యోత్పత్త్యర్థకత్వాత్ - ఇదంచజగత్పాలయి
తృత్వజగత్సంహర్తృత్వయోరప్యుపలక్షణం - తథాచజగదుత్పత్తిస్థితిలయ
కారణత్వంలభ్యతే-తత్ తస్యబ్రహ్మణఃతదితిబ్రహ్మవాచిషష్ఠ్యంతం-సుపాం
సులుగితిపాణినిస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఓంతత్సదితినిర్దేశోబ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృ
తః ॥ ఇతివచనేనతచ్ఛబ్దస్యబ్రహ్మవాచకత్వాత్ - వరేణ్యంపురుషార్థకామి

భిరర్థ్యమానం శ్రేష్ఠం నా భర్గః - అవిద్యాదోషభర్జకం తేజః ॥ * ॥ వీర్యంవై
భర్గ ఇతి శ్రుతేః - వీర్యం తేజ ఇతి శ్రుత్యర్థః - భర్గ ఇతి తేజో వచనమితి వృద్ధైః పూ
ర్వం వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ - అత్ర ప్రాచీనాః - భర్గో వృజన భర్జనాదిలి భర్గపదం
నిరాహుః - బ్రహ్మణస్తేజో రూపత్వే స్యైషోస్య పరమానంద ఇతివత్ భేదవ్యప
దేశ ఔపచారిక ఇతి ద్రష్టవ్యం - తథా చాద్వయానందలక్షణం సర్వజగదుపా
దానం పరిపూర్ణజ్యోతిరూపం - బింబస్థానీయం బ్రహ్మవాక్యార్థతయా పర్యవ
సన్నం - ఏతాదృగ్బ్రహ్మాంతర్రూపత్వేనేతి శేషః - ధీమహీ ధ్యాయేమహి
సకోసౌ యస్య బ్రహ్మభేదో వివక్షిత ఇత్యాశంక్య ప్రత్యగ్రూప ఇత్యాహ - ధి
య ఇతి - యః ప్రత్యక్ నః అస్మాకం ధియః అంతఃకరణవృత్తీరిత్యర్థః - ప్రచోద
యాత్ ప్రేరయతి - అంతఃకరణవృత్త్యాదికం ప్రకాశయతీతి యావత్ - తథా
చాంతః కరణధర్మాభాసకసాక్షిత్వేన పూర్వోక్తం బ్రహ్మ ధ్యాయేమహీతి
నిర్గళితోర్థః - వస్తుతస్తు పూర్వోక్తం బ్రహ్మ ధీమహి సోహమితి ప్రత్యగ్లక్షణ
తయా ధ్యాయేమహి - నను బ్రహ్మ న ప్రత్యగ్లక్షణం - ప్రత్యగాత్మ తద్విలక్షణమే
వ కర్తృత్వాద్యనాశ్రయత్వాదిత్యాశంక్య తస్య ప్రత్యగ్విలక్షణత్వమేవ అసిద్ధ
మిత్యాహ - ధియ ఇతి - యః యద్బ్రహ్మ పుంస్త్వనిర్దేశశ్ఛాందసః ॥ * ॥ య
చ్ఛబ్దశ్చ యదిత్యర్థే లింగవ్యత్యయతో భవేదితి లోహితకంఠవచనాత్ - జీవాత్మ
నా ప్రవిశ్య ధియః అంతఃకరణవృత్తీః ప్రచోదయాత్ ప్రకాశయతి - తథా చ
బింబస్థానీయం బ్రహ్మైవ సాక్షిరూపమితి తల్లక్షణతయా ధ్యానముపపన్నమి
తి న కశ్చిద్దోషః - తస్మాత్పక్షద్వయేపి ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యమేవ పర్యవస్యతీతి
పూర్ణబ్రహ్మైవ గాయత్రీమంత్రార్థః - అత్ర మంత్రార్థశ్లోకరూపేణ విద్యా
రణ్యస్వామిభిరుదాహృతః ॥ తే చ శ్లోకా ఉదాహ్రియంతే ॥ * ॥ తదిత్యవాఙ్
మనోగమ్యం ధ్యేయం సవితృమండలే । సవితుస్సకలోత్పత్తిస్థితి సంహారకారి
ణః ॥ వరేణ్యమాశ్రయణీయం యదాధారమిదం జగత్ । భర్గస్స్వసాక్షా
త్కారేణావిద్యాతత్కార్యదాహకమ్ ॥ దేవస్య ద్యోతమానస్య స్వానందా
త్క్రీడతోపి వా । ధీమహ్యహం స ఏవేతి తేనైవాభేదసిద్ధయే ॥ ధియోంతఃకర
ణవృత్తీశ్చ ప్రత్యక్ప్రవరచారిణీః । యః ఇత్యలింగధర్మం యత్సత్యజ్ఞానాదిలక్ష
ణమ్ ॥ నోస్మాకం బహుధాభ్యస్తభిన్నభేదదృశాం తథా । ప్రచోదయాత్ప్రే
రయేచ్చ ప్రార్థనేయం విశిష్యత ఇతి ॥ అత్ర లోకోపకారే జపలక్షణం నిర్ణీతం॥
తథా మధ్యాహ్నసంధ్యాయామాసీనః ప్రాఙ్ముఖో జపేత్ । తిష్ఠన్వాపి జపేద్దే
వీమాదిత్యాభిముఖో ద్విజః ॥ కృతోత్థానాకరా ప్రాతస్సాయంచాధోముఖా

కరౌ । మధ్యే ప్రసాదితకరౌ జపఏవముదాహృతః ॥ ప్రాతర్నాభిసమౌ హ
స్తౌ మధ్యే హృదయసమ్మితౌ ॥ మధ్యే మధ్యాహ్న ఇత్యర్థః ॥ సాయం ముఖసమౌ
కృత్వా జపేత్కాలత్రయం సుధీః ॥ గాయత్రీజపాదౌ కరశుద్ధిరుదాహృతా-
తల్లక్షణం ॥ * ॥ ప్రకోష్ఠే మణిబంధే చ పార్శ్వయోస్తలయోరపి । తత్పృ

(*) కాలత్రయే ఉపస్థానమంత్రనిర్ణయః. (*)

ష్ఠే చ తదగ్రే చ కరశుద్ధిరుదాహృతేతి ॥ అథోపస్థానమంత్రాన్వ్యాఖ్యాస్యా
మః ॥ ఆపస్తంబీయానాం తత్ర సాయమిమమ్మేవరుణేత్యుపస్థానమంత్రః - మ
ధ్యాహ్నే ఆసత్యేనేతి - ప్రాతస్తుమిత్రస్యేతి - తత్ర వృద్ధవసిష్ఠః ॥ * ॥ ప్రా
ణాయామైస్త్రిభిః పూతో గాయత్రీజపమాచరేత్ । అథోపతిష్ఠేదాదిత్యము
దయంతం సమాహిత ఇతి ॥ చంద్రికాయాం ॥ * ॥ జపం కృత్వా విధానేన
సంధ్యోపాసనమాచరేత్ । ఉపస్థానం స్వకైర్మంత్రైరాదిత్యస్య తు కారయే
త్ ॥ స్వకైస్స్వశాఖాపఠితైస్తల్లింగైర్మంత్రైరిత్యర్థః ॥ * ॥ ఋగ్భిస్సాయం
వారుణీభిరుపస్థాయ ప్రదక్షిణమ్ । కుర్వన్దిశో నమస్కుర్యాద్దిగీశాంశ్చ పృథక్పృ
థగితి ॥ ఆశ్వలాయనశాఖినామయం విభాగః ॥ ప్రాతర్మైత్రీభిస్సాయం వా
రుణీభిరాదిత్యముపతిష్ఠేత - తదుక్తమాశ్వలాయనస్మృతౌ ॥ * ॥ అథోప
తిష్ఠేదాదిత్యముదయంతం సమాహితః । మైత్రీభిర్వారుణేనాస్తంగతం సూ
క్తేన బహ్వృచ ఇతి ॥ యద్యపి గృహ్యే నోక్తం - తథాపి స్మృతావేవోక్త
త్వాత్కర్తవ్యం - గృహ్యే ఉపస్థానానుక్తిస్తు తన్మూలోత్పన్నశాఖాయా అ
భావాత్ - గృహ్యస్యోత్పన్నశాఖామూలత్వమాపస్తంబీయే దృశ్యతే - తే
షాముత్సన్నాః పాఠాః ప్రయోగాదనుమీయంత ఇతి - నను సఏవాశ్వలాయ
నః - కథం స్మృతౌ తన్నిబబంధేతి చేన్న - అనుమేయవేదమూలస్మృతిషూప
స్థానస్యోక్తత్వాదాశ్వలాయనేన స్మృతౌ నిబంధనం కృతమితి న కశ్చిద్దోషః -
శ్రుతేరయమర్థః ప్రాతశ్చతిసృభిః మైత్రీభిః మిత్రస్య చర్షణీత్యాదిభిః ఆదిత్యముపతి
ష్ఠేత - వారుణేన యచ్చిద్ధి తే విశో యథేతి పంచర్చేన సూక్తేన సాయమితి - అ
థ సూత్రే మిత్రస్య చర్షణీధృత ఇతి చతస్రో మైత్ర్యో యచ్చిద్ధి తే విశో యథేతి పం
చర్చం వారుణమితి జపాంతే ప్రాతస్సాయం మంత్రైస్సూర్యముపతిష్ఠేత - సా
యం వారుణేన యద్వోభయత్ర జాతవేదస ఇత్యాశ్వలాయనశాఖినాముప
స్థానమంత్ర ఉక్త ఇతి చేన్న - పూర్వోక్తాశ్వలాయనస్మృతివిరోధేన ఆశ్వలాయ
నానభిమతత్వాత్ - గార్గ్యాశ్వలాయనాచార్యవిరోధాచ్చ - కఠశాఖాశ్వలా
యనాస్తు కాలద్వయేపి జాతవేదస ఇత్యుపస్థానమాచరంతి - తద్గృహ్యే వారపి

మూలమ్—ఇమంమేవరుణ - ప్రియాసహ.

రుద్ధమిత్యపేక్షణీయం - సాయముపస్థానమన్త్రో వ్యాఖ్యాయతే ॥ ఇమంమే
వరుణేతి- పురాకశ్చిచ్ఛునశ్శేపో నామఋషిః పశుత్వేనయూపే బద్ధస్సన్ తద్బం
ధనవిమోచనార్థం వరుణం ప్రార్థయామాస - తత్ప్రార్థనాప్రకారశ్చానేన
మన్త్రేణద్యోత్యతే - తథాహి - హేవరుణ ఇమంమే మదీయంహవమాహ్వా
నం - శ్రుధిశ్శృణు - శృణువ్యాకృభ్యశ్ఛందసీతిహేర్ధిః - అన్యేషామపిదృశ్యత
ఇతిదీర్ఘః- ప్రార్థనారూపమాహ్వానంశృణ్వితిభావః - కింతేనశ్రవణేనేత్యతఆ
హ - అద్యేతి - అద్యఇదానీం దీర్ఘశ్ఛాందసః - హృదయబంధనంపరిహృత్య
మాంసుఖినంకుర్విత్యర్థః - ననుమమయోఃకస్సంబంధఇత్యతఆహ - త్వామితి-
త్వాంభవంతంఅహంఅవస్యుః అవనమాత్మనఇచ్ఛన్ ఆచకే రక్షితారంకామ
యే - నకేవలంకామనామాత్రంకింతుస్తుతిపురస్సరంశరణాగతోస్మీత్యాహ-
తదితి - తత్తస్మైవిభక్తిలోపశ్ఛాందసః - రక్షణాయేత్యర్థః - బ్రహ్మణా
స్తుత్యాత్మనామన్త్రేణ - వందమానస్సమస్కారంకుర్వన్ త్వాత్వాంయామి
ప్రపద్యే - యతస్త్వంభక్తజనపరిపాలకోభవసి - అతోహంత్వామేవరక్షి
తారంభజన్ తవశరణాగతోస్మి - తేనమాంమృడయ - అన్యథాశరణాగత
పరిత్యాగోమహాదోషాయభవేదితిభావః - నకేవలంమమైవైతదభిమతం-అపి
తర్హి యష్టుర్యజమానస్యాపి తద్రక్షణమిష్యమాణమేవేత్యాహ-తదితి-యజమా
నఃయష్టాహవిర్భి రాజ్యాదిభిః త్వదర్థంసమర్పితైరిత్యర్థః - కరణైఃతద్రక్షణ
మాశాస్తేప్రార్థయతే - తస్మాదవశ్యంసుఖయేతిభావః - వినయపూర్వకం
స్వకృతంయాచనంవరుణాయభగవతేసమర్పయతి- అహేడమానఇతి - హే
వరుణత్వమహేడమానః అనాదరమకుర్వన్ అక్రుధ్యన్వా ఇహాస్మిన్కాలేబో
ధిమమయాచనంబుధ్యస్వ - మత్కృతంయాచనం అనుగ్రహాణేత్యర్థః - ఫలి
తార్థమాహ - ఉరుశగ్ంసఇతి - ఉరుభిఃమహద్భిః శంసనీయః - తస్యసంబు
ద్ధిః - హేఉరుశంసఉరుకీర్తిమన్ సఃఅస్మాకంయజమానాద్యపేక్షయాబహు
త్వోక్తిః-అన్యథాఇమంమేవరుణేత్యత్రఏకవచనప్రయోగాదత్రబహువచన
ప్రయోగాచ్చ - అనన్వయప్రసంగఇతిమంతవ్యం - ఆయుఃజీవితంమాప్రమో
షీఃమాప్రణాశయ - అస్మాకంవేదోక్తమాయుష్యందేహీత్యర్థః - యచ్చిదితి -
చిద్ధీత్యవ్యయద్వయం పాదపూరణార్థం - హేదేవవరుణ తేతవఉపాసనా
త్మకంవ్రతంయత్ తత్ ద్యవిద్యవిదివసేదివసే ప్రతిదివసమిత్యర్థః - ప్రకర్షేణమి
నీమసిహింసయామః - ఇదంతమసిచితిమసిశబ్దే పరేతదంతఇకారః - తత్రదృ
ష్టాంతం-విశోయథానరాః ప్రజాస్స్వస్వవ్యాపారంయథాతర్కయంతి-త

త్వాత్ హియస్మాత్త్వదీయమేవసర్వదాతర్క- యామః - తస్మాత్త్వామేవపరి
చరామేతివాక్యశేషః - యద్వామినీమసిప్రణష్టంకుర్మః - తత్రదృష్టాంతః-
విశోయథేతి - విశోమనుష్యాఃఅజ్ఞానినః యథాతద్వదిత్యర్థః - మదీయవ్రత
లోపనిమిత్తకాపరాధంక్షమస్వేతివాక్యశేషః - యత్కించేతి హేవరుణదై
వ్యేదేవలోకవర్తినిజనేత్వయీత్యర్థః - యత్కించేదమభిద్రోహంస్వల్పమధి
కంవాద్రోహం అనాచారరూపమిత్యర్థః - అచిత్తీఅచిత్త్యా అజ్ఞానేనమను
ష్యాశ్చరామసికుర్మః కించతవయద్యపి ధర్మాధర్మండర్ఘుశ్ఛాందసః - త్వదీ
యంకర్మయుయోపిమ - వినాశయామః - హేదేవతస్మాదేనసః ద్రోహాత్
నఃఅస్మాన్మారీరిషః మాహింసీః ధర్మలోపనిమిత్తమేనసః పరిహృత్యఅస్మా
న్పాలయేత్యర్థః - కించకితవాసఃధూర్తసమానాః ఆజనేరసుగిరిజనేరసుగా
గమః - స్వార్థసాధనపరాఃఋత్విజఃయత్ కర్మాంగంరిరిపుః నాశితవంతఃనదీ
పీసమ్యగ్వ్యవహృతౌసప్రావర్తంతేత్యర్థః - యద్వాఉత ఇత్యవ్యయద్వయం
పక్షాంతరవాచి - ఘేతిపాదపూరణేపాపనాచకోవానిపాతః - యద్వాఅ
థవాయత్పాపంసత్యమవశ్యంకృతం-అజ్ఞాత్త్యైవకృతమిత్యర్థః - యదఘంస
త్యమిత్యన్వయః - ఉతఅపిచయత్ధర్మస్వరూపంనవిద్మనజానీమఇతియత్ - వ
ర్ణాశ్రమబోధితస్యధర్మస్యతత్త్వంనజానీమ ఇత్యర్థః - అస్తుతత్ కింతత్రాహ
సర్వేతిసర్వాసర్వాణి ఋత్విక్భిరానీతంజ్ఞాత్వా కృతమజ్ఞానేనకృతంచత్యే
పమస్మాభిస్సహబుద్ధ్యాకృతాన్యేనాంసిసంతితానిసర్వాణ్యేనాంసివిష్య - ఘోం
తకర్మణి - అస్మత్సకాశాద్విశేషేణ అపనీతానికురు వినాశయేత్యర్థః - ఏవ
మధికపాపనిరాసమాకాంక్ష్యక్షుద్రపాపనిరాసమాకాంక్షతే - శిథిరేవేతి-
హేదేవశిథిరేవశిథిలానిఛాందసమేతత్ - యాన్యన్యానిక్షుద్రాణిపాతకాని
తానిసర్వాణిపాపానివిష్యేత్యన్వయః - అథభగవత్కటాక్షానంతరం హే-
దేవవరుణ-తేతవప్రియాసహప్రియాస్యామ ప్రియాభవేమ - అత్రేదంప్రతి
భాతి - అయంమంత్రఃసూర్యోపస్థానేవినియుక్తః - ననువరుణలింగాత్ -
మంత్రస్యవరుణోపస్థానఏవవినియోగః - ప్రతీయతఇతిచేత్సత్యం - తథాపి
వారుణీభిరాదిత్యముపస్థాయప్రదక్షిణ మితిద్వితీయయాశ్రుత్యాలింగాపేక్ష
యాప్రబలయాతల్లింగస్యబాధితత్వాదాదిత్యోపస్థానఏవమంత్రోవినియుజ్య
తే-నతువరుణోపస్థానేఏతత్సర్వంతృతీయాధ్యాయేవిచారితం- తథాహి-ఐం
ద్రియాగార్హపత్యముపతిష్ఠతఇతిశ్రూయతే - ఇంద్రోదేవతాయస్యామృచి
సేయమైంద్రీతయా ఐంద్ర్యాకదాచన స్తరీరసినేంద్రసశ్చ సీత్యాదితల్లింగా
ఇంద్రోపస్థానేమంత్రస్యవినియోగఃప్రతీయతే - గార్హపత్యమితిద్వితీయయా

శ్రుత్యాతు గార్హపత్యోపస్థానే - తత్రసంశయః ఉభయం సముచ్చిత్య ఉపస్థే యం ఉత గార్హపత్యమేవేతి - తత్రాయంనిర్ణయః - గార్హపత్యోపస్థాన ఏవ మంత్రస్య వినియోగః - లింగాపేక్షయా శ్రుతేరేవ ప్రబలత్వాత్ ఉక్తంచ శ్రుతి లింగవాక్యప్రకరణస్థానసమాఖ్యానాం సమవాయే పారదౌర్బల్య మర్థవిప్రకర్షాదితి - తస్మాత్సముచ్చిత్య ఏకస్యవా ఉపస్థానే సమంత్రస్య వినియోగ ఇతి సిద్ధం - ఏతత్సర్వం పరాశరమాధవీయే - [యద్యపి వరుణస్యోపస్థానం లింగబలాత్ప్రా]

మూలమ్——మిత్రస్య - దూరాత్.

ప్తమిత్యాదినాపి శేషో నిరూపితః - ప్రాతరుపస్థానమంత్రమాహ - మిత్రస్యేతి. అహరభిమానీ ఆదిత్యో మిత్రః - చర్షణ్యః ప్రజాః కృషేరాదేశ్చ చేత్యాణాదిక సూత్రేణ నిప్రత్యయః - ఆదేశ్చచకారః - తాసాంధర్త్రా చర్షణీధృత్ - తస్య దేవస్య శ్రూయత ఇతి శ్రవః యశః సానసిం సమ్యగ్భజనీయం - సత్యం అవినాశి చిత్రం ఆశ్చర్యం యథాతథా అతిశయేన శ్రూయత ఇతి - చిత్రశ్రవస్తమం - శ్రోతృజనమనస్సుఖకరమిత్యర్థః - ఏవంభూతం మిత్రస్య శ్రవః స్తౌమీతి శేషః - అథవా చర్షణీధృతః మనుష్యాణాం ధారయితుః - మిత్రస్య దేవస్య మిత్రనామక దేవస్యేత్యర్థః - శ్రవః శ్రోతుంయోగ్యం యశః మహదస్తీతి శేషః - సానసిం ఫలదానశీలం - సత్యం సత్యనాదినం చిత్రం శ్రవః కీర్తిః యస్య అసౌ చిత్రశ్రవాః - అతిశయేన తాదృశం చిత్రశ్రవస్తమం యజామహ ఇతి శేషః - మిత్రమేవ పునరపి స్తౌతి - అయంమిత్రః ప్రజానన్ తత్తదధికారం విద్వాన్ సర్వాన్ యాతయతి స్వే స్వే కర్మణి నియోజయతి - కించ - పృథివీం దాధార ధృతవాన్ ఉత అపిచ ద్యాం దివం దధార కించ - మిత్రః కృష్టీః మనుష్యాన్ అనిమిషా ప్రబుద్ధస్సన్ అనిమిషా అనిమిషాన్వా దేవానిత్యర్థః - విభక్తిలోపశ్ఛాందసః అభిచష్టే సర్వతః పశ్యతి - సర్వం ప్రకాశయతీత్యర్థః - సత్యాయ అమోఘఫలాయ సత్యాత్మనే వా తస్మై మిత్రాయ హవ్యం చరులక్షణం ఘృతవత్ ఘృతయుక్తం విధేమ కుర్మః - హే ఆదిత్య యో యజమానః తే తవ సంబంధినా వ్రతేన కర్మణా శిక్షతి అనుష్ఠాతుం శక్తో భవితుమిచ్ఛతి - హే మిత్ర మర్త్యః మనుష్యః సః యజమానః ప్రకర్షేణ ప్రయస్వాన్ కర్మఫలయుక్తః అస్తు త్వోతః త్వయా ఊతః రక్షితః స యజమానః నహన్యతే రోగాదినా నపీడ్యతే నజీయతే వైరిభిర్నాభిభూయతే - అపిచ త్వయా రక్షితమేనం యజమానం అంహః పాపం అంతితః సమీపేన అశ్నోతి న ప్రాప్నోతి - దూరాదపి న వ్యాప్నోతి - మహదనుగ్రహశాలినం పురుషం క్షుద్రోపద్రవానస్పృ

మూలమ్——ఆసత్యేన - పునాతు.

శంతీతి భావః - మధ్యాహ్నోపస్థానే వినియుక్తం మంత్రమాహ - ఆసత్యేనేతి-

శసత్యేనసత్యస్వరూపేణ॥ శ్రు॥ అసావాదిత్యస్సత్యమితి శ్రుతేః - రజసావం
జనాత్మకేన తెజోమండలేనవర్తమానః సాయంప్రాతఃకాలయోఃఅమృతందే
వాదిరూపంమర్త్యంమనుష్యాదిరూపంనివేశయన్ జీవయన్ స్వకీయేనప్రకా
శేనతత్తల్లోకేషు తాంస్తాన్ స్వస్వవ్యవహారక్షమాన్కుర్వన్నితిభావః - స
వితాసర్వస్యప్రేరకఃవృష్టిప్రదాతావా సకలకామితప్రదోవాహిరణ్యయేన
అభిమతరమణీయేనసువర్ణవిరచితేనరథేనస్యందనేనర మతేస్మిన్నిత్యర్థవ్యుత్ప
న్నోరథశబ్దఃదివఃప్రకాశమానఃభువనానిజగంతిపశ్యన్ ఆయాతితాదృశంసవి
తారంధ్యాయామఇతి - కించ-వయంతమసస్పరిఅంధకారస్యోపరి ఉత్తరం
జ్యోతిఃతన్నాశకత్వేన ఉత్కృష్టంజ్యోతిః ఉత్పశ్యంతః దేవత్రాదేవేషుమధ్యే
సూర్యంసూర్యత్వేనస్థితందేవం ఉత్తమముత్కృష్టతమంజ్యోతిఃతేజస్వరూపం
అగన్మప్రాప్తాస్మఃముక్తయఇతి శేషః - ఉదుత్యమితి-ఉచ్ఛబ్దఃపాదపూరణేఉ
కారఃసుఖముఖోచ్చారణార్థఃత్యంతంజాతవేదసంజాతానాంవేదితారంసూ
ర్యందేవంకేతవోరశ్మయఃఉద్వహంతిఅథవాఉదుత్యంఅముందేవంసూర్యంజా
తవేదసంవహ్నింప్రతిఉద్గమయంతిరశ్మయఇత్యర్థఃఅత్రసాయంకాలేవహ్నిం
ప్రవిశతిసూర్యఃప్రాతరుదయకాలేసూర్యరశ్మయోవహ్నేఃప్రత్యుద్గమయం
తీతిభావః - అత్రబ్రాహ్మణం ॥ ✻ ॥ అగ్నింవావాదిత్యస్సాయంప్రవిశతిత
స్మాదగ్నిర్దూరాన్నక్తందదృశేఉభేహితేజసీసంపద్యేతే - ఉద్యంతంవా
వాదిత్యమగ్నిరనుసమారోహతీతి - కిమర్థమిత్యతఆహ - దృశఇతిః విశ్వాయవి
శ్వేషాందృశేదర్శనార్థంపతద్వయేపిసమానమేతత్ప్రయోజనమితి ధ్యేయం-
చిత్రంరక్తశ్వేతాదివివిధవర్ణంరశ్మీనామనీకంమండలమిత్యర్థః - కీదృశమిత్య
పేక్షాయామాహ- చక్షురితి - అహరభిమానిదేవతామిత్రఃరాత్ర్యభిమాని
నీదేవతావరుణః- ఉభయాభిమానినీదేవతాఅగ్నిః - తేషాంచక్షుఃచక్షుస్స్థా
నీయా - ననుకథమేతదభిగమ్యత ఇతిచేత్ - తేనప్రకాశితాన్మిత్రాదయఃప
శ్యంతిదృశ్యజాతంయస్మాత్తస్మాచ్చక్షుస్థానీయం . ఇదముపలక్షణంసర్వస్యా
పిజగతఃచక్షుస్థానీయమేవ ॥ ✻ ॥ కర్మసాక్షీజగచ్చక్షురితికోశాత్ - ఈదృ
శంమండలముదగాత్ - ఉదేతి - తథాతన్మండలగతస్సూర్యః జగతోజంగ
మస్యతస్థుషః స్థావరస్యాత్మా ద్యావా పృథివీ ద్యావాపృథివ్యౌఅంతరిక్షంచఆ
ప్రాఃఆపూరయతి - సర్వత్రపరిపూర్ణోభవతీత్యర్థః - తచ్చక్షుస్సిద్ధ్యర్థంప
నంసూర్యంఅహముపతిష్ఠఇతి శేషః - దేవహితందేవేభ్యోహితంచక్షురను
గ్రాహకంతత్ప్రసిద్ధంపురస్తాత్ - ఉదయకాలేశుక్రం ఉచ్చరత్ ఉద్గమనశీలం
ఏవంవిధమాదిత్యమండలం- పశ్యేమశరదశ్శతం-శతంశరద ఇత్యన్వయః - ఏవ

నుత్తరత్రయోజ్యం-శతంసంవత్సరాన్ ఆయురారోగ్యైశ్వర్యకామినోవయ ముపతిష్ఠేమహీత్యర్థః - జీవేమశరదశ్శతం-వేదోక్తాయుష్యవంతోభవామే త్యర్థః-నందామపుత్రపౌత్రాదిభిస్సమృద్ధాస్స్యామః - తథామోదామహృష్టా స్స్యామ-భవామస్స్వస్థానేఅభివృద్ధాస్స్యామ - శృణవామప్రియవచాంస్యేవశృణ వామ-ప్రబ్రవామప్రకృష్టవచనవక్తారస్స్యామ-అజీతాస్స్యామశరదశ్శతంశత్రు భిరితిశేషః-జ్యోక్ ఉజ్జ్వలంసూర్యందృశేద్రష్టుంఆశాస్మహేయస్సూర్యఃమహ తఃఅర్ణవాత్ సముద్రాత్ ఉదగాత్ - కీదృశఃసరిరస్యమధ్యాత్ మధ్యేవిభ్రాజ మానఃవిశేషేణదీప్యమానఇత్యర్థః - ఏతాదృశఃయోదివాకరోస్తిసఃమా మాంమనసాఆదరేణపునాతుపవిత్రంకరోత్విత్యర్థః - కీదృశఇత్యాకాంక్షా యామాహ - వృషభఇతివృషభస్సర్వేషాంకామితఫలానాంవర్షితా-లో హితాక్షః రక్తరశ్మిః విపశ్చిత్ విద్వాన్ సర్వజ్ఞఇత్యర్థః - తాదృశస్సూర్యస్స ర్వదామాంసర్వోపద్రవేభ్యః సంరక్షత్వితిభావః - అథఆశ్వలాయనానామ ధ్యాహ్నేసూర్యోపస్థానంకర్తవ్యం - ఉదుత్యమితిసూక్తేన-తదుక్తంచంద్రి కాయాం ॥ * ॥ ఉదుత్యమితిసూక్తేనఉపతిష్ఠేద్దివాకరమ్ । నిత్యంమధ్యా హ్నసంధ్యాయాంప్రణతిస్థానసంయుతమ్ ॥ సూర్యంపశ్యన్నుపాసీతధార యన్హృదయేకరౌ ॥ వృత్తికారేణోపస్థానలక్షణముక్తమ్ ॥ ఉపస్థానంత దేవస్యాత్ప్రణతిస్థానసంయుతమితి - అథసంధ్యాత్రయేపి ప్రాచ్యాదిదిగ్వం దనంతదధిదేవతేంద్రాదివందనంచకర్తవ్యం - తదుక్తం - కుర్వన్దిశోనమస్కా

మూలమ్—ఓంనమఃప్రాచ్యైదిశే - రక్షతు.

ర్యాద్దిగీశాంశ్చ పృథక్పృథగితి ॥ తత్రమంత్రస్తు-నమఃప్రాచ్యైదిశఇత్యాదిభ వతి- తదుక్తంకశ్యపేన ॥ * ॥ దిగ్దేవతానమస్కారమంత్రోయంసంధ్యయో ర్భవేదితి ॥ మంత్రార్థస్తు - ప్రాచ్యైదిశేనమోస్తునమస్స్వస్తీత్యాదినాచతు ర్థీ - ఏతస్యాందిశియాశ్చదేవతాః - ఇంద్రాదయఃప్రతివసంతితిష్ఠంతి- ఏతా భ్యశ్చనమోస్తు - నమస్కారాదినమస్కారాంతంఏకంయజురితికేచిత్ - ని రుక్తాః - నమస్కారాంత్యేకం యజుర్నమస్కారాంతమేకంయజురితియా స్కాః - నమశ్శబ్దఃపూర్వఃపూర్వేణాన్వేతిఉత్తరఃఉత్తరేణాన్వేతీతివివేకః- ఏవంసర్వం యోజ్యం - సావిత్ర్యైనమఇత్యత్రవిశేషోస్తి-సావిత్రీసవితృదేవ తాకాయైఋచేఇత్యుక్తే - ఆసత్యేనేత్యాదావపితత్సత్వాత్ సావిత్రీశబ్దస్య యోగవృత్త్యాతత్రాపిసామర్థ్యాదితిచేన్న - సావిత్రీపదస్యతథాత్వేపితత్సవి తుప్రయోగనియమః - తత్రైవప్రయోగబాహుళ్యాద్యథావివరణకారమ తేపంకజాదిపదానాం కేవలయోగిత్వేపి ప్రయోగబాహుళ్యాత్కమలఏవ

ప్రయోగః - నతుశైవాలాంబావితి - కించ - ఉపనయన కాలేసావిత్రీంభోఃఅ
నుబ్రూహీత్యపి శేషేణ ప్రార్థనాయాంకృతాయామపితస్మైవటవేఆచార్యః
తత్సవితురిత్యేతామేవఋచమనుపదిశతిసత్త్వాసత్యేనేత్యాదికాం - కామఃకా
మాభిమానీదేవఃఅకార్షీత్ సఏవకరోతినాహంకరోమి॥ శ్రు॥ కామఃకర్తా
నాహంకర్తేతిశ్రుతేః - కర్తవ్యస్మృతినలిప్యతఇతిస్మృతేశ్చమన్యుఃతదభిమానీదే
వఃఅన్యద్గతం. తస్మై కామాయమన్యవేనమోస్త్విత్యర్థః - యాపృథివీయాఆ
పఃయత్తేజఃయోవాయుఃయఆకాశం - పంచమీపాఠశ్ఛాందసః - తేభ్యః
పంచభూతేభ్యోనమోస్త్విత్యన్వయః - అథవాసుదేవాయనమస్సమర్పయ
తి - ఓంనమఇతి - ఓంఓంకారవాచ్యాయభగవతేఐశ్వర్యాది సంపన్నాయే
త్యర్థః - తదుక్తమాచార్యైః ॥ * ॥ ఐశ్వర్యస్యసమగ్రస్యవీర్యస్యయశసశ్శ్రి
యః । జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవషణ్ణాంభగఇతీరితఇతి - వసుదేవస్యాపత్యం
వాసుదేవ. యద్వావసంత్యస్మిన్ జగంతీతివాసుః సచాసౌదేవశ్చేతివిగ్ర
హః - తస్మైనమఇత్యర్థః - అథసంధ్యారూపాంపరాందేవతాంప్రార్థయ
తి - యామితి - సర్వాణిభూతానియాంసంధ్యాసమస్యంతిసాసంధ్యామా
మభిరక్షత్విత్యన్వయః - అత్రేదంతత్త్వంవిచార్యతే - అత్రసాయంప్రాతరి
తివిశేషోపాదానాత్సంధ్యే ఉభేఏవనతుతిస్రః-అతఏవాపస్తంబసూత్రేసంధ్య
యోర్బహిర్గ్రామాదాసనమిత్యత్రద్వివచనముపాత్తం- అశ్వలాయనసూత్రే
పి- యజ్ఞోపవీతీనిత్యోదకస్సంధ్యాముపాసీతేత్యారభ్యఏవంప్రాతఃప్రాఙ్ము
ఖస్తిష్ఠన్నామండలదర్శనాదిత్యంతేనఉభయోరేవ సంధ్యయోరుపాదానంకృ
తం-మాధ్యాహ్నికీసంధ్యాతుస్మృతివచోభ్యస్సమాగతానతుగృహ్యకారవ
చోభ్యః- అత్రేదమపిజ్ఞాపకంభవతి - యద్ధర్మజ్ఞాః ప్రమాదాదినాకదాచిన్మా
ధ్యాహ్నికసంధ్యామకృత్వైవభోజనేకృతేనదోషఇతివర్ణయంతి - తథాపి
స్మృతికారైరంగీకృతత్వాత్- నమాధ్యాహ్నికీపరిత్యాజ్యేతిసర్వంసుందరం-
శివాయవిష్ణురూపాయేత్యారభ్యఉత్తమేశిఖరేజాతఇత్యంతంపురాణశ్లోకా.

మూలమ్——శివాయ - నమః.

స్పష్టార్థాః - ఉత్తమేశిఖరఇతిజపాదూర్ధ్వంగాయత్రీప్రస్థాపనమంత్రః -
ఏతత్పర్యంతమేవసంధ్యాకర్మేతిరహస్యం॥ * ॥ దేవీప్రస్థాపనాంతంస్యాత్సం
ధ్యాకర్మమునీరితమితివచనాత్-తస్యాయమర్థః-భూమ్యామవస్థితోయఃమే
రునామకపర్వతఃతస్య మూర్ధన్యుపరిభాగే జాతేవిద్యమానేఉత్తమేశ్రేష్ఠే
శిఖరేఉత్కృష్టశిఖరాకారమందిరఇత్యర్థః - స్థాతుమితిశేషః - బ్రాహ్మణే
భ్యఃనిరంతరముపాసకేభ్యః ద్విజేభ్యః అభ్యనుజ్ఞాతాసతిహేదేవిభగవతిగ

చ్ఛయథాసుఖంఅస్మానుపాసకాననుగృహీత్వా యథాసుఖం యథాక

మూలమ్—ఇదంద్యావాపృథివీ - నమోస్తు తే.

మంయథాగతంగచ్ఛేత్యర్థః-శిష్టంస్పష్టం- ఇదమితిస్వరక్షణార్థంద్యావాపృ
థ్వ్యాస్తాతి - హేపితః హేద్యౌః హేద్యులోక హేమాతః హేపృథివి ॥ శ్రు
ఇయంవైమాతాఅసౌపితాపృథివీమాతేతిశ్రుతేః - వాంయువాంప్రతివ
కరణీయం - ఇహకర్మణియద్వచనముపబ్రువేబ్రవీమి - హేద్యావాపృ
థివీద్యావాపృథివ్యాద్వివచనాభావశ్ఛాందసః - ఇదంమదీయంవచనంసత్యమ
స్తుకింతద్వచనమిత్యపేక్షాయామాహ - భూతమితి - అవోభిఃఅస్మద్రక్షణై
సహదేవానాం సర్వేషాం సురాణామిదముపలక్షణంసర్వేషాం భూత
నాంచ జ్ఞేఘుం - అవమేరక్షకేయువామితిశేషః - భూతంభవతం అస్మద
దీనాందేవానాంచ సంరక్షకే భవతమితి యద్వచనం ఇదంసత్యమస్త్వితిత
త్పర్యం - వయమపిభవత్ప్రసాదాత్ ఇషమన్నంవృజనంతాపవర్జితంజీరదా
సంజీవస్యదాతారంవిద్యాముపలభేమ - విదుర్లాభేస్వయంతాపవర్జితంభో
క్తుస్తాపనివర్తకంజీవనోపాయంచయదన్నంతదన్నంలభేమహీత్యర్థః - ఇతః
పరంఆకాశాదిపురాణశ్లోకార్థాస్స్పష్టాః- ఇదానీంసంధ్యాకర్మసాద్గుణ్యా
ర్థంసకలభువనవర్తిగోబ్రాహ్మణేభ్యశ్శుభం ప్రార్థయన్ ప్రవరాన్వితస్వ

మూలమ్—చతుస్సాగరపర్యంతం - అభివాదయే.

నామకీర్తనపురస్సరంభగవతీంవరదాం దేవతామభివాదయతే - చతుస్సాగ
రపర్యంతమితి వాక్యార్థస్స్పష్టఏవ - అత్రకేచిత్ సాగరాణాంచతుష్టయ
త్వసంఖ్యాయాఃసప్తసంఖ్యాయాఅప్యుపలక్షణత్వాత్ - తథాచసప్తసాగర
మధ్యేయాశ్చగావఃయేబ్రాహ్మణాస్సంతితాభ్యః తేభ్యశ్చశుభమస్త్వితివా
క్యార్థః - పర్యవస్యతీతివర్ణయంతి - పరేతుముఖ్యార్థమేవావలంబ్యానోపలక్ష
యంతి - అత్రశుభపదస్యస్వస్తివచనత్వాత్తద్యోగేన నమస్స్వస్తిస్వాహే
త్యాదినాచతుర్థీ - అన్యేతుశుభపదస్య హితార్థవాచిత్వాత్తద్యోగేనహిత
యోగేచేతిసూత్రేణచతుర్థీతికథయంతి - అత్రభోఇతినస్వార్థకం - అయిభగ
వతినాగ్దేవిసంస్యేత్వాసుతిశేషః - అభివాదయేనమస్కృత్యేత్యాత్మనేప
దమితికేచిద్వ్యాచక్రుః - తేత్యంతవిస్మృతపూర్వవాచః - తథాహిఉత్త
మేశిఖరఇత్యత్రైవభగవతీప్రస్థాపితా - తథాచకుత్రేడమభివాదనంవినియు
క్తంస్యాత్ - తావత్పర్యంతమేవ సంధ్యావందనకలాపశ్చ - కించతేత్వనధీత
స్మృతివచనాః - తథాహిచంద్రికాయాం ॥ * ॥ ఆత్మపాదౌనమస్కృ
త్వాగోత్రప్రవరపూర్వకమితి ॥ నమస్కృత్వాస్వప్రవరైర్యేత్యర్థః - ఆత్మ

పాదౌతథాభూమింస్పృష్ట్వేతివచనాత్ ॥ ✻॥ నక్షత్రంచతథాభూమిందృష్ట్వా
జానన్నప్యభివాదయేత్ । కనిష్ఠానపివేదజ్ఞాన్సంధ్యాకాలేభివాదయేత్ ॥ వినా
పుత్రంచశిష్యంచదౌహిత్రందుహితుఃపతిమ్ ॥ ఇత్యాదివచోభిస్సంధ్యాదేవ
తాభివాదనస్యానుక్తత్వాత్ - ద్విజాద్యభివాదనస్యోక్తత్వాచ్చ-తదభివాద
సంప్రస్తుతవాక్యార్థః- ననుసంధ్యాయాఅపిగరీయస్యాఃపునరభివాదనమస్త్వి
తిఅభివాదనప్రకారమాహభగవానాపస్తంబమునిః॥✻॥దక్షిణంబాహుంశ్రో
త్రసమంప్రసార్యబ్రాహ్మణోభివాదయీతోరస్సమం రాజన్యోమధ్యసమంవై
శ్యఇతిద్వాభ్యాంకరాభ్యాంద్వావపికర్ణౌసంగృహ్యాభివాదనం కార్యమితికేచి
త్ - నాయంసమీచీనఃపక్షఇతిప్రతిభాతి- దక్షిణంబాహుమితిదక్షిణబాహు
నాదక్షిణకర్ణమాత్రం సంగృహ్యాభివాదనం కార్యమితి స్పష్టంప్రతీయమాన
త్వాత్ - తథైవాలిగితశిష్టాచారాచ్చేతిసర్వంరమణీయమ్ ॥ ... ... ✻

శ్లో ॥ స్ఖాలిత్యంపథిగచ్ఛతోధ్రువమితిస్పష్టంహిభూమండలే తస్మాత్క్వ
చిదిహప్రవిష్టమపిచేద్వ్యర్థం వచస్సాంప్రతమ్ । భక్త్యౌఘూర్జితదోషభీషణప
టు శ్రీదక్షిణామూర్తిసత్పాదాంభోజ సమర్పితాకృతిరియం ప్రత్యూహ్యమా
నాథ వేత్ ॥ విబుధాస్సహుధా సాధూనాప్రార్థయేతాఽకృతాంజలిః।వివేచ
యంతుసద్దృష్ట్యాగతేర్హ్యామత్పరిశ్రమమ్ ॥ శ్రీకృష్ణంబుధరాజరాజవినుతశ్శ్రీ
రామవిద్వన్మణిశ్శ్రీలక్ష్మీరపియంజజానతనయంగౌరీశపాదానతమ్ । తస్య
గోత్రథసమీపవాసిభగవన్మంత్రానుచింతాఫలే సంధ్యావందననిర్ణయేనిరగమ
ద్గుచ్ఛశ్చతుర్థోధునా॥ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻

ఇతిశ్రీరాఘవదైవజ్ఞవంశపయఃపారావారసుధాకరశ్రీరామ
భట్టమహోపాధ్యాయతనయస్యశ్రీలక్ష్మీగర్భసముద్ర
సద్రత్నస్య శ్రీకృష్ణపండితస్యకృతౌ నిర్ణయ
కల్పవల్ల్యాఖ్యసంధ్యావందనభాష్యే
చతుర్థగుచ్ఛః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమచ్ఛేష వేంకటేశ్వరస్వామిసహాయోస్తు.

శ్రీవేంకటాంబాగర్భ

సంభూతేన

శ్రీసుబ్రహ్మణ్యసుధీవరేణవిరచితః.

అభినవషడశీతినామా

ఆశౌచనిర్ణయప్రతిపాదకో గ్రంథః.

తేనైవకృతయాధర్మప్రదీపికాఖ్యయా

వ్యాఖ్యయా సహ

కుంభకోణం-సీతారామశాస్త్రిణా-

సంశోధ్యపరిష్కృత్య

మోచర్ల-రాఘవాచార్యేణ.

శ్రీమచ్ఛేషవ్యాఖ్యాభరణాయమానాయాం

యనమదల, వేంకటాచార్యాణాం

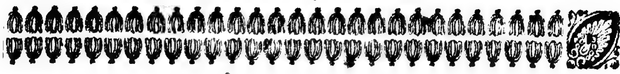
వివేకకళానిధిముద్రాక్షర

శాలాయాం.

ముద్రాక్షరైస్సంప్రకాశితస్సన్

విజయతేతరాం.

౧౮౭౪ సం॥ డిసంబరునెల

శ్రీరామజయః.

శ్రీగణేశాయనమః

అభినవషడశీతివ్యాఖ్యా.

వాగీశవాసుదేవాదివరదానవిశారదం। వారంవారమహంవందే వారణం ద్రాసనంమహః ॥ సౌజన్యంసుమనోభిసరిద్యమమృతంసత్యంతు వేలాతటంస్వాచారస్సహజోమహామధురిమాధర్మస్సురాణాంద్రుమః। యస్త్రాహ్యః కులదేవతాపదమితః శ్రీ వేంకటేశోహరిః। సోయంసర్వ మనోరమోవిజయతే పాండూరువంశార్ణవః। సుధాంశుస్తత్ర సంభూతస్సుబ్రహ్మణ్యాఖ్యధీరితి। అజస్రంపరిపూర్ణాభిః కలాభిరుపశోభతే। కులశీలవివేకాదిప్రశస్తగుణజన్మభూః। వేంకటాంబామహాభాగాజననీయస్య పావనీ। వేంకటేశాహ్వయోయస్యపితా సజ్జనపూజితః। పవిత్రకీర్తిరత్యంతమహనీయ్యో గుణోజ్జ్వలః। తర్కాదిప్రౌఢతంత్రప్రవితతగహనప్రక్రియాదుర్గమార్గస్థానస్వైరప్రచారప్రబలమృగపతిర్భూరిసగ్రంథబంధః। కావ్యాలంకారజాలప్రచురపరిచయోయస్సుధాసింధుపూరప్రేంఖత్కల్లోలజాలప్రతిభటకవితామాధురీసాధురీతిః। సోహంసాధుజనానాంసంతతసంతోషసంవిధానచరణాం। సదసద్వివేకజననీంసకలస్మృతిభిః ప్రతీతసంవాదాం। ఆశౌచనిర్ణయాఖ్యామభినవషడశీతిమాత్మనారచితాం। వ్యాకుర్వేమన్వాదివ్యాహారాన ప్యాహారస్విశదం॥ ససుచంద్రికామాధవీయ్యాదినిబంధేషుతత్తన్మునిస్మృతివచనానిసంకలయ్యాసర్వైకమత్యోపపాదానపూర్వకం। సర్వే ధర్మాస్సమ్యగేవవ్యవస్థాపితాః। తేష్వాశౌచమపిసమ్యగేవనిరూపితంతథాపి తేషునిబంధేషు ప్రత్యేకంకృత్స్నస్యాభిధానాత్తత్తద్విషయేషుభూయశ్చర్చాభిః। గ్రంథవిస్తరాచ్చ మందానాంతత్త్వనిర్ణయోనసంభవతీతితత్సిద్ధ్యర్థం కౌశికాదిత్యేనసారాంశమాత్రంనిష్కృష్య సంక్షేపతష్షడశీతినిబద్ధాసర్వైరుపాదీయమానాదరీదృశ్యతే తత్కిమర్థోయమభినవడషశీతేరారంభ ఇత్యాశంకా ప్రసరతి- తత్రోత్తరం। యద్యపి ప్రాచీనషడశీత్యాసుఖోపలం

ష్ఠార్థంతత్తన్నిబంధేష్వస్సారాంశమాత్రంనిష్కృష్యజాతకాద్యాశౌచ
భేదానిరూపితాః। తథాపినతత్రకాత్స్న్యేనాభిధానం తథాహి।స్రా
వేజనకస్యస్నానంనాభిహితం। చతుర్థమాసస్రావేజ్ఞాతీనాంస్నానంనా
భిహితం। తత్రైవేషత్కఠినస్రావేజనకస్యత్రిరాత్రాశౌచంనాభిహితం।
పాతేమృతప్రసవేచజాతాశౌచమాత్రముక్తంస్నానమాత్రాపనోద్యం
శావాశౌచంనాభిహితం-జన్మదశాహమధ్యేబాలమరణేమాతాపిత్రోర్భ్రా
తౄణాంచదశాహశేషపర్యంతంశావాశౌచంనాభిహితం- దశాహాదూర్ధ్వ
మాచౌలాన్మరణేజ్ఞాతీనాంఖననదహనత్యాగేష్వాశౌచవైషమ్యం నాభిహి
తం। సమానోదకానాంజననేమరణయోస్త్రిరాత్రాశౌచంనాభిహితం।త
త్రైవఉపనీతానుపనీతమృతావాశౌచసదసద్భావోనాభిహితః। పుత్రీమర
ణేమాతాపిత్రోర్భ్రాతాపిత్రోర్మరణేపుత్ర్యాఃభగినీమరణేభ్రాతుఃభ్రాతృ
మరణేభగిన్యాశ్చత్రిరాత్రాశౌచవైషమ్యంనాభిహితందంపత్యోఃపరస్ప
రమతిక్రాంతాశౌచంనాభిహితం। సాపత్న్యమాతృమరణేపుత్రవత్త్వేతద
భావకృతంసంవత్సరపూర్వాపరకాలకృతంచాతిక్రాంతాశౌచవైషమ్యం
నాభిహితం। ఖననదహనేజ్ఞాతీనాంగర్భిణీస్త్రీదహనయోరాశౌచవైషమ్యం
నాభిహితం।అనుపనీతమృతేఽతిక్రాంతాశౌచాభావోనాభిహితః। దౌ
హిత్రభాగినేయయోరుపనీతానుపనీతభేదేనాశౌచవైషమ్యంనాభిహితం।
సవర్ణాసవర్ణశవానుగమనేష్వాశౌచవైషమ్యంనాభిహితం। సవర్ణాసవర్ణశ
వనిర్హరణాదావాశౌచవైషమ్యంనాభిహితం। తత్రాపిస్నేహార్థలో
భాదికృతమాశౌచవైషమ్యంనాభిహితం। అదృష్టార్థశవనిర్హరణాదావా
శౌచాభావోనాభిహితః। సవర్ణాసవర్ణాతురస్యాంజనేష్వాశౌచవైషమ్యం
నాభిహితం। తత్రైవసంశయనపూర్వాపరకాలకృతమాశౌచవైషమ్యం
నాభిహితం। ఆశౌచనియమేష్వప్యధశ్శయనబ్రహ్మచర్యాదికంనాభిహితం
అగ్నిహోత్రౌపాసనయోఃకర్తృభేదేనానుష్ఠానంనాభిహితం। సంధ్యా
యాంప్రాణాయామస్యమంత్రకత్వంనాభిహితం। ఏవమాదికమన్యదపిబ
హువక్తవ్యంతత్రనోక్తం- గ్రంథవిస్తరభయాన్న ప్రదర్శ్యతేవక్తవ్యం-దు
రుక్తంచక్వచిత్క్వచిదుపలభ్యతే- యథా। శావాశౌచంత్రిధాకృత్వాపూ

ర్వభాగంవినామధ్యమాంతిమభాగయోరాశౌచినామస్పృశ్యత్వంనాస్తీత్యు
క్తం। తత్కలియుగేనిషిద్ధం। తథాకదర్యాదీనాంమరణాంతమాశౌచము
క్తం। తదపిసంపాతాయాతంమరణాన్తాశౌచప్రతిపాదకానాంవచనానాం
నిందార్థవాదత్వేనమాధవీయవ్యాఖ్యానేష్వప్యవస్థాపనాత్। యదితత్రోదా
హృతానాంవ్యాధితస్యకదర్యస్యేత్యాదివచనానాంజననమరణయోర్వ్యాధి
తాదీనాంమరణాంతమాశౌచమితినార్థః కింతువ్యాధితానాం మరణేషు
మరణాదావపితద్బంధూనాం సద్యశ్శౌచమితి తత్రత్యభస్మాంత
పదస్య వృతవ్యాధితాదిశవదహనపర్యంతత్వపరత్వాదితి మతం - త
దప్యయుక్తం। వ్యాధితాదీనాంమరణేసద్యశ్శౌచస్యస్మృతిషుక్వాప్యదర్శ
నాత్। అన్యథాపతితానామివవ్యాధితకదర్యాదీనామపిశూద్రవద్దహన
సంవత్సరప్రతీక్షాప్రాయశ్చిత్తాదేరపవర్జనీయత్వాపత్తేః। వచనానాం
చనిందార్థవాదకత్వాత్ ఏవమాదికమన్యదపిదురుక్తంతత్రద్రష్టవ్యం। త
స్మాత్ప్రాచీనషడశీతావనుక్తస్యసంగ్రహార్థందురుక్తస్యనిరాసార్థం
చఅభినవగ్రంథారంభః। అత్రచాశౌచమాత్రవివేచనంక్రియతే ఆశౌచేక
ర్తవ్యంతిలోదకాదికంత్వస్మత్కృతధర్మచింతామణౌద్రష్టవ్యం। అథ
ప్రారిప్సితగ్రంథస్యనిర్విఘ్నపరిసమాప్తయేప్రచయగమనాయచాచరితం
విశిష్టేష్టదేవతాప్రణామరూపంమంగళంశిష్యశిక్షార్థంగ్రంథతోనిబధ్నన్
ప్రేక్షావత్ప్రవృత్త్యర్థంఅభిధేయాభిధానద్వారాప్రయోజనంచదర్శ
యన్ శ్రోతృబుద్ధ్యవధానాయచికీర్షితంప్రతిజానీతే॥

మూ॥ గణనాథంనమస్కృత్య గురూనపిమహాత్మనః। సుబ్ర
హ్మణ్యోవితనుతేసుధీరాశౌచనిర్ణయం॥

వ్యా॥ మహాత్మనఇతిగురూణాంవిశేషణంస్వకీయసద్గురుకటాక్షజని
తబుద్ధివైశద్యాభిప్రాయం - ఆశౌచనిర్ణయఇతిగ్రంథస్యనామ - ఆశౌ
చస్యనిర్ణయోయస్మాదితిబహువ్రీహిః। తేనచాశౌచకలాపైః గ్రంథస్యవి
షయ ఇత్యుక్తంభవతి- తద్జ్ఞానమవాంతరప్రయోజనం - తద్వారేణార్థ
ప్రాప్తిరనర్థానవాప్తిశ్చ ఉపక్రమః ప్రయోజనం తత్తద్బంధుమరణేతే
షాంతేషామాశౌచస్యఆశౌచకాలపరిమాణస్యచనిశ్చయేసతితేషుతేషువి

నేషు మృతానుద్దిశ్య తిలోదకదానాదిభిరైహికాముష్మికలాభః - ఏవంవిహితానామాచరణాన్నిషిద్ధానాం స్త్రీసంగతాంబూలపరాన్నభోజనప్రతిగ్రహాదీనాంవర్జనాచ్చ విధినిషేధాతిక్రమనిమిత్తప్రత్యవాయజన్యానర్థవిరహశ్చేతి - ఆశౌచస్వరూపానుదర్శనే తద్విషయవిచారస్య కర్తుమశక్యత్వాత్ - ప్రథమం తావదాశౌచలక్షణమాహ ॥

మూ ॥ కర్మణ్యనధికారత్వమస్పృశ్యత్వంచ దేహినాం। యతః
పాపాత్ప్రభవతి తదాశౌచమితీర్యతే ॥

వ్యా ॥ దేహినాం మనుష్యాణాం సామాన్యశబ్దస్య విశేషే లక్షణా। కర్మస్వనధికారత్వమస్పృశ్యత్వంచ యస్మాత్పాపాదుత్పద్యతే। తత్పాపమాశౌచమిత్యుచ్యతే- తత్పాపంజన్మమరణాదిభిరుత్పద్యతే కాలస్నానాదిభిర్నివర్తతే- తథోత్తరత్ర ఆశౌచనిమిత్తప్రతిపాదనావసరేషు సర్వత్ర స్ఫుటీభవిష్యతి॥

ఆశౌచం విభజతే॥ మూ॥ జాతకం మృతకంచేతి ద్విధాశౌచముదీరితం॥

వ్యా॥ ఆశౌచం సామాన్యతో జాతకం మృతకంచేతి ద్వివిధం। విశేషతో విభజతే॥

మూ ॥ అల్పాధికవిభేదేన పూర్ణాపూర్ణవిభేదతః। పునశ్చ
తుర్విధం ప్రోక్తమేకైకం మునిసత్తమైః॥

వ్యా ॥ జాతకం మృతకంచ ప్రత్యేకమల్పమధికం పూర్ణమపూర్ణంచేతి చతుర్విధం। జాతమాత్రం విభజతే॥

మూ ॥ స్రావః పాతః ప్రసూతిశ్చ త్రివిధం జాతకం మతం॥

వ్యా ॥ స్రావనిమిత్తకం పాతనిమిత్తకం ప్రసూతినిమిత్తకంచేతి జాతకం త్రివిధం। నిమిత్తశబ్దానాం నైమిత్తికే లక్షణా। జాతకమృతకయోర్లక్షణం। విస్పష్టత్వాదుపేక్ష్య అల్పాదీనాం లక్షణమాహ॥

మూ॥ అల్పాధికే సమాఖ్యాతే తత్రాల్పాధికకాలకే ॥

వ్యా ॥ అల్పకాలత్వం అల్పాశౌచస్య లక్షణం- అధికకాలత్వమధికాశౌచస్య లక్షణమిత్యర్థః। పూర్ణాపూర్ణయోర్లక్షణమాహ ॥

మూ ॥ దశాహద్వాదశాహార్ధమాసమాసానువర్తియత్ ।
తద్వర్ణానాం క్రమాత్పూర్ణమపూర్ణమితరత్పునః ॥

వ్యా॥ బ్రాహ్మణానాందశాహంపూర్ణం - క్షత్రియాణాంద్వాదశా
హంపూర్ణం - వైశ్యానాంపంచదశాహంపూర్ణం - శూద్రాణాంమా
సమాశౌచంపూర్ణమిత్యర్థః । తథాచదక్షః ॥ శ్లో॥ శుద్ధ్యేద్విప్రోదశా
హేనద్వాదశాహేనభూమిపః । వైశ్యఃపంచదశాహేనశూద్రో మాసే
నశుధ్యతీతిమార్కండేయోపి ॥ శ్లో॥ దశాహంబ్రాహ్మణస్తిష్ఠేద్దానహో
మాదివర్జితః । క్షత్రియోద్వాదశాహంతువైశ్యోమాసార్థమేవచ । శూ
ద్రస్తుమాసమాసీతనిజకర్మవివర్జితఇతి। విష్ణురపి ॥

సూ॥ బ్రాహ్మణస్యసపిండానాంజననమరణయోర్దశాహమాశౌచం
ద్వాదశాహంరాజన్యస్యపంచదశాహంవైశ్యస్యమాసంశూద్రస్యేతి॥ శూ
ద్రగ్రహణంసంకీర్ణానాముపలక్షణం॥తథాచ బ్రాహ్మే॥ శ్లో॥ శావాశౌ
చంప్రకుర్వంతిశూద్రవత్సర్వసంకీర్ణాఇతి॥ ఆపస్తంబస్తువిశేషమాహ॥ శ్లో॥
సర్వేషామనులోమానామాశౌచంమాతృవద్భవేత్ । పైత్రికంప్రతిలోమా
నామాశౌచంసప్భరిష్యత ఇతి।తథాచ బ్రాహ్మవచనంవైశ్యబీజశూద్రయో
ర్నిజసంకరవిషయం। శూద్రబీజసంభవానాం ప్రతిలోమానామాశౌచాభా
వమాహహారీతః ॥ శ్లో॥ శూద్రజప్రతిలోమానామాశౌచంనాస్తికించనేతి ।
జాబాలిరపి ॥ శ్లో॥ మాసంశూద్రస్యశేషాణాంసదాశౌచమితిస్మృతిః। తథా
పిమరణేతేషాంస్నానమాత్రంవిధీయతఇతి। బ్రాహ్మణాదీనాందశాహా
ద్యధికాశౌచస్యస్మృతిషుక్వాప్యదర్శనాత్। ఇదమేవపూర్ణమిత్యుచ్య
తే। అధికాశౌచప్రతిపాదకవచనానాంచిరంతనావాదత్వస్య మాధవీయాది
షువ్యవస్థాపనాత్ । స్రావాదీనాంలక్షణమాహ।స్రావాద్యాశౌచలక్షణం॥

మూ॥ గర్భస్యనిర్గమస్స్రావఋత్యేమాసచతుష్టయే । తతో
మాసద్వయేపాతఃప్రసూతిస్స్యాత్తతఃపరం ॥

వ్యా॥ గర్భాధానప్రభృత్యాద్యేషుచతుర్షుమాసేషుగర్భనిర్గమఃస్రా
వః। పంచమషష్ఠయోఃపాతః। సప్తమాదిషుప్రసవః। తథాచపరాశరః॥
శ్లో॥ ఆచతుర్థాద్భవేత్స్రావఃపాతఃపంచమషష్ఠయోః। అతఊర్ధ్వంప్ర
సూతిస్స్యాద్దశాహంసూతకంభవేదితి। స్మృతిసంగ్రహేపి॥ శ్లో॥ మాసత్ర

ద్యేచతుర్థేచగర్భస్య స్రావఇష్యతే। పాతస్స్యాత్పంచమేషష్ఠే ప్రసూతిస్సప్తమాదిష్వితి। స్రావాశౌచమాహ ॥

మూ॥ స్రావే మాతుస్త్రిరాత్రంస్యాన్మాసేషు త్రిషుసూతకం। చతుర్థేతుచతూరాత్రంపితాస్నానేనశుధ్యతి। చతుర్థ ఈషత్కాఠినస్రావే త్రిదివసంపితుః। మృదుస్రావేతుసర్వేషాం చతుర్థేస్నానమాత్రకం ॥

వ్యా॥ ఆద్యేషుత్రిషుమాసేషుగర్భస్రావేమాతుస్త్రిరాత్రమాశౌచం- చతుర్థేమాసిచతూరాత్రం - పితుస్తుమాసచతుష్టయేపిస్నానమాత్రం-చతుర్థేమాసిఈషత్కాఠినస్రావేపితుస్త్రిరాత్రమాశౌచం - తస్మిన్నేవమృదుస్రావేపిజ్ఞాతీనాంచసర్వేషాంస్నానమాత్రం। చతుర్థమాసఏవవిశిష్యజ్ఞాతీనాంస్నానవిహితేతతోర్వాచీనేమాసత్రయేస్నానంనాస్తీత్యవగమ్యతే॥ తత్రహారీతః॥ శ్లో॥ త్రిషుమాసేషుగర్భస్యస్రావేమాతుస్త్రిరాత్రకమితి। మరీచిరపి॥ శ్లో॥ స్రావేమాతుస్త్రిరాత్రంస్యాత్సపిండాశౌచవర్జనం। పాతేమాతుర్యథామాసంపిత్రాదీనాందినత్రయమితి। యమోపి॥ శ్లో॥ స్రావేచైవపితుస్స్నానంసపిండానాంనవిద్యతే। రజోదర్శనవన్మాతుఃపతనేమాససంఖ్యయేతి। ఇదంమాసత్రయవిషయం। పితురితిసోదరభ్రాతౄణాముపలక్షణంయత్రయత్రజనకగ్రహణంతత్రసర్వత్రసోదరాణాముపలక్షణమితిచంద్రికాదిష్వభిధానాత్। పైంగగృహ్యేపి। గర్భస్రావేమాసతుల్యారాత్రయఃస్త్రీణాంస్నానమాత్రమేవపురుషస్యేతి- ఆదిపురాణేపి॥ శ్లో॥ షణ్మాసాభ్యంతరేయావద్గర్భస్రావోభవేద్యది। తదామాససమైస్తాసాందివసైశ్శుద్ధిరిష్యతఇతి। అత్రస్రావశబ్దోనిర్గమమాత్రపరః। ఇదంమాససంఖ్యావిధానంతృతీయమాసప్రభృతివేదితవ్యం। సర్వవిషయత్వేపూర్వోదాహృతహారీతవచనవిరోధాపత్తేః। బ్రాహ్మేపి॥ శ్లో॥ సద్యశ్శౌచంసపిండానాంగర్భస్యపతనేసతీతి। ఇదంచతుర్థమాసాంతర్గతమృదుస్రావవిషయమితిచంద్రికాయాముక్తం। విజ్ఞానేశ్వరేణాప్యేతద్వచనంలిఖిత్వా ఇదంచసపిండానాంసద్యశ్శౌచవిధానంద్రవరూపగర్భస్రావపతనేవేదితవ్యం। యత్తు సర్వసిద్ధవచనం ఊనద్వివర్షేప్రేతేగర్భపతనేవాస

పిండానాం త్రిరాత్రమితి తత్పంచమషష్ఠయోః కఠినగర్భ విషయమిత్యుక్తం। తథాచ విజ్ఞానేశ్వరేణాపి ద్రవరూపగర్భ స్రావవిషయత్వేన వ్యవస్థాపితం సపిండానాం సద్యశ్శౌచం చతుర్థమాసాంతర్గతమృదుస్రావవిషయత్వేన పర్యవస్యతి। తతోర్వాచీనే మాసత్రయే సపిండానాం స్నానాభావేన తదీయసద్యశ్శౌచస్య మాసత్రయవిషయత్వానుపపత్తేః। ఏవమన్యేష్వపి నిబంధేషు ద్రవరూపగర్భపాతే సపిండానాం సద్యశ్శౌచం కఠినగర్భపాతే త్రిరాత్రమితి। ప్రతిపాదనాత్ ద్రవత్వస్య పంచమషష్ఠయోరసంభవాత్। పంచమాదర్వాగేవ సపిండానాం సద్యశ్శౌచమిత్యాపతతి। తత్రాపి మాసత్రయే సపిండానాం స్నానాభావేన తద్విషయత్వానుపపత్తేశ్చతుర్థమాస విషయత్వేన పర్యవస్యతీతి నిరవద్యం చతుర్థమాసశ్చేషత్కఠిన స్రావే జనకస్యావిశేషో వృద్ధవసిష్ఠేన దర్శితః॥ సూ॥ గర్భస్రావే మాసతుల్యా రాత్రయః స్త్రీణాం స్నానమాత్రమేవ పురుషస్యేషత్కఠినస్రావే తు త్రిరాత్రమితి । ఇదం చతుర్థమాసవిషయం। తత్పూర్వమీషత్కఠినస్రావాసంభవాత్। చతుర్థమాసే బహుషు దినేషు గతేషు స్వల్పకాఠిన్యసంభవాత్ । అత్ర పురుషస్యేత్యేకవచనాత్పితురేవ త్రిరాత్రమితి చంద్రికాయాముక్తం। స్మృతిముక్తాఫలేప్యనుమోదితం। నాత్ర సోదరభ్రాతురుపలక్షణం। జనకగ్రహణాభావాత్ । తస్యైవ తదుపలక్షకత్వాత్ । అత్ర తు పురుషగ్రహణాన్నైవేదం పంచమాదిమాసవిషయం। పంచమషష్ఠయోస్సపిండానామపి త్రిరాత్రవిధానేన పితురేవ త్రిరాత్రమిత్యనుపపన్నం స్యాత్ । ఏవం॥ శ్లో॥ త్రిరాత్రం స్రావమాశౌచం మాతురేవ విధీయతే। పిత్రాదీనాం సపిండానాం శుద్ధిస్సద్యోజలాప్లుతాదితి వృద్ధవిష్ణుఃచనేపి త్రిరాత్రాశౌచం మాసత్రయే మాతృవిషయం సద్యశ్శౌచం తు చతుర్థమాసే జ్ఞాతివిషయం అన్యథా॥ శ్లో॥ స్రావే చైవ పితుస్స్నానం సపిండానాం న విద్యత ఇతి యమరవచన విరోధాపత్తేః॥ పాతాశౌచమాహ॥

మూ॥ మాససంఖ్యాదినం మాతుః పాతేన్యేషాం దినత్రయం॥

వ్యా॥ పంచమషష్ఠయోః పాతే మాతుః క్రమేణ పంచదినం షడ్దినం చాశౌ

షుపిత్రాదీనాంసపిండానాం త్రిరాత్రమిత్యర్థః। వచనాని స్రావప్రకరణఏవోదాహృతాని। ఇదంచాశౌచంగర్భనిర్గమనిమిత్తంజాతకమేవనిర్గతస్య గర్భస్యనిష్ప్రాణత్వాత్ మరణనిమిత్తమపిస్నానమాత్రనివర్త్యమితిశావాశౌచప్రకరణేవక్ష్యతే। యత్తుయమవచనం॥ శ్లో॥ అదంతజాతేతనయే శిశౌగర్భచ్యుతేతథా। సపిండానాంతుసర్వేషామహోరాత్రమశౌచకమితి। తద్గ్రామాంతరేగర్భపాతవిషయం। అదంతజాతేమృతేజ్ఞాతీనామహోరాత్రంధ్వహనేవేదితవ్యం స్రావపాతాశౌచసంగ్రహః అన్యత్రసంగ్రహః॥ మాసత్రయమధ్యేగర్భస్రావేమాతుస్త్రిరాత్రమాశౌచం। చతుర్థేమాసిచతూరాత్రం। మాసచతుష్టయేపిజనకస్యస్నానమాత్రం। చతుర్థమాసఈషత్కఠినస్రావేజనకస్యత్రిరాత్రం। మృదుస్రావేతుస్నానమాత్రం। జ్ఞాతీనాంమాసత్రయమధ్యేస్నానమపినాస్తి। చతుర్థమాసేతుస్నానమస్తి। సోదరభ్రాతౄణాంతుజనకతుల్యమాశౌచం। ఈషత్కఠినస్రావమాత్రే సోదరస్యస్నానమాత్రమితివిశేషః। పంచమషష్ఠయోర్గర్భపాతేమాతుః క్రమేణపంచదినంషడ్దినంచాశౌచం। పిత్రాదీనాంసర్వేషాంత్రిరాత్రం జాతాశౌచం। స్రావాశౌచంతుస్నానమాత్రాన్నివర్తతే। గ్రామాంతరేగర్భపాతేపిత్రాదీనామేకరాత్రమితి॥ ఇతిశ్రీవేంకటాంబాగర్భసంభూతశ్రీసుబ్రహ్మణ్యసుధీవరవిరచితాయాం అభినవషడశీతివ్యాఖ్యాయాంధర్మప్రదీపికాఖ్యా స్రావపాతాయాంశౌచనిర్ణయః॥

ప్రసవాశౌచమాహ.

మూ॥ ప్రసూతౌతుసపిండానాంపూర్ణాశౌచముదీరితం। ఏకో
దశానాంత్రిదినంసగోత్రాణాంనకించన। స్త్రీపుంసప్రసవేమా
తుర్మాసవింశత్యహఃక్రమాత్। అస్పృశ్యత్వంతునైవాస్తిసూత
కేసూతికాంవినా। శావాశౌచేతుసర్వేషామస్పృశ్యత్వంసదాభ
వేత్। సూతకీమృతకీచైవనస్పృశేతాంపరస్పరమ్॥

వ్యా॥ సప్తమాదిషుప్రసవేపిత్రాదీనాంసర్వేషాందశాహాదికంపూర్ణమాశౌచం। ఏకోదకానాంత్రిరాత్రం। సగోత్రాణాంకిమపినాస్తి। సూ

తికాయాస్తు స్త్రీప్రసవేమాసమాశౌచం। పుంప్రసవేవింశతిరాత్రంస్నాత
కేపిత్రాదీనామస్పృశ్యత్వంనాస్తి। సూతికాయాస్తుయావదాశౌచమస్పృ
శ్యత్వం। తదపిదశాహపర్యంతమేవేతియుక్తం। శావాశౌచేతుసర్వేషాం
యావదాశౌచమస్పృశ్యత్వం। సూతకిమృతకినోఃపరస్పరమస్పృశ్యత్వమి
తిశ్లోకత్రయస్యార్థః॥అత్రసపిండవిషయేవచనాని ప్రాగేవోదాహృతాని।
సమానోదకవిషయేజాబాలిః॥ శ్లో॥ జన్మన్యేకోదకానాంతుత్రిరాత్రాచ్ఛు
ద్ధిరిష్యత ఇతి। సగోత్రవిషయేజననాశౌచస్యకాప్యస్మరణాత్ తేషాంకిమపి
నాస్తీతిద్రష్టవ్యం। మాతృవిషయేపైఠీనసిః॥సూ॥సూతికాంపుత్రజననీంవింశ
తిరాత్రేణకర్మాణికారయేన్మాసేనస్త్రీజననీమితి।ఇదమేకాదశదినప్రభృతీతి
ద్రావిడాః।తదన్యేతుప్రసవదినప్రభృతీత్యాహుః। అస్పృశ్యత్వవిషయేఆదిపు
రాణం॥శ్లో॥పతితంసూతికామంత్యంశవంస్పృష్ట్వాచకామతః। స్నాత్వాస
చేలంస్పృష్ట్వాగ్నింఘృతంప్రాశ్యవిశుధ్యతీతి॥అంగిరాఅపి॥శ్లో॥సూతకేసూ
తికావర్జంసంస్పర్శోననిషిధ్యతి।సంస్పర్శేసూతికాయాస్తుస్నానమేవవిధీయ
త ఇతి-ఏవకారేణఘృతప్రాశనాదేర్నివృత్తిః। అత్రపూర్వవచనంబుద్ధిపూర్వక
స్పర్శవిషయం। ద్వితీయవచనంతుఅబుద్ధిపూర్వకవిషయం।ఇదంచాస్పృశ్య
త్వందశాహపర్యంతమేవ। తథాచశాతాతపః॥ శ్లో॥ సూతికాసర్వవ
ర్ణానాందశరాత్రేణశుధ్యతి। ఋతౌచనపృథక్శౌచంసర్వవర్ణేష్వయం
విధిరితి।పారస్కరోపి॥ శ్లో॥ ద్విజాతిసూతికాయాస్యాత్సాదశాహేనశు
ధ్యతి। త్రయోదశేహ్ని సంప్రాప్తేశూద్రాశుధ్యత్యసంశయ ఇతి। సం
వర్తోపి॥ శ్లో॥ అజగావోమహిష్యశ్చబ్రాహ్మణ్యశ్చప్రసూతికాః। ద
శరాత్రేణశుధ్యంతిభూమిష్ఠంచనవోదకమితి। సూతికావ్యతిరిక్తానాం పి
త్రాదీనాంఅస్పృశ్యత్వంనాస్త్యేవ। తథాచపరాశరః॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మ
ణానాంప్రసూతౌతుదేహస్పర్శోవిధీయతఇతి। అంగిరాఅపి॥ శ్లో॥ సూత
కేసూతికావర్జంసంస్పర్శోననిషిధ్యతఇతి। కార్ష్ణేపిః శ్లో॥ సూతకేతుస
పిండానామంగస్పర్శోనదుష్యతఇతి। జనకస్యైతుస్నానాత్పూర్వమస్పృశ్య
త్వం। తదూర్ధ్వంతుస్పర్శేనదోషః। తథాచసంవర్తః॥ శ్లో॥ జాతేపుత్రే
పితుస్స్నానంసచేలంతువిధీయతే। మాతాశుధ్యేద్దశాహేనస్నానాత్తు

స్పర్శనంపితురితి। ఆదిపురాణేపి॥ శ్లో॥ సూతకేతుముఖంద్దృష్ట్వాజాతస్యజనకస్తతః। కృత్వాసచేలంస్నానంతుశుద్ధోభవతుతత్క్షణాదితి। వసిష్ఠోపి॥ శ్లో॥ నాశౌచంవిద్యతేపుంసస్సంసర్గంచేన్నగచ్ఛతి।రజస్తత్రాశుచిజ్ఞేయం తచ్చపుంసోనవిద్యతఇతి। పైఠీనసిరపి॥ శ్లో॥ జననాసపిండాశ్శుచయోమాతాపిత్రోస్తుసూతకం। సూతకంమాతురేవస్యాదుపస్పృశ్య పితాశుచిరితి।

ద్రావిడవిషయేప్రసవాశౌచం.

సూతకం-అస్పృశ్యత్వలక్షణం। ఉపస్పర్శనంస్నానం। ద్రావిడాస్తుజననాశౌచేచతుర్దినపర్యంతమస్పృశ్యత్వమిత్యాహుః। తథాచతదీయేశతకే॥ శ్లో॥ అంతంశావేంగసంస్పర్శంత్యజేత్సూతౌచతుర్దినమితి - స్మృతిముక్తాఫలేతుమూలస్మృతివచనాభావాత్। ఉపస్పృశ్య పితాశుచిః। స్నానాత్తుస్పర్శనంపితుః। కృత్వాసచేలంస్నానంతుశుద్ధోభవతితత్క్షణాదిత్యాదిబహుస్మృతివచనవిరోధాచ్చ తదప్రమాణమిత్యుక్తం। యత్తుశతకకారేణస్మృత్యంతరవచనముదాహృతం॥ శ్లో॥ నస్పృశేయుర్నాసన్నాః స్త్రీతస్యాసన్నబాంధవాః జన్మన్యపివిపత్తౌచయావచ్చతురహంభవేదితి। తద్ద్విజాతీయాశౌచినోఃపరస్పరమస్పృశ్యత్వాభిప్రాయమిత్యుక్తం। యచ్చశతకేసూతికాయాఃదశాహాదూర్ధ్వమప్యాశౌచనివృత్తిపర్యంతమస్పృశ్యత్వముక్తం॥ శ్లో॥ దశాహందర్శనంవాక్యంసూతికాయాస్త్యజేత్తతః। అథాంతంస్పర్శమేవేత్థంపితుస్తుయమళోద్భవ ఇతి॥ శ్లో॥ మాతాశుద్ధ్యేద్దశాహేనస్నానాత్తుస్పర్శనంపితుః। బ్రాహ్మణీక్షత్రియావైశ్యాప్రసూతాదశభిర్దినైః। గతైశ్శూద్రాచసంస్పృశ్యాత్రయోదశభిరేవవేత్యాదిసంవర్తస్మృతిబ్రహ్మపురాణాదివచనవిరోధాచ్చాప్రమాణమిత్యుక్తం। కించసూతికాంపుత్రజననీంవింశతిరాత్రేణకర్మాణికారయేదితివచనేకర్మానధికారస్యైవవింశతిరాత్రాదిపర్యంతమనువృత్తిరభిధీయతఇతినాస్పృశ్యత్వశంకావకాశః। యత్తుబోధాయనవచనం॥ సూ॥ జననేతావన్మాతాపిత్రోర్దశాహమాశౌచంమాతురిత్యేక ఇతితచ్చంద్రికాయాం[illegible]పిత్రోరస్పృశ్యత్వమితిపూర్వపక్షత్వేనోక్తమితితావచ్ఛబ్దేనావగమ్యతే॥ మాతురేవాస్పృశ్యత్వమితిపక్షఏవసమీచీనఇతివ్యాఖ్యాతం। అఖండాదర్శేతుమాతాపి

త్రోకస్పృశ్యత్వంయమళస్త్రీపుంసప్రసవవిషయమిత్యుక్తం। అథవాద శాహమస్పృశ్యత్వమితిపక్షాంతరంభవతు। చతుర్దినమిత్యేతత్తుసర్వత్రై వాయుక్తం। యదిదశాహమధ్యేభర్తాఽవాసపిండోవాన్యోవాసూతికాం స్పృశతితదాస్పృష్టినిమిత్తస్నానాదేఃపూర్వమస్పృశ్యత్వమస్త్యేవ- తథా

సంపర్కాశౌచం.

చపారస్కరః॥ శ్లో॥ యదిపత్న్యాంప్రసూతాయాంద్విజస్సంపర్కమిచ్ఛతి। సూతకంతుభవేత్తస్యయదివిప్రష్షడంగవిదితి - సంపర్కంస్పర్శనంద్విజఇత్యుక్త్వాపతివ్యతిరిక్తానామప్యస్పృశ్యత్వమస్తీతిగమ్యతే - సుమంతురపి॥ సూ॥ సూతకంమాతురేవ - తాంస్పృశతాంనేతరేషామితి- తన్నివృత్తిస్తుప్రాగేవదర్శితా॥ సూతికయాసహశయనాసనాదికరణేతుయస్మిన్దినేసహశయనాదికంకృతం - తద్దినసంకృత్స్నమప్యస్పృశ్యత్వం - దశాహం సహశయనాదికంచేద్దశాహమస్పృశ్యత్వం - తథాచబృహస్పతిః॥ శ్లో॥ తయాసహసపిండోపిప్రకుర్యాచ్ఛయనాసనం- బాంధవోబాంధవోవాపిసదశాహేనశుధ్యతీతి - మృతకాశౌచేతుసర్వేషామాశౌచనివృత్తిపర్యంతమస్పృశ్యత్వం- సను॥ శ్లో॥ స్వాశౌచకాలేవిజ్ఞేయంస్పర్శనంతుత్రిభాగతః- దశాహాదిత్రిభాగేనకృతేసంచయనేక్రమాత్। అంగస్పర్శనమిచ్ఛంతివర్ణానాంతత్త్వదర్శినఇతి - దేవలాదివచనైస్త్రిధాకృతస్యశావాశౌచస్య పూర్వభాగంవిహాయమధ్యమాంతిమభాగయోరస్పృశ్యత్వంనాస్తీత్యుక్తమితిచేన్న - త్రిభాగాదూర్ధ్వంఅంగస్పర్శనస్యకలౌనిషిద్ధత్వాత్॥ శ్లో॥ అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వమంగస్పర్శనమేవచేత్యాద్యనుక్రమ్య॥ శ్లో॥ కలౌయుగేత్విమాన్ధర్మాన్వర్జ్యానాహుర్మనీషిణఇతి- చంద్రికామాధవీయాదిష్వభిధానాత్ - తస్మాన్మృతకాశౌచేసర్వత్రైవాస్పృశ్యత్వం। యదిస్వయంశావాశౌచీసన్ - సపిండవ్యతిరిక్తంసూత్యాశౌచినంస్పృశతి - తదాబుద్ధిపూర్వకస్పర్శేసాంతపనంచరేత్ - అబుద్ధిపూర్వకేతుతదర్ధం - సంచయనాదూర్ధ్వం- బుద్ధిపూర్వకస్పర్శేపాదకృచ్ఛ్రం- అబుద్ధిపూర్వకేత్వేకరాత్రముపవాసః - యదాతుస్వయంసూత్యాశౌచీసన్ సపిండవ్యతిరిక్తంశావాశౌచినంస్పృశతి - తదాబుద్ధిపూర్వకస్పర్శేకృచ్ఛ్రద్వయం. అబుద్ధి

ష్వర్వాకేత్వేకకృచ్ఛ్రం - సంచయనాదూర్ధ్వంతుపూర్వవత్ ॥ అత్ర భృగుః॥ శ్లో॥ శావాశౌచేసముత్పన్నేసూతకంతుయదాభవేత్ । అన్యాశౌచవతాంస్పర్శోనకర్తవ్యోద్విజన్మనామితి। స్వస్యశావాశౌచేపరస్యసూతకం యదాభవేదిత్యర్థః- స్మృత్యంతరేపి శ్లో॥పరస్యాశౌచినఃస్పర్శేశావాశౌచం. కథంభవేత్ - మత్యాసాంతపనంకుర్యాదమత్యాతుతదర్ధకం - అస్థిసంచయనాదర్వాగేవంశుద్ధిర్విధీయతే । ఊర్ధ్వంత్రిరాత్రంవిజ్ఞేయంమత్యాతుదినంభవేత్ । సూతకేశావసంస్పర్శేమత్యాకృచ్ఛ్రద్వయంచరేత్ । అమత్యాకృచ్ఛ్రమేకంస్యాదిత్యువాచబృహస్పతిరితి - మూలశ్లోకగతసపిండాదిశబ్దార్థస్తు ఏకస్మిన్గోత్రే.కూటస్థప్రభృతిగణితాఃపుత్రపౌత్రాదయస్సప్తపూరుషాస్సపిండాః - ఏవంపితృపితామహప్రపితామహాదయోపిపూర్వేసప్తపూరుషాస్సపిండాఇత్యుచ్యతే। సంతానభేదేపియతఃప్రభృతిద్వౌవాబహవోవాసంతానాః ప్రవృత్తాస్సకూటస్థః। కూటస్థప్రభృతిగణితానానాసంతానవర్తినోప్యేకగోత్రాసుప్రతిష్ఠాస్సప్తపూరుషాః పరస్పరంసపిండాఇత్యుచ్యంతే- దౌహిత్రాదయస్తుగోత్రభేదాత్ సపిండానభవంతి - అష్టమప్రభృతిచతుర్దశపర్యంతా ఏకగోత్రాస్సమానోదకాః. తతఃపరంఏకవింశతిపర్యంతాస్సగోత్రాః - చతుర్దశాత్ప్రాగపిజన్మనామ్నోరుభయోరప్యన్యతరస్యవావిస్మృతౌసగోత్రాఏవ - అస్మత్కులప్రభవోయమితిస్మరణాభావోజన్మవిస్మృతిః - దేవదత్తవంశ్యోవయమితిస్మరణాభావోనామవిస్మృతిః - స్త్రీణాంతుత్రిపూరుషపర్యంతంసాపిండ్యం- తదూర్ధ్వంత్రిపూరుషపర్యంతంసమానోదకత్వం - సప్తమప్రభృతిసగోత్రత్వం-వివాహోర్ధ్వంతదపినాస్తి- తథాభర్తృపక్షేసప్తపూరుషంసాపిణ్డ్యం - తత్రశంఖః॥ శ్లో॥ సపిండతాతునిర్దిష్టాగోత్రతస్సప్తపూరుషేతి-గోత్రతఏకగోత్రతః- పరాశరోపి॥ శ్లో॥సపిండతాతుపురుషేసప్తమేవినివర్తతే సజాతీయేషువర్ణేషుచతుర్ష్వభిన్నజాతిష్వితి- బ్రాహ్మణత్వాదినాసజాతీయత్వం-శాతాతపోపి॥శ్లో॥ పుత్రాణాంచాసవర్ణానాంప్రవృత్తానాంచయోషితాం - సపిండతాతునిర్దిష్టాపితృపక్షేత్రిపూరుషాదితి- బ్రహ్మపురాణేపి- సపిండతాతుకన్యానాంసవర్ణానాంత్రిపూరుషీ।ఏకోదకాస్తతశ్చోర్ధ్వంనిర్ది

ష్టాస్తు త్రిపూరుషాదితి- తస్మాత్కన్యా జననే త్రిపూరుషపర్యంతమేవ పూ
ర్ణాశౌచమితి - విజ్ఞానేశ్వరమాధవాచార్యాదయః- తత్రాపి భిన్నోదర
పితృవ్యపుత్రస్యాశౌచం నాస్తి ॥ శ్లో॥ భిన్నోదరస్య భార్యా తు స్త్రీప్రసూ
తా భవేద్యతి - భ్రాతుర్దశాహమాశౌచం తత్పుత్రస్య న విద్యత ఇతి స్మర
ణాత్ కమలాకరాదయస్తు ఇదం త్రిపూరుషసాపిండ్యం కాసీసకన్యాపరం- అ
న్యాసాం సప్తపూరుషమేవ - అన్యథా॥ శ్లో॥ అప్రత్తానాం తథా స్త్రీణాం
సాపిండ్యం సప్తపూరుషం ప్రత్తానాం భర్తృసాపిండ్యం ప్రాహ దేవః ప్రజా
పతిరితి- కౌర్మ్యవచనవిరోధాదిత్యాహుః - యథాచారస్తథాచరణీ
య్యః వైకల్పికేషు పదార్థేషు శిష్టాచారస్య నియామకత్వాత్ ప్రకృతే చ వి
రుద్ధయోరుభయోరపి కల్పయోశ్శాస్త్రవిహితత్వేన వైకల్పికత్వాత్ । విక
ల్పోహి ద్వివిధః । వ్యవస్థితోఽవ్యవస్థితశ్చ । యత్ర వ్యవస్థిత ఆచారః । తత్ర వి
కల్పోపి వ్యవస్థితః । యత్రాచారోఽవ్యవస్థితః । తత్రైచ్ఛికో వికల్ప ఇతి స
ర్వనిబంధేష్వభిధానాత్ । ప్రకృతే చ విజ్ఞానేశ్వరాదిమతానుసారేణ ద్రా
విడానామాచారో దృశ్యతే । అన్యేషాం తు కమలాకరాదిమతానుసారేణ ।
తథా చ తైస్తైస్తథాచరణీయ్యమితి వ్యవస్థా । యత్తు కేషుచిద్వచనేషు కన్యా
నాం పంచపూరుషసాపిండ్యం ప్రతీయతే తద్వివాహనిషేధవిషయం । ఆశౌ
చే తు త్రిపూరుషమేవ । సమానోదకవిషయో వ్యాఘ్రః ॥ శ్లో॥ సమానోదక
భావస్తు నివర్తేతా చతుర్దశాత్ జన్మనామ్నోః స్మృతేరేకే తత్ప
రం గోత్రముచ్యత ఇతి- ఆజన్మస్మృతేరిత్యత్రాప్యనుషంగ ఇతి । ఇయంచా
నుస్మృతిశ్చతుర్దశపర్యంతమేవ । తతః పరం జన్మనామ్నోః స్మరణేన సగోత్ర
త్వమేవేతి చంద్రికాయాముక్తం । మనురపి ॥ శ్లో॥ సపిండతా తు పురుషే
సప్తమే వినివర్తతే । సమానోదకభావస్తు జన్మనామ్నోరవేదన ఇతి - స్మృ
త్యంతరేపి ॥ శ్లో॥ సమానోదకభావస్య నివృత్తిస్స్యాచ్చ వేదనే । జన్మనామ్నో
రన్యతరావిజ్ఞానేపి నివర్తత ఇతి । యత్తు సపిండనివృత్తిః సప్తమే పంచమే వా ॥
శ్లో॥ దాయాద్విచ్ఛేదమాప్నోతి పంచమే వాత్మవంశజ ఇతి । గౌతమపరాశ
రాదివచనైః పంచమ ఏవ సాపిండ్యనివృత్తిమంగీకృత్య ॥ శ్లో॥ చతుర్థే దశ
రాత్రం స్యాత్షణ్ణిశాః పుంసి పంచమే । షష్ఠే చతురహాచ్ఛుద్ధిః సప్తమే తు దినత్ర

యాదితి। క్రమేణాశౌచసంకోచనం। యదపి॥ శ్లో॥ గ్రంథార్థతో విజానాతి వేదమంగైస్సమన్వితం। సకల్పం సరహస్యంచ క్రియావాంశ్చేన్న సూతకం। ఏకాహాచ్ఛుధ్యతే విప్రో యోగ్ని వేదసమన్విత ఇత్యాదివచనైర్విద్యాదితారతమ్యేన ఆశౌచసంకోచనం తత్కలియుగే నిషిద్ధం॥ శ్లో॥ దశాహాఘవ విప్రస్య సపిండమరణే సతి। కల్పాంతరాణి కుర్వాణః కలౌ వ్యామోహకిల్బిషీతి। హారీతవచనేన దశాహాశౌచభిన్నస్య క్రమాశౌచస్య గుణాశౌచస్య చ నిందితత్వాత్ ॥ శ్లో॥ అసవర్ణాసు కన్యాసు వివాహశ్చ ద్విజాతిషు। వృత్తస్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసంకోచనం తథా। అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వమంగస్పర్శనమేవ చేత్యాద్యనుక్రమ్య॥ శ్లో॥ ఏతాని లోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌ మహాత్మభిః। నివర్తితాని కర్మాణి వ్యవస్థాపూర్వకం బుధైరితి చంద్రి

యావజ్జీవాశౌచనిందా.

కాదిష్వభిధానాచ్చ - యదపి॥ శ్లో॥ క్రియాహీనస్య విప్రస్య మహారోగిణ ఏవ చ। యథేష్టాచరణస్యాహుర్మరణాంతమశౌచకమితి కౌర్మ్య వచనేన। శ్లో॥ వ్యాధితస్య కదర్యస్య ఋణగ్రస్తస్య సర్వదా। క్రియాహీనస్య మూర్ఖస్య స్త్రీజితస్య విశేషతః। వ్యసనాసక్తచిత్తస్య పరాధీనస్య నిత్యశః। భక్తిశ్రద్ధావిహీనస్య భస్మాంతం సూతకం భవేత్। నాసూతకం కదాచిత్స్యాద్యావజ్జీవం తు సూతకమితి। దక్షవచనేన చ సత్కర్మహీనానామాశౌచాధిక్యవర్ణనం - తదప్యనాదరణీయం॥ శ్లో॥ జన్మకర్మపరిభ్రష్టస్సంధ్యోపాసనవర్జితః। నామధారకవిప్రస్తు దశాహం సూతకీ భవేత్। ఇతి పరాశరవచనేన పరమభ్రష్టస్యాపి నామధారకవిప్రస్య దశాహాశౌచవిధానేన కదర్యాదీనాం యావజ్జీవాశౌచమత్యంతాయుక్తమిత్యాదాహృతకౌర్మాది వచనానాం నిందార్థవాదత్వేన మాధవీయాదిషు వ్యవస్థాపనాత్ ॥ జన్మకర్మపరిభ్రష్టః గర్భాధానాదిసంస్కారరహితః - నామధారకస్వరూపమాహ వ్యాసః ॥ శ్లో॥ బ్రహ్మబీజసముత్పన్నో మంత్రసంస్కారవర్జితః। జాతిమాత్రోపజీవీ చ స భవేన్నామధారకః। గర్భాధానాదిభిర్ముక్తస్తథోపనయనేన చ। న కర్మకృన్న చాధీతే స భవేన్నామధారక ఇతి। పుత్రజననానంతరం జాతకర్మకరణాయ ముహూర్తమాశౌచం నాస్తీత్యాహ

మూ॥ నాభికృంతనతఃపూర్వం సూతకం న విధీయతే ॥

వ్యా॥ నాభిచ్ఛేదాత్పూర్వం జాతకర్మకరణాయ తత్సాహాయ్యకరణాయ చ మాతాపిత్రోర్భ్రాతౄణాం జ్ఞాతీనాం చ సూతకం నాస్తీత్యర్థః॥ శ్లో॥ యావన్నచ్ఛిద్యతే నాళం తావన్నాప్నోతి సూతకం। ఛిన్ననాళే తతః పశ్చాత్సూతకం తు విధీయతే। ఇతి జైమినిస్మరణాత్। దానవిషయే కృత్స్నేపి జన్మదినే సూతకం నాస్తీత్యాహ॥

పితృగృహే పుత్రప్రసవే.

మూ॥ పుత్రజన్మదినేపి త్రా ధనధాన్యగవాదికం। పక్వమన్నం
వినా దేయం ప్రతిగ్రాహ్యం తథేతరైః॥

వ్యా॥ స్పష్టం తథా చ దానమాత్రవిషయే జనకస్య శుద్ధిః। ఇతరేషాం చ ప్రతిగ్రహమాత్రే న దోషః। అత్ర మనుః॥ శ్లో॥ జాతే కుమారే తదహః కామం కుర్యాత్ప్రతిగ్రహం। హిరణ్యధాన్యగోవాసస్తిలానాం గుడసర్పిషామితి। శంఖలిఖితావపి॥ సూ॥ కుమారప్రసవే నాభ్యామచ్ఛిన్నాయాం గుడతిలవస్త్రహిరణ్యప్రావరణధాన్యాదిప్రతిగ్రహేష్వదోషస్తదహరిత్యేక ఇతి। వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యోపి॥ శ్లో॥ కుమారజన్మదివసే విప్రైః కార్యః ప్రతిగ్రహః। హిరణ్యభూగవాశ్వాజవాసశ్శయ్యాసనాదిషు। తత్ర సర్వం ప్రతిగ్రాహ్యం కృతాన్నం తు న భక్షయేత్। భక్షయిత్వా తు సంమోహాత్ ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేదితి। అత్ర యస్మిన్దినే పక్వాన్నభోజనం కృతం తత్ప్రభృతి యావంతి సూతకదినాన్యవశిష్టాని తావద్దినపర్యంతమాశౌచమస్తి। తదగ్రే వక్ష్యతే। బోధాయనోపి॥ శ్లో॥ గుడతైలహిరణ్యానాం గోధాన్యానాం చ వాససాం। తస్మిన్నహని వాన్యస్య విప్రైః కార్యః ప్రతిగ్రహః। ప్రాఙ్నాభిచ్ఛేదనాద్గ్రాహ్యస్త్యక్తాసీత్యపి రేజగురితి। పరాశరోపి॥ శ్లో॥ కలౌ యజ్ఞే వివాహే చ సంక్రాంతౌ గ్రహణే తథా। పుత్రే జాతే వ్యతీపాతే దత్తం భవతి చాక్షయం। శర్వర్యాం దానమస్తీతి నాన్యత్ర తు విధీయత ఇతి। స్మృతిసంగ్రహేపి॥ శ్లో॥ పుత్రజన్మని యాత్రాయాం శర్వర్యాం దత్తమక్షయమితి। ఇదం రాత్రిదానం రాత్రిప్రసవే వేదితవ్యం॥

పితృగృహేపుత్రిప్రసవే ॥

మూ ॥ ప్రసూతా చేత్పితుర్గేహే పుత్రీ పిత్రోస్త్రిరాత్రకం।
భ్రాతౄణాంచ త్రిరాత్రం స్యాత్ జ్ఞాతీనామేకరాత్రకం॥

వ్యా ॥ పితుర్గేహే పుత్రీ ప్రసూతా చేత్పిత్రోర్భ్రాతౄణాంచ త్రిరాత్రం। జ్ఞాతీనామేకరాత్రమిత్యర్థః। దత్తా నారీ పితుర్గేహే ప్రసూయేత మ్రియేత వా। తద్బంధువర్గస్త్వేకేన శుద్ధ్యేత్సజనకస్త్రిభిరితి బ్రహ్మపురాణవచనాత్ ॥

మూ ॥ శేషతస్సంచయస్సర్వే దశాహాంతర్జనిశ్రుతౌ ॥

వ్యా ॥ దశాహాభ్యంతరే జననశ్రవణే దశాహశేషేణైవ సర్వే పితృభ్రాతృజ్ఞాతయశ్శుద్ధా భవంతి। తథా చ శంఖః ॥ శ్లో॥ దేశాంతరగతం శ్రుత్వా కల్యాణం మరణం తథా। యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భవేదితి। బృహస్పతిరపి ॥ శ్లో ॥ అన్యదేశమృతం జ్ఞాతిం శ్రుత్వా పుత్రస్య జన్మ చ। అనిర్గతదశాహం తు శేషాహోభిర్విశుధ్యతీతి। పుత్రస్యేతి జ్ఞాతేరప్యుపలక్షణం॥

మూ ॥ స్నానం పితురక్రాంతే జ్ఞాతీనాంతు న కించన ॥

వ్యా ॥ అతిక్రాంతే దశాహే వర్శాజ్జననశ్రవణే జనకస్య సచేలస్నానమాత్రం। జ్ఞాతీనాం తదపి నాస్తి ॥ శ్లో॥ నిర్దశం జ్ఞాతిమరణం శ్రుత్వా పుత్రస్య జన్మ చ। సవాసా జలమాప్లుత్య శుద్ధో భవతి మానవ ఇతి। మనుస్మరణాత్। అత్ర పుత్రగ్రహణాత్పితురేవ స్నానం నాన్యేషాం। అత ఏవ దేవలః ॥ శ్లో ॥ నాశుచస్స్వల్పమప్యస్తి వ్యతీతేషు దినేష్వపీతి. స్వల్పమపి నాస్తీత్యనేన జ్ఞాతీనాం స్నానమపి నాస్తీతి ప్రతీయతే దశాహమధ్యే శిశుమరణే ॥

మూ ॥ అచ్ఛిన్ననాభేమరణే జనన్యాః పూర్ణసూతకం। పిత్రాదీనాం సపిండానాం త్రిరాత్రమునిభిః స్మృతం। ఛిన్ననాభిర్యది మృతో మృతో వా జాయతే యది। పూర్ణాశౌచం జనన్యాశ్చ పిత్రాదీనాంచ నిశ్చితః ॥

వ్యా ॥ జాతస్య శిశోర్నాభిచ్ఛేదాత్పూర్వం మరణే మాతుః పూర్ణం జాతాశౌచం। పితాదీనాం సర్వేషాం త్రిరాత్రం జాతాశౌచం। ఇదంచ వక్ష్యమాణ దశరాత్రేణ వికల్ప్యతే। మృతకాశౌచం తు స్నానమాత్రనివ

ర్త్యమితిశావాశౌచప్రకరణేవక్ష్యతే। నాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వంమరణేమా
తాపిత్రోర్భ్రాతౄణాంచదశాహశేషపర్యంతంమృతకాశౌచం।తథా
పజన్మదినేమృతౌదశాహంపూర్ణం। ద్వితీయాదిదినేషుమృతౌశేషేణశుద్ధిః
మృతప్రసవేమాతుఃపూర్ణంమృతకాశౌచం। పితుఃపూర్ణంజాతాశౌచం।జ్ఞా
తీనాంతుఛిన్ననాభిమరణేమృతప్రసవేచపూర్ణంజాతాశౌచమేవ। మృతకా
శౌచంతుస్నానమాత్రనివర్త్యమితివక్ష్యతే। ఏవంవిభజ్యశ్లోకార్థోద్రష్ట
వ్యః- శ్లోకస్తుఋషివచనచ్ఛాయానుసారేణసంకలితాత్మనారచితఇత్యవ
గంతవ్యం। అత్రవృద్ధమనుః ॥ శ్లో॥ జీవఽజ్జాతోయదితతోమృతస్సూతకఏ
వతు। సూతకంసకలంమాతుఃపిత్రాదీనాంత్రిరాత్రకమితి।ఇదంనాభిచ్ఛే
దాత్పూర్వంమరణవిషయమితివిజ్ఞానేశ్వరాదయః। హారీతోపి॥శ్లో॥ జాతే
మృతేమృతేజాతేసపిండానాందశాహకమితిజాతాశౌచమితిశేషః। ఇదంనా
భిచ్ఛేదాదూర్ధ్వంమరణవిషయమితితద్వ్యాహుః। పారస్కరోపి। శ్లో॥ గ
ర్భేయదివిపత్తిస్స్యాద్దశాహంసూతకంభవేదితి। పిత్రాదీనామితిశేషః।
సూతకంసూత్యాశౌచం। అస్మిన్నేవవిషయేమృతకాశౌచప్రతిపాదకవచ
నాన్యుపరిష్టాదుదాహరిష్యంతే- యత్తు ॥ శ్లో ॥ అధస్తాన్నవమాన్మాసా
చ్ఛుద్ధిస్స్యాత్ప్రసవేసదా। మృతేజీవతివాతస్మిన్నహోభిర్మాససంఖ్యయే
తిచతుర్వింశతివచనేనసప్తమాష్టమయోః ప్రసవే క్రమేణసప్తరాత్రమష్టరా
త్రముక్తం। తద్వైకల్పికమితిమాధవీయాదౌవ్యవస్థాపితం - అత్రయథా
చారస్తథాచరణీయ్యం। ఏవంప్రథమోద్దిష్టంజాతకంసమ్యగేవనిరూపితం।
అత్రయత్కించిద్విస్మృతంచేత్తదస్మత్కృతధర్మచింతామణౌద్రష్టవ్యం।
సంగ్రహస్తుపితృపితామహప్రపితామహాదయస్సప్తపూర్వాఃపురుషాః।

ప్రసవాశౌచసంగ్రహః.

పుత్రపౌత్రాదయస్సప్తాపరాఃపురుషాస్సపిండాఃసంతానభేదేపియతః
ప్రభృతిద్వావాబహవోవాసంతానాఃప్రవృత్తాస్సకూటస్థః। కూటస్థప్రభృ
తిగణితానానాసంతానవర్తినోప్యేకగోత్రానుప్రవిష్టాస్సప్తపూరుషాః
పరస్పరంసపిండాః। తేజ్ఞాతయఇత్యుచ్యంతే। దౌహిత్రాదయస్తుభిన్నగో
త్రాస్సపిండానభవంతి - అష్టమప్రభృతిచతుర్దశపర్యంతాఏకగోత్రా

సుత్రప్రవిష్టాస్సమానోదకాః। పంచదశప్రభృతి ఏకవింశతిపర్యంతాస్సగో
త్రాః। పంచదశాత్ప్రాగపి అస్మత్కులప్రభవోయం దేవదత్తవంశ్యావ
యమితిజన్మనామ్నోరన్యతరస్యాపి విస్మృతౌ సగోత్రా ఏవ। అనూఢాః
స్త్రియస్తు కూటస్థప్రభృతి త్రిపూరుషపర్యంతాస్సపిండాః। తతస్త్రిపూరు
షపర్యంతాస్సమానోదకాః। సప్తమప్రభృతి సగోత్రాః। తత్ర ప్రసూ
తౌ సపిండానాం దశరాత్రమాశౌచం - క్షత్రియాదీనాం ద్వాదశరాత్రా
దికం। సంకీర్ణానాంతు అనులోమానాం మాతృవర్ణవదాశౌచం। ప్రతి
లోమానాం పితృవర్ణవత్। శూద్రబీజసంభవానాం ప్రతిలోమానామా
శౌచం నాస్త్యేవ। మృతకే స్నానమాత్రం। సమానోదకానాం త్రిరాత్రం.
క్షత్రియాదీనామపి సమానోదకానాం త్రిరాత్రమేవ- సగోత్రాణాం కిమ
పి నాస్తి-సూతికాయాస్తు అస్పృశ్యత్వం యుగత్రయపరిహరణాదిహేతుభూ
తమత్యంతాశౌచం దశరాత్రం- శూద్రాయా ద్వాదశరాత్రం - కర్మానధి
కారలక్షణం తు స్త్రీప్రసవే మాసం। పుంప్రసవే వింశతిరాత్రం - పితృగృ
హే పుత్రికా ప్రసూతా చేన్మాతాపితృభ్రాతౄణాం త్రిరాత్రం-జ్ఞాతీనామే
కరాత్రం- గృహాంతరే ప్రసూతా చేత్కిమపి నాస్తి - తత్ర పిద్రవ్యప్ర
దానే త్రిరాత్రమస్తీతి కేచిత్ - కన్యాజననే తు పక్షిణ్యాశౌచం - కిమపి నాస్తీ
తి కేచిత్। దూరవృత్తం పుత్రజననం జ్ఞాతిజననం వా దశాహమధ్యే శ్రుతం
చేద్దశాహశేషేణైవ శుద్ధిః- దశాహాదూర్ధ్వం శ్రుతం చేత్పితుస్సచేలస్నాన
మాత్రం- భ్రాతౄణాం జ్ఞాతీనాం కిమపి నాస్తి- సమానోదకానాం తు త్రిరా
త్రమధ్యే జననశ్రవణే త్రిరాత్రశేషేణ శుద్ధిః- తదూర్ధ్వం శ్రవణే కిమపి నా
స్తి- జాతస్య శిశోర్నాభిచ్ఛేదాత్పూర్వం మరణే తూతుః దశరాత్రం జాతాశౌ
చం- అస్పృశ్యత్వంచ- కర్మానధికారలక్షణం తు స్త్రీప్రసవే మాసం- పుం
ప్రసవే వింశతిరాత్రం - పిత్రాదీనాం సర్వేషాం త్రిరాత్రం జాతాశౌచం ద
శరాత్రం వా - మృతకాశౌచం తు స్నానమాత్రాన్నివర్తతే। నాభిచ్ఛేదా
దూర్ధ్వం మరణే మాతాపితృభ్రాతౄణాం జన్మదశాహశేషపర్యంతం మృత
కాశౌచం - తథా జన్మదినే మరణే దశరాత్రం - ద్వితీయాదిదినేషు మరణేన

వరాత్రాదికం - జ్ఞాతీనాంతుదశరాత్రంజాతాశౌచమేవ - మృతకాశౌ
చంతుస్నానమాత్రాన్నివర్తతేప్రసవేమాతుఃదశరాత్రంమృత
కాశౌచం - పిత్రాదీనాంసర్వేషాందశరాత్రంజాతాశౌచమేవ - మృత
కాశౌచంతుస్నానమాత్రనివర్త్యం-సూత్యాశౌచేసూతికావ్యతిరిక్తానాం
పిత్రాదీనామస్పృశ్యత్వంనాస్తి - పితుఃపుత్రజననానంతరభావిస
చేలస్నానాత్పూర్వమస్పృశ్యత్వం - పశ్చాదస్పృశ్యత్వంనాస్తి - మృతకా
శౌచేతుసర్వేషామాశౌచనివృత్తిపర్యంతమస్పృశ్యత్వం - యదిపతిఃపుత్రో
జ్ఞాతిరన్యోవా యఃకశ్చిత్పురుషోవాస్త్రీవాదశరాత్రమధ్యేసూతికాం
స్పృశతి - తస్యసచేలస్నానాగ్నిస్పర్శనఘృతప్రాశనైశ్శుద్ధిః - అన్యోపి
యఃకశ్చిత్సూతికాస్పృష్టంపురుషంస్త్రియంవాస్పృష్టనిమిత్తస్నానాదేః
పూర్వంస్పృశతి - తస్యాపిస్నానమాత్రం - సూతికయాసహశయనాసనా
దికరణేకృత్స్నమేవతద్దహోరాత్రమాశౌచంయస్మిన్దినేసహశయనా
దికంకృతంతదహోరాత్రంకృత్స్నమాశౌచం-జాతస్యశిశోస్తుస్నానీమేవ
జాతకర్మకరణేపిత్రాదీనాంసర్వేషాంజాతకర్మసమాప్తిపర్యంతంసూ
తకంనాస్తి - దానవిషయేతుకృత్స్నేపిజన్మదినేసూతకంనాస్తి - అన్యకర్మ
సుసూతకమస్త్యేవ - తత్రపక్వాన్నవ్యతిరిక్తంసర్వందేయంబ్రాహ్మణా
నామపితత్ప్రతిగ్రహేనదోషః-పక్వాన్నభోజనేతుసూతకినాంయావత్సూ
తకసమాప్తిస్తావత్కాలంభోక్తురపిసూతకంభవతి - అజ్ఞానాత్సూతకాన్న
భోజనేతునైష్పురీష్యపర్యంతమేవభోక్తుస్సూతకం - తథాచలఘుభోజనే
త్రిరాత్రం- భక్ష్యాదిగురుభోజనేసప్తరాత్రం-అంతేసచేలంస్నాత్వాచాం
ద్రాయణంచరేత్ । యదిశావాశౌచీసూత్యాశౌచినంసంచయనాత్పూ
ర్వంస్పృశతి - తదాబుద్ధిపూర్వకస్పర్శేసాంతపనంచరేత్ - అబుద్ధిపూర్వ
కేతుతదర్ధం। సంచయనాదూర్ధ్వంచేద్బుద్ధిపూర్వకస్పర్శేపాదకృచ్ఛ్రం
అబుద్ధిపూర్వకేత్వేకరాత్రముపవాసః। యదితుసూత్యాశౌచీశావాశౌచి
నంస్పృశతితదాసంచయనాత్పూర్వంబుద్ధిపూర్వకస్పర్శేకృచ్ఛ్రద్వయం-
అబుద్ధిపూర్వకస్పర్శేత్వేకకృచ్ఛ్రం- సంచయనాదూర్ధ్వంబుద్ధిపూర్వక
స్పర్శేపాదకృచ్ఛ్రంఅబుద్ధిపూర్వకస్పర్శేత్వేకరాత్రముపవాసః। ద్రా

౨౨. గర్భపాతమృతప్రసవదశాహాభ్యంతరశిశుమరణాశౌచనిర్ణయః.

ఊఢానాంతు కన్యాజననే మాతాపితృభ్రాతౄణాం పితృవ్యతత్పుత్రయోః పితామహతద్భ్రాత్రోశ్చాశౌచం- అన్యేషాంకిమపినాస్తి- పితృవ్యాభిన్నోదరశ్చేత్తస్యైవాశౌచం- తత్పుత్రస్యాశౌచంనాస్తి- ప్రసవాశౌచినాంచతుర్దినపర్యంతమస్పృశ్యత్వమస్తీతిశతకకారః- నాస్తీతిస్మృతిముక్తాఫలకారః। సూతికాయాస్త్రీప్రసవేచత్వారింశద్దినాన్యాశౌచం- పుంప్రసవేమాసమాశౌచం- తావత్పర్యంతమస్పృశ్యత్వమస్తీతిశతకకారః। దశాహపర్యంతమేవాస్పృశ్యత్వంతదూర్ధ్వంకర్మానధికారమాత్రమితిస్మృతిముక్తాఫలకారః- పితృగృహేపుత్రీప్రసూతాచేత్తన్మాతాపిత్రోస్త్రిరాత్రం- తద్భ్రాతురేకరాత్రం- జ్ఞాతీనాంకిమపినాస్తి - దశాహమధ్యేశిశుమరణేమాతాపిత్రోర్దశాహశేషపర్యంతంమృతకాశౌచం- భ్రాతుర్జాతాశౌచమేవ -దశమదినేశిశుమరణేమాతాపిత్రోర్దశాహాదూర్ధ్వంద్విరాత్రం- తస్మిన్నేవదినేఽష్టమయామేశిశుమరణేత్రిరాత్రం-అన్యత్సర్వంసమానం ॥ ఇతివేంకటాంబాగర్భసంభూత శ్రీసుబ్రహ్మణ్యసుధీవర విరచితాయామభినవషడశీతివ్యాఖ్యాయాం- ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయాం ప్రసవాశౌచనిర్ణయః.

మూ॥ పాతేమృతస్య ప్రసవేదశాహాంతమృతౌతథా। శా
వాశౌచంతుబంధూనాం విజ్ఞాతవ్యమనేకధా॥

వ్యా॥ పంచమషష్ఠయోర్గర్భపాతేసప్తమాదిషుమృతప్రసవేప్రసవానంతరంనాభిచ్ఛేదాత్పూర్వంమరణేచసర్వేషాంశిశుమరణనిమిత్తంసద్యస్స్నానమాత్రం- మృతప్రసవేమాతుర్దశాహంమరణాశౌచం- నాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వంమరణేమాతాపితృభ్రాతౄణాంజన్మదశాహసమాప్తిపర్యంతంమరణాశౌచం- జన్మదినేచేద్దశాహం- ద్వితీయాదిదినేషుచేన్నవరాత్రాదికం- జ్ఞాతీనాంతుస్నానమాత్రం- ఏతేషాంజాతాశౌచంతుప్రాగుక్తమేవ। తథాచాదిపురాణం॥ శ్లో॥ స్త్రీణాంతుపతితోగర్భస్సద్యోజాతోమృతోఽథవా। అజాతదంతోమాసైర్వామృతఃషడ్భిర్గతైస్తథా। వస్త్రాద్యైర్భూషితంకృత్వాక్షేప్తవ్యస్సతుకాష్ఠవత్। ఖనిత్వాతుశనైర్భూమింసద్యశ్శౌచంవిధీయతఇతి। గతైః ప్రాప్తైర్నత్వతిక్రాంతైః

తథాచఅజాతదంతోవామృతఃషణ్మాసాభ్యంతరేవామృతఇత్యర్థః॥ వృద్ధ
విష్ణురపి॥ సూ॥ మృతేజాతేకులస్యసద్యశ్శుద్ధిరితి॥ వ్యాఘ్రోపి॥ శ్లో॥ జాతే
మృతేసపిండానాంసద్యశ్శుద్ధిర్విధీయతే॥ దశాహేనైవదంపత్యోస్సోదరా
ణాంతథైవచేతి। ఇదంనాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వంమరణవిషయం - దశాహేనై
వజన్మదశాహేనైవ-సోదరశబ్దోభిన్నోదరస్యాప్యుపలక్షకః - సద్యశ్శుద్ధి
స్తత్కాలపరః - యదామరణనిశ్చయః తదానీమేవస్నానంకృత్వా శుధ్యతీ
త్యర్థః - పునశ్చసఏవ॥ శ్లో ॥ అంతర్దశాహేజాతస్యశిశోర్నిష్క్రమ
ణంయది। సూతకేనైవశుద్ధిస్స్యాత్పిత్రోశ్చాతాతపోబ్రవీదితి- పిత్రోరి
తిసోదరభ్రాతౄణాముపలక్షణం - పూర్వవచనానుసారాత్ । సూత
కేనైవసూతకాహోభిరేవ - తథాచనాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వంశిశుమరణేయ
త్పిత్రాదీనాంమరణనిమిత్తమాశౌచంతత్సూతకాహోభిరేవగచ్ఛతీతిచం
[illegible]కామాధవీయాదౌవ్యాఖ్యాతం- ననుజాతేమృతేసపిండానామితివ్యాఘ్ర
వచనందశాహోర్ధ్వమరణవిషయంభవితుమర్హతి - అన్యథాగర్భస్థే
ప్రేతేమాతురేవస్యాదాశౌచంజాతఉభయోః- కృతేనామ్నిసోదరాణాం
భిన్నోదరాణామప్యేవమితిపైంగవచనవిరోధాత్। అత్రనామకరణకాలో
దేకాదశదినాదారభ్యైవభ్రాతుర్మృతకాశౌచవిధానాత్ । అతస్సోదరా
ణాంపితృతుల్యమృతకాశౌచవిధాయకంవ్యాఘ్రవచనందశాహోర్ధ్వమర
ణవిషయమేవ - నతునాభిచ్ఛేదనాదూర్ధ్వందశాహమధ్యే మరణవిషయమి
తిచేన్న॥ శ్లో॥ జాతమాత్రే మృతేచాపిదశాహాత్పితరావశుచీ -కృతేనామ్ని
తునాభేనాందశరాత్రమఘంభవేత్ । భిన్నోదరాణాంభ్రాతౄణాంజాత
దంతేమృతేత్వఘం- దశాహంకృతచౌళేతుదత్తాదీనాంవిధీయతే ఇతి - బృ
హస్పతివచనవిరోధేనపైంగవచనమపిదంత,జననాదూర్ధ్వంమరణవిషయం
స్యాత్ - తత్రభిన్నోదరభ్రాతౄణాందంతజననాదూర్ధ్వమేవమృత
కాశౌచవిధానాత్- తత్రనానార్థవిధాయకస్యపైంగవచనస్యతదేకవిష
యత్వావశ్యంభావాచ్చనచకృతేనామ్నీతినామకరణానంతరమేవమృతకా
శౌచవిధానాత్ - నకాలాంతరవిషయత్వమితివాచ్యం - తథాచసతిజాతే
మృతఇతిజననానంతరమేవమృతకాశౌచవిధానేనవ్యాఘ్రవచనస్యాపికా

లాంతరవిషయత్వానుపపత్తేః - తస్మాద్విరుద్ధానాం త్రయాణాం వచనా
నాం వికల్పః. అతః యథాచారం వ్యవస్థా - అత్ర తావదాంధ్రైః వ్యాఘ్రవ
చనానుసారేణ దశాహమధ్యే శిశుమరణే మాతాపితృభ్రాతరస్త్రయోఽపి
శాహసమాప్తిపర్యంతమాశౌచమాచరంతి - దశాహాదూర్ధ్వం చేత్త్రిర
త్రం - ద్రావిడాస్తు దశాహాదూర్ధ్వమేవ భ్రాతరో మృతకాశౌచమాచరం
తి - దశాహమధ్యే తు జాతాశౌచమేవ - తత్రాపి కేచిత్కులాచారానుస
రేణ బృహస్పతివచనమాశ్రిత్యాభిన్నోదరభ్రాతరో దంతజననాదూర్ధ్వం
వమృతకం దశాహమాచరంతి - తస్మాద్దేశకులధర్మాపేక్షయా యథాం
ధాశౌచమితి యుక్తముత్పశ్యామః। గర్భస్థే ప్రేతే మాతురేవ స్యాదా
చమితి పైంగవచనస్యాయమర్థః। మృతప్రసవాదినిమిత్తభేదేన మాత్రా
దిషు వ్యవస్థితత్వేన విధీయమానమాశౌచం మృతకమేవ - జాతాశౌచవి
నేతస్య సాధారణ్యేన మాతురేవ స్యాదిత్యాదివ్యవస్థితవిధానాసంభవాత్
హస్పతివచనే సనాభిశబ్దస్య సోదరభ్రాతృపరత్వం - దత్తాదీనాం పుత్రా
ణాం కృతచౌలమరణే దశాహవిధానం దానాదినా పుత్రపరిగ్రహణసం
జాతస్యౌరసభ్రాతృమరణే వేదితవ్యం - ఆంధ్రాణాం తు అస్మిన్విషయే
రాత్రం తుల్యన్యాయత్వాత్ - శంఖోఽపి॥ శ్లో॥ దశాహాంతమృతే బాలే
ధిస్స్యాజ్జన్మనా సహేతి - జన్మనా సహ జన్మదశాహేన సహ - యద్వా - జ్ఞా
నాం యజ్జననాశౌచం తేన సహ మాతాపిత్రోర్మృతకాశౌచస్యాపి నివృ
రిత్యర్థః - ఆపస్తంబోఽపి. సూతకే చోత్థానాదాశౌచమితి। సూతకో
నపర్యంతమిత్యర్థః - తథా చ - దశమదినే బాలమరణే తద్దినమేవాశౌచ
సత్యహశ్శేషే ద్వాభ్యాం - ప్రభాతే తిసృభిరితి విశేషో త్రి తిచంద్రికా
ముక్తం - శతకకారేణ తు అత్రాపి సవిశేషోఽస్తీత్యుక్తం॥ శ్లో॥ సూతకా
స్తు జాతస్య మృతౌ శిష్టోఽహమిష్యతే। పితుస్తు ద్వ్యహమంత్యాహే తత్ప్రి
తే త్ర్యహం భవేదితి - దశాహమధ్యే బాలమరణేఽపి పిత్రోః పూర్ణాశౌచ
మి। శ్లో॥ సూతకే నైవ శుద్ధిస్స్యాత్పిత్రోశ్శాతాతపో బ్రవీతి - వచనా
ద్దశాహశేషే నైవ శుద్ధిః। అంతిమదినే బాలమరణే తదూర్ధ్వం పితుర్ద్వి
త్రం - తత్ప్రభాతే తు త్రిరాత్రమితి। నాత్ర సోదరస్యేదమాశౌచం -

నామ్నిసోదరాణామితిదశాహాత్పరమేవతస్యమృతకాశౌచవిధానాదితి। ఇదం ద్రావిడేనోక్తత్వాత్। ద్రావిడవిషయం॥ చంద్రికాదౌతు - కృతేనామ్నిసోదరాణామితివచనమన్యథావ్యాఖ్యాతం। పారస్కరోపి॥ సూ॥ ఆసూతికోత్థానాదాశౌచం సూతకవదితి॥ పతిప్రత్యయేన శిశూపరమ నిమిత్తోదకదానరాహిత్యముచ్యత ఇతి విజ్ఞానేశ్వరాదయః। జ్ఞాతివిషయేప్యుద్ధమనుః॥ శ్లో॥ దశాహాభ్యంతరే బాలే ప్రమీతే తస్య బాంధవైః। శావాశౌచం నకర్తవ్యం సూత్యాశౌచం సమాచరేదితి॥ యమోపి॥ శ్లో॥ దశాహాభ్యంతరే బాలః కదాచిన్మ్రియతే యది। శావాశౌచం నకర్తవ్యం సూత్యాశౌచం విధీయత ఇతి మృతకస్యస్నానమాత్రాన్నివృత్తిః అత్ర కేచిత్ ॥శ్లో॥ సూతిమధ్యేమృతేబాలే శావం సద్యః పరాక్రమమితి। ప్రాచీనషడశీతివచనస్య వ్యాఖ్యానేసద్యశ్శబ్దస్యాహమాత్రపరత్వ ప్రతిపాదనాదస్తమయపర్యంతమాశౌచమాచరంతి॥ కేచిత్తు - ఏకత్ర నిర్ణీతశ్శాస్త్రార్థః ఇతి న్యాయాదాశౌచప్రకరణేసర్వత్ర సద్యశ్శబ్దస్యాహమాత్ర పరత్వమిత్యాదంతజన్మనస్సద్య ఇత్యాదివచనవిషయేపిసూర్యాస్తమయపర్యంతమాశౌచమాచరంతి। తత్రయేతావద్దశాహాంతబాలమరణవిషయేసద్యశ్శబ్దస్యాహమాత్రపరత్వంమన్యంతేతేషాం॥

మూ॥ గర్భేయదివిపత్తిస్స్యాద్దశాహంసూతకంభవేత్। మృతకేస్నానతశ్శుద్ధిస్సపిండానాంవినిశ్చయః। నాభికృంతనతః పశ్చాద్దశాహంసూతకంభవేత్ ॥ -

వ్యా॥ మృతకే స్నానతశ్శుద్ధిః। సర్వేషాంసపిండానాంచస్నానేనమరణాచ్ఛుద్ధిః॥ శ్లో॥ నాభికృంతనతః పూర్వంశిశోర్నిష్క్రమణం యది। జాతాశౌచంతు సర్వేషాం త్రిరాత్రమితి నిశ్చయః। సద్యశ్శుద్ధిస్తుమృతకే పిత్రాదేః పూర్ణముచ్యతే। పిత్రోస్తుమరణాశౌచం సద్య ఏవ సపిండవదితి పారస్కరవచనవిరోధః। సద్యశ్శబ్దస్థానేస్నానశబ్దప్రయోగాత్। అత్ర నాభికృంతనాత్పూర్వం బాలమరణేపి త్రోర్భార్తుశ్చ పూర్ణాశౌచవిధానం వైకల్పికం బోధ్యం - తథైవాచారస్య క్వచిత్ క్వచిదుపలంభాత్ ॥ శ్లో॥ బాలేదేశాంతరంనేచ పతితే చ యతౌ మృతే। సద్యశ్శౌచం యథేచ్ఛాతో జలాగ్న్యుద్బంధనాది

ష్వితిపరాశరవచనవిరోధశ్చ॥ తత్ర సద్యశ్శబ్దస్యాహోరాత్రపరత్వా సంభవాత్। అత్ర బాలమరణే సద్యశ్శబ్దస్యతత్కాలపరత్వస్యావశ్యం వక్తవ్యత్వాత్। అన్యథాదేశాంతరమరణేప్యహోరాత్రమాశౌచం స్యాత్। న చేష్టాపత్తిః - స్నాత్వా దేశాంతరేషు చిరితి ప్రాచీనషడశీతివచనవిరోధాత్। తథాయతిమరణే దుర్మరణే చ అహోరాత్రమాశౌచం స్యాత్। న చేష్టాపత్తిః - స్నానమాత్రవిధాయకబహుస్మృతివచనవిరోధాదాచారవిరోధాచ్చ నహియతిమరణే జ్ఞాతయః కదాచిత్క్వచిదప్యహోరాత్రమాశౌచమాచరంతి॥ శ్లో॥ సద్యశ్శౌచేతు తావత్స్యాద్యదాశౌచం సంస్థితస్యతు। యావత్స్నానం న కుర్వంతి సచేలం బాంధవా బహిరిత్యంగిరోవచనవిరోధశ్చ। తత్ర సద్యశ్శౌచస్య తాత్కాలికస్నానమాత్రజన్యశుద్ధిపరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్। విజ్ఞానేశ్వరవ్యాఖ్యానవిరోధశ్చ - తేన హి దశాహమధ్యే బాలమరణే జ్ఞాతీనాం సూత్యాశౌచం వ్యవస్థాప్య అనంతరముక్తం యత్పసబృహద్విష్ణునోక్తం వచనం। జాతే మృతే మృతే జాతే వా కులస్య సద్యశ్శుద్ధిరితి తచ్ఛిశూపరమనిమిత్తస్యాశౌచస్య స్నానాచ్ఛుద్ధిప్రతిపాదనపరం నతు ప్రసవనిమిత్తస్యేతి। యేత్వాదంతజన్మనస్సద్య ఇత్యాదావప్యాశౌచప్రకరణే సర్వత్ర సద్యశ్శబ్దస్య అహోరాత్రపరత్వం మన్యంతే - తేషాం॥ శ్లో॥ అసుజాతస్య తావత్స్యాద్యదాశౌచం సంస్థితస్య తు। యావత్స్నానం న కుర్వంతి సచేలం బాంధవా బహిరిత్యంగిరోవచనవిరోధః - అసుజాతో జాతదంతాద్బాలతరః అనుత్పన్నదంత ఇతి చంద్రికాదౌ వ్యాఖ్యాతం॥ శ్లో॥ ఋత్విజాం దీక్షితానాంచ యజ్ఞీయం కర్మ కుర్వతాం। సత్రివ్రతిబ్రహ్మచారిదాతృబ్రహ్మవిదాం తథా। దానే వివాహే యజ్ఞే చ సంగ్రామే దేశవిప్లవే। ఆపద్యపి చ కష్టాయాం సద్యశ్శౌచం విధీయత ఇతి। యాజ్ఞవల్క్యాదివచనవిరోధశ్చ - తత్రసద్యశ్శబ్దస్య తత్కాలపరత్వాత్। కర్మలోపో మాభూదిత్యేవమర్థం ఋత్విగ్దీక్షితాదీనాం సద్యశ్శౌచం విహితం - యది తత్ర సద్యశ్శబ్దోహోరాత్రపరస్స్యాత్। తదా ప్రవర్గ్యోపసదాదికర్మకలాపస్య సూతకదినేకర్మలోపపత్తస్స్యాత్॥ శ్లో॥ శిల్పినః కారవో వైద్యాః దాసీదాసాశ్చ నాపితాః। రాజానో రాజభృత్యాశ్చ సద్యశ్శౌచాః ప్రకీర్తితా ఇత్యాదిబహుస్మృతివచ

నవిరోధశ్చ - యదితత్ర సద్యశ్శబ్దోహోమాత్రపరస్స్యాత్ । తదా వైద్య
స్యాస్మిన్దినే స్నాతకం తస్మిన్దినే దోషజ్వరాదియుక్తస్యాపి రోగిణో ధా
తుపరీక్షాద్యసంభవేన ప్రాణాత్యయ ఏవ స్యాత్ - ఏవం రాజ్ఞో రాజభృత్యా
నాంచ యుద్ధే ప్రసక్తే ప్రాస్థానికహోమదేవతాప్రార్థనబ్రాహ్మణా
శీర్వచనపరిగ్రహణాదావేకస్మిన్దినే ప్రవృత్త్యభావేన యుద్ధాభావాదుదా
సీనో రాజా శత్రుభిర్హత ఏవ స్యాత్ । తస్మాదాశౌచప్రకరణే సద్యశ్శబ్ద
స్తత్కాలపరః స్మృతివచనేషు సమానవిషయేషు సద్యశ్శబ్దస్థానే స్థానశబ్దప్ర
యోగాత్ కేషుచిద్వచనేష్వవశ్యం తత్కాల ఏవ తాత్పర్యనిశ్చయాత్ అంగి
రోవచనేన తత్కాలపరత్వేన వ్యాఖ్యానాత్ విజ్ఞానేశ్వరాదిభిస్తథా వ్యా
ఖ్యానాచ్చ - ఏవం బహుస్మృతివిరోధం లోకప్రసిద్ధప్రాచీననిబంధవ్యాఖ్యా
నవిరోధం చానాదృత్య కస్యచిదనామధేయస్య ప్రాచీనషడశీతివ్యాఖ్యాతుర
జ్ఞత్వనిబద్ధమత్యంతాప్రమాణికం చ వ్యాఖ్యానమవలంబ్య కేషాంచిత్స్మృతి
పరిశీలనహీనానాం సద్యశ్శబ్దస్యాహోమాత్రపరత్వభ్రమః - తదనుసారే
ణ తేషామాచారః - తదుపదిష్టార్థానాం కేషాంచిద్గతానుగతికశ్చాచా
రో జాత్యంధాయరోచేత - నను ॥ శ్లో ॥ ద్విసంధ్యం సద్య ఇత్యాహుస్త్రిసం
ధ్యమహరేవతు - ద్వివినారాత్రికేకాచ పక్షిణీత్యభిధీయత ఇతి సద్యశ్శబ్దస్యా
హోమాత్రవాచకత్వేన నిర్వచనమస్తీతి చేత్ - అహో బత అయమస్మద్భాగ్య
విశేషాదాకృష్టాసాదితః పండితసార్వభౌమః ప్రజ్ఞాప్రకర్షపర్యంతః
యోయం సద్యశ్శబ్దస్యాహోమాత్రే ప్రవృత్తిరస్తీత్యేతావతా సర్వత్రాపి
తత్రైవ తాత్పర్యం కల్పయతి - ఏతాదృశో హి భుంజానైర్బ్రాహ్మణైస్సైం
ధవమానయేత్యుక్తో దేవానాంప్రియః పత్నీమశ్వమవస్థాపయేత్ - అ
శ్వేపి సైంధవపదస్య వృత్తేస్తుల్యత్వాత్ - నానార్థానాం శబ్దానామర్థవి
శేషనిర్ధారణమనాద్రియమాణశ్శబ్దవ్యుత్పత్తిమర్యాదానభిజ్ఞః కథమస్మా
భిశ్శక్యతే సమాధాతుం - నను భవేదేవం యది సద్యశ్శబ్దో నానార్థస్స్యాత్ -
సహి తదహోమాత్రే వర్తతే న తు తత్కాలే ప్రమాణాభావాత్ - భవదు
పన్యస్తానాం ప్రమాణానాం స్మృతివచనరూపత్వే న శక్తిగ్రహే తేషామను
తంత్రత్వాత్ వైదికానాం హి శబ్దానాం లోకత ఏవ శక్తిగ్రహః - అతః కోశా

దీకం లౌకికమేవ ప్రమాణం శక్తిగ్రాహకం చ వక్తవ్యమితి చేత్ - అహోబ
తాసౌ విధిరేవాస్మాభిరుపాలబ్ధవ్యః - యో హి సర్వసాధారణ్యేన బాహ్యైర
ప్యధీయమానం కోశమజ్ఞానతా భవతాస్మాకం వివాదమాపాదయతి ॥
శ్లో ॥ సద్యస్సపదితత్క్షణ ఇత్యభిధానాత్ - కోశో హి సద్యశ్శబ్దస్య తత్కాలే శ
క్తిముద్ఘోషయతి - క్షణో నామ ముహూర్తేన ద్వాదశాంశః స చాశౌచశ్రవ
ణానంతరం సచేలస్నానాయ పర్యాప్తః - అయం చ కోశో విశ్వాదికోశాంత
రాపేక్షయా పరమాభ్యర్థితః. వైయ్యాకరణమూర్ధన్యేన పాణిన్యమరసిం
హేంద్రజయంత్యష్టాదిశాబ్దికాన్ ఇత్యభియుక్తోక్త్యా ఆదిశాబ్దికేషు వ్యాకర
ణసూత్రకారేణ పాణినినా తుల్యతయా పరిగణితేనామరసింహేన ప్రణీత
త్వాత్ అయమేవ కోశస్సర్వైరర్థవ్యవస్థాపనముపాదీయతే చ - అ
స్యైవ కోశస్య వైయ్యాకరణసార్వభౌమైరనేకైర్భట్టోజిదీక్షితాదిభిః కృ
తాని వ్యాఖ్యానాని బహూని దృశ్యంతే. ఏతస్యైవ ప్రచారేణ విశ్వాదికోశాం
తరాణాం విరళః ప్రచారస్సంవృత్తః - తస్మాదస్మిన్ కోశే ప్రసిద్ధాం సద్య
శ్శబ్దస్య తత్కాలే శక్తిం వ్యుత్పన్నో నాతిపతతి - న చ సద్యః పరుత్పరారిదితి వ్యా
కరణసూత్రే భాష్యకారేణ అహన్యభిధేయే ద్యస్ ప్రత్యయో నిపాత్యత ఇ
త్యభిధానాత్కథమేతదితి వాచ్యం - అస్మిన్నేవ సూత్రే సప్తమ్యాః కాల
ఇతి చానువర్తత ఇతి వృత్త్యాదిష్వభిధానాత్ కాలేऽపి ద్యసస్సిద్ధ్యా సద్యస్సిద్ధేః
ఏతత్కోశవ్యాఖ్యానేషు చ తథైవ తత్కాలే తదహమాత్రే చ శక్తిద్వయ
స్యోభయత్ర ప్రయోగద్వైవిధ్యస్య చ దర్శితత్వాచ్చ - ప్రత్యుత తత్కాల ఏవ
ప్రయోగాణాం బహూనాముపలంభాత్ ॥ శ్లో॥ కశ్చిద్విపక్షఖడ్గహతోత్త
మాంగస్సద్యో విమానప్రభుతాముపేత్య - వామాంగసంసక్తసురాంగనః
స్వం నృత్యత్కబంధం సమరే దదర్శ - హారోయం కేరళస్త్రీవిహసితశుచిభిః
పఙ్క్తిభిర్మౌక్తికానాం సద్యః ప్రాగ్భాసికానాం మమ మదిరదృశా దత్తచంద్రో
దయశ్రీః । సోత్కంఠం కంఠమూలే ఘటితకుచతటాదోర్న మోమన్మథా
యేత్యస్తో యస్మధ్యరత్నం చురయతి కకుభః కాంతిమద్భిః ప్రభాభిః । ధారా
యంత్రవిముక్తసంతతపయః పూరాప్లుతే సర్వతస్సద్యస్సాంద్రవిమర్దక
ర్దమరసక్రీడాక్షమే ప్రాంగణే - ఉద్దామప్రమదాకపోలనిపతత్సిందూ

రరేఖారుణంసైందూరంక్రియతేజనేనచరణన్యాసైఃపునఃకుట్టిమం - ఆక్షి
ప్తాజయకుంజరేణతురగాణాంనిర్వర్ణ్ణయస్వల్లభాణాంసంగీతధ్వనినాహృతఃక్షితి
భృతోగోష్ఠీషుతిష్ఠన్క్షణాత్ - సద్యోవిస్మృతసింహళేంద్రవిభవః కక్ష్యా
ప్రదేశేష్వహోద్వాస్థేననేవకుతూహలేనమహతా గ్రామ్యోయథాహం
ధృతః - ఇత్యాదిషుతదహర్మాత్రపరత్వస్యసర్వథైవాసంభవాత్ - ఇత్థంలౌకి
కప్రమాణంగవేషయతోభవతఃప్రత్యయార్థంలౌకికంప్రమాణముక్తం-అర్థం
చ ప్రమాణం ప్రాగేవాస్మాభిరుపన్యస్తం - తస్మాత్సద్యశ్శబ్దస్య తత్కాలే
శక్త్యానకశ్చిద్వివాదమర్హతీత్యాస్తువాతత్కాలేశక్తిః - తుష్యతు దుర్జనఇతి
న్యాయాత్ । తథాపిస్మృత్యాశౌచప్రకరణేషుబహుస్మృతివచనవిరోధ
పరిహారాయ విజ్ఞానేశ్వరాదివ్యాఖ్యానవిరోధపరిహారాయచలక్షణయా
వాతత్కాలపరత్వం అవశ్యంవక్తవ్యం ఏతావద్భిః ప్రమాణైరసందిగ్ధావివ
ర్యస్తసిద్ధ్యర్థేకులశీలవయోవిద్యాదివివర్యయావనోఢమూఢస్సంభాషణా
యాపి నపర్యాప్తఇత్యలమతిదుర్విదగ్ధకలహాయమానేన ॥ ఇతిశ్రీవేంకటాం
బాగర్భసంభూతశ్రీసుబ్రహ్మణ్యసుధీవరవిరచితాయాం- అభినవషడశీతివ్యా
ఖ్యాయాం-ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయాం-దశాహాంతశ్శిశుమరణాశౌచనిర్ణయః.

దశాహోర్ధ్వశిశుమరణాశౌచానుపనీతాశౌచనిర్ణయః.

మూ॥ అర్వాగుపనయాత్పిత్రోర్భ్రాతౄణాంచదినత్రయం।
అర్వాగ్దంతోద్గమాచ్చౌలాత్తథోపనయనాత్క్రమాత్ । సద్యోది
నంత్రిరాత్రంచసపిండానాంప్రకీర్తితం। దహనేతుత్రిరాత్రం
స్యాదాశౌచమపిగోత్రిణాం। అజాతదంతదహనేత్యాగేప్యేకా
హమిష్యతే। అతిక్రాంతంతూపనయాదర్వాఙ్మాస్యేపకస్యచిత్॥

వ్యా॥ జన్మదశాహాదూర్ధ్వం ప్రాగుపనయనాద్బాలమరణేఖననత్యా
గదహనేషుత్రిష్వపిసంస్కారేషుమాతాపిత్రోర్భ్రాతౄణాంచదినత్ర
యమాశౌచం- జ్ఞాతీనాంతుదంతోద్గమాత్పూర్వంచేత్ఖననపక్షేస్నానమా
త్రం- తదూర్ధ్వంచౌలాత్ప్రాగేకరాత్రం- తదూర్ధ్వముపనయనాత్ప్రా
క్త్రిరాత్రం-దహనపక్షేతుదంతోద్గమాత్ప్రాగేకరాత్రం-తదూర్ధ్వంతు
త్రిరాత్రం- జాతదంతస్య త్యాగోనామకశ్చిత్సంస్కారోవక్ష్యతే-తత్రై

కరాత్రం- దంతోద్గమాదిగ్రహణం తత్కాలానాముపలక్షణం - తథాచ
దంతోద్గమాద్యభావేపితత్కాలప్రాప్తిమాత్రేణతత్తదాశౌచంభవతి- ఉ
పనయనాత్పూర్వంబాలమరణేపిత్రాదీనాంసర్వేషామతిక్రాంతాశౌచం
నాస్తీతిశ్లోకత్రయస్యార్థః। అత్రజమదగ్నిః॥ శ్లో॥ యదినామక్రియాపూ
ర్వంపంచత్వంహిసగచ్ఛతి। గతఏవోపగూహ్యైనంసన్నాచ్ఛాద్యంతి
గోత్రిణః। ఊర్ధ్వంనామక్రియాయాస్తుబాలోయదిభవేన్మృతః। సద్యశ్శు
ద్ధిస్సపిండానాంభూమావానిఖనస్కృతే। దహేద్వాకాష్ఠవద్బాలంతూష్ణీమేదేకా
హమేవహి। చౌలేకృతేకృతేవాపిజాతదంతోమృతోయది। అగ్నివద్దాత్తుద
హనేత్రిరాత్రేణవిశుధ్యతి। ఖననేనైశికీశుద్ధిస్సపిండానాంవినిర్ణయః। త
థాచాకృతచౌలస్యాత్రివర్షాదోపనాయనం। ఆశౌచంతుత్రిరాత్రంస్యా
త్పిత్రోశ్చైవతుసర్వదేతి। పిత్రోర్మాతాపిత్రోస్సర్వదా అజాతదంత
త్వాదిసర్వదశాసుత్రిరాత్రమిత్యర్థః। మనురపి॥ శ్లో॥ నిరస్యతుపుమాంశు
క్లముపస్పృశ్యవిశుధ్యతి। బైజికాదభిసంబంధాదనురుంధ్యాదఘంత్ర్యహ
మితి। బైజికసంబంధోజన్యజనకభావః।తథాచవయోవస్థావిశేషమనాదృత్య
జన్యజనకసంబంధమాత్రేణపిత్రోస్త్రిరాత్రమితివిజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్వ్యా
ఖ్యాతం- కశ్యపోపి॥ సూ॥ బాలానామజాతదంతానాంత్రిరాత్రేణేతి। ఇదం
మాతాపిత్రువిషయమితితైరేవవ్యాఖ్యాతం। వైవస్వతోపి॥ సూ॥ బాలేవా
జాతదంతేవాత్రిరాత్రమితి। పైఠీనసిరపి॥ సూ॥ అకృతచౌలకానాంత్రిరా
త్రమితి। ఆదిపురాణేపి॥ శ్లో॥ అవిశేషేణవర్ణానామర్వాక్సంస్కారకర్మ
ణః। త్రిరాత్రేణభవేచ్ఛుద్ధిఃకన్యాస్వహ్నావిధీయతఇతి॥ అసన్న ఇత్యజాతదం
తావిషయం ఇదంసర్వంత్రిరాత్రాశౌచవిధాయకం వచనజాతంమాతా
పితృభ్రాతృవిషయం - యత్తు॥ శ్లో॥ త్రిరాత్రందశరాత్రంవాశావమాశౌ
చమిష్యతే। ఊనద్వివర్షఉభయోస్సూతకంమాతురేవహీతి। యాజ్ఞవల్క్య
వచనం తద్దేశభేదేనవ్యవస్థాపనీయం- అనుపనీతమరణేమాతాపిత్రోర్దశ
రాత్రాశౌచాచారస్యద్రావిడదేశేదర్శనాత్। యద్యపిచంద్రికాయామి
దంవచనమూనద్వివర్షవిషయేత్రిరాత్రవిధిపరత్వేనైవవ్యాఖ్యాతం - తథా
పివిజ్ఞానేశ్వరేణదశరాత్రవిధిపరత్వేనవ్యాఖ్యాతత్వాదేవముక్తం। జ్ఞాతి

షష్ఠే శంఖః॥ శ్లో॥ అజాతదంతే బాలేతు సద్యశ్శౌచం విధీయతే। అహోరా త్రాత్తదాశుద్ధిర్బాలేత్వకృతచౌలకే। తథైవానుపనీతేపి త్రిరాత్ర ముపదిశ్యత ఇతి। యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ శ్లో॥ ఆదంతజన్మనస్సద్య ఆచౌలాన్నైశికీ స్మృతా। త్రిరాత్ర మావ్రతాదేశాద్దశరాత్ర మతః పరమితి। నైశికీ నిశయా నిర్వర్త్యా శుద్ధిః। ఏకరాత్రేణ శుద్ధిరితి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతం। వ్యాసోపి॥ శ్లో॥ ఆదంతజన్మనస్సద్య ఆచౌలాదేకరాత్రకం। త్రిరాత్ర ముపనీతేః ప్రాగ్దశరాత్ర మతః పరమితి। ఇదం ఖననవిషయం- దహనేతు జ్ఞాతీనాం చౌలాత్ప్రాగపి త్రిరాత్రం-అజాతదంతదహనే త్వేకరాత్రం - తథా చ సంగ్రహకారః॥ శ్లో॥ నాహ్నా దంతోద్గమాచ్చౌలాదుపనీతేరథః క్రమాత్॥ సద్యశ్శౌచమహస్త్రీణి నియతాగ్న్యుదకః పర ఇతి। పరశ్చౌలాత్పరం ఉపనయనాత్పూర్వం వ్యుత్క్రమః-నియతాగ్న్యుదకః నియతః అగ్న్యుదకం యస్య సః। స్మృత్యంతరేపి॥ శ్లో॥ ప్రాఙ్నామకరణాత్సద్య ఏకాహం దంతజన్మనః। చూడాయాం (స్త్రీ) దినం ప్రోక్తం తత్స్యాగ్న్యుదకమావ్రతాదితి। తత్ర త్రిరాత్రం శౌచం చ అగ్న్యుదకం చ నియతమితి శేషః। ఇదం వచనద్వయం జ్ఞాతివిషయం దహనవిషయం చేతి విజ్ఞానేశ్వరమాధవాచార్యాదయః। నామకరణాత్పూర్వంతు దహనాభావాత్ఖననవిషయమేవ। పరాశరోపి॥ శ్లో॥ దంతజాతేనుజాతేచ కృతచూడేచ సంస్థితే। అగ్నిసంస్కరణే తేషాం త్రిరాత్ర మశుచిర్భవేదితి। అనుజాతస్య దహనే త్రిరాత్రవిధానం కృతచూడవిషయం। తథా చ షట్త్రింశన్మతే॥ శ్లో॥ యద్యప్యజాతదంతస్స్యాత్కృతచూడస్తు సంస్థితః। దాహయిత్వా తథాప్యేనం ఆశౌచం త్ర్యహమాచరేదితి- త్యాగవిషయే ఆదిపురాణే॥ శ్లో॥ జాతదంతం మృతంత్యక్త్వా చరేదేకాహమేవహి॥ యత్తు ఆరణ్యే కాష్ఠవత్త్యక్త్వా క్షపేత్త్ర్యహమేవహీతి మనువచనం తన్మాతాపితృవిషయమితి మాధవీయాదిషు వ్యాఖ్యాతం। త్యాగో నామ - అరణ్యే స్వాపవగత ఏవ త్యాగం భూమావకాష్ఠవత్త్యక్త్వా లోష్టపాషాణాదిభిః ప్రచ్ఛాదనం ఖననంతు భూమిం ఖాత్వా తత్ర నిధానమితి భేదః। అయం చ త్యాగో జాతదంతస్యైవ కర్తవ్యః - జాతదంతం మృతంత్యక్త్వేతి తస్యైవ తద్విధానాత్। దహనంతు నామకరణప్రభృతి చౌలపర్యంతం వైకల్పికం। తతః పరం నిత్యంచా

లాత్పూర్వం విహితప్రతిషిద్ధత్వాత్॥ శ్లో॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం నిదధ్యుర్బాంధవా బహిః। అలంకృత్య శుచౌ భూమావస్థిసంచయనాదృతే। నాస్య కార్యోఽగ్నిసంస్కారో నాపి కార్యోదకక్రియేతి మనువచనేన తృతీయవర్షాత్పూర్వం దహనస్య నిషేధాత్ - అస్థిసంచయనాదృత ఇతి అస్థిసంచయనరహితాయాం భూమావిత్యర్థః। తృతీయవర్షేణ చౌలమప్యుపలక్ష్యతే॥ శ్లో॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాంధవైరుదకక్రియా। జాతదంతస్య వా కుర్యాన్నామ్ని వాఽపి కృతే సతీతి తస్యైవ వచనేన నామకరణప్రభృతి దహనస్య విధానాచ్చూడోదకక్రియయోర్దహనమాక్షిప్యతే తయోరవినాభావాత్ . అత్రివర్షస్య అప్రాప్తతృతీయవర్షస్యేత్యర్థః। ఇదం చ దహనం దేశాచారానుసారేణ కర్తవ్యం - వైకల్పికేషు పదార్థేషు శిష్టాచారస్య నియామకత్వాత్ ఖననప్రకారోఽయమేవ దర్శితః॥ శ్లో॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి. యమగాథాం గాయమానో యమసూక్తమనుస్మరన్నితి - యమగాథా నామ - యోఽస్య కౌష్ఠ్య జగత ఇత్యాద్యాస్తిస్ర ఋచః - యమసూక్తం - పరేయువాగ్ంసమితి షోడశర్చం - ప్రకేతునేతి నవర్చమితి కేచిత్. అంతే ప్రణవం చోక్త్వా నిక్షిపేత్ - మృతజాతస్య తు ప్రణవో న వక్తవ్యః॥ శ్లో॥ శుచౌ దేశే వటం ఖాత్వా దర్భైః ప్రచ్ఛాద్య సర్వశః। ఘృతాభ్యక్తం మృతం తత్ర ప్రణవేన వినిక్షిపేత్। మృతజాతం తు నిఖనేత్ భూమౌ ప్రణవవర్జితమితి - స్మరణాత్ - తత్ర చాయం ప్రయోగః - ఇమం బాలం ఖననేన సంస్కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య శ్మశానాదన్యత్ర శుచౌ దేశే వటం ఖాత్వాఽవోక్ష్య దక్షిణాగ్రాన్ దర్భానాస్తీర్య యోఽస్య కౌష్ఠ్య జగత ఇత్యాది యమో రాజాభితిష్ఠతీత్యంతాం యమగాథాం గాయమానః పరేయువాగ్ంసమితి షోడశర్చం యమసూక్తం మనసా స్మరన్ మృతం బాలం ప్రక్షాళితం ఘృతాభ్యక్తమలంకృతం తస్మిన్నవటే ప్రణవేన నిక్షిప్య పాంసుభిర్గర్తం పూరయిత్వా స్నాత్వా గృహం గచ్ఛేత్ అత్ర బంధూనాం శవానుగమనం కృత్వా స్నానం ఉదకదానాభావేన ప్రయోజనాభావాత్ ఉదకదానం సపిండైః కృతజటస్యేతి గౌతమేన చౌలాత్పరమేవ జ్ఞాతీనాముదకదానవిధానాత్ - సంపూర్ణద్వివర్షస్య దహనప్రకారమాహ। యాజ్ఞవల్క్యః - ఆశ్మశానాదనువ్రజ్య ఇతరో జ్ఞాతిభిర్వృతః। యమసూక్తం తథా

గాథాంజపద్భిర్లౌకికాగ్నినా। సద్ధగవ్యఉపేతశ్చేదాహితాగ్న్యవృత్తార్థ
వదితి-ఇతరఃఊనద్వివర్షాదితరః - సంపూర్ణద్వివర్షఇతివిజ్ఞానేశ్వరేణవ్యా
ఖ్యాతం । అత్ర బంధూనామనుగమనముదకదానార్థం - లౌకికాగ్నిశ్చండా
లాగ్నివ్యతిరిక్తో గ్రాహ్యః॥ శ్లో॥ చండాలాగ్నిరమేధ్యాగ్నిస్సూతకాగ్ని
శ్చకర్హిచిత్ । పతితాగ్నిశ్చితాగ్నిశ్చనశిష్టగ్రహణోచితా। ఇతిదేవలస్మ
రణాత్।అనుపనీతశ్చేద్దగ్ధవ్యావత్తంత్రముపయుజ్యతేతావతైవాహితా
గ్నితంత్రేణపాత్రచయనాదిరహితేనకపాలాగ్నినాదగ్ధవ్యఇత్యర్థః।లౌ
కాక్షిస్తుఅమంత్రకందహనమాహ॥ శ్లో॥ తూష్ణీమేవోదకందద్యాత్తూష్ణీంసం
స్కారమేవచ। సర్వేషాంకృతచూడానామన్యత్రాపీచ్ఛయాద్వయమితి।
కృతచూడాదన్యత్రాపీచ్ఛయాప్రేతాభ్యుదయకామనయాద్వయందహ
నముదకదానంచకుర్యాదిత్యర్థః। అస్మిన్నతేయమగాథాదేర్నివృత్తిః- స్త్రీ
ణామప్యేవంచౌలప్రభృతిదహనంకుర్యాత్ । చౌలాభావేపిత్రితీయవర్షప్ర
భృతికుర్యాత్ । ఆపస్తంబస్తు । అస్మాత్త్వమధిజాతోసీతిపునర్దహనమంత్రే
ణదహనమాహ ॥సూ ॥ అనుపేతాఽకన్యాశ్చపునర్దహనమంత్రేణదహే
యురితియథాసూత్రమత్రవ్యవస్థాఇదంచదహనంసంపూర్ణద్వివర్షస్యైవ
నిత్యం -ఏకేనాపిదినేనద్వితీయవర్షేన్యూనేసతివైకల్పికంనతునిత్యమితి- విజ్ఞా
నేశ్వరాదయః । ఆశ్మశానాదనువ్రజ్యఇతివచనేదహనసంస్కారపరస్యఇ
తరశబ్దస్యపూర్ణద్వివర్షపరత్వేనతైర్వ్యాఖ్యాతత్వాత్ । కర్మప్రదీపికా
యాంతు॥ శ్లో॥ కన్యాబాలకయోరూర్ధ్వంత్రయోవింశతిమాసతః । ఉపోష
ణంతుకర్తవ్యంతత్పూర్వంఖననంతయోరితి। వచనముదాహృత్యచతుర్వింశ
తిమాసేదహనముక్తం- స్మృతిముక్తాఫలేపి॥ శ్లో॥ త్రయోవింశతిమాసాత్తు
మృతయోర్బాలకన్యయోః।ఏకర్వాదహనంత్వస్తిపంచమాత్పరమావ్రతాది
తి-స్మృత్యంతరవచనముదాహృత్యతథైవోక్తం- వస్తుతస్తుత్రితీయవర్షస్యై
వదహనంనిత్యంనాత్రివర్షస్యేతి - మనుఃత్రితీయ్యేవర్షాత్పూర్వందహనస్య
నిషేధాత్ - తస్యైవచౌళకాలత్వాచ్చ - చౌలకర్మణశ్చౌలకాలస్యచదహ
నేనిమిత్తత్వం-తథైవోత్తరత్రవక్ష్యామః - నహిచతుర్వింశతిమాసస్యచౌల
కాలత్వంస్మృతిషుక్వాప్యవగతం- తస్మాత్త్రితీయవర్షప్రభృత్యేవదహనంని

ర్యం- త్రిరాత్రంచ తత్రాశౌచం- తచ్చ సర్వవర్ణసాధారణం। క్షత్రస్య ద్వాదశాహానీత్యాదిపూర్ణాశౌచవచనేష్వివ వర్ణవిశేషముపాదాయ-విధానాభావాత్ - తథాచ విజ్ఞానేశ్వరః-ఇదం వయోవస్థానిమిత్తమాశౌచం సర్వవర్ణసాధారణం! యథా పిండయజ్ఞావృతాదేయమితి పిండదానవిధిస్సర్వవర్ణసాధారణః- యథావా సమానోదకాశౌచవిధిః - అంతరాజన్మమరణేతి సన్నిపాతాశౌచవిధిః- గర్భస్రావే మాసతుల్యా ఇతి స్రావాద్యాశౌచవిధిః ప్రోషితే కాలశేషస్స్యాదితి- విదేశస్థాశౌచవిధిః - అశేషేత్యహే వేవత్వితి అతిక్రాంతాశౌచవిధిః - గుర్వాద్యాశౌచవిధిశ్చ సర్వవర్ణసాధారణః- తథావయోవస్థానిమిత్తమాశౌచం సర్వవర్ణసాధారణం భవితుమర్హతీతి పునశ్చ తేనైవేత్థముక్తం॥ శ్లో ॥ క్షత్రే షడ్భిః కృతే చౌలే వైశ్యే నవభిరుచ్యతే - ఊర్ధ్వం త్రివర్షాచ్ఛూద్రే తు ద్వాదశాహో విధీయతే తథా॥ శ్లో॥ యత్ర త్రిరాత్రం విప్రాణామాశౌచం సంప్రదృశ్యతే। తత్ర శూద్రే ద్వాదశాహష్షణ్ణవ క్షత్రవైశ్యయోరిత్యాదీనియాని ఋష్యశృంగాదివచనాని తాని సత్త్వబద్వ్యానాద్రియమాణైః విశ్వరూపధారేశ్వర మేధాతిథి ప్రభృతిభిః- అయమేవ సాధారణః పక్షోంగీకృత ఇతి- తథాచ మేధాతిథి ప్రభృతీనామపి ఋషిత్వాత్తద్వచనానాం ఋష్యశృంగాదివచనానాంచ తుల్యబలత్వేన వికల్ప ఇతి తాత్పర్యం ॥ అంగిరా అపి ॥ శ్లో ॥ అవిశేషేణ వర్ణానామర్వాక్సంస్కారకర్మణః। త్రిరాత్రాత్తు భవేచ్ఛుద్ధిః కన్యాస్వహ్నా విధీయత ఇతి- వ్యాఘ్రోపి- తుల్యం వయసి సర్వేషామతిక్రాంతే తథైవ చ- ఉపనీతే తు విషమం తస్మిన్నేవాతికాలజమితి వయసీత్యవస్థాయా ఉపలక్షణం- వయోవస్థానిమిత్తమతిక్రాంతాశౌచంచ సర్వవర్ణసాధారణం- ఉపనీతే తు మృతే విషమం దశాహద్వాదశాహాదికం విలక్షణమాశౌచం- తస్మిన్నేవ ఉపనీత ఏవ మృతే అతికాలజమతిక్రాంతాశౌచం చ- తస్మాదనుపనీతే మృతే పిత్రాదీనాం అతిక్రాంతాశౌచం నాస్తీత్యవగంతవ్యం- చంద్రికాయామపి సర్వవర్ణసాధారణమాశౌచముక్తం॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమసపిండేషు ప్రోషితే శ్రోత్రియే గురౌ। అతీతే నృపతౌ తద్వద్రుతుకాలే చ యోషితాం - అప్రజాసు తథా స్త్రీషు మాతులే బాంధవేషు చ- ఏవమాదావశౌచస్య చతుర్ణామపి తుల్యతేతి అప్రజాసు గర్భస్రావాదినా సప్త ప్ర

జాసు- తస్మాదుపనయనాదేః పూర్వం యద్వయోవస్థానిమిత్తమాశౌచం తత్సర్వవర్ణసాధారణం - ఉపనయనాదేః పరం పూర్ణాశౌచం తు వర్ణభేదేన వ్యవస్థితం - ఉపనయనాద్యభావేపి తత్తత్కాలప్రాప్తిమాత్రేణ పూర్ణాశౌచమేవ॥ శ్లో॥ ఆమౌంజీబంధనాద్విప్రః క్షత్రియశ్చాధనుర్గ్రహాత్ । ఆప్రతోదగ్రహాద్వైశ్యః శూద్రో వస్త్రద్వయగ్రహాత్। మ్రియతే యత్ర తత్ర స్యాదాశౌచం త్ర్యహమేవ తు । ద్విజన్మనామయం కాలః స్త్రీయాణాం తు షడబ్దికః। పంచాబ్దికస్తు శూద్రాణాం స్వజాత్యుక్తమతః పరమితి । హారీతవచనాత్ ॥శ్లో॥ విప్రస్త్వనుపనీతోపి హి క్షత్రియశ్చాధనుర్గ్రహః । అగృహీతప్రతోదస్తు వైశ్యః శూద్రో ద్వివస్త్రభృత్ । మ్రియతే యత్ర తత్ర స్యాదాశౌచం త్ర్యహమేవ తు । ద్విజన్మనామయం కాలః స్త్రీయాణాం తు షడబ్దికః। పంచాబ్ధికస్తు శూద్రాణాం స్వజాత్యుక్తమతః పరమితి। బ్రహ్మపురాణవచనాచ్చ । షడబ్దికః సంపూర్ణజన్మషడబ్దః సంపూర్ణగర్భసప్తమః ప్రాప్తగర్భాష్టమ ఇతి యావత్ । పంచాబ్దికశబ్దోప్యేవమేవ వ్యాఖ్యేయః । స్వజాత్యుక్తం శుద్ధ్యేద్విప్రో దశాహేనేత్యాదివచనైర్బ్రాహ్మణాదీనాముక్తం దశరాత్రాదికమిత్యర్థః - తథా చ - ఉపనీతానాం బ్రాహ్మణానాం ధనుర్గ్రహణం కృతవతాం క్షత్రియాణాం ప్రతోదగ్రహణం కృతవతాం వైశ్యానాం వస్త్రద్వయం ధృతవతాం శూద్రాణాం మృతౌ పూర్ణాశౌచం- ఉపనయనాద్యభావేపి ప్రాప్తగర్భాష్టమవర్షాణాం త్రయాణాం వర్ణానాం పూర్ణాశౌచం - శూద్రాణాం తు వస్త్రద్వయగ్రహణాభావేపి ప్రాప్తగర్భసప్తమానాం మృతౌ పూర్ణాశౌచం - బ్రాహ్మణానాం గర్భాష్టమ ఉపనయనకాలః । తథాసపవత్క్షత్రియవైశ్యయోర్ధనుః ప్రతోదగ్రహణకాలః - ఉపనయనాదిక్రియాపేక్షితమంత్రోచ్చారణజ్యాకర్షణాదివిషయదేహేంద్రియపాటవస్య జన్మప్రభృతి పంచవర్షానంతరమేవ సంభవాత్ తతః ప్రాగసంభవాత్- శూద్రాణాం గర్భసప్తమో వస్త్రద్వయగ్రహణకాలః- తత్పూర్వమతిబాల్యేన లజ్జాహీనానాం అనపేక్షితాధోవస్త్రాణాం పంచవర్షానంతరం లజ్జాయాముదితాయాం అధోవస్త్రాపేక్షణాత్ - శీతనివారణార్థముత్తరీయస్య ద్వితీయస్యాపేక్షణాచ్చేతి వచనస్య తాత్పర్యం - యత్తు శూద్రా

ఊర్ధ్వంద్వాదశాద్దేవత్సరద్వయమితికైశ్చిదుక్తం-తద్దేశభేదేనవ్యవస్థాపనీ
యం- యచ్చ॥ శ్లో॥ అనూఢభార్యశ్శూద్రస్తుషోడశాద్వత్సరాత్పరం-మృ
త్యుంసమధిగచ్ఛేచ్చేన్మాసాత్తస్యాపిబాంధవాః- శుద్ధింసమధిగచ్ఛంతినాత్ర
కార్యావిచారణేతి- శంఖవచనంతదపిదేశభేదేనవ్యవస్థాపనీయం- యచ్చ॥
శ్లో॥ అష్టభ్యఊర్ధ్వంవర్షేభ్యశ్శుద్ధిశ్శూద్రస్యమాసికీతి- మేధాతిథినా
కించిద్వచనముదాహృతం- తదపిదేశభేదేనయోజ్యం- త్రైవర్ణికానాం
ప్రాప్తగర్భాష్టమానామేవపూర్ణాశౌచంసర్వదేశసాధారణం-తద్విషయే
విరుద్ధవచనాభావాత్ - త్రిరాత్రమాప్రతాదేశాదిత్యత్రవ్రతంగర్భాష్ట
మకాలోపలక్షణార్థమితిమేధాతిథిహరదత్తకమలాకరాద్యైరభిధానాత్ -
క్షత్రియవైశ్యయోర్ధనుఃప్రతోదావష్టమేబ్దఇతికమలాకరేణోక్తత్వాత్-
ద్విజన్మనామయంకాలఇత్యాదివచనాచ్చ- శూద్రాణామివత్రైవర్ణికా
నాంగర్భాష్టమవ్యతిరిక్తకాలస్యపూర్ణాశౌచనిమిత్తత్వస్యేతిస్మృతిషుక్వా
ప్యదర్శనాచ్చ- తస్మాద్గర్భాష్టమఏవత్రయాణాంవర్ణానాంపూర్ణాశౌచ
నిమిత్తం- యస్యతుగర్భపంచమఏవఉపనయనంకృతంతస్యాపిమృతౌపూ
ర్ణాశౌచమేవ - ఆమౌంజీబంధనాద్విప్రః- త్రిరాత్రమాప్రతాదేశాద్ద
శరాత్రమతఃపరమిత్యాదివచనైరుపనయనస్యాపితన్నిమిత్తత్వావగ
మాత్-' తథాక్షత్రియవైశ్యయోరపిగర్భాష్టమాత్ప్రాగేవధనుఃప్రతోద
గ్రహణేపూర్ణాశౌచం- క్షత్రియశ్చాధనుర్గ్రహాత్ - అప్రతోదగ్రహా
ద్వైశ్యఇత్యాదివచనైర్ధనుఃప్రతోదగ్రహణస్యాపితన్నిమిత్తత్వావగ
మాత్- నచపంచమాదేరప్యుపనయనకాలత్వేనతత్ప్రాప్తావపిపూర్ణా
శౌచంస్యాదితివాచ్యం- నహిస్వేచ్ఛాధీనంకాలస్యాశౌచనిమిత్తత్వం-కింతు
వచనాధీనం- వచనానిచద్విజన్మనామయంకాలఇత్యాదీనిగర్భాష్టమస్యైవ
పూర్ణాశౌచనిమిత్తత్వంప్రతిపాదయంతి। అతోగర్భాష్టమప్రభృత్యేవ
పూర్ణాశౌచమితిసిద్ధం- తథాచౌలాభావేపిత్రితీయవర్షప్రభృతిత్రిరా
త్రాశౌచం- జన్మనోథత్రితీయేవర్షేచౌలమిత్యాదివచనైర్జన్మత్రితీ
యవర్షస్యచౌలకాలత్వావగమాత్ నచ॥ శ్లో॥ ప్రథమేబ్దేత్రితీయేవాకర్త
వ్యం శ్రుతిచోదనాదిత్యాదివచనైఃప్రథమవర్షస్యాపిచౌలకాలత్వంతు

ల్యమితినాచ్యం ॥ శ్లో॥ తథాచాకృతచూడస్య త్రివర్షాదోపనాయనం। ఆశౌచం తు త్రిరాత్రం స్యాదిత్యాదివచనైః తృతీయవర్షస్యైవ త్రిరాత్రాశౌచనిమిత్తత్వప్రతిపాదనాత్ - యస్య తు ప్రథమసంవత్సర ఏవ చౌలం కృతం తస్య చౌలప్రభృతి త్రిరాత్రమేవ- నిమిత్తత్వప్రతిపాదనాత్ - అచౌలా నైష్ఠికీ స్మృతా। త్రిరాత్రమాత్రతాదేశాత్- నివృత్తే చౌలకానాం తు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యత ఇత్యాదివచనైశ్చౌలకర్మణోపి త్రిరాత్రాశౌచనిమిత్తత్వప్రతిపాదనాత్ - తథా అజాతదంతే మాసైర్వా వ్యాషడ్భిర్గతైస్తథేత్యాదివచనైరజాతదంతత్వావస్థాయాం షణ్మాసాభ్యంతరకాలస్య చ సద్యశ్శౌచనిమిత్తత్వావగమాద్దంతజననాత్పూర్వం షణ్మాసాభ్యంతరే చ సద్యశ్శౌచం - తథా చ దంతజననాభావేపి షణ్మాసాదూర్ధ్వం నసద్యశ్శౌచం- కింతు ఏకరాత్రం- తథా చ పంచమే మాసి దంతజననేపి న సద్యశ్శౌచం - తథా- ప్రాఙ్నామకరణాత్సద్య ఏకాహం దంతజన్మనః - నామ్ని వాపి కృతే సతీత్యాదివచనైర్నామకరణస్య దహనైకరాత్రాశౌచయోర్నిమిత్తత్వావగమాత్। ఊర్ధ్వం దశాహాదేకరాత్రమిత్యాదివచనైరేకాదశాహరూపస్య నామకరణకాలస్యాపి తన్నిమిత్తత్వావగమాన్నామకరణోత్కృష్టేష్వేకాదశాహప్రభృతివికల్పేన దహనైకరాత్రాశౌచే భవతః- న చ దశరాత్రేష్వష్టే శతరాత్రే సంవత్సరే వేత్యాదివచనైర్నామకరణకాలానాం బహూనాముపలంభాత్కథమేతదితి వాచ్యం - ఊర్ధ్వం దశాహాదేకరాత్రమిత్యాదివచనైరేకాదశాహస్యైవ తన్నిమిత్తత్వావగమాత్ - నామకరణదంతజననచౌలోపనయనకాలానాం బహుత్వేపి న సర్వేషామాశౌచనిమిత్తత్వం- కింతు యస్య వచనేషు నిమిత్తత్వమవగమ్యతే- తస్యైవేతి నిర్ణయః - ఏతేనయుదికాలస్యాశౌచనిమిత్తత్వం తదా- శతాయుః పురుష ఇతి శ్రుతేః। సంవత్సరశతానంతరకాలస్య మరణకాలత్వావగమాత్। తదూర్ధ్వం ప్రబలాదృష్టవశాజ్జీవతోపి దహనాది ప్రేతకృత్యం ప్రాప్స్యేత- తథాదురదృష్టవశాదల్పాయుషః ప్రాగేవ మృతస్య ప్రేతకృత్యం న స్యాదితి కస్యచిత్ప్రలపితమపాస్తం మరణకాలప్రాప్తిమాత్రస్య వచనేషు ప్రేతకృత్యనిమిత్తత్వానుపలంభాత్। మరణమేవ హ్యేకం తత్ర నిమిత్తమవగమ్యతే- తచ్చ సంవత్సరశతే

శ్రీః దశాహోర్ధ్వం శిశుమరణాశౌచానుపనీతాశౌచనిర్ణయః.

జాతదూర్ధ్వమర్వాగ్వృత్తం ప్రేతకృత్యమాపాదయతి - నతత్కాల ప్రాప్తిమాత్రం - నచైతద్దృష్టాంతేనచౌలాదికాలానాంతథాత్వంవక్తుం శక్యం - తథాసతి-తథాచాకృతచూడస్యత్రివర్షాదౌపనాయనంత్రిరాత్రాత్తుభవేచ్ఛుద్ధిరిత్యాదివచనజాతందత్తజలాంజలిస్యాదిత్యలంప్రపంచేన - ఇదంచానుపనీతేమరణాశౌచంసంస్కారప్రభృత్యేవ॥ శ్లో॥ ఖనిత్వాతుశ్మైర్భూమింసద్యశ్శౌచంవిధీయతే। జాతదంతంమృతంత్యక్త్వా చరేదేకాహమేవహి॥ దాహయిత్వాతథాప్యేనమాశౌచంత్ర్యహమాచరేదిత్యాదిషుక్త్వాప్రత్యయబలేనతదాశౌచస్యసంస్కారపశ్చాద్భావిత్వావగమాత్ - అన్యేతు - త్రితీయవర్షాత్ప్రాగేవసంస్కారప్రభృత్యాశౌచంతత్ప్రాక్త్వాప్రత్యయదర్శనాదితిమన్యంతే; యథాచారస్తథాచరణీయం - నామకరణాత్పరందహనపక్షేమాతాపితృభ్యాముదకదానం పిండదానంచ కర్తవ్యం॥ శ్లో॥ అగ్నినాసంస్కృతస్యోక్తాపిండదానోదకక్రియేతిస్మరణాత్। తచ్చచౌలాదర్వాగ్దర్భరహితం అకృతచౌళస్య దర్భవర్జితమితి అఖండాదర్శేభిధానాత్। యత్తుదంతజననాదిమాతాపితృభ్యామితిగౌతమవచనం - తద్దంతజననాత్పూర్వంపాక్షికదహనోదకదాననివృత్త్యభిప్రాయం-నామ్నివాపికృతేసతీతిమనునానామకరణాత్పరమేవతయోరభ్యనుజ్ఞానాత్ - త్రితీయవర్షప్రభృతీతుజ్ఞాతిభిరప్యుదకదానంకార్యం - ఉదకదానంసపిండైఃకృతజటస్యేతిగౌతమస్మరణాత్ - సంస్కారాత్పిండదానంకార్యం। పంచమవర్షప్రభృత్యస్థిసంచయనంచఏకోద్దిష్టంచకార్యం॥ శ్లో॥ మృతందగ్ధ్వాత్రిరాత్రేణత్రివర్షాదుదకంబలిం। పంచమాద్యస్థిచయనంశ్రాద్ధంకుర్యాచ్చతుర్దిశ ఇతికాత్యాయనవచనాత్। త్రితీయవర్షాదారభ్య పిండోదకదానందర్భేషుకార్యం॥ శ్లో॥ అష్టమాత్పరమేవాస్యదృషత్స్థాపనపూర్వకం।ఉదకంపిండదానంచకుర్యాత్ప్రేతస్య శాంతయే। దర్భస్తంబేతతఃపూర్వంసర్వకర్మసమాచరేదితిస్మరణాత్। యత్తు॥ శ్లో॥ఉదకంపిండదానంచత్ర్యహంస్యాత్తుత్రివర్షతః। దశాహంపిండదానంస్యాదష్టమాబ్దాత్పరంస్మృతం। ప్రేతపిండంబహిర్దద్యాద్దర్భమంత్రవివర్జితమితివచనంతద్వికల్పాభిప్రాయం - దినత్రయేణోదకపిండాఃపంచసప్తతిరుదకాంజలయశ్చ దేయాః॥ శ్లో॥ అష్ట

మాద్వత్సరాదర్వాఙ్మృతయోర్బాలకన్యయోః। పిండోదకం త్రిరాత్రేణ
హ్యేకరాత్రేణ సంకటే। త్రీన్ పిండాన్ ప్రథమే దద్యాద్ద్వితీయే చతురస్త
థా। త్రీంస్తు దద్యాత్తృతీయేహ్ని బాలానాం పిండకల్పనా. శిశోస్త్రివత్సరా
దూర్ధ్వముదకం పంచసప్తరితి స్మరణాత్। అష్టమాద్గర్భాష్టమాదిత్యర్థః-యౌ
త్తు॥ శ్లో॥ త్రిరాత్రం పిండదశకం త్రింశద్దద్యాత్తిలోదకమితి వచనం-తత్సూత్ర
భేదేన వ్యవస్థాపనీయం- పంచమవర్షాదారభ్య ఉపనయనపర్యంతం తూష్ణీ
మేవ సంచయనాంగజాతం కార్యం- హోమోనకర్తవ్యః- ప్రధానం తు సం
చయనమాత్రం సమంత్రకమేవ కార్యం- తృతీయేహ్ని నవకుంభమాదా
యదహనం వ్రజేత్॥ శ్లో॥ జలేన పయసా చైవ సంప్రోక్ష్యాస్థీన్యమంత్రతః
తానికుంభే సమాప్యాథ పయసా పూరయేద్ఘటం। ఇదంత ఇతి మంత్రేణ ఘటం
కుర్యాత్సురక్షితమిత్యాపస్తంబస్మరణాత్। ఇదంత ఇత్యేకయర్చా తానికుం
భే సమాప్యేత్యన్వయః॥ శ్లో॥ తుషాగ్నినా దహేత్ప్రేతం అస్మాత్త్వమధిమం
త్రతః। కుర్యాత్సంచయనం త్వస్థ్నామేకర్చా వ్రతబంధనాదితి - స్మృత్యం
తరవచనాచ్చ - పంచమవర్షాత్పూర్వం తు ప్రధానమపి తూష్ణీమేవ కార్యం॥
శ్లో॥ పంచమాద్వత్సరాదర్వాఙ్మృతయోర్బాలకన్యయోః। అస్థిసంచయనం
తూష్ణీం కుర్యాదిత్యాహ గౌతమ ఇతి- గౌతమస్మరణాత్ - తృతీయవర్షప్రభృ
త్యకృతచౌలకస్య మరణే అమంత్రకం చౌలం విధాయ దహనం కుర్యాత్॥ శ్లో॥
బాలాన్మృతాన్ ద్విత్రివర్షాద్యతీతాన్ యజ్ఞోపవీతస్య విధేః పురస్తాత్- అ
మంత్రకం చౌలవిధిం విధాయ మంత్రేణ సంస్కారవిధిం విదధ్యాదితి - బో
ధాయనస్మరణాత్-చౌలాభావే సమంత్రకసంస్కారయోగ్యతానాస్తీతి తా
త్పర్యం- చతుర్థదివసేకోద్దిష్టం కృత్వా పంచమదివసే నారాయణబలిం కుర్యా
త్॥ శ్లో॥ తథా బాలస్య కన్యాయాః షండస్య పతితస్య చ। నారాయణబలిః కా
ర్యోహ్యన్యేషాం మోక్షకాంక్షిణామితి- వ్యాసవచనాత్॥ శ్లో॥ మృతం ద
ద్యాత్త్రిరాత్రేణ త్రివర్షాద్యుదకం బలిమితి- గౌతమవచనాచ్చ - యత్తు త్రి
వర్షాదుదకం పిండం చతుర్థాద్యుదకం బలిమితి బోధాయనవచనం తత్తదీయ
సూత్రవిషయం- గర్భాష్టమాదారభ్య ఉపనీతస్యానుపనీతస్య వా నవశ్రా
ద్ధాని షోడశ శ్రాద్ధాని చ కుర్యాత్॥ శ్లో॥ అష్టమాద్వత్సరాదూర్ధ్వం నవశ్రా

స్థానికారయేత్ - అబ్దాదేవాష్టమాదూర్ధ్వంఏకోద్దిష్టానిషోడశ- త్రివర్షా
దుదకంపిండం శ్రాద్ధాంతంపంచమాత్పరం- అష్టమాత్సకలంగ్రాహ్యం
సపిండీకరణంవినా- సప్తమాద్ద్వాదశాదూర్ధ్వంగృహస్థబ్రహ్మచారిణోః స
పిండీకరణంకుర్యాన్న ప్రాగితియమోదితమిత్యాదివచనేభ్యఃఅష్టమాద్గ
ర్భాష్టమోపక్రమాదిత్యర్థః-సపిండీకరణాభావేనారాయణబలిః-నిషిద్ధసా
పిండ్యానాంతద్విధానాత్- అత్రగర్భాష్టమప్రభృత్యనుపనీతస్యమరణేన
వశ్రాద్ధానిషోడశశ్రాద్ధానిచఅమంత్రకమామద్రవ్యేణకుర్యాదితివిశేషో
ద్రష్టవ్యః-ద్రావిడానాంతుగర్భాష్టమాదర్వాగ్బాలమరణేమాతాపితృభ్రా
తౄణాందశాహాశౌచిత్వేనసంస్కర్తౄ ప్రథమత ఏవదినత్రయేపిండోద
కంసమాప్యఏకాదశఏకోద్దిష్టంకృత్వాద్వాదశేనారాయణబలింకుర్యాత్ ॥
శ్లో॥ త్రివర్షాద్యుదకంపిండంసర్వేషాంతర్పణంభవేత్ - త్రిరాత్రంపిండద
శకంత్రింశద్దద్యాత్తిలోదకం। ఆదితస్త్రిదినేకుర్యాద్బాలానాంత్వుద్గరీయ
సీత్యాదివచనాత్ - యత్తు॥ శ్లో॥ కన్యాబాలకుమారేభ్యస్త్ర్యహంపిండోద
కక్రియాః - కుర్యాద్దశాహమాశౌచంవర్తతేనాత్రసంశయః। కన్యాబా
లకుమారాణామష్టమాదిదినేత్రయే- పిండోదకేచనిర్వర్త్యద్వాదశేబలి
మాచరేదితి- వచనంతద్వికల్పాభిప్రాయం- జ్ఞాతిఃకర్తాచేదాంధ్రాదివ
వత్కుర్యాత్-తస్యత్రిరాత్రాశౌచిత్వాత్-శతకేతుతస్యదశాహాశౌచముక్తం
తత్స్మృతిముక్తాఫలేదూషితం- యథాచారస్తథాచరణీయం. అసపిండస్య
సంస్కర్తృత్వేతుపిండోదకదానాభావేసద్యశ్శుద్ధిః - ఉపనీతదహనేప్యస
పిండస్యగ్రామాద్బహిర్వాసఃవిషయభేదేనసద్యః త్రిరాత్రాద్యాశౌచవి
ధానాత్ అశౌచమాత్రవివేచనపరేఽస్మిన్గ్రంథేబాలానాంసంస్కారా
దినిరూపణంస్మృతినిబంధేషువిరళత్వేనాప్రసిద్ధత్వాదిత్యవగంతవ్యం- క
న్యామరణేవిశేషమాహ ॥

కన్యామరణాశౌచనిర్ణయః.

మూ॥ అనూఢాయామృతౌపిత్రోర్భర్తృణాంచదినత్రయం। దినమాందంతజననాదితిధర్మవిదోవిదుః। జ్ఞాతీనాంస్నానమాచౌలాదావాగ్దానాద్దినంభవేత్।వాగ్దానేతుత్రిరాత్రంస్యాత్

పితృభర్తృకులద్వయోః। అనూఢా చేద్రజః పశ్యేద్దశాహం తన్మృతౌ భవేత్ ॥

వ్యా॥ అనూఢాయాః స్త్రియాః దంతజననాత్పూర్వం మరణే మాతాపితృభ్రాతౄణామేకరాత్రం - త్రిరాత్రమితి కేచిత్ - దంతజననాదూర్ధ్వం వివాహపర్యంతం త్రిరాత్రం - జ్ఞాతీనాం తు చౌలాత్తృతీయవర్షాద్వా పూర్వం సద్యశ్శౌచం- చౌలాదూర్ధ్వం తృతీయవర్షప్రభృతి వాగ్దానపర్యంతమేకరాత్రం - వాగ్దానంతరం వివాహపర్యంతం పితృభర్తృకులయోర్ద్వయోరపి త్రిరాత్రం- యది తు వివాహాత్ప్రాగేవ రజస్వలా జాతా- తదా తన్మృతౌ సర్వేషాం దశరాత్రమిత్యర్థః- ఉదకదానం తు కన్యావిషయే వైకల్పికం- ఏకే ప్రత్తానామితి గౌతమేన వికల్పస్మరణాత్- అత్ర యమః॥ శ్లో॥ పిత్రోరుపరమే స్త్రీణామాశౌచం తు కథం భవేత్ - త్రిరాత్రేణ విశుద్ధిస్స్యాదిత్యాహ భగవాన్యమ ఇతి - అనూఢానాం స్త్రీణాముపరమే మాతాపిత్రోః స్త్రిరాత్రేణ విశుద్ధిరిత్యర్థః- కాష్ణాజినిరపి॥ శ్లో॥ ప్రత్తాప్రత్తాసు యోషిత్సు సంస్కృతాసంస్కృతాసు చ। మాతాపిత్రోః స్త్రిరాత్రం స్యాదితరేషాం యథావిధీతి - సంస్కృతాయాః పితృగృహే మరణే త్రిరాత్రం వేదితవ్యం- ప్రత్తా ప్రక్రాంతదానా వాగ్దత్తేత్యర్థః- అప్రత్తా వాగ్దానరహితా. అసంస్కృతా వివాహరహితా ఇదం త్రిరాత్రం దంతజననాదూర్ధ్వం వేదితవ్యం - తత్పూర్వం తు అజాతదంతాసు పిత్రోరేకరాత్రమితి శంఖకాష్ణాజినిభ్యాం విశేషస్మరణాదేకరాత్రమితి మాధవీయేఽభిహితం - తత్కమలాకరేణాప్యనుమోదితం - గ్రంథాంతరే చ క్వాపి న దూషితం- విద్యారణ్యోక్తిశ్చ తత్ప్రామాణ్యాయ సగ్రంథాంతరసంవాదమపేక్షతే- జ్ఞాతివిషయే ఆపస్తంబః॥ సూ॥ ఆచూడాయాం కన్యాయాం సద్యశ్శౌచమితి- పాద్మేపి॥ శ్లో॥ ఆజన్మనస్తు చౌలాంతా కన్యా యత్ర విపద్యతే। సద్యశ్శౌచం భవేత్తత్ర సర్వవర్ణేషు నిత్యశః- తతో వాగ్దానపర్యంతం యావదేకాహమేవ హి- తతస్తత్ర ప్రవృత్తాయాం త్రిరాత్రమితి నిశ్చయః - వాగ్దానే తు కృతే యత్ర తత్ర హ్యుభయతస్త్ర్యహం- పితుర్వరస్య చ తతో దత్తానాం భర్తురేవ హి- స్వజాత్యుక్తమశౌచం స్యాత్సూతకే జననేఽపి చేతి - తత్ర ప్రవృత్తాయాం వాగ్దానావస్థాయామేవ మృతాయామిత్యర్థః-

౪౨ దశాహోర్ధ్వశిశుమరణాశౌచానుపనీతాశౌచనిర్ణయః.

వర్షద్వయాత్పూర్వంవివాహితాయాఃకన్యాయాస్స్మృత్యంతరేవిశేషోదర్శితః॥శ్లో॥ఊనద్వివర్షకన్యాయాఃపాణిగ్రహణకర్మణి-ఖనిత్వానిక్షిపేద్భూమింపశ్చాద్దాహోవిధీయతఇతి-వివాహాత్పూర్వంరజోదర్శనేశంఖః॥శ్లో॥పితృవేశ్మనియానారీరజఃపశ్యత్యసంస్కృతా।తస్యాంమృతాయాంనాశౌచంకదాచిదపిశామ్యతీతి।దశాహాత్పూర్వంనశామ్యతీత్యర్థః।సంగ్రహస్తు।అనుపనీతస్యత్రయస్సంస్కారాః-ఖననంత్యాగోదహనంచ-తత్రజన్మదశాహాభ్యంతరేబాలమరణేఖననమేవసంస్కారః।దశాహాత్పరంషాణ్మాసపర్యంతంఖననందహనంవా-సప్తమాసాదారభ్యవర్షద్వయపూర్తిపర్యంతంఖననంత్యాగోదహనంవా-తృతీయవర్షప్రభృతిదహనమేవసంస్కారః।పంచమేమాసిదంతజననేపిత్రయోపిసంస్కారావికల్పేనభవంతి।సప్తమాదిషుదంతజననాభావేపిత్రయోపిసంస్కారావికల్పేనభవంతి।ప్రథమవర్షేపిచౌలంకృతంచేచ్చౌలప్రభృతిదహనమేవసంస్కారః।వర్షద్వయాదూర్ధ్వంచౌలాభావేపిదహనమేవసంస్కారః-తథాకన్యామరణేపిఇయాంస్తువిశేషః।వర్షద్వయాదర్వాగుద్వాహితాయాఃకన్యాయాఃమరణేఖననంకృత్వాయామమాత్రంభూగర్భేస్థాపయిత్వాపశ్చాద్దహనంకుర్యాత్।కైముతికన్యాయేనవర్షద్వయాదర్వాక్కృతచౌలాయాఃకృతచౌలస్యచఖననంకృత్వాపశ్చాదుద్ధృత్యదహనంకార్యం।కృతచౌలస్యవర్షద్వయాదర్వాగ్దహనందేశాచారానుసారేణకర్తవ్యం-దహనపక్షేతృతీయవర్షపర్యంతంమాతాపితృభ్యాందర్భరహితాయాంభూమావుదకదానంకర్తవ్యందర్భరహితాయాంభూమావసంస్కర్త్రా పిండదానంచకార్యంఅమంత్రకంసంచయనం-తృతీయవర్షప్రభృతిజ్ఞాతిభిరుదకదానంకర్తవ్యం-దర్భాణాంవికల్పః-సంస్కర్త్రా పిండదానంకార్యంఅమంత్రకంసంచయనంపంచమవర్షప్రభృతిసప్తమవర్షపర్యంతంసంచయనంప్రధానమంత్రంసమంత్రకం-అస్థిప్రోక్షణాదికంతూష్ణీమేవ-హోమస్తూష్ణీమపినకర్తవ్యః।చతుర్థదినఏకోద్దిష్టంకర్తవ్యం।పంచమేనారాయణబలిః-సప్తమవర్షస్యగర్భాష్టమత్వేనతత్ప్రభృతిఉపనీతస్యానుపనీతస్యవాసవశ్రాద్ధానిషోడశశ్రాద్ధానిచకర్తవ్యానిఅనుపనీతస్యఅమశ్రాద్ధానిఅమంత్రకాణీతికేచిత్।ద్వా

దశవర్షాదూర్ధ్వం సపిండీకరణం ఆబ్దికంచ। గృహస్థానాంతు అష్టమాదూ
ర్ధ్వం సపిండీకరణమాబ్దికంచ కుర్యాత్। స్త్రీణాంతు వివాహాత్పూర్వం పిం
డోదకాదికం వైకల్పికం- తదూర్ధ్వంతు భర్తుః సర్వం కర్తవ్యం - వర్షద్వ
యాదూర్ధ్వం గర్భాష్టమాత్పూర్వం త్ర్యహాశౌచిత్వేపి దశపిండాః పంచసప్త
తిలోదకాని చ దినత్రయమధ్యే సమాపనీయాని। ప్రథమదినే త్రయః పిండాః ఏ
కవింశతి తిలోదకాని- ద్వితీయే చత్వారః పిండాః త్రయస్త్రింశత్తిలోదకాని తృ
తీయే త్రయః పిండాః - ఏకవింశతి తిలోదకాని- ఆశౌచాంతే ఏకోద్దిష్టం-దినాం
తరే నారాయణబలిః- పంచమాదర్వాగేకోద్దిష్టాదికం నాస్తి - బ్రహ్మచారి
ణం భోజయేత్। ద్రావిడానాంతు అనుపనీతమరణే మాతాపితృభ్రాతౄ
ణాం దశాహాశౌచిత్వేపి ప్రథమతస్త్రిదినే వా అష్టమాదిదినత్రయే వా పిండో
దకదానాదికం- ఆశౌచంతు జన్మదశాహాదూర్ధ్వం గర్భాష్టమాదర్వాగ్బాల
మరణే ద్రావిడవ్యతిరిక్తానాం మాతాపితృభ్రాతౄణాం ఖననసత్యాగదహ
నేషు త్రిష్వపి సంస్కారేషు త్రిరాత్రం- జ్ఞాతీనాంతు జన్మదశాహాదూర్ధ్వం
షణ్మాసపర్యంతం ఖననపక్షే స్నానమాత్రం- తదూర్ధ్వం వర్షద్వయపూ
ర్తిపర్యంతమేకరాత్రం- తదూర్ధ్వం గర్భాష్టమాదర్వాక్త్రిరాత్రం-పంచ
మే మాసి దంతజననే తత్ప్రభృత్యేకరాత్రం- దంతజననాభావేపి సప్తమాది
ష్వేకరాత్రం-ప్రథమవర్ష ఏవ కృతం చౌలం చేచ్చౌల ప్రభృతి త్రిరాత్రం-తృతీ
యవర్షప్రభృతి చౌలాభావేపి త్రిరాత్రం- పంచమవర్ష ఏవ ఉపనయనం కృ
తం చేత్తత్ప్రభృతి సర్వేషాం దశరాత్రం- ఉపనయనాభావేపి గర్భాష్టమా
దారభ్య దశరాత్రం- జన్మదశాహాదూర్ధ్వం దహనపక్షే తు దంతజననాత్పూ
ర్వం షణ్మాసమధ్యే వా జ్ఞాతీనామేకరాత్రం- తదూర్ధ్వం త్రిరాత్రమేవ-త్యా
గపక్షే త్వేకరాత్రం- కన్యామరణే తు జన్మదశాహాదూర్ధ్వం దంతజననాత్పూ
ర్వం షణ్మాసమధ్యే వా ఖననపక్షే మాతాపితృభ్రాతౄణామేకరాత్రం- త్రి
రాత్రమితి కేచిత్- తదూర్ధ్వం వివాహపర్యంతం త్రిరాత్రం- పంచమే మా
సి దంతజననే తత్ప్రభృతి త్రిరాత్రం- దంతజననాభావేపి సప్తమాదిషు త్రిరా
త్రం- దహనపక్షే తు దంతజననాత్పూర్వమపి త్రిరాత్రమేవ- త్యాగపక్షేపి త్రి
రాత్రమేవ- జ్ఞాతీనాంతు జన్మదశాహాదూర్ధ్వం వర్షద్వయపూర్తిపర్యం

లంఖననపక్షేస్నానమాత్రం- తదూర్ధ్వంవాగ్దానపర్యంతమేకరాత్రంతదూర్ధ్వంవివాహపర్యంతంపితృభర్తృకులద్వయోరపిత్రిరాత్రం-దహనత్యాగపక్షయోః పుంవత్ - సమానోదకానామనుపనీతమరణే స్నానమాత్రం-అతిక్రాంతాశౌచంతు పిత్రాదీనామపినాస్తి- స్నానమాత్రం-కర్తవ్యం- క్షత్రియవైశ్యశూద్రాణాంతుక్రమేణధనుర్గ్రహణప్రతోదగ్రహణవస్త్రద్వయగ్రహణేభ్యఃపూర్వంమరణే బ్రాహ్మణవదేవాశౌచం-ధనుర్గ్రహణాద్యనంతరంతుక్రమేణద్వాదశాహాదికంపూర్ణమాశౌచం-ధనుర్గ్రహణాద్యభావేపిక్షత్రియవైశ్యయోర్గర్భాష్టమాదారభ్యపూర్ణం-శూద్రస్యగర్భసప్తమాదారభ్యపూర్ణం- క్వచిద్దేశేఅష్టమాదూర్ధ్వం- క్వచిద్ద్వాదశాదూర్ధ్వం- క్వచిత్షోడశాదూర్ధ్వం- క్షత్రియవైశ్యయోస్తుబ్రాహ్మణవదేవేతి- ద్రావిడానాంతుజన్మదశాహాదూర్ధ్వంబాలమరణే మాతాపితృభ్రాతౄణాందశరాత్రమాశౌచం-భిన్నోదరాణాంభ్రాతౄణాం-తజ్జననాదూర్ధ్వమేవదశరాత్రమితికేచిత్ - అన్యత్సర్వంసమానం॥ ఇతిశ్రీవేంకటాంబాగర్భసంభూతశ్రీసుబ్రహ్మణ్యసుధీవరవిరచితాయాం- అభినవషడశీతివ్యాఖ్యాయాం-ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయామనుపనీతాశౌచనిర్ణయః.

ఉపనీతమృతాశౌచనిర్ణయః.

మూ॥ ఉపనీతమృతౌపూర్ణంసర్వేషాంమృతకంభవేత్ । ఏకోదకానాంత్రిదినంసగోత్రాణాంతుమజ్జనం॥

వ్యా॥ ఉపనీతశబ్దోవివాహితస్త్రీణామప్యుపలక్షకః॥ శ్లో॥ స్త్రీణాముపనయస్థానేవివాహఃపరికీర్తితఇతిస్మరణాత్- మజ్జనంస్నానంఅత్రమనుః॥ శ్లో॥ దశాహంశావమాశౌచంసపిండేషువిధీయతఇతి- కూర్మేపి॥ శ్లో॥ దశాహంశావమాశౌచంసపిండేషువిపశ్చితఇతి- బృహస్పతిరపి॥ శ్లో॥ దశాహేనసపిండాస్తుశుధ్యంతిప్రేతసూతకే- త్రిరాత్రేణసకుల్యాస్తుస్నాత్వాశుధ్యంతిగోత్రజా ఇతి- సకుల్యాస్సమానోదకాః- గోత్రజాస్సగోత్రాః-యత్తు॥ శ్లో॥ సమానోదకానాంత్ర్యహోగోత్రజానామహఃస్మృతమితి-తజ్జన్మనామస్మృతిమత్సగోత్రవిషయం-సమానోదకానాముపనీతమరణఏవత్రిరాత్రం-అనుపనీతమరణేతుస్నానమాత్రం॥ శ్లో॥ బాలేదేశాంతరస్థేచపృ

థక్పిండేచసంస్థితే-సవాసాజలమాప్లుత్యసద్యఏవవిశుధ్యతీతి-మనుస్మరణాత్॥ సూ॥ బాలదేశాంతరితప్రవ్రజితాసపిండానాంసద్యశ్శౌచమితిగౌతమస్మరణాచ్చ అసపిండస్సమానోదకః -ఇదమనుపనీతవిషయమితిస్మృతిసారసర్వస్వకారాదయః-మితాక్షరాయామపి- త్ర్యహోత్సూదకదాయిన ఇతిమనువచనే ససమానోదకానాంత్రిరాత్రముక్త్వా ఇదముపనీతవిషయంతతోర్వాక్స్నానమేవేత్యుక్తం - యస్తుపక్షిణీమసపిండయోనిసంబంధ ఇతిగౌతమవచనవ్యాఖ్యానావసరేతత్రైవసమానోదకానాంపక్షిణ్యాశౌచముక్తం- తదుపనీతపరోక్షమరణవిషయమితిస్మృతిసారసర్వస్వకారః - అసపిండాశౌచమాహ॥

మూ॥ బహుప్రకారమాశౌచమసపిండస్మృతౌభవేత్।

వ్యా॥ అసపిండామాతులాదయః- అత్రబృహస్పతిః॥శ్లో॥త్ర్యహంమాతామహాచార్యశ్రోత్రియేష్వశుచిర్భవేదితి - ఆచార్యోనామ॥శ్లో॥ఉపనీయతుయశ్శిష్యంవేదమధ్యాపయేద్ద్విజః - సకల్పంసరహస్యంచతమాచార్యంప్రచక్షతఇత్యుక్తలక్షణః - శ్రోత్రియ ఏకశాఖాధ్యాయీ॥ సూ॥ ఏకాంశాఖామధీత్యశ్రోత్రియోభవతీతిబోధాయనస్మరణాత్ -సచోపసంపన్నో వివక్షితః శ్రోత్రియేచోపసంపన్న ఇతిగౌతమవచనేనతాదృశశ్రోత్రియమరణేపవత్రిరాత్రాశౌచవిధానాత్- ఉపసంపన్నోనామమైత్ర్యగృహవాసేనవాద్రవ్యప్రదానాదినావాఉపకృతః - దౌహిత్రశిష్యయోః త్రిరాత్రవిధానంపరేణదహనాదౌక్రియమాణేవేదితవ్యం - స్వయంసంస్కారే దశరాత్రం - తథోత్తరత్రవక్ష్యామః త్ర్యహమిత్యనువృత్తౌగౌతమః॥ సూ॥ ఆచార్యతత్పుత్రస్త్రీయాజ్యశిష్యేషుచైవమితి - అంగిరాఅపి॥సూ॥ మాతామహమాతులమాతామహీమాతులానీనాంత్రిరాత్రేణశ్వశురస్యచేతి- ప్రచేతాఅపి॥ శ్లో॥ మాతృష్వసామాతులయోశ్శ్వశ్రూశ్వశురయోర్గురౌ - మృతేచర్త్విజియాజ్యేచత్రిరాత్రమశుచిర్భవేదితి - ఋత్విగ్యాజ్యౌకులక్రమాగతౌవివక్షితౌ - అత[illegible]ఘాతయోఃపక్షిణ్యాదేర్వక్ష్యమాణత్వాత్-శ్వశురయోస్త్రిరాత్రంజీవద్భార్యావిషయం॥ శ్లో॥ఆశౌచంతుత్రిరాత్రంస్యాచ్ఛ్వశ్రూశ్వశురయోర్మృతౌ - జీవంత్యామేవభార్యాయాంమృతాయాందివసాచ్ఛుచిః - తత్సంతతౌస్థితాయాంతుత్రిరాత్రమశుచిర్భవేదితి- వ్యాసవచ

స్యాత్ - రాజపురోహితయోః పరస్పరం త్రిరాత్రం-తథాచ గాలవః॥ శ్లో॥ పురోహితే మృతే రాజ్ఞ స్త్రిదినాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే- పురోహితో మృతే రాజ్ఞి త్రిదినాదేవశుధ్యతీతి- రాజగ్రహణం వైశ్యస్యాప్యుపలక్షణం-వృద్ధమనురపి॥ శ్లో॥ పిత్రోరుపరమే స్త్రీణామూఢానాంతుకథంభవేత్-త్రిరాత్రేణవిశుద్ధిస్స్యాదిత్యాహభగవాన్యమ ఇతి- పిత్రోర్మరణే వివాహితానాం స్త్రీణాం త్రిరాత్రమిత్యర్థః - దౌహిత్ర భాగినేయవిషయేపి సఏవాహ॥ శ్లో ॥ సంస్థితే పక్షిణీ కార్యా దౌహిత్రే భగినీసుతే- సంస్కృతేతు త్రిరాత్రం స్యాదితిధర్మో వ్యవస్థిత ఇతి- సంస్కృతః ఉపనీతః-యద్యప్యనుపనీతానామసపిండానాం సద్యశ్శౌచం వక్ష్యతే - తథాపి విశేషవిధినా దౌహిత్ర భాగినేయయోరనుపనీతయోరపిపక్షిణ్యాశౌచం - బోధాయనోపి- శిష్య సతీర్థ్య సబ్రహ్మచారిషు త్రిరాత్రమహోరాత్ర మేకరాత్రమితి- ఆచార్య ప్రతియోగి శిష్యః కాలభేదేనాధ్యయనం కృతవానేకగురుస్సతీర్థ్యః- ఏకాచార్యోపనీతస్స బ్రహ్మచారిసహాధీతవేదైకదేశోవా- ఉభయథాపిస్మృతిముక్తాఫలేవ్యాఖ్యానాత్-హారీతోపి॥ శ్లో॥ పరపూర్వాసుభార్యాసుపుత్రేషు కృతకేషుచ- మాతామహే త్రిరాత్రం స్యాదేకాహస్తుసపిండత ఇతి- పరపూర్వాసుపునర్భూషు కృతకేషుదత్తాదిషుపుత్రేషు మృతేషు పూర్వాపరభర్తృః పూర్వాపరపిత్రోశ్చ త్రిరాత్రం- తేషాం యేసపిండాః తేషామేకరాత్రమిత్యర్థః - మాతామహమృతౌ దౌహిత్రస్యాశౌచం- నతుతత్సపిండానామపి- అస్మిన్నచనే పూర్వాపరపిత్రోరిత్యధ్యాహృత్య సపిండత ఇత్యస్యచానువృత్తిమంగీకృత్య పూర్వాపరపిత్రోస్తత్స పిండానాంచ మృతౌ దత్తపుత్రస్య పిత్రిరాత్రమేకరాత్రంచేతి స్మృతిసారసర్వస్వకారః-తదౌరసపుత్రేణ దహనాద్యక్రియమాణే వేదితవ్యం - దత్తస్య స్వీకారానంతరమౌరసపుత్రసంభవాత్- స్వయం సంస్కారేదశరాత్రం- తస్యౌరసపుత్రతుల్యత్వాత్-అతఏవ॥ శ్లో॥ దశాహమధ్యే యదిదర్శ ఆపతేద్దద్యుర్గదశాహాంతేలహారిపిండాన్- పుత్రీసుతోదత్తకఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయురితి - స్మృత్యంతరవచనేనచం ద్రదర్శయదోషేపి దత్తస్య దశాహంతిలోదకాదికముక్తం- ఏతాదృశదత్తపుత్రమరణే ప్రతిగ్రహీతుః పితురపి దశాహమేవ - అత్రాస్యమరణే పూర్వారసపిండా

స్నానమేకరాత్రవిధానంచోపనీతవిషయం- అనుపనీతేతుస్నానమాత్రం॥ శ్లో॥ పరాశ్రితేషుదారేషుపరనారీసుతేషుచ - గోత్రిణస్నానశుద్ధాస్యుస్త్రిరాత్రేణైవతత్పితేతిప్రజాపతిస్మరణాత్-ఇదంవచనమనుపనీతవిషయమితిస్మృతిసారసర్వస్వకారః-ఉపనీతఏవపరోక్షవిషయమితిగ్రంథాంతరేషు-తస్మాదనుపనీతస్యదత్తస్యమరణేఉపనీతస్యపరోక్షమరణేచపూర్వాపరసపిండానాంస్నానమాత్రం- వ్యవస్థాద్వయస్యాపిన్యాయ్యత్వాత్- దత్తస్యపరోక్షమరణేపూర్వాపరపిత్రోరేకరాత్రం - తద్వత్తరత్రవక్ష్యామః- తథాస్వైరిణీమరణేపిపూర్వభర్తుస్త్రిరాత్రం॥ శ్లో ॥ అనౌరసేషుపుత్రేషుభార్యాస్వన్యగతాసుచ। పరపూర్వాసుచస్వాసుత్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యత ఇతి-శంఖస్మరణాత్ - అన్యగతాః స్వైరిణ్యః- పరపూర్వాః పునర్భువః స్వైరిణ్యాదీనాంప్రసవేపిత్రిరాత్రమస్తి॥ శ్లో॥ అనౌరసేషుపుత్రేషుజాతేషుచమృతేషుచ-పరపూర్వాసుభార్యాసుప్రసూతాసుమృతాసుచేతి-విష్ణుస్మరణాత్-క్షేత్రజాదిషుజాతేష్విత్యర్థః- పరపూర్వాసుశబ్దేనస్వైరిణ్యభిధీయతే-అత్రస్వైరిణీనామాశౌచవిధానమనులోమవ్యభిచారవిషయంప్రతిలోమవ్యభిచారేతుఆశౌచంనాస్తీతినిబంధకారాః- ఏకస్యాంమాతరిపితృద్వయోత్పాదితయోఃపరస్పరంత్రిరాత్రమస్తి॥శ్లో॥ మాత్రైకయాద్విపితృకౌభ్రాతరావన్యగోచరౌ - ఏకాహంసూతకంతత్రత్రిరాత్రంమృతకేతయోరితి-మరీచిస్మరణాత్-ఉపసంపన్నాశౌచమాహ- అంగిరాః॥శ్లో॥ గృహేయస్యమృతఃకశ్చిదసపిండఃకథంచన-తత్రాశౌచంతువిజ్ఞేయత్రిరాత్రంనాత్రసంశయఇతి- శ్రోత్రియవిషయమేతత్- అశ్రోత్రియవిషయత్వేకరాత్రమేవ - శ్రోత్రియేచోపసంపన్నఇత్యుదాహరిష్యమాణవచనాత్ - అనేనైవాభిప్రాయేణవిష్ణురపి॥సూ॥ అసపిండేషుస్వవేశ్మనిమృతేష్వేకరాత్రమితి- అసపిండోనామబంధుత్వరహితోయఃకశ్చిదుచ్యతేనతుసమానోదకాదిః-తస్యస్వగృహాదన్యత్రమరణేపిత్రిరాత్రస్యావర్జనీయత్వాత్- ఊఢావిషయేబ్రహ్మపురాణం॥ శ్లో॥ దత్తానారీపితుర్గేహే ప్రసూయేతమ్రియేతవా। తద్బంధువర్గస్త్వేకేనశుద్ధస్సజ్జనకస్త్రిభిరితి- జనకగ్రహణం సోదరాణాముప్యుపలక్షణమితిచంద్రికాయాముక్తం- బంధువర్గోజ్ఞాతివర్గః- కేచిత్తుబం

ర్భవర్గశబ్దేన భ్రాతృవర్గోఽభిధీయతే- జనకశబ్దేన జననీమాత్రోః పక్షిణమితి
వ్యాచక్షతే- తద్ద్రావిడదేశవిషయం- ద్రావిడా అపి పక్షిణీమాచరంతి- ఇ
దంచ స్వగృహే ప్రసవే గృహాంతరే తు ప్రసవే పిత్రోః దాశౌచం నాస్తీతి చం
ద్రికాయాముక్తం - స్మృత్యంతరే తు కన్యాప్రసూతౌ పక్షిణీత్యుక్తం - యదిపి
త్రాదయో విభక్తాః భిన్నగృహవాసినశ్చ తదా పితృగృహే పుత్ర్యాః ప్రస
వమరణయోః పితురేవ త్రిరాత్రం- భ్రాతృగృహే చేద్భ్రాతురేవ త్రిరాత్రం-
జ్ఞాతిగృహే చేత్ జ్ఞాతీనామేకరాత్రం- నతు త్రిరాత్రం- గృహే యస్య మృ
తః కశ్చిదిత్యంగిరోవచనవిహితస్యోపసంపన్నాశౌచస్య పురుషమరణవిష
యత్వాత్- శ్రోత్రియవిషయత్వాచ్చ ॥ శ్లో॥ శ్రోత్రియే చోపసంపన్నే త్రి
రాత్రమశుచిర్భవేత్-అశ్రోత్రియే త్వహః కృత్స్నమనూచానే తథావిధా
వితి - మనునా శ్రోత్రియాశ్రోత్రియపురుషోల్లేఖేనైవ ఉపసంపన్నాశౌచవి
ధానాత్ - న స్త్రీస్మృతావిదం కించిదితి స్త్రీమృతావుపసంపన్నాశౌచస్యని
షేధాచ్చేతి స్మృతిముక్తాఫలాదిష్వభిధానాత్ - గుర్వనూచానశబ్దావంగా
ధ్యాపకతత్పుత్రియోగివాచినౌ- నచైకరాత్రమపి న స్యాదితి వాచ్యం వైలక్ష
ణ్యాత్ నహీదమేకరాత్రముపసంపన్నాశౌచం-కింతు విశేషవిధానాదన్యదే
వ ధర్మప్రవృత్తావపి.॥ శ్లో॥ పితృగేహాదతోన్యత్ర యది కన్యా ప్రమీయతే। త
త్రస్యాత్పక్షిణీ పిత్రోర్జ్ఞాన్యేషామితి నిశ్చయః। పుత్రీగేహేథవాన్యత్ర పిత
రౌ ప్రమృతౌ యది। దశాహాభ్యంతరే పుత్ర్యాస్త్రిరాత్రం శావసూతకం।
స్వసుర్గేహే మృతో భ్రాతా భ్రాతుర్వాథగృహే స్వసా। ఆశౌచం త్రిదినం త
త్ర పక్షిణ్యేవ పరత్ర తు। భగినీసూతకం చైవ భ్రాతుశ్చైవాథసూతకం - నై
వస్యాద్భ్రాతృపత్న్యాస్తు తథా చ భగినీపతేః। తస్యైవ యస్య యత్ప్రో
క్తమాశౌచం చాన్యగోత్రిణాం। భవేన్నైవాథ తత్పత్న్యా ఇత్యేవం మున
యో విదురితి। యత్తు॥ శ్లో॥ యావద్భర్తుర్గృహం తావత్తత్పత్నీనాం తథైవ చేతి.
లిఖితవచనం ద్రావిడవిషయం- అత్ర భగినీపతేరాశౌచాభావప్రతిపాద
కవచనం గృహాంతరమరణవిషయం - స్వగృహమరణే తు ఉపసంపన్నాశౌచ
స్య త్రిరాత్రస్యావర్జనీయత్వాత్ - పుత్రీమరణే మాతాపిత్రోః పక్షిణీవి
ధానం గ్రామాంతరవిషయమితి స్మృత్యర్థసారే ప్రతిపాదితం॥ తథా చ॥

స్వగ్రామే స్వగృహే పుత్రీమరణే గ్రామాంతరస్థితస్య పితుః పక్షిణ్యేవ। స్వగృహే యస్య కస్యచిన్మరణే బంధుత్వాభావే పిదంపత్యోస్త్రిరాత్రం- నతుపురుషస్యైవ। ఉపసంపన్నాశౌచస్య గృహస్వామిసాధారణత్వాత్ పత్న్యా అపి గృహస్వామిత్వాత్ విభాషా సపూర్వస్యేతి సూత్రే పత్నీవిషయే గృహపతిశబ్దస్య రూపభేదేన వైయ్యాకరణైరుదాహరణాత్। యల్లాజీయే పైతృమేధికసంస్కారప్రకరణే పత్న్యా అప్యేవం స్వామిత్వావిశేషాదితి బహుశః ప్రతిపాదనాచ్చ। నచ పుత్రాణామపి స్వామిత్వమాశంకనీయం। క్వచిదపి తథా వ్యవహారాభావాత్। అథ పక్షిణ్యాశౌచవిధిః। అత్ర గౌతమః॥ సూ॥ పక్షిణీమసపిండయోనిసంబంధే సహాధ్యాయిని చేతి। పితృవ్యాదియోనిసంబంధవ్యావృత్త్యర్థమసపిండవిశేషణం। తథావిధా యోనిసంబంధా మాతులమాతృష్వస్రేయాదయ ఇతి చంద్రికాదిషు వ్యాఖ్యాతం- మాధవీయాదిషు తు అసపిండో యోనిసంబంధశ్చేతి ద్వంద్వః- అసపిండో నామ యః కశ్చిద్బంధుత్వరహిత ఇతి వ్యాఖ్యాతం। అత్ర చంద్రికా వ్యాఖ్యానమేవ సమ్యక్ - మాధవీయవ్యాఖ్యానస్య శ్రోత్రియే చోపసంపన్నే త్రిరాత్రమితి మన్వాది వచన విరోధాత్। నను యోనిసంబంధానామ కూటస్థైకమిథునోత్పన్నాః తే చ మాతృష్వసృమాతులాదయోపి - తేషు చ త్రిరాత్రవిధానాత్కథం పక్షిణీతి చేన్న యోనిసంబంధేషు యత్ర విశేషవిధానాదధికాశౌచం తద్వ్యతిరిక్తవిషయత్వాత్పక్షిణ్యాశౌచస్య - ఇదం చ త్రిపూరుషమేవ పక్షిణీ - యోనిసంబంధబాంధవేషు త్రిపూరుషమితి వ్యాసవచనాత్। యోనిసంబంధేషు త్రిపూరుషమేవాశౌచమితి చంద్రికాదిష్వభిధానాచ్చ - తథా చ కూటస్థప్రభృతిగణితానాం త్రయాణామేవాశౌచం - బాంధవాస్తు స్మృత్యంతరే దర్శితాః॥ శ్లో ॥ ఆత్మపితృష్వసుః పుత్రా ఆత్మమాతృష్వసుస్సుతాః। ఆత్మమాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయా ఆత్మబాంధవాః। పితుః పితృష్వసుః పుత్రాః పితుర్మాతృష్వసుస్సుతాః। పితుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయాః పితృబాంధవాః। మాతుః పితృష్వసుః పుత్రా మాతుర్మాతృష్వసుస్సుతాః। మాతుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయా మాతృబాంధవా ఇతి అత్ర మాతృష్వస్రాదీనామపి బాంధవత్వం విజ్ఞేయం సహాధ్యాయిని పక్షిణీ విధానం ద్వాదశాబ్దపర్యంతం - సహాధ్యాయి విషయం

స్వహాధీతకృత్స్న వేదవిషయంవా - అల్పకాలసహాధ్యాయినిసహాధీతవేదైక
దేశేచఏకరాత్రస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ । తథైవచంద్రికాదిష్వభిధానాచ్చ.
వృద్ధమనురపి॥ శ్లో॥ శ్వశురయోర్భగిన్యాంచమాతులాన్యాంచమాతులే। పితృ
ష్వసరితద్వచ్చపక్షిణీంక్షపయేన్నిశాంమాతులేశ్వశురేమిత్రేగురౌగుర్వం
గనాసుచ। ఆశౌచంపక్షిణీంరాత్రింమృతాహతామహీయదీ। శ్వశురాదీ
నాంపక్షిణీవిధానం అసన్నిధానవిషయం। పునర్మాతులగ్రహణంశ్వస్యైవ
శ్వశురత్వే పిపక్షిణనాతోధికమితిప్రదర్శనార్థమితిచంద్రికాదిషువ్యాఖ్యా
తం॥ శ్లో॥ నిషేకాదీనికర్మాణియఃకరోతియథావిధి - సంభావయతిచాన్నే
నసవిప్రోగురురుచ్యతే - అల్పంవాబహువాయస్యశ్రుతస్యోపకరోతియః
తమపీహగురుంవిద్యాచ్ఛ్రుతోపక్రియయాతయేతి- మనువచనోక్తలక్షణో
గురుః - యత్తుజాబాలివచనం॥ శ్లో॥ మాతృబంధౌగురౌమిత్రే మండలాధిప
తౌతథేతిగోత్రజానామహఃస్మృతమిత్యేకరాత్రంప్రకృతం - తత్రగురో
ర్మాతృబంధూనాంచైకరాత్రవిధానమసన్నిధానవిషయం- మండలాధిపతే
ర్మృతావేకరాత్రంమహామండలాధిపతివిషయం - అల్పమండలాధిపతౌస
జ్యోతిరాశౌచస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ - యచ్చయాజ్ఞవల్క్యవచనం॥ శ్లో॥ అ
హస్త్వదత్తకన్యాసుబాలేషుచవిశోధనం - గుర్వంతేవాస్యనూచానమాతుల
శ్రోత్రియేషుచ। అనౌరసేషుపుత్రేషుభార్యాస్వన్యగతాసుచేతి - తత్ర
శ్రోత్రియేఏకరాత్రమసంపన్నసమానగ్రామశ్రోత్రియవిషయం - ఏకా
హంసబ్రహ్మచారిణేసమానగ్రామిణేచ శ్రోత్రియఇత్యాశ్వలాయనస్మర
ణాత్ - గుర్వాదయస్త్వసన్నిహితావివక్షితాః-అనూచానోంగాధ్యాయీ
శిష్యః - మాతులోభిన్నమాతులః- యచ్చవిష్ణువచనం - ఆచార్యపత్నీగురూ
పాధ్యాయమాతులశ్వశురశ్వశ్రూసహాధ్యాయిశిష్యేష్వేకరాత్రేణశుద్ధి
రితి - తత్రఆచార్యోయజ్ఞోపవీతంకృత్వావేదమధ్యాపయతిసమాచార్యఃస్మృతిముక్తాఫలకారః - ఉపా
ధ్యాయస్తు॥ శ్లో॥ ఏకదేశంతువేదస్యవేదాంగాన్యథవాపునః-యోధ్యాపయ
తివృత్త్యర్థముపాధ్యాయస్సఉచ్యతఇతి- మనువచనోక్తలక్షణః - మాతులో
భిన్నమాతులః-శ్వశురోమృతదుహితృతత్సంతతికః-ద్వాదశాబ్దన్యూనకాలం
సహాధ్యాయీసహాధీతవేదైకదేశోవాసహాధ్యాయిశబ్దేనవివక్షితః - అస

న్నిహితశిష్యః మాతులగ్రహణంభిన్నమాతృష్వస్రాదీనామప్యుపలక్షణం॥ శ్లో॥ భిన్నమాతృష్వసుర్భిన్నపితృష్వసురహః స్మృతం- తత్సుతానామథాహశ్చమరణే భృగురబ్రవీదిత్యత్రిస్మరణాత్ - భిన్నమాతులస్సాపత్న్యమాతృభ్రాతా: భిన్నమాతృష్వసా తద్భగినీ- దత్తస్యప్రతిగృహీతృమాతృభ్రాతా భిన్నమాతులః తద్భగినీ భిన్నమాతృష్వసా- జారపితృపత్నీభ్రాతా భిన్నమాతులః తద్భగినీ భిన్నమాతృష్వసా- దత్తస్యప్రతిగృహీతృపితృభగినీ భిన్నపితృష్వసా- జారపితృభగినీ చ భిన్నపితృష్వసా- సర్వోప్యయమర్థః స్మృతిచన్ద్రేషువివక్షితఏవేతి స్మృతిముక్తాఫలాదిషు వ్యాఖ్యాతం- తథాచ ఉక్తరూపాణాం సర్వేషాం భిన్నమాతులాదీనాం మరణే సాపత్న్య దత్తకుండభాగినేయాదీనామేకరాత్రం- దత్తస్యజననీసంబంధిమాతులాదిమృతౌ తు పక్షిణ్యాశౌచమస్తి తేషాం యోనిసంబంధిత్వాత్॥ శ్లో॥ దత్తస్వసరి స్వస్త్రీయే దత్తభ్రాతృసుతాస్వపి। పితృష్వస్రోశ్చ తత్పుత్రదుహిత్రోః పక్షిణీమృతా। పితృవ్యైతదుహిరి తత్పుత్రేషు చ పక్షిణీతి స్మృత్యంతరవచనాచ్చ - యత్తు॥ శ్లో॥ దత్తస్యపుత్రజననే మరణే పూర్వగోత్రిణాం। స్నానమాత్రం సచేలం స్యాన్నాశౌచం విద్యతే క్వచిదితి స్మృత్యంతరప్రోక్తం- తత్త్రిపూరుషబహిర్భూతవిషయం- తథా పరిణీతాయాస్సపత్నీసుతాయాః సాపత్న్యమాతుశ్చ పరస్పరమేకరాత్రం॥ శ్లో॥ యా సపత్నీసుతా మాతృసపత్నీ యా చ తే మిథః। అహ్నః రాత్రేణ శుధ్యేతామాహ పారస్కరో మునిరితి- పారస్కరస్మరణాత్॥

అథసజ్యోతిరాశౌచం.

తత్ర మనుః॥ శ్లో॥ ప్రేతే రాజని సజ్యోతిర్యస్య స్యాద్విషయే స్థిత ఇతి ఇదం స్వల్పమండలాధిపతివిషయం। వృద్ధమనురపి॥ శ్లో॥ గ్రామేశ్వరే కులపతౌ శ్రోత్రియే చ తపస్విని। శిష్యే పంచత్వమాపన్నే శుచిర్నక్షత్రదర్శనాదితి। కులపతిస్సమూహపతిః- అత్ర శ్రోత్రియశిష్యగ్రహణమసన్నిధానే వికల్పాభిప్రాయం అసన్నిహితోపదిష్టజప్యమంత్రశిష్యాభిప్రాయం వా- తథాచ తాదృశగురావపి సజ్యోతిః - యత్త్వంగిరోవచనం॥ శ్లో॥ గ్రామేశ్వరే కూటపతౌ పితృమాతాత్మబంధుషు। మిత్రే జామాతరి ప్రేతే స్యాలకే తత్సుతే తథా। చరేదేకాహమాశౌచం విదేశే స్నానమాచరేదితి। అత్ర గ్రామే

శ్వారకూటపతిమిత్రగ్రహణం- బహ్వవకాశాభిప్రాయం - బంధుగ్రహ
ణమసన్నిధానవిషయం- జామాతృగ్రహణంతథైవ॥ శ్లో॥ జామాతాశ్వశు
రశ్శ్వశ్రూర్మ్రియతేస్వగృహేయది। ఆశౌచంత్రిదినంతత్ర పరవేశ్మనిప
క్షిణీతి - ధర్మప్రవృత్తౌవైషమ్యాస్మరణాత్ - స్వగృహశబ్దస్సన్నిధానపరః-
పరవేశ్మశబ్దస్త్వసన్నిధానపరః। నచస్వగృహమరణఏవత్రిరాత్రంఉపసం
పన్నాశౌచమితివాచ్యం- తస్యశ్వశ్రూసమన్వయాభావాత్। నస్త్రీమృతా
విదంకించిదితిస్త్రీమృతావుపసంపన్నాశౌచస్యనిషేధాత్। నచధర్మప్రవృ
త్తివచనేషుబహుషుస్త్రీమృతావప్యుపసంపన్నాశౌచస్యవిధానాద్వికల్పః.
విహితప్రతిషిద్ధానాంవికల్పస్యన్యాయ్యత్వాదితివాచ్యం- తథాపిపరవేశ్మని
పక్షిణీత్యస్యశ్వశ్రూసమన్వయాభావాత్। సన్నిధానమాత్రేణశ్వశ్రూ
విషయేత్రిరాత్రస్యప్రాగుక్తత్వాత్। తథైవశిష్టాచారాచ్చయచ్చోక్తం
స్త్రీమృతావుపసంపన్నాశౌచస్యవికల్పఇతి- తదప్యసత్।అశ్రోత్రియేత్వహః
కృత్స్నమితిమనువచనేనపురుషస్యాప్యశ్రోత్రియస్య స్వగృహమరణేఏక
రాత్రస్యోపసంపన్నాశౌచస్యవిధానాత్। కైముతికన్యాయేనస్త్రీమృతా
తస్యలేశతోఽప్యసంభవాత్। పరంతు-పక్షిణ్యాశౌచవిషయాణాంపితృష్వ
స్రాదీనాంస్వగృహేమరణేవిశేషవిధానాదన్యదేవత్రిరాత్రమితియుక్తం
యథాపుత్ర్యాఃపితృగృహేమరణేపిత్రోస్త్రిరాత్రం। ఉపసంపన్నాశౌ
చంతుశరీరసంబంధరహితస్యపురుషస్యైవస్వగృహేమరణేవేదితవ్యం - త
చ్చశ్రోత్రియేత్రిరాత్రం - అశ్రోత్రియేత్వేకరాత్రం- యత్తు ॥ శ్లో॥ భగి
న్యాంసంస్థితాయాంతుభ్రాతర్యపిచసంస్థితే। మిత్రేజామాతరిప్రేతే దౌ
హిత్రేభగినీసుతే। స్యాలకేతత్సుతేచైవసద్యఃస్నానేనశుధ్యతీతివచనం- త
దతిక్రాంతవిషయం - స్యాలకేత్వసన్నిధానవిషయం- సన్నిహితస్యాలకే
త్వేకరాత్రం॥ శ్లో॥ శ్వశురస్యసుతేప్రేతేత్వహోరాత్రేణశుధ్యతీతివచన
ముదాహృత్యవిజ్ఞానేశ్వరేణాపితథాభిధానాత్। దౌహిత్రభాగినేయయో
స్సద్యశ్శౌచంచౌలాత్పూర్వకాలవిషయంతథాచంద్రికాయామభిధానాత్ -
పరిణీతానాంస్త్రీణాంపితృపక్షేమాతృపక్షేచమాతాపితృభ్రాతృవ్యతిరి
క్తానాంమరణేస్నానమాత్రం- తాసాంమరణేతేషాంచస్నానమాత్రం.

తథాపధర్మప్రవృత్తౌ॥ శ్లో॥ భగిన్యశ్చాత్మనఃపిత్రోర్మాతామహాశ్చ తత్సుతాః। మ్రియంతేదత్తకన్యాయాఃస్నానం తేషాంతథోచ్యతఇతి। అస్యార్థః। ఆత్మభగిన్యః - మాతాపిత్రోర్భగిన్యః- మాతామహాః - చకారాన్మాతామహీ- తత్సుతాఃభగినీత్రయసుతాః - మాతామహసుతోమాతులశ్చఏతేమ్రియంతేచేత్ దత్తకన్యాయాఃస్నానమాత్రం-తథాదత్తకన్యామరణేతేషాం భగినీత్రయమాతామహాదీనాంస్నానమాత్రమితి- పునస్తత్రైవ॥ శ్లో॥ పితృష్వసామాతృష్వసాస్వసుర్భర్తామృతోయది। దశాహాభ్యంతరేస్నానాచ్ఛుద్ధిరూర్ధ్వంనకించనేతి- పితృగృహేపుత్రీమరణేత్వజ్ఞాతీనామేకరాత్రమితివిశేషఃప్రాగుక్తః - వస్తుతస్తుభగినీత్రయాదివిషయేపక్షిణ్యాశౌచమస్తి- ధర్మప్రవృత్తివచనస్యమూలభూతస్మృతివచనాదర్శనాత్।ఇదంత్వత్రావధేయం అనుపనీతానామసపిండానాంఅనూఢానామసపిండస్త్రీణాంచమరణేతత్పత్రియోగినాంపురుషాణామపిస్నానమాత్రం॥శ్లో॥ పక్షిణీయోనిసంబంధే నాతికాలేనసూతకే। నోపనీతేరథఃపుంసోనపాణిగ్రహణాత్స్త్రియాఇతి స్మృత్యంతరవచనాత్। అతికాలేఅతిక్రాంతస్యాశౌచకాలేసూతకేసూత్యాశౌచవిషయేచ- తేషామాశౌచంనాస్తీత్యర్థః- మృతకేతుస్నానమాత్రమస్తి- తథాచఉపనీతవిషయేఊఢావిషయేచఅతిక్రాంతాశౌచంనాస్తిఅనుపనీతవిషయే అనూఢావిషయేచతుఆశౌచకాలేప్యాశౌచంనాస్తీతిసిద్ధం- స్మృతిసారసర్వస్వాదావప్యేవమేవోక్తంఉపనీతానాంయత్రయత్రత్రిరాత్రాదికముక్తంతత్రసర్వత్రప్రాగుపనయనాత్స్మరణేస్నానమాత్రమితి- అతఏవసమానోదకానామనుపనీతానాంమరణేస్నానమాత్రమిత్యర్థస్తాదేవోదితం - యత్తు- మాతుశ్చయోనిసంబంధేభ్యఃపితుశ్చాసప్తమాత్పురుషాద్యావతావాసంబంధోజ్ఞాయతేతేషాంప్రేతేషూదకోపస్పర్శనంగర్భాత్పరిహాప్యా పరిసంవత్సరానిత్యాపస్తంబవచనంతత్సపిండసమానోదకాదిషు మృతేషుస్నానవిధానమాత్రపరం - నతుస్నానమాత్రవిధానపరం- తథాచతస్యవచనస్యతత్తదాశౌచవ్యావృత్తౌనతాత్పర్యంయత్తుతస్మిన్నేవవచనే అసంపూర్ణప్రథమవర్షేషుబాలేషుమృతేషుస్నానవర్జనముక్తం - తద్వికల్పాభిప్రాయంఆపస్తంబమతంవాభవితుమర్హతి:- యుగాంతరీయవృత్తస్యా

ధ్యాయసాపేక్షాఘసంకోచపరంవేతినకశ్చిద్విరోధః - అత్రోదాహృతేష
యత్ర యత్ర విరోధోదృశ్యతేతత్ర సర్వత్ర సన్నిధానాసన్నిధానాభ్యాంబ
హూపకారతదభావాభ్యాం అతిక్రాంతకాలానతిక్రాంతకాలాభ్యాంవి
షయభేదంకల్పయిత్వా తుల్య వికల్పే నచవ్యవస్థాయథాసంభవం యోజనీ
యా - చంద్రికాదినిబంధేషుతథాదర్శనాత్ -యత్తుగుణావగుణాభ్యాంవ్య
వస్థాపనంవచనేషుదృశ్యతే- తద్దేశభేదేనవాకాలభేదేనవాయోజ్యం - కలి
యుగే పాపబాహుళ్యేనగుణావగుణయోర్వివేచయితుమశక్యత్వాత్। పరా
శరేణభస్మాంతసూతకవిషయేపి దశాహాశౌచ విధానాచ్చ - అతోగుణావ
గుణభేదేనవ్యవస్థాపకానివచనానికాలభేదేనయోజనీయానియాని - తత్ర మ
త్స్యపురాణేకానిచిత్తాదృశానివచనానిదృశ్యంతే॥ శ్లో॥ మాతామహేతథా
చార్యేబహుయజ్ఞకృదృత్విజి। స్వస్రీయే చైవదౌహిత్రేగురౌయాజ్యేచసన్ని
ధౌ। మృతేత్రిరాత్రమాశౌచంవిదేశేపక్షిణీభవేత్ । గుణహీనేషుచైతేషు
ఏకగ్రామేతుపక్షిణీ। ఏకాహమన్యదేశేతుస్నానంకాలాత్యయేతథేతి। వి
దేశశబ్దాన్యదేశశబ్దౌ గ్రామాంతరపరౌ - గురౌయాజ్యేచసన్నిధౌ - ఏక
గ్రామేతుపక్షిణీత్యుక్త్వా- తత్ప్రతిద్వంద్విత్వేనతయోరుపాదానాత్। బృ
హస్పతిరపి॥ శ్లో॥ ఋత్విగ్యాజ్యసహాధ్యాయిమాతులశ్వశురేషుచ। తథోప
నీతదౌహిత్రే శిష్యేచాచార్యపుత్రకే। భాగినేయేభగిన్యాంచశ్వశ్రూమా
తామహీషుచ। మాతృష్వసృపితృష్వసృ మాతులానీషుచైవహి। గుర్వాచా
ర్యాదిపత్నీషుపితృమాత్రాత్మబంధుషు।ఏకగ్రామేతుమరణేపక్షిణ్యాశౌ
చమిష్యతే। గుణహీనేషుచైతేషుసన్నిధావేకరాత్రకం। గ్రామాంతరేచ
గుణిషుగుణహీనేషుచాప్లవఇతి - గ్రామాంతరేచగుణిష్వితిపూర్వేణసంబ
ధ్యతే- ఇదంయుగాంతరవిషయమితిస్పష్టమేవ-ఉపనీతదౌహిత్రభాగినేయా
దీనామపిపక్షిణ్యాశౌచవిధానాత్ - తస్మాద్యథానిబంధేషువ్యవస్థాదర్శితా
యథాచశిష్టానామాచారస్తథైవకంచిత్ప్రకారమాశ్రిత్యవ్యవస్థాయోజనీ
యా -ద్రావిడానాంతుసర్వసాధారణ్యేనమాతులాదీనామసపిండానాంమ
రణేపరిణీతస్త్రీణామప్యాశౌచమస్తీతివిశేషః - ఆంధ్రాదీనాంతుధర్మప్ర
వృత్త్యనుసారిణాంఅస్మిన్విషయేస్నానమాత్రంతదనుసారేణద్రావిడవ

దేవపక్షిణ్యాశౌచమితి ప్రాగుక్తం- తథాచ తదీయే శతకే॥ శ్లో॥ మాతృష్వసృసుతౌ పుత్రౌ పితృష్వసృసుతస్త్రియౌ- స్వసా పితృవ్యపుత్రీ చ స్వస్రపుత్రీ పితృష్వసా- భ్రాతృపుత్రీ చ దౌహిత్రీ పౌత్రీ తత్ప్రతియోగినౌ- స్త్రీపుంసౌ చ క్వచిత్ప్రేతే పక్షిణ్యాశౌచినామిథ ఇతి- జ్యేష్ఠమాతృష్వసృపుత్రీపుత్రయోః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ కనిష్ఠమాతృష్వసృపుత్రీపుత్రౌ- కనిష్ఠమాతృష్వసృపుత్రీపుత్రయోః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ జ్యేష్ఠమాతృష్వసృపుత్రీపుత్రౌ- పితృష్వసృపుత్రీపుత్రయోః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ మాతులపుత్రీపుత్రౌ - స్వసుః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ భగినీభ్రాతరౌ - తత్ర జ్యేష్ఠభగిన్యాః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ కనిష్ఠభగినీభ్రాతరౌ - కనిష్ఠభగిన్యాః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ జ్యేష్ఠభగినీభ్రాతరౌ- పితృవ్యపుత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ పితృవ్యపుత్రీపుత్రౌ- స్వస్రపుత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ మాతృష్వసృమాతులౌ - పితృష్వసుః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ భ్రాతృపుత్రీపుత్రౌ - భ్రాతృపుత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ పితృష్వసృపితృవ్యౌ - దౌహిత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ మాతామహీమాతామహౌ- పౌత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ స్త్రీపుంసౌ పితామహీపితామహౌ-ఏతేషాం పరస్పరం పక్షిణ్యాశౌచమిత్యర్థః- స్మృతిముక్తాఫలే॥ శ్లో॥ మాతామహ్యా పితామాతా పితృవ్యో మాతులస్తథా। మాతృష్వసా మాతులానీ పితృవ్యస్త్రీ పితృష్వసా। మాతృష్వసుర్మాతులస్య పితృవ్యస్య పితృష్వసుః- పుత్రీపుత్రః స్నుషా స్వస్య స్వసా భ్రాతా తదంగనా। స్వసుర్భ్రాతుః స్నుషా పుత్రీపుత్రాస్స్వదుహితాపి చ - స్వపౌత్రీ చ స్వదౌహిత్రీ స్వదౌహిత్రస్తదంగనా। అష్టత్రింశజ్జనా హ్యేతే స్త్రీమృతౌ పక్షిణీజుషః। సపిండాన్ద్వాదశైతేషు ముక్త్వాన్యే పుంమృతౌ తథేతి - మహాపితామహమాతామహా - తథామహ్యపి- దుహిత్రాదీనాం పక్షిణీవిధానం పరోక్తవిషయం- పునస్తత్రైవ॥ శ్లో॥ మాతృష్వసా మాతులశ్చ స్వసా భ్రాతా పితృష్వసా - పంచసై తత్సుతాపుత్రా దశ పౌత్రీ పితామహః। మాతామహశ్చ దౌహిత్రీ పితృవ్యస్తత్సుతాత్మజౌ - ద్వావింశతిజనాశ్చైతే పరోక్షే దుహితా పితా- దౌహిత్రశ్చ త్రయశ్చైతే తత్తత్పత్న్యస్త్రయోదశ - స్త్రీమృతౌ పక్షిణీభాజః అష్టత్రింశదితీరి

తిః - మాతృష్వసృపితృష్వస్రోః పుత్ర్యౌ పుత్రౌ చ తత్స్త్రియౌ - పితృష్వ
సా స్వసా పుత్రీ భార్యా పితృపుత్రి స్వసుస్సుతా పితృవ్యపుత్రీ దౌహిత్రీ మాతులస్య
సుతా సుతా । తత్స్త్రియౌ చాసన్నిధా పుత్రీ స్వస్రోః పుత్రౌ చ తత్స్త్రియౌ
క్వచిచ్చ మాతుః పితరౌ స్వసా చ భార్యా తత్స్త్రియౌ - పక్షిణ్యాశౌచినస్త్వే
తే పుంమృతౌ పంచవింశతిరితి - తత్తత్పత్న్యః మాతృష్వసృపుత్ర మాతులతత్పు
త్రస్వస్త్రియ భార్యా తత్పుత్ర పైతృష్వస్రేయ పితామహమాతామహపి
తృవ్యతత్పుత్ర పితృదౌహిత్రపత్న్య ఇత్యర్థః - అత్ర క్వచిదిత్యనేన పరోక్ష
ముచ్యతే - మాతురిత్యస్య స్వస్రాదిష్వపి సంబంధః - అత్ర యేషు యాసు వా
పక్షిణ్యాశౌచం విహితం తేషామేవ తాసామేవ చ మృతౌ తద్భవతి - నతు తత్ప
త్నీనాం తద్భార్యాణాం చ మృతౌ - తథోక్తం శతకే ॥ శ్లో ॥ మాతృతః పితృ
తో యేషు విహితా పుంసు పక్షిణీ । న తత్పత్నీమృతౌ సా స్యాత్స్నానమాత్రం
విధీయత ఇతి - తథా చ ॥ శ్లో ॥ మాతామహీమాతులానీమాతులానాం మృతౌ
స్త్రియాః పక్షిణీ పురుషాణాం తు త్రిరాత్రమఘమిష్యత ఇత్యాదివచనైర్య
త్ర యోనిసంబంధపత్నీవిషయే విశిష్యాశౌచం విహితం - తద్వ్యతిరిక్తానాం
తత్పత్నీనాం మృతావాశౌచం నాస్తీతి సిద్ధం - భిన్నమాతామహాదీనాం మరణే
పరిణేతా నామేకత్రం తథా చ శతకే ॥ శ్లో ॥ భిన్నపిత్రోః పితృభార్యాస్వస్రప
త్యాసితత్ప్రజాః - శుధ్యంత్యహ్నా మిథశ్నావేజనాస్తత్ప్రతియోగిన ఇతి - భిన్న
పితృశబ్దేన సాపత్న్యమాతృభిన్నోదరపితృవ్యావభిధీయేతే - పితృవ్యేపి పితృ
త్వప్రసిద్ధేః - తత్పితృభార్యాస్వసృపుత్రీపుత్రాః తత్ప్రజాశ్శబ్దేన శుధ్యం
తి - పారస్కరోపి ॥ శ్లో ॥ యా సపత్నీసుతా మాతృసపత్నీ యా చ తే మిథః - అ
హోరాత్రేణ శుధ్యేతామాహ పారస్కరో మునిరితి - సంగ్రహస్తు ఉపనీ
తానాం మరణే సపిండానాం పూర్ణమాశౌచం - సమానోదకానాం త్రిరాత్రం
సగోత్రాణాం స్నానమాత్రం - జన్మనామస్మృతిమతాం సగోత్రాణామే
కరాత్రం - అనుపనీతసమానోదకమరణే స్నానమాత్రం - అవివాహితక
న్యామరణే స్నానమాత్రం - అవివాహితసమానోదకానాం మరణే పిత్రైవ-
వివాహితస్త్రీమరణే భర్తృసపిండసమానోదకసగోత్రాణామిదమాశౌ
చం నతు పిత్రాసపిండాదీనాం - మాతామహీమాతామహమాతృష్వసృమాతుల

మాతులానీదౌహిత్రభాగినేయానాంసన్నిధానమరణేత్రిరాత్రం- అసన్నిధానేపక్షిణీ- శ్వశ్రూశ్వశురయోస్సన్నిధానేజీవద్భార్యస్యజామాతుస్త్రిరాత్రం - అసన్నిధానేపక్షిణీ - మృతభార్యస్యజామాతుస్సన్నిధావప్యేకరాత్రం- భార్యాసంతతౌస్థితాయాంతుత్రిరాత్రం - ఆచార్యతత్పుత్రతత్పత్నీనాంమరణేసన్నిధానేత్రిరాత్రం-అసన్నిధానేపక్షిణీ- శిష్యస్యసన్నిధానమరణేఆచార్యాదీనామప్యేవమేవ - ఉపసంపన్నశ్రోత్రియమరణేసన్నిధానేత్రిరాత్రం - అసన్నిధానేపక్షిణీ- అశ్రోత్రియోపసంపన్నమరణేసన్నిధావప్యేకరాత్రం- అసన్నిధానేస్నానమాత్రం-అనుపసంపన్నశ్రోత్రియేగ్రామేమృతేతద్గ్రామవాసినామేకరాత్రం- అసన్నిధానేసజ్యోతిః- ఆగంతుకశ్రోత్రియస్యస్వగృహేమరణేత్రిరాత్రం - అశ్రోత్రియేత్వేకరాత్రం - మరణకాలేస్థలదానేనతస్యాప్యుపసంపన్నత్వాత్ - ఋత్విగ్యాజ్యయోఃకులక్రమాగతయోఃపరస్పగంసన్నిధానేత్రిరాత్రం - అసన్నిధానేపక్షిణీ- రాజపురోహితయోఃపరస్పరంసన్నిధానేత్రిరాత్రం- అసన్నిధానేపక్షిణీ - వైశ్యపురోహితయోరప్యేవమేవ- వివాహాదూర్ధ్వంపితృగృహేపుత్రీమరణేమాతాపితృభ్రాతౄణాంఅనూఢభగినీనాంచత్రిరాత్రం - జ్ఞాతీనామేకరాత్రం - భ్రాతృపత్నీనాంస్నానమాత్రం- ద్రావిడానాంతుమాతాపిత్రోస్త్రిరాత్రం - భ్రాతృభగినీనామేకరాత్రం - జ్ఞాతీనాంకిమపినాస్తి- యదిమాతాపితృభ్రాతరోవిభక్తాభిన్నగృహవాసినశ్చేత్పితృగృహేమరణేపిత్రోరేవత్రిరాత్రం- భ్రాతృగృహేచేద్భ్రాతురేవత్రిరాత్రం-జ్ఞాతిగృహేచేత్తేషామేకరాత్రం - అన్యత్రమరణేమాతాపితృభ్రాతౄణాంపక్షిణీ- జ్ఞాతీనాంకిమపినాస్తి - ఏకగ్రామేపుత్రీమరణేస్వగృహవదేవాశౌచం-గ్రామాంతరేపక్షిణీతిస్మృత్యర్థసారేభిహితం - యథాచారస్తథాచరణీయం- స్వగృహేపరగృహేవామాతాపిత్రోస్మరణేపుత్ర్యాస్త్రిరాత్రం - భగినీగృహేభ్రాతృమరణేభగిన్యాస్త్రిరాత్రం- పరగృహేపక్షిణీ - గ్రామాంతరఏకరాత్రం- భగినీపత్తేస్తుస్వగృహేపరగృహేవాస్యాలమరణేఏకరాత్రం- స్యాలపుత్రమరణేప్యేకరాత్రం - స్యాలకశ్రోత్రియశ్చేత్తస్యస్వగృహేమరణేత్రిరాత్రముపసంపన్నాశౌచం-గ్రామాంతరే

తుస్నానమాత్రం-అనుపనీతభ్రాతృమరణేసన్నిధానేపిభగిన్యాఃస్నానమాత్రం- భ్రాతృపుత్రమరణేప్యేవమేవ- భ్రాతృగృహేభగినీమరణేభ్రాతుస్త్రిరాత్రం- పరగృహేపక్షిణీగ్రామాంతరఏకరాత్రం - దత్తపుత్రమరణేపూర్వాపరపిత్రోస్తత్పుత్రాణాంచత్రిరాత్రం - అసన్నిధానేత్వేకరాత్రం- పితృద్వయజ్ఞాతీనాంసన్నిధావేకరాత్రం- అసన్నిధానేస్నానమాత్రం- అనుపనీతదత్తపుత్రమరణేతుసన్నిధానేపిస్నానమాత్రం- పితృద్వయతత్పుత్రాణాంత్రిరాత్రమేవ- దత్తస్య పుత్రజననేమరణేవా ఉపనయనాత్పూర్వమపిజనకవర్గస్యస్నానమాత్రం- దత్తస్యజనకపితృమరణేత్రిరాత్రం-ప్రతిగృహీతృపితృ మరణేదశరాత్రం- తన్మరణే ప్రతిగృహీతురపిదశరాత్రం- యదిదత్తస్వీకారానంతరంజాతఔరసపుత్రస్సంస్కర్తాతదాదత్తస్య త్రిరాత్రమేవ - అనులోమవ్యభిచారిణ్యాసన్నిధానేమరణేపూర్వాపరభర్త్రోస్త్రిరాత్రం- తత్సపిండానామేకరాత్రం- వ్యభిచారిణ్యాఃప్రసవేపితథైవ - ప్రతిలోమవ్యభిచారిణ్యాఃప్రసవేమరణేచాశౌచంనాస్తి- పితృద్వయోత్పాదితయోర్వ్యభిచారిణీపుత్రయోఃపరస్పరంత్రిరాత్రంమృతకాశౌచం- జాతాశౌచంత్వేకరాత్రం - ఆత్మబంధూనాంమాతృబంధూనాంపితృబన్ధూనాంచమరణేసన్నిధానేపక్షిణీ - అసన్నిధానేత్వేకరాత్రంసాపత్న్యమాతృవర్గమాతులాదేర్మరణేసన్నిధానేఏకరాత్రం - అసన్నిధానేస్నానమాత్రందత్తస్యప్రతిగృహీతృవర్గ్యమాతులాదేర్మరణేదత్తస్యసన్నిధానే ఏకరాత్రం - అసన్నిధానేస్నానమాత్రం- జారపితృవర్గ్యస్యజారపితృపత్నీభ్రాత్రాదేర్మరణేసన్నిధావేకరాత్రం-అసన్నిధానేస్నానమాత్రం।దత్తస్యజనకవర్గ్యమాతులాదేర్మరణేసన్నిధానేపక్షిణీ-అసన్నిధానేఏకరాత్రం-సపత్నీపుత్రీమరణేసాపత్న్యమాతురేకరాత్రంమాతృసపత్నీ మరణేసపత్నీపుత్ర్యాఅప్యేకరాత్రం - అసన్నిధానేస్నానమాత్రం- సపత్నీమాతాపితృభ్రాత్రాదిబంధుమరణేసపత్న్యాస్సన్నిధానేపిస్నానమాత్రం-దౌహిత్రభాగినేయవ్యతిరిక్తానామసపిండానాముపనయనాత్పూర్వంమరణేసన్నిధానేపిస్నానమాత్రం-దౌహిత్రభాగినేయయోస్తుప్రాగుపనయనాన్మరణేపక్షిణీ- తదూర్ధ్వంత్రిరాత్రం- చౌళాత్పూర్వంతుస్నానమాత్రం-మాతృ

ష్వస్రాదీనామసపిండస్త్రీణాంవివాహాత్పూర్వం మరణేసన్నిధానే
పి స్నానమాత్రం - జామాతృ మరణేసన్నిధానే పక్షిణీ - అసన్ని
ధానేత్వేకరాత్రం - తస్యైవ స్వగృహేమరణేత్రిరాత్రం-యోనిసం
బంధేషుయేయేపురుషాః తత్పత్నీనాంమరణేసన్నిధానేపిస్నానమాత్రం-
మాతులాన్యాస్తువిశేషవిధానాత్త్రిరాత్రం- యోనిసంబంధేషుయాః స్త్రి
యః తద్భర్తృమరణేపిస్నానమాత్రం-గురుతత్పత్నీతత్పుత్రమరణేసన్నిధా
నేపక్షిణీ- అసన్నిధానేత్వేకరాత్రం- శిష్యమరణేతేషామపితథైవ- ద్వాద
శాబ్దపర్యంతంసహాధ్యయనంకృతవతస్సహాధీతకృత్స్నవేదస్యవాసహాధ్యా
యినోమరణేసన్నిధానేపక్షిణీ- అసన్నిధానేత్వేకరాత్రం- అల్పకాలంస
హాధ్యయనంకృతవతస్సహాధీతవేదైకదేశస్యవామరణేసన్నిధానేఏకరా
త్రం- అసన్నిధానేస్నానమాత్రం- మిత్రేమృతేసన్నిధానేఏకరాత్రం- అ
సన్నిధానేస్నానమాత్రం- తస్యైవబహూపకారిత్వేసన్నిధానేపక్షిణీ-
అసన్నిధానేత్వేకరాత్రం- మండలాధిపతౌరాజనిమృతేసన్నిధానేఏకరా
త్రం- అసన్నిధానేసజ్యోతిః- స్వల్పమండలాధిపతౌసన్నిధానేసజ్యోతిః- అ
సన్నిధానేస్నానమాత్రం- గ్రామేశ్వరేమృతేసన్నిధానేఏకరాత్రం- అ
సన్నిధానేసజ్యోతిః- తపస్వినిమృతేసన్నిధానేసజ్యోతిః- అసన్నిధానేస్నా
నమాత్రం-సమూహపతౌమృతేసన్నిధానేఏకరాత్రం-అసన్నిధానేసజ్యో
తిః- జప్యమంత్రోపదేష్టరిమృతేసన్నిధానేఏకరాత్రం- అసన్నిధానేసజ్యో
తిః- తచ్ఛిష్యమృతౌతస్యాపితథైవ- ఉపసంపన్నాశౌచంతుత్రిరాత్రమేకరా
త్రంవాదంపత్యోరుభయోరపిభవతిపత్న్యాఅపిగృహపతిత్వాదితి ప్రాగు
క్తం- అత్రసపిండసమానోదకానామాచార్యమాతామహయోశ్చ తత్ప్రతి
యోగిభిస్తిలోదకందేయం- అన్యథాతేషామాశౌచనివృత్తిర్నాస్తి- పునరప్యే
కస్మిన్దిన ఆశౌచంకృత్వాతిలోదకందేయం- పరిణీతానాంస్త్రీణాంమా
తాపితృభ్రాతృతత్పుత్రాన్వినాపితృవర్గ్యబంధుమరణేస్నానమాత్రమితి
ధర్మప్రవృత్త్యనుసారిణఆంధ్రాదయః- ఇతరేతుపక్షిణ్యాదికమాచరంతి-
ద్రావిడాస్తుసర్వసాధారణ్యేనపరిణీతాః స్త్రియస్తత్ప్రతియోగినశ్చపక్షి
ణ్యాదికమాచరంతి- తత్రసంగ్రహశ్లోకాః ప్రాగుదాహృతాద్రష్టవ్యాః-

విస్తరభయాదుపరమ్యతే- ఆశౌచాంతేసంగవేస్నాత్వా బ్రాహ్మణోహస్తాభ్యాముదకంస్పృష్ట్వా శుధ్యతి- క్షత్రియోవాహనమాయుధంవాస్పృష్ట్వాశుధ్యతి- వైశ్యఃప్రతోదురశ్మింవా- శూద్రోయష్టిమితి॥ ఇతిశ్రీవేంకటాంబాగర్భ సంభూతశ్రీబ్రహ్మణ్య సుధీవరవిరచితాయా - మభినవషడశీతివ్యాఖ్యాయాం-ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయాముపనీతాశౌచనిర్ణయః.

అతిక్రాంతాశౌచనిర్ణయః.

మూ॥ తత్తదాశౌచమాఖ్యాతమతిక్రాంతమనేకధా।

వ్యా॥ సపిండాదీనాంమరణేతన్నిమిత్తమాశౌచమతిక్రాన్తమనేకధాభవతీత్యర్థః- అత్రదేవలః॥ శ్లో॥ ఆత్రిమాసాత్త్రిరాత్రంస్యాత్షణ్మాసాత్పక్షిణీతథా। పరమేకాహమావర్షాదూర్ధ్వంస్నానేనశుధ్యతీతి- వృద్ధమనురపి॥ శ్లో॥ సంవత్సరేవ్యతీతేతుస్పృష్ట్వైవాపోవిశుధ్యతీతి- ఇదంపూర్ణాశౌచవిషయం- కృతక్రియవిషయంచ- అకృతక్రియవిషయేపునర్దహనాశౌచంవక్ష్యతేయత్తు॥ శ్లో॥ మాసత్రయేత్రిరాత్రంస్యాత్షణ్మాసాత్పక్షిణీభవేత్- అహస్తునవమాదర్వాగూర్ధ్వంస్నానేనశుధ్యతీతి- వృద్ధవసిష్ఠవచనంతద్వికల్పాభిప్రాయం- యథాచారస్తథాచరణీయం- పుత్రవిషయేతుబహుసంవత్సరాత్యయేపిదశాహమేవ- కృతక్రియవిషయేతువింశతివర్షపర్యంతందశాహం- తదూర్ధ్వంత్రిరాత్రం- అత్రవృద్ధమనుః॥ శ్లో॥ షష్టివర్షాధికాన్యబ్దాన్యాచ్ఛ్రుత్వాపితృవిపర్యయం- సంస్కారస్తుకథంతత్రదశాహాదార్ధ్వదైహికం- మాతాపిత్రోర్దశాహంతుయథావిధిసమాపయేత్- మధ్యేపిండసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరంభవేదితి- షష్టివర్షాధికకాలేన్యూనకాలేచసర్వదాదశాహమిత్యర్థః- షష్టిసంఖ్యాగ్రహణంలోకోక్త్యనుకరణం- పైఠీనసిరపి॥ శ్లో॥ పితరౌచేన్మృతౌస్యాతాందూరస్థోపిహిపుత్రకః- శ్రుత్వాతద్దినమారభ్యదశాహంసూతకీభవేదితి- స్మృత్యంతరేపి॥ శ్లో॥ యత్రకుత్రస్థితఃపుత్రఃశ్రుత్వాపితృవిపర్యయం- జ్ఞాత్వాతద్దినమారభ్యదశాహంసూతకీభవేదితి- మాతాపిత్రోఃకృతక్రియత్వేతువిశేషః॥ శ్లో॥ అర్వాగ్వింశతివర్షాత్తుమాతాపిత్రోర్మృతిశ్రుతౌ- కృతక్రియేపిపుత్రాణాందశాహంసూతకంభవేత్- ఊర్ధ్వంవింశతివర్షాత్తుమాతాపిత్రోర్మృతిశ్రుతౌ-కృ

తక్రియేత్రిరాత్రంస్యాద్దశాహమకృతక్రియఇతిస్మరణాత్-కేచిత్తు-ప్రథమే
సంవత్సరానంతరమేవ-కృతక్రియేపితరిపుత్రాణాంత్రిరాత్రమిత్యా
హుః-అన్యేతుకనిష్ఠానాంత్రిరాత్రంజ్యేష్ఠానాందశరాత్రమిత్యాహుః-త
ద్బహుస్మృతివిరోధాదనాదరణీయంఇదంసర్వందశాహాదూర్ధ్వంమరణశ్ర
వణవిషయం-దశాహాభ్యంతరఏవమరణశ్రవణేపుత్రాణాంజ్ఞాతీనాంచ
సర్వేషాందశాహశేషేణశుద్ధిః-తథాచమనుః॥ శ్లో॥ విగతంతువిదేశస్థంశృ
ణుయాద్యోహ్యనిర్దశం-యచ్ఛేషందశరాత్రస్యతావదేవాశుచిర్భవేదితి॥ ఇ
దంత్రిరాత్రాదేరప్యుపలక్షణం-తథాచత్రిరాత్రాద్యాశౌచనిమిత్తస్య
బంధుమరణస్యత్రిరాత్రాదిమధ్యేశ్రవణేతచ్ఛేషేణశుద్ధిః-శంఖోపి॥ శ్లో॥
దేశాంతరగతంశ్రుత్వాకల్యాణంమరణంతథా-యచ్ఛేషందశరాత్రస్య
తావదేవాశుచిర్భవేదితి-యాజ్ఞవల్క్యోపి-ప్రోషితేకాలశేషస్స్యాదితి
కేచిత్తుదశాహాభ్యంతరేపిచతుర్థదివసాదర్వాక్పితృమరణశ్రవణేదశాహశే
షేణశుద్ధిః-తదూర్ధ్వంతుశ్రవణప్రభృతిదశరాత్రమిత్యాహుః-తత్సం
వాదాయ॥ శ్లో॥ పిత్రోర్మృతౌచేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వాపితృవిపర్యయం-పుత్ర
శ్శుధ్యేద్దశాహేనసంచయాత్ప్రాక్తుశేషతఇతివచనంచోదాహరంతి-త
ద్ద్రావిడదేశవిషయం-త్రిరాత్రాదివిషయేతుఅతిక్రాంతాశౌచంనాస్తి-
కింతుస్నానమాత్రం-యత్తు॥ శ్లో॥ అత్యాశౌచందినంసద్యస్త్ర్యహైకాహ
రశౌచినోః-పక్షిణ్యఘిస్వఘూంతశ్రుత్వైకకాలోస్యదాప్లవఇతి-ద్రావి
డీయ్యాశతకవచనంతద్ద్రావిడేనైవస్మృతిముక్తాఫలకారేణదూషితం।తస్మా
త్త్రిరాత్రాదిష్వతిక్రాంతేషుదశాహమధ్యేపిస్నానమాత్రమేవ-యత్తు,
శ్రుత్వాచోర్ధ్వందశమ్యాఏకరాత్రమితిశంఖవచనంశతకకారేణోదాహృ
తం-తదతిక్రాంతపూర్ణాశౌచవిషయం-షణ్మాసోత్తరకాలవిషయంచేతి
చంద్రికాదిషుబహుషునిబంధేషువ్యాఖ్యాతం-యచ్చ॥ శ్లో॥ అతీతేపక్షిణీకా
లేదశాహాభ్యంతరేశ్రుతౌ-దివావాయదివారాత్రావేకకాలేనశుధ్యతీతి
స్మృత్యంతరవచనంతేనోదాహృతం-తదపినిబంధకారైరనుదాహరణాత్
స్మృతిష్వదర్శనాచ్చచింతనీయమితిస్మృతిముక్తాఫలేప్రతిపాదితం- ఆచార
స్తుద్రావిడానామితరేషాంచకేషాంచిచ్ఛతకవచనానుసారేణైవయదత్ర

యుక్తం తద్గ్రాహ్యం- వస్తుతస్తు- త్రిరాత్రపక్షిణీకాలే చాతిక్రాంతే దశా
హమధ్యేపి స్నానమాత్రం- తథా మితాక్షరాదిష్వభిధానాత్॥ శ్లో॥ పక్షిణీ
యోనిసంబంధేనాతికాలేన సూతక ఇతి- మార్కండేయవచనేన పక్షిణీవి
షయే తిక్రాంతాశౌచనిషేధాచ్చ - పితృభ్రాత్రాదివిషయే పుత్రీభగిన్యాదీ
నాం దశాహాదూర్ధ్వమప్యతిక్రాంతాశౌచం ధర్మప్రవృత్తౌ విహితం॥ శ్లో॥ శ్రో
త్రోర్దశదినాదూర్ధ్వం మరణం దత్తకన్యకా । శృణోతి యది చేత్తస్యాః పక్షి
ణ్యాశౌచమిష్యతే। పుత్రీగేహేథవాన్యత్ర పితరౌ ప్రమృతౌ యది। దశాహ్యా
భ్యంతరే పుత్ర్యాస్త్రిరాత్రం శావసూతకం। మరణం శ్రూయతే భ్రాతుర్ద
శాహాత్పరతో యది। దినమేకం స్వసుః ప్రోక్తం స్నానం స్యాద్భగినీపతేః। దశా
హాత్పరతో భ్రాత్రా మరణం శ్రూయతే స్వసుః। తస్యైకదినమాశౌచం త
ద్భర్తుః స్నానముచ్యతే। దశాహాత్పరతః కన్యామరణం శ్రూయతే య
ది। ఆశౌచం తద్దినం పిత్రోర్జ్ఞాతేష్వేషామితి నిశ్చయ ఇతి। పుత్రీభగిన్యాదివ్యతి
రిక్తవిషయే తు దశాహాత్పరతః స్నానమేవేతి తత్రైవోక్తం॥ శ్లో॥ మరణం త్వస
పిండానాం దశాహాచ్చేద్బహిః శ్రుతం। తత్ర స్నానేన శుద్ధిః స్యాదితి ధర్మవి
దో విదురితి- ఏతేషాం వచనానాం అన్యనిబంధేష్వనుదాహరణాత్ । ఋషి
కర్తృకత్వస్మరణాభావాచ్చ - ప్రామాణ్యం సందిగ్ధమేవ- ఆచారస్తు శిష్టానా
మాంధ్రాణాం కేషాంచిదేతద్వచనానుసారేణైవ దృశ్యతే - మరణం త్వసపిం
డానామితి వచనం తు స్మృతినిబంధసంవాదాత్ప్రమాణం - పోతుభట్టీయాదౌ
తు పక్షిణీవిషయే విశేష ఉక్తః- తత్ర హేతుం వచనముదాహృతం॥ శ్లో॥ దేశకా
లవ్యవాయేపి పక్షిణీ నేవ హీయతే। సంపూర్ణైశ్చతుకర్తవ్యా గతైర్వర్షశతై
రపీతి- తథా చ తద్రీత్యా పక్షిణీవిషయే యావజ్జీవం పక్షిణ్యాశౌచమేవ- న త్వతి
క్రాంతే సంకోచః- తథా చ పక్షిణీవిషయే ద్వౌ పక్షౌ- పక్షిణీకాలేతిక్రాం
తే స్నానమేవ యావజ్జీవం పక్షిణీత్యపరః పక్షః - శతకానుసారిణాం తు పక్షి
ణీకాలేతిక్రాంతే దశాహాభ్యంతర ఏక కాలః- తదూర్ధ్వం తు స్నానమా
త్రమిత్యేక ఏవ పక్షః । యథా దేశకులధర్మస్తథాచరణీయం- పుత్రాది
విషయే విశేషో ధర్మప్రవృత్తౌ దర్శితః॥ శ్లో॥ పుత్రస్యోపనయాదూర్ధ్వం మర
ణం శ్రూయతే యది। దశాహాత్పరతో యావదబ్దం స్యాత్త్రిదినం తదా। అబ్దా

దూర్ధ్వంతుస్నానమాత్రంతదతిరిక్తాశౌచేమానాభావాత్ అకృతక్రియేతు
అబ్దాదూర్ధ్వమపిత్రిరాత్రం॥ శ్లో॥ సాపత్న్యమాతృమరణందశాహాశ్చే
ద్బహిశ్శ్రితం - ప్రథమేబ్దేతుకర్తవ్యంత్రిదినంచాథపక్షిణీ। పితృపత్న్యా
మతీతాయామపుత్రాయాంతుపై యది। సంవత్సరేవ్యతీతేపిత్రిరాత్రమ
శుచిర్భవేదితి। ఇదంత్రిరాత్రమనపత్యసాపత్న్యమాతృవిషయం-స్వస్యై
వసంస్కర్తృత్వాత్। అత్రసంవత్సరాదర్వాగ్దశరాత్రం-తతఃపరంత్రిరా
త్రం- తథాచవరదరాజీయే॥ శ్లో॥ ప్రాగబ్దాజ్జననీసమందిశతుతత్పైత్రితోద
కాదిక్రియాంతస్మాత్తూపరిగౌణమాతృమరణంశ్రుత్వాసదాఘంత్ర్యహ
మితి- అత్రప్రేతోదకాదిక్రియాసమభివ్యాహారాదకృతక్రియవిషయత్వంగమ్య
తేశతకేతుకృతక్రియవిషయేసాపత్న్యమాతుస్సంవత్సరాదూర్ధ్వమేకరా
త్రమిత్యుక్తం- తద్ద్రావిడదేశవిషయం- దంపత్యోస్సపత్నీనాంచపరస్పరంపి
తృవదతిక్రాంతాశౌచం॥ శ్లో॥ మాతాపిత్రోర్యథాశౌచందశాహంక్రి
యతేసుతైః। అనేకేబ్దేపిదంపత్యోస్తథైవస్యాత్పరస్పరమితి- ధర్మప్రవృత్తి
వచనేనదంపత్యోఃపరస్పరంపితృవదతిక్రాంతాశౌచవిధానాత్ ॥ శ్లో॥
ప్రోషితభర్తృమరణేదత్తపిండోదకక్రియే- త్రిరాత్రంసూతకంతత్రద
శాహంపుత్రభార్యయోరితిపైఠీనసివచనేనభార్యాయాఃపుత్రతుల్యాతిక్రా
న్తాశౌచవిధానాచ్చ॥ శ్లో॥ ఆశౌచేవర్తమానేతుపునర్దాహక్రియాయది - ఇ
త్యుదాహరిష్యమాణబృహస్పతివచనేనదంపత్యోస్సపత్నీనాంచపుత్రతుల్యా
తిక్రాంతాశౌచవిధానాచ్చ - స్మృత్యర్థసారేపుత్రస్యభార్యాయాశ్చపితృ
విషయేపతివిషయేచపునర్దహనాశౌచముక్త్వాపత్న్యాఃపునస్సంస్కారేప
త్యుశ్చైవమిత్యభిధానాచ్చ - తస్మాద్దంపత్యోస్సపత్నీనాంచపరస్పరంపితృ
వదతిక్రాంతాశౌచం-సపత్నీదంపతిమాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయేతిక్రాం
తాశౌచమేకదేశవిషయం - దేశాంతరేతుస్నానమాత్రం॥ శ్లో॥ దేశాంతర
మృతంశ్రుత్వాక్లీబేవైఖానసేయతౌ। మృతేస్నానేనశుధ్యంతిగర్భస్రావే
చగోత్రిణఇతి- యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్। దేశాంతరలక్షణమాహమనుః॥
శ్లో॥ మహానద్యంతరంయత్రగిరిర్వావ్యవధాయకః। వాచోయత్రవిభిద్యం
తేతద్దేశాంతరముచ్యతఇతి। బృహస్పతిస్త్వన్యథాలక్షణమాహ॥ శ్లో॥ దే

శాంతరంవదంత్యన్యేషష్టియోజనమాయతం। చత్వారింశద్వదంత్యన్యేత్రింశదన్యేతథైవచేతి। ఇదంమహానదీవ్యవధానాదికంసర్వమపిదేశాంతరత్వేప్రయోజకమితివిజ్ఞానేశ్వరాదయః- స్మృతిసారసర్వస్వకారాదయస్తుబృహస్పతినోక్తంయోజనవ్యవధానమేవదేశభేదప్రయోజకం- నతుమహానదీవ్యవధానాదికమితిప్రసంగాదిత్యాహుః ॥ ఆచారస్తుబృహస్పతివచనానుసారేణైవ- మహానద్యో వామనపురాణేదర్శితాః॥ శ్లో॥ గోదావరీభీమరథీకృష్ణవేణీచజాహ్నవీ। తుంగభద్రాసుప్రయాగాకావేరీసత్యనామికా। దుగ్ధోదానళినీరేవానిశిడాకలభస్వనా। అన్యాఅపిమహానద్యస్సహ్యమూలాద్వినిర్గతా ఇతి- పర్వతాస్తు॥ శ్లో॥ శ్రీశైలోహిమవాన్మేరుర్మైనాకోమలయస్తథా। ఋషభఃకూటశైలశ్చహేమకూటస్తథైవచ। గోవర్ధనశ్చగోకర్ణోనీలశ్చకకుభస్తథా। సహ్యోవింధ్యశ్చమందారోవిఖ్యాతాఃపర్వతాఅమీఇతి॥ శ్లో॥ దశాహాంతఃపునర్దాహేశేషాచ్ఛుద్ధిరశౌచినాం। తదూర్ధ్వందహనేపూర్వమాశౌచస్యాగ్రహేత్ర్యహం। అమంత్రపూర్వందగ్ధానామంగవైకల్యశేషిణాం। అతభావమృతానాంచపునర్దహనమిష్యతే। మంతవత్సంస్కృతస్యాపిహ్యసమాప్తోదకస్యతు। అర్వాగ్దశదినాదూర్ధ్వంపునర్దాహోవిధీయతే। దేశాంతరమృతానాంతురాజభిర్వావిపాదిభిః। తేషామంగంపలాశాద్యైఃకృత్వాదేహంపునర్దహేత్। శవవత్ప్రతిపత్తిశ్చ ఆజ్యాగ్నిస్పర్శనంవిదురిత్యాదివచనైః- పునర్దాహోవిహితః। తత్రదశాహాభ్యంతరేపునర్దహనేపుత్రాణాంజ్ఞాతీనాంచదశాహశేషాదేవశుద్ధిః- దశాహోర్ధ్వంపునర్దహనేపూర్వమగృహీతాశౌచానాంజ్ఞాతీనాంత్రిరాత్రంపూర్వమేవాశౌచగ్రహణేతుకిమపినాస్తి-

మూ॥ అనేకాబ్దాత్యయేపిస్యాత్పునర్దహనసూతకం।

వ్యా॥ అగృహీతాశౌచానాంజ్ఞాతీనాంబహుసంవత్సరాత్యయేపిత్రిరాత్రంపునర్దహనాశౌచమిత్యర్థః। పూర్వోక్తస్య సంవత్సరాదూర్ధ్వంసద్యశ్శౌచస్యకృతక్రియవిషయత్వాత్- కర్తుర్విశేషమాహ-

మూ॥ ప్రాగ్గృహీపితదాకర్తుస్త్రిదినాశౌచమిష్యతే॥

వ్యా॥ కర్తుఃపూర్వమాశౌచగ్రహణేపిపునర్దహనేత్రిరాత్రమస్తి-

కేచిత్తుకర్తురకర్తుశ్చ సంవత్సరాదూర్ధ్వమేకరాత్రంపునర్దహనాశౌచ మిత్యాహుః - యథాచారస్తథా గ్రాహ్యం- పుత్రవిషయేవిశేషమాహ-

మూ॥ కర్తాపుత్రోయదితదాత్రిదినంప్రాగ్గృహేసతి।

ప్రాగగ్రహేతుపూర్ణంస్యాదితిధర్మవిదోవిదుః॥

వ్యా॥ కర్తాపుత్రశ్చేత్తదాపూర్వంమరణప్రభృతివా శ్రవణప్రభృతివాదేశవిప్లవేనద్రవ్యాభావేనవాఅన్యేనవాయేనకేనచిన్నిమిత్తేనసర్వాత్మనాబహుప్రయత్నైరపిమాతాపిత్రోస్సద్యఏవప్రేతకృత్యంకర్తుమశక్తస్సన్ మరణప్రభృతివాశ్రవణప్రభృతివాదశాహమాశౌచనియమాన్వితఃస్థితఃసదశాహమధ్యఏవప్రేతకార్యైకకరణసమర్థశ్చేత్తదాతచ్ఛేషేణశుద్ధిః। తదూర్ధ్వంతుత్రిరాత్రమేవపునర్దహనాశౌచం-యస్యతుపూర్వమాశౌచగ్రహణంనాస్తితస్యమాతాపిత్రోఃపునర్దహనేపూర్ణమేవాశౌచం- అస్థిదహనేవిశేషమాహ॥

మూ॥ అస్థిదాహేతుసర్వేషాంపూర్ణమాశౌచమిష్యతే॥

వ్యా॥ అస్థిదహనేపుత్రాణాంజ్ఞాతీనాంచపూర్ణమేవాశౌచం- దశాహమధ్యేతుశేషాదేవశుద్ధిః। ఆహితాగ్నివిషయేవిశేషమాహ-

మూ॥ పాలాశదహనేపిస్యాత్పూర్వమేవాహితాగ్నిషు।

వ్యా॥ ఆహితాగ్నిషుమృతేషుపాలాశవిధావపిపుత్రాణాంజ్ఞాతీనాం చపూర్ణమేవాశౌచం - అత్రపైఠీనసిః॥ సూ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్ ప్రవసన్ మ్రియేతపునస్సంస్కారంకృత్వా శవవచ్ఛౌచమితి- ప్రత్యక్షశవదహనఇవదశాహేనశుద్ధిరిత్యర్థః। అనాహితాగ్నివిషయేబ్రహ్మపురాణం॥ శ్లో॥ అనాహితాగ్నేర్దాహస్తుకార్యోగృహ్యాగ్నినాద్విజైః। తదభావేపలాశోత్థైః పర్ణైఃకార్యంశరీరకం। శవంపర్ణమయందగ్ధ్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేదితి- ఇదంపుత్రవ్యతిరిక్తవిషయం- పుత్రవిషయత్వేపిపూర్వవత్-గృహీతాశౌచవిషయం - స్మృత్యంతరేపి॥ శ్లో॥ దగ్ధ్వాస్థిపిత్రోఃపుత్రస్తుదశాహంసూతకీభవేత్। తయోఃప్రతికృతీదగ్ధ్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేదితి- ఇదమపిత్రిరాత్రంపూర్వగృహీతశౌచవిషయం- దేవలోపి॥ శ్లో॥ దగ్ధ్వాస్థిపిత్రోఃపుత్రస్తుదశాహంసూతకీభవేత్। తయోఃప్రతికృతీదగ్ధ్వాశవవచ్ఛౌచమిష్యత ఇతి-

మృతానామాశౌచంనకర్తవ్యమితియదుక్తంతద్బుద్ధిపూర్వకదుర్మరణవిష
యం-తథాచయస్మిన్వ్యాపారేక్రియమాణేమరణస్యనిశ్చయః।సంశయో
వాస్తితద్వ్యాపారేప్రవృత్తస్యమరణేసద్యః ప్రేతకృత్యమాశౌచంచనక
ర్తవ్యం- ప్రమాదాదతర్కితదుర్మరణేతుసదోషః - తస్యసద్యఏవ ప్రేత
కృత్యమాశౌచంచకర్తవ్యం - అత్రబ్రహ్మపురాణం॥ శ్లో॥ శృంగిదంష్ట్రిసఖి
వ్యాళవిషవహ్ని మహాజలైః। సుదూరాత్పరిహర్తవ్యైఃకుర్వన్క్రీడాంమృ
తస్తుయః। నాగానాంవిప్రియంకుర్వన్దగ్ధశ్చాప్యథవిద్యుతా।నిగృహీతా
శ్చయేరాజ్ఞాచౌర్యదోషేణకుత్రచిత్।పరదారాన్హరంతశ్చరోషాత్త
త్పతిభిర్హతాః। అసమానైశ్చసంకీర్ణైశ్చండాలాద్యైశ్చవిగ్రహం। కృ
త్వాతైర్నిహతాస్తద్వచ్చండాలాదీన్సమాశ్రితాః। క్రోధాత్ప్రాయం
విషంవహ్నింశస్త్రముద్బంధనంజలం। గిరివృక్షప్రపాతంచయేకుర్వంతిన
రాధమాః। మహాపాతకినోయేచపతితాస్తేప్రకీర్తితాః। పతితానాంనదా
హస్స్యాన్నోదకంనాస్తిసంచయః। నచాశ్రుపాతఃపిండోవాకార్యంశ్రా
ద్ధాదికంక్వచిదితి। యమోపి॥ శ్లో॥ చండాలాదుదకాత్సర్పాద్విప్రాద్వైద్యు
తాదపి। దంష్ట్రిభ్యశ్చపశుభ్యశ్చమరణంపాపకర్మణాం।ఉదకంపిండదానం
చప్రేతేభ్యోయత్ప్రదీయతే। నోపతిష్ఠతితత్సర్వమంతరిక్షేవినశ్యతి। నా
శౌచంనోదకంనాశ్రువదాహాద్యంతకర్మచ। బ్రహ్మదండహతానాంచనకు
ర్యాత్కటధారణమితి। బ్రహ్మదండోబ్రహ్మశాపః-అభిచారోవా-కటశబ్దః
శవదహనయోగ్యఖట్వాదివాచకః- అయంచాశౌచనిషేధఃసంవత్సరాత్పూ
ర్వమేవ- సంవత్సరాదూర్ధ్వం ప్రాయశ్చిత్తంకృత్వా నారాయణబలించ
కృత్వా పునర్మంత్రవత్సంస్కారఃకర్తవ్యః। తదానీమేవసర్వేషాంయథా
యథమాశౌచం - యస్తుసంవత్సరపర్యంతంకాలప్రతీక్షాంకర్తుమశక్తస్స
ద్యఏవప్రేతకార్యకరణమిచ్ఛతి-తేనపంచగుణితం ప్రాయశ్చిత్తంకర్తవ్యం
ఏవంత్రిమాసాదిషుప్రాయశ్చిత్తతారతమ్యమస్తి- ఏతదుపపాదనంఅస్మ
త్కృతధర్మచింతామణౌద్రష్టవ్యం-ప్రమాదతోదంష్ట్రిభిర్మరణం
తునదుర్మరణం- తత్రాశౌచంచప్రేతకర్మచసద్యఃకర్తవ్యమేవ-తథా
చబ్రహ్మపురాణం॥ శ్లో॥ ప్రమాదాదపినిశ్శంకమకస్మాద్విధిచోదితః। శృంగి

దంష్ట్రిసర్పివ్యాళవిషవిద్యుజ్జలాదిభిః। చండాలైరథవా చోరైర్నిహతో యత్ర కుత్రచిత్। తస్య దాహాదికం కార్యం యస్మాన్న పతితస్తు సః ఇతి - అంగిరా అపి॥ శ్లో॥ యది కశ్చిత్ప్రమాదేన మ్రియతేగ్న్యుదకాదిభిః। తస్యాశౌచం విధాతవ్యం కర్తవ్యా చోదకక్రియేతి। విహితే భృగ్వాదిమరణే స్మృతిషు త్రిరాత్రాశౌచముక్తం- తత్కలియుగే న కర్తవ్యం- తాదృశభృగ్వాదిమరణస్య కలిసమయేషు నిషిద్ధత్వాత్। సంగ్రహస్తు। జ్ఞాతీనాం మరణం దశాహమధ్యే శ్రుతం చేద్దశాహశేషేణ శుద్ధిః। దశాహాదూర్ధ్వం తు మాసత్రయమధ్యే త్రిరాత్రం- తతః షణ్మాసమధ్యే పక్షిణీ- తతః సంవత్సరపర్యంతమేకరాత్రం- సంవత్సరాదూర్ధ్వం తు స్నానమాత్రం- ఇత్యేకః పక్షః- అథవా నవమాసాదూర్ధ్వమేవ స్నానమాత్రం- ఇత్యపరః పక్షః- త్రిరాత్రాశౌచినాం మరణం త్రిరాత్రమధ్యే శ్రుతం చేత్తచ్ఛేషేణ శుద్ధిః- త్రిరాత్రాతిక్రాంతే స్నానమాత్రం। పక్షిణ్యాశౌచినాం తు మరణం పక్షిణీమధ్యే శ్రుతం చేత్తచ్ఛేషేణ శుద్ధిః- పక్షిణీకాలాతిక్రాంతే స్నానమాత్రమిత్యేకః పక్షః। యావజ్జీవమపి పక్షిణీత్యపరః పక్షః- యథాచారస్తథాచరణీయం ఏకరాత్రాశౌచినామేకరాత్రాతిక్రాంతే స్నానమాత్రం- మాతాపితృవిషయే దత్తకస్యాయాదశాహాభ్యంతరే త్రిరాత్రం-తదూర్ధ్వం పక్షిణీతి ధర్మప్రవృత్త్యనుసారిణః- త్రిరాత్రాతిక్రాంతే స్నానమిత్యన్యే- బహవః- పుత్రికాభగినీభ్రాతృవిషయే తత్పుత్రియోగినాం దశాహాభ్యంతరే పక్షిణీ- తదూర్ధ్వమేకరాత్రమితి ధర్మప్రవృత్తిపక్షః- యావజ్జీవం పక్షిణీత్యపరః పక్షః పక్షిణీకాలాతీతే స్నానమితి తృతీయః- పుత్రవిషయే పితుర్దశాహాదూర్ధ్వం సంవత్సరపర్యంతం త్రిరాత్రం తదూర్ధ్వం తు స్నానమాత్రం- ఏకరాత్రమితి కేచిద్వదంతి- అకృతక్రియే పుత్రే సంవత్సరాదూర్ధ్వమపి త్రిరాత్రమస్తి- సాపత్న్యమాతృమరణే సంవత్సరపర్యంతం త్రిరాత్రం- సంవత్సరాదూర్ధ్వం యావజ్జీవం పక్షిణీ- తస్యా అకృతక్రియత్వే అనపత్యత్వే చ సంవత్సరాదర్వాగ్దశరాత్రం- తదూర్ధ్వం త్రిరాత్రం- ఇదం చ సాపత్న్యమాతురాశౌచం త్రింశద్యోజనదేశవ్యవధానేఽపి భవతి- అనుపనీతానాం జ్ఞాతీనాం భార్యాణాం పుత్రాణాం వా మరణే తత్తదాశౌచమధ్యే శ్రవణే తచ్ఛేషేణ శుద్ధిః- తత్తదాశౌచకాలాతి

క్రాంతేతుస్నానమాత్రం-మాతాపిత్రోర్మరణేఉభయోరకృతక్రియత్వే
చయావజ్జీవందశరాత్రం- కృతక్రియత్వే తువింశతివర్ష పర్యంతందశరా
త్రంతదూర్ధ్వంతుత్రిరాత్రం దశాహమధ్యేశ్రుతంచేత్తచ్ఛేషేణశుద్ధిః-ద్రా
విడానాంతుసంచయనాత్పూర్వంమాతాపితృమరణేశ్రుతే శేషేణశుద్ధిః- త
దూర్ధ్వంశ్రవణప్రభృతిదశరాత్రం- దంపత్యోస్సపత్నీనాంచపరస్పరం
మాతాపితృవదేవదశరాత్రాదికం -ద్రావిడాస్తుసంవత్సరానంతరమే
వపిత్రోఃకృతక్రియత్వేపుత్రాణాంత్రిరాత్రమిత్యాహుః- తత్రాపిక
నిష్ఠస్యత్రిరాత్రం- జ్యేష్ఠస్య దశరాత్రమితికేచిత్- అత్ర సపత్నీ దంపతిమా
తాపితృవ్యతిరిక్తానాంత్రింశద్యోజనవ్యవహితదేశాంతరమరణేస్నానమా
త్రం- తత్రైవదశాహమధ్యేశ్రవణేతచ్ఛేషేణశుద్ధిః- పూర్వోక్తానామేతే
షాంయేనకేనచిన్నిమిత్తేనయదాఽంత్రవత్పునర్దహనంక్రియతేతదాబహు
సంవత్సరాత్యయేపిఅగృహీతాశౌచానాంజ్ఞాతీనాంత్రిరాత్రం-సంవత్సరా
త్పరమేకరాత్రమితికేచిత్- పూర్వమేవాశౌచగ్రహణేతుపునర్దహనసమ
యేతేషామాశౌచంనాస్తి -పూర్వంతిలోదకాభావేతిలోదకార్థమేకరాత్ర
మాశౌచమస్తి - కర్తుస్తుపూర్వమాశౌచగ్రహణేపిపునర్దహనసమయేత్రి
రాత్రమస్త్యేవ- కర్తాపుత్రశ్చేత్తస్యపూర్వమాశౌచగ్రహణాభావేదశ
రాత్రం- ఆశౌచగ్రహణేతుత్రిరాత్రం- అగ్నిదహనేతుదశరాత్రం- య
దాతుబాధకవశాత్పునర్దహనంకాలాంతరేకరిష్యతితదాతైస్తైర్బంధుభిస్స్వ
స్వాశౌచముదకదానంచదర్భస్తంభేపూర్వమేవదశాహమధ్యేకర్తవ్యం- ద
శాహాద్బహిఃశ్రుతంచేన్నకర్తవ్యం-కింతుయదాపునర్దహనంతదాకర్తవ్యం
దశాహమధ్యే శ్రుతంచేత్కర్తవ్యం- తేషాంపునర్దహనసమయేకిమపినా
స్తి- కర్తుస్తదానీంత్రిరాత్రమస్తి- తచ్చబహుసంవత్సరాత్యయేపిభవతి
సంవత్సరాత్పరంకర్తురప్యేకరాత్రమితికేచిత్- దశాహమధ్యేపునర్దహ
నంచేత్పుత్రాణాంజ్ఞాతీనాంచదశాహశేషేణైవశుద్ధిః-ఆహితాగ్నేస్తుసం
స్కారాత్పూర్వంపుత్రాణాంజ్ఞాతీనాంచసర్వేషామాశౌచంనాస్త్యేవ-
కింతుపునర్దహనప్రభృత్యేవాశౌచందశరాత్రం- తచ్చాస్థిదహనేపాలాశవి
ధౌచసమానం- అనాహితాగ్నేస్తుఅస్థిదహనేసర్వేషాందశరాత్రం-పాలా

శవిధౌతు త్రిరాత్రం అసపిండానాంతుమాతులాదీనాం ఆహితాగ్నివిషయేద
హనప్రభృతిస్యాశౌచకాలతశ్శుద్ధిః- అనాహితాగ్నివిషయేతుమరణదినప్ర
భృతిస్యాశౌచకాలతశ్శుద్ధిః- దుర్మరణంచేదాహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యో
రుభయోరపిపునర్దహనాత్పూర్వంపుత్రాదీనాంజ్ఞాతీనాంచాశౌచంనాస్తి-
కింతుపునర్దహనప్రభృత్యేవాశౌచం అబుద్ధిపూర్వకదుర్మరణేతుమరణప్ర
భృత్యేవసర్వేషామాశౌచం-సద్యఏవసంస్కారశ్చకర్తవ్యః॥ ఇతిశ్రీవేంక
టాంబాగర్భసంభూత శ్రీసుబ్రహ్మణ్య సుధీవరవిరచితాయా మభినవషడ
శీతివ్యాఖ్యాయాం- ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయా-మతిక్రాంతాశౌచనిర్ణయః॥

మూ॥ అనేకాశౌచసంపాతేబాధ్యబాధకతాభవేత్ । యుగవ
త్సన్నిపాతేతుతంత్రమేవవిధీయతే॥

వ్యా॥ ఏకాశౌచానువృత్తిదశాయామాశౌచాంతరనిమిత్తప్రాప్తావక్ష్యమా
ణప్రకారేణబాధ్యబాధకతాభవతి -ఏకస్మిన్నేవదినేత్వనేకాశౌచసంపా
తేతంత్రేణైవశుద్ధిఃతంత్రపక్షేసమయోర్ద్వయోర్వాశౌచయోరేకస్యైవద
శరాత్రాదికాలఉపకారాయపర్యాప్తిః- నపృథక్కాలాంతరమాదర్తవ్యం
తావతైవోభయమప్యాచరితంభవతి- బాధ్యబాధకతాయాంతునైవముభ
యానుగ్రహః - కింత్వాశౌచాంతరస్యనివృత్తిః- క్వచిత్సంకోచః॥

మూ॥ అధికంవాసమంవాపిశావంసూతకబాధకం॥

వ్యా॥ సూతకాదధికకాలంతుల్యకాలంవాశావం- సూతకబాధకంజన
నాశౌచనివర్తకం- శావమేవస్వకాలసమాప్తిపర్యంతమాచరణీయం॥

మూ॥ శావంతుబాధతేసూతిఃస్వయంచేదధికాభవేత్ ।

వ్యా॥ సూతిర్జననాశౌచంస్వయమధికకాలచేత్ - శావాశౌచంబాధ
తేనివర్తయతి- క్వచిత్సంకోచయతిచ॥

మూ॥ సజాతీయాఘసంపాతేత్వధికంబాధతేల్పకం॥

వ్యా॥ సజాతీయయోర్ద్వయోర్జననాశౌచయోర్ద్వయోర్మరణా
శౌచయోర్వాబహూనాంవాసజాతీయానాంసన్నిపాతే- యదధికకాలంభ
వతి- తదల్పకాలమాశౌచం బాధతే॥

మూ॥ సజాతీయాఘయోస్సామ్యేపూర్వముత్తరబాధకం॥

వ్యా॥ సజాతీయయోరఘయోః కాలతస్సమానత్వే పూర్వం ప్రాప్తమాశౌచం- ఉత్తరబాధకం పశ్చాత్ప్రాప్తస్య బాధకం- బాధో నామ నివృత్తిః- క్వచిత్సంకోచః॥

మూ॥ న్యూనమప్యుత్తరాశౌచ కాలార్ధాధిక కాలకం। పూర్వమేవోత్తరాశౌచ బాధకం స్యాదితి స్మృతిః॥

వ్యా॥ న్యూనమప్యల్పకాలమపి పూర్వాశౌచం- ఉత్తరాశౌచ కాలార్ధాధిక కాలంచేదుత్తరాశౌచస్య బాధకం భవతి- యథా సప్తమమాస ప్రసవనిమిత్తకం సప్తరాత్రాశౌచం - తన్మధ్యపతితస్య దశరాత్రాశౌచస్య బాధకం తస్య దశరాత్రాశౌచకాలార్ధ పంచదినాధిక సప్తదినరూప కాలవత్త్వాత్॥

మూ॥ దశాహాంతమృతే బాలే పిత్రోర్భ్రాతుశ్చ తత్ర తు। తచ్ఛేషేణైవ శావస్య నివృత్తిరభిధీయతే॥

వ్యా॥ జాతే శిశౌ జన్మదశాహాభ్యంతరే మృతే సతి- మాతాపిత్రోర్భ్రాతుశ్చ దశాహశేషేణైవ శిశుమరణాశౌచనివృత్తిః- నతు దశాహమధ్యే నివర్తతే- నచ దశాహాదూర్ధ్వమనువర్తతే॥

మూ॥ పూర్ణాశౌచే రాత్రిశేషే పూర్ణాశౌచాంతరం విశేత్। పూర్వాదూర్ధ్వం ద్విరాత్రం స్యాద్యామశేషే త్రిరాత్రకం॥

వ్యా॥ పూర్వప్రాప్త పూర్ణాశౌచే అహోరాత్రశేషే స్థితే పూర్ణాశౌచాంతరం యది ప్రాప్నోతి- తదా- పూర్వాశౌచాదూర్ధ్వం ఉత్తరాశౌచం ద్విరాత్రమనుష్ఠేయం- పూర్వస్మిన్ పూర్ణాశౌచే యామశేషే స్థితే సతి, అష్టమయామోపక్రమ ప్రభృతి సూర్యోదయాదర్వాక్పునః పూర్ణాశౌచే ప్రాప్తే- పూర్వాశౌచాదూర్ధ్వముత్తరాశౌచం త్రిరాత్రం త్రిరాత్రాద్యాశౌచేషు నాయం విధిః- తత్ర పూర్వేణైవ శుద్ధిః- అతో దశరాత్రాశౌచే రాత్రిశేషే త్రిరాత్రాద్యాశౌచసంపాతే తస్య నివృత్తిరేవ- నతు దినద్వయాదికం తత్ర భవతి॥

మూ॥ శావం మృతస్య పుత్రాణాం దాహకస్య చ నాన్యతః। నివర్తేత తథాన్యస్మాత్ పిత్రోర్నార్హైః సూతకం॥

వ్యా॥ మృతస్య పుత్రాణాం మృతశవదాహకస్య చ శావాశౌచం -

ర్వస్మాద్వాపరస్మాద్వా అన్యస్మాదాశౌచాన్ననివర్తతే- తథాపి త్రో
స్నాతకంజననాశౌచం అన్యస్మాదాశౌచాన్నాపైతినవర్తతే-పుత్రే జా
తేమాతాపిత్రో ర్జననాశౌచం- తన్మధ్యపతితాత్పూర్వోపక్రాంతాచ్చ
నవాశౌచాన్మరణాశౌచాద్వా ననివర్తత ఇత్యర్థః - ఉపలక్షణమేతత్-
సంకోచంతన ప్రాప్నోతీతిమంతవ్యం॥

మూ॥ పిత్రోరాశౌచమాఖ్యాతమన్యాశౌచస్యబాధకం॥

వ్యా॥ పితృమరణాశౌచాదన్యాశౌచంనివర్తత ఇత్యర్థః- సంకోచం
ప్రాప్నోతీత్యనుసంధేయం॥

మూ॥ పితురాశౌచమధ్యేతుమాతాయదిమృతాభవేత్। పిత్రా
శౌచంసమాప్యాధమాత్రాశౌచంతు పక్షిణీ॥

వ్యా॥ పితృదశాహమధ్యేమాతాయదిమృతాభవేచ్చేత్- పితుర్దశా
శౌచంసమాప్య- తతఃపక్షిణీంమాత్రాశౌచంకుర్యాత్॥

మూ॥ పతివ్రతాతుయానారీభర్తారమనుగచ్ఛతి। దినాంతరే
మృతావాపిపక్షిణీసభవేత్తదా॥స్పష్టం॥

మూ॥ మాతురాశౌచమధ్యేతుపితాయదిమృతోభవేత్। పితుః
ప్రయాణాదారభ్యపుత్రాణాందశరాత్రకం॥

వ్యా॥ మాత్రాశౌచస్యమధ్యేపితామృతశ్చేత్ - పితృమరణాదార
భ్యపుత్రాణాందశరాత్రకంపూర్ణాశౌచంభవతి॥

మూ॥ మాతుర్దేశాంతరమృతిఃపిత్రాశౌచేశ్రుతాయది। కృ
తక్రియాయామాశౌచంపిత్రాశౌచేనశుధ్యతి। అకృతాయాం
క్రియాయాంతుపూర్వవత్పక్షిణీభవేత్॥

వ్యా॥ పిత్రాశౌచమధ్యేదేశాంతరగతమాతృమరణశ్రవణే-మాతరికృ
క్రియాయాంసత్యాం- మాత్రాశౌచంపిత్రాశౌచేనసహనివర్తతే- అకృ
క్రియాయాంతుపిత్రాశౌచంసమాప్యఅనంతరంమాతుఃపక్షిణీకర్తవ్యా॥

మూ॥ పితుర్దేశాంతరమృతిర్మాత్రాశౌచేశ్రుతాయది।
శ్రవణాదిదశాహాంతమాశౌచంతువిధీయతే॥

వ్యా ॥ మాత్రాశౌచమధ్యే దేశాంతరగతపితృ మరణశ్రవణే
శ్రవణప్రభృతిదశాహంపి త్రాశౌచంభవతి ॥

మూ ॥ మాతాపి త్రోస్తుమరణేతనయైర్యుగపచ్ఛ్రుతే। తయో
ర్యుగపదాశౌచంకుర్యాదితివినిశ్చయః ॥

వ్యా ॥ ద్వయోరప్యాశౌచయోస్సహైవోపక్రమాపవర్గాదిత్యర్థః - అ
త్రమనుః॥ శ్లో ॥ అంతర్దశాహేస్యాతాంచేత్పునర్మరణజన్మనీ- తావత్స్యా
దశుచిర్విప్రో యావత్తత్స్యాదనిర్దశమితి - యాజ్ఞవల్క్యోప్యపి॥ శ్లో ॥ అం
తరాజన్మమరణే శేషాహోభిర్విశుధ్యతీతి-అత్ర వచనద్వయే యథాసంఖ్యం
విజ్ఞేయం - తథాచ సమానకాలయోస్స జాతీయయోశ్చ అశౌచయోస్సన్ని
పాతేపూర్వేణశుద్ధిరిత్యర్థః- అతఏవవిష్ణుః॥ సూ॥ జననాశౌచమధ్యేయద్యప
రంజననంస్యాత్తత్ర పూర్వాశౌచవ్యపగమేశుద్ధిరితి- యమోపి॥ శ్లో॥ జననేజ
ననంచేత్స్యాన్మరణేమరణంతథా। పూర్వశేషేణశుద్ధిఃస్యాదుత్తరాశౌచ
వర్జనమితి - శంఖోపి॥ శ్లో॥ సమానాశౌచసంపాతే ప్రథమేన సమాపయే
దితి - సమానత్వంసమానకాలత్వం - సజాతీయత్వంచ- విజాతీయాశౌచస
న్నిపాతేచతుర్వింశతిమతం ॥ శ్లో॥ మృతజాతకయోర్యోగేయాశుద్ధిస్సా
తుకథ్యతే - మృతేనశుధ్యతేజాతంనమృతంజాతకేనత్వితి- షట్త్రింశన్మతేపి।
శ్లో ॥ శావాశౌచేసముత్పన్నేసూతకంతుయథాభవేత్।శావేనశుధ్యతేసూ
తిర్నసూతిశ్శావశోధనీతి - అంగిరాఅపి॥ శ్లో॥ సూతకేమృతకంచేత్స్యా
న్మృతకేత్వపిసూతకం- తత్రాధికృత్యమృతకంశౌచంకుర్యాన్నసూతక
మితి- ఇదంసమాధికమృతకసన్నిపాతవిషయం- సజాతీయయోరల్పాధిక
యోర్యోర్నగేయమః ॥శ్లో ॥ అఘవృద్ధిమదాశౌచంపశ్చిమేనసమాపయేత్
యథాత్రిరాత్రేప్రక్రాంతేదశాహంప్రవిశేద్యది - అశౌచంపునరాగ
చ్ఛేత్తత్సమాప్యవిశుధ్యతీతి - ఉశనాఅపి॥ శ్లో ॥ అల్పాశౌచస్యమధ్యేతుదీర్ఘా
శౌచంభవేద్యది।నపూర్వేణవిశుద్ధిస్స్యాత్స్వకాలేనైవశుధ్యతీతి- శంఖోపి
శ్లో॥ సమానాశౌచసంపాతేప్రథమేనసమాపయేత్ - అసమానంద్వితీయే
ధర్మరాజవచోయథేతి - హారీతోపి॥ శ్లో ॥ శావాంతశ్శావ ఆయాతేపూ
ర్వాశౌచేనశుధ్యతి। గురుణాలఘుశుధ్యేత్తులఘునానైవగుర్వితి - విజాతీయ

యోర్యోగే సమానేన వా అధికేన వా మృతకేన జాతకస్య శుద్ధిః - న తు న్యూనేన మృతకేన - తథా చ హారీతః ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచసన్నిపాతే తు సమయోర్మృతజాతయోః । న జాతకేవ శుద్ధిస్స్యాన్మృతకేన విశుధ్యతీతి - సమయోరితి విశేషణేన న్యూనమృతకాన్న జాతకశుద్ధిరిత్యుక్తం భవతి - అత్ర సమత్వేపి మృతకస్య ప్రాబల్యోక్తేరధికత్వే ప్రాబల్యం కైముతికన్యాయసిద్ధం - తథా చ సమస్య చాధికస్య చ శావస్య ప్రాబల్యం న తు న్యూనస్యేతి ద్రష్టవ్యం - ఏవం కేషుచిన్నిబంధేషు ప్రాబల్యదౌర్బల్యవివేకః కృతః - నిబంధాంతరేషు తు న్యూనస్యాపి శావస్య ప్రాబల్యముక్తం - గురుత్వలఘుత్వే తు సజాతీయయోః కాలాపేక్షయా విజాతీయయోస్తు స్వరూపేణైవేత్యుక్త్వా కాలపరిమాణతారతమ్యమనపేక్ష్య స్వత ఏవ ప్రాబల్యదౌర్బల్యే - ఇత్యుక్తం భవతి - ఉదాహృతం చ తేష్విదం హారీతస్య వచనం॥ శ్లో॥ మరణోత్పత్తియోగే తు గరీయో మరణం భవేదితి - అత్ర కాలపరిమాణస్యానుపాదానాత్స్వత ఏవ గరీయస్త్వమిత్యవగమ్యతే - విస్పష్టం చ కేషుచిద్వచనేష్వేవమేవ ప్రాబల్యమవగమ్యతే - తథా చ మత్స్యపురాణవచనం॥ శ్లో॥ జాతాశౌచస్య మధ్యే తు న్యూనే వా తత్సమేపి వా। జాతాశౌచాన్న శుద్ధిస్స్యాన్మృతకేనైవ శుధ్యతీతి - సంగ్రహకారోపి ॥ శ్లో॥ దశాహమ్మృతమధ్యే తు దశాహం జాతకం భవేత్ । త్రిరాత్రే మృతమధ్యే తు దశాహం జాతకం తు వా । మృతాశౌచేన శుద్ధిస్స్యాదిత్యాహ భగవాన్యమః। స్వల్పకాలే మృతాశౌచే దీర్ఘం వా జాతకం భవేత్ । స్వల్పకాలేన శుద్ధిస్స్యాన్న దీర్ఘేణ విశుధ్యతీతి - యథాచారస్తథాచరణీయం - క్వచిత్పూర్వప్రవృత్తలఘ్వాశౌచస్య పశ్చిమగుర్వాశౌచార్ధాధికకాలత్వే పూర్వేణైవ శుద్ధిః - తథా చ దేవలః ॥ శ్లో॥ పరతః పరతోశుద్ధిరఘవృద్ధౌ విధీయతే । స్యాచ్చేత్పంచతమాదహ్నః పూర్వేణాపి విశుధ్యతీతి - అఘవృద్ధావుత్తరాశౌచస్య దీర్ఘకాలతాయాం పరతః పరతోశుద్ధిః ఉత్తరముత్తరమాశౌచం కార్యం - యది పూర్వప్రవృత్తలఘ్వాశౌచం పంచతమాదహ్నః పరం స్యాత్ - షడహాదికాలయుక్తం స్యాత్ - ఉత్తరాశౌచార్ధాధికకాలం స్యాదితి యావత్ - తదా పూర్వేణైవ శుద్ధిరిత్యర్థః - రాత్రిశేషాదా గౌతమః ॥ సూ॥ రాత్రిశేషే ద్వాభ్యాం ప్రభాతే త్రిభిరితి - ప్రభాతే పూర్వాశౌచదశమదినస్యాష్ట

షయాం మోపక్రమప్రభృతిసూర్యోదయపర్యంతమితి మాధవీయాదౌ వ్యా
ఖ్యాతం- శంఖలిఖితావపి ॥సూ॥ అథచేదంతరా మ్రియేతజాయేతవాశిష్టై
రేవదివసైశ్శుద్ధిరహశ్శేషే ద్వాభ్యాం ప్రభాతేత్రిభిరితి - శాతాతపోఽపి
సూ॥ రాత్రిశేషేద్వ్యహాచ్ఛుద్ధిర్యామశేషాత్త్ర్యహాచ్ఛుద్ధిరితి- ఇదంరా
త్రిశేషాద్ద్విరాత్రాదివిధానంపూర్ణాశౌచవిషయం- అతఏవబోధా
యనః॥ సూ॥ అథయదిదశరాత్రసన్నిపాతేయుదాద్యందశరాత్రమానవ
మాద్దివసాదితి - దశరాత్రయోస్సన్నిపాతేయుదాద్యందశరాత్రంతదేవకర్త
వ్యం- ఇదంచనవమదివసమభివ్యాప్యసన్నిపాతేవేదితవ్యం - దశమదినసన్ని
పాతేతునైవమాద్యేనశుద్ధిః - కింతుద్విరాత్రాదికమధికంభవతీతితాత్పర్యం
దేవలోఽపి॥శ్లో॥పునఃపాతేదశాహాత్ప్రాక్పూర్వేణసహగచ్ఛతి-దశమేఽహ్ని
పునఃపాతేద్వ్యహాత్సతువిశుధ్యతి- ప్రభాతేతుత్రిరాత్రేణదశరాత్రేష్వ
యంవిధిరితి - దశరాత్రేష్వితిపూర్ణాశౌచోపలక్షణం। అత్రసూత్యాశౌ
చదశమదినేశావసంపాతేశావాశౌచదశమదినేసూత్యాశౌచ సంపాతేచ
ద్విరాత్రాదివృద్ధిర్భవతీతికమలాకరః - తదయుక్తం- దినద్వయాదేఃపూర్వ
శుద్ధ్యపవాదత్వాత్ - పూర్వశుద్ధేర్యత్రప్రసక్తిస్తత్రైవదినద్వయాదికంప్ర
వర్తతే-నహిసూత్యాశౌచస్యశుద్ధిరస్తినవాశౌచేనసూత్యాశౌచశుద్ధిఃపూ
ర్వోక్తప్రయుక్తా - పరేణాపిశావేనతన్నివృత్తేః- మాతాపితృవిషయేశంఖః॥
శ్లో॥ మాతర్యగ్రేప్రమీతాయామశుద్ధౌమ్రియతేపితా - పితుశ్శేషేణశుద్ధి
స్స్యాన్మాతుఃకుర్యాత్తుపక్షిణీమితి- మాతరిపూర్వంప్రమీతాయాంయదిత
న్నిమిత్తాశౌచమధ్యేపితామ్రియేత-తదానపూర్వాశౌచశేషేణశుద్ధిః-కిం
తుపిత్రాశౌచస్యస్వకాలేనైవశుద్ధిః - పితరిపూర్వంప్రమీతేతన్నిమిత్తా
శౌచమధ్యేమాతరిప్రమీతాయాంనపిత్రాశౌచకాలశేషేణశుద్ధిః - కింతుపి
త్రాశౌచంసమాప్యతదూర్ధ్వంమాతుఃపక్షిణీంకుర్యాత్ - అశుద్ధావిత్య
నేనఆత్మహాదేఃపితురాశౌచాభావాన్మాతుర్నపక్షిణీ కింతుపూర్ణమేవేతిక
మలాకరః - ఆదిశబ్దేనయత్యాదేస్సంగ్రహః-ఇయంపక్షిణీదశమదినాత్ప్రా
గేవభవతి - దశమదినేతుమాతుర్మరణేద్విరాత్రాదివృద్ధిర్భవతీతిసఏవాహ-
ధర్మప్రవృత్తావపి॥ శ్లో॥ దేశాంతరేకృతేపిత్రోఃపుత్రేణప్రేతకర్మణి-ఏక

స్మిన్నేవకాలే చేన్మరణం శ్రూయతే యది- దూరస్థోప్యాచరేత్పుత్రోప్యా
శౌచం తూభయోస్సమం- కుర్యాదేకాదశాహే తు తయోః శ్రాద్ధం పృథక్పృ
థక్ । పితుర్దశాహమధ్యే తు మరణం శ్రూయతే యది- కృతక్రియాయా మా
తుశ్చేత్పిత్రాశౌచేన శుధ్యతి- అసంస్కృతాయా మాతుశ్చేన్మరణం శ్రూ
యతే యది- దశాహాత్పైతృకాదూర్ధ్వం మాతృకం పక్షిణీ భవేత్ - మాతుర్ద
శాహమధ్యే చేన్మరణం శ్రూయతే పితుః - పితుః శ్రవణమారభ్య దశాహం
సూతకం భవేత్ । ఆశౌచానంతరం కుర్యాన్మాతృకం సకలం తతః- అవశిష్టం చ
యత్కించిత్ప్రేతకర్మార్థవై పితుః - కుర్యాదాబ్దికవచ్ఛ్రాద్ధమస్య ధాకృ
తకర్మణః - పైతృకం సకలం ప్రేతకర్మ కృత్వాథ మాతృకం - ఆశౌచం ప
క్షిణీం మాతుః కుర్యాత్ప్రేతక్రియాదికమితి- ఇదం త్వవధేయం- అతిక్రాం
తాశౌచమధ్యే వర్తమానాశౌచ సంపాతే తుల్యకాలం వర్తమానమేవాచ
రణీయం - అతిక్రాంతాద్విద్యమాననిమిత్తస్య ప్రబలత్వాత్ - అతిక్రాం
తమధికకాలం చేత్తదేవాచరణీయం- కాలాధిక్యేన తస్య బలవత్త్వాత్- మా
తాపితృవిషయే తు నైవం - తదాశౌచస్యైవ బలవత్త్వాత్- ద్వాదశవర్షా
త్పరం ప్రోషితసంస్కారాశౌచే ప్రత్యక్షమరణేష్వేవమేవ-దాహకవిషయే
విశేషమాహ- దక్షః॥ శ్లో॥ మృతాశౌచనిమిత్తే ద్వే మరణం దహనం తథా- జ్ఞా
తీనాం మరణాదేవ దహనాద్దాహకస్య తు పిత్రన్యానన్తరానేకాన్దగ్ధ్వాపూ
ర్వాఘుతశ్శుచిః - పితరౌ చేద్దహేత్తత్ర దశాహాచ్ఛుచిరగ్నిద ఇతి- ప్రథమం
తావన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తం యం కంచిజ్జ్ఞాతిం దగ్ధ్వా- తదాశౌచమధ్యే భూ
యోపి ద్విత్రాన్ బహూన్వా దగ్ధ్వా అగ్నిదః పూర్వాశౌచకాలత ఏవ శుచి
ర్భవతి- పితరౌ దహేద్యది తదా పితృదహనప్రభృతి దశాహేనైవ శుద్ధిః- నా
రదోపి॥ శ్లో॥ అంతర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్కృతిః - త
స్య శుద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమితి - ఉత్తరోత్తరదహనాశౌచ
స్య పూర్వదహనాశౌచకాలత ఏవ నివృత్తావపి- తత్తదేకాదశాహ ఏవ తత్త
దేకోద్దిష్టం కార్యం - హారీతోపి॥ శ్లో॥ దాహకస్య ద్వయం చేత్స్యాత్కర్తు
రైక్యే విశేషతః- పూర్వేణైవ సమాప్యేత తత్తోయం పిండం ద్వితీయకమితి- అం
గిరా అపి॥ శ్లో॥ దాహకస్త్వ దశాహే తు శవమన్యం దహేద్యది - పూర్వేణై

వివిశుద్ధిస్స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేదితి- సంవర్తోఽపి॥ శ్లో॥ పూర్వకర్తా దశాహేంతుపితరౌచేద్దహేత్పునః - పూర్వేణనవిశుద్ధిస్స్యాత్పునస్తద్దివసాద్భవేదితి- అత్రదాహకస్యాశౌచమతిక్రాంతకాలమపిప్రత్యక్షాశౌచాత్ప్రబలమితివిశేషః - జననమరణయోస్సన్నిపాతేమాతాపిత్రోర్జననాశౌచమేవస్వకాలసమాప్తిపర్యంతంకర్తవ్యం - నతుమరణాశౌచేనతస్యనివృత్తిః - తథాచబోధాయనః॥ సూ॥ జననమరణయోఃసన్నిపాతేజననేసమాతాపిత్రోర్దశాహమాశౌచమితి- స్మృత్యంతరేపి- మాతాపిత్రోర్మృతౌచైవజననేప్యారసస్యచ- స్వాశౌచాపగమేనైవశుద్ధిస్స్యాన్నకాలత ఇతి- ప్రాచీనషడశీతావపి - పూర్వాశౌచేనయాశుద్ధిస్సూతినాంమృతినాంచసా- సూతికామగ్నిదంహేత్వాప్రేతస్యచసుతానపీతి- అత్రజనకస్యపుత్రజన్మనిమిత్తాశౌచప్రాబల్యంప్రేతసంస్కర్తృవ్యతిరిక్తవిషయం-తథాచ- ప్రేతకర్మకర్తురాశౌచమధ్యేపుత్రజననంచేత్ - పుత్రజననాశౌచమధ్యేస్వసంస్కార్యబంధుమరణేవాసంస్కర్తుశ్శావమేవాశౌచం- నతుపుత్రజననాశౌచం- తథాచశాతాతపః॥ శ్లో॥ అంతర్దశాహేజననాత్పశ్చాత్స్యాత్స్మరణంయది- ప్రేతముద్దిశ్యకర్తవ్యంపిండదానంయథావిధి- ప్రారబ్ధేప్రేతపిండేతుమధ్యేచేజ్జననంభవేత్-తథైవాశౌచపిండాంస్తుశేషాన్దద్యాద్యథావిధీతి- అత్రపిండదానవిధిబలాదిదంవచనద్వయంసంస్కర్తృవిషయమితిస్పష్టమేవ- వచనద్వయేపిజననశబ్దౌపుత్రజననపరౌ- యథావిధీతిదశరాత్రాశౌచాచరణపూర్వకమిత్యర్థః - తథైవప్రజాపతిరపి॥ శ్లో॥ ఆశౌచేతుసముత్పన్నే పుత్రజన్మయథాభవేత్। కర్తుస్తాత్కాలికీశుద్ధిః। పూర్వాశౌచేనశుధ్యతీతి - ఆశౌచేశావాశౌచే- కర్తుః ప్రేతకర్మణఃకర్తుః- జాతకర్మణితాత్కాలికశుద్ధిః - పూర్వాశౌచేనశుధ్యతి- నతుపుత్రజన్మాశౌచకాలేన-అస్మిన్వచనేపుత్రగ్రహణాద్విస్పష్టమేవజనకవిషయత్వం - ఆశ్వలాయనాదిభిస్తుసంస్కర్తురపిపుత్రజననాశౌచమేవస్వకాలసమాప్తిపర్యంత మనుష్ఠేయమిత్యుక్తం- యథాచారస్తథాచరణీయం కేచిత్తు- ఆశౌచేతుసముత్పన్నఇతిప్రథమచరణేఆశౌచశబ్దోద్వివిధాశౌచపరఇత్యాహుః - తన్మందం॥ శ్లో॥ మాతాపిత్రోర్మృతౌచైవజననేప్యారసస్యచ - స్వాశౌచాపగమేనైవశు

స్యాన్యాన్యకాలత ఇతి - స్మృత్యంతరవచనవిరోధాత్ - జననమరణయో
స్సన్నిపాతే జననే సమాతాపిత్రోః దశాహమాశౌచమితి బోధాయన వచన
విరోధాచ్చ - తత్ర మరణాశౌచాదపి పుత్రజననాశౌచస్య ప్రాబల్యోక్తేః - ఆ
శౌచే తు సముత్పన్న ఇతి వచనే కర్తృగ్రహణేన తాత్కాలిక శుద్ధివిధాన
స్వారస్యేన చ తత్ర త్యాశౌచశబ్దస్య శావాశౌచపరత్వస్య విస్పష్టత్వాచ్చ సం
గ్రహస్తు - సమయోర్వా విషమయోర్వా సజాతీయయోర్విజాతీయయోర్వాశౌ
చయోర్యుగపత్సన్నిపాతే తంత్రేణ శుద్ధిః - సమయోస్సజాతీయయోశ్చాశౌచ
యోః పౌర్వాపర్యేణ సన్నిపాతే పూర్వాశౌచకాలేనైవ శుద్ధిః - విషమకాల
యోస్సజాతీయయోరాశౌచయోస్సన్నిపాతే పూర్వం వా పరం వా యదధిక
కాలం తేనైవ శుద్ధిః - అల్పమపి పూర్వాశౌచముత్తరాశౌచార్ధాధికకాలం చేద
ల్పేనైవ శుద్ధిః - విజాతీయయోర్యోగే సమేన వాధికేన వా శావేన శుద్ధిః - సూతిర
ధికకాలా చేత్సూత్యాశౌచేన శుద్ధిః - పూర్ణాశౌచస్య దశమదినే పునః పూర్ణా
శౌచాంతరే ప్రాప్తే పూర్వస్మాత్పూర్ణాశౌచాదూర్ధ్వం ఉత్తరాశౌచం
దినద్వయం కుర్యాత్ - దశమదినస్య అష్టమయామే సూర్యోదయాదర్వాగస్య
స్మిన్ పూర్ణాశౌచే ప్రాప్తే పూర్వస్మాదూర్ధ్వం దినత్రయముత్తరాశౌ
చం కుర్యాత్ - మాతాపితృమరణాశౌచస్య ఆశౌచాంతరేణ యోగే పూర్వేణ
వా పరేణ వా మాతాపిత్రోరాశౌచేన శుద్ధిః - దాహకస్య యద్దహననిమిత్త
మాశౌచం తస్యాశౌచాంతరేణ యోగే దహనాశౌచేన శుద్ధిః - మాతాపిత్రోః
పుత్రజన్మనిమిత్తాశౌచస్య ఆశౌచాంతరేణ యోగే పుత్రజననాశౌచేన శుద్ధిః -
పుత్రీజననే త్వేవమేవ - పితుః ప్రేతసంస్కర్తృత్వే తు పూర్వేణ వా పరేణ
వా ప్రేతాశౌచేనైవ పుత్రజననాశౌచస్య నివృత్తిః - అసంస్కర్తృత్వే తు
మృతాశౌచమపి జననాశౌచేన శుధ్యతి - కేచిత్తు సంస్కర్తురపి పుత్రజననా
శౌచమేవ ప్రబలమిత్యాహుః - పితృమరణాశౌచమధ్యే మాతృమరణే పితుర్ద
శాహాదూర్ధ్వం మాతుః పక్షిణీం కుర్యాత్ - పితుస్సన్యాసే దుర్మరణే వా న ప
క్షిణీ కింతు మాతృమరణాదారభ్య పూర్ణమేవాశౌచం కుర్యాత్ - మాతృమర
ణాశౌచమధ్యే పితృమరణే పితుః పూర్ణమేవాశౌచం కుర్యాత్ । అనుగమనే
తు దినాంతరమరణేపి మాతుః పక్షిణీ న భవతి । కింతు తంత్రేణైవ శుద్ధిః - అనుగ

మ్మనంవినాద్వైవాన్మాతృమరణేపక్షిణీభవతి॥ సాచదశమదినాత్ప్రాగేవ। తద్దశమదినేమాతృమరణేతుదినద్వయాదికంభవతి।అత్రపక్షిణీమధ్యేదినద్వయమధ్యేచపితురేకాదశేహన్యేవస్వతంత్రైకోద్దిష్టంకుర్యాత్। కతుఽస్తాత్కాలికీశుద్ధిరస్తి- పితృమరణాశౌచమధ్యేదేశాంతరగతమాతృమరణశ్రవణేమాతరికృతక్రియాయాముభయోస్తంత్రేణశుద్ధిః- అకృతక్రియాయాస్తుపితుర్దశాహాదూర్ధ్వంమాతుఃపక్షిణీంకుర్యాత్- మాతృమరణాశౌచమధ్యేదేశాంతరగతపితృమరణశ్రవణేశ్రవణప్రభృతిదశాహంపిత్రాశౌచంభవతి। దేశాంతరగతయోర్మాతాపిత్రోర్మరణేయుగపచ్ఛ్రుతేతంత్రేణశుద్ధిః - అతిక్రాంతవర్తమానయోస్సన్నిపాతేవర్తమానేనాతిక్రాన్తస్యశుద్ధిః. అతిక్రాన్తస్యక్కాలాధిక్యేప్యతిక్రాన్తేనైవవర్తమానస్యశుద్ధిః. ఏవందాహకస్యాతిక్రాంతాశౌచేనైవవర్తమానస్యశుద్ధిః -ఉభయత్రాగ్నిదానేతువర్తమానమేవప్రబలం- మాతాపితృవిషయేతునాయంవిధిః।కింతుపూర్వోక్తమేవ- పూర్వంకస్యచిద్దహనంకృత్వాతదాశౌచమధ్యేఅన్యానపిబంధూనేకంద్వౌబహూన్వాదహతితదాపూర్వాశౌచేనోత్తరాశౌచానాంతదీయప్రేతకృత్యానాంచసమాప్తిః - ఏకోద్దిష్టంతుతత్తదేకాదశాహేకర్తవ్యం- యదిజ్ఞాతిదహనాశౌచమధ్యేమాతాపితరౌదహతి- తదానపూర్వాశౌచేనశుద్ధిః- కిం-తుమాతాపిత్రోర్దహనప్రభృతిపూర్ణాశౌచంభవతి॥

ఇతిశ్రీవేంకటాంబాగర్భసంభూతశ్రీసుబ్రహ్మణ్యసుధీవరవిరచితాయామభినవషడశీతివ్యాఖ్యాయాం-ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయాం-సన్నిపాతాశౌచనిర్ణయః.

గ్రామాశౌచనిర్ణయః,

మూ॥ యావద్గ్రామస్యమధ్యేతుశవంప్రేతస్యతిష్ఠతి। గ్రామ
స్యతావదాశౌచంనిర్హృతేశుద్ధిరిష్యతే॥

వ్యా॥ యావత్కాలంగ్రామమధ్యేప్రేతశరీరంతిష్ఠతి- తావత్కాలంగ్రామస్యాశౌచం - తస్మిన్గ్రామాద్బహిర్నిర్హృతేతద్గ్రామేచసతిగ్రామస్యశుద్ధిః - తుశబ్దశ్శవనిర్హరణాదికమేవగ్రామస్యశుద్ధికారణంనస్నానాదికమన్యదితివిశేషందర్శయతి॥

మూ॥ ఏకాదశధనుర్మాత్రవ్యాప్తేవిధికాంతరే। చతుష్పథ

వ్యవాయేపినారాచాంతరయేతథా। అంతశ్శవనిమిత్తస్తునదోష
ఇతిసూరయః॥

వ్యా॥ ఏకాదశధనుర్మాత్రవ్యవహితేపివీథ్యంతరే- చతుష్పథవ్యవహితేవీథ్యంతరేచనారాచవ్యవహితాయామేకస్యామపివీథికాయామంతశ్శవదోషోనాస్తి-

మూ॥ చతుశ్శతద్విజోపేతే గ్రామేవీథ్యంతరేతథా। ఏకాద
శధనుర్మాత్రాదర్వాచీనేపినాస్త్యఘం॥

వ్యా॥ చతుశ్శతబ్రాహ్మణసంకులేగ్రామేవీథ్యంతరేఏకాదశధనుర్వ్యవధానాభావేపి- నదోషః-

మూ॥ స్త్రీశూద్రావాథబాలానాంశవస్తిష్ఠతియత్రతు। త
త్రాశౌచంగృహస్యైవగ్రామదోషోనవిద్యతే॥

వ్యా॥ యత్రస్త్రీశూద్రానాథబాలానాంశవస్తిష్ఠతి- తత్రగృహమాత్రస్యాశౌచం- గ్రామస్యతుఏకవీథ్యామపినదోషః-

మూ॥ వీథ్యంతరేపితుగ్రామఏకవింశతిమందిరే। బహుదూర
వ్యవాయేపిశావాశౌచమితిస్మృతి॥

వ్యా॥ ఏకవింశతిగృహయుక్తేతతోపిన్యూనైర్వాగృహైర్యుక్తేగ్రామే బహుదూరవ్యవహితేపివీథ్యంతరే- శవనిమిత్తమాశౌచంభవత్యేవ

మూ॥ అగ్నిహోత్రేతుహోతవ్యేశవదోషోనవిద్యతే॥

వ్యా॥ పూర్వోక్తశవదోషఃశ్రౌతకర్మవ్యతిరిక్తవిషయఇతిభావః। అత్రవృద్ధమనుః॥ శ్లో॥ గ్రామమధ్యగతోయావచ్ఛవస్తిష్ఠతికస్యచిత్। గ్రామస్యతావదాశౌచంనిర్గతేశుచితామియాదితి। మనురపి॥ శ్లో॥ నాద్యాదంతశ్శవేగ్రామేనాధీయ్యాన్నజుహోతిచ। తానివీథ్యంతరేకుర్యాద్ధనురేకాదశాన్తరఇతి- స్మృత్యంతరేపి॥ శ్లో॥ అంతశ్శవోయదాగ్రామస్తస్మిన్గ్రామేఽదాలయే। నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యంనకుర్యాదితిశాసనం। శ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధేతుశ్రుతిరేవబలీయసీ। తస్మాదంతశ్శవేగ్రామేజుహుయాచ్ఛ్రౌతపావకమితి। సంగ్రహేపి॥ శ్లో॥ గ్రామస్థేశవచండాలేశూద్రేవ్యాశుచిసన్నిధౌ। నాధ్యేతవ్యంనభోక్తవ్యంనహోతవ్యంకదాచనేతి। శవచండాల

ఇతిద్వంద్వైకవద్భావః - శూద్రేసమీపస్థితఇతిశేషః- అశుచిసన్నిధావమే
ధ్యాద్యశుచిపదార్థసన్నిధౌ। పునస్స్మృత్యంతరే॥ శ్లో॥ చతుశ్శతాధికైర్వి
ప్రైస్సంపూర్ణేగ్రామమధ్యమే। విశేషంసంప్రవక్ష్యామిజపహోమార్చ
నంప్రతి। అంతశ్శవస్య దోషస్తునాస్తితత్ర సమాచరేత్। గ్రామేనారాచ
విచ్ఛిన్నేకుర్యాద్భిన్నేతథాపథి। వీథ్యంతరేవామృతకేహరేరర్చాంసమా
చరేత్। అనాథానుపనీతానాంశూద్రాణాంచతథాస్త్రియాం। అంత
శ్శవస్యదోషస్తుగ్రామాదౌనచలిప్యతే। మునీనాంచయతీనాంచపరకాయ
ప్రవేశినాం। మరణంయత్రసంభూతంతత్రదోషోనలిప్యతే। శూద్రాదీ
నాంతుమరణంసంభవేద్యత్రకుత్రచిత్। ఆశౌచంగృహమాత్రస్యగ్రామా
శౌచంనవిద్యతే। కుటకేపత్తనేచైవఖర్వటేరాజదానిషు। క్రమేణైవార్చనం
కుర్యాత్తత్రదోషోనవిద్యతఇతి। క్రమేణైవశాస్త్రోక్తక్రమేణైవసమంత్రక
మితియావత్- యత్త్విదంవచనం॥ శ్లో॥ సహస్రవిప్రసంకీర్ణే గ్రామేతదధికే
పివా। ఆలయస్యసమీపేతుత్రింశద్దండాంతరేమృతౌ। అర్చనస్నాపనాదీనిన
కుర్యాదపితత్రత్వితి- తత్కదాచిదాగంతుకసహస్రబ్రాహ్మణసంకులైక
వింశతిగృహయుక్తస్వల్పగ్రామవిషయం। తథాచస్మృత్యంతరే॥ శ్లో॥ఏకవీ
థ్యాంసమారూఢేఏకవింశద్గృహేస్థితే। త్రింశద్ధనుషిచాధస్త్యైర్దైవంపిత్ర్య
ఞ్చవర్జయేత్। పంచాశచ్చాపసీమాంతేఏకవీథ్యాంశవేసతి। అర్చనంచహరే
ర్ధానం దేవదేవస్యవర్జయేత్। శూద్రాణాంమరణంస్యాచ్చేద్గ్రామమధ్యే
కథంచన। ఆశౌచంగృహమాత్రస్యగ్రామాశౌచంనవిద్యతఇతి॥

మూ॥ పూజామధ్యేమృతేతూష్ణీంపూజాశేషంసమాపయేత్।
ప్రతిష్ఠాయాంపునఃప్రేతేనిర్హృతేశేషమాచరేత్ ॥

వ్యా॥ దేవపూజామధ్యేగ్రామేయస్యకస్యచిన్మృతౌసత్యాంపూజాశే
షంతంత్రమాత్రేణసమాపయేత్। ప్రతిష్ఠాయాంతుమృతస్యశవేగ్రామా
ద్బహిర్నిర్హృతేదగ్ధేచసతి - ప్రతిష్ఠాశేషంసమంత్రకమేవసమాపయేత్.
తథాచస్మృత్యంతరం॥ శ్లో॥ ప్రతిష్ఠాదిషుకాలేషుయస్మిన్ గ్రామేమృతిర్భ
వేత్। శీఘ్రంబహిశ్శవంనీత్వాకర్మశేషంసమాపయేత్ - అగ్రహారేహరేః
పూజావర్తమానాతుయత్రచ। అంతశ్శవోయదిభవేత్తతోనీత్వాతదాబహిః

తచ్ఛవంభస్మసాద్యావత్తావత్తంత్రేణపూజయేదితి- భస్మసాదిత్యనేనదహనానంతరమేవగ్రామాశౌచనివృత్తిః - నతుబహిర్నిష్కాసనమాత్రాత్ యత్తు - నిర్హారేశుచితామియాదితివచనం-తదపిదహనోపలక్షణార్థం- గృహాశౌచమప్యేవమేవ దహనాంతం వేదితవ్యం- తుల్యత్వాత్ యత్తు॥శ్లో॥ సతావచ్ఛుధ్యతేభూమిర్యావత్తత్స్యాదనిర్దశం- నతత్రకర్మకుర్వీతపిత్రోర్దైవాదికంక్వచిదితి- వచనే- దశాహపర్యంతంగృహాశౌచవిధానం- తద్గృహేప్రేతక్రియాకరణవిషయం॥ శ్లో॥ దహనాంతంగృహాశౌచంయత్రపిండోదకక్రియా। దశరాత్రమితిజ్ఞేయంప్రేతస్తత్రైవతిష్ఠతీతిస్మరణాత్ గృహేప్రేతక్రియాకరణంచద్రావిడానాంపిండోదకదానం- అన్యేషాంతుక్షీరోదకపూరితఘటద్వయస్థాపనమాత్రం-తచ్చఘటద్వయందశాహపర్యంతంతిష్ఠతిప్రేతశ్చతాభ్యాంస్నానపానార్థంప్రత్యహమాగచ్ఛతీతిదశాహపర్యన్తంగృహస్యాశౌచం-ఉభయవిధప్రేతక్రియాయాఅకరణేగృహస్యాశౌచంనాస్త్యేవ- కేచిత్తుస్వామినఆశౌచేసతితత్సంబంధమాత్రేణగృహస్యాశౌచమస్తి॥ శ్లో॥ ద్రవ్యాణిస్వామిసంబంధాదఘాహస్స్వశుచీనిచేతిస్మరణాత్ - గృహస్యాపిద్రవ్యత్వాదిత్యాహుః- స్వామినఆశౌచాభావేసర్వేషాంమతేపిగృహస్యాశౌచంనాస్త్యేవ॥ సంగ్రహస్తు॥ గ్రామమధ్యేయావత్కాలంశవస్తిష్ఠతితావత్కాలంగ్రామస్యాశౌచం - శవేబహిర్నిష్కాసితేదగ్ధేచసతిగ్రామస్యశుద్ధిః - గృహస్యాప్యేవమేవ- గృహేపిండోదకదానేక్షీరోదకపూరితఘటద్వయస్థాపనేవాదశరాత్రంగృహస్యాశౌచం తదభావేకిమపినాస్తిగృహస్వామినఆశౌచిత్వేగృహస్యాశౌచమస్తీతికేచిత్- స్వామినఆశౌచాభావేసర్వేషాంమతేపిగృహస్యాశౌచంనాస్త్యేవ-స్త్రీణాంశూద్రాణామనాథానామనుపనీతానాంచశవేగ్రామమధ్యేతిష్ఠత్యపిగ్రామస్యాశౌచంనాస్తికింతుతద్గృహమాత్రస్యాశౌచం-ఉపనీతమరణేయస్యాంశ్రేణ్యాముపనీతమృతస్యశవస్తిష్ఠతి- తస్యావీథ్యాఏకాదశవ్యామమాత్రార్వాచీనప్రదేశేవిద్యమానస్యవీథ్యంతరస్యచాశౌచం- ఏకాదశవ్యామమాత్రాత్పరతోవిద్యమానస్యశ్రేణ్యంతరస్యాశౌచంనాస్తి- ఏవంచతుష్పథవ్యవధానేనారాచవిచ్ఛేదేవాశవనిమిత్తమాశౌచంనాస్తి- యస్మిన్ గ్రా

మేచతుశ్శతాధికా బ్రాహ్మణా అనాగంతుకానిత్యంవసంతితస్మిన్ గ్రామేఏ కాదశవ్యామమాత్రా దర్వాచీనేపివీధ్యంతరేశవనిమిత్తమాశౌచంనాస్తి. నగరేషుయత్రక్వాపిశవేవిద్యమానేపితద్గృహంవినాన్యత్రాశౌచంనాస్తి. యస్మిన్ గ్రామేఏకవింశతిస్తన్న్యూనావాగృహాస్సంతితత్రఏ కాదశవ్యామమాత్రాత్పరతోవిద్యమానస్యాపివీధ్యంతరస్యాశౌచమస్త్యేవ - ఏతదాశౌచమనుపక్రాంతవైశ్వదేవాదివిషయం - ఉపక్రాంతేతువైశ్వ దేవాదౌగ్రామేకస్యచిన్మరణేసతిసుఖేనకర్మశేషంసమాపయేత్ - అగ్నిహోత్రేతుగ్రామాశౌచంనాస్త్యేవ-పూజానుధ్యేకస్యచిన్మరణేసతిమంత్రంవినాతంత్రమాత్రేణపూజాశేషంసమాపయేత్ - దేవతాప్రతిష్ఠాయాంతుమధ్యే కస్యచిన్మృతౌతస్యదహనానంతరమేవసమంత్రకంప్రతిష్ఠాశేషంసమాపయేత్ - నతుతంత్రమాత్రేణేతి ॥ ఇతిశ్రీ వేంకటాంబాగర్భసంభూతశ్రీసుబ్రహ్మణ్యసుధీవరవిరచితాయా-మభినవషడశీతివ్యాఖ్యాయాం-ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయాం-గ్రామాశౌచనిర్ణయః.

సంపర్కాశౌచనిర్ణయః.

మూ॥ శవానుగమనేచైవశవనిర్హరణేతథా । అతురవ్యంజనే చైవశవస్య దహనేపిచ । బహుప్రకారమాశౌచంతదీయానాంన కించన । అదృష్టార్థేష్వనాథానాంకృతేష్వేతేషునాస్త్యఘ ॥

వ్యా॥ అసపిండశవానుగమనేఅసపిండశవనిర్హరణేఅసపిండమరణవిషయాతురవ్యంజనే అసపిండశవదహనేబహుప్రకారంబహుభేద మాశౌచంభవతి- ఇదముపలక్షణం - అలంకరణేప్యాశౌచంభవతీతిబోధ్యం - సర్వమేతన్నిర్హరణశబ్దస్యైవార్థ ఇతికేచిదాహుః- తదిదంసంపర్కాశౌచమిత్యుచ్యతే- ఇదంచాశౌచంశవానుగమనాదికంసంపర్కంకుర్వతఏకస్యైవ. తదీయానాంస్త్రీపుత్రాదీనాంతండులాదిద్రవ్యాణాంచనేదమాశౌచం.అనాథానాంప్రేతానాందహనవహనానుగమనేష్వదృష్టార్థందయాపూర్వకంకృతేషునాస్త్యేవాశౌచం- కింతుస్నానమాత్రేణశుద్ధిః - అనాథానామిత్యనుపనీతాదీనాముపలక్షణం-తత్ర సవర్ణశవానుగమనేపరాశరః॥శ్లో॥ అనుగమ్యేచ్ఛయాప్రేతంజ్ఞాతిమజ్ఞాతిమేవవా । స్నాత్వా సచేలంస్పృష్ట్వాగ్నింఘృతంప్రాశ్యవిశుధ్యతీతి- జ్ఞాతిశబ్దేనమాతామహాదిబంధురుచ్యతే.

అజ్ఞాతిశబ్దేనబంధుత్వరహితోయఃకశ్చిదుచ్యతే- జ్ఞాతీనాంనిహారణాదే
ర్విహితత్వేనఘృతప్రాశనాగ్నిస్పర్శనయోరభావాదితికేచిత్ - జ్ఞాతిశ
బ్దోముఖ్యార్థఇత్యన్యే - వస్తుతస్తుఘృతప్రాశనాదికమవశ్యంకర్తవ్యం-
జ్ఞాతిశబ్దస్యముఖ్యార్థపరిత్యాగేమానాభావాత్ - యాజ్ఞవల్క్యోప్యపి॥ శ్లో ॥
అనుగమ్యాంభసిస్నాత్వాస్పృష్ట్వాగ్నింఘృతభుక్శుచిరితికార్ష్ణేపి॥ శ్లో॥ ప్రే
తభూతంద్విజంవిప్రోయోనుగచ్ఛతికామతః। స్నాత్వాసచేలంస్పృష్ట్వా
గ్నింఘృతంప్రాశ్యవిశుధ్యతీతి- ఘృతప్రాశనానంతరంపునఃస్నానంకర్త
వ్యం- తదాహోశనాః॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యనరంప్రేతంతద్జ్ఞాతీననుస్పృశ్యచ।
స్నాత్వాఘృతంచభక్షిత్వాపునస్స్నానంసమాచరేదితి- ప్రాణాయామా
శ్చకర్తవ్యాః - తథాచకవషః॥ శ్లో॥ అనుగమ్యశవంబుధ్యాస్నాత్వాస్పృ
ష్ట్వాహుతాశనం - సర్పిఃప్రాశ్యపునస్స్నాత్వాప్రాణాయామైర్విశు
ధ్యతీతి - స్మృత్యంతరేపి॥ శ్లో ॥ ఆర్ద్రవస్త్రంపరిత్యజ్యశుష్కవస్త్రేణమా
జ్జనం - శవానుగమనేక్షౌరేపునస్స్నానంవిధీయతఇతి- శుష్కవస్త్రాలాభే
ద్వాదశవారంధూతవస్త్రేణపునస్స్నానంకర్తవ్యం - అనాథాదివిషయే
స్మృత్యంతరం॥ శ్లో ॥ అనాథమనుపేతంచప్రేతంకన్యామనువ్రజన్। అనూ
చానక్రతుశ్రేష్ఠంనప్రాశ్నీయాద్ఘృతంద్విజఇతి- అగ్నిస్పర్శోపినకర్త
వ్యః- తథాచజాబాలిః॥ శ్లో॥ మృతంబాలంచవృద్ధాంశ్చానాథంవిప్రమనువ్ర
జన్। ద్విజఃస్నానేనశుధ్యేతఘృతప్రాశాగ్నినావినేతి - అగ్నిఘృతయోర
భావేస్మృత్యంతరం॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేఘృతాభావేసచేలస్నానమాచ
రేత్ - సవ్యాహృత్యాచగాయత్ర్యాదశకృత్వోభిమంత్రితాః - అర్థాంజలీ
రపఃపీత్వాశుద్ధిమాప్నోతివైద్విజఇతి- పునఃస్మృత్యంతరేవిశేషాదర్శితా॥
శ్లో॥ ప్రేతస్యపాదయోరగ్రేనగచ్ఛేయుఃకదాచన- యస్మాదగ్రేతుగం
తౄణాంఆయుఃక్షీణంపదేపదే - మృతస్యపశ్చాద్గమనేప్రాయశ్చిత్తంవిధీ
యతే- కిల్బిషాదగ్రగమనేనిష్కృతిర్నోపపద్యతఇతి- ప్రాయశ్చిత్తంసచే
లస్నానాదికముక్తమేవ - అనుగంతౄణాంవాహకానాంచసంస్కర్తౄణా
నసహైవగ్రామప్రవేశః॥ శ్లో॥ ప్రవేశనాదికంకార్యందాహకేనావినైవతు।
శోధ్యాశ్చైవానుగంతారశ్చపురాస్నానాచ్చయోషితాం. అస్నాత్వాచేద్వి

ద్గ్రామంశ్మశానాద్బుద్ధిపూర్వకం - త్రిరాత్రేణవిశుద్ధిస్స్యాదమత్యా
ప్లుతథైవచేతి- వచనాత్ - అవిప్రైవ అపృథగేవసహైవేత్యర్థః - పురాస్నా
నాదిత్యాదివాక్యాంతరం స్త్రీణాంస్నానాత్పూర్వంస్వయమస్నాత్వావా
గ్రామంవిశేద్యది త్రిరాత్రేణవిశుద్ధిస్స్యాదిత్యన్వయః - వాహకోనుగం
తాచస్నాతాసుస్త్రీషుస్వయమపిస్నాత్వాసంస్కర్త్రా సహ గ్రామం
ప్రవిశేదిత్యర్థః - వృద్ధవసిష్ఠోపి॥ సూ॥ అనుగమ్యాన్వాభాష్యాగ్నీనగ్నిం
స్పృష్ట్వాపునరవగాహ్యాత్రైస్సహద్వారంవిశేరన్నితి- అగ్నీనితిసవర్ణా
నాముపలక్షణం- అగ్నిస్పర్శనంఘృతప్రాశనస్యోపలక్షణం - త్రైస్సహే
తితేభ్యః పూర్వంనప్రవేష్టవ్యమిత్యర్థః - అన్వాభాషణంనామదీనవచనరూప
మాతురవ్యంజనం- తదపిశ్మశానగమనపూర్వకంవివక్షితం- గృహంగత్వాతు
శవ్యంజనేతుసహగ్రామప్రవేశాసంభవాత్। శవానుగమనేకృతేతస్మిన్న
హనికర్మయోగ్యతానాస్తి -తథాచస్మృత్యంతరం॥ శ్లో॥మృతముద్దిశ్యయో
గచ్ఛేత్-ఘృతప్రాశనమాచరేత్। వర్జయేత్తదహోరాత్రంజపహోమా
ర్చనాదికమితి। వారాహేపి॥ శ్లో॥ శ్మశానమధ్యంగత్వాతుయోనరోమామ
థార్చయేత్ । సప్తజన్మకృతంపుణ్యంతత్క్షణాదేవనశ్యతి। అనుగమ్యనరం
ప్రేతంఇచ్ఛయాయస్తుమానవః।ఆరాధయితుమిచ్ఛేన్మాంసవ్రజత్యధమాం
గతిం। హరణంచతథాకృత్వామృతకస్యవసుంధరే। భుక్త్వాశ్రాద్ధంమహా
భాగేమనుజోమామథార్చయేత్। చటకత్వమనుప్రాప్యతతోగోధావపు
ర్గతఇతి। ఆతురవ్యంజనేపితస్మిన్నహనికర్మయోగ్యతానాస్తి। తథాచపార
స్కరః॥ శ్లో॥మృతస్యబాంధవైస్సార్ధంకృత్వాతుపరిదేవనం। వర్జయేత్తద
హోరాత్రందానంశ్రాద్ధాదికర్మచేతి। అత్రసంధ్యాలోపోనాస్తి-వారా
హవచనేశ్రాద్ధభోజనసాహచర్యాత్।తథాచయథాశ్రాద్ధభోజనేహో
మాదేరేవనిషేధః తథైవాత్రాపి- పరంతుశ్రాద్ధభోజన ఇవ సంక్షేపే
ణగాయత్రీజపఃహీనవర్ణశవానుగమనేవృద్ధపరాశరః॥ శ్లో॥క్షత్రియంమృ
తమజ్ఞానాద్బ్రాహ్మణోయోనుగచ్ఛతి। కృత్వాశౌచమహోరాత్రంపంచగ
వ్యేనశుద్ధ్యతి। శవంచవైశ్యమజ్ఞానాద్బ్రాహ్మణోయోనుగచ్ఛతి।కృత్వాశౌ
చంపక్షిణీంచప్రాణాయామాన్షడాచరేత్ । ప్రేతభూతంతుయశ్శూద్రం

బ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బలః। అనుగచ్ఛేన్నీయమానం త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ త్రిరాత్రే తు తతశ్శీర్ణే నదీంగత్వా సముద్రగాం। ప్రాణాయామశతంకృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతీతి॥ అజ్ఞానాదిత్యాఖ్యానాత్- నతు బుద్ధిపూర్వకమిత్యర్థః। విష్ణురపి॥ సూ॥ ద్విజశ్శూద్రానుగమనం కృత్వా స్రవంతీమాసాద్య గాయత్ర్యష్టసహస్రం జపేదితి। ప్రాణాయామశతగాయత్ర్యష్టసహస్రయోర్వికల్పః ప్రాణాయామశతాద్యనంతరం ఘృతప్రాశనం కర్తవ్యం- ప్రాణాయామాదేః పూర్వమగ్నిస్పర్శనం కర్తవ్యం- అబుద్ధిపూర్వకే హీనవర్ణశవానుగమనేంగిరాః॥ సూ॥ శూద్రప్రేతస్య బ్రాహ్మణో యదృచ్ఛయానుగమనే స్రవంతీమాసాద్య గాయత్రీసహస్రం జప్త్వా శుధ్యతి- క్షత్రియానుగమనేర్ధసహస్రం- వైశ్యానుగమనే పాదోనమితి పురతో గచ్ఛతాం శవమజ్ఞాత్వా మార్గవశాదనుగమనం యదృచ్ఛయానుగమనం- తత్ర నదీస్నానం గాయత్రీజపశ్చ- న త్వేకరాత్రపక్షిణ్యాదికమాశౌచం- క్షత్రియస్య వైశ్యానుగమనే బుద్ధిపూర్వకే ఏకరాత్రం- శూద్రానుగమనే పక్షిణీ- వైశ్యస్య శూద్రానుగమనే పక్షిణ్యేవ- శూద్రస్య శూద్రానుగమనే శవబంధుస్పర్శాభావ ఏకకాలః। స్పర్శే త్వేకరాత్రమితి విజ్ఞానేశ్వరాదయః। తథైవ పారస్కరోపి॥ శ్లో॥ సజాతేర్దివసే నైవ ద్వ్యహాత్ క్షత్రియవైశ్యయోః। స్పర్శం వినానుగమనే శూద్రో నక్తేన శుధ్యతీతి। సజాతేశ్శూద్రసమానజాతేశ్శూద్రస్యేత్యర్థః। దివసేనైకరాత్రేణ- ద్వ్యహాదహర్ద్వయయుక్తాత్పక్షిణీకాలాత్- నక్తేనేత్యేకకకాలోపలక్షణం- దివా చేద్దినశేషేణ- రాత్రౌ చేద్రాత్రిశేషేణ- శూద్రశ్శుధ్యతీత్యర్థః- వస్తుతస్తు క్షత్రియవైశ్యయోశ్శూద్రానుగమనే ద్విరాత్రం- ద్వ్యహశబ్దస్య ముఖ్యార్థపరిత్యాగే మానాభావాత్- బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియశవానుగమనే వైశ్యశవానుగమనే చ సచేలస్నానం- యథోక్తాశౌచం తదంతే సచేలస్నానమగ్నిస్పర్శనం గాయత్ర్యష్టశతం ఘృతప్రాశనం పునస్స్నానమాచమనత్రయం చ క్రమేణ కర్తవ్యం- శూద్రశవానుగమనే గాయత్ర్యష్టసహస్రం విశేషః- తదాహ చ్యవనః॥ సూ॥ సచేలమవగాహ్యాత్తీర్యాగ్నిముపస్పృశ్య గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్- ఘృతం ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా త్రిరాచామేదితి- విష్ణురపి॥ సూ॥ ద్విజశ్శూద్రానుగమనే స్రవంతీమాసాద్య గాయ

త్ర్యాష్టసహస్రంజపేద్ద్విజః ప్రేతస్యాష్టశతమితిద్విజశబ్దో వర్ణత్రయపరః. అత్ర చ్యవనవచనోక్తం ఘృతప్రాశనం వృద్ధపరాశరోక్తపంచగవ్యప్రాశనేనసహ వికల్ప్యతే- సముచ్చయ ఇతి కేచిత్- వైశ్యానుగమనే గాయత్రీశతం షడ్భిః ప్రాణాయామైర్వికల్ప్యతే - సముచ్చయ ఇతి కేచిత్- సవర్ణవిషయాతురవ్యంజనే బ్రహ్మపురాణం॥ శ్లో॥ మృతస్య యావదస్థీని బ్రాహ్మణస్యాహృతాని తు। తావద్యో బాంధవస్తత్ర రౌతి తద్బాంధవైస్సహ। తత్ర స్నానాద్భవేచ్ఛుద్ధిస్తతస్త్వాచమనం స్మృతం। సచేలం స్నానమస్యైషామకృతే త్వస్థిసంచయే। కృతే తు కేవలం స్నానం క్షత్రవిట్ఛూద్రజన్మనామితి। బ్రాహ్మణస్య సవర్ణవిషయాతురవ్యంజనే సంచయనాత్పూర్వం స్నానమాత్రం- తదూర్ధ్వమాచమనం- క్షత్రియాదీనాం సవర్ణవిషయాతురవ్యంజనే సంచయనాత్పూర్వం సచేలస్నానం- తతః పరం కేవలస్నానమితి వివేకః - రౌతీత్యాతురవ్యంజనమాత్రోపలక్షణం- తథా చ పరిదేవనాశ్రువిమోచన దీనవచనాదిషు సర్వేష్వాతురవ్యంజనేషు స్నానాదికం భవతి- ఉత్తమవర్ణవిషయాతురవ్యంజనే పారస్కరః ॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనాదర్వాగ్రుదిత్వా స్నానమాచరేత్। అంతర్దశాహే విప్రస్యోర్ధ్వమాచమనం స్మృతమితి- క్షత్రియాదివర్ణో విప్రస్యారతద్దశాహే రుదిత్వేతి స్మృతిసారసర్వస్వాదౌ వ్యాఖ్యాతం- విప్రగ్రహణం క్షత్రియాదీనాముపలక్షణమిత్యఖండాదర్శాదౌ - ఉభయథాప్యుత్తమవర్ణవిషయత్వమేవ- హీనవర్ణవిషయాతురవ్యంజనే బ్రహ్మపురాణం॥ శ్లో॥ అనస్థిసంచయే విప్రో రౌతి చేత్ క్షత్రవైశ్యయోః। నద్యాం స్నాత్వా సచేలం తు ద్వితీయే హని శుధ్యతి। కృతే తు సంచయే విప్రః స్నానేనైవ విశుధ్యతీతి। విప్రగ్రహణం క్షత్రియోపలక్షణం- తేన క్షత్రియస్య వైశ్య విషయాతురవ్యంజన ఏకరాత్రమితి ద్రష్టవ్యం। శూద్రవిషయాతురవ్యంజనే పారస్కరః ॥శ్లో॥ అస్థిసంచయనాదర్వాగ్యది విప్రోఽశ్రు పాతయేత్। మృతే శూద్రే గృహం గత్వా త్రిరాత్రేణ విశుధ్యతి। అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వం మాసో యావద్ద్విజాతయః। అహోరాత్రేణ శుధ్యంతి వాససాం క్షాళనేన చేతి। విప్రశబ్దో బ్రాహ్మణమాత్రపరః. క్షత్రియవైశ్యయోశ్శూద్రవిషయాతురవ్యంజనే ద్విరాత్రస్య వక్ష్యమాణత్వాత్। ద్విజాతిశబ్దస్తు వర్ణత్రయపరః। తథా చ

సంచయనాత్పూర్వం శూద్రవిషయాతురవ్యంజనే బ్రాహ్మణస్య త్రిరాత్రం
క్షత్రియవైశ్యయోర్ద్విరాత్రం- సంచయనాదూర్ధ్వం తు త్రయాణామప్యే
కరాత్రమితి ద్రష్టవ్యం। క్షత్రియవైశ్యశూద్రాణామస్థిసంచయనాత్పూ
ర్వం శూద్రవిషయాతురవ్యంజనే పారస్కరః॥ శ్లో॥ సజాతేర్దశవస్నైవ
ద్వ్యహాత్ క్షత్రియవేశ్యయోరితి- సజాతే శూద్రసమానజాతే శూద్రస్య
శూద్రవిషయాతురవ్యంజనే సంచయనాత్పూర్వం దివసేన శుద్ధిః- క్షత్రియవై
శ్యయోస్తు శూద్రవిషయాతురవ్యంజనే వినద్వయాచ్ఛుద్ధిరితి మాధవీయాదౌ
వ్యాఖ్యాతం- ఇదమేవ వచనమనుగమనవిషయత్వేన స్మృతిసారసర్వస్వాదౌ
వ్యాఖ్యాతం- వ్యాఖ్యానద్వయమపి విషయద్వయలాభాయ గ్రాహ్యమేవ-
న చ॥ శ్లో॥ స్పర్శం వినానుగమనే శూద్రోన్నక్తేన శుధ్యతీత్యుత్తరార్థవిరోధా
త్కథమాతురవ్యంజనవిషయత్వమితి వాచ్యం- వినివర్త్య యదా శూద్రా ఇ
త్యుదాహరిష్యమాణవచన ఇవ అనుగమనశబ్దస్యోపసర్పణపరత్వాత్। అస్థి
సంచయనాదర్వాగితి పూర్వోదాహృత పారస్కరవచనే గృహంగత్వేత్యవి
వక్షితం॥ శ్లో॥ శావేశావగృహంగత్వా శ్మశానేనాంతరేపి వా। ఆతురవ్యం
జనం కృత్వా దూరస్థోప్యశుచిర్భవేత్। అస్థిసంచయనాదర్వాగాతురవ్యంజనే
కృతే। దూరస్థోప్యశుచిర్విప్రః పరతస్తు శుచిర్భవేదితి దేవలాదివచనేషు సంచ
యనాత్పూర్వం గ్రహప్రవేశాశాభావేపి అశుచిత్వస్మరణాత్, ఆతురత్వమా
తిశయః సా వ్యజ్యతే నేనేత్యాతురవ్యంజనం పరిదేవనాదికం- యది బ్రాహ్మణ
స్య క్షత్రియాదిషు స్నేహస్తదా సంచయనాత్పరం క్షత్రియవైశ్యౌ సమాస్వా
సనీయౌ- తదా స్నానమాత్రవిధానాత్। శూద్రస్తు తదా శౌచాన్తే సమా
శ్వాసనీయః- తథా చ బ్రహ్మపురాణం॥ శ్లో॥ వినివర్త్య యదా శూద్రా ఉ
దకాంతముపస్థితాః। ద్విజైస్తదానుగంతవ్యా ఏష ధర్మస్సనాతన ఇతి। ఉదక
స్యోదకదానస్యాశౌచస్యేతి యావత్। తస్యాంతం సమాప్తిం అనుగంతవ్యా ఆ
తురవ్యంజనార్థముపసర్పణీయాః। స్నేహాదినా సపిండవ్యతిరిక్తశవనిర్హర
ణే మనుః॥ శ్లో॥ అసపిండం ద్విజం ప్రేతం విప్రో నిర్హృత్య బంధువత్। విశుధ్యతి త్రి
రాత్రేణ మాతురాప్తాంశ్చ బాంధవాన్। యద్యన్నమత్తి తేషాం యస్స ద
శాహేన శుధ్యతి। అనదన్నన్నమహ్నైవ న చేత్తస్మిన్ గృహే వసేదితి- యస్తు-

త్ప్రేతనిర్హరణంకృత్వాతద్గృహేవసతితదన్నంతునభుక్తేతస్యత్రిరాత్ర యస్తుతద్గృహేవసతితదన్నంచభుక్తేతస్య దశరాత్రం- యస్తుతద్గృహేవసంతదన్నంచపరిత్యజతితస్యైకరాత్రమిత్యర్థః। యస్తు ప్రేతనిర్హరణానంతరంగ్రామాద్బహిరేవవసతితస్యసజ్యోతిరాశౌచం॥ శ్లో॥ యః ప్రమీమలంకుర్యాద్గృహేద్వాభదహేద్ద్విజం। సశుధ్యత్యేకకాలేనకాలశేషంహిర్వసన్। గ్రామేవసన్దినాచ్ఛుధ్యేత్త్రిరాత్రేతద్గృహేవసన్నితివృద్ధమనుస్మరణాత్। హారీతోపి॥ సూ॥ ప్రేతస్పృశోగ్రామంనప్రవిశేయురాక్షత్రదర్శనాద్రాత్రావాదిత్యస్యేతిదేవలోపి॥ శ్లో॥ అహ్నిచేద్వహనంకుర్యాదూర్ధ్వమస్తమయాద్రవేః। స్నాత్వాగృహంవిశేద్విప్రోరాత్రౌచేదుదయాద్రవేః। అసగోత్రమబంధుంచప్రేతీభూతంద్విజోత్తమః। దహిత్వాచవహిత్వాచప్రాణాయామేనశుధ్యతీతి। దివాచేదస్తమయాత్పరంనిశాయాంచేదదితోదయాత్పరంస్నాత్వాప్రాణాయామేవశుధ్యతీత్యర్థః। నకేవలంస్నానప్రాణాయామౌ అగ్నిస్పర్శోపికర్తవ్యః తదాహాంగిరాః॥ శ్లో॥ యఃకశ్చిన్నిర్హరేత్ప్రేతమసపిండంకథంచన। స్నాత్వాసచేలంస్పృష్ట్వాగ్నింతస్మిన్నేవాహ్నిశుచిరితి- తస్మిన్నేవాహ్ని అస్తమయాత్పరమిత్యర్థః - తథాచవహనానంతరంసచేలంస్నాత్వాదివాచేదస్తమయపర్యంతంరాత్రౌచేదుదయపర్యంతం గ్రామాద్బహిరేవస్థిత్వాతదనంతరంపునస్నాత్వా గ్నిస్పర్శనప్రాణాయామంచకృత్వాకృచ్ఛ్రపాదప్రతినిధింకృత్వాపంచగవ్యంప్రాశ్యబ్రాహ్మణైస్స్వస్తివాచయిత్వాశుద్ధోభవతి- కృచ్ఛ్రపాదాదిషుస్మృతివచనముపరిష్టాదుదాహరిష్యతే- అగ్నిస్పర్శనాదిస్వస్తివాచనాన్తపంచకంగ్రామప్రవేశాదిప్రయుక్తేషుపకరాత్రాదిష్వపిసమానం- ఇదంచదాహకస్యసజ్యోతిరేకరాత్రంత్రిరాత్రంచాశౌచందహనానంతరంముఖ్యకర్తురాగమనేసంచయనతిలోదకాన్యతరక్రియాయాఅకరణేచవేదితవ్యం-అస్యథాతుదశరాత్రమస్తి॥ శ్లో॥ అజ్ఞాతించనరందగ్ధ్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్। జ్ఞాతీనాందర్శనాచ్ఛుద్ధిస్సంచితేదశరాత్రకమితిస్మృత్యంతరవచనాత్॥ శ్లో॥ అసగోత్రస్సగోత్రోవాయదిస్త్రీయదివాపుమాన్। ప్రథమేహనియోదద్యాత్సదశాహంసమాపయేదితి- వృద్ధమనుస్మరణాచ్చ- అత్రతిలోదకమిత్య

ధ్యాహారః॥ శ్లో॥ ఏకోద్దిష్టాంతఏవస్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతాత్వఘూదితిభో
ధాయనస్మరణాచ్చ-సంచయనేకృతేతిలోదకేవారభ్యేదశరాత్రానంతరమే
కాదశదినేస్వేనవాముఖ్యకర్త్రావాకృతేనైకోద్దిష్టేనశుద్ధిరిత్యర్థః। ఇ
దంచదశరాత్రాశౌచమన్యస్మిన్ముఖ్యకర్తరివిద్యమానేతత్సంబన్ధముచ్చా
ర్యసంస్కారణేవేదితవ్యం- తదభావేఅనాథప్రేతస్యసంస్కారణేతుస్వల్పమే
వ॥శ్లో॥ అసపిండోయదిదహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసంచయః। ఏకోద్దిష్టంతృతీయే
హ్నిమరణాత్తువిధీయతఇతి। స్మృత్యంతరవచనాత్।ధనలోభేనప్రేతనిర్హా
రణేకృతేపూర్ణమాశౌచం-తథాచకూర్మపురాణం॥ శ్లో॥ యదినిర్హర
తే ప్రేతంప్రలోభాక్రాంతమానసః। దశాహేనద్విజశ్శుద్ధ్యేద్ద్వాదశా
హేనభూమిపః। వైశ్యఃపంచదశాహేనశూద్రోమాసేనశుధ్యతీతి- ఇదం
సవర్ణవిషయం। అసవర్ణశవనిర్హరణేతుతజ్జాతీయమాశౌచం-తదాహ
గౌతమః॥ సూ॥ అవరశ్చేద్వర్ణఃపూర్వంవర్ణముపస్పృశేత్పూర్వోవావ
రంతచ్ఛవోక్తమాశౌచమితి- ఉపస్పర్శనంనిర్హరణం- తచ్ఛవోక్తంశవ
జాత్యుక్తందశాహద్వాదశాహాదికం- ఇదంచస్నేహాదినానిర్హరణవిషయం
తథాచవృద్ధపరాశరః॥శ్లో॥ యోసవర్ణమమూల్యేనసీత్వాచైవదహేన్న
రః। ఆశౌచంతుభవేత్తస్యప్రేతజాతిసమంసదేతి। అర్థలోభాదసవర్ణశ
వనిర్హరణేతుతజ్జాతీయాద్ద్విగుణమాశౌచం- తదాహవ్యాఘ్రః॥శ్లో॥ అవ
రశ్చేత్పరంవర్ణంపరోవాప్యపరంయది। వహేచ్ఛవంతదాశౌచందృష్టార్థే
ద్విగుణంభవేదితి। తదాశౌచంతత్తద్వర్ణాశౌచం- దృష్టార్థేద్రవ్యలాభ
రూపదృష్టప్రయోజనార్థఇత్యాదిపురాణం॥ శ్లో॥ యోసవర్ణంతుమూల్యే
నసీత్వాచైవదహేన్నరః। ఆశౌచంతుభవేత్తస్యప్రేతజాతిసమంసదేతి। త
దాపత్కాలవిషయం। ఉదాహృతేషునిర్హరణశబ్దస్యార్థః। ప్రేతా
లంకరణవహనదహనాన్యతమః॥ శ్లో॥ ప్రేతస్యవాససస్రగ్గంధభూషణా
ద్యైరలంక్రియా। వహనందహనంచేతినిర్హారార్థోనిరుచ్యతఇతి వచ
నాత్। ఏతాదృశేనిర్హరణేయద్యదుక్తమాశౌచంనతావన్మాత్రేణశుద్ధిః
కింతుప్రాయశ్చిత్తమపికర్తవ్యం- తదాహవిజ్ఞానేశ్వరః॥ శ్లో॥ కృచ్ఛ్రపా
దోసపిండస్యప్రేతాలంకరణేకృతే - అజ్ఞానాదుపవాసస్స్యాదశక్తా

స్నానమిష్యతఇతి। స్మృత్యంతరేతువిశేషాంతరముక్తం॥ శ్లో॥ సజ్యోతిస్తుబ హిర్భూత్వా సౌరా త్రౌనక్షత్రదర్శనాత్। ప్రాశయేత్పంచగవ్యంచ బ్రాహ్మణైస్స్వస్తివాచయేదితి - ఇదంచ ప్రాయశ్చిత్తంసపిండవ్యతిరిక్తవిషయం॥ శ్లో॥ విహితంతుసపిండానాం ప్రేతనిర్హరణాదికం। తేషాంకరోతియఃకశ్చిత్తస్యాధిక్యంనవిద్యతఇతి। దేవలాదిస్మరణాత్। ఆధిక్యం ప్రాయశ్చిత్తరూపం-సమానోదకనిర్హరణేదశాహమాశౌచం॥శ్లో॥ యస్సమానోదకం ప్రేతంవహేద్వాథదహేత్తదా। తస్యాశౌచందశాహంతు అన్యేషాంతుత్ర్యహంవిదురితి- దేవలాదిస్మరణాత్। అనాథప్రేతనిర్హరణేతు అసపిండానామపిసద్యస్స్నానప్రాణాయామాభ్యామేవశుద్ధిః- తథాచపరాశరః॥ శ్లో॥ మిత్రబంధుస్సుహృత్పుత్రధనధాన్యగృహోజ్ఝితం। అనాథం బ్రాహ్మణంప్రేతంయేవహంతిద్విజాతయః। పదేపదేయజ్ఞఫలమానుపూర్వ్యాల్లభంతితే। నతేషామశుభంకించిత్పాపంవాశుభకర్మణాం। జలావగాహనాత్తేషాంసద్యశ్శౌచంవిధీయతఇతి- స్మృత్యంతరేపి॥ శ్లో॥ అనాథం బ్రాహ్మణందగ్ధ్వాక్షత్రియంవైశ్యమేవవా। సద్యఏవమహాయజ్ఞఫలంప్రాప్నోతిమానవఇతి-క్షత్రియాదిగ్రహణంసవర్ణవిషయంవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యోపి॥ శ్లో॥ ప్రేతస్పర్శనసంస్కారేబ్రాహ్మణోనైవదూష్యతే। వోఢాచైవాగ్నిదాతాచసద్యస్స్నాత్వావిశుధ్యతీతి- స్నాత్వేత్యుపలక్షణం- ప్రాణాయామోపికర్తవ్యః- తథాచయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ ప్రవేశనాదికంకర్మప్రేతసంస్పర్శనామపి।ఇచ్ఛతాంతత్క్షణాచ్ఛుద్ధిపరేషాంస్నానసంయమాదితి - సంయమః ప్రాణాయామః - అయంచశ్లోకోవిజ్ఞానేశ్వరేణవ్యాఖ్యాతః - యదేతత్పూర్వోక్తంనింబపత్రదంశాదికప్రవేశనాంతంకర్మ. తన్నకేవలంజ్ఞాతీనాం- కింతుపరేషామపిధర్మార్థంప్రేతాలంకరణాదికంకుర్వతాంభవతిప్రవేశనాదికమిత్యాదిశబ్దోమాంగళికత్వాత్ప్రతిలోమక్రమాభిప్రాయః - తేషాంతుధర్మార్థనిర్హరణాదౌప్రవృత్తానాంతత్క్షణాచ్ఛుద్ధిమిచ్ఛతాంస్నానప్రాణాయామాభ్యామేవసద్యఏవశౌచనివృత్తిరితి - నింబపత్రదంశాదికంయాజ్ఞవల్క్యేనైవోక్తం॥ శ్లో॥ ఇతిసంశ్రుత్యగచ్ఛేయుగృహంబాలపురస్సరాః। విదశ్యనింబపత్రాణినియతాద్వారి

వేశ్మనః। ఆచమ్యాగ్న్యాదిసలిలంగోమయంగౌరసర్షపాన్। ప్రవిశేయు
స్సమాలభ్యకృత్వాశ్మనిపదంశనైరితి- వ్యాఖ్యాతంచేదంవిజ్ఞానేశ్వరేణ- ఏ
వంకులవృద్ధవచాంసిసంశ్రుత్యసమ్యగాకర్ణ్యత్వక్తశోకాస్సంతోబాలాన
గ్రతఃకృత్వా- గృహంప్రతిగచ్ఛేయుః- గత్వాచవేశ్మనోద్వారిస్థిత్వా- నియ
తాస్సంయతమనస్కాః- నింబపత్రాణివిదశ్యదశనైఃఖండయిత్వాచాచ
మనంకృత్వాఅగ్న్యుదకగోమయగౌరసర్షపానాలభ్యస్పృష్ట్వా - ఆదిగ్ర
హణాద్దూర్వాంప్రవాళమగ్నివృషభాంచేతిశంఖోక్తాన్ దూర్వాంకురప్ర
వాళవృషభానపిస్పృష్ట్వాశ్మనిపదంనిధాయ- శనైరత్వరితంవేశ్మప్రవిశే
యురితి- శవదర్శనేతుస్మృత్యంతరేవిశేషః॥ శ్లో॥ ఊహ్యమానంశవందృ
ష్ట్వాసవాసాజలమావిశేత్ । అలంకృతంశవందృష్ట్వా సచేలస్నానమాచ
రేత్ । ఆచమ్యకేవలంప్రేతందృష్ట్వాకాష్ఠవదాచరేదితి- కేవలమలంకారా
దిరహితంకాష్ఠవద్దృష్ట్వాయదృచ్ఛయాదృష్ట్వేత్యర్థః- బుద్ధిపూర్వకంకేవ
లశవదర్శనేపిస్నానంకర్తవ్యం- యదిబ్రహ్మచారీప్రేతనిర్హరణంకు
ర్యాత్। తదాకృచ్ఛ్రంపునరుపనయనంచకర్తవ్యం - తథాచదేవలః॥ శ్లో॥
బ్రహ్మచారీనకుర్వీతశవదాహాదికాః క్రియాః। యదికుర్యాచ్చరేత్కృ
చ్ఛ్రంపునస్సంస్కారమేవచేతి। బోధాయనోపి॥ సూ॥ అథోపనీతస్యావ్ర
త్యానీత్యపక్రమ్యసూతకాన్నశవదహనశ్రాద్ధభోజనాదీనిపరిగణయ్యావ
తేపునస్సంస్కార్యాఇత్యాహ- పిత్రాదిశవనిర్హరణేతునదోషః- తథా
చమనుః॥ శ్లో॥ ఆచార్యంస్వముపాధ్యాయంపితరంమాతరంగురుం। నిర్హృ
త్యదహతిప్రేతాన్నవ్రతేనవియుజ్యతఇతి। నిర్హృత్యేత్యస్యవహనమా
త్రరూపోముఖ్యోర్థః। నతుదహనసంవళితఃపారిభాషికః-దహతీతిపునఃశ్ర
వణాత్। వసిష్ఠోపి॥ సూ॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మణా వ్రతనివృత్తిరన్యత్రమా
తాపిత్రోర్గురోర్వేతి। యాజ్ఞ్యవల్క్యోపి॥ శ్లో॥ ఆచార్యపిత్రుపాధ్యా
యాన్నిర్హృత్యాపివ్రతీవ్రతీ। సకటాన్నంచనాశ్నీయాన్నచతైస్సహసం
వసేదితి। సకటాన్నమాశౌచినామన్నం- కటశబ్దేనాశౌచంలక్ష్యత ఇతివిజ్ఞా
నేశ్వరః। భవిష్యోత్తరేపి॥ శ్లో॥ యథావ్రతస్థోపిసుతఃపితుఃకుర్యాత్క్రి
యాంనృప। తథామాతామహస్యాపిదౌహిత్రఃకర్తుమర్హతీతి। సంవర్తోపి

వీ॥ శ్లో॥ పిత్రోర్గురోర్విపత్తౌతు బ్రహ్మచార్య పియస్సతః। సవ్రతశ్చాపి కుర్వీతఅగ్ని పిండోదక క్రియాః। తేనాశౌచంనకర్తవ్యంసంధ్యా చైవనలుప్యతే। అగ్ని కార్యంచకర్తవ్యంసాయంప్రాతశ్చనిత్యశఇతి । అశౌచమస్పృశ్యత్వలక్షణం- కర్మానధికారిత్వస్యసంధ్యాచైవనలుప్యత ఇత్యాదినా పృథగేవనిషేధాత్ । ఇదంద్వితీయాదిదినవిషయం - ప్రథమదినేతుద్వివిధమప్యాశౌచమస్త్యేవ- ద్వితీయాదిదినేష్వ పిపిండోదకకాలేకర్మాంగమాశౌచమస్తి- తతస్స్నానేనశుద్ధిః- తథాచబ్రాహ్మే॥ శ్లో ॥ ఆచార్యంవాప్యుపాధ్యాయంగురుంవాపితరంచవా। మాతరంవాస్వ యందగ్ధ్వావ్రతస్థస్తత్రభోజనం। కృత్వా పతతివైతస్మాత్ప్రేతాన్నంతునభక్షయేత్ । అన్యత్రభోజనంకుర్యాన్నచతైస్సహసంవసేత్ । ఏకాహమశుచిర్భూత్వాద్వితీయేహనిశుధ్యతీతి। వ్రతస్థోబ్రహ్మచారీకృచ్ఛ్రాదికర్తాచ- సంవర్తవచనేతువ్రతస్థశబ్దఃకృచ్ఛ్రాదినిష్ఠమాత్రపరః- తథాచ- ప్రజాపతిరపి॥ శ్లో॥ బ్రహ్మచారీయదాకుర్యాత్పిండనిర్వాపణంపితుః । తావత్కాలంతదాశౌచంతతస్స్నాత్వావిశుధ్యతీతి। తావత్కాలంద్వితీయాదిదినేషుపిండోదకదానకాలం- క్రియాంతేస్నానేనశుద్ధిః- అసపిండోయఃకశ్చిదాశౌచరహితస్సన్నాశౌచిభిస్సహసంపర్కంకరోతితస్యయావంతిదినానిసంపర్కస్తావద్దినపర్యంతమాశౌచం- సంపర్కశబ్దార్థస్తు॥ శ్లో॥ ప్రేతకర్మోపదర్శిత్వంతత్కృతిశ్చైభిస్సహ। సహవాససపఙ్క్త్యాదిసంపర్కార్థంప్రచక్షత ఇతి వచనోక్తః॥ శ్లో॥ యస్తైస్సహాసపిండోపి ప్రకుర్యాచ్ఛయనాసనం। బాంధవోబాంధవోవాపిసదశాహేనశుధ్యతీతి। వచనముదాహృత్యతత్తన్నిబంధేష్వేవంవ్యాఖ్యాతం। ప్రకర్షవాచినాప్రశబ్దేనపౌనఃపున్యముచ్యతే-తథాచదశాహంసంపర్కశ్చేద్దశాహమాశౌచం- కతిపయదనానిచేత్తావంత్యేవదినాని- క్షణార్ధఘటికాదిస్వల్పకాలంచేత్। స్నానమాత్రమితి॥

సంగ్రహస్తు.

బ్రాహ్మణాదీనాంత్రయాణాంవర్ణానాంసవర్ణశవానుగమనేసచేలస్నానవహ్నిస్పర్శనఘృతప్రాశనపునస్స్నానప్రాణాయామాఃక్రమేణకర్తవ్యాః। పునస్స్నానంశుష్కవస్త్రేణకర్తవ్యం- తదభావేద్వాదశవా

రంతవస్త్రేణ- బ్రాహ్మణానాంతుఆర్ద్రవస్త్రేణాపికర్తుంయుజ్యతఇ
తిక్వచిదభ్యనుజ్ఞాయతే- ప్రాణాయామాస్త్రయఃకర్తవ్యాః-శూద్రస్య
సవర్ణశవానుగమనేఏకరాత్రం- అనాథానుపనీతకన్యాశవానుగమనేవ
హ్నిస్పర్శనాదికంనకర్తవ్యం- కింతుసచేలస్నానప్రాణాయామాభ్యా
మేవశుద్ధిః- ప్రాణాయామశ్చపునస్స్నానంకృత్వా కర్తవ్యః- తథాచస
నాథోపనీతపరిణీతస్త్రీశవానుగమనఏవఘృతప్రాశనాగ్నిస్పర్శనేకర్తవ్యే
అగ్నిఘృతయోరభావేసవ్యాహృత్యాగాయత్ర్యాదశవారమభిమంత్రితం
అర్ధాంజలిపరిమితంజలంపీత్వా శుద్ధిః - శవానుగమనసమయేశవస్యాగ్రేన
గంతవ్యం- పార్శ్వయోశ్చనగంతవ్యం-కింతుపశ్చాదేవగంతవ్యం-శవాను
గమనంవహనందహనంవాకృత్వాస్నాతాసుస్త్రీషుస్వయమపిస్నాత్వావ
హ్నిస్పర్శనాదికంసర్వంసద్యఃకృత్వాగ్రామఃప్రవేష్టవ్యః- స్త్రీణాం
స్నానాత్పూర్వంస్వయమస్నాత్వా బుద్ధిపూర్వకంగ్రామప్రవేశేత్రి
రాత్రమాశౌచం- అబుద్ధిపూర్వకంచేదేకరాత్రం- ప్రేతబంధుభిస్సహైవ
గ్రామప్రవేశఃకర్తవ్యః- శవానుగమనదివసేసచేలస్నానాదిషుకృతేష్వపిజ
పహోమార్చనదానశ్రాద్ధాదికంనకుర్యాత్। సంధ్యావందనమాత్రంక
ర్తవ్యం- గాయత్రీజపస్సంక్షేపేణకర్తవ్యః। ఔపాసనందేవతార్చనంచఅ
న్యేనకారయేత్। దానంశ్రాద్ధంచపరేహని- ఆతురవ్యంజనేప్యేవమేవ-బ్రా
హ్మణస్యతుక్షత్రియశవానుగమనేసద్యస్సచేలస్నానం- తతఏకరాత్రమాశౌ
చం-పరేద్యుస్సచేలస్నానమగ్నిస్పర్శనంగాయత్ర్యష్టశతజపఃఘృతప్రాశ
నంపునస్స్నానంఆచమనత్రయంచక్రమేణకర్తవ్యం- ఘృతప్రాశనస్థానే
పంచగవ్యప్రాశనంవాకర్తవ్యం- ఉభయమపికర్తవ్యమితికేచిత్।వైశ్యశవా
నుగమనేప్యేవమేవ- తత్రపక్షిణ్యాశౌచంవిశేషః-ప్రాణాయామషట్కమ
ధికంగాయత్రీజపేనవికల్ప్యతఇతికేచిత్। శూద్రశవానుగమనేతుసద్యస్స
చేలస్నానం- తతస్త్రిరాత్రమాశౌచం- చతుర్థేహనిసముద్రగానదీస్నానం
వహ్నిస్పర్శనం- గాయత్ర్యష్టసహస్రజపః- ఘృతప్రాశనంపునస్స్నానం
ప్రాణాయామత్రయంచకర్తవ్యం। క్షత్రియస్యవైశ్యశవానుగమనేఏకరా
త్రం- శూద్రశవానుగమనేపక్షిణీ-ద్విరాత్రమితికేచిత్-వైశ్యస్య శూద్ర

శవానుగమనేతు క్షత్రియవదేవాశౌచం- అగ్నిస్పర్శనాదికంసర్వం బ్రాహ్మణవదేవ- మార్గాదౌశవమజ్ఞాత్వాయదృచ్ఛయాతు క్షత్రియశవానుగమనేబ్రాహ్మణస్యనదీస్నానం- పంచశతగాయత్రీజపశ్చ- యదృచ్ఛయావైశ్యశవానుగమనేనదీస్నానం- పంచాశదుత్తరసప్తశతగాయత్రీజపశ్చ-యదృచ్ఛయాశూద్రశవానుగమనేనదీస్నానం- సహస్రగాయత్రీజపశ్చనత్వేకరాత్రాదికమాశౌచం- బ్రాహ్మణస్యసవర్ణవిషయేషుపరిదేవనాత్ర్వివిమోచనదీనవచనాదిష్వాతురవ్యంజనైషుసంచయనాత్పూర్వంచేత్స్నానమాత్రం-తదూర్ధ్వంచేదాచమనం- క్షత్రియవైశ్యయోస్సవర్ణవిషయాతురవ్యంజనేసంచయనాత్పూర్వంచేత్సచేలస్నానం- తదూర్ధ్వంతుకేవలస్నానం-శూద్రస్యసవర్ణవిషయాతురవ్యంజనేసంచయనాత్పూర్వంచేదేకరాత్రమాశౌచం- తత్రైవప్రేతబంధుస్పర్శంవినాఆతురవ్యంజనేసజ్యోతిరాశౌచం-సంచయనాదూర్ధ్వంతుస్నానమాత్రం- ఉత్తమవర్ణవిషయాతురవ్యంజనేనికృష్టవర్ణస్యసంచయనాత్పూర్వంస్నానమాత్రం- తదూర్ధ్వమాచమనం-బ్రాహ్మణస్యక్షత్రియవైశ్యవిషయాతురవ్యంజనేసంచయనాత్పూర్వంచేత్సచేలస్నానం- తతఏకరాత్రమాశౌచం- ద్వితీయేహనినద్యాంసచేలస్నానేనశుద్ధిః-సంచయనాదూర్ధ్వంతుస్నానమాత్రం- క్షత్రియస్యవైశ్యవిషయాతురవ్యంజనేప్యేవమేవ- బ్రాహ్మణస్యశూద్రవిషయాతురవ్యంజనేసంచయనాత్పూర్వంత్రిరాత్రమాశౌచం- క్షత్రియవైశ్యయోస్తుద్విరాత్రం- సంచయనాదూర్ధ్వంతుశూద్రవిషయాతురవ్యంజనేత్రయాణామపివర్ణానామేకరాత్రం- ద్వితీయేహనినద్యాంసచేలస్నానేనశుద్ధిః- అత్రసూతకిగృహంగత్వావాత్మశానేవామార్గమధ్యేవాయత్రక్వచిదాతురవ్యంజనేపియథోక్తమాశౌచమస్త్యేవ- యదిక్షత్రియవైశ్యయోర్బ్రాహ్మణస్యస్నేహాః తదాసంచయనాత్పరంతౌసమాశ్వాసనీయౌతతస్స్నానేనశుద్ధిః- యదిశూద్రేషుస్నేహాఃతదాఆశౌచాంతేసమాశ్వాసనీయాః-ఆశౌచమధ్యేచేత్పూర్వోక్తమాశౌచంఅస్తి- స్నేహాదినాసపిండవ్యతిరిక్తప్రేతస్యాలంకరణంవహనందహనంవాత్రయమపివాయఃకరోతి-ససద్యఃసచేలంస్నాత్వాదివాచేదస్తమయపర్యన్తంరాత్రౌచేదుదయపర్యంతంగ్రామాద్బహిరేవస్థిత్వానక్షత్ర

దర్శనాత్పరం సూర్యోదయాత్పరం వా పునః సచేలం స్నాత్వా వహ్నిం స్పృష్ట్వా ఘృతం పంచగవ్యం వా ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా ప్రాణాయామం కృత్వా కృచ్ఛ్రపాదప్రతినిధిం కృత్వా బ్రాహ్మణైస్స్వస్తివాచయిత్వా శుద్ధో భవతి- వహనాద్యనన్తరం సద్యఏవ గ్రామం ప్రవిష్టశ్చేదహోరాత్రం కృత్స్నమప్యాశౌచం కృత్వా ద్వితీయేహని పూర్వోక్తం సర్వం కృత్వా శుద్ధో భవతి- ప్రేతాలంకరణాదికం కృత్వా యస్తు గ్రామం ప్రవిశ్య ప్రేతగృహే వసతి తస్య త్రిరాత్రమాశౌచం యది తదీయమన్నం భుంక్తే తస్య దశరాత్రం- అగ్నిస్పర్శనప్రభృతిస్వస్తివాచకాంతపంచకం సర్వత్ర సమానం ఇదం చ అగ్నిదస్య సజ్యోతిరేకరాత్రం త్రిరాత్రం చాశౌచం దహనానంతరం ముఖ్యకర్తురాగమనే సంచయనతిలోదకాన్యతరక్రియాయా అకరణే చ వేదితవ్యం- తిలోదకారంభాత్సంచయనాద్వా పశ్చాన్ముఖ్యకర్తురాగమనే అనాగమనే వా దశరాత్రమేవ- తత ఏకాదశదినే ముఖ్యకర్తురనాగమనే స్వేన కృతే నాగమనే తు ముఖ్యకర్త్రా కృతే నైకోద్దిష్టేన శుద్ధిః- ఇదం చ దశరాత్రం ముఖ్యకర్తరి దేశాంతరస్థితే తత్సంబంధం పురస్కృత్య దహనే వేదితవ్యం- అనాథప్రేతదహనే తు త్రిరాత్రమేవ- తచ్చ సంచయనతిలోదకే చ కృతే భవతి- ద్వితీయేహని సంచయనం- తృతీయేహని ఏకోద్దిష్టాంతే శుద్ధిః- దహనమాత్రే తు స్నానమాత్రమితి ప్రాగుక్తం- మాతృబంధూనాం మాతులాదీనాం దహనే తదీయగృహవాసాభావేపి త్రిరాత్రం- తిలోదకారంభే సంచయనే వా కృతే పక్షిణ్యాశౌచినాం త్రిరాత్రం- త్రిరాత్రాశౌచినాం దశరాత్రం ఇదం చ కర్త్రంతరస్యాభావే స్వయమేవ సంస్కారకరణే వేదితవ్యం- కర్త్రంతరే సతి తు దశరాత్రమిత్యుక్తమేవ- సమానోదకదహనే తు తిలోదకాద్యభావేపి దశరాత్రం భృతిం గృహీత్వా సవర్ణశవాలంకరణాదౌ కృతే పూర్ణమాశౌచం- స్నేహాదినా హీనవర్ణశవాలంకరణాదౌ హీనవర్ణోక్తదశాహాదికం పూర్ణమాశౌచం- తత్రైవ భృతిగ్రహణే తదాశౌచాద్ద్విగుణం- అత్ర సర్వత్రాశౌచాంతే వహ్నిస్పర్శనాదిస్వస్తివాచనాంతం సర్వం కుర్యాత్- ధర్మార్థమనాథప్రేతవహనాదౌ కృతే బంధుత్వరహితానామపి స్నానప్రాణాయామాభ్యామేవ శుద్ధిః- న కించిదప్యాశౌచం- వహ్నిస్పర్శనాదికం కిము

శవనాస్తి- అత్రపుత్రా వాజ్ఞాతయోవాన్యేవాయావంతః ప్రేతసంస్పర్శి నస్తేసర్వేధర్మార్థంప్రవృత్తాఅపిస్నాత్వాగత్యగృహప్రవేశసమయేద్వారదేశేస్థిత్వానియతాంతరంగాఃనింబపత్రాణివిదశ్యగండూషంకృత్వాచమ్యవహ్నిముదకంగోమయ్యంగౌరసర్షపాన్ దూర్వాపల్లవాన్ ప్రవాళం వృషభంచస్పృష్ట్వాద్వారదేశేపాషాణంనిధాయతస్మిన్పూర్వంపదంనిధాయప్రదీపేనసహమందంమందమంతఃప్రవిశేయుః- అలంకృతశవదర్శనేనీయమానశవదర్శనేచసచేలస్నానంకర్తవ్యం- కేవలశవదర్శనేతుఅబుద్ధిపూర్వకేఆచమనం-బుద్ధిపూర్వకేతుస్నానమస్తిబ్రహ్మచారీయదిప్రేతవహనాదికంకరోతితదాతస్యకృచ్ఛ్రంపునరుపనయనంచకర్తవ్యంప్రేతవహనాద్యభావేపికేవలసూతకాన్నభోజనేప్యేవమేవ- మాతాపిత్రోర్గురోర్వా మాతామహస్యవామృతౌసన్నిధౌకర్త్రంతరస్యాభావేబ్రహ్మచారిణాపి సర్వంప్రేతకృత్యంకర్తవ్యం- తతఃప్రేతగృహేనవసేత్। ఆశౌచిభిస్సహవాసంచనకుర్యాత్-తదీయమన్నంచనభుంజీతభిక్షామటిత్వాపరగృహేభోజనంకర్తవ్యం- ఏవంస్థితేబ్రహ్మచారిణోదహనదినమాత్రమాశౌచం-ద్వితీయాదిదినేషుపిండోదకదానకాలేగర్భాంగమాశౌచం-తతస్స్నానేనశుద్ధిః. గృహస్థోపియఃకశ్చిత్సవయమాశౌచరహితస్సన్నాచౌచిభిస్సహశయనాదికంప్రేతకర్మోపదర్శనంవాయావన్తిదినానికరోతితస్యతావద్దినమాశౌచం క్షణార్థఘటికాదిస్వల్పకాలంసహశయనాసనయోఃస్నానమాత్రమితి॥ ఇతి శ్రీవేంకటాంబాగర్భసముద్భూతశ్రీసుబ్రహ్మణ్యసుధీవరవిరచితాయామభినవ షడశీతివ్యాఖ్యాయాం-ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయాం-సంపర్కాశౌచనిర్ణయః.

ద్రవ్యాశౌచనిర్ణయః.

మూ॥ ద్రవ్యాణామపిచాశౌచంస్వామ్యాశౌచేవిధీయతే। ఆశౌ
చాంతేతుశుధ్యంతివారిణాప్రోక్షితానిచేత్ ॥

వ్యా॥ స్వామినఆశౌచేతదీయానాంతండులాదిద్రవ్యాణామపితత్సంబంధాదాశౌచమస్తి- ఆశౌచాంతేజలేనప్రోక్షితానిచేచ్ఛుధ్యంతి-తస్మాదాశౌచదవశేషుతదీయద్రవ్యప్రతిగ్రహోనకర్తవ్యః॥

మూ॥ దధిక్షీరఘృతాదీనాంనదోషోస్తిస్వయంగృహే॥

వ్యా॥ దధిక్షీరఘృతతక్రగుడలవణమధుమాంసపుష్పమూలఫలశాకకాష్ఠతృణకూపగతోదకతైలౌషధాజినానాం క్షేత్రగతధాన్యానాంచస్వామిహస్తస్పర్శనంవినాతదనుజ్ఞామాత్రేణస్వయంగ్రహణేనదోషః- కేచిత్తుస్వామినాభూమౌనిక్షిప్తానాంస్వయంగ్రహణమిచ్ఛంతి- తదయుక్తం। స్వామిస్పృష్టానిదుష్యంతీత్యాదివచనేషుస్వామిస్పర్శమాత్రేదోషశ్రవణాత్- ఏవమాపణేవిద్యమానానిద్రవ్యాణిపరేణతులయిత్వాదత్తానిగ్రాహ్యాణి॥

మూ॥ సంపర్కాశౌచవాన్యస్తుయశ్చాత్యాశౌచవాన్భవేత్।
తస్యద్రవ్యాణిశుద్ధానిగ్రాహ్యాణిస్యుర్మనీషిభిః॥

వ్యా॥ సంపర్కాశౌచినఃఅతిక్రాంతాశౌచినశ్చతండులాదిద్రవ్యాణిశుద్ధాని- తత్ప్రతిగ్రహేనదోషః॥

మూ॥ ఆపత్కాలేప్రతిగ్రాహ్యామామమైకాహికంద్విజైః।

వ్యా॥ అత్యంతాతపసంచారాదినావాదుర్భిక్షదేశక్షోభాదినావాప్రాణసంశయేప్రాప్తేఅనన్యగతికత్వదశాయాంస్త్రీపుత్రాదీనామేకదినభోజనపర్యాప్తమామంతండులాదికంప్రతిగ్రాహ్యం॥

మూ॥ పూర్వసంకల్పితంద్రవ్యంయజ్ఞాదిషునదుష్యతి। పక్వాన్నంతుస్థితంభోజ్యంపరైర్దత్తంమనీషిభిః॥

వ్యా॥ ఉపక్రాంతేషుయజ్ఞాదిషు- ఆదిశబ్దేనవివాహోపనయనచౌలసీమంతపుంసవనదేవతోత్సవదేవతాప్రతిష్ఠాదయోగృహ్యంతే- తేషూపక్రాంతేషుమధ్యేసూతకంచేత్పూర్వమేవదేవతాయైబ్రాహ్మణేభ్యశ్చసంకల్పితంద్రవ్యంప్రతిగ్రాహ్యం- పక్వాన్నంతుసూతకాత్పూర్వమేవకృతంస్థితంచేత్తదన్నంసూతకిస్పర్శంవినాపరైఃపరివేషితంచేద్బ్రాహ్మణైర్భోజ్యమేవ-

మూ॥ దాతృభోక్త్రోరన్యతరోజానాత్యాశౌచకారణం। తదన్నంనప్రదేయంస్యాన్నచభోజ్యమితిస్మృతిః॥

వ్యా॥ యదిదాతాస్వస్యాశౌచకారణంజననంమరణంవాజానాతి-భోక్తాతునజానాతి- తదాస్వకీయమన్నంబ్రాహ్మణాయనదేయం-యదితుభోక్తాదాతురాశౌచకారణంజానాతి-దాతాతునజానాతితదాతదన్నంనభోక్తవ్యం-

మూ॥ యదిభోజనమధ్యేతుజానాత్యాశౌచకారణం। అన్యగేహోదకైరాపోశనాదౌనైవదుష్యతి॥

వ్యా॥ యదిదాతాభోక్తావాభోజనారంభాత్పూర్వంజననాదికంనశ్రుతవంతౌ- భోజనమధ్యేతుశ్రుతవంతౌ - తదాపాత్రస్థితాన్నమాత్రంభుక్త్వాన్యగేహాదుదకమానీయఉత్తరాపోశనంకృత్వా - హస్తప్రక్షాళనాదికమపిఅన్యగేహోదకైరేవకుర్యాత్- పాత్రస్థితాన్నభోజనమధ్యేజలపానమపేక్షితంచేత్తదప్యన్యగేహోదకైరేవకర్తవ్యం- పాత్రస్థితాన్నస్యదత్తత్వేనస్వత్వనివృత్త్యాస్వామిసంబంధాభావేనతద్భోజనేదోషస్యాప్రసక్తేః- నచయజ్ఞాదావివపక్వైఃపరివేషణంకర్తుంయుజ్యతే- తస్యపూర్వసంకల్పితవిషయత్వాత్- యజ్ఞాదివిషయత్వాచ్చ- తథాచ-యజ్ఞాదిష్వేవపూర్వసంకల్పితమేవచపక్వంస్థితంచేత్ తదన్నంపశ్చాదాశౌచప్రాప్తైపరైః పరివేషయిత్వాభోజ్యం- అన్యత్రతుపాత్రస్థితాన్నమాత్రంభోజ్యమితివివేకః- అత్రక్రమేణఋషివచనానిలిఖ్యంతే- తత్రద్రవ్యాణామాశౌచేస్మృత్యంతరం॥ శ్లో॥ ద్రవ్యాణిస్వామిసంబంధాదఘంహాస్స్వశుచీనిచ। స్వామిశుద్ధ్యైవశుధ్యంతివారిణాప్రోక్షితాన్యపీతి। అగ్నేరపితదీయస్యాశౌచమస్తి- తథాచదేవలః॥ శ్లో॥ చండాలాగ్నిరమేధ్యాగ్నిస్సూతకాగ్నిశ్చకర్హిచిత్ । పతితాగ్నిశ్చితాగ్నిశ్చనశిష్టగ్రహణోచితాఇతి- దధిక్షీరాదివిషయేమరీచిః॥ శ్లో॥ లవణేమధుమాంసేచపుష్పమూలఫలేషుచ । శాకకాష్ఠతృణేష్వప్సుదధిసర్పిఃపయస్సుచ। తైలౌషధాజినేచైవపక్వాపక్వేస్వయంగ్రహః పణ్యద్రవ్యేషుసర్వేషునాశౌచంమృతసూతకఇతి- పక్వేభక్ష్యాదౌ - అపక్వేతండులాదౌ- ఇదంచపక్వాపక్వాభ్యనుజ్ఞానమన్నసత్రప్రవృత్తవిషయమితిజ్ఞానేశ్వరాదయః॥ శ్లో॥ అన్నసత్రప్రవృత్తానామామమన్నమగర్హితం। భుక్త్వాపక్వాన్నమేతేషాంత్రిరాత్రంతుపయఃపిబేదిత్యంగిరస్స్మరణాత్ లవణాదికంత్వన్నసత్రాభావేపిగ్రాహ్యమేవ - అంగిరాఅపి॥ శ్లో॥ యత్తుక్షేత్రగతంధాన్యంకూపవాపీషుయజ్జలం। అభోజ్యాదపియద్భోజ్యంయచ్చగోషుగతంపయః। ఆమంమాంసంమధుఘృతందధిక్షీరమథౌషధం। గుడస్తక్రంతథోదశ్విద్భోజ్యాన్యేతానినిత్యశఇతి। క్షేత్రగతమిత్యనేనగృహేవిద్య

మానస్యధాన్యస్యవ్యుదాసః- కూపవాపీష్విత్యనేనభాండస్థితోదకస్యవ్యుదాసః- గోషుగతమిత్యనేనసూతకిస్పృష్టపయసోవ్యుదాసః- నతుదుగ్ధస్యాపి- అన్యథాదధిఘృతయోరగ్రాహ్యతాపత్తేః- దోహంవినాతయోరసంభవాత్- తథాచదధిక్షీరఘృతానాంసూతకిజనస్పర్శాభావేగ్రాహ్యత్వమితిమంతవ్యం- సంపర్కాశౌచవిషయేసంగ్రహకారః॥ శ్లో॥ ఆశౌచంయస్యసంపర్కాదాపతేద్గృహమేధినః। క్రియాస్తస్యనలుప్యంతేగృహ్యాణాంచనతద్భవేదితి। గృహేభవాఃగృహ్యాః స్త్రీపుత్రాదయోద్రవ్యాణిచ - ఇదంచక్రియాభ్యనుజ్ఞానమనన్యసాధ్యసంధ్యావందనాదిమాత్రవిషయం- హోమయాచనాదినిషేధస్యప్రాగుక్తత్వాత్। క్రియాస్తస్యప్రలుప్యంత ఇతికేచిత్పఠంతి- తదాలోపోహోమాద్యవిషయః- అతిక్రాంతవిషయేబృహస్పతిః॥ శ్లో॥ అతిక్రాంతేదశాహేతుపశ్చాజ్జానాతిచేద్గృహీ। త్రిరాత్రంసూతకంతస్యనతద్ద్రవ్యస్యకస్యచిదితి। దశాహగ్రహణంత్రిరాత్రాదేరప్యుపలక్షణం- ఆపత్కాలవిషయేఅంగిరాః॥ శ్లో॥ నాద్యాచ్ఛూద్రస్యపక్వాన్నంవిద్వానాశౌచినోపిచ। ఆపదీతామమేవాస్మాదవృత్త్యావేకరాత్రకమితి। అవృత్త్యాదుర్భిక్షాదినావృత్త్యలాభదశాయామేకదినపర్యాప్తమామమేవతండులాదికంగ్రాహ్యం- నతుపక్వాన్నమిత్యర్థః- వివాహాదిషుపూర్వసంకల్పితద్రవ్యవిషయేపరాశరః॥ శ్లో॥ వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వంతరామృతసూతకే। పూర్వసంకల్పితంద్రవ్యందీయమానంనదుష్యతీతి। వివాహగ్రహణంచౌలోపనయనాదిసంస్కారకర్మోపలక్షణం- ఉత్సవోదేవతోత్సవః- తేనదేవతాప్రతిష్ఠాదికముపలక్ష్యతే- పక్వాన్నవిషయేస్మృత్యంతరం॥ శ్లో॥ వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వంతరామృతసూతకే। శేషమన్నంపరైర్దేయందాతౄన్భోక్తౄంశ్చనస్పృశేదితి। ఇదంచపరపరివేషితాన్నభోజనాభ్యనుజ్ఞానంయజ్ఞాదిష్వేవపూర్వసంకల్పపవచ- తథాచయజ్ఞాదిభ్యోన్యత్రపూర్వసంకల్పితాదన్యత్పక్వమన్నంస్థితంచేత్। సర్వథాఽభోజ్యం- యజ్ఞాదిష్వపిసూతకాగమాత్పరంపక్వంచేత్తన్నభోజ్యం- అన్యతరపరిజ్ఞానవిషయేషట్త్రింశన్మతం॥ శ్లో॥ ఉభాభ్యామపరిజ్ఞాతేభోక్తుర్దోషోనవిద్యతే। ఏకేనాపిపరిజ్ఞాతేభోక్తుర్దోషముపావహేదితి। భోక్తురితిదాతుర

త్ర్యుపలక్షణం- తథాచ- దాతాజానాతిచేద్దాతుదోషః - భోక్తా జానాతి
చేద్భోక్తుర్దోషః - యజ్ఞాదిభ్యోన్యత్ర భోజనమధ్యే సూతకపరిజ్ఞానవిష
యేష త్రింశన్మతం॥ శ్లో॥ భుంజానేషు తు విప్రేషు త్వంతరా మృతసూతకే।
అన్యగేహోదకాచాంతాస్సర్వే చేశుచయస్స్మృతా ఇతి। ఆచమనగ్రహణం
పానాపోశనాదేరుపలక్షణం- ఉదాహృతవచనేషు సర్వత్ర మృతసూతకశ
బ్దస్తద్వైకవద్భావః- మృతకే సూతకే చేత్యర్థః-

సంగ్రహస్తు-

సూతకినస్సకాశాత్తండులాదిద్రవ్యం సువర్ణవస్త్రాదికంచ న ప్రతిగ్రా
హ్యం- సూతకినో గృహాదగ్నిరపి న గ్రాహ్యః- తత్ర గుడలవణమధుపుష్పమూ
లఫలశాకకాష్ఠతృణతైలౌషధాజినాని స్వామిహస్తస్పర్శం వినా తదనుజ్ఞామా
త్రేణ స్వయమేవ గ్రాహ్యాణి- ఉదకంతు కూపగతం గ్రాహ్యం- భాండాది
స్థితంతు న గ్రాహ్యం- ధాన్యం క్షేత్రగతం గ్రాహ్యం- గృహేస్థితంతు న గ్రా
హ్యం- దధిక్షీరఘృతతక్రాణి పరైరేవ దుగ్ధ్వా నిష్పాదితాని గ్రాహ్యాణి-
పణ్యద్రవ్యాణి పరైస్తులయిత్వా దత్తాని గ్రాహ్యాణి - అతిక్రాంతాశౌచిన
స్సపర్యాశౌచినశ్చ సకాశాత్తండులాదికమపి స్వామిహస్తస్పర్శం వినా గ్రా
హ్యం- పక్వాన్నంతు న భోజ్యం- దాతా స్వకీయాశౌచకారణం జానాతి చేత్తే
న స్వకీయమన్నం బ్రాహ్మణాయ న దేయం- భోక్తా దాతురాశౌచకారణం
జానాతిచేత్తదీయమన్నం తేన న భోజ్యం- భోజనమధ్యే దాతురాశౌచే జ్ఞాతే
పాత్రస్థితాన్నమాత్రం భుక్త్వా అన్యగేహోదకమానీయ ఉత్తరాపోశనహ
స్తప్రక్షాళనాదికం కుర్యాత్- పాత్రస్థితాన్నభోజనమధ్యే జలపానమపేక్షి
తం చేదన్యగేహోదకమేవ పేయం- వివాహోపనయనసీమంతచౌళాదిషు
సంస్కారకర్మసు యజ్ఞేషు దేవతోత్సవే దేవతాప్రతిష్ఠాదిషు చ మధ్యే సూ
తకప్రాప్తౌ తదీయాస్తండులాదిద్రవ్యం సూతకప్రవృత్తేః పూర్వమేవ దేవ
తాయై బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ సంకల్పితం చేత్తత్స్వామిహస్తస్పర్శం వినా పరై
ర్దత్తం గ్రాహ్యం- స్వయం వా గ్రాహ్యం- సూతకప్రవృత్తేః పూర్వం కృతం ప
క్వాన్నం స్థితం చేత్- పరైః పరివేషణం కారయిత్వా భోజ్యం- సూతకాగమా
త్పరం పరైః పాకే కృతేపి తదన్నం న భోజ్యం- వివాహాదిభ్యోన్యత్ర సూతక

ప్రవృత్తేః పూర్వం కృతమపి పక్వాన్నం పరైః పరివేషణే కృతేపి న భోజ్యం- ఘృ
భిః క్షౌదినా యేన కేనచిన్నిమిత్తేన ప్రాణసంశయే ప్రాప్తే గత్యంతరాభావ
దశాయాం స్త్రీపుత్రాదీనాం ఏకదినభోజనపర్యాప్తం తండులాదికం సూత
కిస కాశాదపి గ్రాహ్యం- అధికం తు న గ్రాహ్యం- యావజ్జీవికనిత్యాన్న దా
ననియమప్రవృత్తస్య తండులాదికం గత్యంతరే సత్యపి గ్రాహ్యం- భక్ష్యజాతం
తు పక్వమపి గ్రాహ్యం- పక్వాన్నం తు సర్వదా న గ్రాహ్యమితి॥ ఇతి శ్రీ వేంక
టాంబాగర్భసముద్భూత శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యసుధీవరవిరచితాయా-మభినవషడశీ
తివ్యాఖ్యాయాం-ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయాం- ద్రవ్యాశౌచనిర్ణయః॥

అశౌచాపవాదనిర్ణయః.

మూ॥ ఆశౌచం స్యాద్గృహస్థానామన్యేషాం స్నానమాత్రకం।

వ్యా॥ పూర్వోక్తం సర్వమాశౌచం గృహస్థానామేవ - అన్యేషామాశ్రమాణాం బంధుజననమరణయోః స్నానమాత్రం॥

మూ॥ పిత్రోరాశౌచమస్త్యేవ తత్రాపి బ్రహ్మచారిణః॥

వ్యా॥ తత్రాపి ఆశ్రమాంతరేష్వపి బ్రహ్మచారిణః పిత్రోర్మృతావాశౌచమస్తి - స్వయమేవ సంస్కర్తా చేదేకరాత్రం- ద్వితీయాదిదినేషు ప్రేతకృత్యసమయ ఏవాశౌచం- తతస్స్నానేన శుద్ధిః- అన్యస్సంస్కర్తా చేత్ప్రథమదినే పితిలోదకదానసమయ ఏవాశౌచం -

మూ॥ గృహిణామప్యుపక్రాంతే స్నానం యజ్ఞాదికర్మణి॥

వ్యా॥ గృహస్థానామపి యజ్ఞాదికర్మణ్యుపక్రాంతే సత్యాశౌచం నాస్తి- ఆదిశబ్దేన వివాహోపనయనచౌలాదికం సర్వమపి స్మార్తకర్మజాతం మహాదానాదికం సర్వం పౌరాణికం దేవతాప్రతిష్ఠాదికం సర్వమప్యాగమికం గృహ్యతే॥

మూ॥ ఋత్విగ్దీక్షితయోర్యజ్ఞే కర్తృభోక్త్రోశ్చ పైతృకే। వివా
హే దాతృవరయోః కన్యాయాశ్చ న సూతకం॥

వ్యా॥ కన్యాదాతుస్తత్పత్న్యాశ్చ కన్యాదానపర్యంతమాశౌచం నాస్తి- కన్యావరయోస్తు శేషహోమాంతవివాహసమాప్తిపర్యంతమాశౌచం నాస్తి- యజ్ఞగ్రహణం మహాదానాదేరప్యుపలక్షణం-

మూ॥ తథాకర్మవిపాకాదౌవ్యాధితస్యనసూతకం। ఉత్క్రాం-
తిదానేకర్తవ్యేముమూర్షోశ్చనసూతకం॥

వ్యా॥ ఆదిశబ్దేనవ్యత్యుమహిషీదానాదికముచ్యతే- ఇదంచకాలవి
ళంబాతుమత్వేవేదితవ్యం- విళంబసహిష్ణుత్వేతుసూతకమస్త్యేవ॥

మూ॥ అసాధారణకృత్యేషురాజాదేర్నాస్తిసూతకం॥

వ్యా॥ అసాధారణమనన్యసాధ్యత్వం- ఆదిశబ్దేనవైద్యాదయఉచ్యం
తే- రాష్ట్రోపద్రవేప్రసక్తేతత్ప్రతీకారాయయుద్ధాదిషుతదంగభూత
ప్రస్థానికశాంతిహోమాదిషుచరాజ్ఞాంసూతకంనాస్తి- ధాతుపరీక్షా
దౌవైద్యానాంవైద్యాంతరస్యాభావేసూతకంనాస్తి- దాసీదాసాదేరపిస్వ
స్వాసాధారణకృత్యేష్వనన్యగతికత్వదశాయామాశౌచంనాస్తి- అత్రఋషి
వచనానిలిఖ్యంతే-అత్రదేవలః॥ శ్లో॥ నైష్ఠికానాంవనస్థానాంయతీనాంబ్రహ్మ
చారిణాం। నాశౌచంసూతకేప్రోక్తంశావేచాపితథైవచేతి। కౌర్మే౽పి॥ నైష్ఠి
కానాంవనస్థానాంయతీనాంబ్రహ్మచారిణాం। నాశౌచంకీర్తితంసద్భిఃపతి
తేచతథామృతఇతి। పతితేమృతేగృహస్థానామపిసూతకంనాస్తీత్యర్థః- అ
త్రబ్రహ్మచారిణస్స్వాశ్రమిగృహావాసేపిసూతకంనాస్తి- తత్రభోజనాదికంత
నకర్తవ్యం- తత్స్వాపకర్షశ్చనకర్తవ్యః॥ శ్లో॥ బ్రహ్మచారీగృహేయేషాం
హూయతేచహుతాశనః। సంపర్కంచనకుర్వంతినతేషాంసూతకంభవేదితి
పరాశరస్మరణాత్ - ఆశౌచిగృహవాసినోరగ్నిబ్రహ్మచారిణోరాశౌచిభి
స్సహసంపర్కాభావేయదాశౌచినాంస్సూతకంతదేతయోర్నభవతి- ఆశౌ
చిభిరగ్నిగృహంనప్రవేష్టవ్యం- యత్రాశౌచినస్సంతితద్గృహంబ్రహ్మ
చారిణానప్రవేష్టవ్యం- అగ్నిగృహఏవతేనస్థేయం- తథాసతినదోషః-తత్ర
బ్రహ్మచారిణాభోజనాదికంనకర్తవ్యం॥ శ్లో॥ సూతకేతుయదావిప్రోబ్ర
హ్మచారీవిశేషతః। పిబేత్పానీయమజ్ఞానాత్సమశ్నీయాత్స్పృశేతవా।
పానీయపానేవిప్రస్యపంచగవ్యస్యప్రాశనం। త్రిరాత్రంభోజనేప్రో
క్తంస్పృష్ట్వాస్నానంసమాచరేదితి। స్మరణాత్- త్రిరాత్రంనామకృచ్ఛ్ర
పాదః ఇదంచప్రాయశ్చిత్తంగృహస్థాశౌచేసతిభవతి- తదభావేనభవతి
తద్భావాభావౌచగార్హస్థాశౌచప్రకరణేప్రతిపాదితౌ- తథాచగృహస్థ

శాచేతత్రైభైక్షాన్నభోజనేకృచ్ఛ్రపాదః- సూతకినామన్నంభుక్తంచేత్తే
షాంయావత్కాలమాశౌచంతావత్కాలమస్యాప్యాశౌచంభవతి-తదం
తేబ్రహ్మచారీకృచ్ఛ్రంపునరుపనయనంచ ప్రాప్నోతి-గృహస్థస్య తుతా
దృశమాశౌచంచాంద్రాయణంచేతిప్రసవాశౌచప్రకరణేప్రతిపాదితంప
రాశరోపి॥ శ్లో॥ శిల్పినఃకారవోవైద్యాదాసీదాసాశ్చనాపితాః। రాజాన
శ్శ్రోత్రియాశ్చైవసద్యశ్శౌచాః ప్రకీర్తితాః। సవ్రతస్సత్రపూతశ్చ ఆహి
తాగ్నిశ్చయోద్విజః। రాజ్ఞశ్చసూతకంనాస్తియస్యచేచ్ఛతిపార్థివః। ఉద్య
తోనిధనేదానేఆర్తోవిప్రోనిమంత్రితః। తథైవఋషిభిర్దృష్టం యథా కా
లేనశుధ్యతీతి- శిల్పినోనామ॥ శ్లో॥ హిరణ్యరూప్యవస్త్రాణాంకాష్ఠపాషా
ణచర్మణాం। సంస్కర్తాతత్క్రియాభిజ్ఞశ్శిల్పీత్యుక్తోమనీషిభిరితి। బ్రహ్మపు
రాణోక్తలక్షణాః- వస్త్రాణాంచిత్రాదినాసంస్కర్తాశిల్పీత్యుచ్యతే- ధా
వనాదినాసంస్కర్తారజకస్యకారుకోటినివేశాత్। రజకాద్యాఃకారవః- స
వ్రతఃకృచ్ఛ్రాదివ్రతనిష్ఠః- సత్రపూతోగవామయనాదౌదీక్షితః- యస్యపు
రోహితాదేరనన్యసాధ్యమంత్రాభిచారాదికర్మణ్యాశౌచాభావంపార్థి
వోవాంఛతితస్యచపురోహితాదేరాజ్ఞశ్చసూతకంనాస్తినిధనశబ్దేనతత్సా
దనభూతస్సంగ్రామోలక్ష్యతే- తస్మిన్సంగ్రామేదానేచోద్యతః కృతోప
క్రమః-ఆర్తోవ్యాధితః।నిమంత్రితఃశ్రాద్ధాదౌనియోజితః-ఏతేషామనన్యసా
ధ్యకర్మణ్యాశౌచంనాస్తి- కర్మాంతరేష్వాశౌచమస్త్యేవ-అత్రనిమంత్రణశ
బ్దేనపాదప్రక్షాళనానంతరమాసనస్థస్య యన్నిమంత్రణంతద్వివక్షితం- ఆ
ర్తస్యకర్మవిపాకాదౌకాలవిళంబాక్షమస్యాశౌచంనాస్తి- శ్రోత్రియాణాం
సద్యశ్శౌచంయుగాంతరవిషయం- యథా కాలేనశుధ్య తీతి। దశాహాదికాలే
నయథాశుధ్యతితథైవసద్యశ్శుధ్యతీతిఋషిభిర్దృష్టమిత్యన్వయః- ఆదిపురాణే
పి॥ శ్లో॥శిల్పినశ్చిత్రకారాద్యాఃకర్మయత్సాధయంత్యలం। తత్కర్మనాన్యో
జానాతితస్మాచ్ఛుద్ధాస్స్వకర్మణి। సూపకారేణయత్కర్మ కరణీయంప్రదృ
శ్యతే। తదన్యోవైనజానాతితస్మాచ్ఛుద్ధస్సూపకృత్। చికిత్సకోయత్కురు
తేతదన్యేననశక్యతే। తస్మాచ్చికిత్సకస్స్పర్శే శుద్ధోభవతినిత్యశః।దా
సీదాసాశ్చయత్కించిత్కర్మకుర్వంతిలీలయా। తదన్యోనక్షమఃకర్తుంతస్మా

త్తేషుచయఃస్మృతాః। రాజాకరోతియత్కర్మస్వాస్థ్యేప్యస్యస్య తత్కథం। వివంసతినృపశ్శుద్ధస్సంస్పర్శేమృతసూతకే। యత్కర్మ రాజభృత్యానాంహస్త్యశ్వగమనాదికం।తన్నాస్తియస్మాదన్యస్యతస్మాత్తేషుచయఃస్మృతా ఇతి। ప్రాస్థానికశాంతిపౌష్టికాదౌఋత్విగ్వరణాదిషుబ్రాహ్మణానాంరాజసంస్పర్శఆవశ్యకః- యాజమానేసంకల్పాదౌశుచిత్వంచావశ్యకం- సుష్ఠూపకరోతీతిసూపకారః- కారుః పాచకఇత్యన్యే- చిత్రకారఇత్యపరే- స్వకర్మణీత్యస్యప్రతివాక్యమనుషంగః-తథాచతేషామనన్యసాధ్యేస్వస్వకర్మణ్యేవాశౌచంనాస్తి - కర్మాంతరేత్వాశౌచమస్తీతివ్యాఖ్యాతారః- ప్రచేతా అపి॥ శ్లో॥ కారవశ్శిల్పినోవైద్యాదాసీదాసాస్తథైవచ। రాజానోరాజభృత్యాశ్చసద్యశ్శౌచాః ప్రకీర్తితా ఇతి- దాసాదీనాంస్వస్వాసాధారణకృత్యేష్వాశౌచంనాస్తి - కర్మాంతరేత్వస్త్యేవ-తచ్చస్వామితుల్యం॥ శ్లో॥ దాసీదాసశ్చసర్వోవైయస్యవర్ణస్యయోభవేత్। తద్వర్ణస్యభవేచ్ఛౌచందాస్యామాసంతుసూతకమిత్యంగిరస్స్మరణాత్। దాసాదీనాంస్వకీయజ్ఞాతిమరణాదౌస్వామితుల్యమాశౌచం- దాసీప్రసూతాచేత్తస్యాఃప్రసవనిమిత్తమాశౌచంమాసపర్యంతమస్తీత్యర్థః- వృద్ధపరాశరోపి॥ శ్లో॥ రాజ్ఞాంతుసూతకంనాస్తివ్రతినాంనచసత్త్రిణాం। దీక్షితానాంచసర్వేషాంయస్యచేచ్ఛతిపార్థివః। తపోదానప్రవృత్తేషునాశౌచంమృతసూతకఇతి। తపశ్చాంద్రాయణాదికం-దానంమహాదానాదికం- యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ శ్లో॥ఋత్విజాందీక్షితానాంచయజ్ఞీయంకర్మకుర్వతాం। సత్త్రివ్రతిబ్రహ్మచారిదాతృబ్రహ్మవిదాంతథా।దానేవివాహేయజ్ఞేచసంగ్రామేదేశవిప్లవే।ఆపద్యపిచకష్టాయాంసద్యశ్శౌచంవిధీయతఇతి- ఋత్విజాంమంత్రవరణప్రభృతిప్రయోగపరిసమాప్తిపర్యంతంవరణసంస్కారస్యానువృత్తేరాశౌచంనాస్తి- తథాదీక్షణీయోత్పన్నసంస్కారోయజమానేపత్న్యాంచయావదవభృథమనువర్తత ఇత్యాశౌచంనాస్తీతిచంద్రికాయాముక్తం- నిర్ణయసింధౌతుఋత్విజాంమధుపర్కగ్రహణానంతరమాశౌచంనాస్తీత్యుక్త్వా తత్సంవాదాయ॥ శ్లో॥ గృహీతమధుపర్కస్యయజమానాచ్చఋత్విజః। పశ్చాదశౌచపతితేనభవేదితినిశ్చయ ఇతి- బ్రాహ్మవచనముదాహృతం- యజమానవిషయే బ్రహ్మపురాణం॥ శ్లో॥

తద్వద్గృహీతదీక్షస్యత్రైవిద్యస్య మహామఖే। స్నానంత్వవభృథేయావత్తావత్తస్యనసూతకమితి। ఆశౌచాభావస్యస్నాననివృత్తిరుత్తరావధిః- నిర్ణయసింధౌతు ప్రాగవభృథాత్కర్మప్రాప్తిరిత్యుక్తం- ఛందోగపరిశిష్టేచ॥ శ్లో॥ నదీక్షిణ్యాః పరంయజ్ఞేనకృచ్ఛ్రాదితపశ్చరన్నితి- నచబుుక్ష్వి జామవభృథపర్యంతమేవాశౌచాభావః కింనస్యాదితివాచ్యం- తద్విషయేసంకోచకవచనాభావాత్- యజ్ఞీయంకర్మకుర్వతామితిసాధారణోక్తేశ్చ- బ్రహ్మవిత్పరివ్రాజకః- విస్ఫోటాదినారాజాదిభయాద్వా దేశోపద్రవోదేశవిప్లవః తదుపశమనాయశాంతకర్మణిసద్యశ్శౌచం- కష్టాయామాపదిదుర్భిక్షాత్తస్యమాతాపిత్రాదిబహుకుటుంబస్యతద్రక్షణోపయోగినిప్రతిగ్రహాదౌసద్యశ్శౌచం- స్మృత్యంతరేపి॥ శ్లో॥ ఆశౌచంకర్మమధ్యేతుశావంసూతకమేవవా। ఆపతేత్యదిసర్వేషాంసద్యశ్శౌచంవిధీయతే।మాతాపిత్రోశ్చమరణే పుత్రస్యమరణేతథేతి। ఏకపుత్రవిషయేతువిశేషస్తత్రైవోక్తః॥ శ్లో॥ దీక్షితోప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది। సంస్కృత్యశాలామాగత్య యజ్ఞశేషంసమాపయేదితి। వృద్ధగార్గ్యేణవిశేషాంతరముక్తం॥ శ్లో॥ జ్యేష్ఠస్యతుక్రతోర్మధ్యేమాతాపిత్రోర్మృతిర్యది। దీక్షారూపంనిధాయాత్రసంస్కుర్యాత్పితరౌహిసఇతి- శాండిల్యోపి॥ శ్లో॥ దీక్షితోప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది। దీక్షారూపంనిధాయాత్రసంస్కుర్యాన్నోదకప్లవః। సంస్కృత్యశాలామాగత్య యజ్ఞశేషంసమాపయేత్। పావయేద్దర్భపుంజీవైర్దీక్షారూపంయథావిధీతి। ఉదకప్లవఉదకదానం- నతుస్నానం-స్నానస్యావశ్యకర్తవ్యత్వాత్- అత్రేదమనుసంధేయం- జ్యేష్ఠోదీక్షితశ్చేద్దీక్షారూపంశాలాయాంనిధాయదహనమాత్రంకృత్వా శాలామాగత్యయజ్ఞశేషంసమాపయేత్- కనిష్ఠోదహనవ్యతిరిక్తంసర్వంకుర్యాత్- దశాహమధ్యేయజ్ఞసమాప్తిశ్చేదవభృథస్నానాంతంకృత్వాతతఆరభ్య జ్యేష్ఠ ఏవదశాహకృత్యమేకోద్దిష్టంచకుర్యాత్-తతోయజ్ఞంసంస్థాప్యషోడశాదికంకుర్యాత్।కనిష్ఠోదీక్షితశ్చేత్స్నానమాత్రంకృత్వా శాలాయామేవతిష్ఠేత్- జ్యేష్ఠోదేశాంతరస్థితశ్చేత్కనిష్ఠస్యైవ జ్యేష్ఠన్యాయః- ఏకపుత్రశ్చేద్దహనమాత్రంతదాకృత్వావభృథస్నానంప్రాప్యాంతేదశాహకృత్యంస్వయమేవకుర్యాత్. ఏకో

ద్దిష్టాంతే యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ - పౌండరీకాదిమహాయజ్ఞేషు దశాహమధ్యే యజ్ఞసమాప్త్యభావేతు ఏకపుత్రోదహనవ్యతిరిక్తం దశాహకృత్యమన్యేన కారయేదితి- బ్రహ్మపురాణేపి॥ శ్లో॥ రాజ్యనాశస్తు యేన స్యాద్వినా రాజ్ఞస్స్వమండలే। ప్రయాస్యతశ్చ సంగ్రామే హోమే ప్రస్థానికే సతి। మన్త్రాదితర్పణే వాపి ప్రజానాం శాంతికర్మణి। గోమంగళాదౌ వైశ్యానాం కృషికాలాత్యయే సతి। ఆశౌచం న భవేల్లోకే సర్వత్రాన్యత్ర విద్యత ఇతి। యేన కర్మణా వినా స్వమండలే స్వస్య రాజ్యనాశస్స్యాదిత్యర్థః- గోమంగళం నామ కృష్యారంభే హలకర్షణప్రయుక్తగోపీడాపరిహారాయ గవాం దేహదార్ఢ్యాయ చ గోష్ఠదేవతా ఉద్దిశ్య పూజాబలికర్మాదికముచ్యతే- ఆదిశబ్దేన కృష్యనుకూలకర్మాంతరాణి గృహ్యంతే- సర్వత్రాన్యత్ర విద్యత ఇత్యనేన యదనన్యగతికమత్యావశ్యకం కర్మ తస్మిన్ కర్మణ్యాశౌచం నాస్తి- గత్యంతరే సతి అనావశ్యకే చ ఆశౌచమస్త్యేవేత్యుక్తం భవతి- పునస్తత్రైవ॥ శ్లో॥ ఇష్టదేవప్రతిష్ఠాయాం గణయాగాదికర్మణి। శ్రాద్ధాదౌ పితృయజ్ఞే చ కన్యాదానే చ నో భవేదితి। గణయాగో నామ మాతృకాదిదైవత్యో లౌకికో యాగః- స ఏవ దేవయాగ ఇత్యుచ్యతే- అయం చానన్యగతికే కర్మణి రాజాదేరాశౌచాభావః. అనుపక్రాంతేపి కర్మణి వేదితవ్యః- యజ్ఞాదిషు తు ఉపక్రమానంతరమేవాశౌచాభావః- తేష్వపి క్వచిదనుపక్రాంతేష్వపి తదభావస్సంభవతి- తథా స్మృత్యంతరం॥ శ్లో॥ యజ్ఞే సంభృతసంభారే వివాహే శ్రాద్ధకర్మణీతి- శ్రాద్ధే సంభృతసంభారత్వం పక్వద్రవ్యాభిప్రాయం- యజ్ఞవివాహయోరామద్రవ్యాభిప్రాయమితి చంద్రికాయాముక్తం- తదప్యావశ్యకయజ్ఞాదివిషయం- తథా చ వసంతకాలాతిక్రమే ప్రాప్తే తస్మిన్ సంవత్సరే కాలాంతరస్యాభావాత్- ప్రతివసంతం కర్తవ్యస్య జ్యోతిష్టోమస్య లోపే ప్రత్యవాయబాహుళ్యాత్- స్నాతకస్య తదానీం వివాహవిళంబే సతి వివాహస్యాత్యంతాభావాపాదకేషు బహుళవిఘ్నేషు ప్రసక్తేషు - అనాశ్రమిత్వస్య చ పాతిత్యాపాదకస్య॥ శ్లో॥ అనాశ్రమీ న తిష్ఠేత దినమేకమపి ద్విజ ఇతి నిషేధాత్ - తాదృశావస్థాయామవస్థితస్యాశౌచం నాస్తీతి వేదితవ్యం- శ్రాద్ధే సంభృతపక్వసంభారే ఆశౌచాభావప్రతిపాదనమాపద్విషయం- అనాపది తు తృతీయ

వరణప్రభృత్యేవాశౌచాభావః తత్పూర్వమాశౌచే ప్రాప్తే సూతకాన్తే
రదినేకర్తవ్యం- తథాచస్మృత్యంతరం॥ శ్లో॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే
అంతరామృతసూతకే। అమాయాంతుప్రకుర్వీతశుద్ధావేకేమనీషిణఃఇతి
శ్రాద్ధవిఘ్నోదైవమానుషమూలకః- మృతసూతకఇతిద్వంద్వైకవద్భా
వః- శుద్ధౌసూతకనివృత్తిదినే- అమావాస్యాదివిధానందైవమానుషమూల
కవిఘ్నవిషయం- శుద్ధిదినవిధానంసూతకమృతకవిషయం- తద్దైవశిష్టానా
మాచారాత్- వైకల్పికేషుపదార్థేషుశిష్టాచారస్య విషయవ్యవస్థాపక
త్వాత్- బృహస్పతిరపి॥ శ్లో॥ పూర్వంప్రవృత్తిసీమంతచౌలోపనయనాది
షు। వివాహేషుప్రతిష్ఠాసువృషోత్సర్గాదికేషుచ। పూర్వప్రవృత్తియజ్ఞే
షుపాకయజ్ఞేషుసత్రసు। శాంతిహోమేషుసర్వేషుయుద్ధార్థవిహితేషు
చ। వ్యాధ్యాదిశమనాయాథశాంతికేదానకర్మణీతి। ప్రవృత్తిరుపక్రమః-
ఉపక్రమశబ్దార్థమాహవృద్ధశాతాతపః॥ శ్లో॥ ప్రారంభోవరణంయజ్ఞే
సంకల్పోవ్రతసత్రయోః। నాందీముఖంవివాహాదౌశ్రాద్ధేపాకపరిక్రియా।
నిమంత్రణంవా శ్రాద్ధేషుప్రారంభస్స్యాదితిస్మృతిరితి। పాకస్య సకల
పక్వాన్నాదిపదార్థస్య పరిసమంతాత్క్రియా ప్రోక్షణరూపా పాకపరి
క్రియా- పాదప్రక్షాళనానంతరంబ్రాహ్మణేషూపవిష్టేషు అన్నాదిప్రో
క్షణమితినిర్ణయసింధుశుద్ధిప్రదీపికాదౌవ్యాఖ్యాతం- తన్మతేప్రోక్షణమా
పద్విషయేప్రారంభః। అనాపదితుతదనంతరభావిత్రితీయవరణమారం
భఇతివ్యవస్థా- అన్యేతుపాకపరిక్రియాపాకపరిసమాప్తిరిత్యాహుః-ఇదమే
వయుక్తం- పాకోపకల్పనాదూర్ధ్వమితివచనసంవాదాత్। తథాచఆపది
పాకపరిసమాప్తిరుపక్రమః- అనాపదితుత్రితీయనిమంత్రణమితివ్యవస్థా
యుక్తా- యద్వా పాకోపకల్పనం యజమానవిషయం- నిమంత్రణంభో
క్తృవిషయం- కర్తృవిషయేసంకల్పప్రారంభఇతికానిచిద్వచనానిదృశ్య
న్తే- తాన్యనాపద్విషయాణీతిబోధ్యం- యజ్ఞేవరణంమధుపర్కాంతమితిని
ర్ణయసింధౌ- అత్రయమోవిశేషాంతరమాహ॥ శ్లో॥ పాకోపకల్పనా
దూర్ధ్వంసూతకేమృతకేపివా। కారయేచ్ఛ్రాద్ధమన్యేనపక్వాన్నంపరివే
షయేదితిపాకోపకల్పనాత్త్రితీయనిమంత్రణాద్వాపశ్చాదాశౌచేప్రా

త్రేస్వయమేవ శ్రాద్ధంకుర్యాత్ - అన్నంతుఅన్యే నాశౌచరహితేనపరివేష యేదిత్యర్థః- దక్షోపి॥ శ్లో॥ యజ్ఞకాలేవివాహేషు దేవయాగేచనిష్కృతౌ। హూయమానేతథైవాగ్నౌ నాశౌచంనచసూతకమితి- వివాహేష్వితి బహువచనం శేషహోమాంతకర్మకలాపాభిప్రాయమితిస్మృతిముక్తాఫలాదిషువ్యాఖ్యాతం- వస్తుతస్తుకంకణమోచనపర్యంత మాశౌచంనాస్తి-నాగబలిప్రభృతీనామపికర్మణామావ్రతశ్చా స్త్రీభ్యః ప్రతీయేరన్నితిసూత్రోక్తత్వేనగృహ్యవ్యాఖ్యానేషుతాత్పర్యదర్శనాదిష్వభిధానాత్-దేవయాగోలౌకికః - నిష్కృతిః ప్రాయశ్చిత్తం- అగ్నౌహూయమానఇత్యనేన- ఔపాసనహోమకాలోపివక్షితః- తచ్చోపలక్షణం- తథాచజపాదికర్మమధ్యేపిజననమరణశ్రవణేతత్సమాప్తిపర్యంతమాశౌచంనాస్తి - బ్రాహ్మేపి॥ శ్లో॥ వివాహకాలేకన్యాయాలాజహోమాదికర్మణి। ప్రాయశ్చిత్తపరస్యాపిస్వాధ్యాయనిరతస్యచేతి। ఆదిశబ్దేన శేషహోమాంతకర్మకలాపఉచ్యతే॥ ఏకాదశ్యాదివ్రతవిషయేవిష్ణురహస్య వచనం। సూతకేమృతకేచైవనత్యాజ్యంద్వాదశీవ్రతం। ఏకాదశీవ్రతంకుర్యాన్నిత్యంకామ్యంతువర్జయేదితి - ఏకాదశీవ్రతంనిత్యంకామ్యంచేతిద్వివిధం-తత్రనిత్యంసూతకేపికర్తవ్యం- కామ్యంతునకర్తవ్యం- పూర్వోపక్రాంతంచేత్కామ్యమపికర్తవ్యం- తథాచకౌర్మే॥ శ్లో॥ కామ్యోపవాసేప్రక్రాంతేఅంతరామృతసూతకే। తత్రకామ్యవ్రతంకుర్యాద్దానాధ్యయనవర్జితమితి। దానాధ్యయనవ్యతిరిక్తంసర్వం వ్రతదినేకృత్వా శుద్ధిదినేదానాధ్యయనేకుర్యాత్। వ్రతాంతరేష్వప్యయమేవన్యాయోబోధ్యః। పారాహేతుఇతికర్తవ్యతాయాస్సంకోచఉక్తః॥ శ్లో॥ సూతకేతునరస్స్నాత్వాప్రణమ్య శిరసాహరిం- ఏకాదశ్యాంనభుంజీతవ్రతమేతన్నలుప్యతే। మృతకేపినభుంజీతైకాదశ్యాంసదానరఇతి- ఉపరాగవిషయేవ్యాఘ్రః॥ శ్లో॥ స్మార్తకర్మపరిత్యాగోరాహోరన్యత్ర సూతకఇతిః రాహుదర్శనేతుసూతకేపిదానశ్రాద్ధాదికంస్మార్తకర్మకర్తవ్యమేవ- వృద్ధవసిష్ఠోపి॥ శ్లో॥మృతకేసూతకేచైవనదోషోరాహుదర్శనే। స్నాత్వాశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతదానంశార్యవివర్జితఇతి। విమోచనానంతరంపునరప్యాశౌచమేవ- అత్రేదమనుసంధేయం-

యజ్ఞమహాదానకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణబ్రహ్మచర్యాదికమాశౌచాపవాదే కంకణమయస్మింశ్చిదుపక్రాంతంచేత్తన్మధ్యేసూతకంమృతకంవాసంభవ తి జ్ఞాతీనాంతిలోదకదానమపినకర్తవ్యం। కింతుతత్కర్మసమాప్తౌ క ర్తవ్యం- తథాచ-దశాహమధ్యేసమాప్తిశ్చేత్తచ్ఛేషేణశుద్ధిః-తదూర్ధ్వం మాసత్రయమధ్యేచేత్త్రిరాత్రం- షణ్మాసమధ్యే పక్షిణీ- సంవత్సరమధ్యే చేదేకరాత్రం- సంవత్సరాదూర్ధ్వంచేత్ స్నానంకృత్వాతిలోదకంచకృ త్వాశుద్ధోభవతి- తథాచమనుః॥ శ్లో॥ అవిక్షీణోదకందద్యాదావ్రతస్యస మాపనాత్- సమాప్తేతూదకంకృత్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేదితి। ఆదిశ్య తఇత్యాదిష్టంకృచ్ఛ్రాదికంబ్రహ్మచర్యాదికంచ- తదస్యాస్తీత్యాదిష్టీ- త్రి రాత్రమితిపక్షిణ్యాదేరప్యుపలక్షణం॥

సంగ్రహస్తు.

బ్రహ్మచారిణాంయతీనాంచజ్ఞాతిమరణాదావాశౌచంనాస్తి- స్నాన మాత్రంకర్తవ్యం- పతితేమృతేగృహస్థానామపిస్నానమాత్రం-యజ్ఞేషుదీ క్షితానాంపత్నీనాంచదీక్షణీయ్యాప్రభృత్యవభృథసమాప్తిపర్యంతమాశౌ చంనాస్తి-ఋత్విజాంతుమంత్రవరణప్రభృతిప్రయోగపరిసమాప్తిపర్యంత మాశౌచంనాస్తి- వివాహేనాందీముఖప్రభృతికన్యావరయోశ్శేషహో మాంతవివాహసమాప్తిపర్యంతమాశౌచంనాస్తి- వస్తుతస్తుకంకణమోచన పర్యంతమాశౌచంనాస్తి- కన్యామాతాపిత్రోస్తుకన్యాదానపర్యంతమేవ- శ్రాద్ధకర్తృభోక్త్రోః పాదప్రక్షాళనానంతరభావిత్రితీయనిమంత్రణ ప్రభృతితత్సమాప్తిపర్యంతమాశౌచంనాస్తి-ఆపదితుపాకక్రియాపరిసమా ప్తిప్రభృత్యాశౌచంనాస్తి- యద్వాఆపదితుకర్తుఃపాకసమాప్తిప్రభృతి అనా పదిసంకల్పప్రభృతి- భోక్తుస్తుత్రితీయనిమంత్రణప్రభృత్యేవ- కృచ్ఛ్రాదివ్ర తేషు ప్రాయశ్చిత్తేషుచశాంతిహోమాదిషుదేవతాప్రతిష్ఠాదిషుమంత్రపు రశ్చర్యాదిషుచసంకల్పప్రభృతితత్సమాప్తిపర్యంతమాశౌచంనాస్తి- సీమం తేపుంసవనేచనాందీముఖప్రభృతితత్సమాప్తిపర్యన్తంవధూవరయోరాశౌ చంనాస్తి- జాతకర్మనామకరణాదిషుస్నానాంతేషుసంస్కారకర్మసునాం దీముఖప్రభృతితత్సమాప్తిపర్యంతంకుమారాచార్యయోరాశౌచంనాస్తి.

ష్ఠితం యత్ర యత్ర నాందీముఖం విహితం తత్ర సర్వత్రాపి తత్ప్రభృతి ప్రధాన కర్మ సమాప్తిపర్యంతమాశౌచం నాస్తి - సప్తపాకయజ్ఞేషు సంకల్ప ప్రభృతి తత్సమాప్తిపర్యంతమాశౌచం నాస్తి - ఏతేషు సర్వేషు కర్మసు శ్రవణకాలే స్నానమాత్రం కృత్వా కర్మసమాప్త్యనంతరం తత్తదాశౌచం గ్రాహ్యం. ఆశౌచమధ్యే సమాప్తిశ్చేత్తచ్ఛేషేణ శుద్ధిః - ఆశౌచేతిక్రాంతే తు జ్ఞాతివిషయే మాసత్రయే త్రిరాత్రం - షణ్మాసమధ్యే పక్షిణీ - సంవత్సరమధ్యే చేదేకరాత్రం తదూర్ధ్వం తు స్నానమాత్రం కృత్వా తిలోదకం చ కృత్వా శుద్ధో భవతి. మాతులాదివిషయే తు త్రిరాత్రాద్యాశౌచమధ్యే కర్మసమాప్తిశ్చేత్తచ్ఛేషేణ శుద్ధిః - త్రిరాత్రాదావతిక్రాంతే స్నానమాత్రం - సంధ్యాజపవైశ్వదేవాదిమధ్యే జననమరణశ్రవణే స్నానం కృత్వా కర్మ సమాప్య పశ్చాదాశౌచం గ్రాహ్యం - జపమధ్యే మంత్రన్యాసవత ఉత్థానాసంభవే స్నానం నాస్తీతి విశేషః - యజ్ఞే వివాహాదిషు మాతాపితృమరణం చేత్కనిష్ఠస్య స్నానమాత్రం - జ్యేష్ఠస్తు దీక్షారూపం శాలాయాం నిధాయ శ్మశానం గత్వా దహనం కృత్వా స్నాత్వా పునశ్శాలామాగత్య పూర్వవద్దీక్షారూపం ధృత్వా దర్భపుంజీళైః పునరాత్మానం పావయిత్వా యజ్ఞశేషం ప్రాగవభృథాత్కృత్వా సంచయనప్రభృతిదశాహకృత్యమేకోద్దిష్టం చ కృత్వావభృథప్రభృతి యజ్ఞసంస్థాప్య షోడశాదికం కుర్యాదితి కేచిత్ - అన్యే తు అవభృథస్నానమపి కృత్వా పశ్చాద్దశాహకృత్యం కుర్యాదిత్యాహుః - వస్తుతస్తు ద్వితీయపక్ష ఏవ సాధుః - కనిష్ఠస్సమీపే స్థితశ్చేత్సంచయనాదికం తేన కార్యం - జ్యేష్ఠో దేశాంతరే స్థితశ్చేత్కనిష్ఠస్య జ్యేష్ఠన్యాయః - వివాహేప్యేవమేవ - పరం తు శేషహోమాంతం సర్వం కృత్వా పశ్చాత్పిత్రోరుత్తరక్రియాః కుర్యాదితి విశేషః - ప్రధానహోమాదారభ్య శేషహోమమధ్యే దంపత్యోరన్యతరస్య వా మరణే తదానీమేవ శేషహోమాంతం సర్వం కృత్వా సంస్కారం కుర్యాత్ - పౌండరీకాదిమహాయజ్ఞేషు దశాహమధ్యే యజ్ఞసమాప్త్యభావే సంచయనాదిదశాహకృత్యమేకోద్దిష్టం చ కనిష్ఠేన కారయిత్వా షోడశాదికం జ్యేష్ఠః కుర్యాత్ - ఏకపుత్రశ్చేదేకోద్దిష్టాంతమన్యేన కారయేత్ । ఉపనయనే నాందీముఖానంతరం గాయత్ర్యుపదేశాత్పూర్వం మాతాపితృమరణం చేత్సద్యస్స్నాత్వా శీఘ్రమేవ గాయత్ర్యుప

దేశంకారయిత్వాశ్మశానంగత్వా దహనంకృత్వా పునర్గృహమాగత్యక
ర్మసమాప్త్యనంతరంసంచయనాదికంకుర్యాత్- వటుఃకనిష్ఠశ్చేత్స్నా
నమాత్రంకుర్యాత్- శ్మశానం నగచ్ఛేత్- జ్యేష్ఠోదేశాంతరేస్థితశ్చేత్కనిష్ఠ
ఏవపూర్వోక్తక్రమేణజ్యేష్ఠవత్కుర్యాత్-రాజ్ఞాంయుద్ధాదౌప్రసక్తేప్రా
స్థానికశాంతి హోమా దావాశౌచంనాస్తి- పురోహితాదేరప్యనన్యసా
ధ్యమంత్రాభిచారాదిష్వాశౌచంనాస్తి - వైద్యానాంధాతుపరీక్షాదౌవై
ద్యాంతస్యాభావేసూతకంనాస్తి- దాసీదాసాదీనాందాసాంతరాభావేభా
ర్యాపుత్రాదిభిరశక్యేకార్యేకర్తవ్యేసూతకంనాస్తి- రాజభృత్యానామ
నన్యసాధ్యేకర్మణిసూతకంనాస్తి- వ్యాధితస్య కర్మవిపాకాదౌకర్తవ్యే
అశక్యేచకాలవిళంబేసూతకంనాస్తి- ముమూర్షోరుత్క్రాంతిదానాదౌ
కర్తవ్యే సూతకంనాస్తి- దుర్భిక్షాదౌ ప్రాణసంశయేప్రాప్తే ప్రతిగ్ర
హాదిష్వాశౌచంనాస్తి- వైశ్యానాంకృషికాలాత్యయేప్రసక్తేగోమంగళాది
ష్వాశౌచంనాస్తి- రాజపురోహితవైద్యాదీనాంఅనన్యసాధ్యఏవకర్మణ్యా
శౌచాభావః- అన్యసాధ్యేనిత్యనైమిత్తికాదికర్మసుచాశౌచమస్త్యేవశ్రా
ద్ధేత్రితీయనిమంత్రణానంతరం పాకోపకల్పనసంకల్పానంతరం వాశౌచే
ప్రాప్తేసద్యస్స్నాత్వాస్వయమేవశ్రాద్ధంకుర్యాత్- పక్వాన్నమస్యేవా
శౌచరహితేనపరివేషయేత్- పాత్రస్థితాన్నప్రోక్షణంభోక్తాకుర్యాత్-అ
న్నత్యాగంతుస్వయమస్పృష్ట్వైవకుర్యాత్- భోక్తుస్తుత్రితీయనిమంత్రణ
ప్రభృత్యేవాశౌచాభావః- ఆశౌచమధ్యేఏకాదశీచేత్- స్నాత్వాహరింహ
రంవామనసాధ్యాత్వా ప్రణమ్య ఉపవాసంకృత్వా ద్వాదశ్యాంప్రాత
స్స్నాత్వాహరింహరంవామనసాధ్యాత్వాప్రణమ్య పారణాంకుర్యాత్।
తదేవవ్రతంకామ్యంచెన్నకర్తవ్యం-కామ్యమపిపూర్వముపక్రాంతంచేద
వశ్యంకర్తవ్యం- వ్రతాంతరేష్వపినిత్యకామ్యేష్వయమేవన్యాయః - ఆశౌ
చమధ్యేచంద్రసూర్యోపరాగేస్నాత్వా మోచనపర్యంతందానశ్రాద్ధజ
పహోమాదికంసర్వంకుర్యాత్- విమోచనానంతరంపునరప్యాశౌచం॥ఇ
తిశ్రీవేంకటాంబాగర్భసంభూతశ్రీసుబ్రహ్మణ్యసుధీవరవిరచితాయామభిన
వషడశీతివ్యాఖ్యాయాం-ధర్మప్రదీపికాఖ్యాయాం-మాశౌచాపవాదనిర్ణయః॥

ఆశౌచనియమనిర్ణయః.

ఆశౌచనియమాః- మూ॥ ప్రేతకార్యంచసంధ్యాంచవినా వైతానకర్మచ। అన్యకర్మసువిప్రస్యనాధికారోస్తిసూతకే ॥

వ్యా॥ వైతానకర్మాగ్నిహోత్రం-విప్రస్యేతిక్షత్రియవైశ్యయో రప్యుపలక్షణం॥

మూ॥ వైతానంప్రేతకార్యంచమంత్రోచ్చారణపూర్వకం। స్నానంకృత్వార్ద్రవస్త్రస్సన్ కుర్యాదితివినిశ్చయః ॥

వ్యా ॥ ఇదంచదహనసంచయనాదివిషయం- నవశ్రాద్ధాదిషుతు వేదమంత్రోనాస్తి॥

మూ॥ సంధ్యామానసమంత్రస్స్యాత్ప్రాణాయామస్త్వమంత్రకః। అర్ఘ్యాంవాచికమంత్రంస్యాదితిసంధ్యావిధిర్భవేత్ ॥

వ్యా॥ మార్జనాదౌమనసామంత్రాన్స్మరేత్-అర్ఘ్యమంత్రంవాచాస మ్యగుచ్చారయేత్- ప్రాణాయామమంత్రాస్తుమనసాపినస్మరేత్॥

మూ ॥ అగ్నావౌపాసనేహోమమన్యగోత్రేణకారయేత్ ॥

వ్యా॥ స్పష్టం॥ మూ॥ దైవతాంతరనామానిసూతకేనైవకీర్తయేత్। పరమేశ్వరనామానిసమ్యగేవతుకీర్తయేత్ ॥

వ్యా ॥ అగ్న్యాదయోదేవతాంతరాణి ॥

మూ ॥ అధశ్శాయీబ్రహ్మచారీప్రతిగ్రహవివర్జితః। దేవాలయప్రవేశంచతాంబూలంచవివర్జయేత్। అన్యోన్యంనస్పృశేరంశ్చసూతకస్యాసమాపనాత్। సపిండావాసపిండావేత్యేవం శాస్త్రవినిర్ణయః। సపిండానాంతుసంస్పర్శేసచేలస్నానమాత్రకం। అసపిండస్పర్శనేతుప్రాయశ్చిత్తముదీరితం ॥

వ్యా ॥ అసపిండాశౌచిస్పర్శనేసాంతపనాదికంప్రాయశ్చిత్తమస్మాభిఃప్రసవాశౌచప్రకరణేప్రతిపాదితం॥

మూ ॥ ఆశౌచాంతేతుసంప్రాప్తేగోమయాదివిలేపనైః। గృహశుద్ధిర్విధాతవ్యాపుణ్యాహంచైవవాచయేత్ ॥

వ్యా ॥ స్పష్టం-అథస్మృతివచనాని-తత్రశంఖః ॥

శ్లో॥ దానంప్రతిగ్రహోహోమస్స్వాధ్యాయఃపితృకర్మచ। ప్రేతపిండక్రియావర్జమాశౌచేవినివర్తత ఇతి।జాబాలిరపి॥ శ్లో॥ సంధ్యాంపంచమహాయజ్ఞాన్ నైత్యకంస్మృతికర్మచ। తన్మధ్యే హాపయేదేవమాశౌచాంతేపునఃక్రియేతి। సంధ్యానిషేధో వాచికసంధ్యావిషయః - నతుసర్వాత్మనానిషేధః - తథాచపులస్త్యః॥ శ్లో॥సంధ్యామిష్టించరుంహోమంయావజ్జీవంసమాచరేత్। నత్యజేత్సూతకేవాపిత్యజన్గచ్ఛేదధోద్విజః॥ సూతకేమృతకేచైవసంధ్యాకర్మనసంత్యజేత్। మనసోచ్చారయన్మంత్రాన్ ప్రాణాయామమృతేద్విజ ఇతి। ఇష్టిర్దర్శపూర్ణమాసౌ- చరుఃస్థాలీపాకః- హోమః అగ్నిహోత్రం- ఇష్టిచరుగ్రహణంఇష్టిస్థాలీపాకయోరపిత్యాగోనసంభవతి- కిముతాగ్నిహోత్రస్యేతికైముతికన్యాయేనాగ్నిహోత్రస్యావశ్యకర్తవ్యత్వసిద్ధ్యర్థం-నతుతయోరపికర్తవ్యతాసిద్ధ్యర్థమితికేచిద్వ్యాఖ్యాతారః - పైఠీనసిరపి॥ సూ॥ సూతకేసావిత్ర్యాంజలింప్రక్షిప్యప్రదక్షిణీకృత్యసూర్యంధ్యాయన్నమస్కుర్యాదితి। భరద్వాజోపి॥శ్లో॥ సూతకేమృతకేకుర్యాత్ ప్రాణాయామమంత్రకం। తథామార్జనమంత్రాంస్తుమనసోచ్చార్యమార్జయేత్। గాయత్రీంసమ్యగుచ్చార్యసూర్యాయార్ఘ్యంనివేదయేత్। మార్జనంతునవాకార్యముపస్థానంచనైవహీతి। ఉపస్థానంసూర్యోపస్థానం- గాయత్రీజపవిషయే విశేషమాహ వ్యాసః॥ శ్లో॥ ప్రక్షిపేత్సూతకేత్వర్ఘ్యంగాయత్రీంసమ్యగుచ్చరన్। దత్వాప్రదక్షిణంకుర్యాత్సూర్యంధ్యాయేద్ద్విజోత్తమః। దశకృత్వస్తుగాయత్రీంమనసైవాశుచిఃస్మరేదితి। ఆశ్వలాయనోపి॥ శ్లో॥ అపన్నశ్చాశుచిఃకాలేతిష్ఠన్నపిజపేద్దశేతి। జపాంతేఉత్తమేశిఖరేజాతఇతిమంత్రంమనసాస్మరేత్। విష్ణురపి॥ సూ॥ ఆశౌచేహోమదానప్రతిగ్రహస్వాధ్యాయానివర్తంతేనాశౌచేకస్యచిదశ్నీయాదితి- కస్యచిత్సపిండవ్యతిరిక్తస్యాన్నంనాశ్నీయాదిత్యర్థః। హోమోవైశ్వదేవః-ఔపాసనంత్వన్యగోత్రేణకారయితవ్యమేవ- తథాచసంవర్తః॥ శ్లో॥ విప్రోదశాహమాసీతవైశ్వదేవవివర్జితఇతి- గోభిలోపి॥ శ్లో॥ అగ్నిహోత్రేతుహోమార్థంశుద్ధిస్స్యాత్కాలికీస్మృతా - పంచయజ్ఞాన్నకుర్వీతహ్యశుద్ధఃపునరేవసఇతిమనురపి॥ శ్లో॥ దర్శం

చేత్పూర్ణమాసంచకర్మవైతానికంచయత్। సూతకేపిత్యజేన్మోహాత్ప్రా
యశ్చిత్తీయతేహిసఇతి। జాతుకర్ణ్యోఽపి॥ శ్లో॥ సూతకేతుసముత్పన్నే స్మా
ర్తకర్మకథంభవేత్। పిండయజ్ఞంచరుంహోమమన్యగోత్రేణకారయేది
తి। పిండయజ్ఞాదయఃస్మార్తౌపాసనసాధ్యావివక్షితాః- స్మార్తకర్మక
థంభవేదిత్యుపక్రమాత్ - అన్యగోత్రేణతదనుష్ఠానసమయే యజమాన
స్స్నాత్వార్ద్రవస్త్రస్సన్ స్వయముద్దేశత్యాగౌకుర్యాత్। తయోరనన్య
సాధ్యత్వాదితిస్మృత్యర్థసారాదిషుప్రతిపాదితం- బృహస్పతిరపి॥శ్లో॥ సూ
తకేమృతకేచైవత్వశక్తౌశ్రాద్ధభోజనే। ప్రవాసాదినిమిత్తేషుహావయేన్న
తుహాపయేదితి। పునస్సఏవ॥ శ్లో॥జన్మహాన్యోర్వితానస్యకర్మత్యాగోనవి
ద్యతే। శాలాగ్నౌకేవలేహోమఃకార్యఏవాన్యగోత్రజైరితి। వితానస్యశ్రౌ
తకర్మణః- కేవలేశాలాగ్నౌఔపాసనేకేవలత్వమగ్న్యంతరాసమవహి
తత్వం- అగ్నిహోత్రంస్వయంకర్తవ్యమౌపాసనమన్యగోత్రేణకార
యితవ్యమిత్యర్థః। స్వయంతరణమన్యాభావేవేదితవ్యం। తథాచకణ్వః॥
శ్లో॥ అగ్నిహోత్రహవంకుర్యాదన్యాభావేస్వయంతువా। కుర్యాత్స్నా
త్వార్ద్రవాసాస్తుతస్మాత్కాలాదృతేశుచిరితి। అశుచిరితిచ్ఛేదః- దేవతా
నామకీర్తనవిషయే ఆపస్తంబః॥ సూ॥ దేవతాభిధానంచాప్రయతఇతివర్జ
యేదితిప్రకృతం- అప్రయతఆశౌచీ- ధ్యానేతునదోషః- తథాచశ్రుతిః। న
హ్యస్తిమనసఉపఘాతోంతరేణమలవద్వాససీంసూతికాంశవస్పృష్టకంచేతి
శవస్పృష్టకశ్శవసంస్కర్తా- భరద్వాజోపి॥ శ్లో॥ మనోహిశుద్ధమస్యత్ర
సూతోదక్యాశవస్పృశఇతి। పరమేశ్వరనామకీర్తనేధ్యానేచనదోషః॥శ్లో॥
దేవతాంతరనామానినాశుచిఃపరికీర్తయేత్। నారాయణస్య నామానిసర్వ
దాపరికీర్తయేదితిస్మరణాత్। పరమేశ్వరవందనప్రదక్షిణాదికంతునకర్త
వ్యం-తథాచవారాహేద్వాత్రింశదుపచారపరిగణనే॥శ్లో॥ ఉచ్ఛిష్టేచైవచా
శౌచేభగవద్వందనాదికమితి! పునస్తత్రైవ॥శ్లో॥మందిరంసప్రవేష్టవ్యం ప్ర
విష్టస్యఫలంశృణు। సార్గాలీంయోనిమావిశ్యజన్మానినవపంచచ। భవిష్యతివరా
రోహేవ్యాధిఃక్రూరోతినిష్ఠురఇతి। ఆపస్తంబస్తుబ్రాహ్మణేభ్యోపిప్ర
ణామోనకర్తవ్యఇత్యాహ॥ సూ॥ అప్రయతేననాభివాదంతథాప్రయ్యా

తాయాం ప్రయతశ్చ న ప్రత్యభివదేదితి బోధాయనోపి ॥ సూ ॥ నోదకుంభహ స్తోభివాదయేన్న పుష్పహస్తో నాశుచిరితి । అశుచిర్జననాద్యాశౌచవాన్ - బ్రహ్మచర్యాదివిషయే గౌతమః ॥ సూ ॥ అధశ్శయ్యాసనా బ్రహ్మచారిణస్సర్వే సమాసీరన్నితి । మార్కండేయోపి ॥ శ్లో ॥ కృతలబ్ధాశనాశ్చైవ భవేయుస్సుసమాహితాః । నచైవ మాంసమశ్నీయుః వ్రజేయుశ్చ న యోషితమితి లబ్ధమయాచితోపనతం - తదపి క్షారలవణవర్జం భోక్తవ్యం - తథా చ మనుః ॥ శ్లో ॥ అక్షారలవణాన్నాస్స్యుర్నిమజ్జేయుశ్చ తే త్ర్యహం । మాంసాశనం చ నాశ్నీయుశ్శయీరంశ్చ పృథక్క్షితావితి । పృథగిత్యనేన పరకీయదేహస్పర్శస్య వ్యుదాసః - క్షితావిత్యనేన ఖట్వాతల్పయోర్వ్యుదాసః - యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ శ్లో ॥ కృతలబ్ధాశనా భూమౌ స్వపేయుస్తే పృథక్పృథగితి । వసిష్ఠస్తు త్రిరాత్రమేవ కృతాయాచితాన్నభోజనమనశనం వా కర్తవ్యమిత్యాహ ॥ సూ ॥ అధః ప్రస్తరే త్ర్యహమనశ్నంత ఆసీరన్ । కృతేనోత్పన్నేన వా వర్తేరన్నితి । ఉత్పన్నమయాచితలబ్ధం - అధః ప్రస్తరో నామ ఆశౌచినామాసనయోగ్యస్తృణమయః కటః - ఆశ్వలాయనస్త్వేకరాత్రమేవేత్యాహ ॥ సూ ॥ నైతస్యాం రాత్ర్యామన్నం పచేరన్ కృతేనోపలబ్ధేన వా వర్తేరన్నితి - అంగిరా అపి ॥ శ్లో ॥ నాశ్నీయుస్తద్దినే సర్వే చౌరసాద్యాస్సపిండకాః । దశరాత్రం భవంత్యేతే లవణక్షారవర్జితాః ॥ తైలతాంబూలహీనాశ్చ ఏకభుక్తాజితేంద్రియా ఇతి । తస్మాదేకరాత్రం త్రిరాత్రం వా అనశనం కృతాయాచితాన్నభోజనం వా కర్తవ్యం - దశరాత్రం క్షారలవణవర్జం స్వగృహే పక్వమేవ భోక్తవ్యం - ఆశ్వలాయనస్తు త్రిరాత్రం వా క్షారలవణవర్జమిత్యాహ ॥ సూ ॥ త్రిరాత్రమక్షారలవణాశినస్స్యుర్ద్వాదశరాత్రం వా మహాగురుష్వితి - తథా చ త్రిరాత్రం దశరాత్రం వా క్షారలవణవర్జం భోక్తవ్యం - తదప్యేకవారం దివా - న రాత్రౌ - తథా చ విష్ణుపురాణం ॥ శ్లో ॥ దివా చ భక్తం భోక్తవ్యం న మాంసం మనుజర్షభేతి । తదపి జ్ఞాతిభిస్సర్వైరేకత్ర సహైవ భోక్తవ్యం తథా చ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేహ్ని త్రితీయే చ పంచమే సప్తమే తథా । జ్ఞాతిభిస్సహ భోక్తవ్యమేతత్ప్రేతేషు దుర్లభమితి । ఆశ్వలాయనోపి ॥ శ్లో ॥ సంతృప్తేషు సపిండేషు భోజనైర్విషమేహని । నిత్యం వా ప్రాగశదినాత్ప్రేతశ్చాతీవ

తృప్యతి। తేషాంతృప్త్యైకథాలాప్యైస్సహైకత్రైవభోజనాత్ ।ఆసుతృప్య
న్త్వితత్పే త్వాత్తత్పే త్వితస్యాతిదుర్లభమితి। ఆశౌచనియమజాతంసర్వమపి
శావాశౌచేనుష్ఠేయం- ప్రసవాశౌచేతున్నైతావంతోనియమాః - కింతునిత్య
నైమిత్తికపరిత్యాగో బ్రహ్మచర్యందానప్రతిగ్రహాదివర్జనంచ - తాం
బూలాదికంతునవర్జనీయం-తద్వర్జనస్యశావాశౌచప్రకరణస్థత్వాత్।అ
ధశ్శయ్యాసనా బ్రహ్మచారిణఇతిగౌతమవచనాదారభ్యయావన్తివచనాన్యు
దాహృతానిస్యుః తానిసర్వాణి శావాశౌచప్రకరణస్థాని - అన్యానిసా
ధారణానీతిబోధ్యం ॥

ఆశౌచాంతకర్తవ్యనిర్ణయః.

ఆశౌచాంతేకృత్యమాహాపంవర్తః॥ శ్లో ॥ ఆశౌచేనిర్గతేకుర్యాద్గృహ
మార్జనలేపనే సవాసాజలమాప్లుత్యశుద్ధఃపుణ్యాహవాచనైరితి।వసిష్ఠోపి॥
శ్లో॥ ఆశౌచాంతేతుకర్తవ్యం బ్రాహ్మణైరభిషేచనం । ఋగ్భిర్యజుర్భి
శ్ఛందోగైరగ్లింగైఃపావమానికైః।ఆశిషశ్చగృహీత్వాథశ్రాద్ధకర్మసమా
చరేదితి। శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం- వ్యాసోపి॥ శ్లో॥ సంపూజ్యగంధపుష్పాద్యైః
బ్రాహ్మణాన్స్వస్తివాచయేత్ । ధర్మకర్మణిసంకల్పే సంగ్రామేద్భు
తదర్శనే । యజ్ఞార్థేచప్రతిష్ఠాదౌసర్వసంస్కారకర్మసు । శుద్ధికామ
స్తుష్టికామశ్చైయస్కామశ్చనిత్యశఇతి। తస్మాదాశౌచాంతేశుద్ధికామేనపు
ణ్యాహవాచనంకర్తవ్యం- క్షత్రియవైశ్యశూద్రాణాంప్రకారోభిన్నః॥
శ్లో॥ పుణ్యాహవాచనంచైవం బ్రాహ్మణస్యవిధీయతే । ఏతదేవత్రిరోంకా
రం కుర్యాత్ క్షత్రియవైశ్యయోః। మంత్రవర్జంతుశూద్రాణాంకుర్యా
త్పుణ్యాహం స్త్వితి। వచనేనైవవిప్రస్యవృద్ధిరస్త్వితి వాచకమితిస్మరణాత్।
క్షత్రియవైశ్యయోరోంకారోచ్చారణపూర్వకంత్రివారంపుణ్యాహమస్త్వి
తివదేత్ - శూద్రాణాంతుకేవలంపుణ్యాహమస్త్వితిబ్రూయాత్-ప్ర
ణవంవర్జయేత్ - వైదికమంత్రాభావేపిబ్రాహ్మణవచనేనైవశుద్ధివృ
ద్ధ్యాదికంభవతి - అస్మిన్నర్థేసంశయోమాభూదిత్యాహత్రివాచకమితి
త్రిరుక్తేసంశయాభావస్యలోకసిద్ధత్వాత్- పుణ్యాహవాచనానంతరమేకా
దశద్వాదశయోరహ్నోః కర్తవ్యానికర్మాణికుర్యాత్॥

మూ॥ సునివృత్తాక్రియాచేత్స్యాదాశౌచనియమైస్సహ ।
ప్రాప్నువంతిపితృత్వంహిప్రయాతాఃకర్తృబంధవః ॥

వ్యా॥ ప్రయాతాఃమృతాః - కర్తృబంధవోమాతాపిత్రాదయః - పితృత్వంనామస్వకీయపుణ్యకర్మఫలానుభవయోగ్యతా - తదనుకూలదేహవిశేషప్రాప్తిర్వా - తథాచపితృభావంప్రాప్తామాతాపిత్రాదయః స్వకృతపుణ్యఫలంపుత్రాదిభిర్దినేదినేతత్తత్పుణ్యకాలవిశేషేషుచతత్తత్కర్మవిశేషేషుచక్రియమాణేనదానశ్రాద్ధాదినానిస్పాదితంచిరకాలభోగ్యంఫలాతిశయంచానుభవంతఃసర్వదాపుత్రాదీనాంవంశాభివృద్ధిమభ్యుదయాతిశయంచప్రార్థయంతే - తత్ప్రసాదేనచాయందీర్ఘాయుస్సత్సంతానఃశ్రేయస్వీచభవతీత్యాహ॥

పిత్రాదిప్రసాదేనపుత్రాదేః వంశాభివృద్ధినిఖిల
శ్రేయఃప్రాప్తినిర్ణయః.

మూ॥ పితౄణాంచప్రసాదేనకర్తుర్వంశోభివర్ధతే । శ్రే
యసాంచాభివృద్ధిస్స్యాద్భాయసాముత్తరోత్తరం ॥

వ్యా॥ దేవబ్రాహ్మణసంతర్పణాపేక్షయాపితృసంతర్పణమేవసర్వేషాంపరమోధర్మః - తేషాంజననపోషణసంస్కారణాదినాప్రత్యాసన్నతమత్వాద్దేవబ్రాహ్మణసంతర్పణార్థేషుసర్వేష్వపిశుభకర్మసుపితౄణామేవప్రథమంపూజ్యత్వాచ్చ - తథాహి - అగ్నిష్టోమాదిషుసర్వేషుయజ్ఞేషునాందీముఖేనప్రాగేవపితౄన్సంతర్పయిత్వాపశ్చాద్దేవాన్ యజతి - వివాహోపనయనసీమంతపుంసవనాదిషునాందీముఖంకృత్వాపశ్చాద్దేవతత్తద్దేవాన్ప్రీణయతి - తీర్థయాత్రయాంతత్తత్పుణ్యక్షేత్రాణిప్రవిశ్యప్రథమంతీర్థశ్రాద్ధంకృత్వాతత్తత్తీర్థాధిష్ఠాతారంజగదీశ్వరమారాధయతి - ఇదంచసర్వంమాతాపిత్రాదీనాంపితృత్వప్రాప్తావేవసంఘటతే - తదభావేతేషాంనాందీముఖాదికంప్రతిదేవతాత్వాయోగాత్ తతశ్చపుత్రాదీనాంకస్మిన్నపికర్మణ్యధికారాభావఃసిద్ధఏవ - ఆశౌచనియమాన్వితైః - పుత్రాదిభిఃక్రియాయాంకృతాయాంపితృత్వంప్రాప్తా

మాతాపిత్రాద్యయఃస్వకీయపుణ్యాకర్మఫలంపుత్రాదికృతదానశ్రాద్ధాదిజనితం ఫలాతిశయంచానుభవంతః పరమోపకారిణాంపుత్రాదీనాం శాశ్వతాని శ్రేయాంసి ప్రార్థయంతే- లోకేహి అనుపకారిణాపుత్రాదీనాంమాతాపిత్రాదయస్సర్వదైవశ్రేయాంసి ప్రార్థయమానాదృశ్యంతే- కిముపక్తవ్యంమహోపకారిణః పుత్రాదేః శ్రేయాంసిప్రార్థయంతఇతి- అతస్తేషామాశిషాపుత్రాదీనాం దీర్ఘమాయుస్సార్వకాలికమారోగ్యమాచంద్రార్కం వంశాభివృద్ధిరుత్తరోత్తరశ్రేయోభివృద్ధిశ్చభవతీతి। తేనకృతైషా విదుషామభినవషడశీతిభావబోధార్థం ధర్మప్రదీపికాఖ్యా వ్యాఖ్యా జియ్యాదతీవవిఖ్యాతా ॥... ....

ఇతిశ్రీవేంకటాంబాగర్భసంభూత శ్రీసుబ్రంహ్మణ్యసుధీవర
విరచితాయా మభినవషడశీతివ్యాఖ్యాయాం- ధర్మ
ప్రదీపికాఖ్యాయాం- పిత్రాదిప్రసాదేన
పుత్రాదేః వంశాభివృద్ధినిఖిల
శ్రేయః ప్రాప్తినిర్ణయః.

అభినవషడశీతిః- సవ్యాఖ్యా సమాప్తా.

శ్రీ ర[illegible]

శ్రీ వి[illegible] న[illegible]

శ్రీమత్పారాశర్యవ్యాస[illegible]వర్య[illegible]ంద
మరందబిందు సందోహ[illegible]మాన పంచమవేదాపర
నామధేయ జేగీయమాన శ్రీమన్మహా
భారతాంతర్గతానుశాసనిక పర్వ
సుపర్వతరుఫలాయమానమ్.
శ్రీమత్సకలబుధజనాస్వాద్యమానమ్.

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య
శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితభాష్యసహితమ్.

శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామ స్తోత్రమ్.

మహీశూర్ - గోపాలశాస్త్రిణా
సమ్యక్పరిశోధితమ్.

శ్రీమచ్చెన్నానగరనివాసినా

బరూరు - త్యాగరాయశాస్త్రిణా

స్వకీయ
గీర్వాణభాషారత్నాకరముద్రాక్షరశాలాయామ్
ముద్రితమ్.

మహాజనామోదాయ జగతిచిరం విజయతామ్.

చెన్నపట్టణము.
౧౮౭౮ సం॥

☞ ఈవిష్ణుదివ్య సహస్రనామస్తోత్ర భాష్యము ప్రళయజిత్పురము
పరమేష్ఠిపురము, మహీశూర్, యీదేశంబులనుండి తెప్పించబడిన తాళ
త్రగ్రంథంబుల నునిచికొని నతిప్రయాసనొంది పరిష్కరించిముద్రితురాం
తంబొనర్చినాడను.—మఱియు నేతద్గ్రంథాంతమునందుశ్రీకృష్ణ తాండవస్తో
త్రంబును, శ్రీకృష్ణలహరియును జేర్చియున్నాడనుచూడుడు.

బరూరు - త్యాగరాయశాస్త్రిలు

శ్రీ ర స్తు.

ఓంనమోవాసుదేవాయ.

శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామస్తోత్రప్రారంభః.

వైశంపాయనః ॥ శ్రుత్వాధర్మానశేషేణపావనానిచసర్వశః। యుధిష్ఠిరశ్శాంతనవంపునరేవాభ్యభాషత॥ ౧॥ యుధిష్ఠిరః ॥ కిమేకందైవతంలో

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య
శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదవిరచిత శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామస్తోత్రభాష్య
ప్రారంభః.

శ్లో॥ సచ్చిదానందరూపాయకృష్ణాయాక్లిష్టకారిణే।నమోవేదాంతవేద్యాయ గురవేబుద్ధిసాక్షిణే॥ యస్యస్మరణమాత్రేణజన్మసంసారబంధనాత్ । విముచ్యతేనమస్తస్మైవిష్ణవేప్రభవిష్ణవే॥ ❋

కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసంసర్వలోకహితేరతమ్ । వేదాబ్జభాస్కరంవందేశమాదినిలయంమునిమ్ ॥ సహస్రమూర్తేః పురుషోత్తమస్యసహస్రనేత్రాననపాదబాహోః। సహస్రనామస్తవనంప్రశస్తం నిరుచ్యతేజన్మజరాదిశాంత్యై— శ్రీవైశంపాయనోజనమేజయం ప్రత్యువాచ ॥ శ్రుత్వేతి॥ ధర్మానభ్యుదయనిశ్శ్రేయసోత్పత్తిహేతుభూతాం శ్చోదనా లక్షణాన్పూర్వోక్తానశేషేణకార్త్స్న్యేనపావనానిపాపక్షయకారీణిధర్మరహస్యానిచసర్వశః సర్వప్రకారైః శ్రుత్వాయుధిష్ఠిరోధర్మపుత్రః శాంతనవంశంతనుసుతంభీష్మం సకలపురుషార్థసాధనమల్పప్రయాసమనల్పఫలదసుఖసంపాద్యముక్తమితికృత్వాపునరూర్జాయఏవాభ్యభాషతప్రశ్నంకృతవాన్ ॥ ౧ ॥ కిమేకమితి॥ కిమేకందైవతందేవఇత్యర్థః- స్వార్థేతద్ధితవిధానాత్ - లోకేలోకనహేతుభూతే సమస్తవిద్యాస్థానేఉక్తమితి ప్రథమప్రశ్నః - కింవాప్యేకంపరాయణం - అస్మిన్లోకే ఏకంపరాయణంకిం పరం అయనం ప్రాప్తవ్యం పరాయణంయదాజ్ఞ-యాప్రవర్తంతేయస్మిన్నిరీక్షితే - భిద్యతేహృదయగ్రం

కే కింవాప్యేకంపరాయణమ్ । స్తువంతఃకంకమర్చంతఃప్రాప్నుయుర్మానవా
శ్శుభమ్॥ ౨॥ కోధర్మస్సర్వధర్మాణాంభవతఃపరమోమతః । కింజపన్ముచ్య
తేజంతుర్జన్మసంసారబంధనాత్॥ ౩ ॥ భీష్మః ॥ జగత్ప్రభుందేవదేవమనన్తం

ద్యన్తేహృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతేసర్వసంశయాః । క్షీయంతేచాస్యకర్మాణితస్మిన్దృష్టేపరావరే॥
యస్యవిజ్ఞానమాత్రేణానందలక్షణోమోక్షః ప్రాప్యతే, యద్విద్వాన్నబిభే
తికుతశ్చనద్యత్ప్రవిష్టస్య నవిద్యతేపునర్భవః- యస్యచ వేదనాత్తదేవభవతి-
బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతీతి - యద్విహాయాఽపరః పంథానృణాంనాస్తి-
నాన్యఃపంథావిద్యతేయనాయేతి - తదుక్తమేకంపరాయణంచలోకేయత్త
త్కిమితిద్వితీయఃప్రశ్నః - కంకతమందేవంస్తువంతోగుణసంకీర్తనంకుర్వంతః
కంకతమందేవమర్చంతః - బాహ్యాభ్యంతరం చార్చనంబహువిధం కుర్వంతో
మానవామనుష్యాః శుభంకల్యాణం స్వర్గాపవర్గాదిఫలం ప్రాప్నుయుర్ల
భేరన్నితి పునఃప్రశ్నద్వయం ॥ ౨ ॥ కోధర్మఃపూర్వోక్తలక్షణః సర్వేషాం
ధర్మాణాంమధ్యేభవతః - పరమఃప్రకృష్టోమతోభిప్రేతఇత్యర్థః - ఇతిపంచ
మఃప్రశ్నః - కింజాప్యంజపన్నుచ్చైరుపాంశుమానసలక్షణంజపం కుర్వన్-
తథాచోక్తం ॥ యశ్శబ్దబోధజననఃపరేషాంశృణ్వతాంస్ఫుటమ్ । స్వాధ్యా
యవాచకఃప్రోక్తఉపాంశోరథలక్షణం ॥ ఓష్ఠయోస్స్పందమాత్రేణపరస్యా
శబ్దబోధకః । ఉపాంశురేషనిర్దిష్టస్సహస్రవాచకాజ్జపాత్ ॥ యత్పదాక్ష
రసంగత్యాపరిస్పందనవర్జితమ్ । చింతనంసర్వశబ్దానాం మానసంతంజపంవి
దుః ॥ జంతుర్జననధర్మా అనేనజంతుశబ్దేనజపార్చనస్తవనాదిషు యథాయో
గ్యంసర్వప్రాణినామధికారంసూచయతి - జన్మసంసారబంధనాత్ - జన్మా
జ్ఞానవిజృంభితానామవిద్యా కార్యాణాముపలక్షణం - సంసారః అవిద్యా
తాభ్యాంజన్మసంసారాభ్యాం యద్బంధనంతస్మాన్ముచ్యతే ముక్తోభవతీతిష
ష్ఠఃప్రశ్నః - ముచ్యతేజన్మసంసారబంధనాదితీదముపలక్షణమితరేషాంఫలా
నామపిఏతద్గ్రహణం మోక్షస్యప్రాధాన్యఖ్యాపనార్థం॥ ౩ ॥ సర్వేషాంప్ర
ప్రాణినాంభయహేతుః భీష్మో మోక్ష ధర్మాదీనాంప్రవక్తా సర్వజ్ఞఃషట్ప్ర
శ్నాఃకృతాః - తత్రయశ్చాంత్యోనంతరోజాప్యవిశేషస్థః- ప్రశ్నోనేనశ్లోకే
నపరిహ్రియతే॥ జగత్ప్రభుమితి॥ జగజ్జంగమాజంగమాత్మకంతస్యప్రభుం
స్వామినందేవదేవం దేవానాంబ్రహ్మాదీనామపి దేవమనంతందేశతః కాలతో
వస్తుతశ్చాపరిచ్ఛిన్నం పురుషోత్తమం క్షరాక్షరాభ్యాం కార్యకారణాభ్యా

పురుషోత్తమమ్ । స్తువన్నామసహస్రేణపురుషస్సతతోత్థితః॥౪॥ తమేవచా
ర్చయన్నిత్యంభక్త్యాపురుషమవ్యయమ్ । ధ్యాయంస్తువన్నమస్యంశ్చ యజ
మానస్తమేవచ॥ ౫॥ అనాదినిధనంవిష్ణుంసర్వలోకమహేశ్వరమ్ । లోకాధ్య
క్షంస్తువన్నిత్యంసర్వదుఃఖాతిగోభవేత్ ॥ ౬ ॥ బ్రహ్మణ్యంసర్వధర్మజ్ఞం
లోకానాంకీర్తివర్ధనమ్ । లోకనాథంమహద్భూతంసర్వభూతభవోద్భవమ్॥
౭ ॥ ఏషమేసర్వధర్మాణాంధర్మోఽధికతమోమతః। యద్భక్త్యాపుండరీకాక్షం

ముత్కృష్టం - నామసహస్రేణనామ్నాంసహస్రేణ స్తువన్గుణాన్సంకీర్త
యన్సతతోత్థితో నిరంతరముద్యుక్తః - పురుషః పూర్ణత్వాత్-పురిశయనా
ద్వాపురుషః- సర్వదుఃఖాతిగోభవేదితిసర్వత్రసంబధ్యతే॥ ౪ ॥ ఉత్తరేణ
శ్లోకేనచతుర్థఃప్రశ్నః పరిహ్రియతే ॥ తమేవచార్చయన్నితి ॥ బాహ్యమర్చ
నంకుర్వన్నిత్యంసర్వేషుకాలేషు భక్తిర్భజనతాత్పర్యంతయా భక్త్యాపురుష
మవ్యయం వినాశక్రియారహితం ధ్యాయన్ ఆభ్యంతరార్చనంకుర్వన్ స్తువ
న్పూర్వోక్తరీత్యాభక్త్యానమస్యన్ నమస్కారంకుర్వన్పూజా శేషభూతము
భయంస్తుతినమస్కార లక్షణంయజమానః పూజకఃఫలభోక్తా అథవాఽర్చ
యన్నిత్యనేనోభయవిధమర్చనముచ్యతే - ధ్యాయన్స్తువన్నమస్యన్నితిమా
నసంవాచకంకాయికంచోచ్యతే ॥ ౫ ॥ తృతీయంప్రశ్నం పరిహరత్యుత్తరై
స్త్రిభిఃపాదైః - అనాదినిధనంషడ్భావవికారవర్జితం విష్ణుంవ్యాపనశీలం,సర్వ
స్యలోక్యతఇతిలోకః దృశ్యవర్గస్తస్య నియంతౄణాం బ్రహ్మాదీనా మపీశ్వర
త్వాత్సర్వలోకమహేశ్వరస్తం - లోకందృశ్యవర్గం స్వాభావికేనబోధేనసా
క్షాత్పశ్యతీతిలోకాధ్యక్షః తంస్తువన్నిత్యంనిరంతరంస్తువన్ సర్వదుఃఖాతిగో
భవేదితిత్రయాణాం సాధారణంఫలవచనం సర్వాణ్యాధ్యాత్మికాదీని దుఃఖా
న్యతీత్యగచ్ఛతీతిసర్వదుఃఖాతిగోభవేత్స్యాత్ ॥ ౬ ॥ పునరపితమేవస్తుత్యంవి
శినష్టి ॥ బ్రహ్మణ్యమితి ॥ బ్రహ్మణ్యంబ్రహ్మణేస్రష్ట్రే బ్రాహ్మణాయతపసే
శ్రుతయేవాహితం- సర్వాన్ధర్మాన్జానాతీతిసర్వధర్మజ్ఞఃతంలోకానాంసర్వ
ప్రాణినాంకీర్తయోయశాంసి స్వశక్త్యానుప్రవేశేనవర్ధయతితం లోకైర్నా
థ్యతేయాంచ్యతే- లోకానుపతపత్యాశాస్తేలోకా నామీశ్వరఇతివా లోకనా
థఃతంమహద్భూతంమహద్బ్రహ్మ విశ్వోత్కర్షేణవర్తమానత్వాద్భూతం
పరమార్థసత్యం స్వతస్సిద్ధం సర్వభూతానాంభవః సంసారోయస్మాత్సకా
శాదుద్భవతీతి సర్వభూతభవోద్భవః తం॥ ౭ ॥ పంచమఃప్రశ్నఃపరిహ్రియ

స్తవైరర్చేన్నరస్సదా॥ ౮॥ పరమంయోమహత్తేజఃపరమంయోమహత్తపః
పరమంయోమహద్బ్రహ్మపరమంయఃపరాయణమ్ ॥ ౯ ॥ పవిత్రాణాం

తే ॥ ఏషఇతి॥ సర్వేషాంవేదలక్షణానాంధర్మాణామేషవక్ష్యమాణోధర్మో
ధికతమోమేమమమతోఽభిప్రేతః - యద్భక్త్యాతాత్పర్యేణ పుండరీకాక్షంహృ
దయపుండరీకే ప్రకాశమానంవాసుదేవం స్తవైర్గుణ సంకీర్తనలక్షణైఃస్తుతిభిః
సదార్చయేత్ సత్కారపూర్వక మర్చనంకరోతినరోమనుష్య ఇతియదేషధ
ర్మఇతిసంబంధః - అస్యస్తుతిలక్షణస్యార్చనస్యాధిక్యేకింకారణముచ్యతే. హిం
సాదిపురుషాంతర ద్రవ్యాంతరదేశకాలాదినియమానపేక్షత్వాదిత్యాధిక్యే
కారణం ॥ ధ్యాయన్కృతేయజన్యజ్ఞైస్త్రేతాయాంద్వాపరేర్చయన్ । య
దాప్నోతితదాప్నోతికలౌ, సంకీర్త్యకేశవమితివిష్ణుపురాణవచనాత్ ॥ జప్యే
నైవతుసంశుద్ధ్యేద్బ్రాహ్మణో నాత్రసంశయః । కుర్యాదన్యన్నవాకుర్యాన్మై
త్రోబ్రాహ్మణఉచ్యతఇతి మనువచనం ॥ జపస్తుసర్వధర్మేభ్యః పరమోధ
ర్మఉచ్యతే । అహింసయాచభూతానాంజపయజ్ఞః ప్రవర్తతఇతిమహాభార
తే ॥ యజ్ఞానాంజపయజ్ఞోఽస్మీతిభగవద్వచనం ॥ ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యైషమేస
ర్వధర్మాణాంధర్మోఽధికతమోమతఇత్యుక్తం ॥ ౮ ॥ ద్వితీయంప్రశ్నంసమా
ధత్తే॥ పరమమితి ॥ పరమంప్రకృష్టంమహద్బృహత్తేజశ్చైతన్యలక్షణంసర్వా
వభాసకం॥యేనసూర్యస్తపతితేజసేద్ధస్తదేవ జ్యోతిషాంజ్యోతిః, నతత్రసూ
ర్యోభాతినచంద్రతారకమ్, నేమావిద్యుతోభాంతికుతోఽయమగ్నిరిత్యాదిశ్రు
తేః॥ యదాదిత్యగతంతేజోజగద్భాసయతేఖిలమిత్యాదిస్మృతేశ్చ - పరమం
తపఃతపత్యాజ్ఞాపయతీతితపః ॥ యఇమంలోకంపరంచ లోకంసర్వాణిచ
భూతానియోంతరోయమయతీత్యాద్యంతర్యామి బ్రాహ్మణే సర్వనియం
తృత్వం శ్రూయతే ॥ భీషాస్మాద్వాతః పవతేభీషోదేతిసూర్యః, భీషాస్మాద
గ్నిశ్చేంద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతిపంచమఇత్యాదీతైత్తిరీయకే - తపతీష్టే ఇతివా
తపః - తపఐశ్వర్యేఇత్యస్యధాతోరూపం అస్యైశ్వర్యమనవచ్ఛిన్నమితిమహ
త్వం - ఏషసర్వేశ్వరఇత్యాదిశ్రుతేః - పరమంసత్యాదిలక్షణం ॥ పరంబ్రహ్మ
మహనీయతయామహత్ - పరమంప్రకృష్టంపరాయణం పునరావృత్తిశంకా
వర్జితం - పరమగ్రహణాత్సర్వత్రపరంతేజఆదిత్యాదికంవ్యావర్త్యతే-సర్వ
త్రయోదేవఇతివిశిష్యతే॥యోదేవఃపరమంతేజఃపరమంతపః పరమంబ్రహ్మప
రమంపరాయణం సఏకంసర్వభూతానాం పరాయణఇతివాక్యార్థః॥౯॥ప్రథ

విత్రంయో మంగళానాంచమంగళమ్ । దైవతందేవతానాంచ భూతానాం

మత్ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ ॥ పవిత్రాణామితి ॥ పవిత్రాణాంపవిత్రం పావనానాం తీర్థాదీనాం పరమస్తుపుమాన్ధ్యాతోదృష్టః కీర్తితఃస్తుతః సంపూజితః స్మృతఃప్రణతః సర్వాన్పాపానున్మూలయతీతి పరమంపవిత్రంసంసారబంధహేతుభూతం పుణ్యాఽపుణ్యాత్మకంకర్మతత్కారణంచాజ్ఞానంసర్వంనాశయతి - స్వయాథాత్మ్యజ్ఞానేనేతివాపవిత్రాణాంపవిత్రం ॥ రూపమారోగ్యమర్థాంశ్చభోగాంశ్చైవానుషంగికాన్ । దదాతిధ్యాయతోనిత్యమపవర్గప్రదోహరిః ॥ చింత్యమానస్సమస్తానాంక్లేశానాంహానిదోహరిః । సముత్సృజ్యాఖిలంచాన్యతోఽచ్యుతఃకింనచింత్యతే ॥ ధ్యాయేన్నారాయణందేవంస్నానాదిషుచకర్మసు । ప్రాయశ్చిత్తం హిసర్వస్యదుష్కృతస్యేతివైశ్రుతిః ॥ అతిపాతకయుక్తోపిధ్యాయన్నిమిషమచ్యుతమ్ । భూయస్తపస్వీభవతి పఙ్క్తిపావనపావనః ॥ ఆలోడ్యసర్వశాస్త్రాణివిచార్యచపునఃపునః । ఇదమేకంసునిష్పన్నంధ్యేయోనారాయణస్సదా ॥ హరిరేకస్సదాధ్యేయోభవద్భిస్సత్త్వసంస్థితైః । ఓమిత్యేవంసదావిప్రాః పఠతధ్యాతకేశవమ్ ॥ భిద్యతేహృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతేసర్వసంశయాః । క్షీయంతేచాస్యకర్మాణితస్మిన్దృష్టేపరావరే ॥ యన్నామకీర్తనంభక్త్యావిలాపనమనుత్తమమ్ । మైత్రేయాశేషపాపానాంధాతూనామివపావకః ॥ అవశేనాపియన్నామ్నికీర్తితేసర్వపాతకైః । పుమాన్విముచ్యతేసద్యస్సింహత్రస్తైర్మృగైరివ ॥ ధ్యాయన్కృతేయజన్యజ్ఞైస్త్రేతాయాంద్వాపరేర్చయన్ । యదాప్నోతి తదాప్నోతికలౌసంకీర్త్యకేశవమ్ ॥ హరిర్హరతిపాపానిదుష్టచిత్తైరపిస్మృతః । అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టోదహత్యేవహిపావకః ॥ జ్ఞానతోఽజ్ఞానతోవాపివాసుదేవస్యకీర్తనాత్ । తత్సర్వంవిలయంయాతితోయస్థంలవణంయథా ॥ యస్మిన్న్యస్తమతిర్నయాతినరకంస్వర్గోపియచ్చింతనేవిఘ్నోయత్ర నివేశితాత్మమనసోబ్రాహ్మోపిలోకోల్పకః । ముక్తించేతసియఃస్థితోమలధియాంపుంసాందదాత్యవ్యయః కించిత్రంయదఘంప్రయాతివిలయంతత్రాచ్యుతేకీర్తితే ॥ శమాయాలంజలంవహ్నేస్తమసోభాస్కరోదయః । శాంతిఃకలేరఘౌఘస్యనామసంకీర్తనంహరేః ॥ హరేర్నామైవనామైవనామైవమమజీవనమ్ । కలౌనాస్త్యేవనాస్త్యేవనాస్త్యేవగతిరన్యథా ॥ స్తుత్వావిష్ణుంవాసుదేవంవిపాపోజాయతేనరః । విష్ణోస్సంపూజనాన్నిత్యంసర్వపాపంప్రణశ్యతి ॥ సంసారసర్పసందష్ట

నష్టచేష్టైకభేషజమ్ । కృష్ణేతి వైష్ణవం మన్త్రం శ్రుత్వా ముక్తో భవేన్నరః ॥ స
ర్వదా సర్వకార్యేషు నాస్తి తేషామమఙ్గళమ్ । యేషాం హృదిస్థో భగవాన్మఙ్గ
ళాయతనం హరిః ॥ నిత్యం సంచిన్తయ త్యేష యోగయుక్తో జనార్దనమ్ । సాస్య
రక్షాం పరాం మన్యే కోఽపి నాస్య చ్యుతాశ్రయమ్ ॥ గఙ్గాస్నానసహస్రేషు
పుష్కరస్నానకోటిషు । యత్పాపం విలయం యాతి స్మృతే నశ్యతి తద్ధరౌ ॥
ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి తపః కర్మాత్మకాని వై । యాని తేషామశేషాణాం
కృష్ణానుస్మరణం పరమ్ ॥ కలికల్మషమత్యుగ్రం నరకార్తిప్రదం నృణామ్ । ప్ర
యాతి విలయం సద్యస్సకృత్కృష్ణానుసంస్మృతేః ॥ ముహూర్తమపి యో ధ్యా
యేన్నారాయణమతన్ద్రితః । సోఽపి సిద్ధిమవాప్నోతి కిం పునస్తత్పరాయణః ॥ ఏ
కస్మిన్నప్యతిక్రాన్తే ముహూర్తే ధ్యానవర్జితే । దస్యుభిర్ముషితేనేవ యుక్త
మాక్రన్దితుం భృశమ్ ॥ సకృత్ స్మృతోఽపి గోవిన్దో నృణాం జన్మశతైః కృతమ్ ।
పాపరాశిం దహత్యాశు తూలరాశిమివానలః ॥ ఏవమేకాగ్రచిత్తస్సన్ సంశ్రి
తో మధుసూదనమ్ । జన్మమృత్యుజరాగ్రాహం సంసారాబ్ధిం తరిష్యతి ॥ య
థాగ్నిరుద్ధతశిఖః కక్షం దహతి సానిలః । తథా చిత్తస్థితో విష్ణుర్యోగినాం సర్వ
కిల్బిషమ్ ॥ జనార్దనం భూతపతిం జగద్గురుం స్మరన్మనుష్యస్సతతం మహామునే ।
దుఃఖాన్యశేషాణ్యపహన్తి సాధయత్యశేషకార్యాణి చ యాన్యభీప్సతే ॥ క
లావతారపి దోషాఢ్యే విషయాసక్తమానసః । కృత్వాపి సకలం పాపం గోవిన్
దం సంస్మరన్ శుచిః ॥ వాసుదేవే మనో యస్య జపహోమార్చనాదిషు । తస్యాం
తరాయో మైత్రేయ దేవేన్ద్రత్వాదికం ఫలమ్ ॥ లోకత్రయాధిపతిమప్రతిమప్ర
భావమీషత్ప్రణమ్య శిరసా ప్రభవిష్ణుమీశమ్ । జన్మాన్తరప్రళయకల్పసహస్ర
జాతమాశు ప్రణాశముపయాతి నరస్య పాపమ్ ॥ ఏకోఽపి కృష్ణస్య కృతః ప్రణా
మో దశాశ్వమేధావభృథేన తుల్యః । దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణా
మీ న పునర్భవాయ ॥ అతసీపుష్పసంకాశం పీతవాససమచ్యుతమ్ । యే నమ
స్యన్తి గోవిన్దం న తేషాం విద్యతే భయమ్ ॥ శాఠ్యేనాపి నమస్కారః ప్రయుక్త
శ్చక్రపాణయే । సంసారమూలబన్ధానాముద్వేజనకరోఽపి సః ॥ ఇత్యాది
శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణవచనేభ్యః - మఙ్గళానాంచ మఙ్గళం - మఙ్గళం
సుఖం తత్సాధనం తత్ జ్ఞాపకంచ తేషామపి పరమానన్దలక్షణం పరమం
మఙ్గళమితి - మఙ్గళానాంచ మఙ్గళం - దైవతం దేవతానాంచ - దేవానాం
దేవః ద్యోతనాదిభిస్సర్వోత్కర్షేణ వర్తమానత్వాద్భూతానాం ప్రాణినా

మవ్యయోవ్యయరహితః పితాజనకః యోదేవః సఏకందైవతం లోకేఇతివా
క్యార్థః॥ ఏకోదేవస్సర్వభూతేషుగూఢస్సర్వవ్యాపీసర్వభూతాంతరాత్మా।
కర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీచేతాః కేవలోనిర్గుణశ్చ॥ యోబ్ర
హ్మాణంవిదధాతిపూర్వం యోవైవేదాగ్ంశ్చప్రహిణోతితస్మై।తగ్ంహదేవ
మాత్మబుద్ధిప్రకాశంముముక్షుర్వైశరణమహంప్రపద్యే॥ ఇతి శ్వేతాశ్వతరా
ణాంమంత్రోపనిషది॥ సేయందేవతైక్షతఏకమేవాద్వితీయమితిఛాందోగ్యే- న
నుకథమేకోదేవఃజీవపరయోర్భేదాత్ - న - శ్రు॥ తత్సృష్ట్వాతదేవాను
ప్రావిశత్ - సఏషఇహానుప్రవిష్టఆనఖాగ్రేభ్యఃపురశ్చక్రేచతుష్పదః- పురస్స
పక్షీభూత్వాపురఃపురుషఆవిశదితిశ్రుతిభ్యోఽవికృతస్యపరమాత్మనోబుద్ధిత
ద్వృత్తిసాక్షిత్వేనప్రవేశ శ్రవణాన్నభేదః- ప్రవిష్టానామితరేతరభేదాత్ప
రానేకత్వమితిచేన్న - శ్రు॥ఏకోదేవోబహుధాసన్నివిష్టః- ఏకస్సన్బహుధా
విచచార - త్వమేకోసిబహూనన్ప్రవిష్ట ఇత్యేకస్యైవబహుధాప్రవేశశ్రవ
ణాత్ప్రవిష్టానాంపరస్యచబింబప్రతిబింబయోరివాభేదః - హిరణ్యగర్భస్స
మవర్తతాగ్ర ఇత్యష్టామంత్రాః॥ కస్మైదేవాయహవిషా విధేమేత్యత్రఏకా
రలోపేనైకదేవప్రతిపాదకాస్తైత్తిరీయకే ॥ శ్రు ॥ అగ్నిర్యథైకోభువనంప్ర
విష్టోరూపంరూపంప్రతిరూపోబభూవ। ఏకస్తథాసర్వభూతాంతరాత్మా
రూపంరూపంప్రతిరూపోబహిశ్చ ॥ వాయుర్యథైకోభువనంప్రవిష్టోరూపం
రూపంప్రతిరూపోబభూవ । ఏకస్తథాసర్వభూతాంతరాత్మారూపంరూ
పంప్రతిరూపోబహిశ్చ ॥ సూర్యోయథాసర్వలోకస్యచక్షుర్నలిప్యతేచా
క్షుషైర్బాహ్యదోషైః । ఏకస్తథాసర్వభూతాంతరాత్మానలిప్యతేలోక
దుఃఖేనబాహ్యః ॥ ఏకోవశీసర్వభూతాంతరాత్మాఏకంరూపం బహుధా
యఃకరోతి । తమాత్మస్థంయేనుపశ్యంతిధీరాస్తేషాం సుఖంశాశ్వతంనేతరే
షామ్॥నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామేకోబహూనాంయోవిదధాతికా
మాన్। తమాత్మస్థంయేనుపశ్యంతిధీరాస్తేషాంశాంతిశ్శాశ్వతీనేతరేషామ్॥
ఇతికఠవల్లీషు ॥ బ్రహ్మహవా ఇదమగ్రఆసీత్ - ఏకమేవతదేకంసన్నవ్యభవ
త్ - నాన్యోతోస్తిద్రష్టానాన్యోతోస్తిశ్రోతేత్యాదిబృహదారణ్యకే - అనే
జదేకంమనసోజవీయోనైనద్దేవాఆప్నువన్పూర్వమర్షత్ । తత్రకోమోహః
కశ్శోకఏకత్వమనుపశ్యతఇతి ఈశావాస్యే - సర్వేషాంభూతానామంతరః
పురుషస్సమేఆత్మేతివిద్యాత్, ఆత్మావాఇదమేక ఏవాగ్రఆసీన్నాన్యత్కించ
నమిషత్ । ఏకంసద్విప్రాబహుధావదంతి । ఏకంసంతంబహుధాకల్పయం

తి। ద్యావాభూమీజనయన్దేవఏకః। ఏకోఽపివినమే త్రిభిరితి తైత్తిరీయకే। ఏకో
దధారభువనానివిశ్వా ఇతిఋగ్వేదే। సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ ఏకమేవా
ద్వితీయమితి ఛాందోగ్యే॥ ఏకఏవహిభూతాత్మాభూతేభూతేవ్యవస్థితః।
ఏకధా బహుధాచైవదృశ్యతేజలచంద్రవత్ ఇత్యమృతబిందూపనిషది॥ స
ర్వభూతస్థితం యోమాం భజత్యేకత్వమాస్థితః। సర్వథావర్తమానోఽపిస
యోగీమయివర్తతే॥ విద్యావినయసంపన్నేబ్రాహ్మణేగవిహస్తిని। శునిచై
వశ్వపాకేచపండితాస్సమదర్శినః॥ అహమాత్మాగుడాకేశ సర్వభూతాశ
యస్థితః। అహమాదిశ్చమధ్యశ్చభూతానామంతఏవచ॥ యదాభూతపృథ
గ్భావమేకస్థమనుపశ్యతి। తతఏవచవిస్తారంబ్రహ్మసంపద్యతేతదా॥ యథా
ప్రకాశయత్యేకఃకృత్స్నంలోకమిమంరవిః। క్షేత్రంక్షేత్రీతథాకృత్స్నంప్ర
కాశయతిభారత॥ సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యమామేకంశరణంవ్రజ। అహంత్వా
సర్వపాపేభ్యోమోక్షయిష్యామిమాశుచః॥ ఇత్యాదిశ్రీగీతాసు॥ భవతిచమ
నోర్మాహాత్మ్యఖ్యాపినీశ్రుతిః॥ యద్వైకించ మనురవదత్ తద్భేషజమితిమను
నాచోక్తం॥ సర్వభూతస్థమాత్మానంసర్వభూతానిచాత్మని। సంపశ్యన్నా
త్మనాజీవస్స్వారాజ్యమధిగచ్ఛతీతి॥ ఆశ్చర్యంఖలుదేవానా మేకస్త్వంపురు
షోత్తమ। ధన్యశ్చాసిమహాబాహోలోకే నాన్యోఽస్తికశ్చనేతిశ్రీహరివంశే॥
సృష్టిస్థిత్యంతకరణీంబ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్। ససంజ్ఞాంయాతిభగవానేకఏ
వజనార్దనః॥ తస్మాన్నవిజ్ఞానమృతేఽస్తికించిత్క్వచిత్కదాచిద్ద్విజవస్తుజాత
మ్। విజ్ఞానమేకంనిజకర్మభేదవిభిన్నచిత్తైర్బహుధాభ్యుపేతమ్॥ జ్ఞానంవిశు
ద్ధంవిమలంవిశోకమశేషలోకాదినిరస్తసంగమ్। ఏకంసదేకఃపరమఃపరేశస్స
వాసుదేవోనయతోఽన్యదస్తి॥ యదాసమస్తదేహేషుపుమానేకోవ్యవస్థితః।
తదాహికోభవాన్కోఽహమిత్యేతద్విఫలంవచః॥ సితనీలాదిభేదేనయథైకందృ
శ్యతేనభః। భ్రాంతదృష్టిభిరాత్మాపితథైకస్సన్పృథక్పృథక్॥ ఏకస్సమస్తం
యదిహాస్తికించిత్తదచ్యుతోనాస్తిపరంతతోఽన్యత్। సోఽహంసచత్వంసచసర్వ
మేతదాత్మస్వరూపంత్యజభేదమోహమ్॥ ఇతీరితస్తేనసరాజవర్యస్తత్యాజ
భేదంపరమార్థదృష్టిః। సకలమిదమహంచవాసుదేవఃపరమపుమాన్పరమేశ్వ
రస్సఏకః। ఇతిమతిరచలాభవత్యనంతేహృదయగతేవ్రజతాన్విహాయదూరా
త్॥ ఇతియమేనోక్తం॥ యథాహంవసుధాసర్వంసత్యమేతద్దివౌకసః। అ
హంభవోభవంతశ్చ సర్వేనారాయణాత్మకాః॥ విభూతయస్తుయాస్తస్య
తాసామేవపరస్పరమ్। ఆధిక్యంన్యూనతాబాధ్యబాధకత్వేనవర్తతే॥ భవా

సహంచవిశ్వాత్మన్నేకమేవహికారణమ్ । జగతోఽస్యజగత్యర్థే భేదేనావాం
వ్యవస్థితౌ ॥ త్వయాయదభయందత్తంతద్దత్తమఖిలంమయా । మత్తోఽవిభిన్న
మాత్మానం ద్రష్టుంనార్హసిశంకర ॥ యోహంసత్వంజగచ్చేదం సదేవాసుర
మానుషమ్ । అవిద్యామోహితాత్మానః పురుషాభిన్నదర్శినఇతి శ్రీవిష్ణు
పురాణే ॥ విష్ణోరన్యంతుపశ్యంతియేమాంబ్రహ్మాణమేవచ । కుతర్కమతయో
మూఢాః పచ్యంతేనరకేష్వధః ॥ యేచమూఢాదురాత్మానోభిన్నంపశ్యంతి
మాంహరేః । బ్రహ్మాణంచతథా తేషాంబ్రహ్మహత్యాసమంత్వఘమితిభవి
ష్యపురాణేశ్రీమహేశ్వరవచనం- తథాకైలాసయాత్రాయాం మహేశ్వరవ
చనం ॥ ఆదిస్త్వంసర్వభావానాంమధ్యమంతస్తథాభవాన్ । త్వత్తస్సర్వమి
దంవిశ్వంత్వయిసర్వంప్రలీయతే ॥ అహంత్వంసర్వగోదేవత్వమేవాహంజ
నార్దన । ఆవయోరంతరంనాస్తి శబ్దైరర్థైర్జగత్పతే ॥ నామానితవగోవింద
యానిలోకేమహాంతిచ । తాన్యేవమమనామానినాత్రకార్యావిచారణా ॥ త్వ
దుపాసాజగన్నాథ సైవాస్తుమమగోపతే । యశ్చత్వాంద్వేష్టి తేగోపస
మాంద్వేష్టినసంశయః । త్వద్విస్తరోయతోదేవఅహంభూతపతిస్తతః ॥ నత
దస్తివిభోదేవయత్తేవిరహితంక్వచిత్ । యదాసీద్వర్తతే యచ్చయచ్చభావి
జగత్పతే ॥ సర్వంత్వందేవదేవేశవినాకించిత్త్వయానహి ॥ ఇత్యాదివాక్యా
న్యేకత్వప్రతిపాదకాని ॥ ఆత్మేతితూపగచ్ఛంతితథైవగ్రాహయంతిచ । ఆత్మే
త్యేవచశాస్త్రోక్తంవిశేషేణాహమేవసః । పరమాత్మాప్రతిపత్తవ్యః । తథా
చ- పరమాత్మప్రక్రియాయాంజాబాలాః । ఆత్మత్వేనైవైనమభ్యుపగచ్ఛంతి
త్వంవాఅహమస్మిభగవోదేవతే । అహంవైత్వమసిదేవతేఇతి ॥ తథాచాన్యే
॥ యదేవేహతదముత్రయదముత్రతదన్విహ । సయశ్చాయంపురుషేయ
శ్చాసావాదిత్యే । సఏకస్తదాత్మానమేవావేదాహంబ్రహ్మాస్మీతి । తదేతద్బ్ర
హ్మాపూర్వమనపరమనంతరమబాహ్యమయమాత్మాబ్రహ్మాసర్వానుభూః -
షమహానజఆత్మాఽజరోఽమరోఽమృతోఽభయో బ్రహ్మాభయంబ్రహ్మాభయ
ంహోవైబ్రహ్మవైభవతి । యఏవంవేదేత్యేవమాదయశ్శ్రుతయః । ఆత్మోపగ
న్తాద్రష్టవ్యాః । బోధయంతిచఆత్మత్వేనైవేశ్వరంవేదాంతవాక్యాని । ఏషతే
ఆత్మాసర్వాంతరః । ఏషతఆత్మాంతర్యామ్యమృతః । యన్మనసానమనుతే
యేనాహుర్మనోమతం । తదేవబ్రహ్మత్వం విద్ధినేదంయదిదముపాసతే । తత్స
త్యం సఆత్మాతత్త్వమసీత్యేవమాదీని - ననుప్రతీకదర్శనమిదంవిష్ణుప్రతిమా
న్యాయేనభవిష్యతి - తదయుక్తం - గౌణత్వప్రసంగాద్వాక్యవైరూప్యాచ్చ -

యత్రహిప్రతీకదృష్టిరభిప్రేయతేసకృద్దేవతత్రవచనంభవతి- యథా॥ మనో
బ్రహ్మేత్యాదిత్యోబ్రహ్మేత్యాది - ఇహపునస్త్వమహమస్మ్యహంచత్వమ
సీత్యాహ - అతఃప్రతీకశ్రుతివైరూప్యాదభేదప్రతిపత్తిః భేదదృష్ట్యపవాదా
చ్చ- తథాహి-అథయోఽన్యాందేవతాముపాస్తేఽన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతినస
వేదయథాపశుః । మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియఇహనానేవపశ్యతి - య
థోదకందుర్గేవృష్టం పర్వతేషువిధావతి - ఏవంధర్మాన్పృథక్పశ్యంస్తానేవా
నువిధావతి- ద్వితీయాద్వై భయంభవతి- యదాహ్యేవైషఏతస్మిన్నుదరమం
తరంకురుతే - అథతస్యభయంభవతి - తత్త్వేవభయంవిదుషోఽమన్వానస్యస
ర్వంతంపరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనః-సర్వంవేదేత్యేవమాద్యా భూయసీశ్రుతి
ర్భేదదర్శనమపవదతి - అపిచ - ఆత్మైవేదగ్ంసర్వంఆత్మనిఖల్వరేదృష్టేశ్రు
తేమతేవిజ్ఞాతేసర్వమిదంవిజ్ఞాతంభవతి । యేనాశ్రుతంశ్రుతంభవత్యమతం
మతమవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతమితి।ఇదంసర్వంయదయమాత్మాబ్రహ్మైవేదంసర్వమి
దంబ్రహ్మేత్యాద్యాశ్శ్రుతయశ్చ-తథాచస్మృతిః॥ యత్ జ్ఞాత్వానపునర్మో
హమేవంయాస్యసిపాండవ । యేనభూతాన్యశేషేణద్రక్ష్యస్యాత్మన్యథోమ
యీతి ॥ క్షేత్రజ్ఞేశ్వరైకత్వంసర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధంద్రక్ష్యసీత్యర్థః ॥ సర్వ
భూతేషుయేనైకంభావమవ్యయమీక్షతే । అవిభక్తంవిభక్తేషుతత్ జ్ఞానం
విద్ధిసాత్త్వికమిత్యద్వైతాత్మజ్ఞానంసమ్యగ్దర్శనమిత్యుక్తంశ్రీభగవతాపి - తస్మా
దాత్మన్యేవేశ్వరేమనోదధీతసిద్ధేర్థేపివేదస్యప్రామాణ్యమేష్టవ్యం-స్వపక్షసా
ధనార్థమంగీకార్యమర్థమాహచేత్తథాపరోపివేదచేత్ శ్రుతిః - పరమాత్మ
దృక్పదేర్థపృగ్భవతీత్యభియుక్తైరుక్తం- అన్యాన్వితస్వార్థేపదానాంసామర్థ్యా
నకార్యాన్వితస్వార్థే - తథాసత్యర్థవాదపదానామనన్వయప్రసంగాత్ - అ
న్వయబుద్ధేస్తుతిత్వాన్నహిభవతి॥ వాయవ్యగ్ంశ్వేతమాలభేత।భూతికా
మోవాయుర్వైక్షేపిష్ఠాదేవతేతి - సర్వత్రరాగస్యైవ ప్రవర్తకత్వాన్ని
యోగస్య - తథాచశ్రుతిః । అథోఖల్వాహుః కామమయఏవాయంపురుష
ఇతి । సయథాకామోభవతితత్క్రతుర్భవతియత్క్రతుర్భవతితత్కర్మకు
రుతేయత్కర్మకురుతేతదభిసంపద్యతే॥తథాచస్మృతిరపి॥ అకామస్యక్రియా
కాచిద్దృశ్యతేనేహకస్యచిత్ । యద్యద్ధికురుతేకించిత్తత్తత్కామస్యచేష్టిత
మితి ॥ కామఏషక్రోధఏషఇతిచ - అన్యపరాణామపిమంత్రార్థవాదానాం
ప్రామాణ్యమంగీకర్తవ్యం - తేషామప్రామాణ్యేకథనేనోరగత్వంగతవాన్న
హుషః - తత్కథం ॥ ఋషయస్తుపరిశప్తాంతావాహ్యమానాదురాత్మనా

దేవర్షయో మహాభాగాస్తథా బ్రహ్మర్షయోఽమలాః। పప్రచ్ఛుస్సంశయం తేతు
నహుషం పాపచేతసమ్ । య ఇమే బ్రహ్మణా ప్రోక్తా మంత్రా వై ప్రోక్షణే గ
వామ్। ఏ తే ప్రమాణం భవత ఉతాహో నేతి వాసవ । నహుషో నేతి తానాహ
సహసాగతచేతనః ॥ ఋషయః ॥ అధర్మే సంప్రవృత్తస్త్వం ధర్మం చ విజహా
సి। ప్రమాణమేతదస్మాకం పూర్వైః ప్రోక్తం మహర్షిభిః॥ అగస్త్యః॥ తతో
వివదమానస్స ఋషిభిస్సహ పార్థివ । అథ మామస్పృశన్మూర్ధ్ని పాదేనాధ
ర్మపీడితః । తేనాభూద్ధతతేజాస్స నిశ్శ్రీకస్తు మహీపతే। తతస్తమశపం శ
క్రమవోచం భయపీడితమ్ । యస్మాత్త్వం పూర్వైః కృతం మార్గం మహర్షిభిరనుష్ఠి
తమ్ । అదుష్టం దూషయసి వై యచ్చ మూర్ధ్న్యస్పృశః పదా । యచ్చాపి త్వ
మృషీన్మూఢ బ్రహ్మకల్పాన్దురాసదాన్। వాహాన్కృత్వా వాహయసి తేన స్వ
ర్గాత్పతిష్యసి । తతః పాపపరిభ్రష్టః క్షీణపుణ్యో మహీతలే । దశవర్షసహ
స్రాణి సర్పరూపధరస్తథా । విచరిష్యసి భూపాల పునస్స్వర్గమవాప్స్యసి। దృ
ష్ట్వా యుధిష్ఠిరం నామ తవ వంశసముద్భవమితి శ్రీమహాభారతే - అతశ్శ్రు
తేయమాత్మజ్ఞానం ॥ అశ్రద్దధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరంతప । అప్రా
ప్య మాం నివర్తంతే మృత్యుసంసారవర్త్మనీతి శ్రీభగవద్వచనాత్ ॥ ఐతరేయకే
చ॥ ఏష పంథా ఏతత్కర్మైతద్బ్రహ్మైతత్సత్యం తస్మాన్న ప్రమాద్యేత్తన్నా
తీయాన్నహ్యత్యాయన్పూర్వే యేఽత్యాయంస్తే పరాబభూవుః - తదుక్తమృ
షిణా॥ ప్రజా హ తిస్రో అత్యాయమీయురితి- యా వై తా ఇమాః ప్రజాస్తిస్రో
అత్యాయం స్తానీమాని వయాంసి వంగావగధాశ్చేరపాదా ఇతి శ్రుతం ॥
వంగా వనగా వృక్షా వగధా ఓషధయశ్చేరపాదా ఉదరపాదాస్సర్పాదయః
తథా ఈశావాస్యే అవిద్వన్నిందార్థో మంత్రః॥ అసూర్యా నామ తే లోకా అంధే
నతమసావృతాః। తాగ్ంస్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛంతి యే కే చాత్మహనో జనా ఇతి।
అసన్నేవ స భవతి । అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేదితి తైత్తిరీయకే ॥ తథా శకుంత
లోపాఖ్యానే ॥ యోఽన్యథా సంతమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే। కిం తేన న కృ
తం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణేత్యలమతిప్రసంగేన ॥ సహస్రనామజపస్యా
రూపం మానసం స్నానముచ్యతే ॥ యస్మిన్దేవాశ్చ వేదాశ్చ పవిత్రం కృత్స్నమే
కతామ్ । వ్రజేత్తత్స్నానసంతీర్థం యత్ర స్నాత్వాఽమృతో భవేత్ ॥ జ్ఞానహ్ర
దే ధ్యానజలే రాగద్వేషమలాపహే । యస్స్నాతి మానసే తీర్థే స యాతి పర
మాం గతిమ్ ॥ ఆత్మా నదీ సంయమపుణ్యతోయా సత్యహ్రదా శీలతటా దయోర్మి
ః । తత్రావగాహం కురు పాండుపుత్ర న వారిణా శుద్ధ్యతి చాంతరాత్మేతి

యోఽవ్యయః పితా॥ ౧౦ ॥ యతస్సర్వాణిభూతానిభవంత్యాదియుగాగమే। యస్మింశ్చప్రళయంయాంతిపునరేవయుగక్షయే ॥ ౧౧ ॥ తస్యలోకప్రధానస్యజగన్నాథస్యభూపతే । విష్ణోర్నామసహస్రంమే శృణుపాప భయాపహమ్॥౧౨॥యానినామానిగౌణానివిఖ్యాతానిమహాత్మనః।ఋషిభిఃపరిగీతాని

శ్రీమహాభారతే॥ మానసంస్నానంవిష్ణుచింతనమితివిష్ణుస్మృతౌ ॥ జప్యేనైవతు సంసిద్ధ్యేద్బ్రాహ్మణోనాత్రసంశయః।కుర్యాదన్యన్నవాకుర్యాన్మైత్రోబ్రాహ్మణఉచ్యతఇతిమానవంవచనం॥యజ్ఞానాంజపయజ్ఞోఽస్మీతిభగవద్వచనం॥శ్రీగీతాసు ॥ అపవిత్రఃపవిత్రోవాసర్వావస్థాంగతోఽపివా । యస్స్మరేత్పుండరీకాక్షంసబాహ్యాభ్యంతరశ్శుచిః ॥ ౧౦ ॥ యదేకందైవతంప్రస్తుతంతస్యోపలక్షణముచ్యతే ॥ యతఇతి॥ యతోయస్మాత్సర్వాణిభూతానిభవంత్యుద్భవంతి. ఆదియుగాగమే యస్మింశ్చప్రళయంయాంతివినాశంగచ్ఛంతి-పునర్భూయఏవేత్యవధారణార్థః-నాన్యస్మిన్నిత్యర్థః- యుగక్షయేమహాప్రళయేచకారాన్మధ్యేపియస్మింస్తిష్ఠంతి॥ యతోవాఇమానిభూతానిజాయంతే,యేనజాతానిజీవంతి,యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతిశ్రుతేః॥౧౧ ॥ తస్యైవంలక్షణలక్షితస్యైకస్యదైవతస్యలోకప్రధానస్యలోకనహేతుభిర్విద్యాస్థానైః ప్రతిపాద్యస్యజగన్నాథస్య- జగతాంనాథః స్వామీమాయాశబళఃపరమాత్మా - తస్యభూపతేమహీపాలయుధిష్ఠిర - విష్ణోర్వ్యాపనశీలస్య - నామ్నాంసహస్రం-పాపంభయంచాపహంతీతిపాపభయాపహం- మేమత్తఃశృణు - ఏకాగ్రమనాభూత్వావధారయ ॥ ౧౨ ॥ ఏకస్యైవసమస్తస్యబ్రహ్మణోద్విజసత్తమ। నామ్నాంసహస్రం లోకానాముపక్వారకరంశృణు ॥ నిమిత్తశక్తయోనామ్నాంభేదిన్యస్తదుదీరణాత్ । విభిన్నాన్యేవసాధ్యం తేఫలానిద్విజసత్తమ॥ యచ్ఛక్తినామయత్తస్యతత్తస్మిన్నేవవస్తుని । సాధకంపురుషవ్యాఘ్రసౌమ్యకౄరేషువస్తుష్వితిశ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే ॥ యద్యపిపరస్యబ్రహ్మణష్షష్ఠీ గుణక్రియాజాతిరూఢానాంశబ్దప్రవృత్తిహేతుభూతానాంనిమిత్తశక్త్యాదీనాంచాసంభవస్తథాపిసగుణేబ్రహ్మణిసవికారేచ- సర్వాత్మకత్వాత్తేషాంశబ్దప్రవృత్తిహేతూనాంసంభవాత్ - సర్వేశబ్దాఃపరస్మిన్పుంసిప్రవర్తంతే-తత్రయానినామానిగౌణానిగుణప్రయోగాత్ప్రవృత్తానితేషు యానివిఖ్యాతాని ప్రసిద్ధానిఋషిభిర్మంత్రైస్తద్ద్రష్టృభిశ్చపరిగీతాని- పరిసమంతతఃపరమేశ్వరాఖ్యానేషు-తత్రతత్రగీతాని-మహాత్మనఃమహాంశ్చాసౌఆత్మాచేతి॥యచ్చాప్తో

తానివక్ష్యామిభూతయే॥ ౧౩ ॥ విశ్వంవిష్ణుర్వషట్కారో భూతభవ్యభవ

తియదాదత్తేయచ్చాత్తి విషయానిహ । యచ్చాస్యసంతతోభావస్తస్మాదా
త్మేతిగీయతఇతివచనాత్-అయమేవమహానజయాఆత్మేతిమహాత్మాతస్యాచిం
త్యప్రభావస్య- తానివక్ష్యామిభూతయేపురుషార్థచతుష్టయసిద్ధయేపురుషా
ర్థచతుష్టయార్థినామితి॥ ౧౩ ॥ అత్రనామసహస్రేఆదిత్యాదిశబ్దానామర్థాం
తరేప్రసిద్ధానామాదిత్యాదీనాంతత్తద్విభూతిత్వేనతదభేదాత్తస్యైవ స్తుతి
రితిప్రసిద్ధార్థగ్రహణేపిస్తుతిత్వం ॥ భూతాత్మాచేంద్రియాత్మాచ ప్రధా
నాత్మాతథాభవాన్। ఆత్మాచపరమాత్మాచత్వమేకఃపంచధాస్థితః॥ జ్యో
తీంషివిష్ణుర్భువనానివిష్ణుర్వనానివిష్ణుర్గిరయోదిశశ్చ । నద్యస్సముద్రాశ్చసఏవ
సర్వంయదస్తియన్నాస్తిచవిప్రవర్యేతి శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ అదిత్యానామహం
విష్ణురిత్యారభ్య ॥ అథవాబహునైతేనకింజ్ఞాతేనతవార్జున। విష్టభ్యాహమిదం
కృత్స్నమేకాంశేనస్థితోజగదిత్యం తేనశ్రీగీతోపనిషద్యుక్తం ॥ బ్రహ్మైవేదం
విశ్వమిదంవరిష్ఠం, పురుషఏవేదంవిశ్వమిత్యాదిశ్రుతిభ్యః ॥ సర్వంకర్మతపో
బ్రహ్మపరామృతమిత్యాదిశ్రుతిభ్యశ్చ - విష్ణ్వాదిశబ్దానాంపునరుక్తానామపి
వృత్తిభేదేనార్థభేదాన్నపౌనరుక్త్యం- శ్రీపతిర్మాధవఇత్యాదీనాంవృత్త్యైక
త్వేపిశబ్దభేదాన్నపౌనరుక్త్యం - అర్థైక్యేపిపౌనరుక్త్యంనదోషాయ- కి
మేకందైవతమితిపృష్టేనామ్నాంసహస్రస్యైకదైవతవిషయత్వాత్ - యత్ర
పుల్లింగశబ్దప్రయోగస్తత్రవిష్ణుర్విశేష్యతే - యత్రస్త్రీలింగశబ్దప్రయోగస్త
త్రదేవతావిశేష్యతే - యత్రనపుంసకశబ్దప్రయోగస్తత్రబ్రహ్మవిశిష్యతే ।
ఓం,విశ్వమితి ॥ యతస్సర్వాణిభూతానీత్యారభ్యజగదుత్పత్తిస్థితిలయకార
ణస్యబ్రహ్మణః ఏకదైవతత్వేనాభిహితత్వాదాదావుభయవిధంబ్రహ్మవిశ్వ
శబ్దేనోచ్యతే - అస్యవిశ్వస్యజగతః కారణత్వేనబ్రహ్మవిశ్వమిత్యభిధీయతే -
ఆదౌతువిశ్వమితికార్యశబ్దేనకారణగ్రహణంకార్యభూతవిరించ్యాదినామభి
రుపపన్నాస్తుర్విష్ణోరితిదర్శయతి - యద్వాపరస్మాత్పురుషాన్నభిన్నమితివి
శ్వం-పరమార్థతస్తేనవిశ్వమిత్యభిధీయతే॥ బ్రహ్మైవేదంవిశ్వమిదంవరిష్ఠం,పు
రుషవేదంవిశ్వమిత్యాదిశ్రుతిభ్యః-తద్భిన్నంనకించిత్పరమార్థతఃసదస్తీత్యర్థః
అథవావిశతీతివిశ్వంబ్రహ్మ॥తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశదితిశ్రుతేః-కించసం
హృతౌవిశంతిసర్వాణి భూతాన్యస్మిన్నితివిశ్వంబ్రహ్మ ॥ యత్ప్రయంత్యభి
సంవిశంతీతిశ్రుతేః- తథాహి-సకలంజగత్కార్యభూతమేషవిశతీతి॥ అత్రా

ఖిలంవిశతీతి, ఉభయథావిశ్వం బ్రహ్మేతిశ్రుతేః, నచికేతాప్ర త్యుపృష్ట వాక్, అన్యత్రధర్మాదన్యత్రాధర్మాదిత్యారభ్య, సర్వేవేదాయత్పదమామనంతి, తపాంసిసర్వాణిచయద్వదంతి, యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యంచరంతితత్తేపదం సంగ్రహేణబ్రవీమ్యోమిత్యేతత్, ఏతద్ధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మఏతద్ధ్యేవాక్షరం పరం, ఏతద్ధ్యేవాక్షరంజ్ఞాత్వాయోయదిచ్ఛతితస్యతత్, ఓమితిబ్రహ్మ - ఓమితీదగ్ంసర్వం - తద్యథాశంకునాసర్వాణిపర్ణాని సంతృణాన్యేవమోంకారేణసర్వావాక్సంతృణా- ఏతద్వైసత్యకామపరంచాపరంచబ్రహ్మయదోంకారఇత్యుపక్రమ్య - యఃపునరేతంత్రిమాత్రేణోమిత్యేతేనైవాక్షరేణపరంపురుషమభిధ్యాయీతేతిప్రశ్నోపనిషత్ - ఓంకారఏవేదగ్ంసర్వం- ఓమిత్యేతదక్షరమిదంసర్వమిత్యుపక్రమ్య, ప్రణవోహ్యపరంబ్రహ్మప్రణవశ్చపరంస్మృతం- అపూర్వోనంతరోబాహ్యోనపరఃప్రణవోవ్యయః । సర్వస్యప్రణవోహ్యాదిర్మధ్యమంతస్తథైవచ। ఏవంహిప్రణవంజ్ఞాత్వావ్యశ్నుతేతదనంతరమ్। ప్రణవంహీశ్వరంవిద్యాత్సర్వస్యహృదయేస్థితమ్ । సర్వవ్యాపిన మోంకారంమత్వాధీరోనశోచతి। అమాత్రోనంతమాత్రశ్చద్వైతస్యోపరమశ్శివః । ఓంకారోవిదితోయేనసమునిర్నేతరోజనః। ఇత్యంతామాండూక్యోపనిషత్॥ ఓంతద్బ్రహ్మ- ఓంతద్వాయుః-ఓంతదాత్మా-ఓంతత్సత్యం-ఓంతత్సర్వం-ఓంతత్పురోన్నమఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః- ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మ- ప్రణవస్సర్వవేదేషు-గిరామస్మ్యేకమక్షరం-ఆద్యంయదక్షరంబ్రహ్మత్రయీయస్మిన్ప్రతిష్ఠితా। ఏకాక్షరంపరంబ్రహ్మప్రాణాయామఃపరంతపః॥ఓంకారస్స్వర్గద్వారంకైవల్యపదకారణమ్। తస్మాద్బ్రహ్మేత్యుదాహృత్యఏతదాదిప్రతిపద్యేత- వితథాంశ్చన్యాస్యకృత్వాఏవంలౌకిక్యావాచావ్యావర్తతే॥ ప్రణవాద్యాస్తథావేదాఃప్రణవేపర్యవస్థితాః। వాఙ్మయంప్రణవంబ్రహ్మతస్మాత్ప్రణవమభ్యసేదిత్యాదిస్మృతిభ్యశ్చవిశ్వశబ్దేనోంకారోభిధీయతే - వాచ్యవాచకయోరత్యంతభేదాభావాద్విశ్వమిత్యోంకారఏవబ్రహ్మేత్యర్థః - సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మతజ్జలానీతిశాంతఉపాసీతేతి-ఏతదుక్తంభవతి-యస్మాత్సర్వమిదంవికారజాతంబ్రహ్మతజ్జత్వాత్తల్లత్వాత్ తదనత్వాచ్చనచసర్వస్యైకాత్మత్వేరాగాదయస్సంభవంతి- తస్మాచ్ఛాంతఉపాసీతేతిశ్రుతేః॥ శ్రూయతాంధర్మసర్వస్వంశ్రుత్వాచైవావధార్యతామ్। ఆత్మనఃప్రతికూలానిపరేషాంనసమాచరేత్ ॥ ఆత్మౌపమ్యేనసర్వత్రసమం పశ్యతియోర్జున । సుఖంవాయదివాదుఃఖంసయోగీపరమోమతః॥ నిర్గుణఃపరమాత్మాత్రదేహంవ్యాప్యవ్యవస్థితః। తమహంజ్ఞానవి

జ్ఞేయంనావమన్యేలంఘుయే ॥ యచ్ఛాగమైర్నవిందేయం తమహంభూత
భావనమ్। క్రమేయంత్వాంగిరించేమంహనూమానివసాగరమ్ ॥ బద్ధవైరాణి
భూతానిద్వేషంకుర్వంతిచేత్తతః । శోచ్యాన్యహోతిమోహేనవ్యాప్తానీతి
మనీషిణామ్ ॥ ఏతేభిన్నదృశాంద్దైత్యావికల్పాకథితామయా। కృత్వాభ్యుప
మంతత్రసంక్షేపశ్శ్రూయతాంమమ ॥ విస్తారస్సర్వభూతస్య విష్ణోస్సర్వమి
దంజగత్ । ద్రష్టవ్యమాత్మవత్తస్మాదభేదేనవిచక్షణైః ॥ సముత్సృజ్యాసురం
భావంతస్మాద్యూయంతథావయమ్। తథాయత్నంకరిష్యామోయథాప్రా
ప్స్యామనిర్వృతిమ్ ॥ సర్వత్రదైత్యాస్సమతాముపేతాస్సమత్వమారాధనమ
చ్యుతస్య। నమంత్రాదికృతస్తాతనచనైసర్గికోమమ ॥ ప్రభావఏషసామాన్యో
యస్యయస్యాచ్యుతోహృది । అన్యేషాంయోనపాపానిచింతయత్యాత్మనో
యథా ॥ తస్యపాపాగమస్తాతహేత్వభావాన్నవిద్యతే। కర్మణామనసావా
చాపరపీడాంకరోతియః ॥ తద్బీజంజన్మఫలతిప్రభూతంతస్యచాశుభమ్। సో
హంనపాపమిచ్ఛామినకరోమివదామివా ॥ చింతయన్సర్వభూతస్థమా
త్మన్యపిచకేశవమ్। శారీరంమానసంవాగ్జందైవంభూతభవంతథా ॥ సర్వత్ర
మచిత్తస్యతస్యమేజాయతేకుతః। ఏవంసర్వేషుభూతేషుభక్తిరవ్యభిచారిణీ
కర్తవ్యాపండితైర్జ్ఞాత్వాసర్వభూతమయంహరిమ్ । సామచోపప్రదానం
చభేదదండౌతథాపరౌ॥ ఉపాయాఃకథితాహ్యేతేమిత్రాదీనాంచసాధనే
తానేవాహంనపశ్యామిమిత్రాదీంస్తాతమాక్రుధః ॥ సాధ్యాభావేమహాబా
హోసాధనైఃకింప్రయోజనమ్। సర్వభూతాత్మకేతాతజగన్నాథేజగన్మయే
పరమాత్మనిగోవిందేమిత్రామిత్రకథాకుతః । జడానామవివేకానామసురా
ణామపిప్రభో ॥ భాగ్యభోగ్యానిరాజ్యానిసంత్యనీతిమతామపి । తస్మాద్యతే
తపుణ్యేషుయ ఇచ్ఛేన్మహతీంశ్రియమ్ ॥ యతితవ్యంసమత్వేననిర్వాణమపిచే
చ్ఛతా । దేవామనుష్యాఃపశవఃపక్షివృక్షసరీసృపాః॥రూపమేతదనంతస్యవి
ష్ణోర్భిన్నమివస్థితమ్। ఏతద్విజానతాసర్వంజగత్స్థావరజంగమమ్ ॥ ద్రష్టవ్య
మాత్మవద్విష్ణుర్యతోఽయంవిశ్వరూపధృక్ । ఏవంజ్ఞాతేసభగవాననాదిఃపరమే
శ్వరః ॥ ప్రసీదత్యచ్యుతస్తస్మిన్ప్రసన్నేక్లేశసంక్షయః॥శంకరహిరణ్యగర్భాది
హరైర్భిన్నావితినమంతవ్యం ॥ విష్ణోరన్యాంతుపశ్యంతి యేమాంబ్రహ్మాణమేవ
చ। కుతర్కమతయోమోఢాఃపచ్యంతేనరకేష్వధః ॥ యేచమూఢాదురా
త్మానోభిన్నంపశ్యంతిమాంహరేః। బ్రహ్మాణంచతథాతేషాంభ్రూణహత్యా
సమంత్వఘమితిభవిష్యపురాణేమాహేశ్వరవచనాత్ ॥ బహూనాంజన్మనా

మం తేజ్ఞానవాన్మాంప్రపద్యతే । వాసుదేవస్సర్వమితిసమహాత్మాసుదుర్లభః॥ ఇత్యాదివచనైశ్చ - హింసాదిరహితేనస్తుతినమస్కారాదికర్తవ్యమితిదర్శయితుంవిశ్వశబ్దేనబ్రహ్మాభిధీయతఇతివా ॥ మత్కర్మకృన్మత్పరమోమద్భక్తస్సంగవర్జితః। నిర్వైరస్సర్వభూతేషుయస్సమామేతిపాండవేతి ॥ నచలతినిజవర్ణధర్మతోయస్సమమతిరాత్మ సుహృద్విపక్షపక్షే । నహరతినచహంతికించిదుచ్చైస్సితమనసంతమవేహివిష్ణుభక్తమ్ ॥ విమలమతిరమత్సరః ప్రశాంతశ్శుచిచరితోఖిలసత్వమిత్రభూతః। ప్రియహితవచనోస్తమానమాయోవసతిసదాహృదితస్యవాసుదేవః ॥ సకలమిదమహంచవాసుదేవఃపరమపుమాన్పరమేశ్వరస్సఏకః। ఇతిమతిరచలాభవత్యనంతేహృదయగతేవ్రజతాన్విహాయదూరాత్ ॥యమనియమవిధూతకల్మషాణామనుదినమచ్యుతసక్తమానసానామ్। అపగతమదమానమత్సరాణాం వ్రజభటదూరతరేణమానవానామిత్యాదివచనైర్వైష్ణవలక్షణస్యైవం ప్రకారత్వాచ్చహింసాదిరహితేనవిష్ణోఃస్తుతినమస్కారాదికర్తవ్యమితి ॥ శ్రద్ధయాదేయంఅశ్రద్ధయాదేయం।శ్రద్ధయాగ్నిస్సమిధ్యతఇత్యాదిశ్రుతేః ॥ శ్రద్ధాపూతంవదాన్యస్యహతమశ్రద్ధయేతరత్ । ఇమం స్తవమధీయానశ్శ్రద్ధాభక్తిసమన్వితః ॥ అశ్రోత్రియంశ్రాద్ధమధీతమవ్రతమదక్షిణంయజ్ఞమనృత్విజాహుతమ్। అశ్రద్ధయాదత్తమసంస్కృతంహవిర్భాగాష్టడేతేవద్దైత్యసత్తమ ॥ పుణ్యంమద్ద్వేషిణాంయచ్చమద్భక్తద్వేషిణాంతథా । క్రయవిక్రయసక్తానాంపుణ్యంయచ్చాగ్నిహోత్రిణామ్॥ అశ్రద్ధయాచయద్దానంయజతాందదతాంతథా । తత్సర్వంతవదైత్యేంద్రమత్ప్రసాదాద్భవిష్యతి ॥ అశ్రద్ధయాహుతందత్తంతపస్తప్తంకృతంచయత్। అసదిత్యుచ్యతేపార్థనచతత్ప్రేత్యనోఇహ ఇత్యాదిస్మృతిభ్యశ్చ - శ్రద్ధయాస్తుతినమస్కారాదికర్తవ్యం - నాశ్రద్ధయా ॥ ఓంతత్సదితినిర్దేశోబ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతఇతిభగవద్వచనాత్ - స్తుతినమస్కారాదికంకర్మసాత్వికంవిగుణమపిశ్రద్ధాపూర్వకంబ్రహ్మణోభిధానత్రయప్రయోగేణసగుణం సాత్వికంసంపాదితంభవతి - ఆత్మానంవిష్ణుంధ్యాత్వాస్తుతినమస్కారాదికర్తవ్యం॥ నావిష్ణుఃకీర్తయేద్విష్ణుంనావిష్ణుర్విష్ణుమర్చయేత్ । నావిష్ణుస్సంస్మరేద్విష్ణుంనావిష్ణుర్విష్ణుమాప్నుయాదితిమహాభారతేకర్మకాండే॥ సర్వాణ్యేతానినామానిపరస్యబ్రహ్మణోనఘ । ఏవమేతానినామానిదేవదేవస్యకీర్తయేత్ ॥ యంయంకామమభిధ్యాయేత్తంతమాప్నోత్యసంశయమ్ । సర్వాన్కామానవాప్నోతిసమారాధ్యజగద్గురుమ్ ॥ తన్మయత్వేనగోవిందమిత్యేతద్దాల్భ్యనాన్యథా ।

తన్మయోవాఞ్ఛితాన్కామాన్పదమాప్నోతిమానవ ఇతివిష్ణుధర్మే ॥ సర్వ
భూతస్థితంయోమాంభజత్యేకత్వమాస్థితః । సర్వథావర్తమానోపిసయోగీ
మయివర్తత ఇతిభగవద్గీతాసు ॥ అహంహరిస్సర్వమిదంజనార్దనో నాన్య
త్తతఃకారణకార్యజాతమ్ । ఈదృఙ్మనోయస్యనతస్యభూయో భవోద్భవా
ద్వంద్వగదాభవంతీతివిష్ణుపురాణే ॥ గురోర్యత్రపరీవాదోనిందావాపి ప్రవ
ర్తతే । కర్ణౌతత్రపిధాతవ్యౌగంతవ్యంవాతతోన్యతః ॥ తస్మాద్బ్రహ్మైవా
చార్యరూపేణావతిష్ఠతీతి వ్యాసస్మృతేః ॥ వరంహుతవహజ్వాలా పుంజ
స్యాంతర్వ్యవస్థితిః । నశౌరిచింతావిముఖజనసంవాసవైశసమితి కాత్యాయ
నవచనాత్ ॥ యత్రదేశేవాసుదేవనిందాతత్రవాసోనకర్తవ్యః - ఏతదుక్తం
భవతి ॥ యస్యదేవేపరాభక్తిర్యథాదేవేతథాగురౌ । తస్యైతేకథితాహ్య
ర్థాఃప్రకాశంతే మహాత్మనఇతిశ్వేతాశ్వతరోపనిషన్మంత్రవర్ణాత్ - హరౌ
గురౌచపరాభక్తిఃకార్యేతి ॥ అవశేనాపియన్నామ్నికీర్తితే సర్వపాతకైః ।
పుమాన్విముచ్యతేసద్యస్సింహత్రస్తైర్మృగైరివ ॥ జ్ఞానతోజ్ఞానతోవాపివాసుదే
వస్యకీర్తనాత్ । తత్సర్వంవిలయంయాతితోయస్థంలవణంయథా ॥ కలికల్మ
షమత్యుగ్రంనరకార్తిప్రదంనృణామ్ । ప్రయాతివిలయంసద్యస్సకృత్కృష్ణస్య
సంస్మృతేః ॥ సకృత్స్మృతోపిగోవిందోనృణాంజన్మశతైఃకృతమ్ । పాపరా
శిందహత్యాశుతూలరాశిమివానలః ॥ నేయంవదనవల్మీకవాసనీరసనోరగీ ।
యానగోవిందగోవిందగోవిందేతిప్రభాషతే ॥ పాపవల్లీముఖేతస్యజిహ్వారూ
పేణతిష్ఠతి । యానవక్తిదివారాత్రౌగుణాన్గోవిందసంభవాన్ ॥ సకృదుచ్చ
రితంయేనహరిరిత్యక్షరద్వయమ్ । బద్ధఃపరికరస్తేనమోక్షాయగమనంప్రతి ॥
ఏకోపికృష్ణస్యకృతఃప్రణామో దశాశ్వమేధావభృథేనతుల్యః । దశాశ్వమేధీ
పునరేతిజన్మకృష్ణప్రణామీనపునర్భవాయ ॥ ఇత్యాదివచనైశ్శ్రద్ధాభక్త్యోర
భావేపినామసంకీర్తనంసమస్తందురితంనాశయతీతిమంతవ్యం- కిముతసహస్ర
నామసంకీర్తనంనాశయతీతి మనసావాఽగ్రేసంకల్పయత్యథవాచావ్యాహర
తి-యద్వైమనసాధ్యాయతితద్వాచావదతీతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాంస్మరణంధ్యా
నంచనామసంకీర్తనేంతర్భూతంనామశక్తితాత్పర్యావధారణం॥ యస్మిన్న్య
స్తమతిర్నయాతినరకంస్వర్గోపియచ్చింతనే విఘ్నోయత్రనివేశితేచమనసిబ్రా
హ్మోపిలోకోల్పకః । ముక్తించేతసియఃస్థితోమలధియాంపుంసాందదాత్యవ్య
యఃకించిత్రంయదఘంప్రయాతివిలయం తత్రాచ్యుతేకీర్తితే ॥ ఇతివిష్ణుపురా
ణే శ్రీపరాశరేణోపసంహృతం ॥ ఆలోడ్యసర్వశాస్త్రాణివిచార్యచపునఃపునః ।

ఇదమేకంసునిష్పన్నం ధ్యేయోనారాయణస్సదేతిమహాభారతాంతేభగవతా
శ్రీవేదవ్యాసేనోపసంహృతం ॥ హరిరేకస్సదాధ్యేయో భవద్భిస్సత్త్వసంస్థి
తైః । ఓమిత్యేవంసదావిప్రాః పఠతధ్యాతకేశవమితిహరివంశే - కైలాస
యాత్రాయాం హరిరేకోధ్యాతవ్యఇత్యుక్తం శ్రీమహేశ్వరేణాపి ॥ నారా
యణేతియస్యాస్తివదనేనామమంగళమ్ । నారాయణస్తమన్వేతివత్సంగౌరివ
వత్సలేతి - ఏతత్సర్వమభిప్రేత్య ॥ ఏషమేసర్వధర్మాణాంధర్మోఽధికతమోమ
తఇత్యాధిక్యముక్తం ॥ కిమేకందైవతంలోకేకింవాప్యేకంపరాయణమ్ । య
తస్సర్వాణిభూతానీతియద్బ్రహ్మోక్తంతద్విశ్వశబ్దేనోక్తమితివ్యాఖ్యాతం
* తత్కిమిత్యాకాంక్షాయామాహ ॥ విష్ణురితి ॥ తథాచఋగ్వేదే - అస్య
జానంతోనామచిద్వివక్తనమహస్తేవిష్ణోస్సుమతింభజామహ ఇత్యాదివాక్యై
ర్విష్ణోర్నామసంకీర్తనంసమ్యక్జ్ఞానప్రాప్తయేవిహితం- వివేష్టివ్యాప్నోతీతి
విష్ణుః-విషేర్ధాతోర్వ్యాప్త్యభిధాయినః క్నుప్రత్యయాంతస్యరూపంవిష్ణు
రితిదేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదశూన్యఇత్యర్థః ॥ వ్యాప్తామేరోదసీపార్థకాంతిశ్చా
భ్యధికాస్థితా । క్రమణాచ్చాప్యహంపార్థవిష్ణురిత్యభిసంజ్ఞితః ॥ ఇతిమహాభా
రతే॥ యచ్చకించిజ్జగత్సర్వందృశ్యతేశ్రూయతేపివా, అంతర్బహిశ్చతత్సర్వం
వ్యాప్యనారాయణఃస్థితః, ఇతివ్యాప్తిశ్రుతేః - విశతేర్వానక్ప్రత్యయాంత
స్యరూపంవిష్ణురితి॥యస్మాద్విష్టమిదంసర్వం తస్యశక్త్యామహాత్మనః । త
స్మాదేవోచ్యతేవిష్ణుర్విశేర్ధాతోః ప్రవేశనాత్ ఇతివిష్ణుపురాణే * యద
ద్దేశే నవషట్క్రియతేసవషట్కారః - యస్మిన్యజ్ఞేవావషట్క్రియాస
షట్కారోయజ్ఞః ॥ యజ్ఞోవైవిష్ణురితిశ్రుతేః - యజ్ఞోవావషట్కారా
మంత్రాత్మనాదేవాన్ప్రీణయతి ఇతివషట్కారః - ప్రజాపతిశ్చవషట్కా
రశ్చేతిశ్రుతేర్దేవతావా * భూతంచభవ్యంచభవచ్చ భూతభవ్యభవంతి
తేషాంప్రభుర్భూతభవ్యభవత్ప్రభుః - కాలభేదమనాదృత్య సన్మాత్రప్ర
యోగికమైశ్వర్యమస్యేతిప్రభుత్వం * రజోగుణంసమాశ్రిత్యవిరించిరూపే
భూతానికరోతీతిభూతకృత్కథ్యతేహరిః - తమోగుణంఅధిష్ఠాయరుద్రా
త్మనాభూతానికృంతతికృణోతిహినస్తిక్షిణోతీతి వాభూతకృత్ జ్ఞేయః*
ష్ణురూపేణసత్త్వగుణమధిష్ఠాయభూతానిబిభర్తిపాలయతిధారయతి పో
షయతీతివాభూతభృత్ * ప్రపంచరూపేణభవతీతికేవలంభవత్యేవవాభావ
భవనంభావస్సత్తాత్మకోవా * భూతాత్మా భూతానామాత్మాంతర్యా
మీవా ॥ ఏషతఆత్మాంతర్యామీతిశ్రుతేః * భూతానిభావయతిజనయతి

త్పృభుః। భూతకృద్భూతభృద్భావో భూతాత్మా భూతభావనః ॥ ౧౪॥
పూతాత్మా పరమాత్మా చ ముక్తానాం పరమాగతిః। అవ్యయః పురుషస్సాక్షీ
క్షేత్రజ్ఞోఽక్షర ఏవ చ ॥ ౧౫ ॥ యోగో యోగవిదాం నేతా ప్రధానపురుషేశ్వ

యతీతి వా భూతభావనః ॥౧౪॥ భూతకృతాదిభిర్గుణతంత్రత్వం ప్రాప్తం ప్రతిషిధ్యతే ॥ పూతాత్మేతి ॥ పూత ఆత్మా యస్యేతి పూతాత్మా - పూతో గుణజన్మకర్మదోషాద్య సంస్పృష్ట ఆత్మా యస్య స పూతాత్మేతి కర్మధారయో వా ॥ కేవలో నిర్గుణశ్చేతి శ్రుతేః - గుణోపరాగస్స్వేచ్ఛాతః పురుషస్యేహ కథ్యతే * పరమశ్చాసావాత్మా చ పరమాత్మా కార్యకారణవిలక్షణో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావః * ముక్తానాం పరమా ఉత్కృష్టా గతిర్గంతవ్యా దేవతా పునరావృత్త్యసంభవాత్తద్గతస్యేతి ముక్తానాం పరమాగతిః॥ మాముపేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న విద్యతే ఇతి భగవద్వచనాత్ * నాస్య వ్యయో నాశో వికారో వా విద్యత ఇత్యవ్యయః ॥ అజరోఽమరోఽవ్యయ ఇత్యాదిశ్రుతేః* పురం శరీరం బ్రహ్మపురం తస్మిన్ శేత ఇతి పురుషః ॥ నవద్వారం పురం పుణ్యమేతైర్భావైస్సమన్వితమ్ । వ్యాప్య శేతే మహాత్మా యత్తస్మాత్పురుష ఉచ్యతే ఇతి మహాభారతే - యద్వా అస్తేర్వ్యత్యస్తాక్షరయోగినః ఆసీత్పురా పూర్వమేవ ఇతి విగ్రహం కృత్వా వ్యుత్పాదితః పురుషః- పూర్వమేవాహమిహాసమితి ॥ తత్పురుషస్య పురుషత్వం ఇతి శ్రుతేః - పూర్షు పురీషు ఉత్కర్షశాలిషు సత్త్వేషు వసీదతీతి వా - పురూణి బహూని ఫలాని మనోభిలషితాని సునోతి రాతి దదాతీతి వా-పురాణి భువనాని సంహారసమయే శ్యతి అంతం కరోతీతి వా పూరణాత్సదనాద్వా పురుషః ॥ పూరణాత్సదనాచ్చైవ తతోఽసౌ పురుషోత్తమ ఇతి పంచమే వేదే* సాక్షాదవ్యవధానేన స్వరూపబోధేన స్వరూపాభేదేన ఈక్షతే పశ్యతి సర్వమితి సాక్షీ సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయామితి పాణినీయవచనాదిన్ప్రత్యయః * క్షేత్రం శరీరం జానాతీతి క్షేత్రజ్ఞః - అతోఽనుపసర్గాత్ - ఇతి కప్రత్యయః॥ క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధీతి భగవద్వచనాత్ ॥ క్షేత్రాణ్యాహుశ్శరీరాణి తేషాం చైవ యథాసుఖమ్ । తాని వేత్తి స యోగాత్మా తతః క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యత ఇతి బ్రహ్మపురాణే * స ఏవ న క్షరతీత్యక్షరః పరమాత్మా అశ్నుతేః అశ్నోతేర్వా - సరప్రత్యయాంతస్య రూపమక్షర ఇతి ఏవకారాత్ - క్షేత్రజ్ఞాక్షరయోరభేదః-పరమార్థతస్తత్త్వమస్యాదిశ్రుతేశ్చ - చకారాద్వ్యవహారికో భేదః ప్రసిద్ధేరప్రమాణత్వాత్ * ॥౧౫॥ జ్ఞానేంద్రియాణి సర్వాణి నిగృహ్య మనసా సహ। ఏ

రః । నారసింహవపుశ్శ్రీమాన్కేశవఃపురుషోత్తమః ॥ ౧౬ ॥ సర్వశ్శర్వశ్శి

కత్వభావనాయోగః క్షేత్రజ్ఞపరమాత్మనోః ॥ తదవాప్యతయా యోగః *
యోగంవిదంతిజానంతిలభంతేవా యోగవిదస్తేషాంనేతాజ్ఞానినాం యోగ
క్షేమవహనాదినేతియోగవిదాంనేతా ॥ తేషాంనిత్యాభియుక్తానాం యోగ
క్షేమంవహామ్యహమితిభగవద్వచనాత్ * ప్రధానంప్రకృతిర్మాయాపురుషో
జీవస్తయోరీశ్వరఃప్రధానపురుషేశ్వరః * నరస్యసింహస్యచా వయవాయ
ద్వాయస్మిన్లక్ష్యంతేతద్వపుర్యస్యసనారసింహవపుః* యస్యవక్షసినిత్యంవ
సతిశ్రీఃసశ్రీమాన్ *అభిరూపాః కేశాయస్యసకేశవః - కేశాద్వోన్యతరస్యా
మితివప్రత్యయఃప్రశంసాయాః యద్వాకశ్చ అశ్చఈశశ్చకేశాస్త్రిమూర్త
యస్తేవశేవర్తంతే యస్యసకేశవః - యద్వాకశ్చఈశశ్చకేశౌతౌవశేవర్త
యతీతివాకేశవః - కేశివధాద్వాకేశవః॥ యస్మాత్త్వయైవదుష్టాత్మాహ
తఃకేశీజనార్దన । తస్మాత్కేశవనామ్నాత్వంలోకేజ్ఞేయోభవిష్యసీతి విష్ణు
పురాణేశ్రీకృష్ణంప్రతినారదవాక్యం - పృషోదరాదిత్వాచ్ఛబ్దసాధుత్వకల్ప
నా*పురుషాణాముత్తమఃపురుషోత్తమః - అత్రననిర్ధారణఇతి షష్ఠీసమాస
ప్రతిషేధోనభవతి- జాత్యపేక్షయాసామర్థ్యాత్-యత్రపునర్జాతిగుణ
క్రియాపేక్షయాపృథక్క్రియతేతత్రాసామర్థ్యాన్నిషేధః - ప్రవర్తతేమ
నుష్యాణాం క్షత్రియశ్శూరతమః గవాంకృష్ణాగౌఃసంపన్నక్షీరతమా అధ్వ
గానాంధావంతశ్శీఘ్రతమాఇత్యేతేషుఅథవాపంచమీసమాసః - తథాచభ
గవద్వచనం ॥ యస్మాత్క్షరమతీతోహమక్షరాదపిచోత్తమః । అతోస్మిలోకే
వేదేచప్రథితఃపురుషోత్తమః*॥౧౬॥ అసతశ్చసతశ్చైవసర్వస్యప్రభవాప్య
యాత్ । సర్వస్యసర్వదాజ్ఞానాత్సర్వమేనంప్రచక్షతఇతి భగవద్వ్యాసవచ
నాత్సర్వః*శృణోతిసకలాఃప్రజాఃసంహరతిసంహారసమయఇతివాశర్వః*నిస్త్రై
గుణ్యతయాశుద్ధత్వాచ్ఛివఃసబ్రహ్మాసశివఇత్యభేదోపదేశాత్ శివాదినామభి
ర్హరిరేవస్తూయతే* స్థిరత్వాత్స్థాణుః * భూతానామాదిఃకారణత్వాదితి
భూతాదిః*ప్రళయేస్మిన్సర్వంనిధీయతఇతినిధిః - కర్మణ్యధికరణేచేతికిప్ర
త్యయః - సఏవనిధిర్విశేష్యతేఅవ్యయఇత్యవ్యయోనిధిః*స్వేచ్ఛయాసమీచీనం
భవనమస్యేతిసంభవః॥ ధర్మసంస్థాపనార్థాయసంభవామియుగేయుగే॥ఇతి
భగవద్వచనాత్ ॥ తథాదుష్టవినాశాయసాధూనాంరక్షణాయచ । స్వేచ్ఛ
యాసంభవామ్యేవగర్భదుఃఖవివర్జితఇతిచ*సర్వేషాంభోక్తౄణాంఫలా

వః స్థాణుర్భూతాదిర్నిధిరవ్యయః। సంభవో భావనో భర్తా ప్రభవః ప్రభురీశ్వ
రః ॥ ౧౪ ॥ స్వయంభూశ్శంభురాదిత్యః పుష్కరాక్షో మహాస్వనః। అనాది
నిధనో ధాతా విధాతా ధాతురుత్తమః ॥ ౧౫ ॥ అప్రమేయో హృషీకేశః ప

నిభావయతీతి భావనః సర్వఫలదాతృత్వం - ఫలమత ఉపపత్తేరిత్యత్ర ప్రతిపాది
తమ్ * ప్రపంచస్యాధిష్ఠాతృత్వేన ధారణాద్భర్తా * ప్రకర్షేణ మహాభూతాన్య
స్మాజ్జాయంత ఇతి ప్రభవః - ప్రకృష్టో భవో జన్మ యస్యేతి వా * సర్వాసు క్రి
యాసు సామర్థ్యాతిశయాత్ప్రభుః * నిరుపాధికమైశ్వర్యమస్యాస్తీతీశ్వరః ॥ ఏ
ష సర్వేశ్వర ఇతి శ్రుతేః * ॥ ౧౪ ॥ స్వయమేవ భవతీతి స్వయంభూః స ఏవ స్వయ
ముద్బభావేతి మానవవచనం - సర్వేషాముపరి భవతి స్వయం భవతీతి వా స్వ
యంభూః పరిభూః - స్వయంభూరితి మంత్రవర్ణాత్ - అథవా స్వయంభూః
పరమేశ్వరః - స్వయమేవ స్వతంత్రో భవతి న పరతంత్రః సర్వదేతి ॥ పరాంచి ఖాని
వ్యతృణత్ స్వయంభూరితి మంత్రవర్ణాత్ * శం సుఖం భక్తానాం భావయ
తీతి శంభుః * ఆదిత్యమండలాంతస్స్థో హిరణ్మయః పురుష ఆదిత్యః - ద్వాదశా
దిత్యేషు విష్ణుర్వా ఆదిత్యానామహం విష్ణురిత్యుక్తేః - అదితేరఖండితాయా మ
హ్యా అయం పతిరితి వా ఇయం వా అదితిః ॥ విష్ణుపత్నీం మహీం దేవీమితి శ్రుతేః -
యథాదిత్య ఏక ఏవానేకేషు జలభాజనేష్వనేకవత్ప్రతిభాసతే ఏవమనేకేషు
శరీరేష్వేక ఏవాత్మానేకవత్ప్రతిభాసతే - ఇత్యాదిత్యసాధర్మ్యాద్వా ఆది
త్యః * పుష్కరేణోపమితే అక్షిణీ అస్యేతి పుష్కరాక్షః * మహానూర్జితః స్వనో
నాదశ్శ్రుతిలక్షణో వా యస్య స మహాస్వనః సన్మహదిత్యానాసమాసే కృతే ఆ
న్మహతః సమానాధికరణజాతీయయోరిత్యాత్వం అస్య మహతో భూతస్య ని
శ్శ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేద ఇత్యాదిశ్రుతేః * ఆదిర్జన్మ నిధనం వినాశ
స్తద్ద్వయం యస్య న విద్యతే సోऽనాదినిధనః * అనంతాదిరూపేణ విశ్వం బిభర్తీ
తి ధాతా * కర్మణాం తత్ఫలానాం చ కర్తా విధాతా అనంతాదీనామపి ధారణ
త్వాత్ విశేషేణ దధాతీతి వా విధాతా * ధాతురుత్తమ ఇతి నామైకం సవి
శేషణం సామానాధికరణ్యేన సర్వధాతుభ్యః పృథివ్యాదిభ్య ఉత్కృష్టశ్చిద్ధాతు
రిత్యర్థః - ధాతుర్విరించ్యాదుత్కృష్టత్వాన్నామద్వయం వా కార్యకారణ ప్ర
పంచధారణాచ్చిదేవ ధాతురుత్తమః - సర్వేషాముద్గతానామతిశయేనోద్గ
తత్వాదుత్తమః * ॥ ౧౫ ॥ శబ్దాదిరహితత్వాన్న ప్రత్యక్షగమ్యః నాప్యనుమా
నవిషయః తద్వ్యాప్తలింగాభావాత్ నాప్యుపమానసిద్ధః నిర్భాగత్వేన సాదృ

ద్మనాభోఽమరప్రభుః । విశ్వకర్మా మనుస్త్వష్టా స్థవిష్ఠః స్థవిరో ధ్రువః ॥
౧౯॥ అగ్రాహ్యశ్శాశ్వతః కృష్ణో లోహితాక్షః ప్రతర్దనః । ప్రభూతస్త్రికకు

శ్యాభావాత్ - నాప్యర్థాపత్తిగ్రాహ్యః తద్వినానుపపద్యమానస్యాసంభవాత్ - నాప్యభావగోచరో భావరూపత్వాత్ - అభావసాక్షిత్వాచ్చ నాపి శాస్త్రప్రమాణవేద్యః - ప్రమాణజన్యాతిశయాభావాత్ - యద్యేవం శాస్త్రయోనిత్వం - కథముచ్యతే - ప్రమాణాదిసాక్షిత్వేన ప్రకాశరూపస్య ప్రమాణావిషయత్వే అధ్యస్తాతద్రూపనివర్తకత్వేన శాస్త్రప్రమాణకత్వం ఇత్యప్రమేయః॥ సాక్షిత్వాత్ హృషీకాణీంద్రియాణి తేషామీశః క్షేత్రజ్ఞరూపభాగ్యద్వా ఇంద్రియాణి యస్య వశే వర్తంతే స పరమాత్మా హృషీకేశః - యస్య వా సూర్యరూపస్య చంద్రరూపస్య జగత్ప్రీతికరా హృష్టాః కేశా రశ్మయోఽసౌ హృషీకేశః పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వం- తదుక్తం మోక్షధర్మే॥ సూర్యాచంద్రమసోశ్శశ్వదంశుభిః కేశసంజ్ఞితైః। బోధయన్ స్వాపయంశ్చైవ జగదుత్తిష్ఠతే పృథక్ ॥ బోధనాత్స్వాపనాచ్చైవ జగతో హర్షణం భవేత్ । అగ్నీషోమకృతైరేవం కర్మభిః పాండునందన ॥ హృషీకేశోఽహమీశానో వరదో లోకభావన ఇతి॥ సర్వజగత్కారణం పద్మం నాభౌ యస్య స పద్మనాభః ॥ అజస్య నాభావధ్యేకమర్పితమితి శ్రుతేః ॥ అమరాణాం ప్రభురమరప్రభుః ॥ విశ్వం కర్మ క్రియా యస్య స విశ్వకర్మా క్రియతే ఇతి జగత్కర్మ విశ్వం కర్మ యస్యేతి వా విచిత్రనిర్మాణశక్తిమత్త్వాద్విశ్వకర్మణా త్వష్ట్రా సాదృశ్యాద్వా ॥ మననాన్మనుః ॥ నాన్యోఽతోఽస్తి మంతేతి శ్రుతేః - మంత్రో వా ప్రజాపతిర్వా మనుః ॥ సంహారసమయే సర్వభూతతనూకరణాత్త్వష్టా త్వక్షతేస్తనూకరణార్థాత్తృచ్ ప్రత్యయః॥ అతిశయేన స్థూలః స్థవిష్ఠః ॥ పురాణః స్థవిరః ఏష హ్యస్య స్థావిరస్య నామేతి బహ్వృచాః - వయోవచనో వా స్థిరత్వాద్ధ్రువః స్థవిరో ధ్రువ ఇత్యేకం నామ సవిశేషణం॥ ॥౧౯॥ ఇంద్రియైర్న గృహ్యత ఇత్యగ్రాహ్యః॥ యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహేతి శ్రుతేః ॥ శశ్వత్సర్వేషు కాలేషు భవతీతి శాశ్వతః ॥ శాశ్వతం శివమచ్యుతమితి శ్రుతేః॥ ॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః। విష్ణుస్తద్భావయోగాచ్చ కృష్ణో భవతి శాశ్వత ఇతి వచనాత్సదానందాత్మకః కృష్ణః వర్ణాత్మకత్వాచ్చ కృష్ణః॥ సత్యం కృష్ణో జగన్నాథశ్శుద్ధస్ఫటికసన్నిభః। కర్షామి పృథివీం పార్థ భూత్వా కార్ష్ణాయసో హలః॥ కృష్ణో వర్ణశ్చ మే యస్మాత్తస్మాత్కృష్ణోఽహమర్జున ఇతి మహాభారతే॥

ధామ పవిత్రంమంగళంపరమ్ ‖ ౭౦ ‖ ఈశానః ప్రాణదఃప్రాణో జ్యేష్ఠ
శ్శ్రేష్ఠః ప్రజాపతిః। హిరణ్యగర్భో భూగర్భో మాధవో మధుసూదనః‖

లోహితే అక్షిణీయస్యస లోహితాక్షః ‖ సమావృషభో లోహితాక్ష ఇతిశ్రుతేః॥ ప్రళయేభూతానిప్రతర్దయతిహినస్తీతిప్రతర్దనః - తర్దహింసాయామిత్యస్యధాతోః ॥ జ్ఞానైశ్వర్యాదిగుణైస్సంపన్నఃప్రభూతః ॥ ఊర్ధ్వాధోమధ్యభేదేనత్రయాణాం లోకానాంతిసృణాంకకుభాంమపిధామేతి త్రికకుద్ధామేత్యేకంపదం ॥ యేసపునాతియోవాపునాతి ఋషిర్దేవతావాత త్పవిత్రం-పువస్సంజ్ఞాయాంకర్తరిచఋషిదేవతయోరితిభగవత్పాణినివచనాదిత్రచ్ప్రత్యయః- సవిర్వజ్రంతస్మాత్త్రాయతేఇతివాపవిత్రం॥‖అశుభానినివారయత్యేతనోతిశుభసంతతిమ్। స్మృతిమాత్రేణయత్పుంసాంబ్రహ్మతన్మంగళంవిదురితివిష్ణుపురాణే - కల్యాణరూపత్వాద్వామంగళం - సర్వభూతేభ్యఉత్కృష్టత్వాత్పరంమంగళమిత్యేకమిదంనామ సవిశేషణం॥ ‖౭౦‖ సర్వభూతానియంతృత్వాదీశానః ॥ ప్రాణాన్దదాతిచేష్టయతీతిప్రాణదః ‖ కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాదితిశ్రుతేః - యద్వాప్రాణాన్కాలాత్మనాద్యతిఖండయతీతి ప్రాణదః - ప్రాణాన్దాపయతిశోధయతి - దదాతిలునాతీతివాప్రాణదః॥ ప్రాణితీతిప్రాణః - క్షేత్రజ్ఞఃపరమాత్మావా ‖ ప్రాణస్యప్రాణఇతిశ్రుతేః - ముఖ్యప్రాణోవా॥వృద్ధతమోజ్యేష్ఠః - జ్యచేత్యధికారేవృద్ధస్యచేతి వృద్ధశబ్దస్యజ్యాదేశవిధానాత్ ॥ ప్రశస్యతమఃశ్రేష్ఠః - ప్రశస్యస్యశ్ర ఇతిశ్రాదేశవిధానాత్ ‖ ప్రాణోహవాజ్యేష్ఠశ్చశ్రేష్ఠశ్చేతిశ్రుతేః - ముఖ్యప్రాణోవాజ్యేష్ఠశ్శ్రేష్ఠశ్చేత్యధికరణసిద్ధత్వాత్ - సర్వకారణత్వాద్వాజ్యేష్ఠః- సర్వాతిశయత్వాద్వాశ్రేష్ఠః ॥ ఈశ్వరత్వేనసర్వాసాంప్రజానాంపతిఃప్రజాపతిః॥ హిరణ్మయాండాంతర్వర్తిత్వాత్ హిరణ్యగర్భః- విరించ్యాత్మనావా‖హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రేభూతస్యజాతః పతిరేకఆసీదితిమంత్రవర్ణాత్ ॥భూర్గర్భేయస్యసభూగర్భః ॥ మాయాశ్శ్రియోధవఃపతిర్మాధవః ‖ మధువిద్యావబోధ్యత్వాద్ధవత్వాద్వాశ్రియోనిశమ్ ‖ మౌనాద్ధ్యానాచ్చయోగాచ్చవిద్ధిభారతమాధవమితి వ్యాసవచనాద్వామాధవః ॥ మధునామాసురంసూదితవానితిమధుసూదనః‖ విష్ణుకర్ణోద్భవంచాపిమధునామమహాసురమ్ । బ్రహ్మణోపచితింకుర్వన్జఘానపురుషోత్తమః‖తస్యతావద్వధాదేవ దేవదానవమానవాః । మధుసూదనమిత్యాహుఃఋషయశ్చజనార్దనమితిమ

౨౧॥ఈశ్వరో విక్రమీ ధన్వీ మేధావీ విక్రమః క్రమః। అనుత్తమో దురాధర్షః కృతజ్ఞః కృతిరాత్మవాన్॥౨౨॥సురేశశ్శరణం శర్మ విశ్వరేతాః ప్రజాభవః। అహస్సంవత్సరో వ్యాళః ప్రత్యయస్సర్వదర్శనః॥౨౩ అజస్సర్వేశ్వరస్సిద్ధస్సిద్ధిస్సర్వాది

హాభారతే* ॥౨౧॥ సర్వశక్తిమత్తయా ఈశ్వరః*విక్రమః శౌర్యం తద్యోగాద్విక్రమీ*ధనురస్యాస్తీతి ధన్వీ - వ్రీహ్యాదిత్వాదినిః॥ రామశ్శస్త్రభృతామహమితి భగవద్వచనాత్ *మేధా బహుగ్రంథావధారణసామర్థ్యం సాయస్యాస్తీతి మేధావీ- అస్మాయామేధాస్రజో వినిరితి పాణినివచనాద్వినిః ప్రత్యయః* విచక్రమే జగద్విశ్వం తేన విక్రమః - వినా గరుడేన పక్షిణా క్రమణాద్వా విక్రమః * క్రమణాత్క్రమహేతుత్వాద్వా క్రమః ॥ క్రాంతే విష్ణురితి మనువచనాత్ *అవిద్యమాన ఉత్తమో యస్మాత్సోఽనుత్తమః ॥ యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిదితి శ్రుతేః ॥ నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోన్యో లోకత్రయేప్యప్రతిమప్రభావ ఇతి స్మృతేశ్చ*దైత్యాదిభిర్ధర్షయితుం న శక్యత ఇతి దురాధర్షః* ప్రాణినాం పుణ్యాపుణ్యాత్మకం కర్మ కృతం జానాతీతి కృతజ్ఞః- పత్రపుష్పాదికమల్పమపి ప్రయచ్ఛతాం మోక్షం దదాతీతి వా కృతజ్ఞః * పురుషప్రయత్నః కృతిః క్రియా వా హిం సా వా కృతిః సర్వాత్మకత్వాత్క్రియాధారత్వేన లక్ష్యతే కృత్యేతి వా కృతిః* స్వమహిమ్ని ప్రతిష్ఠితత్వాత్ ఆత్మవాన్ స భగవః కస్మిన్ప్రతిష్ఠితః స్వే మహిమ్నీతి శ్రుతేః* ॥౨౨॥ సురాణాం దేవానామీశః-సూ షసదం రా ధాతుః శోభనదాతౄణాం వేశస్సురేశః * ఆర్తానామార్తిహరత్వాత్ శరణం*పరమానందరూపత్వాత్ శర్మ* విశ్వస్య కారణత్వాద్విశ్వరేతాః *సర్వాః ప్రజాః యత్సకాశాదుద్భవంతి ఇతి ప్రజాభవః * ప్రకాశరూపత్వాదహః * కాలాత్మనాస్థితో విష్ణుస్సంవత్సర ఇత్యుక్తః* దురాధర్షభుజంగవత్ గృహీతుమశక్యత్వాద్వ్యాళః*ప్రతీతిః ప్రజ్ఞేతి ప్రత్యయః॥ ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః*సర్వదర్శనాత్మకాని అక్షీణి యస్య స సర్వదర్శనః సర్వాత్మకత్వాత్॥ విశ్వతశ్చక్షుర్విశ్వాక్షమితి శ్రుతేః* ॥౨౩॥ న జాయత ఇత్యజః॥ న జాతో న జనిష్యత ఇతి శ్రుతేః ॥ నహి జాతో న జాయేహం న జనిష్యే కదాచన । క్షేత్రజ్ఞస్సర్వభూతానాం తస్మాదహమజః స్మృత ఇతి మహాభారతే* సర్వేషామీశ్వరాణామీశ్వరత్వాత్సర్వేశ్వరః॥ ఏష సర్వేశ్వర ఇతి శ్రుతేః* నిత్యనిష్పన్నరూపత్వాత్సిద్ధః * సర్వవస్తుషు సంవిద్రూపత్వాత్సిద్ధిః - నిరతిశయఫలరూపత్వాద్వా సిద్ధిః- స్వర్గాదీనాం వినాశిత్వాదనభిప్సితత్వం* సర్వభూతానామాదికారణత్వా

రచ్యుతః। వృషాకపిరమేయాత్మా సర్వయోగవినిస్సృతః ॥ ౨౮ ॥ వసుర్వసు
మనాస్సత్యస్సమాత్మా సమ్మితస్సమః। అమోఘః పుండరీకాక్షో వృషకర్మా

దితిసర్వాదిః ✻ స్వరూపసామర్థ్యాన్నచ్యుతో నచ్యవతే నచ్యవిష్యతేయః సో
చ్యుతః ॥ శాశ్వతంశివమచ్యుతమితిశ్రుతేః - తథాచభగవద్వచనం॥యస్మా
న్నచ్యుతపూర్వోహమచ్యుతస్తేనకర్మణేతి ॥ ౧౦౦ ॥ ... ... ✻

ఇతిశ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితేశ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామ
స్తోత్రభాష్యే ప్రథమశతకవివృతిః.

విశ్వం- పరమాత్మా-నారసింహవపుః-సంభవః-మహాస్వనః-మనుః-
త్రికకుద్ధామ - భూగర్భః-దురాధర్షః- సంవత్సరః-—వర్షణాత్సర్వకామా
నాంధర్మోవృషఃకాత్ తోయాత్ - భూమిమయాన్ ఇతికపిర్వరాహః వృషరూ
పత్వాత్క-పిరూపత్వాచ్చవృషాకపిః ॥ కపిర్వారాహశ్శ్రేష్ఠశ్చధర్మశ్చవృ
షఉచ్యతే । తస్మాద్వృషాకపిం ప్రాహకశ్యపోమాంప్రజాపతిరితి వ్యాసవ
చనం✻ ఇయాన్ ఇతిమాతుంపరిచ్ఛేత్తుంనశక్యతే ఆత్మాస్యేత్యమేయాత్మా✻ స
ర్వసంబంధవినిర్గతః సర్వయోగవినిస్సృతః॥ అసంగోహ్యయంపురుషఇతి శ్రు
తేః - నానాశాస్త్రోక్తాద్యోగాదపగతోవాసర్వయోగవినిస్సృతః✻॥౨౮॥ వ
సంతిసర్వభూతాన్యత్ర తేష్వయమపివసతీతివసుః - వసూనాంపావకశ్చా
స్మీత్యుక్తోవావసుః✻వసుశబ్దేనధనవాచినాప్రాశస్త్యంలక్ష్యతే ప్రశస్తంమనో
యస్యసవసుమనాః - రాగద్వేషాదిభిఃక్లేశైర్మదాదిభిరుపక్లేశైశ్చ యతోనక
లుషితంచిత్తంతతస్సమనఃప్రశస్తం✻అవితథరూపత్వాత్పరమాత్మాసత్యః॥
సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేతిశ్రుతేః- మూర్తామూర్తాత్మకత్వాద్వా✻ స
చ్చత్యచ్చాభవదితిశ్రుతేః - సదితిప్రాణస్తీత్యన్నంయమితిదివాకరః - తేన
ప్రాణాన్నాదిత్యరూపత్వాద్వా ॥ సదితిప్రాణస్తీత్యన్నంయమిత్యసావాది
త్యఇతిశ్రుతేః - సత్సుసాధుత్వాద్వాసత్యః✻సమ ఆత్మామనోయస్య రాగ
ద్వేషాదిభిరదూషితః - ససమాత్మాసర్వభూతేషుసమఏకో ఆత్మావాసమా
త్మా॥సమఆత్మేతివిద్యాదితిశ్రుతేః✻ సర్వైరర్థజాతైఃపరిచ్ఛిన్నోమితస్సమ్మి
తఃసర్వైరపరిచ్ఛిన్నోమితఇత్యసమ్మితోవా✻సర్వకాలేషుసర్వవికారరహిత
త్వాత్సమః-మయాలక్ష్మ్యాసహవర్తతఇతివాసమః✻ పూజితఃస్తుతస్సంస్మృ
తోవాసర్వంఫలందదాతినవృథాకరోతిఇత్యమోఘః - అవితథసంకల్పత్వా
ద్వా॥సత్యసంకల్పఇతిశ్రుతేః✻హృదయాఖ్యంపుండరీకమశ్నుతే వ్యాప్నోతీతి

వృషాకృతిః ॥ ౨౫ ॥ రుద్రోబహుశిరాబభ్రుర్విశ్వయోనిశ్శుచిశ్రవాః।అమృ
తశ్శాశ్వతస్థాణుర్వరారోహోమహాతపాః ॥ ౨౬ ॥ సర్వగస్సర్వవిద్భాను

తత్రఉపలభ్యతఇతిపుండరీకాక్షః॥హృత్పుండరీకంపురమధ్యసగ్ంస్థమితిశ్రుతేః
పుండరీకాకారేఅక్షిణీఉభేస్యేతివా * ధర్మలక్షణంకర్మాస్యేతివృషకర్మా *
ధర్మార్థమాకృతిఃశరీరంయస్యసవృషాకృతిః ॥ ధర్మసంస్థాపనార్థాయసంభ
వామియుగేయుగేఇతిభగవద్వచనాత్ * ॥ ౨౫ ॥ సంహారకాలేప్రజాః సం
హరన్రోదయతీతిరుద్రః - రుదంరాతిదదాతిఇతివారుద్రః - రుద్దుఃఖందుః
ఖకారణంవాద్రావయతీతిరుద్రః ॥ రుద్దుఃఖందుఃఖహేతుంవా విద్రావయతి
యఃప్రభుః। రుద్రఇత్యుచ్యతేతస్మాచ్ఛివఃపరమకారణమితి లింగపురాణ వచ
నాత్ * బహూనిశిరాంస్యస్యేతిబహుశిరాః ॥ సహస్రశీర్షాపురుషఇతి శ్రు
తేః * బిభర్తిలోకానితిబభ్రుః *విశ్వస్యకారణత్వాద్విశ్వయోనిః * శుచీనిశ్ర
వాంసినామానిశ్రవణీయాన్యస్యేతిశుచిశ్రవాః * నవిద్యతేమృతంమరణమస్యే
త్యమృతః ॥ అజరోమరఇతిశ్రుతేః * శాశ్వతశ్చాసౌస్థాణుశ్చేతి శాశ్వతస్థా
ణుః * వరఆరోహోలోకోస్యేతివరారోహః - వరమారోహణమస్మిన్నితి
వా-ఆరూఢానాంపునరావృత్త్యసంభవాత్॥ నసపునరావర్తతఇతిశ్రుతేః॥
యంప్రాప్యననివర్తంతేతద్ధామపరమంమమేతిభగవద్వచనాత్ * మహాస్సృ
ష్టివిషయంతపోజ్ఞానమస్యేతిమహాతపాః॥ యస్యజ్ఞానమయంతపఇతిమంత్రా
త్ - ఐశ్వర్యంప్రతాపోవా * మహదస్యేతివామహాతపాః * ॥౨౬॥ సర్వత్ర
గచ్ఛతీతిసర్వగః- కారణత్వేనవ్యాప్తత్వాత్ *సర్వత్రసర్వంవేత్తివింద్యతేవా
ఇతి సర్వవిత్ - భాతీతిభానుః ॥ తమేవభాంతమనుభాతిసర్వంతస్యభాసాస
ర్వమిదంవిభాతీతిశ్రుతేః॥ యదాదిత్యగతంతేజఇత్యాదిస్మృతేశ్చ-సర్వవిచ్చా
సౌభానుశ్చేతిసర్వవిద్భానుః * విశ్వగంచతిపలాయతే దైత్యసేనాయద్రణే
యోగమాత్రేణేతివిష్వక్సేనః * జనాన్దుర్జనాన్ అర్దయతిహినస్తినరకాదీ
న్గమయతీతివా జనైఃపురుషార్థమభ్యుదయనిశ్శ్రేయసలక్షణంయాచ్యతఇతి
వాజనార్దనః * వేదరూపత్వాద్వేదః - వేదయతీతివావేదః॥ తేషామేవాను
కంపార్థమహమజ్ఞానజంతమః। నాశయామ్యాత్మభావస్థోజ్ఞానదీపేనభాస్వ
తేతిభగవద్వచనాత్ ॥ సర్వేవేదాస్సర్వవిద్యాస్సశాస్త్రాస్సర్వేయజ్ఞాస్సర్వ
ఈజ్యశ్చకృష్ణః। విదుఃకృష్ణంబ్రాహ్మణాస్తత్త్వతోయేతేషాంరాజన్సర్వ
యజ్ఞాస్సమాప్తాఇతిమహాభారతే * యథావత్సర్వంవేదార్థంచ వేత్తివిందత

ర్విష్వక్సేనోజనార్దనః । వేదో వేదవిదవ్యంగో వేదాంగో వేదవిత్కవిః॥ ౨౭ ॥
లోకాధ్యక్షస్సురాధ్యక్షో ధర్మాధ్యక్షఃకృతాకృతః । చతురాత్మా చతు
ర్వ్యూహశ్చతుర్దంష్ట్రశ్చతుర్భుజః ॥ ౨౮ ॥ భ్రాజిష్ణుర్భోజనంభోక్తా

ఇతి వేతి వేదవిత్ ॥ వేదాంతకృద్వేదవిదేవచాహమితిభగవద్వచనాత్ ✻అవ్యం
గోజ్ఞానాదిభిః పరిపూర్ణోఽవికలఉచ్యతే- వ్యంగోవ్యక్తిర్నవిద్యతేయస్యసో
వ్యంగోవా ॥ అవ్యక్తోఽయమితిభగవద్వచనాత్ ✻ వేదాఅంగభూతాయస్య
సవేదాంగః ✻ వేదాన్విచారయతీతి వేదవిత్ ✻ కవిఃక్రాంతదర్శీసర్వదృక్ ॥
నాన్యోతోఽస్తిద్రష్టేతిశ్రుతేః ॥ కవిర్మనీషీతిమంత్రవర్ణాత్ ✻ ॥౨౭॥ లోకాన్
అధ్యక్షయతీతిలోకాధ్యక్షః - సర్వేషాంలోకానాంప్రధానస్యైనోఽధ్యద్ర
ష్టా✻ లోకపాలాదిసురాణామధ్యక్షఃసురాధ్యక్షః స్వాధికారానురూపస్వ
పదస్థానాంశత్రువధనివారణాద్యపేక్షితాశేషవృత్తివిధానాయప్రత్యక్షత్వే
నోపలభ్యతఇతిసురాధ్యక్షః ✻ ధర్మాధర్మౌసాక్షాదీక్షతే నురూపఫలంచా
తుంతస్మాద్ధర్మాధ్యక్షః ✻ కృతశ్చకార్యరూపేణా కృతశ్చకారణరూపేణేతి
కృతాకృతః ✻సర్గాదిషుపృథగ్విభూతయశ్చతస్రఆత్మానోయస్యేతిచతురా
త్మా ॥ బ్రహ్మదక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజంతవః । విభూతయోహరే
రేతాజగతస్సృష్టిహేతవః॥ విష్ణుర్మన్వాదయఃకాలస్సర్వభూతానిచద్విజ।
స్థితేర్నిమిత్తభూతస్యవిష్ణోరేతావిభూతయః॥ రుద్రఃకాలోంతకాద్యాశ్చ
సమస్తాశ్చైవజంతవః। చతుర్ధాప్రళయాయైతాజనార్దనవిభూతయఇతివిష్ణు
పురాణే✻ వ్యూహ్యాత్మానంచతుర్ధావైవాసుదేవాదిమూర్తిభిః । సృష్ట్యాదీ
న్ప్రకరోత్యేషవిశ్రుతాత్మాజనార్దనఇతివ్యాసవచనాత్ చతుర్వ్యూహః ✻
దంష్ట్రాశ్చతస్రోఽస్యేతి చతుర్దంష్ట్రోనృసింహ విగ్రహః - యద్వాసాదృ
శ్యాత్ శృంగందంష్ట్రేత్యుచ్యతే ॥ చత్వారిశృంగాఇతిశ్రుతేః✻చత్వారోభు
జాయస్యేతిచతుర్భుజః✻ ॥౨౮॥ ప్రకాశైకరసత్వాద్భ్రాజిష్ణుః✻ భోగ్య
రూపతయాప్రకృతిర్మాయాభోజనముచ్యతే✻ పురుషరూపేణతాంప్రకృతిం
భుంక్తఇతిభోక్తా✻హిరణ్యాక్షాదీన్త్సహతేఽభిభవతీతిసహిష్ణుః ✻ హిర
ణ్యగర్భరూపేణజగదాదావుత్పద్యతేస్వయమితిజగదాదిజః ✻ అఘంనవిద్య
తేఅస్యేతిఅనఘః ॥ అపహతపాప్మేతిశ్రుతేః✻విజయతే జ్ఞానవైరాగ్యైశ్వ
ర్యాదిభిర్గుణైర్విశ్వమితివిజయః✻ యతోజయతిసర్వభూతాని స్వభావతఇతి
జేతా ✻ విశ్వంయోనిర్యస్య విశ్వశ్చాసౌయోనిశ్చేతివావిశ్వయోనిః ✻ పునః

సహిష్ణుర్జగదాదిజః । అనఘో విజయో జేతా విశ్వయోనిః పునర్వసుః॥ ౨౯ ॥ ఉపేంద్రో వామనః ప్రాంశురమోఘశ్శుచిరూర్జితః । అతీంద్రస్సంగ్రహస్సర్గో ధృతాత్మా నియమో యమః ॥ ౩౦ ॥ వేద్యో వైద్యస్సదాయోగీ వీరహా మాధ

పునః శరీరేషు వసతి క్షేత్రజ్ఞరూపేణేతి పునర్వసుః*॥ ౨౯ ॥ ఇంద్రముపగతోఽనుజత్వేనేత్యుపేంద్రః - యద్వా ఉపరి ఇంద్ర ఉపేంద్రః ॥ మమోపరి యథేంద్రస్త్వం స్థాపితో గోభిరీశ్వరః । ఉపేంద్ర ఇతి కృష్ణ త్వాం గాస్యంతి భువి దేవతా ఇతి హరివంశే*బలిం వామనరూపేణ యాచితవానితి వామనః - సంభజనీయ ఇతి వా ॥ మధ్యే వామనమాసీనం విశ్వే దేవా ఉపాసత ఇతి మంత్రవర్ణాత్ * స ఏవ జగత్త్రయం క్రమమాణః - ప్రాంశురభవదితి ప్రాంశుః॥ తోయే తు పతితే హస్తే వామనోఽభూదవామనః । సర్వదేవమయం రూపం దర్శయామాస వై విభుః ॥ భూః పాదౌ ద్యౌశ్శిరశ్చాస్య చంద్రాదిత్యౌ చ చక్షుషీ॥ ఇత్యాది విశ్వరూపం దర్శయిత్వా ॥ తస్య విక్రమతో భూమిం చంద్రాదిత్యౌ స్తనాంతరే । నభః ప్రక్రమమాణస్య నాభ్యాం తౌ సమవస్థితౌ ॥ దివమాక్రమమాణస్య జానుమూలే వ్యవస్థితౌ ॥ ఇత్యాది ప్రాంశుత్వం దర్శయతి హరివంశే * న మోఘం చేష్టితం యస్యాసౌ అమోఘః*స్మరతాం స్తువతామర్చతాం పావనత్వాచ్ఛుచిః ॥ స్పర్శశ్చ మహాంశ్శుచిరితి మంత్రవర్ణాత్ *బలప్రకర్షశాలిత్వాత్ ఊర్జితః * అతీత్యేంద్రం స్థితో జ్ఞానైశ్వర్యాదిభిః స్వభావసిద్ధైరిత్యతీంద్రః * సర్వేషాం సంహృతౌ ప్రతిసంగ్రహాత్ సంగ్రహః * సృజ్యరూపత్వాత్ - సర్గహేతుత్వాద్వా సర్గః*ఏకరూపేణ జన్మాదిరహితతయా ధృత ఆత్మా యేన స ధృతాత్మా* స్వేషు స్వేష్వధికారేషు ప్రజాః నియమయతీతి నియమః* అంతర్యమయతీతి యమః*॥ ౩౦॥ నిశ్శ్రేయసార్థిభిర్వేదనార్హత్వాద్వేద్యః*సర్వవిద్యానాం వేదితృత్వాద్వైద్యః*సదా విభూతరూపత్వాత్సదాయోగీ*ధర్మత్రాణాయ సురవీరాసురభటాన్ హంతీతి వీరహా*మాయా విద్యాయాః పతిర్మాధవః ॥ మావిద్యా చ హరేః ప్రోక్తా తస్యా ఈశో యతో భవాన్ । తస్మాన్మాధవనామాసి ధవస్స్వామీతి శబ్దిత ఇతి హరివంశే*యథా మధు అమృతం పరాం ప్రీతిముత్పాదయతి అయమపి తథేతి మధుః* శబ్దాదిరహితత్వాదింద్రియాణామవిషయ ఇత్యతీంద్రియః ॥ అశబ్దమస్పర్శమితి శ్రుతేః*మాయావినామపి మాయాకారిత్వాన్మహామాయః॥ మమ మాయా దురత్యయేతి భగవద్వచనాత్ *జగదుత్పత్తిస్థితిలయార్థముద్యుక్తత్వాన్మహోత్సాహః* బలినామపి బలవత్త్వాన్మహాబలః *

హోమధుః। అతీంద్రియోమహామాయోమహోత్సాహోమహాబలః॥౩౧॥ మహాబుద్ధిర్మహావీర్యోమహాశక్తిర్మహాద్యుతిః । అనిర్దేశ్యవపుశ్శ్రీమానమేయాత్మామహాద్రిధృక్ ॥ ౩౨ ॥ మహేష్వాసోమహీభర్తాశ్రీనివాసస్సతాంగతిః। అనిరుద్ధస్సురానందోగోవిందోగోవిదాంపతిః ॥ ౩౩ ॥ మరీచిర్దమనోహంస

---

౩౧ ॥ బుద్ధిమతామపిబుద్ధిమత్వాన్మహాబుద్ధిః॥ మహదుత్పత్తికారణమవిద్యాలక్షణంవీర్యమస్యేతిమహావీర్యః॥మహతీశక్తిః సామర్థ్యమస్యేతిమహాశక్తిః॥ మహతీద్యుతిర్బాహ్యాభ్యంతరా అస్యేతిమహాద్యుతిః॥ స్వయంజ్యోతిరితి శ్రుతేః - జ్యోతిషాంజ్యోతిరిత్యాదేశ్చ॥ఇదంతదితీనిర్దేష్టుంయన్నశక్యతేపరస్మై స్వయంవేద్యత్వాదనిర్దేశ్యంవపురస్యేతి అనిర్దేశ్యవపుః॥ఐశ్వర్యలక్షణా సమగ్రాశ్రీర్యస్యసశ్రీమాన్ ॥సర్వప్రాణిభిరమేయాత్మా బుద్ధిరస్యేసోమేయాత్మా ॥మహాంతమద్రింగిరింమందరంగోవర్ధనంవామృతమథనేగోరక్షణేచధృతవానితిమహాద్రిధృక్ ॥ ॥౩౨॥ మహానిష్వాసఇషుక్షేపోయస్యసమహేష్వాసః॥ ఏకార్ణవాప్లుతాందేవీంమహీంబభారేతిమహీభర్తా ॥ యస్యవక్షసిఅనపాయినీశ్రీర్నివసతీతిసశ్రీనివాసః ॥ సతాంవైదికానాంసాధూనాంపురుషార్థసాధనప్రాప్తిహేతుఃసతాంగతిః॥ నకేనాపిప్రాదుర్భావేషునిరుద్ధ్యతఇత్యనిరుద్ధః ॥సురానానందయతీతిసురానందః ॥ నష్టాంవైధరణీంపూర్వమవిందంయద్గుహాగతామ్।గోవిందఇతితేనాహందేవైర్వాగ్భిరభిష్టుతఇతిమోక్షధర్మవచనాద్గోవిందః ॥ అహంకిలేంద్రోదేవానాంత్వంగవామింద్రతాంగతః । గోవిందఇతిదేవాస్త్వాంస్తోష్యంతిభువిశాశ్వతమితి॥ గౌరేషాభూస్తథావాణీతాంచవిందయతేభవాన్ । గోవిందస్తుతతోదేవమునిభిఃకథ్యతేభవానితి హరివంశే॥గావోవాణీతాంవిదంతీతిగోవిదస్తేషాంపతిర్విశేషేణేతి గోవిదాంపతిః॥ ౩౩ ॥ తేజస్వినామపితేజస్విత్వాన్మరీచిః॥ తేజస్తేజస్వినామహమితిభగవద్వచనాత్ ॥స్వాధికారాత్ప్రమాద్యంతీః - ప్రజాదమయితుం శీలమస్యవైవస్వతాదిరూపేణేతిదమనః॥ అహంసఇతితాదాత్మ్యభావితః - సంసారబంధంహంతీతిహంసః - పృషోదరాదిత్వాచ్ఛబ్దసాధుత్వం - హంతిగచ్ఛతీతిసర్వాపురేషుశరీరేషుఇతివాహంసః ॥ హంసశ్శుచిషదితి మంత్రవర్ణాత్ ॥ శోభనపర్ణత్వాత్సుపర్ణః ॥ ద్వాసుపర్ణేతిమంత్రవర్ణాత్ ॥ సుపర్ణః పతతామస్మీతీశ్వరవచనాద్వాసుపర్ణః ॥ భుజేనగచ్ఛతా ముత్తమోభుజగోత్తమః ॥ హిరణ్యమివకల్యాణీనాభిరస్యేతి రమణీయనాభిత్వా ద్ధిరణ్మయత్వా

స్సుపర్ణో భుజగోత్తమః । హిరణ్యనాభస్సుతపాః పద్మనాభః ప్రజాపతిః ॥
౩౪ ॥ అమృత్యుస్సర్వదృక్సింహస్సంధాతా సంధిమాన్ స్థిరః । అజో దుర్మర్షణ
శ్శాస్తా విశ్రుతాత్మా సురారిహా ॥ ౩౫ ॥ గురుర్గురుతమో ధామ సత్యస్సత్య

ద్వా హిరణ్యనాభః * బదరికాశ్రమే నరనారాయణరూపేణ శోభనం తపశ్చర తీతి సుతపాః ॥ మనసశ్చేంద్రియాణాంచ హ్యైకాగ్ర్యం పరమం తప ఇతి స్మరణాత్ * పద్మమివ సువర్తులా నాభిరస్యేతి హృదయపద్మస్య నాభౌ మధ్యే ప్రకాశమానత్వాద్వా పద్మనాభః- పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వం * ప్రజానాంపతిః పితా ప్రజాపతిః * ॥౩౪॥ మృత్యుర్వినాశస్తద్ధేతుర్వాస్య న విద్యత ఇత్యమృత్యుః * ప్రాణినాం కృతాకృతం సర్వం పశ్యతి స్వాభావికేన బోధేనేతి సర్వదృక్ * హినస్తీతి స్మరణమాత్రేణ సమస్తపాపానీతి సింహః పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వం ॥ ౧౦౦ ॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితే శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామ
స్తోత్రభాష్యే ద్వితీయశతకవివృతిః.

వృషాకపిః - పుండరీకాక్షః - వరారోహః - వేదవిత్ - భ్రాజిష్ణుః. ఉపేంద్రః - నియమః - మహోత్సాహః - మహేష్వాసః - హంసః —— కర్మఫలైః పురుషాన్ సంధత్త ఇతి సంధాతా * ఫలభోక్తా చ స ఏవేతి సంధిమాన్ * సర్వదైకరూపత్వాత్ స్థిరః * అజతి గచ్ఛతి క్షిపతీతి వా అజః * మర్షితుం దానవాదిభిః న శక్యత ఇతి దుర్మర్షణః * శ్రుతిస్మృత్యాదిభిః సర్వేషామనుశిష్టం కరోతీతి శాస్తా * విశేషేణ శ్రుతో యేన సత్యజ్ఞానాదిలక్షణ ఆత్మాతో విశ్రుతాత్మా * సురారీణాం నిహంతృత్వాత్ సురారిహా * ॥౩౫॥ సర్వవిద్యానాముపదేష్టృత్వాత్ సర్వేషాం జనకత్వాద్వా గురుః - విరించ్యాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాప్రవర్తకత్వాత్ గురుతమః ॥ యో బ్రహ్మాణమితి మంత్రవర్ణాత్ * ధామ జ్యోతిః ॥ నారాయణః పరంజ్యోతిరితి మంత్రవర్ణాత్ - సర్వకామానామాస్పదత్వాద్వా ధామ ॥ పరం బ్రహ్మ పరం ధామేతి శ్రుతేః * సత్యవదనలక్షణధర్మరూపత్వాత్సత్యః ॥ తస్మాత్సత్యం పరమం వదంతీతి శ్రుతేః - సత్యస్య సత్యమితి వా ॥ ప్రాణా వై సత్యం తేషామేష సత్యమితి శ్రుతేః * సత్యోఽవితథః పరాక్రమో యస్య స సత్యపరాక్రమః * నిమీలితే యతో నేత్రే యోగనిద్రయాఽతో నిమిషః * నిత్యప్రబుద్ధరూపత్వాన్మత్స్యరూపతయా వా అనిమిషః * భూతతన్మాత్రరూపాం వైజయంత్యాఖ్యాం స్రజం బిభర్తీతి స్రగ్వీ * వాచో విద్యాయాః పతిః వాచ

పరాక్రమః । నిమిషోనిమిషస్స్రగ్వీ వాచస్పతిరుదారధీః ॥ ౩౬ ॥ అగ్రణీర్గ్రామణీః శ్రీమాన్న్యాయో నేతా సమీరణః । సహస్రమూర్ధా విశ్వాత్మా సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్ ॥ ౩౭ ॥ ఆవర్తనో నివృత్తాత్మా సంవృతస్సంప్రమర్దనః । అహస్సంవర్తకో వహ్నిరనిలో ధరణీధరః ॥ ౩౮ ॥ సుప్రసాదః ప్రసన్నాత్మా

స్పతిః - సర్వార్థవిషయా ధీర్బుద్ధిరస్యేత్యుదారధీః - వాచస్పతిరుదారధీరితి పదద్వయమేకం నామ * ॥ ౩౬ ॥ అగ్రం ఉత్కృష్టం పదం నయతి ముముక్షూనిత్యగ్రణీః * భూతగ్రామస్య నియంతృత్వాద్గ్రామణీః * శ్రీః కాంతిః సర్వాతిశాయిన్యస్యేతి శ్రీమాన్ * ప్రమాణానుగ్రాహకోఽభేదకరస్తర్కో న్యాయః * జగద్యంత్రనిర్వాహకో నేతా * శ్వసనరూపేణ భూతాని చేష్టయతీతి సమీరణః * సహస్రాణి మూర్ధానోఽస్యేతి సహస్రమూర్ధా * విశ్వస్యాత్మా విశ్వాత్మా * సహస్రాణి అక్షీణి అక్షాణి వా అస్య సహస్రాక్షః * సహస్రాణి పాదా అస్యేతి సహస్రపాత్ ॥ సహస్రశీర్షా పురుష ఇతి మంత్రవర్ణాత్ * ॥ ౩౭ ॥ సంసారచక్రమావర్తయితుం శీలమస్యేతి ఆవర్తనః * సంసారబంధనాన్నివృత్త ఆత్మా స్వరూపమస్యేతి నివృత్తాత్మా * ఆచ్ఛాదికయాఽవిద్యయా సంవృతత్వాత్సంవృతః * సమ్యక్ప్రమర్దయతీతి రుద్రకాలాదిభిర్విభూతిభిరితి సంప్రమర్దనః * సమ్యగహ్నాం ప్రవర్తనాత్సూర్యోఽహస్సంవర్తకః * హవిర్వహనాద్వహ్నిః ॥ దేవేభ్యో హవ్యం వహానః ప్రజానన్ ఇతి శ్రుతేః * అనాదిత్వాదనిలః - అన్నాదనాదనిలయో వానిలః * శేషదిగ్గజాదిరూపేణ వరాహరూపేణ వా ధరణీం ధత్త ఇతి ధరణీధరః * ॥ ౩౮ ॥ శోభనః ప్రసాదోఽస్యాపకారవతామపి శిశుపాలాదీనాం మోక్షప్రదాతృత్వాత్సుప్రసాదః * రజస్తమోభ్యామకలుషిత ఆత్మాంతఃకరణమస్యేతి ప్రసన్నాత్మా - యద్వా కారుణ్యస్వరూపత్వాత్ప్రసన్నాత్మా - ప్రసన్నస్వభావః కారుణిక ఇత్యర్థః అవాప్తసర్వకామత్వాద్వా * విశ్వం ధృష్ణోతీతి విశ్వధృక్ - ధృషా ప్రాగల్భ్యే * విశ్వం భుఙ్క్తే భునక్తి పాతీతి విశ్వభుక్ - అశనే భుజిరిత్యాత్మనేపదం * హిరణ్యగర్భాదిరూపేణ వివిధం భవతీతి విభుః ॥ నిత్యం విభుమితి చ మంత్రవర్ణాత్ * సత్కరోతి పూజయతీతి సత్కర్తా * పూజితైరపి పూజితస్సత్కృతః * న్యాయప్రవృత్తతయా సాధుః - సాధయతి సాధ్యభేదానుపాదానాత్ - సాధ్యమాత్రసాధకో వా * జనాన్ సంహారసమయే పహ్నుతేఽపనయతీతి జహ్నుః - జహాత్యవిదుషః - భక్తాన్నయతి పరం పదమితి నా జహ్నుః * నర ఆత్మా తతో జాతాన్యా

విశ్వధృగ్విశ్వభుగ్విభుః । సత్కర్తా సత్కృతస్సాధుర్జహ్నుర్నారాయణో నరః ॥ ౩౯ ॥ అసంఖ్యేయోఽప్రమేయాత్మా విశిష్టశ్శిష్టకృచ్ఛుచిః। సిద్ధార్థస్సిద్ధసంకల్పస్సిద్ధిదస్సిద్ధిసాధనః ॥ ౪౦ ॥ వృషాహీ వృషభో విష్ణుర్వృషపర్వా వృ

కాశాదీని నారాణి తాని కార్యాణి అయతే కారణాత్మనా వ్యాప్నోత్యతశ్చ తాన్యస్యాయనమితి నారాయణః॥ యచ్చ కించిజ్జగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి వా, అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థిత ఇతి మంత్రవర్ణాత్ ॥ నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి విదుర్బుధాః । తాన్యేవ చాయనం తస్య తేన నారాయణః స్మృత ఇతి మహాభారతే - నరాణాం జీవానామయనత్వాత్ ప్రళయ ఇతి వా నారాయణః ॥ యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి శ్రుతేః॥ నరాణామయనం యస్మాత్తేన నారాయణః స్మృత ఇతి బ్రహ్మవైవర్తే ॥ ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః। తా యదస్యాయనం పూర్వం తేన నారాయణః స్మృత ఇతి మనువచనాద్వా నారాయణః ॥ నారాయణాయ నమ ఇత్యయమేవ సత్యం సంసారఘోరవిషసంహరణాయ మంత్రమ్ । శృణ్వంతు భవ్యమతయో యతయోఽస్తరాగా ఉచ్చైస్తరాముపదిశామ్యహమూర్ధ్వబాహురితి నృసింహపురాణే* నయతీతి నరః॥ నయతీతి నరః ప్రోక్తః పరమాత్మా సనాతన ఇతి వ్యాసవచనాత్ * ౩౯॥ యస్మిన్ సంఖ్యా నామరూపభేదాదిర్న విద్యత ఇత్యసంఖ్యేయః * అప్రమేయ ఆత్మా రూపం యస్యేతి అప్రమేయాత్మా * అతిశేతే సర్వమతో విశిష్టః॥ విశ్వతః పరమం నిత్యమితి శ్రుతేః* శిష్టం శాసనం కరోతీతి శిష్టకృత్ - శిష్టాన్ కరోతీతి పాలయతీతి వా సామాన్యవచనో ధాతుర్విశేషవచనో దృష్టః - కురుష్వ కాష్ఠానీతి ఆహరేణ యథా తద్వదితి శిష్టకృత్ ॰* నిరంజనశ్శుచిః* సిద్ధో నివృత్తోర్థ్యమానోర్థోస్యేతి సిద్ధార్థః ॥ సత్యకామ ఇతి శ్రుతేః * సిద్ధో నిష్పన్నః సంకల్పోస్యేతి సిద్ధసంకల్పః॥ సత్యసంకల్ప ఇతి శ్రుతేః* సిద్ధం ఫలం కర్తృభ్యః స్వాధికారానురూపతో దదాతీతి సిద్ధిదః* సిద్ధేః క్రియాయాః సాధకత్వాత్ సిద్ధిసాధనః*॥ ౪౦ ॥ వృషో ధర్మః పుణ్యం తదేవాహః- ప్రకాశసాధర్మ్యాద్యజ్ఞవిశేషో ద్వాదశాహప్రభృతిర్వృషాహః సోఽస్యాస్తీతి వృషాహీ-వృషాహ ఇత్యత్ర-రాజాహస్సఖిభ్యష్టచితి టచ్ ప్రత్యయః * వర్షత్యేష కామాన్ భక్తేభ్య ఇతి వృషభః యాస్కేనోక్తం* విష్ణుర్విచక్రమణాదితి విష్ణుః * వృషరూపాణి సోపానపర్వాణ్యాహుః - పరమధామారురుక్షోరిత్యతో వృషపర్వా * ప్రజావర్షతీవోదరమస్యేతి వృషోదరః * వర్ధయతీతి వర్ధనః* ప్రపంచరూపేణ వర్ధత ఇతి

ష్టోదరః । వర్ధనోవర్ధమానశ్చవివిక్తశ్శ్రుతిసాగరః॥ ౪౧ ॥ సుభుజోదుర్ధరో
వాగ్మీమహేంద్రోవసుదోవసుః । నైకరూపోబృహద్రూపశ్శిపివిష్టః ప్రకా
శనః॥ ౪౨ ॥ ఓజస్తేజోద్యుతిధరఃప్రకాశాత్మాప్రతాపనః । ఋద్ధస్స్పష్టా

వర్ధమానః॥ఇత్థంవర్ధమానోపిపృథగేవావతిష్ఠతఇతివివిక్తః॥శ్రుతయస్సాగర
ఇవాత్రనిధీయంతఇతిశ్రుతిసాగరః॥ ॥౪౧॥ శోభనాఃభుజాః జగద్రక్షాకరా
అస్యేతిసుభుజః ॥ పృథివ్యాదీన్యపిలోకధారకాణ్యన్యైర్ధారయితుమశక్యాని
ధారయన్నకేనాపిధారయితుంశక్యతఇతిదుర్ధరః - దుఃఖేనధ్యానసమయేము
ముక్షుభిర్హృదయేధార్యతఇతివాదుర్ధరః ॥ యతోస్మాన్నిస్సృతాబ్రహ్మమ
యీవాక్తస్మాద్వాగ్మీ॥ మహాంశ్చాసావింద్రశ్చమహేంద్రఈశ్వరాణామీ
శ్వరః॥ వసుధనందదాతిఇతివసుదః ॥ అన్నాదోవసుదానఇతిశ్రుతేః॥ దీయ
మానంవస్వపిసఏవేతివసుః - ఛాదయత్యాత్మనఃస్వరూపం మాయయేతివా
వసుః - అంతరిక్షఏవవసతిభాస్కరఇత్యసాధారణేన వసనేనవావసుః ॥ వ
సురంతరిక్షసదితిశ్రుతేః ॥ ఏకంరూపమస్యనవిద్యతేఇతినైకరూపః॥ ఇంద్రో
మాయాభిఃపురురూపఈయతఇతిశ్రుతేః ॥ జ్యోతీంషివిష్ణురిత్యాది స్మృతే
శ్చ ॥ బృహన్మహద్వసుధాతలంబిభ్రత్ వరాహాదిరూపమస్యేతిబృహద్రూ
పః ॥ శిపయఃపశవస్తేషుప్రతితిష్ఠతియజ్ఞరూపేణేతిశిపివిష్టోయజ్ఞమూర్తిః॥
యజ్ఞోవైవిష్ణుః పశవశ్శిపిర్యజ్ఞ ఏవపశుషుప్రతితిష్ఠతీతిశ్రుతేః - శిపయోరశ్మ
యస్తేషునివిష్టఇతివాశిపివిష్టః॥ శైత్యాచ్ఛయనయోగాచ్చశీతివారిప్రచక్షతే।
తత్పానాద్రక్షణాచ్చైవశిపయోరశ్మయోమతాః ॥ తేషుప్రవేశాద్విశ్వేశశ్శి
పివిష్టఇహోచ్యతే ॥ సర్వేషాంప్రకాశనశీలత్వాత్ప్రకాశనః॥॥౪౨॥ ఓజః
ప్రాణబలంతేజశ్శౌర్యాదయోగుణాఃద్యుతిర్దీప్తిస్తాఃధారయతీతి ఓజస్తేజో
ద్యుతిధరః-అథవాఓజస్తేజఇతినామద్వయంవా ॥ బలంబలవతాంచాహంతే
జస్తేజస్వినామహమితిభగవద్వచనాత్ - జ్ఞానలక్షణాందీప్తింధారయతీతిద్యు
తిధరః॥ప్రకాశస్వరూపఆత్మాయస్యసప్రకాశాత్మా॥ సవితాదిభిర్విభూ
తిభిర్విశ్వంప్రతాపయతీతిప్రతాపనః॥ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యాదిభిరుపేతత్వాత్
ఋద్ధః॥ స్పష్టముదాత్తమోంకారలక్షణమక్షరమస్యేతిస్పష్టాక్షరః॥ఋగ్య
జుస్సామలక్షణోమంత్రోమంత్రబోధ్యత్వాద్వామంత్రః ॥ సంసారతాపతి
గ్మాంశుతాపతాపితచేతసాం చంద్రాంశురివాహ్లాదకరత్వా చ్చంద్రాం

క్షరోమంత్రశ్చంద్రాంశు ర్భాస్కరద్యుతిః ॥ ౮౩ ॥ అమృతాంశూద్భవోభాను శ్శశబిందు స్సురేశ్వరః । ఔషధంజగతస్సేతు స్సత్యధర్మపరాక్రమః ॥ ౮౪ ॥ భూతభవ్యభవన్నాథఃపవనఃపావనోనలః । కామహాకామకృత్కాంతః కామఃకామప్రదఃప్రభుః ॥ ౮౫ ॥ యుగాదికృ

శుః*భాస్కరద్యుతిసాధర్మ్యాద్భాస్కరద్యుతిః*॥౮౩॥ మథ్యమానేపయోనిధావమృతాంశుఃచంద్రస్తస్యోద్భవోయస్మాత్సోమృతాంశూద్భవః*భాతీతిభానుః ॥ తమేవభాంతమనుభాతిసర్వమితిశ్రుతేః * శశఇవబిందుర్లక్ష్మయస్యసశశబిందుశ్చంద్రస్తద్వత్ - ప్రజాఃపుష్ణాతీతిశశబిందుః ॥ పుష్ణామిచౌషధీస్సర్వాస్సోమోభూత్వారసాత్మకఇతి భగవద్వచనాత్*సురాణాందేవానాంశోభనదాతౄణాం చేశ్వరస్సురేశ్వరః * సంసారరోగభేషజత్వాదౌషధం * జగతాంసముత్తారణహేతుత్వాత్ అసంభేదకరణాద్వావర్ణాశ్రమాదీనామితిజగతస్సేతుః ॥ ఏషసేతుర్విధారణఏషాం లోకానామసంభేదాయేతిశ్రుతేః * సత్యాఅవితథాధర్మజ్ఞానాదయోగుణాః పరాక్రమాశ్చయస్యససత్యధర్మపరాక్రమః*॥౮౪॥ భూతభవ్యభవతాంభూతగ్రామాణాంనాథస్తైర్నాథ్యతే యాచ్యతేతానుపతాపయతితేభ్య ఆశాస్తేతేషామీష్టఇతివా భూతభవ్యభవన్నాథః * పవతఇతిపవనః ॥ పవనఃపవతామస్మీతిభగవద్వచనాత్ * పావయతీతిపావనః ॥ భీషాస్మాద్వాతఃపవతఇతిశ్రుతేః * అనాన్ప్రాణానాత్మత్వేనాలంకరోతీతిజీవోనలః-అనాన్నాతీతివా-నలతేర్గంధవాచినోనఞ్పూర్వాద్వా ॥ అగంధమరసమితిశ్రుతేః - అలంపర్యాప్తమస్యనవిద్యతఇతివా - అనత్యన్తేనలోకోవానలః * కామాన్హంతిముముక్షూణాంభక్తానాంహింసకానాంచేతికామహా * కామినాంకామాన్కరోతీతికామకృత్ - కామఃప్రద్యుమ్నస్తజ్జనకత్వాద్వాకామకృత్ * అభిరూపతమఃకాంతః*కామ్యతేపురుషార్థాభికాంక్షిభిరితికామః * భక్తేభ్యఃకామాన్ప్రకర్షేణదదాతీతికామప్రదః * ప్రకర్షేణభవనాత్ప్రభుః*॥౮౫॥యుగాదేఃకాలభేదస్యకర్తృత్వాత్ - యుగాదికృద్యుగాదీనామాద్యమారంభంకరోతీతివాయుగాదికృత్ ॥ ౩౦౦.॥ ... ... *

ఇతిశ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితే శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామ
స్తోత్రభాష్యే తృతీయశతక వివృతిః.

యుగావర్తో నైకమాయో మహాశనః। అదృశ్యో వ్యక్తరూపశ్చ సహస్రజిదనంతజిత్ ౪౮॥ఇష్టోఽవిశిష్టశ్శిష్టేష్టశ్శిఖండీ నహుషో వృషః। క్రోధహా క్రోధకృత్కర్తా విశ్వబాహుర్మహీధరః॥౪౯॥అచ్యుతః ప్రథితః ప్రాణః ప్రాణదో వాసవానుజః।

సంధాతా - ధామ - న్యాయః - సంప్రమర్దనః - సత్కర్తా - శుచిః - వర్ధనః - నైకరూపః - చంద్రాంశుః - పవనః — యుగాని కృతాదీని ఆవర్తయతీతి కాలాత్మనా తస్మాద్యుగావర్తః * ఏకా మాయా న విద్యతే బహ్వీర్మాయా వహతీతి నైకమాయః - నలోపో నఞ ఇతి నకారలోపో న భవతి ఞకారానుబంధరహితస్యాపి నకారస్య ప్రతిషేధవాచినో విద్యమానత్వాత్ * మహదశనమస్యేతి మహాశనః కల్పాంతే సర్వగ్రసనాత్ * సర్వేషాం బుద్ధీంద్రియాణామగమ్యత్వాదదృశ్యః * స్థూలరూపేణ వ్యక్తం రూపమస్యేతి వ్యక్తరూపః స్వయంప్రకాశత్వాత్ - యోగినాం వ్యక్తరూపత్వాదితి వా * సహస్రాణ్యసురాణాం జయతీతి సహస్రజిత్ * సర్వాణి భూతాని యుద్ధక్రీడాదిషు సర్వత్రాచింత్యశక్తికతయా జయతీత్యనంతజిత్ * ॥౪౮॥ పరానందాత్మకత్వేన ప్రియ ఇష్టః - యజ్ఞేన పూజిత ఇతి వేష్టః * సర్వేషామంతర్యామిత్వేన విశిష్యత ఇతి సర్వేషాముత్కృష్టత్వాద్వా విశిష్టః * శిష్టానాం విదుషామిష్టః శిష్టేష్టః - శిష్టా ఇష్టా అస్యేతి వా॥ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః॥ ఇతి భగవద్వచనాత్ - శిష్టైరిష్ట ఇతి వా శిష్టేష్టః * శిఖండః కలాపోఽలంకరణమస్యేతి శిఖండీ గోపవేషధరః * యతో నహ్యతి భూతాని మాయయాఽతో నహుషః * కామానాం వర్షణాత్ వృషో ధర్మః॥ వృషో హి భగవాన్ధర్మః స్మృతో లోకేషు భారత। నైఘంటికపదాఖ్యానైర్విద్ధి మాం వృషమిత్యుతేతి మహాభారతే * సాధూనాం క్రోధం హంతీతి క్రోధహా * అసాధుషు క్రోధం కరోతీతి క్రోధకృత్ క్రియత ఇతి కర్మ జగత్ తస్య కర్తా॥ ఏతేషాం పురుషాణాం యః కర్తా యస్య చైతత్ కర్మ స వై వేదితవ్య ఇతి శ్రుతేః - క్రోధకృతాం దైత్యాదీనాం కర్తా ఛేదక ఇత్యేకం వా నామ * విశ్వేషామాలంబనత్వేన విశ్వే బాహవోఽస్యేతి వా విశ్వబాహుః॥ విశ్వతో బాహురితి శ్రుతేః * మహీం పూజాం ధరణీం వా ధత్త ఇతి మహీధరః * ॥౪౯॥ షడ్భావవికారరహితత్వాదచ్యుతః॥ శాశ్వతం శివమచ్యుతమితి శ్రుతేః * జగదుత్పత్త్యాదికర్మభిః ప్రఖ్యాతః ప్రథితః * సూత్రాత్మనా ప్రజాః - ప్రాణయతీతి ప్రాణః॥ ప్రాణోఽహం వావాహమస్మీతి బహ్వృచా వాయుర్వై గౌతమ తత్సూత్రమితి శ్రుతేః * సురాణామసురాణాం చ యథాసం

అపాంనిధిరధిష్ఠానమప్రమత్తః ప్రతిష్ఠితః॥ ౪౮॥ స్కందస్స్కందధరో ధుర్యో వరదో వాయువాహనః। వాసుదేవో బృహద్భానురాదిదేవః పురందరః॥ ౪౯॥ అశోకస్తారణస్తారశ్శూరశ్శౌరిర్జనేశ్వరః। అనుకూలశ్శతావర్తః పద్మీ పద్మనిభే

క్ష్యం ప్రాణింబలం దదాతీతి ద్యతివా ప్రాణదః ✻ అదిత్యాంకశ్యపాద్వాసవస్యానుజో జాత ఇతి వాసవానుజః ✻ ఆపో యత్ర నిధీయంతే సోపాంనిధిః॥ సరసామస్మి సాగర ఇతి భగవద్వచనాత్ ✻ అధితిష్ఠంతి భూతాని ఉపాదానకారణత్వేన బ్రహ్మేత్యధిష్ఠానం ॥ మత్‌స్థాని సర్వభూతానీతి భగవద్వచనాత్ ✻ అధికారిభ్యః కర్మానురూపం ఫలం ప్రయచ్ఛన్న ప్రమాద్యతి ఇత్యప్రమత్తః ✻ స్వే మహిమ్ని స్థితః ప్రతిష్ఠితః స భగవః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీతి శ్రుతేః ✻॥ ౪౮ ॥ స్కందత్యమృతరూపేణ గచ్ఛతి స్రవతి వాయురూపేణ శోషయతీతి వా స్కందః ✻ స్కందం ధర్మపథం ధారయతీతి స్కందధరః ✻ ధురం వహతీతి సమస్తభూతజన్మాదిలక్షణమితి ధుర్యః ✻ అభిమతాన్వరాన్దదాతీతి వరదః - వరం గాం దక్షిణాం దదాతి యజమానరూపేణేతి వా వరదః ॥ గౌర్వై వర ఇతి శ్రుతేః ✻ మరుతస్సప్తావహాదీన్వాహయతీతి వాయువాహనః ✻ వసతి వాసయత్యాచ్ఛాదయతీతి వా స్వయమితి వాసుః - దీవ్యతి క్రీడతి విజిగీషతే వ్యవహరతి ద్యోతతే స్తూయతే కామ్యతే ముముక్షుభిర్గచ్ఛతీతి వా దేవః - వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చ వాసుదేవః ॥ ఛాదయామి బృహద్విశ్వం భూత్వా సూర్య ఇవాంశుభిః। సర్వభూతాధివాసశ్చ వాసుదేవస్తతః స్మృతః ॥ వసనాత్సర్వభూతానాం వసుత్వాద్దేవయోనిషు । వాసుదేవస్తతో జ్ఞేయో యోగిభిస్తత్త్వదర్శిభిరిత్యుద్యోగపర్వణి ॥ సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః । తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిపఠ్యతే ॥ సర్వాణి తత్ర భూతాని వసంతి పరమాత్మని । భూతేషు చ స సర్వాత్మా వాసుదేవస్తతః స్మృత ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే ✻ బృహంతో భానవో యస్య చంద్రసూర్యాదిగామినః- తైర్విశ్వం జగద్భాసయతి స బృహద్భానురుచ్యత ఇతి బృహద్భానుః ✻ ఆదిః కారణం స చాసౌ దేవశ్చేత్యాది దేవః- ద్యోతనాదిగుణవానాదిదేవః ✻ సురశత్రూణాం పురాణాం దారణాత్ పురందరః - వాచంయమపురందరౌ చేతి శ్రీపాణినీని పాతనాత్ ✻ ॥ ౪౯ ॥ శోకాదిషడూర్మిభిర్వర్జితోఽశోకః ✻ సంసారసాగరాత్తారయతీతి తారణః ✻ గర్భజన్మజరామృత్యులక్షణాద్భయాత్తారయతీతి తారః ✻ విక్రమవత్తయా శూరః ✻ శూరకులోద్భవత్వాచ్ఛౌరిః ✻ జనానాం జంతూనామీశ్వరో జనేశ్వరః ✻

క్షణః॥ ౫౦ ॥ పద్మనాభోఽరవిందాక్షః పద్మగర్భశ్శరీరభృత్ । మహర్ధిఋద్ధో వృద్ధాత్మా మహాక్షో గరుడధ్వజః ॥ ౫౧ ॥ అతులశ్శరభో భీమస్సమయజ్ఞో హ

ఆత్మత్వేనసర్వేషామనుకూలః - నహిస్వస్మిన్ప్రాతికూల్యంస్వయం సమాచరతీత్యనుకూలః * ధర్మత్రాణాయశతమావర్తనాని ప్రాదుర్భావా అస్యేతిశతావర్తః - నాడీశతేప్రాణరూపేణవర్తతఇతివా * పద్మం హస్తేఽస్య విద్యతఇతిపద్మీ - పద్మనిభేఈక్షణేదృశావస్యేతిపద్మనిభేక్షణః * ॥ ౫౦ ॥ పద్మస్యనాభౌమధ్యేకర్ణికాయాం స్థితఇతిపద్మనాభః - చతుర్దశభువనాత్మకం పద్మంనాభౌయస్యేతివాపద్మనాభః * అరవిందోపమాక్షిత్వాదరవిందాక్షః * పద్మస్యహృదయాఖ్యస్య మధ్యేఉపాస్యత్వాత్ పద్మగర్భః * పాలయన్నన్నరూపేణప్రాణరూపేణ వాశరీరిణాంశరీరాణిధారయతీతి శరీరభృత్ - స్వమాయయాశరీరాణిబిభర్తీతివా * మహతీఋద్ధిర్విభూతిర్యస్యేతి మహర్ధిః * ప్రపంచరూపేణవర్ధమానత్వాదృద్ధః * వృద్ధఃపురాతనఆత్మాఽస్యేతి వృద్ధాత్మా * మహతీఅక్షిణీమహాంత్యక్షీణి వాఽస్యేతిమహాక్షః * గరుడాంకోధ్వజోఽస్యేతిగరుడధ్వజః * ॥ ౫౧ ॥ తులోపమానంనవిద్యతేఽస్యేత్యతులః - నతస్యప్రతిమాఽస్తి యస్యనామమహద్యశ ఇతిశ్రుతేః ॥ నత్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికఃకుతోఽన్యఇతిస్మృతేశ్చ * శరాశ్శరీరాణిశీర్యమాణత్వాత్ - తేషుప్రత్యగాత్మతయాభాతీతిశరభః * బిభేత్యస్మాత్సర్వమితిభీమః - భీమాదయోఽపాదానఇతిపాణినిస్మృతేఃపంచమీ సన్మార్గవర్తినామభీమఇతివా * సృష్టిస్థిత్యంతకాలవిత్ - షట్సమయాన్జానాతీతివాసమయజ్ఞః - సర్వభూతేషుసమత్వం యజనంయస్యేతివాసమయజ్ఞః ॥ సమత్వమారాధనమచ్యుతస్యేతి ప్రహ్లాదవచనం * యజ్ఞేషుహవిర్భాగంహరతీతిహవిర్హరిః ॥ అహంహిసర్వయజ్ఞానాంభోక్తాచప్రభురేవచేతిభగవద్వచనాత్ - అథవాహూయతేహవిషాసపవేతిహవిః ॥ అబధ్నన్పురుషంపశుమితిహవిఃశ్రూయతే, స్మృతిమాత్రేణపుంసాంపాపమవిద్యాతత్కార్యసంసారంవాహరతీతివాహరిః - యజ్ఞభాగంహరతీతివాహరిః - హరిద్వర్ణాద్వాహరిః॥ హరామ్యఘంచస్మర్తౄణాంహవిర్భాగంక్రతుష్వహమ్ । వర్ణశ్చమేహరిశ్శ్రేష్ఠస్తస్మాద్ధరిరహంస్మృతఇతివ్యాసవచనాత్ * సర్వైర్లక్షణైఃప్రమాణైర్లక్షణంజ్ఞానం జాయతేయత్తద్వినిర్దిష్టంసర్వలక్షణలక్షణం తత్రసాధుః సర్వలక్షణలక్షణ్యః తస్యైవపరమార్థత్వాత్ * లక్ష్మీర్యస్యవక్షసినిత్యంవసతీతిలక్ష్మీవాన్ * సమితిం

విర్హరిః। సర్వలక్షణలక్షణ్యో లక్ష్మీవాన్ సమితింజయః॥ ౫౨ ॥ విక్షరో రోహితో మార్గో హేతుర్దామోదరస్సహః । మహీధరో మహాభాగో వేగవానమితాశనః ॥ ౫౩ ॥ ఉద్భవః క్షోభణో దేవశ్శ్రీగర్భః పరమేశ్వరః । కర

యుద్ధం జయతీతి సమితింజయః ॥ ౫౨॥ విగతః క్షరో నాశో యస్యాసౌ విక్షరః ॥ స్వచ్ఛందతయా రోహితాం మూర్తిం మత్స్యమూర్తిం వహన్ రోహితః ॥ ముముక్షవస్తం దేవం మార్గయంత ఇతి మార్గః - పరమానందో యేన ప్రాప్యతే స మార్గ ఇతి వా ॥ ఉపాదానం నిమిత్తంచ కారణం స ఏవ ఇతి హేతుః ॥ దమాదిసాధనేనోదారా ఉత్కృష్టా గతిర్యా తయా గమ్యత ఇతి దామోదరః ॥ దమాద్దామోదరం విదురితి మహాభారతే - యశోదయా దామ్నోదరే బద్ధ ఇతి వా దామోదరః ॥ తయోర్వర్మధ్యగతం బద్ధం దామ్నా గాఢం తథోదరే । తతశ్చ దామోదరతాం స యయా దామబంధనాదితి బ్రహ్మపురాణే॥ దామాని లోకనామాని తాని యస్యోదరాంతరే । తేన దామోదరో దేవశ్శ్రీధరస్త్వం సమాశ్రిత ఇతి వ్యాసవచనాద్వా దామోదరః ॥ సర్వానభిభవతి సహత ఇతి వా సహః ॥ మహీం గిరిరూపేణ ధత్త ఇతి మహీధరః ॥ వనాని విష్ణుర్గిరయో దిశశ్చేతి పరాశరోక్తేః ॥ స్వేచ్ఛయా ధారయన్ దేహం మహాంతి ఉత్కృష్టాని భోజనాని భాగజన్యాని భుక్త ఇతి మహాభాగః - మహాన్భాగో భాగ్యమస్యావతారేష్వితి వా మహాభాగః ॥ వేగో జవస్తద్వాన్వేగవాన్ ॥ అనేజదేకం మనసో జవీయ ఇతి శ్రుతేః ॥ సంహారసమయే విశ్వమశ్నాతీత్యమితాశనః ॥ ౫౩॥ ప్రపంచోత్పత్త్యుపాదానకారణత్వాదుద్భవః - ఉద్గతో భవాత్సంసారాదితి వా ॥ సర్గకాలే ప్రకృతిం పురుషంచ ప్రవిశ్య క్షోభయామాసేతి క్షోభణః॥ ప్రకృతిం పురుషంచైవ ప్రవిశ్యాత్మేచ్ఛయా హరిః । క్షోభయామాస భగవాన్సర్గకాలే వ్యయావ్యయావితి విష్ణుపురాణే ॥ యతో దీవ్యతి క్రీడతి సర్గాదిభిర్విజిగీషతే - సురాదీన్వ్యవహరతి సర్వభూతేష్వాత్మతయా ద్యోతతే స్తూయతే స్తుత్యైః కామ్యతే సర్వత్ర గచ్ఛతి తస్మాద్దేవః ॥ ఏకో దేవ ఇతి మంత్రవర్ణాత్ ॥ శ్రీర్విభూతిర్యస్యోదరాంతరే జగద్రూపాస్థితా స శ్రీగర్భః ॥ పరమశ్చాసావీశనశీలశ్చేతి పరమేశ్వరః ॥ సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరమ్॥ ఇతి భగవద్వచనాత్ ॥ జగదుత్పత్తౌ సాధకతమం కరణం ॥ కారణం ఉపాదానం నిమిత్తంచ ॥ కర్తా స్వతంత్రః ॥ విచిత్రం భువనం కృతవానితి వికర్తా ॥ స్వరూపం సామర్థ్యం చేష్టితం వా తస్య జ్ఞాతుం న శక్యత ఇతి గహనః ॥ గూహతే సం

ణంకారణం కర్తావికర్తా గహనోగుహః ॥ ౫౪ ॥ వ్యవసాయో వ్యవస్థానస్సంస్థానః స్థానదో ధ్రువః । పరర్ధిః పరమస్పష్టస్తుష్టః పుష్టశ్శుభేక్షణః ॥ ౫౫ ॥ రామో విరామో విరజో మార్గో నేయో నయోఽనయః ।

వృణోతిమాయయాదీనీతిగుహః ॥ నాహంప్రకాశస్సర్వస్యయోగమాయాసమావృతఇతి భగవద్వచనాత్ ✻ ॥౫౪॥ సచ్చిన్మాత్రస్వరూపత్వాద్వ్యవసాయః ✻ యస్మిన్సర్వవ్యవస్థితిస్సర్వస్యసవ్యవస్థానః లోకపాలాద్యధికారజరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రావాంతరవర్ణబ్రహ్మచారిగృహస్థవానప్రస్థసన్న్యాసలక్షణాశ్రమం తద్ధర్మాదికాన్విభజ్యకరోతీతివావ్యవస్థానః కృత్యల్యుటోబహులమితి బహులగ్రహణాత్ - కర్తరిల్యుట్ప్రత్యయః ✻ యత్రభూతానాంసంస్థితిః ప్రళయాత్మికాసమీచీనంస్థానమస్యేతివాసంస్థానః ✻ ధ్రువాదీనాంకర్మానురూపంస్థానందదాతీతిస్థానదః ✻ అవినాశిత్వాద్ధ్రువః ✻ పరాఋద్ధిర్విభూతిరస్యేతిపరర్ధిః ✻ పరమాశోభాఽస్యేతిపరమః సర్వోత్కృష్టోవాఅనన్యాధీనసిద్ధత్వాత్సంవిదాత్మతయా పరమస్పష్టః ✻ పరానందైకరూపత్వాత్తుష్టః ✻ సర్వదాసంపూర్ణత్వాత్పుష్టః ✻ ఈక్షణందర్శనంయస్య శుభంశుభకరంనరాణాం ముముక్షూణాం మోక్షదం భోగార్థినాంభోగదం పాపినాంపాపదం సర్వసందేహవిచ్ఛేదకారణం హృదయగ్రంథేర్విచ్ఛేదకరంసర్వకర్మణాంక్షపణం అవిద్యాయాశ్చనివర్తకం సశుభేక్షణః ॥ భిద్యతేహృదయగ్రంథిరిత్యాదిశ్రుతేః ✻ ॥౫౫॥ నిత్యానందలక్షణేఽస్మిన్యోగినోరమంతఇతిరామః ॥ రమంతేయోగినోఽనంతేనిత్యానందేచిదాత్మని। ఇతిరామపదేనైతత్పరంబ్రహ్మాభిధీయతఇతిపద్మపురాణే - స్వేచ్ఛయారమణీయంవపుర్వహన్వాదాశరథీరామః ✻ విరామోవసానంప్రాణినామస్మిన్నితివిరామః ✻ విగతంరజోయస్యవిషయసేవాయామితివిరజః ॥ విరజః పరఆకాశాదితిశ్రుతేః ✻ యంవిదిత్వామృతత్త్వాయకల్పంతేముముక్షవః - సఏవపంథామార్గః ॥ నాన్యఃపంథావిద్యతేయనాయేతిశ్రుతేః ✻ మార్గేణసమ్యక్జ్ఞానేనజీవఃపరమాత్మతయానీయతఇతి నేయః ✻ నయతీతినయోనేతా ॥ మార్గోనేయోనయఇతిశ్రుతేః - త్రిరూపఃపరికల్ప్యతే ✻ నాస్యనేతావిద్యతఇత్యనయః ॥ ౪౦౦ ॥ ... ... ✻

ఇతిశ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితే శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామ
స్తోత్రభాష్యే చతుర్థశతక వివృతిః.

వీరశ్శక్తిమతాం శ్రేష్ఠో ధర్మో ధర్మవిదుత్తమః॥౫౮॥ వైకుంఠః పురుషః ప్రా
ప్రాణదః ప్రణవః పృథుః । హిరణ్యగర్భశ్శత్రుఘ్నో వ్యాప్తో వాయురధో
క్షజః॥ ౫౯॥ ఋతుస్సుదర్శనః కాలః పరమేష్ఠీ పరిగ్రహః । ఉగ్రస్సంవత్సర

యుగావర్తః- శిఖండీ- ప్రాణదః- వాయువాహనః- జనేశ్వరః- ద్ధః- లక్ష్మీవాన్- వేగవాన్- వికర్తా-తుష్టః—విక్రమశాలిత్వాద్వీరః * శ మతాం విరించ్యాదీనామపి శక్తిమత్త్వాత్- శక్తిమతాం శ్రేష్ఠః * సర్వభూతానాం ధారణత్వాద్ధర్మః॥ అణురేష ధర్మ ఇతి శ్రుతేః- ధర్మైరారాధ్యత ఇతి వా ధర్మః * శ్రుతయః స్మృతయశ్చ యస్యాజ్ఞాభూతాః స ఏవ ధర్మవిదాముత్తమ ఇతి ధర్మవిదుత్తమః * ॥౫౮॥ వివిధా కుంఠా గతిప్రతిహతిర్వికుంఠా వికుంఠాయాః కర్తా వైకుంఠః జగదారంభే విశ్లిష్టాని భూతాని పరస్పరం సంశ్లేషయంస్తేషాం గతిం ప్రతిబధ్నాతీతి॥ మయా సంశ్లేషితా భూమిరద్భిర్వ్యోమ చ వాయునా వాయుశ్చ తేజసా సార్ధం వైకుంఠత్వం తతో మమేతి శాంతిపర్వణి * సర్వస్మాత్ రాసదనాత్సర్వపాపస్య సాదనాద్వా పురుషః॥ స యత్పూర్వోఽస్మాత్సర్వస్మాత్సర్వాన్పాప్మన ఔషత్తస్మాత్పురుష ఇతి శ్రుతేః-పురిశయనాద్వా పురుషః॥ ఏవాయం పురుషస్సర్వాసు పూర్షు శేత ఇతి శ్రుతేః* ప్రాణితి క్షేత్రజ్ఞరూపే ప్రాణాత్మనా చేష్టయన్వా ప్రాణః - చేష్టాం కరోతి శ్వసనరూపీతి విష్ణుపురాణే* ద్యతి ఖండయతి ప్రాణినాం ప్రాణాన్ప్రలయాదిష్వితి ప్రాణదః-సృష్టౌ సర్వప్రాణినామంతర్యామితయా ప్రాణం దదాతీతి వా ప్రాణదః* ప్రణౌతీతి ప్రణవః॥ తస్మాదోమితి ప్రణౌతీతి శ్రుతేః- ప్రణమ్యత ఇతి వా ప్రణవః॥ ప్ర మంతీహాయం దేవాస్తస్మాత్ప్రణవ ఉచ్యత ఇతి సనత్కుమారవచనాత్ * ప్ర పంచరూపేణ విస్తృతత్వాత్పృథుః * హిరణ్యగర్భసంభూతికారణం హి రణ్మయమండం యద్వీర్యసంభూతం తదస్య గర్భ ఇతి హిరణ్యగర్భః * త్రిదశ త్రూన్ హంతీతి శత్రుఘ్నః * కారణత్వేన సర్వకార్యాణాం వ్యాపనాద్వ్యాప్తః* వాతి గంధం కరోతీతి వాయుః॥ పుణ్యో గంధః పృథివ్యాం చేతి భగవద్వచనాత్ * అధో న క్షీయతే జాతు యస్మాత్తస్మాదధోక్షజ ఇత్యుద్యోగపర్వణి-ద్యౌ రంతరిక్షం పృథివీ చాధస్తయోర్యస్మాద జాయత మధ్యే వైరాజరూపేణేతి వా ధోక్షజః - అధోభూతే ప్రత్యక్ప్రవాహితే అక్షగణే జాయత ఇతి వాధోక్షజః * ॥౫౯॥ కాలాత్మనా ఋతుశబ్దేన లక్ష్యత ఇతి ఋతుః * శోభనం నిర్వాణఫల దర్శనం జ్ఞానమస్యేతి శుభే దర్శనే ఈక్షణే పద్మపత్రాయతేఽస్యేతి స్వేచ్ఛయా

క్షోవిశ్రామో విశ్వదక్షిణః ॥ ౫౮ ॥ విస్తారఃస్థావరస్థాణుఃప్రమాణంబీజమవ్యయమ్ । అర్థోనర్థోమహాకోశోమహాభోగోమహాధనః ॥ ౫౯॥ అనిర్విణ్ణః

సుందరందేహంబిభర్తీతివాసుఖేనదృశ్యతేభక్తైరితివాసుదర్శనః ❋ కాలయతి
గణయతిసర్వమితికాలః॥ కాలఃకలయతామహమితిభగవద్వచనాత్ ❋ పర
మేప్రకృష్టేస్వేనుహిమ్నిహృదయాకాశేవాస్థాతుంశీలమస్యేతి పరమేష్ఠీపర
మేష్ఠీవిరాజతఇతిమంత్రవర్ణాత్ ❋ శరణార్థిభిఃపరితోగృహ్యతేసర్వగత్వాత్
పరిజ్ఞాయతఇతివాపత్రపుష్పాదికంభక్తైరర్పితంపరిగృహ్ణాతీతివాపరిగ్రహః ❋
సూర్యాదీనామపిభయహేతుత్వాదుగ్రః॥ భీషాస్మాద్వాతఃపవతేఇతిశ్రుతేః
❋ సంవసంతిభూతాన్యస్మిన్నితిసంవత్సరః ❋ జగద్రూపేణవర్ధమానత్వాత్స
ర్వకర్మాణిక్షిప్రం కరోతీతివాదక్షః ❋ సంసారసాగరేక్షుత్పిపాసాదిభిష్షడ్భి
రూర్మిభిస్తరంగైరవిద్యాద్యైర్మహాక్లేశైర్మదాదిభిరుపక్లేశైశ్చ వశీకృతానాం
విశ్రాంతికాంక్షిణాంవిశ్రామం క్షేమం మోక్షంకరోతీతివిశ్రామః ❋ విశ్వస్మా
ద్దక్షిణశ్శక్తోవిశ్వేషుకర్మసుదాక్షిణ్యాద్వావిశ్వదక్షిణః ❋ ॥౫౮॥ విస్తీర్ణానిస
మస్తానిజగంతియస్మిన్నితివిస్తారః ❋ స్థితిశీలత్వాత్స్థావరః- స్థితిశీలానిపృథివ్యా
దీనితిష్ఠంత్యస్మిన్నితిస్థాణుః - స్థావరశ్చాసౌస్థాణుశ్చేతిస్థావరస్థాణుః ❋ సంవి
దాత్మనాప్రమాణంప్రత్యక్షాదిప్రమాణంవా ❋ అన్యథాభావవ్యతిరేకేణకా
రణమితిబీజమవ్యయం- సవిశేషణమేకంనామ ❋ సుఖరూపత్వాత్సర్వైరర్థ్య
తఇత్యర్థః ❋ నవిద్యతేప్రయోజనమాప్తకామత్వాదస్యేత్యనర్థః ❋ మహాంతః
కోశాఅన్నమయాద్యాఆచ్ఛాదకాఅస్యేతిమహాకోశః ❋ మహాన్భోగస్సుఖం
స్వరూపమస్యేతిమహాభోగః ❋ మహద్భోగసాధనలక్షణం ధనమస్యేతిమహా
ధనః ❋ ॥౫౯॥ అవాప్తసర్వకామత్వాన్ననిర్వేదోస్యవిద్యతఇత్యనిర్విణ్ణః ❋ వై
రాజరూపేణస్థితఃస్థవిష్ఠః॥ అగ్నిర్మూర్ధాచక్షుషీచంద్రసూర్యావితిశ్రుతేః ❋
అజన్మాఅభూః - అథవాభూస్సత్తాయామిత్యస్యసంపదాదిత్వాద్భవతేక్విప్
మహీవా ❋ యూపేపశువత్తత్సమారాధనాత్మకాధర్మాస్తత్రవధ్యంతఇతి
ధర్మయూపః ❋ యస్మిన్నర్పితామఖాయజ్ఞానిర్వాణలక్షణంఫలంప్రయచ్ఛం
తో మహాంతోజాయంతేసమహామఖః ❋ నక్షత్రతారకైస్సార్థంచంద్రసూర్యా
దయోగ్రహాః । వాయుపాశమయైర్బంధైర్నిబద్ధాధ్రువసంజ్ఞితే సజ్యోతి
షాంచక్రంభ్రామయన్ తారామయస్యశింశుమారస్య పుచ్ఛదేశేవ్యవస్థితో
ధ్రువః - తస్యశింశుమారస్యజ్యోతిశ్చక్రస్యనేమివత్ప్రవర్తమానస్యహృద

స్థవిష్ఠోభూర్ధర్మయూపోమహామఖః । నక్షత్రనేమిర్నక్షత్రీక్షమఃక్షామస్సమీహనః॥౬౦॥ యజ్ఞఇజ్యోమహేజ్యశ్చక్రతుస్సత్రంసతాంగతిః। సర్వదర్శీవిముక్తాత్మాసర్వజ్ఞోజ్ఞానముత్తమమ్ ॥ ౬౧ ॥ సువ్రతస్సుముఖస్సూక్ష్మస్సుఘో

యంవిష్ణురితికథితో నక్షత్రనేమిః - శింశుమారవర్ణనేవిష్ణుహృదయ మితిస్వా ధ్యాయబ్రాహ్మణేశ్రూయతే॥ చంద్రరూపేణనక్షత్రీ॥నక్షత్రాణామహం శశీతిభగవద్వచనాత్ ॥ సర్వకార్యేషుసమర్థఃక్షమఃక్షమతఇతివాక్షమః ॥ క్ష మయాపృథివీసమఇతివాల్మీకివచనాత్ ॥ సర్వవికారేషుక్షయితేషుస్వాత్మనా స్థితఇతిక్షామః- క్షాయోమఇతినిష్ఠాతకారస్యమకారాదేశః॥ సృష్ట్యాద్యర్థం సమ్యగీహతఇతిసమీహనః॥ ॥౬౦॥ సర్వయజ్ఞస్వరూపత్వాద్యజ్ఞః-సర్వేషా దేవానాంస్తృప్తిర్యజ్ఞేనకారణేనప్రవర్తతఇతివాయజ్ఞః॥ యజ్ఞోవైవిష్ణురితిశ్రు తేః॥ యష్టవ్యోప్యయమేవేతియజ్ఞఫలదాతృత్వాదితీజ్యః॥ యేయజంతిమఖైః పుణ్యైర్దేవతాదిపితౄనపి । ఆత్మానమాత్మనానిత్యంవిష్ణుమేవయజంతితే ఇ హరివంశే ॥ సర్వాసుదేవతాసుయష్టవ్యాసుప్రకర్షేణాయమేవయష్టవ్యో మోక్షఫలప్రదాతృత్వాత్ ఇతిమహేజ్యః ॥ యూపసహితోయజ్ఞఃక్రతుః ॥ ఆసనోపాయిచోదనాలక్షణం సత్రంసతస్త్రాయతఇతివాసత్రం ॥ సతాం ముముక్షూణాంనాన్యాగతిరితిసతాంగతిః॥ సర్వేషాంప్రాణినాంకృతాకృ తంసర్వంపశ్యతిస్వాభావికేనబోధేనేతిసర్వదర్శీ ॥ స్వభావేనవిముక్తశ్చాస వాత్మాచేతివిముక్తాత్మా॥ విముక్తశ్చవిముచ్యతఇతిశ్రుతేః॥ సర్వశ్చాసౌజ్ఞ శ్చేతిసర్వజ్ఞః॥ ఇదంసర్వంయదయమాత్మేతిశ్రుతేః ॥ జ్ఞానముత్తమమిత్యే త్సవిశేషణమేకంనామ- జ్ఞానంప్రకృష్టమజన్యమనవచ్ఛిన్నంసర్వస్యసాధకతవ మితిజ్ఞానముత్తమంబ్రహ్మ ॥ సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేతిశ్రుతేః ॥ ॥౬౧ శోభనంవ్రతమస్యేతిసువ్రతః ॥ సకృదేవప్రపన్నాయతవాస్మీతిచయాచతే అభయంసర్వభూతేభ్యోదదామ్యేతద్వ్రతంమమేతిరామాయణేశ్రీరామవ చనం ॥ శోభనంముఖమస్యేతిసుముఖః॥ ప్రసన్నవదనంచారుపద్మపత్రాయ తేక్షణమితివిష్ణుపురాణే - వనవాసేసుముఖత్వాద్వా దాశరథీరామఃసుమ ఖః॥ సపితుర్వచనంశ్రీమానభిషేకాత్పరంప్రియమ్ । మనసాపూర్వమాసాద్య వాచాప్రతిగృహీతవాన్॥ ఇమానితుమహారణ్యేవిహృత్యనవపంచచ । వర్షా ణిపరమప్రీతఃస్థాస్యామివచనేతవ॥ నవనంగంతుకామస్యత్యజతశ్చవసుంధర మ్। సర్వలోకాతిగస్యైవమనోరామస్యవిష్యథేఇతి శ్రీరామాయణేమహాభా

షస్సుఖదస్సుహృత్ ।మనోహరోజితక్రోధోవీరబాహుర్విదారణః॥౯౨॥ స్వా
పనస్స్వవశోవ్యాపీనైకాత్మానైకకర్మకృత్ । వత్సరోవత్సలోవత్సీ రత్నగ
ర్భోధనేశ్వరః॥ ౯౩ ॥ ధర్మగుప్ధర్మకృద్ధర్మీసదసత్క్షరమక్షరమ్ । అవిజ్ఞా

రతేచ - సర్వవిద్యోపదేశేనవాసుముఖః ॥ యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వం
యోవైవేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మైఇతిశ్రుతేః ❋ శబ్దాదిస్థూలకారణరహిత
త్వాత్ శబ్దాదయోహ్యాకాశాదీనా ముత్తరోత్తరస్థూలత్వకారణాని తదభా
వాత్సూక్ష్మః॥ సర్వగతంసూక్ష్మమితిశ్రుతేః ❋ శోభనోఘోషోవేదాత్మకో
స్యేతిమేఘగంభీరఘోషత్వాద్వాసుఘోషః ❋ సద్వృత్తానాంసుఖందదాతిఅ
సద్వృత్తానాంసుఖంఖండయతీతివాసుఖదః ❋ ప్రత్యుపకారనిరపేక్షతయోప
కారిత్వాత్సుహృత్ ❋ నిరతిశయానందరూపత్వాన్మనోహరతీతిమనోహరః॥
యోవైభూమాతత్సుఖంనాల్పేసుఖమస్తీత్యాదిశ్రుతేః ❋ క్రోధోయేనజితఃస
జితక్రోధఃఅసురాన్వేదమార్గంస్థాపయన్ అసురాదీన్ హంతినతుకోపవశాత్
❋ త్రిదశశత్రూన్నిఘ్నన్ వేదమర్యాదాంస్థాపయన్ విక్రమశాలిబాహురస్యే
తివీరబాహుః❋అధార్మికాన్విదారయతీతివిదారణః❋ ॥౯౨॥ ప్రాణినస్స్వా
పయన్ ఆత్మసంబోధవిధురాన్ మాయయాసుప్తాన్కుర్వన్స్వాపనః ❋ స్వ
తంత్రఃస్వవశఃజగదుత్పత్తిస్థితిలయహేతుత్వాత్ ❋ ఆకాశవత్సర్వగతత్వా
త్ వ్యాపీఆకాశవత్ సర్వతశ్చనిత్యఇతిశ్రుతేః - కారణత్వేనసర్వకార్యాణాం
వ్యాపనాద్వావ్యాపీ ❋ జగదుత్పత్త్యాదినిమిత్తవిభూతిభిరనేకధాతిష్ఠన్నైకా
త్మా ❋ జగదుత్పత్తిసంపత్తి విపత్తిప్రభృతికర్మాణికరోతీతినైకకర్మకృత్ ❋
వసత్యత్రాఖిలమితివత్సరఃభక్తస్నేహిత్వాద్వత్సలః- వత్సాంసాభ్యాంకామ
బలేఇతిలప్రత్యయవిధానాత్ ❋ వత్సానాంపాలకత్వాద్వత్సీజగత్పితుస్తస్య
వత్సభూతాఃప్రజాఇతివావత్సీ ❋ రత్నానిగర్భభూతాన్యస్యేతిసముద్రో
రత్నగర్భః ❋ ధనానామీశ్వరోధనేశ్వరః ❋ ॥౯౩॥ ధర్మాన్గోపాయతీతిధ
ర్మగుప్॥ ధర్మసంస్థాపనార్థాయసంభవామియుగేయుగేఇతిభగవద్వచనాత్
❋॥ ధర్మాధర్మవిహీనోపిధర్మమర్యాదాంస్థాపనార్థంధర్మమేవకరోతీతిధర్మ
కృత్❋ ధర్మాన్ధారయతీతిధర్మీ ❋ అవితథంబ్రహ్మసత్॥ సదేవసోమ్యేదమితి
శ్రుతేః ❋ అపరంబ్రహ్మఅసద్వాచారంభణంవికారోనామధేయమితిశ్రుతేః
❋ సర్వాణిభూతానిక్షరం❋ కూటస్థోక్షరం॥ క్షరస్సర్వాణిభూతానికూట
స్థోక్షరఉచ్యతేఇతిభగవద్వచనాత్ ❋ ఆత్మనికర్తృత్వాదివికల్పవిజ్ఞానంకల్పి

తాసహస్రాంశుర్విధాతా కృతలక్షణః ॥ ౯౪ ॥ గభస్తినేమిస్సత్వస్థస్సింహోభూతమహేశ్వరః । ఆదిదేవోమహాదేవో దేవేశోదేవభృద్గురుః ॥ ౯౫॥ఉత్తరోగోపతిర్గోప్తాజ్ఞానగమ్యః పురాతనః । శరీరభూతభృద్భోక్తా

తమితితద్వాసనయావకుంఠితోజీవోవిజ్ఞాతా తస్మాద్విలక్షణోవిష్ణురితిఅవిజ్ఞాతా- ఆదిత్యాదిగతోఅంశవోస్యైవేత్యయమేవముఖ్యః సహస్రాంశుః ॥ యేనసూర్యస్తపతి తేజసేద్ధఇతిశ్రుతేః॥ యదాదిత్యగతంతేజఇత్యాదిస్మృతేశ్చ * విశేషేణశేషదిగ్గజాదీన్భూధరాన్ సమస్తభూతానాంధాతౄన్ దధాతీతివిధాతా * నిత్యనిష్పన్నచైతన్యస్వరూపత్వాత్కృతలక్షణః- కృతానిలక్షణానిశాస్త్రాణ్యనేనేతివా॥ వేదాశ్శాస్త్రాణివిజ్ఞానమేతత్సర్వంజనార్దనాదిత్యత్రవక్ష్యతిసజాతీయవిజాతీ వ్యవచ్ఛేదకం లక్షణంసర్వభావానాం కృతమనేనేతివాకృతలక్షణః - ఆత్మనశ్శ్రీవత్సలక్షణంవక్షసియేనకృతమితివాకృతలక్షణః * ॥౯౪॥ గభస్తిచక్రస్యమధ్యేసూర్యాత్మనాస్థితఇతిగభస్తినేమిః * సత్వగుణంప్రకాశకంప్రాధాన్యేనాధితిష్ఠతీతి - సర్వప్రాణిష్వధితిష్ఠతీతివాసత్వస్థః * విక్రమశాలిత్వాత్ సింహవత్ స్థితఃసింహః- నృశబ్దలోపేనసత్యభామాభామేతివానృసింహఃసింహః * భూతానాంమహానీశ్వరః భూతేనసత్యేనసఏవపరమాత్మామహానీశ్వరఇతివాభూతమహేశ్వరః * సర్వభూతాన్యాదీయంతేఽనేనేత్యాదిః-ఆదిశ్చాసౌదేవశ్చేత్యాదిదేవః* సర్వాన్భావాన్పరిత్యజ్యాత్మజ్ఞానేనయోగైశ్వర్యేమహతిమహీయతేతస్మాదుచ్యతేమహాదేవఇతిశ్రుతేః *ప్రాధాన్యాద్దేవానామీశోదేవేశః* దేవాన్బిభర్తీతిదేవభృత్-శక్రస్తస్యాపిశాసితేతిదేవభృద్గురుఃదేవానాంభరణాత్- సర్వవిద్యానాంభరణాద్వాదేవభృద్గురుః * ॥౯౫॥ సంసారసాగరాదుత్తారయతీతిఉత్తరఃసర్వోత్కృష్టఇతివాఉత్తరః॥విశ్వస్మాదింద్రఉత్తరఇతిశ్రుతేః * గవాంపాలనాత్ గోపవేషధరోగోపతిః - గౌర్మహీతస్యాఃపతిత్వాద్వా * సమస్తభూతానిపాలయతీతిరక్షకోజగతఇతిగోప్తా*నకర్మణాజ్ఞానకర్మాభ్యాంవాగమ్యతేకింతుజ్ఞానేనైవగమ్యతఇతిజ్ఞానగమ్యః*కాలేనాపరిచ్ఛిన్నత్వాత్పురాపిభవతీతిపురాతనః*శరీరారంభకభూతానాంభరణాత్ప్రాణరూపధరః శరీరభూతభృత్* పాలకోభోక్తా స్వరూపానందసందోహ సంభోగాద్వాభోక్తా ॥ ౫౦౦॥

ఇతిశ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితే శ్రీవిష్ణుదివ్య సహస్రనామ స్తోత్రభాష్యే పంచమశతకవివృతిః.

కపీంద్రోభూరిదక్షిణః ॥ ౬౬॥ సోమపోఽమృతపస్సోమఃపురుజిత్పురుసత్తమః। వినయోజయస్సత్యసంధో దాశార్హస్సాత్వతాంపతిః ౬౭॥జీవోవినయితాసా

వీరః- హిరణ్యగర్భః-ఉగ్రః-అనర్థః- నక్షత్రీ-సర్వదృక్-మనోహరః-వత్సలః- అక్షరః- మహాదేవః—— కపిర్వరాహఇంద్రశ్చేతివరాహవపురాస్థితః- కపీంద్రోవరాహమూర్తిః- కపీనాంవానరాణామింద్రఃకపీంద్రోరాఘవోవా ✻ భూరయోయజ్ఞదక్షిణా ధర్మమర్యాదాందర్శయతోయజ్ఞంకుర్వతోఽస్యవిద్యంతఇతిభూరిదక్షిణః ✻ ॥౬౬॥ సోమంపిబతిసర్వయజ్ఞేషుయష్టవ్యత్వాత్- దేవతారూపేణేతిసోమపః ధర్మమర్యాదాందర్శయన్యజమానరూపేణవాసోమపః ✻ స్వాత్మామృతరసంపిబన్నమృతపః మథితమమృతమసురైర్హ్రియమాణంరక్షిత్వాదేవాన్పాయయిత్వా స్వయమప్యపిబదితివామృతపః ✻ సోమరూపేణౌషధీంపోషయన్సోమః-ఉమయాసహితశ్శివోవా ✻ పురూన్బహూన్జయతీతిపురుజిత్ ✻ విశ్వరూపత్వాత్పురుః-ఉత్కృష్టత్వాచ్చసత్తమః- పురుశ్చాసౌసత్తమశ్చేతిపురుసత్తమః ✻ వినయందండంకరోతిదుష్టానామితివినయః ✻ సమస్తానిభూతానిజయతీతిజయః ✻ సత్యస్సంధస్సంకల్పోస్యేతిసత్యసంధః॥ సత్యసంకల్పఇతిశ్రుతేః ✻ దాశోదానంతదర్హతీతిదాశార్హః-దాశృదానఇతిధాతుపాఠాత్-దాశార్హకులోద్భవత్వాద్వా ✻ సాత్వతంనామతంత్రం తత్కరోతితదాచష్టఇతిణిచికృతేక్విప్ చేతిక్విప్ప్రత్యయేణేరనిటీతి ణిలోపేచకృతే పదంసాత్వత్ తేషాం పతిర్యోగక్షేమకర ఇతిసాత్వతాంపతిః ✻ ॥౬౭॥ ప్రాణాన్క్షేత్రజ్ఞరూపేణధారయన్జీవఉచ్యతే ✻ వినయిత్వంవినయితాతాంచసాక్షాత్పశ్యతిప్రజానామితివినయితాసాక్షీయద్వా-నయతేర్గతివాచినోరూపంవినయితా - అసాక్షీఅసాక్షాద్ద్రష్టాఆత్మనోఽతిరిక్తంవస్తునపశ్యతీత్యర్థః ✻ ముక్తిందదాతీతిముకుందః-పృషోదరాదిత్వాత్సాధుత్వంవర్ణాక్షరసామాన్యాన్నిరుక్తివచనాన్నైరుక్తానాం ముకుందఇతినిరుక్తిః ✻ అమితాఅపరిచ్ఛిన్నావిక్రమాస్త్రయఃపాదవిక్షేపాఅస్యఅమితంవిక్రమణంశౌర్యమస్యేతివామితవిక్రమః ✻ అంభాంసిదేవాదయోఽస్మిన్నిధీయంతేఇత్యంభోనిధిః ॥ తానిహవాఏతానిచత్వార్యంభాంసిదేవామనుష్యాఃపితరోసురాఇతిశ్రుతేః- సాగరోవా॥ సరసామస్మిసాగరఇతిభగవద్వచనాత్ ✻ దేశతఃకాలతఃవస్తుతశ్చాపరిచ్ఛిన్నస్వరూపత్వాదనంతాత్మా ✻ సంహృత్యసర్వభూతానిఏకార్ణవంజగత్కృత్వాఽధిశేతేమహోదధిమితిమహోదధి

క్షీముకుందోఽమితవిక్రమః। అంభోనిధిరనంతాత్మా మహోదధిశయోంతకః॥ ౯౮ ॥ అజో మహార్హస్స్వాభావ్యో జితామిత్రః ప్రమోదనః । ఆనందో నందనో నందస్సత్యధర్మా త్రివిక్రమః ॥ ౯౯ ॥ మహర్షి కపిలాచార్యః కృతజ్ఞో మేదినీప

శయః ✻ అంతంకరోతిభూతానామిత్యంతకః- తత్కరోతితదాచష్టఇతిణిచి కృతేణ్ణ్వుల్తృచావితిణ్ణ్వులంతస్యాయువోరనాకావిత్యకాదేశః ✻ ॥౯౮॥ ఆద్విష్ణోరజాయతేతికామోఽజః ✻ మహః పూజాతదర్హత్వాన్మహార్హః ✻ స్వభావేనైవభావ్యోనిత్యనిష్పన్నరూపత్వాదితిస్వాభావ్యః ✻ జితాఅమిత్రాఆభ్యంతరారాగద్వేషాదయోబాహ్యారావణాదయశ్చయేనాసౌ జితామిత్రః ✻ స్వాత్మామృతరసాస్వాదనాన్నిత్యంప్రమోదతే - ధ్యాయినాంధ్యానమాత్రేణప్రమోదంకురుతఇతివాప్రమోదనః ✻ ఆనందస్వరూపమస్యేతిఆనందః॥ ఏతస్యైవానందస్యాన్యానిభూతానిమాత్రాముపజీవంతీతిశ్రుతేః ✻ నందయతీతినందనః ✻ సర్వాభిరుపపత్తిభిస్సమృద్ధోనందః- సుఖంవైషయికంనాస్యవిద్యతఇతివానందః॥యోవైభూమాతత్సుఖంనాల్పేసుఖమస్తీతిశ్రుతేః ✻ సత్యోధర్మోజ్ఞానాదయోస్యేతిసత్యధర్మః - సత్యంయథార్థభూతార్థవిషయందర్శనమేవధర్మోయస్యేతివాసత్యధర్మః ॥ ఆచారశ్చదయాఽహింసాదానంస్వాధ్యాయఏవచ। అయంహిపరమోధర్మోయద్యోగేనాత్మదర్శనమితివాసత్యధర్మా॥ సత్యధర్మాఇతిశ్రుతేః ✻ త్రయోవిక్రమాస్త్రిషులోకేషుక్రాంతాయస్యసత్రివిక్రమః॥ త్రీణిపదానివిచక్రమఇతిశ్రుతేః॥ త్రిరిత్యేవత్రయోలోకాఃకీర్తితామునిసత్తమైః। క్రమసేతాంస్తథాసర్వాంస్త్రివిక్రమోసిజనార్దనేతిహరివంశే ✻ ॥౯౯॥ మహర్షి కపిలాచార్యఇతిసవిశేషణమేకంనామ- మహాంశ్చాసావృషిశ్చేతిమహర్షిః కృత్స్నస్యవేదస్యదర్శనాత్.- అన్యేతువేదైకదేశదర్శనాదృషయః - కపిలశ్చాసౌసాంఖ్యస్యశుద్ధాత్మతత్త్వవిజ్ఞానస్యాచార్యశ్చేతికపిలాచార్యః॥ శుద్ధాత్మతత్త్వవిజ్ఞానంసాంఖ్యమిత్యభిధీయతఇతివ్యాసస్మృతేః॥ ఋషింప్రసూతంకపిలంమహాంతమితిశ్రుతేః ॥ సిద్ధానాంకపిలోమునిరితిస్మృతేశ్చ ✻ కృతంకార్యంజగత్జ్ఞఆత్మాకృతంచజ్ఞశ్చేతికృతజ్ఞః ✻ మేదిన్యాః భూమ్యాఃపతిఃమేదినీపతిః ✻ త్రీణిపాదాన్యస్యేతిత్రిపదః॥త్రీణిపదానివిచక్రమఇతిశ్రుతేః ✻ గుణావేశేనసంజాతాస్త్రిస్రోదశావస్థాజాగ్రదాదయస్తాసామధ్యక్షఇతిత్రిదశాధ్యక్షః ✻ మత్స్యరూపీమహాశృంగేప్రళయాంభోనిధౌనావంబద్ధ్వావిచిక్రీడఇతిమహాశృంగః- కృతస్యాంతంసంహారంకరోతీతికృతాంత

తిః । త్రిపదస్త్రిదశాధ్యక్షో మహాశృంగః కృతాంతకృత్ ॥ ౭౦ ॥ మహావరాహో గోవిందస్సుషేణః కనకాంగదీ । గుహ్యో గభీరో గహనో గుప్తశ్చక్రగదాధరః ॥ ౭౧ ॥ వేధాస్స్వాంగోఽజితః కృష్ణో దృఢస్సంకర్షణోఽచ్యుతః । వరుణో వారుణో వృక్షః పుష్కరాక్షో మహామనాః ॥ ౭౨ ॥ భగవాన్భగహానందీ

కృత్-కృతాంతం మృత్యుం కృంతతీతి వా కృతాంతకృత్ ॥ ౭౦॥ మహాంశ్చాసౌ వరాహశ్చేతి మహావరాహః॥ గోభిర్వాణీభిర్విందతే వేదాంతవాక్యైరితి గోవిందః॥ గోభిరేవ యతో వేద్యో గోవిందస్సముదాహృత ఇతి శ్రీవిష్ణుతిలకే॥ శోభనా సేనా గణాత్మికా యస్యాసు సుషేణః॥ కనకమయాన్యంగదాన్యస్యేతి కనకాంగదీ॥ రహస్యోపనిషద్వేద్యత్వాద్గుహ్యః। యాం హృదయాకాశే సంహిత ఇతి వా గుహ్యః॥ జ్ఞానైశ్వర్యబలాదిభిర్గంభీరో గభీరః॥ దుష్ప్రవేశత్వాద్గహనః- అవస్థాత్రయభావాభావసాక్షిత్వాద్గహనో వా॥ వాఙ్మనసయోరగోచరత్వాద్గుప్తః॥ ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మా న ప్రకాశత ఇతి శ్రుతేః॥ మనస్తత్త్వాత్మకం చక్రం బుద్ధితత్త్వాత్మికాం గదామ్। ధారయన్లోకరక్షార్థముక్తశ్చక్రగదాధరః॥ ॥౭౧॥ విదధాతి సృజతీతి విధాతా వేధాః పృషోదరాదిత్వాత్సాధుత్వం॥ స్వయమేవ కార్యకారణాన్యంగాన్యస్య సహకరోతీతి స్వాంగః॥ న కేనాప్యవతారేషు జిత ఇత్యజితః॥ కృష్ణద్వైపాయనః కృష్ణః॥ కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమ్। కోహ్యన్యః పుండరీకాక్షాన్మహాభారతకృద్భవేదితి విష్ణుపురాణవచనాత్॥ స్వరూపసామర్థ్యాదప్రచ్యుతస్వభావో దృఢః॥ సంహారసమయే యుగపత్ప్రజాస్సంకర్షతీతి సంకర్షణః॥ న చ్యోతతి స్వరూపాదిత్యచ్యుతః - సంకర్షణోఽచ్యుత ఇతి నామైకం సవిశేషణం అచ్యుతః ప్రథిత ఇతి పూర్వోక్తత్వాత్॥ వరుణే శాంసాయంగత ఆదిత్యో వరుణః స్వరశ్మిసంవరణాత్ సాయంగతః సూర్యో వరుణః॥ ఇమం మే వరుణ ఇతి మంత్రవర్ణాత్॥ వరుణస్యాపత్యం వసిష్ఠోఽగస్త్యో వా వారుణః॥ వృక్ష ఇవాచలతయా స్థిత ఇతి వృక్షః॥ వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేక ఇతి శ్రుతేః॥ వ్యాప్త్యర్థాదక్షతేర్ధాతోః పుష్కరోపపదాదణి ప్రత్యయే సతి పుష్కరాక్షః- హృదయపుండరీకే చింతితః స్వరూపేణ ప్రకాశత ఇతి వా పుష్కరాక్షః॥ సృష్టిస్థిత్యంతకర్మాణి మనసైవ కరోతీతి మహామనాః॥ మనసైవ జగత్సృష్టిం సంహారం చ కరోతి య ఇతి హరివంశే॥ ॥౭౨॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశసశ్శ్రియః। వైరాగ్యస్యథ మోక్షస్య షణ్ణాం భగ ఇతీరణా సోఽస్యాస్తీతి భగవాన్ ॥ ఉత్పత్తిం ప్రళయం

వనమాలీహలాయుధః । ఆదిత్యోజ్యోతిరాదిత్యస్సహిష్ణుర్గతిసత్తమః ॥ ౭౩
సుధన్వాఖండపరశుర్దారుణోద్రవిణప్రదః । దివస్పృక్సర్వదృగ్వ్యాసోవా-
స్పతిరయోనిజః॥ ౭౪॥ త్రిసామాసామగస్సామనిర్వాణంభేషజంభిషక్ ।సన్న్యా

సైవభూతానాంమాగతింగతిమ్ । వేత్తివిద్యామవిద్యాంచసవేద్యోభగవాని
విష్ణుపురాణే * ఐశ్వర్యాదికంసంహారసమయేహంతీతిభగహా * సుఖరూ
త్వాదానందీసర్వాభిఃసంపత్తిభిఃసమృద్ధత్వాదానందీవా * భూతతన్మాత్ర
రూపాంవైజయంత్యాఖ్యాంవనమాలాంవహన్ వనమాలీ * హలాయుధః
స్యాస్తీతిహలాయుధోబలభద్రాకృతిః * అదిత్యాంకశ్యపాత్ వామనరూపే
ణజాతఇతిఆదిత్యః * జ్యోతిషిసావిత్రమండలేస్థితోజ్యోతిరాదిత్యః-జ్యోతిశ్చా
సావాదిత్యశ్చేతివా * ద్వంద్వానిశీతోష్ణాదీనిసహతఇతిసహిష్ణుః * గతిశ్చా
సౌసత్తమశ్చేతిగతిసత్తమః*॥ ౭౩॥ శోభనమింద్రియమయంశార్ఙ్గంధనురస్యా
స్తీతిసుధన్వా * శత్రూణాంఖండనాత్ ఖండః-పరశురస్యేతిజామదగ్న్యాకృ
తిరితిఖండపరశుః- శివోవాఅఖండపరశురస్యేతివా* సన్మార్గవిరోధినాందా
రుణత్వాద్దారుణః * ద్రవిణంవాంఛితంభక్తేభ్యఃప్రదదాతీతిద్రవిణప్రదః *
దివస్పర్శిత్వాత్ దివస్పృక్ * సర్వదృశాంసర్వజ్ఞానానాంవిస్తారకృద్వ్యాసః
అథవాసర్వాచాసౌదృక్ సర్వాకారంజ్ఞానంసర్వస్యద్రష్టత్వాత్ సర్వదృక్
ఋగ్వేదాదిభేదేనచతుర్ధావ్యస్తావేదాఃఆద్యోవేదఏకవింశతిధాకృతఃద్వితీయ
ఏకోత్తరశతధాకృతఃసామవేదః సహస్రధాకృతః - అథర్వవేదోనవధాశా
ఖాభేదేనకృతః-అన్యానిపురాణానివ్యస్తాన్యనేనేతివ్యాసః * బ్రహ్మవాచస్ప
తిరయోనిజః - ఇతిసవిశేషణమేకంనామవాచోవిద్యాయాఃపతిఃవాచస్పతిఃజ
నన్యాంనజాయతఇత్యయోనిజః * ॥౭౪॥ దేవవ్రతసమాఖ్యాతైస్త్రిభిఃసామ
భిఃస్తుతస్త్రిసామా * సామగాయతీతిసామగః*సామ వేదః॥ వేదానాంసామ
వేదోస్మిఇతిభగవద్వచనాత్ * సర్వదుఃఖోపశమనలక్షణంపరమానందరూ
పంనిర్వాణం * సంసారరోగస్యౌషధంభేషజం*సంసారరోగస్యమోక్షకా
రిణీంపరాంవిద్యాముపదిదేశగీతాస్వితిభిషక్ భిషక్తమత్వాభిషజాంశృణో
మీతిశ్రుతేః * మోక్షార్థంచతుర్థమాశ్రమంకృతవానితిసన్న్యాసకృత్ * స
న్న్యాసినాంప్రాధాన్యేనజ్ఞానసాధనంశమమాచష్టఇతిశమః ॥ యతీనాంప్ర
శమోధర్మోనియమోవనవాసినామ్। దానమేవగృహస్థానాంశుశ్రూషాబ్ర
హ్మచారిణామితిస్మృతేః - తత్కారోతితదాచష్టఇతిణిచిపచాద్యచికృతేమప

సకృచ్ఛమశ్శాంతో నిష్ఠా శాంతిః పరాయణమ్ ॥ ౭౫ ॥ శుభాంగశ్శాంతిదస్స్రష్టా కుముదః కువలేశయః । గోహితో గోపతిర్గోప్తా వృషభాక్షో వృషప్రియః ॥ ౭౬ ॥ అనివర్తీ నివృత్తాత్మా సంక్షేప్తా క్షేమకృచ్ఛివః । శ్రీవత్స

శమః- సర్వభూతానాం శమయితేతి వా శమః ✻ విషయసుఖేష్వసంగతయా శాంతః॥ నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతమితి శ్రుతేః ✻ ప్రళయే నితరాం తత్రైవ తిష్ఠంతి భూతానీతి నిష్ఠా ✻ సమస్తావిద్యానివృత్తిః శాంతిః సా బ్రహ్మైవ ✻ పరముత్కృష్టమయనం స్థానం పునరావృత్తిశంకారహితం యత్తత్పరాయణం పుల్లింగపక్షే బహువ్రీహిః ✻ ॥౭౫॥ సుందరాం తనుం ధారయన్ శుభాంగః ✻ రాగద్వేషాదినిర్మోక్షలక్షణాం శాంతిం దదాతీతి శాంతిదః ✻ సర్గాదౌ సర్వభూతాని ససర్జేతి స్రష్టా ✻ కౌ భూమ్యాం మోదతే ఇతి కుముదః ✻ కోః క్షితేః వలనాత్ సంవరణాత్ కువలం జలం తస్మిన్ క్షీరోదరే శేత ఇతి కువలేశయః శయవాసవాసిష్వకాలాదిత్యలుక్ సప్తమ్యాః - కువలం బదరీఫలం తస్య మధ్యే శేతే తక్షకః సోఽపి తస్య విభూతిరితి వా హరిః- కువలేశయః కౌ భూమ్యాం వలతి ప్రయాతి సర్పాణాముదరం కువలం తస్మిన్ శేషోదరే శేత ఇతి కువలేశయః ✻ గవాం వృద్ధ్యర్థం గోవర్ధనం ధృతవానితి గోభ్యో హితో గోహితః- గో భూమే భారావతారణే స్వేచ్ఛయా శరీరగ్రహణం కుర్వన్వా గోహితః ✻ గో భూమ్యా దేః పతిః గోపతిః ✻ రక్షకో జగత ఇతి గోప్తా స్వాత్మానం స్వమాయయా సంవృణోతీతి వా గోప్తా ✻ సర్వకామాభివర్షకే అక్షిణీ అస్యేతి వృషభాక్షః- వృషభో ధర్మో దృష్టిరస్యేతి వా వృషభాక్షః ✻ వృషో ధర్మః ప్రియోఽస్యేతి వృషప్రియః వా ప్రియస్యేతి పూర్వనిపాతవికల్పవిధానాత్ పరనిపాతః ✻ ॥౭౬॥ దేవాసురాదిసంగ్రామాత్ న నివర్తత ఇత్యనివర్తీ వృషప్రియత్వాద్ధర్మాన్న నివర్తత ఇతి వా ✻ స్వభావతో విషయేభ్యో నివృత్త ఆత్మా మనో యస్యేతి నివృత్తాత్మా ✻ సంహారసమయే విస్తృతం జగత్ సూక్ష్మరూపేణ సంక్షిపతీతి సంక్షేప్తా ✻ ఉపాత్తస్య క్షేమం సంరక్షణం కరోతీతి క్షేమకృత్ ✻ స్మృతిమాత్రేణ పావనాచ్ఛివః ॥ ౭౦౦ ॥   ...   .   ✻

ఇతి శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితే శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామ
స్తోత్రభాష్యే షష్ఠమశతకవివృతిః.

కపీంద్రః- దాశార్హః- అజః-మహర్షిః-కనకాంగదీ-ధృఢః-వనమాలీ-
వషట్కృత్ - శమః-గోహితః—శ్రీవత్సలక్షణం చిహ్నమస్య వక్షసి స్థితమితి శ్రీవ

వక్షాశ్శ్రీవాసశ్శ్రీపతిశ్శ్రీమతాంవరః ॥ ౭౭ ॥ శ్రీదశ్శ్రీశశ్శ్రీనివాసశ్శ్రీ
నిధిశ్శ్రీవిభావనః । శ్రీధరశ్శ్రీకరశ్శ్రేయశ్శ్రీమాన్లోకత్రయాశ్రయః ॥
౭౮ ॥ స్వక్షస్స్వంగశ్శతానందో నందిర్జ్యోతిర్గణేశ్వరః। విజితాత్మావిధేయా
త్మా సత్కీర్తిశ్ఛిన్నసంశయః ॥౭౯॥ ఉదీర్ణస్సర్వతశ్చక్షురనీశశ్శాశ్వతస్స్థిరః।

త్సవక్షాః * అస్యవక్షసి శ్రీరనపాయినీ వసతీతి శ్రీవాసః * అమృతమథనే స
ర్వాన్ సురాసురాదీన్ విహాయ శ్రీరేనం వరయామాసేతి శ్రీపతిః - శ్రీః పరాశ
క్తిః తస్యాః పతిరితి వా ॥ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయత ఇతి శ్రుతేః * ఋగ్య
జుస్సామలక్షణా శ్రీః సా యేషాం తేషాం శ్రీమతాం విరించ్యాదీనాం సతాం ప్ర
ధానః శ్రీమతాంవరః ॥ ఋచస్సామాని యజూంషి సా హి శ్రీరమృతా సతా
మితి శ్రుతేః * ॥౭౭॥ శ్రియం భక్తానాం దదాతీతి శ్రీదః * శ్రియ ఈశః శ్రీశః * శ్రీ
మత్సు నిత్యం వసతీతి శ్రీనివాసః - శ్రీశబ్దేన శ్రీమంతో లక్ష్యంతే * సర్వశక్తిమయే
స్మిన్నిఖిలాః శ్రియో నిధీయంత ఇతి శ్రీనిధిః * కర్మానురూపేణ వివిధాః శ్రియః
సర్వభూతానాం విభావయతీతి శ్రీవిభావనః * సర్వభూతానాం జననీం శ్రియం
వక్షసి వహన్ శ్రీధరః * స్మరతాం స్తువతామర్చయతాం చ భక్తానాం శ్రియం క
రోతీతి శ్రీకరః * అనపాయిసుఖావాప్తిలక్షణం శ్రేయః - తచ్చ పరస్యైవ బ్ర
హ్మణో రూపమితి శ్రేయః * శ్రియోఽస్యైవ సంతీతి శ్రీమాన్ * త్రయాణాం లో
కానామాశ్రయత్వాల్లోకత్రయాశ్రయః * ॥౭౮॥ శోభనే పుండరీకాక్షిణీ
అస్యేతి స్వక్షః * శోభనాన్యంగాన్యస్యేతి స్వంగః * ఏక ఏవ పరానంద ఉపాధి
భేదాచ్ఛతధా విభిద్యత ఇతి శతానందః ॥ ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని
మాత్రాముపజీవంతీతి శ్రుతేః * పరానందవిగ్రహో నందిః * జ్యోతిర్గణానా
మీశ్వరో జ్యోతిర్గణేశ్వరః ॥ తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమి
దం విభాతీతి శ్రుతేః ॥ యదాదిత్యగతం తేజ ఇతి స్మృతేశ్చ * విజితో మనశ్చాత్మా
యేన స విజితాత్మా * న కేనాపి విధేయ ఆత్మా స్వరూపమస్యేత్యవిధేయాత్మా
* సతీ అవితథా కీర్తిరస్యేతి సత్కీర్తిః * కరామలకవత్ సర్వం సాక్షాత్కృత
వతః క్వాపి సంశయో నాస్తీతి ఛిన్నసంశయః * ॥౭౯॥ సర్వభూతేభ్యస్సముద్రి
క్తత్వాదుదీర్ణః * సర్వతః సర్వం స్వచైతన్యేన పశ్యతీతి సర్వతశ్చక్షుః ॥ విశ్వత
శ్చక్షురితి శ్రుతేః * న విద్యతేఽస్యేశ ఇత్యనీశః ॥ న తస్యేశః కశ్చనేతి శ్రుతేః *
శశ్వద్భవన్నపి సవిక్రియాం కదాచిదుపైతీతి శాశ్వతః స్థిర ఇతి నామైకం * లంకా
పూం గ్గా స్వేషణాయ సాగరోపాంతభూమౌ స్థితేఽతిభూశయః * స్వేచ్ఛా

భూషయోభూషణోభూతిర్వి శోకశ్శోకనాశనః ॥ ౮౦ ॥ అర్చిష్మానర్చితః
కుంభోవిశుద్ధాత్మావిశోధనః। అనిరుద్ధోప్రతిరథఃప్రద్యుమ్నోమితవిక్రమః॥
౮౧॥ కాలనేమినిహావీరశ్శౌరిశ్శూరజనేశ్వరః। త్రిలోకాత్మాత్రిలోకేశః కేశ

వతారైర్బహుభిర్భూమింభూషయన్భూషణః * భూతిర్భవనంసత్తా వి
భూతిర్వాసమస్తవిభూతీనాంకారణత్వాద్వాభూతిః * విగతశ్శోకోస్యప
రానందైకరూపత్వాదితివిశోకః * స్మృతిమాత్రేణభక్తానాంశోకంనాశయ
తీతిశోకనాశనః * ॥౮౦॥అర్చిష్మంతోయదీయేనార్చిషాచంద్రసూర్యాదయః
సఏవముఖ్యోర్చిష్మాన్ * సర్వలోకార్చితైర్బ్రహ్మాదిభిరర్చితఇత్యర్చితః *
కుంభవదస్మిన్సర్వంప్రతిష్ఠితమితికుంభః * గుణత్రయాతీతతయావిశుద్ధఆ
త్మాస్యేతివిశుద్ధాత్మా * స్మృతిమాత్రేణపాపానాంక్షపణాద్విశోధనః *
చతుర్వ్యూహేష్వనిరుద్ధఃనసిరుద్ధ్యతేశత్రుభిఃకదాచిదితివా * ప్రతిరథఃప్రతి
పక్షోస్యనవిద్యతఇతి అప్రతిరథః * ప్రకృష్టంద్యుమ్నంద్రవిణమస్యేతిప్రద్యు
మ్నఃచతుర్వ్యూహాత్మావా * అమితోవిక్రమోస్యేతిఅమితవిక్రమఃఅహింసి
తవిక్రమఃఅపరిచ్ఛిన్నవిక్రమోవామిహహింసాయాం * ॥౮౧॥కాలనేమినా
మానమసురంనిజఘానేతి కాలనేమినిహా * గతాగతానామపిశత్రూణాంకు
లానివిజిత్యవిరాజతఇతివీరః * శూరకులోద్భవత్వాత్ శౌరిఃశ్రుతవిక్రమశా
లిత్వాద్వాశూరవీరవిక్రాంతావితిధాతుపాఠే * శూరజనానాంవాసవాదీ
నాంశౌర్యాతిశయేనేష్టఇతి శూరజనేశ్వరః * త్రయాణాంలోకానామంత
ర్యామితయాత్మేతిత్రిలోకాత్మాత్రయోలోకాఅస్మాత్ పరమార్థతోనభిద్యం
తఇతివా * త్రయోలోకాస్తదాజ్ఞయాస్వేషుకర్మసువర్తంతఇతిత్రిలోకేశః
* కేశసంజ్ఞితాఃసూర్యాదిసంక్రాంతాఅంశవస్తద్వత్తయాకేశవః॥అంశవో
యేప్రకాశంతేమమతేకేశసంజ్ఞితాః। సర్వజ్ఞాఃకేశవంతస్మాన్మాంప్రాహు
ర్ద్విజసత్తమాఇతిమహాభారతే ॥ బ్రహ్మవిష్ణుశివాఖ్యాతాశ్శక్తయఃకేశసం
జ్ఞితాః। తేనకేశవనామాహంఖ్యాతోలోకేయుగేయుగే ॥ తద్వత్తయావా
కేశవః॥ త్రయఃకేశినఇతిశ్రుతేః॥ మత్కేశౌవసుధాతలఇతి-ఆదౌకేశశబ్దఃశ
క్తిపర్యాయత్వేనప్రయుక్తః ॥ కోబ్రహ్మేతిసమాఖ్యాత ఈశోహంసర్వదే
హినామ్। ఆవాంతవాంశసంభూతౌతస్మాత్కేశవనామవానితిహరివంశే *
కేశీనామానమసురంహతవానితికేశిహా * సహేతుకంసంసారం హరతీతి

వః కేశిహాహరిః ॥ ౮౨ ॥ కామదేవః కామపాలః కామీ కాంతః కృతాగమః ।
అనిర్దేశ్యవపుర్విష్ణుర్వీరో నంతో ధనంజయః ॥ ౮౩ ॥ బ్రహ్మణ్యో బ్రహ్మకృ
ద్బ్రహ్మా బ్రహ్మ బ్రహ్మవివర్ధనః । బ్రహ్మవిద్బ్రాహ్మణో బ్రహ్మీ బ్రహ్మజ్ఞో

హరిః ❋ ౮౨ ॥ ధర్మాదిపురుషార్థచతుష్టయం వాఞ్ఛద్భిః కామ్యత ఇతి కామః స చా
సౌ దేవశ్చేతి కామదేవః ❋ కామినాం కామాన్పాలయతీతి కామపాలః ❋ పూ
ర్ణకామత్వాత్కామీ కామో ఽస్యాస్తీతి కామీ ॥ సో ఽకామయతేతి శ్రుతేః ❋ అభి
రూపతమం దేహం వహన్ కాంతః ద్విపరార్ధాంతే కస్య బ్రహ్మణో ఽంతో యస్మా
త్ ఇతి వా కాంతః ❋ కృత ఆగమః శ్రుతిస్మృత్యాదిలక్షణో యేన స కృతాగమః ॥
వేదాశ్శాస్త్రాణి విజ్ఞానమేతత్సర్వం జనార్దనాదిత్యాత్రైవవక్ష్యతి ॥ శ్రుతిస్మృ
తీ మమైవాజ్ఞే ఇతి భగవద్వచనాత్ ❋ ఇదం తదీదృగ్వేతి నిర్దేష్టుం యన్న శక్యతే గు
ణాద్యతీతత్వాత్ రూపమస్యేతి అనిర్దేశ్యవపుః ❋ రోదసీ వ్యాప్య కాంతిరభ్య
ధికా స్థితాస్యేతి విష్ణుః ॥ వ్యాప్య మే రోదసీ పార్థ కాంతిరభ్యధికా స్థితా । క్రమ
ణాద్వాప్యహం పార్థ విష్ణురిత్యభిసంజ్ఞిత ఇతి మహాభారతే ❋ గత్యాదిమత్వా
ద్వీరః వీర గతిప్రజనకాంత్యశనఖాదనేష్వితి ధాతుపాఠాత్ ❋ వ్యాపిత్వాన్ని
త్యత్వాత్సర్వాత్మత్వాద్దేశతః కాలతో వస్తుతో ఽపరిచ్ఛిన్నో ఽనంతః ॥ సత్యం జ్ఞాన
మనంతం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః ॥ గంధర్వాప్సరసస్సిద్ధాః కిన్నరోరగచారణాః ।
నాంతం గుణానాం గచ్ఛంతి తేనానంతో ఽయమవ్యయ ఇతి విష్ణుపురాణవచనా
ద్వానంతః ❋ యద్దిగ్విజయే ప్రభూతం ధనమజయత్తేన ధనంజయో ఽర్జునః ॥ పాం
డవానాం ధనంజయ ఇతి భగవద్వచనాత్ ❋ ॥ ౮౩ ॥ తపో వేదాశ్చ సత్యం చ జ్ఞా
నం చ బ్రహ్మసంజ్ఞితం తేభ్యో హితత్వాత్ తద్వేదిత్వాద్వా బ్రహ్మణ్యః ❋
తప ఆదీనాం కర్తృత్వాద్బ్రహ్మకృత్ ❋ బ్రహ్మాత్మనా సర్వం సృజతీతి బ్రహ్మా ❋
బృహత్వాద్బృంహణత్వాచ్చ సత్యాదిలక్షణం బ్రహ్మ ॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం
బ్రహ్మేతి శ్రుతేః ॥ ప్రత్యస్తమితభేదం యత్సత్తామాత్రమగోచరమ్ । వచసా
మాత్మసంవేద్యం తత్ జ్ఞానం బ్రహ్మసంజ్ఞితమితి విష్ణుపురాణే ❋ తప ఆదీనాం
వివర్ధనో బ్రహ్మవివర్ధనః ❋ వేదం వేదార్థం చ యథావద్వేత్తి విందతే వేత్తి బ్రహ్మ
విత్ ❋ బ్రహ్మాత్మనా సమస్తానాం లోకానాం ప్రవచనం కుర్వన్వేదస్వాయమి
తి బ్రాహ్మణః ❋ బ్రహ్మసంజ్ఞితాస్తచ్ఛేషభూతా ఇతి బ్రహ్మీ ❋ వేదాన్స్వా
త్మభూతాన్జానాతీతి బ్రహ్మజ్ఞః ❋ బ్రాహ్మణానాం ప్రియో బ్రాహ్మణప్రి
యః బ్రాహ్మణాః ప్రియా అస్యేతి వా ॥ ఘ్నంతం శపంతం పురుషం వదంతం యో

బ్రాహ్మణప్రియః ॥ ౭౪ ॥ మహాక్రమో మహాకర్మా మహాతేజా మహోరగః ।
మహాక్రతుర్మహాయజ్వా మహాయజ్ఞో మహాహవిః ॥ ౭౫ ॥ స్తవ్యః స్తవప్రియః
స్తోత్రం స్తుతిః స్తోతా రణప్రియః । పూర్ణః పూరయితా పుణ్యః పుణ్యకీర్తిరనా
మయః ॥ ౭౬ ॥ మనోజవస్తీర్థకరో వసురేతా వసుప్రదః । వసుప్రదో వాసు

బ్రాహ్మణం న ప్రణమేద్యథాహమ్ । స పాపకృద్బ్రహ్మదవాగ్నిదగ్ధో వధ్యశ్చ
దండ్యశ్చ న చాస్మదీయ ఇతి భగవద్వచనాత్ ॥ యం దేవం దేవకీ దేవీ వసుదేవాదజీ
జనత్ । భౌమస్య బ్రహ్మణో గుప్త్యై దీప్తమగ్నిమివారణిరితి మహాభారతే * ॥ ౭౪ ॥
మహాంతః క్రమాః పాదవిక్షేపా అస్యేతి మహాక్రమః ॥ శన్నో విష్ణురురుక్రమ ఇ
తి శ్రుతేః * మహజ్జగదుత్పత్త్యాదికర్మాస్యేతి మహాకర్మా * తేజస్వినోऽస్య యే
న తేజసా భాస్కరాదయః తన్మహత్తేజోऽస్యేతి మహాతేజాః ॥ యేన సూర్యస్తప
తి తేజసేద్ధ ఇతి శ్రుతేః ॥ యదాదిత్యగతం తేజ ఇతి స్మృతేశ్చ - శౌర్యశౌర్యాది
భిర్ధర్మైర్మహద్భిః సమలంకృత ఇతి వా మహాతేజాః * మహాంశ్చాసావురగశ్చే
తి మహోరగః ॥ సర్పాణామస్మి వాసుకిరితి భగవద్వచనాత్ * మహాంశ్చాసౌ
క్రతుశ్చేతి మహాక్రతుః ॥ యథాశ్వమేధః క్రతురాడితి మనువచనాత్ ॥ సోऽపి స ఏ
వేతి శ్రుతేః * మహాంశ్చాసౌ యజ్వా చేతి లోకసంగ్రహార్థం యజ్ఞాన్నిర్వర్తయ
న్మహాయజ్వా * మహాంశ్చాసౌ యజ్ఞశ్చేతి మహాయజ్ఞః ॥ యజ్ఞానాం జపయ
జ్ఞోऽస్మి ఇతి భగవద్వచనాత్ * మహచ్చ తద్ధవిశ్చేతి బ్రహ్మాత్మని సర్వం జగత్తదా
త్మతయా హూయత ఇతి మహాహవిః - మహాక్రతురిత్యాదయో బహువ్రీహయో వా
* ॥ ౭౫ ॥ సర్వైః స్తూయతే న స్తోతా కస్యచిదితి స్తవ్యః * అత ఏవ స్తవప్రియః
* స్తూయతే యేన తత్ స్తోత్రం గుణసంకీర్తనాత్మకం తదపి హరిరేవేతి * స్తుతః స్తవ
నక్రియా విషయః స్తుతిరితి పాఠే స్తుతిః స్తవనక్రియా * స్తోతాపి స ఏవ * ప్రియో
రణోऽస్య యతః పంచమహాయుధాని ధత్తే సతతం లోకరక్షణార్థమతో రణప్రి
యః * సర్వైః కామైః సకలాభిశ్చ శక్తిభిః సంపన్న ఇతి పూర్ణః * న కేవలం పూ
ర్ణః స ఏవ పూరయితా చ సర్వేషాం సంపద్భిః * స్మృతిమాత్రేణ సర్వేషాం క
ల్మషాణి క్షపయతీతి పుణ్యః * పుణ్యా కీర్తిరస్య యతః పుణ్యమావహతి యస్య కీ
ర్తిర్నృణామితి పుణ్యకీర్తిః * అంతరైర్బాహ్యైర్వ్యాధిభిః కర్మజైర్న పీడ్యత ఇ
త్యనామయః * ॥ ౭౬ ॥ మనసో వేగ ఇవ వేగోऽస్య సర్వగత్వాదితి మనోజవః * చ
తుర్దశవిద్యానాం బాహ్యవిద్యానాం చ ప్రణేతా ప్రవక్తా చేతి తీర్థకరః - హయ
గ్రీవరూపేణ మధుకైటభౌ హత్వా విరించాయ సర్గాదౌ సర్వాః శ్రుతీరన్యా

దేవో వసుర్వసుమనా హవిః ॥ ౮౭ ॥ సద్గతిస్సత్కృతిస్సత్తా సద్భూతిస్సత్ప
రాయణః । శూరసేనో యదుశ్రేష్ఠస్సన్నివాసస్సుయామునః ॥ ౮౮ ॥ భూ

శ్చ విద్యా ఉపాదిశత్ వేదబాహ్యాః విద్యాసురవైరిణాం వంచనాయ చోపా
దితి పౌరాణికాః కథయంతి ॥ వసు సువర్ణం రేతో యస్యేతి వసురేతాః॥ అ
వ ససర్జాదౌ తాసు వీర్యమవాసృజత్ । తదండమభవత్ హైమం సహస్రాం
సమప్రభమ్॥ ఇతి వ్యాసవచనాత్ ॥ వసు ధనం ప్రకర్షేణ దదాతీతి సాక్షాద్ధ
ధ్యక్షోఽయమితరస్తు తత్ప్రసాదాద్ధనాధ్యక్షః ఇతి వసుప్రదః ॥ వసు ప్రకృష్ట
మోక్షాఖ్యం ఫలం భక్తేభ్యః ప్రదదాతీతి ద్వితీయో వసుప్రదః॥ విజ్ఞానమానంద
బ్రహ్మ రాతేర్దాతుః పరాయణం తిష్ఠమానస్య తద్విద ఇతి శ్రుతేః- సురారీణా
వసు ప్రకర్షేణ ఖండయన్వా వసుప్రదః ॥ వసుదేవస్యాపత్యం వాసుదేవః॥ వస
తి భూతాని తత్ర తేషు వా వసతీతి వసుః వస ఆచ్ఛాదనే వస్త్రే ఆచ్ఛాదయత్యాత్మ
నః స్వరూపం మాయయేతి వా వసుః ॥ అవిశేషేణ సర్వేషు విషయేషు వసతీ
వసు తన్మనో యస్యేతి వసుమనాః ॥ బ్రహ్మ హవిరితి భగవద్వచనాద్ధవిః ॥ ॥౮౭॥
అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద సంతమేనం తతో విదురితి శ్రుతేః - బ్రహ్మాస్తీతి యే విద
స్తే సంతః తైః ప్రాప్యత ఇతి సద్గతిః సతీ గతిర్బుద్ధిః సముత్కృష్టాస్యేతి వా సద్గతిః॥
సతీ కృతిర్జగదుత్పత్త్యాదిలక్షణాస్య యస్మాత్తేన సత్కృతిః ॥౮౦౦॥ ...

ఇతి శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితే శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామ
స్తోత్రభాష్యే సప్తమశతకవివృతిః.

శ్రీవత్సవక్షా- శ్రీకరః- విధేయాత్మా- విశోకః- అమితవిక్రమః- కామ
దేవః- బ్రహ్మణ్యః- మహాక్రమః- స్తోత్రకృత్- తీర్థకరః—సజాతీయవిజాతీయస్వ
గతభేదరహితానుభూతిః సత్తా॥ ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః ॥ స ఏ
వ పరమాత్మా చిదాత్మకో బహుధాభాసమానత్వాత్ సద్భూతిః నాన్యః నా
నాత్వప్రతీతేర్బాధ్యమానత్వాన్న సన్నాప్యసత్ - శాస్త్రతో యాక్తికో వాబా
ధః ప్రపంచస్య వివక్షితః ॥ సతాం తత్త్వవిదాం పరం ప్రకృష్టమయనమితి సత్ప
రాయణః॥ హనుమత్ప్రముఖాస్సైనికాశ్శౌర్యశాలినో యస్యాం సేనాయాం
సా శూరా సేనా యస్య స శూరసేనః॥ యదూనాం ప్రధానత్వాద్యదుశ్రేష్ఠః
॥ సతాం విదుషామాశ్రయ ఇతి సన్నివాసః ॥ శోభనా యామునా యమునా
సంబంధినః పరివేష్టారో స్యేతి సుయామునః- యామునా పరివేష్టారః పద్మాస
నాదయః శోభనా స్యేతి వా సుయామునః గోపవేషధరః ॥ ॥౮౮॥ భూతాన్య

వాసోవాసుదేవస్సర్వాసునిలయోనలః । దర్పహాదర్పదోదృప్తోదుర్ధరోథాప
రాజితః॥౭౯॥ విశ్వమూర్తిర్మహామూర్తిర్దీప్తమూర్తిరమూర్తిమాన్।అనే
కమూర్తిరవ్యక్తశ్శతమూర్తిశ్శతాననః ॥౮౦॥ ఏకోనైకస్సవఃకఃకింయత్తత్ప

తాభిముఖ్యేనవసంతీతిభూతావాసః ॥ వసంతిత్వయిభూతానిభూతావా
సస్తతోభవానితిహరివంశే * జగదాచ్ఛాదయతిమాయయేతివాసుః- సఏవ
దేవఇతివాసుదేవః ॥ ఛాదయామిజగత్సర్వంభూత్వాసూర్యఇవాంశుభిరితిభ
గవద్వచనాత్ * సర్వఏవాసవోముఖ్యప్రాణాజీవాత్మకేయస్మిన్నవ్యయేని
లీయంతేససర్వాసునిలయః * అలంపర్యాప్తిఃశక్తిసంపదాంనాస్త్యవిద్యతఇ
త్యనలః * ధర్మవిరుద్ధేపథితిష్ఠతాందర్పంహంతీతిదర్పహా*ధర్మవర్త్మనివర్త
మానానాందర్పంగర్వందదాతీతిదర్పదః * ఆత్మామృతరసాస్వాదనాన్నిత్యం
ప్రముదితోదృప్తః * నశక్యాధారణాయస్యప్రాణిప్రాణిధనాదిషుసర్వో
పాధివినిర్ముక్తత్వాత్తథాపిత్వత్ప్రసాదతః కైశ్చిద్దుఃఖేనహృదయేధార్యతే
జన్మాంతరసహస్రేషుభావనాయోగాత్తస్మాద్దుర్ధరః ॥ క్లేశోధికతరస్తేషా
మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్। అవ్యక్తాహిగతిర్దుఃఖందేహవద్భిరవాప్యతఇతిభగవ
ద్వచనాత్ * ఆంతరైరాగాదిభిఃశత్రుభిర్బాహ్యైర్దానవాదిభిర్నపరాజితఇ
త్యపరాజితః * ॥౭౯॥విశ్వంమూర్తిరస్యసర్వాత్మకత్వాదితివిశ్వమూర్తిః*
శేషాంకపర్యంకశాయినోస్యమహతీమూర్తిరితిమహామూర్తిః*జ్ఞానమయీ
మూర్తిఃస్వేచ్ఛయాతైజసీవామూర్తిర్దీప్తాస్యేతిదీప్తమూర్తిః * కర్మనిబంధ
నామూర్తిరస్యనవిద్యతఇత్యమూర్తిమాన్* అవతారేషుస్వేచ్ఛయాలోకా
నాముపకారిణీర్బహ్వీర్మూర్తీర్భజతఇత్యనేకమూర్తిః * యద్యపిఅనేకమూ
ర్తిత్వంతథాప్యయమీదృశఇతినవ్యజ్యతఇత్యవ్యక్తః* నానావికల్పజామూర్త
యఃసంవిదాకృతేఃసంతీతిశతమూర్తిః * యతోవిశ్వాదిమూర్తిత్వమతఏవశ
తాననః * ॥౮౦॥ పరమార్థతఃసజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదవిముక్తత్వాదే
కః॥ ఏకమేవాద్వితీయంఇతిశ్రుతేః * మాయయాబహురూపత్వాన్నైకః॥
ఇంద్రోమాయాభిఃపురురూపఈయతఇతిశ్రుతేః *సోమోయతోభిషూ
యతేసోధ్వరస్సవః * కశ్శబ్దఃసుఖవాచకఃతేనస్తూయతఇతికఃకంబ్రహ్మేతి
శ్రుతేః * సర్వపురుషార్థరూపత్వాద్బ్రహ్మవిచార్యమితిబ్రహ్మకిం*యచ్ఛ
బ్దేనస్వతస్సిద్ధవస్తూద్దేశవాచినాబ్రహ్మనిర్దిశ్యతఇతిబ్రహ్మయత్ ॥ యతోవా
ఇమానిభూతానిజాయంతఇతిశ్రుతేః * తనోతీతిబ్రహ్మతత్॥ ఓంతత్సదితిని

దమనుత్తమమ్। లోకబంధుర్లోకనాథో మాధవో భక్తవత్సలః ॥ ౯౧ ॥ సువర్ణవర్ణో హేమాంగో వరాంగశ్చందనాంగదీ। వీరహా విషమశ్శూన్యో ఘృతాశీరచలశ్చలః॥ ౯౨ ॥ అమానీమానదో మాన్యో లోకస్వామీ త్రిలోకధృక్ ।సు

ర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృత ఇతి భగవద్వచనాత్ ❋ పద్యతే గవ్యతే ముమ ుక్షుభిరితి పదం యస్మాదుత్కృష్టం నాస్తి తదనుత్తమం సవిశేషణమేకం నామ దమనుత్తమమితి ❋ ఆధారభూతేస్మిన్సకలలోకా బధ్యంత ఇతి లోకబంధుః లోకానాం జనకత్వాదన్యో బంధుర్నాస్తీతి జనకత్వాద్వా లోకబంధుః - లోకానాం బంధుకృత్యం హితాహితోపదేశం శ్రుతిస్మృతిలక్షణం కృతవానితి వా లోకబంధుః ❋ లోకైర్నాథ్యతే యాచ్యతే తాను పతపతి తేభ్య ఆశాస్తే తేషామీష్ట ఇతి వా లోకనాథః - నాథృ నాధృ యాంచోపతాపైశ్వర్యాశీష్వితి ధాతుపాఠాత్ ❋ మధుకులే జాతత్వాన్మాధవః ❋ భక్తస్నేహవానితి భక్తవత్సల ❋ ॥౯౧॥ సువర్ణస్యవర్ణ ఇవ వర్ణోస్యేతి సువర్ణవర్ణః సదా పశ్యాః పశ్యతే రుక్మవర్ణమితి శ్రుతేః ❋ హేమేవాంగం వపురస్యేతి హేమాంగః ॥ య ఏషోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష ఇతి శ్రుతేః ❋ వరాణి శోభనాన్యంగాన్యస్యేతి వరాంగ ❋ చందనైరాహ్లాదనైరంగదైః కేయూరైర్భూషిత ఇతి చందనాంగదీ ❋ ధర్మత్రాణాయాసురవీరాన్ హిరణ్యకశిపుప్రభృతీన్ రాగాదీంశ్చ హంతీతి వీరహా ❋ సమోనాస్య విద్యతే సర్వవిలక్షణత్వాదితి విషమః॥ నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోన్య ఇతి భగవద్గీతాసు ❋ సర్వవిశేషరహితత్వాచ్ఛూన్యవచ్ఛూన్యః ❋ ఘృతా విగళితా ఆశిషః ప్రార్థనా అస్యేతి ఘృతాశీః ❋ న స్వరూపాన సామర్థ్యాన్న చ జ్ఞానాదికాత్ గుణాత్ చలనం విద్యతే యస్యేత్యచలః కీర్తితోచ్యుతః ❋ వాయురూపేణ చలతీతి చలః ❋ ॥౯౨॥ అనాత్మవస్తుష్వాత్మాభిమానో నాస్తి స్వచ్ఛసంవేదనాకృతేరిత్యమానీ ❋ స్వమాయయా సర్వేషామనాత్మస్వాత్మాభిమానం దదాతి భక్తానాం మానం సత్కారం దదాత్యభక్తానాం ఖండయతీతి తత్త్వవిదామనాత్మని ఆత్మాభిమానం ఖండయతీతి వా మానదః ❋ సర్వైర్మాననీయః పూజనీయః సర్వేశ్వరత్వాదితి మాన్యః ❋ చతుర్దశలోకానామీశ్వరత్వాత్ లోకస్వామీ ❋ త్రీన్లోకాన్ధారయతీతి త్రిలోకధృక్ ❋ శోభనా మేధా ప్రజ్ఞాస్యేతి సుమేధాః నిత్యమసిచ ప్రజామేధయోరితి సమాసాంతోఽసిచ్ ప్రత్యయః ❋ మేధేధ్వరే జాయత ఇతి మేధజః ❋ కృతార్థో ధన్యః ❋ సత్యాఽవితథా మేధాస్యేతి సత్యమేధాః ❋ అంశైరశేషైః శేషాద్యైరశేషాంధరాంధారయన్ధరా

ధామేధజోధన్యస్సత్య మేధాధరాధరః ॥ ౬౩ ॥ తేజోవృషోద్యుతిధరస్స ర్వశస్త్రభృతాంవరః । ప్రగ్రహోనిగ్రహోవ్యగ్రోనైకశృంగోగదాగ్రజః॥ ౬౪ ॥ చతుర్మూర్తిశ్చతుర్బాహుశ్చతుర్వ్యూహశ్చతుర్గతిః । చతురాత్మాచ తుర్భావశ్చతుర్వేదవిదేకపాత్ ॥ ౬౫ ॥ సమావర్తోనివృత్తాత్మాదుర్జయో

ధరః * ॥౬౩॥ తేజసాభాసాసర్వదాదిత్యరూపేణవర్షణాత్ తేజోవృషః తే జాంసిఅంభాంసిఆదాయఆదిత్యరూపేణవర్షతీతివా* ద్యుతిమంగగతాంకాం తింధారయతీతిసతాంకీర్తింవాధారయన్ద్యుతిధరః * సర్వశస్త్రభృతాంశ్రే ష్ఠఇతిసర్వశస్త్రభృతాంవరః * భక్తైరుపహృతంపత్రపుష్పాదికంప్రగృహ్ణా తీతిప్రగ్రహః ధావంతోవిషయారణ్యేదుర్దాంతేంద్రియవాజినః- తత్ప్రసాదే నరశ్మినేవబధ్నాతీతి వాప్రగ్రహవత్ప్రగ్రహః - ప్రగ్రహోరశ్మౌచేతిపా ణినివచనాత్-ప్రగ్రహశబ్దస్యసాధుత్వం * స్వభావేనస్వవశేసర్వంనిగృహ్ణాతీ తినిగ్రహః * విగతమగ్రమంతోవినాశోస్యేతివ్యగ్రఃభక్తజనానామభీష్టప్రదా నేష్వగ్రఇతివావ్యగ్రః* చతుశ్శృంగోనైకశృంగః॥చత్వారిశృంగాత్రయో స్యపాదాద్వేశీర్షేసప్తహస్తాసోఅస్య॥ త్రిధాబద్ధోవృషభోరోరవీతిమహో దేవోమర్త్యాం ఆవివేశేతిశ్రుతేః * నిగదేనమంత్రేణాగ్రేజాయత ఇతినిశబ్దం లోపంకృత్వాగదాగ్రజః - యద్వాగదోనామశ్రీవాసుదేవస్యావరజస్తస్మాద గ్రేజాయతఇతిగదాగ్రజః* ॥౬౪॥చతస్రోమూర్తయోవిరాట్సూత్రాత్మా వ్యాకృతతురీయాత్మానోస్యేతిచతుర్మూర్తిఃసితారక్తాపీతాకృష్ణాచచతస్రో మూర్తయోస్యేతివా * చత్వారోబాహవోస్యేతి చతుర్బాహురితినామవా సుదేవేరూఢం * శరీరపురుషఃఛందఃపురుషోవేదపురుషోమహాపురుషఇతిబ హ్వృచోపనిషదుక్తాశ్చత్వారోవ్యూహాఅస్యేతిచతుర్వ్యూహః * ఆశ్రమా ణాంవర్ణానాంచతుర్ణాం యథోక్తకారిణాంగతిశ్చతుర్గతిః * రాగద్వేషాది రహితత్వాచ్చతురంమన ఆత్మాఅస్యేతిమనోబుద్ధిరహంకారశ్చిత్తంచచతుష్ట యమాత్మాఅస్యేతివాచతురాత్మా* ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యంపురుషార్థ చతుష్టయంభవత్యుత్పద్యతేయస్మాదితి చతుర్భావః* యథావద్వేత్తిచతు ర్ణాంవేదానామర్థమితిచతుర్వేదవిత్ * ఏకఃపాదోస్యేతిఏకపాత్॥పాదోస్య విశ్వాభూతానీతిశ్రుతేః॥ విష్టభ్యాహమిదంకృత్స్నమేకాంశేనస్థితోజగదితి స్మృతేశ్చ * ॥౬౫॥ సంసారచక్రస్యసమ్యగావర్తకఇతిసమావర్తః*సర్వత్ర వర్తమానత్వాన్ననివృత్తః - కుతోప్యాత్మాఅస్యేత్యనివృత్తాత్మానివృత్తఆ

దురతిక్రమః । దుర్లభోదుర్గమోదుర్గోదురావాసోదురారిహా॥౯౮॥ శుభాం
గోలోకసారంగస్సుతంతుస్తంతువర్ధనః । ఇంద్రకర్మామహాకర్మాకృతకర్మా
కృతాగమః ॥ ౯౯ ॥ ఉద్భవస్సుందరస్సుందోరత్ననాభస్సులోచనః। అర్కో

త్మామనోయస్యవిషయేభ్యఇతివా ॥ జేతుంనశక్యతఇతిదుర్జయః॥భయహే
తుత్వాదస్యాజ్ఞాంసూర్యాదయోనాతిక్రామంతీతిదురతిక్రమః॥ భయాదస్యా
గ్నిస్తపతిభయాత్తపతిసూర్యః భయాదింద్రశ్చవాయుశ్చమృత్యుర్ధావతిపంచ
మఇతిమంత్రవర్ణాత్- మహద్భయంవజ్రముద్యతమితిచ ॥ దుర్లభయాభక్త్యా
లభ్యతఇతిదుర్లభః ॥ జన్మాంతరసహస్రేషుతపోధ్యానసమాధిభిః।నరాణాం
క్షీణపాపానాంకృష్ణేభక్తిప్రజాయతఇతివ్యాసవచనాత్॥ భక్త్యాలభ్యస్త్వ
నన్యయేతిభగవద్వచనాత్ ॥ దుఃఖేనగమ్యతేజ్ఞాయతఇతిదుర్గమః ॥ అంతరా
యైఃప్రతిహతైర్దుఃఖాదవాప్యతఇతిదుర్గః ॥ దుఃఖేనావాస్యతేచిత్తేయోగిభి
స్సమాధావితిదురావాసః॥ దురారిణోదుర్గామినోదానవాదయస్తాన్హం
తీతిదురారిహా ॥ ॥ ౯౮ ॥ శోభనైరంగైరవయవైర్విరాజతేధ్యేయత్వాదితిశు
భాంగః ॥ లోకానాంసారంసారంగవత్ గృహ్ణాతీతిలోకసారంగః॥ ప్రజాపతి
ర్లోకానభ్యతపదితిశ్రుతేః- లోకేసారఃప్రణవస్తేనప్రతిపత్తవ్యఇతివాపృషో
దరాదిత్వాత్సాధుత్వం ॥ శోభనస్తంతుర్విస్తీర్ణః ప్రపంచోఽస్యేతి సుతం
తుః॥ తమేవతంతుంవర్ధయతీతి ఛేదయతీతివాతంతువర్ధనః॥ ఇంద్రస్యకర్మఇవ
కర్మాస్యేతిఇంద్రకర్మాఐశ్వర్యకర్మాఇత్యర్థః॥ మహాంతివియదాదీనిభూతా
నికర్మాణికార్యాణ్యస్యేతిమహాకర్మా ॥ కృతమేవనకర్తవ్యంకించిత్కర్మా
స్యవిద్యతఇతికృతకర్మాధర్మాత్మకంకర్మకృతనానితివా ॥ కృతోవేదాత్మక
ఆగమోయేనేతికృతాగమః॥ అస్యమహతోభూతస్యేత్యాదిశ్రుతేః ॥ ॥౯౯
ఉత్కృష్టంభవంజన్మస్వేచ్ఛయాభజతఇత్యుద్భవఃఉద్గతముసగతంగజన్మాస్య
స్యకారణత్వాదితివోద్భవః ॥ విశ్వాతిశయిసౌభాగ్యశాలిత్వాత్సుందరః ॥
సుష్ఠుఉందతీతిసుందః- ఉందీక్లేదనఇత్యస్యధాతోఃసచాద్యచ్ ఆర్ద్రీభావస్యవా
చకఃసుందఃకరుణాకరఇత్యర్థః- పృషోదరాదిత్వాత్ పరరూపత్వం ॥ రత్న
శబ్దేనశోభాలక్ష్యతే - రత్నవత్సుందరానాభిర్యస్యేతిరత్ననాభః ॥ శోభనం
లోచనంనయనంజ్ఞానంవాస్యేతిసులోచనః॥ బ్రహ్మాదిభిఃపూజ్యతమైరర్చనీయ
త్వాదర్కః॥ వాజమన్నంఅన్నార్థినాంసనోతిదదాతీతివాజసనః॥ప్రళయా
ర్ణవేశృంగవాన్మత్స్యవిశేషరూపీశృంగీస్మర్థ్యతోఇతిశాయనే॥ అర్ననతిశయ

వాజసనశ్శృంగీ జయంతస్సర్వవిజ్జయీ ॥ ౯౮ ॥ సువర్ణబిందురక్షోభ్యస్సర్వవాగీశ్వరేశ్వరః । మహాహ్రదో మహాగర్తో మహాభూతో మహానిధిః ॥౯౯॥ కుముదః కుందరః కుందః పర్జన్యః పావనోఽనిలః । అమృతాశోఽమృతవపుస్సర్వజ్ఞస్సర్వ

నజయతి జయహేతుర్వా జయంతః ❋ సర్వవిషయం జ్ఞానమస్యేతి సర్వవిత్ ఆభ్యంతరాన్ రాగాదీన్ బాహ్యాన్ హిరణ్యాక్షాదీంశ్చ జేతుం శీలమస్యేతి జయీ- ప్రజోరినిరిత్యధికారే జిదృక్షిత్యాది పాణినివచనాదిన్ ప్రత్యయః సర్వవిచ్చాసౌ జయీ చేతి సర్వవిజ్జయీత్యేకం నామ ❋ ॥౯౮॥ బిందవోఽవయవాః సువర్ణసదృశా అస్యేతి సువర్ణబిందుః ఆప్రణఖాత్ సర్వ ఏవ సువర్ణ ఇతి శ్రుతేః - శోభనో వర్ణోఽక్షరం బిందుశ్చ యస్మిన్మంత్రే స మంత్రాత్మా వా సువర్ణబిందుః ॥౮౦౦॥ ❋

ఇతి శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితే శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామ
స్తోత్రభాష్యేఽష్టమశతకవివృతిః.

సత్తా- అనలః- అనేకమూర్తిః- తత్- వీరహా- త్రిలోకధృక్- నిగ్రహః- చతుర్వేదవిత్- దురారిహా- సుందరః —— రాగద్వేషాదిభిః శబ్దాదివిషయైశ్చ త్రిదశారిభిశ్చ న క్షోభ్యత ఇత్యక్షోభ్యః ❋ సర్వేషాం వాగీశ్వరాణాం బ్రహ్మాదీనామపి ఈశ్వరః సర్వవాగీశ్వరేశ్వరః ❋ అవగాహ్య సదానందం విశ్రమ్య సుఖమాసతే యోగిన ఇతి మహాహ్రద ఇవేతి మహాహ్రదః ❋ మహాగర్తవదస్య మాయా మహతీ దురత్యయేతి మహాగర్తః ॥ మమ మాయా దురత్యయేతి భగవద్వచనాత్- అథవా గర్తశబ్దో రథపర్యాయ ఇతి నైరుక్తైరుక్తః తస్మాన్మహారథో మహాగర్తః మహారథత్వమస్య ప్రసిద్ధం భారతాదిషు ❋ కాలత్రయాఽవిచ్ఛిన్నస్వరూపత్వాన్మహాభూతః ❋ సర్వభూతాన్యస్మిన్నిధీయంత ఇతి నిధిః- మహాంశ్చాసౌ నిధిశ్చేతి మహానిధిః ❋ ॥౯౯॥ కుం ధరిణీం భారావతారణం కుర్వన్మోదయతీతి కుముదః- ముదిరత్రాంతర్భావితణిజర్థః ❋ కుందపుష్పతుల్యాని శుభ్రాణి ధర్మానుబంధీని ఫలాని రాతి దదాతీతి కుందరః - రాలా దానే ఇతి రలయోర్వ్యైకత్వస్మరణాత్కుందరః - కుందపుష్పతుల్యాని శుద్ధాని ఫలాని లాత్యాదత్త ఇతి కుందరః కుం ధరాం దారయామాస హిరణ్యాక్షజిఘాంసయా వారాహరూపమాస్థాయేతి వా కుందరః ❋ కుందోపమసుందరాంగత్వాత్ స్వచ్ఛతయా స్ఫటికవన్నిర్మలః కుందః కుం పృథివీం కశ్యపాయ ప్రదదావితి కుందో వా ॥ సర్వపాపవిశుద్ధ్యర్థం వాజిమేధేన చేష్టవాన్ । తస్మిన్యజ్ఞే మహాదానే దక్షిణాం భృగునందనః ॥ మారీచాయ దదౌ ప్రీతః కశ్యపాయ వసుంధరామితి హరివంశే . కుం పృథివీం ఖండ

తోముఖః ॥ ౧౦౦ ॥ సులభస్సువ్రతస్సిద్ధశ్శత్రుజిచ్ఛత్రుతాపనః । న్యగ్రోధో
దుంబరోఽశ్వత్థశ్చాణూరాంధ్రనిషూదనః ॥ ౧౦౧ ॥ సహస్రార్చిస్సప్తజిహ్వ

యతీతివాకుందః కుశబ్దేనపృథివీశ్వరాలక్ష్యంతే ॥ నిఃక్షత్రియాంచయశ్చకార మేదినీమనేకశోబాహు వనంతథాచ్ఛినత్ । యఃకార్తవీర్యస్యచభార్గవోత్తమోమమాస్తుమంగళ్యవివృద్ధయే హరిరితిశ్రీవిష్ణుధర్మే * పర్జన్యవదాధ్యాత్మికాదితాపత్రయంశమయతీతిసర్వాన్కామానభివర్షతీతివాపర్జన్యః * స్మృతిమాత్రేణపునాతీతిపావనః * ఇలతిప్రేరణంకరోతీతిఇలస్తద్రహితత్వాదనిలః- ఇలతిస్వపితిఇత్యజ్ఞఇలస్తద్విపరీతోనిత్యప్రబుద్ధస్వరూపత్వాదనిలోవాఅథవానిలేర్గ్రహణార్థాత్కః ప్రత్యయాంతాద్రూపంఅగహనోవానిలఃభక్తేభ్యఃసులభః * స్వాత్మానందామృతరసమశ్నాతీతిఅమృతాశః-మథితమమృతంసురాన్పాయయిత్వాస్వయంచాపివదితివామృతాశః- అమృతావినశ్వరఫలత్వాదాశావాంఛాస్యేతివా * మృతంమరణంతద్రహితంవపురస్యేత్యమృతవపుః * సర్వంజానాతీతిసర్వజ్ఞః ॥ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితిశ్రుతేః * సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమితిభగవద్వచనాత్సర్వతోముఖః * ॥౧౦౦॥ పత్రపుష్పాదిభిర్భక్తిమాత్రసమర్పితైఃసుఖేనలభ్యంతఇతిసులభః ॥ పత్రేషుపుష్పేషుఫలేషుతోయేష్వక్రీతలభ్యేషుసదైవసత్సు । భక్త్యైకలభ్యేపురుషేపురాణేముక్త్యైకథంనక్రియతేప్రయత్నఇతిమహాభారతే * శోభనంవ్రతంనియతోభుంక్తేభోజనాన్నివర్తతఇతివాసువ్రతః * అనన్యాధీనసిద్ధత్వాత్సిద్ధః * సురశత్రవఏవాస్యశత్రవస్తాన్జయతీతిశత్రుజిత్ * తాపనాత్సురశత్రూణాంశత్రుతాపనః * న్యక్ అర్వాక్ రోహతిసర్వేషాముపరివర్తతేఇతిన్యగ్రోధః పృషోదరాదిత్వాత్హకారస్యధకారాదేశః- సర్వాణిభూతానిన్యక్ కృత్యనిజమాయయాఆవృణోతిరుణద్ధీతివాన్యగ్రోధః * అంబరాదుద్గతఃకారణత్వేనేత్యుదుంబరః పృషోదరాదిత్వాదకారస్యఉకారాదేశః యద్వాఉదుంబరమన్నాద్యం తేనతదాత్మనావిశ్వంపోషయన్నుదుంబరఃఊర్గ్వాఅన్నాద్యముదుంబరంఇతిశ్రుతేః- న్యగ్రోధోదుంబరఇత్యత్రవిసర్గలోపేకృతేసంధిరార్షః * శ్వోపినస్థాస్యతఇత్యశ్వత్థః- పృషోదరాదిత్వాదేవసకారస్యతకారాదేశః- అశ్వత్థఇవతిష్ఠతీతివాశ్వత్థః ॥ ఊర్ధ్వమూలోఽర్వాక్శాఖఏషోఽశ్వత్థస్సనాతనఇతిశ్రుతేః ॥ ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖమశ్వత్థంప్రాహురవ్యయమితిస్మృతేశ్చ * చాణూరనామానమంధ్రంనిషూదితవానితిచాణూరాంధ్రనిషూదనః * ॥౧౦౧॥ సహస్రాణిఅనంతాన్య

స్సప్తైధాసప్తవాహనః । అమూర్తిరనఘోఽచింత్యోభయకృద్భయనాశనః॥
౧౦౨ ॥ అణుర్బృహత్కృశస్స్థూలో గుణభృన్నిర్గుణోమహాన్ । అధృతస్స్వ

ర్చీంషియస్యససహస్రార్చిః ॥ దివిసూర్యసహస్రస్యభవేద్యుగపదుత్థితా । యదిభాస్సదృశీసాస్యాద్భాసస్తస్యమహాత్మనఇతిభగవద్వచనాత్ * సప్తజిహ్వా అస్యసంతీతిసప్తజిహ్వాః అగ్నిరూపీ ॥ కాళీకరాళీచమనోజవాచసుధూమ్రవర్ణాచసులోహితాచ । స్ఫులింగినీవిశ్వరుచీచదేవీలేలాయమానా ఇతిసప్తజిహ్వాః॥ఇతిముండకే* సప్తఏధాంసిదీప్తయోఽస్యేతిసప్తైధాః అగ్నిస్సప్తతేఅగ్నేసమిధఃసప్తజిహ్వాఇతి మంత్రవర్ణాత్ * సప్తఅశ్వావాహనాన్యస్యేతిసప్తవాహనః సప్తనామైకోఽశ్వోవాహనమస్యేతివాసప్తవాహనఆదిత్యః ఏకోఽశ్వోవహతిసప్తనామేతిశ్రుతేః * మూర్తిర్ఘనరూపంధారణసామర్థ్యంచరాచరలక్షణంతాభ్యోఽభితప్తాభ్యోమూర్తిరజాయతేతిశ్రుతేః- తద్రహితఇత్యమూర్తిః - అథవాదేహసంస్థానలక్షణామూర్ఛితాంగావయవామూర్తిస్తద్రహితఇత్యమూర్తిః * అఘందుఃఖంపాపంచద్వయంనవిద్యతేఽస్యేత్యనఘః* ప్రమాత్రాదిసాక్షిత్వేనసర్వప్రమాణాగోచరత్వాదచింత్యః అయమీదృశఇతిప్రపంచవిలక్షణత్వేనచింతయితుమశక్యత్వాద్వాచింత్యః * అసన్మార్గవర్తినాంభయంకరోతీతిభయకృత్ - భక్తానాంభయంకృంతతీతిభయకృత్ కృణోతీతివా * వర్ణాశ్రమాచారవతాంభయంనాశయతీతిభయనాశనః॥ వర్ణాశ్రమాచారవతాపురుషేణపరఃపుమాన్ । విష్ణురారాధ్యతేపంథానాన్యస్తత్తోషకారకఇతివిష్ణుపురాణే - తైరారాధితత్వాత్తేషాంభయంనాశయతీతిభయనాశనః *॥౧౦౨॥సౌక్ష్మ్యాతిశయశాలిత్వాదణుః ఏషోఽణురాత్మాచేతసావేదితవ్యఇతిశ్రుతేః * బృహత్వాద్బృంహణత్వాచ్చబ్రహ్మబృహత్ ॥ మహతోమహీయానితిశ్రుతేః * అస్థూలమిత్యాదినాద్రవ్యత్వప్రతిషేధాత్కృశః * స్థూలఇత్యుపచర్యతేసర్వాత్మకత్వాత్ * సత్వరజస్తమసాంసృష్టిస్థితిలయకర్మస్వధిష్ఠాతృత్వాత్ గుణభృత్ * పరమార్థతోగుణాభావాన్నిర్గుణః॥ కేవలోనిర్గుణశ్చేతిశ్రుతేః * శబ్దాదిగుణరహితత్వాన్నిరతిశయసూక్ష్మత్వాన్నిత్యశుద్ధబుద్ధసర్వగతత్వాదితినానాప్రతిబంధకంధర్మజాతంతర్కతోఽపివక్తుమశక్యమతఏవమహాన్-అశబ్దోఽస్పర్శశ్చమహాఞ్ఛుచిరిత్యాపస్తంబః * పృథివ్యాదీనాంధారకాణామపిధారకత్వాన్నకేనచిత్ధ్రియతఇత్యధృతః * యద్యేవమయంకేనధార్యతఇత్యాశంక్యాహ స్వేనాత్మనైవధార్యతఇతిస్వధృతః॥ స

ధృతస్సాన్వస్యః ప్రాగ్వంశో వంశవర్ధనః ॥ ౧౦౩ ॥ భారభృత్కథితో యోగీ యోగీశస్సర్వకామదః । ఆశ్రమశ్శ్రమణః క్షామస్సుపర్ణో వాయువాహనః ॥ ౧౦౪ ॥ ధనుర్ధరో ధనుర్వేదో దండో దమయితా దమః । అపరాజితస్సర్వసహా

భగవః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీతి శ్రుతేః ॥ సుష్ఠుపద్మోదరదళతామ్రమభిరూపతమమాస్యమస్యేతి స్వాస్యః- వేదాత్మకో మహాన్ శబ్దరాశి స్తస్య ముఖాన్నిర్గతః పురుషార్థోపదేశార్థమితి వా స్వాస్యః అస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసితమేతదిత్యాదిశ్రుతేః ॥ అన్యస్య వంశినో వంశః మూలపురుషాదర్వాక్ ఇతి సూచితం పాశ్చాత్యశ్చ అస్య వంశః ప్రపంచః సర్వవంశాత్ప్రాగేవ న పాశ్చాత్య ఇతి ప్రాగ్వంశః ॥ వంశం ప్రపంచం వర్ధయన్ ఛేదయన్ వా వంశవర్ధనః. వృధుచ్ఛేదనపూరణయోరితి ధాతుః ॥ ॥౧౦౩॥ అనంతాదిరూపేణ భువో భారం బిభర్తీతి భారభృత్ ॥ వేదాదిభిరయమేక ఏవ పరత్వేన కథితః స సర్వైర్వేదైః కథిత ఇతి వా కథితః ॥ సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య ఇతి ॥ వేదే రామాయణే చైవ పురాణే భారతే తథా । ఆదావంతే చ మధ్యే చ విష్ణుస్సర్వత్ర గీయత ఇత్యాదివచనేభ్యః - సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమిత్యుక్తం - కిం తదధ్వనో విష్ణోర్వ్యాపనశీలస్య కథితం పరమం పదం విష్ణుసతత్త్వమిత్యాకాంక్షాయామింద్రియాదిభ్యః సర్వేభ్యః పరత్వేన ప్రతిపాద్యతే ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా ఇత్యారభ్య పురుషాన్న పరం కించిత్ సా కాష్ఠా సా పరాగతిరిత్యం తేనయః స కథితః ॥ యోగో జ్ఞానం తేనైవ గమ్యత్వాద్యోగీ - యోగస్సమాధిః స హాస్యాత్మని సర్వదా సమాధత్తే స్వాత్మానం తేన వా యోగీ ॥ అన్యే యోగినోంతరాయైర్హన్యంతే స్వస్వరూపాత్ప్రమాద్యంతే అయంతు తద్రహితత్వాత్తేషామీశ ఇతి యోగీశః ॥ సర్వాన్ కామాన్ దదాతీతి సర్వకామదః ॥ ఫలమత ఉపపత్తేరితి భగవతా శ్రీవేదవ్యాసేనాభిహితత్వాత్ ॥ ఆశ్రమవత్సర్వేషాం సంసారారణ్యే భ్రమతాం విశ్రామస్థానత్వాదాశ్రమః ॥ అవివేకినః సంతాపయతీతి శ్రమణః ॥ క్షామాః క్షీణాః ప్రజాస్సర్వాః కరోతీతి క్షామః తత్కరోతీత దాచష్ట ఇతి ణిచి పచాద్యచి కృతే చ సంపన్నః క్షామః ॥ శోభనాని పర్ణాని ఛందాంసి సంసారతరురూపిణోఽస్యేతి సుపర్ణః ॥ ఛందాంసి యస్య పర్ణాని ఇతి భగవద్వచనాత్ ॥ వాయుర్వహతి యద్భీత్యా స వాయువాహనః ॥ భీషాస్మాద్వాతః పవత ఇతి శ్రుతేః ॥ ॥౧౦౪॥ శ్రీరామో ధనుః శ్రీమాన్ధారయామాసేతి ధనుర్ధరః ॥ స ఏవ దాశరథిర్ధనుర్వేదం వేత్తీతి ధనుర్వేదః ॥ దమ

నియంతానియమోయమః॥ ౧౦౫॥ సత్త్వవాన్ సాత్త్వికస్సత్యస్సత్యధర్మపరాయణః । అభిప్రాయః ప్రియార్హోఽర్హః ప్రియకృత్ప్రీతివర్ధనః॥౧౦౬॥ విహాయస

నందమయతాందండః॥ దండోదమయతామస్మీతిభగవద్వచనాత్ * వైవస్వతనరేంద్రాదిరూపేణ ప్రజాదమయతీతిదమయితా * దండోదండకార్యంఫలంతచ్చసఏవేతిదమః * శత్రుభిర్నపరాజితఇత్యపరాజితః* సర్వకర్మసుసమర్థఇతిసర్వసహః సర్వాన్ శత్రూన్ సహతఇతివాపృథివ్యాదిరూపేణవాసర్వసహః * సర్వాన్ స్వేషుస్వేషుకృత్యేషుస్థాపయతీతినియంతా* నియమోనియతిస్తస్యనవిద్యతఇత్యనియమఃసర్వనియంతుర్నియంత్రంతరాభావాత్ * నాస్యవిద్యతేయమోమృత్యురిత్యయమః - అథవాయమనియమాయోగాంగాతద్ధర్మ్యత్వాత్సఏవనియమోఽయమః *॥౧౦౫॥ శౌర్యవీర్యాదికంసత్త్వమస్యేతిసత్త్వవాన్ * సత్త్వగుణేప్రాధాన్యేనస్థితఇతిసాత్త్వికః*సత్సుసాధుత్వాత్సత్యః * సత్యేయథాభూతార్థకథనేధర్మేచచోదనాలక్షణే ప్రకర్షేణనియతఇతిసత్యధర్మపరాయణః * అభిప్రేయతేపురుషార్థకాంక్షిభిఃఅభిముఖ్యేన ప్రళయేఽస్మిన్నభిప్రైతిజగదితి వాఅభిప్రాయః * ప్రియాణీష్టాన్యర్హతీతిప్రియార్హః॥ యద్యదిష్టతమంలోకేయచ్చాస్యదయితంగృహే।తత్తద్గుణవతేదేయంతదేవాక్షయమిచ్ఛతేతిస్మరణాత్ * స్వాగతాసన ప్రశంసార్ఘ్యపూజాస్తుతినమస్కారాదిభిఃపూజాసాధనైఃపూజనీయఇత్యర్హః * నకేవలంప్రియార్హఏవఅపితుస్తుత్యాదిభిర్భజతాంప్రియంకరోతీతిప్రియకృత్ * తేషామేవప్రీతింవర్ధయతీతిప్రీతివర్ధనః *॥౧౦౬॥విహాయసంవిహాయోగతిరాశ్రయోస్యేతివిహాయసగతిః-విష్ణుపదంఆదిత్యోవా * స్వతఏవద్యోతతఇతిజ్యోతిః॥నారాయణఃపరంజ్యోతిరితిశ్రుతేః*శోభనారుచిర్దీప్తిరిచ్ఛావాస్యేతిసురుచిః*సమస్తదేవతోద్దేశేనప్రవృత్తేష్వపికర్మసుహుతంభుఙ్క్తేభునక్తీతివాహుతభుక్ * సర్వత్రవర్తమానత్వాత్ త్రయాణాంలోకానాంప్రభుత్వాద్వావిభుః* రసహాదత్తఇతిరవిరాదిత్యాత్మా* వివిధంరోచతఇతివిరోచనఃసూర్యోఽన్యోవా * సూతేసర్వమితిసూర్యః సూతేశ్రియమితిసూర్యః*సూతేస్సువతేర్వాసూర్యశబ్దోనిపాత్యతేరాజసూయేత్యాది శ్రీపాణినివచనాత్ * సర్వస్యజగతఃప్రసవితాసవితా ॥ రసానాంచతథాదానాద్రవిరిత్యభిధీయతే।ప్రజానాంచప్రసవనాత్సవితేత్యభిధీయతఇతివిష్ణుధర్మోత్తరే * రవిర్లోచనంచక్షురస్యేతిరవిలోచనః ॥ అగ్నిర్మూర్ధాచక్షుషీచంద్రసూర్యావితిమంత్రవర్ణాత్ * ॥

సగతిర్జ్యోతిస్సురుచిర్హుతభుగ్విభుః। రవిర్విరోచనస్సూర్యస్సవితారవిలోచనః॥ ౧౦౭॥ అనంతోహుతభుగ్భోక్తాసుఖదోనైకజోగ్రజః। అనిర్విణ్ణస్సదామర్షీలో కాధిష్ఠానమద్భుతః॥౧౦౮॥ సనాత్సనాతనతమఃకపిలఃకపిరవ్యయః।స్వస్తిదః

౧౦౭॥ నిత్యత్వాత్ సర్వగతత్వాత్ దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదాభావాత్ అనంతః శేషరూపేణవా * హుతంభుఙ్క్తేతిహుతభుక్ * ప్రకృతింభోగ్యామచేతనాంభుఙ్క్తే-ఇతిజగత్పాలయతీతివాభోక్తా* భక్తానాంసుఖంమోక్షలక్షణం దదాతీతిఅసుఖంఖండయతీతివాసుఖదః * ధర్మగుప్తయేత్వసకృజ్జాయమానత్వాదనేకజః* అగ్రేజాయతఇత్యగ్రజః॥హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రేభూతస్యజాతఃపతిరేకఆసీదితిశ్రుతేః * అవాప్తసర్వకామత్వాదప్రాప్తిహేత్వభావాద్వానిర్వేదోస్యనవిద్యతఇత్యనిర్విణ్ణః * సతస్సాధునాభిముఖేనమృష్యతే క్షమతఇతిసదామర్షీ * తమనాధారమాధారమధిష్ఠాయత్రయోలోకాస్తిష్ఠంతీతిలోకాధిష్ఠానంబ్రహ్మ* అద్భుతశ్శ్రవణాయాపిబహుభిర్యోనలభ్యః శృణ్వంతోపిబహవోయంనవిద్యుః - ఆశ్చర్యోవక్తాకుశలోస్యలబ్ధాఆశ్చర్యోజ్ఞాతాకుశలోనుశిష్టఇతిశ్రుతేః॥ ఆశ్చర్యవత్పశ్యతికశ్చిదేనమితిభగవద్వచనాత్-స్వరూపశక్తివ్యాపారైరద్భుతత్వాదద్భుతః *॥౧౦౮॥ సనాదితినిపాతశ్చిరార్థవచనః కాలశ్చపరస్యైవేశకల్పనా ॥ పరస్యబ్రహ్మణోరూపంపురుషఃప్రథమంద్విజః । వ్యక్తావ్యక్తేతథైవాన్యేరూపేకాలస్తథాపరమితివిష్ణుపురాణే * సర్వకారణత్వాద్విరించ్యాదీనామపిసనాతనానామతిశయేనసనాతనత్వాత్ సనాతనతమః * బడబానలస్యకపిలోవర్ణఇతితద్రూపీకపిలః* కంజలంరశ్మిభిఃపిబన్-పిఃవరాహోవాకపిర్వరాహశ్చేత్యుక్తత్వాత్ * ప్రళయే అప్యయేస్మిన్నపియంతిజగంతీత్యప్యయః ॥ ౯౦౦ ॥ .... *

ఇతిశ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితే శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామ
స్తోత్రభాష్యే నవమశతక వివృతిః.

అక్షోభ్యః- పావనః-శత్రుతాపనః- అనఘః-మహాన్-సర్వకామదః- దమః-అభిప్రాయః- రవిః- అగ్రజః—— భక్తానాంస్వస్తిమంగళందదాతీతిస్వస్తిదః * తదేవకరోతీతిస్వస్తికృత్ * మంగళస్వరూపమాత్మీయంపరమానందలక్షణంస్వస్తి * తద్భుఙ్క్తేఇతిస్వస్తిభుక్ - భక్తానాంస్వస్తిమంగళంభునక్తిఇతివాస్వస్తిభుక్ * స్వస్తిరూపేణదక్షతేవర్ధతేస్వస్తిచాతుంసమర్థఇతివాస్వస్తిదక్షిణః - అథవాదక్షిణాశబ్దః ఆశుకారిణివర్తతేశీఘ్రంస్వస్తి

స్వస్తికృత్స్వస్తిస్స్వస్తిభుక్స్వస్తిదక్షిణః ॥ ౧౦౯ ॥ అరౌద్రఃకుండలీచక్రీ విక్రమ్యూర్జితశాసనః । శబ్దాతిగశ్శబ్దసహశ్శిశిరశ్శర్వరీకరః॥ ౧౧౦॥ అక్రూ

దాతుమయమేవసమర్థోయతః ॥ స్మరణాద్దేవదేవస్యసిద్ధ్యంతి సర్వసిద్ధయః। స్మృతేసకలకల్యాణభాజనంయత్రజాయతే॥ పురుషస్తమజంనిత్యంవ్రజామిశరణంహరిమ్। స్మరణాదేవకృష్ణస్యపాపసంఘాతపంజరమ్ ॥ శతధాభేదమాయాతిగిరిర్వజ్రహతోయథేత్యాదివచనేభ్యః * ॥౧౦౯॥ కర్మరౌద్రంరాగశ్చరౌద్రఃకోపశ్చరౌద్రః రౌద్రత్రయంయస్యనాస్తి అవాప్తసర్వకామత్వేనరాగద్వేషాదేరభావాదిత్యరౌద్రః * శేషరూపభాక్ కుండలీసహస్రాంశుమండలోపమకుండలధారణాద్వాకుండలీ- సాంఖ్యయోగాత్మకేకుండలేమకరాకారేఽస్యాస్తీతివాకుండలీ * సమస్తలోకరక్షార్థం మనస్తత్త్వాత్మకంసుదర్శనాఖ్యంచక్రంధత్తఇతిచక్రీ ॥ చలస్వరూపమత్యంతంజవేనాంతరితానిలమ్। చక్రస్వరూపంచమనోధత్తేవిష్ణుః కరేస్థితమితివిష్ణుపురాణవచనాత్ * విక్రమః పాదవిక్షేపః శౌర్యంవాద్వయంవాఽశేషపురుషేభ్యోవిలక్షణమస్యేతివిక్రమీ * శ్రుతిస్మృతిలక్షణమూర్జితంశాసనమస్యేతిఊర్జితశాసనః॥ శ్రుతిస్మృతీమమైవాజ్ఞేయస్తేఉల్లంఘ్యవర్తతే । ఆజ్ఞాఛేదీమమద్వేషీమద్భక్తోపినవైష్ణవఇతిభగవద్వచనాత్ * శబ్దప్రవృత్తిహేతూనాంజాత్యాదీనామసంభవాత్-శబ్దేనవక్తుమశక్యత్వాత్ శబ్దాతిగః ॥ యతోవాచోనివర్తంతేఅప్రాప్యమనసాసహ,అశబ్దంఅస్పర్శం నశబ్దగోచరేయస్యయోగిధ్యేయంపరం పదంఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః * సర్వేవేదాఃతాత్పర్యేణతమేవవదంతియతఇతిశబ్దసహః॥ సర్వేవేదాయత్పదమామనంతీతిశ్రుతేః ॥ వేదైశ్చసర్వైరహమేవవేద్యఇతిస్మృతేశ్చ* సంసారతాపత్రయాభితప్తానాంవిశ్రామస్థానత్వాత్ శిశిరః*సంసారిణామాత్మాశర్వరీ వదితిశర్వరీజ్ఞానినాం పునస్సంసారః శర్వరీతాముభయేషాంకరోతీతిశర్వరీకరః ॥ యానిశాసర్వభూతానాంతస్యాంజాగర్తిసంయమీ । యస్యాంజాగ్రతిభూతానిసానిశాపశ్యతోమునేరితిభగవద్వచనాత్ * ॥౧౧౦॥ క్రౌర్యంనామమనోధర్మఃప్రకోపజఃస్వాంతరస్సంతాపస్వాభినివేశః అవాప్తసర్వకామత్వాత్ కామాభావాదేవ కోపాభావఃతస్మాత్ క్రౌర్యమస్యనవిద్యతఇత్యక్రూరః* కర్మణామనసావాచావపుషాచశోభనత్వాత్ పేశలః * ప్రవృద్ధశక్తిఃశీఘ్రకారీసమర్థఇతిదక్షవిశేషణత్రయంచైతత్ పరమేశ్వరేస్మిన్నియతమితిదక్షః * దక్షిణశబ్దస్యాపిదక్షఏవార్థః-శబ్దభేదాన్నపౌనరు

రః పేశలో దక్షో దక్షిణః క్షమిణాం వరః । విద్వత్తమో వీతభయః పుణ్యశ్రవణ
కీర్తనః ॥ ౧౧౧ ॥ ఉత్తారణో దుష్కృతిహా పుణ్యో దుస్స్వప్ననాశనః । వీర
హా రక్షణస్సంతో జీవనః పర్యవస్థితః ॥ ౧౧౨ ॥ అనంతరూపో నంతశ్రీర్జితమన్యు

త్త్వం - అథవా దక్షతే గచ్ఛతి హినస్తీతి వా దక్షిణః - దక్ష గతిహింసనయోరితి
ధాతుపాఠాత్ * క్షమావతాం యోగినాం పృథివ్యాదీనాం చ భారధారకా
ణాం శ్రేష్ఠ ఇతి క్షమిణాం వరః ॥ క్షమయా పృథివీసమ ఇతి వాల్మీకివచనాత్ - బ్ర
హ్మాండమఖిలం వహన్ పృథివీం చ భారేణ నార్దిత ఇతి పృథివ్యా అపి వరో వా క్ష
మిణాం వరః క్షమిణశ్శక్తాః - అయం తు సర్వశక్తిమత్త్వాత్ సకలాః క్రియాః క
ర్తుం క్షమత ఇతి వా క్షమిణాం వరః * నిరస్తాతిశయం జ్ఞానం సర్వదా సర్వగోచర
మస్యాస్తి నైనేతరేషామితి విద్వత్తమో హరిః * వీతం విగతం భయం సంసారి
కం సంసారలక్షణం వాస్యేతి వీతభయః సర్వేశ్వరస్త్వాన్నిత్యముక్తత్వాచ్చ *
పుణ్యం పుణ్యకరం శ్రవణం కీర్తనం చాస్యేతి పుణ్యశ్రవణకీర్తనః ॥ య ఇదం శృణు
యాన్నిత్యం యశ్చాపి పరికీర్తయేత్ । నాశుభం ప్రాప్నుయాత్కించిత్సో ముత్రే
హ చ మానవ ఇతి శ్రవణాదిఫలవచనాత్ * ॥౧౧౧॥ సంసారసాగరాదుత్తార
యతీత్యుత్తారణః * దుష్కృతిం పాపసంహతిం హంతీతి దుష్కృతిహా దుష్కృ
తినః పాపకారిణస్తాన్ హంతీతి వా దుష్కృతిహా * ఇతిహాసపురాణాదిశ్రవ
ణం కుర్వతాం పుణ్యం కరోతీతి సర్వేషాం శ్రుతిస్మృతిలక్షణయా వాచా పుణ్య
మేవాచష్ట ఇతి వా పుణ్యః * భావినోనర్థసూచకాన్ దుస్స్వప్నాన్నాశయతీతి దు
స్స్వప్ననాశః - ధ్యాతః స్తుతః కీర్తితః పూజితశ్చేతి దుస్స్వప్ననాశనః * వివిధా
స్సంసారిణాం ఇరాం గతిం ముక్తిప్రదానేన హంతీతి వీరహా * సత్త్వగుణమధిష్ఠా
య జగత్త్రయం రక్షతీతి రక్షణః - నందాదిత్వాత్కర్తరి ల్యుట్ * సన్మార్గవర్తి
నస్సంతస్తద్రూపేణ విద్యావినయవృద్ధయే స ఏవ వర్తత ఇతి సంతః * సర్వాః
ప్రజాః ప్రాణరూపేణ జీవయన్ జీవనః * పరితస్సర్వతో విశ్వం వ్యాప్యావస్థిత ఇ
తి పర్యవస్థితః *॥౧౧౨॥ అనంతాదిరూపేణ విశ్వప్రపంచరూపేణావస్థిత ఇ
త్యనంతరూపః * అనంతా అపరిమితాః శ్రియః పరాశక్తయస్యేత్యనంతశ్రీః పరాస్య
శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయత ఇతి శ్రుతేః * మన్యుః క్రోధో యేన జితః స జితమన్యుః *
భయం సంసారజం పుంసామపఘ్నన్ భయాపహః * న్యాయసమవేతం చతుర్ణాం
పుంసాం కర్మానురూపం ఫలం ప్రయచ్ఛతీతి చతురశ్రః * ఆత్మా స్వరూపం చి
త్తం వా గంభీరం పరిచ్ఛేత్తుమశక్యమస్యేతి గభీరాత్మా * ఫలాని వివిధాన్యధికా

ర్భయాపహః । చతురశ్రోగభీరాత్మా విదిశోవ్యాదిశోదిశః ॥ ౧౧౩ ॥ అనాదిర్భూర్భువోలక్ష్మీస్సువీరోరుచిరాఙ్గదః । జననోజనజన్మాదిర్భీమోభీమపరాక్రమః ॥ ౧౧౪ ॥ ఆధారనిలయోఽధాతాపుష్పహాసః ప్రజాగరః । ఊర్ధ్వగస్సత్పథాచారఃప్రాణదఃప్రణవఃపణః ॥ ౧౧౫ ॥ ప్రమాణంప్రాణ

రిభ్యోవిశేషేణదిశతి ఇతివిదిశః * వివిధామాజ్ఞాంశక్రాదీనాంకుర్వన్వ్యాదిశః* సమస్తానాంకర్మణాంఫలానిదిశతి వేదాత్మనేతిదిశః* ॥ ౧౧౩ ॥ ఆదిః కారణమస్యనవిద్యతఇత్యనాదిఃసర్వకారణత్వాత్ * భూతానామాధారో భూర్భువః సర్వాశ్రయత్వేన ప్రసిద్ధాయాభువ్యా భువోఽపి భూరితిభూర్భువః * నకేవలమసౌభూర్భువోలక్ష్మీఃశోభాచేతి-అథవాభూర్భూర్లోకఃభువోభువోలోకః లక్ష్మీరాత్మవిద్యా ఆత్మవిద్యాచ దేవిత్వమితి శ్రీస్తుతౌ భూమ్యన్తరిక్షయోః శోభేతివాభూర్భువోలక్ష్మీః * శోభనావివిధాఇరా గతయోఽస్యేతిసువీరః- శోభనంవివిధమీరణమస్యేతివాసువీరః * రుచిరేకల్యాణేఅఙ్గదేయస్యేతిరుచిరాఙ్గదః * జన్తూన్జనయన్జననః - ల్యుడ్విధౌబహుళగ్రహణాత్ కర్తరిల్యుట్ప్రత్యయఃప్రయోగవచనాదివత్ * జనస్యజనిమతో జన్మఉద్భవస్తస్యాదిర్మూలకారణం ఇతిజనజన్మాదిః * భయహేతుత్వాద్భీమః- భీమాదయోపాదానఇతినిపాతాత్ ॥ మహద్భయంవజ్రముద్యతమితిశ్రుతేః * అసురాదీనాంభయహేతుఃపరాక్రమోఽస్యావతారేష్వితిభీమపరాక్రమః * ॥౧౧౪॥ పృథివ్యాదీనాంపఞ్చభూతానామాధారాణామప్యాధారత్వాదాధారనిలయః * స్వాత్మనాధృతస్యాస్యాన్యోధాతానాస్తీత్యధాతా సధ్రుతశ్చేతిసమాసాన్తోవిధిరనిత్యఇతికప్రత్యయాభావః - సంహారసమయే సర్వాఃప్రజాధాయతిరాధయతిపిబఇతివాధాతా - ధేట్ పానఇతిధాతుః * ముకుళాత్మనాస్థితానాంపుష్పాణాంహాసవత్ ప్రపఞ్చరూపేణవికాసోఽస్యేతిపుష్పహాసః * నిత్యప్రబుద్ధస్వరూపత్వాత్ ప్రకర్షేణజాగర్తీతిప్రజాగరః * సర్వేషాముపరితిష్ఠన్నూర్ధ్వగః* సతాంకర్మాణిసత్పథాస్తానాచరత్యేషఇతి,ఇతిసత్పథాచారః* మృతాన్పరీక్షిత్ప్రభృతీన్జీవయన్ప్రాణదః * ప్రణవోనామపరమాత్మనోవాచకః - ఓంకారస్తదభేదోపచారేణాయం ప్రణవః * ప్రణతిర్వ్యవహారార్థస్తత్కర్తవ్యస్పణః ॥ సర్వాణిరూపాణివిచింత్యధీరోనామానికృత్వాభివదన్యదాస్తఇతిశ్రుతేః - పుణ్యానికర్మాణిసంగృహ్యాధికారిభ్యస్తత్ఫలంప్రయచ్ఛన్లక్షణయాఇతివాపణః * ॥౧౧౫॥ ప్రమితి

నిలయః ప్రాణభృత్ప్రాణజీవనః । తత్త్వం తత్త్వవిదేకాత్మా జన్మమృత్యుజ
రాతిగః ॥ ౧౧౬ ॥ భూర్భువస్స్వస్తరుస్తారస్సవితా ప్రపితామహః । య

సంవిత్స్వరూపం స్వయంప్రభా ప్రమాణం ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః ॥ జ్ఞానం
స్వరూపమత్యంతనిర్మలం పరమార్థతః । తదేవార్థస్వరూపేణ భ్రాంతిదర్శనతః
స్థితమితి విష్ణుపురాణే * ప్రాణ ఇంద్రియాణి యత్ర జీవే నిలీయంతే తత్పరతంత్ర
త్వాత్ - దేహస్య ధారకాః ప్రాణాపానాదయో వా తస్మిన్నిలీయంతే ప్రా
ణతీతి ప్రాణో జీవః పురే పుంసి నిలీయత ఇతి వా - ప్రాణాన్ జీవాంశ్చాత్మని సంహా
రేం స్తేషామాశ్రయ ఇతి వా ప్రాణనిలయః * పోషయన్నన్నరూపేణ ప్రాణా
న్ప్రాణభృత్ * ప్రాణినో జీవయన్ప్రాణాఖ్యైః పవనైః ప్రాణజీవనః ॥ న
ప్రాణేన నాపానేన మర్త్యో జీవతి కశ్చన । ఇతరేణ తు జీవంతి యస్మిన్నేతావుపా
శ్రితావితి మంత్రవర్ణాత్ * తత్త్వమమృతం సత్యం పరమార్థసతత్త్వమితి ఏతే ఏ
కార్థవాచినః పరమార్థతో బ్రహ్మణో వాచకః శబ్దస్తత్త్వం * తత్త్వం స్వరూ
పం యథావద్వేత్తీతి తత్త్వవిత్ * ఏకశ్చాసావాత్మా చేత్యేకాత్మా * ఆ
త్మా వా ఇదమేకమగ్ర ఆసీత్ ఇతి శ్రుతేః ॥ యచ్చాప్నోతి యదాదత్తే యచ్చాత్తి
విషయానిహ । యచ్చాస్య సంతతో భావస్తస్మాదాత్మేతి కీర్త్యత ఇతి స్మృతేశ్చ
* జాయతే అస్తి వర్ధతే విపరిణమతే అపక్షీయతే నశ్యతీతి షడ్భావవికారాస్తానతీ
త్య గచ్ఛతీతి జన్మమృత్యుజరాతిగః ॥ న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిదిత్యాదిమం
త్రవర్ణాత్ ॥ న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిన్నాయం భూత్వా భవితా వా న
భూయ ఇతి భగవద్వచనాత్ * ॥ ౧౧౬ ॥ భూర్భువస్స్వస్సమాఖ్యాని త్రీణి
వ్యాహృతిరూపాణి శుక్రాణి త్రయీసారాణి బహ్వృచా అహుస్తైర్హోమాది
నా జగత్త్రయం తరతి ప్లవతే వేతి భూర్భువస్స్వస్తరుః ॥ అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిస్స
మ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిర్వృష్టేరన్నం తతః ప్రజా ఇతి
మనువచనాత్ - అథవా భూర్భువస్స్వస్తరుః సమాఖ్యో లోకత్రయసంసార
వృక్షో భూర్భువస్స్వస్తరుః భూర్భువస్స్వస్సమాఖ్యం లోకత్రయం వృక్ష
వద్వ్యాప్య తిష్ఠతీతి భూర్భువస్స్వస్తరుః * సంసారసాగరాత్తారయన్ స్తా
రః ప్రణవో వా * సర్వస్య లోకస్య జనకత్వాత్ సవితా * పితామహస్య బ్రహ్మ
ణోఽపి పితేతి ప్రపితామహః * యజ్ఞాత్మనా యజ్ఞః * యజ్ఞానాం పాతా స్వామీ
వా యజ్ఞపతిః ॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చేతి భగవద్వచ
నాత్ * యజమానాత్మనా తిష్ఠన్ యజ్వా * యజ్ఞా అంగాన్యస్యేతి యజ్ఞాంగో

జ్ఞో యజ్ఞపతిర్యజ్వా యజ్ఞాంగో యజ్ఞవాహనః ॥ ౧౧౭ ॥ యజ్ఞభృద్యజ్ఞకృద్యజ్ఞీ యజ్ఞభుగ్యజ్ఞసాధనః । యజ్ఞాంతకృద్యజ్ఞగుహ్య మన్నమన్నాదఏవచ ॥ ౧౧౮ ॥ ఆత్మయోనిస్స్వయంజాతో వైఖానస్సామగాయనః। దేవకీనందనస్స్ర

వరాహమూర్తిః ॥ వేదపాదో యూపదంష్ట్రః క్రతుహస్తశ్చితీముఖః। అగ్నిజిహ్వో దర్భరోమా బ్రహ్మశీర్షో మహాతపాః॥ అహోరాత్రేక్షణో దివ్యో వేదాంగశ్రుతిభూషణః । ఆజ్యనాసః స్రువస్తుండస్సామఘోషస్వనో మహాన్ ॥ ధర్మసత్యమయశ్శ్రీమాన్కర్మవిక్రమసత్క్రియః । ప్రాయశ్చిత్తనఖో ఘోరః పశుజానుర్మహాభుజః ॥ ఉద్గాత్రంత్రో హోమలింగః ఫలబీజమహౌషధిః। వాచంతరాత్మా మంత్రస్ఫిగ్వికృతస్సోమశోణితః। వేదిస్కంధో హవిర్గంధో హవ్యకవ్యాతివేగవాన్। ప్రాగ్వంశకాయో ద్యుతిమాన్నానాదీక్షాభిరర్చితః॥ దక్షిణాహృదయో యోగీ మహాసత్రమయో మహాన్ । ఉపాకర్మోష్ఠరుచకః ప్రవర్గ్యావర్తభూషణః॥ నానాఛందోగతిపథో గుహ్యోపనిషదాసనః। ఛాయాపత్నీసహాయో వై మేరుశృంగ ఇవోచ్ఛ్రిత ఇతి హరివంశే * ఫలహేతుభూతాన్ యజ్ఞాన్వాహయతీతి యజ్ఞవాహనః * ॥ ౧౧౭ ॥ యజ్ఞం బిభర్తి పాతీతి వా యజ్ఞభృత్ * జగదాదౌ తదంతే చ యజ్ఞం కరోతి కృంతతీతి వా యజ్ఞకృత్ * యజ్ఞానాం తత్సమారాధనాత్మనాం ప్రధానం తత్సమవాయానాం శేషీతి యజ్ఞీ * యజ్ఞం భుంక్తే భునక్తీతి వా యజ్ఞభుక్ * యజ్ఞస్సాధనం తత్ప్రాప్తావితి యజ్ఞసాధనః * యజ్ఞస్యాంతం ఫలం ప్రాప్తిం కుర్వన్ యజ్ఞాంతకృత్ వైష్ణవ్యృక్ శంసనేన పూర్ణాహుత్యా పూర్ణం కృత్వా వా యజ్ఞసమాప్తిం కరోతీతి యజ్ఞాంతకృత్ * యజ్ఞానాం గుహ్యం జ్ఞానయజ్ఞః ఇష్టఫలాభిసంధిరహితో వా యజ్ఞస్తదభేదోపచారాద్బ్రహ్మ యజ్ఞగుహ్యం * అద్యతే అత్తి వా భూతానీతి అన్నం * అన్నమత్తీతి అన్నాదః- సర్వం జగదన్నాదరూపేణాగ్నీషోమాత్మకమేవేతి దర్శయితుమేవకారః చశబ్దః సర్వనామ్నామేకస్మిన్పరస్మిన్పుంసి సముచిత్య ప్రవృత్తిం దర్శయితుం * ॥ ౧౧౮ ॥ ఆత్మైవ యోనిరుపాదానం కారణం నాన్యదిత్యాత్మయోనిః * నిమిత్తకారణం స ఏవేతి దర్శయతి స్వయం జాత ఇతి ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాదిత్యత్ర స్థాపితముభయకారణత్వం హరేః * విశేషేణ ఖననాత్ వైఖానః ధరణీం విశేషేణ ఖనిత్వా పాతాళవాసినం హిరణ్యాక్షం వారాహరూపమాస్థాయ జఘానేతి పురాణే ప్రసిద్ధం * సామాని గాయతీతి సామగాయనః * దేవక్యాస్సుతో దేవకీనందనః॥ జ్యోతీం

ష్టా క్షితీశః పాపనాశనః॥ ౧౦౬ ॥శంఖభృన్నందకీచక్రీశార్ఙ్గధన్వాగదాధరః।

షిశుకాగ్నిణిచయానిలోకే త్రయోలోకాలోకపాలాస్త్రయీచ। త్రయోఽగ్న యశ్చాహుతయశ్చపంచసర్వేదేవా దేవకీపుత్రఏవేతిమహాభారతే ॥ యత స్స్రష్టా సర్వలోకస్య ॥ క్షితేర్భూమేరీశః క్షితీశో దశరథాత్మజః॥ కీర్తితః పూజితో ధ్యాతః పాపరాశింవినాశయన్పాపనాశనః॥ పక్షోపవాసాద్యత్పా పంపురుషస్యవినశ్యతి। ప్రాణాయామశతేనైవతత్పాపంనశ్యతేనృణామ్॥ ప్రాణాయామసహస్రేణయత్పాపంనశ్యతేనృణామ్। క్షణమాత్రేణతత్పా పంహరేర్ధ్యానాత్ప్రణశ్యతి ఇతి వృద్ధశాతాతపవచనాత్ ॥ ॥౧౦౬॥ భూతా ద్యహంకారాత్మకంపాంచజన్యాఖ్యంశంఖంబిభృత్ శంఖభృత్ ॥ విద్యామ యోనందకాఖ్యోఽసిరస్యేతి నందకీ ॥ మనస్తత్త్వాత్మకంసుదర్శనాఖ్యంచక్రమస్యా స్తీతి సంసారచక్రమస్యాజ్ఞయాపరివర్తత ఇతి వా చక్రీ॥ ఇంద్రియాద్యహంకా రాత్మకంశార్ఙ్గంనామధనురస్యేతి శార్ఙ్గధన్వా ధనుషశ్చేత్యనఙ్ సమాసాం తః ప్రత్యయః ॥ బుద్ధితత్త్వాత్మికాంకౌమోదకీం నామగదాంవహన్గదాధ రః ॥ రథాంగంచక్రంపాణావస్యస్థితమితిరథాంగపాణిః॥ అతఏవాశక్యతః క్షోభితుమిత్యక్షోభ్యః ॥ నకేవలమేతావంతేవాయుధాన్యస్యేతినియమ్యతే- అపితుసర్వాణ్యేవప్రహరణాన్యాయుధాన్యస్యేతిసర్వప్రహరణాయుధః - ఆయుధత్వేనాప్రసిద్ధాన్యపికరజాదీన్యాయుధాని భవంతీత్యంతేసర్వప్రహర ణాయుధ ఇతి వచనంసత్యసంకల్పత్వేనసర్వేశ్వరత్వందర్శయితుం ॥ ఏషసర్వే శ్వర ఇతి శ్రుతేః - ద్విర్వచనంసమాప్తింద్యోతయతి- ఓంకారశ్చమంగళార్థః॥ ఓంకారశ్చాథశబ్దశ్చ ద్వావేతౌబ్రహ్మణఃపురా। కంఠంభిత్త్వావినిర్యాతౌత స్మాన్మాంగళికావుభౌ ఇతి వచనాత్ - అంతేనమ ఇత్యుక్త్వాపరిచరణంకృత వాన్ ॥ భూయిష్ఠాంతేనమఉక్తింవిధేమ ఇతి శ్రుతేః- ధన్యంతదేవలగ్నంతన్న క్షత్రంతదేవపుణ్యమహః కరణస్యచసాఫల్యంతేషాంతద్విష్ణుపాదాబ్జస్మృతిర్యత్రపాప్రజ్ఞమస్క్రియతే- పాగిత్యుపలక్షణమంతేప్రిణమస్కారస్యశిష్టైరాచరణాత్ - నమస్కారఫలం ప్రాగేవదర్శయితుం ॥ ఏకోఽపికృష్ణస్యకృతః ప్రణామో దశాశ్వమేధావభృథే నతుల్యః। దశాశ్వమేధీపునరేతిజన్మకృష్ణప్రణామీనపునర్భవాయ॥ అతసీపు ష్పసంకాశంపీతవాససమచ్యుతమ్। యేనమస్యంతిగోవిందంనతేషాంవిద్యతే భయమ్ ॥ లోకత్రయాధిపతిమప్రతిమప్రభావమీషత్ప్రణమ్య శిరసాప్రభువి

రథాంగపాణిరక్షోభ్యస్సర్వప్రహరణాయుధః ॥ ౧౨౦ ॥ ఓంనమోనమః॥
ఇతీదంకీర్తనీయస్య కేశవస్యమహాత్మనః । నామ్నాంసహస్రం దివ్యానామశే
షేణప్రకీర్తితమ్ ॥౧౨౧॥ యఇదంశృణుయాన్నిత్యంయశ్చాపిపరికీర్తయేత్।
నాశుభంప్రాప్నుయాత్కించిత్సోముత్రేహచమానవః ॥ ౧౨౨ ॥ వేదాంత

ష్ణుమీశమ్ । జన్మాంతరప్రళయకల్పసహస్రజాతమాశుప్రణాశముపయాతినరస్యపాపమ్॥౧౨౦॥౧౦౦౦॥ ... ... *

ఇతిశ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపరిభాషితే శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామస్తోత్రభాష్యే దశమశతకవివృతిః.

స్వస్తిదః- శబ్దాతిగః- వీతభయః- పర్యవస్థితః- అనాదిః-అథాత్రా-ప్రాణభృత్- యజ్ఞః- యజ్ఞాంతకృత్- క్షితీశః— ఇతీదమిత్యంతేననామసహస్రమన్యూనాధికముక్తమితిదర్శయతి - దివ్యానామప్రాకృతానాంనామ్నాంసహస్రంప్రకీర్తితమితివదతాంప్రకారాంతరేణాపి సంఖ్యోపపత్తిర్దర్శితా॥౧౨౧॥ప్రక్రమేకింజపన్ముచ్యతేజంతురితిజపశబ్దోపాదానాత్-కీర్తయేదిత్యనేనాపిత్రివిధోజపోలక్ష్యతే-ఉచ్చైరుపాంశుమానసస్త్రివిధోజపః-య. ఇదంశృణుయాన్నిత్యమిత్యాదిస్పష్టార్థః - పరలోకగతస్యాపియయాతినహుషాదివదశుభప్రాప్త్యభావంసూచయితుమముత్రేత్యుక్తం॥౧౨౨॥ వేదాన్తానాముపనిషదామర్థంబ్రహ్మగచ్ఛతీతివేదాంతగః ॥ కింజపన్ముచ్యతేజంతుర్జన్మసంసారబంధనాదితివచనాత్ జపకర్మణాసాక్షాన్ముక్తిశంకాయాంకర్మణాంసాక్షాన్మోక్షహేతుత్వంనాస్తిజ్ఞానస్యైవసాక్షాన్ముక్తిరితిదర్శయితుంవేదాంతగోబ్రాహ్మణస్స్యాదిత్యుక్తం కర్మణాంత్వంతః కరణశుద్ధిద్వారా మోక్షహేతుత్వం॥కషాయపక్తిఃకర్మాణిజ్ఞానంతుపరమాగతిః। కషాయేకర్మభిఃపక్వేతతోజ్ఞానంప్రవర్తతే ॥ ఇతిజ్ఞానంసమాసాద్యనరోబంధాత్ప్రముచ్యతే । ధర్మాత్సుఖంచజ్ఞానంచజ్ఞానాన్మోక్షోధిగమ్యతే ॥ యోగినఃకర్మకుర్వంతిసంగంత్యక్త్వాత్మశుద్ధయే । కర్మణావధ్యతేజంతుర్విద్యయాచవిముచ్యతే॥తస్మాత్కర్మనకుర్వంతియతయః పారదర్శినః । యథోక్తాన్యపికర్మాణిపరిహాయద్విజోత్తమ ॥ ఆత్మజ్ఞానేశమేచస్యాద్వేదాభ్యాసేచయత్నవానితిమానవవచనం।తపసాకల్మషంహంతివిద్యయామృతమశ్నుతేఇతిచ ॥ జ్ఞానముత్పద్యతేపుంసాంక్షయాత్పాపస్యకర్మణః । యథాదర్శతలేప్రఖ్యే పశ్యత్యాత్మానమాత్మని

గోబ్రాహ్మణస్స్యాత్క్షత్రియోవిజయీభవేత్ । వైశ్యోధనసమృద్ధస్స్యాచ్ఛూద్రస్సుఖమవాప్నుయాత్ ॥ ౧౨౩ ॥ ధర్మార్థీప్రాప్నుయాద్ధర్మమర్థార్థీచార్థమాప్నుయాత్ । కామానవాప్నుయాత్కామీప్రజార్థీచాప్నుయాత్ప్రజాః ॥ ౧౨౪ ॥ భక్తిమాన్యస్సదోత్థాయశుచిస్తద్గతమానసః । సహస్రంవాసుదేవస్యనామ్నామేతత్ప్రకీర్తయేత్ ॥ ౧౨౫ ॥ యశఃప్రాప్నోతివిపులంజ్ఞాతిప్రాధాన్యమేవచ । అచలాంశ్రియమాప్నోతిశ్రేయః ప్రాప్నోత్యనుత్తమమ్ ॥ ౧౨౬ ॥ నభయంక్వచిదాప్నోతివీర్యంతేజశ్చవిందతి । భవత్యరోగోద్యుతిమాన్బలరూపగుణాన్వితః ॥ ౧౨౭ ॥ రోగార్తోముచ్యతేరోగాద్బద్ధోముచ్యేతబంధనాత్ । భయాన్ముచ్యేతభీతస్తుముచ్యేతాపన్నఆపదః ॥ ౧౨౮ ॥ దుర్గాణ్యతితరత్యాశుపురుషఃపురుషోత్తమమ్ । స్తువన్నామసహస్రేణనిత్యంభక్తిసమ

త్యాదిస్మృతిభ్యశ్చ ॥ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేనతపసానాశకేనేతి, యేనకేనయజతేఽపి దర్వీహోమేన అనుపహతమనా ఏవ భవతీత్యాదిశ్రుతిభ్యశ్చ- జ్ఞానాదేవ మోక్షః॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరంతరతిశోకమాత్మవిత్, బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవభవతి, బ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతి, తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి, నాన్యః పంథావిద్యతేఽయనాయ, విద్వాన్నబిభేతికుతశ్చన, ఇహచేదవేదీదథసత్యమస్తి, నచేదిహావేదీన్మహతీవినష్టిః, యదాచర్మవదాకాశంవేష్టయిష్యంతి మానవాః, తదైవదేవంవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాంతోభవిష్యతి, నకర్మణానప్రజయాధనేనత్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః, వేదాంతవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాస్సన్న్యాస యోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాః, తేబ్రహ్మలోకేషుపరాంతకాలే పరామృతాః పరిముచ్యంతి సర్వే ఇత్యాది శ్రుతిభ్యశ్చ శూద్రస్సుఖమవాప్నుయాత్ - శ్రవణేనైవ నతుజపయజ్ఞేన ॥ తస్మాచ్ఛూద్రోఽయజ్ఞేఽనవక్లృప్త ఇతిశ్రుతేః - శ్రావయేచ్చతురోవర్ణానితి భారతాదిషు ॥ శ్రవణమనుజ్ఞాయతే సుగతిమియాచ్ఛ్రవణాచ్చ శూద్రయోనిరితిహరివంశే- యశ్శూద్రశ్శృణుయాత్ససుఖమవాప్నుయాదితి వ్యవహితేనసంబంధః- త్రైవర్ణికానాంకీర్తయేదిత్యనేనోక్తం ॥౧౨౩॥ చక్షురాదీనామాత్మయుక్తేన మనసాధిష్ఠితానాం స్వేషుస్వేషు విషయేషుఆనుకూల్యతఃప్రవృత్తిఃకామఃప్రజాఇతిప్రజాసంతతిః ॥ ౧౨౪ ॥ భక్తిమానిత్యాదినాభక్తిమతశ్శుచేః సతతయుక్తస్యైకాగ్రచిత్తస్య శ్రద్ధాళోర్విశిష్టాధికారిణః ఫలవిశేషందర్శయతి ॥ ౧౨౫ ॥ ౧౨౬ ॥ ౧౨౭ ॥ ౧౨౮ ॥

న్వితః ॥ ౧౨౯ ॥ వాసుదేవాశ్రయో మర్త్యో వాసుదేవపరాయణః। సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా యాతి బ్రహ్మ సనాతనమ్ ॥ ౧౩౦ ॥ న వాసుదేవభక్తానామశుభం విద్యతే క్వచిత్ । జన్మమృత్యుజరావ్యాధిభయం నైవోపజాయతే ॥౧౩౧॥ ఇమం స్తవమధీయానః శ్రద్ధాభక్తిసమన్వితః । యుజ్యేతాత్మసుఖక్షాంతిశ్రీధృతిస్మృతికీర్తిభిః ॥ ౧౩౨॥ న క్రోధో న చ మాత్సర్యం న లోభో నాశుభా మతిః। భవంతి కృతపుణ్యానాం భక్తానాం పురుషోత్తమే ॥౧౩౩ ॥ ద్యౌస్సచంద్రార్కనక్షత్రా ఖం దిశో భూర్మహోదధిః । వాసుదేవస్య వీర్యేణ విధృతాని మహాత్మనః ॥ ౧౩౪ ॥ ససురాసురగంధర్వం సయక్షోరగరాక్షసమ్ । జగద్వశే వర్తతేదం కృష్ణస్య సచరాచరమ్ ॥ ౧౩౫ ॥ ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధిస్సత్త్వం తేజో బలం ధృతిః। వాసుదేవాత్మకాన్యాహుః క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞ ఏవ చ॥ ౧౩౬ ॥ సర్వాగమానామాచారః ప్రథమః పరికల్ప్యతే । ఆచారప్రభవో ధర్మో ధర్మస్య ప్రభురచ్యుతః॥ ౧౩౭ ॥ ఋషయః పితరో దేవా మహాభూతాని ధాతవః। జంగమాజంగమం చేదం జగన్నారాయణోద్భవమ్ ॥ ౧౩౮ ॥ యోగో జ్ఞానం తథా సాంఖ్యం విద్యాశ్శిల్పాదికర్మ చ। వేదాశ్శాస్త్రాణి విజ్ఞానమేతత్సర్వం జనార్దనాత్॥ ౧౩౯ ॥ ఏకో విష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః। త్రీఀల్లోకాన్వ్యాప్య భూతాత్మా భుంక్తే విశ్వభుగవ్యయః॥ ౧౪౦॥ ఇమం స్తవం భగవతో విష్ణోర్వ్యాసేన కీర్తితమ్। పఠేద్య ఇచ్ఛేత్పురుషశ్శ్రేయః ప్రాప్తుం సుఖాని చ॥ ౧౪౧॥

౧౨౯॥౧౩౦॥౧౩౧॥ శ్రద్ధా ఆస్తిక్యబుద్ధిః - భక్తిర్భజనం తాత్పర్యం - ఆత్మనః సుఖం ఆత్మసుఖం తేన చ క్షాంత్యాదిభిశ్చ యుజ్యేత॥౧౩౨॥ న క్రోధో న లోభో నాశుభామతిః - అకారానుబంధరహితేన నకారేణ సమస్తం పదత్రయం అక్రోధాదయో భవంతి - మాత్సర్యం న భవతీత్యర్థః॥౧౩౩॥ ద్యౌః సచంద్రార్కనక్షత్రేత్యాదినా స్తుతస్య శ్రీవాసుదేవస్య మాహాత్మ్యకథనేనోక్తానాం ఫలానాం ప్రాప్తివచనం యథార్థకథనం నార్థవాద ఇతి దర్శయతి॥౧౩౪॥ ౧౩౫॥౧౩౬ ॥ సర్వాగమానామాచార ఇత్యనేన అర్థాంతరవాక్యేన సర్వధర్మాణామాచారవతామధికారం దర్శయతి॥౧౩౭॥౧౩౮॥౧౩౯॥ ౧౪౦॥ ఇమం స్తవమిత్యాదినా సహస్రశాఖాజ్ఞేన సర్వజ్ఞేన భగవతా కృష్ణద్వైపాయనేన సాక్షాన్నారాయణేన ప్రోక్తమితి సర్వైరర్థిభిః సాదరం పఠితవ్యం సర్వఫలసిద్ధయ ఇతి దర్శయతి॥ ౧౪౧॥

• విశ్వేశ్వరమజం దేవం జగతః ప్రభవాప్యయమ్ । భజంతి యే పుష్కరాక్షం న తే యాంతి పరాభవమ్ ॥ ౧౪౨ ॥ ... ... ❋

ఇతి శ్రీమహాభారతే ఆనుశాసనికే భీష్మయుధిష్ఠిరసంవాదే
శ్రీవిష్ణుదివ్య సహస్రనామస్తోత్రం
సంపూర్ణమ్.

విశ్వేశ్వరమిత్యాదినా విశ్వేశ్వరోపాసనాదేవ స్తోతారస్తే ధన్యాః కృతార్థాః కృతకృత్యా ఇతి దర్శయతి ॥ ౧౪౨ ॥ ప్రమాదాత్కుర్వతాం కర్మ ప్రచ్యవేతాధ్వరేషు యత్ । స్మరణాదేవ తద్విష్ణోస్సంపూర్ణం స్యాదితి స్మృతిః॥ ఆదరేణ యథా స్తౌతి ధనవంతం ధనేచ్ఛయా ॥ తథా చేద్విశ్వకర్తారం కో న ముచ్యేత బంధనాదితి వ్యాసవచనం — సహస్రనామసంబంధి వ్యాఖ్యా సర్వ సుఖావహా । శ్రుతిస్మృతిన్యాయమూలా రచితా హరిపాదయోః॥ చక్రాయుధస్య నామాని సదా సర్వత్ర కీర్తయేత్ । నాశౌచం కీర్తితం తస్య స పవిత్రకరో యతః॥ ❋

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీమద్గోవిందభగవత్పాద
పూజ్యశిష్య శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదవిరచిత శ్రీవిష్ణుదివ్య
సహస్రనామ స్తోత్రభాష్యం సంపూర్ణమ్.
మంగళం భవతు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమజ్జగద్రక్షకాయనమః.

అస్యశ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామస్తోత్రమహామంత్రస్య । శ్రీవేదవ్యాసో భగవాన్ ఋషిః। అనుష్టుప్ ఛందః । శ్రీమహావిష్ణుఃపరమాత్మాశ్రీమన్నారాయణోదేవతా । అమృతాంశూద్భవోభానురితిబీజం। దేవకీనందనస్స్రష్టేతిశక్తిః। ఉద్భవఃక్షోభణోదేవఇతిమంత్రః।శంఖభృన్నందకీచక్రీతికీలకం।శార్ఙ్గధన్వాగదాధరఇత్యస్త్రం। రథాంగపాణిరక్షోభ్యఇతినేత్రం । త్రిసామాసామగస్సామేతికవచం। ఆనందంపరబ్రహ్మేతియోనిః । విశ్వరూపఇతిధ్యానం। ఋతుస్సుదర్శనఃకాలఇతిదిగ్బంధః। శ్రీమహావిష్ణుప్రీత్యర్థేజపేవినియోగః॥ ధ్యానం ॥ క్షీరోదన్వత్ప్రదేశేశుచిమణివిలసత్సైకతేమౌక్తికానాం మాలాక్లుప్తాసనస్థస్స్ఫటికమణినిభైర్మౌక్తికైర్మండితాంగః । శుభ్రైరభ్రైరదభ్రైరుపరివిరచితైర్ముక్తపీయూషవర్షైరానందీనఃపునీయాదరినళినగదాశంఖపాణిర్ముకుందః॥ భూఃపాదౌయస్యనాభిర్వియదసురనిలశ్చంద్రసూర్యౌచనేత్రే కర్ణావాశాశ్శిరోద్యౌర్ముఖమపిదహనోయస్యవాసోయమబ్ధిః । అంతస్థంయస్యవిశ్వంసురనరఖగగోభోగిగంధర్వదైత్యైశ్చిత్రంరం రమ్యతేదంత్రిభువనవపుషంవిష్ణుమీశంనమామి ॥ శాంతాకారంభుజగశయనంపద్మనాభంసురేశం విశ్వాకారంగగనసదృశంమేఘవర్ణంశుభాంగమ్। లక్ష్మీకాంతంకమలనయనం యోగిహృద్ధ్యానగమ్యంవందేవిష్ణుం భవభయహరంసర్వలోకైకనాథమ్॥ మేఘశ్యామంపీతకౌశేయవాసంశ్రీవత్సాంకంకౌస్తుభోద్భాసితాంగమ్। పుణ్యోపేతంపుండరీకాయతాక్షం విష్ణుంవందేసర్వలోకైకనాథమ్॥ సశంఖచక్రంసకిరీటకుండలంసపీతవస్త్రంసరసీరుహేక్షణమ్। సహారవక్షస్స్థలకౌస్తుభశ్రియం నమామివిష్ణుంశిరసాచతుర్భుజమ్॥ ... ... ❊

ॐ

అథ శ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామావళి

ప్రారంభః.

విశ్వస్మైనమః ౧
విష్ణవేనమః
వషట్కారాయనమః
భూతభవ్యభవత్ప్రభవే
భూతకృతేనమః
భూతభృతేనమః
భావాయనమః
భూతాత్మనేనమః
భూతభావనాయనమః
పూతాత్మనేనమ ౧౦
పరమాత్మనేనమః (యే
ముక్తానాం పరమాగత
అవ్యయాయనమః
పురుషాయనమః
సాక్షిణేనమః
క్షేత్రజ్ఞాయనమః
అక్షరాయనమః
యోగాయనమః
యోగవిదాంనేత్రే (య
ప్రధానపురుషేశ్వరా
నారసింహవపుషేనమః
శ్రీమతేనమః
కేశవాయనమః
పురుషోత్తమాయనమః
సర్వాయనమః

శర్వాయనమః
శివాయనమః
స్థాణవేనమః
భూతాదినిధయేనమః
అవ్యయాయనమః ౩౦
సంభవాయనమః
భావనాయనమః
భర్త్రేనమః
ప్రభవాయనమః
ప్రభవేనమః
ఈశ్వరాయనమః
స్వయంభువేనమః
శంభవేనమః
ఆదిత్యాయనమః
పుష్కరాక్షాయనమః
మహాస్వనాయనమః
అనాదినిధనాయనమః
ధాత్రేయనమః
విధాత్రేయనమః
ధాతురుత్తమాయనమః
అప్రమేయాయనమః
హృషీకేశాయనమః
పద్మనాభాయనమః
అమరప్రభవేనమః
విశ్వకర్మణేనమః ౫౦

మనవేనమః
త్వష్ట్రేనమః
స్థవిష్ఠాయనమః
స్థవిరోధ్రువాయనమః
అగ్రాహ్యాయనమ
శాశ్వతాయనమః
కృష్ణాయనమః
లోహితాక్షాయనమః
ప్రవర్ధనాయనమః
ప్రభూతయేనమః ౬౦
త్రికకుబ్ధామ్నేనమః
పవిత్రాయనమః
మంగళాపరాయనమః
ఈశానాయనమః
ప్రాణదాయనమః
ప్రాణాయనమః
జ్యేష్ఠాయనమః
శ్రేష్ఠాయనమః
ప్రజాపతయేనమః
హిరణ్యగర్భాయనమః
భూగర్భాయనమః
మాధవాయనమః
మధుసూదనాయనమః
ఈశ్వరాయనమః
విక్ర

ధన్వినేనమః
మేధావినేనమః
విక్రమాయనమః
క్రమాయనమః
అనుత్తమాయనమః ౮౦
దురాధర్షాయనమః
కృతజ్ఞాయనమః
కృతయేనమః
ఆత్మవతేనమః
సురేశాయనమః
శరణాయనమః
శర్మణేనమః
విశ్వరేతస్సేనమః
ప్రజాభవాయనమః
అహ్నేనమః ౯౦
సంవత్సరాయనమః
వ్యాసాయనమః
ప్రత్యయాయనమః
సర్వదర్శనాయనమః
అజాయనమః
సర్వేశ్వరాయనమః
సిద్ధాయనమః
సిద్ధయేనమః
సర్వాదయేనమః
అచ్యుతాయనమః ౧౦౦
వృషాకపయేనమః
అమేయాత్మనేనమః (యు
సర్వయోగవినిస్సృతా
వసవేనమః
వసుమనసేనమః

సత్యాయనమః
సమాత్మనేనమః
అసమ్మితాయనమః
సమాయనమః
అమోఘాయ ౧౧౦
పుండరీకాక్షాయనమః
వృషకర్మణేనమః
వృషాకృతయేనమః
రుద్రాయనమః
బహుశిరసేనమః
బభ్రవేనమః
విశ్వయోనయేనమః
శుచిశ్రవసేనమః
అమృతాయనమః
శాశ్వతస్థాణవేనమః
వరారోహాయనమః
మహాతపసేనమః
సర్వగాయనమః
సర్వవిద్భానవేనమః
విష్వక్సేనాయనమః
జనార్దనాయనమః
వేదాయనమః
వేదవిదేనమః
వ్యంగాయః
వేదాంగాయ ౧౩౦
వేదవిదేనమః
కవయేనమః
లోకాధ్యక్షాయనమః
సురాధ్యక్షాయనమః
ధర్మాధ్యక్షాయనమః

కృతాకృతయేనమః
చతురాత్మనేనమః
చతుర్వ్యూహాయన
చతుర్దంష్ట్రాయనమః
చతుర్భుజాయ ౧౪౦
భ్రాజిష్ణవేనమః
భోజనాయనమః
భోక్త్రేనమః
సహిష్ణవేనమః
జగదాదిజాయనమః
అనఘాయనమః
విజయాయనమః
జేత్రేనమః
విశ్వయోనయేనమః
పునర్వసవేనమః ౧౫౦
ఉపేంద్రాయనమః
వామనాయనమః
ప్రాంశవేనమః
అమోఘాయనమః
శుచయేనమః
ఊర్జితాయనమః
అతీంద్రాయనమః
సంగ్రహాయనమః
సర్గాయనమః
ధృతాత్మనేనమః ౧౬౦
నియమాయనమః
యమాయనమః
వేద్యాయనమః
వైద్యాయనమః
సదాయోగినేనమః

వీరఘ్నే
మాధవాయ
మధుసూదనాయ
అతీంద్రియాయ
మహామాయాయ
మహోత్సాహాయ
మహాబలాయ
మహాబుద్ధయే
మహావీర్యాయ
మహాశక్తయే
మహాద్యుతయే
అనిర్దేశ్యవపుషే
శ్రీమతే
అమేయాత్మనే
మహాద్రిధృతే ౧౮౦
మహేష్వాసాయ
మహీభర్త్రే
శ్రీనివాసాయ
సతాంగతయే
అనిరుద్ధాయ
సదానందాయ
గోవిందాయ
గోవిదాంపతయే
మరీచయే
దమనాయ ౧౯౦
హంసాయ
సుపర్ణాయ
భుజగోత్తమాయ
హిరణ్యనాభాయ
సుతపసే

పద్మనాభాయ
ప్రజా
అమృత్యవే
సర్వదృశే
సింహాయ ౨౦౦
సంధాత్రే
సంధిమతే
స్థిరాయ
అజాయ
దుర్మర్షణాయ
శాస్త్రే
విశ్రుతాత్మనే
సురారిఘ్నే
గురవే
గురుతమాయ ౨౧౦
ధామ్నే
సత్యాయ
సత్యపరాక్రమాయ
నిమిషాయ
అనిమిషాయ
స్రగ్విణే
వాచస్పతిరుదారధియే
అగ్రణ్యే
గ్రామణ్యే
శ్రీమతే ౨౨౦
న్యాయాయ
నేత్రే
సమీరణాయ
సహస్రమూర్ధ్నే
విశ్వాత్మనే

సహస్రాక్షాయ
సహస్రపదే
ఆవర్తనాయ
సంవృతాయ ౨౩౦
సంప్రమర్దనాయ
అహస్సంవర్తకాయ
వహ్నయే
అనిలాయ
ధరణీధరాయ
సుప్రసాదాయ
ప్రసన్నాత్మనే
విశ్వదృశే
విశ్వభుజే
విభవే ౨౪౦
సత్కర్త్రే
సత్కృతాయ
సాధవే
జహ్నవే
నారాయణాయ
నరాయ
అసంఖ్యేయాయ
అప్రమేయాత్మనే
విశిష్టాయ
శిష్టకృతే ౨౫౦
శుచయే
సిద్ధార్థాయ
సిద్ధసంకల్పాయ
సిద్ధిదాయ
సిద్ధిసాధనాయ

వృషాహిణే
వృషభాయ
విష్ణవే
వృషపర్వణే
వృషోదరాయ ౨౬౦
వర్ధనాయ
వర్ధమానాయ
వివిక్తాయ
శ్రుతిసాగరాయ
సుభుజాయ
దుర్ధరాయ
వాగ్మినే
మహేంద్రాయ
వసుదాయ
వసవే ౨౭౦
నైకరూపాయ
బృహద్రూపాయ
శిపివిష్టాయ
ప్రకాశనాయ
ఓజస్తేజోద్యుతిధరాయ
ప్రకాశాత్మనే
ప్రతాపనాయ
ఋద్ధాయ
స్పష్టాక్షరాయ
మంత్రాయ ౨౮౦
చంద్రాంశవే
భాస్కరద్యుతయే
అమృతాంశూద్భవాయ
భానవే
శశిబిందవే

సురేశ్వరాయ
ఔషధాయ
జగతస్సేతవే
సత్యధర్మపరాక్రమా(య
భూతభవ్యభవన్నాథా(య
పవనాయ ౨౯౦
పావనాయ
అనలాయ
కామఘ్నే
కామకృతే
కాంతాయ
కామాయ
కామప్రదాయ
ప్రభవే
యుగాదికృతే ౩౦౦
యుగావర్తాయ
నైకమాయాయ
మహాశనాయ
అదృశ్యాయ
అవ్యక్తరూపాయ
సహస్రజితే
అనంతజితే
ఇష్టాయ
విశిష్టాయ
శిష్టేష్టాయ ౩౧౦
శిఖండినే
నహుషాయ
వృషాయ
క్రోధఘ్నే
క్రోధకృత్కర్త్రే

విశ్వబాహవే
మహీధరాయ
అచ్యుతాయ
ప్రథితాయ
ప్రాణాయ ౩౨౦
ప్రాణదాయ
వాసవానుజాయ
అపాంనిధయే
అధిష్ఠానాయ
అప్రమత్తాయ
ప్రతిష్ఠాయ
స్కందాయ
స్కందధరాయ
ధుర్యాయ
వరదాయ ౩౩౦
వాయువాహనాయ
వాసుదేవాయ
బృహద్భానవే
ఆదిదేవాయ
పురందరాయ
అశోకాయ
తారణాయ
తారాయ
శూరాయ
శౌరయే ౩౪౦
జనేశ్వరాయ
అనుకూలాయ
శతావర్తాయ
పద్మినే
పద్మనిభేక్షణాయ

పద్మనాభాయ
అరవిందాక్షాయ
పద్మగర్భాయ
శరీరభృతే
మహర్ధయే ౩౬౦
ఋద్ధాయ
వృద్ధాత్మనే
మహాక్షాయ
గరుడధ్వజాయ
అతులాయ
శరభాయ
భీమాయ
సమయజ్ఞాయ
హవిర్హరయే
సర్వలక్షణలక్షణ్యాయ
లక్ష్మీవతే
సమితింజయాయ
విక్షరాయ
లోహితాయ
మార్గాయ
హేతవే
దామోదరాయ
సహాయ
మహీధరాయ
మహాభాగాయ ౩౭౦
వేగవతే
అమితాశనాయ
ఉద్భవాయ
క్షోభణాయ
దేవాయ

శ్రీగర్భాయ
పరమేశ్వరాయ
కరణాయ
కారణాయ
కర్త్రే ౩౮౦
వికర్త్రే
గహనాయ
గుహాయ
వ్యవసాయాయ
వ్యవస్థానాయ
సంస్థానాయ
స్థానదాయ
ధ్రువాయ
పరర్ధయే
పరమస్పష్టాయ ౩౯౦
తుష్టాయ
పుష్టాయ
శుభేక్షణాయ
రామాయ
విరామాయ
విరతాయ
మార్గాయ
నేయాయ
నయాయ
అనయాయ ౪౦౦
వీరాయ
శక్తిమతాంశ్రేష్ఠాయ
ధర్మాయ
ధర్మవిదుత్తమాయ
వైకుంఠాయ

పురుషాయ
ప్రాణాయ
ప్రాణదాయ
ప్రణవాయ
పృథవే ౪౧౦
హిరణ్యగర్భాయ
శత్రుఘ్నాయ
వ్యాప్తాయ
వాయవే
అధోక్షజాయ
ఋతవే
సుదర్శనాయ
కాలాయ
పరమేష్ఠినే
పరిగ్రహాయ ౪౨౦
ఉగ్రాయ
సంవత్సరాయ
దక్షాయ
విశ్రామాయ
విశ్వదక్షిణాయ
విస్తారాయ
స్థావరస్థాణవే
ప్రమాణాయ
బీజమవ్యయాయ
అర్థాయ ౪౩౦
అనర్థాయ
మహాకోశాయ
మహాభోగాయ
మహాధనాయ
అనిర్విణ్ణాయ

స్థవిష్ఠాయ
అభవే
ధర్మయూపాయ
మహామఖాయ
నక్షత్రనేమయే ౪౪౦
నక్షత్రిణే
క్షమాయ
క్షామాయ
సమీహనాయ
యజ్ఞాయ
ఇజ్యాయ
మహేజ్యాయ
క్రతవే
సత్రాయ
సతాంగతయే ౪౫౦
సర్వదర్శినే
విముక్తాత్మనే
సర్వజ్ఞాయ
జ్ఞానముత్తమాయ
సువ్రతాయ
సుముఖాయ
సూక్ష్మాయ
సుఘోషాయ
సుఖదాయ
సుహృదే ౪౬౦
మనోహరాయ
జితక్రోధాయ
వీరబాహవే
విదారణాయ
స్వాపనాయ

స్వవశాయ
వ్యాపినే
నైకాత్మనే
నైకకర్మకృతే
వత్సరాయ ౪౭౦
వత్సలాయ
వత్సినే
రత్నగర్భాయ
ధనేశ్వరాయ
ధర్మగుప్తే
ధర్మకృతే
ధర్మిణే
సతే
అసతే
క్షరాయ ౪౮౦
అక్షరాయ
అవిజ్ఞాత్రే
సహస్రాంశవే
విధాత్రే
ఆకృతిలక్షణాయ
గభస్తినేమినే
సత్త్వస్థాయ
సింహాయ
భూతమహేశ్వరాయ
ఆదిదేవాయ ౪౯౦
మహాదేవాయ
దేవేశాయ
దేవభృద్గురవే
ఉత్తరాయ
గోపతయే

గోప్త్రే
జ్ఞానగమ్యాయ
పురాతనాయ
శరీరభూతభృతే
భోక్త్రేనమః
[illegible]్రయ
భూరిదక్షిణాయ
సోమపాయ
అమృతపాయ
సోమాయ
పురుజితే
పురుసత్తమాయ
వినయాయ
జయాయ
సత్యసంధాయ ౫౦౦
దాశార్హాయ
సాత్వతాంపతయే
జీవాయ
వినయితాసాక్షిణే
ముకుందాయ
అమితవిక్రమాయ
అంభోనిధయే
అనంతాత్మనే
మహోదధిశయాయ
అంతకాయ ౫౧౦
అజాయ
మహార్హాయ
స్వభావాయ
జితామిత్రాయ
ప్రమోదనాయ

ఆనందాయ
నందనాయ
నందాయ
సత్యధర్మణే
త్రివిక్రమాయ ౫౩౦
మహర్షి కపిలాచార్యా(య
కృతజ్ఞాయ
మేదినీపతయే
త్రిపదాయ
త్రిదశాధ్యక్షాయ
మహాశృంగాయ
కృతాంతకృతే
మహావరాహాయ
గోవిందాయ
సుషేణాయ ౫౪౦
కనకాంగదినే
గుహ్యాయ
గభీరాయ
గహనాయ
గుప్తాయ
చక్రగదాధరాయ
వేధసే
స్వాంగాయ
అజితాయ
కృష్ణాయ ౫౫౦
దృఢాయ
సంకర్షణోచ్యుతాయ
వరుణాయ
వారుణాయ
వృక్షాయ

పుష్కరాక్షాయ
మహామనసే
భగవతే
భగఘ్నే
ఆనందినే ౫౬౦
వనమాలినే
హలాయుధాయ
ఆదిత్యాయ
జ్యోతిరాదిత్యాయ
సహిష్ణవే
గతిసత్తమాయ
సుధన్వనే
ఖండపరశవే
దారుణా
ద్రవిణప్రదాయ ౫౭౦
దివిస్పృశే
సర్వదిగ్వ్యాసాయ
వాచస్పతిరయోనిజాయ
త్రిసామ్నే
సామగాయ
సామ్నే
నిర్వాణాయ
భేషజాయ
భిషజేయ
సన్యాసకృతే ౫౮౦
శమాయ
శాంతాయ
నిష్ఠాయ
శాంత్యై
పరాయణాయ

శుభాంగాయ
శాంతిదాయ
స్రష్ట్రే
కుముదాయ
కువలేశయాయ ౫౯
గోహితాయ
గోపతయే
గోప్త్రే
వృషభాక్షాయ
వృషప్రియాయ
అనివర్తినే
నివృత్తాత్మనే
సంక్షేప్త్రే
క్షేమకృతే
శివాయ ౬౦
శ్రీవత్సవక్షసే
శ్రీవాసాయ
శ్రీపతయే
శ్రీమతాంవరాయ
శ్రీదాయ
శ్రీశాయ
శ్రీనివాసాయ
శ్రీనిధయే
శ్రీవిభావనాయ
శ్రీధరాయ ౬౧
శ్రీకరాయ
శ్రేయసే
శ్రీమతే
లోకత్రయాశ్రయా(య
స్వక్షాయ

స్వంగాయ
శతానందాయ
నందయేన
జ్యోతిర్గణేశ్వరాయ
విజితాత్మనే ౬౨౦
విధేయాత్మనే
సత్కీర్తయే
ఛిన్నసంశయాయ
ఉదీర్ణాయ
సర్వతశ్చక్షుషే
అనీశాయ
శాశ్వతస్థిరాయ
భూశయాయ
భూషణాయ
భూతయే ౬౩౦
విశోకాయ
శోకనాశనాయ
అర్చిష్మతే
అర్చితాయ
కుంభాయ
విశుద్ధాత్మనే
విశోధనాయ
అనిరుద్ధాయ
అప్రతిరథాయ
ప్రద్యుమ్నాయ ౬౪౦
అమితవిక్రమాయ
కాలనేమినిఘ్నే
వీరాయ
శూరాయ
శూరజనేశ్వరాయ

త్రిలోకాత్మనే
త్రిలోకేశాయ
కేశవాయ
కేశిఘ్నే
హరయే ౬౫౦
కామదేవాయ
కామపాలాయ
కామినే
కాంతాయ
కృతాగమాయ
అనిర్దేశ్యవపుషే
విష్ణవే
వీరాయ
అనంతాయ
ధనంజయాయ ౬౬౦
బ్రహ్మణ్యాయ
బ్రహ్మకృతే
బ్రహ్మణే
బ్రహ్మణే
బ్రహ్మవివర్ధనాయ
బ్రహ్మవిదే
బ్రాహ్మణాయ
బ్రహ్మిణే
బ్రహ్మజ్ఞాయ
బ్రాహ్మణప్రియాయ
మహాక్రమాయ
మహాకర్మణే
మహాతేజసే
మహోరగాయ
మహాక్రతవే

మహాయజ్వనే
మహాయజ్ఞాయ
మహాహవిషే
స్తవ్యాయ
స్తవప్రియాయ ౬౮౦
స్తోత్రాయ
స్తుతయే
స్తోత్రే
రణప్రియాయ
పూర్ణాయ
పూరయిత్రే
పుణ్యాయ
పుణ్యకీర్తయే
అనామయాయ
మనోజవసే ౬౯౦
తీర్థకరాయ
వసురేతసే
వసుప్రియాయ
వసుప్రదాయ
వాసుదేవాయ
వసవే
వసుమనసే
హవిషే
సద్గతయే
సత్కృతయే ౭౦౦
సత్తాయ
సద్భూతయే
సత్పరాయణాయ
శూరసేనాయ
యదుశ్రేష్ఠాయ

సన్నివాసాయ
సుయామునాయ
భూతావాసాయ
వాసుదేవాయ
సర్వాసునిలయాయ
అనలాయ
దర్పఘ్నే
దర్పదాయ
దృప్తాయ
దుర్ధరాధసే
అపరాజితాయ
విశ్వమూర్తయే
మహామూర్తయే
దీప్తమూర్తయే
అమూర్తిమతే ౭౨౦
అనేకమూర్తయే
అవ్యక్తాయ
శతమూర్తయే
శతాననాయ
ఏకస్మై
నైకస్మై
సవాయ
కస్మై
కస్మైనమః
యస్మైనమః ౭౩౦
తస్మైనమః
పదమనుత్తమాయ
లోకబంధవేనమః
లోకనాథాయ

మాధవాయనమః
భక్తవత్సలాయనమః
సువర్ణవర్ణాయనమః
హేమాంగాయ
వరాంగాయనమః
స్యందనాంగదినే ౭౪౦
వీరఘ్నేనమః
విషమాయనమః
శూన్యాయనమః
ఘృతాశీనేనమః
చలాయనమః
అచలాయనమః
అమానినేనమః
మానదాయనమః
మాన్యాయనమః
లోకస్వామినే ౭౫౦
త్రిలోకదృతేనమః
సుమేధసేనమః
మేధజాయనమః
ధన్యాయనమః
సత్యమేధసేనమః
ధరాధరాయనమః
తేజోవృషాయనమః
ద్యుతిధరాయనమః
సర్వశస్త్రభృతాంవరా
ప్రగ్రహాయ (య ౭౬౦
నిగ్రహాయనమః
వ్యగ్రాయనమః
నైకశృంగాయనమః
గదాగ్రజాయనమః

చతుర్మూర్తయేనమః
చతుర్బాహవేనమః
చతుర్వ్యూహాయనమః
చతురతయేనమః
చతురాత్మనేనమః
చతుర్భావాయ ౭౭
చతుర్వేదవిదేనమః
ఏకపదేనమః
సమావృత్తాయనమః
నివృత్తాత్మనేనమః
దుర్జయాయనమః
దురతిక్రమాయనమః
దుర్లభాయనమః
దుర్గమాయనమః
దుర్గాయనమః
దురావాసాయ ౭౮
దురారిఘ్నేనమః
శుభాంగాయనమః
లోకసారంగాయనమః
సుతంతవేనమః
తంతువర్ధనాయనమః
ఇంద్రకర్మణేనమః
మహాకర్మణేనమః
కృతకర్మణేనమః
కృతాగమాయనమః
ఉద్భవాయనమః ౭౯
సుందరాయనమః
సుందాయనమః
రత్ననాభాయనమః
సులోచనాయనమః

అర్కాయనమః
వాజసనాయనమః
శృంగిణేనమః
జయంతాయనమః
సర్వవిజ్జయినేనమః
సువర్ణబిందవేనమః ౮౦౦
అక్షోభ్యాయనమ
సర్వవాగీశ్వరేశ్వరాయ
మహాహ్రదాయనమః
మహాగర్తాయనమః
మహాభూతాయనమః
మహానిధయేనమః
కుముదాయనమః
కుందరాయనమః
కుందాయనమః
పర్జన్యాయనమ ౮౧౦
పవనాయనమః
అనిలాయనమః
అమృతాంశాయనమః
అమృతవపుషేనమః
సర్వజ్ఞాయనమః
సర్వతోముఖాయనమః
సులభాయనమః
సువ్రతాయనమః
సిద్ధాయనమః
శత్రుజితేనమః ౮౨౦
శత్రుతాపనాయనమః
న్యగ్రోధాయనమః
ఉదుంబరాయనమః
అశ్వత్థాయనమః

చాణూరాంధ్రనిషూదనాయనమః
సహస్రార్చిషే (నాయ
సప్తజిహ్వాయనమః
సప్తైధసేనమః
సప్తవాహనాయనమః
అమూర్తయేనమః
అనఘాయనమః
అచింత్యాయనమః
భయకృతేనమః
భయనాశనాయనమః
అణవేనమః
బృహతేనమః
కృశాయనమః
స్థూలాయనమః
గుణభృతేనమః
నిర్గుణాయనమః ౮౪౦
మహతేనమః
అధృతాయనమః
స్వధృతాయనమః
స్వాస్యాయనమః
ప్రాగ్వంశాయనమః
వంశవర్ధనాయనమః
భారభృతేనమః
కథితాయనమః
యోగినేనమః
యోగీశాయనమః ౮౫౦
సర్వకామదాయనమః
ఆశ్రమాయనమః
శ్రమణాయనమః
క్షామాయనమః

సుపర్ణాయనమః
వాయువాహనాయ
ధనుర్ధరాయనమః
ధనుర్వేదాయనమః
దండాయనమః
దమయిత్రేనమః ౮౬౦
దమాయనమః
అపరాజితాయనమః
సర్వసహాయనమః
నియంత్రేనమః
నియమాయనమః
యమాయనమః
సత్వవతేనమః
సాత్వికాయనమః
సత్యాయనమః
సత్యధర్మపరాయణాయ
అభిప్రాయాయనమః
ప్రియార్హాయనమః
అర్హాయనమః
ప్రియకృతేనమః
ప్రీతివర్ధనాయనమః
విహాయసగతయేనమః
జ్యోతిషేనమః
సురుచయేనమః
హుతభుజేనమః
విభవేనమః ౮౮౦
రవయేనమః
విరోచనాయనమః
సూర్యాయనమః
సవిత్రేనమః

రవిలోచనాయనమః
అనంతాయనమః
హుతభుజేనమః
భోక్త్రే
సుఖదాయ
నైకజాయ ౮౯౦
అగ్రజాయ
అనిర్విణ్ణాయ
సదామర్షిణేయనమః
లోకాధిష్ఠానాయనమ
అద్భుతాయనమః
సనాతనమః
సనాతనతమాయనమః
కపిలాయనమః
కపయేనమః
అవ్యయాయనమః ౯౦౦
స్వస్తిదాయనమః
స్వస్తికృతేనమః
స్వస్తయేనమః
స్వస్తిభుజేనమః
స్వస్తిదక్షిణాయనమః
అరౌద్రాయనమః
కుండలినేనమః
చక్రిణేనమః
విక్రమిణేనమః
ఊర్జితశాసనాయనమః
శబ్దాతిగాయనమః
శబ్దసహాయనమః
శిశిరాయనమః
శర్వరీకరాయనమః
అక్రూరాయనమః

పేశలాయనమః
దక్షాయనమః
దక్షిణాయనమః
క్షమిణాంవరాయ
విద్వత్తమాయ ౯౨౦
వీతభయాయనమః
పుణ్యశ్రవణకీర్తనాయ
ఉత్తారణాయనమః
దుష్కృతిఘ్నేనమః
పుణ్యాయనమః
దుస్స్వప్ననాశనాయ
వీరఘ్నేనమః
రక్షణాయనమః
సంతాయనమః
జీవనాయనమః ౯౩౦
పర్యవస్థితాయనమః
అనంతరూపాయ
అనంతశ్రియేనమః
జితమన్యవేనమః
భయాపహాయనమః
చతురశ్రాయనమః
గభీరాత్మనేనమః
విదిశాయనమః
వ్యాదిశాయనమః
దిశాయనమః ౯౪౦
అనాదియేనమః
భూర్భువాయనమః
లక్ష్మ్యైనమః
సువీరాయనమః
రుచిరాంగదాయ

జననాయనమః
జనజన్మాదయే
భీమాయనమః
భీమపరాక్రమాయ
ఆధారనిలయాయ ౯౫
అధాత్రేనమః
పుష్పహాసాయనమః
ప్రజాకరాయనమః
ఊర్ధ్వగాయనమః
సత్పథాచారాయ
ప్రాణదాయనమః
ప్రణవాయనమః
ప్రణాయనమః
ప్రమాణాయనమః
ప్రాణనిలయాయ ౯౬౦
ప్రాణభృతేనమః
ప్రాణజీవనాయ
తత్త్వాయనమః
తత్త్వవిదేనమః
ఏకాత్మనేనమః
జన్మమృత్యుజరాతిగాయ
భూర్భువస్స్వస్తరవే
తారాయనమః
సవిత్రేనమః
ప్రపితామహాయ ౯౭౦
యజ్ఞాయనమః
యజ్ఞపతయే
యజ్వనేనమః
యజ్ఞాంగాయ
యజ్ఞవాహనాయ

యజ్ఞభృతేనమః	ఆత్మయోనయే	చక్రిణే
యజ్ఞకృతేనమః	స్వయంజాతాయ (య	శార్ఙ్గధన్వనే
యజ్ఞినేనమః	వైఖానసస్సామగాయ నా	గదాధరా య
యజ్ఞభుజే	దేవకీనందనాయ	రథాంగపాణయే
యజ్ఞసాధనాయ ౯౮౦	స్రష్ట్రే	అక్షోభ్యాయ (య
యజ్ఞాంతకృతే	క్షితీశాయ ౯౯౦	సర్వప్రహరణాయుధా
యజ్ఞగుహ్యాయ	పాపనాశనాయ	ఓంనమోనమః ౧౦౦౦
అన్నాయ	శంఖభృతే	ఓంతత్సత్
అన్నాదాయ	నందకినే	—(*)—

ఇతిశ్రీవిష్ణుదివ్యసహస్రనామావళిస్సమాప్తాః

(౯౨)

శ్రీకృష్ణతాండవస్తోత్రమ్.

శ్లో ॥ భజేవ్రజైకమండనం సమస్తపాపఖండనం స్వభక్తచిత్తరంజనంస దైవనందనందనమ్ । సుపిచ్ఛగుచ్ఛమస్తకంసునాదవేణుహస్తకం అనంగరంగ సాగరంనమామికృష్ణనాగరమ్ ॥ ౧ ॥ మనోజగర్వమోచనం విశాలఫాలలోచనంవిధూతగోపశోచనంనమామిపద్మలోచనమ్ । కరారవిందభూధరంస్మితావలోకసుందరంమహేంద్రమానదారణంనమామికృష్ణవారణమ్ ॥ ౨ ॥ కదంబసూనుకుండలం సుచారుగండమండలం వ్రజాంగనైకవల్లభంనమామికృష్ణదుర్లభమ్ । యశోదయాసమోదయాసకోపయాదయానిధిః ఉలూఖలేసుదుస్సహంనమామినందశంవహమ్॥ ౩ ॥ నవీనగోపనాగరంనవీనకేళిమందిరం నవీనమేఘసుందరంభజేవ్రజైకమందిరమ్ । సదైవపాదపంకజం మదీయమానసేనిజందధాతినందబాలకస్సమస్తభక్తపాలకః॥ ౪ ॥సమస్తగోపనాగరీహృదంవ్రజైకమోహనంనమామికుంజమధ్యగంప్రసూనభాలశోభినమ్ । దృగంతగాంతరింగణం సహాసబాలసంగినం దినేదినేనవంనవం నమామినందసంభవం ॥ ౫ ॥ గుణాకరంసుఖాకరంకృపాకరంకృపానరంత్వరాసుశైకదాయకం నమామిగోపనాయకమ్ । సమస్తదోషశోషణంసమస్తలోకతోషణంసమస్తదాసమానసంనమామికృష్ణలాలసమ్ ॥ ౬ ॥ సమస్తగోపనాగరీనికామకామదాయకందృగంతచారుసాయకంనమామివేణునాయకమ్ । భవోభవావతా

రకంభవాబ్ధికర్ణధారకంయశోమతేః కిశోరకంనమామిదుగ్ధచోరకమ్ ॥
విదగ్ధముగ్ధగోపికా మనోమనోజ దాయకం నమామిముంజ కాననేప్రవృ
హ్నిపాయినమ్। యదాతదాయథాతథాతథైవకృష్ణసత్కథామయా
వగీయతాంతథాకృపావిధీయతామ్ ॥ ౮ ॥ ... ...

ఇతిశ్రీకృష్ణతాండవస్తోత్రం సంపూర్ణమ్.

౫౨

శ్రీ కృ ష్ణ ల హ రీ.

శ్లో ॥ కదాబృందారణ్యేవిపులయమునాతీర పులినేచరంతంగోవిందం
లధరసుదామాదిసహితమ్। అహోకృష్ణస్వామిన్మధురమురళీమోహనవి
ప్రసీదేతిక్రోశన్నిమిషమివనేష్యామిదివసాన్ ॥ ౧ ॥ కదాకాళిందీమై
రిచరణముద్రాంకితతలైః స్మరంగోపీనాథంకమలనయనంసస్మితముఖమ్।
హోపూర్ణానందాంబుజవదనభక్తైకలలనం—ప్రసీదేతి॥ ౨ ॥కదాచిత్ఖే
తంవ్రజపరిసరేగోపతనయైఃకుతశ్చిత్సంప్రాప్తంకిమపిభయితంగోపలలన
అయేరాధేకింవాహరసిరసికేకంచుకయుగం—ప్రసీదేతి ॥ 3 ॥ కదాచి
పీనాంహాసితచకితస్నిగ్ధనయనంస్థితంగోపీబృందేనటమివనటంతంసలలిత
సురాధీశైస్సర్వైఃస్తుతపదమముంశ్రీహరిమితి—ప్రసీదేతి॥ ౪ ॥ కదాచిత్
చ్ఛాయాశ్రితమభిమహాంతం యదుపతింసమాధిస్వచ్ఛాయాం చలఇవవిలో
కమకరమ్। అయేభక్తోదారాంబుజవదననందస్యతనయం—ప్రసీదేతి॥ ౫
కదాచిత్కాళింద్యాంతట తరుకదంబేస్థితమముంస్మయంతంసాకూతంప
తవసనగోపీస్తనపటమ్। అహోశక్రానందాంబుజవదనగోవర్ధనధరం—
సీదేతి ॥ ౬ ॥ కదాచిత్కాంతారేవిజయసఖమిష్టంనృపసుతంవదంతంపా
ర్థంనృపసుతసఖేబంధురితిచ। భ్రమంతంవిశ్రాంతంశ్రితమురసి రమ్యంహా
మిం—ప్రసీదేతి॥ ౭ ॥కదాద్రక్ష్యేపూర్ణంపురుషమమలంపంకజదృశంఅహో
విష్ణోరాధారసికమురలీ మోహనవిభో। దయాంకర్తుందీనేసరమకరుణా
సముచితం—ప్రసీదేతి॥ ౮ ॥ ... ...

ఇతిశ్రీకృష్ణలహరీ సంపూర్ణా.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమచ్చెన్నవేంకటేశ్వరస్సహాయోస్తు.

శ్రీలీలాశుకయోగీంద్రవిరచితంబగు

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము.

౧. ఈగ్రంథము.

వెలఁగపూడి వెంగనామాత్యరచితాంధ్ర

పద్యములతోడం జేర్చి టీకా తాత్పర్యసహితంబుగ

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులచేత.

మోపూరు॥ కృష్ణమరాజుగారి

స్వకీయమగు

విబుధమనోహారిణీముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రించి ప్రచురింపబడెను.

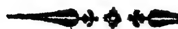

౧౮౭౭ సం॥ అక్టోబరు నెల.

శ్రీరస్తు.

అవతారిక.

ఆంధ్రదేశంబున శ్రీకాకులంబను దివ్యదేశంబునందు నివసించు శైవబ్రాహ్మణకులోద్భవుండైన శ్రీలీలాశుకుండను కవీశ్వరుండానగరముననుండు చింతామణియను దేవదాసియందాసక్తుండై కృత్యాకృత్య వివేకశూన్యుండై యుండఁ గాఁజూచి యావేశ్యవీనవిద్యాప్రౌఢిమయు వాక్పటిమయు నిరర్థకంబయ్యెనని యనుతాపంబునొంది సోమగిరియను యోగీంద్రునాశ్రయంబుగలుగునటులంజేసె - ఇట్లాలీలాశుకుండు పూర్వజన్మసంచిత సుకృత పరిపాకంబున నట్టిసదాచార్యానుగ్రహంబువడసి విషయవైరాగ్యభగవద్భక్త్యాదులుగలవాఁడై యాచార్యోపదేశయోగప్రకారంబున శ్రీకృష్ణమూర్తిని గనుంగొని యానందపరవశుండై తానుగనుంగొనినస్వరూపంబులను స్తోత్రరూపంబుగఁ గర్ణామృతంబనునీగ్రంథముగావిరచించిభగవంతునకు సమర్పించెను - ఇద వ వెలఁగపూండి - వెంకనామాత్యుండాశ్లోకంబులకునాంధ్ర వృత్తంబులరచించెనట్టియాగ్రంథము టీకాతాత్పర్యసహితంబుగమున్ను కొందఱిచే ముద్రితంబయ్యె సకలజనమనోరంజకముగను శుద్ధప్రతిగనునుండమింజేసిదిరుమల భట్టారక వేంకటేశ్వర వ్యాఖ్యానాను సారంబుగఁబరి శోధింపఁబడి ముద్రింపఁబడియె ... . ✦

శ్రీరస్తు.

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము. — ప్రథమాశ్వాసము.

క॥ హృద్యానవద్యకిన్నర । విద్యాధరవాద్యమానసేనాదృతికిన్ । ఖద్యోతసమద్యుతిచ । క్రాద్యాయుధతతికి వేంకటాచలపతికిన్॥ ... ❖

క॥ భండనముఖతాండవితా । ఖండితకోదండచండకాండోద్ధతికిన్ । మండలితపిచండగతా । జాండావిష్కృతికి వేంకటాచలపతికిన్॥ ... ❖

క॥ శుంభద్దోస్తంభగదా । స్తంభితమదజృంభమాణసాంభకభృతికిన్ । సంభృతకనకాంబరతటి । దంభోదాకృతికి వేంకటాచలపతికిన్॥ ... ❖

ఉ॥ ఈమహనీయమూర్తికిం ద్రయీగ్రహవర్తికి శేషభూధర । స్వామికిం దార్క్ష్యగామికి భుజంగమశాయికి నిష్టదాయికిన్ । మామకనాట్యగంధరసమాధురికిన్నది సొంపునింపు కర్ణామృతమాంధ్రవైఖరి సమర్పణమే నొనరింతు వేడుకన్॥ ❖

శ్లో॥ చిన్తామణిర్జయతు సోమగిరిర్గురుర్మే శిక్షాగురుశ్చ భగవాన్ శిఖిపిఞ్ఛమౌళిః । యత్పాదకల్పతరుపల్లవశేఖరేషు లీలాస్వయంవరరసం లభతే జయశ్రీః॥

టీక॥ చిన్తామణిః - చింతామణియను మంత్రము - జయతు - సర్వోత్కర్షముగా నుండుగాక - చింతామణిః - చింతామణియను వేశ్య - జయతు - చింతామణిః - చింతామణివలె నభీష్టములనిచ్చునట్టి - సోమగిరిః - సోమగిరియను - మే - నాయొక్క - గురుః - ఆచార్యుఁడు - జయతు - శిక్షాగురుః - శిక్షా - ప్రవృత్తినివృత్తులకు - గురుః - గురుఁడును - భగవాన్ - ఐశ్వర్యాదిషడ్గుణసంపన్నుండయిన శిఖిపిఞ్ఛ - మౌళిశ్చ - శిఖిపిఞ్ఛ - నెమలిపురి - మౌళిః - శిరస్సునఁగలిగిన శ్రీకృష్ణస్వామియు జయతు - యత్పాదకల్పతరుపల్లవశేఖరేషు - యత్ - ఎవ్వనియొక్క పాద - పాదములనెడు - కల్పతరుపల్లవశేఖరేషు - కల్పవృక్షముయొక్క శ్రేష్ఠమైన చిగురుటాకులయందు - జయశ్రీః - జయలక్ష్మి - లీలాస్వయం వరరసం లీలా - విలాసముతోడ - స్వయంవర - తాసేవించుటయందు - రసం - అభిలాషను - లభతే - పొందుచున్నదో - అట్టిగురువులనియన్వయము - యత్పాదకల్పతరుపల్లవశేఖరేషు - అనుచోట - యత్పాదకల్పతరుపల్లవములు - శేఖరేషు - శిరోభూషణములుగాఁగలిగినవారలయందు అనియునర్థముగలదు. ... ❖

శా॥ శ్రీచింతామణియోగిసోమగిరియుఙ్ శ్రీకృష్ణదేవుండుదా। రాచాఁ
స్థితిఁజెందదచ్చరణకల్పాంకురముల్ మౌళిపై। దాచంగల్గిన వారిఁ జూ
నయంతందానలీలఙ్ శుభ। శ్రీచాతుర్యముతోవరించు జయలక్ష్మీకన్యప్రా
కృతిఙ్। ... ...

తా॥ కవి - తానారంభించిన గ్రంథమునిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱుటకొఱ
ఈశ్లోకముచేతమంగళమునాచరించుచున్నాడు. అదియెట్లన్నను - తనకుస
షయమందునుపయోగింపదగినవిద్యను గలుగఁజేసిన చింతామణియను మం
మును - కేవలవిషయ ప్రవణుఁడగుతన్ను భగవద్విషయమందు బ్రవర్తింప
సినచింతామణియను వేశ్యయు - భగవత్సాక్షాత్కార సాధనమగునుపదేశ
బునొసంగి తనకోరికలనన్ని యీడేర్చినసోమగిరియను నాచార్యుండును స
చారాను గ్రహముపడసిన తనయొక్కహృదయంబున వసించినసత్కార్యము
బ్రవర్తింపజేయుటంబట్టియుదుష్కార్యములనివర్తింపజేయుటం బట్టియుఁ
మగురుండై సకలజనులచేతను పాసింపదగిన బ్రహ్మముదా నేయనుటకునిరూ
కంబులైనట్టి జ్ఞానవీర్యవైరాగ్యైశ్వర్యయశశ్శ్రీలను షడ్గుణంబులుంగలిగిఁ
స్మదాదిదీనులుజీవించుటకుమూలమైనసౌలభ్యంబను మహాగుణంబునకుసూచ
మైనశిఖిపింఛాద్యలంకారములతోడంగూడి గోపవేషముతోడవిలసిల్లు శ్రీకృ
మూర్తియు - సర్వోత్కృష్టులైవర్తింతురుగాకయని వారియందలిప్రేమాతి
యముచేవచించుటవలననిదియాశీస్సునుమంగళమాయెను - కల్పతరుపల్లవము
లెసకలార్థములనివ్వజాలినట్టివారిపాదములను - జయలక్ష్మితనంతగోరివరిం
చున్నదిఅనగా ఆపాదములనుపాసించువారికిసర్వకార్యములయందుజయమ
గలుగుననిముఖ్యతాత్పర్యము - ఇదియునుంగాక ఈశ్లోకమందు ఉత్తరార్థప
ములసారస్యముచేతలోకమందు చక్రవర్తిభూషణములు గలపురుషులయందు
న్యకలాశపడునట్లుగా నీజయలక్ష్మియను కన్యపల్లవములనుశిరోభూషణము
గలవారలయందు నభిలషించెననియుతాత్పర్యము - ఈలాగుననీ శ్లోకమంద
గాని తక్కినశ్లోకములయందుగానితరుచుగా దాత్పర్యవర్ణనముసేయదగున
అయినను గ్రంథవిస్తరభీతిచేత - బాలురకుదురూహామగుననుభీతిచేతనునిష్కృ
ష్టతాత్పర్యమే చెప్పంబూనితిమి ఇదియుఁగాక కొందఱు ఈశ్లోకమందుమ
కొన్నియర్థములవర్ణనము జేయుచున్నారు అయితేఅదిక్లిష్టకల్పనముగాన
పేక్షింపంబడియె. ... ...

శ్లో॥ అస్తస్వస్తరుణీకరాగ్రవిగళత్కల్పప్రసూనాప్లుతం । వస్తుప్రస్తుతవేణునాదలహరీ నిర్వాణనిర్వ్యాకులం । స్రస్తస్రస్తనిరుద్ధనీవివిలసద్గోపీసహస్రావృతం । హస్తన్యస్తనదాపవర్గమఖిలోదారంకిశోరాకృతి॥ ... ౨

టీక॥ ప్రస్తుత-కులం. ప్రస్తుత- కొనియాడబడిన వేణు - పిల్లనగ్రోవియొక్క - నాద-ధ్వనియొక్క - లహరీ- ప్రవాహముచేనయిన-నిర్వాణ-సుఖముచేతను- నిర్వ్యాకులం - నిశ్చలమైన - స్వస్తరు - తం - స్వస్తరుణీ- దేవతా స్త్రీలయొక్క - కరాగ్ర - చేతికొనలనుండి - విగళత్ - జాఱుచున్న - కల్పప్రసూన- కల్పవృక్షపుష్పములచేత- ఆప్లుతం - వ్యాపింపబడినట్టి- స్రస్త- వృతమ్ - స్రస్త స్రస్త- అడుగడుగుకుజాఱుచున్నవానితోసమానమగుచు - నిరుద్ధ- నిరోధింపబడిన- నీవి- పోకముళ్లచే - విలసత్- ప్రకాశించుచున్నట్టి- గోపీ- గోపికలయొక్క - సహస్ర - వేలచేత- ఆవృతమ్- చుట్టుకోబడినట్టి హస్తన్యస్తనతాపవర్గమ్ - హస్త - చేతిలో-న్యస్త- ఉంచబడిన-నత- శరణాగతులయొక్క -అపవర్గమ్- మోక్షముగల్గినట్టి- అఖిలోదారం- అఖిల- సకలదేవతలకంటె-ఉదారం మహోదాతయయినట్టి- కిశోరాకృతి-కిశోర। బాలునియొక్క - ఆకృతి - ఆకారముగలిగిన- వస్తు। వస్తువు - అస్తి- ఉన్నది - ఈశ్లోకముచేతకవిపూర్వముగురుపూర్వకముగా ప్రార్థింపబడినదైవములేదను వాగలనుధిక్కరించి శ్రీకృష్ణరూపంబై బ్రహ్మమువిలసిల్లుచున్నదియని చెప్పినందున వస్తునిర్దేశమంగళంబునాచరించినవాడాయెను. ... ... ❖

శా॥ కోకల్జాలంగంగేలంబూనిగుములై గోపాంగనల్గాల్వనా । ళీకాస్యల్దివినుండికల్పసుమమ్ముల్నిండారవర్షింపంగా । పోఁకన్వేణు వినోదనాదలహరిం జొక్కించుచుం జొక్కుచున్ । శ్రీకైశోరముఁబూనుదేవుని నతశ్రీముక్తిదుం గొల్చెదన్॥ ౨

తా॥ సకలవ్యామోహకమయిన వేణుగానముజేయుచు ఆనాదవైఖరిచే తానునానంద నిర్భరుండయి ఆకాశమందు ప్రేమపరవశలైదేవస్త్రీలుకల్పకకుసుమములనువర్షింపఁగాగోపికలు కామాతిశయము చేవీడెడిపోకముళ్లను చేతులనడచిపట్టుకొని చుట్టుకొని యుండనీలాగున జగమును తన చరణారవిందప్రవణముజేసి అపవర్గమునిచ్చుట వలనసకల దేవతా శ్రేష్ఠుఁడయి సకలాశ్రయణీయత్వహేతువగు సౌలభ్యంబునకునిరూపకం బగుబాలభావంబుచేవిలసిల్లుచుపరత్వముచేనిట్టిదియని నిరూపింపగూడక కేవలవస్తువనిమాత్రముచెప్ప

దగినశ్రీకృష్ణరూపబ్రహ్మంబుగ్రేపల్లెయందున్నదియనుట॥ స్మృతి ॥ ఏవంవి స్తదేహస్య । ధ్యాయేత్కృష్ణంహృదంబుజే॥కళాయకుసుమశ్యామమం రుహానిభేక్షణం । వేణుగానరతం దేవంబర్హిబర్హావతంసకం । దివ్యపీతాం ధరంపూర్ణచన్ద్రనిభాననం। వక్షస్యస్తమాలపుష్పైశ్చశోభితంవనమాలయ నేత్రోత్పలైశ్చగోపీనామర్చితం సున్దరాకృతిం । హారకేయూరమకుటకుండ దరబన్ధనైః । విరాజమానంశ్రీవత్సకౌస్తుభోద్భాసితోరసం। గోపాంగనా రివృతంమూలేకల్పతరోఃస్థితం । హేమపీఠేసువిమలేసర్వరత్నోపశోభితే । క్మిణీసత్యభామాఖ్యాంపార్శ్వస్థాభ్యాంవిరాజితే । గోపాలైర్గోసమూ శ్చవత్సైస్తైర్వరమత్సరైః । ఆవృతందేవతాబృందైఃపుష్పవృష్టికరైర్దివి। వే నాదసమాకృష్టచిత్తవృత్తిభిరర్చితం । దివ్యేనవేణునాదేన నయస్తంస్వవశ గత్ । ఏవంగోపాంగనానాథంధ్యాత్వాహృదయపంకజే।సమాహితమ భూత్వాజపేన్మన్త్రమనుత్తమమ్॥ ... ...

శ్లో॥ చాతుర్యైకనిధానసీమచపలాపాంగచ్ఛటామన్థరం । లావణ్యా త్రవీచిలాలితదృశంలక్ష్మీకటాక్షాదృతం । కాళిన్దీపులినాఙ్గణప్రణయినఙ్కా వతారాఙ్కురంబాలంనీలమమీవయంమధురిమస్వారాజ్యమారాధ్నుమః॥

టీ॥ చాతుర్యైకన్థరం - చాతుర్య - చమత్కారమునకు - ఏక - అద్వితీయ యిన । నిధాన - నిక్షేపముయొక్క - సీమ। మేరలయినట్టి- చపల । చంచల లైన- అపాంగ।కడగన్నులయొక్క - ఛటా।సమూహముచే-మన్థరం-భార గలిగినవాడగులావణ్యా- దృశం। లావణ్యా- ముత్యపుతేటవంటికాంతియను- మృత- అమృతము యొక్క - వీచి- అలలచేత-లాలిత-కొనియాడబడిన- దృ చూపుగలవాఁడగు - లక్ష్మీకటాక్షాదృతం - లక్ష్మీ- శ్రీమహాలక్ష్మియొక్క -క క్ష- కడగంటిచూపులచే - ఆదృతం- ఆదరింపఁబడినవాఁడగు- కాళిందీపులి ఙ్గణప్రణయినం- కాళిందీ । యమునానదియొక్క - పులిన - ఇసుకదిన్నెల క్క - అంగణ- ప్రదేశములయందు- ప్రణయినం- ప్రేమగలవాఁడగు-కా వతారాంకురం- కామ। మన్మథునియొక్క - అవతార- అవతారమునకు- కురం - మొలకయయినవాఁడగు।మధురిమస్వారాజ్యం - మధురిమ- సౌం మునకు- స్వారాజ్యం - స్వర్గరాజ్యమువలె నతిశయాస్పదుండయిన వాఁడ నీలల- నీలవర్ణుడునగు- బాలం- చిన్నవానిని- అమీ - ఈసంసారులగు- వయ మేము- ఆరాధ్నుమః- ఆరాధింతుముగాక-

శా॥ బాలున్మంజులతాలవాలచపలాపాంగోల్లసల్లీలునిం । గాళిందీ పులినాంగణప్రణయిశృంగారైకఖేలుఁ శుభ । శ్రీలోలుం గరుణావలోకనసుధాశీలున్నీలప్రభా । జాలుంగొల్చెదరామణీయకరసస్వారాజ్యపాలున్మదిఁ॥ ◆

తా॥ పూర్వంబుకలదనిప్రతిపాదించినబ్రహ్మమగు శ్రీకృష్ణుఁడను బాలుఁడే సంసారనివృత్తికాములకుపాస్యుఁడుగనుకవానినారాధించెదము. వాఁడుయెట్టివాఁడంటె. దీనికతిశయించినచాతుర్యములేదనిచెప్పదగిన॥చాతుర్యముతో చంచలించుచున్నకడగన్నులునునిగనిగమెఱయు -. తళుక్కురనుచూపులును గలిగి యమునాపులినములో కామోద్రేకముగలుగునట్టుగా. నీలమణివన్నెతోవఱలుచు - శ్రీదేవిచేఁ బ్రేమతోవిలోకితుండై దర్శనమాత్రంబున సకలజనులకు విశ్వాసంబుబుట్టించునట్టి సౌందర్యాతిశయంబును బాల్యంబునుంబూనియుండువాఁడనుట. ... ... ◆

శ్లో॥ బర్హోత్తంసవిలాసికుంతలభరం మాధుర్యమగ్నాననం ప్రోన్మీలన్నవయౌవనంప్రవిలసద్వేణుప్రణాదామృతమ్ । ఆపీన స్తనకుట్మలాభిరభితో గోపీభిరారాధితఁజ్యోతిశ్చేతసినశ్చకాస్తిజగతామేకాభిరామాద్భుతమ్॥ ౪

టీక॥ బర్హోత్తంసవిలాసికుంతలభరం - బర్హ- శిఖిపింఛములను - ఉత్తంస- శిరోభూషణములచేత - విలాసి - ప్రకాశించుచున్నట్టి- కుంతల- ముంగురులయొక్క - భరం- భారముగలిగినట్టి-మాధుర్య- సౌందర్యవిశేషమందు- మగ్న- మునిగిన- ఆననం- ముఖముగలిగిన - ప్రోన్మీలన్నవయౌవనమ్ - ప్రోన్మీలత్- వర్ధిల్లుచున్న - నవ- నూతనమైన- యౌవనం - యౌవనముగలిగిన-ప్రవిలసద్వేణుప్రణాదామృతం- ప్రవిలసత్- మిక్కిలివిలసిల్లుచున్నట్టి- వేణు- వేణువుయొక్క - ప్రణాద- ధ్వనియను- అమృతం- అమృతముగలిగిన- ఆపీనస్తనకుట్మలాభిః- ఆపీన - పొంగిన - స్తనకుట్మలాభిః- మొగ్గవంటిస్తనములుగల- గోపీభిః-గోపికలచేత- అభితః- నలుప్రక్కలను- ఆరాధితం- ఉపచారముచేయఁబడిన - జగతాం - లోకములకు- ఏకాభిరామాద్భుతం- ఏక- అద్వితీయమయిన- అభిరామ- సుందరవస్తువుగావున- అద్భుతం- ఆశ్చర్యకరమైన- జ్యోతిః- తేజస్సు- నః- మాయొక్క - చేతసి - చిత్తమందు- చకాస్తి- ప్రకాశించుచున్నది- ◆

ఉ॥ చక్కనిముద్దునెమ్మొగము చందమునందపు మందహాసముం । జొక్కులు జవ్వనంబుసిగఁజుట్టినబర్హమువేణుగానము । న్నెక్కొనఁజొక్కిగోపికలునిండుతమిఁగుచకుట్మలాలిచేన్నొక్కుచుగారవించినమనోహరతేజముఁబొల్చెనామదిఁ॥

తా॥ కవిపూర్వశ్లోకముచేనారాధింపఁగోరినదేవుండు - ధ్యానరూప
మునారాధనంబుచేయహృదయంబునసాక్షాత్కరించినప్రకారంబుననుసం
ధించుచున్నాఁడు. శిఖిపింఛాలంకృతంబైన కేశభారముతోడ సౌందర్యపూర్ణం
మొగముతోడ ప్రతిక్షణవిలక్షణమయినయౌవనముతోడంగూడి అమృతము
నత్యంతమధురముగా వేణుగానము జేయ. తదాకారరసంబునం బొడముకా
ముచేనొప్పెడి స్తనములతో గోపికలుచుట్టుకొనితమకోరికెలు నెఱవేర్చుకొ
వహారములు సేయగా లోకంబాశ్చర్యమగ్నంబగునట్లు మనోహరుండయి
వంతుండు తేజోరాశిగాఁదోచెననుట. ... ...

శ్లో॥ మధురతరస్మితామృతవిముగ్ధముఖామ్బురుహమ్మదశిఖిపిఞ్ఛలాం
తమనోజ్ఞ కచప్రచయమ్। విషయవిషామిషగ్రసనగృధ్నునిచేతసిమే విపులవి
చనంకిమపి ధామచకాస్తిచిరమ్॥ ... ...

టీక॥ మధుర - రుహం. మధురతర. అత్యంతమనోహరమయినట్టి. స్మి
చిఱునవ్వను. అమృత. అమృతముచేత. విముగ్ధ - మిక్కిలిసుందరమయిన.
ఖామ్బురుహం. కమలమువంటిముఖముగలిగిన - మదశిఖిపిఞ్ఛలాఞ్ఛితమ
జ్ఞకచప్రచయం. మద. మదముగలిగిన. శిఖి. నెమలియొక్క - పిఞ్ఛ. బర్హ
చేత. లాఞ్ఛిత - గురుతుగలదిగా జేయబడిన - మనోజ్ఞ। మనోరంజకంబైన
చప్రచయమ్. కేశపాశముగలిగిన. విపులవిలోచనం - విపుల. విశాలములై
విలోచనం. నేత్రములుగలిగిన. కిమపి. అనిర్వచనీయమయిన. ధామ. తేజః
విషయవిషామిషగ్రసనగృధ్ను. విషయ. శబ్దాదివిషయములనెడి. విష। విష
గలసిన. అమిష। మాంసముయొక్క - గ్రసన। మ్రింగుటయందు. గృధ్నుని
శపడియున్న. మే। నాయొక్క - చేతసి। హృదయమందు. చిరం। చిరకాల
గా। చకాస్తి। ప్రకాశించుచున్నది. ... ...

చ॥ వదలకసహ్యామౌవిషయవాంఛకులోనయిసంచరించునా। మదిశిఖి
ఛభూషణసమంచితకుంతలభవ్యవేషముక్। మృదుమధురస్మితామృతసమృద్ధ
ఖాబ్జములోలదృష్టులింపొదవినదివ్యతేజమునమున్నతినున్నదినిత్యసిద్ధమై॥

తా॥ సుఖమునకుంబోలే దుఃఖమునకు గారణములగుటవలన విషము
గూడిన మాంసముతోసమానంబులగు శబ్దాదివిషయంబుల నింద్రియముల
ఘనందగులుపడిన నాదుహృదయమందు విలక్షణములయిన యప్రాకృత
యములకాస్పదమయిన భగవంతునిదివ్యమూర్తినాదుభాగ్యవశమున దోచ
న్నది. తన్మూర్తిమెట్టిదియంటే సేవించువారిచిత్తమురంజిల్లంజేయుదరస్మి

ుగలమొగంబుతో - పలువన్నెలుగల నెమలిపురిచేత నలంకరింపబడిననల్లనిశు
ఁలతో - మోమంతయునెఱయంబొలసి మెఱయుకన్నులతోఁ డంగూడి - యిట్టిది
యిట్టిదియనినిరూపింపగూడనిపొలుపుమీఱిన తేజోమయము విలసిల్లుచున్నది
యనుట - ఇచ్చటకొన్నివిశేషణములుపూర్వోక్తములయిననుభక్తిపారవశ్యము
చేత వేలువేలుగాఁ జెప్పుటచేతఁ బౌనరుక్త్యశంకకు అవకాశఁబులేదు.

శ్లో॥ ముకుళాయమాననయనాంబుజం విభోర్మురళీనినాదమకరందనిర్భరమ్।
ముకురాయమాణ మృదుగండమండలం ముఖపంకజం మనసి మే విజృంభతామ్॥

టీక॥ ముకుళాయమాననయనాంబుజమ్ - ముకుళాయమాన- మోడ్చిన
మొగ్గ - అనగా ముకుళించినవానివలెనాచరించుచున్న - నయనాంబుజం- తా
మరలవంటికన్నులుగలిగిన - మురళీనినాదమకరందనిర్భరమ్ - మురళీ - వేణు
వుయొక్క - నినాద - ధ్వనియనియెడి - మకరంద - తేనెచేత - నిర్భరం-సంపూ
ర్ణమయిన- ముకురాయమాణమృదుగండమండలం - ముకురాయమాణ- అద్దము
వలెనాచరించుచున్న- మృదు - మెత్తనయిన - గండమండలం - చెక్కిలితావులు
గలిగిన - విభోః- శ్రీకృష్ణదేవునియొక్క - ముఖపంకజం- మోముదామర-మే॥
నాయొక్క - మనసి। హృదయమందు - విజృంభతాం- ప్రకాశించుగాత॥ ✦

మ॥ మురళీనాదమరందబిందులహరీ మోదంబుచేలోచనాం। బురుహం
బుల్మకుళింపనోష్ఠమణి సొంపుల్మీఱ నాదర్శభా। సురగండ స్థలియొప్పప్రస్త
వకునస్తోమంబు ఫాలంబుపై। మురుపుల్సూపఁ జెలంగు కృష్ణవదనాంభోజం
బుభావించెదన్॥ ౬

తా॥ ముందుప్రకాశించినవస్తువుమఱియు బ్రకాశించుగాకయని ప్రార్థిం
చుచున్నాఁడు। వేణుగానముచేయునపుడు తామరరేకులవంటికన్నులుకొంచె
ముమూసికొని వేణువునూదుటచేతనద్దమువలెనున్నగా మెఱయుచున్న చె
క్కిళ్లతోఁగూడిమకరందమువంటి దివ్యధ్వనిగలిగిన శ్రీకృష్ణునిముఖారవిందము
నాహృదయంబునందోచుచున్నదనుట. ... ... ✦

శ్లో॥ కమనీయకిశోరముగ్ధమూర్తేః కలవేణుక్వణితాదృతాననేన్దోః। మమ
వాచివిజృంభతాంమురారేర్మధురిమ్ణఃకణికాపికాపి॥ ... ౭

టీక॥ కమనీయకిశోరముగ్ధమూర్తేః - కమనీయ- ఇచ్చగింపఁదగినట్టి - కిశో
ర - బాల్యముతోఁగూడిన - ముగ్ధ - సుందరమైన - మూర్తేః- దేహముగలిగిన- క
లవేణుక్వణితాదృతాననేన్దోః- కల - అవ్యక్తమధురమైన - వేణుక్వణిత వేణు

ధ్వనిచేత- ఆదృత - ఆదరింపఁబడిన- ఆననేన్దోః - చంద్రునివంటిముఖముగలి
న- మురారేః- శ్రీకృష్ణునియొక్క - మధురిమః- సౌందర్యముయొక్క - కాపి
పి- అతిసూక్ష్మమైన- కణికాపి- లేశమైనను- మమ- నాయొక్క - వాచి-వాక్కు
నందు-విజృంభతాం-ప్రకాశించుగాక- ... ...

మ॥ కలవేణుక్వణితాదృతాననమురాకాచంద్ర సాంద్రద్యుతిక్ । దిలకింప
గమనీయ ముగ్ధశిశుమూర్తిస్ఫూర్తివర్తిల్లును । త్పలపత్త్రోజ్జ్వల నీలవర్ణుగుణస
ద్ధామాధురీసాధురీ । తులలోనించుకయైననావచనసందోహంబులన్దెందెడిక్

తా ॥ ఎల్లవారును మాటిమాటికిఁ జూడనాశపడునట్టి చక్కదనమును
బాల్యమునుంగల దివ్యదేహముగలవాఁడై చంద్రునివంటిముఖమందు అమృ
తమువంటి వేణునాదమువిలసిల్లుచున్నట్టి కృష్ణునియొక్క తాత్కాలికవిలక్షణ
సౌందర్యమను తేనెయొక్కచిన్నబిందువైనను నానాలికయందుపడుగాక అ
గాఆసౌందర్యమందుఇంచుకంతైననేనువర్ణింతుగాకయనుట- ...

శ్లో ॥ మదశిఖణ్డిశిఖణ్డవిభూషణం మదనమన్థరముగ్ధముఖామ్బుజం । వ్రజ
వధూనయనాఞ్చలవఞ్చితంవిజయతాంమమవాఙ్మయజీవితం॥

టీక॥ మదనమంథరముగ్ధముఖామ్బుజం - మదన- మన్మథునిచేత - మంథర
మాంద్యముగలిగిన - ముగ్ధ - సుందరమైనట్టి - ముఖామ్బుజం - ముఖకమలము
లిగిన- వ్రజవధూనయనాఞ్చలవఞ్చితం-వ్రజవధూ- గోపికలయొక్క - నయన
కన్నులయొక్క - అంచల- కొనలచేత-వఞ్చితం-వంచింపఁబడిన- మదశిఖణ్డి
ఖణ్డవిభూషణం-మదశిఖణ్డి-మదముగలనెమలియొక్క। శిఖణ్డ పింఛమును-విభూ
షణం-భూషణముగలిగినవస్తువు-మమ-నాయొక్క- వాఙ్మయజీవితం-వాఙ్మయ
కవితకు- జీవితం- జీవనమయి- విజయతాం- సర్వోత్కర్షముగానుండుగాక-

ఉ॥ చక్కనిముద్దుమోముసుమసాయకుచొక్కులధిక్కరింపఁగాఁ। జొక్కు
పునెమ్మిబోదనును సోఁగరసంబు శిరంబునందుఁబెం । పెక్క వ్రజాంగనాజన
రీక్షణవంచితమైననాదుస । మ్యక్కృతవాక్య జీవితమజాండ కటాహమునిం
యుండెడిక్॥ ... ...

తా॥ మన్మథావేశముచేతవిలాసముబొందిమనోహరమైనముఖముతోఁగూ
డిగోపికలకడకంటిచూపులచే - తద్వశమయితిరుగుచున్నట్టి శిఖిపింఛభూషణవ
గువస్తువు- అనఁగా- శ్రీకృష్ణుండునాకవిత్వమునకుజీవనమయి - అనఁగానా
తస్తుతింపఁబడువాఁడై - వర్ధిల్లుగాకయనుట॥ ... ...

శ్లో॥ పల్లవారుణపాణిపఙ్కజసంగివేణురవాకులం । ఫుల్లపాటలపాటలీపరివాదిపాదసరోరుహం। ఉల్లసన్మధురాధరద్యుతిమఞ్జరీసరసాననం । వల్లవీకుచకుమ్భకుంకుమపంకిలంప్రభుమాశ్రయే॥ ౯

టీ॥ పల్లవారుణపాణిపంకజసంగివేణురవాకులం - పల్లవ - చిగుళ్లవలె- అరుణ- యెఱ్ఱనైన- పాణి- హస్తములనియెడి- పంకజ- కమలములతో- సంగి- చేరియున్న- వేణు- వేణువుయొక్క - రవ- నాదమందు- ఆకులం- అసక్తిగలిగిన- ఫుల్లపాటలపాటలీపరివాదిపాదసరోరుహం- ఫుల్ల- వికసించిన- పాటల- కలుగొట్టుపూవుయొక్క - పాటలీ- ఎఱుపును- పరివాది - దూషించుచున్న- పాద- పాదములనియెడి- సరోరుహం- తామరలుగలిగిన. ఉల్లసన్మధురాధరద్యుతిమంజరీసరసాననం- ఉల్లసత్- ప్రకాశించుచున్నట్టి- మధుర- మాధుర్యముగల- అధర- మోవియొక్క -మంజరీ- సమూహముచేత- సరస- సరసమైన-ఆననం-ముఖముగలిగిన - వల్లవీకుచకుంభకుంకుమపఙ్కిలం- వల్లవీ - గోపికలయొక్క - కుచకుంభ- కుంభములవంటిస్తనములయొక్క -కుఙ్కుమ-కుంకుమచేత- పఙ్కిలం- మలినమయిన- ప్రభుం- ప్రభువైనకృష్ణుని- ఆశ్రయే- సేవించుచున్నాను- ❁

ఉ॥ పల్లవకోమలంబయినపాణితలంబునఁ దేనెమోవిరం। జిల్లెడుమోముఁదమ్మిపయిఁ జేర్చినవేణువుమ్రోయఁ జొక్కుచు। న్వల్లవకామినీజనఘనస్తనకుంకుమపంకభాసియౌ। వేల్లితపాటలారుణసరోజపదాబ్జువిభుందలంచెదన్॥ ❁

తా॥ కలుగొట్టుచిగురులవంటిపాదములతోఁ గలిగి వేణువునుచిగురువంటిచేతులచేపట్టివాయించునప్పుడుపువ్వుగుత్తువలెమెఱయుమోవికాంతులుముఖమందుప్రసరింపఁగా నిట్టిసొంపుఁజూచికాముప్రేమపరవశలై గోపికలుఆలింగనముసేయవారిచన్నులయందుండెడికుంకుమపంకము మేనెల్లవ్యాపించివిలసిల్లు నాశ్రితరక్షణసమర్థుఁడైనట్టికృష్ణునియాశ్రయించెదననుట - ఇదిగాకనీనాలుగువిశేషణములచేతను వేణుగానము జేయునట్టిసమయంబును భగవంతుఁడుయెఱ్ఱనిపువ్వులుపూచినట్లని ప్రమానువలెతోఁచెనని యుదాత్త్వస్యమవుచున్నది- .. ❁

శ్లో॥ అపాంగరేఖాభిరభగ్నురాభిరనంగలేఖారసరఞ్జితాభిః। అనుక్షణం వల్లవసుందరీభిరభ్యర్చ్యమానం విభుమాశ్రయామః॥ ... ... ❁

టీ॥ వల్లవసుందరీభిః - గోపస్త్రీలచేత- అనంగలేఖారసరఞ్జితాభిః- అనంగ- మన్మథునియొక్క - లేఖా - పత్రికలయొక్క - రస - రసభూతమైన సామర్థ్యముచేత - రంజితాభిః- ప్రకాశింపఁజేయఁబడినట్టి- అభగ్నురాభిః - దీర్ఘములైనట్టి - అపాంగరేఖాభిః - కడకంటి చూపుల పఙ్క్తులచేత- అనుక్షణం-

మాటిమాటికి - అభ్యర్చ్యమానం - పూజింపబడుచున్న - విభుం - విభుడైన కృష్ణుని. ఆశ్రయామః. ఆశ్రయించుచున్నాము. ... ... ◈

ఉ॥ ఇంచుకయైనఁజాలునని యెంచక వ్రేయలమించుబోండ్లగ్రా। మ్మించుల మించులీనెడునమేయమనోభవమాధురీరసా। దంచితచారుచంచల దృగంచల ధారలసారెపూజఁగా।వించఁగఁ జెల్వమీఱు విభు వేణునినాదవినోదుఁగొల్చెదన్

తా॥ వేణుగానావసరమందు గోపస్త్రీలు కామాతిశయముచే కడకన్నుల తోఁ జూచునట్టిసర్వలోకేశ్వరుఁడయిన. శ్రీకృష్ణస్వామినాశ్రయించెదము. ఆక్రే గంటిచూపులెట్టివన్నను- మన్మథుఁడు పంపించినచీకటివలె కామోద్రేకము గలుగఁజేయునట్టిసామర్థ్యముతోఁ గూడిదీర్ఘకమ్ములై వెలుగుచున్న వియనుట. వీనిచే నర్చింపఁబడుచున్న విభునిఅనఁగా అట్లుచూచుటయు భగవంతునికారాధనమానని తాత్పర్యమవుచున్నది. ... ... ◈

శ్లో॥ హృదయేమమహృద్యవిభ్రమాణాంహృదయంహర్ష విశాలలోలనేత్రం। తరుణంవ్రజబాలసుందరీణాంతరళంకిఞ్చనధామసన్నిధత్తాం॥ ◈

టీ॥ తరుణం- యౌవనముతోఁగూడినదిగనుకనె - తరళం - చంచలమైనట్టి. హర్షవిశాలలోలనేత్రం- హర్ష - సంతోషముచేత- విశాల- వెడల్పులైనట్టి-లోల- చంచలములైన- నేత్రం- నేత్రములుగలయట్టి- హృద్యవిభ్రమాణాం హృద్య-మనోహరములైన- విభ్రమాణాం- విలాసములుగల- వ్రజబాలసుందరీణాం- వ్రజ- వ్రేపల్లెయందుండిన- బాల- లేప్రాయముగల- సుందరీణాం- స్త్రీలయొక్క - హృదయం- హృదయమందున్న-కించన- చెప్పనలవిగాని- ధామ- తేజము- మమ- నాయొక్క -హృదయే- చిత్తమందు- సన్నిధత్తాం-ఉండుగాక.

ఉ॥ మంజువిలాసవిభ్రమసమాశ్రయమువ్వ్రజభామినీమనో। రంజకయౌవనాకరము రాజితహర్షవిలాసదృక్ప్రభా। పుంజముపింఛభూషణవిభూషిత ధామము నెమ్మినామనః। కంజనివాసమైమనుచుఁగావుతసత్కరుణాధురీణమై॥ ౧౧

తా॥ లేజవ్వనంబుగల్గియుండుగావున చపలంబై సంతోషంబుచే వెడలుపగుకన్నుదోయిగలిగిమనోహరంబులగు- విలాసంబులుగల లేప్రాయంపుగోపికల హృదయంబుల వెలుంగుచునిట్టిదియనియెఱుంగరాకయుండునొక తేజంబు నామనంబున వెలయుగాకయనుట. ... ... ◈

శ్లో॥ నిఖిలభువనలక్ష్మీనిత్యలీలాస్పదాభ్యాం కమలవిపినవీథీగర్వసర్వంకషాభ్యాం। ప్రణమదభయదానప్రౌఢిగాఢోద్ధతాభ్యాం కిమపి వహతు చేతః కృష్ణపాదాంబుజాభ్యాం॥ ౧౨

టీ॥ నిఖిలభువనలక్ష్మీనిత్యలీలాస్పదాభ్యాం.నిఖిల- సమస్తమైన- భువన- లోకములయందలి- లక్ష్మీ- కాంత్యధిదేవతకు- నిత్య-నిరంతరమును- లీలాస్పదాభ్యాం-విహారస్థానములైనట్టివియు- కమలవిపినవీధీగర్వసర్వంకషాభ్యాం- కమలవిపిన- పద్మవనములయొక్క - వీధీ - సమూహముయొక్క -గర్వఅహంకారముయొక్క - సర్వంకషాభ్యాం- నిర్మూలకములైనట్టివియు- ప్రణమదభయదానప్రౌఢిగాఢోద్ధతాభ్యాం-ప్రణమత్- నమ్రులైనవారలకు-అభయదాన- అభయంబు నిచ్చుట చేతనైన- ప్రౌఢి-ఆధిక్యముచేత - గాఢ- దట్టమౌనట్టుగాను-ఉద్ధతాభ్యాం- అతిశయించిన- కృష్ణపాదాంబుజాభ్యాం- కృష్ణ- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - పాదాంబుజాభ్యాం- పాదకమలములవల్లను - మమ - నాయొక్క - చేతః-చిత్తము- కిమపి- చెప్పనలవిగానిసంతోషమును- వహతు- వహించుగాక-

మ॥ లలితాశేషదిశాధినాధనగరీలక్ష్మీవిలాసాస్పదం। బులునీరేరుహగర్వసర్వవిభవప్రోన్మూలనశ్రీపదం। బులువందారుమనోరథార్థఘటనాపూర్ణానుకంపాస్పదం। బులుశ్రీకృష్ణపదంబులూనిమనమామోదంబునంబొందెడున్॥ ❖

తా॥ నిఖిలలోకంబులందుండెడిశ్రీకాంతదేవతకువిహారస్థానంబులై సేవించెడివారలభయంబులుడుపంజాలితామరపువ్వులందెగడుచున్న శ్రీకృష్ణునిచరణంబులవలననాచిత్తంబుసెప్పనలవిగానిసంతసంబునొందుంగాతయనుట- ❖

శ్లో॥ ప్రణయపరిణతాభ్యాంశ్రీభరాలంబనాభ్యాంప్రతిపదలలితాభ్యాంప్రత్యహంనూతనాభ్యాం। ప్రతిముహురధికాభ్యాంప్రస్నువల్లోచనాభ్యాంప్రభవతుహృదయేనఃప్రాణనాథఃకిశోరః॥ ౧౩

టీ॥ ప్రణయపరిణతాభ్యాం- స్నేహమయములైనట్టి- ప్రాభవాలంబనాభ్యాం- ప్రాభవ- ప్రభుత్వమునకు- ఆలంబనాభ్యాం- ఆశ్రయములైనట్టి- ప్రతిపదలలితాభ్యాం-ప్రతిపద- ప్రతిక్షణమును- లలితాభ్యాం- సుందరములైనట్టి- ప్రత్యహం- ప్రతిదినమును - నూతనాభ్యాం-క్రొత్తలైనట్టి-ప్రతిముహుః- మాటిమాటికి- అధికాభ్యాం- విశాలములగుచున్న - ప్రస్నువల్లోచనాభ్యాం ప్రస్నువత్- ఆశ్రితాభీష్టములవర్షించుచున్న- లోచనాభ్యాం- నేత్రములతోడ - కిశోరః - బాలుడైన- ప్రాణనాథః- ప్రాణనాథుడైనకృష్ణుడు - నః- నాయొక్క - హృదయే - చిత్తమందు- ప్రభవతు - తోచుగాక- ... ❖

చ॥ ప్రతిదినమున్విలాసరసభాసురమైనిరతంబుజూడినన్। మతిహితమైప్రభుత్వమహిమంబునదెల్లనుబట్టుగొమ్మనై। యుతులదయాకళోదితములై పిలసిల్లెడుక

న్నదోయితో। సతతముఁ బ్రాణబంధుఁడగుచక్కనిబాలుఁడుదోచు గావుత॥

తా॥ స్నేహమయములై దొరతనంబునకెల్లబట్టుగొమ్మలై దినమునుఁ గ్రొత్తలై ప్రతిక్షణమునువిలాసంబులచే నెక్కువలై యాశ్రయించినవారలకఖిలార్థంబుల నొసగుకన్నులతో బ్రాణబంధుఁడగుబాలుఁడు నామనంబునదోచుగావుతయనుట.

శ్లో॥ మాధుర్యవారిధిమదాన్ధతరఙ్గభఙ్గీశృఙ్గారసఙ్కలితశీతకిశోరవేషమ్।ఆ మన్దహాసలలితాననచన్ద్రబిమ్బ మానన్దసంప్లవమనుప్లవతాం మనో మే॥ ౧౪

టీ॥ ఆమన్దహాసలలితాననచన్ద్రబింబం- ఆమందహాస - చిఱునగవుచేత. లలిత- మనోహరమైన- ఆనన- ముఖమును- చన్ద్రబింబం-ఇందుబింబముగలయట్టి- మాధుర్యవారిధిమదాన్ధతరఙ్గభఙ్గీశృఙ్గారసఙ్కలితశీతకిశోరవేషం- మాధుర్య-సౌందర్యమను- వారిధి- సముద్రముయొక్క - మదాన్ధ- మదప్రయుక్తములయిన- తరఙ్గ-అలలయొక్క - భఙ్గీ- వఙ్కలచేతనైన- శృఙ్గార-శృంగారరసముతోడ- సఙ్కలిత - కూడినట్టి- శీత-చూచెడివారలకన్నులకుసుఖకరమైన- కిశోరవేషం- బాలునియాకృతిగల. ఆనందసంప్లవం- ఆనందస్వరూపుఁడగుకృష్ణుని. మే- నాయొక్క - మనః- మనస్సు- అనుప్లవతాం- అనుసరించుగావుత. ❁

చ॥ కందళితస్మితామృతవికాసముఖాబ్జము మాధురీఝరీ। బృందతరంగభంగినవయౌవనవిభ్రమగోపవేషమా। నందరసైకరూపమగు నందకుమారసుధాబ్ధిలోననా। డెందముదేలియాడఁగఁగడిందియఘంబను పంకమంటునే॥ ❁

తా॥ చిఱునగవుచేసొగసునెమ్మోముచందురుంగలిగి సౌందర్యంబనియెడిసముద్రమునలలచేనయిన సింగారంబుతోఁగూడి సేవించెడివారలకన్నులకుసుఖంబుఁజేయుచుబాలభావంబుచేఁ దేజరిల్లుసత్యజ్ఞానానంద స్వరూపుఁడగుశ్రీకృష్ణునినామనంబను సరించుగాకయనుట. ... ... ❁

శ్లో॥ అవ్యాజమఞ్జులముఖామ్బుజ ముగ్ధభావై రాస్వాద్యమాననిజవేణువినోదనాదం। ఆక్రీడతామరుణపాదసరోరుహాభ్యా మార్ద్రే మదీయహృదయే భువనార్ద్రమోజః॥ ౧౫

టీక॥ అవ్యాజమఞ్జులముఖాంబుజముగ్ధభావైః - అవ్యాజ- నిరుపాధికమైన- మఞ్జుల - సౌందర్యముగల - ముఖామ్బుజ- ముఖకమలముయొక్క - ముగ్ధ- సుందరమైన - భావైః- చేష్టలచేత- ఆస్వాద్యమాననిజవేణువినోదనాదమ్. ఆస్వాద్యమాన- అనుభవింపఁబడుచున్న- నిజ- స్వకీయమైన - వేణు - పిల్లనఁగ్రో

మియొక్క - వినోద- వినోదార్థమైన- నాదం- ధ్వనిగలయట్టి-భువనార్ద్రమ్- భువన- లోకములయందు - ఆర్ద్రం (చూచువారలచూపులకు) సుఖమును జేయుచున్న- ఓజః - తేజము- అరుణపాదసరోరుహాభ్యాం- అరుణ-ఎఱ్ఱనయిన-పాదసరోరుహాభ్యాం- పాదకమలములచేత- ఆర్ద్రే- ఆర్ద్రమయిన- మదీయహృదయే- మదీయ- నాసంబంధియయిన - హృదయే- చిత్తమందు - ఆక్రీడతాం- విహరించుగావుత- ... ...

మ॥ హసదవ్యాజమనోహరాననముతో సాలోలదృక్పాళితో । నసకృల్లీఢసిరూఢవేణులతతో నాతామ్రకమ్రాంఘ్రిసా । రసయుగ్మంబుననింపు సొంపులు దళర్పందాండవంబాడుచు । స్వసియించుక భువనార్ద్రతేజము మహానందంబునన్నామదిక్॥ ౧౫

తా॥ స్వతస్సిద్ధసౌందర్యంబుచేనమరియున్నముఖకమలసంబంధియైనభ్రూవిక్షేపాదిశృంగారచేష్టలచేతను సేయుచున్న వేణుగానమును మెచ్చుచునులోకంబులవారలచూపులకుసుఖముంజేయుచున్న తేజంబెఱ్ఱనగునడుగుఁదామరలచేత-భక్త్యతిశయముచేగరగుచున్ననామనంబందువిహరించుగాతయనుట.

శ్లో॥ మణినూపురవాచాలం వన్దేతచ్చరణంవిభోః । లలితానియదీయానిలక్ష్మాణివ్రజవీథిషు॥ ౧౬

టీక॥ యదీయాని- ఏపాదసంబంధులైన- లక్ష్మాణి (పద్మాంకుశాదిరేఖారూపములైన) చిహ్నములు- వ్రజవీథిషు-వ్రజ-వ్రేపల్లెయొక్క - వీథిషు-వీధులయందు- లలితాని- మనోజ్ఞములయినవో - విభోః- వ్యాపకుండైనశ్రీకృష్ణస్వామియొక్క - మణినూపురవాచాలం-మణి-పద్మరాగాదిమణులతోఁగూడిన నూపుర- కాలియందియలచేత- వాచాలం- మ్రోయుచున్న- తచ్చరణంతత్- ప్రసిద్ధమైన- చరణం- పాదమునుగూర్చి- వందే- నమస్కరించుచున్నాను-

చ॥ హలకులిశాదిలక్షణసమాహితముద్రనచంచలస్థితిక్ । వెలసిసిరింజెలంగువ్రజవీథులనూపురరత్నకింకిణీ । లలితఝుళంఝుళారవములన్నలుదిక్కులుపిక్కటిల్లగా । దలవరినావ్రవర్తిలుపదద్వయిగల్గుహరిస్భజించెదక్॥ ౧౭

తా॥ హలకులిశాంకుశాదిరేఖాలక్షణంబులచే వ్రేపల్లెయవీథుల నలంకరించుచు నందియలమ్రోఁతనలుగడలనిండంజేయుశ్రీకృష్ణునిచరణంబులుభజించెదననుట.

శ్లో॥ మమచేతసిస్ఫురతువల్లవీవిభోర్మణినూపురప్రణయిమఞ్జుశిఞ్జితం। కమలావనేచరకళిన్దకన్యకాకలహంసకణ్ఠకలకూజితాదృతమ్॥ ... ౧౮

టీక॥ కమలావనేచరకళిందకన్యాకాకలహంస కణ్ఠకలకూజితాదృతం - కమలా- లక్ష్మీదేవియొక్క - వనే- విహారవనమైనపద్మవనమందు-చర- సంచరించుచున్నయట్టి- కళిందకన్యకా- యమునానదియందుండెడి- కలహంస - హంసలయొక్క - కణ్ఠ- కంఠములయందలి- కల- అవ్యక్తమధురమగు- కూజిత- ధ్వనిచేత- ఆదృతం- ఆదరింపబడుచున్న (ఇక్కడ- అదృశంఅనిపాఠాంతరముగలదు ఈపక్షమందు-కూజితముతో-అదృశం సమమైనదియనియర్థము- ఇట్లనివ్యాఖ్యాకృద్భి(ప్రాయము) విభోః-(శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - మణినూపురప్రణయిమఞ్జుశిఞ్జితం- మణిరత్నమయములయిన- నూపుర- కాలియందియలయొక్క - ప్రణయి- స్నేహయుక్తమైనట్టి- మఞ్జు మనోజ్ఞమైన- శిఞ్జితం- ధ్వని- మమ - నాయొక్క - చేతసి-చిత్తమందు- స్ఫురతు-తోచుగాక. ... ... ❖

మ॥ దినమున్నాదుహృదంతరాళమునవర్తిల్లుంగళిందాత్మజా। వనజాళిస్థ్వహరించునంచకలరావంబున్విడంబించున। వ్వనజాతేక్షుణుపాదనూపురమణిధ్వానంబుగోపాంగనా। జనరాసోత్సవనృత్తగీతకలనా సాచివ్యధారేయమై॥

తా॥ యమునానదీకమలవనమందువిహరించునంచలయొక్క అవ్యక్తమధురములగు కంఠధ్వనులకుసమానమైన (శ్రీకృష్ణునికాలియందియల మనోజ్ఞంబగు (మోతయింపగుచు నామనంబునదోచుగావుతమనుట. ... ❖

శ్లో॥ తరుణారుణకరుణామయవిపులాయతనయనస జ్కమలాకుచకలశీభరపులకీకృతపులకమ్। మురళీరవతరళీకృతమునిమానససనలినంమమఖేలతి మదచేతసిమధురాధరమమృతమ్॥ ౧౮

టీక॥ తరుణారుణకరుణామయవిపులాయతనయనం - తరుణాయ - కొంచెముగానెఱ్ఱనైనట్టి- కరుణామయ- దయాస్వరూపములైనట్టి- విపుల- వెడలువులయినట్టి- ఆయత- పొడవులయినట్టి - నయనం- నేత్రములుంగలయట్టి- కమలాకుచకలశీభరపులకీకృతపులకం- కమలా - లక్ష్మీదేవియొక్క - కుచకలశీ - కలశములవంటి స్తనములయొక్క - భర- భారమందలి- పులకీ- గగ్గురుచేత-కృత-చేయబడిన- పులకం- గగ్గురుపాటుగలయట్టి మురళీరవతరళీకృతమునిమానససనలినం- మురళీరవ- వేణునాదముచేత- తరళీకృత- చంచలముగాజేయబడిన- ముని- మునులయొక్క - మానస- మనస్సులను-కమలం- కమలములుగలయట్టిన్ని-మధురాధరం- మధుర- మనోజ్ఞమైన- అధరం- అధరోష్ఠముగల- అమృతం-మో

క్షస్వరూపమగుశ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు- మమ- నాయొక్క - మదచేతసి- మత్తచిత్త
మందు- ఖేలతి- క్రీడించుచున్నది- ... ... ✥

మ॥ తరుణాబ్జారుణలోచనద్వయిఁ గృపాధారేయమైయొప్పఁగా। గరళ
వ్యాకుచకుంభపాళిబులకల్గన్పట్టమానీంద్ర। హృత్సరసీజంబులుసంచరించమురళీ
సంజాతగీతామృతి। స్ఫురణన్ జాల్గగఁగంజరించుహరికైశోరంబుభావించెదన్॥

తా॥ లేతయెఱ్ఱదనంబమరి వెడలుపులయినిడుపులయి కృపారసంబు గురి
యుకన్నులచేఁ దేజరిల్లి ఱంగరుకుండలంబోలినధరంబులగు మెఱుగుచన్నులుగ
నగ్పొందుపనను రాగంబు చేయుచున్నసిరింగాంచి యప్పడమెుల్క లొత్తునను
రాగంబునందోచు గగ్గురుపాటుచేనొప్పెడి నెమ్మేనుగల్గి మనోహరంబగునధ
రంబుమోక్షస్వరూపంబగు శ్రీకృష్ణాఖ్యమయినవస్తువునామదించినచిత్తంబునం
గ్రీడించుగాతయనుట- ... ... ✥

శ్లో॥ ఆముగ్ధమర్ధనయనామ్బుజచుమ్బ్యమానహర్షాకులవ్రజవధూమధురాన
నేన్దోః। ఆరబ్ధవేణురవమాదికిశోరమూర్తేరావిర్భవన్తిమమచేతసి కేపిభావాః॥

టీక॥ అర్ధనయనాంబుజచుంబమానహర్షాకులవ్రజవధూమధురాననేన్దోః-
అర్ధ- అర్ధనిమీలితములయిన- నయనాంబుజ- కమలములవంటికన్నులచేత- చుం
బమాన- చుంబనముజేయబడుచున్నట్టి- హర్ష-సంతోషముచేత- ఆకుల- వ్యా
కులమైనట్టి- వ్రజవధూ- గోపస్త్రీలయొక్క - మధుర-మనోజ్ఞమైన-ఆననేన్దోః-
ముఖచంద్రుడుగలిగిన- ఆదికిశోరమూర్తేః- బాలకృష్ణమూర్తియొక్క - కేపి-యి
ట్టివియనిచెప్పనలవిగానివి- భావాః- చేష్టలు- ఆముగ్ధమ్- అంతటనుసుందరమా
నట్టుగాను- ఆరబ్ధవేణురవం- ఆరబ్ధ- ఆరంభింపంబడిన- వేణురవం- వేణునా
దముగల్గునట్టుగాను- ఆవిర్భవన్తి-స్ఫురించుచున్నవి- ... ... ✥

మ॥ మురళీగానసుధాపయోనిధిమదిన్ బొంగన్ దరంగావళుల్దరికిన్ మీఱ తె
నన్జటీతటదుకూలంబుల్వడిన్ జాఱన। బ్బురపుంగొల్లమిటారిసీటులరమోడ్పుం
గన్నులంగాంచు బిత్తరపున్ ముద్దులగోపబాలుకు వినోదప్రౌఢి భావించెదన్॥

తా॥ వేణుగానంబునువినినయంత ననసంతోషంబుపిక్కటిలమనోజ్ఞంబుల
గుచుజందురుంబోలివెలుంగు గోపికలనెమ్మొగంబులనరమోడ్పినకన్నుదామర
లచేఁజూచుచుండుబాలకృష్ణునిచెప్పనలవిగాని మనోహరంబులయినచేష్టలునా
యందిందోచుచున్నవియనుట- ... ... ✥

శ్లో॥ కలక్వణితకఙ్కణఝఙ్కారనిరుద్ధపీతామ్బరఞ్చలప్రసృతకున్తలగ్లళితబ

ర్హభూషం విభోః । పునఃప్రసృతిచాపలమ్ప్రణయినీభుజాయన్త్రితం మమస్ఫు
రతుమానసే మదనకేళిశయ్యోత్థితమ్ ॥ ౨౦

టీక॥ కలక్వణితకంకణం. కల. అవ్యక్తమధురమైన. క్వణిత. ధ్వనిగలిగినకం
కణం. కడియములుగలయట్టి. కరనిరుద్ధపీతాంబరం. కర. హస్తముచేత. నిరు
ద్ధ. అడ్డగింపబడుచున్న. పీతాంబరం. పీతాంబరముగలయట్టి. క్రమప్రసృతకుం
తలం. క్రమ. క్రమముగాను. ప్రసృత. జాఱుచున్న. కుంతలం. కేశములుగల
యట్టి. గళితబర్హభూషణం. గళిత. వీడిన. బర్హభూషణం. పింఛభూషణముగ
లయట్టి. పునఃప్రసృతిచాపలం. పునః. తిరిగి. ప్రసృతి. జారినకేశాదులసమర్చు
టయందు. చాపలం. ఇచ్ఛావిశేషముగలయట్టి. ప్రణయినీభుజాయంత్రితం. ప్ర
ణయినీ. ప్రియురాలియొక్క. భుజా. బాహువులచేత. యంత్రితం. ఆలిం
గనముసేయబడుచున్న. విభోః. కృష్ణమూర్తియొక్క. మదనకేళిశయ్యోత్థితం
మదనకేళి. రత్యర్థమయిన. శయ్యా. శయ్యనుండి ఉత్థితం. లేచినశరీరము. మమ
నాయొక్క. మానసే. చిత్తమందు. స్ఫురతు. ప్రకాశించుగాత. ❀

చ॥ అరవిరిజాఱుకుంతలములట్టిటువీడిన పీలుదండయుం । గరవలయంబు
ఘల్లురనఁగైకొనునట్టిసువర్ణచేలముం। బరఁగఁగ నెజ్జడిగ్గుతటిఁబద్మవిలోచనఁగౌఁ
గిలించుచోఁ । దిరుగరమింపఁగాదివురుదేవునినామదినాశ్రయించెదన్ ॥ ౨౦

తా॥ అవ్యక్తమధురంబగుకడియంబులరవళిచెగనువట్టుకరంబునజాఱుచు
న్నపీతాంబరము నడ్డగించుచుక్రమంబున జాఱుచుండెడుకుంతలంబులను వీడిన
నెమలిపురిదండల నెప్పటియట్లసవరింపంబూనుచు పునారతంబుకొఱకు ప్రియు
రాలిచేఁగౌఁగిలింపంబడుచు శయ్యనుండిలేచిన శ్రీకృష్ణునిదివ్యవిగ్రహంబునా
మనంబునంబ్రకాశించుఁగాతయనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ స్తోకస్తోకనిరుధ్యమానమృదులప్రస్యందిమందస్మితప్రేమోద్భేదని
రర్గళప్రసృమరప్రవ్యక్తరోమోద్గమం । శ్రోతృశ్రోత్రమనోహరవ్రజవధూలీలా
మిథోజల్పితంమిథ్యాస్వాపముపాస్మహేభగవతః క్రీడానిమీలద్దృశః ॥ ౨౧

టీ॥ స్తోకస్తోక. కొంచెముతోపమమానట్టుగాను. నిరుధ్యమాన. నిరోధిం
పఁబడుచున్నట్టి. మృదుల. కోమలమగునట్టుగాను. ప్రస్యంది. ప్రవర్తించు
న్న. మందస్మితం. చిఱునగవుగలయట్టి. ప్రేమోద్భేదనిరర్గళప్రసృమరప్రవ
క్తరోమోద్గమం. ప్రేమ. ప్రేమయొక్క. ఉద్భేద. ఆవిర్భావముచేత. నిరర్గ
అడ్డములేనట్టుగాను. ప్రసృమర. ప్రవర్తించుచున్నయట్టి. ప్రవ్యక్త. మిక్కిలి

విశ్రుచున్న- రోమోద్గమం - గగ్గురుపాటుకలయట్టి - శ్రోతృశ్రోత్రమనోహర వ్రజవధూలీలామిథోజల్పితం- శ్రోతృ- వినువారలయొక్క - శ్రోత్ర- కర్ణములకు మనోహర- మిక్కిలివినదగిన- వ్రజవధూ గోపస్త్రీలయొక్క - లీలా-విలాసము లతోఁగూడిన- మిథోజల్పితం- అన్యోన్యవచనములుగలయట్టి - భగవతః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - క్రీడానిమీలద్దృశోః - క్రీడా - విలాసార్థమయి - నిమీలత్- మూసికొను- దృశోః- నేత్రములయొక్క - మిథ్యాస్వాపం- కపటనిద్రను- ఉపాస్మహే- ఉపాసించుచున్నాను- క్రీడానిమీలద్దృశః- అనిపాఠాంతరముఁగలదు- ఈపక్షముననీపదముభగవతః- అనుశబ్దమునకువిశేషణముఁజేయవలెను- క్రీడా- పరిహాసార్థము- నిమీలత్- మూసికొను-దృశః- నేత్రములుగల-భగవతః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - అనియన్వయము- ... ... ❖

చ॥ వలపులఁగుల్కుగోపికలవారణనొండొరుతోడనాడుమా । టలఁజెవికింపుగావినఁదొడంగితనర్చినమందహాసముల్ ।బలువడునాగిమేనుగఱుపారగనూరకకన్నుమోడ్చునన । జలరుహపత్త్రనేత్రునియసత్యపునిద్దురకేను మ్రొక్కెదన్॥

తా॥ కొంచెముతోసమమగునట్లుగానడగింపంబడుచుగోమలంబుగనుండెడిచిరునగవును-ప్రేమావిర్భావంబుచేఁబొడమియెల్లగడుఁదెలియుగగ్గురుపాటును-వినియెడివారలచెవులకింపగుగోపికలయుపాలంభవచనంబులుంగలిగివెలయునరమోడ్పుకన్నుదోయిగలశ్రీకృష్ణునికపటపునిద్దురనుపాసించుచున్నాననుట-❖

శ్లో॥ విచిత్రపత్త్రాంకురశాలిబాలాస్తనాంతరంమౌనిమనోంతరంవా । అపాస్యబృందావనపాదపాస్యముపాస్యమన్యన్నవిలోకయామః॥ ౨౨॥

టీక॥ విచిత్రపత్త్రాంకురశాలిబాలాస్తనాంతరం- విచిత్ర - నానావిధములయిన- పత్త్రాంకుర- మకరికాపత్త్రవిశేషములచేత-శాలి- ఒప్పుచున్న-బాలా-లే(బ్రాయపు) నెలతయొక్క - స్తన- చన్నులయొక్క - అంతరం-మధ్యప్రదేశమును- మౌనిమనోంతరంవా-మౌని-మునులయొక్క - మనః- మనస్సుయొక్క -అంతరం వా- మధ్యమును- బృందావనపాదపాస్యమ్-బృందావన-బృందావనమందలి- పాదప- వృక్షముయొక్క - ఆస్యం।ఉనికిపట్టును-అపాస్య-విడిచి-ఉపాస్యం-శ్రీకృష్ణునివాసస్థానమును- అన్యత్- ఇతరమును- నవిలోకయామః- చూడము-❖

చ॥ లలితవిచిత్రపత్త్రమహిళాకుచపాళిగళిందజావన । స్థలలవలీలతాగృహవితర్దికలుఁ మునిమానసాబ్జముల్ । జలరుహపత్త్ర నేత్రునివిలాస నివాసములెందుఁదక్క నే । నెలవుననైనఁగన్గొనఁగనేర్తుమెధూర్తశిఖావతంసునిన్॥ ❖

తా॥ నానావిధంబులగుమకరికాపత్రవిశేషంబులచేనొప్పలేజవ్వనంపుచేడియలకుఁ చమత్కారంబులను మానులమనంబులనుబృందావనంబు తరువులచేరువల నుండక్కతక్కిన నెలవులంకృష్ణమూర్తినిగనుఁగొననరిదియనుట.

శ్లో॥ సార్ధంసమృద్ధైరమృతాయమానైరాధ్మాయమానైర్మురళీనినాదైః। మూర్ధాభిషిక్తంమధురాకృతీనాంబాలంకదానామవిలోకయిష్యే॥

టీక॥ ఈశ్లోకంబు మొదలు నాలుగుశ్లోకములచేత మనంబునఁ దోఁచిన శ్రీకృష్ణమూర్తినిగన్నులఁగనుఁగొనఁగోరి ప్రార్థించుచున్నాఁడు. ఆధ్మాయమానైః- ముఖవాయువుచే సంపాదింపబడుచున్నట్టి- సమృద్ధైః- సంపూర్ణములైనవిగనుకనె. అమృతాయమానైః - అమృతమువలెనాచరించుచున్న - మురళీనినాదైస్సార్ధం- వేణునాదములతోఁగూడి- మధురాకృతీనాం - సుందరజనులలోపల- మూర్ధాభిషిక్తం- సార్వభౌముఁడగు - బాలం - బాలుఁడైన- శ్రీకృష్ణమూర్తిని కదానామ- ఏసమయమందు- విలోకయిష్యే- చూడఁగలను-

ఉ॥ చక్కనివారి నెల్లనెకసక్కెములాడెడుచక్కనయ్యయై। చొక్కుచు దానమానలయశోభితగానరసామృతంబున। దిక్కులఁబిక్కటిల్లమురళింబలికించెడిబాలు నెన్నఁడో। గ్రక్కునఁగాంచియెత్తుకొనికన్నులనొత్తుదుఁదత్పదాబ్జముల్॥

తా॥ వేణువునందుండు నెల్లగుణంబులచే నతిశయిల్లిన కతంబుననమృతంబువలెనాచరించుచున్నవియై ముఖమారుతంబున సంపాదింపబడియెడి వేణుధ్వనులతోడవన్నెకాండ్రకెల్లందొరయైనెలుంగు బాలుండైన శ్రీకృష్ణమూర్తినే తత్క్షణంగాంచెదననుట- ... ...

శ్లో॥ శిశిరీకురుతేకదానునశ్శిఖిపిఞ్ఛాభరణశ్శిశుర్దృశోః। యుగళంవిగళన్మధుద్రవస్మితముద్రామృదునాముఖేందునా॥ ... ... ౨౪॥

టీక॥ శిఖిపిఞ్ఛాభరణః - శిఖిపింఛ- నెమలిపురిని- ఆభరణః- భూషణముఁగలిగిన- శిశుః- బాలుఁడగుకృష్ణుఁడు. విగళన్మధుద్రవస్మితముద్రామృదునా - విగళత్ - జాఱుచున్న- మధుద్రవ- తేనియవాఁకఁగల- స్మిత- చిఱునగవుయొక్క ముద్రా- ముద్రచేత- మృదునా - కోమలమైన- ముఖేందునా - చంద్రునివంటి ముఖముతోడ। నః- మాయొక్క - దృశోః- నేత్రములయొక్క - యుగళం- ద్వంద్వమును- కదాను- ఏసమయమందు- శిశిరీకురుతే- చల్లగాజేయుచున్నాఁడు-

మ॥ తలుకుంగన్నులచూపుకోపుసుధఁజిందఁ మందహాసంబువె। న్నెలనిగ్గుల్వె

దజల్లనెమ్మి పురివన్నెల్పిన్నెమైమీఱని! ర్మలవక్త్రేందుకళావిలాసమునఁజేరన్వ
చ్చికందోయిశీ! తలముంజేయఁగనందనందనునినాత్మంగాంచుటెంకెన్నఁడో॥

తా॥ నెమలిపురిభూషణంబుగఁగలశ్రీకృష్ణమూర్తిమకరందప్రవాహంబుగ
లలేనగవుగుఱుతుచేతం గోమలంబై చందురుంబోలిన నెమ్మొగంబుతోడంగా
నుపించినాకన్నుఁగవ నెత్తఁజల్లచేయుననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ కారుణ్యకర్బురకటాక్షనిరీక్షణేన తారుణ్యసంవళితశైశవవైభవేన।ఆ
ష్ణతాభువనమద్భుతవిభ్రమేణ శ్రీకృష్ణచంద్రశిశిరీకురులోచనంమే॥ ౨౫

టీక॥ అద్భుతవిక్రమేణ - అద్భుత - గోవర్ధనోద్ధరణాదికార్యములచేతఆ
శ్చర్యభూతమైన- విభ్రమేణ- విలాసముగలదిగనుకనే- భువనం - లోకము
- ఆపుష్ణతా- పోషించుచున్నట్టి - కారుణ్యకర్బురకటాక్షనిరీక్షణేన - కారు
ణ్య- దయచేత- కర్బుర- చిత్రవర్ణముతోఁగూడిన-కటాక్ష- కడకన్నులయొక్క-
రీక్షణేన- చూపులుగల-తారుణ్యసంవళితశైశవవైభవేన-తారుణ్య-యౌవన
ముతోడ- సంవళిత-కూడుకొన్న- శైశవ-బాల్యముయొక్క - వైభవేన-సంపదచే
- శ్రీకృష్ణచంద్ర- చంద్రసదృశుఁడవైనయోశ్రీకృష్ణస్వామి- మే- నాయొక్క-
లోచనం- నేత్రమును- శిశిరీకురు- చల్లగాజేయుము- ... ... ❖

శా॥ కూడింగూడనిప్రాయపున్సొగసు పెక్కుల్మిక్కిలైపెక్కఁగా। నీడుం
జోడునులేనివీక్షణసుధావృష్టిన్ జగత్సృష్టికిన్ । దోడున్నీడగు గోకులాంబునిధి
చంద్రుంగాంతిసాంద్రుండమిన్ । జూడంజూడఁగదృక్పకోరికలుగాంచున్ సం
తానందమున్॥ ౨౫

తా॥ గోవర్ధనోద్ధరణంబు మొదలగునాశ్చర్యకరంబులగువిలాసంబులంగలిగి
గంబు నెల్లఁబోషించెడిదైకృపారసంబుచేనైనచిత్రవర్ణంబుతోఁగూడినకడకం
టిచూపులుఁగలిగిజవ్వనంబుతోడంగూడినబాల్యంబుగలిగి తేజరిల్లుదివ్యమంగళవి
గ్రహంబుచేతఓశ్రీకృష్ణస్వామినాకన్నులంగానంబుముసుట. ❖

శ్లో॥ కదావాకాళిందీకువలయదళశ్యామలతరాః కటాక్షాలక్ష్యం తేకిమపి
కరుణావీచినిచితాః । కదావాకందర్పప్రతిభటజటాచంద్రశిశిరాఃకమప్యస్తోకం
దదతిమురళీకేళినినదాః॥ ౨౬

టీక॥ కాళిందీకువలయదళశ్యామలతరాః- కాళిందీ- యమునయందలి- కు
వలయ- నల్లకలువలయొక్క - దళ- రేకులవలెను- శ్యామలతరాః- మిక్కిలిశ్యామ
వర్ణముగల- కటాక్షాః- కడకన్నులు- కిమపికరుణావీచినిచితాః- కిమపి- చెప్ప

నలవిగాని- కరుణా- దయయొక్క - వీచి- అలలచేత-నిచితాః-వ్యాపింపబడినవి యై- కదావా- ఎప్పుడు-మయా-నాచేత-లక్ష్యంతే-చూడబడుచున్నవి- కందర్ప ప్రతిభటజటాచంద్రశిశిరాః- కందర్ప- మన్మథునియొక్క - ప్రతిభట- శత్రుఁడగు హరునియొక్క - జటా- జడలయందుండెడి- చంద్ర - చంద్రునివలె - శిశిరాః ఆహ్లాదకరములగు- మురళీకేళినినదాః - మురళీ- వేణువుయొక్క - కేళీ-క్రీడార్థ మైన- నినదాః- నాదములు- కిమపి- చెప్పనలవిగాని-అంతస్తోషం-అంతఃకరణా హ్లాదమును- కదావా- ఎప్పుడు- దదతి - ఇచ్చుచున్నది- ...

ఉ॥ ఎన్నఁడొ యా యమునోత్పలసితేతరలోలదయార్ద్రదృగ్విలా। సోన్నతి నా పయిన్ నిగుడియుండుటఁ శంభుజటాటవీతటా। సన్నసుధాంశుశీతలలసన్ మురళీనినదామృతంబుచే। వెన్నుఁడు నాదు వీనులకు విందొనరింపఁ దలంచె నెన్నఁడో॥ ౨

తా॥ యమునయందలినల్లకలువరేకులకైవడినల్లనగుచు జెప్పనలవిగానికరుణాతరంగంబులనిండింపఁబడు కడకన్నులు నాచే నెన్నఁడు గానఁబడును శివుని జడయందలి చంద్రునికరణి నాహ్లాదంబునొసంగంజాలిన వేణువినోదనాదంబు లెన్నఁడు నామనంబునకుం సంతోషంబు జేయునోయనుట- ... ...

శ్లో॥ అధీరమాలోకితమార్ద్రజల్పితం గతఞ్చ గమ్భీరవిలాసమన్థరమ్। అమన్దమాలిఙ్గితమాకులోన్మదస్మితఞ్చ తే నాథ వదన్తి గోపికాః॥ ౨

టీక॥ హే నాథ- ఓ శ్రీకృష్ణస్వామి- తే - నీయొక్క - ఆలోకితం - చూచుట- అధీరం- చలనమునుగాను-గతం- నడచుటను- గంభీరవిలాసమంథరమ్-గంభీర- తెలియనశక్యమైన- విలాస- విలాసములచేత - మంథరం - మందమును- ఆర్ద్రజల్పితం- సరసంబుగామాటాడుటను- ఆకులోన్మదస్మితం-ఆకుల-వ్యాప్తమగు- ఉన్మద- మిక్కిలిమదముతోగూడిన - స్మితం - నగవునుగలదానిగా ఆలింగితం- కౌగిలించుటను- అమందం- గాఢమయినదానిగాను గోపికాః- గోపికలు- వదంతి- చెప్పుచున్నారు- ... ...

ఉ॥ అందము గుల్క నీ యలసయానము మాటల తేనెసోనమే। లైందుమ స్మితంపుసుధఁ జెందు కటాక్షము లౌర మించుకున్। విందులు గాఁగిలింతకును తియ్యటిచును గోపకాంతలా। నందముతోడఁ బల్కుదురు నాథ భవన్మహి సుభావమున్॥ ... ...

తా॥ ఓ శ్రీకృష్ణమూర్తి నీచూపు నతిచపలంబుగను గమనంబు నతిమందంబు

లింగనంబునతిగాఢంబుగను - వచనంబునతివిలాససరసదరహాసంబుగనెల్లగోపికలుంబల్కుదురుగావున- నాకన్నుగవనీదర్శనంబుగోరుచున్నదియనుట.

శ్లో॥ అస్తోకస్మితభరమాయతాయతాక్షంనిశ్శేషస్తనమృదితంవ్రజాఙ్గనాభిః। నిస్సీమస్తబకితనీలకాన్తిధారన్దృశ్యాసన్త్రిభువనసున్దరం మహస్తే॥ ౨౮

టీ॥ అస్తోకస్మితభరం. అస్తోక- అధికమయిన- స్మిత - చిఱునగవనియెడి- భరం- భారముగలయట్టి- ఆయతాయతాక్షం- ఆయతాయత - దీర్ఘములైన వానితోసమములైన- అక్షమ్- నేత్రములుగలయట్టి-వ్రజాంగనాభిః- గోపస్త్రీలచేత - నిశ్శేషస్తనమృదితం - నిశ్శేష- మిగులులేనట్టుగాను - స్తన- స్తనములచేత. మృదితం- పీడింపఁబడినయట్టి - నిస్సీమస్తబకితనీలకాంతిధారం - నిస్సీమ- మేరలేనట్టుగాను- స్తబకిత- సంజాతగుచ్ఛములుగాజేయబడిన - నీల- నల్లనివియైన- కాంతి- కాంతులయొక్క - ధారం- ధారలుగలయట్టి- త్రిభువనసుందరం- త్రిభువన- మూఁడులోకములయందుండెడివారలకంటె - సుదరం - సుందరమైన. తే. నీయొక్క - మహః- తేజశ్శరీరము- దృశ్యాసం - చూచెదగాత.

ఉ॥ మబ్బుజిగిన్నగందగుసమంచితకోమలనీలదేహముక్ ।గుబ్బమిటారిచన్నవలక్రొద్దినివ్రేతలుగాఁగిలింపఁగా।నుబ్బుచుమందహాసరుచియొప్పఁగఁగొప్పగుకన్నుదోయిచే। నబ్బురమయినచక్కనియొయారపుదేజముఁగాంచెదన్మదిన్॥ ౨౮

తా॥ అతిశయంబగుమందహాసంబును మిక్కిలిగొప్పలగుకన్నులుంగలిగి గోపికలపాలిండ్లచేనధికంబుగ బీడింపంబడుచు మేరలేనినల్లనైనకాంతి ప్రవాహంబుగలిగిలోకత్రయంబునందుండు సోయగంబుల గుంపుకయివడివెలుంగునీ తేజశ్శరీరంబుజూచెదఁగాతయనుట. ... ...

శ్లో॥ మయిప్రసాదంమధురైఃకటాక్షైర్వంశీనినాదానుచరైర్విధేహి। త్వయిప్రసన్నేకిమిహాపరైర్నస్త్వయ్యప్రసన్నేకిమిహాపరైర్నః॥ ౨౯

టీక॥ వంశీనినాదానుచరైః- వంశీనినాద- వేణునాదమును - అనుచరైః. అనుసరించుచున్నయట్టి- మధురైః - మనోజ్ఞములైన- కటాక్షైః - కడకంటిచూపులచేత- మయి- సంసారబద్ధుఁడనైననాయందు- ప్రసాదం - అనుగ్రహమును- విధేహి- చేయుము- త్వయి(సర్వేశ్వరుఁడవయిననీవు)ప్రసన్నేసతి-ప్రసన్నుఁడవగుచుండ. ఇహ- ఈలోకమందు- అపరైః- ఇతరులతోడ- నః-మాకు- కిం- ఏమిప్రయోజనము- త్వయి- నీవు- అప్రసన్నేసతి- ప్రసన్నుండవుగాకుండ - ఇహ. ఈలోకమందు. అపరైః- ఇతరులతోడ- కిం. ఏమిప్రయోజనము.

ఉ॥ నీవుప్రసన్నదృష్టిఁ గరుణించిన నా గుణ మెట్టిదేని యుర్వీ । భావన మాను నీ కృపకుఁ బాత్రము గాక చరించు వేళ న । న్గావఁగ జాలరెవ్వరును గావున వేణురవానుసారిలీ । లావహ మౌ కటాక్షమున లాలన జేయుము నన్ను నందనందనా॥ ౨౯

తా॥ నీవు ప్రసన్నుండవైనప్పుడీలోకంబునఁ బరులతో నేమి ప్రయోజనంబు నీవు ప్రసన్నుండవు గాకయుండిన నీలోకంబున నితరులతోడ నేమి కార్యంబు కావున సంసారబద్ధుఁడనగు నాయందు వేణుగానంబు ననుసరించు మనోహరంబులగు కడకంటిచూపుల చేత ననుగ్రహంబు జేయుమనుట. ... ... ◈

శ్లో॥ నిబద్ధముగ్ధాఞ్జలిరేష యాచే నీరన్ధ్రదైన్యోన్నతముగ్ధకణ్ఠమ్ । దయామ్బుధే దేవ భవత్కటాక్షదాక్షిణ్యలేశేన సకృన్నిషిఞ్చ॥ ... ౩౦

టీక॥ ఏషః- ఈ నేను- నిబద్ధముగ్ధాంజలిస్సన్ - నిబద్ధ- కూర్పఁబడినయట్టి- ముగ్ధ- మూఢమయిన- అంజలిస్సన్- కేల్మోడ్పుఁగలవాడనై- నీరన్ధ్రదైన్యోన్నతముగ్ధకణ్ఠం- నీరంధ్ర- దట్టమయిన- దైన్య- దీనతచేత- ఉన్నత- ఎత్తఁబడిన- ముగ్ధ - గద్గదము గాఁ జేయఁబడిన - కణ్ఠం- కుత్తుకఁ గల్గునట్లుగాను- యాచే- యాచించుచున్నాను- దయాంబుధే- దయాసముద్రుఁడనయిన- హేదేవ - ఓ శ్రీకృష్ణస్వామి - భవత్కటాక్ష దాక్షిణ్యలేశేన - భవత్ - నీయొక్క - కటాక్ష- కడకన్నులయొక్క - దాక్షిణ్య - వితరణము యొక్క - లేశేన - కొంచెముచేత- సకృత్- ఒక్కమాఱు- నిషించ- తడుపుము- ... ... -- ◈

ఉ॥ వేమఱుఁ గేలుమోడ్చి నిను వేఁడెద నే నెలుఁగెత్తియు త్తఱిన్ । నా మొరయాలకింపు కరుణానిధి దీనశరణ్య సంతతో । ద్దామ భవత్కృపారస సుధామధురార్ద్రతరంగపాళిలో । నేమికొ యింత నాపయి నొకించుక నించిన నందనందనా॥ ◈

తా॥ ఓయి దయాసముద్రుడవైన శ్రీకృష్ణ కృపారసంబు దొలుకు కడకంటి చూపుల చేత నన్నొకపరి జూడుమనుచు నీసంసారబద్ధుండయిన యేను దైన్యంబున నెలుంగు రాల్పడం బ్రార్థించెదననుట అనగా నీకటాక్షదర్శనంబున శరభంగుడు మొదలగువారలవలె గృతార్థుఁడ నగుదుననుట. ... ... ◈

శ్లో॥ పిఞ్ఛావతంసరచనోచితకేశపాశే పీనస్తనీనయనపఙ్కజపూజనీయే। చన్ద్రారవిన్దవిజయోద్యతవక్త్రబిమ్బే చాపల్యమేతి నయనం తవ శైశవే నః॥ ౩౧

టీ॥ పిఞ్ఛావతంసరచనోచితకేశపాశే - పింఛ - నెమలిపురియను- అవతంస- భూషణముయొక్క - రచనా- అలంకారక్రియకు - ఉచిత- తగిన- కేశపాశే- సిగగలయట్టి - పీనస్తనీనయనపంకజ పూజనీయే - పీనస్తనీ - జవ్వనులయొ

క్క - నయన- నేత్రములనియెడు- పంకజ- కమలములచేత- పూజనీయే - పూజింపఁదగినయట్టి- చన్ద్రారవిందవిజయోద్యతవక్త్రబింబే- చంద్ర- చంద్రునియొక్క - అరవిందే- కమలములయొక్క- యు- విజయ- జయించుటయందు- ఉద్యత- ఉద్యుక్తమయిన- వక్త్రబింబే - ముఖమండలముగల - తవ - నీయొక్క - శైశవే- బాల్యమందు- నః- మాయొక్క - నయనం - నేత్రము- చాపల్యం - చపలత్వమును- ఏతి- పొందుచున్నది- ... ... ❖

మ॥ పొగరుల్ సిబ్బెపుగుబ్బలుబ్బగదమిన్ బూబోండ్లుగందోయిద । ళ్ళగమిన్ బూజలొనర్ప నెమ్మిపురి క్రొమ్మించుల్ సిగన్ దట్టమై । సిగుడన్ జందురుజౌకసేయుముఖకాంతిస్ఫీతమై యొప్పనీ । సొగసుంబ్రాయముఁజూచినా నయనముల్ సొంపొందగాగోరెడిన్॥ ౩౧

తా॥ నెమలిపురియనుభూషణంబుచేఁగైసేయఁదగినసిగగలిగిజవరాండ్రకన్నుఁదామరలచేఁబూజింపఁదగిచంద్రునికమలంబునుజయింప నుద్యుక్తం బగుచున్న ముఖమండలంబునుంగలిగిననీబాల్యంబందునామనంబాస జేయుచున్నదియనుట-

శ్లో॥ త్వచ్ఛైశవం త్రిభువనాద్భుతమిత్యవైమి యచ్చాపలఞ్చ మమ వాగవివాదగమ్యమ్ । తత్కిం కరోమి విరణన్మురళీ విలాస ముగ్ధంముఖాంబుజముదీక్షితుమీక్షణాభ్యామ్॥ ౩౨

టీక॥ త్వచ్ఛైశవం - త్వత్- నీయొక్క - శైశవం - బాల్యము- త్రిభువనాద్భుతం - త్రిభువన - మూఁడులోకములకును - అద్భుతం - ఆశ్చర్యసంపాదకమని- అవైమి-ఏఱుంగుదును-మమ-నాయొక్క - చాపలం చపలమైనది-యత్- ఏదిగలదో- తత్- అది- అద్భుతమ్- ఆశ్చర్యసంపాదకమని - అవైమి-ఎఱుంగుదును- వాగవివాదగమ్యమ్- వాక్- వాక్యములచేత - అవివాద- వివాదములేనట్టుగాను - గమ్యమ్ - తెలుసుకోఁబడినయట్టి- విరణన్మురళీవిలాసముగ్ధమ్ - విరణత్- మిక్కిలిమ్రోయుచున్న- మురళీ వేణువుయొక్క - విలాస - గానవిశేషములచేత- ముగ్ధం- సుందరమైన- ముఖాంబుజం - ముఖకమలమును- ఉదీక్షితుం- చూచెడికొఱకు- కింకరోమి- ఏమిచేయుదును- ... ... ❖

మ॥ పరమాశ్చర్యమునీదుశైశవముసెప్పన్ రాదులోకంబునన్ । వరుసన్నాచపలత్వమట్టిదయ నిర్వాచ్యంబు చర్చింపుమా । మురళీనాద సుధామనోరుహముఖాంభోజాతమీకన్నులన్ । బరిశీలింపఁగఁ గోరినాఁడ సులభంబా తారతమ్యక్రతల్॥ ౩౨

తా॥ నీబాల్యంబుముల్లోకంబులకు నాశ్చర్యంబుఁ బుట్టించెడిదియనియెఱుంగుదు విషయంబులవెంటనంటు నాచాపల్యంబునట్టిదయనియెఱుంగుదు నెఱింగియు నిర్వివాదంబుగ నావాక్కులకు విషయమై వేణుగానామృతంబు చేసుందరంబగు నీనెమ్మోముఁ దామరంజూడ గోరియున్నవాడ నేమి సేయుదుననుట. ◈

శ్లో॥ పర్యాచితామృతరసానిపదార్థభఙ్గీఫల్గూనివల్గితవిశాలవిలోచనాని। బాల్యాధికానిమదవల్లవభావితాని భావేలుఠన్తిసుదృశాంతవజల్పితాని॥ ౩౩

టీక॥ పర్యాచితామృతరసాని- పర్యాచిత- స్రవించుచున్న - అమృతరసాని- సుధారసముగలయట్టి- పదార్థభంగీఫల్గూని- పదార్థ- మణిసువర్ణాదులయొక్క - భంగీ- పఙ్క్తులయొక్క - ఫల్గూని- అసారముఁగలయట్టి- వల్గితవిశాలవిలోచనాని- వల్గిత- రతిమొదలగువానిసూచించు చేష్టలతోఁగూడినట్టి- విశాల- విశాలములైన- విలోచనాని నేత్రములఁగలయట్టి- బాల్యాధికాని - బాల్యాతిరిక్తములయినట్టి- మదవల్లవభావితాని- మద- యౌవనవంతులైన- వల్లవ-గోపకులచేత- భావితాని- చెప్పఁదగిన- తవ- నీయొక్క - జల్పితాని-వచనములు-సుదృశాం- విద్వాంసులయొక్క - గోపికలయొక్కయనియర్థాంతరము- భావే-మనస్సునందు- లుఠంతి- వర్తించుచున్నవి- ... ... ◈

ఉ॥ కమ్మనితేనియల్గులుకఁ గావలదేఱని మానికమ్ములన్। జిమ్ముచు బెళ్కుఁజూపులవిలసిల్లఁగ వల్లవభావితమ్ములై। యిమ్మగుబాల్యరీతి కెనయింపఁగ రానినిజోక్తి బాలిక। న్నెమ్మది నెంచి యెంచితమి నెక్కొనఁజేర్చినశౌరిగాంచెదన్॥ ❀

తా॥ స్రవించుచుండునమృతంబుఁగల్గి మణిసువర్ణాదులయందసారత్వంబుఁదెలుపునవియై రతిమొదలగువానిసూచించు చేష్టలంగలకన్నులంగలిగి బాల్యంబునతిక్రమించినవియై యౌవనవంతులగు గోపాలకులచే సంభావింపంబడిన నీవచనంబులు విద్వాంసులమనంబులయందుఁ దిరుగుడుపడుచున్నవియనుట॥ ◈

శ్లో॥ పునఃప్రసన్నేనముఖేందుతేజసాపురోవతీర్ణస్యకృపామహాంబుధేః। తదేవలీలామురళీరవామృతంసమాధివిఘ్నాయకదానుమేభవేత్॥ ౩౪

టీక॥ పునఃప్రసన్నేన- మిక్కిలిస్వచ్ఛమైన- ముఖేందుతేజసా - ముఖేందు- ముఖచంద్రునియొక్క - తేజసా - తేజస్సుతోఁగూడ-పురోవతీర్ణస్య- పురః-పురోభాగమందు- అవతీర్ణస్య- అవతరించిన - కృపామహాంబుధేః - దయాసముద్రుండైనశ్రీకృష్ణస్వామియొక్క - తత్ - అప్రసిద్ధమయిన - లీలా మురళీరవామృతం - లీలా - విలాసముతోఁగూడిన-మురళీరవామృతమేవ - అమృతమువంటి

వేణునాదమే- మే- నాయొక్క - సమాధివిఘ్నాయ-సమాధి-ధ్యానముయొక్క విఘ్నాయ- విఘ్నముకొఱకు- కదాను-ఎప్పుడు- భవేత్-అగును॥ ...

ఉ॥ అందెలుఘల్లుఘల్లురననాడుచు వేణువునందుగీతమానందముతోడఁబాడుచునునాటితెఱంగునఁగన్నుదోయికిన్ విందుఘటిల్లఁగట్టెదుటనిల్చి ప్రసన్నముఖాంబుజంబుతో నందకుమారుఁడెన్నఁటికొనర్చునొ నాదుసమాధిభంగముల్॥

తా॥ మిక్కిలిస్వచ్ఛంబగు నెమ్మొగంబును చందురునితేజంబుతోఁ దయాసముద్రుండై నాముందటంగానుపించిన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క విలాసంబుతోఁ గూడిన వేణుగానంబు నాసమాధి నెప్పుడు సెఱుచుఁగాతయనుట॥ ... -

శ్లో॥ భావేనముగ్ధచపలేనవిలోకనేన మన్మానసేకిమపిచాపలముద్వహంతం। లోలేనలోచనరసాయనమీక్షణేన లీలాకిశోరముపగూహితుముత్సుకోస్మి॥

టీ॥ ముగ్ధచపలేన - ముగ్ధ - సుందరమయిన- చపలేన- చపలమైనట్టి- విలోకనేన - చూపుచేత - భావేన- చేష్టచేతను-మన్మానసే-మత్ - నాయొక్క -మానసే- చిత్తమందు- కిమపి-అనిర్వాచ్యమైన- చాపలం- చపలత్వమును-ఉద్వహంతం- చేయుచున్నట్టి- ఈక్షణరసాయనం- ఈక్షణ- చూపులకు-రసాయనం-తే. హ్యవిశేషమైన- లీలాకిశోరం-లీలా- విలాసముతోఁ గూడిన- కిశోరం - బాలుడైన శ్రీకృష్ణుని - లోలేన- శ్రీకృష్ణదర్శనాకాంక్షియగు- ఈక్షణేన- చూపుచేత- ఉపగూహితుం- ఆలింగనము జేయుకొఱకు- ఉత్సుకోస్మి- ఉద్యుక్తుఁడనైతిని॥

ఉ॥ చక్కనిమోముతోఁ జెలిమిసల్పెడు ముద్దులకోడిగంబుతోఁ జొక్కపునవ్వుతోఁ బెళుకుచూపులతోఁ దమిఁగోల్పుబాలకుం। డక్కనకక్కఁజేర్చుకొని కన్నులపండువుగామనంబులో । నక్కఱదీరఁగాంచెదనహర్నిశముల్ వసుదేవభాగ్యముల్॥ ౩౫

తా॥ సుందరంబగుచూపుచేఁ జెప్పనలవిగానిచపలంబగు చేష్టచేతను నామనంబు జలింపంజేయుచున్నకన్నులపండువగు బాలకృష్ణమూర్తిని మిక్కిలియాసక్తిం జేయుచూపుచే గాగిలింప నుద్యుక్తుండనైతిననుట॥ ... ...

శ్లో॥ అధీరబింబాధరవిభ్రమేణ హర్షార్ద్రవేణుస్వరసంపదా చ। అనేనకేనాపిమనోహరేణ హాహంతహాహంతమనోధునోతి॥ ... ౩౬

టీక॥ కేనాపి- నిర్వచింపనశక్యమయినట్టి - మనోహరేణ - మిక్కిలిమనోజ్ఞమైన- అనేన- ఈతోచుచున్న-అధీరబింబాధరవిభ్రమేణ- అధీర-చపలమైన-బింబ- దొండపండువంటి- అధర- అధరోష్ఠముయొక్క -విభ్రమేణ-విలాసముచేత

హృద్యార్ద్రవేణుస్వరసంపదా చ - హృద్య- మనోజ్ఞములుగా జేయంబడిన - ఆర్ద్ర- సుఖకరములైనట్టి- వేణుస్వర- పిల్లనగ్రోవియందలిస్వరములయొక్క - సంపదా చ- సమృద్ధిచేతను- మనః- మనస్సు- ధునోతి- చలించుచున్నది- హాహంత- అన్యాయము- హాహంత- అన్యాయము॥ ... ... ❁

మ॥ చలబింబాధరలీలగ్రోమ్మొయుంగుంగా శారీరకాంతిచ్ఛటల్ । జలదాసీకముగా రణ మురళిగర్జారీతిగా నెంచిని । చ్చాలు నాట్యంబు మనోమయూర మొనరించన్నై చ్చ్వకందోయికిన్ ఫలమీ మోహనరూపముం గనెదు సౌభాగ్యంబు చింతింపగన్॥

తా॥ మనోహరంబగుచుం జెప్పనలవిగాకయుండి యీముందటం దోచున్న చలించుచున్న కెమ్మోవి- లీలచేతను మనోహరంబుగాం జేయబడిన వేణునాదసంపదచేత- నామనంబు చలించుచున్నదియనుట॥ ... ... ❁

శ్లో॥ యావన్న మే నిఖిలమర్మదృఢాభిఘాతనిస్సంధిబంధన ముదేతి నవోపతాపః।
తావద్విభో భవతు తావకవక్త్రచంద్రచంద్రాతపద్విగుణితా మమ చిత్తధారా॥

టీక॥ హే విభో- ఓయిశ్రీకృష్ణ - నవోపతాపః - మరణవేదనా విశేషము. మే- నాయొక్క - నిఖిలమర్మదృఢాభిఘాతనిస్సంధిబంధనం - నిఖిల- సమస్తమైన- మర్మ- నెఱకులయందు- దృఢ - మిక్కిలి- అభిఘాత- కొట్టుటచేత- నిస్సంధిబంధనం- వోగొట్టబడిన అవయవవిశేషములు గలుగునట్లుగాను- యావత్- ఎంతకాలము. నోదేతి- పుట్టకయుండునో- తావత్- అంతపర్యంతము- మమ- నాయొక్క - చిత్తధారా- చిత్తపరంపర- తావకవక్త్రచంద్రచంద్రాతపద్విగుణితా - తావక। నీసంబంధియయిన- వక్త్రచంద్ర- ముఖచంద్రునియొక్క - చంద్రాతప - వెన్నెలచేత- ద్విగుణితా- రెండింతలుగాచేయంబడినది- భవతు అగుగాత॥ ❁

మ॥ శతవర్షంబులమీందనొందుదురవస్థన్ జెందిలోంగుందిచా । ధితస్థైయింద్రియగోళమ్ములిమ్ముగులసంధీభూతముల్గాకముం। దతినుప్పొంగెడుంగాతదీవకసుధాధారాళ వేణుస్వనో। న్నతలావణ్య రమానివాసముఖ చంద్రజ్యోత్స్న నాముందటన్॥ 3

తా॥ ఓయిశ్రీకృష్ణమూర్తీ - ఎంతకాలంబు సమస్తమర్మస్థానఘాతంబ్రిజిలునవయవంబులు గలుగునట్టు నాకు మరణంబు దోపకయుండునో అంతర్యంతంబును నేత్రమార్గంబున వెడలు నాచిత్తపరంపర నీ నెమ్మోముచందు వలనం బొడము వెన్నెలచేనుప్పొంగుగాతయనుట. ... ...

శ్లో॥ యావన్న మే నరదశా దశమీ దృశోపి రన్ధ్రాదుదేతి తిమిరీకృతసర్వభావా।

వణ్యాకేళిసదనస్తవతావదేవలక్ష్మ్యాసముత్క్వణితవేణుముఖేందు బింబమ్॥

టీక॥ తిమిరీకృతసర్వభావా - తిమిరీకృత- చీకటులుగాఁజేయఁబడిన - సర్వ- సమస్తమైన- భావా- పదార్థములుకలిగిన- దశమీ. పదియవదియైన- పరదశా- నర- మనుష్యులయొక్క - దశా- అవస్థ - మే- నాయొక్క - దృశః- నేత్రములయొక్క - రన్ధ్రాత్- రంధ్రమువల్లను- యావత్- ఎంతకాలము- నోదేతి - పుట్టదో- తావత్- అంతపర్యంతము- లక్ష్మ్యా- సౌందర్యముచేత- లావణ్యాకేళిసదనం- లావణ్యా- కాంతివిశేషమునకు- కేళిసదనం- క్రీడాగృహమైనట్టి- తవ- నీయొక్క - సముత్క్వణితవేణుముఖేందుబింబం సముత్క్వణిత- మిక్కిలియుత్పత్తియగుచున్నధ్వనివిశేషముగల - వేణు- పిల్లనగ్రోవిగలిగిన - ముఖ - ముఖమనియెడి- ఇందుబింబం- చంద్రబింబమును-చిత్తధారా- చిత్తపరంపర- మేతు- పొందుగాత- ఈరెండుశ్లోకంబులకు దాత్పర్యం బొక్కటియగాన - నాంధ్రకవిపద్యంబొక్కటియె సెప్పెనని తెలియునది- ... ❖

శ్లో॥ ఆలోలలోచనవిలోకనకేళిధారానీరాజితాగ్రసరణేఃకరుణామ్బురాశేః।
ఆర్ద్రాణివేణునినదైఃప్రతినాదపూర్ణై రాకర్ణయామిమణినూపురశింజితాని॥

టీ॥ ఆలోలలోచనవిలోకనకేళిధారానీరాజితాగ్రసరణేః- ఆలోల-చంచలములైన- లోచన-నేత్రములుగలగోపస్త్రీలయొక్క - విలోచన- చూపులయొక్క -కేళి - విలాసములతోఁగూడిన-ధారా- పఙ్క్తులచేత-నీరాజిత- నివాళింపఁబడిన-అగ్రసరణేః-పురోభాగముగల- కరుణాంబురాశేః- దయాసముద్రుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - ప్రతినాదపూర్ణైః-ప్రతినాద-ప్రతిధ్వనులచేత-పూర్ణైః- సంపూర్ణములైన- వేణునినదైః- వేణుధ్వనులతోఁగూడి- ఆర్ద్రాణి- రసవంతేములైన- మణినూపురశింజితాని- మణి- రత్నమయములైన- నూపుర- కాలియందెలయొక్క - శింజితాని- ధ్వనులను- అకర్ణయామి- వినుచున్నాను- ❖

మ॥ ననురక్షించుకృపాపయోధియగుకృష్ణస్వామిలోలావలోకనధారారతిగోపకారతలొసంగంజూచుచున్స్వీకమై। జనుదెరఁబ్రతినాదపూరమురళీసంగతతాళానురం। జనమంజీరరవామృతంబుచెవినించఁగవిందునింపొందఁగన్॥

తా॥ చంచలంబులగుతనచూపులయందలి విలాసంబులచే నివాళింబడుచున్నపురోభాగంబుగలదయాసముద్రుఁడైనశ్రీకృష్ణునియొక్క ప్రతిధ్వనులచే నగను వేణునాదంబులతోఁగూడిన రత్నమయంబులైన కాలియందియల నాదంబు వినుచున్నానను‌ట. ... ... ❖

శ్లో॥ హే దేవ హే దయిత హే జగదేకబంధో హే కృష్ణ హే చపల హే కరుణైకసింధో। హే నాథ హే రమణ హే నయనాభిరామ హా హా కదానుభవితాసి పదం దృశోర్మే॥ ४०

టీక॥ హే దేవ- ఓయి దేవ- హే దయిత- ఓయి ప్రియుఁడ - హే జగదేకబంధో- ఓయి జగద్బంధుఁడ- హే చపల - ఓయి చపలుఁడ - హే కరుణైకసింధో. ఓయి దయాసముద్రుఁడ- హే నాథ- ఓయి నాథుఁడ- హే రమణ- ఓయి రమణుఁడ - హే నయనాభిరామ- ఓయి నేత్రమనోహరుఁడ- హే కృష్ణ- ఓయి కృష్ణుఁడ. మే- నాయొక్క - దృశోః- నేత్రములయొక్క - పదం- విషయము- హా హా- అకటా- కదాను- ఎప్పుడు- భవితాసి- అగుచున్నావు- ... ...

శా॥ఓ దేవోత్తమ యో రమేశ దయితా యో లోకరక్షామణీ। యో దామోదర కృష్ణ చంచలహరీ యో సత్కృపాంభోనిధీ। యో దీనావననాథ యో రమణ నిన్నొప్పారు రమ్యాకృతిన్। మోదంబొప్పగ జూతు నెన్నటికి నా మోహంబు సన్నిల్లగన్

తా॥ లీలాశుకుండు ప్రత్యక్షుండగు శ్రీకృష్ణుని గనుంగొని యతం డీయాకారణంబుల నగపడకుండునో యని యూహించి తదనుకూలంబులగు నుత్తరంబులఁ శ్రీకృష్ణమూర్తినిఁ గూర్చి విన్నపంబుఁ జేయుచున్నాఁ డదియెట్టులనిన ఓకృష్ణమూర్తీ అకటా నాకన్నుల కెన్నటికిం దోచెదవో యని ప్రార్థించి అప్రకాశమానుండగు నేను నీ కెటుల ప్రత్యక్షుంబుగా నేర్తునని శ్రీకృష్ణుండు పల్కునో యని శంకించి దేవుండవు గాన స్వతస్సిద్ధ ప్రకాశ భావంబు నీయందదయునికి జేసి నాకగపడుట కేమి కొఱంతయని విజ్ఞాపనం బొనరించి స్వతస్సిద్ధ ప్రకాశభావంబు నాయందు గలిగియుండినను నాకు నీవు ప్రేమాస్పదుండవు గావు గాన నీకు నే గానుపించననునో యని శంకించి ఓయి కృష్ణ నీవు నాకు దయితుండవు గావున నీకు నే ప్రేమాస్పదుండఁ గాక పోవు టెట్లని వివరించి ఓయి నాకు నీవు ప్రేమాస్పదుండవయినను నీయట్టివానికి మఱియెవ్వనికైన నగపడుదుం గాక నీకగపడననునో యని యూహించి చపలుండవు గావున చాపల్యంబునం జేసి నాకనలకగపడి యెదవని వచియించి చాపల్యంబునం జేసి నీకు నే నగపడకయుండెదననో యని యెంచి కరుణైకసింధుండవు గానఁ జాపల్యంబుకన్న దయయధికంబు నియందుండుటం జేసి యవశ్యంబును నీవు నాకుం గానంబడవలయు నని విన్నవించి దయాసముద్రుండవయ్యును నీకు నాకు నేమి విశేషసంబంధంబుగ న ప్రత్యక్షుం బగుదుననునో యని యాలోచించి నాకు నీవు నాథుండవు గావున స్వామిభావరూపవిశేషసంబంధంబు నీకు నాకుం గలిగియుండునది కారణ

గనాయుండటం దోచుటనీ కవశ్యకర్తవ్యంబని వేడుకొని ఇట్టివిశేష సంబంధంబు నాకెల్లరయందుండుటం జేసి బహుస్త్రీనాయకుండగు వాఁడొక్కతెయందవిశేషానురాగంబు జేయుఛగిది యేనొకనికింగా నంబడియెద ననునోయని తలంచి రమణుండవై నకతంబున నెల్లరయందు నిరుపాధికుఁడవై సమంబు గరమియించుటనీకు స్వభావంబు కదా దానం జేసి యైనను ప్రత్యక్షుండవు గావలయునని ప్రార్థించి రమణుండనైనను నీమనంబునందరమియించెదం గాక కన్నులకెటులంగా నంబడియెద నను నోయని తలంచి నయనాభిరాముండవు గావున నాకన్నులకుం బడుపుగ ప్రత్యక్షుంభాసంగుటయెన్నఁడొకో యని ప్రార్థించుచునను ట. ❖

శ్లో॥ అమూన్యధన్యాని దినాన్తరాణి హరే త్వదాలోకనమన్తరేణ। అనాథబన్ధో కరుణైకసిన్ధో హా హన్త హా హన్త కథం నయామి॥ ... ౪౧

టీక॥ కరుణైకసింధో - దయాసముద్రుఁడవైనయట్టి- అనాథబంధో- దీనబంధుఁడవైన- హేహరే- ఓకృష్ణ- త్వదాలోకనమంతరేణ - నీదర్శనంబు మాని- అధన్యాని- కృతార్థములుగాని- అమూని - ఈదర్శనరహితములయిన - దినాంతరాణి- దినములను- హాహంత- అకటకటా- కథం- ఏప్రకారము- నయామి- గడుపుచున్నాను- ... ... ❖

శా॥ నిన్నుం గానక నీకథల్వినక నిన్నే మాటుఁజిత్తంబులో। నెన్నం జాలక నిన్నుఁ జేరొకనక నిన్నే వేళఁ బూజింపలే। కన్నాయాతన నికేత నాంగణ నిధీ యయ్యో దయావారిధీ। యెన్నే నిందిన ఘుల్ క్రమించితి వృథా యేమందు నాదుర్దశ॥

తా॥ దయాసముద్రుఁడవై దీనబంధుండవైన యోకృష్ణ నీదర్శనంబులేక కృతార్థంబులు గానియీదినంబులనకటకటా యేవిధంబున గడపఁజాలుదునే నుట.

శ్లో॥ కిమిహ శృణుమః కస్య బ్రూమః కథం కృతమాశయా కథయత కథామన్యాం ధన్యామహో హృదయేశయః। మధురమధురస్మేరాకారే మనోనయనోత్సవే కృపణకృపణా కృష్ణే తృష్ణా చిరం బత లమ్బతే॥ ౪౨

టీక॥ బత- ఓజనులార- మధురమధురస్మేరాకారే- మధురమధుర-సుందరసదృశమైనయట్టి- స్మేర - కాంతియుతమయిన- ఆకారే- ఆకృతిగలయట్టి- మనోనయనోత్సవే- మనః- మనస్సునకు- నయన- నేత్రములకు- ఉత్సవె- సంతోషకారణుఁడైన- కృష్ణే- శ్రీకృష్ణమూర్తియందు- కృపణకృపణా- కృపణసదృశమైన- తృష్ణా- ఆశ- చిరం- బహుకాలమునుండి - లంబతే- అవలంబించుచున్నది- ఆశయా- ఆశచేత- కథం- ఏప్రకారము కృతం- చేయఁబడెను- కస్య- ఎవ్వనికి- బ్రూ

మః- చెప్పుదుము- కిం. ఏమి- శృణుమః- వినుదుము- కృష్ణః- కృష్ణుఁడు - హృదయేశయః- హృదయమందున్నాఁడు- అహో- ఆశ్చర్యము- అన్యాం- మఱియొకటైన- ధన్యాం- కృతార్థమైన- కథాం- కథను- కథయత- నుడువుడు. ❖

శా॥ ఏశాస్త్రంబులయందు నే గురునితో నేమందు నెట్లువ్వొకో। యాశల్ ధన్యులు దెల్పలేరకద ప్రత్యక్షంబుగా నద్దయా। రాశిన్ నేత్రమనోభిరాముస్మితవక్త్రప్రాభవుం యాదవా। ధీశున్ గోరెడుదీయ తృష్ణ యకటా దీనత్వముల్ జెందెడిన్॥

తా॥ అధికసౌందర్యసంపన్నంబగు నాకారంబుగల్గి వనంబునకును నేత్రంబులకును సంతోషంబుఁ జేయనోపు శ్రీకృష్ణుని యందు చిరకాలంబునుండియధికంబయిన యాస యవలంబించుచున్నది - యిట్టియాసచే నేమి సేయువాఁడనెవ్వఁ లననేమి వినుదునో జనులార కృష్ణుఁడు హృదయంబున నున్నవాఁడతనిం గాంచుట కుపాయంబును డువుడనుట. … … … … ❖

శ్లో॥ ఆభ్యాం విలోచనాభ్యామమ్బుజదళలలితలోచనమ్బాలం। ద్వాభ్యామపి పరిరబ్ధుం దూరే మమ హన్త దైవసామగ్రీ॥ … … ౪౩

టీక॥ ఆభ్యాం- ఈపర్వతాదిమహద్వస్తువులం జూడసమర్థములైన యట్టి ద్వాభ్యాం- రెండైన- విలోచనాభ్యాం- మిక్కిలియుఁ జూడసమర్థములైన కన్నులచేత. అంబుజదళలలితలోచనం - అంబుజదళ - తామరరేకులవలెను - లలిత సుందరములైన- లోచనం- నేత్రములుగల- బాలం- అర్భకుఁడైన శ్రీకృష్ణుని- పరిరబ్ధుం- ఆలింగనముఁ జేయుటకొఱకు- దైవసామగ్రీ- అదృష్టము- దూరే- దూరమగుచున్నది- హంత- అన్యాయము॥ … … … ❖

ఉ॥ ముద్దులుగుల్కు బాలుఁడని ముచ్చటఁ గౌఁగిటఁ గ్రుచ్చియెత్తఁగా। నొద్దికమై మెలంగెడు భుజోన్నతికంబురు హాత్కుఁడంచు నే। ప్రొద్దును వేడ్కఁ జూడఁ దలపోసినఁ జిక్కఁడు గన్నదోయికిన్। గొద్దికిమీఱె దైవమనుకూలము గామికి నేమి సేయుదున్॥ … … … … … ౪౩

తా॥ పర్వతాదిమహాద్వస్తువులం గాంచనోపినవియైన నిర్దోషంబులగు నీరెండు కన్నులచే నర్భకుండగు పుండరీకాక్షు నొకనిం జూడఁ గోరు నాకు దైవంబనుకూలింపదయ్యె నకటా యనుట. … … … … ❖

శ్లో॥ అశ్రాంతస్మితమరుణారుణాధరోష్ఠం హర్షార్ద్రద్విగుణమనోజ్ఞవేణుగీతం। విభ్రామ్యద్విపులవిలోచనార్ధముగ్ధం వీక్షిష్యే తవవదనామ్బుజం కదా ను॥

టీక॥ అశ్రాంతస్మితం- అశ్రాంత- ఎడతెగని- స్మితం- చిఱునగవుగలయట్టి-

అరుణారుణాధరోష్ఠం- అరుణారుణ- ఎఱ్ఱనగు దానితో సమమైన- అధరోష్ఠమ్- అధరము గలయట్టి- హర్షార్ద్రద్విగుణమనోజ్ఞవేణుగీతం- హర్షార్ద్ర- సంతోషంబుతోఁగూడి- ద్విగుణ- రెండంతలై- మనోజ్ఞ- మనోహరంబగు- వేణుగీతం- వేణుగానమునుఁగలయట్టి- విభ్రామ్యద్విపులవిలోచనార్ధముగ్ధం- విభ్రామ్యత్ చలించుచున్న- విపుల- వెడలుపులగు- విలోచన- కన్నులయొక్క- అర్ధ- ఏకదేశముచేత- ముగ్ధం- సుందరమైన- తవ- నీయొక్క- వదనాంబుజం- ముఖకమలమును- కదాను- ఎప్పుడు- వీక్షిష్యే- చూచుచున్నాను. ... ...

మ॥ మురళీగానసుధాధునీకలితసమ్మోదంబునిండారగా। నరమోదప్పొంగనుదోయిఁ బెల్కుమరఁగా నాతామ్రబింబాధర। స్ఫురణ న్వాన్నెలతేటలేనగవు లన్సొంపొందు నెమ్మోముఁదా। మరసేవింపఁగఁగల్గునుత్సవము సంభావించుటింకెన్నఁడో॥ ౪౪

తా॥ ఎడతెగని చిఱునగవు గలిగిమిక్కిలి యెఱ్ఱనగు నధరోష్ఠంబుగలిగిసంతోషంబునం జేసిద్విగుణంబై మనోహరంబైన వేణుగానంబుఁగలిగి చలించుచున్నదై యేకదేశంబుచే సుందరంబై వెలుంగు నీ నెమ్మోముఁ దామరనెన్నటికిఁ గాంచుచున్నానను. ... ...

శ్లో॥ లీలాయతాభ్యాం రసశీతలాభ్యాం నీలారుణాభ్యాం నయనాంబుజాభ్యాం। ఆలోకయేదద్భుతవిభ్రమాభ్యాం కాలేకదా కారుణికః కిశోరః॥

టీక॥ కారుణికః- దయాప్రధానుఁడగు- కిశోరః- బాలకృష్ణమూర్తి- లీలాయతాభ్యాం- లీలా- విలాసములచేత- ఆయతాభ్యాం- పొడవులయినయట్టి- రసశీతలాభ్యాం- రస- శృంగారరసముచే- శీతలాభ్యాం- మనోహరములయినయట్టి- నీలారుణాభ్యాం- నీల- నల్లనయినట్టి- అరుణాభ్యాం- ఎఱ్ఱనయినయట్టి అద్భుతవిభ్రమాభ్యాం- అద్భుత- ఆశ్చర్యసంపాదకములైన- విభ్రమాభ్యాం విలాసములుగల- నయనాంబుజాభ్యాం- నేత్రకమలములచేత- కాలేకదా- ఏ కాలమందు- మామ్- నన్ను- ఆలోకయేత్- చూచును॥ ...

ఉ॥ ఎన్నికల్వచెల్వులోకదిక్కున నొక్కెడఁగమ్మఁ జిమ్మక్రొ। మ్మిన్నలగ్రుమ్మరించునవమేచకశోణితమించుమించులీ। లన్నగసించునిస్తులవిలాసరసాయతశీతలంబులౌ। కన్నులనన్ను నెన్నటికిగాంచునొ బాలకుఁడాదరంబునన్॥

తా॥ విలాసంబులచే నతిశయిల్లిశృంగారరసంబునుం జేసి యతిమనోహరంబులై నీలారుణ కాంతులం దేజరిల్లి యాశ్చర్యకరంబులగు విలాసంబులం గలిగి

వెలయుకన్నుఁదామరలచే దయాప్రథోనుండగు బాలకృష్ణుండెన్నటికి నన్నుఁ జూచునోయనుట॥ ౪

శ్లో॥ బహుళచికురభారమ్బద్ధపింఛావతంసం చపలచపలనేత్రం చారుబి మ్బాధరోష్ఠం। మధురమృదులహాసం మందరోదారలీలం మృగయతి నయనం మేముగ్ధవేషంమురారేః॥ ... ... -- ... ౪౬

టీక॥ బహుళచికురభారం - బహుళ- గొప్పదైన- చికురభారం- కేశస మూహముఁగలయట్టి- బద్ధపింఛావతంసం- బద్ధ - కూర్పబడిన - పింఛ - నెమ లిపురి- అవతంసం- శిరోభూషణముగాఁగలయట్టి - చపలచపలనేత్రం- చప లచపల- చంచలసదృశములైన- నేత్రం - కన్నులుగలయట్టి-మధురమృదులహా సం- మధుర- మనోజ్ఞమైన- మృదుల- కోమలమైన- హాసం-నవ్వుగలయట్టి-మం దరోదారలీలం- మందర- మందరపర్వతముయొక్క - ఉదార- గంభీరములగు- లీలం- విలాసముగలయట్టి- మురారేః- శ్రీకృష్ణునియొక్క - ముగ్ధవేషం- ముగ్ధ- సుందరమైన- వేషం- వేషమును- మే- నాయొక్క - నయనం-నేత్రము-మృగయ తి- వెదకుచున్నది- ... ... ❁

చ॥ లలితవుఁగెంపుసొంపుఁగళలన్విలసిల్లెడు మోవినవ్వుఁదే। టలునునుగొ ప్పకొప్పునఁబెడంగగు పింఛముబెళ్కు చూపులున్। సలలితమందరాద్రి ధృతి సంపదయుంజెలువారుశౌరిమం। జులతరవేషము న్వెదకిచూడఁగనాకనుదో యిగోరెడిన్॥ ౪౬

తా॥ గొప్పయగుకొప్పుపైనలంకరించిన నెమలిపురిదండలనుచంచలంబుల గునేత్రంబులనుసుందరంబైన దొండపండువంటి యధరంబునుమనోజ్ఞంబైకో మలంబైనసగవునుమందరసమానంబగుధైర్యంబునుంగల్గిన శ్రీకృష్ణునిసుందరవే షంబునునాకన్నుదోయిచూడంగోరియున్నదనుట॥ ... ... ❁

శ్లో॥ బహులజలదచ్ఛాయాచోరంవిలాసభరాలసంమదశిఖిశిఖాలీలోత్తం సంమనోజ్ఞముఖామ్బుజమ్। కమపికమలాపాంగోదగ్ర ప్రసన్నజగజ్జితంమధు మపరిపాకోద్రేకంవయంమృగయామహే॥ ౪౭

టీక॥ బహులజలదచ్ఛాయాచోరం- బహుల- అధికమగు- జలద- ఉదకమ నుఇచ్చుచున్న మేఘమునుయొక్క - ఛాయా- కాంతిని-చోరం-దొంగిలించుచున్న యట్టి- విలాసభరాలసం- విలాసభర- విలాసములచేత- అలసం - అలసుఁడైన యట్టి- మదశిఖిశిఖాలీలోత్తంసం-మదశిఖి- మత్తమయూరముయొక్క - శిఖా-పిం

ఘనే - లీలా - విలాసార్థమయిన- ఉత్తంసం- భూషణముగలయట్టి - మనోజ్ఞముఖాంబుజం- మనోజ్ఞ- సుందరమైన- ముఖాంబుజం - ముఖకమలముఁగలయట్టి - కమలాపాంగోదగ్రప్రసన్నజగజ్జితం - కమల- తామరరేకులవంటి-అపాంగ - కడకన్నులయొక్క - ఉదగ్ర- లేశములచేత - ప్రసన్న- కృతార్థముగాఁజేయబడిన- జగత్- లోకములందలి- జితం- తుచ్ఛపదార్థములుగలయట్టి - కమపి- అనిర్వాచ్యమయిన- మధురిమపరీపాకోద్రేకం - మధురిమ-సౌందర్యములయొక్క - పరిపాక- పరిపాకముయొక్క - ఉద్రేకం- అతిశయముగలకృష్ణుని- వయం - మేము- మృగయామహే - వెదకుచున్నాము॥ ... ... ❁

మ॥ తనకారుణ్యకటాక్షవీక్షణముచేఁదైత్రిలోక్యజాడ్యంబులెల్లనివర్తింపమనోహరాననముతోలావణ్యవేషంబుతో।ఘనధారాధరకాంతితో శిఖిశిఖాకర్ణావతంసంబుతో। ననువైయుండెడువానినారయుచునుద్యత్ప్రీతిసేవించెదన్॥

తా॥ నీలమేఘంబుబోలెనల్లనగుశరీరకాంతిగల్గియొయ్యారంబులనలసుందరైనెమలిపురికర్ణావతంసంబుగల్గిమనోజ్ఞంబగుముఖకమలంబుగల్గి తామరరేకులవంటికడకన్నులచేనెల్లలోకంబులనుపవిత్రంబులుగాఁజేయుచు సౌందర్యాతిశయంబుచేదేజరిల్లివెలయుశ్రీకృష్ణదేవునినేవెదకుచున్నాననుట॥ .. ... ❁

శ్లో॥ పరామృశ్యస్దూరేపరిషదిమునీ[illegible]జవధూదృశాన్దృశ్యం శశ్వత్త్రిభువనమనోహారివదనం। అనామృశ్యంవాచామనిదముదయానామపికదాదరీదృశ్యేదేవందరదళితనీలోత్పలనిభం॥ ౭౮

టీక॥ అనిదముదయానాం-ఇట్టిదేశకాలంబులనుదయించినవనితెలియనలవిగాని- వాచాం- వేదాంతవాక్యములచేత - అనామృశ్యం- ప్రతిపాదింపసలవిగానివాఁడుగనుకనే- పరిషది - పుణ్యస్థలవిశేషమందు- మునీనాం - వేదాంతవిదులైనమునులకు- పరామృశ్యమపి - మనోగమ్యుఁడయినప్పటికిని- దూరే-దూరుఁడగును- వ్రజవధూదృశాం- వ్రజవధూ-గోపస్త్రీలయొక్క - దృశాం- నేత్రములచేత- దృశ్యం- చూడదగినట్టి - శశ్వత్ - వాలాయముగాను- త్రిభువనమనోహారివదనం-త్రిభువన- ముల్లోకములకును-మనోహారి- మనోజ్ఞంబగు-వదనం- ముఖముగలయట్టి- దరదళితనీలోత్పలరుచిం- దరదళిత - కొంచెముగావిరిసిన- నీలోత్పల - నల్లకలువలయొక్క - రుచిం - కాంతివంటికాంతిగల - దేవం- దేవుడయినకృష్ణుని - కదా- ఏసమయమందు - దరీదృశే-లెస్సగాఁజూచుచున్నాను॥ ❁

మ॥ మదిలోనిల్పెదగోపికాసయన పద్మశ్రేణికెల్లప్పుడున్। విదితంబైమునిం

నాయకాగ్రసరకన్వేషింపగామూఁగమై। యిదమిత్థంబని వేదపాళికనువైదొ
చకఁ బఠించఁగా ముదల్తుదలేనట్టినవోత్పలాభమగువస్తున్మోహనాకారముః॥

తా॥ ఇట్టిదేశకాలంబులంబొడమిననియని తెలియసలవిగానివేదాంతవా
క్యంబులచేఁబ్రతిపాదింప నశక్యుండగుటకనే నైమిశారణ్యాది పుణ్యస్థలంబుల
దుండునతీత వేదాంతులైన మునులమనంబులకు గమ్యుండయ్యును దూరుండగు
చుగోపస్త్రీనేత్రంబులచేఁజూడఁదగిముల్లోకంబులవారలకునుమనోజ్ఞంబగుమ
ఖంబుచేఁదేజరిల్లియుఁగలిసిన నల్లకలువలకాంతింబోనికాంతిచే వెలయుశరీరంబు
గలిగివెలుంగుదేవునినెప్పుడుచూచుచున్నాననుట॥ ... ... ❁

శ్లో॥ లీలామ్బుజాననమధీరముదీక్షమాణం నర్మాణి వేణువివరేషు నివేశయన్తం। లో
లాయమాననయనం నయనాభిరామం వందే కదానుదయితం వ్యతిలోకయిష్యే

టీక॥ లీలాంబుజాననం- లీలా- విలాసముతోఁగూడిన - అంబుజ- కమలమ
వంటి- ఆననం- ముఖముగలయట్టి- అధీరం- చంచలమగునట్లుగాను-ఉదీక్షమా
ణం- చూచుచున్నయట్టి - వేణువివరేషు- వేణు - పిల్లనగ్రోవియొక్క - వివరే
షు- రంధ్రములయందు- నర్మాణి- సంకేతములను- నివేశయంతం - ప్రవేశిం
పఁజేయుచున్నట్టి- లోలాయమాననయనం - లోలాయమాన- ఈషచ్చంచల
ములైన- నయనం - నేత్రములగలయట్టి- నయనాభిరామం - నయన-నేత్రము
లకు- అభిరామం- ఆహ్లాదమునుఁజేయుచున్న- దయితం - ప్రియుఁడైనకృష్ణు
ని- కదాను- ఎప్పుడు- వ్యతిలోకయిష్యే-చూచుచున్నాను-కదాను-ఎప్పుడు-వం
దే- నమస్కరించుచున్నాను॥ ... ... ❁

ఉ॥ ఏతఱిఁజూచిమ్రొక్కఁగలనేతఱిఁజూచునతండునన్సరో। జాతమృదు
స్మితాననునిఁజంచలలోచను వేణుగీతసం। కేతముచేతఁగోపికలఁగేళికినైజతఁ
గూర్చునేర్పరిః। నూతనపంచసాయకమనోహరమూర్తినిగంటికింపుగః॥ ౪౯

తా॥ విలాసయుతంబగుకమలంబుబోలియున్ననెమ్మొగంబుఁగల్గిచంచలం
బగునట్లుచూచుచు వేణురంధ్రంబులయందుగోపికల సంకేతంబులదెలుపుచునీ
షచ్చంచలంబులగు నేత్రంబులుగలిగి చూచువారల చూపులకు నాహ్లాదంబుబు
ట్టించుచువెలుంగు ప్రియుండగుకృష్ణునే సమయంబునంగాంచుదు నెత్తఱినమ
స్కరింతుననుట॥ ... ... ❁

శ్లో॥ లగ్నంముహుర్మనసిలమ్పటసమ్ప్రదాయం రేఖావలేఖినిరసజ్ఞమ
నోజ్ఞవేషం। లజ్జన్మృదుస్మితమధుస్నపితాధరాంశు రాకేందులాలితముఖేందు
ముకుందబాల్యం॥ ౫౦

టీక॥ రసజ్ఞమనోజ్ఞవేషం - రసజ్ఞ - సారగ్రాహియైనట్టి - మనోజ్ఞ - సుందరమయిన - వేషం. అలంకారముగల - లజ్జన్మృదుస్మితమధుస్నపితాధరాంశురాకేందులాలితముఖేందుముకుందబాల్యం. లజ్జత్ - లజ్జించుచున్నయట్టి - మృదు - కోమలమయిన - స్మిత - మందహాసమనియెడి - మధు - తేనియచేత - స్నపిత - తడుపఁబడిన - అధర - అధరోష్ఠముయొక్క - అంశు - కాంతులుగలిగినట్టి - రాకేందు - పూర్ణిమాచంద్రునిచేత - లాలిత - సమ్మానింపఁబడిన - ముఖ - ముఖమనెడు - ఇందు - చంద్రుడుగలిగిన - ముకుంద - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - బాల్యం - శైశవము - రేఖాపలేని - రేఖా - శ్రీకృష్ణసౌందర్యమనియెడి - అపలేఖిని - చిత్తరువుఁగల - మే - నాయొక్క - మనసి - మనమందు - ముహుః - మాటిమాటికిని - లగ్నం - కూడుచున్నదియై - లంపటసమృద్ధాయం - ఆయాసమునిచ్చెడిది - భవతి - అగుచున్నది. ... ... ❖

ఉ॥ సన్నపునవ్వునివ్వటిలుచందురుకావి మెఱుంగుమోవియుఁ । బున్నమచందమామయొఱపున్నగు మోముసుముద్దుగుల్కులీ । లన్నెలవైన మోహనవిలాసముఁగాంచినగోపవేషసం । పన్నునిఁజిన్నిప్రాయమెదఁబాయక వ్రాసిన యట్టులుండెడుఁ॥ ౫౦

తా॥ సారవంతంబై మనోహరంబగు నలంకారంబుగలిగిలజ్జించుచున్నకోమలంబగుచిఱునగవను తేనియచేఁదడపంబడినయధరోష్ఠంబుకాంతులుగలిగిపూర్ణిమాచంద్రునిచేలాలింపఁబడుచున్నముఖచంద్రుఁగలశ్రీకృష్ణబాల్యము నామనంబునవ్రాసినయటులుండికన్నులకగపడకయాయాసంబుం జేయుచున్నదియనుట.

శ్లో॥ అహిమకరకరనికరమృదుమృదితలక్ష్మీసరసతరసరసిరుహసదృశదృశి దేవే। వ్రజయువతిరతికలహవిజయనిజలీలామదముదితవదనశశిమధురిమణి లియ్యే॥ ౫౧

టీక॥ అహిమకరకరనికరమృదితలక్ష్మీసరసతరసిరుహసదృశదృశి - అహిమకర - సూర్యునియొక్క - కర - కిరణములయొక్క - నికర - సమూహముచేత - మృదు - కోమలముగునట్లుగాను - మృదిత - కొంచెముగాస్పృశింపంబడిన - లక్ష్మీ - కాంతిచేత - సరసతర - మిక్కిలిసరసమయిన - సరసీరుహ - కమలములకు - సదృశ - సమానమయిన - దృశి - నేత్రములుగల - దేవే - శ్రీకృష్ణునియందు - వ్రజయువతిరతికలహవిజయనిజలీలామదముదితవదనశశిమధురిమణి - వ్రజయువతి - గోపికలయొక్క - రతి - రతమనియెడి - కలహ - కలహమందు - విజయ - జయముచేతనైన - లీలామద - విలాసమదముచేత - ముదిత - సంతోషించుచున్న - వదనశశి - ముఖచంద్రుడుగల - మధురిమణి - సౌందర్యమందు - లియ్యే - లీనుడనగుచున్నాను. ❁

చ॥ రతికలహమ్మునన్ సతుల రాయిడిఁ జేసి జయించి మించు నుద్ధతిగను పించు తేనగవు నందము గుల్కెడు మోముఁ దమ్మిచే। నతుల విభాత భానుకిరణాప్తి వికస్వర భాస్వరాంబుజా। యత నయనద్వయిం జెలఁగు నా మధురద్యుతి లీనమయ్యెడున్।

తా॥ సూర్యకిరణసమూహంబుచే మృదువగుచుఁ దులస్పృశింపంబడిన కాంతిచే సుందరంబులగు కమలంబులకు సమానంబులైన నేత్రంబులు గలిగి గోపస్త్రీలతోడ సలుపు రతులని యెడి యుద్ధంబులనైన జయంబునం బొడము స్వకీయంబగు లీలామదంబున సంతసిల్లు ముఖచంద్రుడు గలిగి వెలుంగు శ్రీకృష్ణదేవుని సౌందర్యంబునందు లీనుండనగుచున్నాననుట. ... ... ❀

శ్లో॥ కరకమలదళదళితలలితతరవంశీకలనినదగళదమృతఘనసరసిదేవే। సహజరసభరభరితదరహసితవీథీసతతవహదధరమణిమధురిమణి లియే॥ ౫౨

టీక॥ కరకమలదళదళితలలితతరవంశీకలనినదగళదమృతఘనసరసి- కరకమల- హస్తకమలముల యొక్క -దళ- వ్రేళ్లచేత - దళిత - స్వరభేదములను బోధింపఁబడిన యట్టి- లలితతర- మిక్కిలి శ్రావ్యమైన। వంశీ - వేణువు యొక్క - కల- అవ్యక్తమధురమగు- నినద- ధ్వనిచేత- గళత్ - జాఱుచున్న- అమృత- అమృతము యొక్క - ఘన- అధికమయిన- సరసీ- సరస్సుగల యట్టి - సహజరసభరభరితదరహసితవీథీసతతవహదధరమణిమధురిమణి - సహజ- స్వాభావికమైన- రసభర - రసముచేత - భరిత - నిండింపం బడిన - దరహసిత - మందహాసముల యొక్క - వీథీ- పంక్తులను- సతత- ఎప్పుడును- వహత్ -వహించుచున్న-అధరమణి- అధర- రత్నము యొక్క - మధురిమణి- సౌందర్యముగల - దేవే- శ్రీకృష్ణునియందు- లియే - లీనుడనగుచున్నాను- ... ... ❀

చ॥ లలితకరాంగుళీదళదళన్మురళీమధురస్వరామృతో। జ్జ్వలసరసీమనోజ్ఞసహజస్మితకందళిచంద్రచంద్రికా। వలదరుణాధరోష్ఠమధువాసితచారుముఖాంబుజంబునన్। దొల్లఁగ కనాదు మానసమధువ్రతమియ్యెడ లీనమయ్యెడిన్॥

తా॥ కరాంగుళులచే స్వరభేదంబులఁ బొందింపఁబడుచు మనోహరంబగు వేణురవంబని యెడి యమృతంబు కొలనుగలిగి స్వభావసిద్ధంబుగ రసవంతంబులగు చిఱునగవుల గుంపుల భరియించు నధరంబు సౌందర్యముగల శ్రీకృష్ణదేవునియందు లీనుడనగుచున్నాననుట. ... ... ❀

శ్లో॥ కుసుమశరశరసమరకుపితమదగోపీకుచకలశఘుసృణరసలసదురసి దేవే। మఃలితమృదుహసితముషితశశిశోభాముహుంధికముఖకమలమధురిమణి లియే॥

టీక ॥ కుసుమశరశరసమరకుపితమదగోపీకుచ కలశఘుసృణరసలసదురసి- కుసుమశర- మన్మధునియొక్క - శర - బాణములయినపుష్పములచేతనైన - సమరయుద్ధమందు- కుపిత- కోపయుక్తలయిన - మద - మత్తలయిన- గోపీ - గోపికలయొక్క - కుచకలశ - కలశములవంటి స్తనములయందలి - ఘుసృణ- అంగరాగవిశేషముయొక్క - రస- రక్తిమచేత- లసత్ - ప్రకాశించుచున్న- ఉరసి వక్షముఁగలయట్టి - మద- ముదముతోడ- లులిత-కలసియున్న - మృదుహాసిత- మందహాసముచేత - ముషిక- అపహరింపఁబడిన- శశి- చంద్రునియొక్క - శోభా- కాంతిచేత- ముహుః- అధికమయిన- ముఖకమల- నెమ్మోముదామరయొక్క - మధురిమణి- సౌందర్యముఁగల - దేవే- శ్రీకృష్ణమూర్తియందు- లీయ్యే- లీనుఁడనగుచున్నాను- ... ...

ఉ॥ పువ్వులఁబువ్వుఁగానలుకఁబూనినవల్లవపల్లవాధరల్ ప్రొవ్వుసఁబువ్వుమీఁజనుగుత్తులనొత్తినకుంకుమంబెదర । నివ్వటిలఁ శశాంకుఁజిగినీఁటులఁ దేటలఁ గొల్లలాడులేనవ్వులగోముమోమునఁగనందగునందకుమారుఁజెందెదన్ ॥ ౫౩

తా॥ పువ్వులచల్లులాటయందోటుపడికోపంబుసేయుగోపికలబంగరుకుండలంబోనిచన్నులరాయిఁడినంటినకుంకుమపూఁతచేవెలుఁగు వక్షంబునుమదంబుతోఁగూడినకోమలంబగు చిఱునగవుచేవెన్నెలంగొల్లలాడునెమ్మోముచక్కదనంబునుంగలిగితేజరిల్లు శ్రీకృష్ణదేవునందు లీనుండగుచున్నాననుట.

శ్లో॥ ఆనమ్రామసితభ్రువోరుపచితామక్షీణపక్ష్మాఙ్కురే
ష్వాలోలామనురాగిణోర్నయనయోరార్ద్రాం మృదౌ జల్పితే।
ఆతామ్రామధరామృతే మదకలామమ్లానవంశీరవే
ష్వాశాస్తే మమ లోచనం వ్రజశిశోర్మూర్తిం జగన్మోహినీమ్॥

టీక॥ అసితభ్రువోః- అసిత- నల్లనైన-భ్రువోః- కనుబొమలయందు-ఆనమ్రాం- కొంచెమువక్రమయినట్టి- అక్షీణపక్ష్మాఙ్కురేషు - అక్షీణ- దట్టమైన పక్ష్మ- ఱెప్పలయొక్క - అంకురేషు- రోమాంకురములయందు - ఉపచితాం- వృద్ధినొందినయట్టి - అనురాగిణోః - దయగలిగిన- నయనయోః - నేత్రములయందు- ఆలోలాం- చంచలమయినట్టి- మృదౌ- మృదువయిన - జల్పితే-మాటయందు- ఆర్ద్రాం- సరసమయినట్టి-అధరామృతే- అమృతమువంటియధరమందు- ఆతామ్రాం- అరుణమయినట్టి- అమ్లానవంశీరవేషు - అమ్లాన - గంభీరమైన- వంశీరవేషు- వేణునాదములయందు- మదకలాం- మద- మదముచేత- కలాం- అవ్యక్తమధురమయినట్టి - జగన్మోహినీం- జగత్- లోకములకు- మోహి

సీం- మోహసంపాదకమయిన-వ్రజశిశోః-గోపాలబాలునియొక్క - మూర్తిం దివ్యమంగళవిగ్రహమును. మమ- నాయొక్క - లోచనం. నేత్రము. ఆశాస్తే. ప్రార్థించుచున్నది- ... ...

ఉ ॥ కాంచుటయెన్నఁడీక్షణసుఖంబుగఁ దొంగిలితెప్పలుఙ్బనా । యిం చినవింటివంటిబొమలింపగుమాటలుకెంపుమోవిఁబొం । కించినపిల్లఁగ్రోవిబలికించుహళాహళియుఙ్ దయోన్నతిఙ్ । మించినబెళ్కుఁజూపుఁగలమిక్కిలిచక్కనిముద్దుబాలకుఙ్ ॥ ౫౪

తా॥ ఈషద్వక్రంబులగునల్లనికనుబొమలును బెంపొందిదట్టంబులగు తెప్పలందలివెంట్రుకలును జంచలంబులయి కరుణారసంబుఁదొలుకు కన్నులునుసరసంబునుగంభీరంబునగు వేణునాదంబునుంగలుగుటంజేసి జగంబులకానందజనితసమ్మోహంబును తాదించునట్టిగోపాలబాలుని దివ్యమంగళ విగ్రహంబుగనుంగోరెదననుట- ... ...

శ్లో॥ తత్కైశోరంతచ్చవక్త్రారవిన్దంతత్కారుణ్యంతేచలీలాకటాక్షాః। తత్సౌన్దర్యంసాచమన్దస్మితశ్రీస్సత్యంసత్యందుర్లభంనైవతేషు॥ ... ౫౫

టీక॥ తత్కైశోరం- తత్- నామనంబందుదోచినయట్టి- కైశోరం-బాల్యమును- తచ్చ- నాచిత్తమందుదోచినయట్టి- వక్త్రారవిందం- ముఖకమలమును- తత్కారుణ్యం- తత్- నామనంబందగుపడినయట్టి-కారుణ్యం- దయయును- తే- నాహృదయమందుఁగానుపించినయట్టి- లీలాకటాక్షాశ్చ - లీలా- విలాసములతోఁగూడిన - కటాక్షాశ్చ - కడకంటిచూపులును- తత్సౌందర్యంచ - తత్- నాచిత్తంబునసాక్షాత్కరించినయట్టి - సౌందర్యంచ - సోయగమును - సా- నామెదయందుఁగానంబడిన- మన్దస్మితశ్రీశ్చ -,మందస్మిత - లేనగవుయొక్క - శ్రీశ్చ - సంపదయును. నైవతేషు- ఇంద్రుండుమొదలగువేలుపులయందు-దుర్లభం- లదు- సత్యం- యథార్థము- సత్యం- యథార్థము. ... ...

శా॥ఆకారుణ్యకటాక్షవీక్షణములాయందంవులేఁబ్రాయమా। యాకారద్యుతియాదరస్మితముతీరామోముచక్కందనం। బాకెంజాయపదంబుల-నడలయొయ్యారంబులేవేల్పులం। జేకాలంబునలేదులేదనుచునేనెందేనిజాటించెదఙ్॥

తా॥ సమాధినిష్ఠుండనగునాయెదంబరికించినచోనగుపడినశ్రీకృష్ణదేవునియబ్బాల్యంబునదయయునానెమ్మొముఁదానుగయు నాకడకన్నులచూపులునాసోయగంబునాలేనగవునేవేల్పులయందేనియులేదనుచునిక్కంబుగాఁబల్కెదనుట॥

శ్లో॥ విశ్వోపప్లవశమనైకబద్ధదీక్షం విశ్వాసస్తబకితచేతసాం జనానాం। పశ్యామః ప్రతినవకాంతికందళార్ద్రం పశ్యామః పథిపథి శైశవం మురారేః॥ ❖

టీక॥ మురారేః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - శైశవం- బాల్యమును- ప్రతినవకాంతికందళార్ద్రం- ప్రతినవ - ప్రతిక్షణనూతనములైన- కాంతి - కాంతుల యొక్క -కందళ- మొలకలచేత- ఆర్ద్రం- సరసమైనదానిగాను- పశ్యామః- మనముచే నెఱుంగుచున్నాము- విశ్వాసస్తబకితచేతసాం - విశ్వాస - విశ్వాసము చేత- స్తబకిత - సంజాతగుచ్ఛములుగల - చేతసాం- చిత్తములుగల - జనానాం జనులయొక్క - పథిపథి- ఆయాయిస్థలములయందు- విశ్వోపప్లవశమనైకబద్ధదీక్షం- విశ్వ- సమస్తమయిన- ఉపప్లవ- ఉపద్రవములయొక్క - శమన- శాంతియందు- ఏక- ముఖ్యమగునటుల- బద్ధ- ఘటింపఁబడిన- దీక్షం- నియతిగలదానిగాను- పశ్యామః- మనంబుచే నెఱుంగుచున్నాము॥ ... ... ❖

మ॥ నుతధారాధరకాంతికందళముకన్నన్ చల్లఁజేయన్ సమగ్రతరాతంకపరంపరాశమనదీక్షన్ దేహముల్ప్రాఁకా।యత గాంచన్నె అనమ్మినట్టిప్రజకత్యానందమా దేవకీ। సుతునొయ్యారపుబాలలీలగనవచ్చున్నాఁడు దృగ్వీధులన్॥ ౫౬

తా॥ ఆశ్రితులగుజనంబులసర్వోపద్రవంబులఁబోవఁజేయుచునియమంబుగలిగి ప్రతిక్షణంబును క్రొత్తలగు కాంతులచే సరసంబై వెలుంగు శ్రీకృష్ణునిబాల్యంబు నుగనుంగొనుచున్నాననుట॥ ... ... ❖

శ్లో॥ మౌళిశ్చంద్రకభూషణా మరకతస్తంభాభిరామం వపుర్వక్త్రం చిత్రవిముగ్ధహాసమధురం బాలే విలోలే దృశౌ। వాచశ్శైశవశీతలా మదగజశ్లాఘ్యా విలాసస్థితిర్మందం మందమయే క ఏష మధురావీథీమితో గాహతే॥ ౫౭

టీక॥ అయే బాలే- ఓవనితా- మౌళిః- సిగ- చంద్రకభూషణా- చంద్రక- నెమలిపురియనెడి- భూషణా- ఆభరణముగలది - వపుః- శరీరము - మరకతస్తంభాభిరామం- మరకత- ఇంద్రనీలమణియొక్క - స్తంభ- స్తంభమువలె- అభిరామం- సుందరము- వక్త్రం- ముఖము- చిత్రవిముగ్ధహాసమధురం - చిత్ర - విచిత్రమైనట్టి- విముగ్ధ- మిక్కిలిసుందరమైనట్టి- హాస - చిఱునగవుచేత - మధురం- మనోహరము- దృశౌ- కన్నులు- విలోలే- చంచలములు- వాచః- పలుకులు- శైశవశీతలాః- శైశవ- బాల్యముచేత- శీతలాః- చల్లనైనవి- విలాసస్థితిః- విలాసలీలయొక్క - స్థితిః- ఉనికి- మదగజశ్లాఘ్యా- మదగజ- మదపుటేనుఁగువలె- శ్లాఘ్యా- కొనియాడఁదగినది - (ఇట్టిగుణంబులుగలిగి) మందంమందం- మెల్లమెల్లన-

ఇతః- ఇటునుండి- మధురావీథీం- మధురా- మధురాపట్టణముయొక్క- వీథిం- వీథిని- కపిషగాహతే- వీఁడెవ్వఁడుప్రవేశించుచున్నాఁడు॥ ... ✦

ఉ॥ మౌళితటీఘటించినసమంచితపింఛముమందహాసముల్ । లోలవిశాలలోచనములుం జిఱునవ్వుగుముద్దుమాటలుల్ । నీలపుడాలునేలుమెయి నిగ్గులుగల్గిన బాలుఁడెవ్వఁడో । వ్రాలెడువీనిఁజూడుమధురాపురవీథులఁబాటలాధరా॥ ౫౭

తా॥ మధురాపురంబుతెఱువుఁబ్రవేశించునట్టి శ్రీకృష్ణునింగనియొకదివ్యవిలాసినితోడంబలుకుచున్నది నెమలిపురిచేనలంకరింపఁబడినసిగయును విచిత్రంబునుందరంబునగుచిఱునగవుగలనెమ్మొగంబును జంచలంబులగుకన్నులును బాల్యంబువలనసరసంబులగునాలాపంబులును మత్తగజంబులవలెకొనియాడఁదగినవిలాసంబునుంగలిగిమెల్లమెల్లననటనుండి మధురాపురంబుతెఱువుంబ్రవేశించు వీఁడెవ్వఁడువీనింజూడుమనుట॥ ... ... ✦

శ్లో॥ పాదౌ పాదవినిర్జితాంబుజవనౌ పద్మాలయాలంకృతౌ । పాణీ వేణువినోదనప్రణయినౌ పర్యాప్తశిల్పశ్రియౌ । బాహూ దోహదభాజనం మృగదృశాం మాధుర్యధారాగిరో । వక్త్రం వాగ్విభవాతిలంఘితమహో బాలం కిమేతన్మహః॥ ౫౮

టీక॥ పాదవినిర్జితాంబుజవనౌ- పాద- అంశముచేత- వినిర్జిత-జయింపఁబడిన- అంబుజవనౌ- కమలవనములుగల- యస్య- ఏశ్రీకృష్ణునియొక్క- పాదౌ- పాదములు- పద్మాలయాలంకృతౌ- పద్మాలయా- లక్ష్మీదేవిచేత-అలంకృతౌ- పూజింపఁబడినవియో- వేణువినోదనప్రణయినౌ- వేణు- పిల్లనఁగ్రోవియొక్క- వినోదన- వాయించుటయందు- ప్రణయినౌ- ప్రీతిగల- యస్య-ఏకృష్ణునియొక్క- పాణీ- హస్తములు- పర్యాప్తశిల్పశ్రియౌ-పర్యాప్త- పరిపూర్ణమైన- శిల్ప- విన్నాణముయొక్క- శ్రియౌ- సంపదగలవియో- యస్య- ఏకృష్ణునియొక్క- బాహూ- భుజములు- మృగదృశాం- స్త్రీలకు-దోహదభాజనం- దోహద- దోహదక్రియతు- భాజనం- స్థానమో- (దోహదమనఁగానసమయమందుఁదరుల తలనుబుష్పింపఁజేయుక్రియ - అట్లేశ్రీకృష్ణునిభాహువులుస్పృశించుటమాత్రంబునబాలికలనైనప్రౌఢలనుగాఁజేయ సామర్థ్యముగలవియనుట) యస్య- ఏశ్రీకృష్ణునియొక్క- గిరః- మాటలు - మాధుర్యధారాః- మాధుర్య- తియ్యదనముయొక్క- ధారాః- ప్రవాహములుగలవియో యస్య- ఏశ్రీకృష్ణునియొక్క- వక్త్రం- ముఖము - వాగ్విభవాతిలంఘితంవా

గ్వైభవ - ప్రాగ్వైభవమును - అతిలంఘితం - అతిక్రమించినదియో. ఏతత్ - ఈ కృష్ణరూపమైన - మహః - తేజస్సు - బాలంకిం - శిశువా యేమి - అహో - ఆశ్చర్యము.

చ॥ చెలువల కెల్లదోహదముఁ జేయు కరంబులు లచ్చి కాకరం । బులు జితపద్మ
ముల్పగణముల్మ గళీరచనాచమత్క్రియా । కలితము కేలుదమ్మి ముఖకాంతులు
వింతలు తేనెలూఱుగా । టులు గల యట్టి శైశవవిడంబన తేజమి దేమి చిత్రమో॥

తా॥ శ్రీమహాలక్ష్మిచేత గంధపుష్పాదుల నలంకరింపంబడు నడుగుఁదామరలును - పిల్లనగ్రోవిని మ్రోయించుటయందుఁ బ్రాగల్భంబగు విన్నాణంబు గలకరంబులు నవాఙ్మానసగోచరంబగు సెమ్మొగంబును గల యీ తేజమును శిశువని చెప్పనలవియగునె యనుట॥ ... ... ❖

శ్లో॥ బర్హంనామవిభూషణమ్బహుమతంవేషాయ శేషైరలంవక్త్రంద్వి
త్రవిశేషకాంతిలహరీవిన్యాసధన్యాధరం। శీలైరల్పధియామగమ్యవిభవైః శృంగా
రభంగీమయంచిత్రంచిత్రమహో విచిత్రమహో చిత్రంవిచిత్రంమహః॥ ౫౯

టీక॥ వేషాయ - అలంకారముకొఱకు - శేషైః - ఇతరములగు భూషణములచేత - అలం - సాధ్యము లేదు - బర్హం నామ - బర్హమని ప్రసిద్ధమైన - విభూషణం - అలంకరణము బహుమతం - అంగీకరింపఁబడియెను - వక్త్రం - ముఖము - ద్విత్రవిశేషకాంతిలహరీవిన్యాసధన్యాధరం - ద్విత్ర - రెండుమూఁడయిన - విశేష - తిలకములయొక్క - కాంతి - కాంతులయొక్క - లహరీ - ప్రవాహముయొక్క - విన్యాస - వ్యాప్తిచేత - ధన్య - హృద్యమైన - అధరం - మోవిగలది - అల్పధియాం - స్వల్పబుద్ధిగలవారలకు - అగమ్యవిభవైః - అగమ్య - అగోచరమైన - విభవైః - వైభవముగల - శీలైః - స్వభావములచేత - శృంగారభంగీమయం - శృంగార - శృంగారములయొక్క - భంగీమయం - పరంపరా ప్రాచుర్యముగల - మహః - తేజస్సు - చిత్రం - ఆశ్చర్యము - చిత్రం - ఆశ్చర్యము - అహో - ఆశ్చర్యము - విచిత్రితం - ఆశ్చర్యముగలది - అహో ఆశ్చర్యము - చిత్రం - ఆశ్చర్యము - విచిత్రం - మిక్కిలియాశ్చర్యము॥ ❖

ఉ॥ సొమ్ములు మేనికందముని చూడక పింఛమె పూని మోముపైఁ । గమ్మనిబొ
ట్టు దొంతరలు గాఁ గలసిల్లఁగఁ గావిమోవి। చెల్వమ్ము రసోత్తరంగవిభవమ్ము నగమ్య
ము నైతనర్పజి। త్రమ్మొక పాటివారికిదరంబె నుతింపనో యారతేజముల్॥ ❁

తా॥ కాంచనరత్నమయంబులైన భూషణంబులం గైకొనక నెమలిపురియె మేలైన భూషణంబుగ ధరియించి చందనకస్తూర్యాదితిలకంబులచే నందంబగు ముఖారవిందంబున రసోత్తరంబగు కెమ్మోవి మెఱయ సింగారంబులరాశియొయు

న వెలుంగు శ్రీకృష్ణరూపంబగు తేజంబతివిచిత్రంబై యుండుఁగాననిట్టి తేజంబుననల్ప బుద్ధులగువారలకు నుతింపనలవియగునే యనుట॥ ... ... ❖

శ్లో॥ అగ్రే సమగ్రయతి కామపి కేళిలక్ష్మీమన్యాసు దిక్ష్వపి విలోచనమేవ సాక్షి। హా హంత హస్తపథదూరమహో కిమేతదాసీత్కిశోరమయమమ్బ జగత్త్రయం మే॥

టీక॥ హస్తపథదూరం- హస్తపథ- హస్తప్రసారణమునకు- దూరం-దూరమగునట్టుగాను- అగ్రే- ముందటను - కామపి - నుడువనలవిగాని - కేళిలక్ష్మీం కేళీ- విహారముయొక్క - లక్ష్మీం- సంపదను - సమగ్రయతి- నిండింపఁజేయుచున్నది- అన్యాసు - ఇతరములైన- దిక్ష్వపి- దిక్కులయందును - కేళిలక్ష్మీం - విహారసంపదను- సమగ్రయతి - నిండింపఁజేయుచున్నది - విలోచనమేవ - నేత్రమే- సాక్షి- ప్రమాణము- హాహంత- అకటకటా- హేఅంబ-ఓతల్లి-జగత్త్రయం లోకత్రయమును- మే- నాకు- కిశోరమయం- బాలమయముగాను - ఆసీత్- ఆయెను- ఏతత్- ఇది- కిం-ఏమి-అహో-ఆశ్చర్యము॥ ... ... ❖

శా॥ చూడంజూడమనోహరాకృతికడుంజోద్యంబుగా బాలకుం। డాడ ముందటఁగౌఁగిలింతుననిడాయంజిక్కఁడారీతినే। క్రీడించుకదిశలందునిందులకునక్షిద్వంద్వమే సాక్షియో। జాడం ముజ్జగమంబ బాలమయమాశ్చర్యంబునా కెంతయుం।

తా॥ చూడజూడమనోహరంబయి యాడుచు గౌఁగిలింపబోవదూరంబై యెల్లదెసలయందు క్రీడించుచుండునిందులకు గన్నుగవయ సాక్షియో తల్లి ముజ్జగంబును బాలమయంబయ్యెనిదియేమివిచిత్రంబనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ చికురమ్బహుళం విరళమ్భ్రమరం మృదులం వచనం విపులం నయనం। అధరం మధురం వదనం లలితం చపలం చరితం చ కదానుభవే॥ ... ౬౧

టీక॥ కృష్ణస్య- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - బహుళం- దట్టమైన- చికురం- ముంగురులను- తలములను- విరళం- పలచనైన- భ్రమరం- ముంగురులను- మృదులం - కోమలమైన - వచనం- వాక్యమును- విపులం- విశాలమైన - నయనం- నేత్రములను- మనోహరం- మనోజ్ఞమయిన- అధరం- అధరోష్ఠమును- లలితం- సుందరమైన- వదనం- ముఖమును- చపలం- చంచలమయిన - చరితంచ- చరిత్రమును- కదా ఎప్పుడు- అనుభవే- చూచుచున్నాను- ... ...

ఉ॥ వెన్నెలగోపకాంతలను వేడుకగోరెడుచాపలంబుతో। కన్నులబెళ్కునగుమొగంబునవ్రాలుచలాలకాళితో। దిన్ననిపల్కుతో ముడిచిదిద్దినగొప్పశిఖపాళితో। నెన్నఁడునాదుమ్రోలఁజరియించునో వెన్నుఁడుకావిమోవితో

తా॥ గోపికలంగోరెడుచపలంబును విశాలంబులగుకన్నులును సొగసు

గు మొగమునం గ్రాలుముంగురులును - నును మెఱుంగుగొప్పకొప్పునుఁ - దియ్యదనంబుఁదెల్పుముద్దుపల్కులును - మనోజ్ఞంబగు- కెమ్మోవియుంగలిగి తేజరిల్లు శ్రీకృష్ణమూర్తినెప్పటికింగాంచెదనోయనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ పరిపాలయనః కృపాలయేత్యసకృజ్జల్పితమాత్మ బాన్ధవః । మురళీమృదులస్వనాన్తరే విభురాకర్ణయతాంకదానునః॥ ౬౨

టీక॥ హేకృపాలయ- ఓయిదయావంతుఁడ- నః- మమ్మును-పరిపాలయ- రక్షింపుము- ఇతి- ఇట్లని- అసకృజ్జల్పితం- అసకృత్- మాటిమాటికినుడివెడు-జల్పితం- వచనమును- విభుః- శ్రీకృష్ణమూర్తి- ఆత్మబాంధవస్సన్- ఆత్మ-నాకు- బాంధవస్సన్- బంధువుఁడగుచును- మురళీమృదులస్వనాంతరే- మురళీ - వేణువుయొక్క - మృదుల- కోమలమయిన-స్వనాంతరే- ధ్వనిమధ్యమందు-కదాను- ఎప్పుడు- ఆకర్ణయతాం- వినును- ... ... ❖

చ॥ నిరుపమవేణుగానమహనీయసుఖానుభవైకమగ్నతన్ ।గరఁగిపరాకుఁగైకొనినకంజదళాక్షుఁడుపదప్తచిత్తుఁడై । నిరతమునన్ను గావు నవనీతహరాయని మాటిమాటికిన్ । మొగయిడునట్టినావచనముల్దయతో నెపుడాలకించునో॥౬౨

తా॥ తులలేనివేణుగానంబుననైనసుఖానుభవంబునబరాకుఁబొందినశ్రీకృష్ణవిభుండు నాకుబంధుండై ననురక్షింపు మోదయాసముద్రయని మాటిమాటికిమొరయిడుచున్న నావచనం బెన్నటికివినునోయనుట- ... ... ❖

శ్లో॥ కదానుకస్యాన్ను విపద్దశాయాం కైశోరగన్ధిః కరుణామ్బుధిర్నః । విలోచనాభ్యాం విపులాయతాభ్యాం వ్యాలోకయిష్యన్విషయీకరోతి॥ ౬౩

టీక॥ కస్యాన్నువిపద్దశాయాం : ఏయాపత్సమయంబున - కైశోరగన్ధిః- ఈషద్బాల్యముగల - కరుణాంబుధిః- దయాసముద్రుఁడగుశ్రీకృష్ణమూర్తిన్- విపులాయతాభ్యాం- విపుల- వెడల్పులయినట్టి- ఆయతాభ్యాం - నిడుపులైనట్టి - విలోచనాభ్యాం- నేత్రములచేత - వ్యాలోకయిష్యన్ - మిక్కిలిచూడఁగలవాఁడయి- నః- మము- కదాను- ఎప్పుడు- విషయీకరోతి- గోచరునిఁగాఁజేయుచున్నాఁడు- ... ... ❖

చ॥ ఒకవలవంతఁజింతిలుచునుండెడినన్ను శిశుత్వగంధమా। త్రకలితయౌవనంబుదనరన్ గరుణావరుణాలయుండువా।యకశతపత్రపత్రవిపులాయుణలోచనలీలజూచుచూ । డ్కెకిఁదగుపీడటంచుఁబరికించుటలెన్నఁడుగల్గనేర్చునో॥౬౩

తా॥ ఎట్టియాపత్కాలంబుననైననుకొంచెంబుగనుండుబాల్యంబుగలిగి వెలయుదయాసముద్రుండైన శ్రీకృష్ణదేవుండు వెడల్పులై నిడుపులై వెలుంగుక

న్నులచేజూడవిడక్షుండకదాయనినను నెప్పుడు గాంచునోయనుట॥

శ్లో॥ మధురమధరబింబే మఞ్జులంమన్దహాసే శిశిరమమృతవాక్యే శీతలన్దృష్టిపాతే।
విపులమరుణనేత్రే విశ్రుతం వేణునాదే మరకతమణినీలమ్బాలమాలోకయేను॥ ౬౪

టీక॥ అధరబింబే- దొండపండువంటియధరమందు- మధురం- తియ్యనైనయట్టి- మన్దహాసే- చిరునగవందు- మఞ్జులం- మనోజ్ఞమైనయట్టి- అమృతవాక్యే- అమృతమువంటిమాటయందు- శిశిరం- చల్లనైనయట్టి- దృష్టిపాతే- చూపందు- శీతలం- చల్లనైనట్టి- అరుణనేత్రే- అరుణ- ఎఱ్ఱనైన- నేత్రే- నేత్రమందు- విపులం- విశాలమయినట్టి- వేణునాదే- వేణుధ్వనియందు- విశ్రుతం - మిక్కిలి వినుచున్నయట్టి- మరకతమణినీలం- మరకతమణి- ఇంద్రనీలమణివలెను- నీలం- నల్లనయిన- బాలం- గోపాలుని- ఆలోకయేను- చూచుచున్నావాయేమి॥

చ॥ చల్లనిబెళ్కుఁజూపుసుధఁజల్లెడుమాటలుదియ్యమోవియుఁ। సల్లలితారుణద్యుతివిశాలవిలోచనముల్ మృదుస్మితో। త్ఫుల్లముఖాంబుజంబుఁబరిపూరితవేణువినోదనాదముఁ। నల్లనిమేనిక్రొమ్మెఱుఁగునవ్వలసిల్లినబాలు గాంచెదఁ।

తా॥ తియ్యదనంబు దెల్పుకెమ్మోవియుమనోహరంబగు చిఱునగవు నమృతంబునోలుకుముద్దుపలుకును జల్లనగుచూపును గెంజాయరఁజెల్లు వెడలువగన్నుగవయునుబరిపూర్ణమయినవేణుగానంబునుంగలిగి యింద్రనీలరత్నంబుబోలునెమ్మేనిచాయచేదేజరిల్లుబాలకృష్ణునింజూచెదననుట-

శ్లో॥ మాధుర్యాదపిమధురంమన్మథతాతస్యకిమపికైశోరమ్। చాపల్యాదపిచపలఞ్చేతోమమహరతిహన్తకింకుర్మః॥ ౬౫

టీ॥ మాధుర్యాదపి- సకలజనసిద్ధసౌందర్యంబుకన్నను- మధురం - సుందరమయినయట్టి- చాపల్యాదపి- సకలజనచపలతకన్నను- చపలం- చంచలమయినయట్టి- కిమపి- చెప్పశక్యముగాని- మన్మథతాతస్య- మన్మథ- ప్రద్యుమ్నునికి- తాతస్య తండ్రియైనశ్రీకృష్ణునియొక్క - కైశోరం- బాల్యము- మమ- నాయొక్క - చేతః- చిత్తమును- హరతి- హరించుచున్నది- కింకుర్మః- ఏమిసేయుదుము- హన్త- అకట

ఉ॥ గబ్బిమెఱుంగుబోండ్లతటకాపడిలోలతఁజూచునంతలో। నిబ్బరమైనచిత్తరమునెక్కొనునందముకన్ననందమై। యబ్బురమైనబాల్యమునసద్దిరయంగఁగన్నతండ్రియా। గుబ్బుననామదింగలుగుగుట్టుఁగలంచెనికేమిసేయుదుఁ॥౬

సకలజనంబులందుండెడిసౌందర్యంబునకన్ననధికంబగు సౌందర్యంబుగలిగి సకలలోకచాపల్యంబునకన్ననధికంబగుచంచలంబుగలిగి వెలుఁగుమరుని తం

యగ శ్రీకృష్ణదేవుని చెప్పనలవిగాని బాల్యంబు నా మనంబుఁ గలఁచుచున్నది యిక నేమి సేయుదుననుట. ... ... -- ...

శ్లో॥ వక్షఃస్థలే చ విపులం నయనోత్పలే చ మన్దస్మితే చ మృదులం మదజల్పితే చ। బిమ్బాధరే చ మధురం మురళీరవే చ బాలం విలాసనిధి మాకలయే కదా ను॥ ౬౬

టీక॥ వక్షస్థలే చ - వక్షస్థలమందును - నయనోత్పలే చ - కలువవంటి నేత్రమందును. విపులం. విశాలమయినయట్టి. మందస్మితే చ. చిరునగవందును. మదజల్పితే చ. మద. మదయుక్తమైన. జల్పితే చ. వచనమందును. మృదులం. కోమలమైనయట్టి. బింబాధరే చ. బింబ. దొండపండువంటి. అధరే చ. మోవియందును. మురళీరవే చ. వేణుగానమందును. మధురం. హృద్యమైనట్టి - విలాసనిధిం. విలాస. విలాసములకు. నిధిం. నిక్షేపమైన. బాలం - బాలుఁడైనకృష్ణుని. కదా. ఎప్పుడు. ఆలోకయే ను. చూచుచున్నాను. ... ...

మ॥ ఖళి రాకన్నుల బెళ్కు ల్మొమ్ము జిగిఁ జెప్పన్ రాదు వేణుధ్వనుల్। దరమాయెంచఁగఁ గావి మోవి రుచివింతల్ దేటలే నవ్వుని। గ్గలువ ర్ఝారె సుధామనోహరహృదూక్తుల్ మాయురే యిట్టియొ। ప్పులకుప్పం దిలకించు భాగ్య మహిమంబుల్మాకునింకెన్నఁడో॥ ౬౬

తా॥ విశాలంబగు వక్షంబును గన్నులుం గలిగి కోమలంబగు మందహాసంబును వచనంబునుం గలిగి తీయనగు నధరంబును వేణుగానంబునుం గలిగి - విలాసంబులను నిక్షేపంబగుచు దేజరిల్లు బాలకృష్ణు నెన్నటికిం గాంచెదనో యనుట.

శ్లో॥ మారస్స్వయం ను మధురద్యుతిమణ్డలం ను మాధుర్యమేవ ను మనోనయనామృతం ను। వాణీమృజం ను మమ జీవితవల్లభో ను బాలోయమభ్యుదయతే మమ లోచనాయ॥ ౬౭

టీక॥ మమ. నాయొక్క - లోచనాయ. నేత్రముకొఱకు. బాలః. బాలుఁడు. అభ్యుదయతే. ఆవిర్భవించుచున్నాఁడు. అయం. ఈబాలుఁడు. మారస్స్వయం ను. మన్మథుఁడాయేమి. మధురద్యుతిమండలం ను. మధురద్యుతి - చంద్రునియొక్క - మండలం ను. బింబమాయేమి. మాధుర్యమేవ ను. సౌందర్యమే నాయేమి. మనోనయనామృతం ను. మనః. మనస్సుయొక్కయు. నయన. నేత్రములయొక్కయు. అమృతం ను. అమృతమాయేమి. వాణీమృజం ను - వాక్పరిశుధ్యమాయేమి. మమ. నాయొక్క - జీవితవల్లభో ను. ప్రాణనాథుఁడాయేమి।

ఉ॥ మారుఁడొ కాకయంబుధిసుమారుఁడొ మానసలోచనామృతా। కాఁ

మొమాధురీగుణవికారము మంజులవాక్ప్రవృత్తియా। సారమునాదుజీవము ణిసారములేకమ ఘేమిచిత్రమో। మీయెడుబాలభావమున మెచ్చులు గుల్కెడు నాడుచూడ్కికిన్॥ ౬౭

తా॥ నాకన్నులకుంగాననగుచున్న యిబ్బాలుండుమన్మథుండోలేకచందురుండో సౌందర్యంపురాశియో నామనోనయనామృతమో వాక్చమత్కారముకొలేక నాప్రాణవల్లభుండోయని యిత్తెఱంగుననిశ్చయంబున వికల్పించెననుట॥ ❁

శ్లో॥ ఆర్ద్రావలోకితదయాపరిణద్ధనేత్రమావిష్కృతస్మితసుధామధురాధరోష్ఠం। ఆద్యంపుమాంసమవతంసితబర్హిబర్హ మాలోకయంతికృతినః కృతపుణ్యపుంజాః॥ ౬౮

టీక॥ ఆర్ద్రావలోకితదయాపరిణద్ధనేత్రం. ఆర్ద్ర. సరసములైన - అవలోకిత. చూపులుగలయట్టి. దయా. దయతోడ. పరిణద్ధ. కూర్పబడిన. నేత్రం. నేత్రములుగలయట్టి - ఆవిష్కృతస్మితసుధామధురాధరోష్ఠం - ఆవిష్కృత. ప్రకాశింపఁబడిన. స్మిత. లేనగవనెడి. సుధా అమృతముచేత. మధుర. మనోజ్ఞమయిన - అధరోష్ఠం - మోవిగలయట్టి - అవతంసితబర్హిబర్హం అవతంసిత - శిరోభూషణముగాఁజేయఁబడిన - బర్హిబర్హం. నెమలిపురిగలయట్టి. ఆద్యం. జగత్కారణుండయిన. పుమాంసం. శ్రీకృష్ణమూర్తిని - కృతపుణ్యపుంజాః. కృత. చేయఁబడిన. పుణ్యపుంజాః. పుణ్యసమూహముగల. కృతినః. విద్వాంసులు. ఆలోకయంతి. చూచుచున్నారు. ... ... ❁

ఉ॥ అందముచిందుమోముదరహాససుధామధురాధరోష్ఠము। స్పందదయావలోకనవిశాలవిలోచనముల్ శిరంబునం। బొందుగనెమ్మిపింఛమునుబూనినయాద్యునిదేవదేవుని। నందకుమారుఁగాంతురుసనాతనపుణ్యమునన్ బుధోత్తముల్॥

తా॥ సరసంబులగుచూపులుగలిగిదయాకరంబులై విశాలంబులగునేత్రంబులునుప్రకాశించుచిరునగవను నమృతంబుచేమనోహరంబగు నధరంబునుశిరోభూషణంబుగధరియించిన నెమలిపురియునుంగలిగి సర్వజగంబునకుందానయేలికయై వెలయుశ్రీకృష్ణదేవుని చిరపుణ్యంబుచేసినపెద్దలు చూచుచుందురుగదాయనుట॥

శ్లో॥ బాలోయమాలోలవిలోచనేనవక్త్రేణచిత్రీకృతదిఙ్ముఖేన। వేషేణఘోషోచితభూషణేనముగ్ధేనదుగ్ధేనయనోత్సవంనః॥ ౬౯

టీక॥ ఘోషోచితభూషణేన. ఘోష. గొల్లపల్లియందు. ఉచిత - తగిన. భూషణేన - సొమ్ములుగల. వేషేణ. అలంకారముచేత. ముగ్ధేన. సుందరమయి

ట్టి. ఆలోలవిలోచనేన - ఆలోల- చంచలములైన- విలోచనేన - నేత్రములుగ లయట్టి - చిత్రీకృతదిఙ్ముఖేన - చిత్రీకృత - చిత్తరువుగల వానిగాఁజేయఁబడిన- దిఙ్ముఖేన - దిఙ్ముఖములుగల- వక్త్రేణ- ముఖముచేత- అయంబాలః- ఈబాలుఁడు- నః- మాయొక్క - నయనోత్సుకం- చక్షుస్సంతోషమును- ముగ్ధే - సంపాదించుచున్నాఁడు- ... ...

ఉ॥ ఎల్లెడఁజిత్రరూపమువహించినచక్కనిమోముదమ్మితో। గొల్లవిలాసవేషమునకుందగుసొమ్ములతోఁడజల్పయో।జొల్లసదక్షిశీతలసమున్నతితోవిలసిల్లుబాలకుం। డుల్లముపల్లవింపనయనోత్సవమూరఁజరించుచున్నఁడో॥

తా॥ గొల్లపాళెంబునకుఁదగినసొమ్ములచేనలంకరింపఁబడివిశాలంబులగు నయనంబులుగలిగియెల్లదెసలంజిత్రించిన యటులవెలుంగు నెమ్మోముచేఁదేజరిల్లునిబ్బాలుండునాకన్నులకత్యంతసంతోషంబుఁజేయుచున్నాడనుట॥

శ్లో॥ ఆన్దోళితాగ్రభుజమాకులనేత్రలీలమార్ద్రస్మితార్ద్రవదనామ్బుజచంద్రబిమ్బమ్। శింజానభూషణశతం శిఖిపిఞ్ఛమౌళిం శీతంవిలోచనరసాయనమభ్యుపైతి॥ ౭౦

టీక॥ ఆందోళితాగ్రభుజం- ఆందోళిత - ఈషత్కంపితములకు - అగ్రభుజం- భుజాగ్రములుగలయట్టి- ఆకులనేత్రలీలం- ఆకుల- వ్యాకులమయిన-నేత్రలీలం- నేత్రవిలాసముగలయట్టి - ఆర్ద్రస్మితార్ద్రవదనాంబుజచంద్రబింబం- ఆర్ద్ర- సరసమయిన- స్మిత - చిఱునగవుచేత- ఆర్ద్ర- సరసమయిన - వదనాంబుజచంద్రబింబం - చంద్రునివంటిముఖకమలముగలయట్టి - శింజానభూషణశతం- శింజాన- మ్రోయుచున్న- భూషణశతం - ఆభరణశతముగలయట్టి- శిఖిపిఞ్ఛమౌళిం- శిఖిపిఞ్ఛ- నెమలిపురి - మౌళిం- శిరమందుఁగలయట్టి - శీతం (చూచువారలనేత్రములకు) చల్లనైనయట్టి- లోచనరసాయనం- లోచన - నేత్రములకు-రసాయనం-తియ్యనైనశ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు - మమ - నాకు - అభ్యుపైతి- అభిముఖముగావచ్చుచున్నది- ... ...

ఉ॥ అందెలుమువ్వలున్సొలయహస్తములూవఁగఁగంకణధ్వనుల్। సందడిజేయనాననవిలాసము చందురుఁగ్రేణిసేయనా। నందవిశాలలోలనయనమ్ములతోశిఖిపింఛమౌళితో। నందముజెందులోచనరసాయనమల్లదెవచ్చెజెల్లఁగా॥

తా॥ కొంచెముగాసంచలించుచున్నమూఁపులును బ్రకాశించుచున్నవిశాలంబులగునేత్రవిలాసంబులునుసరసంబగు చిఱునగవుచేఁదేజరిల్లునెమ్మోముదావ

రయును. మ్రోయుచున్న భూషణశతంబును నెమలిపురిచేనలంకరింపఁబడినసిగయునుంగలిగి చూచువారలచూపులకుఁ జల్లదనంబు నెలవుకన్నులుఃపండువగు శ్రీకృష్ణరూపంబగు వస్తువునాకభిముఖంబుగవచ్చుచున్నదియనుట.

శ్లో॥ పశుపాలబాలపరిషద్విభూషణంశిశు రేషశీతలవిలోలలోచనః। మృదులస్మితార్ద్రవదనేందుసమ్పదామదయన్మదీయహృదయంవిగాహతే॥

టీక॥ పశుపాలబాలపరిషద్విభూషణం - పశుపాలబాల- గోపాలబాలురయొక్క - పరిషత్- సభకు- విభూషణం- అలంకారభూతుఁడైనయట్టి శీతలవిలోలలోచనః- శీతల- చూచువార్లరక్షించుచున్నయట్టి- విలోల - చంచలములైన- లోచనః- నేత్రములుగల- ఏషః శిశుః- ఈబాలుఁడు- మృదులస్మితార్ద్రవదనేందుసంపదా- మృదుల కోమలమయిన- స్మిత- లేనగవుచేత- ఆర్ద్ర- సరసమయిన- వదనేందు- ముఖచంద్రునియొక్క - సంపదా- సమృద్ధిచేత- మదీయహృదయం- మదీయ- నాసంబంధమైన- హృదయం- హృదయమును- మదయన్- మదముగలదానిఁగాఁజేయుచు- విగాహతే- పొందుచున్నాఁడు॥

చ॥ వికవికనవ్వుచున్నదుటఁ ద్రేలుకులుల్ నునుపాలబుగ్గలుం। జికిలిమెఱుంగుచూపురహిఁ జెందఁగనాననశీతలద్యుతిన్। బ్రకటితగోపశాబకసభానవభూషణమై చెలంగుబా। లకుఁడుమదీయమానసతలంబుననిల్చెనుసొంపులించుచున్॥

తా॥ గోపాలబాలకసభయందుభూషణంబులఁదేజరిల్లుచుఁ జూచువారలకురక్షకంబులై చంచలంబులగుకన్నులుగల యిబ్బాలుఁడుకోమలంబగు చిఱునగవుచేసరసంబగునెమ్మొగంబుచందురునందంపు సమృద్ధిచే వెలుంగుచునాహృదయంబుమదింపంజేయుచుఁగానవచ్చుచున్నాఁడనుట... ... ...

శ్లో॥ తదిదముపనతంతమాలనీలంతరళవిలోచనతారకాభిరామమ్। ముదితముదితవక్త్రచంద్రబిమ్బంముఖరితవేణువిలాసజీవితం॥ ... ... ౭.

టీక॥ తమాలనీలం- తమాల - చీఁకటిమ్రాఁకులవలె- నీలం- నల్లనిదైనయ తరళవిలోచనతారకాభిరామం - తరళ- చంచలములయిన - విలోచన- కన్నులయొక్క - తారక- గ్రుడ్లచేత- అభిరామం- సుందరమైనయట్టి - ముదితముదితం- మిక్కిలిసంతోషించునట్టి - వక్త్రచంద్రబింబం- చంద్రమండలమువలెను ముఖముగలయట్టి- ముఖరితవేణువిలాసజీవితం - ముఖరిత - మ్రోయుచున్న వేణు - పిల్లనఁగ్రోవియొక్క - విలాస- స్వరవిశేషములకు - జీవితం - ప్రాణమైనకృష్ణుఁడనెడివస్తువు - మే- నాకు- ఉపనతం- ఎదురయ్యె॥

ఉ॥ నీలఘనాభమైనయతివిన్నిర్మలవేణునినాదజీవమై। లోలతటిల్లతా లలిత
రోచనతారకమై ప్రసన్నతో । ద్వేలము ఖేందుమండలన వీనవిలాస కలాకలాప
మై।బాలునిలీలవచ్చికనుపట్టెమహాద్భుత తేజమిద్యెడన్॥ ... ౭౨

తా॥ చీకటిఁ బ్రూకులవలెనెల్లనిమయినిగ్గులు గలవాఁడునుజంచలంబులగువి
లోచనంబులచేమనోహరుండును - సంతసంబునొందు కతనఁ జందురుంబోనివ
దనంబుగలవాఁడును - వేణునాదవిలాసంబులకుం బ్రాణంబునగు శ్రీకృష్ణుండు
నాకెదురయ్యెననుట॥ ... ...

శ్లో॥ చాపల్యసీమచపలానుభవైకసీమచాతుర్యసీమచతురాననశిల్పసీమ సౌ
రభ్యసీమసకలాద్భుతకేళిసీమసౌభాగ్యసీమతదిదంవ్రజభాగ్యసీమ॥ ౭౩

టీక॥ చాపల్యసీమ- చాపల్య- దుష్టచేష్టలకు- సీమ పొలిమేరయయినట్టి చ
పలానుభవైకసీమ- చపలా- లక్ష్మీయొక్క - అనుభవ- భోగంబునకు- ఏక-ము
ఖ్యమైన- సీమ- ఇరువైనయట్టి- చాతుర్యసీమ- చాతుర్య-చతురవచనములకు సీ
మ- ముఖ్యస్థానమైనయట్టి- చతురాననశిల్పసీమ - చతురానన- బ్రహ్మయొక్క-
శిల్ప- నిర్మాణముచేయునేర్పునకు సీమ - పొలిమేరయైనయట్టి - సౌరభ్య
సీమ- సౌరభ్య- సకలపరిమళవస్తువులకు- సీమ- ముఖ్యస్థానమైనయట్టి- సకలా
ద్భుతకేళిసీమ- సకల- సమస్తములైన- అద్భుత కేళి- ఆశ్చర్యవిలాసములకు - సీ
మ- ముఖ్యస్థానమైనయట్టి- సౌభాగ్యసీమ- సౌభాగ్య- సౌందర్యమునకు-సీమ-
ముఖ్యస్థానమైనయట్టి- వ్రజభాగ్యసీమ- వ్రజ-గొల్లపల్లెలోనున్నజనులయొక్క -
భాగ్య- అదృష్టఫలమునకు సీమ- పొలిమేరయైన- తత్ - కృష్ణుడనెడివస్తువు-
ఇదం- నాయెదుటనున్నది- ... ...

చ॥ కలిమి నెలంతవేడుకలకందువ సంతతవిలోలవృత్తికిన్ । నెలవు శుభాళికా
స్పదము నేర్పుల బ్రోవజశిల్పికల్పనా। ఫలము విచిత్రలీలలకుఁ బాళెము తావుల కెల్ల
కావగో । కులజనభాగ్యసీమయిదిగోకనుఁగొంటినిగంటికింపుగన్॥

తా॥ అధికంబులగుదుష్టచేష్టలకునులక్ష్మీవిలాసంబులకును-సకలచాతుర్యం
బులకును- బ్రహ్మనిర్మాణసామగ్రులకును - సకలపరిమళపదార్థంబులకు
ను - సమస్తాశ్చర్యవిలాసంబులకును - సకలసౌందర్యంబులకును - గోపాలకు
ల భాగ్యఫలంబులకునుముఖ్యస్థానంబగు కృష్ణాభిధానలోకోత్తరవస్తువు నాకె
దురయ్యెననుట. ... ...

శ్లో॥ మాధుర్యేణద్విగుణశిశిరంవక్త్రచంద్రంవహంతీవంశీవీథీవిగళదమృ

తస్రోతసా సేచయంతీ। మద్వాణీనాం విహరణపదం మత్తసౌభాగ్యభాజాం
తత్పుణ్యానాం పరిణతిరహో నేత్రయోస్సన్నిధత్తే॥ ౭౪

టీక॥ మద్వాణీనాం- నాపలుకులకు- విహరణపదం- విహారస్థానమయిన
మత్తసౌభాగ్యభాజాం- అధికసౌందర్యమొందిన- మత్పుణ్యానాం- నాయదృష్ట
ములయొక్క - పరిణతిః- పరిపాకము- (అనఁగా శ్రీకృష్ణస్వామి) మాధుర్యేణ
సౌందర్యముచేత - ద్విగుణశిశిరం - మిక్కిలియాహ్లాదంబును తెచ్చెడిదంచునట్టి- వ
క్త్రచంద్రం- చంద్రునివంటిముఖంబును - వహంతీ - వహించుచున్నదై- వం
శీవీథీగళదమృతస్రోతసా - వంశీ- పిల్లఁగ్రోవియొక్క - వీథీ- రంధ్రపరంప
రనుండి - విగళత్- జారుచున్న- అమృతస్రోతసా- అమృతప్రవాహసదృశమై
నగానవిలాసముచేత - సేచయంతీ- కర్ణానందము సేయుచున్నదై-(మమనా
యొక్క) నేత్రయోః - కన్నులకు- సన్నిధత్తే- సమీపించుచున్నాఁడు. ✤

శా॥ లావణ్యాంబుధిచంద్రబింబముఖలీలన్ దాల్చి వంశీనినాదాపర్యాప్తసుధా
ప్రవాహమున నోలాడంగ్రవర్తిల్లునా। దైవాకారము నావచోవిహరణస్థానం
బు నాపుణ్యాస। ద్భావంబాఁ ప్రసన్నుమయ్యెనుయశోదా పుత్రరూపంబునన్

తా॥ నాపలుకులకు విహారస్థానంబును - సర్వోత్తమంబులగు నాయదృష్ట
బుయొక్క ఫలపరిపాకంబునగు శ్రీకృష్ణుండు సౌందర్యంబుచే సకలజనానంద
బుసంపాదించుచున్న చందురుంబోని ముఖంబును వహించుచున్నవాడును - పి
ల్లఁగ్రోవి సందులనుండి వెడలుచున్న యమృతంబువోని గానంబుచే జెవులకింపు
యునట్టివాడునునై - నాకుఁ బ్రత్యక్షమయ్యెననుట. ... ... ✤

ఇట్లు ప్రత్యక్షమైన శ్రీకృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తేజసేస్తు నమో ధేనుపాలినే లోకపాలినే। రాధాపయోధరోత్స
శాయినే శేషశాయినే॥ ౭

టీక॥ శేషశాయినే- శేష- ఆదిశేషునియందు - శాయినే- పవ్వళించినట్టి
రాధాపయోధరోత్సంగశాయినే- రాధా- రాధయొక్క - పయోధర - స్త
ములయొక్క - ఉత్సంగ- మీఁదను- శాయినే - పవ్వళించినట్టి లోకపాలినే-
గద్రక్షకమైనట్టి - ధేనుపాలినే- ధేను- గోవులను- పాలినే- కాచునట్టి- తేజ
తేజముకొఱకు- నమః- నమస్కారము- అస్తు- అవుగాక. ...

ఉ॥ పాయనిభక్తిమ్రొక్కెదనపారకృపారసధేనుసౌఖ్యసం। ధాయికి
రక్షణవిధాయికి భాసురరాధికాకుచ। స్థాయికి బన్నగాధిపవిశాలఫణామణి

ప్రీధికా । శాయిః గోపికానయనసారససారఫలప్రదాయికే ॥ ౭౫

తా ॥ శేషశయనుండును సకలలోకపరిపాలకుండును- పరబ్రహ్మంబయ్యు భక్తజనసౌలభ్యము దెలియ జేయుటకై రాధాస్తనంబులందు బరుండువాఁడును ఆవులగాచువాఁడునయిన - శ్రీకృష్ణునికొఱకు నమస్కారము సేసెదననుట- ❀

శ్లో ॥ ధేనుపాలదయితాస్తనస్థలీధన్యకుఙ్కుమసనాథకాన్తయే। వేణుగీతగతిమూలవేధసే తేజసే తదిదమోంనమోనమః॥ ౭౬

టీక॥ ధేనుపాలదయితాస్తనస్థలీధన్యకుంకుమసనాథకాన్తయే - ధేనుపా - గోపాలురకు - దయితా - ప్రియురాండ్రయిన వేఁతలయొక్క - స్తనస్థలీ- స్తనప్రదేశమునందు- ధన్య- కృతార్థమైన - కుంకుమ - పసుపు మొదలగు చూర్ణవిశేషములతోడ - సనాథ- కూడుకొన్న- కాన్తయే- కాంతిగలయట్టి - వేణుగీతగతిమూలవేధసే- వేణు- పిల్లనఁగ్రోవియొక్క - గీత-గానముయొక్క - గతి- స్వరవిశేషములకు - మూలవేధసే- మూలబ్రహ్మమైన - తేజసే- శ్రీకృష్ణరూపమైన తేజంబుకొఱకు - తదిదం- ఆయీ- ఓంనమోనమః- ప్రణవపూర్వకములయి పలుమఱుఁ జేయు నమస్కారములు- ... ... ❖

మ॥ పసిగాపుంజిగురాఁకుబోండ్లమెఱుఁగుంజాలిండ్లకాశ్మీరపుంరసముల్ జొబ్బిలనబ్బి నిస్ఫురపరీరంభస్థితిం దెల్పను ల్లసితంబై మురళీనినాదగతిమూలబ్రహ్మమై ంటికింబొసఁగంజాలెడుమూర్తికిన్ మొగుడుంగేలోంకారపూర్వంబుగన్ ॥ ౭౬

తా॥ గోపికాస్తనంబులయందలి కుంకుమంబుతోఁగూడిన శరీరకాంతిగలయదియును వేణుగానంబులకు మూలబ్రహ్మంబైన తేజంబునకుఁ బ్రణవపూర్వకంబుగా గబలుమాఱు నమస్కరించెదననుట- ఇట్లు నమస్కరించిన పిమ్మట తనకెదుటవచ్చుచున్న శ్రీకృష్ణుని విలాసంబు వర్ణించుచున్నాఁడు- ... ❖

శ్లో ॥ మృదుక్వణన్నూపురమన్థరేణ బాలేన పాదామ్బుజపల్లవేన। అనుక్వణన్మఞ్జులవేణుగీతమాయాతి మే జీవితమాత్తకేళిః॥ ౭౭

టీక॥ ఆత్తకేళి- ఆత్త పొందబడిన- కేళి- విహారంబులుగల- మేజీవితం- నా ప్రాణంబైన శ్రీకృష్ణుండను తేజంబు- మృదుక్వణన్నూపురమన్థరేణ - మృదు- చెవులకింపగునట్లుగా - క్వణత్ - మ్రోయుచున్న - నూపుర - అందియలచేత- మన్థరేణ- మందసంచారముగలయట్టి- బాలేన - చిన్నవాఁడైనట్టి- పాదాంబుజపల్లవేన - తామరతూఁడులవంటి పాదంబులచేత - అనుక్వణన్మంజులవేణుగీతం- అనుక్వణత్- అందియలననుసరించి మ్రోగుచున్నట్టి- మంజుల- మనోహరమైన- వే

ణుగీతం- వేణు నాదముగలుగునట్లుగా- ఆయాతి- వచ్చుచున్నది- ... ౹

ఉ॥ చల్లనివేణుగీతనుసాదిగతాళగతుల్లెలంగిఘల్ ఘల్లుగటంచునందియలుగజ్జులునొక్కటఁబిక్కటిల్లఁగాఁ। బల్లవకోమలాంఘ్రులను బాలకుఁడాడుచుఁబాడుచుండనా। వెలితన్మాత్రకన్నులకునువిందుగజీవమువచ్చునైదెడీ॥ ౹

తా॥ నాప్రాణభూతుండగు కృష్ణుండువిహారంబులనొందుచు మృదువుగమ్రోయుచున్న యందియలచేమందసంచారంబునొందుననియును డామరజేకలుంబోనిదియునునగు చిన్నియడుగులచేనూపురంబులకనురూపంబుగాధ్వనిచేయుచున్నవేణుగానంబునకనునానంబుగన గమనంబుసేయుచువచ్చుచున్నాడనట.

శ్లో॥ సోయం విలాసమురళీనినదామృతేన సించన్నుదఞ్చితమిదం మమకర్ణయుగ్మమ్। ఆయాతి మే నయనబన్ధురనన్యబన్ధురానన్దకన్దళితకేళికటాక్షలక్ష్మీః॥

టీక॥ ఆనందకందళితకేళికటాక్షలక్ష్మీః- ఆనందకందళిత - ఆనందాంకురములంజేయుచున్నట్టి- కేళి - విలాసప్రధానములైన - కటాక్ష - కడకంటిచూపులయొక్క - లక్ష్మీః- లక్ష్మిగలట్టి మే - నాయొక్క - నయనబన్ధుః-నయననేత్రములకు- బంధుః - బంధువయినట్టి - అనన్యబంధుః - సర్వబంధువయినశ్రీకృష్ణుండు - ఉదఞ్చితం - వికటమున్నగ్నమైన - మమ - నాయొక్క - కర్ణయుగ్మం- కర్ణ చెవులయొక్క - యుగ్మం - జంటను- విలాసమురళీనినదామృతేన విలాస- విలసదగిన- మురళీ పిల్లనగ్రోవియొక్క - నినద- ధ్వనియనెడి. అమృతేన- అమృతముచేత సించన్ - తడుపుచున్నవాడై- ఆయాతి వచ్చుచున్నాడు.

ఉ॥ మాసిమిచేసిగోపకులమానసు [illegible] వాడు [illegible] బోలునునేపుననేగుర్వముంజెవిరెంపుచునాదుకంటికిన్। మేలగు [illegible] బమోదకసకృప కేళికటాక్షలక్ష్మిడై। బాలుడనన్యబంధుడెడవాయకయిట్లలయింపవచ్చెగా॥ ౨౮

తా॥ ఆనందాంకురంబులను గావించునట్టి యానందకరంబులగు విలాసకటాక్షంబులుగలవాఁడును- సర్వబంధుండును నానయనంబులకు నత్యంత ప్రియుండునునగు - కృష్ణుండాశగలదైన నాకర్ణద్వయంబును మనోహరంబగుమురళీనాదామృతంబుచేఁదడుపుచున్నవాడై వచ్చుచున్నాఁడనట. ... ౹

శ్లో॥ దూరాద్విలోకయతివారణఖేలగామీధారాకటాక్షభరితేనవిలోచనేన। ఆరాదుపైతి హృదయఙ్గమవేణునాదవేణీదుఘేనదశనావరణేన దేవః॥ ౨౯

టీక॥ హృదయఙ్గమవేణునాదవేణీదుఘేన - హృదయఙ్గమ - హృద్యమైన- వేణునాద- వేణుధ్వనియనియెడి- వేణీ- ప్రవాహమును - దుఘేన - పిదుకు

చున్న- దశనావరణేన- అధరోష్ఠముచేత- ఉపలక్షితః- చూడబడుచున్న- దేవః- శ్రీకృష్ణుడు- ధారాళకటాక్షభరితేన - ధారా- ప్రవాహముగాఁజేయబడిన- కటాక్ష- కడకన్నులచేత- భరితేన - నిండింపఁబడిన - విలోచనేన- కన్నుదోయిచేత- దూరాత్ - దూరమునుండి - విలోకయతి- చూచుచున్నాడు - వారణశ్రేణిగామీ- వారణ- యేనుఁగులె - ఖేలగామీలలితమగునట్టిగమనశీలుండగుచు- ఆరాత్- సమీపమునుండి- ఉపైతి-వచ్చుచున్నాఁడు. ... ... ❖

మ॥ ఘనమత్తేభవిలాసయానమునసెలంగఁగ్రొందళుకుల్గుంజూచి। చల్లనిధారాళకటాక్షవీక్షణసముల్లాసంబుతోఁ గెంపుగట్టంబౌజనువేళఁదశనచ్ఛాదంబు వెలయన్నాస్వామిసన్మోదమోహనవంశనినదప్రవాహముఖేలావాప్తిఁజెల్వారఁదయన్॥

తా॥ మనోహరంబగు వేణునాదంబుచే నుదితప్రవాహంబుంజేయుచుఁ గెమ్మోవిచేఁగానంబమర శ్రీకృష్ణుఁడు ప్రవాహంబుగఁజేయబడిన కడకంటి చూపులచేనిండింపఁబడిన కన్నులం దవ్వులనుండి చూచుచు మత్తేభంబుంబలె సుందరమగుగమనంబుగలవాడగుచు సమీపమునుండి వచ్చుచున్నాడఁట. ❀

శ్లో॥ త్రిభువనసరసాభ్యాం దివ్యలీలాకులాభ్యాం దృశిదృశి శిశిరాభ్యాం దీప్తభూషాపదాభ్యామ్ అశరణశరణాభ్యామద్భుతాభ్యాం పదాభ్యాం అయమయమనుకూజద్వేణురాయాతి దేవః॥ ౮౦

టీక॥ దేవః- శ్రీకృష్ణమూర్తి- అనుకూజద్వేణుః- అనుకూజత్ - ధ్వనియించుచున్న- వేణుః- పిల్లఁగ్రోవిగలవాడగుచు- త్రిభువనసరసాభ్యాం - త్రిభువనముల్లోకములకును - సరసాభ్యాం - మనోహరములయినవియు. అద్భుతాభ్యాం ఆశ్చర్యసంపాదకములయినవియు- దీప్తభూషాపదాభ్యాం- దీప్త- ప్రకాశించుచున్న- భూషా- భూషణములకు- పదాభ్యాం- నివాసములునైనవియు- దివ్యలీలాకులాభ్యాం- దివ్య- దేవసంబంధములగు- లీలా- విలాసములచేత ఆకులాభ్యాం- వ్యాకులములయినవియు- దృశిదృశి- ప్రతిదృష్టియందును- శిశిరాభ్యాం- ఆహ్లాదసంపాదకములయినవియు- అశరణశరణాభ్యాం- అశరణ- అగతికులకు- శరణాభ్యాం- గతులుయినయునైన పదాభ్యాం- పాదములచేత- అయమయం- ఇదిగో అయాతి- వచ్చుచున్నాడు- ... ❖

శా॥ క్రీడాభూషణధాములై యశరణత్రాణక్షమంబులై। చూడఁజూడఁగఁజల్లనైసొగసునైశ్చర్యంబులై దేవతా। చూడామణ్యములైనపాదములరా సొంపొందివేణుస్వనుల్। జాడల్చెల్వఁగవీడెచ్చెయునదె నాస్వామి యాలోకించెదఁ॥

తా॥ మ్రోయుచున్న పిల్లనగ్రోవిగలవాఁడగుచు ముల్లోకంబులకు మనోజ్ఞంబులయిన యాశ్చర్యంబుగలుగఁజేయునవియై ప్రకాశించుచున్న భూషణంబులకు నెలవులై దివ్యవిలాసంబులతోడంగూడి చూడఁజూడఁజల్లనివియై యశరణ్యాంబులైన పాదంబులచేనితండితఁడెయనునటుల సమీపంబున శ్రీకృష్ణుండు వచ్చుచున్నాఁడనుట॥ ... ... ❖

శ్లో॥ సోయంమునీంద్ర జనమానస తాపహారీ సోయంమదవ్రజ వధూవసనాపహారీ। సోయంతృతీయభువనేశ్వర దర్పహారీ సోయంమదీయ హృదయాంబురుహాపహారీ॥ ౮౧

టీక॥ యః- ఎవ్వఁడు- మునీంద్రజనమానస తాపహారీ- మునీంద్ర- మునిశ్రేష్ఠులయొక్క - జన- సమూహముయొక్క -మానస తాప- మనస్తాపమును హారీ- అపహరింపసమర్థుఁడో- సః- ఆపురుషుఁడు- అయం- ఇతఁడే- యః- ఏ పురుషుఁడు - మదవ్రజవధూవసనాపహారీ- మద- మత్తలైన- వ్రజవధూ - గోపస్త్రీలయొక్క -వసన- వస్త్రములను- అపహారీ- హరింపసమర్థుఁడో- సః-వాఁడు-అయం-ఇతఁడే- యః - యెవఁడు-తృతీయభువనేశ్వరదర్పహారీ- తృతీయభువనేశ్వర- ఇంద్రునియొక్క -దర్ప-గర్వమును-అపహారీ- అపహరింపసమర్థుఁడో- సః- అతఁడు-అయం-ఇతఁడే - యః- ఎవఁడు - మదీయహృదయాంబురుహాపహారీ- మదీయ- నాసంబంధమయిన- హృదయ-ఎదయనియెడి-అంబురుహ - కమలమును-అపహారీ-అపహరింపసమర్థుఁడో- సః- వాఁడు-అయం-ఇతఁడే॥ ❖

ఉ॥ చిక్కఁగనాఁడుగోపికలచేలములెత్తినదొంగశైలముల్। చెక్కులుసేయువానిమదజృంభమునాచినదొంగభక్తిచే। నెక్కొనుమౌనికోటిమదినిల్పినపాపముబాపుదొంగనా। చొక్కపుజిత్తసారసముజూఱలుగాగొను దొంగనేటికిన్॥

తా॥ ఎవఁడు సకలమునులమనంబులం బొడము తాపంబులంగొల్లలాడె నెవ్వండెలజవ్వనంపువ్రేతలచేలంబులంజూఱగొనెనేపురుషుండింద్రగర్వంబపహరించె నెవఁడు నాడెందంపుఁదామరంగొల్లగొనెనయెసట్టిపురుషుండితండేయనుట॥ ❖

శ్లో॥ సర్వజ్ఞత్వేచమౌగ్ధ్యేచసార్వభౌమమిదంమమ। నిర్విశన్నయనంతేజో నిర్వాణపదమశ్నుతే॥ ౮౨

టీక॥ సర్వజ్ఞత్వేచ - సర్వజ్ఞత్వమందును - మౌగ్ధ్యేచ - సౌందర్యంబునను- సార్వభౌమం- సర్వభూమీశ్వరాతిశాయియగు- ఇదం- ఈపురోవర్తియయిన- తేజః- తేజముఁగూర్చి- నిర్విశత్- ప్రవేశించుచున్న - మమ- నాయొక్క - నయ

నం. నేత్రము- నిర్వాణపదం-మోక్షసుఖమును- అశ్నుతే-అనుభవించుచున్నది-

మ॥ వినుసర్వజ్ఞతయందుఁ మాధుర్యమునన్సర్వాతిశాయిత్వభావంబునాఁ। జనునీ తేజముఁజూచినానయనముల్సారూప్యముం జెందెడిఁ। డనియాలోకముఁజేయఁగా భ్రమరకీటన్యాయముంగాంచికా। దనజ్ఞానేంద్రియరూఢికన్నులకునేలాకల్గునూహింపఁగన్॥ ౮౨

తా॥ సర్వజ్ఞత్వంబున సౌందర్యంబున సర్వాతిశాయివైన యీ ముందుగానంబడు తేజంబుఁగూర్చిప్రవేశించు నానయనంబు మోక్షసుఖంబు ననుభవించుచున్నదియనుట॥ ... ... ✤

శ్లో॥ కృష్ణానమేతత్పునరుక్తశోభముష్ణేతరాంశోరుదయంముఖేందోః। తృష్ణాంబురాశిం ద్విగుణీకరోతి కృష్ణాహ్వయం కించనజీవితం మే॥ ... ౮౩

టీక॥ మే - నాయొక్క - జీవితం- జీవనమయినదియు కించన- ఇట్టిదియనిచెప్పనలవిగానిదియు - కృష్ణాహ్వయం- శ్రీకృష్ణాఖ్యమునునగు- ఏతత్- ఈపురోవర్తివస్తువు - ముఖేందోః - ముఖచంద్రునివలన - ఉష్ణేతరాంశోః - చంద్రునియొక్క -ఉదయం-ఆవిర్భావమును- పునరుక్తశోభం- పునరుక్త- ద్విగుణితమగు శోభం- కాంతిగలదిగా- కృష్ణానం-చేయుచున్నదియై తృష్ణాంబురాశిం-ఆశాసముద్రమును-మే- నాయందు- ద్విగుణీకరోతి- రెండంతలుగా జేయుచున్నది- ✤

మ॥ కమలోల్లాసకమైనిరంతరకళల్గన్పట్టుశీతాంశుబిం। బముకంటెన్ ద్విగుణాభిరూప్యమునరమ్యంబైననెమ్మోముబు। న్నమజాబిల్లివెలుంగుతో వెలయుకృష్ణాభిఖ్యమౌ నాదుజీ। వముదృష్ణాబ్ధితరంగలన్ ద్విగుణమైవర్తిల్లఁజేసెన్నదిన్॥

తా॥ నాజీవితంబగుచుం జెప్పనలవిగాని శ్రీకృష్ణాఖ్యంబగు నీముందు కానంబడువస్తువు నెమ్మొగంబను జందురునివలనఁబూర్ణిమయందుఁ బొడముచందురునికి వన్నియం గల్పించునదియై నాయందాశా సముద్రంబును నెగడం జేయుచున్నదియనుట॥ ... ... ✤

శ్లో॥ తదేతదాతామ్రవిలోచనశ్రీసమ్భావితాశేషవినమ్రవర్గమ్। ముహుర్మురారేర్మధురాధరోష్ఠం ముఖామ్బుజం చుమ్బతిమానసం మే॥ ౮౪

టీక॥ ఆతామ్రవిలోచనశ్రీసంభావితాశేషవినమ్రవర్గం- ఆతామ్ర- ఈషదరుణములయిన- విలోచన- నేత్రములయొక్క - శ్రీ- కాంతిచేత- సమ్భావిత- బహూకరింపఁబడిన- అశేష- సమస్తమయిన- వినమ్రవర్గం - నరజనసమూ

హాముగలదియు. మధురాధరోష్ఠం. మధుర. మనోజ్ఞమగు. అధరోష్ఠం. అధరముగలదియునునగు. మురారే. శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - యత్. ఏ. ముఖామ్బుజం. ముఖకమలమును. మే. నాయొక్క - మానసం.మనస్సు.చుమ్బతి.ధ్యానముచేయుచున్నది. యోతత్. ఆప్రసిద్ధమైనముఖము. ఏతత్. ఇది. ❖

చ॥ కలశపయోధి శీకరనికాయముచే నునుగెంపుమీఱుక। న్నుల నతపాళికింబ్రియమునూల్కొనఁ జేయుచుఁదత్సుధాకణం। బులుమధురాధరోష్ఠమునఁబ్రూనినయాదిమదేవుమోముఁగా। వలెనదిగాకయున్నయెడఁ బల్మఱునామది యానఁగోరునే॥ ... , ... ౬౪

తా॥ ఈషదరుణంబులకునయనంబుల కాంతిచేసన్మానింపఁబడినెడి యశేష.శేవకసమూహంబుగలిగి - మనోజ్ఞంబగునధరంబుచేఁదేజరిల్లునే - శ్రీకృష్ణనిమోముదామరనునామనంబానఁగోరునో - అట్టిముఖంబె యీయగుపడెడుముఖంబనుట॥ ... ... ❖

శ్లో॥ కరౌశరదుదంచితామ్బుజవిలాసశిక్షా గురూపదౌ విబుధపాదపప్రథమపల్లవోల్లఙ్ఘినౌ। దృశౌదళితదుర్మదత్రిభువనోపమానశ్రియావిలోకయ విలోచనామృతమహోమహచ్ఛైశవమ్॥ ౬౫

టీక॥ హేవిలోచన. ఓనేత్రమా. అమృతమహః. అమృత - అమృతమువలె. మహః - తేజముగలిగిన. మహచ్ఛైశవం. మహత్. శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క. శైశవమ్. బాల్యమును. విలోకయ. చూడుము. కరౌ - హస్తములు - శరదుదంచితాంబుజవిలాసశిక్షాగురూ. శరత్ - శరత్కాలంబున. ఉదంచిత. పుట్టిన. అంబుజ. కమలములయొక్క - విలాస - కాంతివిశేషములయొక్క - శిక్షా. శిక్షించుటయందు. గురూ. నియామకముల. పదౌ. పాదములు. విబుధపాదపప్రథమపల్లవోల్లంఘినౌ. విబుధపాదప. కల్పవృక్షములయొక్క - ప్రథమ.నూతనములయిన. పల్లవ. చిగుళ్లను. ఉల్లంఘినౌ. అతిక్రమింపసమర్థములు - దృశౌ. నేత్రములు. దళితదుర్మదత్రిభువనోపమానశ్రియా. దళిత. విదాలింపఁబడిన. దుర్మద. గర్విష్ఠములయిన. త్రిభువన. ముల్లోకంబులపదార్థంబులయొక్క - శ్రియా. కాంతులుగలవి॥ ... ... ❖

ఉ॥ పాదములంటిమావిబుధపాదపనూతనపల్లవావళిం। గాదనుఁ గన్నుదోయిసరికాంతివిశేషముముజ్జగంబునన్। లేదనుశారదాబ్జవనలీలల గెల్వగేరులోచనా। హాదమయారెశైశవవిలాసముగంటిమినందసూతికిన్॥ ౬౫

తా॥ శరత్కాలంబునం బొడముకెందమ్ములం గేరు కెంగేలవయును వేలుపుట్రమా క[illegible]ముట్టినక్రొత్తచిగుళ్లం దెగడునడుగులును ముల్లోకంబులందుం జెడిగర్వి ష్ఠంబులగువదార్థంబుల కాంతివిశేషంబులం బోవం దోలు కన్నుంగవయును గలిగి యమృతంబుంబోలి వెలయు శ్రీకృష్ణునిబాల్యంబునోనయనంబా చూడుమనుట॥ ❋

శ్లో॥ ఆదిన్వానమహన్యహన్యహని సాకారాన్విహారక్రమా సార్ద్రస్థానమరుంధతీహృదయమప్యార్ద్రస్మితాస్యశ్రియా। ఆతన్వానమనన్య జన్మనయనశ్లాఘ్యామనర్ఘ్యాం దశామామన్దం వ్రజసున్దరీ స్తనతటీసామ్రాజ్యముజ్జృమ్భతే॥ ౮౬

టీక॥ అహన్యహని. ప్రతిదినమును. సాకారాన్. ఆకారముతోఁగూడిన. విహారక్రమాన్. విహారవిధులను. ఆదిన్వానం - సంపాదించుచున్నదియు - ఆర్ద్రస్మితాస్యశ్రియా - ఆర్ద్ర- సరసమైనదియు - స్మిత - చిఱునగవు గలదియునగు. ఆస్య- నెమ్మొగముయొక్క - శ్రియా- సంపదచేత. అరుంధతీహృదయమపి- అరుంధతి (పతివ్రతాశిరోమణియగు) వసిష్ఠభార్యయొక్క - హృదయమపి- హృదయమునైనను. ఆర్ద్రస్థానం- కొంచెనభిముఖముగ జేయుచున్నదియు. అనన్యజన్మనయనశ్లాఘ్యాం- అనన్యజన్మ- మన్మథునియొక్క - నయన-నేత్రములచేత - శ్లాఘ్యాం- కొనియాడఁదగినదియు- అనర్ఘ్యాం- శ్రేష్ఠమైన-దశాం- అవస్థను- ఆతన్వానం- విస్తరింపఁజేయుచున్నదియునగు. వ్రజసుందరీస్తనతటీసామ్రాజ్యం - వ్రజసుందరీ - గోపస్త్రీలయొక్క - స్తనతటీ - స్తనప్రదేశములయందు- సామ్రాజ్యం. ఆధిపత్యరూపమైన శ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు- ఆమందం. ఈషన్మందమగునట్లు. ఉజ్జృంభతే- ప్రకాశించుచున్నది- ❋

మ॥ నలినాస్త్రుండునుజొక్కికన్గొనుచు నానందించు నెమ్మోముక్రొం। దళుకున్నవ్వులరుంధతీహృదయమైనం బోవ నీకాంక్షించు। తలుగాఁ బ్రొద్దోకరూపమై మెలగుచు విన్నాణంబులం దేలిని। శ్చలనంద వ్రజసుందరీస్తనతటీసామ్రాజ్యముప్పొంగెడిన్॥ ౮౬

తా॥ ప్రతిదినంబు నాకారవంతంబులగు విహారక్రమంబుల నెఱయం జేయుచు సరసంబగు ముఖకాంతిచేనరుంధతీ హృదయంబునైనస్వవశంబుగఁ జేయంజాలినమ్మవిల్తునివలపింపంజాలినగోపస్త్రీస్తనసామ్రాజ్యరూపంబగు శ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు నాకన్నుల యెదుటం బ్రకాశించుగాతయనుట. ... ... ❋

శ్లో॥ సముచ్ఛ్వసితయావనంతరళశైశవాలఙ్కృతం మదచ్ఛవితలోచనమ

టీ॥ కాన్తాకచగ్రహణవిగ్రహబద్ధలక్ష్మీఖండాంగరాగరసరంజితమంజుల శ్రీః - కాన్తా- ప్రియురాలియొక్క - కచగ్రహణ- కేశగ్రహణముయొక్క - విగ్రహ - కలహమందు బద్ధ- గ్రహింపంబడిన- లక్ష్మీ- రుక్మిణీదేవియొక్క -ఖండ- చిటిలిన- అంగరాగ - మెయిపూతచేత- రంజిత- అలంకరింపబడిన-మంజుల- మనోహరమైన- శ్రీః సంపదగలయట్టి- గండస్థలీముకురమండలఖేలమానఘర్మాంకురం-గండస్థలీముకురమండల- అద్దములవంటిచెక్కిళ్లయందు-ఖేలమాన- నృత్యముచేయుచున్న- ఘర్మాంకురం- చిఱుచెమటగలయట్టిశ్రీకృష్ణతేజము. కిమపి- ఇట్టిదియనిచెప్పఁలవిగానిదైనై - ఖేలతి- ప్రకాశించుచున్నది- ❖

మ॥ తళుకున్నిద్దపుఁజెక్కుటద్దములపైఘర్మాంకురంబూఱఁగాఁ । గలికాభోగపయోధరాంతరలసత్కాశ్మీరసంబంధగం । ధిలవత్కుస్థలుఁడై గృహీతఘనవేణీబంధుఁడై నెయ్యపుం । జెలియం జుంబనకేళి దేల్చు హరినాచిత్తంబునం జెందెదన్॥ ౯౦

తా॥ కేశగ్రహణకలహంబునకుం దాఁచ్చినరుక్మిణీదేవీ స్తనమండలంబునం జిటిలినయంగరాగంబుచే నలంకరింపఁబడినదియై యద్దంబులం బోలుచెక్కిళులం జిఱుచెమటలూఱం జెలంగు శ్రీకృష్ణతేజంబు సెప్పనలవిగాక వెలుంగుచున్నదియనుట- ... ...

శ్లో॥ మధురంమధురంవపురస్యవిభోర్మధురంమధురంవదనంమధురమ్। మధుగన్ధిమృదుస్మితమేతదహోమధురంమధురంమధురంమధురమ్॥ ౯౧

టీ॥ అస్య- ఈముందటనగుపడియెడి - విభోః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క- వపుః - శరీరము - మధురంమధురం - మిక్కిలిసుందరము - మధుగంధిమృదుస్మితం- మధు- మకరందమువలె- గంధి- పరిమళముగల- మృదు- గోమలమైన- స్మితం- లేనగవుకల- అస్య- విభోః- ఈకృష్ణమూర్తియొక్క - మధురం- సుందరమైన- వదనం- ముఖము- మధురంమధురం- మిక్కిలిసుందరము- ఏతత్ - ఈకానంబడుచున్నశ్రీకృష్ణతేజము- మధురంమధురంమధురంమధురం- మిక్కిలిమనోహరమైనది- అహో- ఆశ్చర్యము- ... ... ❖

శా॥ చూడంజూడఁగ మేనఁ దానినుమడించున్మాధురీసంపదల్ । చూడంజూడఁగ మోముగోముమది మెచ్చన్గుల్కుముమ్మాటికిం । జూడంజూడమరందబిందువులమించున్మందహాసంబునీ । జాడంబల్మఱుమాధురిం జెలఁగు నాస్వామిన్విలోకించెదన్॥ ౯౧

తా॥ చూడంజూడ నెమ్మోమునసోయగంబినుమడించు మకరందబిందువులందెగడుచేసగవునెమ్మొగమునందుసందడించునిట్టివేషంబులంగలిగి యీయగుపడు శ్రీకృష్ణతేజంబందలి సౌందర్యంబత్యాశ్చర్యంబుఁబుట్టించుచున్నదియనుట.

శ్లో॥ శృంగారరససర్వస్వంశిఖిపిఞ్ఛవిభూషణమ్। అఙ్గీకృతనరాకారమాశ్రయేభువనాశ్రయమ్॥ ౯౨

టీక॥ శృంగారరససర్వస్వం-శృంగారరస-శృంగారరసముయొక్క - సర్వస్వం- సర్వార్థరూపమైనవాఁడును - శిఖిపిఞ్ఛవిభూషణం - శిఖిపిఞ్ఛ- నెమలిపురి- విభూషణం- అలంకారము గాగలవాడును- అంగీకృతనరాకారం- అంగీకృత స్వీకరింపఁబడిన- నరాకారం- మనుష్యశరీరముగలవాఁడును- భువనాశ్రయం- లోకాధారుఁడునైనశ్రీకృష్ణుని- ఆశ్రయే- సేవించుచున్నాను.

ఉ॥ చక్కనివానిముద్దు వెదఁజల్లెడువానిదయారసంబుచే। నెక్కొనువానిమాళితవెలించినపింఛమువానిలోకముల్ । మ్రొక్కఁగనేలువానినతిమోహనమానుషవేషధారినై। యక్కడలేనివానిజగదాశ్రయునెప్పుడునాశ్రయించెదన్ ॥ ౯౨

తా॥ రాశిగాజేయబడినశృంగారరసంబుకరణిందేజరిల్లుచు నెమలిపురియలంకారంబుగధరియించిమనుష్యదేహంబుచే వెలుంగులోకాశ్రయుండైనశ్రీకృష్ణమూర్తినాశ్రయించుచున్నాననుట. ... ...

శ్లో॥ నాద్యాపిపశ్యతికదాచనదర్శనేనచిత్తేనచోపనిషదాసుదృశాంసహస్రం। సత్వంచిరంనయనయోంరనయోః పదవ్యాంస్వామిన్ కదానుకృపయామమసన్నిధత్తే॥ ౯౩

టీక॥ సుదృశాం- విద్వాంసులయొక్క - సహస్రం - సహస్రసంఖ్యగలసమూహము- అద్యాపి- ఈవిసమందైనను - కదాచన- మఱియొకకాలంబునైనను - దర్శనేన- నేత్రముచేత- చిత్తేన- చేతస్సుచేత - ఉపనిషదాచ - వేదాంతశాస్త్రముచేతనైన - త్వాం - నిన్ను - చిరం - బహుకాలమునుండి - నపశ్యతి- చూడదు- హేస్వామిన్ - ఓకృష్ణ - సత్వం - ఆనీవు- మమ - నాయొక్క - అనయోః- ఈప్రకృతిసంబంధములగు- నయనయోః కన్నులయొక్క - పదవ్యాం- మార్గమునందు- కృపయా- దయచేత- కదాను- ఎప్పుడు- సన్నిధత్తే- సన్నిధానముచేయుచున్నావు॥ ... ...

ఉ॥ కొందఱుయోగదృష్టినొకకొందఱు వేదవిచారవాసనం। గందురునిన్ను నెప్పుడొయొకానొకవేళ నభిజ్ఞులైనవా । రందఱునిట్టినీవుకరుణాంబుధిప్రాకృతదృష్టిఁజెందునా । ముందటనిల్చియెన్నఁడుఁబ్రమోదమొనర్తువునందనందనా॥ ౯౩

తా॥ వేలసంఖ్యలంగలవిద్వాంసులుగోందయుయోగనిష్ఠంబగుమనంబుననైనవిజ్ఞానవంతంబగుచూపుననైనవేదాంతశాస్త్రంబుననైననెంతకాలంబునకు నిన్నుంగాంచనోపరట్టియవాఙ్మానసగోచరుండవగునీవు కేవల ప్రకృతిసంబంధంబుగలనాకన్నులకెన్నటికింగానంబడువాఁడవోక దాయనుట. ... ◈

శ్లో॥ కేయంకాంతిః కేశవ త్వన్ముఖేందోః కోయంవేషః కాపివాచామభూమిః। సేయంసేయంస్వాదుతా మంజులశ్రీర్భూయోభూయోభూయశస్త్వాంనమామి॥ ౯౪

టీక॥ హేకేశవ- ఓశ్రీకృష్ణః త్వన్ముఖేందోః-త్వత్-నీయొక్క - ముఖేందోః. ముఖచంద్రునియొక్క - ఇయంకాంతిః- ఈకాంతి- కా- ఎయ్యదియనిచెప్పవచ్చును- అయంవేషః- ఈయలంకారము- కః- ఎద్దియనవచ్చును-సాసా-ఆయాప్రసిద్ధంబగు- ఇయమియంస్వాదుతా- ఈయీలావణ్యము- మంజులశ్రీః- సౌంబర్యలక్ష్మియును - వాచామభూమిః- వాగగమ్యము - తత్ - ఆకారణమువలన- భూయోభూయః- మాటిమాటికి - భూయశః-అధికముగ- త్వాం- నిన్నుఁగూర్చి- నమామి- మ్రొక్కుచున్నాను॥ ... ... ◈

ఉ॥ ఎక్కడిగోపరూపమదియెక్కడిముద్దుమొగంబుసోయగం। బెక్కడసీకళావిభవమెక్కడనేమనయెన్నవచ్చును। మ్మక్కయగోచరంబుభవదాకృతిపద్మభవాదిసూక్తికిన్ । మ్రొక్కెదసారెసారెకునమోహరయేయనినందనందనా॥ ౯౪

తా॥ ఇట్టిదియనిచెప్పనలవిగానినెమ్మొగంపుఁజందురునికాంతియువాచామగోచరంబగునలంకారమునునుడువనశక్యంబగులావణ్యంబునుమనోహరంబగుసౌందర్యసంపదయుంగల్గియుండుగాననిట్టినిన్నుంగూర్చిమ్రొక్కుచున్నాననట

శ్లో॥ వదనేందువినిర్జితశ్శశీదశధాదేవపదంప్రపద్యతే। అధికాంశ్రియమశ్నుతేతరాంతవకారుణ్యవిజృంభితంకియత్॥ ౯౫

టీక॥ హేదేవ- ఓకృష్ణ - శశీ- చంద్రుఁడు-తవ- నీయొక్క - వదనేందువినిర్జితః వదనేందు- ముఖచంద్రునిచే- వినిర్జితః- తిరస్కరింపఁబడినవాఁడై - దశధా- పదినఖములగుచు- పదం-పాదయుగళమును- ప్రపద్య-పొంది- అధికాం- అధికమయిన- శ్రియం- కాంతిని- అశ్నుతేతరాం- పొందుచున్నాఁడు-తవ - నీయొక్క -కారుణ్యవిజృంభితం- కారుణ్యాతిశయము- కియత్-ఎంతనవచ్చును॥

ఉ॥ ఆననకాంతితోడనెదురాసిశశాంకుఁడునిల్వలేకనీ। మానితపాదపద్మములమాటునజేరినఖాంకురాకృతిం। బూనిభజించినంతనెసమున్నతి శ్రీలొనఁ

గూర్చితౌరసీ। దీనదయాపరత్వమునుతింపఁగశక్యమెనందనందనా॥ ౯౫

తా॥ చందురుండునీముఖచంద్రునెదిరించియోడి పదితెఱంగుల నీపదంబులనఖరూపంబుననాశ్రయించినంత నధికంబగు కాంతినొందెనిట్టినీదయ కెయ్యాదియుసాటిలేదనుట॥ ... ... --- ... ◆

శ్లో॥ తత్త్వన్ముఖం కథమివాబ్జసమానకక్ష్యంవాఙ్మాధురీ బహుళపర్వకళాసమృద్ధం। తత్కిం భువనైకకాంతం యస్యత్వదాననసమానసుషమాసదాస్యాత్॥ ౯౬

టీక॥ వాఙ్మాధురీబహుళపర్వకళాసమృద్ధం - వాఙ్మాధురీ - వచోమాధుర్యమనియెడి - బహుళ - అధికమయిన - పర్వకళా - పూర్ణిమాకళలచే సమృద్ధం - అతిశయించిన- తత్-ఆప్రసిద్ధమైన- త్వన్ముఖం- త్వత్- నీయొక్క -ముఖం- నెమ్మొగము- అబ్జసమానకక్ష్యం-అబ్జ చంద్రకమలములతోడ - సమానకక్ష్యం సమానకోటిగలది- కథం- ఎటుల- భవేత్-అయ్యెను- యస్య-ఏపదార్థమునకు- సదా- ఎప్పుడును- త్వదాననసమా - త్వదానన- నీముఖముతోడ - సమా- సమానమగు- సుషమా- ఉత్కృష్టకాంతి - స్యాత్-అయ్యెను-అపరం-మఱియొకటి- భువనైకకాంతం - భువన- లోకములయందు- ఏక- ముఖ్యమగు- కాంతం సుందరము- స్యాత్- అయ్యెను-తత్- అది- కిం- ఏది- ... ... ◆

చ॥ సరసిజమంటిమాతగదుసాటికిశారదపూర్ణిమాసుధా। కరరుచియంటిమాసమముగాదిఁకవేఱెజగంబునన్మనో।హరసగువస్తువొండొకటియారసిచూచునొకానొకప్పుడుం।బురుడుఘటిల్లునేభువనమోహననీముఖకాంతకాంతికిన్॥

తా॥ వచోమాధుర్యంబునుబూర్ణిమకళలచేసమృద్ధంబగునీమోముతోడంజంద్రకమలంబులుసమంబులెటులగునునీమోముతోడభువనంబులనెల్ల పదార్థంబులుసమంబులనుచుంజెప్పనెయ్యెదియుఁగానంబడమిసిద్ధంబుగాన నీసమానుండొక్కండునులేడనుట॥ ... . ◆

శ్లో॥ శుశ్రూషసేయదివచశ్శ్రుతిమామకీనం పూర్వైరపూర్వకవిభిర్నకటాక్షితంయత్। నీరాజనక్రమమధురంభవదాననేందోర్నిర్వ్యాజమర్హతిచిరాయశశిప్రదీపః॥ ౯౭

టీక॥ హేకృష్ణ-ఓకృష్ణ- శుశ్రూషసేయది-విననిచ్ఛయించితేని - పూర్వైః- మొదటివారలయినఅపూర్వకవిభిః- అపూర్వ-చమత్కారసంపాదక ప్రబంధములనుజెప్పిన - కవిభిః - వాల్మీకాదిమహాకవులచేత - యత్- ఏవాక్యము- నక

టాకీతం. చెప్పఁబడలేదో. మామకీనం - నాసంబంధమయిన - వచః. వాక్యముసు. శ్రుణు. వినుము. శశిప్రదీపః. శశి. చంద్రరూపమయిన. ప్రదీపః. దీపము. భవదాననేందోః. భవత్. నీయొక్క - ఆననేందోః - ముఖచంద్రునియొక్క - నీరాజనక్రమధురం. నీరాజన. నివాళియొక్క - క్రమ. రీతియొక్క - ధురం. భాగమునుగూర్చి. నిర్వ్యాజం. ఉపాధిలేకుటులు. చిరాయ - బహుకాలము. అర్హతి. తగుచున్నది. ... ... ❖

చ॥ తొలుత టి వ్యాసముఖ్యకవిధుర్యులు పల్కనిసాహసంబునే। వలికెదవింటి వేనిపినుపంకజలోచన నీదుమోముతో। గలువలతేనిసాటియనఁగాఁదగ దారతివళ్లెరంబులో। వలపిడిదివ్వెగానతనఁబట్టనివాళియొనర్పఁగాదగుఁ౯॥

తా॥ ఓకృష్ణా నావలుకొక్కటివింటివేని వినుము పూర్వులగువాల్మీకివ్యాసాదిమహాకవులచేఁజెప్పఁబడనిసాహసంపుమాటనుడివెదదెట్లనినఁ జంద్రుండనియెడి దీపంబు నారతి పళ్లెరంబునసిడి నీనెమ్మొముజందురునికిని వాళియొనర్పందగుననుట॥ ... ... ❖

శ్లో॥ అఖండనిర్వాణరసప్రవాహైర్విఖండితాశేషరసాంతరాణి। నియన్త్రితోద్వాంతసుధార్ణవాని జయంతి శీతాని తవస్మితాని॥ ... ౯౮

టీక॥ అఖండనిర్వాణరసప్రవాహైః. అఖండ. పరిపూర్ణమయిన. నిర్వాణ. సుఖమనియెడి. రస. ఉదకముయొక్క - ప్రవాహైః - ప్రవాహములచేత. విఖండితాశేషరసాంతరాణి. విఖండిత. కొట్టఁబడిన. అశేష. సమస్తమైన. రసాంతరాణి. ఇతరరసములుగలవియు. నియంత్రితోద్వాంతసుధార్ణవాని. నియంత్రిత. యథేచ్ఛముగునటుల. ఉద్వాంత - బయలువెడలుచున్న - సుధార్ణవాని. అమృతసముద్రముగలవియు - శీతాని - చూచుజనులకుమనోహరమైనవియునగు. తవ. నీయొక్క - స్మితాని. లేనగవులు. జయంతి - సర్వోత్కర్షముగావర్తించుచున్నది. ... ... ❖

మ॥ కలితానందమహానుభావమునవేడ్కఁ౦జెందియంతంతకుం। జెలియంబొంగుసుధాతరంగితపయోధిలీలగస్పించుచుం। దళితాశేషరసాంతరంబులగులేనవ్వుల్ మిటారింపగో। కులకాంతాజనభోగభాగ్యమహిమాంకూరంబు సెల్వొందెడి౯॥ ౯౮

తా॥ సంపూర్ణంబగుసుఖరసప్రవాహంబులచేనిరసింపంబడిన యితరరసంబులుగలిగియథేచ్ఛముగునటులబయలువెడలునమృతసముద్రంబుగలిగిచూచువారలకుసుఖంబొనర్చునీచిఱునగవులుసర్వోత్కర్షముగావర్తించుచున్నవి యనుట

శ్లో॥ కామంసంతుసహస్రశః కతిపయేస్వారస్యధౌరేయకాః కామంవాకమనీయతాపరిమళస్వారాజ్యబద్ధవ్రతాః। తైర్నైవంవివదామహేనచవయందేవప్రియంబ్రూమహేయత్సత్యం రమణీయతాపరిణతిస్త్వయ్యేవపారంగతా॥

టీక॥ కతిపయే- కొందఱు- స్వారస్యధౌరేయకాః- సౌందర్యవంతులు-కామం- యథేచ్ఛముగాను- సంతు- ఉందురుగాక- కమనీయతాపరిమళస్వారాజ్యబద్ధవ్రతాః- కమనీయతా- సౌందర్యముయొక్క - పరిమళ- ఆధిక్యమనియెడి- స్వారాజ్య- స్వర్గరాజ్యమందు- బద్ధ - కూడుకొన్న- వ్రతాః - పుణ్యవిశేషములు సహస్రశః- వేలసంఖ్యలు- కామం- యథేచ్ఛముగను- సంతు- ఉందురుగాక- హేదేవ- ఓకృష్ణ- తైః - ఆయధికసుందరులైనవారితోడ - నవివదామహే- వివాదమును జేయము- ఏవం- ఈప్రకారము- ప్రియంచ- ప్రియమును-నబ్రూమహే- నుడువము- యత్- ఏకారణమున- రమణీయతాపరిణతిః - రమణీయతా- సౌందర్యముయొక్క - పరిణతిః- పరిపాకము - త్వయ్యేవ - నీయందే- పారంగతా- సంపూర్ణముగానుండును- సత్యం- యథార్థము॥ ❁

ఉ॥ లోకములోపలన్ రసికలోకమనేకముగల్గుఁగాకయు। స్తోకమనోహరావయవశోభితులుందురుగాకవారితో। నేకలహింపనేలముఁగమిచ్చకమేటికిసత్యమాడెదన్। నీకమనీయతామహిమనీకతగున్నఁటికొనపెయ్యెడన్॥ ౯౯

తా॥ లోకంబుననేకరసికజనంబులుండురుగాకయధికసౌందర్యసంపన్నులనేకులుండురుగాకవారితోడంగలహంబును ప్రియంబునుంబలుకనేలయథార్థంబుగనుడివెదసౌందర్యంబుతోడంబురస్కరింపనెట్టివారలంజాలరనుట॥ ❁

శ్లో॥ మందారమూలేమదనాభిరామంబిమ్బాధరాపూరితవేణునాదమ్।గోగోపగోపీజనమధ్యసంస్థంగోపంభజేగోకులపూర్ణచంద్రమ్॥ ౧౦౦

టీక॥ మందారమూలే- మందార- కల్పవృక్షముయొక్క - మూలే- మొదటియందు- గోగోపగోపీజనమధ్యసంస్థం - గో - గోవులయొక్కయును - గోప- గోపాలకులయొక్కయును- గోపీ- గోపస్త్రీలయొక్కయును-జన- సమూహముయొక్క - మధ్య- నడుమ- సంస్థం - కూర్చున్నవాఁడును- బింబాధరాపూరితవేణునాదం- బింబ- దొండపండువంటి- అధర- అధరోష్ఠముచేత - ఆపూరిత- లెస్సగాఁబూరింపఁబడిన- వేణునాదం- వేణుధ్వనిగలవాఁడును- గోకులపూర్ణచంద్రం- గోకుల- గోసమూహమునకు- పూర్ణచంద్రం - రాకాశశాంకుఁడైనవాఁడును- మదనాభిరామం- మదన- మన్మథునికన్నను- అభిరామం-

సుందరుఁడైనవాఁడునగు-గోపం- బాలగోపాలుని- భజే- భజించుచున్నాను.

ఉ॥ గోపికలోపికల్పడలికోల్వఁగగోవులుగోవులాడఁగా। గ్రేపులు మేపులా నిపరికింపఁగ గెంజికురాకుమోపిపై। మోపిన వేణువగ్గలము ట్రోయఁగఁగల్పవనిన్వ సించునా। గోపకుమారమన్మథుని గోకులవార్ధిశశిం భజించెదన్॥ ౧౦౦

తా॥ కల్పవృక్షమూలంబున గోవులయు- గోపాలకులయు- గోపికలయున డుమ నుండి కెమ్మోవియందు మోపిన వేణువు ట్రోయించుచు మన్మథమన్మథుండై గోకులవార్ధిపూర్ణచంద్రుండై వెలయు బాలగోపాలుని భజియించెదననుట.

శ్లో॥ గళద్వ్రీడాలోలా మదనవనితా గోపవనితా మధుస్మితం గీతం కిమపి మధురాచాపలధురాః। సముజ్జృమ్భా గుమ్భా మధురిమగిరాం మాదృశగిరాం త్వయి స్థానే జాతే దధతి చపలం జన్మసఫలమ్॥ ౧౦౧

టీక॥ గళద్వ్రీడాః- నిర్లజ్జలయిన - గోపవనితాః- గోపస్త్రీలు - లోలాః- నీయందాసక్తలై - మదనవనితాః- రతితుల్యలు-జాతాః- అయిరి - గీతం-నీసం బంధమైనగానము- మధుస్మితం- మధు-తేనియవలె - స్మితం - స్ఫూర్తిగలదిమై- కిమపి - చెప్పవలనిగానిది - జాతమ్-అయినది - చాపలధురాః-చాపల- నీసంబం ధమైనచాపల్యముయొక్క - ధురాః- భారములు-మధురాః- మనోహరములు- జాతాః- అయినవి- మాదృశగిరాం- మాదృశ - నావంటియప్రతిజ్ఞునియొక్క- గిరాం- వాక్యములయొక్క - గుంభాః- గుంఫనలు- మధురిగిరాం-వాల్మీకిమొ దలగువారలయొక్క వాక్యములవలె - సముజ్జృంభాః - అతిశయములు - జా తాః- అయినవి- త్వయి- నీవిషయము- జాతేసతి- అగుచుండఁగా- చపలం- చ పలమైన- జన్మ - జన్మమును- సఫలం- ఫలసహితమగునట్లుల- దధతి - వహించు చున్నవి- స్థానే- యుక్తము- ... ... ❖

ఉ॥ నానఁదొఱంగి తత్తరమునన్మరులెత్తినగోపకామినుల్। దేనియఁగుల్కుపా టలు సుదివ్యనిమాటలు నీకతంబునం। బూనిఫలంబు జెందు క్రియ మోదముతోడను సన్నుతింపఁగా। నానుడువుల్ఫలించెఁ జననంబు గృతార్థత జెందె నెంతయున్॥

తా॥ గోకులంబునం గ్రుమ్మరుటంజేసి యరసికలై నిర్లజ్జలైన గోపస్త్రీల సౌందర్యంబులును గానంబులును జాపల్యంబులును నీయందవినియోగించుకతం బున స్వసమానాధికరహితంబులై నభంగి నప్రతిజ్ఞుండనగు నావచనంబుల సంద ర్భంబును వాల్మీకిమొదలగువారల వచోగరిమంబుకైవడిం బ్రసిద్ధంబగుచు నీవల న వెలసెను నేఁగృతార్థుండనైతిననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ భువనంభవనంవిలాసినీశ్రీ స్తనయాతామరసాసనస్మరౌచ। పరిచార పరమ్పరాసురేన్ద్రా స్తదపిత్వచ్చరితంవిభోవిచిత్రమ్॥ ... ౧౦౨

టీక॥ హేవిభో - ఓకృష్ణా - భువనం- లోకములకు- భవనం - గృహము- శ్రీః- లక్ష్మీదేవి- విలాసినీ- పాణిగ్రహణభార్య - తామరసాసనస్మరౌచ- తామరసాసన- బ్రహ్మదేవుడును- స్మరౌచ- మన్మథుడును- తనయౌ- కుమారులు- సురేంద్రాః- దిక్పాలకాదులు- పరిచారపరంపరాః- పరిచార - పరిచారకులు యొక్క - పరంపరాః-సమూహము-తదపి- అటులనైనను-త్వచ్చరితం-త్వత్- నీయొక్క - చరితం- చరిత్రము- విచిత్రం- మిక్కిలియాశ్చర్యము- ❁

మ॥ లలనారత్నముశ్రీవధూటిజగమెల్లంగేళికాసౌధమా।జలజాతాసనశంబరారులుసుతుల్శక్రాదిదిక్పాలవర్యులుభృత్యుల్వివరింపనీమహిమలోహోయిట్టిదైయుండగో।కులవాటంబునజారచోరకృతిలోకుల్నవ్వగాంతింతురే॥౧౦౨

తా॥ ఇల్లుముజ్జగంబుబార్యలోకైకమాతయగుసిరి- చతురాననుండునుమన్మథుండునుకొమరులు- ఇట్టినీవుగోకులంబుననుంటగడుచిత్రంబనుట- ❁

శ్లో॥ దేవస్త్రిలోకీసౌభాగ్యకస్తూరీతిలకాఙ్కురః। జీయాద్వ్రజాఙ్గనానఙ్గకేళీలలితవిభ్రమః॥ ౧౦౩

టీక॥ త్రిలోకీసౌభాగ్యకస్తూరీతిలకాంకురః - త్రిలోకీ- మూడులోకముల యొక్క - సౌభాగ్య- అవయవసౌష్ఠమునకు- కస్తూరీతిలకాంకురః - కస్తురిబొట్టుంబలెనున్నవాడును- వ్రజాంగనానంగకేళీలలితవిభ్రమః- వ్రజాంగనా- గోపస్త్రీలయొక్క - అనంగకేళీ- మన్మథక్రీడలయందు- లలిత - సరసమైన- విభ్రమః- విలాసములుగలవాడుననగు- దేవః- శ్రీకృష్ణమూర్తిజీయాత్-సర్వోత్కృష్టముగావర్తించుగాక- ... ... ❁

మ॥ తులుకుంజెక్కులబిక్కటిల్లుపులకాంకూరంబుతోరంబుగా। దళుకుంగస్తురిబొట్టునెన్నొసలిపైదైలోక్యభాగ్యాకృతిం। జెలగెన్ గోపనితంబినీరతికేళీశృంగారభావోన్నతుల్। దొలుకంగన్నులపండువైనవిభుగాంతున్ భాగ్యసంసిద్ధికిన్॥ ౧౦౩

తా॥ ముల్లోకంబులసౌష్ఠవావయవంబులకు గస్తూరీతిలకంబై గోపస్త్రీలతోనసంగక్రీడంజేయుట యందత్యంత విలాసంబులుగల శ్రీకృష్ణదేవుండుసర్వోత్కర్షంబుగావర్తించుననుట- ... ... ❁

శ్లో॥ ప్రేమదంచమేకామదంచమేవేదనంచమేవైభవంచమె। జీవదంచమే

జీవితంచ మే దైవతంచ మే దేవ తాపరమ్॥ ౧౦౪

టీక॥ హే దేవ- శ్రీకృష్ణ- మే- నా యొక్క - ప్రేమదంచ - ప్రేమంబునిచ్చువస్తువును- మే - నా యొక్క - కామదంచ - కోరికనిచ్చువస్తువును - మే నా యొక్క - వేదనంచ జ్ఞానమును- మే- నా యొక్క - వైభవంచ - ఐశ్వర్యము - మే- నా యొక్క - జీవనంచ- ప్రాణమును- మే - నా యొక్క - జీవితంచ- జీవనహేతువస్తువును- మే - నా యొక్క - దైవతంచ- దైవతమును- అపరం-మఱియొకటి- నాస్తి-లేదు- ... ... ◈

ఉ॥ కోరికలిచ్చువస్తునయి గూర్చుచు జీవనజీవిదమ్ములై । దారినొనర్చినం దెలివిదాల్చినవన్నియుద ప్రేమంబలె । స్వర్గములొర్చి యందిరుగనేర్పుగ దీర్పుచు గల్మియిచ్చినన్ । భారము నీవె గాని బఱిపంకజనాభ యెఱుంగనన్యులన్॥ ౧౦౪

తా॥ కోరికనిచ్చునం ప్రేమంబుఁ జేసిన నీవ నాజ్ఞానంబును యైశ్వర్యంబును జీవనంబును జీవనహేతువగు వస్తువును నాదైవతంబును నీవ కాని మఱియన్యునే నెఱుంగననుట- ... ... ◈

శ్లో॥ మాధుర్యేణ విజృంభన్తాం వాచో నస్తవ వైభవే । చాపల్యేన వివర్ధన్తాం చిన్తా నస్తవ శైశవే॥ ౧౦౫

టీక॥ నః- నా యొక్క - వాచః- వాక్యములు తవ- నీయొక్క - వైభవే- గోవర్ధనోద్ధరణాది వైభవమందు- మాధుర్యేణ- శ్రావ్యమగుటచే- విజృంభన్తాం- మిక్కిలి ప్రకాశించుంగాక- నః- నా యొక్క - చిన్తాః- మనోవ్యాపారములు- తవ- నీయొక్క - శైశవే- బాల్యమందు- చాపల్యేన- చపలతచే- వివర్ధన్తాం- వృద్ధిఁబొందుఁగాక- ... ... ◈

ఉ॥ ఏను భవత్కథామణులనెన్నెడు పట్లను దీయసూక్తిసం । తానము మాధురీగుణవితానముఁ జెందిపొసంగుఁగాత నా । మానసవృత్తి నీదు సుకుమారకిశోరవయోవిహారముల్ ప్రాపి స్ఫురించు పట్టుల తిలోలతఁ గాంచి మెలంగుఁగావుతన్॥ ౧౦౫

తా॥ నావచనంబులు నీగోవర్ధనోద్ధరణాది వైభవంబులందు మిక్కిలి మాధుర్యంబుగ నివేశయించుంగాక నామనోవ్యాపారంబులు నీబాల్యంబున నతి చాపల్యంబునం జెందుందుగాకయనుట- ... ... ◈

శ్లో॥ యాని త్వచ్చరితామృతాని రసనాలేహ్యాని ధన్యాత్మనాం । యే వా శైశవచాపలవ్యతికరా రాధాపరాధోన్ముఖాః। యా వా భావితవేణుగీతగతయో లీలాముఖామ్భోరుహే । ధారావాహికయా వహన్తు హృదయే తాన్యేవ తాన్యేవ మే

టీక॥ ధన్యాత్మనాం- కృతార్థమనస్కులయొక్క - రసనాలేహ్యాని- రసనా జిహ్వలకు- లేహ్యాని- లేహ్యావిశేషములయిన- త్వచ్చరితామృతాని - త్వత్ - నీ యొక్క - చరితామృతాని- అమృతమువంటిచరిత్రములు యాని- ఏవిగలవో- రాధాపరాధోన్ముఖాః - రాధా - రాధవిషయమయిన- అపరాధ-అపరాధ ములే. ఉన్ముఖాః - మొదలుగాఁగలవి - శైశవచాపలవ్యతికరాః - శైశవ - బా ల్యమందలి- చాపల- చాపల్యముచేత- వ్యతికరాః - ఉద్వృత్తనులు - యేవా- ఎవ్వగలవో- లీలాముఖాంభోరుహే- లీలా- విలాసయుతమయిన- ముఖాంభో రుహే - ముఖకమలమందు- భావితవేణుగీతిగతయః- భావిత- పుట్టుచున్న- వే ణుగీతి- వేణుగానముయొక్క - గతయః- భేదములు - యావా - ఏవిగలవో- తాన్యేవతాన్యేవ-అవియవియే- మే-నాయొక్క - హృదయే-హృదయమందు- ధారావాహికయా- ధారారూపముచేత. వహంతు-ప్రవహించుఁగాక॥ ❖

మ ॥ అలరుఁగా ధన్యులకేకథామృతముజిహ్వాక్ లేహ్యమేబాల్యచా । పల ముల్ రాధకునెయ్యముంగినుకనాపాదించునేయందము । ల్వేలయున్మోమునవే ణుగానికలనన్వేమాఱునాదివ్యచ । ర్యలెనామానసవీధివేఁడను ధారాళంబు గానిల్వఁగా॥ ౧౦౬

తా॥ కృతార్థులనాలుకల లేహ్యంబుంబోలెనుండు నీచరితామృతంబులె వ్వయో రాధకుప్రియంబునపరాధంబునంజేయునీచాపల్యోద్రేకములెవ్వయో విలాసయుతంబగు నీనెమ్మోముఁదామరయందుం బొడమిన వేణుగానప్రభే దంబులెవ్వయోయవియవి నామనంబున ధారారూపంబుగఁ బ్రవహించుచుం డుఁగాకయనుట॥ ... ... ❖

శ్లో॥ భక్తిస్త్వయిస్థిరతరాభగవన్ యదిస్యాద్దైవేననః ఫలితదివ్యకిశోరవే షే । ముక్తిస్స్వయంముకుళితాంజలిసేవతేఽస్మాన్ ధర్మార్థకామగతయస్సమ యప్రతీక్షాః॥ ౧౦౭

టీక॥ హేభగవన్- షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁడనైనయోశ్రీకృష్ణా- నః-మా యొక్క - దైవేన- అదృష్టవిశేషముచేత- ఫలితదివ్యకిశోరవేషే- ఫలిత స్వఫల ముచేసంపాదింపఁబడిన- దివ్య- అసాధారణమైన- కిశోరవేషే- బాలవేషము గల- త్వయి- నీయందు- భక్తిః- భక్తి- స్థిరతరా-మిక్కిలిదృఢమైనది- యదిస్యాత్ ఆయెనా- ముక్తిః- మోక్షము- ముకుళితాంజలిః- ముకుళిత- మోడ్పఁబడిన-అం జలిః దోయిలిగలదియై- అస్మాన్- మమ్ము - సేవతే- సేవించుచున్నది- ధర్మార్థ

కామగతయః- ధర్మార్థకామ- ధర్మార్థకామములయొక్క - గతయః- సంచార
ములు- సమయప్రతీక్షాః- సమయ- అవసరమును- ప్రతీక్షాః- కోరుచున్నవి-*

ఉ॥ గోపకుమారవేషమునఁగూడిననీయెడభక్తిదైవసం।ప్రాపితమైమదిఁదృ
ఢతరంబుగనిల్పినముక్తికన్యనా। దావునఁగేలుమోడ్చి సతతంబునుఁగొల్వఁగవే
ళఁజూచుమ। మ్మెవునఁబిల్చిపీడ్కొలుపనేచినధర్మమునర్థకామముల్॥ ౧౦౭

తా॥ షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁడవైనయోకృష్ణనాభాగ్యంబునగోపాల
వేషంబూనిననీయందత్యంతభక్తిగలిగినట్టులయ్యేనేనిముక్తికాంతగేల్మోడ్పుతో
డనెవ్వడునునన్నుసేవించుచునుండుధర్మార్థకామంబులునాయవసరంబుంగాం
క్షించుచునుండుగాననీయందలిభక్తిగలిగినద్దియునాకుదుర్లభంబులేదనుట-

శ్లో॥ జయజయజయదేవదేవదేవత్రిభువనమంగళదివ్యనామధేయ। జయజ
యజయబాలకృష్ణదేవశ్రవణమనోనయనామృతావతార॥ ౧౦౮

టీక॥ శ్రవణమనోనయనామృతావతార- శ్రవణ- కర్ణములకును-మనః- మ
నస్సునకును- నయన- నేత్రములకు- అమృతమువలె- అవతార- ఆవిర్భావము-
హేదేవ- ఓకృష్ణ- జయజయజయ- సర్వోత్కర్షముగావర్తింపుము- త్రిభువన
మంగళదివ్యనామధేయ- త్రిభువన- ముల్లోకములకు- మంగళ - శుభప్రదమయి
న- దివ్య- అనితరసాధారణమయిన- నామధేయ- నామములుగల - హేబాల
కృష్ణ- ఓబాలకృష్ణుండ - జయజయజయ- సర్వోత్కర్షముగావర్తింపుము-
దేవదేవదేవ- దేవతలకు- దేవ- దేవుఁడైన- హేదేవ- ఓకృష్ణ - జయజయ- స
ర్వోత్కర్షముగావర్తింపుము॥ .... ❀

చ॥ జయజయదేవకృష్ణరిపుసైన్యమహాద్రితిభేదకృద్ధనా। జయజయకారణా
భువనసన్నుతమంగళనామధేయసం। జయజయబోధసాధకవచఃశ్రుతినేత్రమ
నోమనోహరా। జయజయవిశ్వజన్మలయశాసనగాఢతమోనిరాసనా। ✺

తా॥ శ్రోత్రంబులకునేత్రంబులకుమనంబునకునమృతంబువలెసుఖంబుజేయు
నుద్భవంబుగలిగిముల్లోకంబులకును శోభనకరంబులగుచు నితరాసాధారణంబు
లకుదివ్యమంగళనామంబులుగలిగి దేవదేవుండవై వెలయుచున్న యోకృష్ణాస
ర్వోత్కృష్టుండవై యుండుమనుట॥ ... ... ❀

శ్లో॥ తుభ్యంనిర్భరహర్షవర్షవివశావేశస్ఫుటావిర్భవచ్చాపల్యేనవిభూ
షితేషుసుకృతాంభావేషునిర్భాసతే। శ్రీమద్గోకులమండనాయమహతేవాచాం
విదూరస్ఫురన్మాధుర్యైకరసార్ణవాయమహసేకస్మైచిదస్మైనమః॥ ✺

టీక॥ నిర్భరహర్షవర్షవివశావేశస్ఫుటావిర్భవచ్చాపల్యేన - నిర్భర - అతిశయమయిన- హర్షవర్ష- సంతోషవర్షముచేత- వివశావేశ - బాహ్యశూన్యతయందు- స్ఫుట - వ్యక్తమగునటుల- ఆవిర్భవత్- పొడముచున్న-చాపల్యేన- చపలతచేత- విభూషితేషు - అలంకరింపఁబడిన - సుకృతాం- ధన్యులయొక్క - భావేషు- మనోవ్యాపారములయందు- నిర్భాసతే- మిక్కిలిప్రకాశించుచున్నవాఁడును-శ్రీమద్గోకులమండనాయ- శ్రీమత్ - సంపత్కరమయిన- గోకుల- గోసమూహమునకు- మండనాయ- అలంకారమయినవాఁడును- మహతే- వ్యాపకుఁడైనవాఁడును- వాచాం- ఉపనిషత్తులకు- విదూరస్ఫురన్మాధుర్యైకరసార్ణవాయ- విదూర- మిక్కిలిదూరమున- స్ఫురత్-ప్రకాశించుచున్న- మాధుర్య- సౌందర్యమనియెడి- ఏక- ముఖ్యమైన- రస- రసమునకు- అర్ణవాయ- సముద్రుఁడైనవాఁడును- కస్మైచిత్- చెప్పనలవిగాని- అస్మై- ఈయెదురనున్న- మహసే- తేజోరూపుఁడైనవాఁడునైన - తుభ్యం - నీకొఱకు- నమః - నమస్కారము॥ ... ...

శా॥ ఆనందంబునబాహ్యముల్మఱచియాత్మారామలీలారతిన్। ధ్యానగ్లాల్యఁగముంగలన్నిలిచివాచాగోచరంబైయశో। దానందాంగణరత్నమైమధురిమాధారార్ణవంబైననెం। దేనప్రోజ్వలమట్టితేజమునకెంతేమ్రొక్కవన్నొక్కెదన్॥ ౧౦౯

తా॥ సంపూర్ణంబగుసంతోషవర్షంబుచేబాహ్యంబుమఱచివ్యక్తంబగునటులంబొడముబాహ్యంబుననలంకరింపంబడినధన్యులమనంబులం బ్రకాశించుచుఁగోకులంబునలంకరించుచునుపనిషద్గమ్యంబయ్యునుదూరంబగుసౌందర్యాదిగుణసముదయంబను రసంబున కర్ణవుండై యవాఙ్మానసగోచరుండై ఈముంగలంగానుపించుతేజోరూపుఁడగునీకొఱకుమ్రొక్కెదననుట॥

శ్లో॥ ఈశానదేవచరణాభరణేననీవిదామోదరస్థిరయశస్తబకోద్గమేన। లీలాశుకేనరచితంతవదేవకృష్ణకర్ణామృతంవహతుకల్పశతాంతరేపి॥ ౧౧౦

టీక॥ దేవ- దేవుఁడవైన హేకృష్ణ- ఓకృష్ణ- ఈశానదేవచరణాభరణేన- ఈశానదేవ - శివునియొక్క - చరణ- పాదములే- ఆభరణేన - భూషణముగాఁగలవాఁడును- నీవిదామోదరస్థిరయశస్తబకోద్గమేన - నీవి- మూలధనమైనదామోదర- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - స్థిర - నిశ్చలమయిన-యశః- కీర్తియ

నిమోడి - స్తబక - పుష్పములగు త్రియందు- ఉద్గమేన - ఉన్ముఖుడైన - లీలాశుకేన. పోష్యశుకంబుఁబోని లీలాశుకునిచేత - రచితం - చేయఁబడిన శ్లోకసమూహము. కల్పశతాంతరేపి- ఎప్పుడును- తవ - నీకు- కర్ణామృతం - కర్ణ - చెవులకు- అమృతం- అమృతమై- వహతు- పొందుఁగాక॥ ... ... ❁

మ॥ ఫలవాంఛన్ హరికీర్తిఁగుచ్ఛరతియున్ ఫాలాక్షుసంసేవయున్ । గలలీలాశుకవాక్యముల్ దెనుఁగునన్ గర్ణామృతఖ్యాతిగా । నలరం జేసితి వెల్లపూడిమణిపెద్దామాత్య వెంగన్న నే । సలరుం దోయిలిమాడ్కిఁ గైకొనుము కృష్ణాకల్పసంస్థాయిగన్॥ ౧౧౦

తా॥ ఓయి శ్రీకృష్ణ శివుని పాదాంబుజాభరణంబుగ మనంబున ధరియించియు నఁగ శివునియందలి ద్వేషంబు తనకు లేదనుట దామోదరుండవైన నీకీర్తియను మోడియలరులగు త్రియందు ఫలాపేక్షచేఁ బోష్యశుకంబుఁబోలె వెలయు లీలాశుకుని చే రచియింపంబడిన శ్లోకసమూహంబు నీకర్ణంబులకమృతంబగుచు గల్పశతంబుల పర్యంతంబును శాశ్వతంబుగనుండుంగాతయనుట॥ ... ... ❁

మాలిని॥ తనుజితజలవాహా దారితశ్వేతవాహా । జననకృతతమోహా శాంత దుర్దాంతమోహా । యనఘగుణ సమూహా యాగ్రరక్షస్సమూహా । వినతవిషయగేహా వేంకటాహార్యగేహా॥ ... ... ❁

మ॥ ఇదికృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపాపీయూషసారస్వతా । భ్యుదయశ్రీవిభవప్రసిద్ధచిదచిద్భోధక్షమాశాంతిస । త్వగయాభూషణ వెల్లపూడిమణిపెద్దామాత్య వెంగాగ్రణీ । గదితాశ్వాసము పొల్పుఁ బ్రాథమికమై కర్ణామృతశ్రీకృతిన్॥

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము- ప్రథమాశ్వాసము-

సంపూర్ణము.

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము. — ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్లో ॥ అభినవనవనీతస్నిగ్ధ మాపీతదుగ్ధం దధికణపరిదిగ్ధం ముగ్ధమంగం ము
రారేః । దిశతుభువనకృఛ్రచ్ఛేదితాపిఞ్ఛగుచ్ఛచ్ఛవినవ శిఖిపిఞ్ఛాలాంఛితం
వాంఛితంనః॥ ౧

టీక॥ అభినవనవనీతస్నిగ్ధమ్- అభినవ - మిక్కిలినూతనమైన- నవనీత - వె
న్నచేత - స్నిగ్ధమ్- స్వచ్ఛమైనట్టిదియు- అపీతదుగ్ధమ్ - అపీత- పానముచేయ
బడ్డ- దుగ్ధం క్షీరము గలదియు- దధికణపరిదిగ్ధం- దధి- పెరుగుయొక్క - కణ-
బిందువులచేత - పరిదిగ్ధం - అంతటబూయబడినయదియు - తాపింఛగుచ్ఛచ్ఛ
వి- తాపింఛ- కానుగుచెట్టుయొక్క -గుచ్ఛ- పువ్వులగుత్తియొక్క- ఛవి- కాం
తివంటికాంతిగలయదియు- నవశిఖిపింఛాలాంఛితం- నవ - నూతనమైన - శిఖి
పింఛ- నెమలిపురిచేత - ఆలాంఛితం - లెస్సగానలంకరింపబడినయదియు - భు
వనకృఛ్రచ్ఛేది- భువన- లోకములయొక్క - కృఛ్ర- ఉపద్రవములను- ఛేది- పో
నడువసమర్థమునైన- మురారేః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - ముగ్ధం- సుందరమై
న- అంగం- శరీరము- నః- మాయొక్క - వాంఛితం- అభీష్టార్థమును-దిశతు-
ఇచ్చుంగాక- ... ... ✧

శా॥ తాపింఛచ్ఛవియైవినీలనవనీతస్నిగ్ధమైముగ్ధమై । యాపీతామితదుగ్ధ
మైదధికణైకాదిగ్ధమైలోకకృ । ఛ్రావచ్ఛేదకమైనీలశిఖిపింఛాలాంఛితంబైనశ్రీ।
గోపాలప్రభుమూర్తివాంఛితమొసంగున్మాకునశ్రాంతము॥ ... ౧

తా॥ శ్రీ మూర్తియగువెన్నచేనచ్ఛంబగుచు బానంబుచేయబడినక్షీరంబుగలిగిదధిక
ణంబులచేతంబూయంబడినదియై లోకంబులయుపద్రవంబులబోనడువసమర్థం
బై కానుగుపువ్వులకాంతి వంటికాంతిగలదియై నెమలిపురిచేనలంకరింపంబడిన
దియైసుందరంబైనశ్రీకృష్ణునిశరీరంబుమాకఖిలాభీష్టంబులనిచ్చుంగాకయనుట.

శ్లో॥ యాందృష్ట్వాయమునాంపిపాసురనిశం వ్యూహోగవాంగాహతేవిద్యు
త్వానితినీలకణ్ఠనివహోయాం ద్రష్టుముత్కణ్ఠతే। ఉత్తంసాయతమాలపల్లవమి
తిఛ్ఛిన్దన్తియాంగోపికాః కాన్తిః కాళియశాసనస్యవపుషస్సాపావనీపాతునః॥ ౨

టీక॥ పిపాసుః- పానముచేయనిచ్ఛయించుచున్న - గవాం - గోవులయొ
క్క - వ్యూహః- సమూహము- యాం- ఏకాంతని యమునాం- యమునానది

నిగా- దృష్ట్వా- చూచి- అనిశం- ఎప్పుడును-గాహతే-ప్రవేశించుచున్నదియో. నీలకంఠనివహాః- నీలకంఠ- నెమళులయొక్క - నివహాః- సమూహము- యాం. ఏకాంతిని- విద్యుత్వానితి - మేఘమునుగా- ద్రష్టుం- చూచుకొఱకు - ఉత్కంఠతే- సంతోషమును జేయుచున్నదియో -గోపికాః- గోపికలు- యాం - ఏకాంతిని- తమాలపల్లవమితి- తమాల- నల్లకానుగుచెట్టుయొక్క - పల్లవమితి-చిగురునుగా- దృష్ట్వా- చూచి-ఉత్తంసాయ-శిరోభూషణముకొఱకు- ఛిన్దన్తి- ఛేదింపదలంచుచున్నారో- కాళియశాసనస్య- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క -వపుషః- శరీరముయొక్క - సా- అప్రసిద్ధమైన- పావనీ- పావనమునైన-కాంతిః-కాంతి-నః- మమ్మును- పాతు- పరిపాలించుగాక- ... ...

చ ॥ అనిశముయామునాంబువిదియానెదమంచునుగోగణంబులె । ల్లనజోరఁబర్హిపఙ్క్తులువలాహకమంచును వేడ్కతోడఁగ । న్గొనఁగఁదమాలపల్లవముకొప్పునకౌనని గోపకామినుల్ । చినుమఁగనొప్పుకృష్ణుని విశేషతనుద్యుతినన్నుబ్రోవుత౯॥ ౨

తా ॥ గోసమూహంబును నెమళులపిందును వ్రేతలునేకాంతింగనుంగొని యమునానదియనియు మొగుళులగుంపనియుగానుగు చిగుళ్లనియుమనంబులందలంచిత్రావనుంజూడనుంజిదుమనుంగమకించునోయట్టిశ్రీకృష్ణునినెమ్మేనిచాయనన్నుంబ్రోచుగాకయనుట- ... ...

శ్లో ॥ దేవఃపాయాత్పయసివిమలేయామునేమజ్జతీనాంయాచన్తీనామనునయపదైర్వఞ్చితాన్యంశుకాని । లజ్జాలోలైరలసవిలసైరున్మిషత్పఞ్చబాణైర్గోపస్త్రీణాంనయనకుసుమైరర్చితఃకేశవోనః॥ ౩

టీక ॥ విమలే- నిర్మలమయిన - యామునే - యమునానదీసంబంధమైన-పయసి- నీటను- మజ్జతీనామ్- స్నానముచేయుచున్నవారును- వంచితాని- దాచబడిన- అంశుకాని- వస్త్రములను- అనునయపదైః- వినయపుమాటలచేత- యాచంతీనాం- యాచించుచున్నవారునగు-గోపస్త్రీణాం-గోపికలయొక్క- అలసవిలసైః- అలస- సౌమ్యములగుటచే- విలసైః- ప్రకాశించుచున్న- లజ్జాలోలైః- లజ్జా-సిగ్గుచేత-లోలైః-చంచలములయునవియు- ఉన్మిషత్పంచబాణైః ఉన్మిషత్- ఆవిర్భవించుచున్న- పంచబాణైః- మన్మథుడుగలవియును - నయనకుసుమైః- నయన- నేత్రములనియెడి - కుసుమైః- పుష్పములచేత- అర్చితః- పూజింపబడిన- కేశవః- శ్రీకృష్ణమూర్తి-నః-మమ్మును-పాయాత్-రక్షించుగాక-

ఈశ్లోకముగోపాలకృష్ణమంత్రరాజమందలివస్త్రాకర్షణప్రయోగ ధ్యానమనిసనత్కుమారసంహితయందుఁజెప్పంబడియున్నది.

శ్లో॥ కదమ్బవృక్షమారూఢంగోపీవస్త్రాపహారిణం। కృష్ణంధ్యాత్వార్ధరాత్రేతుజపేన్మన్త్రంసహస్రకం । దశరాత్రజపాదేవమాకర్షేన్నాగకన్యకాం।కన్యకాస్త్రీదశాదీనాంకింపునర్మర్త్యయోషితః॥ ... ...

మ॥ యమునావేణికయందుగోపికలునీరాడన్‌,స్వకీయాంశుకౌ। ఘములందాచఁగసిగ్గుచేమృదులవాక్యప్రౌఢితోవేడుకన్‌।సముదంచన్మదనాలసోల్లసనిరీక్షానీలసీరేజమా।ల్యములన్వారలుపూజచేయఁదగునయ్యబ్జాక్షునింజూచెదన్‌॥

తా॥ నిర్మలంబగుయమునోదకంబున నోలలాడుచు దాచంబడినచేలంబులనసునయవచనంబులచేవేడుకొను స్త్రీలయొక్కలజ్జయనియెడియుపాధివలనఁజంచలంబులైమన్మథోద్దీపకంబులయి యలసంబులయివిలసిల్లుకన్నుదామరలచేసర్పింపఁబడు శ్రీకృష్ణుండుననురక్షించుఁగాకయనుట. ...

శ్లో॥ మాతర్నాతఃపరమనుచితంయత్ఖలానాంపురస్తాదస్తాశఙ్కంజఠరపిఠరీపూర్తయేనర్తితాసి। తత్క్షన్తవ్యంసహజసరళేవత్సలేవాణికుర్యాంప్రాయశ్చిత్తంగుణగణనయాగోపవేషస్యవిష్ణోః॥ ౪

టీక॥ సహజసరళే - సహజ - స్వభావమయిన - సరళే - ఋజుహృదయముగలయదియు - మాతః - తల్లియైనదియు - వత్సలే - దయావతియైనదియునగు- హేవాణి- ఓసరస్వతీ- జఠరపిఠరీపూర్తై- జఠర- ఉదరమనియెడి- పిఠరీ- పనటియొక్క - పూర్తయే- పూరణముకొఱకు- ఖలానాం-దుర్జనులయొక్క - పురస్తాత్- ముందరను- అస్తాశంకం-సందేహములేనటుల- మయా- నాచేత - నర్తితాసీతియత్ - నర్తనముఁజేయింపఁబడితి వనునదియేదికలదో - అతః- ఇంతకన్నను- పరం- అన్యము- అనుచితం- ఉచితముకానిది-నాస్తి-లేదు-తత్- అది- క్షంతవ్యం- సహింపదగినది- గోపవేషస్య- గోపాలవేషముగల-విష్ణోః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - గుణగణనయా- గుణకీర్తనముచేత - ప్రాయశ్చిత్తంనిష్కృతిని- కుర్యాం- చేయుచున్నాను- ... .

ఉ॥ఉదరమునించఁగోరిఖలులండడితాఘలుచేసివారికి। ట్టిమటనశంకనిన్నునటియింపఁగఁజేసినపాతకంబులన్‌।సదయుతనోర్వఁగావలెఁబ్రసన్నమతిన్ననుఁగన్నతల్లిశా। రదయదువంశనాయకునిఁబ్రస్తుతిసిష్కృతినేనొనర్చెదన్‌॥ ౪

తా॥ స్వభావసిద్ధంబగుఋజుత్వంబుగలిగిననిమిత్తంబునమదీయప్రార్థనం

బువిఫలంబుచేయనోపకయుండి జగంబులకెల్ల దక్షిణమైనకతంబున నాకుందల్లియై యత్యంతదయావతివై మదీయవాగ్రూపంబునంబరిణమించినయోసరస్వతీదుర్జనులయెదుట నినునర్తనంబుచేయుంచినపాతకంబు సహింపవలయునింక శ్రీకృష్ణునిగుణకీర్తనంబునందత్పాపప్రాయశ్చిత్తంబుఁజేయుచున్నాననుట. *

శ్లో॥ అఙ్గుల్యగ్రైరరుణకిరణైర్ముక్తసంరుద్ధరన్ధ్రంవారంవారంవదనమరుతా వేణుమాపూరయన్తమ్। వ్యత్యస్తాఙ్ఘ్రింవికచకమలచ్ఛాయవిస్తారనేత్రం వన్దేబృన్దావనసుచరితంనన్దగోపాలసూనుమ్॥ x

టీక॥ అరుణకిరణైః- అరుణ-ఎఱ్ఱనైన- కిరణైః- మయూఖములుగల-అంగుల్యగ్రైః- వ్రేళ్ళకొనలచేత - ముక్తసంరుద్ధరంధ్రం- ముక్త- విడువబడినదియు- సంరుద్ధ - కప్పబడుచున్నదియునగు - రంధ్రం - వివరముగలిగినటుల- వేణుం- పిల్లనగ్రోవిని- వదనమరుతా- ముఖవాయువుచేత- వారంవారం - మాటిమాటికిని- పూరయంతం- నిండింపజేయుచున్నవాఁడును - వ్యత్యస్తాంఘ్రిం - వ్యత్యస్త- వ్యత్యయములైన- అంఘ్రిం- పాదములుగలవాడును-వికచకమలచ్ఛాయవిస్తారనేత్రం - వికచ - వికసించిన - కమల - తెల్లదామర ఱేకులయొక్క- ఛాయ - కాంతివంటికాంతిగల- విస్తార- విశాలములయిన - నేత్రం - కన్నులుగలవాడును - బృందావనసుచరితం - బృందావన- బృందావనమందు- సుచరితం- శోభనసంచారముగల - నందగోపాలసూనుం - నందగోపాల - నందునియొక్క - సూనుం-కుమారుండైన శ్రీకృష్ణమూర్తినిగూర్చి- వందే- నమస్కరించుచున్నాను. ... ... ❀

మ॥ అరుణశ్రీదళుకొత్తనంగుళులనొయ్యన్గప్పుచున్విప్పుచున్। మురళీరంధ్రములాస్యమారుతమునం బూరించునొయ్యారమై। చరణద్వంద్వముమార్పడన్నిలుచుకంజాతాయతాలోకభా। సురబృందావన మందిరాంతరచరిష్ణుం గృష్ణుగీర్తించెదన్॥ x

తా॥ కెంపుసోంపులందేజరిల్లునంగుళాగ్రంబులవేణురంధ్రంబులంగప్పుచునువిప్పుచునుముఖమారుతంబున సారెసారెకును వేణువుంబూరించుచునువామదక్షిణపాదంబులదక్షిణవామభాగంబులదనరం బృందావనంబునజరియించు గోపాలకృష్ణునింగూర్చిమ్రొక్కుచున్నాననుట. ... ... ◈

శ్లో॥ మన్దంమన్దంమధురనినదైర్వేణుమాపూరయన్తంబృన్దంబృన్దావనభువిగవాం చారయన్తంచరన్తమ్। ఛన్దోభాగేశతమఖముఖధ్వంసినాందానవానాంహన్తా

రంతం కథయ రసనే గోపకన్యాభుజఙ్గమ్॥ ౮

టీక॥ మధురనినదైః- మధుర- మనోహరములయిన - నినదైః- ధ్వనులచేత- మన్దమన్దం- మెల్లమెల్లన- వేణుం- పిల్లనగ్రోవిని- ఆపూరయన్తం - నిండింపజేయుచున్నవాడును- బృందావనభువి- బృందావనప్రదేశమందు - గవాం- గోవులయొక్క - బృందం- సమూహమును- చారయంతం సంచరింపంజేయుచున్నవాఁడును- ఛందోభాగే- వేదైకదేశమయిన వేదాంతమందు - చరంతం- సంచరించుచున్నవాఁడును - శతమఖముఖద్వేషిణాం - దేవేంద్రుఁడు మొదలగువారలనడచుచున్న - దానవానాం - దనుజులను - సంహారం- నాశనముచేయుచున్నవాఁడును తం- ఆప్రసిద్ధుఁడునైన- గోపకన్యాభుజంగం- గోపికావిటుఁడైనకృష్ణుని- హేరసనే- ఓనాలుకా- కథయ- కీర్తింపుము. ... ❖

శా॥ బృందారణ్యాతరుప్రదేశములగోబృందంబులన్మేపుచు। న్మందంబౌమధురధ్వనిన్ మురళిఁబల్మారున్వినోదింపుచున్। ఛందోవీధిఁజరించుచున్వమతరక్షస్తోమవిధ్వంసనా। నందుండైనవ్రజాంగనావిటున్ సజ్జాప్రజ్ఞ గీర్తింపుమా॥ ❖

తా॥ మనోహరంబులకునాదంబులచేమెల్లమెల్లన వేణువునిండింపఁజేయుచుబృందావనంబున గోగణంబులనుమేపుచును వేదాంతవీధులం జరియించుచు నెల్లదానవులంబోనడుచుచు లోకప్రసిద్ధుండై వెలయుగోపికావిటునినో నాలుకాకీర్తింపుమనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ వేణీమూలేవిరచితఘనశ్యామపిఞ్ఛావచూడో విద్యుల్లేఖావలయితఇవస్నిగ్ధపీతామ్బరేణ। మామాలింగన్మరకతమణిస్తమ్భగమ్భీరబాహుస్స్వప్నేదృష్టస్తరుణతులసీభూషణో నీలమేఘః॥ ౯

టీ॥ వేణీమూలే- వేణీ- కేశబంధవిశేషముయొక్క - మూలే - మొదటను- విరచితఘనశ్యామపిఞ్ఛావచూడః - విరచిత- ఉంచఁబడినదియు- ఘన- మేఘమువలె- శ్యామ- నల్లనైన- పింఛ - నెమలిపురి- అవచూడః- శిరోభూషణముగఁగలవాఁడును- స్నిగ్ధపీతాంబరేణ - స్నిగ్ధ- స్వచ్ఛమయిన- పీతాంబరేణ- పీతాంబరముచేత- విద్యుల్లేఖావలయితః- విద్యుత్- మెఱుపుల యొక్క - లేఖా - పఙ్క్తిచేత- వలయితః- చుట్టుకొనబడిన- నీలమేఘఇవ - నీలమేఘమువలెనున్నవాడును- మరకతమణిస్తంభగంభీరబాహుః-మరకతమణి- ఇంద్రనీలమణివికారమైన- స్తంభ- స్తంభమువలె - గంభీర-గంభీరములయిన- బాహుః- బాహువులుగలవాఁడును- తరుణతులసీభూషణః- తరుణ- లేఁతయగు- తులసీ- తులసీమాలిక- భూషణఃఅలంకారముఁగాగలిగినవాఁడునై నశ్రీకృష్ణమూర్తి- మాం-

రుక్మిణీదేవిని - ఆలింగన్ - కౌఁగిలించినవాఁడగుచు - స్వప్నే - స్వప్నమందు - మయా - నాచేత - దృష్టః - చూడఁబడెను. ... ... ◈

ఈశ్లోకార్థంబు గోపాలకృష్ణషోడశాక్షరమంత్రధ్యానంబని
సనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పంబడియున్నది. ❁

శ్లో॥ వామాంకస్థితయా వామపాణిపద్మస్థపద్మయా । పద్మావతారయా శ్లిష్టం రుక్మిణ్యా కనకాభయా ॥ హరింతాపింఛసచ్ఛాయమాసీనాం కాంచనాంబుజే । ఆశ్లిష్యంతం ప్రియాం దేవ్యా ఫలోద్యద్వామపాణినా । సౌవర్ణవేత్రవిలసద్దక్షపాణితలం స్మరేత్ । పీతాంబరధరం దివ్యం భూషామాలావిభూషణం ॥

చ॥ అలరు మెఱుంగురంగుగల హాటకశాటిక మౌళిపాళి భా । సిలు నవపింఛ కంబు తులసీదళదామము గ్రాలనట్టిమే । ఘులలితమూర్తి నాసికపుగంబము బోఁసిభుజద్వయంబుచే । సలలిరమాంవధూటిఁ జెలువందగ లన్నను పించెసింపురన్ ॥ ◈

తే॥ తొలుకాఱు మెఱుంగురంగులం దెగడు బంగరువలెవాటును మౌళితలంబునం గనుపట్టు నెమలిపురియును దులసీదామంబునుం గలిగి నీలమేఘంబు బోలిన శ్రీకృష్ణమూర్తి నీలంపుఁ గంబంబులం దెగడు బాహుయుగళంబుచే రుక్మిణిం గౌఁగిలించుకొనినా స్వప్నంబునం గానంబడియె. ... ... ◈

శ్లో॥ కృష్ణే హృత్వా సిచయనిచయం కూలకుంజాధిరూఢే ముగ్ధా కాచిన్ముహురనునయైః కిన్వితి వ్యాహరంతీ । సభ్రూభంగం సదరహసితం సత్రపం సానురాగం ఛాయాశౌరేః కరతలగతాన్యంబరాణ్యాచకర్ష ॥ ... ౮

టీక॥ సిచయనిచయం - సిచయ - వస్త్రములయొక్క - నిచయం - సమూహమును - హృత్వా - హరించి - కృష్ణే - శ్రీకృష్ణమూర్తి - కూలకుంజాధిరూఢే - కూల - యమునాతటమందలి - కుంజ - పొదయందు - అధిరూఢేసతి - ఎక్కినవాఁడగుచుండఁగా - కాచిత్ - ఒకానొకతయైన - ముగ్ధా - ముద్దరాలు - ముహుః - మాటిమాటికిని - అనునయైః - ప్రియవచనములచేత - కిన్వితి - ఏమి ప్రయోజనమని - వ్యాహరంతీ - చెప్పుచున్నది - సభ్రూభంగం - బొమముడితోఁ గూడినటులను - సదరహసితం - చిఱునగవుతోఁ గూడినటులను - సత్రపం - సిగ్గుతోడఁ గూడినటులను - సానురాగం - అనురాగముతోఁ గూడినటులను - ఛాయాశౌరేః - శ్రీకృష్ణచ్ఛాయయొక్క - కరతలగతాని - కేలనున్న - అంబరాణి - వస్త్రములను - ఆచకర్ష - లాగెను. ... ... ◈

ఈశ్లోకార్థంబు గోపాలకృష్ణమంత్రరాజ వస్త్రాకర్షణప్ర

యోగధ్యానమని గోపాలకల్పమందుఁ జెప్పంబడియున్నది.

శ్లో॥ కదమ్బవృక్షమారూఢం గోపీవస్త్రాపహారిణం। కృష్ణం ధ్యాత్వార్ధరాత్రే తు జపేన్మన్త్రం సహస్రకం । దశరాత్రజపాదేవ మాకర్షేన్నాగకన్యకాః । కన్యకాస్త్రీదశాదీనాం కింపునర్మర్త్యయోషితః॥ ... ౯

ఉ॥ కోకలు మ్రుచ్చిలించి తటకుంజగృహంబున నిల్వ సిగ్గునన్ । భ్రూకుటియున్ దరస్మితనిరూఢయుఁ బ్రేమముఁ దోఁపఁ గట్టసున్ । రాకయిదేమి రా తగదు రాయసి ముగ్ధవధూటి నీటిలో। జేకొనబూనె నీడయగు చిన్నిముకుందుని చేతి చేలముల్॥

తా॥ వస్త్రసమూహంబుల నపహరించి శ్రీకృష్ణుండు యమునాతటంబునందుండిన వృక్షము నధిరోహింప నొకముగుదయైన గోపిక ప్రియవచనంబుల నిది యేమి ప్రయోజనంబని నుడువుచు బోమముడియును చిఱునగవును సిగ్గును నను రాగంబును దెలుపుచు నీడయగు కృష్ణుని కరతలంబులందుండిన చేలంబుల నాకర్షించె ననుట.

శ్లో॥ అపి జనుషి పరస్మిన్నాత్తపుణ్యో భవేయం తటభువి యమునాయాస్తాదృశో వంశనాళః । అనుభవతి య ఏష శ్రీమదాభీరసూనోరధరమణిసమీపన్యాసధన్యామవస్థాం॥ ౯

టీక॥ పరస్మిన్ - ఇతరమైన - జనుషి - జన్మమందు - ఆత్తపుణ్యః - ఆత్త - పొందబడిన - పుణ్యః - పుణ్యము గలదగుచు - యమునాయాః - యమునానదియొక్క - తటభువి - తీరదేశమందు - తాదృశః - శ్రీకృష్ణాధరమును బొందదగు యోగ్యమైన - వంశనాళః - వేణువు - భవేయమపి - అయినప్పటికిని - య ఏషః - ఏయమునాతీరమందుఁ బుట్టిన యీ వేణువు - శ్రీమదాభీరసూనోః - శ్రీమత్ - సంపత్కరుఁడైన - ఆభీరసూనోః - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - అధరమణిసమీపన్యాసధన్యాం - అధర మణి - మణివంటి యధరముయొక్క - సమీప - ప్రాంతమందు - న్యాస - ఉంచుటచేత - ధన్యాం - కృతార్థమైన - అవస్థాం - దశను - అనుభవతి - అనుభవించుచున్నది -

ఉ॥ నందతనూజు మోవిరతనంబు సమీపము చేరి ధన్యతం । బొందెఁ గళింద జాతటము పొంతవసించిన వంశనాళమా । యందము గాంచు నొక్కజననాంతరమందియ శేషసత్క్రియా । బృందము వెంటనంటి ఫలమియ్యఁగఁ గోర్కులపంటపండఁగన్ ॥ ౯

తా॥ శ్రీకృష్ణునికెమ్మోవి రతనంబు పొంతం జేరి యమునాతటంబున నంబొడమిన వంశనాళంబు పవిత్రంబయ్యె నేను నటులజన్మాంతరంబుననైనను శేష సత్కర్మఫలంబులచే నైనం దాదృశవంశనాళంబు పోల్కి కృతార్థత్వంబు నొందుదు

నాకోయనియొక్ర్రేతమనంబునందలించెననుట. ... ... ❀

శ్లో॥ అయిపరిచినుచేతః ప్రాతరమ్భోజనేత్రంకబరకలిత చఞ్చత్పిఞ్ఛదామాభిరామమ్। వలభిదుపలనీలం వల్లవీభాగధేయమ్ నిఖిలనిగమవల్లీ మూలకందంముకుందమ్॥ ౧౦

టీక॥ అయిచేతః. ఓచిత్తమా. ప్రాతరంభోజనేత్రం. ప్రాతరంభోజ. ప్రాతఃకాలకమలములవంటి. నేత్రం - కన్నులుగలవాఁడును. కబరకలితచఞ్చత్పిఞ్ఛదామాభిరామమ్. కబర. సిగయందు. కలిత. చుట్టబడి. చంచత్. ఒప్పుచున్న. పింఛదామ. నెమలిపురిదండచేత. అభిరామం. సుందరుఁడైనవాఁడును. వలభిదుపలనీలం. వలభిదుపల. ఇంద్రనీలమణివలె. నీలం. నీలవర్ణుఁడైనవాడును. వల్లవీభాగధేయం. వల్లవీ. గోపస్త్రీలయొక్క - భాగధేయం. భాగ్యస్వరూపుఁడైనవాఁడును. నిఖిలనిగమవల్లీమూలకందం. నిఖిల. సమస్తమయిన. నిగమ. వేదముల నియెడి. వల్లీ - తీవియలయొక్క - మూల. మొదటిదియగు. కందం. గడ్డయైనవాఁడును. ముకుందం. శ్రీకృష్ణమూర్తిని గూర్చి. పరిచిను. పరిచయము చేయుము. ❀

మ॥ లలితాంభోరుహనేత్రు గోపరమణీలావణ్యపాత్రున్సము। జ్జ్వలపౌరందరనీలగాత్రుఁ గబరాంచత్పింఛలీలున్విని। శ్చలవేదాంతలతాలవాలు మురళీసంగీతలోలున్ దయానిలయున్ సన్మతిమీరఁ గోరమనమా నిత్యంబు సేవింపుమా॥

తా॥ ఓమనంబా దినముఖంబునం బాల్పువిరిదమ్మిరేకులుంబోలికన్నుఁగవచేఁ దేజరిల్లి సిగయందు నలంకరింపఁబడిన నెమలిపురిదండచే నభిరాముఁడగుచు నింద్రనీలరత్నంబుంబలె నీలకాంతిగలిగి గోపస్త్రీభాగ్యరూపంబై యెల్ల వేదంబులకు నాదికారణుండై వెలయు శ్రీకృష్ణమూర్తిం గూర్చి మిక్కిలియుం బరిచయంబు చేయుమనుట. ... ... ❀

శ్లో॥ అయిమురళిముకుందస్మేరవక్త్రారవింద శ్వసన మధురసజ్ఞే త్వాం ప్రణమ్యాద్య యాచే। అధరమణిసమీపం ప్రాప్తవత్యాం భవత్యాం కథయ రహసి కర్ణే మద్దశాం నందసూనోః॥ ౧౧

టీక॥ ముకుందస్మేరవక్త్రారవిందశ్వసనమధురసజ్ఞే. ముకుంద. శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - స్మేరవక్త్ర. నగుమొగమనియెడి. అరవింద - కమలముయొక్క - శ్వసన. నిశ్వాసమనియెడి. మధు. మకరందముయొక్క - రసజ్ఞే. రసమునెఱింగిన. అయిమురళి. ఓవంశనాళమా - త్వాం. నిన్నుఁగూర్చి. అద్య. ఇప్పుడు. ప్రణమ్య. నమస్కరించి. యాచే. యాచించుచున్నాను. భవత్యాం. నీవు. అధరమణిసమీపం. అధరమణి. మణివంటియధరముయొక్క - సమీపం. సమీపమును.

స్తావత్యాం.- పొందుచుండఁగా. నందసూనోః. శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - శ్రేణే. చెవియందు. రహసి. ఏకాంతమున - మద్గాం - నాయవస్థను. కథయ. చెప్పుమా. ... ...

వ॥ హరియధరాంతికస్థలవిహారమునకాస్మితపూర్ణవక్త్రతా। మరససమీరసీధుసమాధురిజెందిననిన్ను వేఁడెదఁ। మురళిగోనందసూనుమదినూల్కొనగాఁజెవిఁడసుండి మే!వ్వరువినకుండ నాదువలవంతనమస్తను దెల్పుమోళ్కిదఁ ॥౧౧

తా॥ శ్రీకృష్ణునిసగుమొగంబుఁదామరంబాఁడను నిట్టూరుపుతేనియచవినొంగినయోపిల్లనఁగ్రోవినినుంగూర్చి మ్రొక్కి వేఁడెదనీపుగతసంబుఁబోని యధరంబుసమీపంబునఁ జేరినయెడ శ్రీకృష్ణునిచెవియందే కాంతంబున నాయవస్థం జెప్పుమనుట. ... ...

శ్లో॥ సజలజలదనీలంవల్లవీకేళిలోలం శ్రితసురతరుమూలంవిద్యుదుల్లాసిచేలం। నతసురమునిజాలంసన్మనోబింబలీలంసురరిపుకులకాలంనౌమిగోపాలబాలం॥

టీక॥ సజలజలదనీలం- సజల- నీటితోఁగూడిన- జలద - మేఘమువలె - నీలం- నల్లనైనవాఁడును- వల్లవీకేళిలోలం- వల్లవీ గోపస్త్రీలయొక్క - కేళి- సల్లాపములయందు- లోలం- ఆసతోఁగూడినవాడును - శ్రితసురతరుమూలం- శ్రిత- ఆశ్రయింపఁబడిన- సురతరు- కల్పవృక్షముయొక్క - మూలం - మొదలుగలవాడును- విద్యుదుల్లాసిచేలం- విద్యుత్ - మెఱుపువలె- ఉల్లాసి- ప్రకాశించుచున్న- చేలం- వస్త్రములుగలవాఁడును- నతసురమునిజాలం- నత- నమ్రులైన- సుర- దేవతలయొక్కయు- ముని- మునులయొక్కయు - జాలం - సమూహముగలవాడును- సన్మనోబింబలీలం- సత్ - సత్పురుషులయొక్క - మనః - మనస్సులయందు- బింబ- సాకారములైన - లీలం - విలాసములుగలవాఁడును- సురరిపుకులకాలం - సురరిపు- రాక్షసులయొక్క - కుల-వంశములకు- కాలం-యముప్రాయుఁడైనవాఁడును- గోపాలబాలం- గోపాలబాలుఁడునైన(కృష్ణుని)నౌమి- నుతించుచున్నాను. ... ...

ఈశ్లోకార్థంబుగోపాలకృష్ణద్వాదశాక్షరీమంత్రధ్యానమనిసనత్కుమారసంహితయందుజెప్పంబడియున్నది. ... ...

శ్లో॥ ధ్యాయేత్కల్పద్రుమాధస్తాన్మణిపీఠాబ్జగంశుభమ్। కృష్ణంపీతాప్సరంశఙ్ఖచక్రకరామ్బుజమ్॥ సిఞ్చమానంసుధాకుమ్భైరైరావణకరావృతైః కేణశాన్యదర్పణాసన్నంతంతపసాత్మనా। స్తూయమానంసురగణైఃపుష్పవృ

ష్టికలైర్దివి। సేవ్యమానంచమునిభిస్సిద్ధస్సాధ్యైర్మహోరగైః॥

మ॥ సజలాంభోధరజాలనీలువిలసత్సౌదామినీచేలునిన్ వ్రజభామాననకేళిలోలునిసుపర్వద్వేషకృత్కాలునిన్। ద్విజరాణ్మానసనింబలీలునిశ్రితాదిత్యద్రుమావాలునిన్। భజియింతున్నగోపబాలునతనానాదేవతాజాలునిన్॥

తా॥ నీరంబుతోడంగూడినమొగులుంబోలెనల్లనయిగోపికలసల్లాపాదిక్రీడలయందానించుచుగల్పవృక్షమూలంబున నుండిమెఱుగుంబోని చేలంబమరసర్వదానవవంశనాశకుండైన దేవతలుమునులుభజియింప సత్పురుషులయెదుట సాక్షాత్కరించుచు వెలుంగుగోపాలబాలునుతించుచున్నాననుట.

శ్లో॥ అధరబిమ్బవిడమ్బితవిద్రుమంమధురవేణునినాదవినోదినం। కమలకోమలకమ్రముఖామ్బుజంకమపిగోపకుమారముపాస్మహే॥ ... ౧౩

టీక॥ అధరబింబవిడంబితవిద్రుమం. అధరబింబ - దొండపండువంటియధరముచేత - విడంబిత - అపహసింపబడిన - విద్రుమం - పవడముగలవాడును. మధురవేణునినాదవినోదినం - మధుర - శ్రావ్యమయిన - వేణునినాద - వేణునాదముచేత - వినోదినం - కాలముగడుపుచున్నవాడును - కమలకోమలకమ్రముఖాంబుజం - కమల - కమలమువలె - కోమల - మృదువయినదియు - క్రమ - సుందరమయినదియునగు - ముఖాంబుజం - ముఖకమలముగలవాడును - కమపి - ఇట్టిదనిచెప్పనలవిగానివాడునునగు - గోపకుమారం - శ్రీకృష్ణమూర్తిని - ఉపాస్మహే - ఉపాసించుచున్నాను. ... ...

మ॥ మురళీనాదమధూళికాకలితసమ్మోదున్ సుధాసారమే। దురబింబాధరధూతవిద్రుమవినోదున్ రాధికాంఘ్రిద్వయీ। వరలాక్షాలసమానఫాలతలుశ్రీవత్సాంకవక్షస్థలున్।సరసీజాతమనోహరాననుమదింజక్రాయుధుంగొల్చెదన్.

తా॥ దొండపండువంటికెమ్మోవిపవడంబునపహసింప శ్రావ్యంబగువేణుగానంబునఁగాలంబుం గడుపుచుఁ గమలంబువలెమృదులంబును సుందరంబునైననెమ్మొగంబమరనిట్టివాఁడనిచెప్పనలవికాకవెలుంగు గోపాలకృష్ణునుపాసించుచున్నాననుట. ... ...

శ్లో॥ అధరేవినివేశ్యవంశనాళంవివరాణ్యస్యసలీలమఙ్గుళీభిః। ముహురన్తరయన్ముహుర్వివృణ్వన్మధురంగాయతిమాధవోవనాన్తే॥ ... ౧౪

టీక॥ మాధవః- శ్రీకృష్ణమూర్తి-అధరే-కెమ్మోవియందు- వంశనాళం- వేణువుని- నివేశ్య- ఉంచి- అస్య- ఈవేణువుయొక్క - వివరాణి- రంధ్రములు

ను. సలీలం - విలాసముతోఁగూడినటుల - ముహుః - పలుమఱు - అఙ్గులీభిః - వ్రేళ్ల చేత - అంతరయన్ - కప్పుచు - వివృణ్వన్ - విప్పుచును - వసాన్తే - బృందావన ముందు - మధురం - శ్రావ్యముగను - గాయతి - గానముచేయుచున్నాడు. ❋

ఉ॥ నెమ్మదియామునాంతరవనిస్స్వసియించుచుఁగొంపమోవినం। దమ్ముగవంశీ గీల్కొలిపితద్వివరమ్ములనంగుళీతతం। గ్రమ్ముచువిప్పుచున్ శ్రుతిసుఖమ్ముగగాన ముదానమానముల్ ఘుమ్మనిమ్రోయజేయుగసీకుంగనుగొంటిరెకంటికింపుగన్॥

తా॥ అధరంబునవంశనాళంబునిలిపిరంధ్రంబుల వ్రేళ్లచేమాటిమాటికిం గప్పుచువిప్పుచుంబృందావనంబున శ్రీకృష్ణమూర్తివీనులవిందగు నటులగానముంజే యుచున్నాడనుట. ... ... ❋

శ్లో॥ వదనే నవనీతగన్ధవాహం వచనే తస్కరచాతురీధురీణమ్। నయనే కుహ నాశ్రుమాశ్రయేథాశ్చరణే కోమలతాణ్డవం కుమారమ్॥ ... ౧౫

టీక॥ వదనే - ముఖమందు - నవనీతగన్ధవాహం - నవనీత - వెన్నయొక్క - గన్ధ - పరిమళమును - వాహం - వహించుచున్నవాడును - వచనే - వాక్యమందు - తస్కరచాతురీధురీణం - తస్కర - దొంగయొక్క - చాతురీ - చాతుర్యములయొ క్క - ధురీణం - భారవహుడైనవాడును - నయనే - కన్నవయందు - కుహనాశ్రుం - కుహనా - అబద్ధమైన - అశ్రుం - కన్నీరుగలవాడును - చరణే - పాదమందు - కో మలతాణ్డవం - కోమల - మనోహరమైన - తాండవం - నృత్యముగలవాడును - కు మారం - కుమారుడునైనకృష్ణుని - ఆశ్రయేథాః - సేవించుచున్నాను. ❋

ఈశ్లోకార్థంబుగోపాలకృష్ణైకపశౌచరీ మంత్రధ్యానమనిసనత్కు మారసంహితయందుజెప్పంబడియున్నది. ❋

శ్లో॥ హరన్తం నవనీతాదిచౌర్యేణ వ్రజయోషితామ్। గోపబాలైర్వృ తం కృష్ణం ధ్యాయన్మన్త్రమిమం జపేత్॥ ... ... ❋

ఉ॥ కమ్మనివెన్నవాసనముఖమ్మునఘుమ్మనిసోడుముట్టవా। క్యమ్ములజౌర్య నైపుణులుగన్పడగన్నుగవన్మృషాశ్రువు। లిమ్మగగోమలాంఘ్రియుగళమ్ము నదాండవకేళి యొప్పగాఁ। గ్రుమ్మరుగోపబాలకు ముకుందునినామది నాశ్ర యించెదన్॥ ౧౫

తా॥ నెమ్మోగంబుననవనీతగంధంబు వెలయమాటలయందు దొంగతనం బుచదురులుపొసంగగన్నుంగవమిథ్యాశ్రులొలుకనడుగుదామరల నాట్యంబు విస్తరిల్లంగ్రుమ్మరుగోపాలబాలునినోమనంబాయాశ్రయింపుమనుట. ❋

శ్లో॥ అమునాఖిలగోపగోపనాథంయమునారోధసినన్దనన్దనేన।దమునా వనసమ్భవఃపపేనఃకిమునాసౌశరణార్థినాంశరణ్యః॥ ... ౧౮

టీక॥ అమునా- ఈయగుపడుచున్న- నన్దనన్దనేన- శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత-యమునారోధసి- యమునాతటమందు-గోపగోపనాథం - గోప - గోపాలకులయొక్క - గోపనాథం- రక్షించుకొనుటకు- వనసంభవః- వనమందుబొడమిన - దమునాః - దహనుడు- పపేకిల - పానముచేయబడియెనుగదా - అసౌ- శ్రీకృష్ణమూర్తి-శరణార్థినాం- శరణమునుబ్రార్థించుచున్న - నః-మాకు. శరణ్యః - రక్షకుండు. నకిము-, కాడాయేమి- ... ... ❁

త్రిప్రాసమత్తేభము॥ యమునాతీరవనాంతసంజనితదావాగ్నిస్ఫుటార్చిర్ని కా। యమునానాజనభీకరంబగుచుడాయన్ వేలవేఁగాచునే। య్యమునాయంబనిదానినానెసటనిత్యంబున్ హరిన్ గూర్తసం। యమునారాధనచేయునాకిప్రడభీష్టావాప్తిగాకుండునే॥ ౧౮

తా॥ ఈకానంబడుచున్న శ్రీకృష్ణమూర్తిచే యమునాతటవనంబున గోపాలరక్షణంబుకొఱకుదావానలంబుపానంబుచేయంబడియెంగదా అట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తిశరణాగతులమగుమమ్ముం గావనెటులసమర్థుండుగాకపోవు ననుట-

శ్లో॥ జగదాదరణీయజారభావంజలజాపత్యవచోవిచారగమ్యమ్। తనుతాన్తనుతాంశివేతరాణాంసురనాథోపలసున్దరంమహోనః॥ ౧౯

టీక॥ జగదాదరణీయజారభావం- జగత్ -లోకములచేత - ఆదరణీయ- అంగీకరింపదగిన- జారభావం- జారత్వములుగలదియు-జలజాపత్యవచోవిచారగమ్యం- జలజాపత్య- చతుర్ముఖునియొక్క - వచః వాక్యములయినవేదాంతములయొక్క - విచార - సంచారముగల యుత్తరమీమాంసచేత - గమ్యం- తెలియదగినయదియు- సురనాథోపలసుందరం- సురనాథోపల - ఇంద్రనీలమణివలె- సుందరం- సుందరమయినదియునైన - మహః తేజము- నః - మాయొక్క - శివేతరాణాం- అశుభములయొక్క - తనుతాం-కార్శ్యమును - తనుతాం - చేయుఁగాక- ... ... ❖

చ॥ సరసిజసంభవప్రముఖసర్వసుపర్వవచోవిచారగో। చరమగు దివ్యతేజమనిశంబులు జగంబుమెచ్చజారుడై। మరకతనూత్నరత్నసుషమంజెలు వందగుమారమూర్తియై। పరగిదయార్ద్రదృష్టినశుభంబులడంచిశుభంబులీవుతన్॥

తా॥ వేదాంతవాక్యంబులవిచారంబుగలయుత్తరమీమాంసచేఁ దెలియ

దగియును జగంబులచేతనాదరింపఁబడిన జారత్వంబుగలిగి యింద్రనీల రత్నంబుంబోలె సుందరంబయి వెలుంగుతేజంబు నాయశుభంబులనడంచి శుభంబొసంగుతయనుట. ... ...

శ్లో॥ సాకాపిసర్వజగతామభిరామసీమా కామాయనోభవతు గోపకిశోరమూర్తిః। యాశేఖరేశ్రుతిగిరాంహృదియోగభాజాం పాదామ్బుజేచసులభావ్రజసుందరీణామ్॥ ౯

టీక॥ సా- అప్రసిద్ధమయినయదియు - కాపి- ఇట్టిదియనిచెప్ప నలవిగానియును- సర్వజగతాం - ఎల్లలోకములయొక్క - అభిరామసీమా - అభిరామసౌందర్యముయొక్క - సీమా- ఉత్తరావధియునైన- గోపకిశోరమూర్తిః- గోపకిశోర- గోపాలబాలునియొక్క - మూర్తిః- శరీరము- నః- మాయొక్క - కామాయ- శ్రేయస్సుకొఱకు- భవతు- అగుఁగాక- యా- ఏమూర్తి- శ్రుతిగిరాం- వేదవాక్యములయొక్క - శేఖరే- అంతమందు- యోగభాజాం- బ్రహ్మనిష్ఠులయొక్క - హృది- హృదయములయందును- వ్రజసుందరీణాం- గోపస్త్రీలయొక్క - పాదాంబుజేచ- పాదకమలంబునను- సులభా- సులభముగాఁ బ్రవర్తించుచున్నదియో- సాకామాయభవతు అనియన్వయము- ... ...

ఉ॥ ఎల్లజగంబులుఁ గరహివహించుశుభాస్పదసీమయోగిహృత్ఫుల్లసరోజపాళిఁబదముల్దులకింపఁద్రయీవధూటికా। హల్లకసీమలంబొలుచునద్భుతగోపకిశోరమూర్తియో। వల్లవకామినీచరణవారిజసేవకులెస్సఁజిక్కెఁగా॥

తా॥ ఎద్దియేనియువేదాంతంబునబ్రహ్మనిష్ఠులహృదయంబులంబ్రకాశించునదియయ్యుంగోపవధూచరణాంబుజసేవకుఁబాల్పడియెనోయట్టి ప్రసిద్ధంబగునదియునెల్లలోకంబులసోయగంబునకునెల్లయునైనగోపాలకృష్ణమూర్తిమాశ్రేయస్సుకొఱకగుంగాకయనుట. ... ...

శ్లో॥ అత్యంతబాలమతసీకుసుమప్రకాశందిగ్వాసనంకనకభూషణభూషితాంగమ్। విస్రస్తకేశమరుణాధరమాయతాక్షం కృష్ణంనమామిమనసావసుదేవసూనుం॥ ౧౦

టీక॥ అత్యంతబాలం- మిక్కిలిబాలుఁడైనవాఁడును - దిగ్వాసనం- దిగంబరుండైనవాఁడును- విస్రస్తకేశం- విస్రస్త - ముడివేయని - కేశం - వెంట్రుకలుగలవాఁడును - అతసీకుసుమప్రకాశం - అతసీకుసుమ - నల్లవిశపుష్పముయొక్క - ప్రకాశం - ప్రకాశమువంటిప్రకాశముగలవాఁడును - కనకభూషణభూషితాంగం- కనక- బంగారువికారమయిన - భూషణ - ఆభరణములచే

భూషిత- అలంకరింపఁబడిన - అంగం- శరీరముగలవాఁడును - అరుణాధరం అరుణ- ఎఱ్ఱనైన- అధరం-అధరముగలవాఁడును-ఆయతాక్షం- ఆయత-దీర్ఘములైన- అక్షం- కన్నులుగలవాఁడునైన- వసుదేవసూనుం- శ్రీకృష్ణమూర్తిని- మనసా- మనస్సుచేత- నమామి నమస్కరించుచున్నాను. ... ❖

ఉ ॥ కోమలసుందరాకృతియుఁగొప్పకనుంగవకెంపుమోవియు । న్మోమున వ్రేలుముంగురులునూత్న విభూషణ భూషితాంగము । ద్దామదిగంబరాకృతియుఁదాల్చినవెన్నునిఁజిన్నిబాలకున్ । శ్రీనెఱయన్ భజింతునతసీసుమభాసుని నందసూనునిన్ ॥ ౧౯

తా ॥ మిక్కిలిబాలుండునునల్లనిశపూవుంబోనినెమ్మేని చాయచేఁదేజరిల్లువాఁడును దిగంబరుండునుగనకాభరణంబులచేనలంకరింపఁబడిన శరీరంబుగలవాఁడును ముడువనివెంట్రుకలుగలవాఁడును వెడలువగుకనుంగవగలవాఁడును గెంపుపెంపుగణిఁయింపనియధరంబుగలవాఁడును వసుదేవసూనుండునునగుశ్రీకృష్ణమూర్తింగూర్చిశిరంబుచేనమస్కరించుచున్నానినుట. ... ❖

శ్లో॥ హస్తాంఘ్రినిక్వణితకఙ్కణకింకిణీకం మధ్యేనితమ్బమవలమ్బితహేమసూత్రమ్ । ముక్తాకలాపముకుళీకృతకాకపక్షం వందామహే వ్రజచరంవసుదేవభాగ్యమ్॥ ౨౦

టీక ॥ హస్తాంఘ్రినిక్వణితకంకణకింకిణీకం - హస్తాంఘ్రి - కరచరణకమలములయందు- నిక్వణిత - మ్రోయుచున్న - కంకణ - మంజీరముల యొక్క- కింకిణీకం - చిఱుగంటలుగలవాఁడును - మధ్యేనితంబం - నితంబ మధ్యమందు- అవలమ్బితహేమసూత్రం - అవలంబిత - ఆశ్రయింపఁబడిన - హేమసూత్రం- బంగరుమొలనూలుగలవాఁడును - ముక్తాకలాపముకుళీకృత కాకపక్షం - ముక్తాకలాప- ముక్తావళిచేత- ముకుళీకృత- మోడ్పఁబడిన- కాకపక్షం - చిప్పకూకటిగలవాఁడును- వ్రజచరం - వ్రజ- వ్రేపల్లెయందు చరం- సంచరించుచున్నవాఁడునునగు- వసుదేవభాగ్యం - శ్రీకృష్ణమూర్తినిగూర్చి- వందామహే - నమస్కరించుచున్నాము॥ ... ... ❖

ఈశ్లోకార్థంబుశ్రీకృష్ణాష్టాక్షరీధ్యానంబని సనత్కుమారసంహితయందుఁజెప్పంబడియున్నది. ... ... ❖

శ్లో॥ పశ్చాద్ధావమానస్య యసమీక్షానందం ధావమానంవ్రజాంగణే । కింకిణీనూపురశ్రీవకణభూషోజ్జ్వలంస్మరేత్॥ ... ... ❖

చ॥ సరసనితంబమధ్యమునజాఱెడుపెన్మొలనూలుదిన్నముం। గురులుదళం బుగాఁగమిదికూర్చినముత్తెపురావిరేకయుం। గరచరణాగ్రనిక్వణితకంకణకింకిణు లొప్పనందమం। దిరమునసంచరించువసుదేవతపఃఫలమున్ భజించెదన్॥ ❖

తా॥ హస్తంబులనుబాదంబులను గంకణమంజీరంబులయొక్క చిఱుగంటలు మ్రోయుచుండ గటిపశ్చాద్భాగమధ్యంబునఁబంగరు మొలనూలు వ్రేలుచుండ మోడ్పంబడినచిప్పకూఁకటియందు రావిరేక మెఱయు వ్రేపల్లెయందు గ్రుమ్మరు శ్రీకృష్ణమూర్తిం గూర్చి మ్రొక్కెదననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ బృందావనద్రుమతలేషు గవాంగణేషు వేదావసానసమయేషు చదృశ్యతే యత్। తద్వేణునాదనపరం శిఖిపింఛచూడం బ్రహ్మస్మరామి కమలేక్షణమభ్రనీలం॥ ౨౧

టీక॥ బృందావనద్రుమతలేషు- బృందావన - బృందావనమందలి- ద్రుమ వృక్షములయొక్క - తలేషు- ప్రదేశములయందు- గవాం - గోవులయొక్క - గణేషు- సమూహములయందు - వేదావసానసమయేషు - వేదావసాన- వేదాంతములయొక్క - సమయేషు - సిద్ధాంతములయందు- యత్- ఏబ్రహ్మము దృశ్యతే- చూడఁబడుచున్నదియో - తత్ - ఆప్రసిద్ధమైనట్టి- వేణునాదనపరం వేణు- పిల్లనఁగ్రోవియొక్క - నాదన- వాయించుటయందు- పరం- ఆసక్తమైనదియు- శిఖిపింఛ- నెమలిపురి- చూడం- శిరోభూషణముగాఁగలదియు- కమలేక్షణం - కమల- తామరరేకులవంటి- ఈక్షణం- నేత్రములుగలదియు - అభ్రనీలం- అభ్ర- మేఘమువలె- నీలం- నల్లనైనదియునగు- బ్రహ్మ - శ్రీకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మమును- స్మరామి - స్మరించుచున్నాను. ... ... ❖

శా॥ బృందారణ్యతరుప్రదేశములగోబృందాంగణశ్రేణులన్। ఛందోవీధులఁగానుపించు పరమస్వచ్ఛందమౌ తేజమౌ। నందబ్రహ్మమువందనీయము రళీనాదాను మోదంబునౌ। యందున్నిల్పెదఁబింఛచూడ ముపయోజాక్షంబు మేఘాభమున్॥ ౨౧

తా॥ బృందావనంబుతరువులనీడలనుగోసమూహములయందును వేదాంతవీధులయందునే బ్రహ్మంబుగానంబడుచున్నదియో యట్టిప్రసిద్ధంబయి వేణునాదానందంబందు నాసక్తంబై నెమలిపురిశిరోభూషణంబుగధరియించి తామరరేకులవంటికన్నుంగవగలిగి మేఘంబుఁబోలె నల్లనై వెలుంగు శ్రీకృష్ణాఖ్యబ్రహ్మంబునుస్మరించుచున్నాననుట, ... ❖

శ్లో॥ వ్యత్యస్తపాదమవతంసితబర్హిబర్హం సాచీకృతాననినివేశితవేణురంధ్రం। తేజఃపరంపరమకారుణికం పురస్తాత్ప్రాణప్రయాణసమయే మమసన్నిధత్తామ్॥ ౨౨

టీక॥ వ్యత్యస్తపాదం- వ్యత్యస్త - వ్యత్యస్తములైన - పాదం చరణములు గలదియు - అవతంసితబర్హిబర్హం - అవతంసిత- శిరోభూషణముగఁ జేయఁబడిన - బర్హిబర్హం - నెమలిపురిగలదియు- సాచీకృతానన నివేశితవేణురంధ్రం- సాచీకృత- అడ్డముగాఁ జేయఁబడిన- ఆనన- ముఖమందు - నివేశిత ఉంచఁబడిన- వేణు- పిల్లనగ్రోవియొక్క - రంధ్రం- బిలముగలయదియు- పరమకారుణికం - అత్యంతదయాళువైనయదియు - పరం - ఉత్కృష్టమైనయదియునగు- తేజః తేజము - మమ - నాయొక్క - ప్రాణప్రయాణసమయే - ప్రాణప్రయాణ- మరణముయొక్క - సమయే- కాలమందు - పురస్తాత్- యెదుట-సన్నిధత్తాం- సమీపమగుఁగాక. ... ... ❁

చ॥ మొగమొకయోరఁ జేసుకొని మోవిని వేణువుఁ జేర్చి తిర్యగం। ఘ్రికవిలసిల్లమౌళితటిఁ గేకికలాపకలాపముంచిరీ। వినగనువట్టుసౌఖ్యపదవింగను వేళ మదీయసన్నిధిన్। నిగమనివాసతేజము వినిర్మలసత్కరుణాధురీణమై॥ ౨౨

తా॥ వామదక్షిణభాగంబులదక్షిణవామ పదంబులనునిచి శిరోభూషణంబుగ నెమలిపురిధరియించియోరఁగాఁ జేయబడిన నెమ్మొగంబున వేణురంధ్రంబులఁ జేర్చియత్యంతదయాళువై యుత్కృష్టంబగుచు వెలుంగు తేజంబు ప్రాణావసానకాలంబున నా యెదుటం దోఁచుఁగావుతయనుట. ... ... ❁

శ్లో॥ ఘోషప్రఘోషశమనాయ మథో గుణేన మధ్యే బబంధ జననీ నవనీతచోరమ్। తద్బంధనం త్రిజగతాముదరాశ్రయాణా మాక్రోశకారణమహో నితరాం బభూవ॥ ౨౩

టీక॥ ఘోషప్రఘోషశమనాయ- ఘోష- గొల్లపల్లియొక్క - ప్రఘోష- ఆక్రోశముయొక్క - శమనాయ- శాంతికొఱకు- జననీ - తల్లియైనయశోద- నవనీతచోరం - వెన్నదొంగయైనకృష్ణుని - మధ్యే- నడుమునందు-మథః- కవ్వముయొక్క - గుణేన- త్రాటిచేత-బబంధ- కట్టివైచెను- తద్బంధనం- ఆబంధనము- ఉదరాశ్రయాణాం - ఉదర- శ్రీకృష్ణోదరమును - ఆశ్రయాణాం- ఆశ్రయించిన- త్రిజగతాం - ముల్లోకములకును- ఆక్రోశకారణం- ఆక్రోశ-అత్యంతఘోషమునకు- కారణం- బీజము- నితరాం- మిక్కిలియు - బభూవ-ఆయెను-

శా॥ పాలున్వెన్నయుఁ ద్రుచ్చిలించెనని గోపాలాంగనల్గుయ్యిడన్। బాలిం

జెందుచుదల్లిమట్టుపలుపంజర్చించియా బాలకుఁ। రోలంగవ్వపుఁద్రాటఁగట్టిన టయాక్రోశించెదుక్కుత్రిలో। దైత్రిలోక్యంబునుదన్మహామహిమ ముగ్ధలాంఛ గానేత్రురే॥ ౨౩

తా॥ పాలువెన్నలుద్రుమ్ముచ్చిలించెనని నందవ్రజంబునందుండెడిగోపాం గనలు సెప్పుకొనుమాటలాలించియాదొంగతనంబుడుపందలంచి యశోదనవనీ తచోరుండగు కృష్ణుని గవ్వపుద్రాటనులూఖంబునగట్టి నంద దుదరంబున నున్న ముల్లోకంబులును దద్బంధనంబుననగు వేదనావశంబుననాక్రోశింపందొడంగెత ల్లియై నయాయశోద గోపికాక్రోశంబుడుపందలంచి చేయుబంధనంబెల్లలోకం బులకునుపద్రవకరంబయ్యెననుట. ... ...

శ్లో॥ శైవావయంనఖలుతత్రవిచారణీయంపఞ్చాక్షరీజపపరానితరాంతథాపి। చేతోమదీయమతసీకుసుమావభాసంస్మేరాననంస్మరతిగోపవధూకిశోరమ్॥ ౨౪

టీక॥ పంచాక్షరీజపపరాః- పంచాక్షరీ- పంచాక్షరీమంత్రముయొక్క- జప- జపమందు పరాః-ఆసక్తులమయిన-వయం-మేము- శైవాః-శివసంబంధుల ము- తత్ర-ఆవిషయమందు-విచారణీయంనఖలు-విచారింపగూడదుగదా-తథా పి- అయినప్పటికిని-మదీయం-నాసంబంధమైన చేతః-చిత్తము-అతసీకుసుమావ భాసం- అతసీకుసుమ- నల్లవిసెవుప్వయొక్క-అవభాసం-కాంతివంటికాంతిగల వాడును- స్మేరాననం- నగుమొగముగలవాడునగు- గోపవధూకిశోరం- గోప వధూ- యశోదయొక్క-కిశోరం-శిశువగుకృష్ణుని నితరాం-మిక్కిలియు - స్మరతి- స్మరించుచున్నది. ... ...

మ॥ అనుమానింపఁగనేమిశైవులముహేమత్యంతపంచాక్షరీమనుపారీణులమౌ మమైన నెపుడుఁ మందస్మితభ్రాజితాననచంద్రుంగపిలాతసీసుమసమానద్యో తనిస్తంద్రుకృష్ణునిగోపాలకబాలునెంచనెతలంచుంజిత్తమాసక్తితోఁ॥ ౨౪

తా॥ పంచాక్షరీమంత్రంబుజపియించుమేముశివసంబంధముగలవారలమనుట యందనుమానంబులేదైననునల్లవిసెపూవుకాంతివంటికాంతిగలనెమ్మేనుగలిగిన నెమొగంబునం దెజరిల్లుయశోదాసుతుండయిన కృష్ణునిసామునంబుగోరుచుండు ననుట. ... ...

శ్లో॥ రాధాపునాతుజగదచ్యుతదత్తచిత్తామన్థానమాకలయతీదధిరిక్తపాత్రే। త స్యాస్తనస్తబకచఞ్చలలోలదృష్టిర్దేవోపిదోహనధియావృషభంనిరున్ధే॥ ౨౫

టీక॥ అచ్యుతదత్తచిత్తా- అచ్యుత- శ్రీకృష్ణునియందు- దత్త-ఉంచబడిన-చి త్తా- మనస్సుగలదియై - దధిరిక్తపాత్రే దధి- పెరుగుచేత-రిక్తే-శూన్యమైన-పా

త్రే- ఘటమందు- మంథానం-కవ్వమును-ఆకలయతీ-త్రిప్పుచున్న రాధా-రాధయ నుగోపిక- జగత్- భువనమును-పునాతు-పవిత్రముగా జేయుగాక-తస్యాః-ఆరాధయొక్క- స్తనస్తబకచంచలలోలదృష్టిః - స్తనస్తబక- పూవుగుత్తులవంటిపాలిండ్లయందు- చంచల- సారెసారెకు ప్రవర్తించుచున్నయదియు- లోల-ఆసతో గూడుకొన్నయదియునగు- దృష్టిః- చూపుగలవాడయి-దోహనధియా-దోహన బుద్ధిచేత- వృషభం-వృషభమును-నిరుంధన్-కట్టుచున్న-దేవోపి-శ్రీకృష్ణుడును-జగత్ - లోకమును - పునాతు - పవిత్రముగాజేయుగాక, ... ◈

చ॥ భ్రమసిహరిందలంచిదధిభాండముదండవసించురిక్తభాం। డముమథియించు రాధయుమనంబునదక్షుచకుంభికుంభవి।భ్రమముదలంచియొక్కవృషభంబునుదోహనబుద్ధిగట్టున। క్రమలదళాక్షుడుంగరుణ గాతురుగాతజగద్వితానముల్॥

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తియందు మనంబడినదియగుటచేదధిభాండముపొంతనుండినపెరుగులేనికుండయందుఁ గవ్వంబునిడితరువంగమకించురాధయునారాధకుచకుంభంబుల మాటిమాటికిం జంచలించుమనంబుగలవాడగుటంజేసిభ్రాంతిచేవృషభంబుంబిదుకసమకట్టు శ్రీకృష్ణుండును లోకంబుబవిత్రంబుగాజేయుదురుగాకయనుట. ... ... ◈

శ్లో॥ గోధూళిధూసరితకోమలకున్తలాగ్రంగోవర్ధనోద్ధరణకేళికృతప్రయాసమ్। గోపీజనస్యకుచకుఙ్కుమముద్రితాఙ్గంగోవిన్దమిన్దువదనంశరణంభజామః॥ ౨౬

టీక॥ గోధూళిధూసరితకోమలకుంతలాగ్రం- గోధూళి- గోసమ్మర్దనమువలనబుట్టినరేణువులచేత- ధూసరిత- ధూసరవర్ణముగలదిగాజేయబడిన-కోమల-మృదువులయిన- కున్తలాగ్రం- కేశాగ్రములుగలవాడును-గోవర్ధనోద్ధరణకేళికృతప్రయాసం-గోవర్ధన-గోవర్ధనపర్వతముయొక్క-ఉద్ధరణ-యెత్తుటయనియెడి-కేళి- విహారమందు-కృత-చేయబడిన-ప్రయాసం-ప్రయాసముగలవాడును-గోపీజనస్య-గోపికాసమూహముయొక్క-కుచకుంకుమముద్రితాంగం-కుచ- స్తనములయందలి- కుంకుమ-అంగరాగవిశేషముచేత-ముద్రిత-చిహ్నితములయిన-అంగం - వక్షముమొదలగునవయవములుగలవాడును-ఇందువదనం-ఇందు-చంద్రునివంటి- వదనం- ముఖముగలవాఁడును-శరణం-రక్షకుఁడునైన-గోవిందం-శ్రీకృష్ణమూర్తిని - భజామః - సేవించుచున్నాము. ... ... ◈

ఉ॥ గోవ్రజధూళిధూసరితకోమలకుంతలుగోపికాకుచ। స్థాపితకుంకుమాంకితవిశాలభుజాంతరుబాణిపంకజా। రోపితభూమిభృద్వరనిరూఢసుఖాస్పదనం

దగోకులుల్ । గోపకుమారునిందువదనున్మదనుగ్రహవాంఛగొల్చెదన్॥

తా॥ గోపదసమ్మర్దంబునంబొడమినపరాగంబుచేధూసరంబగుకేశగ్రంబులుగలిగిగోవర్ధనోద్ధరణంబునువిహారంబుచే జేయబడినశ్రమంబుగలిగిగోపికాకుచకుంకుమంబున లాంఛితంబగునురంబుచే దేజరిల్లుచుఁజందురుంబోలునెమ్మొగంబుననమరినాకురకుకుండైతనరుగోవిందునిసేవించుచున్నానుఁట

శ్లో॥ యద్రోమరన్ధ్రపరిపూర్తివిధావదక్షా వారాహజన్మనిబభూవురమీసముద్రాః। తంనామనాథమరవిన్దదృశంయశోదా పాణిద్వయాన్తరజలైస్స్నపయాంబభూవ॥ ౨౭

టీక॥ వారాహజన్మని వరాహావతారమందు-అమీసముద్రాః-ఈసముద్రములు-యద్రోమరంధ్రపరిపూర్తివిధౌ- యత్-ఏశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క-రోమ-వెంట్రుకలయొక్క- రంధ్ర- బిలముయొక్క- పరిపూర్తి-పూర్ణముయొక్క-విధౌ-చేయుటయందు-అదక్షాః-అసమర్థములు బభూవుః-అయినవియో తం-ఆ-అరవిందదృశం-పుండరీకాక్షుడైన- నాథం-శ్రీకృష్ణమూర్తిని-యశోదా-నందునిభార్య-పాణిద్వయాంతరజలైః పాణిద్వయ దోయిలియొక్క-అంతర మధ్యమందలి జలైః-ఉదకములచేత-స్నపయాంబభూవనామ-స్నానముచేయించెగదా ❖

ఉ॥ ఏయధికుండుక్రోడతవహించినినాతనిరోమరంధ్రము । న్దోయధులెల్లనించుహవణుల్గననేరకయుండెనట్టినా। రాయణుఁడక్షిణ కాకృతినిరాగిలినందవధూటిదోయిటన్।దోయముఁజల్లఁగాఁదనిసితోఁగుచున్నుండెనిదేమిచిత్రమో॥ ౨౭

తా॥ వరాహజన్మంబుననీసముద్రంబులేశ్రీకృష్ణునిరోమరంధ్రంబుబూరింపసమర్థంబులిగాకపోయినవియోయట్టి ప్రసిద్ధుండును బుండరీకాక్షుండునగు శ్రీకృష్ణమూర్తినియశోదాదేవి దోయిలిలోనినీటచే స్నానముచేయించెనిదియెట్టివిచిత్రంబోయనుట ... ... ❖

శ్లో॥ పరమిమముపదేశమాద్రియధ్వంనిగమవనేషునితాన్తచారఖిన్నాః। విచినుతభవనేషువల్లవీనాముపనిషదర్థములూఖలేనిబద్ధమ్॥ ౨౮

టీక॥ నిగమవనేషు - నిగమ - వేదములనియెడి వనేషు వనములయందు నితాన్తచారఖిన్నాః- నితాంత- మిక్కిలియు- చార- పరిశీలనముచేత- ఖిన్నాః- బడలిన- హేసుకృతినః-ఓవిద్వాంసులారా పరం-ఉత్కృష్టమయిన-ఇమముపదేశం- ఈయుపదేశమును- ఆద్రియధ్వం-ఆదరింపుఁడు వల్లవీనాం గోపస్త్రీలయొక్క-భవనేషు గృహములయందు-ఉలూఖలే రోటియందు నిబద్ధం-కట్టబడిన- ఉ

పనిషదర్థం - ఉపనిషత్- వేదాంతములయొక్క- అర్థం- లక్ష్యమయినకృష్ణుని. విచినుత-వెదకుండు ... ... ❖

ఉ॥ నిగమమహావనాంతములనే వెదకన్వలెనంచు భిన్నులై। వగవగనేలయేనొక యుపాయము జెప్పెదబోయిచూడుఁడీ। యగణితవల్లవీమణిగృహాంగణభూమి నులూఖలంబుతోఁ। డగుణనిబద్ధమై శ్రుతులడాగినభావము గానవచ్చెడున్॥ ౨౮

తా॥ వేదంబులనునరణ్యంబులం గ్రుమ్మరంబాడమినదప్పి చేనాగిలినయోవిద్వాంసులారా నావలుకొక్కండువినుండు ఉపనిషదర్థంబు గోపికా గృహంబుల ముంగిళులయందు నవనీతచౌర్యాదికంబున నైనయులూఖలబంధనంబు గలిగియున్నదిగాన వారలగృహంబుల వెదకుండుననుట, ... - ❖

శ్లో॥ దేవకీతనయపూజనపూతః పూతనారిచరణోదకధౌతః। యద్యహం స్మృతధనఞ్జయసూతః కింకరిష్యతి స మే యమదూతః॥ ౨౯

టీక॥ అహం- నేను- దేవకీతనయపూజనపూతః- దేవకీతనయ- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క- పూజన- పూజచేత- పూతః- పవిత్రుడను- పూతనారిచరణోదకధౌతః- పూతనారి- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క- చరణోదక- పాదోదకముచేత- ధౌతః- పరిశుద్ధుడను- స్మృతధనంజయసూతః- స్మృత- స్మరియింపబడిన- ధనంజయ- అర్జునునియొక్క- సూతః- సారథియైన శ్రీకృష్ణస్వామిగలవాడను- యది- అయినట్టులయ్యేనేని - మే- నాకు- సః- ఆప్రసిద్ధుడయిన యమదూతః- యమభటుడు- కింకరిష్యతి- యేమిచేయగలడు. ... ... ❖

మ॥ సకలప్రార్థితదేవకీతనయపూజాపూతునిం బూతనాం। తకపాదాంబుజవారిధౌతుని మనోనాళీకహేళీభవ। త్ప్రకటాటోపకిరీటిసూతునివచోరాజీవరాజన్మకుం। దకథాన్వితు నిన్ను నాశమనదూతల్సేరగాజూతురె॥ ౨౯

తా॥ దేవకీతనూజపూజనంబుచే బవిత్రుండనై పూతనాంతకుండగు శ్రీకృష్ణునిపాదోదకంబున బరిశుద్ధుండనై యెల్లప్పుడును బార్థసారథియైనకృష్ణుని స్మరించుచుండుననుయమభటు లేమిచేయగలండనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ భాసతాం భవభయైకభేషజం మానసే మమ ముహుర్ముహుర్ముహుః। గోపవేషముపసేదుషస్స్వయం యా పికాపి రమణీయతా విభోః॥ 30

టీక॥ భవభయైకభేషజం- భవభయ- సంసారభయమునకు- ఏక- ముఖ్యమైన- భేషజ- ఔషధమైన- గోపవేషం గోపాలవేషమును- స్వయం- తాను- ఉపసేదుషః- పొందిన- విభోః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క- యాపికాపి- అనిర్వాచ్యమైన- రమ

ణీయతా॰ సౌందర్యము- మమ-నాయొక్క-మానసే-మనంబునందు-ముహుర్ము హుర్ముహుః-మాటిమాటికిని-భాసతామ్-ప్రకాశించుంగాక. ... ◆

చ॥ భవభయభేషజంబు శ్రుతిభావ్యము నైతగుగోపవేషము। త్సవముసబూనినట్టిహరిసర్వమనోహరదివ్యరూపమై। భవముమదీయభావమున భాసిలుగాత నిరంతరంబుమా। ఘనసుమణీతృణీకరణకౌశలపేశలతేజమొప్పఁగ॥ ౩౦

తా॥ సంసారభయంబనురోగంబునకు ముఖ్యౌషధంబగుగోపవేషంబుధ నంతటనంగీకరించినశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క యనిర్వాచ్యమైనసౌందర్యంబునా మనంబునఁబ్రకాశించుంగాకయనుట. ... ... ◆

శ్లో॥ కర్ణలమ్బితకదమ్బమఞ్జరీకేసరారుణకపోలమణ్డలమ్। నిర్మలంనిగమవాగగోచరంనీలిమానమవలోకయామహే॥ ౩౧

టీక॥ కర్ణలమ్బితకదమ్బమంజరీకేసరారుణకపోలమండలం- కర్ణ- శ్రోత్రములయందు-లంబిత-వ్రేలుచున్న-కదంబమంజరీ-కడిమిపూగుత్తులయొక్క-కేసర-కింజల్కములచేత- అరుణ-ఎఱ్ఱనైన-కపోల-గండస్థలములయొక్క-మండలం-ప్రదేశము గలవాఁడును-నిర్మలం పరిశుద్ధుఁడైనవాఁడును-నిగమవాగగోచరం-నిగమవాక్- వేదాంతవాక్యములకు- అగోచరం- విషయుఁడుగానివాఁడునునగు-నీలిమానం-నీలవర్ణుఁడగుకృష్ణుని - అవలోకయామహే- చూచుచున్నాము. ... ◆

ఈశ్లోకార్థంబు గోపాలమంత్రరాజముయొక్క మోక్షోపయోగప్రయోగంబందలి ధ్యానంబని గోపాలకల్పంబున జెప్పంబడియున్నది.

శ్లో॥ నీలోత్పలదళశ్యామంపీతవాససమచ్యుతమ్। శుద్ధస్ఫటికసఙ్కాశమథవాపురుషోత్తమమ్॥ ధ్యాత్వానిత్యంజపేన్మన్త్రం మోక్షార్థీత్రిసహస్రకమ్॥ . ◆

మ॥ చెవులఁ బ్రేలుకదంబమంజరులచేజిన్నారి చెక్కుల్జ్వల। న్నవసంధ్యారుణితాభ్రకాంతి జెలువందన్మందహాసప్రభా। లవముస్వచ్ఛలతళ్కుఁ జూపమృదులాలంకారుఁడై వేదసం। స్తవనాగోచరుఁడైనశౌరియసితచ్ఛాయన్విలోకింతుఁగ॥ ◆

తా॥ చెవులనువ్రేలుకడిమిపూవుగుత్తులకాంతిచేఁ గెంపగుచెక్కిళులుగలిగిపరిశుద్ధుండై వేదాంతగోచరుండై వెలయు శ్రీకృష్ణమూర్తిం జూచుచున్నాననుట.

శ్లో॥ సాచిసంచలితలోచనోత్పలంసాచికుఞ్చితకోమలాధరమ్। వేగవల్గితకరాంగుళీముఖంవేణునాదరసికంభజామహే॥ ౩౨

టీక॥ సాచిసంచలితలోచనోత్పలం- సాచి-అడ్డముగను-సంచలిత-చలింపఁజేయఁబడిన-లోచనోత్పలం-కలువలవంటికన్నులుగలవాఁడును-సాచికుఞ్చితకో

మోహాధరం- స్వామి- సగము-కుట్మలిత- మోడ్పబడిన కోమల-మృదువగు-అధరం- మోవిగలవాడును- వేగవల్గితకరాంగుళీముఖం- వేగ-త్వరయగునటుల-వల్గిత-సారెకునెత్తబడిన-కర-హస్తముయొక్క-అంగుళీముఖం-అంగుళాగ్రములుగలవాడునగు - వేణునాదరసికం- వేణునాద- వేణుగానముయొక్క-రసికం-సారగ్రాహియైనకృష్ణుని-భజామహే-సేవించుచున్నాను. ... ... ◈

చ॥ నిరతమునంఘ్రిమూర్పడగనిల్పియొయారపుటోరచూపుతోఁ। దరళవిలోచనంబునుముదంబలరన్ దరహాసచంద్రిక। ల్మురువగుముద్దుమోవినరమోడ్పజెలంగకరాంగుళీతతి। న్మురళినటింపజేయుసతిమోహనగానధురీణుగొల్చెదన్॥ ◈

తా ॥ ఓరగాజేయబడినకన్నులుచలించుచుండనరమోడ్చిన కోమలాధరంబువెలయవేగంబునవేణురంధ్రంబులగప్పుచువిప్పుచుంజెలంగువేణునాదరసగ్రాహియైనశ్రీకృష్ణమూర్తిని సేవించుచున్నాననుట ◈

శ్లో ॥ స్యన్దనేగరుడమణ్డితధ్వజే కుణ్డినేశతనయాధిరోపితా । కేనచిన్నవతమాలపల్లవశ్యామలేనపురుషేణనీయతే॥ ౩౩

టీక॥ కుణ్డినేశతయా- కుణ్డిన-కుండినపట్టణమునకు-ఈశ-ప్రభువైనభీష్మునియొక్క-తనయా-కూతురయినరుక్మిణీదేవి-గరుడమండితధ్వజే-గరుడ-గరుడునిచేత-మండిత- ప్రకాశించుచున్న- ధ్వజే- టెక్కెముగలిగిన-స్యన్దనే రథమందు-నవతమాలపల్లవశ్యామలేన- నవ-నూతనమైన-తమాలపల్లవ-నల్లకానుగచిగురువలె-శ్యామలేన-నీలవర్ణుండైన- కేనచిత్పురుషేన-ఒకానొకపురుషునిచేతననగాగృష్ణునిచేత- అధిరోపిత-అధిరోహింపబడినదియై-నీయతే-తీసుకొనిపోబడుచున్నది ◈

మ॥ కదనోర్వీశిశుపాలమాగధవిపత్తుల్మాతలాధీశదో। ర్మదనిర్భేదవినోదమొప్పగగరుత్మత్కేతుభాస్వద్రథా। స్పదపీఠంబునరుక్మిణీరమణిసిశ్శంకస్థితిం దెచ్చెనే। విదితుండట్టితమాలనీలపురుషున్విశ్వంభరుంగొల్చెదన్॥ ... ౩౩

తా ॥ కానుగుచిగురుంబోలెశ్యామలవర్ణంబగుశరీరంబుగలయొకానొకండైనపురుషుండు అనగాశ్రీకృష్ణుండుగరుడధ్వజంబుచేప్రకాశించురథంబునరుక్మిణీదేవినెక్కించికొనిపోవుచున్నాడనుట ... ... ◈

శ్లో॥ మాయాతపాన్థాఃపథిభీమరథ్యాదిగమ్బరఃకోపితమాలనీలః। విన్యస్తహస్తోపినితమ్బబిమ్బేధూర్తస్సమాకర్షతిచిత్తవిత్తమ్॥ ౩౪

టీక। హేపాన్థాః-ఓపథికులారా-భీమరథ్యాః-భీమరథియనునదియొక్క-పథి-

మార్గమందు. మాయాత. రాకుండుడు. తమాలనీలః. తమాల. నల్లకానుగువలెనీలః. నల్లనయినవాడును. దిగమ్బరః. దిగంబరుడయినవాడును. కోపి. ఒకానొకడైన. ధూర్తః. ధూర్తుడు. నితంబబింబే. కటిప్రదేశవిశేషమందు. విన్యస్తహస్తః. ఉంచబడిన. హస్తోపి. హస్తముగలవాడైనను. చిత్తవిత్తం. చిత్తమనియెడి. విత్తం. ధనమును. సమాకర్షతి. లెస్సగాగ్రహించుచున్నాడు.

చ॥ పథికులుపోకుఁడచ్చటికిఁబల్మఱుఁభీమరథీపథంబునం। బృథులతమాలమేచకశరీరుఁడొకండుదిగంబరాకృతిం। బ్రథితకటీతటీఘటితపాణితలుండయిప్రోష్మిషన్మనో। రథుఁడయిచిత్తవిత్తమునిరంతరము౯హరియించుధూర్తుఁడై॥ ౭౪

తా॥ ఓపథికులారా భీమరథీనదీమార్గంబున రాకుండుండేమనిన దిగంబరుండును దమాలనీలుండునునగు పురుషుండు నితంబప్రదేశంబునగరంబులునిడికొనియుండియునుధూర్తుండయిచిత్తవిత్తంబు నపహరించుంగానదత్ప్రదేశంబునకు రాకుండుడనుట ... .

రాసక్రీడాష్టకము

శ్లో॥ అఙ్గనామఙ్గనామన్తరేమాధవోమాధవంమాధవంచాన్తరేణాఙ్గనా।
ఇత్థమాకల్పితేమణ్డలేమధ్యగస్సఞ్జగౌవేణునాదేవకీనన్దనః॥ ...

టీక॥ అంగనామంగనాం. అంగనలయొక్క. అన్తరే మధ్యమందు. మాధవః. శ్రీకృష్ణమూర్తియును. మాధవంమాధవం. పుండరీకాక్షుపుండరీకాక్షులయొక్క. అంతరేణ. మధ్యమున. అంగనాచ. స్త్రీయును ఇత్థం. ఈప్రకారముగా. ఆకల్పితే. కల్పింపబడిన. మండలే. సమూహమందు. దేవకీనందనః. శ్రీకృష్ణమూర్తి. మధ్యగః. మధ్యధ్వనినిబొందినవాడగుచు. వేణునా. పిల్లనగ్రోవిచేత. సంజగౌ. లెస్సగాగానముజేసెను. ... .

గ్రంథకర్తయీపద్యము మొదటలేసిమిది పద్యములవఱకుశ్రీకృష్ణునిరాసక్రీడలనువర్ణించిచెప్పుచున్నాడు. ....

చ॥ ఇరుదెసఁదానునిల్చితనకింతులుపార్శ్వములన్వసి వఁగాఁగరములుగంరపాళిఁజేలగ౯బలభిన్మణివిద్రుమంబుల౯గ్రుసనొనరించినట్లుసరసస్థితిమండలమధ్యవర్తియై। మురళిరవంబునరాజిలఁగుమోహనమూర్తి౯మురారిగొల్చెద౯॥

తా॥ ఇరుదెసలందానునుదనకిరుగడలనింతులు నిల్వనీతెఱంగునఁగల్పింపఁబడినమండలంబునగృష్ణుండుమధ్యమనియెడిధ్వనివిశేషమునాశ్రయించిపిల్లనగ్రోవిచేమిక్కిలియుగానంబుచేసెననుట॥ ... ...

శ్లో॥ కేకికేకాదృతానేకపంకేరుహాలీనహంసావళీ హృద్యతాహృద్యతా।

కంసవంశాటవీదాహదావానలస్సంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ ౩౬

టీక॥ కేకికేకాదృతానేకపంకేరుహాలీనహంసావళీహృద్యతాహృద్యతా। - నెమళులయొక్క. కేకా- ధ్వనివిశేషములయొక్క - ఆదృత- ఆదరించుట చేత- అనేక- అనేకములయిన- పంకేరుహ- కమలములనుండి- ఆలీన - లేచుచున్న- హంస- అంచలయొక్క - ఆవళి - పఙ్క్తులకు- హృద్యతా - సంతోషమును- ఆహృద్యతా- సంపాదించుచున్న- వేణునా- పిల్లనగ్రోవిచేత- కంసవంశాటవీదాహదావానలః- కంసవంశ - కంసకులమనియెడి - అటవీ. అడవియొక్క - దాహ- కాల్చుటయందు- దావానలః - వనవహ్నియైన- దేవకీనందనః- శ్రీకృష్ణమూర్తి- సంజగౌ- లెస్సగా గానముచేసెను- ... ... ◆

మ॥ తనుకాంతుల్ జలదంబటంచు శిఖిసంతానంబుఁ గేకాస్వనం। బునుమీన్నినియంచపిండులలితాంభోజాళిలోనుండిచ। య్యనలేవక భ్రమమూన్పసంతసముచేయంజాలువంశీమృదు। స్వనముంగాంచిన కంసవంశదహనజ్వాలిక్హరింగొల్చెదన్॥ ౩౬

తా॥ నెమ్మినిచాయందిలకించిమొగులనుచుంజెలంగునెమళుల కేకారావంబులవిని నయంతనవానతటి దొరకొనియె ననుతలంపునఁ దామరపిండుననుండి లేవనుంకించు నంచలకిదిమేఘంబుగాదుకృష్ణుండని తెలియంజేసి సంతసంబునాపాదించుపిల్లనఁగ్రోవిచేఁగంసుని కులంబనునడవికిఁ గార్చిచ్చగు శ్రీకృష్ణమూర్తి గానంబుచేసెననుట- ... ... ◆

శ్లో॥ క్వాపివీణాభిరారావిణాకమ్పితఃక్వాపివీణాభిరాకింకిణీ నర్తితః।
క్వాపివీణాభిరామాంతరంగాపితస్సంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ ౩౭

టీక॥ దేవకీనందనః- శ్రీకృష్ణమూర్తి- క్వాపి- ఒకచోటను- వీణాభిః-వీణలచేత- ఆరావిణా- గానవంతుఁడైనవానిచే- కంపితః- నాట్యము నొందింపఁబడినవాఁడగుచు- వేణునా- పిల్లనఁగ్రోవిచే- సంజగౌ - గానముచేసెను - క్వాపి ఒకచోట- వీణాభిరాకింకిణీనర్తితః- వీణాభిరా- వీణానుగుణ్యధ్వనిచేయుచున్న - కింకిణీ- చిఱుగంటలతోడ- నర్తితః -నర్తనముఁబొందింపఁబడినవాఁడగుచు- సంజగౌ- గానముచేసెను- క్వాపి- ఒకచోట- వీణాభిరామాంతరం-వీణా- వీణయొక్క - అభిరామ- మనోహరములయిన- అంతరం-గానవిశేషములుగలుగునట్టులుగా- గాపితః- గానముబొందింపఁబడినవాఁడగుచు- సంజగౌ- గానముచేసెను- ... ... ◆

మ॥ ఒకచో గాణలు మీటువీణె యలతుల యుక్తంబుగానాడువే। లొక

చోఁ వీణెకుఁ యశ్రాంతముఁ యొనరఁ జేయుంగింకిణీనాదమొం। డొకచో వీణెయతోఁడ బాఁడుజతగా నుత్సాహియై యట్టిసం। దడుమాంరాగ్రణి వేణునాదమునరస్వ తీజాల్లేనుల్లాసియై॥ ... ... -- ... ❖

తా॥ ఒకచోట గానవంతులు మీటువీణెయలరవంబులకుఁ దగునటులనా డుచు వేఱొకచోటవీణారవంబుగలసి మెలయునటులఁజిఱుగంటలుమ్రోయించు చునొకచోవీణాధ్వనివిశేషంబులకుందోడుగఁబాడుచు దేవకీసుతుండగు శ్రీకృష్ణ మూర్తి వేణువుచే గానంబుచేసెననుట. ... -- ... ❖

శ్లో॥ చారుచంద్రావళీలోచనైశ్చుమ్బితో గోపగోబృంద గోపాలికావల్ల భః। వల్లవీబృందబృందారకః కామకస్సంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ ౩౮

టీక॥ చారుచంద్రావళీలోచనైః- చారుచంద్రా-సుందరములయినభూష ణములుగలగోపికలయొక్క-ఆవళీ- పఙ్క్తు-లయొక్క -లోచనైః-నేత్రములచే త - చుంబితః- చుంబడబడుచున్నవాఁడును- గోపగోబృందగోపాలికావల్లభః. గోప- గోపాలకులయు- గో గోవులయు బృంద సమూహమునకును గోపాలి కా- స్త్రీలకును- వల్లభః. ప్రభుండైనవాఁడును-వల్లవీబృందబృందారకః-వల్లవీ బృంద- గోపికాసమూహములకు- బృందారకః దైవతమైనవాఁడును-కాము కః- గోపికాకాముకుఁడునైన- దేవకీనందనః-కృష్ణమూర్తి- వేణునా-పిల్లనఁగ్రో విచే - సంజగౌ - గానముచేసెను. ... ... ❖

ఉ॥ క్రేఁవులు గోపదంపతులు గేవలస్త్రీజనపసన్నరో। రూపముగల్గుస్త్రీ తలుమరుల్గొన క్రీడయొనర్చునలక్ష్యతో। స్వాపదభూషలోచనలుసాధముగం దిలకించిచూడగా। గోపకుమారుఁడొప్పెనగుంభితవేణునినాదలోలుఁడై॥ ❖

తా॥ సుందరంబులగు భూషణంబులుధరించిన గోపస్త్రీల నేత్రంబులచే జూడంబడుచు గోపికాసమూహంబులకుదైవతంబై గోపస్త్రీకాముకుండై గోపాలగోపికాగోసమూహంబులకు నాథుండై వెలయుగోపాలదేవుండు వే ణువుచే గానంబుచేసెననుట. ... . ❖

శ్లో॥ మౌళిమాలామిళన్మత్తభృంగీలతాభీతభీత ప్రియావిభ్రమాలింగితః। స్రస్తగోపీకుచాభోగసమ్మీళితస్సంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ ... ౩౯

టీక॥ దేవకీనందనః- శ్రీకృష్ణమూర్తి మౌళిమాలామిళన్మత్తభృంగీలతాభీతభీత ప్రియావిభ్రమాలింగితః- మౌళి-సిగయందునుండిన-మాలా-పుష్పమాలికయందు- మిళిత-కూడుకొన్న-మత్తభృంగీలతా-తీఁగయలవంటిమెలఁజేటిబోఁటులవలన-భీ తభీత- భీతసదృశలయిన- ప్రియా-ప్రియురాండ్రచే-విభ్రమ-విలాసముతో గూడు

శ్లోన్నటుల-ఆలింగితః-కౌఁగిలింపఁబడినవాఁడగుచు-స్రస్తగోపీకుచాభోగసమ్మేళితః- స్రస్త- జారుచున్న వస్త్రములుగలిగిన-గోపీ-గోపికలయొక్క-కుచ-స్తనములయొక్క-ఆభోగ-పరిపూర్ణతచే-సమ్మేళితః-ఆలింగనము చేయఁబడినవాఁడగుచు- వేణునా-పిల్లనఁగ్రోవిచేత-సంజగౌ-గానముచేసెను. ... ❖

ఉ॥ మాళితటీఘటించినసుమమ్ములవెంబడివచ్చుభృంగిరా। జీలలితధ్వనింగలఁగి చేలము లూడఁగఁ గౌఁగిలించు గో। పాలకభీరుకోటికుచభారమురమ్మున నానురసక్తి। లాసమానమానసవిలాసుని వేణువినోదుఁ గాంచెదన్॥ ❖

తా॥ సిగలయందలంకరింపఁబడిన యలరులసరంబులపై ముసరు తేఁటి మ్రోతలకళికి చేలంబులూడగముతై కౌఁగిలించు గొల్లమెఱుంగుబోండ్ల పాలిండ్ల రాయిడిగడుసుమీఁఁసిద్ధంపు పెదచేఁ జెలువొందుచు వేణుగానంబు చేయు గోపాలదేవునిం గాంచెదననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ చారుచామీకరాభాసభామావిభుర్వైజయంతీలతావాసితోరస్స్థలః।
నందబృందావనేవాసితామధ్యగస్సంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ ... ౪౦॥

టీక॥ చారుచామీకరాభాసభామావిభుః-చారు-సుందరమయిన-చామీకర-బంగారుయొక్క- ఆభాస- కాంతివంటికాంతిగలిగిన- మా- లక్ష్మీదేవికి-విభుః-ప్రభుఁడైనవాఁడును- వైజయంతీలతావాసితోరస్స్థలః- వైజయంతీలతా-తీవియవంటి వైజయంతియను వనమాలికచేత-వాసిత-పరిమళించుచున్న-ఉరస్స్థలః వక్షస్స్థలముగల-దేవకీనందనః- శ్రీకృష్ణమూర్తి-నందబృందావనేవాసితామధ్యగః- నంద- నందునియొక్క- బృందావనే-బృందావనమనువనమందు-వాసితా-నివసించెడిగోపికలయొక్క-మధ్యగః-మధ్యదేశమునుఁ బొందినవాఁడగుచు-వేణునా - పిల్లనఁగ్రోవిచేత- సంజగౌ- గానముచేసెను. ... ... ❖

మ॥ జతలై బంగరుతీఁగెజాలుసదలించంజాలు బృందావనాం। చితబిబ్బోకవతుల్యాసగములన్ సేవించి రాసక్రియా। చతురత్వంబున వైజయంతినటియించన్వే ణుగానస్వనా। మృతరాధాపతిమంజెలంగుహరి నెమ్మిం బ్రోచుమమ్మెప్పుడున్॥

తా॥ పుటపాకశోభితంబగు సువర్ణనిభంబగు శరీరకాంతిచేఁ దేజరిల్లునిందిరకు విభుఁడును వైజయంతియనియెడు వనమాలికచేఁ బరిమళించు నెదగలుగువాఁడునగు శ్రీకృష్ణమూర్తి బృందావన నివాసినులగు గోపికలమధ్యంబునం జేరి వేణుగానంబు చేసెననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ బాలికాతాళికాతాలలీలాలయాసంగసందర్శితభ్రూలతావిభ్రమః

గోపికాగీతదత్తావధానస్స్వయంసంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ ... ❖

టీక॥ బాలికా తాళికా తాళలీలాలయాసంగసందర్శితభ్రూలతావిభ్రమః. బాలికా- గోపాలబాలికలనియెడి- తాళికా- తాళిక త్రియులయొక్క- తాళలీలా- తాళక్రియయొక్క- లయ- న్యూనాధికరాహిత్యముయొక్క- ఆసంగ- ఉద్యోగమందు- సందర్శిత- చూపఁబడిన- భ్రూలతా- తీఁగెవంటికనుబొమలయొక్క- విభ్రమః- విలాసములుగల- దేవకీనందనః- శ్రీకృష్ణమూర్తి- స్వయం- తాను- గోపికాగీతదత్తావధానః- గోపికా- గోపికలయొక్క- గీత- గానమందు- దత్త- ఉంచఁబడిన- అవధానః- తత్పరత్వముగలవాఁడగుచు- వేణునా- వేణువుచేత- సంజగౌ- గానముచేసెను. ❀

ఉ॥ తాళములుగ్గడించు పసి తాకర తాళ లయానుభావిత। భ్రూలతసాంకృపల్లవసరోజముఖీమృదుగాన వైఖరిన్। దాఁ బ్రియమెచ్చి వించుచును ధ్యానముమీఱఁగ వేణుపాణి దైయిలాలితగాన వైభవకళాసిప్రాణుం జగునా గోపికల్॥ ❀

తా॥ తాళంబులనుగ్గడించు గోపబాలికాకరతాళంబుల లయను భ్రూలీలల చే మెచ్చుచు గోపికల సంగీతంబులఁ దత్పరంబగు మనంబు గలిగి గోపాలదేవుండు వేణువుచేఁ గానంబుఁ జేసెననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ పారిజాతం సముద్ధృత్య రాధామాధవయో రూపయామాస భాస గుణైః।
రంగణే। శీతశీతే వటే యా- మునీయే తటే సంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ ౮౨

టీక॥ దేవకీనందనః- శ్రీకృష్ణమూర్తి- రాధామాధవయోః రూపయా- రాధాదేవిఁగు వయువసౌష్ఠవమువంటి యౌవనపుసౌష్ఠవముగలిగిన యువతిస్త్రీ- గుణైః- సౌందర్యాదిగుణములచేత- మానభాసా- మా- లక్ష్మీదేవికి- సభాసా- సమానురాలయినయొకానొకయువతియొక్క- అంగణే- ముంగిలియందు- పారిజాతం- పారిజాతతరువును- సముద్ధృత్య- స్థాపించి- యామునీయే- యమునాసంబంధమయిన- తటే- గట్టునందు- శీతశీతే- శీతసదృశమయిన- వటే- భాండీరమనియెడి పేరుగలన్యగ్రోధవృక్షమందు - వేణునా - వేణువుచేత - సంజగౌ- గానముచేసెను. ... ... ❖

మ॥ రమతోడన్ సమమైన కాంతిగుణముల్ రాధావయోరూపవి। భ్రమముల్ గల్గినభామముంగిటను గల్పక్ష్మాజమున్నిల్పియు। య్యామునాసైకతమధ్యశీతలతలన్యగ్రోధపీఠిన్ ముదం। బమరన్ వేణువినోదనాదరతుఁడౌ నబ్జాక్షునీక్షించెదన్॥

తా॥ నిరుపమానకాంతిగుణంబులచేఁ బదాఱేండ్లప్రాయంబుచేఁ జెలఁగి ల్లునిందిరాదేవియుంబోని యొకానొకయువతిముంగిటం బారిజాతంబు నెలపు

క్రొల్విరియమునా తటంబునందుండు భాండీరవటతరువునీడయందు శ్రీకృష్ణమూ ర్తివేణుచే గానంబుచేసెననుట. ... ...

శ్లో ॥ అగ్రేదీర్ఘతరోఽయమర్జునతరుస్తస్యాగ్రతోవర్త్మనీ సాఘోషం సముపైతితత్పరిసరే దేశేకళిందాత్మజా । తస్యాస్తీరతమాలకాననతలేచక్రంగవాంఛాలయన్గోపః క్రీడతిదర్శయిష్యతి సఖేపంథానమవ్యాహతమ్॥ ౪౩

టీక ॥ ఈశ్లోకంబునకర్థంబులు రెండుగాన నీక్రింద వివరింపంబడుచున్నవి. హేసఖే - ఓయిసఖుఁడ. అగ్రే. ఎదుట. అయం. ఈకానంబడుచున్న. దీర్ఘతరః - మిక్కిలిపొడవయిన. అర్జునతరుః. కదంబవృక్షము. తస్య-ఆకదంబవరువుయొక్క - అగ్రతః. ముందరను. వర్త్మని. కాలిత్రోవ. సా. ఆకాలిత్రోవ. ఘోషం. గొల్లపల్లియను. సముపైతి. పొందుచున్నది. తత్పరిసరే. తత్.ఆవ్రేపల్లియయొక్క. పరిసరే. సమీపదేశమందు. కళిందాత్మజా. యమునానది.తస్యాః. ఆయమునానదియొక్క -తీరతమాలకాననతలే. తీర-గట్టునందు. తమాల.నల్లకానుగుచెట్లయొక్క -కానన-వనముయొక్క.తలే. ప్రదేశమందు.గవాం. గోవులయొక్క - చక్రం - సమూహమును. చారయన్. సంచరింపఁజేయుచు. గోపః - గోపాలుఁడు. క్రీడతి. విహరించుచున్నాఁడు - సః. ఆగోపాలుఁడు. అవ్యాహతం. అక్షతమైన. పంథానం. మార్గమును. త్వాం. నినుఁగూర్చి. దర్శయిష్యతి - చూపించుచున్నాఁడు (రెండవయర్థంబు) హేసఖే - ఓమిత్రుఁడా. అగ్రే. రథాగ్రమందు. దీర్ఘతరః - మహోన్నతుఁడైనవాఁడును. అయం. ఈప్రసిద్ధుఁడయిన. అర్జునతరుః - తరువువంటియర్జునుఁడు. తస్య. ఆయర్జునునియొక్క - అగ్రతః. ముందర. వర్త్మని. ఉపదేశమార్గము.సా. ఆమార్గము. ఘోషం. ఉపనిషత్తును. సముపైతి - పొందుచున్నది - తత్పరిసరే - తత్ - ఆయుపనిషత్తుయొక్క - పరిసరే. సమీపమందు. కళిందాత్మజా. యమునానది. తస్యాః - ఆనదియొక్క - తీరతమాలకాననతలే. తీర- గట్టునందుండు. తమాలకాననతలే. తమాలకానన- కానుగయడవియొక్క - తలే.ప్రదేశమందు. గవాం - ఉపనిషద్వాక్యములయొక్క - చక్రం. సమూహమును. చారయన్. అధ్యయనముచేయించుచు. గోపః. శ్రీకృష్ణమూర్తి. క్రీడతి. విహరించుచున్నాడు. సః. ఆకృష్ణుఁడు. త్వాం. నినుఁగూర్చి. అవ్యాహతం. అక్షతమైన - పంథానం - మార్గమును - దర్శయిష్యతి - చూపించుచున్నాడు॥ ఈశ్లోకార్థంబుగోపాలకృష్ణసర్వకృత్తైకాతురీమంత్రధ్యానమని సనత్కుమారసంహితయందుఁజెప్పంబడియున్నది. ... ...

శ్లో॥ పార్థేదేశస్థాగితార్థంధ్యానముద్రాలసత్కరం। రథస్థంభావయన్ జప్త్వాదశలక్షమిమంమనుం। నోచిరాల్లభతేజ్ఞానంపరమైశ్వర్యదాయకమ్॥

మ॥ అదిగోముంగల పెద్దపుద్దియటపోనాచెంత వ్రేపల్లెయు న్నది యాదండం గళిందజాతటము సందాపింధ భూజాళినా। కదుపుల్మేపుచు గోపబాలకుండునికన్ బొప్పారంగాం జెల్వుస। త్పదవింబొమ్ము సఖాసుఖాస్పదముగా భావంబు రంజిల్లెడున్॥ ౪౩

తా॥ ఓయిమిత్రుండా నముముందం నొకయత్యున్నతంబగు నర్జునతరువు గలదుదానికిముందొకకాఁడొంకయున్నది యామాత్రోవ వ్రేపల్లియుంగూర్చిపొందుచున్నది యప్పల్లియపొంతయమునానదీతీరంబునంబొడవగు కానుగ యడవిలోపలనాలగుంపుల మేపుచునొక గోపాలుండున్నాఁడతం డవ్యాహతంబగు మార్గంబుఁజూపుననుట. ఈయర్థంబుగాకమఱియొకతాత్పర్యవిషయీభూతంబగు నర్థంబుగలదియెట్లనినొకండు సంసారారణ్యంబునంబడి పూర్వపాపంబులచే సంపాదింపఁబడిన మార్గవిశేషంబులచేఁ బోయిపోయి పరిభ్రమించుచు వెండియు సంసారగహనంబునఁబ్రవేశించియతిదుఃఖంబగు జీవితంబుఁగూర్చి బెగడు నొకనికిం జెప్పునలవిగానిసన్మార్గంబునుపదేశించువానిం జూపుచున్నాఁడు॥ ఓయిమిత్రుండా ముందర రథాగ్రంబునం బ్రసిద్ధుండై మహోన్నతుండై బంధులంజంపఁబోవుకతంబునం బొడమిన దుఃఖంబునందరువుంబోలె జడుండైనయర్జునుండున్నాఁడతనిముందట నుపదేశమార్గంబున్నదియయ్యుపదేశమార్గంబుశబ్దప్రధానంబగునుపనిషత్తుంబొందుచున్నదియప్పట్టున యమునా తీరంబునంబుట్టినతమాల కాంతారంబుఁబోసి కాంతిపుంజంబుండునుత్తలంబున నుపనిషద్వాక్యంబులం జెప్పుచు శ్రీకృష్ణదేవుఁడు విహరించుచున్నాఁడతం డవ్యాహతంబగుమార్గంబుంజూపించుననుట. ... ... ❁

శ్లో॥ గోధూళిధూసరితకోమలగోపవేషం గోపాలబాలకశతైరనుగమ్యమానమ్। సాయంతనే ప్రతిగృహం పశుబంధనార్థం గచ్ఛంతమచ్యుతశిశుం ప్రణతోస్మి నిత్యమ్॥ ౪౪

టీక॥ గోధూళిధూసరితకోమలగోపవేషం. గోధూళి- గోసమ్మర్దము వలనఁబుట్టినపరాగముచే. ధూసరిత - ధూసరవర్ణముగలదిగాఁ జేయఁబడిన- కోమల- మృదువైన-గోపవేషం. గోపాలవేషముగలవాఁడును- గోపాలబాలకశతైః - అనేకులగు గోపాలబాలురచే- అనుగమ్యమానం - అనుసరింపఁబడుచున్నవాఁడును - సాయంతనే - సాయంకాలమందు- పశుబంధనార్థం- ప

షు- ఆవులయొక్క - బంధనార్థం- కట్టివేయుటకొఱకు. ప్రతిగృహం- గృహగృహముంగూర్చి- గచ్ఛంతం - పోవుచున్న- అచ్యుతశిశుం-అచ్యుత- నారాయణుడనియెడి. శిశుం- బాలునిఁగూర్చి- ప్రణతః- నమ్రుఁడను - అస్మి-అయితిని- ❖

శా॥ గోపద్ధధూళిధూసరితకోమలవేషముతోడసంచెలం। గోపకశాబకాళితనకుంగయితోడుగనింటనింటనుం। గ్రేపులఁగట్టఁగాదిరుగుకృష్ణుని దామకరాభిశోభితుఁ। గోపకుమారునిందువడనున్మదనుంగనినయ్యఁగొల్చెదన్॥ ❖

తా॥ గోవులసమ్మర్దంబునంబొడమినధూళిచేధూసరవర్ణంబగు గోపాలవేషంబుగలిగిగోపాలబాలకసమూహంబులువెంటనంటి రాత్రేపల్లియం బ్రతిగృహంబునకుందిరుగుగోపాలకృష్ణునింగూర్చిప్రణతుండనై తిననుట. ❖

శ్లో॥ నిధింలావణ్యానాంనిఖిలజగదాశ్చర్యనిలయం నిజావాసం భాసాంనిరవధికశ్రేయసరసం। సుధాధారాసారంసుకృతపరిపాకంమృగదృశాంప్రపద్యేమాంగల్యంప్రథమమధిదైవంకృతధియామ్॥ ౮౫

టీక॥ లావణ్యానాం - కాంతివిశేషములకు - నిధిం - ఆకరమయినవాఁడును. నిఖిలజగదాశ్చర్యనిలయం- నిఖిల - సమస్తమయిన - జగత్- లోకములయొక్క -ఆశ్చర్య-ఆచ్చెరువులకు-నిలయం- ఇల్లయినవాఁడును. భాసాం- కాంతులకు- నిజావాసం-నిజ స్వకీయమైన- ఆవాసం- గృహమయినవాడును- సుధాధారాసారం- సుధా- అమృతముయొక్క - ధారాసారం - జడివైన వాఁడును. మృగదృశాం - యువతులకు - సుకృతపరిపాకం- సుకృత-అదృష్టముయొక్క -పరిపాకం- ఫలస్వరూపమైన వాఁడును - కృతధియాం - విద్వాంసులయొక్క - మాంగల్యం- శుభమయినవాఁడును - అధిదైవం - దైవమయినవాఁడును- నిరవధికశ్రేయసరసం-ఆనందరసస్వరూపుఁడైనవాఁడును- ప్రథమం- జగత్కారణుండునైనకృష్ణుని- ప్రపద్యే- సేవించుచున్నాను- ❖

ఉ॥ చక్కదనంబుప్రోవురుచిసంతతిఁబొల్చినతావులోకము। మ్మక్కననుండుదంటపికచాంబుజనేత్రజనోముపంటపెం। పెక్కుడుముక్తిధామమునీశులకాధిమధామమార్యస। వ్యక్కృతసౌధవర్గ మజహర్గమునై నమురారిగొల్చెదన్॥

తా॥ కాంతివిశేషంబులకునాకరంబై యెల్లలోకంబుల యచ్చెరువులకు నిల్లయినవాఁడునుగాంతులకుఁబుట్టినిల్లయి నిరవధికానందరసస్వరూపంబై యమృతంబుజడియైయెల్లయువతుల యదృష్టఫలస్వరూపంబై జ్ఞానవంతుల కధిష్ఠానదైవతంబై సర్వశుభంబులనిక్షేపంబయి యాద్యంబగుచు వెలయు శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మంబుసేవించుచున్నాననుట. ... ... ❁

శ్లో॥ ఆతామ్రపాణికమలప్రణయప్రతోదమాలోలహారమణికుండలహేమసూత్రం। ఆవిశ్శ్రమామ్బుకణమమ్బుదనీలమవ్యాదాద్యంధనంజయరథాభరణంమహోనః॥ ౪౮

టీక॥ ఆతామ్రపాణికమలప్రణయప్రతోదం- ఆతామ్ర- అంతటనెఱ్ఱనైన- పాణికమల- హస్తకమలంబున- ప్రణయ- ప్రేమగలిగిన- ప్రతోదం - కశావిశేషముగలయదియు- ఆలోలహారమణికుండలహేమసూత్రం- ఆలోల - చలించుచున్న- హార- హారములును- మణి- మణివికారమయిన - కుండల- కుండలములును- హేమసూత్రం - బంగరుమొలనూలుగలిగినయదియు - ఆవిశ్శ్రమాంబుకణం- ఆవిః ప్రకాశించుచున్న - శ్రమాంబుకణం - శ్రమోదకబిందువులుగలదియును- అంబుదనీలం- అంబుద- మేఘమువలె:- నీలం - నల్లనైనయదియు - ధనంజయురథాభరణం. ధనంజయ-అర్జునునియొక్క -రథ - రథమునకు- ఆభరణం- భూషణమయిన- మహః- తేజము- నః- మమ్ము- అవ్యాత్ -రక్షించుగావుత.

ఉ॥ కెంజిగురాకు కేలందులకించు ప్రతోదముచేత నాజిధా। సంజయవాజిరాజిగమనక్రియయేర్పఱు పన్గాంగంబునం। గ్రాంజెమటూఱహారమణికుండలముల్చలియింపనొప్పిన। య్యంజననీలతేజమురథాభరణంబనయంబుం బ్రోవుత॥

తా॥ కెంజిగురుంబోనికరంబునం బ్రతోదంబుమెఱయ హారంబులు కుండలంబులు మొలనూలునుంజలియింప నెమ్మొగంబునం గ్రాంజెమ్మటలూఱ నీలమేఘంబుబోలె ధనంజయునియరదంబున వెలుంగు తేజంబునన్నుం బ్రోచుగావుతయనుట.

శ్లో॥ నఖనియమితకండూన్పాండవస్యందనాశ్వానను దినమభిషించన్నంజలిస్థైః పయోభిః। అవతువితతగాత్రస్తోత్రనిష్యూతమౌళిర్దశనవిధృతరశ్మిర్దేవకీపుణ్యరాశిః॥ ౪౯

టీక॥ దశనవిధృతరశ్మిః- దశన - దంతములచేత - విధృత - ధరియింపబడిన- రశ్మిః- పగ్గములుగలవాడును- తోత్రనిష్యూతమౌళిః- తోత్ర- మునికోలతోడ- నిష్యూత - కూర్పబడిన - మౌళిః - శిరముగలవాడును - వితతగాత్రః- వితత విస్తరింపజేయబడిన - గాత్రః - శరీరముగల వాడును - నఖనియమిత కండూన్ నఖ - గోళ్లచేత - నియమిత - నివురబడిన - కండూన్ - దురదగల- పాండవస్యందనాశ్వాన్ - పాండవ- అర్జునునియొక్క - స్యందన - రథముయొక్క- అశ్వాన్- గుఱ్ఱములను- అంజలిస్థైః - దోయిటనున్న - పయోభిః - ఉదకములచేత- అనుదినం- ప్రతిదినమును- అభిషించన్ - స్నానముచేయించుచున్నవా

మునగు - దేవకీపుణ్యరాశిః - దేవకీ- దేవకీదేవియొక్క - **పుణ్యరాశిః** - పుణ్య యంపుట్రోవగుకృష్ణుడు- అవతు- రక్షించుగాక- ... ... ◈

మ॥ తలతోత్రంబుధరించిపర్గములు దంతశ్రేణిగీలించియు। గ్గలికన్నేసిగడిం చిపార్థరథకంఖాణంబులన్దోయిటీ। న్జలమున్సల్లినఖాళిమై నివురుచున్ రక్షిం చునాదేవకీ। లలనాపుణ్యఫలంబునన్నగరుణాలంకారుగాజేయుతన్॥ ౪౭

తా॥దంతంబులచే బగ్గంబులధరియించి మునికోలశిరంబునం బెట్టికొనపెం పంబడిన నెమ్మేనుగలవాడగుచు నర్జునునరదంపుగుఱ్ఱంబుల మేనులనివురుచుం దోయిటనీటిచే వానింగడుగుచుననుదినంబునీక్రమంబునం జేయుచున్న దేవకీపుణ్య ఫలంబగుశ్రీకృష్ణమూర్తినన్నురక్షించుగాత. ... ... ◈

శ్లో॥వ్రజయువతిసహాయేయౌవనోల్లాసికాయేసకలశుభవిలాసేకున్దమన్దారహాసే నివసతుమమచిత్తంతత్పదాయత్తవృత్తంమునిసరసిజభానౌనన్దగోపాలసూనౌ॥

టీక॥ వ్రజయువతిసహాయే- వ్రజ- వ్రేపల్లెయందలి- యువతి- జవ్వనులకు- **సహాయే**- సహాయుండైనవాడును - యౌవనోల్లాసికాయే - యౌవన - వయ స్సుచేత- ఉల్లాసి- ప్రకాశించుచున్న - కాయే- శరీరముగలవాడును- సకలశు భవిలాసే- సకల - సమస్తమైన - శుభ - శుభములయొక్క - విలాసే- లీలలుగ లవాడును- కుందమందారహాసే- కుంద - మొల్లలవంటి - మందార - మందార పుష్పములవంటి- హాసే - నగవుగలవాడును- మునిసరసిజభానౌ - ముని- మా నులనియెడి - సరసిజ- కమలములకు - భానౌ- సూర్యుడైన - నందగోపాల సూ నౌ. శ్రీకృష్ణమూర్తియందు - తత్పదాయత్తవృత్తం - తత్- ఆస్వామియొక్క- పత్- పాదములకు- ఆయత్త- ఆధీనమైన - వృత్తం - వ్యాపారముగల- మమ- నాయొక్క - చిత్తం- చిత్తము- నివసతు - ఉండుగావుత- ... ◈

చ॥ వ్రజయువతీసహాయునతిరాజితయౌవనకాయుమానిచిత్తజలజమిత్రు విశ్వజనతానుతిపాత్రుసునీల గాత్రుధో। యజదళనేత్రుకుందనిభ హాసుశుభైకద యావిలాసునిన్।సుజనహితుందదంఘ్రిగతిజొప్పడునామతినామతించెదన్॥౪౮

తా॥ గోపస్త్రీసహాయుండై జవ్వనంబుచే దేజరిల్లునెమ్మేనుగలిగి సకలశుభ విలాసంబులుగలిగి మొల్లవిరులంబోని చిరునగవునెమ్మొగంబునంగనుపట్టమాని కమలంబులకుమార్తాండుండగు శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదంబులకధీనంబై నామనంబుండుంగాతయనుట. ... ... ◈

శ్లో॥ అరణ్యానీమార్ద్రస్మితమధురబిమ్బాధరసుధాసరణ్యాసఙ్క్రాన్తైస్స

పదిమదయన్వేణునినదైః। ధరణ్యాసానన్దోత్పులకముపగూఢాఙ్ఘ్రికమలశ్శర
ణ్యానామాద్యస్సజయతుశరీరీమధురిమా॥ ౪౯

టీక॥ ఆర్ద్రస్మితమధురబింబాధరసుధాసరణ్యా- ఆర్ద్ర- క్రొత్తలైన - స్మిత- చి
రునగవుచేత - మధుర - మనోజ్ఞమయిన - బింబాధర - దొండపండువంటియధ
రమందలి - సుధా - అమృతముయొక్క - సరణ్యా- ప్రవాహము చేత - సం
క్రాంతైః - సంక్రమించిన- వేణునినదైః - వేణునాదములచేత- సపది- తత్కా
లమందు- అరణ్యానీం- అరణ్యమును-మదయన్- మదముగలదిగాజేయుచున్న
యదియు- ధరణ్యా- భూమిచేత - సానందోత్పులకం - సంతోషపులకాంకు
రములతోగూడినటుల- ఉపగూఢాంఘ్రికమలః- ఉపగూఢ - ఆలింగనముచేయ
బడిన- అంఘ్రికమలః - పాదకమలములుగలయదియు-శరణ్యానాం- రతుకము
లలోపల- ఆద్యః- మొదటిదైనయదియు- శరీరీ శరీరముగలిగిన - సః- ఆప్రసిద్ధ
మయిన- మధురిమా- సౌందర్యము- జయతు - సర్వోత్కృష్టముగావర్తించును-

మ॥ స్మితబింబాధరమాధురీకలితవంశీనాథమోదంబుచే। నతివిస్ఫూర్తినిగాన
నంబలరబాదాంభోజసంస్తుతిచే।క్షితిరోమాంచముగాంచెనోయనిపెత్తొంపం
బ్రవర్తించున। చ్యుతుడువ్యన్మధురాభిరూప్యమునసర్వోత్కృష్టుడై వర్తిలున్॥

తా॥ క్రొత్తయగుచిఱునగవుచేమనోహరంబగునధరబింబంబందలియమృ
తప్రవాహంబునబొడమిన వేణునినాదంబులచేనరణ్యంబలరనానందంబునైన
గగ్గురుపాటుచేవెలయుపుడమితోడ గాఢాలింగనంబుచేయు పాదకమలంబులు
గలిగిరతుకంబులలోపలనాద్యంబయినప్రసిద్ధంబయిన శరీరవంతంబగు సౌంద
ర్యంబుసర్వోత్కృష్టముగావర్తించునుట- ... ... ❖

శ్లో॥ విదగ్ధగోపాలవిలాసినీనాంసంభోగచిహ్నాఙ్కితసర్వగాత్రమ్। పవి
త్రమామ్నాయగిరామగమ్యంబ్రహ్మప్రపద్యేనవనీతచోరమ్॥ ౫౦

టీక॥ విదగ్ధగోపాలవిలాసినీనాం - విదగ్ధ - సుందరులైన - గోపాలవిలాసి
నీనాం - గోపస్త్రీలయొక్క - సంభోగచిహ్నాంకితసర్వగాత్రం - సంభోగచి
హ్న- రతిచిహ్నములచేత- అంకిత - ముద్రింపబడిన - సర్వ- సమస్తమయిన-
గాత్రం - శరీరముగలయదియు- పవిత్రం - విమలమైన- ఆమ్నాయగిరాం- వే
దాంతవాక్యములకు- అగమ్యం- పొందనలవిగానిదైన - నవనీతచోరం- నవనీ
త- వెన్నను- చోరం- దొంగిలించుచున్న- బ్రహ్మం- పరబ్రహ్మమును- ప్రప
ద్యే- భజించుచున్నాను- ... ... ❖

మ॥ నవలావణ్యవిలాసినీనికరసానాబంధసంబంధసం । భవదర్ధాంకశరీరు విశ్వపరమామ్నాయాంతవాచోవిధే। యవిహారున్నవనీతచోరునిబవిత్రాచారసంచారుని। న్భవసాధారునిశాంతసారునిమదిం బూజింతునెల్లప్పుడున్॥ ౫౦

తా॥ సౌందర్యవంతులగుగోపాలస్త్రీలయొక్క సంభోగచిహ్నంబులచే నంకితంబగుశరీరంబుగలిగి నిత్యశుద్ధంబయి వేదంబులచే దెలియనగమ్యంబయ్యు నునవనీతచోరంబై వెలయుబ్రహ్మంబుభజించుచున్నాననుట.

శ్లో॥ అన్తర్గృహే కృష్ణమవేక్ష్య చోరం బద్ధ్వా కవాటం జననీం గతైకా। ఉలూఖలే దామనిబద్ధమేనం తత్రాపి దృష్ట్వా స్తిమితా బభూవ॥ ౫౧

టీక॥ ఏకా-ఒకగోపిక- అన్తర్గృహే - లోపలియింటను- చోరం- నవనీతాదిచోరకుడైన - కృష్ణం - శ్రీకృష్ణుని - అవేక్ష్య- చూచి - కవాటం - తలుపును- బద్ధ్వా- బంధించి - జననీం - తల్లినిగూర్చి- గతా సతి - పోయినదగుచును-ఉలూఖలే - రోటియందు- దామనిబద్ధం - దామ- త్రాటిచేత- నిబద్ధం - కట్టబడిన - ఏనం- ఈశ్రీకృష్ణుని- తత్రాపి- అక్కడను - దృష్ట్వా- చూచి- స్తిమితా- నిశ్చేష్టురాలు- బభూవ- ఆయెను- ... ...

చ॥ నిలయములోనొకర్తునవనీతహరున్ హరిఁ గాంచి గట్టిగా। దలుపుబిగించియకొ్కడుకుతల్లికిఁ దెల్పఁగఁబోయియందుఁ లూ । ఖలగుణబద్ధుఁడౌనతనిఁగన్గొనియాఱడివచ్చిరిత్తభా। నలుగనిసారెకేకలిడవర్తిలు నాబలుదంటఁగొల్చెదన్॥

తా॥ వ్రేపల్లియయందొకగోపికలోపలియింటవెన్నదొంగిలించుచున్న శ్రీకృష్ణదేవునింగాంచియయ్యింటితలుపుమూసియశోదాదేవికింజెప్పరానక్కడరోలంగట్టఁబడియుండు శ్రీకృష్ణునింగాంచియూరడిల్లియింటికి మగుడనేతెంచివెన్నతేనికుండనుంజూచి శ్రీకృష్ణునికృత్యంబునకు వెఱగువడిమెననుట.

శ్లో॥ రత్నస్థలే జానుచరః కుమారః సఙ్క్రాన్తమాత్మీయముఖారవిన్దమ్। ఆదాతుకామస్తదలాభఖేదాద్విలోక్య ధాత్రీవదనం రురోద॥ ౫౨

టీక॥ జానుచరః - జాను - మోకాళ్లచేత - చరః - సంచరించుచున్న - కుమారః- శ్రీకృష్ణమూర్తి - రత్నస్థలే - రత్నమయప్రదేశమందు- సంక్రాంతం- ప్రతిబింబించిన- ఆత్మీయముఖారవిందం- ఆత్మీయ - తనసంబంధమైన - ముఖారవిందం - ముఖకమలమును - ఆదాతుకామః - గ్రహింపనిచ్ఛయించినవాడగుచు- తదలాభఖేదాత్- తత్- ఆ- ముఖకమలముయొక్క - అలాభ - అప్రాప్తివలననైన - ఖేదాత్ - క్లేశమువలన - ధాత్రీవదనం- ధాత్రీ - దాదియొక్క -

వదనం- ముఖమును- విలోక్య- చూచి- రురోద- ఏడిచెను. ❖

మ॥ ఘనరత్నస్థగితావనిన్నిజముఖాకారంబు పద్మాకృతిం । గనుపట్టంగనినవ్వితద్గ్రహణకాంక్షుంజిన్నికేల్సాఁచిచే। రనిఖేదంబునజానుయానముదలిర్పన్ దాదినీక్షించికా। వనుచుంబోరెడునందనందనుని మాయాడింభకుంగొల్చెదన్॥

తా॥ జానువులచేస-చరించు శ్రీకృష్ణమూర్తి మణివికారంబగు పుడమిపై క్రీడించుచునక్కడ బ్రతిబింబించినతన మొగంబుకమలంబని గ్రహింపంబోయి రాకుండినఖేదంబున దాదిముఖంబుజూచిపోరిడెననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ ఆనందేనయశోదయాసమదనంగోపాంగనాభిశ్చిరంసాశంకం వలవిద్విషాసకుసుమైస్సిద్ధైఃపృథివ్యాకులమ్ । సేర్ష్యంగోప కుమారకైస్సకరుణం పౌరైర్జనైస్సస్మితంయోదృష్టస్సపునాతునోమురరిపుః ప్రోత్క్షిప్తగో వర్ధనః॥

టీక॥ యశోదయా - యశోదాదేవిచేత- ఆనందేన - సంతోషముతోడను- గోపాంగనాభిః - గోపస్త్రీలచేతను - సమదనం - మన్మథునితోఁగూడుకొన్నటుల - వలవిద్విషా - దేవేంద్రుని చేత - చిరం - తడవుగా - సాశంకం - శంకతోఁగూడుకొన్నయటుల - సిద్ధైః - సిద్ధులచేత- సకుసుమైః - పుష్పములతోడ- పృథివ్యా- భూమిచేత- ఆకులం- వ్యాకులమగునటుల - గోపకుమారైః- గోపాలకుమారులచేత- సేర్ష్యం- ఈసుతోఁగూడుకొన్నటుల - సకరుణైః- దయతోఁగూడినయట్టియు - పౌరైః - పురసంబంధులైన - జనైః - జనులచేత- సస్మితం- చిఱునగవుతోఁగూడుకొన్నటుల- యః - ఎవఁడు- దృష్టః - చూడఁబడియెనో- ప్రోత్క్షిప్తగోవర్ధనః- ప్రోత్క్షిప్త- ఎత్తఁబడిన- గోవర్ధనః - గోవర్ధనపర్వతముగలిగిన - సః- ఆప్రసిద్ధుఁడైన - మురరిపుః- శ్రీకృష్ణమూర్తి - నః- మమ్ము - పునాతు - పవిత్రునిఁజేయుఁగావుత- ... -- ... ❖

చ॥ ముదముననందగోపికలు మోహమునన్ జనపాళినవ్వునం। త్రిదశవిభుండు సాధ్వసమతిన్విరివానలసిద్ధపుంగవుల్ । పొదలినయాకులత్వమునభూమియుగోపకుమారులేపునన్। సదయతబౌరులున్గనర సాధరమెత్తినచక్రిప్రోవుతన్॥

తా॥ యశోదచేనానందంబునను గోపస్త్రీలచే మన్మథోద్రేకంబునను నింద్రునిచే సందేహంబునను సిద్ధులచేనలరువానలం గరుణావంతులగు పౌరజనంబులచే నవ్వునంబుడమిచే నాకులంబున గోపకుమారులచే నీసునం జూడంబడుచు నెవ్వఁడు గోవర్ధనం బెత్తెనో యట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తి ననుఁబవిత్రుని గాఁ జేయుఁగాతయనుట. ❖

శ్లో॥ ఉపాసతామాత్మవిదః పురాణాః పరం పరస్మాన్నిహితం గుహాయాం।
వయం యశోదాశిశుబాలలీలాకథాసుధాసింధుషు లీలయామః॥ ౫౪

టీక॥ పురాణాః - పూర్వీకులయిన. ఆత్మవిదః - జ్ఞానులు - గుహాయాం. గుహయనుహృదయమందు. నిహితం. ఉంచఁబడిన - పరస్మాత్ - పరమైన కన్నను. పరం. పరమయినతత్త్వమును - ఉపాసతాం - ఉపాసింపని - వయం. మేము. యశోదాశిశుబాలలీలాకథాసుధాసింధుషు. యశోదా - యశోదాదేవియొక్క - శిశు. బిడ్డఁడయిన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - బాలలీలా. బాలక్రీడా సంబంధములయిన. కథా. కథలనియెడి. సుధాసింధుషు - అమృతనదులయందు. లీలయామః. విహరించుచున్నాము. ... ... ❖

మ॥ దహరాకాశనివాసమౌ పరమునాత్మజ్ఞానులీక్షించుచు । త్యహముంగాంతురుగాఁ నేమలయశోదా బాలలీలాసుధా । లహరీవీచిపరంపరం గదిసికొల్లల్గాఁగ గ్రీడించుచు । న్నహహా ప్రౌఢిఁ జెలంగు డెందమున నానందంబు సంధించెదన్॥ ౫౪

తా॥ పురాతనులగు నాత్మవిదులు దహరాకాశంబునం బరతత్త్వంబునిలిపి యుపాసింతురుగాత నేమల్లయశోదాశిశుండగు శ్రీకృష్ణుని బాలక్రీడలకథలనియెడి యమృతమునదులయందు విహరించి యానందము నొందుచున్నామనుట.

శ్లో॥ విక్రేతుకామాకిల గోపకన్యా మురారిపాదార్పితచిత్తవృత్తిః । దధ్యాదికం మోహవశాదవోచద్గోవింద దామోదర మాధవేతి॥ ... ౫౫

టీక॥ దధ్యాదికం - పెరుగు మొదలగువాని - విక్రేతుకామా - విక్రయింప వలయుననునిచ్ఛ కలిగిన - గోపకన్యా. గోపకన్యక - మురారిపాదార్పితచిత్తవృత్తిః - మురారి. శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - పాద. పాదములయందు. అర్పిత. సమర్పింపఁబడిన - చిత్తవృత్తిః - చిత్తవ్యాపారముగలిగినదియై - మోహవశాత్. మోహవశమువలన - గోవిందదామోదరమాధవేతి - గోవింద - గోవిందాయనియు - దామోదర. దామోదరాయనియు. మాధవేతి - మాధవాయనియు. అవోచత్కిల - పలికెనుగదా. ... ... ❖

మ॥ నవలావణ్యవిలాసినీతిలకమానందంబునన్నందసం । భవపాదార్పితచిత్తవృత్తి మరలింపన్నేరకన్వీటిలో । నవనీతాదికమమ్ముచో మఱపుఁ జెందం బౌరులం గాంచి మా । ధవ గోవింద ముకుంద కృష్ణ యనుచున్ద్యన్మోహవిభ్రాంతితోన్॥

తా॥ వ్రేపల్లియయందొక్క గోపయువతి పెరుగు మొదలగువాని నమ్మబోయి శ్రీకృష్ణుని పాదంబులయందుఁ జిక్కిన మనంబు మరలింప నేరక యత్యంతమో

హంబునందగిలి పెరుగు మొదలగువానినమ్ముచుతిరిది గోవిందా- దామోదరా- మాధవా- యనియెడు నామంబులనుగ్గడించుచుందిరిగెననుట- ... *

శ్లో॥ ఉలూఖలం వా యమినాం మనో వా గోపాఙ్గనానాం కుచకుట్మలం వా। మురారినామ్నః కలభస్య నూనమాలానమాసీత్త్రయమేవ భూమౌ॥ ౫౬

టీ॥ మురారినామ్నః - మురారి- శ్రీకృష్ణుడనియెడి- నామ్నః - పేరుగలిగిన - కలభస్య- గున్నయేనుగునకు- ఉలూఖలం వా- రోలైనను- యమినాం- మునులయొక్క -మనో వా- మనముయినను- గోపాఙ్గనానాం-గోపస్త్రీలయొక్క- కుచకుట్మలం వా - కుచకుట్మలమయిన - భూమౌ- భూమియందు- త్రయమేవ- మూడే- ఆలానం- కట్టుకంబము- ఆసీత్- ఆయెను- నూనం - నిశ్చయము- ❖

చ॥ మునిజనమానసాంబురుహముం బశుపాలకబాలికామణీ। స్తనవనజాతకోరకపితానను లూఖలముల్ మురారిమో। హనకలభంబు నిల్పుటకునై నిలనిల్చినకట్టుకంబముల్। దనరెడునొండురెండునిపిడక్కధరాస్థలిఁగల్గనేర్చునే॥ ౫౬

తా॥ మునిజనంబుల మానసంబును గోపస్త్రీల మొగ్గలవంటి చన్నులపిందు నురోలునునిప్పుడమియందుశ్రీకృష్ణుండను ముప్పదియేండ్లప్రాయంబుగలగజనంబునకునిమ్మాడుంగట్టుకంబంబులయ్యెనొండొక్కటిలేదయ్యెనిదినిక్కంబనుట-

శ్లో॥ కరారవిన్దేన పదారవిన్దం ముఖారవిన్దే వినివేశయన్తమ్। వటస్య పత్రస్య పుటే శయానం బాలం ముకున్దం మనసా స్మరామి॥ ... ౫౭

టీ॥ కరారవిన్దేన - హస్తకమలములచేత- పదారవిన్దం- పాదకమలమును- ముఖారవిన్దే- ముఖకమలమందు - వినివేశయన్తం - ఉంచుచున్నవాడును- వటస్య - వటవృక్షముయొక్క - పత్రస్య - పత్రముయొక్క - పుటే- పుటమందు- శయానం- నత్తమిల్లిన - బాలం - బాలుడైన- ముకున్దం- శ్రీకృష్ణుని- మనసా- మనస్సుచేత- స్మరామి- స్మరించుచున్నాను- ... ❖

శా॥ కేలుందామరచేఁబదాబ్జమెలమిం గీలించినెమ్మోమునై। పాళిన్నిల్పినపత్రవాళిమృదుశయ్యంబోల్పుచబ్బాలునిన్। లీలాలోలవిశాలలోచనునిలాలింబెట్టిలాలించుచున్। జోలల్పాడుయశోదభాగ్యమునకేజోహారుగావించెదన్॥

తా॥ కరకమలంబునంబాదకమలంబుముఖకమలంబుపైనిడికొనివటపత్రంబునంబవ్వళించిబాలుండైవెలుగుముకుందునిమనంబునస్మరించుచున్నాననుట- ❖

శ్లో॥ శమ్భో స్వాగతమాస్యతామితయితో వామేన పద్మాసన క్రౌఞ్చారే కుశలం సుఖం సురపతే విత్తేశ నో దృశ్యసే। ఇత్థం స్వప్నగతస్య కైటభజితః శ్రుత్వా

యశోదాగిరఃకింకింబాలకజల్పసీతిరచితస్థూధూకృతంపాతునః॥ ౫౮

టీక॥ హేశంభో - ఓయిశివుఁడా- స్వాగతం - కుశలమాయేమి - హేప ద్మాసన- ఓయిపితామహుఁడా- వామేన- వామహస్తముచేత - ఆగచ్ఛ- ర మ్ము- ఇతఇతః- ఈపార్శ్వమున-ఆ- స్యతాం-కూర్చుండఁదగినది- హేక్రౌం చారే- ఓయికుమారుఁడా- కుశలం - కుశలమాయేమి - హేసురపతే- ఓయి యింద్రుఁడా- సుఖం- సుఖమాయేమి- హేవిత్తేశ- ఓయికుబేరుఁడా- నోదృశ్య సే- చూడఁబడవేమి- ఇత్థం - ఈప్రకారముగా- స్వప్నగతస్య- కలగనుచున్న కైటభజితః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - గిరః-వాక్యములను- యశోదా- యశో దాదేవి- శ్రుత్వా- విని- హేబాలక- ఓయిశ్రీకృష్ణా - కింకింజల్పసి - ఏమేమిమా టలాడితివి- ఇతి- ఇట్లని - రచితం- చేయఁబడిన- ధూధూకృతం - ధూధూకార ము- నః- మమ్ము- పాతు- రక్షించుఁగాత- ... ...

మ॥ హరరారమ్ముశుభంబెడావలను భాషాధీశ కూర్చుండుమా। వరణా మంబెకుమార యింద్రసుఖమే పౌలస్త్యవీక్షింపమే । సరణిన్నిన్నఁగా య శోదవినివత్సాయేమి యేమంచుని । ద్దురమబ్బానిన కృష్ణుపైనిడిన ధూధూకార ములొప్పి వుత్౯॥ ౫౮

తా॥ ఓయిశివుఁడానీకుఁగుశలంబె యోపితామహుఁడాయిటవచ్చి డావ లంగూర్చుండుమోకుమారస్వామీ నీకుభద్రంబెయోయింద్రానీకుసుఖంబెయో కుబేరుఁడానీవుసూడంబడవేమియనియీరీతింగలలోననుడువు శ్రీకృష్ణునియాలా పంబులవినియశోద యేమేమిరాబాలకాయ్యుఃవ్వధంబునం బలికెదవనుచుంజేయు ధూ్ధూకారంబుననుంబ్రోచుఁగావుత- ... ...

శ్లో॥ మాతఃకింయదునాథదేహిఛషకంకింతేనపాతుంపయ స్తన్నాస్త్యద్య కదాస్తివానిశిసశాకావాంధకారోదయే । ఆమీల్యాక్షియుగంనిశావ్యపగతా దేహీతిమాతుర్ముహుర్వక్షోజాంశుకకర్షణోద్యతకరఃకృష్ణస్సపుష్ణాతునః॥ ౫౯

టీక॥ కవి- ఈశ్లోకంబునయశోదాశ్రీకృష్ణులయుత్తర ప్రత్యుత్తరములఁజెప్పుచున్నాఁడు-

టీక॥ హేమాతః- ఓతల్లీ - హేయదునాథ- ఓశ్రీకృష్ణా - కిం- ఏమి- ఛష కిమ్ - పానపాత్రమును- దేహి- ఇమ్ము- తేన- అపానపాత్రముచే - కిం-ఏమి- పయః- పాలను- పాతుం- పానముచేయుకొఱకు - తత్- ఆక్షీరము- అద్య-ఇ ప్పుడు- నాస్తి - లేదు - కదా-వా- ఎప్పుడు- అస్తి- కలదు- నిశి- రాత్రియందు-

నిశా- రాత్రి- కాఽపి- ఏది- అంధకారోదయే- అంధకార - చీకటియొక్క - ఉదయే- ఉత్పత్తియందు- అక్షియుగం- కనుదోయిని- అమీల్య - మూసుకొని- నిశాపి - రాత్రియును- ఆగతా - వచ్చినది - చషకం- పానపాత్రమును- దేహీ తి- ఇమ్మని - ముహుః- సారెకును - మాతుః - తల్లియైనయశోదయొక్క - వక్షోజాంశుకకర్షణోద్యతకరః - వక్షోజాంశుక - పయ్యెదయొక్క - కర్షణ- లాగుటయందు- ఉద్యతకరః- ఉద్యత- ఉద్యుక్తమైన - కరః- హస్తముగల- సః- ఆప్రసిద్ధుడైన - కృష్ణః -శ్రీకృష్ణమూర్తి-నః-మమ్ము-పుష్ణాతు - పోషించుగావుత-

ఉ॥ అమ్మయిదేమిరాయదుకులాగ్రణిగిన్నెయొసంగుమేలపా। లిమ్మనఁగ ద్రావలేదివుడదెప్పుడు రేయదియెట్టిదంధకారమ్మగునన్న గన్మొగిచి రాతిగవచ్చె నువేఁగ బాలు తే। తెమ్మని తల్లి పైటఁ జేఁదీయ్యు ముకుందుఁడు నన్ను బోవుతన్॥ ౫౯

తా॥ ఓతల్లీయోయదుకులనాథా యేమిరా యనినఁ బాలపాత్రము నిమ్మనిన దానిచే నేమనిన బాలు ద్రావననినఁ బాలిప్పుడు లేవనిన నింకెప్పుడనియె రాతిఁ కన నారాతిరియెప్పుడనియె నంధకారోదయమందనినం గన్నులు మొగిచి రాతిరివచ్చె నింకం దెమ్మని తల్లి పయ్యెద జేలగు నాకర్షింప నుద్యుక్తంబగుకరంబుగల గోపాలదేవుండు నన్ను బోషించుగాతయనుట- ... ...

శ్లో॥ కాళిందీపులినోదరేషు ముసలీ యావద్గతః ఖేలితుం తావత్కార్పరికం పయః పిబ హరే వర్ధిష్యతే తే శిఖా। ఇత్థం బాలతయా ప్రతారణపరః శ్రుత్వా యశోదాగిరః పాయాన్నస్స్వశిఖాం స్పృశన్ సముదితః క్షీరేఽర్ధపీతే హరిః॥ ౬౦

టీక॥ ముసలీ- బలరామస్వామి- కాళిందీపులినోదరేషు- కాళిందీ- యమునానదియొక్క - పులిన- ఇసుకదిన్నెలయొక్క - ఉదరేషు - మధ్యప్రదేశములయందు- ఖేలితుం- విహరించుటకొఱకు- యావత్- ఎంతపర్యంతము - గతః- పోయెనో- తావత్- అంతలోపలను- హేహరే- ఓశ్రీకృష్ణా - కార్పరికం- బంగరుగిన్నెయందుండిన- పయః- క్షీరమును- పిబ - పానముచేయుమా- తే- నీయొక్క - శిఖా- సిగ - వర్ధిష్యతే - వృద్ధిఁబొందుచున్నది- ఇత్థం - ఈరీతిని- బాలతయా- బాలుఁడౌటచేత- ప్రతారణపరః - ప్రతారణ- వంచనయందు- అనగా శిఖావర్ధనమందు- పరః - ఆసక్తుడగుచు- యశోదాగిరః - యశోదావాక్యములను- శ్రుత్వా- విని - ప్రమోదితః - సంతోషించినవాఁడగుచును- క్షీరే- క్షీరము- అర్ధపీతేసతి- సగముపానముచేయంబడుచుండగా - స్వశిఖాం- స్వ- స్వకీయమైన - శిఖాం - సిగను - స్పృశన్ - స్పృశించుచున్న- హరిః- శ్రీకృష్ణమూర్తి- నః- మమ్ము- పాయాత్- రక్షించుగాత- ...

ఉ॥ హేళితసూభవావులిన హేలఁ జరించుబలుండు రాకముక్‌ । బాలకపై డిగిన్నెఁ గలపాల్పైన నానుము గొప్పవెండ్రుక । ట్లీలలునటన్న నందసతి లాలన మాటలకబ్బి పాముపా । ట్లోలుచ జుంచుజూచుకొను గోపకుమారుడు నన్ను బ్రోవుతన్‌॥ ౬౦

తా॥ ఓయి శ్రీకృష్ణా బలరాముండు యమునానది యిసుకదిన్నెలను మంగ్రిడింపంబోయెనతండు రాకమున్నె బంగరుగిన్నెయందలి పాల ద్రావుము సిగపెరుగుననిన యశోదమాటలు విని బాల్యంబుగా నసిగ పెరుగుట యందాసక్తుండగుచు నప్పాలు సగంబు ద్రావి పెరిగినదో లేదో యని సిగ చూచుకొను శ్రీకృష్ణమూర్తి నన్ను బ్రోచుగాత యనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ కైలాసో నవనీతతి క్షితిరియం ప్రాగ్జగ్ధమృల్లోష్టతి । క్షీరోదోపి నిపీతదుగ్ధతి లసత్స్మేరే ప్రఫుల్లే ముఖే । మాత్రాజీర్ణధియా దృఢం చకితయా నష్టాస్మి దృష్టః కయా ధూధూవత్సకజీవజీవ చిరమిత్యుక్తోవతాన్నో హరిః॥ ౬౧

టీక॥ లసత్స్మేరే- లసత్- ప్రకాశించుచున్న- స్మేరే- చిఱునగవు గలిగిన- ముఖే- శ్రీకృష్ణముఖము - ప్రఫుల్లే- వికసించినదియగుచుండగా - కైలాసః- కైలాసపర్వతము- నవనీతతి- వెన్నవలె నాచరించుచుండగా- ఇయం- ఈ- క్షితిః- భూమి- ప్రాగ్జగ్ధమృల్లోష్టతి- ప్రాగ్జగ్ధ - పూర్వమందు భక్షింపఁబడిన - మృల్లోష్టతి - మట్టియుండవలె నాచరించుచుండగా- క్షీరోదోపి- పాలకడలియును- నిపీతదుగ్ధతి - నిపీత - పానముచేయఁబడిన - దుగ్ధతి - పాలవలె నాచరించుచుండఁగా- అజీర్ణధియా- అజీర్ణబుద్ధిచేత - దృఢ - దృఢముగాను- చకితయా- భయపడినయట్టి- మాత్రా- తల్లియైన యశోదచేత - కయా- ఎవ్వరిచేతను- దృష్టః- చూడబడితివో - నష్టాస్మి- నష్టురాలనైతిని - హేవత్సక ఓయి కృష్ణ - ధూధూ ధూధూకారము- చిరం- చిరకాలము- జీవజీవ - జీవింపుము - ఇతి - ఈప్రకారము- ఉక్తః - చెప్పబడిన - హరిః- శ్రీకృష్ణమూర్తి- నః- మమ్ము- అవతాత్ రక్షించుగావుత- ... ...

చ॥ నఁచిన నప్పు వెన్నెమ్ముగ మునర్ధరభక్షిత మన్నుతుగాఁబయో । వనధిని తదుగ్ధసమస్థితిగా రజతాద్రి వెన్నగాఁ । గని భ్రమఁ జెల్లనే చెలువ గాంచెనొ దృగనంచు నంబడీ । వనలును ధూత్కృతుల్ నిను పవర్తిలు పావని ప్రావుగాంచెదన్

తా॥ ఒకనాఁడు యశోద కృష్ణుని నోరు చూచి యందుఁ గైలాసాదులుగను డవానిఁ వనీతాదులుగా నెంచి తనకుమారుఁడు మ్రింగిన యవియన్ని యుజీర్ణ

గాలేదు ఎవ్వతె చూచినందున దృష్టి తాఁకెనో నేనేమి సేతు చెడిపోతినని దుఃఖించి ధూధూకారపూర్వకముగా నో బాలుఁడా చిరకాలము నీవు జీవింతువు గాకయని దీవింప వెలుంగు కృష్ణుఁడు మమ్ము బ్రోచుగాక యనుట. ... ... ◈

శ్లో॥ కించిత్కుంచితలోచనస్య పిబతః పర్యాయపీతం స్తనం సద్యః ప్రస్నుతదుగ్ధబిందుమపరం హస్తేన సమ్మార్జతః। మాత్రైకాంగులిలాలితస్య చుబుకే స్మేరాననస్యాధరే శౌరేః క్షీరకణాన్వితా నిపతితా దన్తద్యుతిః పాతు నః॥ ౬౨

టీక॥ పర్యాయపీతం - పర్యాయ- వరుసగా - పీతం యథాతథా- త్రా వఁబడినట్టుగా - స్తనం- ఒక స్తనమును- పిబతః - పానము చేయుచున్నట్టివాని- కించిత్కుంచితలోచనస్య- కించిత్ - కొంచెము - కుంచిత - వంచబడిన - లోచనస్య- నేత్రములుగలయట్టివాని - సద్యః ప్రస్నుతదుగ్ధబిందుం- సద్యః- అప్పుడు- ప్రస్నుత - కాచుచున్నట్టి- దుగ్ధబిందుం- పాలబిందువులుగలిగిన - అపరం- మఱియొక స్తనమును- హస్తేన - చేతతో - సమ్మార్జతః - స్పర్శించుచున్నట్టివాని- మాత్రా- తల్లిచేత- చుబుకే- గడ్డమునందు- ఏకాంగులీలాలితస్య- ఏకాంగులి- ఒకవ్రేలిచేత- లాలితస్య- లాలింపఁబడినట్టివాని - స్మేరాననస్య- చిఱునవ్వుతోఁ గూడిన ముఖముగలయట్టి- శౌరేః - కృష్ణునియొక్క - అధరే- మోవియందు నిపతితా- పడియున్నట్టి- క్షీరకణాన్వితా - పాలబిందువులతోఁ గూడినట్టి - దన్తద్యుతిః - దంతకాంతి- నః- మమ్ము - పాతు- రక్షించుగాక- ... ◈

చ॥ ఒకకుచమాని పాలు కుడువనొక్కకుచంబు కేలఁబూనియా। ముకుళితనేత్రుఁడై జనని ముద్దుసకుంజుబుకంబు వ్రేలఁజి। ట్టకనుగ సంటమోవి ప్రకటంబగు లేనగవొప్పు శౌరిదుగ్ధకణసమేతదంతరుచితత్పరతన్నను బ్రోచుఁగావుత ॥ ౬౨

తా॥ ముందొకచన్ను ద్రాగితలువాత మఱియొకచన్ను ద్రాగునప్పుడు కన్నులను గొంచెము వంచుకొని యొకచేతితో వాత్సల్యమువలన పాలుగారుచున్నట్టియొకచన్ను స్పర్శించుచునుండగా నతఁడు తల్లియొక వ్రేలిచే గడ్డము పట్టి లాలింపగా నవ్వుచున్నట్టి చిన్నికృష్ణునియొక్క మోవియందు పాలబిందువులతోఁ దగను పడుచున్న పలునవ్వు నన్ను రక్షించవలయు ననుట. ◈

శ్లో॥ ఉత్తుంగస్తనమండలోపరిలసత్ప్రాలంబముక్తామణేరంతర్బింబితమిందునీలనికరచ్ఛాయానుకారిద్యుతేః। లజ్జావ్యాజముపేత్య నమ్రవదనా స్పష్టం మురారేర్వపుః పశ్యన్తీ ముదితా ముదేస్తు భవతాం లక్ష్మీర్వివాహోత్సవే॥ ౬౩

టీక॥ వివాహోత్సవే- వివాహరూపమయినయుత్సవకాలమందు - లజ్జా

వ్యాజం - నీగ్గనువ్యాజమును. ఉపేత్య-పొంది - నమ్రవదనా - నమ్ర-వంగియున్న- వదనా- ముఖముగలయదియై. ఉత్తుంగస్తనమణ్డలోపరిలసత్ప్రాలంబముక్తామణేః-ఉత్తుంగ-ఉన్నతములయిన-స్తన - చన్నులయొక్క - ఉపరి-పైన - లసత్- ప్రకాశించుచున్న - ప్రాలంబ-హారముయొక్క - ముక్తామణేః- ముత్యములయొక్క - అంతః - నడుమ- బింబితం - ప్రతిఫలించుచున్న - ఇంద్రనీలనికరచ్ఛాయానుకారిద్యుతేః- ఇంద్రనీల - ఇంద్రనీలమణులయొక్క - నికర - సమూహముయొక్క - ఛాయా-, కాంతిని- అనుకారి- అనుసరించుచున్న -ద్యుతిః- కాంతిగల-మురారేః- కృష్ణునియొక్క - వపుః - దేహమును- స్వచ్ఛం -స్వచ్ఛముగా - పశ్యంతి - చూచుచున్నదియు - ముదితా - సంతోషముపొందినదియునైన - లక్ష్మీః - రుక్మిణీరూపయైనలక్ష్మీదేవి- భవతాం- మీకు- ముదే-సంతోషముకొరకు- అస్తు- అగుగాక- ... ...

మ॥ హరినీలచ్ఛవిగేరుశౌరిమృదుదేహచ్ఛాయవక్షోరుహా। పరిముక్తామణియందుగన్పడద్రపావ్యాజంబునంబెండ్లికిన్ ౹ తురుదాగావున మోమువాంచికొనిసంతోషస్థితింజెందునిం। దిరమాకీవుతనిష్టసంపదదయాదృష్టిన్విలోకించుచున్॥

తా॥ రుక్మిణీదేవివివాహకాలమందు గృష్ణునిజూడవలయునను నభిప్రాయముగలదియైలజ్జాతిశయమువలనముఖంబునువంచుకొనునపుడు తనకంఠమందువిలసిల్లుహారవుముత్యములయందుబ్రతిబింబరూపముగాగనుపడునాకృష్ణునినీలమణిచ్ఛాయమెఱయుదివ్యమూర్తినిగనుగొనిమనోరథసిద్ధిబొందెనుఅట్టిరుక్మిణిమీకుసంతోషంబులొసంగుగాకయనుట- ... ...

శ్లో॥ కృష్ణే నామ్బ గతేన రన్తుమధు సామృద్భక్షితా స్వేచ్ఛయా తథ్యంకృష్ణ కఏవమాహముసలీమిథ్యామ్బ పశ్యాననమ్। వ్యాదేహీతివిదారితే శిశుముఖేదృష్ట్వాసమస్తంజగన్మాతాయస్యజగామవిస్మయపదంపాయాత్సనః కేశవః॥

టీక॥ హేఅంబ- ఓయమ్మ- రంతుం- ఆటలాడుటకు- గతేన - పోయినట్టి- కృష్ణే - కృష్ణునిచేత - స్వేచ్ఛయా- తనయిచ్ఛచేత-మృత్- మన్ను - భక్షితా- భక్షింపఁబడినది- (అనిబలభద్రుండుచెప్పఁగావిని - హేకృష్ణ - ఓయికృష్ణా - తథ్యం- యథార్థమా (అనియశోదచెప్పఁగావిని)ఏవం- ఇట్లు - కః- ఎవ్వఁడు- ఆహ- చెప్పెను- (నీకృష్ణుఁడుపలుకగానందుకు) ముసలీ- బలరాముఁడు- (అనియశోదయుత్తరముసెప్పనదివిని) మిథ్యా- అబద్ధము- ఆననం - నోటిని- పశ్య-

చూడుము- (అనికృష్ణుఁడుపలుకఁగావిని) వ్యాదేహి- తెరువుము-ఇతి- అని-(యశోదపలుకుటవిని) విదారితే- తెఱవఁబడిన- శిశుముఖే - బాలరూపుఁడైనకృష్ణునినోటియందు-సమస్తం - సకలమైన - జగత్- లోకమును- దృష్ట్వా- చూచి-యస్య- యెవ్వనియొక్క - మాతా- తల్లియైనయశోద - విస్మయపదం - ఆశ్చర్యస్థానమును - జగామ- పొందినదో- సః- అటువంటి- కేశవః- శ్రీకృష్ణుఁడు -నః- మమ్ము- పాయాత్- రక్షించుఁగాక- ... ...

మ॥ మనుభక్షించితె కృష్ణయెవ్వరనిరమ్మాయన్నయన్నాఁడెక। న్గొనునామోమదికల్లచూపు మనుచున్నోరెత్తపిశ్వంబులె। ల్లనుగన్పించిననింత పెళ్లదిననేలాగన్యో నాశ్చర్యమం। చునువీక్షించుయశోదఁ గాంచినగు కృష్ణుంగాంతునశ్రాంతముల్॥ ౮౪

తా॥ ఓయికృష్ణామన్నారగించితివాయని యశోదయడుగ కృష్ణుండమ్మాయెవ్వరట్లుచెప్పిరనియె- బలరాముఁడుచెప్పెననితల్లిచెప్పనదికల్లనోటం జూడుమనిచెప్పినసకలజగంబులకునునికిపట్టగుతనవక్త్రంబుజూపినిజమాతయగు యశోదకునచ్చెరువుకలుగంజేయుకేశవుండుమమ్ముంబ్రోచుగాతయనుట-

శ్లో॥ స్వాతీసపత్నీకిలతారకాణాంముక్తాఫలానాంజననీతిరోషాత్। సారోహిణీనీలమసూతరత్నంకృతాస్పదంగోపవధూకుచేషు॥ ౮౫

టీక॥ తారకాణాం - నక్షత్రంబులకు - సపత్నీ- సవతియైనట్టి - స్వాతీ- స్వాతీనక్షత్రము- ముక్తాఫలానామ్ - ముత్యంబులకు - జననీ - ఉత్పాదకము- ఇతి- అని- రోషాత్- రోషమువలన- సారోహిణీ - రోహిణీనక్షత్రము- గోపవధూకుచేషు- గోపవధూ- గోపస్త్రీలయొక్క - కుచేషు- గుబ్బలయందు- కృతాస్పదం - కృత- చేయఁబడిన - ఆస్పదం - స్థానముగలిగినట్టి- నీలం- నీలవర్ణమయిన - రత్నం - రత్నమును- అసూత - కనెను- ...

ఉ॥ తారలకెల్లనుల్ సవతిదానగుస్వాతిపిశుద్ధమౌక్తికో। దారమణుల్గనంగనినిజాత్మనసూయవహించిరోహిణీ। తారకగాంచెగోప వనితాకుచ కోరకహారసంగతిన్। జేసినకృష్ణనాయకమణిన్ రవికోటిఘృణిన్ముదంబునన్॥

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తిరోహిణీనక్షత్రమందవతరించెను గావునదానినుత్ప్రేక్షించుచున్నాఁడు - ఎట్లనగా - స్వాతిముత్యములనుత్పాదించి ప్రసిద్ధిఁబొందెనుగదాదానికి సమానమైననేనుదానికధికమయిన ప్రసిద్ధిఁబొందవలయునని తలంచిరోహిణీనక్షత్రము శ్రీకృష్ణుఁడనునీలరత్నమునుగనెనని తోచుచున్నది - ర

త్నము స్త్రీలకుచంబులపైవిలసిల్లును అట్టులనే నీలరత్నంబును గోపికలకుచంబుల యందుఁ బ్రకాశించుచున్నది. ఇందువలన ముత్యములకంటె రత్నము విశేషము గావున స్వాతికంటె రోహిణియాధిక్యమును జెందెను. స్వాతిముత్యములను గను టకు స్వాతీప్రవేశమందుఁ గురియు వానబిందువులు ముత్యములౌనని ప్రతిపాదించుట రత్నశాస్త్రమువలన స్పష్టము. ఇదియునుంగాక - స్వాతిముక్తము క్తిఁ బొందినవా రలకు సఫలఫలము కానివారలను గనుచున్నది. ఈరోహిణియోగముక్తులకు ఫలరూ పమయిన ట్టి సిలమణిని గనుచున్నదియనియు నొకతాత్పర్యము ధ్వనించుచున్నది.

శ్లో॥ నృత్యంతమత్యంతవిలోకనీయం కృష్ణం మణిస్తమ్భగతం మృగాక్షీ। ని రీక్ష్య సాక్షాదివ కృష్ణమగ్రే ద్విధా వితేనే నవనీతమేకమ్॥ ౬౬

టీక॥ నృత్యంతం - నర్తనము చేయుచున్నవాఁడును - అత్యంత విలోకనీయం. అత్యంత - మిక్కిలి - విలోకనీయం - చూడఁదగినవాఁడును - మణిస్తంభ గతం - మణిస్తంభ - రత్నస్తంభమును. గతం. (ప్రతిబింబరూపముగ) పొందిన వాఁడునునగు - కృష్ణం - కృష్ణుని - మృగాక్షీ. యశోద. అగ్రే. ఎదుట. సాక్షాత్ యథార్థమయిన - కృష్ణమివ - కృష్ణునివలె - నిరీక్ష్య - చూచి. ఏకం - ఒకటియైన - నవనీతం - వెన్నను. ద్విధా - రెండుఖండములుగాను - వితేనే. చేసెను. ❖

మ॥ ప్రకటానందవిచిత్రనాట్యపరుఁడౌ బాలున్విలోకించుచుం। జకితాలోకకురంగలోచనమణిస్తంభంబులోనిక్కమై। నకుమారున్వలెఁ దోఁచునీడ చెలువొందంగాంచి భాగించెనా। త్మకరాంభోజమునందనున్ననవనీతం బయ్యెడన్ రెండుగన్॥ ౬౬

తా॥ యశోదకృష్ణుఁడాడుచుండఁగా వానిప్రతిబింబమును రత్నస్తంభము నందుఁ జూచి యథార్థమైన కృష్ణుఁడని తలంచి వెన్నముద్దను రెండుముద్దలు గాఁ బంచెననుట ... ... --- ... ❖

శ్లో॥ వత్స జాగృహి విభాతమాగతం జీవ కృష్ణ శరదాం శతం శతమ్। ఇత్యుదీర్య సుచిరం యశోదయా దృశ్యమానవదనం భజామహే॥ ౬౭

టీక॥ హేవత్స. ఓబిడ్డా - విభాతం. ప్రాతఃకాలము - ఆగతం - వచ్చెను. జాగృహి. మేల్కొనుము. హేకృష్ణ. ఓకృష్ణ. శతం. అనేకమయిన - శరదాం. సంవత్సరములయొక్క - శతం - నూటియందు - జీవ - జీవింతువుగాక. ఇతి. ఈ లాగున. ఉదీర్య. చెప్పి. సుచిరం - బహుకాలము - యశోదయా - యశోదచే త - దృశ్యమానవదనం - దృశ్యమాన - చూడఁబడిన - వదనం - ముఖము గలిగి

న - కృష్ణం - కృష్ణుని - భజామహే - భజించుచున్నాము.

ఉ॥ వెన్నయుఁ బాలుఁ ద్రాగుదువు వేగమె లెమ్ము కుమార తెల్లవా । రెన్నను గన్నతండ్రిని దురింపకు లేపది వేలయేండ్లునీ । కున్నెల యాయు వయ్యెడుము సుందయటన్న యశోదఁ జూచున । వ్వెన్నుని ముద్దునెమ్మొగము వేడుకమీర భజింతు మెప్పుడున్॥ ౬౭

తా॥ యశోదాదేవి పవ్వళించియున్న కృష్ణునిఁ గృష్ణా తెల్లవారెను మేలుకొనుము లేపి చిరంజీవియని దీవించి వాని ముఖముఁ జూచి. సంతోషపడెను - అట్టి కృష్ణుని ధ్యానించుచున్నాననుట. ... ...

శ్లో॥ ఓష్ఠం జిఘ్రన్ శిశురితి ధియా చుమ్బితో వల్లవీభిః కంఠం గృహ్ణన్నరుణిత పదం గాఢమాలింగితాంగః । దోర్భ్యాం లజ్జాపదమభిమృశన్నంక మారోపితాత్మా ధూర్తస్స్వామీ హరతు దురితం దూరతో బాలకృష్ణః॥ ౬౮

టీక॥ శిశురితి - బిడ్డండను - ధియా - బుద్ధిచేత - వల్లవీభిః - గోప స్త్రీలచేత. చుంబితస్సన్ - చుంబనము చేయఁబడినవాఁడై - అరుణితపదం - అరుణిత - ఎఱ్ఱగా జేయఁబడిన - పదం - ప్రదేశము గలుగునట్టులుగా - ఓష్ఠం - అధరమును - జిఘ్రన్ - సీత్కారపూర్వకముగా గ్రహించుచు - గాఢం - దృఢముగా - ఆలింగితాంగస్సన్ - ఆలింగిత - కౌఁగిలింపఁబడిన - అంగస్సన్ - దేహముగలవాఁడై - కంఠం - కంఠమును - గృహ్ణన్ - ఆలింగనము చేయుచును - అంకం - ఒడిని - ఆరోపితాత్మా - ఆరోపిత - ఎక్కింపఁబడిన - ఆత్మా సన్ - దేహముగలవాఁడై - లజ్జాపదం - లజ్జా - స్థానమును - దోర్భ్యాం - చేతితో - అభిమృశన్ - స్పృశించుచున్నవాఁడును - ధూర్తస్స్వామీ - ధూర్తః - నిటుకు - స్వామీ - అధిపతియైనవాఁడు నగు - బాలకృష్ణః - బాలకృష్ణుఁడు - దురితం - పాపమును - దూరతః - దూరమున - హరతు - హరించుగాక. ... ...

ఉ॥ బాలుఁడటంచు ముద్దులిడు బాలలఁ బట్టుక మోవినొక్కి కెం । గేలఁ దెమల్చి మన్మథని కేతనమంకము మీఁదనుంపఁ జా । ల్బాలునటంచు నెత్తికొనఁ జన్గవ బట్టుక కౌఁగిలించు గో । పాలకధూర్తశేఖరుఁడు పాపముఁ బాపి కృతార్థుఁ జేయుతన్॥ ౬౯

తా॥ గోపికలు చిన్నిబిడ్డఁడని తలఁచి ముద్దిడఁగా మహావిటునివలె వారల మోవి యెఱ్ఱగాఁ బండిగురుతు తగులునటుల జుంబనము సేయుచు బిడ్డఁడని యాలింగనము సేయు వారల నాలింగనము సేయుచు నొడియం దెత్తిపెట్టుకొనఁగా లజ్జాస్థానమగు మదనగృహముం గేలస్పృశించుచు వినోదకారియైన బాలకృష్ణుఁడు పాపము

సుఖోత్పత్తుంగాకయనుట. ... ... *

శ్లో॥ ఏతేలక్ష్మణజానకీవిరహితంమాంఖేదయంత్యమ్బుదామర్మాణీవచఘట్ట యంత్యలమమీక్రూరాఃకదమ్బానిలాః। ఇత్థంవ్యాహృతపూర్వజన్మచరితంయో రాధయావీక్షితస్సేర్ష్యాశంకితయాసనస్సుఖయతుస్వప్నాయమానోహరిః॥

టీక॥ హేలక్ష్మణ- ఓలక్ష్మణా- ఏతే- ఈ- అంబుదాః- మేఘములు- జానకీ విరహితం- జానకీ నీచేత - విరహితం - శూన్యమైన - మాంప్రతి - నన్నుగూర్చి- ఖేదయంతి - దుఃఖింపఁజేయుచున్నవి- క్రూరాః - క్రూరములైన- అమీ- ఈ- కదంబానిలాః- కడిమిపువ్వులవాయువులు-మర్మాణి - మమస్థానములను- అలం - మిక్కిలి- ఘట్టయంతీవచ-ప్రహరించుచున్నవి- ఇత్థం - ఈలాగున-వ్యాహృతపూర్వజన్మచరితంయథాతథా- వ్యాహృత - చెప్పఁబడిన- పూర్వజన్మ- పూర్వజన్మము యొక్క - చరితం - చరిత్రములుగల్గు నట్టులుగా - స్వప్నాయమానః - స్వప్నమునసుభవించుచున్నవాఁడును - సేర్ష్యాశంకితయా- సేర్ష్యా అసూయతోఁగూడినట్టులు - ఆశంకితయా - సందేహపడుచున్న - రాధయా- రాధచేత- వీక్షితః- చూడఁబడినవాఁడునగు- హరిః - కృష్ణుఁడు - నః- మమ్ము- సుఖయతు- సుఖవంతులఁగాఁజేయుఁగాత.

శా॥ అన్నాలక్ష్మణజానకీరహితునన్నంభోధరశ్రేణియీ। సన్నంపుఁ బలిగాలిమర్మములునొంచం జొచ్చెనంచుంబురా। ఖిన్నత్వంబువచింపనీసుతే జపుం గిల్యాస్సచిత్తంబుతోఁ। దన్నున్ రాధిక గాంచఁగాఁ గలవరింతంగూర్కువాఁడేలుతన్॥ ౭౦

తా॥ కృష్ణుఁడొకనాఁడుకలలోలక్ష్మణునిఁజూచి తనకుసీతా విరహకాలమందుమేఘములునుజల్లనిగాలియు మిక్కిలిబాధకంబులైయున్నవియని తనరామావతారచరిత్రముసెప్పవినిరాధాదేవ వేరువనితయందితనికిఁబ్రీతియధికముగనున్నదియనియోర్వలేనితనముతోఁగృష్ణునిజూచెను - అటుచూడబడినకృష్ణుఁడు మాకు సుఖముకలుగఁజేయుఁగాకయనుట. ... ... *

శ్లో॥ ఓష్ఠంముఞ్చహరేబిభేమిభవతాపానైర్గతాపూతనాకణ్ఠాశ్లేషమముఞ్జహీహిదళితావాలిఙ్గనే నార్జునా। మాదేహీ చ్ఛురితంహిరణ్యకశిపుర్నీతోక్షైఃపక్షపుతామిత్థంవారితరాత్రికేళిరవతాల్లక్ష్మ్యైపహాసాద్ధరిః॥ ౭౧

టీక॥ హేహరే- వోయికృష్ణా- వోష్ఠం-అధరమును-ముంచ - విడువుమా బిభేమి- భయపడుచున్నాను- భవతా - నీచేతను - పానైః - పానములచే

పూతనా- పూతనయనురక్కసి- హతా- చంపఁబడెను- అముంకంఠాశ్లేషం- ఈకంఠాలింగనమును- జహీహి- విడువుమా - బిభేమి - భయపడుచున్నాను- ఆలింగనేన-కౌగిలింతచేత- అర్జునౌ- మద్దిచెట్లు-దళితౌ- కొట్టబడినవి- ఛురితం- నఖక్షతమును- మాదేహి- చేయకుము- బిభేమి- భయపడుచున్నాను - హిరణ్యకశిపుః- హిరణ్యకశిపుఁడు- నఖైః - గోళ్లచేత- పంచత్వాం- మృతిని- నీతః- పొందింపఁబడెను - ఇత్థం- ఈప్రకారముగా- లక్ష్మ్యా- రుక్మిణీదేవిచేత- అపహసత్- అపహాసమనుహేతువువలన- వారితరాత్రికేళిః- వారిత - నివారింపబడిన- రాత్రికేళిః- నిశాక్రీడగల- హరిః- శ్రీకృష్ణమూర్తి-అస్మాన్- మమ్మును అవతాత్- రక్షించుగావుత. ... ... ❖

ఉ॥ అమ్మకచెల్లమోవిచవియానకుపూతనసోలెఁగ్రోలఁగా। గ్రమ్మకరొమ్ము బల్మినిధగంబడెమ్మద్దులుగాసగోటిచేఁ। జిమ్మకుమీహిరణ్యకథచేమది భీతిలెనంచు దచ్చునల్। బ్రమ్మచుఁకేళిమాన్పరమబైకొనికూడినశౌరిఁగొల్చెదన్॥ ౭౧

తా॥ శ్రీకృష్ణాయోష్ఠంబువిడువుమునీవుచుంబనంబుచేసి పూతనమడిసెనాలింగనంబుచేయకుము నీయాలింగనంబునమద్దికవగూలె నఖక్షతంబుజేయకుము హిరణ్యకశిపుండునీనఖంబులచేటుబడినీలిగెగావునభయంబగుచున్నది యనుచు నపహాసంబుగాబలుకులక్ష్మీదేవింబైకొని క్రీడించు నారాయణుండు ననుంబ్రోచుంగాతయనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ రామోనామబభూవహుంతదబలాసీతేతిహుంతౌపితుర్వాచాపఞ్చవటీవనేవిహరతస్తామాహరద్రావణః। నిద్రార్థంజననీకథామితిహరేర్హుంకారతశ్శృణ్వతస్సౌమిత్రేక్వధనుర్ధనుర్ధనురితిర్వ్యగ్రాగిరఃపాతునః॥ ౭౨

టీక॥ హేకృష్ణ- వోకృష్ణుఁడా- రామోనామ - రాముఁడనియెడురాజు బభూవ- ఆయెన్- (అనియశోదకథఁజెప్పఁగా) హుం - హుంకారధ్వనిచేనంగీకరించెను- తదబలా- తత్- ఆశ్రీరామునియొక్క - అబలా- భార్య - సీతేతి- సీతయనునెలత- బభూవ- ఆయెను- హుం- హుమ్మనెను- తత్పితుః- తత్- ఆశ్రీరాములయొక్క - పితుః- తండ్రియైనదశరథునియొక్క - వాచా- వాక్యముచేత- పంచవటీవనే-పంచవటీవనమందు- విహరతః - విహరించుచున్న-తాం- ఆశ్రీరామునియొక్కభార్యయైనసీతను - రావణః- రావణాసురుఁడు - ఆహరత్- హరించెను- ఇతి- ఈప్రకారముగా- నిద్రార్థం - నిద్రపుచ్చుటకొఱకు- జననీకథాం - జననీ - తల్లిచేఁజెప్పఁబడియెడు - కథాం- కథను - హుంకారతః- హుంకారమువలన- శృణ్వతః- వినుచున్న - హరేః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క -

హేసౌమిత్రే- ఓలక్ష్మణా- ధనుర్ధనుర్ధనుః- ధనస్సుధనస్సు- క్వేతి- ఎక్కడననియెడు- వ్యగ్రాః- బ్రుతోచ్చారితములయిన- గిరః- వాక్యములు-నః-మమ్ము- పాతు- రక్షించుగావుత- .. .. [illegible]

మ॥ ఇలలోరాఘవుఁడొప్పువానిసతియయ్యెన్ సీతవారిద్దఱు। బలకుంబంచెగురుండటంచునిదురంబొందించునయ్యంబ। లుక్కులుదానూకొని రావణుండుమహిజంగొంపోయెనానుల్కి। ల్విలుజేలక్ష్మణయంచుబలుక్కహరియుద్ఘోక్తిన్ బ్రోవుతన్॥ ... ... [illegible]

తా॥ ఒకనాడుయశోదకొమరునినిదురవుచ్చుటకైకతజెప్పంబూనిరాముండనునొకరాజుగలడతనికిసీతయనునొకయువతిగలదు రాఘవుడుతండ్రిపనుపునయ్యంగనంగూడిపంచవటీప్రదేశంబునగుమ్మరంగనిరావణుండనువాడు సీతనపహరించెననమూకొనుచుసంభ్రమంబుననోలక్ష్మణావిల్విలు విలుదెమ్మనియెనట్టిదృతోచ్చారితంబులగుశ్రీకృష్ణవచనంబులునన్ బ్రోచుగాతయనుట. [illegible]

శ్లో॥ బాలోపిశైలోద్ధరణాగ్రపాణిర్నీలోపినీరన్ధ్రతమః ప్రదీపః। ధీరోరాధానయనావబద్ధోజారోపిసంసారహరఃకుతస్త్వమ్॥ [illegible]

టీక॥ హేకృష్ణ- ఓకృష్ణుఁడా- త్వం-నీవు- కుతః - ఎందువలన - బాలోపి బాలుఁడవైనప్పటికిని - శైలోద్ధరణాగ్రపాణిః - శైల - గోవర్ధనాచలమునెక్క - ఉద్ధరణ- ఎత్తుటయందు- అగ్ర- వ్యగ్రమయిన- పాణిః - హస్తముగవాడవైతివి- నీలోపి- నల్లనివాడవైనను - నీరంధ్రతమఃప్రదీపః - నీరంధ్ర- ట్టమయిన- తమః- అంధకారమునకు- ప్రదీపః - దీపమయినవాడవయితివి- జారోపి - జారుడవైనప్పటికిని- సంసారహరః- సంసారమునుహరించుచున్న డవయితివి- ధీరోపి- ధైర్యవంతుడవైనప్పటికిని - రాధానయనావబద్ధః - రాధా- రాధికయొక్క - నయన - నేత్రములకొఱకు - అవబద్ధః - వశుఁడవైవాడవు- అసి- అయితివి- ... ...

ఉ॥ బాలుడవయ్యుశైలమొకపాణితలంబునఁదాల్చినిల్పఁగా। జాలుట పపుంజములుజారుడవయ్యుహరించుటన్నహా। నీలతనుండవయ్యునతి నిర్భరగాతమఃప్రదీపమై। వాలుటధైర్యశాలివయిరాధకుఁజిక్కుటవింతగాహరీ॥

తా॥ బాలుండవయ్యుగోవర్ధనంబుకరాగ్రంబునందాల్చుటయునల్లనిమేనుంగలవాడవయ్యు గాఢాంధకారంబునకు దీపంబుబోలె నుండుటయు జారుండవయ్యు సంసారదుఃఖంబులబోనడంచుటయు నదియెంతయు వింతయ

మన్నదియనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ బాలాయనీలవపుషే నవకిఙ్కిణీకజాలాభిరామజఘనాయ దిగమ్బరాయ।
శార్దూలదివ్యనఖభూషణభూషితాయ నన్దాత్మజాయ నవనీతముషే నమస్తే॥

టీక॥ నీలవపుషే - నీల- నల్లనయిన - వపుషే - శరీరముగలవాఁడును. నవకింకిణీకజాలాభిరామజఘనాయ - నవ - నూతనములయిన - కింకిణీక- చిఱుగంటలయొక్క - జాల- సమూహముచేత- అభిరామ- సుందరమయిన - జఘనాయ- కటిపురోభాగముగలవాఁడును- దిగంబరాయ - దిగంబరుఁడయినవాఁడును- శార్దూలదివ్యనఖభూషణభూషితాయ- శార్దూల - పులియొక్క - దివ్య- శ్రేష్ఠమయిన - నఖ - చిటికినవ్రేలిగోరనియెడి - భూషణ - సొమ్ముచేత - భూషితాయ- అలంకరింపఁబడినవాఁడును - నందాత్మజాయ - నందునికొమరుఁడయినవాఁడును- బాలాయ- బాలుఁడయినవాఁడునయిన- తే- నీకొఱకు-నమః- నమస్కారము. ... ... ❖

చ॥ అలరుపసిండికంకణములం దెలుమువ్వలు రావిరేకసం। కలపులిగోరుఁ డాయెతులకుప్పెఁడపున్నొలనూలుమద్దికా। యలుఁగల నందనందను దిగంబరు జారుకటీతటోజ్జ్వలు। న్నలసితనీలదేహు నవనీతహరుం డగు బాలుఁ గొల్చెదన్॥

తా॥ నల్లనయిన నెమ్మేనును జిఱుగంటతుటుము చేసోయగంబగు గొప్పపిఱుందులుంగలిగి దిగంబరుండై పులిగోరుసొమ్మునం జెలంగ వెలుంగుచు వెన్నలనపహరించుచుండు బాలుండగు నందసుతునకే నమస్కారమొనర్చెదననుట. ❖

శ్లో॥ పాణౌ పాయసభక్తమాహితరసం బిభ్రన్ముదా దక్షిణే। సవ్యే శారదచన్ద్రమణ్డలనిభం హైయ్యఙ్గవీనం దధత్। కణ్ఠే కల్పితపుణ్డరీకనఖమప్యుద్దామదీప్తిం వహన్। దేవో దివ్యదిగమ్బరో దిశతు నస్సౌఖ్యం యశోదాశిశుః॥ ౭౫

టీక॥ సవ్యే- డాపలి- పాణౌ- హస్తమునందు - ఆహితరసం - ఆహిత- ఉంచఁబడిన- రసం - మధురసముగల- పాయసభక్తం - పరమాన్నమును- ముదా- సంతోషముచేత- బిభ్రత్- భరించుచున్నవాఁడును- దక్షిణే- వలపలి- పాణౌ- కరమునందు- శారదచంద్రమండలనిభం - శారద- శరత్కాలసంబంధమైన- చంద్రమండల - చంద్రమండలముతోడ నిభం- సమానమైన- హైయ్యంగవీనం - సద్యోఘృతమును- దధత్- వహించుచున్నవాఁడును- కంఠే - గళమందు- ఉద్దామదీప్తిం - ఉద్దామ- అతిశయమయిన - దీప్తిం - కాంతిగల - కల్పితపుండరీకనఖమపి- కల్పిత- కల్పింపఁబడిన- పుండరీకనఖమపి - పులిగోరును - వహన్- వహించుచున్నవాఁడును- దివ్యదిగంబరః - దివ్యదిగంబరుఁడైనవాఁడును-య

శ్లో॥ దాశిశుః - యశోదబిడ్డడునైన - దేవః- శ్రీకృష్ణమూర్తిః- నః- మాకు- సౌఖ్యం- సుఖమును- దిశతు- ఇచ్చుగాక. ... ...

మ॥ అలడాకేలశరన్న ఏగాంకనిభమాహయ్యాంగవీనంబున। వ్వాలికేలఁ రసయుక్తపాయసముగ్రీవాబద్ధచామీకరో। జ్జ్వలశార్దూలనఖంబునంబరకటీచక్రంబు బెంపొందని। చ్చలుఁగ్రీడించుయశోదపట్టికరుణన్ సౌఖ్యంబు మాకీవుతన్॥ ౭౫

తా॥ డాకేలనఘగురసప్రధానంబగుపరమాన్నంబునువలకేలం గ్రొత్తయగునేతిముద్దనుధరియించిపులిగోరుగళంబునవెలుంగదిగంబరుడయి వెలయు గోపాలదేవుండెల్లసౌఖ్యంబుల నొసంగుంగాతయనుట.

శ్లో॥ కింకిణీకిణికిణీరభసైరంగణేభువిరింగణైస్సదాటంతమ్। కుంకుణుకుణుపదయుగళంకంకణకరభూషణంహరింవందే॥ ౭౬

టీక॥ కింకిణీకిణికిణీరభసైః - కింకిణీ - చిఱుగంటలయొక్క - కిణికిణీ- కిణికిణియనెడి- రభసైః- ధ్వనులుగల - రింగణైః - స్ఖలనములచేత - అంగణభువి ముంగిలియనుప్రదేశమందు- సదా - ఎప్పుడును- అటంతం - సంచరించుచున్నవాఁడును- కుంకుణుకుణుపదయుగళం- కుంకుణుకుణు - కుణుకుణనియెడిధ్వనితోఁగూడిన- పదయుగళం- పాదద్వంద్వముగలవాఁడును- కంకణకరభూషణం కంకణ - కణకణయనియెడి- కరభూషణం- కంకణములుగలవాఁడునునగు- హరిం- శ్రీకృష్ణమూర్తిఁగూర్చి- వందే - నమస్కరించుచున్నాను.

చ॥ గణనకునెక్కుడైనకరకంకణనిక్వణనంబుమీఱఁగుం। కుణుకుణునాదపదములకుండగు హేమమణీనిబద్ధకిం। కిణికిణినాద సంభ్రమము గీడ్పడదాటుఁనందుమందిరా। గణమునసంచరించునయాగారవుముద్దులబాలుగొల్చెదన్॥

తా॥ కిణికిణియనెడు నాదంబులచేఁజిఱుగంటలు మ్రోయఁగుంకుణకుణయెడిరావంబుల గాలియందియలు మ్రోయంగణకణయనియెడి నినదంబునండియంబులురవళి యొనర్పనందుని ముంగిటియందుఁ గ్రుమ్మరుహరిం గూడి మ్రొక్కెదననుట. ... ...

శ్లో॥ సమ్బాధేసురభీణామమ్బామాయాసయంతమనుయాంతీమ్। లమ్బాలకమవలమ్బేతంబాలంతనువిలగ్నజమ్బాలమ్॥ ౭౭

టీక॥ సురభీణాం- గోవులయొక్క - సంబాధే- సమ్మర్దమందు- అనుయాంతీం - వెంబడిగావచ్చుచున్న - అంబాం - తల్లిని- ఆయాసయంతం - ఆయాసమునొందించుచున్నవాఁడును- లంబాలకం- లంబ- వ్రేలుచున్న- అలకం- స్నిగ్ధకుంతలములుగలవాఁడును- తనువిలగ్నజంబాలం- తను- శరీరమునందు -

గ్న-కూడుకొన్న- జంబాలం - బురదగలవాఁడును-తం- ఆప్రసిద్ధుఁడయిన- బాలం- బాలకృష్ణమూర్తిని- అవలంబే- ఆశ్రయించుచున్నాను-

ఈశ్లోకార్థంబుగోపాలకృష్ణసంపత్ప్రదష్టాక్షరీమంత్ర ధ్యానమని సనత్కుమారసంహితయందుఁజెప్పంబడియున్నది. ... ...

శ్లో॥ పఞ్చప్రాయసమీశానంధావమానం వ్రజాంగణే । కింకిణీనూపురగ్రీవాకర్ణభూషోజ్జ్వలంస్మరేత్॥ ౭౮

ఉ॥ బాలకకేళినాలగుమిఁబల్క ఱునాడగనంబవెంబడిం । దాలిమిలేకరాగునగునంబరువెత్తులలాటభాగలం। బాలకుఁ జక్రవాతశకటాదివిఘాలకు నంగలగ్నజం। బాలకుఁబాలకుందలఁతుఁబాలితదిక్తటలోకపాలకున్॥ ౭౭

తా॥ నెమ్మొగంబుననెఱిముంగురులువ్రేలనెమ్మేనంబురదకలయం బెరసియుండఁదనతల్లివెంటనేతేరగునగునం బరువిడుబాలకృష్ణమూర్తి నాశ్రయించుచున్నాననుట- .. ... -- ... ...

శ్లో॥ అఞ్చితపిఞ్ఛాచూడంసంచిత సౌజన్యవల్లవీవలయమ్ । అధరమణినిహితవేణుంబాలగోపాలమనిశమవలమ్బే॥ ౭౮

టీక॥ అంచితపింఛాచూడం- అంచిత- ఒప్పుచున్న- పింఛా - నెమలిపురితో గూడిన ౼ చూడం- సిగగలవాఁడును- సంచితసౌజన్యవల్లవీవలయం - సంచిత- సంగ్రహింపఁబడిన - సౌజన్య-సుజనభావముగల - వల్లవీవలయం-గోపస్త్రీ సమూహముగలవాఁడును- అధరమణినిహితవేణుం - అధరమణి - మణివంటి యధరమందు- నిహిత- ఉంచఁబడిన- వేణుం - పిల్లనగ్రోవిగలవాఁడును - గోపాలం - గోపరిపాలకుఁడైన - బాలం- బాలకృష్ణమూర్తిని - అవలంబే-ఆశ్రయించుచున్నాను. ... ...

మ॥ విలసత్పింఛవతంసుఁడై చిగురుమోవిన్వేణువుంచేర్చికం। దళితాలాపసుధాపరంపరలచేతంజేతనాచేతన। మ్ములకున్నిశ్చలతాచలత్వములపెంపుల్గూర్చునగ్గోపికా। లలితాంగీసుజనత్వవంచకునిగొల్వంగాంతు గోపాలకున్॥

తా॥ సిగయందలంకరింపఁబడిననెమలిపురిమెఱయ నధరమణియందుంచిన వేణువుమెలుంగ గోపస్త్రీసుజనభావంబు గ్రహించుచు గోపరిపాలకుండై వెలయుబాలకృష్ణునాశ్రయించుచున్నాననుట- ... ...

శ్లో॥ ప్రహ్లాదభాగధేయంనిగమమహాగుహాంతరాధేయమ్ । నరహరిపదాభిధేయంవిబుధవిధేయంమమానుసంధేయమ్॥ ౭౯

టీక॥ ప్రహ్లాదభాగధేయం. ప్రహ్లాద. ప్రహ్లాదునియొక్క - భాగధేయం. భాగ్యభూతమయినయదియు. నిగమమహాగుహాంతరాధేయం. నిగమ. వేదములనియెడి - మహాగుహా. గొప్పగుహయొక్క - అంతః. లోపలను. ఆధేయం. ప్రతిపాదింపఁదగినయదియు. నరహరిపదాభిధేయం - నరహరి. నృసింహుఁడనియెడి - పద. అభిధానమునకు. అభిధేయం. చెప్పఁదగినదియు - విబుధవిధేయం. విబుధ. దేవతులకు. విధేయం. స్వాధీనమైనయదియు. మమ - నాకు. అనుసంధేయం. అనుసంధానముచేయదగినదియునగు. వస్తు. వస్తువును. విచారయామి. భావించుచున్నాను. ఈశ్లోకము ప్రసిద్ధమని వ్యాఖ్యాతచేనుదువంబడియెనని తెలియునది. ... ... ❖

మ॥ యమిసంభావితరూపధేయమును బ్రహ్లాదోల్లసద్భాగధే। యమునామ్నాయమహాగుహాంతరనిశాంతాధేయముం బ్రోల్లస। త్సుమనశ్శ్రేణివిధేయమున్నరమృగాస్తోకాభిధానాభిధే। యముఁగొల్తుంగమలామనఃకమల నిత్యాధేయముంగా వేడుకన్॥ ౭౯

తా॥ ప్రహ్లాదునకిభాగ్యభూతంబై నిగమగుహయందుఁ బ్రతిపాదింపఁదగినదియైనరసింహుఁడనియెడుశబ్దంబునకభిధేయంబై దైవతంబులకువిధేయంబై నాచేననుసంధింపఁబడినదియైవెలయువస్తువుం దలంచెదననుట.

శ్లో॥ సంసారేకింసారంకంసారేశ్చరణకమలపరిభజనమ్। జ్యోతిఃకిమంధకారే యదంధకారేరనుస్మరణమ్॥ ౮

టీక॥ సంసారే. సంసారమందు. సారం. ఉత్కృష్టము - కిం. ఏమి. అంధకారే. అజ్ఞానమునందు. జ్యోతిః. తేజము. కిం. ఏది. ఇదిప్రశ్నము. ఇకనుత్తరము. కంసారేః - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - చరణకమలపరిభజనం. చరణకమల. పాదపంకజములయొక్క - పరిభజనం. ధ్యానమును. అంధకారేః. శివునియొక్క - అనుస్మరణం. స్మరణమును. యత్. ఎద్దియో. తత్. అది. పరం. శ్రేష్ఠమని

ఉ॥ సారముకంసవైరిపదసారసచారుతరార్చనంబు సం। సారమునందుధరసన్నుతిగాఢతమాంధకారని। స్సారమువీనికిందగిన సద్గురుసేవయు స్మరణంబుగా। కారయనింతకంటెనుశుభావహమైనవి శేషమున్నదే॥ ౮

తా॥ సంసారంబునందు శ్రేష్ఠంబెద్దియనం గంసాంతకుండగు శ్రీకృష్ణుని పాదకమలధ్యానంబు - ఇదితక్కనొండెద్దియులేదు - అజ్ఞానాంధకారాతియగు శివునికంటెసంస్మరణంబు. ఇదితక్కనొండుపాయంబులేదనుట.

శ్లో॥ కలశనవనీతచోరే కమలాదృక్కుముదచంద్రికాపూరే। విహరతునంద కుమారే చేతో మమగోపసుందరీజారే॥ ౮౧

టీక॥ కలశనవనీతచోరే. కలశ- కుండలయందలి. నవనీత - వెన్నను- చోరే- దొంగిలించుచున్నవాఁడును - కమలాదృక్కుముదచంద్రికాపూరే - కమలా- రుక్మిణీదేవియొక్క - దృక్కుముద - కన్నులనుగలువలకు - చంద్రికాపూరే- చంద్రికా - ప్రవాహమైనవాఁడును - గోపసుందరీజారే- గోపికావిటుఁడయిన- నందకుమారే- శ్రీకృష్ణమూర్తియందు- మమ- నాయొక్క - చేతః- చిత్తము- విహరతు- విహరించుగాత- ... ...

ఉ॥ శ్రీరమణీమణీవికచదృక్కుముదస్మితసాంద్రచంద్రికా। సారుప్రజాంగనానివహజారుజగజ్జనతామనోహరా। కారువిశుద్ధమానిహృదగారుఁబయోనవనీతచోరునా। భీరకుమారునాహృదయపీఠికయందువసింపఁజేసెదన్॥ ౮౧

తా॥ కలశంబులందలి నవనీతంబుల నపహరించుచురుక్మిణీదేవికన్నులనియెడికలువలకుఁజిఱునగవనియెడివెన్నెలయొక్క ప్రవాహమునుగలుగఁజేయుచు గోపికావిటుండై వెలయునందకుమారునందునాచిత్తంబుసంచరించుగాకయనుట.

శ్లో॥ కస్త్వంబాలబలానుజఃకిమిహతేమన్మందిరాశంకయా యుక్తంతన్నవనీతపాత్రవివరే హస్తంకిమర్థంన్యసేః। మాతఃకంచనవత్సకంమృగయితుంమాగావిషాదంక్షణా దిత్యేవంవరవల్లవీప్రతివచఃకృష్ణస్యపుష్ణాతునః॥ ౮౨

అవతరణిక. కవియీశ్లోకంబున వెన్ననపహరించుశ్రీకృష్ణునియొక్కయునొకగోపికయొక్కయును ప్రత్యుక్తిమాలికం జెప్పుచున్నాఁడు॥

టీక॥ హేబాల- ఓయిబాలుఁడా- త్వం- నీవు- కః - ఎవ్వఁడు- (ఇది గోపికవచనము) బలానుజః - బల- బలరామునియొక్క - అనుజః - తమ్ముఁడను(ఇది కృష్ణవచనము) తే- నీకు- ఇహ- ఈ-నాయింటను- కిం-ఏమిప్రయోజనము (ఇది గోపికవచనము) మన్మందిరాశంకయా- మత్- నాయొక్క - మందిర- ఇల్లనియెడి - శంకయా - సందేహముచేతను (ఇదికృష్ణవచనము)తత్- అది- యుక్తం- యుక్తము- నవనీతపాత్రవివరే- నవనీతపాత్రవిశేషమందు - కిమర్థం - ఏమినిమిత్తము- హస్తం- కరమును- న్యసేః- ఉంచినవాఁడవైతివి - (ఇదిగోపికవచనము) హేమాతః- ఓతల్లీ - కంచన- ఒకటియైన- వత్సకం దూడను - మృగయితుం- వెదకుటకొఱకు- క్షణాత్- క్షణకాలమాత్రము-విషాదం- ఖేదమును- మాగాః- పొందకుము- ఇత్యేవం - అని ఈప్రకారము - కృష్ణస్య - కృష్ణునియొ

క్క - వరవల్లవీప్రతివచః- వర- శ్రేష్ఠమయిన- వల్లవీ - గోపిక యొక్క - ప్రతివచః- ప్రత్యుత్తరము- సః- మమ్ము- పుష్ణాతు- రక్షించుగావుత- ◈

ఈశ్లోకార్థ(ం)బుగోపాలకృష్ణైకాదశాక్షరీమంత్రధ్యానమనిసనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పంబడియె.................. ◈

శ్లో॥ హరంతంనవనీతాదీన్ చౌర్యేణ వ్రజయోషితామ్ । సగోబాలైర్వృతంకృష్ణంధ్యాయేన్మన్త్రంజపేదిదమ్॥ ... ... ◈

ఉ॥ చిన్నికుమారయెవ్వఁడవు సీగికిఁదమ్ముఁడనేలయిందురా। మన్నిలయంబటంచునిదిమంచిదె కేలటుసాచెదేటికిఁ। వెన్నపనంటిలోనజననీయొక దూడనుజూడవచ్చితిన్ । విన్నదనంబుమానుమనిప్రేతకుబల్కుము రాధిఁగోల్చెదన్॥ ◈

తా॥ ఓకృష్ణానీవెవ్వండవనిన - నేబలరామునితమ్ముఁడననవిక్కడనేమిపనియనినాయిల్లనుబుద్ధిచే వచ్చితిననియెనిది యుక్తంబకాని వెన్నపనంటిలోఁగేలుంచెదవేమనినదూడనువెదకుచున్నానునీవువతిమేమియునెంచకుమీయనియివ్విధంబునగోపికతోఁడంబలుకుశ్రీకృష్ణునివచనంబునన్నుం బ్రోచుగాతయనుట.

శ్లో॥ గోపాలాజిరకర్దమేవిహరసేవిప్రాధ్వరేలజ్జసేబ్రూషేగోకులహుంకృతైస్స్తుతిశతైర్మౌనంవిధత్సేవిదామ్ । దాస్యంగోకులపుంశ్చలీషుకురుషే స్వామ్యంనదాన్తాత్మసుజ్ఞాతంకృష్ణతవాంఘ్రిపంకజయుగప్రేమ్ణాచలం మఞ్జులమ్॥

టీక॥ హేకృష్ణ- ఓయికృష్ణుడా - గోపాలాజిరకర్దమే - గోపాల- గోపాలకులయొక్క - అజిర - ఇంటిముంగిళ్లయందలి - కర్దమే - పంకమందు - విహరసే- విహరింతువు- విప్రాధ్వరే- బ్రాహ్మణయజ్ఞమునందు - లజ్జసే - సిగ్గునొందుదువు- గోకులహుంకృతైః- గోకుల - పశుసమూహములయొక్క - హుంకృతైః - హుంకారధ్వనులతోఁటి- బ్రూషె- పలుకుచున్నావు- విదాం - జ్ఞానులకు - స్తుతిశతైః - అనేకస్తోత్రములచేత- మౌనం- మూకతను - విధత్సే- చేయుచున్నావు- గోకులపుంశ్చలీషు- గోకుల-నందవ్రజమునందలి - పుంశ్చలీషు స్వైరిణులవిషయమై- దాస్యం- దాసభావమును- కురుషే- చేయుదువు-దాన్తాత్మసు - దాంత - విషయములవలననివృత్తమయిన -ఆత్మసు- మనస్సుగలవారలవిషయమయి- స్వామ్యం- స్వామిత్వమును- నకురుషె - చేయవు- అతః-ఈహేతువువలన- మంజులం - సుందరమైన- తవ- నీయొక్క - అంఘ్రిపంకజయుగం - పాదకమలద్వంద్వము-ప్రేమ్ణా-ప్రేమచేత - మయా- నాచేత - అచలంస్థిరముగా- జ్ఞాతం - తెలియఁబడియెను. ... ...

మ॥ క్రతుభూమింజొరఁబోవుగోపగృహపంకంబన్న మెట్టేవుగో । తతిహుంకారమువిన్నబల్కేదవువిద్వద్గోష్ఠికింబల్కవా।సతిగావింతువుగోపజారలకుదాస్యశ్రేణిగైకోవుయో।గ్యతయేహేతువుప్రేమకారణముగాదాదేవనీచర్యకుఁ॥

తా॥ ఓకృష్ణా గోపాల గృహంబుల ముంగిళ్లబురదయందు బారలుదువు బ్రాహ్మణయజ్ఞంబులకుంబోవసిగ్గుపడియెదవుఆలగుంపుల హుంకారంబులకు మారుపల్కెదువిజ్ఞానులతోడంబలుకకుండుదువుగోప కాంతలకు దాస్యంబుసేయుదువుఆత్మవిదులకుప్రభుత్వంబునైనచేయనోపవిట్టినీచరితంబుసూడనెద్దియు గారణంబులేదుప్రేమయొక్కటియకారణంబనుట. ✦

శ్లో॥ నమస్తస్మైయశోదాయాదాయాదాయాస్తుతేజసే। యద్ధిరాధాముఖామ్భోజంభోజంభోజంవ్యవర్ధత॥ ౮౪

టీక॥ యత్ - ఏతేజము - రాధాముఖాంభోజం - రాధా - రాధయొక్క - ముఖాంభోజం - ముఖకమలమును - భోజంభోజం - భుజించిభుజించి - వ్యవర్ధత - వృద్ధినొందెనో - తస్మై - ఆప్రసిద్ధమయినట్టిన్ని - యశోదాయాః - యశోదయొక్క - దాయాదాయ - పుత్రుడైన - తేజసే - తేజముకొఱకు - నమః - నమస్కారము - అస్తు - అగుగాత - ... ... ✦

ఉ॥ ఏమహితప్రకాశముదయించినపిన్నటనాఁటనుండిరా। ధామధురాధరాంచిత సుధారసధారలఁ గ్రోలుచుఁ యశో। దామహనీయ దాయసము దాయముఁగాంచిప్రవృద్ధమానమౌ। నామహిమచ్ఛఁగాక హరహంబునశేషసుఖాయురున్నతుల్॥ ౮౪

తా॥ రాధాముఖకమలంబాఘ్రాణించుచుప్రవృద్ధంబైనయట్టియశోదాసుతరూపంబగుతేజంబుకొఱకునమస్కరించెదననుట. ✦

శ్లో॥ అవతారాస్సన్త్వన్యేసరసిజనయనస్యసర్వతోభద్రాః। కృష్ణాదన్యః కోవాప్రభవతిగోగోపగోపికాముక్త్యై॥ ౮౫

టీక॥ సరసిజనయనస్య - పుండరీకాక్షునియొక్క - సర్వతోభద్రాః - ఎల్లెడలశుభంబుగలుగ - అన్యే - కొన్నియైన - అవతారాః - అవతారములు - సన్తు - ఉండుగాత - కృష్ణాత్ - శ్రీకృష్ణావతారమునకన్నను - అన్యః - ఇతరమయినకోవా - ఏయవతారము - గోగోపగోపికాముక్త్యై - గో - గోవులయు - గోప - గోపాలకులయు - గోపికా - గోపికలయు - ముక్త్యై - ముక్తికొఱకు - ప్రభవతి -

సమర్థమగుచున్నది. ... ... ❖

మ॥ అవతారంబులు లేనిశాంకతిక కళ్యాణంబులిద్ధాత్రిలో। నవిపెక్కుల్గలవెంచగోనికరగోపాలిక గోపాంగనా। నివహ శ్రేయమొసంగజాలెనే కృపానిర్నిద్రుడై నట్టిశా। రివలె న్వేఱొకమూర్తిగావునc దదంఘ్రుoగోల్తు నెల్లప్పుడుక్॥

తా॥ తెల్లతామర రేకులుంబోలుకన్నులుగల శ్రీయఃపతి యవతారంబులెల్లెడలననేక శుభాకరంబులై యనేకంబులుండనిమ్ము గోగోపాలక గోపికా సమూహంబులముక్తికనుచుటకు శ్రీకృష్ణావతారంబుదక్కనొండొద్దియుసమర్థంబులుగావనుటపశువులు మొదలగువానికి మోక్షంబిచ్చుటకుం గృష్ణావతారంబకారణంబయ్యెననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ మధ్యేగోకులమణ్డలంప్రతిదిశంచామ్బారవోజ్జృంభితే ప్రాతర్దోహమహోత్సవేనవఘనశ్యామంరణన్నూపురం। ఫాలేబాలవిభూషణం కటిరణత్సత్కిఙ్కిణీమేఖలం కంఠేవ్యాఘ్రనఖంచశైశవకళాకళ్యాణకార్త్స్న్యంభజే॥

టీక॥ ప్రాతర్దోహమహోత్సవే. ప్రాతర్దోహ - రేపకడబిదుకుటయనియెడి - మహోత్సవే. ఉత్సవమునందు. ప్రతిదిశం - ప్రతిదిశయందును - అంభారవోజ్జృంభితే. అంభారవ. అంభాయనియెడిధ్వనులచేత - ఉజ్జృంభితే. మిక్కిలియుప్రకాశించుచున్న - మధ్యేగోకులమండలం - గోసమూహమధ్యప్రదేశమందు. నవఘనశ్యామం - నవ. నూతనమయిన - ఘన - మేఘమువలె. శ్యామం - నల్లనయినయట్టిన్ని - రణన్నూపురం - రణత్. మ్రోయుచున్న - నూపురం - కాలియందియలుగలయట్టిన్ని. ఫాలే - నొసటియందు - బాలవిభూషణం - రావిరేకగలయట్టిన్ని. కంఠే - గళమునందు. వ్యాఘ్రనఖం - పులిగోరుగలయట్టిన్ని - కటిరణత్సత్కింకిణీ మేఖలం - కటి - పిఱుదులయందు - రణత్. మ్రోయుచున్న. సత్. శ్రేష్ఠమయిన - కింకిణీ - చిఱుగంటలుగల. మేఖలం. మొలనూలుగల - శైశవకళాకళ్యాణకార్త్స్న్యం. శైశవ - శిశుసంబంధమయిన - కళా. కళలయొక్క - కళ్యాణ - శుభములయొక్క - కార్త్స్న్యం. సర్వమును. భజే. సేవించుచున్నాను. అహం - నేను. ... ... ❖

ఈశ్లోకార్థము గోపాలకృష్ణసర్వసమ్పత్కరదష్టాక్షరీ మంత్రధ్యానమనిసనత్కుమారసంహితయందుc జెప్పంబడియున్నది ....❖

శ్లో॥ పఞ్చవహాయనమీశానంధావమానం వ్రజాఙ్గణే। కిఙ్కిణీనూపురప్రాకార భూషోజ్జ్వలంస్మరేత్॥ ... ... ❖

మ॥ మొలనూలం దెలుంగ జెలువొప్పయ జీమూతాకృతిం జేరిమంచి దలసంభా రవమెల్లెడం జెలగ బ్రాతర్గోహమీక్షింపజా। రులలాటంబున రావిరేకపులిగోరుం గంఠవీథిక్ దటి। త్తులగా ముద్దులుగుల్కు బాలకుని గాంచుక్ జీవన ప్రౌఢికిక్॥

తా॥ రేపకడం బాలుపిదుకునప్పుడం భారవంబు చెల్లకం జెలంగ వెలయునాలగుంపుల చేనొప్పెడు వ్రేపల్లెయందు గవ్వమొగులు చెన్నడంచు నెన్నెనుదనరంబులిగోరు పతకంబును జిఱుగంటల మొలనూలు గాళ్లనందియలు రావిరేకయు ను మెఱయ నెల్లవారున చ్చెరువునొందగలయం గ్రుమ్మరుచున్న కృష్ణుని చిన్ననాటి చెయ్వులందలం చి భజియించెదననుట. ....

శ్లో॥ సజలజలదనీలం దర్శితోదారలీలం కరతలధృతశైలం వేణునాదైరసాలం। వ్రజజనకులపాలం కామినీకేళిలోలం కలితలలితమాలం నౌమి గోపాలబాలమ్॥

టీక॥ సజలజలదనీలం॥ సజల. ఉదకముతోఁగూడిన. జలద. మేఘమువలె. నీలం - నల్లనయినవాఁడును. దర్శితోదారలీలం. దర్శిత - చూపబడిన. ఉదార. అధికములయిన - లీలం - పూతనావధాదివిలాసములుగలవాఁడును. కరతలధృతశైలం - కరతల - హస్తప్రదేశముచేత. ధృత - ధరియింపఁబడిన - శైలం - గోవర్ధనపర్వతముగలవాఁడును. వేణునాదైః - వేణునాదములచేత - రసాలం - రసవంతుఁడయినవాఁడును. వ్రజజనకులపాలం - వ్రజ. మందవ్రజముందలి. జనకుల - జనసమూహముయొక్క - పాలం. పరిపాలకుఁడయినవాఁడును - కామినీకేళిలోలం - కామినీ - కామపరవశులయిన స్త్రీలయొక్క - కేళి - క్రీడలయందు. లోలం. ఆసతోఁగూడికొనినవాఁడును. కలితలలితమాలం - కలిత - కూర్చుకొనినయది యు. లలిత. కోమలము లైనదియు నైన. మాలం. వనమాలికగలవాఁడును. గోపాలబాలం. గోపాలకృష్ణుని - నౌమి. నుతించుచున్నాను.

మ॥ మురళీనాదవిశాలు నీలమణిజీమూతాతసీనీలుసా। రసుహాసేక్షణశీలిలోలుహస్తజలజాగ్రన్యస్తశైలుం సదా। దరనీలుక్ ప్రజలోకపాలుఁ గరుణోదారైకలీలుక్ భుజాం। తరరాజద్వనమాలుఁ గొల్చెదవయుద్వద్గోపబాలున్మదిక్॥ ౮౬

తా॥ ఉదకంబుతోఁగూడిన మేఘంబుబోలె నల్లనగుచుఁ జూపంబడిన గంభీరంబులగు పూతనాహరణాది క్రీడలుగలిగి కేలం గీలించిన గోవర్ధనాచలంబు గలిగి వేణునాదంబున నైనయాహ్లాదంబుతోడం గూడి మందవ్రజంబునందున్నవారలం బ్రోచుచు కామవతులైనయువతులకోరికలందీర్చుచు నైపుణికియును పేరం దేజరిల్లు వనమాలికయురంబునఁ గరంబు మెఱయు వెలుంగు గోపాలదేవుని స్తుతియించుచున్నాననుట. ... ...

శ్లో॥ స్మితలలితకపోలం స్నిగ్ధసంగీతలోలం లలిత చికురజాలం చౌర్యచాతుర్యలీలమ్। శతముఖరిపుకాలం శాతకుమ్భాభచేలం కువలయ దళనీలం నౌమి గోపాలబాలమ్॥ ౮౮

టీక॥ స్మితలలితకపోలం - స్మిత - చిఱునగవనియెడి హేతువుచేత - లలిత- సుందరమయిన - కపోలం- చెక్కిళ్లుగలవాఁడును - స్నిగ్ధసంగీతలోలం - స్నిగ్ధ పరిశుద్ధహృదయులైన నారదాదులయొక్క - సంగీత- గానమందు - లోలం.ఆసక్తి జేయుచున్నవాఁడును- లలితచికురజాలం- లలిత- సుందరములయిన- చికుర- ముంగురులయొక్క - జాలం - సమూహము గలవాఁడును - చౌర్యచాతుర్యలీలం - చౌర్య- చోరకర్మమందు- చాతుర్య- చాతుర్యముతోఁగూడిన- లీలం.క్రియగలవాఁడును- శతముఖరిపుకాలం- శతముఖ- ఇంద్రునికి- రిపు- శత్రువులయిన రక్కసులకు - కాలం-యముఁడైనవాఁడును-శాతకుంభాభచేలం- శాతకుంభ బంగారుయొక్క -అభ-కాంతివంటికాంతిగల- చేలం-వస్త్రముగలవాఁడును కువలయదళనీలం. కువలయదళ- నల్లకలువరేకులవలె - నీలం- నల్లనైన- గోపాలబాలం - గోపాలకృష్ణుని- నౌమి నుతించుచున్నాను ... ...

మ॥ సరసస్మేరకపోలుఁగోమలమురళీసంగీత లోలుఁ శుభా। కరచామీకర చేలునీలమణిరంగత్కుంతలశ్రీవిశా। లురమాపాలునితాంతచౌర్యగుణశీలున్ దానవప్రాణహృ। త్కరవాలుంగపిలాదళోత్పల యోద్యన్నీలుగోపాలునిన్॥

తా॥ చిఱునగవుచే సుందరంబులగు చెక్కిళ్లుగలిగి నారదాదుల సంగీతం నందాసక్తుండై లలితంబులగు ముంగురులచేఁ జెజరిల్లుచు దొంగతనంబునం చాతుర్యంబు గలిగి యెల్ల రక్కసులకు నంతకుండై బంగరు చేలంబుచే నలంతుండై కువలయదళంబుంబోని నెమ్మేనిచాయచే వెలయుగోపాలకృష్ణుని నుతించుచున్నాననుట. ... ...

శ్లో॥ మురళినినదలోలం ముగ్ధమాయూరచూళం దళితదనుజజాలం ధన్యసౌజన్యలీలం। పరహితనవహేలం పద్మసద్మానుకూలం నవజలధరనీలం నౌమి గోపాలబాలమ్॥ ... ...

టీక॥ మురళినినదలోలం - మురళినినద- వేణునాదమందు - లోలం - చేయుచున్నవాఁడును - ముగ్ధమాయూరచూళం - ముగ్ధ - సుందరమైన - మయూరచూళం - నెమలిపురిగలవాఁడును- దళితదనుజజాలం- దళిత- భేదించిన - దనుజ- రక్కసులయొక్క - జాలం - సమూహముగలవాఁడును - సౌజన్యలీలం- ధన్య- కృతార్థులవిషయమయి- సౌజన్య - సుజనత్వముల

డిన- లీలం- విలాసములుగలవాఁడును- పరహితనవహేలం- పర- అన్యులకు- హిత- హితకరములయినవియు - నవ- నూతనములయినవియునగు - హేలం- విలాసములుగలవాఁడును- (మఱియొకపక్షమున) పర- శత్రువులకు- హిత-హితకరములకు - నవ- నూతనములైన- హేలం - వధాదివిలాసములుగలవాఁడును- (అనఁగా శ్రీకృష్ణునిచేఁ జేయంబడు వధాదికృత్యములైనను ముక్తిసంపాదకములగుననిభావము) పద్మపద్మానుకూలం-పద్మపద్మ- బ్రహ్మకు-అనుకూలం- అనుకూలుఁడైనవాఁడును- పక్షాంతరమున) పద్మపద్మా- లక్ష్మీదేవికి - అనుకూలం- అనుకూలనాయకుఁడైనవాఁడును- నవజలధరనీలం- నవజలధర- క్రొత్తమొగులువలెన్- నీలం - నల్లనైనవాఁడునైన - గోపాలబాలం - గోపాలకృష్ణుని- నౌమి- స్తుతియించుచున్నాను- ... ... ❁

చ॥ మురళినినాదలోలునతిముగ్ధశిఖావళపింఛచూళునిం। బరహితశీలురాత్రి
చరపాళిపథాలుగృతార్థలోలుఁబం। కరుహగృహానుపాలుబ్రజకంజముఖీహి
తహేలునవ్యపు। ష్కరధరనీలుఁగొల్తుశుభకాంచనచేలునిగోపబాలునిన్॥

తా॥ వేణునాదంబునందాసక్తుండై సిగయందు నెమలిపురియలంకరించియెల్లరక్కసులంజక్కడంచుచు ధన్యులయొక్క సౌజన్యంబు నెలుపుచు శత్రులకు వధాదికృత్యంబులచే మోక్షంబొసంగఁజాలుసిరికనుకూలుండై నీలమేఘునిభశరీరుండై వెలయుగోపాలబాలుని నుతియించుచున్నానని- ... ... ❁

శ్లో॥ సరసగుణనికాయం సచ్చిదానందకాయం శమితసకలమాయం సత్య
లక్ష్మీసహాయమ్। శమదమసముదాయం శాంతసర్వాంతరాయం సుహృదయ
జనదాయం నౌమి గోపాలరాయమ్॥ ... ... -- ౯౦

టీక॥ సరసగుణనికాయం- సరస- సంయుక్తములయిన- గుణ- సౌందర్యాదిగుణములయొక్క - నికాయం- సమూహముగలవాఁడును - సచ్చిదానందకాయం- సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడయినవాఁడును- శమితసకలమాయం- శమిత- శాంతిఁబొందింపఁబడిన- సకల- సమస్తమయిన - మాయం- మాయలుగలవాఁడును- సత్యలక్ష్మీసహాయం- సత్యలక్ష్మీ- సత్యభామారూపమైనలక్ష్మికి- సహాయం- సహాయుఁడైనవాఁడును- శమదమసముదాయం - శమ- బహిరింద్రియనివృత్తియొక్కయును- దమ- అంతరింద్రియనివృత్తియొక్కయును- సముదాయం- స్వరూపుఁడయినవాఁడును- శాంతసర్వాంతరాయం- శాంత-నష్టములయిన - సర్వ- సమస్తములయిన- అంతరాయం- విఘ్నములుగలవాఁడును- సుహృదయజనదాయం- సుహృదయ - నిర్మలాంతరంగులయిన- జన- జ

నములకు. దాయం. భాగమయినవాఁడునైన గోపాల దాయదం. గోపాల. గోపాలకులకు. దాయం. ధనమైనకృష్ణుని - నౌమి. నుతియించుచున్నాను. ❖

చ॥ సరసగుణోదయు శమితసర్వనిశాచర మాయునిఁ సుహృ। త్స్మరవరదాయునిత్యసుఖసంతత సుఖోజ్జ్వలకాయు సత్యకా। హరిణదృగిందిరారుచిరసహాయుని శాంత మునీశ్వరాయుఁజి। త్వపదమ శాంతముఖ్య సముదాయునిఁ గొల్చెదగోపబాలునిన్॥ ౯౦

తా॥ సౌందర్యాదిగుణంబులకు రాశియైనసత్యాజ్ఞానాసందశరీరుండయి యెల్లరక్కసులమాయలనడంచువాఁడును సత్యభామాసమేతుండయి శమదమాదిగుణసముదాయులైన శేషమునిశ్రేష్ఠులకు నిర్మలాంతరంగులగు వారలకేర్పడినదాయంబుబోలె వెలుంగు గోపాలబాలుని నుతియించుచున్నాను. ❖

శ్లో॥ లక్ష్మీకళత్రంలలితాబ్జనేత్రం- పూర్ణేందువక్త్రంపురుహూతమిత్రమ్। కారుణ్యపాత్రంకమనీయగాత్రంవందేపవిత్రంవసుదేవపుత్రం॥ ౯౧

టీక॥ లక్ష్మీకళత్రం - లక్ష్మీ- రుక్మిణి - కళత్రం - భార్యగాఁగలిగిన వాఁడును. లలితాబ్జనేత్రం - లలిత- సుందరములయిన- అబ్జ - కమలముఖంటి - నేత్రం. నేత్రములుగలవాఁడును. పూర్ణేందువక్త్రం. పూర్ణేందు - రాకాచంద్రునివంటి - వక్త్రం. ముఖముగలవాఁడును. పురుహూతమిత్రం - పురుహూతః. ఇంద్రునియొక్క - మిత్రం - మిత్రుఁడయినవాఁడును - కారుణ్యపాత్రం - కారుణ్య- దయకు. పాత్రం - ఆధారుఁడయినవాఁడును - కమనీయగాత్రం - కమనీయ- కోరఁదగిన- గాత్రం - శరీరముగలవాఁడును - పవిత్రం - శుచిస్వరూపుఁడయినవాఁడునైన - వసుదేవపుత్రం - వసుదేవ - వసుదేవునియొక్క - పుత్రం- కుమారుఁడయినశ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి - వందే- నమస్కరించుచున్నాను. ❖

ఉ॥ శ్రీరమణీకళత్రుసరసీరుహపత్రవిశాలనేత్రుబృం। దారకనాథమిత్రుగరుణాగుణపాత్రుఁబవిత్రుఁబూర్ణిమా। నీరజవైరివక్త్రుఁగమనీయవయఃపటుగాత్రుసౌరగభృ। ద్ధీవనితాభినేత్రువసుదేవునిపుత్రుమదిందలంచెదన్॥ ౯౧

తా॥ రుక్మిణీదేవిని భార్యగాఁగలిగి తెల్లదామరరేకులంబోలినకన్నులచేదేజరిల్లుచుఁబూర్ణిమాచంద్రునింబురడించునెమ్మొగంబుగలిగి దేవేంద్రునికిమిత్రుండై దయాసముద్రుండయి యెల్లవారికిఁ జేతం గోరందగిననెమ్మేనుగలిగి పవిత్రుండయి వెలయుగోపాలకృష్ణునింగూర్చి నేనునమస్కరించుచున్నాను. ❖

శ్లో॥ మధమయమదమయదురగంయయమునావతీర్యనీర్యశాలీయః। మమరతి

మమరతిరస్కృతిశమనపరస్స క్రియాత్ శ్రీకృష్ణమ్॥ ... ౯౨

టీక॥ యః- ఏకృష్ణుండు - వీర్యశాలీ - వీర్యపరాక్రమముచేత - శాలీ- ఒప్పుచున్న- వాడగుచు- యమునాం- యమునానదిని- అవతీర్య - దిగి - మదమయం- మద- ప్రచురమైన- ఉరగం- కాళీయోరగమును- అదమయత్ - మదిగించెనో- అమరతిరస్కృతిశమనపరః - అమర - దేవతలయొక్క - తిరస్కృతి- తిరస్కారముయొక్క - శమన- శాంతిచేయుటయందు- పరః- ఆసక్తుండైన- సః- ఆ- శ్రీకృష్ణమూర్తిః- మమ -నాకు- రతిం- సుఖమును- క్రియాతు- చేయుగావుత-

శా॥ కాళిందీజలముబ్బిగట్లుకెదురెక్కంజొచ్చిపకాలింపాల। జ్వాలాలీఢకరాళకాళియఫణాజాలంబునన్నృత్తక్రియం। గాలంగేలనడంచినిర్జరతిరస్కారంబు వాదించుగో। పాలస్వామికటాక్షవీక్షణము మాపాలందిరంబయ్యెడిన్॥ ౯౨

తా॥ ఏశ్రీకృష్ణమూర్తి పరాక్రమవంతుండై యమునానదిలోనం జొచ్చి మదంబుచే విజృంభిగు కాళీయోరగంబు మదంబడంచెనో యెల్లదేవతల తిరస్కారంబులం బోవమీటినయా శ్రీకృష్ణమూర్తి నాకు శుభంబుం గలుగంజేయుంగాత యనుట. ◆

శ్లో॥ మౌళౌ మాయూరబర్హం మృగమదతిలకం చారులాలాటపట్టే కర్ణద్వన్ద్వే చ తాళీదళమతిమృదులం మౌక్తికం నాసికాయామ్। హారో మందారమాలా పరిమళభరితః కౌస్తుభస్యోపకణ్ఠే పాణౌ వేణుశ్చ యస్య వ్రజయువతియుతః పాతు పీతామ్బరో నః॥ ౯౩

టీక॥ యస్య- ఎవ్వనికి - మౌళౌ- శిరంబున- మాయూరబర్హం- నెమలిపురియున్నదో- లాలాటపట్టే- లాలాటే- లలాటసంబంధమైన - పట్టే - ప్రదేశంబునందు- చారు- సుందరమైన- మృగమదతిలకం- కస్తూరిబొట్టున్నదో- కర్ణద్వంద్వే- కర్ణ - చెవులయొక్క - ద్వంద్వే- రెంటియందు- అతిమృదులం - మిక్కిలి మృదువైన- తాళీదళంచ - తాళపత్రంబున్నదో - నాసికాయాం - ముక్కునందు- మౌక్తికం - ముత్యంబున్నదో- కౌస్తుభస్య- కౌస్తుభమణియొక్క- ఉపకంఠే- సమీపమందు - మందారమాలాపరిమళభరితః - మందారమాలా- మందారపువ్వులదండయొక్క - పరిమళ- వాసనచేత- భరితః- సంపూర్ణమైన- హారః - హారంబును- పాణౌ- చేతియందు - వేణుశ్చ - పిల్లనగ్రోవియునున్నదో- సః- అట్టి- వ్రజయువతియుతః- వ్రజయువతి- గోపస్త్రీలతోడ - యుతః- కూడుకొనియున్న- పీతాంబరః- పీతాంబరధరుండైన శ్రీకృష్ణుడు- నః - మమ్ము- పాతు- రక్షించుగాక- ... . ◆

మ॥ నుదుటంగస్తురిబొట్టు నాసికతుదన్ముత్యంబు కర్ణద్వయిన్। మృదుతాళీదళ

యుగ్మముఁ గమ్మురళిపాణిఁ గమ్మోవిబింబంబు పే। రెదపైఁగౌస్తుభహారకల్పసుమనో
హేమాంబరాడంబరం। బొదవన్గోపికలెల్లఁగొల్వహరిడాయుంగామమ్ము నెల్లప్పుడు

తా॥ సిగయందు నెమలిపురియు ఫాలంబునఁ గస్తూరిబొట్టును శ్రవణయుగ్మం
బున లేతయగు తాళిదళంబును ముక్కుకొనయందు ముత్తియంబును గౌస్తుభమణి
చెంగట మందారకుసుమవాసితస్వర్ణహారంబును గరంబునఁ బిల్లనగ్రోవియుఁ జె
న్నుగఁ జెన్నారఁ బీతాంబరధారియై గోపికాసమేతుండగు చిన్నికృష్ణుండు మ
మ్ముం గాపాడుఁగావుతయనుట. ... ... ◈

శ్లో॥ మురారిణా వారివిహారకాలే మృగేక్షణానాం ముషితాంశుకానాం।
కరద్వయం వా కచసంహతిర్వా ప్రమీలనం వా పరిధానమాసీత్॥ ౯౪

టీక॥ వారివిహారకాలే - జలక్రీడాసమయంబున - మురారిణా - కృష్ణునిచే
త - ముషితాంశుకానాం - ముషిత - అపహరింపఁబడిన - అంశుకానాం - వ
స్త్రములుగలయట్టి - మృగేక్షణానాం - స్త్రీలకు - కరద్వయంవా - కర - చేతు
లయొక్క - ద్వయంవా - రెండును - కచసంహతిర్వా - కచ - వెండ్రుకలయొ
క్క - సంహతిర్వా - సమూహంబును - నిమీలనంవా - కన్నులనుమూసుకొను
టయును - పరిధానం - వస్త్రంబుగా - ఆసీత్ - ఆయెను. ◈

ఉ॥ వారివిహారకాలమున వారిరుహాక్షుఁడు చీరలెత్తఁగా। వారిజపత్రపాళిక
చభారము కన్నులమోడ్పు చేతుల। న్వారిగమాటులై యొసఁగ వారిచరాక్షుల
కెల్లవారయి। న్వారికిమాటలేటికిన వారితమోహతమంబుఁ గ్రమ్మఁగన్॥ ౯౪

తా॥ జలక్రీడసలుపుచుండెడిగోపికలు తమ చీరెలను కృష్ణుండపహరింప
వారిలోఁ గొందరు చేతులతో నున్న కొందరు వెండ్రుకలతో నున్న గుహ్యములను
మూసికొనిరి కొందరు ముగ్ధలు తమ కన్నులను మూసుకొనఁగా తమగుహ్యంబు
లితరులకు దెలియవని యెంచుకొనిరనుట. ... ... ◈

శ్లో॥ యాసాంగోపాఙ్గనానాం లసదసితతరాలోలలీలాకటాక్షా। యస్యాం
సాచారుముక్తామణిరుచిరకరవ్యోమగఙ్గాప్రవాహే। మీనాయన్తేపియాసా
మతిరభసచలచ్చారునీలాలకాన్తా। భృఙ్గాయన్తే యదంఘ్రిద్వయసరసిరుహే
పాతుపీతాంబరోనః॥ ౯౫

టీక॥ యాసాంగోపాఙ్గనానాం - ఏగోపస్త్రీలయొక్క - లసదసితతరా
లోలలీలాకటాక్షాః - లసత్ - ప్రకాశించుచున్నట్టి - అసితతర - అత్యంతనీలమై
నట్టి - ఆలోల - చంచలించుచున్నట్టి - లీలా - విలాసముతో నైన - కటాక్షాః - క

దగంటిచూపులు - యన్నాసాచారుముక్తామణిరుచి నికరవ్యోమగంగా ప్రవాహే. యత్- ఎవ్వనియొక్క - నాసా. ముక్కుయొక్క - చారు- సుందరమైన- ముక్తామణి - ముత్యముయొక్క , రుచి. కాంతులయొక్క - నికర - సమూహముయ్యెడి- వ్యోమగంగా. ఆకాశగంగయొక్క - ప్రవాహే - ప్రవాహమందు. మీనాయంతే. మత్స్యములవలెనాచరించుచున్నవో. యాసాం. ఏగోపికలయొక్క - అతిరభసచలచ్చారునీలాలకాంతాః. అతిరభస- అతివేగముచేత - చలత్. చలించుచున్నట్టిన్ని- చారు-మనోహరంబయినట్టి- నీల- నీలవర్ణంబయిన- అలక - ముంగురులయొక్క - అంతాః. కొనలు. యదంఘ్రిద్వయసరసీరుహే. యత్- ఎవ్వనియొక్క - అంఘ్రి- పాదములయొక్క - ద్వయ- రెండును- సరసీరుహే. తామరపువ్వుయందు - భృంగాయంతే. తుమ్మెదలవలె నాచరించుచున్నవో- తాసాం- అట్టిగోపికలయొక్క - సంబంధమైనట్టి - సః- అటువంటి. పీతాంబరః - కృష్ణుఁడు - నః - మమ్ము- పాతు. రక్షించుఁగాక.*

మ॥ సరవిన్ మీనము లయ్యె నేవిభుని నాసామౌక్తికోద్యత్ప్రభా । మరగంగన్ వ్రజభామినీచటుల శంపాలోలదృక్పాళులే । వి పాదాంబురుహంబునందున కులై వ్యాపించెగోపాంగనా । తరళారాళవినీల కుంతళముల౦ధన్యుం డునన్ బ్రోవుతన్ ॥ ౯౫

తా॥ కృష్ణునిముక్కరముత్యపుకాంతిగంగాప్రవాహమున లెప్రసరించగా నావేడుకచూచుటవలన గోపికలచూపులందులోమత్స్యంబువలె కనఁబడుచున్న వి. అట్టిచూపులుగలగోపికలు - అంగా. మందహాసవిశేషంబోయనునట్టి ముత్యపుకాంతివెలుఁగుచుండుకృష్ణునిమొగము జూచి ప్రేమపరవశలైనగోపికలు మాఁకోరికలనెరవేర్చినమ్ము కావవలయునని వానిపాదారవిందంబులయందుముంగురులుప్రేలాడునట్లునమస్కారంబులనొనర్చెదరనుట.

శ్లో॥ యద్వేణుశ్రేణిరూపస్థితసుషిరముఖోద్గీర్ణనాదప్రభిన్నా ఏణాక్ష్యస్తత్క్షణేన త్రుటితనిజపతిప్రేమబన్ధా బభూవుః। అస్తవ్యస్తాలకాన్తస్ఖలదధరకుచద్వన్ద్వనాభిప్రదేశాః కామావేశప్రకల్ప్యప్రకటితపులకాః పాతు పీతామ్బరో నః ॥౯౬

టీక॥ యద్వేణుశ్రేణిరూపస్థితసుషిరముఖోద్గీర్ణనాదప్రభిన్నాః- యత్- యెవ్వనియొక్క - వేణు- పిల్లనగ్రోవియందు - శ్రేణిరూప - పఙ్క్తిరూపముగా- స్థిత- ఉన్నట్టి - సుషిర - రంధ్రములయొక్క - ముఖ- ముఖంబులచేత- ఉద్గీర్ణ- విడువఁబడిన- నాద - ధ్వనులచేత- ప్రభిన్నాః- భేదింపఁబడినట్టి - ఏణా

త్న్యః - స్త్రీలు. తత్ర తేన. అతనివలన. త్రుటితనిజపతిప్రేమబంధాః - త్రుటిత - తెంపఁబడిన - నిజ - తమయొక్క - పతి - మగండ్లయందుండెడి - ప్రేమ - ప్రీతివిశేషముయొక్క - బంధాః - బంధముగలిగినవారై - అస్తన్యస్తాలకాంతాః - అస్త - తిరస్కరింపఁబడిన - న్యస్త - పీడినట్టి - అలక - ముంగురులయొక్క - అంతాః - కొనలుగలవారుగానున్న - స్ఫురదధరకుచద్వంద్వనాభిప్రదేశాః - స్ఫురత్ - అదురుచున్న - అధర - మోవియును - కుచద్వంద్వ - స్తనద్వయంబును - నాభిప్రదేశాః - నాభిప్రదేశంబునుగలవారుగానున్న - కామావేశప్రకల్ప్య ప్రకటితపులకాః - కామావేశ - మన్మథావేశముచేత - ప్రకల్ప్య - దట్టముగా జేయబడినట్టి - ప్రకటిత - బయలుబడుచున్నట్టి - పులకాః - గగ్గురులుగలవారుగాను. పాతు - రక్షించుగాక. ... ... ❖

మ॥ మురళీరంధ్రవినిర్గతస్వరముచే మోహించి గోపాంగనల్ । మరుబారిన్వలుగుబ్బలుబ్బి పులకింపన్ గ్రొమ్ముడుల్వీడఁగా । తెగసొంపుల్నిగుడింప నీవియనుభర్తల్ ప్రేమముల్లా యొసఁగె । హరివెంటన్ జరియింతురట్టి సుకుమారాకారుఁగీతిఁ జేరన్ ॥ ౯౬

తా॥ కృష్ణునివేణునాదంబువినిగోపికలు హృదయశైథిల్యముఁబొందితమనాయకులయందుప్రేమవిడిచి - కృష్ణునివద్దఁబోవునపుడావేగమువలన జారినముంగురులనుకట్టకయుపేక్షించుచునాయధరకుచద్వంద్వనాభిప్రదేశంబులదరకామావేశంబువలనమేనెల్లగగ్గురుపాటుగలుగ వెలుగుచుండిరనుట. ❖

శ్లో॥ దేవక్యాజఠరాకరేసముదితః క్రీతోగవాంపాలినానన్దేనానకదున్దుభేర్నిజసుతాపణ్యేనపుణ్యాత్మనా । గోపాలావళిముగ్ధహారతరళో గోపీజనాలంకృతిః స్థేయాద్వోహృదిసన్తతంసమధురః కోఽపీన్ద్రనీలోమణిః॥ ౯౭

టీక॥ దేవక్యాః - దేవకియొక్క - జఠరాకరే - జఠర - గర్భమను - ఆకరే - ఖనియందు - సముదితః - ఉద్భవించినట్టి - పుణ్యాత్మనా - పుణ్యస్వరూపుడయినట్టి - నందేన - నందుడను - గవాంపాలినా - గోపాలకునిచేత - నిజసుతాపణ్యేన - నిజసుతా - తనకూతురగు పణ్యేన - మూల్యముచేత - ఆనకదుందుభేః - వసుదేవునియందుండి - క్రీతః - కొనఁబడినట్టి - గోపాలావళిముగ్ధహారతరళః - గోపాల - గొల్లవాండ్రయొక్క - ఆవలి - వరుసయను - ముగ్ధ - సుందరమయిన - హార - ముక్తాహారంబునకు - తరళః - నాయకమణియైనదియు - గో

జనాలంకృతిః - గోపీజనః - గోపికాజనంబులకు. అలంకృతిః - అలంకారంబైన దియు. మధురః - మనోజ్ఞమయినదియు. కోపి. అనిర్వచనీయంబైన - ఇంద్రనీలోమణిః. ఇంద్రనీలరత్నము. (అనఁగా) కృష్ణుఁడు - వః - మీయొక్క - హృది - హృదయమందు. సంతతం. ఎల్లప్పుడు. స్థేయాత్. ఉండుఁగాత. ❁

మ॥ వసుదేవప్రియదారగర్భఖనిజత్వంబొప్పజన్మించియు। వసుదేవుండిడ నందగోపుఁడుసుతాపణ్యంబునంగొంచురా। నసమానవ్రజమాలహారతరళం బై గోపికాకల్పమై। రసలీలాకృతియైనకృష్ణమణి నిశ్రాంతంబెదన్నిల్పెదర॥ ౯౩

తా॥ ఒకయింద్రనీలరత్నము మీ హృదయంబున - అనఁగా శ్లేషచేతఁ జొప్పునవిలసిల్లవలయు - ఆరత్నమెట్టిదనఁగా దేవకీగర్భమనుఖనియందు నుద్భవిల్లి వసుదేవుని యందుండి నందునిచేతఁ దనకూఁతు రనియెడివెలయిచ్చి కొనఁబడి గోపాలవర్గంపరయనుహారంబునకు నాయకమణియై గోపికలకు భూషణంబై దర్శనస్పర్శనాదులచేత ననుభవించువారలకత్యంతమనోహరం బయినదిఅనఁగా శ్రీకృష్ణుఁడెల్లప్పుడును మీమనంబున వర్తిల్లవలయు నని ముఖ్యతాత్పర్యము తనకూఁతురనెడువెలనిచ్చినందునిచేతఁ గొనఁబడినది - అనుటకు భగవదాజ్ఞవలనయశోదాగర్భంబున మాయా స్త్రీశిశువై పుట్టఁగా వసుదేవుఁడు దేవకీగర్భమందుదయించినట్టి కృష్ణునియశోదాశయనంబుననునిచి యాశిశువునెత్తికొనివచ్చెనను శ్రీభాగవతాదికథలప్రమాణంబులంబట్టికొన్నిశ్లోకంబులయందుబహుభావవిశేషంబులున్నవియైనను గ్రంథవిస్తరపాఠకదురూహకత్వాదిభయముల చెప్పఁబడవయ్యె. ... ... ❁

శ్లో॥ పీఠేపీఠనిషణ్ణబాలకగళేతిష్ఠన్సగోపాలకో యంత్రాంతస్థితదుగ్ధభాండమపకృష్యాచ్ఛాద్యఘంటారవమ్। వక్త్రోపాంతకృతాంజలిఃకృతశిరఃకంపంపిబన్యఃపయః పాయాదాగతగోపికానయనయోర్గండూషఫూత్కారకృత్॥

టీక॥ యః. ఏబాలకుఁడు. పీఠే. పీటయందు. పీఠనిషణ్ణబాలకగళే. పీఠ. పీటయందు. నిషణ్ణ - కూర్చొనియున్న. బాలక - బాలునియొక్క - గళే. కంఠమందు. అనఁగా. మూపులయందు. తిష్ఠన్. నిలచియున్నవాఁడై. యంత్రాంతస్థితదుగ్ధభాండమ్. యంత్ర. ఉట్టియొక్క - అంతః - నడుమ - స్థిత. ఉన్నట్టిదుగ్ధభాండం. పాలకడవను - అపకృష్య. వంచి - ఘంటారవం - గంటయొక్కధ్వనిని - ఆచ్ఛాద్య. నిలిపి - వక్త్రోపాంతకృతాంజలిః - వక్త్ర. నోరియొక్క -

ఉపాంత - సమీపమందు- కృత- ఉంచఁబడిన- అంజలిః- దోయిలిగలవాఁడై. కృతశిరఃకంపయథాతథా - కృత- చేయఁబడిన- శిరఃకంపయథాతథా - తలయూచుటగలుగునట్టులుగా- పయః- క్షీరంబును- పిబన్ సన్- పానముచేయుచున్నవాఁడై- ఆగతగోపికానయనయోః - ఆగత - వచ్చినట్టి- గోపికా- గోపికలయొక్క - నయనయోః- నేత్రములయందు - గండూషఫూత్కారకృత్. గండూష - నోటిపాలయొక్క - ఫూత్కార - ఉమియుటను - కృత్- చేసినట్టి. సః గోపాలకః - ఆ శ్రీకృష్ణుఁడు- పాయాత్- రక్షించుగాక- ❖

ఉ॥ తోరఁపుఁబెద్దగద్దెయులుదోంతరగానిడిబాలునాపయిన్। జేరిచివానిమూపు
నవసించుచునుట్టిప నంటివంచిఘుం। టూరుతినిల్పిపాల్కారమునందలయూచుచు
నానివచ్చినా। భీరికకన్నులందుముసిపెట్టుగదూఱినజూటుఁగొల్చెదన్॥ ❖

తా॥ ఒకగోపాంగనయొక్కగృహమందుదూఁదయొకపీటపైమఱియొకపీటనునిచివానిపయినొకబాలునిఁగూర్చుండఁజేసివానిభుజములయందునిలుచుకొనియచ్చటఁగట్టియున్నయుట్టియందుంచెడిపాలకడవనుంచి యాయుట్టియందుశబ్దించునట్టిగంటనొకచేతితోఁబట్టుకొనిమఱియొకచేతిని నోటగిన్నెవలెనునిచియాకుండనుండికారుచున్నపాలుద్రాగుచునుండునప్పుడా గోపికరాగాఁజూచిదానికన్నులయందుఁదననోటిపాలునుమిసి భ్రమింపచేసిన విలాసియైనబాలకృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బ్రోచుగాకయనుట- ... ... ❖

శ్లో॥ యజ్ఞైరీజిమహేధనందదమహే పాత్రేషునూనంవయం వృద్ధాన్ భేజిమహేతపశ్చక్రుమ మహేజన్మాంతరేదుశ్చరమ్। యేనాస్మాకమభూదనన్యసులభాభక్తిర్భవద్వేషిణీచాణూరద్విషిభక్తకల్మషముషిశ్రేయఃపుషిశ్రీజుషి॥ ❖

టీక॥ వయం - మేము- జన్మాంతరే- జన్మాంతరమందు - యజ్ఞైః - యాగముచేత- ఈజిమహే - పూజించినవారము- పాత్రేషు- సత్పాత్రములయందు ధనం - ధనంబును- దదమహే- ఇచ్చినవారము- వృద్ధాన్ - జ్ఞానవృద్ధులను- భేజిమహే - సేవించినవారము - దుశ్చరం - కఠినమయిన - తపః - తపస్సును- చక్రుమహే - చేసినవారము - నూనం - నిశ్చయము - యేన - ఏకారణముచేత అస్మాకం - మాకు - భక్తకల్మషముషి - భక్త- భక్తులయొక్క - కల్మష - పాపములను - ముషి- అపహరించుచున్నవాఁడును- శ్రేయఃపుషి- శ్రేయః- శ్రేయస్సులను- పుషి- పోషించుచున్నవాఁడును- చాణూరద్విషి - చాణూర - చాణూరుఁడనునసురునికి - ద్విషి- ద్వేషియైనవాఁడును- శ్రీజుషి - లక్ష్మీపతియైనకృష్ణునియ

స. భవద్వేషిణీ- భవ - సంసారమునకు-ద్వేషిణీ-ద్వేషిణియైనట్టి- అనన్యసులభా-
న్యులకుసుఖముగానొందగూడనటువంటి- భక్తిః భక్తి- అభూత్- కలిగెను॥

మ॥ మునుజన్మాంతరవేళదుష్కరతపంబుల్పాత్రదానంబును। జననంసేవయు
సధ్వరంబులొనరించకుంటినిగాకున్న౯। లిని నెలోకోత్తరభక్తినాదుమదినాలో
ంపచాపావనే। జనకృష్ణ్యోపణుదుష్టభీషణబుమహాబాణాలవిద్వేషణు౯॥ ౯౯

తా॥ వేదాంతములుచెప్పినట్టులిజన్మముందుఁజేయకపోయినను బూర్వజ
న్మంబునయజ్ఞములచేభగవత్స్వరూపులయినట్టిదేవతలను బూజించియుందుము.
సత్పాత్రమందుద్రవ్యమునినియోగపఱిచియుందుముకువృద్ధసేవసేసి యుందుము
కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులననుష్ఠించియుందుము - అట్లుచేయకుండుమేనిప్పుడు
దుష్టులనిగ్రహించి భక్తులపాపములనెల్ల పోఁగొట్టిధర్మాదిసకల పురుషార్థదం
బులనొసంగునట్టిలక్ష్మీపతియైనశ్రీకృష్ణునియందునీసంసారబంధంబును చెఁగఁగొ
ట్టునట్టియసాధారణభక్తిగలుగ నేరదనుట॥ ఇచటలక్ష్మీపతియనునదియాశ్రితర
క్షణాదులయందును సర్వోత్కర్షణమందునుగారణమను నభిప్రాయముచేత
బ్రయోగింపంబడియెనని తెలియునది- ... -- ...

శ్లో॥ త్వయిప్రసన్నేమమకింగుణేనత్వయ్యప్రసన్నేమమకింగుణేన। రక్తేపి
రక్తేచవరేవధూనాంనిరర్థకఃకుంకుమపత్రభంగః॥ ౧౦౦

టీక॥ హేకృష్ణ- ఓకృష్ణ - త్వయి - నీవు- ప్రసన్నేసతి - నాయందుదయజే
యుచునుండఁగా- మమ- నాయొక్క - గుణేన- గుణముచేత-కిమ్- ఏమిప్రయో
జనము - త్వయి నీవు- అప్రసన్నేసతి - దయఁజేయకుండగాఁ - మమ - నాయొ
క్క - గుణేన- గుణముచేత- కిం- ఏమిప్రయోజనము- వరే- నాయకుఁడు - ర-
క్తేసతి- ఆశగలవాఁడై యుండినను - విరక్తేచ - ఆశలేనివాఁడై యుండినను - వ
ధూనాం - నాయికలయొక్క -కుంకుమపత్రభంగః - కుంకుమ - కుంకుమచేత జేసి
నట్టి - పత్ర - మకరికాపత్రములయొక్క -భంగః - రచన- నిరర్థకః- వ్యర్థము-

ఉ॥ నీవుప్రసన్నమైనయెడ నేరుపులేటికిన ప్రసన్నత। న్నీవుపరాకుచేసిన
నునేరుపులేమిటికెంచిచూడగ్ను। ప్లాణిభుడాదరించుసమయంబుననొల్లమిసేయు
వేళల౯। గావలెనేలతాంగులకుగై పగుకుంకుమపత్రభంగముల్॥ ౧౦౦

తా॥ వరుఁడునాయికలపై నాసగలిగియుండినను నాసలేకయుండినను గుం
కుమలిప్తమకరికాపత్రములయొక్క వ్రాతనిరర్థకమగునటులభగవంతుడుతానే
రక్షింపవలయుగానిమనస్సుయొక్కగుణదుర్గుణమువలననానికి దయపుట్టదనుట

శ్లో॥ గాయన్తి క్షణదావసానసమయే సానందమిందుప్రభారుంధత్యో నిజద న్తకాంతినివహైర్గోపాంగనా గోకులే । మథ్నత్యో దధి పాణికంకణ ఝణత్కా రానుకారం జవా ద్వ్యావల్గద్వసనాఞ్చలా యమనిశం పీతామ్బరో వ్యాత్స నః॥

టీక॥ నిజదంతకాంతినివహైః - నిజ- తమయొక్క - దంతకాంతి- దంతకాం తులయొక్క - నివహైః- సమూహములచేత - ఇందుప్రభాః - చంద్రకాంతు లను- రుంధత్యః- తిరస్కరించుచున్నట్టివై - జవాత్- వేగముచలన - వ్యావల్గద్వ సనాంచలాః - వ్యావల్గత్ - విశేషముగా చలించుచున్న - వసన- కోకలయొక్క- అంచలాః - కొనలు గలయట్టివై - పాణికంకణఝణత్కారానుకారం యథా తథా- పాణికంకణ- చేతికడియములయొక్క - ఝణత్కార - ఝణఝణయ నుశబ్దంబులను- అనుకారం యథాతథా- అనుకంపగల్గునట్టులుగా- దధి - పె రుగును- మథ్నత్యః- చిలుకుచున్నట్టి - గోపాంగనాః - గోపస్త్రీలు- గోకులే- గోకులమందు- క్షణదావసానసమయే- ప్రాతఃకాలమందు- సానందం- ఆనం దముతోడ- యం- ఎవ్వని- అనిశం- ఎల్లప్పుడును- గాయంతి- పాడుచున్నారో- సః - అట్టి పీతాంబరః- శ్రీకృష్ణుఁడు - నః - మమ్ము -అవ్యాత్ - రక్షించుగాక-

ఉ॥ ప్రాకటకంకణారవము భాసిలి పైఁ మెదకొంగు దూఁగఁగా । వేకువ మోద ముప్పన రవిందముఖుల్ పెరుగుల్ మధించుచుం। గోకవిరోధిరింగళులు గూర్చు రథద్యు తిమీఱ నే హరిన్ । గోకులవాటి బాడుదురు కోరికలా హరి యిచ్చు గావుతన్॥

తా॥ వ్రేపల్లెయందు గోపికలు చంద్రకాంతికి నతిశయించిన దంతకాంతు లు ప్రసరింపఁగాఁ గోకలకొనలసియాడం జేతికంకణముల శబ్దంబునకు సరిపడు నట్లు పెరుగు చిలుకుచు సంతోషముతోడనే కృష్ణునిం బాడుదురో ఆకృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షింపవలయుననుట- ... ...

శ్లో॥ అంసాలమ్బితవామకుండలభరం మందోన్నతభ్రూలతం కించిత్కుఞ్చి తకోమలాధరపుటం సాచిప్రసారేక్షణమ్ । ఆలోలాంగుళిపల్లవైర్మురళికామా పూరయన్తం ముదా మూలే కల్పతరోస్త్రిభఙ్గిలలితం జానే జగన్మోహనం॥

టీక॥ అంసాలంబితవామకుండలభరం- అంస - మూఁపును- ఆలంబిత- ఆ శ్రయించినట్టి - వామ- ఎడమప్రక్కనిదైన - కుండలభరం - కుండల భారము గ లిగినవాఁడును- మందోన్నతభ్రూలతం - మంద- వంగినదియును- ఉన్నత- ఎ డవుగలదియునైన - భ్రూలతం - తీగెవంటి బొమలుగలవాఁడును - కించిత్కు ంచితకోమలాధరపుటం - కించిత్ - కొంచెము - కుంచిత- వంపఁబడిన- కోమల

మృదువైన- అధర - మోవియొక్క - పుటం - పుటముగలిగినవాఁడును- సాచిప్రసారితేక్షణం - సాచి- అడ్డముగా- ప్రసార- చూపుగల- ఈక్షణం- నేత్రముగలవాఁడును- ఆలోలాంగుళిపల్లవైః - ఆలోల- చలించుచున్న - అంగుళిపల్లవైః। చిగుళ్లవంటివ్రేళ్లచేత - మురళికాం- వేణువును - ముదా- సంతోషముతోడ- ఆపూరయంతం- పూరించుచున్నవాఁడును- త్రిభంగిలలితం - త్రిభంగి మూఁడువంపులచేత- లలితం - సుందరమయినట్టి- జగన్మోహనం - జగత్- లోకంబులను- మోహనం - మోహింపఁజేయునట్టికృష్ణుని - కల్పతరోః - కల్పవృక్షముయొక్క - మూలే- క్రిందిప్రదేశమందు- జానే - మెలఁగుచున్నాను- ◈-

ఉ॥ మూపునవామకుండలము మోవియొకించుక మోడ్పునందమునం। జూపెడునోరచూపుసొగసుం బొమనొక్కటనిక్కఁగన్పడం। గ్రేవులు సొక్క కల్పకముక్రిందద్రిభంగిగ నిల్చియంగుళీ। వ్యాపితవంశపూర్తిఁ దయి వర్తిలు మోహనమూర్తిఁ గొల్చెదన్॥ ౧౦౨

తా॥ గానకాలమందెడమప్రక్కయందుదలవంగియుండుటవలన వామకుండలముమూపునదగులగా నొకబొమవంగి యొకబొమపొడవై యుండ మోవి యొగినోడ్పున వెలుంగఁగాఁ జూపులడ్డముగాఁ బ్రసరింపఁగఁ జిగురుటాకులవంటి వ్రేళ్లచేఁ బూరించి వేణుగానముసేయుచుఁ దద్వశంబున మూఁడు వంకలతోఁగనంబడునట్టిమేనితోఁ గల్పవృక్షముక్రిందజగన్మోహనాకారుండై విలసిల్లు కృష్ణుని దలంచుచున్నాననుట- ... ... ◈

శ్లో॥ మల్లైశ్శైలేంద్రకల్పశ్శిశురితరజనైః పుష్పచాపోఙ్గనాభిర్గోపైస్తుప్రాకృతాత్మా దివిఃకులిశభృతా విశ్వకాయో ప్రమేయః। క్రుద్ధఃకంసేన కాలో భయచకితదృశా యోగిభిర్ధ్యేయమూర్తిర్దృష్టో రంగావతారే హరిరమరగణానన్దకృత్పాతుయుష్మాన్॥ ౧౦౩

టీక॥ రంగావతారే - రంగ- కంసకృతమల్లరంగమునందు - అవతారే- ఆగమనమందు- యఃహరిః - ఏశ్రీకృష్ణమూర్తి - మల్లైః- చాణూరాది మల్లులచేత- శైలేన్ద్రకల్పః - శైలేంద్ర - హిమవత్పర్వతముతోడ - కల్పః - సమానుఁడగుచు- దృష్టః - చూడంబడియెనో- ఇతరజనైః - తదితరజనులచేత - శిశుః - బాలుండగుచు - దృష్టః - చూడబడియెనో- అంగనాభిః - యువతులచేత - పుష్పచాపః - మన్మథుఁడగుచు - దృష్టః - చూడబడియెనో- గోపైస్తు - గోపాలకులచేత - ప్రాకృతాత్మా-ప్రాకృతుఁడగుచు- దృష్టః - చూడబడియెనో- దివి-అం

తరిత్రుమందు- కులిశభృతా - ఇంద్రునిచేత - విశ్వకాయః - విశ్వ - ప్రపంచమయమయిన - కాయః - శరీరముగల - అప్రమేయః - ప్రేమావిషయుండుకాని వాఁడగుచు - దృష్టః - చూడబడియెనో- భయచకితదృశా - భయ - భయముచేత - చకిత - సంచలించుచున్న- దృశా - దృష్టిగల - కంసేన - కంసునిచేత - కృతః- కోపవంతుఁడయిన - కాలః - యముఁడగుచు - దృష్టః - చూడబడియెనో- యోగిభిః- యోగులచేత- ధ్యేయమూర్తిః - ధ్యేయ - ధ్యానముఁజేయఁదగిన- మూర్తిః - స్వరూపముగలవాఁడగుచు - దృష్టః - చూడబడియెనో - సః - ఆ ప్రసిద్ధుఁడయిన- అమరగణానందకృత్- అమరగణ- దేవసమూహములకు-ఆనందకృత్- సంతసముఁజేయుచున్నకృష్ణుఁడు - యుష్మాన్ - మిమ్ము- పాతు-రక్షించుఁగావుత- ... ...

చ॥ సిగమని జెట్లుపావఁడని నాగరికుల్మరుఁడంచుఁగాంతలు । భ్యపగతివిశ్వరూపుఁడని ప్రాకృతుఁడంచు సుగోప బాలురుఁ । గ్రగతిఁ దనర్చు మృత్యువని కంసుఁడుయోగులు స్వామిగాఁగనం । దగిసుర లుబ్బరంగమున దార్కొను దేవుఁడుమిమ్ము బ్రోవుతన్॥ ౧౦౩

తా॥ మల్లరంగంబునంగంసు పురోభాగంబుననిలిచినప్పుడే హరిచాణూరాదిమల్లులచేఁబర్వతసమానుండగుచుతరులచే బాలుండగుచు దరుణులచేమరుండగుచుగోపాలకులచేతందమబోటి ప్రాకృతుండగుచునాకాశంబుననింద్రునిచే విశ్వమయుండగుచు భయభ్రాంతుండగుకంసునిచే గాలుండగుచు యోగులచే ధ్యానార్హుండగుచునేహరిచూడంబడియెనోయట్టిసర్వదేవతానందకరుండగుచుశ్రీకృష్ణమూర్తిమిమ్ముంబ్రోచుఁగాతయనుట-

శ్లో॥ సంవిష్టో మణివిష్టరేఙ్కతలమధ్యాసీనలక్ష్మీముఖే కస్తూరీతిలకం ముదా విరచయన్ హర్షాత్కుచౌ సంస్పృశన్ । అన్యోన్యస్మితచంద్రికాకిసలయైరారాధయన్మన్మథం గోపీగోపపరీవృతో యదుపతిః పాయాజ్జగన్మోహనః॥

టీక॥ మణివిష్టరే- మణి - మరకతమణి వికారమయిన - విష్టరే- ఆసనమందు- సంవిష్టః - కూర్చున్నవాఁడును- అంకతలమధ్యాసీనలక్ష్మీముఖే- అంకతల- తొడమీదను- అధ్యాసీన - కూర్చున్న- లక్ష్మీ- లక్ష్మీదేవియొక్క - ముఖే - నెమ్మొగమునందు- కస్తూరీతిలకం - కస్తూరీ - కస్తూరీమయమయిన - తిలకం - బొట్టును- ముదా - సంతోషముచేత- విరచయన్ - దిద్దుచున్నవాఁడును- హర్షాత్- సంతోషమువలన - కుచౌ - స్తనములను - సంస్పృశన్ - స్పృశించుచున్నవాఁడును

అన్యోన్యస్మితచంద్రికాకిసలయైః - అన్యోన్య - పరస్పరమును - స్మిత - చిఱున గవనియెడి - చంద్రికా - వెన్నెలయొక్క - కిసలయైః - చిగుళ్లచేత - మన్మథం- మన్మథుని- ఆరాధయన్- ఆరాధించుచున్నవాడును- గోపీగోపపరివృతః-గోపీ - గోపస్త్రీలచేతను- గోప- గోపకులచేతను - పరివృతః - పరివేష్టింపఁబడి నవాడును- జగన్మోహనః- జగన్మోహనుఁడగు - యదుపతిః - శ్రీకృష్ణమూర్తిన్- నః- మమ్ము- పాయాత్- రక్షించుఁగావుత- ... ..

చ॥ చెలువగురత్నపీఠమున శ్రీసతినంకముజేర్చికస్తురిం । దిలకముదిద్దిదిద్దితమిదీరకవెంటనగుబ్బలంటుమో । మొలదళుకొత్తుసవ్వడిమొత్తములన్నరుపూజసేయున! చ్చెలువయువల్లవప్రకరసేవితమోహనమూర్తిఁ బ్రోవుతన్ ॥ ౧౦౪

తా॥ మరకతమణివికారంబగునాసనంబునం గూర్చుండి తొడపైనిడుకొన్న రుక్మిణీదేవినెమ్మొగంబునం గస్తూరిబొట్టుదిద్దినఁ దనతిమితనకచన్నుం గవనంటు చుంబరస్పరంబుచిఱునగవు వెన్నెలచిగుళ్లచే మారునారాధించుచుం గోపగోపీపరివృతుండై జగన్మోహనుండై నెగడుయాదవశ్రేష్ఠుఁడగుకృష్ణదేవుఁడు నన్నుం బ్రోచుఁగాతయనుట. ... ...

శ్లో॥ ఆకృష్టే వసనాంచలే కువలయశ్యామాం త్రపాధీకృతా దృష్టిస్సంవలితా రుచా కుచయుగే స్వర్ణప్రభే శ్రీమతీ। బాలః కశ్చన చూతపల్లవ ఇతి ప్రాంతస్మితాస్యశ్రియం శ్లిష్యంస్తామథ రుక్మిణీం నతముఖీం కృష్ణస్స పుష్ణాతు నః॥

టీక॥ యస్యాః - ఏరుక్మిణీదేవియొక్క - వసనాంచలే - పయ్యెదచెఱఁగు- ఆకృష్టే- అపహరింపఁబడుచుండఁగా- అథ- అనంతరము- త్రపాధీకృతా- త్రపా- సిగ్గుచేత- అధీకృతా - క్రిందుగాఁజేయఁబడిన - కువలయశ్యామా-కువలయ- నల్లకల్వలవలె- శ్యామా - నల్లనయిన - దృష్టిః - చూపు- రుచా- కాంతిచేత - స్వర్ణప్రభే- స్వర్ణ - బంగారుయొక్క - ప్రభే- కాంతివంటికాంతి గలదియగు- శ్రీమతి- సౌందర్యయుక్తమైన - కుచయుగే - చందోయియందు- సంవలితా- లగ్నమయినదియో- తాం- ఆలజ్జాయుక్తురాలయినదియును - నతముఖీం- నత- నమ్రమయిన- ముఖీం- మొగముగలదియు- బాలః - లేతయయిన - కశ్చన- ఒకానొకటియయిన - చూతపల్లవ ఇతి - మామిడిచిగురను హేతువు వలన- ప్రాంతస్మితాస్యశ్రియం- ప్రాంత- సమీపమున- స్మిత- చిఱునగవుగల- ఆస్యశ్రియం- ముఖకాంతిగల- రుక్మిణీం- రుక్మిణీదేవిని- శ్లిష్యన్- ఆలింగనము చేయుచున్న - సః- ఆప్రసిద్ధుఁడయిన - కృష్ణః - శ్రీకృష్ణమూర్తిన్ - నః- మమ్ము- పుష్ణాతు - పోషించుఁగాత- ... ...

మ॥ అలరుంబయ్యెదకొంగు దియ్యఁ దపనీయ శ్రీఁ దంబించు గుబ్బలపైసిబ్బితిఁ గబ్బి చూపు నెలకొల్పం దద్వ్యతిన్ మ్రాన్పడు చూ। తలఁ తాఁ పల్లవరీతి గాంచి స్మిత వక్త్ర ప్రౌఢయా రుక్మిణీ। లలనం గౌఁగిటఁ గారవించు హరికల్యాణంబు మాకీవుతన్ ॥౧౦౫

తా॥ పైటచెఱంగు దొలంగం జేయు బంగరు జిగి నెలకొను సిబ్బెపుగుబ్బిగుబ్బలపై సిబ్బితిచేన ధోముఖియై చూపు నెలకొల్ప నచ్చ్ఛపు నుంజన్నులపై మెఱయు బంగరు జిగియును గలయం బెరయ మావి చిగురుం బోని యచ్చెఁ బెంజూచి యెలనూవియగు రేలకొనా చన్నుంగవపైనున్నదియని భ్రాంతిం జెందిన యవ్వ రుక్మిణిని గౌఁగిటం జేర్చి చిసుఖియించు కృష్ణుండు నన్నుం బ్రోచుగాత యనుట. ◈

ఈ శ్లోకము రుక్మిణీకృష్ణసంవాదముగఁ గవి సెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఉర్వ్యాం కోపి మహీధరో లఘుతరో దోర్భ్యాం ధృతో లీలయా తేన త్వం దివి భూతలే చ సతతం గోవర్ధనో గీయసే। త్వాం త్రైలోక్యధరం వహామి కుచయోరగ్రే న తద్గణ్యతే। కిం వా కేశవ భాషణేన బహునా పుణ్యైర్యశో లభ్యతే॥

టీక॥ హే కేశవ- ఓకృష్ణా- ఉర్వ్యాం- భూమియందు- కోపి- ఒకానొకటిమైన- లఘుతరః- మిక్కిలియుఁ జులకనైన- మహీధరః- గోవర్ధనపర్వతము- దోర్భ్యాం- హస్తములచేత- లీలయా- విలాసముగా- ధృతః- ధరియింపఁబడియెను- తేన- ఆహేతువుచేత- త్వం- నీవు- దివి- స్వర్గమందును- భూతలే చ- భూతలమునందును- సతతం- ఎల్లప్పుడును- గోవర్ధనః- గోవర్ధనపర్వతముధరియించినవాఁడవనుచు- గీయసే- చెప్పఁబడుచున్నావు- త్రైలోక్యధరం- త్రిలోకధురంధరుఁడవయిన- త్వాం- నిన్ను- కుచయోః- స్తనములయొక్క- అగ్రే- తుదను- వహామి- వహించుచున్నాను- తత్- ఆవహనము- నగణ్యతే- లెక్కింపఁబడలేదు- బహునా- అనేకవిధమయిన- భాషణేన- పలుకుచేత- కిం- ఏమిప్రయోజనము- పుణ్యైః- పుణ్యములచేత- యశః- కీర్తి- లభ్యతే- పొందఁబడుచున్నది- .... ◈

మ॥ ధరణిం జేతులనొక్కచిన్నగిరి యెత్తన్నిన్న గోవర్ధనో। ద్ధరణుం డంచు నుతించెఁ నీదశదిశల్ త్రైలోక్య ధారేయ సిర్। నురువక్షోజములన్ భరింపనను బేరొక్కరెవ్వరుం బుణ్యవి। స్ఫురణం గీర్తి చెలంగుఁ బెక్కువచనంబుల కృష్ణ యింకేటికిన్॥ ... ... - ... ◈

తా॥ ఓకృష్ణా యిప్పుడమియందునతిసులభంబగు నొక్కచిన్నకొండం జేతులనొకసివెత్తినందుకై గోవర్ధనోద్ధరణుడని యెల్లదెసలం బొగడంగాంచితివి ము

శ్లోకంబులధరియించునినుజన్మోనంధరియించిననాకట్టిపొంగ డ్రలేదయ్యో నేరికింబు ణ్యవిశేషంబులచేతందక్కనితరకజనంబులచేతంగీతంగాంచ నలవిగాదనుట. ✿

శ్లో॥ సంధ్యావందనభద్రమస్తుభవతేభోస్నానతుభ్యంనమో భోదేవాఃపి తరశ్చతర్పణవిధౌనాహంక్షమఃక్షమ్యతామ్। యత్రక్వాపినిషద్యయాదవకులో త్తంసస్యకంసద్విషస్స్మారంస్మారమఘంహరామితదలంమన్యేకిమన్యేనమే॥

టీక॥ హేసంధ్యావందన- ఓసంధ్యావందనమా- భవతే- నీకొఱకు-భద్రం మంగళము- అస్తు- అగుఁగాత - భోస్నాన- ఓస్నానమా - తుభ్యం-నీకొఱకు- నమః - నమస్కారము. భోదేవాః- ఓదేవతలారా-భోపితరః- ఓపితరులారా- తర్పణవిధౌ- తర్పణ- తృప్తియొక్క - విధౌ - చేయుటయందు - నక్షమః- అశ క్తుఁడను- క్షమ్యతాం - క్షమియింపఁదగినది- యత్రక్వాపి- ఎక్కడనైనను- ని షద్య- కూర్చుండి యాదవకులోత్తంసస్య- యాదవకుల- యదువంశమునకు- ఉత్తంసస్య- శేఖరుండగు- కంసద్విషః - కృష్ణమూర్తిని- స్మారంస్మారం- స్మ రించిస్మరించి- అఘం - పాపమును- హరామి- పోఁగొట్టుచున్నాను - తత్- ఆకంసవిరోధిస్మరణము- అలం - పాపనివృత్తికిఁజాలునని - మన్యే- తలంచుచు న్నాను- అన్యేన- ఇతరమైనదానిచే- కిం - ఏమిప్రయోజనము

చ॥ సతతమునుసంధ్యకుశోభనమగుస్నానజపాదికిన్నమస్కృతిగాగా। తతినికిక్రము కృ దేవపితృతర్పణచర్యకుశక్తుఁడనుగాను నీవు క్షమింపుడు। స్మరణచేయుచు నే కృష్ణుని తలఁచుచుంటి కంసరి పుఁ యదువంశపుముదమెల్ల కల్గఁగ మరియేమి కావలెనసత్యకర్మతన్॥

తా॥ సంధ్యావందనంబునకుశుభంబగుస్నానంబునకు మ్రొక్కెదను దేవపి తరులారామీకు దర్పణంబు చేయుటకు క్షమియింపుఁడు నేను కంసరిపుండగు శ్రీకృష్ణునిస్మరించిపాపంబు లడంచెదనిదియునాకుఁజాలు నింకనన్యంబుచే నేమి ప్రయోజనంబనుట. ... ... ✿

శ్లో॥ హేగోపాలక హేకృపాజలనిధే హేసింధుకన్యాపతే హేకంసాంతక హేగజేంద్రకరుణాపారీణ హేమాధవ। హేరామానుజ హేజగత్త్రయగురో హేపుండరీకాక్షమాం హేగోపీజననాథపాలయపరం జానామిన త్వాంవినా॥

టీక॥ హేకృపాజలనిధే - ఓదయాసముద్రుఁడా - హేసింధుకన్యాపతే-ఓ లక్ష్మీపతీ- హేగజేంద్రకరుణాపారీణ- గజేంద్ర - గజశ్రేష్ఠునివిషయమైన - క రుణా- కరుణకు - పారీణ- పారంగతుఁడయినవాఁడా - హేమాధవ- ఓయి మాధవుఁడా- హేరామానుజ- రామబలరామస్వామివారికి- అనుజ - తమ్ము డవయినవాఁడా- హేపుండరీకాక్ష - ఓయిపుండరీకాక్షుఁడా - హేగోపీజన

నాథ- గోపీజన- గోపికాసమూహమునకు-నాథ- ప్రభుండవయినవాఁడ- హే గోపాలక-ఓయిగోపాలకృష్ణా- మామ్- నన్ను- పాలయ-రక్షింపుమా-త్వాం వినా - నిన్నుఁదక్క - పరం- అన్యదైవమును- నజానామి- ఎఱుంగను-

శా॥ ఓకారుణ్యసముద్రయోకరటిరక్షోదీక్షయోమాధవా। యోకంసాంతకయోరమాసహచరాయోవల్లవీకింకరా। యోకంజేక్షణయోజగద్గురుమణీయోరౌహిణేయానుజా। మీకన్నన్యులనన్యునే నెఱుఁగజుమ్మీనన్నురక్షింపుమీ॥ ౧౦౮

తా॥ దయాసముద్రుఁడవై లక్ష్మీపతివియైకంసధ్వంసకుండవై గజేంద్రునిపిరక్షయమయిన దయకుఁబారంగతుఁడవయి బలరామునికిఁదమ్ముండవై లోకత్రయంబునకునుగురుఁడవయి గోపికాసమూహంబులకుఁబ్రభుండవై పుండరీకాక్షుండవై నయోశ్రీకృష్ణానీకన్ననితరునినెఱుంగనునుంబ్రోవుమీయనుట.

శ్లో॥ కస్తూరీతిలకంలలాటఫలకేవక్షస్స్థలేకౌస్తుభం నాసాగ్రేనవమౌక్తికంకరతలేవేణుంకరేకంకణమ్। సర్వాంగేహరిచందనంచకలయన్ కంఠేచముక్తావళింగోపస్త్రీపరివేష్టితోవిజయతేగోపాలచూడామణిః॥ ౧౦౯

టీక॥ లలాటఫలకే- లలాటప్రదేశమందు - కస్తూరీతిలకం - కస్తూరిబొట్టును- వక్షఃస్థలే - ఱొమ్మునందు- కౌస్తుభం - కౌస్తుభమణియు- నాసాగ్రే-ముక్కుతుదయందు- నవమౌక్తికం- క్రొత్తముత్తియమును- కరతలే- హస్తప్రదేశమునందు- వేణుం- పిల్లనగ్రోవియు - కరే- హస్తమునందు-కంకణం- కడియమును- కంఠే- గళమందు- ముక్తావళిం - ముత్తియంపుసరమును - సర్వాంగే- సర్వశరీరమందును- హరిచందనం- శ్రీచందనమును- కలయన్- యథాయోగ్యముగా వహించుచున్నవాడును - గోపస్త్రీపరివేష్టితః - గోపస్త్రీ- గోపికలచేత - పరివేష్టితః - పరివేష్టింపఁబడినవాఁడునగు - గోపాలచూడామణిః - గోపాల- గోపాలకులలోపల- చూడామణిః- శిరోరత్నమగుశ్రీకృష్ణమూర్తి- విజయతే సర్వోత్కృష్టుఁడగుంగాక- ... ...

మ॥ నుదుటంగస్తురిబొట్టునాసికతుదన్ముత్తెంబుశ్రీగంధసం। వదనెమ్మేనగరంబులంగటకముల్వంశంబుహస్తాగ్రమం। దెదపైనిస్తులకౌస్తుభంబునయుతేక్షశృంగారహారంబునిం।పొదవంగృష్ణుడుగోపికావృతుడుసర్వోత్కృష్టుడైవర్తిలున్

తా॥ నుదుటంగస్తురిబొట్టునుముక్కుతుదంగ్రొత్తముత్తియంబునునెమ్మేహరిచందనంబునుంగరంబులంగడియంబులును హస్తాగ్రంబునవేణువునువక్షమునంగౌస్తుభంబును గళంబునముత్తియములహారంబును మెఱయగోపికాపరి

తుఁడైనకృష్ణుఁడుసర్వోత్కృష్టుండయి వెలయుంగాతయనుట. ❖

శ్లో॥ లోకానున్మదయన్ శ్రుతీర్ముఖరయన్ క్షోణీరుహాన్ హర్షయన్। శైలాన్విద్రవయన్మృగాన్వివశయన్గోబృందమానందయన్। గోపాన్సమ్భ్రమయన్మునీన్ముకుళయన్సప్తస్వరాన్జృమ్భయన్నోంకారార్థ ముదీరయన్విజయతేవంశీనినాదశ్శిశోః॥ ౧౧౦

టీక॥ లోకాన్-లోకములను-ఉన్మదయన్-మదింపఁజేయుచున్నవాఁడును-శ్రుతీః- వేదములను- ముఖరయన్-ధ్వనింపఁజేయుచున్నవాఁడును- క్షోణీరుహాన్- వృక్షములను - హర్షయన్ - చిగురింపఁజేయుచున్నవాఁడును - శైలాన్ - పర్వతములను-విద్రవయన్ - కరఁగఁజేయుచున్నవాఁడును -మృగాన్ - మృగములను-వివశయన్-పరవశముజేయుచున్నవాఁడును-గోబృన్దం - గోసమూహమును- ఆనన్దయన్-సంతోషింపఁజేయుచున్నవాఁడును- గోపాన్ - గోపాలకులను - సమ్భ్రమయన్ - భ్రమియింపఁజేయుచున్నవాఁడును- మునీన్ - మునులను - ముకుళయన్ - మోడ్పుఁగేలుగలవారలఁగాఁజేయుచున్నవాఁడును - సప్తస్వరాన్ - సరిగమపదనిసలనుస్వరములను - జృమ్భయన్-ప్రకాశింపఁజేయుచున్నవాఁడును - ఓంకారార్థం-ప్రణవార్థమును- ఉదీరయన్ - ప్రతిపాదించుచున్నవాఁడునుసగు - శిశోః - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క -వంశీనినాదః-వేణునాదము - విజయతే - సర్వోత్కృష్టమయియుండుఁగాక. ... ... ❖

మ॥ మృగములుసొక్క భ్రమాకులిగురింపఁగ శాలుగరంగ మ్రోయఁగా । నిగమములావులుబ్బగమునిచ్చటప్రహ్వపుగోప్రులాడఁగా । జగము సెలంగ నోంకృతి యొసంగఁగసప్తవిధస్వరాంగుళు । ల్నిగుడఁగ డంగెబాల మురళీనినదంబు ముదంబెసంగఁగన్॥ ౧౧౦

తా॥ మృగంబులుసొక్క శాలుగరఁగ మ్రాకులు చిగురింపఁగ వేదంబులు మ్రోయఁగా గోవులు సంతసంబునొంద మునీంద్రులు ముకుళితకరులై నిల్వఁగా గోపకులుసంభ్రమింపలోకంబులు సెలఁగ ప్రణవార్థంబగుపరబ్రహ్మంబువెలుంగ సప్తస్వరంబులు ప్రకాశింప శ్రీకృష్ణుని వేణుధ్వని సర్వోత్కృష్టమయి వర్తిల్లెననుట. ... ... ❖

మాలినీవృత్తము॥ సతతవినుతభీమా సచ్చిదానందసీమా । శతముఖనుతనామా సాధుమానిప్రణామా । దితిజకులవిరామా దేవతాసార్వభౌమా । వితతతపనధామా వేంకటాహార్యధామా॥ ... ... ❖

మ॥ ఇది శ్రీకృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపావిష్టాంతసారస్వతాభ్యుదయ శ్రీవిభవప్రసిద్ధచిదచిద్భేదక్షమాశాస్త్రిసత్సదయాభూషణ వెల్లపూడిమణి పెద్దామాత్య వెంగాగ్రణీగదితాశ్వాసము వాల్కు రెండవదియై కర్ణామృత శ్రీకృతిన్॥ ❖

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము - ద్వితీయాశ్వాసము.

సంపూర్ణము.

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము — తృతీయాశ్వాసము.

శ్లో॥ అస్తి స్వస్త్యయనం సమస్తజగతామభ్యస్తలక్ష్మీస్తనం వస్తుధ్వస్తరజస్తమోభిరనిశం న్యస్తం పురస్తాదివ। హస్తోదస్తగిరీంద్రమస్తకతరుప్రస్తారవిస్తారితప్రస్తస్వస్తరుసూనసంస్తరలసత్ప్రస్తావి రాధాస్తుతమ్॥ ౧

టీక॥ సమస్తజగతాం - నిఖిలలోకములకు - స్వస్త్యయనం - రక్షకమయ్యినయదియు - అభ్యస్తలక్ష్మీస్తనం అభ్యస్త - బహువారసంబంధములయిన - లక్ష్మీ రమాదేవియొక్క - స్తనం - కుచములుగలదియు - ధ్వస్తరజస్తమోభిః - ధ్వస్త - నష్టములయిన - రజస్తమోభిః - రజస్తమోగుణముచేత - అనిశం - ఎపుడును - పురస్తాత్ - ఎదుట - న్యస్తమివ - ఉంచినదానివలెనున్నయదియు - హస్తోదస్తగిరీంద్రమస్తతరుప్రస్తారవిస్తారితప్రస్తస్వస్తరుసూనసంస్తరలసత్ప్రస్తావి రాధాస్తుతం - హస్త - హస్తములచేత - ఉదస్త - ఎత్తంబడిన - గిరీంద్ర - గోవర్ధనపర్వతముయొక్క - మస్తక - శిఖరములయందలి - తరు - వృక్షములయొక్క - ప్రస్తార - సమూహములయందు - విస్తారిత - వికసించినయదియు - ప్రస్త - జారుచున్నయదియునగు - స్వస్తరు - కల్పవృక్షములయొక్క - సూన - పుష్పములయొక్క - సంస్తర - సమూహములచేత - లసత్ - ప్రకాశించుచున్నదియును - ప్రస్తార - నుతియించుచున్న - రాధా - రాధచేత - స్తుతం - స్తోత్రము జేయంబడుచున్నయదియునగు - వస్తు - శ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు - అస్తి - కలదు. ❖

శా॥ హస్తోదస్తగిరీంద్రమస్తకతరువ్యాత్యస్తవిస్తారిత। ప్రస్తస్వస్తరుసూనసంస్తరలసత్ప్రస్తారమభ్యస్తప। ద్మాస్తోకస్తనమస్తకల్మషపురోన్యస్తంబును ద్వజ్జగ। త్స్వస్తిశ్రీదము రాధికాస్తుతము౯ జంచద్వస్తు వెంతేతగు౯॥ ... ❖

తా॥ ఎల్లలోకంబులకు వారలకు రక్షకంబై మాటిమాటికి సిరిచన్నులంటుచు

న్నదియైశుద్ధసత్త్వగుణంబునకు నెలవై యెల్లప్పుడును గరతలామలకంబుగ నెదుట దోఁచుచున్నదియై కరంబున నెత్తబడిన గోవర్ధనం బందలితరుల నుండిజారుచున్న పువ్వులచేతను గల్పతరు ప్రసూనంబులచేతను దేజరిల్లుచు రాధికచేనుతియింపంబడుచున్న వస్తువొకం డుకలదు॥ ౨

శ్లో॥ రాధారాధితవిభ్రమాద్భుతరసం లాలిత్యరత్నాకరం సాధారణ్యపదవ్యతీతసహజస్మేరాననామ్భోరుహం। ఆలమ్బేహరినీలగర్వగురుతాంసర్వస్వనిర్వాపణం బాలం వైణవికం విముగ్ధమధురం మూర్ధాభిషిక్తం మహః॥ ౨

టీక॥ రాధారాధితవిభ్రమాద్భుతరసం - రాధా - రాధచేత - ఆరాధిత - బహుమానింపఁబడుచున్న - విభ్రమ - విలాసముచేత - అద్భుత - ఆశ్చర్య సంపాదకములయిన - రసం - శృంగారరసము మొదలగు రసములు గలయదియు - సాధారణ్యపదవ్యతీతసహజస్మేరాననాంభోరుహం - సాధారణ్యపద - సామ్యమార్గమును - వ్యతీత - అతిక్రమించినయదియు - సహజ - స్వభావ సిద్ధమయిన స్మేర - చిఱునగవుతోఁగూడిన - ఆననాంభోరుహం - ముఖకమలముగలయదియు - హరినీలగర్వగురుతాం - హరినీల - ఇంద్రనీలమణులయొక్క - గర్వగురుతాం - అహంకారాతిశయములయొక్క - సర్వస్వనిర్వాపణం - సర్వస్వ - సమస్తపదార్థములయొక్క - నిర్వాపణం - నాశకమయినయదియు - లాలిత్యరత్నాకరం - లాలిత్య - సౌందర్యమునకు - రత్నాకరం - సముద్రమయినయదియు - వైణవికం - వేణునాదవ్యక్తమయినయదియును - విముగ్ధమధురం - విముగ్ధ - మిక్కిలి సుందరముగలవారిలోపల - మధురం - సుందరమయినయదియు - మూర్ధాభిషిక్తం - శ్రేష్ఠమయినయదియు - బాలం - లేతదైనదియునగు - మహః - తేజమును - ఆలంబే - ఆశ్రయించుచున్నాను. ... ... ❁

శా॥ సాధారణ్యశరణ్యలితదరహాసశ్రీముఖాంభోజునకై। మాధుర్యైకనిధానుకై మరకతాశ్మప్రౌఢిగర్వచ్ఛటే। వైధుర్యావహతేజుకై సరస నిర్వ్యాజాంగశృంగారుకై। రాధారాధితుకై నవైణవిక మూర్ధన్యున్ సదింగొల్చెదన్॥

తా॥ రాధికచేత బహూకరింపఁబడిన విలాసంబులచే నాశ్చర్యంబును సంపాదించుచున్న శృంగారాది రసంబులకు దానకంబగుచు సౌందర్యంబను గత్నంబునకుఖనియై నిరుపమానంబై స్వభావ సిద్ధంబగు మందహాసంబుతోడం గూడిన నెమ్మోము దామరగలిగి యింద్రనీలంబులగర్వంబు నపహసించు నదియై

సుంధరంబుగలవారలలోన సుందరంబై శ్రేష్ఠంబగుచు వెలయు తేజంబునాశ్రయించుచున్నాననుట. ... ... ❀

శ్లో॥ కరిణామలంఘ్యగతివైభవం భజే కరుణావలంబితకిశోరవిగ్రహం। యమినామనారతవిహారిమానసే యమునావనాన్తరసికం పరం మహః॥ ౩

టీక॥ కరిణాం. ఏనుగులచేత. అలంఘ్యగతివైభవం-అలంఘ్య. అతిక్రమింపనశక్యమైన - గతివైభవం- గమనసంపదగలయదియు - కరుణావలంబితకిశోరవిగ్రహం. కరుణా. దయచేత. అవలంబిత - స్వీకరింపఁబడిన- కిశోరవిగ్రహం. బాలకశరీరముగలయదియును. యమినాం. ఋషులయొక్క - మానసే. మనములయందు. అనారతవిహారి. అనారత. ఎల్లప్పుడును.విహారి. విహరించుచున్నయదియు. యమునావనాంతరసికం. యమునా - యమునానదియందలి- వనాంత. వనమధ్యమునందు. రసికం. సరససంచారయుక్తమునయినయదియును. పరం. ఉత్కృష్టమైనదియునగు. మహః. తేజమును - భజే. సేవించుచున్నాను. ❖

ఉ॥ అల్లనమందయానమునఁ గాఁవలిగోంగఁమోసివాసనో। త్ఫుల్లసరోజపాళిబదముత్సెలఁగ౯ యమునాతరంగిణీ। సల్లలితాంబుపూరములు సారవయస్యలమీఁదఁజిమ్ముచుం। జల్లనిచూపులెల్లగరుణఁజల్లెడునల్లనిబాలుఁగొల్చెద౯॥ ౩

తా॥ మదపుటేనుంగులచేతం గోరందగిన మందయానంబుగలిగి వసుదేవాదులయందలి కరుణచే బాలస్వరూపంబునం జెలువొంది మొల్లమునుల మనంబులం దేజరిల్లుచు యమునయందలియుదకంబులం జల్లు ప్రౌఢసరసంబైన - తేజంబును సేవించుచున్నాననుట. ... ... -- ❖

శ్లో॥ నియన్త్రితత్సకలజగద్వ్రజాంగనానియన్త్రితంవిపులవిలోచనాజ్ఞయా। నిరన్తరంమమ హృదయే విజృమ్భతాంసమన్తతస్సరసతరంపరంమహః॥ ౪

టీక॥ యత్. ఏతేజము. సకలజగత్. సమస్తలోకమును - నియంత్రి- నియమించుచున్నదియో. విపులవిలోచనాజ్ఞయా - విపుల. విశాలములయిన. విలోచన - నేత్రములయొక్క - ఆజ్ఞయా. ఆజ్ఞచేత. వ్రజాంగనానియంత్రితం. వ్రజాంగనా. గోపస్త్రీలచేత. నియంత్రితం. నియమింపఁబడినయదియో. సమన్తతః- అంతటను. సరసతరం. మిక్కిలియు సరసమయినయదియో. పరం. ఉత్కృష్టమయినదియో. తత్. ఆప్రసిద్ధమయిన - మహః. తేజము. మమ - నాయొక్క. హృదయే. ఎదయందు. నిరన్తరం- ఎల్లప్పుడును. విజృంభతాం. ప్రకాశించుగావుత॥

ఉ॥ లోకములన్నియుందనకులోనుగఁగానియమేలుమేటియై। స్తోకమనోహ

రావయవశోభితుఁడెంతటివింతగోపికా। లోకవలీల నెల్లవనులుందనుదానయొన
ర్చువారిదే। కాకప్రభావమున్ త్రిజగత్సుభమ్మదినాశ్రయింతుదన్॥ ౪

తా॥ లోకంబుల నెల్లఁదనవశంబుగాఁ జేసికొనియేలు జగత్పతిగోపికల కన్ను
సన్నల నెల్లపనులుం జేయుచునంతటఁ సరసంబగుచునధికంబైన తేజంబునాహృద
యంబునఁబ్రకాశించుఁగాతయనుట. ... ... ❁

శ్లో॥ కన్దర్పప్రతిమల్లకాన్తివిభవం కాదమ్బినీబాన్ధవం బృన్దారణ్యవిలాసినీ
వ్యసనినం వేషేణభూషామయం। మన్దస్మేరముఖామ్బుజం మధురిమవ్యామృష్ట
బిమ్బాధరం వన్దేకన్దళితార్ద్రయౌవనవనం కైశోరకం శార్ఙ్గిణః॥ ౫

టీక॥ కన్దర్పప్రతిమల్లకాన్తివిభవం - కందర్ప - మన్మథునికిని - ప్రతిమల్ల - ప్ర
తిభటమయిన - కాంతి - కాంతియొక్క - విభవం - సంపదగలయదియు - కా
దంబినీబాంధవం - కాదంబినీ - మేఘపఙ్క్తికి - బాంధవం - బంధువయినదియు
బృందారణ్యవిలాసినీవ్యసనినం - బృందారణ్య - బృందావనమందలి - విలాసినీ-
గోపికల విషయమయిన - వ్యసనినం - ఆసక్తిగలయదియు - వేషేణ - అలంకా
రముచేత - భూషామయం - భూషణస్వరూపమయినదియు - మందస్మేర
ముఖాంబుజం - మందస్మేర - చిఱునవ్వుతోఁగూడిన - ముఖాంబుజం - ముఖ
కమలముగలయదియు - మధురిమవ్యామృష్టబింబాధరం - దొండపండు వంటి
యధరముగలయదియు శార్ఙ్గిణః - శార్ఙ్గిణః - శ్రీకృష్ణునియొక్క - కైశోరకం - బా
ల్యసంబంధమైన - ఇదం - ఈప్రసిద్ధమయిన - కందళితార్ద్రయౌవనం - కందళి
త - మొలకలెత్తిన - ఆర్ద్రయౌవనం - క్రొత్తజవ్వనము నుగూడి - వందే - నమ
స్కరించుచున్నాను. ... ... ❁

శా॥ కందర్పప్రతిమల్లధాముఁడు వమేఘశ్రేణికిన్బంధుఁడున్ వెల్లసన్। బృందా
రణ్యవధూరతుండుమధురిమామ్రేడితోష్ఠాధరున్ స్మేరముఖుం। మందస్మేరకపోలుఁడు వేషకృత
నానాభూషణశోభితుండై। సౌందర్యగోపాలబాల్యయౌవనవిలాసాలంకృతుణ్
శ్రీయుతున్॥ ౫

తా॥ మన్మథునకుఁబ్రతిభటుండై నకాంతిగలుగుచు నీలమేఘపఙ్క్తితోఁడఁబో
త్తునుబృందావనమునందలి విలాసినుల విషయమైనదిబగునాసక్తియునఖిలభూషణ
మయంబగు వేషంబును మందహాసంబుచే మెఱయు మోముదామరయు సౌందర్య
యుక్తంబగు పండుబింబంబును గలిగినశార్ఙ్గధనుధరుఁడగు శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క
బాల్యంబుతోఁడంగూడిన యౌవనంబునకు మ్రొక్కుచున్నాననుట. ❁

శ్లో॥ అముక్తాన్యానుభావమూరూఢః ప్రహానుగూఢ

విదగ్ధలీలం। అమృష్టయౌవనమనష్టకిశోరభావమాద్యంమహః కిమపి మాద్యతి మానసే మే॥ ౬

టీక ॥ అముక్తమానుషం - అముక్త - కొంచెముగా విడువఁబడిన - మానుషం - మనుష్యభావముగలదిగనుక - అముక్తనిజానుభావం - అముక్త - విడువఁబడని - నిజ - స్వకీయమయిన - అనుభావం - అనుభవముగలదియు - అగూఢవిగ్రహం - అగూఢ - స్వీకరింపఁబడిన - విగ్రహం - శరీరముగలయదియు - ఆగూఢవిదగ్ధలీలం - ఆగూఢ - ప్రకాశించుచున్న - విదగ్ధ - ప్రౌఢములయిన - లీలం - విలాసములుగలయదియు - అమృష్టయౌవనం - అమృష్ట - ఈషద్విలాసయుతమయిన - యౌవనం - జవ్వనముగలయదియు - అనష్టకిశోరభావం - బాల్యముగలయదియు - కిమపి - వాచామగోచరమైనయదియు - ఆద్యం - జగత్కారణమైనదియునైన - మహః - తేజము - మమ - నాయొక్క - మానసే - మనమునందు - మాద్యతి - ప్రకాశించుచున్నది. ౬

ఉ ॥ మానవలీలయున్నిరుపమానమహామహిమానుభావము న్మానినివిగ్రహంబుమితిమీఱిన ప్రౌఢియుబాల్య చాపలా । నూనవిలాసమున్న వమనోహరయౌవనముం జెలంగనెం । తేనియుహృద్గవిస్మయముచిచ్చుఁ జెలంగవెలుంగునామదిఁ ॥ ౬

తా ॥ మనుష్యభావంబునుబూతనాసంహారాదినిజానుభావంబునుశరీరపరిగ్రహంబునుమితిమీరినమహాప్రౌఢియును బాల్యంబునుయౌవ్వనంబునువిలసిల్లవెలుంగుతేజంబునామదిఁబ్రకాశించుచున్నదియనుట. ౬

శ్లో॥ తేతేభావాస్సకలజగతీలోభనీయప్రభావానానాతృష్ణాసుహృదిహృదిమేకామమావిర్భవన్తు। వీణావేణుక్వణితలసితస్మేరవక్త్రారవిందాన్నాహంజానేమధురమధురంనందపుణ్యాంబురాశేః॥ ౭

టీక॥ సకలజగతీలోభనీయప్రభావాః- సకల - సమస్తమయిన- జగతీ- లోకములను- లోభనీయ- కోరుచున్న- ప్రభావాః - సామర్థ్యములుగల - తేతే-ఆయాప్రసిద్ధములయిన- భావాః- భావములు-నానాతృష్ణాసుహృది - నానా-పుత్రవిత్తాదివిషయికములయిన - తృష్ణా- ఆసలకు- సుహృది - మిత్రమైన- మేనాయొక్క - హృది - మానసమునందు- కామం- మిక్కిలియును- ఆవిర్భవంతు-ప్రకాశించుగావుత- వీణావేణుక్వణితలసితస్మేరవక్త్రారవిందాత్- వీణా- వీణవలెనున్న- వేణు- పిల్లనగ్రోవియొక్క - క్వణిత - ధ్వనిచేత - లసిత- ప్రకాశించుచున్న - స్మేర-చిఱునగవుతోఁగూడిన- వక్త్రారవిందాత్-ముఖకమలములవల

న- నందపుణ్యాంబురాశేః- నంద- నందునియొక్క- -పుణ్య- పుణ్యమనియెడి-అం బురాశేః- సముద్రమునకన్నను- మధురం- మృద్యమైన- అపరం- మఱియొకవస్తువును- అహం- నేను- నజానే- ఎఱుంగను- ... ... ❖

మ ॥ అమితాశావశమౌమదిన్నిఖిలలోకాశాస్యహా పెక్కుభా । వము లెన్నేనియునిబ్బంగాకవిలసద్వంశీనినాదానుమో । దముసుందస్మితసుందరంబగుయశోదానందపుణ్యాంబుపూ । రముకన్నన్మధురంబులేదొకటిచర్చ ల్సేయనింకేటికిన్ ॥ ౭

తా ॥ నిఖిలలోకంబులం గోరుభవంబు లెల్లను బుత్రమిత్ర విత్తాదులగు నానలకు - మిత్రంబగునాయెద నిట్లుగాక నిట్లునేమి పీడయుంబోలె ప్రమోయుచున్న వేణువుచే సుందరంబగుచు చిఱునగవుతోడం గూడిన మోము దామరగల యశోదానందుల పుణ్యంబను ప్రవాహంబుంబోని శ్రీకృష్ణుని కన్నన్యం బెఱుంగ హృద్యంబు గాదనుట. .. .. ❖

శ్లో ॥ సుకృతిభిరావృతే సరసవేణునినాదసుధారసలహరీవిహారనిరవగ్రహకర్ణపుటే । వ్రజవరసుందరీముఖసరోరుహసన్మధుపే మహసి కదానుమజ్జతి మదీయమిదంహృదయమ్॥ ౮

టీక ॥ సుకృతిభిః - పుణ్యాల చేత- ఆవృతే - ఉపలాలింపఁబడినయదియు - సరసవేణునినాదసుధారసలహరీవిహారనిరవగ్రహకర్ణపుటే - సరస - రసయుక్తమయిన - వేణునినాద - వేణుధ్వనియనియెడి - సుధారస - అమృతరసముయొక్క - లహరీ - ప్రవాహమునందు - విహార - విహరించుటయందు - నిరవగ్రహ - అప్రతిబంధకమయిన - కర్ణపుటే - శ్రోత్రప్రదేశముగలయదియు - వ్రజవరసుందరీముఖసరోరుహసన్మధుపే - వ్రజ - వ్రేపల్లెయందున్న - వర - శ్రేష్ఠలైన - సుందరీ - గోపస్త్రీలయొక్క - ముఖసరోరుహ - ముఖకమలములకు - సన్మధుపే - శ్రేష్ఠషట్పదమయిన - మహసి - తేజమునందు - మదీయం - నాసంబంధమయిన - ఇదం - ఈ-హృదయం - నెమ్మనము - కదా - ఎప్పుడు - అనుమజ్జతి - మునుంగుచున్నది, ... ❖

చ ॥ విమలతపోసనామృతనువేణురవామృతసారపూరకమ । శ్రమపదనన్నగోళము వ్రజప్రమదాముఖపద్మచంచరీ । కముకమనీయనారసపుకోమలనావనమైనదివ్యతే । జమునమునుంగుటన్నడోకొంచల్లగనుల్లమునల్లవింపఁగన్ ॥

తా ॥ పుణ్యాలచేనుపలాలింపఁబడుచున్నదియై వేణునాదంబనుసమృతప్రవాహంబునందమ్మకులేకలోలంబులావేడు - శ్రోత్రప్రదేశంబుగలిగి వ్రజాంగనానే

ణునాదము నందాసక్తంబైనదియనుట) ఇట్టి తేజంబున నా నెమ్మనం బెప్పుడును నుంగునోయనుట, ... ❖

శ్లో ॥ తృష్ణాతురే చేతసి జృమ్భమాణం ముష్ణన్మముర్మోహమహాంధకారం।
పుష్ణాతు నః కృణ్యదయైకసిన్ధోః కృష్ణస్య కారుణ్యకటాక్షకేళిః॥ ౯

టీక॥ పుణ్యదయైకసిన్ధోః - దయాసముద్రుండైన - కృష్ణస్య - శ్రీకృష్ణస్వామియొక్క - కారుణ్యకటాక్షకేళిః - కారుణ్యకటాక్ష - దయాప్రధానదృష్టియొక్క - కేళిః - విహారము - తృష్ణాతురే - తృష్ణా - ఆసచేత - ఆతురే - ఆతురమయిన - మమ - నాయొక్క - చేతసి - చిత్తమునందు - ముహుః - సారెకు - జృంభమాణం - వృద్ధినొందుచున్న - మోహమహాన్ధకారం - మోహ - మోహమనియెడి - మహాంధకారం - కటికిచీఁకటిని - ముష్ణన్ - విహరించుచు - నః - మమ్ము - పుష్ణాతు - పోషించుఁగావుత. ... ... -- ... ❖

మ ॥ అమితాశావశమైన నామదిక వశ్యంబైన మోహాంధకా । రము గారుణ్యకటాక్షవీక్షణవిభారాశిన్విపాళించి నే।యమ్మునం బ్రోచుదయాపయోధిఘన బృందారణ్యకమండిబృం । దమునోలాలోచనసాధుసేవధి ప్రమోదంబొప్ప నెల్లప్పుడున్ ॥ ౯

తా ॥ దయాసముద్రుండగు శ్రీకృష్ణదేవునిదయాదృష్టివిహారము తృష్ణాతురంబగు నామనంబున నతిశయిల్లు మోహాంధకారంబుఁబోవనడంచుచు నన్నుఁబ్రోచుగాతయనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ నిఖిలనిగమమౌళిలాలితం పదకమలం పరమరహస్యస్య తేజసః। వ్రజభువి బహుమన్మహే తరాం సరసకరీషవిశేషరూషితమ్ ॥ ... ౧౦

టీక ॥ నిఖిలనిగమమౌళిలాలితం - నిఖిల - సమస్తమయిన - నిగమ - వేదములయొక్క - మౌళి - శిరములచేత - లాలితం - లాలింపఁబడినయదియు - వ్రజభువి - వ్రజ - వ్రేపల్లియయొక్క - భువి - భూమియందు - సరసకరీషవిశేషరూషితం - సరస - రసయుక్తమయిన - కరీష - విశేష - రేణముచేత - రూషితం - పూయఁబడిన - పరమరహస్యస్య - అతిరహస్యమయిన - తేజసః - తేజముయొక్క - పదకమలం - పాదకమలమును - బహుమన్మహేతరాం - మిక్కిలియు బహూకరించుచున్నాను.

మ ॥ సిరికేలమ్ములనొత్తఁగా శ్రుతివధూసీమంతసిందూరసుం । దరమై యొప్పుసలారయందముగ మందన్నందగోపాలమం । దిరశాలాంతకరీషరూషితసోదీణంబులౌ పాదము । ల్పరమానందముఁ జేయు నామదికి నుల్లాసంబుగల్పించుచున్ ॥ ౧

తా ॥ వేదాంతంబుచే లాలింపంబడుచున్నందవ్రజంబున రేణంబునం బూయంబడినదియై వెలయు తేజముగల శ్రీకృష్ణుని పాదకమలంబుల బహుకరించుచున్నాననుట. ... ... ◆

శ్లో ॥ ఉదారమృదులస్మితవ్యతికరాభిరామాననం ముదా ముహురుదీర్ణయా మునిమనోమ్బుజామ్రేడితం । మదాలసవిలోచనవ్రజవధూమదాస్వాదితం కదా నుకమలేక్షణం కమపి బాలమాలోకయే॥ ౧౧

టీక॥ ఉదారమృదులస్మితవ్యతికరాభిరామాననం- ఉదార - గంభీరములయిన - మృదులస్మిత - మందహాసములయొక్క - వ్యతికర - సమూహముచేత అభిరామ - సుందరమయిన - ఆననం - ముఖముగలవాఁడును - ముహుః - సారెకును - ఉదీర్ణయా - పుట్టుచున్న - ముదా - సంతోషముచేత - మునిమనోంబుజామ్రేడితం - ముని - మునులయొక్క - మనోంబుజ - మనఃకమలములచేత - ఆమ్రేడితం మాటిమాటికిని విచారింపఁబడుచున్నవాఁడును:- మదాలసవిలోచనవ్రజవధూమదాస్వాదితం - మద - మదముచేత - అలస - మందములయిన - విలోచన - నేత్రములుగల - వ్రజవధూ - గోపస్త్రీలచేత - మద - మదముచేత - ఆస్వాదితం - అనుభవింపఁబడుచున్నవాడును - కమలేక్షణం - కమల - తామరరేకులవంటి - ఈక్షణం - నయనములుగలవాఁడును - కమపి - వాచామగోచరుండైన - బాలం - బాలుని - కదాను - ఎప్పుడు - ఆలోకయే - చూచుచున్నాను. ... ◆

ఉ॥ కన్నులకొద్దిచూచి వ్రజకాంతలు వేడుకముద్దులాడఁగా । సన్నపునవ్వువెన్నెలలు సల్లఁగఁజల్లఁగ నెల్లమౌనులుల్ । సన్నుతమానసాబ్జముల సారెకు సారెవహింపమించున । కృష్ణులవండువైనముఖకంజము రంజిలు బాలుఁగాంచెదన్॥

తా ॥ గంభీరంబులయిన మందహాసంబుల చేసుందరంబగు ముఖంబుగలిగి సారెసారెకును బొడమెడుసంతోషంబున మౌనులచేత ధ్యానంబుచేయఁబడుచున్నవాఁడై మదంబుచే నలసంబులగు గోపికల చేమదంబున ననుభవింపఁబడుచున్నవాఁడై పుండరీకాక్షుండై వాచామగోచరుండై వెలయుబాలు నెన్నటికిం గాంచెదనోయనుట. ... ... ◆

శ్లో ॥ వ్రజజనమదయోషిల్లోచనోచ్ఛిష్టశేషీకృతమతిచపలాభ్యాం లోచనాభ్యాముభాభ్యామ్ । సకృదపి పరిపాతుం తే వయం పారయామః కువలయదళనీలం కాంతపూరం కదాను॥ ౧౨

టీక ॥ వ్రజజనమదయోషిల్లోచనోచ్ఛిష్టశేషీకృతం - వ్రజజన - గోపాలకులయొక్క - మదయోషిత్ - మదముతోఁగూడినస్త్రీలయొక్క - లోచన - నేత్ర

ములచేత-ఉచ్ఛిష్టఉచ్ఛిష్టమాత్రము - శేషీకృతం- మిగిలినదిగా జేయబడిన కువల యదళనీలం - కువలయ - నల్లకలువల యొక్క - దళ - రేకులవలె - నీలం - నల్లనైన కాంతిపూరం - కాంతిప్రవాహమును - తే - అప్రసిద్ధులమయిన- వయం - మేము - అతిచపలాభ్యాం - మిక్కిలి చంచలములయిన - ఉభాభ్యాం - రెండైన - లోచ నాభ్యాం - నేత్రములచేత సకృదపి ఒకానొకప్పుడైనను - పాతుం - పానము చేయుటకొఱకు - కదాను- ఎప్పుడును। పారయామహే సమర్థులమగుచున్నాము.

మ ॥ కొమరుంబ్రాయపు మబ్బుగుబ్బతిలఁ గోర్కెల్ జొబ్బిలన్ వల్లవ । ప్రమద ల్గన్నుల నానియానిడిగు పారణశేషంబైన పెంపొప్పునా । రమణీయోత్పలకాంతిపూ రమె దృగ్ద్వారానొక్కనాడైనఁ బ్రాం । కముగా నీకనుదోయి నానఁగల భాగ్యం బె న్నఁడొకో కల్గెడున్ ॥ ౧౨

తా ॥ మదించిన గోపస్త్రీలు చూడఁజూడ మిగిలియున్న నల్లకలువ రేకు లఁ గ్రొమ్మించుచుండు దేహదు కాంతిప్రవాహరూపుండగు బాలకృష్ణమూర్తిని జంచ లంబులగు నీ రెండుకన్నులచే నొకపరియైనఁ జూచుభాగ్యం బెన్నటి కబ్బునో కో రుచునుట. ... ...

శ్లో ॥ ఘోషయోషిదనుగీతయౌవనం కోమలస్తనితవేణునిస్వనమ్ । సార భూతమభిరామసమ్పదాం ధామ తామరసలోచనం భజే ॥ ... ౧౩

టీక ॥ ఘోషయోషిదనుగీతయౌవనం - ఘోష - వ్రేపల్లియయందున్న - యోషిత్ - యువతులచేత - అనుగీత - అనుసరించి గానము చేయఁబడుచున్న - యౌవనం - జవ్వనముగలదియు - కోమలస్తనితవేణునిస్వనం - కోమల - లేత యైన- స్తనిత-ఉరుముపంటి - వేణునిస్వనం వేణునాదముగలయదియు - అభి రామసంపదాం - సౌందర్యసంపదలకు - సారభూతం - శ్రేష్ఠభూతమయిన యదియు - తామరసలోచనం - తామరస - కమలములవంటి - లోచన - నేత్ర ములుగలయదియునైన - ధామ - తేజమును - భజే - సేవించుచున్నాను.

ఉ ॥ వ్రేజవరాంగ్రముజవ్వనపుపిన్న నువుంగొనియాడఁగాముఖాం । భో జమునందు లేతయురుముంబోని రవంబున వేణువొప్పరా । రాజితకాంతిసంపద లరాశియనన్వెలుఁగొందుశారదాం । భోజదళాత్ముడై పతవిభుం ద్రిజగత్పతి నాశ్రయించెదన్ ॥ ౧౩

తా ॥ వ్రేపల్లియయందుండిన గోపికలచే గానంబు చేయుంబడుచున్న జవ్వ నంబు గలిగి లేతయురుమునుంబలె నున్న వేణునాదంబు నెలుంగ సౌందర్యంబుల శ్రే

సధికంబై పుండరీకలోచనంబయి వెలయు తేజంబును సేవించెదననుట.

శ్లో ॥ లీలయాలలితయావలమ్బితంమూలగేహమివమూర్తిసమ్పదామ్। నీరదవికాసవిభ్రమంబాలమేవవయమాద్రియామహే॥ ... ౧౪

టీక ॥ లలితయా - సుందరమయిన - లీలయా - విలాసముచేత - అవలంబితం - ఆశ్రయింపఁబడినవాఁడును - మూర్తిసంపదాం - శరీరసంపదలకు - మూలగేహమివ - ప్రధానగృహముపలెనున్నవాఁడును - నీలనీరదవికాసవిభ్రమం - నీలనీరద - నీలమేఘముయొక్క - వికాస - ప్రకాశముయొక్క - విభ్రమం - విలాసములవంటివిలాసములుగలవాడునైన - బాలమేవ - బాలకృష్ణుని - వయం - మేము - ఆద్రియామహే - ఆదరించుచున్నాము. ... ... ❖

శా ॥ బాలున్మోహనవేషలీలుమురళీపాండిత్యశీలుఁ దయా। లోలుఁ గ్సాంద్రఘనాఘనావళివినీలుంగోపకన్యానుత। శ్రీలావణ్యవయోవిలాసునవనీరేజాయతాక్షిప్రభా। జాలుఁ సర్వకళాలవాలు నతివాంఛన్గొల్తునానెమ్మదిన్॥

తా ॥ సుందరంబగువిలాసంబులచేనాశ్రయింపబడిశరీరసంపదలకుప్రధానగృహంబై నీలమేఘంబువిలాసంబులుగలిగివెలుంగుబాలునాశ్రయించెదననుట.

శ్లో ॥ వన్దేమురారేశ్చరణారవిన్దద్వన్ద్వందయాదర్శితశైశవస్య। వన్దారుబృన్దారకబృన్దమౌళిమన్దారమాలావినిమర్దభీరు॥ ౧౫

టీక॥ దయాదర్శితశైశవస్య - దయా - దయచేత - దర్శిత - చూపబడిన - శైశవస్య - బాల్యముగలిగిన - మురారేః - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - వందారుబృందారకబృందమౌళిమందారమాలావినిమర్దభీరు - వందారు - నమస్కరించుచున్న - బృందారక - దేవతలయొక్క - బృంద - సమూహములయొక్క - మౌళి - శిరములయందున్న - మందారమాలా - కల్పతరుప్రసూనమాలికలయొక్క - వినిమర్ద - సమ్మర్దమువలన - భీరు - భయపడుచున్న - చరణారవిందద్వన్ద్వం - అడుగుదామరదోయినిగూర్చి - వందే - నమస్కరించుచున్నాను. ... ❖

మ ॥ దితిజానీకముద్రుంపమానితతివర్తి పటీయశ్శోదాదరయో। దితిజైశోరకళావిలాసుఁడగునాదేవాదిదేవోత్తము। న్నతబృందారకబృందమౌళివిలసన్మందారమాలాతరం। గితధారాళ మరందవభీతు మృదులాంఘ్రిద్వంద్వ స్సేవించెదన్॥ ౧౫

తా ॥ దయచేబాల్యంబునొందినశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్కదేవతాసమూహంబులశిరంబులం జెలువొందుకల్పతరుప్రసూనమాలికలసమ్మర్దంబువలనభ

ద్యుంబొందుపాదకమలద్వంద్వంబుఁగూర్చినమస్కరించుచున్నానసట.

శ్లో॥ యస్మిన్నృత్యతియస్యశేఖరభరైః క్రౌఞ్చద్విషశ్చన్ద్రకీయస్మిన్నృత్యతి యస్యఘోషసురభింజిఘ్రన్స్వవృషోధూర్జటేః । యస్మిన్సజ్జతియస్యవిభ్రమగతిం వాఞ్ఛన్ హరేస్సిన్ధుర స్తద్బృన్దావనకల్పకద్రుమవనంతంవాకిశోరంభజే॥

టీక ॥ క్రౌంచద్విషః - కుమారస్వామియొక్క - చంద్రకీ - నెమలి - యస్య - ఏశ్రీకృష్ణుఁయొక్క - శేఖరభరైః - శేఖర - సిగయందుఁజుట్టిననెమలిపురిదండలయొక్క - భరైః - సమూహములచేత - యస్మిన్ - ఏవనమునందు - నృత్యతి - నటించుచున్నదియో - ధూర్జటేః - శివునియొక్క - వృషః - వృషభము - యస్య - ఏశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - ఘోషసురభిం - ఘోష - వ్రేపల్లియయందున్న - సురభిం కామధేనువును - జిఘ్రన్ - యోనిదేశమునాఘ్రాణించుచున్నదినై - యస్మిన్ ఏవనమునందు - నృత్యతి - గర్వించుచున్నదియో - హరేః - ఇంద్రునియొక్క - సింధురః - ఐరావతము - యస్య - ఏకృష్ణునియొక్క - విభ్రమగతిం - విలాసగమనమును - వాంఛన్ - ఇచ్ఛయించినదగుచు - యస్మిన్ - ఏవనమునందు - సజ్జతి ఆసక్తిగలదియగుచున్నదియో - తద్బృందావనకల్పకద్రుమవనం - తత్ - ప్రసిద్ధమయిన - బృందావన - బృందావనమునను - కల్పకద్రుమ - కల్పవృక్షములయొక్క - వనం - వనమునైనను - తం - ప్రసిద్ధుడైన - కిశోరంవా - బాలకృష్ణమూర్తినైనను - భజే - సేవించుచున్నాను. ... ...

శా॥ ఎంతేనెవ్వనమౌళిఁగాంచిగుహవాజీంద్రంబునర్తించుఁదా । నెంతేనెవ్వనియానరీతి హరిమత్తేభంబుఁగాంక్షించుఁదా । నెంతే నెవ్వని మందమర్గోకనుచుభూతేశాశ్వముంబొంగునా । బృందారణ్య సురద్రుసాంద్రవని కృష్ణున్మదింగొల్చెదన్॥ ... ...

తా॥ సకలజగత్పతియగు శ్రీకృష్ణమూర్తిని సేవించుకొఱకుఁ గుమారస్వామియునుహరుండునింద్రుండునుగామధేనువునేతెంచినయెడ నేవనంబున నేకృష్ణునియొక్క సిగయందునలంకరింపఁబడిన నెమలిపురిదండలంజూచి కుమారుని మయూరంబు నృత్యంబుఁజేయునో యేవనంబునందు నే శ్రీకృష్ణునిగమనవిలాసమెఱింగికొన నింద్రునియైరావతంబుగాంచి యుండునో యేవనంబున నేకృష్ణు మందకడఁగామధేనువుయోనిదేశంబునాఘ్రాణించుచు శివునివాహనంబగు వృషభంబుగర్వించియుండునోయట్టిబృందావనంబునుగల్పకతరు వనంబును స

కృష్ణుని సేవించుచున్నాననుట. ... ...

శ్లో॥ అరుణాధరామృతవిశేషితస్మితంవరుణాలయానుగతవర్ణవైభవం। కరుణారవిందదళదీర్ఘలోచనంకరుణామయంకమపిబాలమాశ్రయే॥ ౧౭

టీక॥ అరుణాధరామృత - విశేషితస్మితం. అరుణ. ఎఱ్ఱనైన - అధరామృత - అమృతమువంటియధరముచేత - విశేషిత - అతిశయింపఁబడిన - స్మితం. చిఱునవ్వుగలవాడును - వరుణాలయానుగతవర్ణవైభవం - వరుణాలయ - సముద్రముతోడను. అనుగత - అనుకరింపఁబడుచున్న - వర్ణవైభవం. కాంతిసంపదగలవాఁడును. కరుణామయం - కరుణాస్వరూపుఁడయినవాఁడును - కమపి. వాచామగోచరుఁడయినవాఁడునైన - బాలం. బాలకృష్ణుని. ఆశ్రయే. ఆశ్రయించుచున్నాను. ... ...

ఉ॥ చల్లనివాని నవ్వు వెదఁజల్లెడువాని దయారసంబుజో। బ్బిల్లెడువానిఁ గెంపుఁజిగిఁ బెంపుఁ జెలంగెడు మోవివానిసం। ఫుల్లసరోజ నేత్రములఁ బొల్చినవానిఁ బయోధివీచికా। వెల్లితనీలనీరదనవీనత నుద్యుతివానిఁ గాంచెదన్॥ ౧౭

తా॥ అమృతంబుబోలెమధురంబగుచు నెఱ్ఱనైన మోవిపై నెగడు చిఱునగవుచే దేజరిల్లుచు సముద్రంబు ననుకరించు కాంతిసంపదగలిగి విరిసిన లేదామరలం దెగడు కన్నులుగలిగి దయా స్వరూపుఁడై వాచామగోచరుండై వెలయు బాలకృష్ణునాశ్రయించుచున్నాననుట. ... ...

శ్లో॥ లావణ్యవీచీరచితాఙ్గభూషాంభూషాపదారోపితపుణ్యబర్హామ్। కారుణ్యధారాళకటాక్షమాలాంబాలాంభజేవల్లవవంశలక్ష్మీమ్॥ ౧౮

టీక॥ లావణ్యవీచీరచితాంగభూషామ్. లావణ్య. కాంతివిశేషముయొక్క. వీచీ. అలలచేత - రచిత - చేయబడిన. అంగభూషాం. అవయవభూషణములుగలయదియు. భూషాపదారోపితపుణ్యబర్హాం. భూషాపద - అలంకారప్రదేశమందు. ఆరోపిత. ఉంచఁబడిన - పుణ్య. పవిత్రమయిన - బర్హాం. నెమలిపురిగలయదియు. కారుణ్యధారాళకటాక్షమాలాం - కారుణ్యధారాళ. దయాసారముతోఁగూడిన - కటాక్ష - కడకంటిచూపులయొక్క - మాలాం. సమూహముగలయదియు - బాలాం - లేతప్రాయముగలయదియునగు. వల్లవవంశలక్ష్మీం - వల్లవవంశ - గోపవంశముయొక్క - లక్ష్మీం. సకలసౌభాగ్యసంపాదకమైనలక్ష్మిని. భజే. భజించెదను. ... .

చ॥ మెఱుఁగులకేమిచక్కదనమేవదిలక్షలుసేయుమాయురే। నరుచిరపింఛదామకమెసొమ్ములలోఁ వెలలేనిసొమ్మగు। బరమకృపాకటాక్ష సుమమాలికబా

పు రెనందమంది రేం। దిరమురి పెంపు శైశవముస్సీటులుమీ లెనయా రేకంటి ...

తా ॥ కాంతివిశేషంబులచేనవయవంబులభూషణంబులకువన్నియంగల్పించుభూషణప్రదేశంబునందలంకరింపంబడిన నెమలిపురిగలిగి దయాప్రవాహంబుగ్రుమ్మరించుకడకంటిచూపులుగలిగి బాలస్వరూపంబై వెలయు గోపాలవంశలక్ష్మీనిభజియించుచున్నానుట. ... ... ❁

శ్లో॥ మధురైకరసంవపుర్విభోర్మధురావీధిచరంభజామహే। నగరీమృగశాబలోచనానయనేందీవరవర్షవర్షితమ్॥ ౧౯

టీక॥ మధురావీధిచరం - మధురా - మధురాపట్టణము యొక్క - వీధి - వీధులయందు - చరం - సంచరించుచున్న యదియు - మధురైకరసం - మధుర - సౌందర్యముయొక్క - ఏకరసం - ముఖ్యరసమైనయదియు - నగరీమృగశాబలోచనానయనేందీవరవర్షవర్షితం - నగరీ - మధురయందలి - మృగశాబ - లేడిపిల్లయొక్క - లోచనా - కన్నులవంటికన్నులుగల స్త్రీలయొక్క - నయన - నేత్రములనియెడి - ఇందీవర - కలువలయొక్క - వర్ష - వృష్టిచేత - వర్షితం - వర్షింపఁబడుచున్న - విభోః - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - వపుః - శరీరమును - భజామహే - సేవించుచున్నాను. ... ... ❁

మ॥ అమరన్ సాహిణులెల్ల నల్లసిలగానార్ట కంఖాణముం। దుమికించం దిశలందుఁ గ్రేళ్లుఱుకుమాధుర్యైకకాంతుల్ ఘన। భ్రమచేయన్మధురావధూచపలనేత్రవ్రాత నీలాబ్జవ। ర్షణముపైఁ గ్రమ్మఁగఁ జిత్రమై చెలఁగు కృష్ణస్వామి నీక్షించెదన్॥ ౧౯

తా॥ ఘనీభూతంబగుసౌందర్యంబుకరణిఁ దేజరిల్లుచు మధురావీధులయందుఁజరించుచునక్కడనుండెడియువతుల చపలనేత్రంబులనుకలువలవానచేముంపంబడి వెలుంగుశ్రీకృష్ణునియొక్క విగ్రహంబును మేము సేవించుచున్నామనుట.

శ్లో ॥ పర్యాకులేననయనాంతవిజృంభితేనవక్త్రేణకోమలమదస్మితవిభ్రమేణ। మందేనమంజులతరేణచజల్పితేననందస్యహంతతనయోహృదయందినోతి॥

టీక ॥ పర్యాకులేన - చంచలములయిన - నయనాంతవిజృంభితేన - నయనాంత - కడకన్నులయొక్క - విజృంభితేన - అతిశయముచేతను - మందేన - మందమయిన - మంజులతరేణ - మిక్కిలిహృద్యమయిన - జల్పితేనచ - మాటలచేతను - కోమలమదస్మితవిభ్రమేణ - కోమల - మృదువైన - మద - మదయుక్తమైన - స్మిత - మందహాసముయొక్క - విభ్రమేణ - విలాసముచేతను - నందస్య - నందునియొక్క

తనయే - కుమారుఁడైన శ్రీకృష్ణునియందు. హృదయం. చిత్తము. దినోతి. ప్రేమముగలదిగాఁజేయుచున్నది - హంత. సంతోషము. ... ... ◈

మ॥ బెళుకుంగన్నులు మోముచుట్టునిరుగస్ఫంబాధరోష్ఠంబుపైఁబరువున్వే న్నెలలీనులేనగవువింతల్మాధురింజెందగం। దళితాలాపనుధారుమల్పైపికినానందంబుగానందునుం। దలనానందముజిందుబాలుని యశోదానందనుం గాంచెదన్॥

తా॥ చంచలంబులగుకడకంటిచూపులునుగోపులంబులగువిలునగవుపెన్నెలలంగ్రుమ్మరించునెమ్మొగంబునుహృద్యంబగువచనంబునుగలనంద సుతుండగు శ్రీకృష్ణునియందునాహృదయంబానందంబుఁజెందుచున్నదియనుట. ◈

శ్లో॥ కందర్పకండూలకటాక్షబందీకృతాభీరవధూభి లక్ష్యమాణాన్। మందస్మితాధారముఖారవిందాన్వందామహే వల్లవధూర్తపాదాన్॥ ౨౧

టీక॥ కందర్పకండూలకటాక్షబందీ - కందర్ప-మన్మథునియొక్క - కండూల - దుస్సహముకైన - కటాక్ష - కడకన్నులచేత - బందీ - బంధింపఁబడిన-ఆభీరవధూభిః - యువతులను - అభిలక్ష్యమాణాన్ - కాముంచుచున్నవారియు.మందస్మితాధారముఖారవిందాన్ - మందస్మిత - మందహాసమునకు - ఆధార - ఆశ్రయములయిన - ముఖారవిందాన్ - ముఖపద్మములుగలవారియునగు - వల్లవధూర్తపాదాన్ - యాదవధూర్తశ్రేష్ఠునిపాదములగూర్చి - వందామహే - నమస్కరించుచున్నాను - పూజార్థ యాంబహువచనమ్మునున్యాయముబున - వల్లవధూర్తపాదాన్ అనియెడిచోటయాదవ ధూర్తశ్రేష్ఠుఁడైనకృష్ణుడనిగ్రంథకర్తయొక్క భావము. ... ... -- ... ◈

మ॥ సరసాపాంగతరంగరంగిదవిలాసప్రౌఢిచేఁగ్గసై। మదిబాలిక్వళిగుబ్బలుబ్బిపులకింపంగ్రొమ్ము ముల్పొడంద। త్తగవున్ మొప్పివమత్తమత్తిలినకాంతాపాళిలాలించుబి। త్తరవున్నవ్వముఖంబుడంబుగలధూర్తస్వామిగీతంచెదన్॥

తా॥ సరసంబులగుకటాక్షంబులచేబంధింపఁబడినకామినులంగామించుచియునగవులకాశ్రయంబై నెమ్మొగంబుగలిగివెలయు ధూర్తశ్రేష్ఠుఁడగు శ్రీకృష్ణమూర్తినింగూర్చినమస్కరించుచున్నాననుట. ◈

శ్లో॥ లీలాటోపకటాక్షనిర్భరపరిష్వంగప్రసంగాధికప్రీతేగీతవిభంగసంగతలసద్వేణుప్రణాదామృతే। రాధాలోచనలాలితస్యలలితస్మేరేమురారేర్ముదామాధుర్యైకరసేముఖేందుకమలేమగ్నం మదీయంమనః॥ ౨౨

టీక॥ లీలాటోపకటాక్షనిర్భరపరిష్వంగప్రసంగాధికప్రీతే - లీలా- విలాసములచేత- ఆటోప- గంభీరములయిన- కటాక్ష- కడకన్నులయొక్క - నిర్భర

ర- సాంద్రమైన- పరిష్వంగ- ఆలింగనముయొక్క - ప్రసంగ- ప్రసక్తివలన- అధికప్రీతే- మిక్కిలిసంతుష్టమయినయదియును- గీతివిభంగసంగతల సద్వేణుప్రణాదామృతే- గీతి- గానభేదములయొక్క - విభంగ - వచనములయొక్క - సంగత - స్వసౌష్ఠవప్రయుక్తకలహముచేత- లసత్- మనోజ్ఞమైన - వేణుప్రణాదామృతే అమృతమువంటివేణునాదముగలయదియును- లలితస్మేరే- లలిత - మనోహరమైన - స్మేరే- మందహాసముగలయదియును - మాధుర్యైకరసే- మాధుర్య- సౌందర్యమనియెడి- ఏకరసే- ముఖ్యరసముగలయదియును- రాధాలోచనలాలితస్య- రాధా- రాధయొక్క - లోచన - కన్నులచేత- లాలితస్య - ఉపలాలింపఁబడిన- మురారేః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - ముఖేందుకమలే- చంద్రకమలములవంటిముఖమునందు- మదీయం- నాసంబంధమయిన- మనః- మనస్సు- మగ్నం- మునిగెను- ... ... ❖

మ॥ లలితాలోకతరంగసంగతములీలామందహాసప్రభా। ప్రులినంబున్మురళీరవామృతరసంబుల్ రాధికాలోచనో। త్పలసంభావితమాధురీగుణమునై భాసిల్లుశ్రీకృష్ణని। ర్మలవక్త్రాంబురుహాకరంబునరమింపంగోరెదన్నామదిన్॥

తా॥ విలాసంబుచేగంభీరంబులగు నపాంగదృష్టులచేవశలయి తమంతటనవచ్చిగోపికలయాలింగనప్రసంగంబుచేసంతుష్టంబగుచు గానభేదంబుల వచనంబులపరస్పరస్వసౌష్ఠవకలంబునమనోజంబగునమృతంబుబోని వేణురవంబుగలిగి సౌందర్యరసంబునకాధారంబై మనోహరంబగుమందహాసంబునకు నెలవై మెఱయుశ్రీకృష్ణుని నెమ్మొగంబున నామనంబులగ్నంబయ్యెననుట- ❖

శ్లో॥ శరణాగతవజ్రపంజరే శరణే శార్ఙ్గధరస్య వైభవే। కృపయా ధృతగోపవిగ్రహే కిమియదన్యన్మృగయామహే వయమ్॥ ౨౩

టీక॥ శరణాగతవజ్రపంజరే - శరణాగత - శరణుపొందినవారలకు - వజ్ర అభేద్యశిలావిశేషనిర్మితమయిన- పంజరే - యంత్రవిశేషమయిన వాఁడును- కృపయా- దయచేత- ధృతగోపవిగ్రహే - ధృత - ధరియింపఁబడిన - గోపవిగ్రహే - గోపాలశరీరముగలవాఁడునునగు- శార్ఙ్గధరస్య- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - వైభవే - వైభవము- శరణే - రక్షకమగుచునుండ- అన్యత్ -ఇతరమయిన- కియత్- ఏపదార్థము- వయం- మేము- మృగయామహే- వెదుకుచున్నాము

ఉ॥ ఇవ్వలనవ్వలన్వెదకనేటికినన్యులమాటిమాటికిం। దవ్వులనుండిదైనగరుణావరుణాలయగోపమూర్తియై। నవ్వుచుడాయవచ్చియదనన్ శరణాగతవ

వ్రజపంజరుఁ డవ్వనజాతనేత్రుఁడనయంబునయంబు నెలంగఁబ్రోవఁగన్॥ ౨౩

తా॥ శరణంబునొందినవారలంబ్రోవవ్రజపంజరుండై యుండుంగానగృప చేగోపాలశరీరంబుఁదాల్చిరక్షకుండయి శార్ఙ్గధరుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి మెఱయుచుండనితరుల వెదుకఁగా మేమిచ్చగింపమనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ జగత్త్రయైకాంతమనోజ్ఞభూమిచేతస్యజస్రంమమసన్నిధత్తామ్। రమాసమాస్వాదితసౌకుమార్యం రాధాస్తనాభోగరసజ్ఞమోజః॥ ౨౪

టీక॥ జగత్త్రయైకాంతమనోజ్ఞభూమి-జగత్త్రయ - లోకత్రయమునందును- ఏకాంత - మిక్కిలినైన - మనోజ్ఞ- సౌందర్యమునకు - భూమి- ప్రదేశమైనయదియు- రమాసమాస్వాదితసౌకుమార్యం- రమా- రుక్మిణీదేవిచేత-సమాస్వాదిత- అనుభవింపఁబడిన - సౌకుమార్యం - సౌందర్యముగలయదియు- రాధాస్తనాభోగరసజ్ఞం - రాధా- రాధయొక్క - స్తనాభోగ - కుచపరిపూర్తియొక్క - రసజ్ఞం - రసమునెఱింగినయదియునగు - ఓజః - తేజము - మమ- నాయొక్క - చేతసి - చిత్తమునందు- అజస్రం- ఎల్లప్పుడును - సన్నిధత్తాం- సన్నిధానముచేయుఁగావుత. ... ... -- ... ❖

ఉ॥ సామదినానతింతుభువనత్రయమోహనరూపధేయురా। ధామదిరేక్షణాపరిణతస్తనభారవిధేయుభోజక। న్యాముహనీయవిభ్రమరసాస్వదవిగ్రహసౌకుమార్యుఁ। లాముధురాధరస్మితకలాపుగశౌగురువర్యునెప్పుడున్॥

తా॥ ముల్లోకంబులంగల సౌందర్యంబునకునాధారప్రదేశంబై లక్ష్మ్యంశసంభూతురాలగురుక్మిణీదేవిచేననుభవింపంబడిన సౌందర్యరసంబుగలిగి రాధాస్తనంబులవిస్తారంబు నెఱింగియుండెడి తేజంబునామదినెప్పుడును సన్నిధానముఁజేయుంగాతయనుట. ... . ❖

శ్లో॥ వయమేతేవిశ్వసిమః కరుణాకరమూర్తేః కింవదంత్యాంగే। అపిచవిభో తవలలితే చపలతరామతిరియం బాల్యే॥ ౨౫

టీక॥ హేవిభో - వ్యాపకుఁడవైన యోకృష్ణా- అంగే - రూపవంతుఁడవైన నీయందు-కరుణాకరమూర్తేః - కరుణ- దయకు - ఆకర - గనియనియెడి- మూర్తేః - మూర్తియొక్క - కింవదంత్యా- లోకప్రవాదచేత- ఏతే- ఈసంసారనిమగ్నులమైన - వయం - మేము - విశ్వసిమః - విశ్వాసముఁజేయుచున్నాము- అపిచ - మఱియును- తవ- నీయొక్క - లలితే- కోరదగిన - బాల్యే- బాల్యమందు- ఇయంమతిః- ఈబుద్ధి - చపలతరా- మిక్కిలియు చపలమైయున్నది- ❖

చ॥ అనిశము లోకమెల్ల గరుణాకరమూర్తి వటించు చెల్వఁగా। జననిపరంప రల్గడవి సౌఖ్యము నొందుదు నంచు గృష్ణ నా। మనమును నమ్మినాడ ననుమాత్రము కా దుభవత్కృపాశీలా। జనితకథాసుధారసము సారెకు గ్రోలగ దా తరించెదన్॥ ౨౫

తా॥ సర్వవ్యాపకుండవైన యో కృష్ణా- శ్రీకృష్ణుండు దయాకరుండని చెప్పె డు లోకుల ప్రవాదంబు వినినీయందు విశ్వాసంబు చేయుచుందు మింతియ కాదు నీ యతిమనోహరంబగు బాల్యంబున బుద్ధి యతిచపలంబయ్యెం గావున నాయందు గ రుణించుట కార్యంబనుట- ... ... ❁

శ్లో॥ వత్సపాలచరః కోఽపి వత్సః శ్రీవత్సలాంఛనః। ఉత్సవాయ కదా భావి త్యుత్సుకే మమ లోచనే॥ ౨౬

టీక॥ వత్సపాలచరః- వత్స- దూడలను- పాల - పరిపాలించుచున్నవార లలో- చరః - సంచరించుచున్నయట్టియు (ఇచ్చట - వత్సవాటచరః- అనిపా ఠాంతరము గలదు- కలిగినప్పుడు - వత్సవాట - దూడలనిమిత్తమయి యొనర్పం బడిన గృహములయందు- చరః - సంచరించుచున్న యనియర్థము) శ్రీవత్సలాం ఛనః- శ్రీవత్స- శ్రీవత్సమనియెడి- లాంఛనః - చిహ్నముగలవాఁడునగు - కో పి- చెప్పనలవిగాని - వత్సః- బాలుఁడు- ఉత్సవాయ- సంతోషముకొఱకు - క దా- ఎప్పుడు - భావి- అయ్యెనని- ఇతి- ఈప్రకారము- మమ- నాయొక్క - లోచ నే- నేత్రములు- ఉత్సుకే- ఉద్యుక్తములైయున్నవి- ... ... ❁

శా॥ శ్రీవత్సాంకితవక్షుఁ డుల్లసితనీరేజాక్షుఁ డంభోధికన్యావక్షోరుహకుం భికుంభయుగళాఢ్యత్పుండ్రబహ్వర్పణో। భ్యావిర్భావవిధానదక్షుఁడగువాఁడా నందపుత్రాకృతిన్। గోవత్సంబుల మేపఁగన్గొనుచు జక్షుః శ్రీతివాటించెదన్॥ ౨౬

తా॥ గోపాలబాలురం గలసి గోవత్సంబుల మేపు శ్రీవత్సలాంఛనుండగు బా లకృష్ణమూర్తి నెప్పుడు గాంచెదనో యని చూచుచుండెద ననుట- ❁

శ్లో॥ మధురిమభరితే మనోభిరామే మృదులతరస్మితముద్రితాననేందౌ। త్రి భువననయనైకలోభనీయే మహసి వయం వ్రజభాజి లాలసాస్మః॥ ౨౭

టీక॥ మధురిమభరితే - మధురిమ - సౌందర్యములయొక్క - భరితే- సంజా తాతిశయము గలయదియు- మనోభిరామే- హృదయాభిరామమైనయదియు- మృదులతరస్మితముద్రితాననేందౌ - మృదులతర - మిక్కిలియు మృదువైన - స్మి త - చిఱునగవుచేత - ముద్రిత - చిహ్నముగలదిగాఁ జేయఁబడిన- ఆననేందౌ- చంద్రునివంటి ముఖముగలయదియు - త్రిభువననయనైకలోభనీయే- త్రిభువన

మల్లోకముల యొక్క - నయనే. నేత్రముల చేత - ఏక - ముఖ్యముగా - లోభనీయే. ఆస జేయుదగినయదియు. వ్రజభాజి. వ్రజ - నందవ్రజమును. భాజి - పొందినయదియునగు. మహసి. తేజమునందు. వయం. మేము. లాలసాః. ఆసక్తులము - స్మః. అయితిమి. ... ... ❁

మ॥ రమణీయస్మితమాధురీకలితముద్రాముద్రితంబై సుధా। సమసల్లాపకలాసమై త్రిజగతీసంమోహనాకారమై। కమలానేత్రమనోభిరామరుచియై కన్పట్టు పత్త్రిందుబిం। బమునన్మీఱి వెలుంగు గోపగృహసౌభాగ్యంబు నే గోరెదః॥ ౭౮

తా॥ అతిశయంబగు సౌందర్యసంపదకాకరంబై హృదయాభిరామంబై యాస్వాదితమ్రుదులంబగు వరహాసము చేఁజిహ్నితంబగు చంద్రునివంటి నెమ్మొగంబుగలిగి లోకంబులచే నాశింపఁబడుచున్నదియైన నందవ్రజంబుఁ బొందియున్న తేజంబునందాసక్తుండనగుచున్నాననుట. ... ... ❁

శ్లో॥ ముఖారవిందే మకరందబిందునిష్యందలీలా మురళీనినాదే। వ్రజాంగనాపాంగతరంగభృంగసంగ్రామభూమౌ తవ లాలసాస్మః॥ ౭౮

టీక॥ మకరందబిందునిష్యందలీలామురళీనినాదే - మకరంద - పుష్పరసము యొక్క - బిందు. ప్రవాహమువలె. లీలా. విలాసార్థమయిన - మురళీనినాదే. వేణునాదముగల యాదియు - వ్రజాంగనాపాంగతరంగభృంగ సంగ్రామభూమౌ. వ్రజ. వ్రేపల్లియందలి. అంగనా. స్త్రీలయొక్క - అపాంగ - కటాక్షములయొక్క - తరంగ. అలలనియెడి - భృంగ - తుమ్మెదలయొక్క - సంగ్రామ. యుద్ధమునకు. భూమౌ. అధికరణభూమియైనదియునగు. తవ - నీయొక్క - ముఖారవిందే. ముఖకమలమునందు - లాలసాః - ఆసక్తులము - స్మః. అయితిమి. ... ... ❁

మ॥ మురళీగానమరందబిందుకృతసమ్మోదభ్రమద్వల్లకీ। సరసాపాంగతరంగభృంగపటలీసంగ్రామరంగస్థలీ। సరణిం జెల్వగు నీముఖాంబుజమునం జంచన్మనః పంకజా। కరమధ్యంబునఁ బాదు కొల్పుటకు నాకాంక్షింతు నెల్లప్పుడుః॥

తా॥ మకరందప్రవాహంబుం బోలి విలాసార్థంబైన వేణునాదంబునను ప్పుచు గోపాంగనల కడకన్నుల చూపుల యలలని యెడి తుమ్మెదలగుంపులకలహంబులకు నధికరణప్రదేశంబయిన నీముఖకమలంబునందు నెల్లప్పుడు లాలసులమైతిమనుట. ... ... ❁

శ్లో॥ ఆతామ్రమాయుతలోచనాంశులహరీలీలాసుధాప్యాయితైర్గీతామ్రేడి

తదివ్యకేళిభరితైస్స్మితంవ్రజస్త్రీజనైః। స్వేదాంభఃకణభూషితేనకిమపిస్మేరేణ వక్త్రేన్దునా పాదాంభోజమృదుప్రచారసుభగంపశ్యామిదృశ్యంమహః॥ ౭౯

టీక॥ ఆతామ్రాయతలోచనాంశులహరీలీలాసుధాప్యాయితైః - ఆతామ్రా- కొంచెము నెఱ్ఱనయినవియు-ఆయత- దీర్ఘములయినవియునైన. లోచన- నేత్రములయొక్క - అంశు- కిరణములయొక్క - లహరీ - ప్రవాహముయొక్క - లీలా- విలాసమనియెడి- సుధా-అమృతముచేత- ఆప్యాయితైః- ఆప్యాయమానములయినవియు - గీతామ్రేడితదివ్యకేళిభరితైః- గీత- గానములచేత- ఆమ్రేడిత - పునరుక్తములయిన - దివ్య- అతిరమణీయములయిన - కేళి - నర్తనావిశేషములయొక్క - భరితైః- అతిశయములుగల యదియునగు. వ్రజస్త్రీజనైః గోపికాజనములతోఁగూడిన - పాదాంభోజమృదుప్రచారసుభగం- పాదాంభోజ - పాదకమలములయొక్క - మృదు- మృదువయిన- ప్రచార - సంచారముచేత- సుభగం - సుందరమైనయదియు - స్వేదాంభఃకణభూషితేన- స్వేద- చెమటయొక్క - అంభః- ఉదకముయొక్క - కణ- బిందువులచేత - భూషితేన- అలంకరింపఁబడినయదియు - స్మేరేణ - మందహాసముతోఁగూడిన - వక్త్రేందునా - ముఖచంద్రునిచేత - స్మితం - హృద్యమైనయదియు - దృశ్యం- చూడఁదగినదియు- కిమపి - వాచామగోచరమైనయదియునగు - మహః- శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును - పశ్యామి- చూచుచున్నాను.

ఈశ్లోకార్థంబు శ్రీగోపాల కృష్ణమంత్రరాజధ్యానంబని గోపాలకల్పంబునఁ జెప్పంబడియున్నది... ... ...

శ్లో॥ గోపీనాంపాణిపద్మాని గృహీత్వా సహనృత్యతః। ధ్యాయేల్లక్షంజపంస్త్వైవకన్యకాముద్వహేచ్ఛుభామ్॥ ... ...

మ॥ మురిపెంపుంజిఱునవ్వుగెంజెమటసొంపున్నింపునెమ్మోముపై। సరసాలోకసుధాతరంగములుమించన్వేణుగానధ్వను। ల్దరువైరంజిలజొక్కి గోపికలుగొల్వన్నృత్యలీలాయత। స్ఫురణన్మెల్లనసంచరించుహరినంభోజాక్షునీక్షించెదన్

తా॥ కొంచెముగనెఱ్ఱనైపొడవులయినకన్నులకాంతి ప్రవాహవిలాసంబనునమృతంబుననాప్యాయమానంబులై గానంబులంబునరుక్తంబగు నభినయాదిదివ్యకేళుల యతిశయంబుగలిగిన గోపయువతులతోడంగూడి మృదులంబులగు పాదకమలంబులచేనతిసుందరంబుగనర్తించుచునాయాసంబునం బొడమినచెమటలచేతంజిఱునగవుచేత నతిసుందరంబగు నెమ్మొగంబుచే నతిహృద్యం బం

వాచామగోచరంబయి వెలయు శ్రీకృష్ణాఖ్యంబగు తేజంబు జూచుచున్నాననుట.

శ్లో॥ పాణౌ వేణుః ప్రకృతిసుకుమారాకృతౌ బాల్యలక్ష్మీః పార్శ్వే బాలాః ప్రణయసరసాలోకితాపాంగలీలాః। మౌళౌ బర్హం మధురవదనాంభోరుహే మౌగ్ధ్యముద్రేత్యార్ద్రాకారం కితవకిమపి జ్యోతిరన్వేషయామః॥ ౩౦

టీక॥ పాణౌ- హస్తమునందు- వేణుః - పిల్లనగ్రోవియును - ప్రకృతిసుకుమారాకృతౌ- ప్రకృతి - స్వభావముచేత - సుకుమార- సుందరమయిన - ఆకృతౌ- ఆకారమునందు- బాల్యలక్ష్మీః- బాల్యసంపదయును - పార్శ్వే- ప్రాంతమున- ప్రణయసరసాలోకితాపాంగలీలాః- ప్రణయ- ప్రేమచేత - సరస-రసయుక్తములయిన- ఆలోకిత - చూపులుగల - అపాంగలీలాః - కటాక్షవిలాసములుగల- బాలాః - బాలురును- మౌళౌ- సిగయందు - బర్హం - నెమలిపురియును - మధురవదనాంభోరుహే - మధుర - హృద్యమైన - వదనాంభోరుహే ముఖకమలమునందు- మౌగ్ధ్యముద్రా - సౌందర్యచిహ్నమును - ఇతి- ఈహేతువుచేత- ఆర్ద్రాకారం- ఆర్ద్ర- శ్రోత్రమైన- ఆకారం- ఆకృతిగలయదియు- కితవం - ధూర్తమైనయదియు - కిమపి - వాచామగోచరమైనదియునగు - జ్యోతిః- శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును- అన్వేషయామః - వెదుకుచున్నాము- ❖

ఈశ్లోకార్థంబు శ్రీగోపాలకృష్ణ కాదశాక్షరీ మంత్రధ్యానంబనిసనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పంబడియున్నది- ... ❖

శ్లో॥ హరన్తం సవనే తాభిశ్చౌర్యేణ క్రజయోషితామ్। గోపబాలైర్వృతం కృష్ణం ధ్యాయేన్నస్త్రరుచిమంజరీమ్॥ ... ... ❖

మ॥ సరసాపాంగవినోదవాక్యములు మించన్బాలకుల్గొల్వఁగా। మురళింగేలనమర్చి పింఛమకుటంబున్మోము శైల్యంబునుం। దనవేషంబును బాల్యకాలము దయార్ద్రస్వాంతముంగల్గుచి। త్తరపుంధూర్తశిఖామణిన్వెదకి హృత్పద్మంబునన్నిల్పెదన్॥ ౩౦

తా॥ కరంబునఁబిల్లనగ్రోవియును స్వభావసిద్ధంబగు సుకుమారంబుగలశరీరంబునఁబాల్యసంపదయును బార్శ్వంబునఁ బ్రేమచేసరసంబులగుచూపులుగలయపాంగ విలాసంబులునుగల గోపబాలురును సిగయందు నెమలిపురియును హృద్యంబగుముఖకమలంబున సౌందర్యముద్రయునినుచుం గ్రొత్తయగునాకారంబుఁగలిగిధూర్తంబై వాచామగోచరంబై వెలయుశ్రీకృష్ణాఖ్యంబగు తేజంబు

నువేడుకుచున్నాననుట- ... ... ❖

శ్లో॥ ఆరూఢవేణుతరుణాధరవిభ్రమేణ మాధుర్యశాలివదనాంబుజము ద్వహంతీ। ఆలోక్యతాంకిమనయావనదేవతావః కైశోరకేవయసి కాపిచ కాంతియష్టిః॥ 30

టీక॥ హేవనదేవతాః- ఓవనదేవతలారా - వః - మీకు - అనయా - ఈవ్యర్థక్రియచేత- కిం - ఏమిప్రయోజనము - కైశోరకే - కిశోరసంబంధమయిన- వయసి - వయస్సునందు- ఆరూఢవేణుతరుణాధరవిభ్రమేణ- ఆరూఢ- ఉంచఁబడిన- వేణు - పిల్లనగ్రోవిగల - తరుణ- లేతయయిన - అధర - అధరోష్ఠముయొక్క - విభ్రమేణ- విలాసముచేత-మాధుర్యశాలివదనాంబుజం - మాధుర్య-సౌందర్యముచేత- శాలి- ఒప్పుచున్న- వదనాంబుజం - ముఖకమలమును-ఉద్వహంతీ - వహించుచున్నయదియు-కాపి- వాచామగోచరమైనయదియునగు-కాంతియష్టిః - యష్టివంటికాంతి- దృశ్యతాం - చూడఁబగినది. ... ❖

ఉ॥ దాపకవంశమింపొదవఁదానధరంబున మోపినాఁడునం। ప్రాపితమందహాసమధురాననుఁడై మహనీయతేజుఁడై। శ్రేష్ఠులమేపమీపొదలక్రేవనెపావదునిల్చినాఁడమీ। రోపికిఁ జేసిపట్టుడికనోవనదేవతలార తెల్పితిఁ॥ ❖

తా॥ ఓవనదేవతలారామీకీవ్యర్థక్రియచేనేమి ప్రయోజనంబువయస్సునందెయధరంబున వేణువుమ్రోయించుచునతివిలాసంబున సౌందర్యంబుచేనొప్పెడిముఖకమలంబును వహించినదియైవాచామ గోచరంబై వెలయుకాంతిచేతంజూడందగినదియనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ అనన్యసాధారణకాంతికాంత మాక్రాంతగోపీ నయనారవిందమ్ పుంసఃపురాణస్యవనంవిలాసంపుణ్యేనపూర్ణేనవిలోకయిష్యే॥ 3.

టీక॥ అనన్యసాధారణకాంతికాంతం-అనన్యసాధారణ- ఇతరులకందని - కాంతి- కాంతిచేత- కాంతం- మనోహరమైనయదియు - ఆక్రాంతగోపీయనారవిందం- ఆక్రాంత- ఆక్రమింపఁబడిన- గోపీ - గోపికలయొక్క - నయనారవిందం - కమలములవంటికన్నులుగలయదియునగు- పురాణస్యపుంసః- దివ్యపురుషుఁడైననారాయణునియొక్క - నవం- నూతనమయిన - విలాసం- కృష్ణరూపవిలాసమును- పూర్ణేన - తక్కువగాని- పుణ్యేన - పుణ్యముచేత - విలోకయిష్యే- చూచుచున్నాను- ... ...

• చ॥ ఇతరులకందరానిజగదేక మనోహరకాంతియుక్తసమా। గతనవయౌ

వనాకరవికాసములన్నియు గోపబాలికా। నూతనయనారవిందములకర్ఘము సేయుపురాణపూరుషు। న్మతిందలఁపోసి చూచెద సముగ్రసనాతనపుణ్యసంగతిన్॥

తా॥ ఇతరులకందరానికాంతిచేమనోహరంబగుచు గోపికలకనుదామరల చేనాక్రమింపంబడినపురాణపురుషుండగు నారాయణుండుశ్రీకృష్ణుఁడుగ విలాసంబుఁజూచుచున్నానని యట. ... ... ❁

శ్లో॥ సాష్టాంగపాతమభివంద్య సమస్తభావైస్సర్వాన్ సురేంద్రనికరానిదమేవ యాచే। మందస్మితార్ద్రమధురాననచంద్రబింబే నందస్య పుణ్యనిచయే మమ భక్తిరస్తు॥ ౩౩

టీక॥ సాష్టాంగపాతం- సాష్టాంగ- అష్టావయవములతోఁగూడిన- పాతం- పాతముగలుగునట్లుగా- సర్వాన్- సమస్తమయిన- సురేంద్రనికరాన్- సురేంద్ర- దేవశ్రేష్ఠులయొక్క - నికరాన్- సమూహములగూర్చి- అభివంద్య- నమస్కరించి- సమస్తభావైః- సమస్తప్రకారములచేత- ఇదమేవ- ఈచెప్పఁబోవునదియె- యాచే- యాచించుచున్నాను- మందస్మితార్ద్రమధురాననచంద్రబింబే- మందస్మిత- మందహాసముచేత- ఆర్ద్ర- తడిసినదియగుటచేత. మధుర- సుందరమయిన - ఆననచంద్రబింబే- చంద్రబింబమువంటిముఖముగల- నందస్య- నందునియొక్క - పుణ్యనిచయే - పుణ్యసమూహమైనశ్రీకృష్ణునియందు- మమ- నాకు- భక్తిః- భక్తి- అస్తు- అగుఁగాక. ... ... ❁

మ॥ అనురక్తిన్ సకలామరవ్రజములన్ సాష్టాంగదండప్రణామనుతిఁ గావించుచు సర్వభావముల నాసక్తిం దగన్ మందహాసమనోజ్ఞాంబుజలాసమైనవనివాసంబైన నందాత్మజున్ మది ముఖ్యంబగు భక్తి నెలకొనుచుండన్ గోరెదన్ నెల్లప్పుడున్॥

తా॥ సమస్తదేవశ్రేష్ఠసమూహములంగూర్చి కరంబులు చరణంబులు భుజంబులు ఉరంబులలాటంబును శిరంబును నేలమీఁదనుండునట్లు సాష్టాంగముగ సమస్తప్రకారంబుల నిట్లు యుంచిన నీచెప్పంబోవునది మాత్రమేను యాచించుచున్నానెట్టులని నంటియు నగవుచేనగసంపత్తై సుందరంబైన ముఖచంద్రునిం బోలిన నెమ్మొగంబుగలిగినందునిపుణ్యంపుగుంపై నట్టి జనులనుగోపాలదేవునియందు నాకత్యంతంబగుభక్తిగలుగుంగాక యని యాచించుచున్నానని యట. ... ... ❁

శ్లో॥ యేషప్రవాహో మహసుసరివ యస్యాదయోపి గన్యాపి ఫలరుపాయుపేక్ష్య। ఆస్వాద్యతే యత్రకయాపిభక్త్యా నీలస్య బాలస్య జగత్పవిత్రమ్॥ ౩౪

టీక॥ యేష- ఈయగుపడుచున్నయట్టియు ప్రవాహోషు- ప్రవాహరూ

పములయినయవియునగు। పురుషాయుషేషు- జీవితకాలములయందు। సపీష-
అప్రసిద్ధములయిన- శుఃశోపి। క్షణామే- గణ్యాః। లెక్కింపదగినయదియని- మన్యే-
తలంచుచున్నాను।యత్ర- ఏక్షణమందు। కయాపి- అనిర్వాచ్యములయిన-భక్త్యా-
భక్తిచేత। నీలస్య- నీలవర్ణుఁడైన। బాలస్య- బాలకృష్ణునియొక్క - నిజం। స్వ
కీయమైన- చరిత్రం।చరితము- ఆస్వాద్యతే- అనుచింతింపఁబడుచున్నదియో-స
ఏవక్షణః- ఆక్షణమే- గణ్యాః। లెక్కింపదగినదియని-మన్యే- తలంచుచున్నాను-
అనియన్వయము. ... ... ❖

ఉ॥ ఏమిటికింబుజాక్షుమదినెంచనియాయువులెక్కఁబెట్టఁగా । బామరవృత్తి
నైనమజిభక్తివిధంబున నైనబాలలీలామహనీయుఁడౌహరిఁదలంచునిమేషములు
న్మహార్థముల్। జాములులెక్కకెక్కనటుసల్పనికాలములెల్లవ్యర్థముల్॥ ౩౪

తా॥ ప్రవాహరూపంబుగఁబోవునీజీవితకాలంబునఁనేరూపంబగుభక్తిచే
తనైననునీలవర్ణుండగు బాలకృష్ణునిసుచరిత్రంబుచింతింపఁబడుచున్నక్షణకాలం
బైననులెక్కింపవనహంగంబులేనిచో నేమిటికనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ నిసర్గసరసాధరంనిజదయార్ద్రదివ్యేక్షణంమనోజ్ఞముఖపఙ్కజంమ
ధురసార్ద్రమందస్మితమ్ । రసజ్ఞహృదయాస్పదంరమితవల్లవీలోచనంపునఃపు
నరుపాస్మహేభువనలోభనీయంమహః॥ ౩౫

టీక॥ నిసర్గసరసాధరం- నిసర్గ- స్వభావముచేత-సరస। రసయుక్తమై
న- అధరం- అధరోష్ఠముగలయదియు। నిజదయార్ద్రదివ్యేక్షణం- నిజ। నిత్యమ
యిన- దయా- దయచేత - ఆర్ద్ర- ప్రసన్నములయిన। దివ్య- దివ్యములయిన-
ఈక్షణం। నేత్రములుగలయదియు- మనోజ్ఞముఖపంకజం। మనోజ్ఞ- సుందరమ
యిన। ముఖపంకజం - కమలమువంటిముఖముగలయదియు। మధురసార్ద్రమం
దస్మితం- మధురస। హృద్యరసముచేత - ఆర్ద్ర- సరసమయిన - మందస్మితం-
చిఱునగవుగలయదియు - రసజ్ఞహృదయాస్పదం। రసజ్ఞ- బ్రహ్మజ్ఞులయొక్క -
హృదయ- హృదయములే- ఆస్పదం- అవస్థానముగఁగలయదియు। రమితవల్ల
వీలోచనం- రమిత। సంతోషింపఁబడిన। వల్లవీ- గోపికలయొక్క - లోచనం। నే
త్రములుగలయదియు- భువనలోభనీయం। భువన-లోకములచేత। లోభనీయం
ఆశింపఁదగినయదియునైన- మహః। శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును- పునఃపునః। సా
రెకును- ఉపాస్మహే- సేవించుచున్నాము. ... ...

ఉ॥ కన్నులనిత్యనైవానజడిగ్రమ్మెడుమోవిసుధారసమ్ములంబిమ్మెడుతేఁటనవ్వ

యుఁజిప్పిలుచూపులు మోముదమ్మిచే। ల్వెన్నునుగోపికల్గనిహాళాహాళిఁజెందర న్నుతెల్లలో। కమ్ములుగాంచనోర్క్కనవకంబగుతేజముఁగొల్చెదన్మదిన్॥ 3౫

తా॥ స్వభావంబుచే సుందరంబగునధరంబునుదయచే సరసంబులైదివ్యంబులైన నేత్రంబులును మనోహరంబగు ముఖకమలంబునుహృద్యరసంబున సరసంబగుచిఱునగవును గలిగి యెల్లలోకంబులచే నాశింపఁదగినదియై పరబ్రహ్మంబనెఱింగినవారల హృదయంబులాస్పదంబుగనుండుచు గోపికల నయనంబులకు సంతసంబుఁ జేయుచు వెలుఁగు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజంబును సారెసారెకు నేను సేవించుచున్నాననుట. ... ...

శ్లో॥ సకోపిబాలస్సరసీరుహాక్షః స్సాచవ్రజస్త్రీజనపాదధూళిః। ముహు స్త్రదేతద్యుగళంమదీయే మోహాముహ్యామానేసిమనస్యదేతు॥ 3౬

టీక॥ సః- ప్రసిద్ధుఁడయినవాఁడును। కోపి - వాచామగోచరుండైనవాఁడును - సరసీరుహాక్షః- పుండరీకాక్షుఁడయినవాఁడునైన- బాలః। బాలుఁడును। సా- ఆప్రసిద్ధమయిన- వ్రజస్త్రీజనపాదధూళిశ్చ- వ్రజస్త్రీజన। గోపికాజనములయొక్క - పాదధూళిశ్చ - పాదధూళియును। తదేతద్యుగళం-ఆయీరెండును- మదీయే। నాసంబంధమయిన- మనసి। చిత్తము - మోముహ్యామానే పి- మోహమునొందినదైనప్పటికిని। ముహుః - మాటిమాటికి - ఉదేతు। స్ఫురింపదమునొందుంగాత॥ ... ...

చ॥ అలఘువిమోహభామునననల్కుచుఁగుయ్యాదునన్నుఁబ్రోవఁగా। లలితవిశాలలోచనము ఁబాఁదించుచువాయువేగుదై। దులదులవచ్చుబాలుఁడునుదోడనెకొనసియాడనాతసెం। గలిసికొనంగవచ్చువ్రజకాంతలపాదరజంబు గాంచెదన్॥

తా॥ ప్రసిద్ధుఁడై వాచామగోచరుండై తెల్లదామరలుం బోనిలోచనంబులుగల బాలకృష్ణుండును వానివెంటనంటివచ్చు గోపికలపాదరజంబును మిక్కిలియుభ్రాంతంబగునామనంబునఁగాంచుచున్నాననుట. . ...

శ్లో॥ మయిప్రయాణాభిముఖేచ వల్లవీ స్తనద్వయీదుర్గళితస్సబాలకః। శనైశ్శనైశ్శ్రావితవేణునిస్వనో విలాసవేషేణపురఃప్రతీయ తామ్॥ 3౭

టీక॥ మయి। నేను- ప్రయాణాభిముఖేచ- ప్రయాణ। లోకాంతరప్రయాణమునకు- అభిముఖేచ - ఉన్ముఖుఁడనగుచుండఁగా। వల్లవీస్తనద్వయీదుర్గళితః- వల్లవీ। గోపస్త్రీలయొక్క - స్తనద్వయీ స్తనద్వంద్వముల చేత। దుర్గళితః- శ్రాంతుఁడైన- సః - ఆప్రసిద్ధుఁడైన - బాలకః। బాలకృష్ణమూర్తి- శనైశ్శ

నైః- మెల్లమెల్లన- శ్రావిత వేణునిస్వనః- శ్రావిత। శ్రవణమార్గమునొందింపఁబడిన- వేణునిస్వనః। వేణునాదముగలవాఁడగుచు - విలాసవేషేణ। విలాస- విలాసార్థమైన। వేషేణ- అలంకారముచేత- పురః - ఎదుట। మమ - నాకు- ప్రతీయతాం- తోఁచుఁగావుత. ... ... ◈

ఉ॥ గొల్లమిటారిఁ పూఁపఁచనుఁగుత్తులహత్తినవింతలాఁగుతోఁ। జల్లనిఁచూపుతోవదలిసారెకుజారెడుపీలిదండతో। నల్లపరాకుఁదెల్పుటకునై విలసిల్లినపిల్లఁగ్రోవితో। నల్లనిఁబాలుఁడొక్కరుఁడు నాసయనంబుననిల్చుఁగాతను॥ ౩౭

తా॥ నేనులోకాంతరంబునకుఁ బోవసమకట్టినప్పుడుగోపికలచన్నులరాయిడినలింగిన శరీరంబుగల వాఁడామగోచరుండగు బాలుండు మెల్లమెల్లన వేణుగానంబు నాచెవ్వులసించుచు నాముందట విలాసయుతంబగు వేషంబుచేనిల్చుంగావుతయనుట. ... ... ◈

శ్లో॥ అతిభూమిమభూమిమేవ వా వచసాం వాసితవల్లవీస్తనమ్। మనసామపరంగసాయనం మధురాద్వైతముపాస్మహే మహః॥ ... ౩౮

టీక॥ వచసాం- వచనములకును। మనసాం వా - మనస్సులకును - అతిభూమిం। మిక్కిలియువిషయమయినయదియు- అభూమిం- అవిషయమయినయదియు, సగుణత్వమునవిషయమనియు। నిర్గుణత్వమునన విషయమనియునుదాత్పర్యము. అపరం- ప్రసిద్ధమయినయదియు। రసాయనం। రసాయనస్వరూపమయినయదియు। మధురాద్వైతం- మధుర। సౌందర్యముచేత- అద్వైతం- అద్వితీయమయినయదియు। వాసితవల్లవీస్తనం - వాసిత। నివాసముగఁజేయఁబడిన- వల్లవీస్తనం- గోపికాస్తనములుగలయదియునగు। మహః ఏవ -' తేజమునే - ఉపాస్మహే- సేవించుచున్నాము. ... ... ◈

చ॥ పలుకఁగోలందిగానియనుభావముఁగాంచియునద్వితీయమై। పొలుపువహించినెమ్మదికళ్యాణరసాయనమైమహోన్నతిం। దొలికెడుఁదివ్యతేజముమనోహరవల్లవపల్లవాధరీ। లలితపయోధరాంతరవిలాసనివాసముగాంచెఁగంటిరే॥ ౩౮

తా॥ పలుకందరంబుగానియనుభావంబుచేనద్వితీయంబైమనంబునకురసాయనంబైనెగడుదివ్యతేజంబుగోపికలచన్నులపైనివాసంబుసేసెనట్టితేజంబునేడపకయుపాసించుచున్నాననుట. ... ... ◈

శ్లో॥ జననాన్తరేపి జగదేకమణ్డనే కమనీయధామ్ని కమలాయతేక్షణే। వ్రజసున్దరీజనవిలోచనామృతే చపలాని సన్తు సకలేన్ద్రియాణి మే॥ ... ౩౯

టీక॥ జగదేకమండనే। జగత్-లోకములకు- ఏక।ముఖ్యమైన- మండనే-అలంకారమైనవాడును।కమనీయ-ధామ్ని- కమనీయకోరదగిన। ధామ్ని- తేజముగలవాడును।కమలాయతేక్షణే- కమల। తామరరేకులవలె- ఆయత।విశాలములయిన- ఈక్షణే। నేత్రములుగలవాడును- వ్రజసుందరీజనవిలోచనామృతే-వ్రజ-వ్రేపల్లెయందున్న- సుందరీజన- స్త్రీజనములయొక్క- విలోచన। నేత్రములకు- అమృతే- అమృతప్రాయుఁడైనవాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తియందు। జనసాంతరే హి। జన్మాంతరమునందు। మే। నాయొక్క- సకలేంద్రియాణి। చక్షురాదులగునెల్లయింద్రియములు- చపలాని- ఆసక్తములు।సంతు- అగుంగాక. ... ❖

మ॥ శతపత్రోజ్వలపత్రనేత్రు వ్రజకంజాతాననాలోకనామృతధారాధరచారుగాత్రుభువనోత్కృష్టైకభూషాసను । న్నుతచారిత్రుబవిత్రుగోల్పియనుజన్మంబుల్లోలేంద్రియ। ప్రతతుల్సౌఖ్యమునొందుగాతనిజచాపల్యంబుల్ దేరఁగన్॥

తా॥ జగములకుముఖ్యముగనలంకారభూతుండునుగోరందగినమహనీయతేజంబునకాశ్రయుండును బుండరీకాక్షుండును గోపికలనేత్రంబులకమృతంబుబోలెసుఖంబు జేయువాడునగు శ్రీకృష్ణుచేష్టనందు బ్రతిజన్మంబుననునాసకలేంద్రియంబులాసక్తంబులంయిసుఖంబునొందుంగాతయొసుట. ... ✻

శ్లో॥ మునిశ్రేణీవంద్యం మదభరలసద్వల్లవవధూస్తనశ్రోణీబింబస్తిమితనయనాంభోజసుభగమ్ । పునస్తోమాన్తోమాంపులకితగిరాంనైగమగిరాంఘనశ్యామంవన్దేకిమపిమహనీయాకృతిమహః॥ ౪౦

టీక॥ మునిశ్రేణీవంద్యం। ముని- మునీశ్వరులయొక్క- శ్రేణి । పంక్తులచేత। వంద్యం - నమస్కారముచేయఁబడుచున్నదియు । మదభరలసద్వల్లవవధూస్తనశ్రోణీబింబస్తిమితనయనాంభోజసుభగం । మదభర - మదభారముచేత।లసత్- ప్రకాశించుచున్న- వల్లవవధూ-,ఆభీరస్త్రీలయొక్క- స్తన। స్తనములయొక్కయు- శ్రోణి। పిరుదులయొక్కయు- బింబ- ప్రదేశములవిషయమయి-స్తిమిత। నిశ్చలమైనటువంటి- నయనాంభోజ । తామరరేకులవంటికన్నులచేతను- సుభగం। సుందరములయినదియు- పునః। మెండియు- పులకితగిరాం। పులకిత- సంజాతపులకములుగల।గిరాం- వాక్యములుగల। నైగమగిరాం- వేదాంతవాక్యములకు । స్తోమాస్తోమామిం - కొనియాడఁదగినభూమియైనదియు-ఘనశ్యామం। ఘన- వారిదమువలె।శ్యామం- నల్లనయినదియు।మహనీయాకృతిం- మహనీయ। స్పృహణీయమయిన--ఆకృతిం। స్వరూపముగలదియు-

ఽమపి। చెప్పనలవిగానిదియునగు- మహః- శ్రీకృష్ణుఁడనుతేజస్సునుగూర్చి-వందే. నమస్కారముచేయుచున్నాను- ... ... ❖

చ॥ పులకలుగ్రమ్మమౌనిజనములశ్రుతివాక్యములన్నుతింపఁగాఁజలదమనోహరాకృతిమెసంగమదాలసవల్లవాంగనా। లలితపయోధరాంతరవిలాసకటీపటలోలలోచనంబులఁదనరారునందకృతఁపుణ్యనిధానమునన్నుఁబ్రోవుతన్॥ ౪౦

తా॥ మునిపుఙ్గవులచే నమస్కరింపబడుచుమహాతిశయంబున బ్రకాశించుగోపికలకుచనితంబ ప్రదేశంబులం జెలంగుకను దామరలచే సుందరంబయియుపనిషద్వచనంబులకు బ్రతిపాద్యవిషయంబై నీలమేఘంబుఁబోలె సల్లనైయతిమనోహరాకారంబుగలిగి వాచామగోచరంబై వెలుంగు తేజంబునాశ్రయించుచున్నాననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ అనుచుమ్బతామపిచ లేనచేతసామనుజాకృతేర్మధురిమశ్రియంవిభోః। అయిదేవకృష్ణదయితేతిజల్పతామపినోభవేయురపినామతాదృశాః॥ ౪౧

టీక॥ చలేనాపి। చలించుచున్నటువంటి - మనసా । మనస్సుచేత - మనుజాకృతేః- మనుష్యాకారమువంటియాకారముగలశ్రీకృష్ణస్వామియొక్క - మధురిమశ్రియం- మధురిమ। సౌందర్యముయొక్క - శ్రియం। సంపదను - అనుచుంబతాం। తలంచుచున్నవారలకు - యాదృశాః- ఏదినములు- అభూవన్- అవుచున్నవియో- అయిదేవ- దేవుడైనవాడవును। దైత - ఇష్టుడవైనవాడవునునగు హేకృష్ణ- ఓయికృష్ణా- ఇతి - ఈప్రకారము। జల్పతాం- చెప్పుచునున్న-నోపి. మాకును। తాదృశాః- అటువంటిదినములు । భవేయుః- అయ్యెడుమా- ❖

ఉ॥ మానుషవేషధారియగుమాధవుమోహనకాంతిచంచలంబైనటియించుచిత్తమునసానుచుఁగృష్ణముకుందయంచుస। న్మానముమీఱఁగాఁబలుకమాకౌనఁగూడెడుఁగాతవీదృశ । ధ్యానవిశేషయుక్తసనకాదిమహామునిభాగ్యసంపదల్॥

తా॥ చంచలంబైనచిత్తంబుచే మానుషమూర్తిఁగైకొనిన శ్రీకృష్ణునిసౌందర్యసంపదధ్యానంబు జేయువారలకునేదినంబులుపురుషార్థంబై చెల్లునో- ప్రియ- కృష్ణ - ముకుంద - యనునాలాపంబులాడుమాకునట్లుసుదినంబులుపురుషార్థంబులయ్యెడుమనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ కిశోరవేషేణకృశోదరీదృశాంవిశేషదృశ్యేనవిశాలలోచనం। యశోదయాలబ్ధయశోనవామ్బుధేస్నశ్యామమేనీలనిశాకరంకదా॥ ... ౪౨

టీక॥ కృశోదరీదృశాం- కృశోదరీ। కృశించిననడుములుగలగోపికలయొక్క -

దృశాం। కన్నులచేతను- విశేషదృశ్యేన। విశేష- మిక్కిలియగునట్లుగా।దృశ్యేన- చూడఁదగిన। కిశోరవేషేణ- బాల్యవేషముచేత - ఉపలక్షితం। చూడబడినవాఁడును- విశాలలోచనం। విశాల- వెడలుపులైన। లోచనం- కన్నులుగలవాఁడును। యశోదయా- యశోదాదేవిచేత। లబ్ధయశోనవాంబుధేః - లబ్ధ। పొందబడిన- యశః। కీర్తియను- నవ। నూతనమైన- అంబుధేః। ఉదధికి - నీలనిశాకరం- నీల। నల్లని- నిశాకరం। చంద్రుడైన।శ్రీకృష్ణస్వామిని- కదా। యెప్పుడు- నిశామయే- చూచుచున్నాను. ... ... ❖

శా॥ లీలాలోలవిశాలలోచనునిఁగేళీశైశవాలంకృతు।న్బాలున్బాలితలోకపాలుఁవ్రజకాంతల్సొక్కుచుం జెక్కుచం। దాలంగన్నులకొద్దికన్గానుయశోదాకీర్తిరత్నాకర। ప్రాలేయాంశునినీలనీరదతనుఁభావింతునెల్లప్పుడున్॥ ౪౨

తా॥ వ్రేపల్లెయందలిగోపికలనేత్రంబులచేఁ జూడఁబడుచున్నవిలాసాథకంబుగ నంగీకరింపఁబడిన బాలవేషంబుగలిగివిశాలంబులగు లోచనంబులచేతంచేజరిల్లుచు యశోదాకీర్తిసముద్రంబునకుఁ జంద్రుడై నీలవర్ణుండైన గోపాలదేవునెప్పుడుచూచుచున్నానని తా. ... ... ❖

శ్లో॥ ప్రకృతిరవతునోవిలాసలక్ష్మ్యాః ప్రకృతిజడస్సృణతాపరాధవీథ్యాం। సుకృతికృతపదంకిశోరభావేసుకృతిమనః ప్రణిధానపాత్రమోజః॥

టీక॥ కిశోరభావే - బాలభావమందు- విలాసలక్ష్మ్యాః - విలాసనంపదకు ప్రకృతిః - మూలకారణమైయినయదియు - ప్రణతాపరాధవీథ్యాం- ప్రణత- భక్తులయొక్క - అపరాధ- అపరాధములయొక్క - వీథ్యాం - పరంపరావిషయమై- ప్రకృతిజడం- స్వభావముచేతజడమైనయదియు - సుకృతిమనఃప్రణిధానపాత్రం - సుకృతి - పుణ్యపురుషులయొక్క - మనః - మనస్సులయొక్క - ప్రణిధానపాత్రం- ఏకాగ్రవిషయమైనవాఁడును - సుకృతికృతపదం - సుకృతి- పుణ్యపురుషులయందు- కృత - చేయఁబడిన - పదం - స్థానముగలవాఁడునునగు- ఓజః - తేజస్సు- నః- మమ్ము- అవతు - రక్షించుగాత। ❖

చ॥ హితజనతాపరాధములనెన్నెడుపట్లజడస్వభావమై। కృతమతులాత్మలోనఁబరికింపఁగఁబాత్రమునైకిశోరతా। కృతపదమైవిలాసమ్మునరీతికిహేతువునై మనోహరా। కృతిగనుపించునాసుకృతిగేవలతేజముమమ్ముబ్రోవుతన్॥ ౪౩

తా॥ బాల్యంబునవిలాససంపదకు మూలకారణంబై భక్తులయపరాధవీథివిషయమైస్వభావసిద్ధంబుగజడంబై విద్వాంసుల మనంబుల నేకాగ్రపాత్రంబు

సుకృతులయుండుటంజేయంబడినసివాసంబుకలిగివెలుంగు తేజంబుమమ్మునంబ్రోచుం గావుతయనుట. ... ... ◈

శ్లో॥ అపహసితసుధామదావలేపైరధికమనోహరమార్ద్రమందహాసైః। వ్రజయువతివిలోచనావలేహ్యం రమయతు ధామ రమావరోధనం నః॥ ౪౪

టీక॥ అపహసితసుధామదావలేపైః - అపహసిత - యెగతాళిచేయంబడిన - సుధా- అమృతముయొక్క - మద- మదహేతుకమైన- అవలేపైః - గర్వముగలిగిన- ఆర్ద్రమందహాసైః - ఆర్ద్ర- రసయుక్తమైన-మందహాసైః - చిఱునగవులచేతను- అధికమనోహరం- అతిశయముమైన మనోహరమైన - వ్రజయువతివిలోచనావలేహ్యాం- వ్రజయువతి - ఆభీరస్త్రీలయొక్క - విలోచన - కన్నులచేత- అవలేహ్యాం- అత్యాదరణచేజూడందగిన - రమావరోధనం - రమా - లక్ష్మీదేవికి- అవరోధనం- అంతఃపురమైన- ధామ- కాంతి - నః - మమ్ము నం- రమయతు- ఆనందమునుబొందింపంజేయుగాత. ... ... ◈

చ॥ నవసుధగ్రొవ్వునవ్వుచిఱునవ్వులు మోమున గోముజూపవ। ల్లవలలనావిలోచనవిలాసవిలేహ్యము నై రమామణీ। భవనభుజాంతర స్థితనిభాసిలునందతేపః ప్రభావసం। భవఫలమైన ధామము శుభంబులభంగురభంగినీవుతన్॥

తా॥ నవామృతంబుగర్వంబు నవహసించుమందహాసంబు మోమునంగ్రొత్తనవ్వునంజూపగోపికలవిలోచనంబుచేమిక్కిలియుంజూడంబడుచున్నదియై శ్రీమహాలక్ష్మికినిల్లయివెలుంగు తేజంబుమమ్ము సంతోషింపంజేయుగాక॥ ◈

శ్లో॥ అంకూరితస్మేరదశావిశేషైరశ్రాంతహర్షామృతవర్షమక్ష్ణోః। సంక్రీడతాం చేతసిగోపకన్యాధన్యస్తనస్వస్త్యయనం మహో నః॥ ౪౫

టీక॥ అంకూరితస్మేరదశావిశేషైః- అంకూరిత- అంకురించిన - స్మేరదశావిశేషైః - మందహాసదశావిశేషములచేతను - అక్ష్ణోం - నేత్రములకు - అశ్రాంతహర్షామృతవర్షం- అశ్రాంత- అవిచ్ఛిన్నమైన- హర్షామృత- ఆనందామృతముయొక్క - వర్షం। వర్షమైనయదియు- గోపకన్యాధన్యస్తనస్వస్త్యయనం। గోపకన్యా - గోపకన్యలయొక్క - ధన్య- ధన్యములైన। స్తన- స్తనములయొక్క - స్వస్త్యయనం। మంగళాయతనమయినయదియునైన - మహః। కాంతి - నః। మాయొక్క - చేతసి। మనమునందు - సంక్రీడతాం। లెస్సగాగ్రీడించుగాక. ... ... ◈

చ॥ అతులితమందహాసరుచిరాననముల్విలసిల్లదర్శనో। ద్యతజనతావలా

కఘనహార్ష సుధామయవర్ష రూపమై। సతతముగోపికాఘనకుచస్థలనిస్తులదివ్య మంగళా। యతనమునైనధామమునిరంతరముంజరియించునామదిన్॥ ౭౫

తా॥ పులకలెత్తుచున్న చిఱునగవుచేతంజూపఱులకన్నులకు సంతోషామృతంబునవర్షించుచుగోపకన్యకలకుచములకుమంగళాయతనంబై వెలయుతేజంబునామనంబునంజరియించుంగాతయనుట. ... ... ❁

శ్లో॥ మృగమదపంకసంకరవిశేషితవన్యమహాగిరితటగండగైరికఘనద్రవవిద్రుమితమ్ । అజితభుజాంతరంభజతహేవ్రజగోపవధూస్తనకలశస్థలీఘుసృణమర్దనకర్దమితమ్॥ ౭౬

టీక॥ మృగమదపంకసంకర విశేషితవన్యమహాగిరితటగండగైరికఘనద్రవవిద్రుమితం- మృగమద- కస్తూరియొక్క - పంక। బురదయొక్క - సంకర। సంబంధముచేత- విశేషిత। మిక్కిలియతిశయింపబడిన- వన్య - అడవియందుబుట్టిన- మహాగిరి। గొప్పపర్వతముయొక్క - తట। చరియందలి - గండ। స్థూలోపలములయొక్క - గైరిక। గైరికాదివిశేషములయొక్క - ఘన। సాంద్రమయిన - ద్రవ। ద్రవముచేత - విద్రుమితం। పవడముగఁజేయఁబడినదియు- వ్రజగోపవధూస్తనకలశస్థలీఘుసృణమర్దనకర్దమితం - వ్రజ। నందునివ్రేపల్లియందలి- గోపవధూ। గోపస్త్రీలయొక్క - స్తనకలశ।కలశములవంటిస్తనములయొక్క - స్థలీ। ప్రదేశమందలి - ఘుసృణ। కుంకుమగంధముయొక్క -మర్దన- ఒరియుటచేత। కర్దమితం - బురదగలిగినదిగాఁజేయఁబడినదియునగునటువంటి- అజితభుజాంతరం- అజిత- శ్రీకృష్ణస్వామియొక్క -భుజాంతరం-భుజమధ్యమును। భజత- సేవింపుఁడు. , ... ❁

చ॥ మృగమదపంకసంకరగిరిస్థితగైరికధాతుగర్భిమున్ । దొరగనువహించివల్లవవధూపృథులస్తనకుంకుమంబునన్ । బ్బగుణితకాంతివస్తుతగునీయమహోత్సుగ్రపాకటాత్మునిం । వగిలిభజింపసిల్వ్యమమందంబునుత్తములారచిత్తముల్॥ ౭౬

తా॥ కస్తూరీకర్దమముయొక్క సంబంధముచే నతిశయింపఁబడినగిరిప్రదేశంబుగండశిలయందలి ధాతువిశేషముయొక్క యతిశయంబగు ద్రవంబుచే నరుణంబై వ్రేపల్లియందలి గోపికలకుచంబుల యుంగరాగవిశేషంపుమర్దనంబుచేఁబంకిలంబగుశ్రీకృష్ణునివక్షంబుసేవింపుఁడనుట. ... ❁

శ్లో॥ ఆపూరాలపల్లవితలీలమపాంగజాలైరాసించతీభువనమాదృతగోపవేషా । బాల్యాకృతిర్మృదులముగ్ధముఖేందుబింబమాధుర్యసిద్ధిరవతాన్మధువిద్విషోనః॥ ౭౭

టీక॥ ఆమూలపల్లవితలీలం. ఆమూల। మూలపర్యంతము. పల్లవిత। చిగిరించినటువంటి. లీలం। లీలలుగలుగునట్టులుగా. అపాంగజాలైః. అపాంగ. క్రీగంటిచూపులయొక్క - జాలైః। సమూహములచేత. భువనం। లోకములను. ఆసించతీ - తడుపుచున్నయదియు. ఆదృతగోపవేషా. ఆదృత. ఆదరణచేయఁబడిన। గోపవేషా - గోపాలకవేషముగలయదియు। మృదులముగ్ధముఖేందుబింబా. మృదుల। కోమలమయినయదియు - ముగ్ధ। సుందరమయినయదియునగు। ముఖేందుబింబా। చంద్రబింబముతో సమానమయినముఖముగలయదియు - మాధుర్యసిద్ధిః। మాధుర్య - మధురత్వముయొక్క - సిద్ధిః. ప్రాప్తిమైనయదియునగు. మధుద్విషః. శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - బాల్యాకృతిః। బాల్య - బాలభావమందలి. ఆకృతిః। రూపము. నః। మమ్ము. అవతాత్। రక్షించుఁగాత. ... ❀

చ॥ కరుణనుబాదుకొల్పినజగంబుఁగటాక్షసుధారసాప్తిచేఁ। బరిణతపల్లవప్రసవపక్వఫలంబునుగా నొనర్చుచుం। జిరుతమిటారిప్రాయమునఁ జెల్వగుచక్కఁదనాల పంటన। మ్మురహరుఁబూర్ణచంద్రముఖు మోహనవల్లవవేషుఁ గొల్చెదన్॥ ౪౭

తా॥ మొదలంటఁజిగిర్చిన విలాసంబులుగలుగునటుల నపాంగనిరీక్షణంబులజగంబుంజూచుచున్నదిమైకోమలంబునుసుందరంబునై చంద్రబింబంబుబోలిననెమ్మొగంబుగలిగియందఱుచేనంగీకరింపఁబడిన గోపాలాలంకారంబుగలిగిసౌందర్యంబులకాటపట్టయి వెలయునట్టి శ్రీకృష్ణునిబాలభావంబునందలియాకారంబుమమ్ము రక్షించుఁగావుత. ... ... ❀

శ్లో॥ విరణన్మణినూపురంవ్రజే చరణాంభోజముపాస్వశార్ఙ్గిణః। సరసే సరసిశ్రియాశ్రితం కమలం వాకలహంసనాదితమ్॥ ౪౮

టీక॥ వ్రజే - నందునిగొల్లపల్లియందు। విరణన్మణినూపురం - విరణత్. ధ్వనిచేయుచునున్న. మణి। మణిమయములయిన - నూపురం. అందెలుకలయదియు। సరసే - రసయుక్తమైన। సరసి - సరస్సునందు. శ్రియా। కాంతిచేత. శ్రితం ఆశ్రయింపఁబడినయదియు - కలహంసనాదితం। కలహంస - రాజహంసలచేత। నాదితం - ధ్వనికలవిగాఁజేయఁబడినటువంటి। కమలం. కమలములవలెనున్నదియునగు। శార్ఙ్గిణః. శ్రీకృష్ణస్వామియొక్క - చరణాంభోజం। కమలములవంటిపాదములను. ఉపాస్వ. సేవింపుము. ఇచటచరణాంభోజం. అనుపదమునుదద్విశేషణపదములును - జాత్యేకవచనముగాఁబ్రయోగింపబడియె. ❀

ఉ॥ సారసరోమరాళవరసారససన్నిభనూత్నరత్నమం। జీరవిలాసపాదములచేఁజరియించుచువీధిలేఁగలం। బారఁగదోలివెంబడినె పర్వ్వులువారుచుఁ జేరిపట్టుచుం। గేరినటించుచిన్నియదుకేసరినామదినాశ్రయించెదన్॥ ❖

తా॥ సారవంతంబగుస్వరంబునమరాళధ్వనితోడంగూడిన కమలంబుకరణి యందియలమ్రోతచేరవణించు శ్రీకృష్ణునికాంతియుతంబగు పాదకమలంబును సేవింపుమనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ శరణమశరణానాంశారదామ్భోజనేత్రం నిరవధిమధురిమ్ణానీలవేషేణరమ్యమ్। స్మరశరవరతన్త్రస్మేరనేత్రామ్బుజాభిర్వ్రజయువతిభిరవ్యాద్బ్రహ్మసంవేష్టితంనః॥ ౪౯

టీక॥ అశరణానాం- రక్షకులులేనివారలకు। శరణం- రక్షకమైనయదియు- శారదాంభోజనేత్రం - శారద। శరదృతుసంబంధములయిన - అంభోజ - కమలములవంటి। నేత్రం - కన్నులుగలయదియు। నిరవధిమధురిమ్ణా - నిరవధి- అవధిలేని। మధురిమ్ణా - సౌందర్యాతిశయముగల। నీలవేషేణ - నల్లనివేషముచేత। రమ్యం - మనోహరమయినయదియు। స్మరశరపరతంత్రస్మేరనేత్రాంబుజాభిః - స్మరశర। మన్మథబాణములచేత - పరతంత్ర। పరాధీనులైనవారును- స్మేర। వికసించిన- నేత్రాంబుజాభిః। పద్మములవంటికన్నులుగలవారునునగు- వ్రజయువతిభిః - గొల్లపల్లెయందలిస్త్రీలచేత। వేష్టితం - చుట్టుబడిన - బ్రహ్మ- శ్రీకృష్ణుడనెడుపరబ్రహ్మము। నః - మమ్ము- అవ్యాత్ - కాపాడుగావుత. ❖

మ॥ శరదంభోరుహనేత్రునిస్తులకళాసౌందర్యపాత్రున్మనో।హరపౌరందరనీలగాత్రుఁగుసుమాస్త్రావేశజాతస్మితాం। కురనందవ్రజసుందరీపరివృతుంగోపాంగనాలింగితు।న్శరణత్రాణసమున్నతున్వరదయాసారోన్నతుంగొల్చెదన్॥

తా॥ రక్షకంబులేనివారలకు రక్షకంబై శరత్కాలంబున విరిసిన తెల్లదామరరేకులంబోలినకన్నుగవగలిగినిరవధికసౌందర్యంబుగల్గి నీలవర్ణంబుచే నతిమనోహరంబై మన్మథబాణంబులచేబడలికతంబున బరాధీనంబులైనలోచనకమలంబులుగలగోపయువతులచేతంబరివేష్టింపంబడియున్న శ్రీకృష్ణరూపంబగుపరబ్రహ్మంబుమమ్ముఁబ్రోచెడుమనుట ... ... ❖

శ్లో॥ సువ్యక్తకాన్తిభరసౌరభదివ్యగాత్రమవ్యక్తయౌవనపగీతకిశోరభావమ్। గవ్యానుపాలనవిధావనుశిష్టమవ్యాదవ్యాజరమ్యమఖిలేశ్వరవైభవంనః॥ ౫౦

టీక॥ సువ్యక్తకాంతిభరసౌరభదివ్యగాత్రం - సువ్యక్త- ప్రకాశించుచున్న-

కాంతి। కాంతులయొక్క - భర- అతిశయముగలిగినదియు । సౌరభ - పరిమళయుక్తమైన । దివ్య గాత్రం- దివ్యమంగళవిగ్రహముగలయదియు - అవ్యక్తయౌవనపరీతకిశోరభావం- అవ్యక్త- అస్ఫుటమయిన । యౌవన- జన్మనముచేత। పరీత। వ్యాప్తమైన- కిశోరభావం। బాల్యముగలయదియు- గవ్యానుపాలనవిధా- గవ్య - గోసమూహముయొక్క - అనుపాలన । రక్షణముయొక్క - విధా విధానమందు- అనుశిష్టం- శిక్షితమైనయదియు - అవ్యాజరమ్యం - అవ్యాజ- ఉపాధిరహితముగా రమ్యం- మనోహరమైనయదియునగు - అఖిలేశ్వరవైభవం. అఖిలేశ్వర। నారాయణునియొక్క - వైభవం- శ్రీకృష్ణాఖ్యవైభవము। నః- మమ్ము- అవ్యాత్ రక్షించుగాక ... ... ✿

చ॥ ప్రకటితకాంతి సౌరభకదంబితగాత్రము యౌవనాకృతిన్ । చకితకిశోరభావము సగబ మనోహరరూపమైనదై । సకల జగన్నియంతయగు శౌరిమహత్త్వముగొల్లపల్లెచా । యొక యుంటనంచనులసారసి మేపెసిడె మిచిత్రమై ॥ ౫౦

తా॥ ప్రకాశమానంబగు కాంత్యతిశయంబుగలిగి పరిమళయుతంబగు దివ్యమంగళశరీరంబును మొలకలెత్తుజవ్వనంబుచే వ్యాప్తంబును నగు బాల్యంబునుంగలిగి గోపరిపాలనవిధియందు సుశిక్షితంబయిన శ్రీకృష్ణాఖ్యవైభవంబు మమ్ము బ్రోచుగావుతయనుట ... ... ✿

శ్లో॥ అనుగతమమరీణామంబరాలంబినీనాం నయనమధురిమశ్రీనర్మనిర్మాణసీమ్నామ్ । వ్రజయువతివిలాసవ్యాపృతాపాంగమవ్యాత్ త్రిభువనసుకుమారం దైవతం కైశోరకం నః॥ ౫౧

టీక॥ అంబరాలంబినీనాం - ఆకాశమునాశ్రయించియున్నట్టువంటివియు । నయనమధురిమశ్రీనర్మనిర్మాణసీమ్నాం - నయన। కన్నులయొక్క - మధురిమశ్రీ - సౌందర్యసంపత్సంబంధమునైన - నర్మనిర్మాణ - విలాసచేష్టలయొక్క - సీమ్నాం- మర్యాదలుగల- అమరీణాం। దేవతాస్త్రీలచేత- అనుగతం అనుసరింపఁబడుచున్నయదియు - వ్రజయువతివిలాసవ్యాపృతాపాంగం- వ్రజయువతి । నందునిగొల్లపల్లియందలి గోపికాస్త్రీలయొక్క - విలాస విలాసములయందు । వ్యాపృత- ఉన్నట్టి- అపాంగం। కటాక్షములుగలయదియు - త్రిభువనసుకుమారం- త్రిభువన। మూడులోకములకును - సుకుమారం । సుందరమైనయదియునైన । దైవతకైశోరకం। దైవ - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - కైశోరక బాల్యభావము- నః। మమ్ము- అవ్యాత్। పాలించుగాక ... ...

శా॥ లోలాలోకనసాహవఘాతములనాలోకించుచుఁ దేవతా। నాళీకాస్యలుఖిం టనంటితిరుగనన్నందవ్రజాంభోరుహాక్షీలీలార్ద్రకటాక్షవీక్షులనుర క్తింబర్వఁదైత్రి లోక్యైక। మ్యాలంకారముసై చెలంగుహరిబాల్యప్రౌఢిసన్నోబ్రవుతఁ॥ ౫౧

తా॥ ఆకసంబుననుండి నేత్రసౌందర్యసంపదచే సంకేతంబులు దెల్పు దేవస్త్రీలచేననుసరింపబడుచు గోపాంగనలవిలాసంబులసైగడకంటి చూపుల నెలకొల్పుచుసై త్రిలోక్యసుందరంబై వెలయు శ్రీకృష్ణునిబాల్యంబు మమ్ము బ్రోచు గావుతయనుట. ... ...

శ్లో॥ ఆపాదమాచూడమతిప్రసక్తైరాపీయమానాయమినాంమనోభిః। గోపీజనజ్ఞాతరసావతాద్వోగోపాలభూపాలకుమారమూర్తిః॥ ... ౫౨

టీక॥ ఆపాదమాచూడం - పాదములు మొదలుకొని శిరస్సుపర్యంతము. అతిప్రసక్తైః - అత్యావశ్యకముగఁ బ్రవర్తించుచున్న - యమినాం। మునీశ్వరుల యొక్క - మనోభిః। మనస్సులచేత - ఆపీయమానా। పానము చేయఁబడుచున్న - గోపీజనజ్ఞాతరసా। గోపీజన - గోపికాస్త్రీలచేత। జ్ఞాత - యెఱుంగఁబడిన - రసా। రసము గల - గోపాలభూపాలకుమారమూర్తిః - గోపాలభూపాల। గోపాలభూపాలుఁడయిన శ్రీకృష్ణస్వామియొక్క - కుమారమూర్తిః - బాల్యరూపము - వః। మిమ్ము - అవతాత్। రక్షించుఁగాక - గోపాలభూపాలకుమారమూర్తిః - అనుపదము నకు। గోపాలభూపాల - గోపాలపతియైనవందునియొక్క - కుమార। కుమారుఁడైన శ్రీకృష్ణస్వామియొక్క - మూర్తిః। శరీరము - అనియును ర్థాంతరము గలదని వ్యాఖ్యాత భావము. ... ...

మ॥ విమలాపాంగవిలాసగోపమహిళాభిజ్ఞాతసాంద్రస్యమున్। దమితోనుష్ఠితు లగు బృందములచేతఁ బానముల్ పొందుము। స్తనునాపాదమగనానున ట్టిసుషమా సౌభాగ్యధామమనోజ్ఞము గోపాలకబాలరూపమ్ము మహానందంబు మాకీవుతఁ

తా॥ ఆపాదమస్తకముగ నత్యాసక్తులగు మునులచే ధ్యానంబు చేయంబడుచున్నదియై గోపీజనంబుచే నెఱుంగంబడిన స్వారస్యంబుగలిగి వెలుంగు శ్రీకృష్ణుని బాలరూపంబు మమ్ము బ్రోచుగావుతయనుట. ... ...

శ్లో॥ విస్తార్య బ్రహ్మాదినపృగదృశాంవిభ్రమయోగాకులానాంప్రత్యాసన్నంప్రణయచపలాపాంగవీచితరంగైః। లక్ష్మీలీలాకమలయుగళీ శ్యామలం ధామకామం మాంకాయప్రస్నియాద్వః పులకముకుళాభోగభూషావిశేషమ్॥ ... ౫౩

టీక॥ విభ్రమయోగాకులానాం। విభ్రమయోగ - విలాసముచేత - ఆకులానాం

మిక్కిలివ్యాకులమయిన । బృందావనమృగదృశాం- బృందావనంబునందలిగోపికా స్త్రీలయొక్క - ప్రణయచపలాపాంగవీచీతరంగైః- ప్రణయ- ప్రేమాతిశయముచేత । చపల- మిక్కిలిచంచలమయిన- అపాంగ - క్రేగంటిచూపులయొక్క - వీచీ- ఊర్ములయొక్క - తరంగైః।సంతతులచేతను-దిష్ట్యా-దైవముచేతను - పులకముకుళాభోగభూషావిశేషం - పులకముకుళ - మొగ్గలవంటిగగురుపాటులయొక్క - ఆభోగ। విశ్రాంతమనియెడి - భూషావిశేషం- అలంకారములుగలుగునట్టులుగా - ప్రత్యాసన్నం - ప్రత్యక్షమైనదానివలెనున్నయది యు- లక్ష్మీలీలాకువలయదళశ్యామం । లక్ష్మీ- శ్రీతమాదేవియొక్క - లీలాకువలయ- విలాసముగాధరించినన ల్లకలువలయొక్క - దళ । రేకులవలె - శ్యామం. నల్లనైన - ధామ। కాంతి- వః। మీయొక్క - కామాన్।మనోరథములను-పుష్ణియాత్- పోషించుగాక. ... ... ❖

మ॥ విరహోష్మన్ వ్రజభామినుల్గరఁగియుప్పొంగు భాగ్యంబునం। దరళాపాంగతరంగ సంతతుల సేద్దల్ దేర్చుచున్వచ్చిని । గ్భరరోమాంచ విశేషభూషుడగుగోపాలుండుపద్మాలయా । కరలీలోత్పలనీలవర్ణుడొసగుం గళ్యాణపారంపరన్॥ ౫౩

తా॥ అక్రూరుండుగంసునిపంపునం గృష్ణునిమధురకుందోడ్కొనిపోవ శ్రీకృష్ణనియోగంబున మన్మథబాణపీడితలైన గోపస్త్రీలకుఁ బ్రేమచేతంజంచలంబులగునపాంగదృష్టిసంతతులచేదైవయోగంబున మొగ్గలవంటిగగ్గురులనియెడియలంకారవిశేషంబుగలుగునటులగోపికలనిధిధ్యాసంబున బ్రత్యక్షంబైనదానివలెనుండినదియైలక్ష్మీదేవికరంబునవిలాసార్థంబుగధరియించిననల్లకలువరేకులవలెనీలవర్ణంబైనతేజంబు మీమనోరథంబులనిచ్చుఁగాకయనుట- కృష్ణుండుదూరంబుననుండియుసుగోపికలనిదిధ్యానంబున బ్రత్యక్షంబైయెకరణినుండుననుట. ❖

శ్లో॥ జయతిగుహాశిఖీన్ద్రపిఞ్ఛమాళిస్సురగిరిగైరికకల్పితాంగరాగః । సురయువతివికీర్ణసూనవర్షస్నపితవిభూషితకున్తలఃకృష్ణః॥ ... ౫౪

టీక॥ గుహాశిఖీంద్రపింఛమాళిః- గుహా। షణ్ముఖస్వామియొక్క - శిఖీంద్ర నెమలియొక్క - పింఛ- నెమలిపురి। మాళిః- సిగయందుఁగలవాఁడును। సురగిరిగైరికకల్పితాంగరాగః । సురగిరి - దేవస్థానమయిన మేరుపర్వతముయొక్క - గైరిక। గైరికాదిధాతువిశేషములచేత - కల్పిత। కల్పింపఁబడిన- అంగరాగః అనులేపముగలవాడును - సురయువతివికీర్ణసూనవర్షస్నపితవిభూషితకు

లః- సురయువతి - దేవతాస్త్రీలచేత। వికీర్ణ- వెదచల్లఁబడిన - సూనవర్ష స్నపితభూషిత కుంతలః - పుష్పవర్షము చేతఁదడుపఁబడి నటువంటియు నలంకరింపఁబడిన కేశములుగల- కుమారః -శ్రీకృష్ణస్వామి। జయతి- సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తించుచున్నాఁడు. .. .. ❋

మ॥ సురకన్యాకరముక్తకల్పకుసుమస్తోమంబులొయ్యారఁగప్పం। దరుచుం బెన్నెఱిగుంపుపైనిలిపి చెంతం దానెంతుల్సొట్టిని। గ్గరధాత్రీధరధాతుధారఁ జెలువారంబూని సేనానిపా। వురపుంబించపుతావళంబమరు దేవుండొప్పుబాల్యోన్నతిన్॥

తా॥ కుమారస్వామి వాహనంబయిన మయూరశ్రేష్ఠపింఛంబు సిగయందలంకరించి మేరుగిరియందలి ధాతువిశేషంబుగలిగి దేవస్త్రీలు గ్రుమ్మరించు కల్పతరుప్రసూనవర్షంబుచే స్నానంబు చేయించుటవలన నలంకరింపబడిన శిరోజంబులు గలిగి వెలుంగు శ్రీకృష్ణదేవుండు సర్వోత్కృష్టుఁడై యుండు ననుట. ❖

శ్లో॥ మధురమందశుచిస్మితమంజులం వదనపంకజమంగజ వేల్లితమ్। విజయతాం వ్రజబాలవధూజన స్తనతటీవిలుఠన్నయనం విభోః॥ ౫౫

టీక॥ మధురమందశుచిస్మితమంజులం - మధుర - మనోహరమయినయదియును- మంద- కొంచమైనదియు- శుచి- శుద్ధమైనదియునగు - స్మిత- నవ్వుచేత మంజులం - సుందరమైనయదియు- అంగజవేల్లితం- అంగజ- మన్మథునిచేత- వేల్లితం - చలింపబడుచున్నదియును - వ్రజబాలవధూజనస్తనతటీ విలుఠన్నయనం - వ్రజ- వ్రేపల్లియయందున్న- బాలవధూ- గోపబాలికలయొక్క - స్తనతటీ- స్తనప్రదేశములయందు- విలుఠత్- తిరుగుచున్నటువంటి- నయనం- నేత్రములుగలదియునగు- విభోః - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - వదనపంకజం- ముఖకమలము- విజయతాం - సర్వోత్కర్షముతో నుండుగాక. ❖

మ॥ ముసిపెంపుంజిఱునవ్వువెన్నెలలు కెమ్మోవిన్ సుధాబిందువుల్। గురియం జొక్కపుమోముఁజిత్తజుని సౌకుమార్య సత్కేళిగాదీర్చిన। బ్బురపుం బ్రాయము గొల్లపల్లెకులుకుంబూబోండ్ల పాలిండ్లపై। తిరవుంగన్నులఁ జూచు చూపుగల నూతన్ స్వామి నెల్లప్పుడుం గొల్తున్॥ ౫౫

తా॥ హృద్యంబై స్వల్పంబై పరిశుద్ధంబై నగవుచే సుందరంబయి మన్మథావిష్టంబయి వ్రేపల్లియయందలి బాలికల కుచప్రదేశంబులం బరిభ్రమించుచున్న నయనంబులు గలిగి తేజరిల్లు శ్రీకృష్ణుని మోముదామర సర్వోత్కృష్టంబయి యుండు ననుట॥ ... ... ❖

శ్లో॥ అలసవిలసన్ముగ్ధస్మితం వ్రజసుందరీమదనకదనస్విన్నం ధన్యం మహద్వదనామ్బుజమ్ । తరుణజ్యోత్స్నా కృత్స్న స్మితస్నపితాధరం జయతి విజయ శ్రేణీమేణీదృశాం మదయన్మనః ॥ ౫౬

టీక॥ అలసవిలసన్ముగ్ధస్మితం - అలస - మందమయినయదియు - విలసత్ - ప్రకాశించుచున్న యదియు - ముగ్ధ - సుందరమైనయదియునగు - స్మితం - చిరునగవుగలయదియు - వ్రజసుందరీమదనకదనస్విన్నం - వ్రజసుందరీ - గోపస్త్రీలయొక్క - మదనకదన - మన్మథచేష్టచేత - స్విన్నం - చెమటతోఁగూడుకొన్నయదియు - తరుణం - నూతనమయినయట్టి - అరుణజ్యోత్స్నా కృత్స్న స్మితస్నపితాధరం - అరుణ - ఎఱ్ఱనైన - జ్యోత్స్నా - వెన్నెలయొక్క - కృత్స్న - అంతయువలెనున్న - స్మిత - నగవుచేత - స్నపిత - వ్యాప్తమైన - అధరం - అధరోష్ఠముగలయదియు - ధన్యం - నిరూపాధికసుందరమయినయదియు - మహత్ - శ్రేష్ఠరూపమయినయదియునగు - మహద్వదనాంబుజం - మహత్ - శ్రీకృష్ణస్వామియొక్క - వదనాంబుజం - కమలమువంటిముఖము - ఏణీదృశాం - స్త్రీలయొక్క - శ్రేణీం - వరుసను - మదయత్ - మదింపఁజేయుచున్నదైౖ - జయతి - సర్వోత్కృష్టమయివర్తించుచున్నది. ... ... ❖

మ॥ పొగరుం గెంపులసొంపు లింపుల లితంపుం దేటకెమ్మోవిపై । సొగసున్నిద్దపు ద్రబ్బ లేనగవు మోముల్మీఱు బృందావనీ । మృగనేత్రాసురతశ్రమాంబు కణికామ్యద్వాసనాబ్జంబుతో । జిగిమించుం బొండ్లవిరాళిగొల్పు రసికున్సేవించి భావించెదన్ ॥

తా॥ అల్పంబై ప్రకాశించుచు సుందరంబై స్వచ్ఛంబై వెలయు నగవుగలిగి గోపస్త్రీలతోడ సురతంబు సలిపినకతంబునం బొడమిన శ్రమంబుచేతం జెమర్చినదిమైక్రొత్తపలుగంట్లు జెన్నగుజిగిం దొరసిన కారణంబునం బున్నమ దొలిదె సందోఁచుచందురునందలి నునుగెంపు వెన్నెల విన్ననువు వెన్నసేవగింపజాలు క్రొన్నగవుచే వన్నియమించు మోవిచేతం దేజరిల్లుచునెద్ది యేనియుఁగైసేయకయును సోయగంబై వెలుంగుచున్న శ్రీకృష్ణుని నెమ్మొగంబు లేడికన్నులంబోలికన్నులుగల నెలంతలకు నేపుగలిగించుచు నన్నింటికన్నమిన్నయై వెలయుచున్నయదియనుట. ... ... ❖

శ్లో ॥ రాధాకేళికటాక్షవీక్షితమహావక్షః స్థలీమండనాజియ్యాసుః పులకాంకురా స్త్రిభువనస్వాదీయసస్తేజసః। క్రీడాంతే ప్రతిసుప్తదుగ్ధతనయాముగ్ధా

వబోధితత్రాసారూఢదృఢోపగూహనఘనా స్సామ్రాజ్యసాంద్రశ్రియః॥

టీక॥ రాధాకేళికటాక్షవీక్షితమహావక్షస్థలీమండనాః - రాధా। రాధయొక్క - కేళి। లీలాయుతమైన - కటాక్ష। క్రేగంటిచూపులచేత - వీక్షిత జూడఁబడుచున్న - మహావక్షస్థలీ। విశాలమైనఱొమ్మును - మండనాః - అలంకరించుచున్నవియు - క్రీడాంతే। సురతాంతమందు - ప్రతిసుప్తదుగ్ధతనయాముగ్ధావబోధితత్రాసారూఢదృఢోపగూహనఘనాః - ప్రతిసుప్త। మిక్కిలినిదురించుచున్న - దుగ్ధతనయా। లక్ష్మ్యంశసంభూతురాలైనరుక్మిణీదేవియొక్క - ముగ్ధ। సుందరమైన - అవబోధిత - నిద్రావస్థనుండిమేల్కొనిన - త్రాస। భీతివలన - ఆరూఢ - ఆవిర్భవించిన - దృఢోపగూహన - గాఢమయినయాలింగనముచేత। ఘనాః స్థూలములయినయవియు - సామ్రాజ్యసాంద్రశ్రియః - సామ్రాజ్య - మిక్కిలియునతిశయమయినయదియు - సాంద్ర - దినదినాభివృద్ధినొందునదియునగు - శ్రియః। కాంతులుగలయవియు - త్రిభువనస్వాదీయసః - త్రిభువన। మూడులోకములకు - స్వాదీయసః। ప్రీతివిషయమయినయవియునగు - తేజసః - శ్రీకృష్ణరూపతేజస్సుయొక్క - అంకురాః - మొలకలు। జియ్యాసుః - జలశీలనములయి వర్తించుచుండుగావుత.

మ॥ రతికేళిం దమిదీఱంగా నలసి నిద్రం జెందు స్వప్నంబునన్ । నతిభీకరముగా
గిలింపనిబిడంబై రాధికాపాంగవీక్షితవక్షస్స్థలని స్సలాభరణమై చెన్నొందు గో
ఖాంచనం । తతసామ్రాజ్యగమానుభూతిపరమానంద్రాస్సుఖేశా శౌరికిన్॥ ౫౭

తా॥ స్వామియొక్క విలాసంబులతోడం గూడిన కడగంటిచూపులచేఁ జూడఁబడుచున్నవక్షస్స్థలంబు నలంకరించుచున్నట్టియు నిద్రించుచున్న రుక్మిణీదేవిస్వప్నంబు కాంతిభీతింబొంది కౌగిలింపనిబిడంబులైనయతిశయకాంతులచే దేజరిల్లుచు త్రిలోకప్రీతివిషయకంబగు శ్రీకృష్ణునిపులకాంకురంబులు సర్వోత్కృష్టంబులై వర్తించుననుట.

... ...

శ్లో॥ స్మితస్నుతసుధాధరా మదశిఖండిబర్హాంకితా విశాలనయనాంబుజా
వ్రజవిలాసినీవాసితాః । మనోజ్ఞముఖపంకజా మధురవేణునాదద్రవాఙ్ఘయ స్సిము
మచేతసస్ఫురిగముపాసితావాసనాః॥ ౫౮

టీక॥ స్మితస్నుతసుధాధరాః । స్మిత - నవ్వునదియే - స్నుత। జారుచున్న - సుధా - అమృతమువలెనున్న - అధరాః - ఓష్ఠములుగలయవియు - మదశిఖండిబర్హాంకితాః - మదశిఖండి। మదించిననెమళ్లయొక్క - బర్హ। పింఛముచేత - అంకితాః - చిహ్నితములైనయవియు - విశాలనయనాంబుజాః। వెడల్పులయి

సనేత్రపంకజములుగలయవియు - వ్రజవిలాసినివాసితాః। రేపల్లెయందలి స్త్రీ
లయందునివాసముచేసియున్న యవియు - మనోజ్ఞముఖపంకజాః మనోహర
ములయినముఖకమలములుగలయవియు- మధురవేణునాదద్రవాః। మనోజ్ఞముల
యినవేణుగానగతులుగలయవియు- మమ।నాయొక్క - చేతసః। చిత్తమునకు-చి
రం- బహుకాలము. ఉపాసితాః। సేవ్యంబులగునవియునగు-వాసనాః-శ్రీకృష్ణ
రూపకసంస్కారములు- జయంతి। సర్వోత్కృష్టములైవర్తించుచున్నవి.

చ॥ చెలువగుమోముతోదళుకుచెక్కులతో మధురాధరంబుతో। సలువ
గునవ్వుతోసొలపుఁజూపులతోవ్రజబాలికాళితో। లలితకలాప భూషణవిలాస
ముతోమురళీరవంబుతో। బలుమఱుమీఱుగాకమధుభంజనవాసనలెల్లదిక్కులకు।

తా॥ చిఱునగవనియెడు నమృతంబుచేఁజెలువగు కెమ్మోవియునేపారునె
మలిపురిచిన్నెయువిశాలంబులగు కనుదామరలుం గలిగిగోపికలతోడం గూడివే
ణునాదగతులు విస్తరిల్లనాచిత్తంబుచేసేవింపబడుచున్నశ్రీకృష్ణరూపసంస్కా
రంబులుసర్వోత్కృష్టములయియతిశయిల్లుచున్నది. ... ...

శ్లో॥ జీయాదసౌశిఖిశిఖండకృతావతంసాసాం సిద్ధికీసరసకాంతి సుధాసమృ
ద్ధిః।యద్బిందులేశకణికాపరిమాణభాగ్యసౌభాగ్యసీమపదమంచతిపంచబాణః॥

టీక ॥ పంచబాణః - మదనుఁడు। యద్బిందులేశ కణికా పరిమాణభాగ్య
సౌభాగ్యసీమ। యత్- ఏయతిశయముయొక్క - బిందు - బిందువులయొక్క-
లేశ। కణములయొక్క - కణికా। సూక్ష్మావయవముయొక్క - పరిమాణ। పరి
మితియనియెడి- భాగ్య- భాగ్యమువలననైన।సౌభాగ్య- సౌందర్యముయొక్క
సీమ - స్థలమయిన। పదం- స్థానమును- అంచతి। పొందుచున్నాఁడో.-అసౌ.-ఈ
శిఖిశిఖండకృతావతంసా - శిఖి। మయూరమయొక్క - శిఖండపింఛముచేత-
కృత- చేయబడిన - అవతంసా। శిరోభూషణముగలయదియు - సాంసిద్ధికీసర
సకాంతిసుధాసమృద్ధిః। సాంసిద్ధికీ - స్వభావసిద్ధమయిన। సరస - రసయుక్తమ
యిన। కాంతిసుధాసమృద్ధిః - కాంతియనునమృతాతిశయము। జీయాత్ - స
ర్వోత్కృష్టమైవర్తించుగాక. ... ...

మ॥ అవతంసంబగుపింఛదామకముసెల్వొందంబ్రభాసంపదు। ద్భవలీలా
మృతధారలెల్లదెసలంభాసిల్లఁగై త్రైలోక్యమో। హవిహారాస్పద రూపధేయ
మకుమారాంశప్రభావంబులో। లవమాత్రంబొదవన్స్మరుండుజగమెల్లంగెల్పు
లీలాగతిన్॥ ౫౯

తా॥ మదనురఁడేసమృద్ధియొక్క బిందులేశంబులోనొకభాగంబుమాత్రవు సౌందర్యపదంబునొందెనోయట్టి యూరుయుగుపడుచున్నయదియు నెమలిపురిచే తంజేయంబడిన శిరోభూషణంబు గలిగి స్వభావసిద్ధంబై వెలయు నదియునగు కాంత్యమృతసమృద్ధిసర్వోత్కృష్టమైవర్తించుచున్నవి. ... ... ❖

శ్లో॥ ఆయామే సదృశోర్విశాలతరయోరక్షయ్యమార్ద్రస్మితచ్ఛాయావర్షితశారదేన్దులలితంచాపల్యమాత్రంశిశోః। ఆయాసానపరాన్విధూయరసికైరాస్వాద్యమానంముహుర్జీయాదున్మదవల్లవీకుచభరాధారంకిశోరంమహః॥ ౬౧

టీక॥ విశాలతరయోః - మిక్కిలివెడల్పులైన। దృశోః - కన్నులయొక్క - ఆయామేన- పొడవుచేత- అక్షయ్యం- క్షయరహితమయినయదియు - ఆర్ద్రస్మితచ్ఛాయావర్షితశారదేందులలితం - సరసమైనచిఱునగవుయొక్క కాంతిచే తదిరస్కరింపఁబడినశరత్కాలసంబంధచంద్రసౌందర్యముగల। శిశోః - బాలునియొక్క - చాపల్యమాత్రం- చపలసర్వస్వభూతమైనయదియు-అపరాన్- అన్యములయిన- ఆయాసాన్ - ప్రయాసములను। విధూయ- విడిచి। రసికైః- విద్వాంసులచేత- ముహుః। మాటిమాటికిని - ఆస్వాద్యమానం - ఆస్వాదింపబడుచున్నయదియు- ఉన్మదవల్లవీకుచభరాధారం- ఉన్మద - అధికమదముగల- వల్లవీ- గోపికలయొక్క - కుచభర - స్తనాతిశయమే- ఆధారం- ఆశ్రయముగాగలయదియునగు - కిశోరంమహః- బాలతేజము। జీయాత్ - సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుంగాక. ... ... ❖

ఉ॥ క్రొన్ననబోండ్లుగబ్బివలిగుబ్బలనానుచుగారవింపగా। వెన్నెలనవ్వునవ్వులరవిందముచందముగ్రించుచేయువా। గన్నులబాల్యచాపలవిలాసముమీఱ రసజ్ఞలోకమీ।యన్నియునుజ్జగింపహృదయంగమమైనవెలుంగుగాంచెదన్॥ ౬౦

తా॥ విశాలంబులగునేత్రంబులదైర్ఘ్యంబుచే సుందరంబైసరసంబగుచిఱునగవుకాంతిచేతందిరస్కరింపఁబడిన శరత్కాలచంద్ర సౌందర్యంబు గలిగిచపలసర్వస్వంబైయన్యప్రయాసంబుమానిరసజ్ఞులచేత ధ్యానంబుచేయంబడుచున్నదిమైయతిశయమదంబుగలగోపికలకుచభారంబ యాశ్రయంబుగగలిగివెలుంగుబాలతేజంబుసర్వోత్కృష్టంబైవర్తించుననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ స్కంధావారసదంప్రజాః కతిపయే గోపాంగనాసాన్వంగనాస్స్కంధాలంబినివత్సదామ్నిధనదా గోపాస్సహాయాదయః। శృంగారాగిరి

గైరికంశివశిఖ శ్రీమన్తిబర్హాణి వాశ్శృంగగ్రాహికయాతథాపితదిదం ప్రాహు స్త్రిలోకేశ్వరమ్॥ ౬౧

టీ॥ గోష్ఠం। గొల్లపల్లియు - స్కంధావారసదం - స్కంధావార। పాళెముయొక్క - సదం- ఆస్థానమండపమును (ఈకారణంబునమంచియిల్లయినను లేదనిసూచింపంబడియెను) గోపాంగనాః - గోపస్త్రీలు। స్వాంగనాః - స్వకీయులయినభార్యలు - ఈ హేతువువలన। భార్యలైనను మంచివారలు లేరనిసూచింపఁబడియెను - ధనదాః। పన్నులిచ్చుచున్న- ప్రజాః- ప్రజలు। కతిపయె- కొందఱు (దీనిచేనందఱుపన్నిచ్చుసంగమినిధనసంపదయైనను విస్తారము లేదనిసూచింపబడియెను) వత్సదామ్ని - వత్సబంధనరజ్జువిశేషము। స్కంధాలంబిని-భుజశిఖరమునాశ్రయించియుండగా- గోపాః। గోపాలురు - సహాయాదయః।భటులు మొదలయినవారలు (ఈ హేతువుచేతఁబరివారసంపత్తియును లేదనిసూచింపబడియెను) శృంగారక- అలంకారములు। గిరిగైరికం - పర్వతమందలిగైరికాదిధాతువిశేషములు- శ్రీమన్తిబర్హాణివా- శ్రీమంతి। కాంతిగలిగిన। బర్హాణివా పింఛములేయునియు (ఈ హేతువువలనభూషణసంపత్తియును లేదనిసూచింపబడియె) తథాపి- అటులయినప్పటికిని। శృంగగ్రాహికయా - చిన్నగ్రహణముచేత - తత్- ఆప్రసిద్ధమైన- ఇదం- ఈవస్తువు- త్రిలోకేశ్వరం। విష్ణుదేవునిగాను- వృద్ధాః। పెద్దలు-వదంతి।చెప్పుచున్నారు. ... ... ✦

ఉ॥ చానశుభ్రైనగోపకులుబంధులు పాళెముగొల్లపల్లెము। త్యాలసరాలు దామెనలుదారలుఁగోపికలంగరాగముల్। శైలవిటంకధాతువులుచారువిభూషలుపింఛదామముల్। పోలిననైనవిష్ణుఁడనిబుద్ధినెఱుంగుదురెల్లపెద్దలున్॥ ౬౧

తా॥ గోష్ఠంబుస్కంధావారంబు - గోపకులుభటాసులు। గోపాంగనలుభార్యలు- పన్నిచ్చువారలల్పజనంబులు- అలంకారంబుగైరికంబుభూషణంబులునెమలిపురిదండలు - ఇట్టివిగలదినైనను। నీతేజంబుసర్వలోకేశ్వరుండగువిష్ణునిగానాకానాకయుభిజ్ఞానంబువబుధులెఱుంగుదురనుట. ... ✦

శ్లో॥ శ్రీమద్బర్హిశిఖండమండనజుషే శ్యామాభిరామత్విషే లావణ్యైకరసాపసిక్తవపుషే లక్ష్మీసరఃప్రావృషే। లీలాకృష్టరసజ్ఞధర్మమనసే లీలామృతస్రోతసే కేవానస్పృహయాన్తిహాస్తమహసే గోపీజనప్రేయసే॥ ... ౬౨

టీక॥ శ్రీమద్బర్హిశిఖండమండనజుషే - కాంతిగలిగిన నెమలిపురియలంకారమునుబొందినటువంటిదియు - శ్యామాభిరామత్విషే। నల్లనయిమనోహరమై

నకాంతిగలయదియు - లావణ్యైకరసావసిక్తవపుషే - కాంతియనియెడిముఖ్యమైనరసముచేతఁదడుపఁబడినశరీరముగలయదియు - లక్ష్మీసరఃప్రావృషే । లక్ష్మియనియెడిసరస్సునకు వర్షర్తువైనయదియు - లీలాకృష్టరసజ్ఞధర్మమనసే - విలాసముచేతనాకర్షింపబడినవిద్వాంసులయొక్క ధర్మప్రధానములైనమనస్సులు గలయదియు - లీలామృతస్రోతసే । విలాసమనియెడియమృతప్రవాహమయిన యదియు। గోపీజనప్రేయసే గోపికాజనులకు బ్రియతరమైన యదియునగు । మహసే - తేజముకొఱకు । కేవా - యెవ్వరు । నస్పృహయంతి - ఆసచేయరు. హంత - ఆశ్చర్యము. ... . — ... ... *

శా॥ లావణ్యామృతసేవగందలితలీలారామలక్ష్మీశరః । ప్రావృద్ధామునిఁ దాంతసంయమితబ్రహ్మశ్రీసముద్ధాముఁరా । దావిర్భూతవయోభిరామువిలసద్ధారాధరశ్యామునిన్ । సేవిం[illegible]దిగోరరేంసికులాసీమాఖిలప్రేమునిన్॥ ౬౨

తా॥ కాంతియుతంబ[illegible]ులిపురయలంకారంబుగధరియించి కాంతివిశేషంబనురసంబుచేతందడుపంబడిన దివ్యమంగళవిగ్రహంబుగలిగి సిరియనుసరంబునకుఁ బ్రావృట్కాలంబయి రసజ్ఞులమనంబుల నఖిలవిలాసంబుల చేనాకర్షించుచువిలాససుధాప్రవాహంబై గోపీజన ప్రియతరంబై వెలయు తేజంబుకొఱకు నెవ్వారలాసంశేయరు - అంగానందము నాసంజేయుదురనుట. *

శ్లో॥ ఆపాటలాధరమధీరవిలోలనేత్రమామోదనిర్భరితమద్భుతకాన్తిపూరమ్ । ఆవిస్మితామృతమనస్మృతిలోభనీయం మాముద్రితాననమహో మధురం మురారేః॥ ౬౩

టీక॥ ఆపాటలాధరం - అంతటనెఱ్ఱనయినమోవిగలదియు - అధీరవిలోలనేత్రం - చంచలములై తృష్ణాయుక్తములైననేత్రములుగలయదియు - ఆమోదనిర్భరితం - పరిమళముయొక్క - సంజాతాతిశయముగలయదియు - అద్భుతకాంతిపూరం - ఆశ్చర్యకరమైనకాంతి ప్రవాహముగలయదియు - ఆవిస్మితామృతం - ప్రకాశించుచున్న యమృతమువంటి యునగవుగలయదియునగు - మురారేః - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - మధురం - సుందరమగు - అముద్రితాననం - కొంచెము మోడ్పుబడినకన్నులుగల మొగము - అనస్మృతిలోభనీయం - విఛంతరస్మరణచేతనాసజయదగినదిగా - భవతి - అగుచున్నది - అహో - ఆశ్చర్యము.

మ॥ అతులానందరసామృతారవమపాంగాభంగరంగత్తరంగతతింబాంఘుచుగెంపుఁబ్రహ్మావినరిదాకందత్సుధాబిందువుల్ । స్మితలీలన్వెలిసిగ్గెసంచుజనముల్

చిత్రంబులఁ జెప్పిన । ద్భుతశృంగారరసైకతముద్రితముఖాంభోజుఁ హరిం గొల్చెదఁ॥ ౬౩

తా ॥ ప్రకాశించుచున్న చిఱునగవను నమృతంబుఁజొబ్బిలంజేయుకెమ్మోవి యుఁ జలిచపలంబులై క్రేతలంబాడనాసంజేయు కన్నులునతిశయంబైనపరిమళం బునఁ జ్బెరువగు కాంతి ప్రవాహంబు నొక్కొక్క పరియరమోద్పు కన్నుగవ యునుగలిగి సుందరంబై వెలుంగువెనుని నెమ్మొగం బెప్పుడును ధ్యానంబు చే యుందగినదియనుట. ... ... ❖

శ్లో ॥ జాగృహిజాగృహిచేతశ్చిరాయచరితార్థతాభవతః । అనుభూయ తామిదమిదంపురస్థితంపూర్ణనిర్వాణమ్॥ ౬౪

టీక॥ హేచేతః- ఓచిత్తమా- భవతః॥ నీయొక్క - చరితార్థతా - కృతా ర్థత్వము॥ చిరాయ- తడవుగా । సంజాతా- అయినది-జాగృహిజాగృహి। మో హముమువిడువుము- ఇదమిదంపురస్థితం- ఈ[illegible]దున్న - పూర్ణనిర్వాణ - శ్రీ కృష్ణరూపనిరతిశయసుఖము- అనుభూయతాం - అనుభవింపఁదగినది- ❖

చ॥ వెనుకటివేళలందనుభజించినజన్మశతంబులట్లనే। దునుభవ్రమమోసపోవ కగడుం దెలివొందుముఁడెందమాచిరం । తనతపముల్ఫలించి పురతస్థలినున్నదికృ ష్ణరూపమై । యనవరతానుచింతనసుధారసవీచులనోలలాడుమీ॥ ౬౪

తా ॥ ఓమనంబాయనేకకాలంబునఁ నీకృతార్థత్వంబుఫలియించెనికనజ్ఞా నంబుబోవనడిచి యీముందుగానంబడుచున్న శ్రీకృష్ణరూపనిరతిశయసుఖంబ నుభవింపుమాయనుట- ... ... ❖

శ్లో ॥ చరణయోరరుణంకరుణార్ద్రయోః కచభరేబహుళంవిపులందృశోః। వపుషిమంజులమంజనమేచకేవయసిబాలమహోమధురంమహః॥ ౬౫

టీక॥ అహో! ఓజనులారా - చరణయోః-పాదములయందు - అరుణం- ఎఱ్ఱనైనదియు- కచభారే- శిగయందు- బహుళం- విస్తారమయినయదియు - క రుణార్ద్రయోః- కరుణా- దయచేత- ఆర్ద్రయోః - తడిపిన - నయనయోః- నే త్రములయందు- విపులం- విశాలమయినయదియు - అంజనమేచకే- కాటుకవ లెనల్లనైన - వపుషి - శరీరమందు - మంజులం - సొగసైనయదియు - వయసి- ప్రాయంబున- బాలం- కిశోరమైనయదియునగు- మహః - శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము- మధురం- హృద్యము- ... ... ❖

ఉ॥ మేనుఘనాఘన ప్రతిభమించియుబాదపయోరుహంబుగెం। పూనెవి లోలమయ్యెనుదయోజితమయ్యెనుగన్నుదోయితే। జోనిధియయ్యె హృత్సరసి శోభితుడయ్యెబురాణుడయ్యెనా। రానెఱులందునల్పు నెలప్రాయముగాంచుట వింతయెంతయున్॥ ౬౫

తా॥ పాదంబులనరుణంబై కృపారసంబుదొలుకుకన్నుంగవయందుఁజాలం బై సిగయందునధికంబై నీలమేఘంబుదెగడుశరీరంబున సుందరంబై ప్రాయంబు నబాల్యంబయివెలయుశ్రీకృష్ణుని తేజంబతిమనోహరంబోజనులారాయనుట. ❖

శ్లో॥ మాలాబర్హమనోజ్ఞకుంతలభరాం వన్యప్రసూనోక్షితాం శైలేయద్రవ క్లృప్తచిత్రతిలకాం శశ్వన్మనోహారిణీమ్। లీలావేణురవామృతైకరసికాం లావణ్య లక్ష్మీమయీం బాలాం బాలతమాలనీలవపుషం వందే పరాం దేవతామ్॥ ౬౬

టీక॥ మాలాబర్హమనోజ్ఞకుంతలభరాం - మాలా - వనమాలికల చేత ను. బర్హం. నెమలిపింఛముచేతను. మనోజ్ఞ - సొగసైన - కుంతలభరాం. కే శములయొక్క భారాతిశయముగలయదియు. వన్యప్రసూనోక్షితాం - వన్య-వ నమందుబుట్టిన - ప్రసూన - పుష్పములచేత. ఉక్షితాం - తడుపబడినయదియు. శైలేయద్రవక్లృప్తచిత్రతిలకాం. ధాతువిశేషములయొక్క ద్రవములచేత జేయ బడినచిత్రమయినతిలకముగలయదియు. శశ్వన్మనోహారిణీం. అంతటనుమనోహా రమయినయదియు - లీలావేణురవామృతైకరసికాం - విలాసార్థమైన - వేణు రవామృతముచేతముఖ్యముగారసికమైనదియు. లావణ్యలక్ష్మీమయీం - కాంతి విశేషసంపద్వికారమ్మయిన యదియు. తమాలనీలవపుషం - కానుగుపువ్వువలె నల్లనైనశరీరముగలయదియు. బాలాం - బాల్యముగలయదియునగు. పరాం దే వతాం. పరదేవతనుగూర్చి. అహం. నేను. వందే. నమస్కరించెదను. ❖

ఉ॥ పింతలుగాగలాపములు వేసలిజుట్టియువన్యమాలికా। సంతతిజుట్టిజేగు రురసంబునదొంతరబొట్టుపెట్టిచె। ల్వంతయురాశిచేసిన క్రియన్మురళీతరళీకృ తామృతా। భ్యంతరసారమైపరగునాఁవిభుమేచకధాముగొల్చెదన్॥ ౬౬

తా॥ వనంబునంబొడమినపువ్వులదండలు నెమలిపురిదండలుంజుట్టిన సిగ యునుజేగురురసంబునందొంతరలుగనిడిన తిలకంబులుసుంగలిగివన్య ప్రసూనత షణంబుచేతంగప్పబడిమిక్కిలియు మనోహరంబై వేణురవామృతంబునసరసం బై లేతకానుగుంబోలెనల్లనైనశరీరంబుగలిగిసౌందర్యసంపదచే దేజరిల్లుపరదై వంబుంగూర్చిమ్రొక్కుచున్నాను. ... ... ❖

శ్లో॥ గురుమృదుపదే గూఢం గుల్ఫే ఘనం జఘనస్థలే నళిన ముదరే బాహ్వోర్దీర్ఘం విశాల మురస్స్థలే। మధుర మధరే ముగ్ధం వక్త్రే విశాలవిలోచనే నిబిడముచ్ఛ స్తంబవేషే మనోజ్ఞ మహో మహః॥ ౭౭

టీక॥ మృదుపదే- మృదుల - కోమలమైన - పదే- పాదమునందు - గురు- దుర్భరమైనయదియు- గుల్ఫే- గుల్ఫమందు- గూఢం - గూఢమయినయదియు- జఘనస్థలే - కటిపశ్చాద్భాగమందు- ఘనం- గొప్పదైనయదియు- ఉదరే- గర్భమునందు- నళినం- కమలముగలయదియు- బాహ్వోః- భుజములయందు - వివరం- రంధ్రమైనయదియు- ఉరస్థలే - వక్షస్థలమందు- విశాలం- విస్తారమైనయదియు- అధరే- మోవియందు- మధురంమనోహరమైనయదియు - వక్త్రే - ముఖమునందు- ముగ్ధం। సుందరమయినయదియు - విశాలవిలోచనే। విశాల- వెడల్పైన। విలోచనే - కన్నులయందు- విపులం। విస్తృతములైనయదియు - కుచభరే।సెగయందు- బహు। అధికమైనయదియు-వేషే। అలంకారమందు-వస్త్రం-సర్వస్వరూపమైనయదియునగు। మహః- తేజము। మనోజ్ఞం-మనోహరమైనది-ఇతిఅని- అహం। నేను- వచ్మి। చెప్పుచున్నాడను. ... ... ❖

చ॥ గురుపదముల్నిగూఢతరగుల్ఫములుంబలు పాపిలుండువి। స్ఫురదురునాభిదీర్ఘకరముల్ పృథువక్షముదావిమోవిసుం। దరవదనంబుబద్మనయనంబులుసీలశిరోజముల్ మనో। హరసుకుమారవేషమొలుపైతగుతేజమునాత్మ నెంచెదన్॥

తా॥ దుర్భరంబులగుపదంబులునుగూఢంబులగు గుల్ఫంబులునుగొప్పలగు పిఱుందులును విశాలంబులగు నురరంబునుదీర్ఘంబులగు నయనంబులునుగలిగి నాభిసరోజంబుచేతం దేజరిల్లు తేజంబతిమనోహరంబయియున్నది. ❖

శ్లో॥ జిహానంజిహానంసుజా నేనమౌగ్ధ్యం దుహానందుహానంసుధాం వేణునాదైః। లిహానంలిహానంసుదీర్ఘైరపాంగైర్మహానందసర్వస్వమేకంనమస్తాత్॥

టీక॥ జానేన - యౌవనముచేత। మౌగ్ధ్యం- సౌందర్యమును।జిహానంజిహానం- మిక్కిలియుంబొందుచున్నవాడును। వేణునాదైః - వేణుధ్వనిచేత । సుధాం - అమృతమును । దుహానందుహానం - మిక్కిలియువర్షించుచున్నవాడు తనసేకేవ ... - ప్రౌఢవులయిన- అపాంగైః । కడగంటిచూపులచేత- లిహానంలి

టీక॥ ... మిక్కిలియుజూచుచున్నవాడును। మహానందసర్వస్వం - మహానందమునుబొందిన ... మాయొక్క - సర్వస్వం । సర్వస్వరూపుడైనవాడును ...

ఒకఁడైనకృష్ణునిగూర్చి - నమస్తాత్ । నమస్కరించుచున్నాను. ... ❖

ఉ॥ అందముగోరఁగాదగినయౌవనకాంతిని రూఢిచందమున్ । జెందికటాక్షవీక్షణముచేవలపించుచుబిల్లఁగ్రోవిచే । డెందముసల్లగాసుధగడించిజడిన్నిగుడించుచున్నహో । నందనిధానమైచెలఁగునందసమాంతరగాంబ్రముక్కొదన్ ॥ ౬౮

తా॥ ఎల్లవారిచే నాశ్రయణీయంబగు యౌవనంబుచే నధికంబగుసౌందర్యంబునొంది వేణునాదంబులచేసు ధనతిశయంబుగ వషించుచుం బాడవ్రుల గు కడకన్నులచే నాశ్రితులంజూచుచు నిరతిశయానంద స్వరూపుండై వెలయు శ్రీకృష్ణునింగూర్చినమస్కరించుచున్నాను . ... ❖

శ్లో॥ లసద్బర్హాపీడంలలితస్మేరవదనంభ్రమత్క్రీడాపాంగంప్రణతజనతానిర్వృతిపదమ్ । నవాంభోదశ్యామంనిజమధురిమాభోగభరితంపరందేవం వందేపరిమళితకైశోరకరసమ్॥ ౬౯

టీక॥ లసద్బర్హాపీడం - ప్రకాశించుచున్న నెమలిపురి భూషణంబుగాఁగలిగినవాఁడును - లలితస్మేరవదనం। మిక్కిలిసుందరమైన - చిఱునగవుతోఁగూడినముఖంబుగలవాఁడును - భ్రమత్క్రీడాపాంగం - చలించుచున్న విలాసప్రధానములైన కడకంటిచూపులుగలవాఁడును - ప్రణతజనతానిర్వృతిపదం । నమ్రమయిన జనసమూహముయొక్క సుఖమునకుగారణమయినవాఁడును - నవాంభోదశ్యామం - నూతనమయిన మేఘమువలెనల్లనైనవాఁడును। నిజమధురిమాభోగభరితం - స్వకీయమయిన సౌందర్యము యొక్క పరిపూర్ణతయొక్క సంపూర్ణతయముగలిగినవాఁడును । పరిమళితకైశోరకరసం - వ్యాప్తములైన కైశోరసంబంధములైన శృంగారాదిరసములుగలవాఁడును - పరం - ఉత్కృష్టుఁడైనవాఁడునైన - దేవం - శ్రీకృష్ణమూర్తినిగూర్చి - వందే। నమస్కరించుచున్నాను. ... ❖

మ॥ పటుధారాధరశోభితాంగుఁ లసద్బర్హోత్తమాంగుఁడున్ సము । త్కటమందస్మితసుందరున్వలదపాంగ శ్రేణికాడంబరున్ । స్ఫుటకైశోరకలాపుమోహనకళాభోగిస్స్వరూపున్వశం । కటసంసేవకనిర్వృతిప్రద శుభాకారాస్పదుం గొల్చెదన్॥ ౬౯

తా॥ ప్రకాశించుచున్న నెమలిపురి సిగయందలంకరించి మిక్కిలిసుందరంబగు చిఱునగవుతోడంగూడిన మొగంబుగలిగి సంచలించుచున్న విలాసప్రధానంబులైన కడకన్నులుగలిగినమ్రులగు జనంబులకుసుఖంబులీయుకారణుండైవర్షాకాలమేఘంబుబోలె నీలవర్ణంబుమెఱయుస్వకీయంబయిన సౌందర్యపరిపూర్ణ

త్వంబున నతిశయిల్లి వ్యాపించుచున్న బాల్యంబుచేతం దేజరిల్లుచు నుత్కృష్టం బగు శ్రీకృష్ణమూర్తిని గూర్చి నమస్కరించుచున్నాను. ... ... ✤

శ్లో॥ సారస్యసామగ్య్రమివాననేన మాధుర్యచాతుర్యమివస్మితేన। తారుణ్యకారుణ్యమివేక్షితేన చాపల్యసాఫల్యమిదం దృశోర్మే॥ ... ౭౦

టీక॥ ఆననేన- ఈముఖముచేత। సారస్యసామగ్య్రమివ-సారస్య-సౌందర్యముయొక్క - సామగ్య్రమివ।పూర్తివలె - స్మితేన।చిఱునగవుచేత-మాధుర్యచాతుర్యమివ। మాధుర్య - మనోహరభావముయొక్క - చాతుర్యమివ। చమత్కారమువలెను- ఈక్షితేన। చూపుచేత - తారుణ్య కారుణ్యమివ।తరుణభావముగలదయవలెను - ఇదం। ఈకానంబడుచున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు। మే. నాయొక్క - దృశోః-నేత్రములయొక్క - సాఫల్యం.ఫలసంబంధమయినది. ✤

చ॥ మరిపెపునవ్వుగాదిదివి మోహరసాస్పదరాశిగానిబి। త్తరమగుచూవుగాదిదిని తాంతదయానిధిగాని మోముదా। మరయిదిగాదఖండరసమాధురిగాని వ్రజాలయాంగణాం। తరమిదిగాదునాదు నయనంబులభాగ్యముకానిచూడగన్।

తా॥ సౌందర్యసంపూర్తిగల నెమ్మోమునుమనోహరత్వంబుచే జతురం బైనచిఱునగవును దరుణభావంబుగలదయచేవెలయు వీక్షితంబుగలిగి యీకానంబడుచున్న శ్రీకృష్ణరూపంబగువస్తువు నాకన్నుల చాపల్యంబునకు ఫలంబయియున్నది. ... ... ✤

శ్లో॥ యత్రవాతత్రవాదేవయదివిశ్వసిమస్త్వయి। నిర్వాణమపిదుర్వారమర్వాచీనానికింపునః॥ ౭౧

టీక॥ హేదేవ- ఓకృష్ణా-యత్రవా - బ్రాహ్మణజన్మమందైనను। మఱియొకజన్మమందయినను - తత్రవా - ప్రసిద్ధంబగు గార్హస్థ్యాశ్రమంబుననైనను-మఱియొకయాశ్రమంబుననైనను (పక్షాంతరంబున - యత్రవా - శ్రీకృష్ణావతారవ్యతిరిక్తావతారమందైనను- తత్రవా- కృష్ణావతారమందైననుఅనియుంగలదు) త్వయి- నీయందు। విశ్వసిమోయది-విశ్వాసముజేయువారలమైనట్లులయ్యేనేని। నిర్వాణమపి ముక్తియును। దుర్వారం - వారింపనశక్యమైనది- అర్వాచీనాని। మోక్షవ్యతిరిక్తధర్మాదిపురుషార్థములు - కింపునః- ఏమిచెప్పను. ✤

మ॥ క్రతుహవ్యాదివిశిష్టభావనలధారావాక్యసుజ్ఞానసం। తతినెట్లైననువిశ్వసించినిను నాత్మం గొల్వమోక్షుంబనా। వృతమైవర్తిలునీకృపారసలసద్వీక్షాప్తి చేసట్టినను। వ్రతముంగాంచుమహాత్మకోటికిలనర్వాచీనముల్ బ్రాంతియే॥ ౭౧

తా॥ ఏజన్మంబున నేయాశ్రమంబున నేని శ్రీకృష్ణావతారంబున మఱియొకయవతారంబున నీయందవిశ్వసించితిమయినట్టులయ్యేనేని మోక్షంబు స్వతస్సిద్ధం బైతోచు ధర్మాదిపురుషార్థంబులు లభించుటకేమియు చెప్పెరువ ననుట. ... ❖

శ్లో॥ రాగాన్ధగోపీజనవన్దితాభ్యాం యోగీన్ద్రభృఙ్గేన్ద్రనిషేవితాభ్యామ్।
ఆతామ్రపఙ్కేరుహవిభ్రమాభ్యాం స్వామిన్పదాభ్యామయమఞ్జలిస్తే॥ ౭౨

టీ॥ హేస్వామిన్- ఓకృష్ణా - రాగాంధగోపీజనవందితాభ్యాం - రాగ- అనురాగముచేత-అంధ। అంధులయిన - గోపీజన - గోపికాస్త్రీజనులచేత- వందితాభ్యాం - నమస్కరింపబడుచున్నవియు। యోగీంద్రభృంగేంద్రనిషేవితాభ్యాం - యోగీశ్వరులనియెడిభ్రమరశ్రేష్ఠములచేత సేవింపబడుచున్నయదియు- ఆతామ్రపంకేరుహవిభ్రమాభ్యాం - ఆతామ్ర- అంతటనెఱ్ఱనైన-పంకేరుహ - కమలములయొక్క - విభ్రమాభ్యాం - విలాసములవంటివిలాసములుగలవియునగు। తే। నీయొక్క - పదాభ్యాం- పాదములకొఱకు-అయం-అంజలిః- ఈనమస్కారము- కృతః। చేయుబడియెను. ... ... ❖

మ॥ అరుణాంభోజవిలాసమై ప్రబలమోహావేశగోపీమన। స్సరసీశోభితమైమునీంద్రజనచంచచ్చంచరీకవ్రజా। కరమై హంసకనాదమేదురము నైకన్పట్టుపాదాబ్జయుగ। కరయుగ్మంబుననంటియంటితుదసోకన్వ్రీకనోలాద్భుదన్॥ ౭౨

తా॥ ఓకృష్ణాయనురాగంబున నితరంబుమఱచి సేవించు గోపికాజనంబులచేనమస్కరింపబడుచు యోగీశ్వరులను చంచరీకశ్రేష్ఠంబులచే సేవింపబడుచునెఱ్ఱతామరల విలాసంబులవంటి విలాసంబులుగలిగి మెఱయు నీపదంబులకొఱకు నమస్కరించుచున్నాను. ... ... ❖

శ్లో॥ అర్ధానులాపాన్వ్రజసుందరీణామకృత్రిమాణాంచ సరస్వతీనామ్।ఆర్ద్రాశయేన శ్రవణాంచితేన సమ్భావయంతంతరుణంగృణీమః॥ ౭౩

టీక॥ వ్రజసుందరీణాం- గోపికాస్త్రీలయొక్క- అకృత్రిమాణాం - కపటరహితములయిన। సరస్వతీనాం - వాక్యములయొక్క - అర్ధానులాపాన్ - అర్ధములయొక్కయేకదేశపునరుచ్చారణములను - శ్రవణాంచితేన - శ్రోత్రములయొక్కప్రాంతములచేత - ఆర్ద్రాశయేనచ। సరసహృదయముచేతను- సంభావయంతం। బహూకరించుచున్న - తరుణం- యౌవనవంతుండైనకృష్ణమూర్తిని- గృణీమః- ఉచ్చరించుచున్నాను. ... ... ❖

చ॥ చులికితమైన చూపులొకచోట నెఱుంగనివువ్వుబోండ్లమేల్। సొలపుమిటా

రిచూపులరసాక్క సెలంగెడు తేటమాటలు । స్వలపులు తోపగావినిమనంబునను
వ్విళులూరుచు చెల్వనరా । లలితనయోవిలాసునినవారతమున్మతియింపఁ జెల్లదే॥

తా॥ గోపికలకుటిలంబులగు వాక్యంబులవుడు పునరుచ్చారణంబులఁ జెవి
కింపు గనుమనంబున్కనుకూలంబుగనువినుచు బహూకరించుచున్న యావనవం
తుండగుశ్రీకృష్ణునిస్మరించుచున్నాను. ... ... ❖

శ్లో॥ మనసిమమసన్నిధత్తాంమధురముఖామన్దరాపాంగా । కరకలితలలిత
వంశా కాపికిశోరాకృపాలహరీ॥ ౭౪

టీక॥ మధురముఖా - సుందరమైన ముఖముగలయదియు । మందరాపాం
గా- మందర- అలసములయిన- అపాంగా- క్రేగంటిచూడ్కులుగలయదియు-
కరకలితలలితవంశా- కర । హస్తముచేత - కలిత । కూడుకొన్నటువంటిదియు-
లలిత- సుందరమైనట్టిదియునగు- వంశా । వేణువుగలయదియు। కాపి- వాచామ
గోచరమయినయదియు - కిశోరా । బాల్యముగలయది యునగు - కృపాలహరీ-
దయాతిశయము- మమ। నాయొక్క - మనసి । మనము నందు - సన్నిధత్తాం- స
న్నిధిచేయుగాక- ... ... ❖

ఉ॥ అందమునొందునెమ్మొగమునందుగృపామృతవృష్టిపైపయిం। గ్రందుకొ
నంగనొప్పుకడకన్నులుసొన్నలరంగ వేణువం । దందగరంబులం జెలగనంగజమో
హనమూర్తియైకరం।బున్దనరారుబాలకుడుపోల్చుమ్మదీయహృదంతరంబునన్॥

తా॥ సౌందర్యంబుచేతం దేజరిల్లునెమ్మొగంబుగలిగియలసంబులగునపాం
గంబుగలిగికరంబుల వేణువలరం జెప్పనలవికానిదియై బాల్యంబుచేమెలగుదయా
తిశయము నామనంబునందోచుగాకయనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ రక్షన్తునస్శిక్షితపాశుపాల్యాబాల్యావృతాబర్హిశిఖావతంసాః।ప్రా
ణప్రియప్రస్తుతవేణుగీతాశ్శీతాదృశోశ్శీతలగోపకన్యాః॥ ... ౭౫

టీక॥ శిక్షితపాశుపాల్యాః- అభ్యసింపబడినగోరక్షణముగలయదియు।బా
లావృతాః- బాలురచేతబరివేష్టింపబడినయదియు- బర్హిశిఖావతంసాః। నెమలి
పురిశిరోభూషణముగాగలయదియు- ప్రాణప్రియప్రస్తుతవేణుగీతాః ప్రాణ
ములకునిష్టమయినవేణుగానముగలయదియు । దృశోః- నేత్రములకుశీతాః - గ్ర
హింపదగినదియు- శీతలగోపకన్యాః- సమీచీనలయినగోపకన్యలుగలయదయు
నగు- లీలాః- శ్రీకృష్ణవిలాసములు। నః- మమ్ము।రక్షన్తు- రక్షించుగాక. ❖

మ॥ పాలపొందన్వ్రజబాలకల్లొలువ రేపుల్ గ్రేపులన్మేపిమూ। పులుగుంజా
మణిపుంజరంజితకరాంభోజంబుతోబింఛభూషలతో జల్లనిచూపుల్తోమ్రధురవం

శప్రౌఢితో వచ్చికాం। తలలాలింపుచుగాకదీర్చుహరినిత్యంబున్నముం బ్రోవుత౯॥

తా॥ అభ్యసింపబడినగోరక్షణంబుగలిగిబాలురచేనావృతంబులగుచు నెమలిపురియవతంసంబుగలిగి ప్రాణంబులకన్నను - ప్రియతరంబగు వేణుగానంబునవిలసిల్లుచుహృద్యంబులగుసమీచీనలగు గోపకన్యకలువరియించుచుండ వెలయుశ్రీకృష్ణవిలాసంబులుమమ్ముబ్రోచుగాకయనుట. ... .. ❖

శ్లో॥ స్మితస్తబకితాధరంశిశిరవేణునాదామృతంముహుస్తరళలోచనంమదకటాక్షమాలాకులమ్। ఉరస్థలవిలీనయాకమలయాసమాలింగితంభువస్తలముపాగతంభువనదైవతంపాతునః॥ ౯౮

టీ॥ స్మితస్తబకితాధరం - స్మిత। నవ్వుచేత - స్తబకిత। సంజాతగుచ్ఛములుగల- అధరం- అధరోష్ఠముగలయదియు - శిశిరవేణునాదామృతం। చల్లనైనవేణురవమనియెడియమృతముగలయదియు - ముహుః। మాటిమాటికిని - తరళలోచనం- చలించుచున్ననేత్రములుగలయదియు। మదకటాక్షమాలాకులం- మదించినక్రేగంటిచూపులయొక్క- పంక్తులచేత వ్యాపింపబడుచున్నయదియు- ఉరస్థలవిలీనయా। వక్షస్థలమందునుండిన- కమలయా।లక్ష్మీదేవితోడ- సమాలింగితం- ఆలింగనముచేయబడుచున్నయదియు।భువః- భూమియొక్క - తలం-ప్రదేశమునుగూర్చి- ఉపాగతం। పొందినయదియునగు - భువనదైవతం।లోకదైవతమయినశ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మము - నః। మమ్ము- పాతు। రక్షించుగావుత. ❖

చ॥ ఉరమునసింధురాజసుతనుంచియుగౌగిటగారవించియు౯ । ధరణికిడిగ్గియీభువనదైవతమెవ్వతవేడికాంచెనో। తగళమదాలసేక్షణసుధారసమున్మధురాధరోష్ఠము। న్మురళికవామృతంబునుమనోజ్ఞదరస్మితబిందుబృందము౯॥ ౯౮

తా॥ మొలకలెత్తుచిఱునగవుచేసుందరంబగు నధరంబును జల్లనైనవేణునాదామృతంబునుసారెసారెకు జంచలంబులగు లోచనంబులునుమదప్రధానంబులగుకడకన్నులుం గలిగియురమ్మునమెఱయు కమలాదేవిచే నాలింగనంబుచేయంబడుచున్నదియై వెలుంగుచుబుడమికిందగినలోకదైవతంబగు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజంబుమమ్ముంబ్రోచుగాకయనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ నయనాంబుజేభజతకామదుఘంహృదయాంబుజేకిమపి కారుణికమ్। చరణాంబుజేముసికలైకథనంవదనాంబుజేవ్రజవధూవిభవమ్॥ ౯౯

టీక॥ నయనాంబుజే- కమలమువంటినేత్రమునందు-కిమపికామదుఘం।కోరికనుబిదుకుచున్నయదియు - హృదయాంబుజే।హృదయకమలమందు-కిమపి। చె

వ్వనలవిగాని - కారుణికం। దయావంతమైనయది/యు- చరణాంబుజే। పాదపద్మమందు- మునికులైకధనం। మునిసమూహమునకుముఖ్యమయినయదియు- వదనాంబుజే। ముఖపద్మమందు - వ్రజవధూవిభవం- వ్రజవధూ। గోపస్త్రీలయొక్క - విభవం- ఐశ్వర్యమైనయదియునగు - మహః। తేజమును- భజత। సేవింపుడు- ❖

ఉ॥ కన్నులెచాలుగోర్కులొసగన్ హృదయాబ్జమచాలుజెల్మికిన్। సన్నుతపాదపంకజమచాలుమునీంద్రజనానురూపసం। పన్నధనాప్తికిన్వదనపద్మమచాలువ్రజాంగనావిలా। సోన్నతికట్టిదివ్యవిభవోజ్జ్వలునామదినాశ్రయించెదన్॥ ౭౭

తా॥ ఓయింద్రియపంబులార్యాయాశ్రయించినవారలొకపరిసూచినంతనకన్నులుదయారసంబువ్వతిలనఖిలకామంబులనీజాలుహృదయంబెప్పుడునుదయాకరంబగుచునుండుబాదంబులునెల్లమునులకుమూలధనంబగుచునుండునెమ్మొగంబుగోపికలకైశ్వర్యంబిచ్చుచునుండునిట్టిశ్రీకృష్ణరూపతేజంబునాశ్రయింపుడనుట- ❋

శ్లో॥ నిర్వాసనంహంతరసాంతరాణాంనిర్వాణసామ్రాజ్యమివావకీర్ణం। అవ్యాజమాధుర్యమహానిధానమవ్యాత్ప్రజానామధిదైవతంనః॥ ౭౮

టీక॥ రసాంతరాణాం-రసవిశేషములయొక్క - నిర్వాసనం - తిరస్కారమైనవాడును- అవకీర్ణం- వ్యాప్తమయిన - నిర్వాణసామ్రాజ్యమివ - నిర్వాణముక్తియొక్క - సామ్రాజ్యమివ - సర్వస్వమువలెనున్నవాడును - అవ్యాజమాధుర్యమహానిధానం- నిరుపాధికమైనసౌందర్యనిక్షేపమయినవాడును- ప్రజానాం - ప్రజలకు - అధిదైవతం - దేవుడైనశ్రీకృష్ణుడు - నః - మమ్ము - అవ్యాత్- రక్షించుంగాక- ... ... ❖

ఉ॥ ఇతరరసంబులేమిటికినీనవమోహనమాధురీనిధిన్। సతతముగాంచినందనివిచాలునెముక్తిసుఖానుభూతియా। కృతియులరారగాదనువరించెననందగుగోపరూపసం। గతమగుదైవతంబఖిలకాంక్షితముల్ జతగూర్చుగావుతన్॥ ౭౮

తా॥ రసవిశేషంబులందిరస్కరించుచుముక్తిసర్వస్వంబుంబోలెవెలుంగుచునిరుపాధికసౌందర్యంబునకునిక్షేపంబయియెల్లరకునేలికయై వెలయుశ్రీకృష్ణాఖ్యదైవతంబునను౦బ్రోచుగావుతయనుట- ... ... ❖

శ్లో॥ గోపీనామభిమతగీతవేషహాసాదాపీనస్తనభరనిర్భరోపగూఢం। కేళీనామవతురసైరుపాస్యమానంకాళిందీపులినచరంపరంమహోనః॥ ౭౯

టీక॥ అభిమతగీతవేషహాసాత్- అభిమత- అంగీకరింపదగిన - గీత-గానముచేతను- వేష- అలంకారముచేతనునైనయట్టి- హాసాత్- సంతోషమువలన - గోపీనాం- గోపికలచేత- ఆపీనస్తనభరనిర్భరోపగూఢం - ఆలింగనము

చేయబడుచున్నయదియు- ఖేళీనాం - క్రీడలయొక్క - రసైః - రసాతిశయము లచేత- ఉపాస్యమానం - సేవింపబడుచున్నయదియు - కాళిందీపులినచరం- కాళిందీ - యమునయొక్క - పులిన- ఇసుకతిప్పలయందు-చరం- తిరుగుచున్న యదియు- పరం- ఉత్కృష్టమైనయదియునగు-మహః- తేజస్సు- నః - మమ్ము- అవతు- రక్షించుగాక- ... ... ❖

మ॥ నవలావణ్యవయోవిలాసమురళీనాదంబులంజొక్కి-వ। ల్లవకాంతల్ యమునాధునీపులినలీలావేదికిం దార్చిగా।రవమొప్పంగుచకుంభసంభృతపరీరంభం బులన్ సంధిబం। ధవిశేషంబులదెల్పమెచ్చుభువనాధారుండు నన్ బ్రోవుతన్॥

తా॥ ఇష్టంబులగుగానవేషంబులనైనసంతోషంబున గోపస్త్రీలుచలుద చన్నుంగవలెదనాటంబైకొనియాలింగనంబుసేయసంతసిల్లుచుసెల్లవిలాసంబులచేసేవింపబడుచుయమునానదియందలి యిసుకదిన్నెలం జరియించుచునధికంబై వెలుంగుతేజంబునన్నుంబ్రోచుగాకయనుట- ... .. ❖

శ్లో॥ ఖేలతాంమనసిఖేచరాంగనామాననీయమృదువేణునిస్వనైః। కాననేకిమపినఃకృపాస్పదంకాలమేఘకలహాద్వహంమహః॥ ౮౦

టీక॥ ఖేచరాంగనామాననీయమృదువేణునిస్వనైః - దేవతాస్త్రీలచేత గొనియాడబడుచున్న వేణుధ్వనులచేతను - కాననే - బృందావనమందు - కాలమేఘకలహాద్వహం - నీలమేఘముతోడంగలహముచేయుచున్నయట్టిదియు- కృపాస్పదం- దయాధారమైనయట్టిదియునగు - కిమపి - వాచామగోచరమయిన - మహః- శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజస్సు- నః- మాయొక్క - మనసి- మనస్సునందు - ఖేలతాం - సంచరించుగాక- ... ... ❖

మ॥ అమరీమానితవేణుగానముః బృందారణ్యామందారబృం। దముక్రిందన్ యమునాతరంగకణకాంతవేదికామధ్యదే। శమునన్ సాంద్రఘనాఘనప్రతిభటశ్యామద్యుతిన్బాల్చుధా।మమునామానసపీఠికన్గరుణగ్రమ్మన్నెల్చుగాకెప్పుడున్

తా॥ దేవతాస్త్రీలచేసన్మానింపబడినవేణుగానంబున బృందారణ్యంబున నీలమేఘంబుతోడం గలహంబుచేయంగమకించునెమ్మేనిచాయం దులకించుచుదయాధారంబై వాచామ గోచరంబైతేజరిల్లు తేజంబు నామనంబునం జరియించుగాకయనుట- ... ... ❖

శ్లో॥ వేణీశాబవిలోచనాభిరలసశ్రోణీభరప్రోఢిభిర్వేణీభూతరసక్రమాభిరభితశ్శ్రేణీకృతాభిర్వృతః। పాణీద్వ్యాచవినోదయన్ రతిపతేస్తూణీశయైస్స్వానాకైర్వాణీనామపదంపరంప్రజపతిఃక్షోణీపతిఃపాతునః॥ ౮౧

టీక॥ అలసశ్రోణీభరప్రౌఢిభిః- అలస - మందములైన- శ్రోణీ - పిరుదుల యొక్క - భర- అతిశయము యొక్క - ప్రౌఢిభిః - సామర్థ్యముగల యదియు- వేణీభూతరసక్రమాభిః- వేణీభూత - ప్రవాహము జేయబడిన- రస - మాధుర్యాదిరసముల యొక్క - క్రమాభిః - సంచారములుగలయదియు - శ్రేణీకృతాభిః- పఙ్క్తిగా జేయబడిన - ఏణీశాబవిలోచనాభిః - లేడిపిల్లకన్నులవంటికన్నులుగలగోపికలతోడ- ఆవృతః - పరివేష్టింపబడిన యదియు- రతిపతేః - మన్మథుని యొక్క -ద్వౌ- రెండయిన- పాణీ- హస్తములను- తూణీశయైః దొనలనున్నసాయకైః - బాణములచేత.- వినోదయన్ - వినోదములుగలవానిగా జేయుచున్న యదియు- అభితః- అంతటను- వాణీనాం- వేదాంతవాక్యములకు-పరం- మిక్కిలియును- అపదం- విషయముగానియదియు- వ్రజపతిః - వ్రజ- నందవ్రజమండలీజనులకు- పతిః- విభుడైన- క్షోణీపతిః- భూపాలకుడైన శ్రీకృష్ణుడు- నః- మమ్ము -పాతు- రక్షించుగాక. ... ...

మ॥ సొలపుంజూపులు గబ్బిగుబ్బలు ఘనశ్రోణీభరప్రౌఢిని। స్తులశృంగారరసోర్మికల్గలుగు నింతుల్బారులై కొల్వగం।ధిలతూణీశయబాణమంగజుడు పాణింబూనగా జేయున।చ్చైతువున్వ్యాజ్ఞనసాతిలంఘితుబరున్ సేవింతునందాత్మజున్॥౮౧

తా॥ సొంపులగుచూపులును గొప్పలై యలసంబులగు పిఱుందులుం గలిగి ప్రవాహీకృతంబులగు మాధుర్యాదిరసపరంపరలుంబోని గోపయువతులు బారులై కొల్వ మారునికరంబుల బాణంబులచేతం గొవరొప్పం జేయుచు (అనగా మన్మథునకవసరంబు సంపాదించుచుననుట) వేదాంతవాక్యంబులకుం బ్రతిపాదింపనలవిగాక ధరణిమండలంబు నెల్ల నేలుచు నందవ్రజంబు నేలువెన్నుండు నన్నుం బ్రోచుగాకయనుట. ... ... *

శ్లో॥ కాళిందీపులినే తమాలనిబిడచ్ఛాయే పురస్సంచరత్తోయే తోయజపత్రపాత్రనిహితం దధ్యన్నమశ్నాతి యః। వామే పాణితలే నిధాయ మధురం వేణుం విషాణం కటిప్రాన్తే గాశ్చ విలోకయన్ ప్రతికలం తం బాలమాలోకయే॥ ౮౨

టీక॥ యః- ఏబాలకృష్ణమూర్తి। వామే- డాపలిదియైన। పాణితలే-హస్తమునందు। వేణుం - పిల్లనగ్రోవిని - కటిప్రాంతే । నితంబప్రదేశమునందు - విషాణం - శృంగీభూతముఖవాద్యవిశేషమును । నిధాయ - ఉంచి - ప్రతికలం- ప్రతిక్షణమందును - గాశ్చ - గోవులను। విలోకయన్- చూచుచున్నవాడగుచు తమాలనిబిడచ్ఛాయే - తడలచీకటిమ్రాకులయొక్క - నిబిడ। దట్టమైన- ఛాయే- నీడగలయదియు - పురస్సంచరత్తోయే। పురః-ముందరను।సంచరత్।చరిం

మున్నా - తోయే - ఉదకముగల । కాళిందీపులినే - కాళిందీ। యమునయొక్క పులినే - ఇసుకదిన్నెలయందు - తోయజపత్రపాత్రనిహితం । తోయజపత్ర। తామరసదళమనియెడి - పాత్ర । పాత్రమందు - నిహితం - ఉంపబడిన। దధ్యన్నం - చల్దిని - అశ్నాతి - భుజించుచున్నాడో - తం - ఆప్రసిద్ధుడైన । బాలం - బాలకృష్ణమూర్తిని - ఆలోకయే - చూచుచున్నాను ... ... ❖

ఉ॥ చీకటిమ్రానిజొంపమున జెన్నగు సైకతవేదినీలపుం। స్వాకజలంబులో మురళి భామకరంబున బట్టి దట్టిపై । దాకొనగొమ్ము జెక్కుకొని తామరపాకున జల్దిమెక్కుచున్ । గోకులముం బ్రతిక్షణము గూరిమి గన్గొను బాలు గాంచెదన్॥ ❖

తా॥ డావలికేలం బిల్లనగ్రోవియును ంబిఱుదుపొంతం గొమ్మును మెఱయ జీకటిమ్రాకుల నీడముంగలం జరగియించు తోయంబుగల యమునానదియిసుకదిన్నెయందు గూర్చుండి గోవులం జూచుచు దామర పాకులోని చల్దిని చుండు బాలకృష్ణునిం జూచుచున్నాను. .. .. ❖

శ్లో॥ యద్గోపీవదనేందుమండలమభూత్కస్తూరికాపత్రకం యల్లక్ష్మీకుచశాతకుమ్భకలశవ్యాకోచమిందీవరమ్ । యన్నిర్వాణనిధానసాధనవిధౌ సిద్ధాంజనం యోగినాం తన్నశ్శ్యామలమావిరస్తు హృదయే కృష్ణాభిధానం మహః॥ ౮౩

టీక॥ యత్ - ఏ ప్రసిద్ధమయిన - కృష్ణాభిధానం - శ్రీకృష్ణాఖ్యమైన। మహః - తేజము - గోపీవదనేందుమండలం - గోపస్త్రీలయొక్క ముఖచంద్రమండలమందు - కస్తూరికాపత్రకం। కస్తూరితిలకము - అభూత్ - అయ్యెనో। యత్ - ఏ తేజము - లక్ష్మీకుచశాతకుంభకలశవ్యాకోచం - లక్ష్మీదేవియొక్క స్తనములనియెడు బంగారుకలశములయందు వికసించిన - యిందీవరం । నల్లగలువ - అభూత్ - అయ్యెనో। యత్ - ఏ తేజము। యోగినాం - ఋషులకు । నిర్వాణనిధానసాధనవిధౌ - నిర్వాణ। ముక్తియనియెడి । నిధాన - నిక్షేపముయొక్క - సాధన। సాధించుటయొక్క - విధౌ। విధానమందు - సిద్ధాంజనం । నిక్షేపప్రదర్శకమైన కాటుక - అభూత్ - అయ్యెనో। తత్ - ఆప్రసిద్ధమైన - శ్యామలం। శ్యామలవర్ణమైన - మహః - తేజము। నః - మాయొక్క - హృదయే। హృదయమందు - ఆవిరస్తు। ప్రకాశించుగాక.

ఉ॥ ఏ హరి వల్లవీజనముఖేందులకుం మృగనాభిచిత్రకం। బే హరి కల్మికొమ్మకుచహేమఘటంబుల నొప్పునుత్పలం । బే హరి ముక్తిసేవధి మునీంద్రులకుం గనజేయు నంజనం । బా హరి నల్లమూర్తి హృదయంబున సన్నిధి జేయు గావుతన్॥ ౮౩

తా॥ ఏతేజంబుగోపికల నేమ్మోముచందురున్నకు గస్తూరీతిలకంబయ్యోనేతేజంబురమాదేవి కుచకనకకలశంబులందు నుత్పలంబయ్యోనేతేజంబు యోగులకు మోక్షునిక్షేపంబుగననంజనంబయ్యోనట్టి శ్యామలవర్ణంబైనశ్రీకృష్ణాఖ్యతేజంబు నాయెడంబ్రకాశించుగాకయనుట. ... ... ❖

శ్లో॥ ఫుల్లేన్దీవరకాన్తిమిన్దువదనంబర్హావతంసప్రియంశ్రీవత్సాఙ్కముదారకౌస్తుభధరం పీతామ్బరంసున్దరమ్ । గోపీనాంనయనోత్పలార్చితతనుంగోగోపసంఘావృతంగోవిన్దంకలవేణునాదనిరతందివ్యాంగభూషంభజే॥ ౮౪

టీక॥ ఫుల్లేందీవరకాంతిం। వికసించిననల్లకలువలకాంతివంటికాంతిగలవాడును- ఇందువదనం। చంద్రునివంటిముఖముగలవాడును-బర్హావతంసప్రియం- నెమలిపింఛభూషణమేయిష్టముగాగలవాడును- శ్రీవత్సాంకం- శ్రీవత్సమనుమచ్చచిహ్నముగాగలవాడును- ఉదారకౌస్తుభం - దోషరహితమైనకౌస్తుభరత్నమునుధరించుచున్నవాడును - పీతాంబరం। పచ్చనైనవస్త్రమునుధరించినవాడును - సుందరం। సుందరుడయినవాడుగనుక - గోపీనాం- గోపికలయొక్క - నయనోత్పలార్పితతనుం। నేత్రములనియెడినల్లగలువలచేత బూజింపబడినశరీరముగలవాడును - గోపసంఘావృతం। గోవులయు గోపాలకులయుసమూహముచేతబరివేష్టింపబడియున్నవాడును। కలవేణునాదనిరతం- అవ్యక్తమధురమైనవేణుధ్వనియందు నాసక్తుడైనవాడును - దివ్యాంగభూషం- శ్రేష్ఠములయినశరీరాలంకారభూషణములుగలవాడుననగు - గోవిందం। గోవిందుని। భజే-సేవించుచున్నాను- ... ... ❖

శా॥ శ్రీవత్సాంకితుగోపికానయనరాజీవార్చితుంగోవ్రజగో।సేవాభావితుగౌస్తుభోల్లసితువంశీనాదమోదాన్వితున్ । గోవిందున్నవపింఛయుక్తుశశివక్త్రుంబ్రఫుల్లనీలోత్పల । శ్రీవిభ్రాజితుహాటకాంబరయుతున్ సేవింతుభూషాంచితున్॥

తా ॥ శ్రీవత్సాంకుండునుగోపికలనయనోత్పలంబులచేతంబూజింపబడువాడునుగోగోపాలసేవితుండునుగౌస్తుభవత్సుండును వేణునాదవినోదుండును బర్హిబర్హావతంసుండునుబూర్ణచంద్రాననుండును నీలోత్పలకాంతిశరీరుండును పీతాంబరుండునుహారకేయూరాద్యలంకార శోభితుండునునగు గోవిందునిసేవించుచున్నాననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ యన్నాభీసరసీరుహాంతరపుటేభృంగాయమాణోవిధిర్యద్వక్షఃకమలావిలాసనదనంయచ్చక్షుషీచేద్దినౌ। యత్పాదాబ్జవినిస్రుతా సురనదీ శంభో

శ్శిరోభూషణం యన్నామస్మరణంధునోతిదురితంపాయాత్సనః కేశవః॥ ౮౫॥

టీక॥ యన్నాభీసరసీరుహాంతరపుటే - ఎవ్వనిబొడ్డుదమ్మిమధ్యప్రదేశమునందు- విధిః - బ్రహ్మదేవుడు । భృంగాయమాణః- తుమ్మెదవలెనాచరించుచున్నవాడగుచు (తిష్ఠతి- ఉన్నాడో) యద్వక్షః-ఎవనిభుజాంతరము-కమలావిలాససదనం - లక్ష్మీదేవియొక్క-విలాసార్థమయినగృహమో । యచ్చక్షుషీచ- ఎవనియొక్క-కన్నులును-ఇందునా - చంద్రసూర్యులో। యత్పాదాబ్జవినిస్సృతా-ఎవనిపాదకమలమువల్లబయలువెడలిన। సురనదీ- గంగానది। శంభోః- శివునియొక్క - శిరోభూషణం- అవతంసమో। యన్నామస్మరణం- ఎవనిపేరునుదలంచుట। దురితం- పాపమును। ధునోతి- కంపింపజేయుచున్నదియో। సః- ఆప్రసిద్ధుడయిన- కేశవః- శ్రీకృష్ణమూర్తి। నః - మమ్ము। పాయాత్। రక్షించుగాక.

మ॥ ఎవ్వనినాభికంజమునభృంగముభంగిజెలంగుబద్మజుం। డెవ్వనికన్నులిందురవులెవ్వనివక్షములచ్చికాటప । బైవ్వనిపాదపద్మజలమీశుజటాటవిబాల్పుభూషణం। బెవ్వనిపేర్కొనంగలుషమీగునాయాహరినన్నుబ్రోవుత॥ ౮౫

తా॥ ఎవ్వనిబొడ్డుతామరయందునలువతేటివలెజెలంగుచునుండునెవ్వనియురంబుకమలాదేవికిలీలామందిరంబై వెలయునెవ్వనికన్నులనిందురవులువెలయుదురెవ్వని పాదకమలంబునం బొడమిన గంగానదిశివునకు శిరోభూషణంబై వెలయునెవ్వనినామంబులుస్మరింపనఖిలదురితంబులడంగు నట్టికేశవుండునన్నుంబ్రోచుగాకయనుట. ... ...

శ్లో॥ రక్షన్తు త్వామసితజలజై రంజలిః పాదమూలే మీనా నాభీసరసి హృదయే మారబాణా మురారేః । హారాః కణ్ఠే హరిమణిమయా వక్త్రపద్మే ద్విరేఫాః పింఛాచూడాశ్చికురనిచయే ఘోషయోషిత్కటాక్షాః॥ ... ౮౬

టీక॥ యేం - ఏ - ఘోషయోషిత్కటాక్షాః - గోపస్త్రీకడగంటిచూపులు। మురారేః- శ్రీకృష్ణునియొక్క - పాదమూలే। పాదమూలమున- అసితజలజైః - నల్లగలువలచేనయిన- అంజలిః- దోయిలియును- నాభీసరసి- బొడ్డనియెడికొలకునందు - మీనాః। మీనములును - హృదయే। మనస్సునందు - మారబాణాః। మదనబాణములును - కంఠే। కంఠమందు- హరిమణిమయాః- ఇంద్రనీలవికారములయిన । హారాః - హారములును । వక్త్రపద్మే-ముఖకమలమునందు-ద్విరేఫాః। భ్రమరములును- చికురనిచయే । కేశసమూహమందు-పింఛాచూడా-

శింఛరూపకశిరోభూషణములును - అభూవన్ - అయినవియో। తే. ఆగోపిక లకడకంటిచూపులు। త్వాం - నిన్ను - రక్షంతు। రక్షించుగాక. ... ౫౫

చ॥ కమలదళాత్తునంఘ్రులకుఁగల్వలదోయిలినిన్నునాభికిఁ। బమునకుమీలుపే రెదకుభావజువాలుశిరోధికింద్రదర। త్నమ్ములసరాలు మోమువిరిదమ్మికిదుమ్మెద చాలుమాళికి। న్విమలప్రభీలిడాలుదగుఁవేతలచూపులునిన్నుఁబ్రోవుతన్॥ ౮౬

తా॥ ఆగోపికలకడగంటిచూపులు వెన్నునిపాదపద్మంబులకుఁగలువలదోయిలియునుబొడ్డుకొలకునందుమీనంబులునురంబునమారునిబాణంబులునుగరంబునందునింద్రనీలంబుల సరంబులును మోముదామరయందు భ్రమరంబులును సిగయందు నెమలిపురిసొమ్ములునయ్యెనో యట్టికడకన్నులు నిన్ను రక్షించుగాకయనుట.

శ్లో॥ దధిమథననినాదైస్త్యక్తనిద్రః ప్రభాతే నిభృతపదమగారం వల్లవీనాం ప్రవిష్టః। ముఖకమలసమీరైరాశు నిర్వాప్య దీపాన్ కబళితనవనీతం పాతు గోపాలబాలః॥ ౮౭

టీక॥ ప్రభాతే - అపరరాత్రమున। దధిమథననినాదైః - దధి। పెరుగుయొక్క - మథన। చిలుకుటవలనఁగలిగిన - నినాదైః। ధ్వనులచేత - త్యక్తనిద్రః। విడువబడిననిద్దురగలవాడగుచు - వల్లవీనాం। గోపికలయొక్క - అగారం। గృహమునకు - నిభృతపదం। నిభృత - మందమైన। పదం - పాదములుగలుగునట్టులుగా - ప్రవిష్టః - ప్రవేశించినవాడగుచు। ముఖకమలసమీరైః - ముఖకమల। కమలమువంటిముఖముయొక్క - సమీరైః। వాతములచేత - దీపాన్। దీపములను - ఆశు - శీఘ్రముగా - నిర్వాప్య - పోవనడచి। కబళితనవనీతః - మ్రింగబడినవెన్నగలిగిన। గోపబాలః - బాలకృష్ణమూర్తి - నః। మమ్ము - పాతు। రక్షించుగాక. ❖

ఉ॥ ప్రొద్దునఁజల్లజిల్కురవముల్ చెవిసోకినయంతలోపల। న్నిద్దురలేచిగోపరమణీసదనంబులజొచ్చియొయ్యన। న్సద్దుమణంచియాస్యపవనంబుననాళముబూనిదీపము। ల్పెద్దలొనర్చివెన్నగబళించినగోపకుమారుగాంచెదన్॥ ౮౭

తా॥ ప్రభాతంబునఁబెరుగుచిల్కురవంబులువినినిద్దురమేలుకాంచిగోపికాసదనంబులంజొచ్చిసద్దుగాకుండ పాదంబులూనుచుంబోయిముఖమారుతంబున దీపంబులార్చివెన్నమ్రింగుబాలకృష్ణుడునన్నుఁబ్రోచుగాకయనుట. ❖

శ్లో॥ ప్రాతస్స్మరామి దధిఘోషవినీతనిద్రం నిద్రావసానరమణీయముఖారవిన్దం। హృద్యానవద్యవపుషం నయనాభిరామమున్నిద్రపద్మనయనం నవనీతచోరం॥

టీక॥ దధిఘోషవినీతనిద్రం। దధిఘోష। దధిమథనజన్యధ్వనిచేత - వినీత। పోగొట్టబడిన -

నిద్రం- నిద్రగలవాడును- నిద్రావసానరమణీయముఖారవిందం । నిద్రాంతమందుసుందరమయినముఖకమలముగలవాడును - హృద్యానవద్యవపుషం । మనోహరమయిదోషరహితమైనశరీరముగలవాడును - నయనాభిరామం, నేత్రములకునుత్సవస్వరూపుడయినవాడును - ఉన్నిద్రపద్మనయనం - వికసించినతామరరేకులవంటి నేత్రములుగలవాడుననగు - నవనీతచోరం- వెన్నదొంగయైన బాలకృష్ణుని- ప్రాతః।, రేపకడ - స్మరామి । స్మరించుచున్నాను. ... ✤

చ॥ పెరుగుమథించువేళగని పెట్టుకలేచిననిద్రమబ్బుతో । నరుణిమఁజెందుకన్నుగవయందముజారుముఖారవిందముఁ । సరసతనూవిలాసములచందముజూడ్కికివేడ్కజేయగా । బరగెడువెన్నదొంగనుప్రభాతమునన్నుతియింతునామదిఁ॥

తా॥ పెరుగుచిల్కుఁరవంబులచే మేల్కాంచినిదురమబ్బుచేతం జెన్నలరునెమ్మోముతామరవిలసిల్ల మనోహరంబులయిన శరీరవిలాసంబులచే దేజరిల్లుచు నయనాభిరాముండై వెన్నలుగొంగలించు పుండరీకాక్షుని రేపకడంగొలుచుచు నుతియించుచున్నాననుట. ... ... ✤

శ్లో ॥ ఫుల్లహల్లకవతంసకోల్లసద్గల్లమాగమగవీగవేషితమ్ । వల్లవీచికురవాసితాంగుళీపల్లవంకమపివల్లవంభజే॥ ౮౯

టీక॥ ఫుల్లహల్లకవతంసకోల్లసద్గల్లం- వికసించినయెఱ్ఱదామరలనియెడికర్ణావతంసముచేతప్రకాశించుచున్నచెక్కిళ్లుగలవాడును- ఆగమగవీగవేషితం - వేదాంతవాక్యములచేత వెదుకబడుచున్నవాడును - వల్లవీచికురవాసితాంగుళీపల్లవం - గోపికలయొక్కకుంతలములచేత పరిమళముగలవిగాజేయబడిన చిగుళ్లవంటివ్రేళ్లుగలవాడును - కమపి । వాచామగోచరుడైనవాడునగు - వల్లవం- గోపాలకృష్ణుని । భజే- సేవించుచున్నాను. .. .. ✤

ఉ॥ ఫుల్లకహల్లజశ్రుతిపుటాభరణోజ్జ్వలగల్లభాగునిఁ । వల్లవకామినీచికురబంధసుమోత్కరవాసితాంగుళీ । వల్లవుమానిమానసవిభాసితువేదగవీగవేషితుఁ । సల్లలితారుణాంబుజవిశాలవిలోచనుగొల్చెదన్మదిఁ॥ ౮౯

తా॥ చెవిసందులవిలాసంబుకొఱకునిడిన యెఱ్ఱనితామరలచేతం దేజరిల్లుచెక్కిళ్లుగలిగి గోపికలకొప్పులలంకరించు కతంబునంబరిమళించుపల్లవంబులుంబోనివ్రేళ్లుగలిగివేదాంతవాక్యంబులచే నన్వేషింపంబడుచువాచామగోచరుండై వెలయుగోపాలకృష్ణునిసేవించుచున్నాను. ... ... ✤

శ్లో॥ స్తేయంహరేర్హరతియన్నవనీతచౌర్యం జారత్వమస్యగురుతల్పకృతాపరాధమ్ । హత్యాందశాననహతిర్మధుపానదోషం యత్పూతనాస్తనపయస్సపునాతుకృష్ణః॥ ౯౦

టీక॥ హరేః - శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - నవనీతచౌర్యం - వెన్నదొంగతనము- యత్- ఏది- అస్తి। కలదో- తత్- అది। స్తేయం-చౌర్యమును।హరతి-హరియించుచున్నదియో- అస్య- ఈశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - యత్-ఏజారత్వం. విటభావము - భణితంసత్। చెప్పంబడుచున్నదియై-గురుతల్పకృతాపరాధం. గురుభార్యయందు జేయబడినయపరాధమును- హరతి।హరించుచున్నదియో. హరేః- శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క - యా-ఏ- దశాననహతిః। రావణసంహారము- వర్ణితాసతీ - వర్ణింపబడినదియై। హత్యాం - హత్యను - హరతి । హరియించుచున్నదియో - యత్పూతనాస్తనపయః - ఏకృష్ణమూర్తియొక్కపూతనాస్తనపానము - వర్ణితంసత్ । వర్ణింపబడినదియై-మధుపానదోషం।మద్యపానదురితమును - హరతి । హరించుచున్నదియో-సః- అప్రసిద్ధుడైన । కృష్ణః - కృష్ణమూర్తి- అస్మాన్- మమ్ము। పునాతు- పవిత్రులజేయునుగాక. ✤

చ॥ గురుసతిగూడినట్టియఘకోటిజనుల్ వ్రజజారతారతిం।బోరయపుమద్యదోషములుపూతనచన్నులుచేపుద్రావించినం। దెరలునుహత్యరావణహతిన్వినజౌర్యమువాయువెన్నదొం । గరికములెన్ననట్టికథగల్గినశౌరిపవిత్రుజేయుతన్ ॥౯౦॥

తా॥ శ్రీకృష్ణునివెన్నదొంగరికముస్మరియింపజౌర్యదోషంబులడంగువెన్నునిజారత్వంబువర్ణింప జారత్వంబువలనంబొడమిన పాపంబులు రూపుమాయుశ్రీమన్నారాయణుండొనరించినరావణసంహారంబుదలంపబ్రహ్మహత్యయైనంబోవునందసూనుండుసేసినపూతనాస్తన్యపానంబుజింతించినమద్యపానంబునయినకలుషంబులురూపుమాయునిట్టిశ్రీకృష్ణుండుననుబవిత్రుంజేయుగాకయనుట.

శ్రీకృష్ణనివిరహంబు చేమదనాతురయగునొకగోపికమన్మథునినుపాలంభించురీతింజెప్పుచున్నాడు. ... ... ✤

శ్లో॥ మారమావసమదీయమానసేమాధవైకనిలయే యదృచ్ఛయా। శ్రీరమాపతిరిహాగమేదసౌకస్సహేతనిజవేశ్మలంఘనమ్॥ ... ౯౧

టీక॥ హేమార- ఓయిమన్మథుడా-మాధవైకనిలయే-విష్ణువునకుముఖ్యస్థానమయిన- ఇహ-ఈ-మదీయమానసే। నాసంబంధియయినమనస్సునందు-యదృ

ష్ఠయా- విచ్చలవిడిగా।మాం।స-ఉండకుము- అసౌ-ఈ- శ్రీరమాపతిః- లక్ష్మీనాయకుడు- ఆగమేత్। వక్ష్యే।ను- నిజవేశ్మలంఘనం- నిజ। స్వకీయమైన-వేశ్మ। గృహమునందు- లంఘనం- ప్రవేశించుటను-కః-ఎవ్వడు। సహేత - సహించును-

చ॥ అనుపమదివ్యధామమును రాధికనామనమట్లు కావున। న్మనసిజనిల్వవద్దుచనుమావినుమాయనుమాన మేటికి। స్వనరుహలోచనుండిటకువచ్చిన నేరమువచ్చునెమ్మెయిం। దనగృహసీమనొండొకడు దార్కొనవెవ్వడు సైచు జెప్పుమా॥ ౯౧

తా॥ ఓయిమదనుడా నామనంబు శ్రీనాయకుండగువిష్ణుదేవునకు నాలయంబుగావునసిక్కడనిల్వకుమా- శ్రీపతివచ్చిననీకు నేరంబు దొరకొనుదనయింటఁజొచ్చిన నెవ్వనినెవ్వండు సైచునింక నైన వెడలిపొమ్మనుట- ... ...

శ్లో॥ ఆకుంచితం జానుకరం చ వామం న్యస్య క్షితౌ దక్షిణహస్తపద్మే। ఆలోకయంతం నవనీతఖండం బాలం ముకుందం మనసా స్మరామి॥ ... ౯౨

టీక॥ ఆకుంచితం - ముడువబడినయట్టియు-వామం। డాపలిదైనట్టియునగు - జాను। మోకాలిని-కరంచ।హస్తమును-క్షితౌ- భూమియందు-న్యస్య-ఉంచి- దక్షిణహస్తపద్మే - వలపలిదగుకరకమలమందు। నవనీతఖండం వెన్నముద్దను-ఆలోకయంతం- చూచుచున్నవాడును। బాలం- బాలుడైనవాడునైన। ముకుందం- శ్రీకృష్ణమూర్తిని- మనసా। మనస్సుచేత- స్మరామి। స్మరించుచున్నాను-

చ॥ డాపలికేలు జానువును డాంగతిక్ధరణీతలంబున। న్మోపియుపానతాంగముననూల్కొనిదక్షిణహస్తపంకజస్థాపితమైన వెన్న ప్రమదంబునజూచి చెలంగుచెల్వుని। న్గోపకుమారుదంతిగమునుక్ సతతంబు మదిందలంచెదన్- ౯౨

తా॥ ముడువంబడిన డాపలి మోకాలునుగరంబుబుడమిపైనిడివలపలికేలనుండు వెన్నముద్దంగనుంగొనుచుండు బాలకృష్ణుముకుందు నామనంబునసంస్మరించుచున్నాననుట- ... ...

శ్లో॥ జానుభ్యామభిధావంతం పాదాభ్యామపి సుందరమ్। సకుండలాలకం కృష్ణం ధ్యాయామ్యుషసి బాలకమ్॥ ౯౩

టీక॥ జానుభ్యాం - మోకాళ్లచేతను। పాదాభ్యామపి - పాదములచేతను-ధావంతం। పరువులిడుచున్నవాడును - సుందరం। సొగసైనవాడును - సకుండలాలకం-కుండలములతోగూడినముంగురులుగలవాడును। బాలకం - బాలుడునైన। కృష్ణం- శ్రీకృష్ణమూర్తిని - ఉషసి - ప్రాతఃకాలమున। ధ్యాయామి- ధ్యానము చేయుచున్నాను- ... ...

ఉ॥ నిద్దవుమద్దికాయలరనిక్కబదంబునుజానుయానముల్ ముద్దుమొగంబునంజె అగుముంగురులందపురాపురేకయుం। గద్దరిబెళ్కుచూపులుజోకొటఫునవ్వుల గల్గుబాలకుం। బ్రొద్దునమేలుకాంచిదినమున్మదినెంచెదనందనందనున్॥ ౯౩॥

తా॥ మోకాళ్లచేతంబాదంబులచేతంబరువులిడుచుమనోహరుండై కుండలంబులపై వ్రాలినముంగురులు మెఱయబాలకుండై మెలంగెడు శ్రీకృష్ణదేవునిరేపకడధ్యానించెదననుట. ... ... ❖

అవతారిక॥ భగవంతుండు లీలాశుకయోగికిగలయవతారాంతరభక్తినిశోధింపగోరితానుగోదండరాముండై యావిర్భవించిదర్శనమీయగాలీలాశుకయోగీంద్రుండుచెప్పుచున్నాడు. ... ... ❖

శ్లో॥ విహాయకోదండశరౌముహూర్తం గృహాణపాణౌమణిచారువేణుమ్। మయూరబర్హంచనిజోత్తమాంగెసీతాపతేత్వాంప్రణమామిపశ్చాత్॥ ౯౪

టీక॥ హేసీతాపతే - ఓశ్రీరామస్వామి। కోదండశరౌ - ధనుర్బాణములను- విహాయ - విడిచి। పాణౌ- హస్తమునందు- ముహూర్తం।ముహూర్తమాత్రము -।మణిచారువేణుం। మణివికారమగుటచేసుందరమైన పిల్లనగ్రోవిని. నిజోత్తమాంగే - స్వకీయమైనశిరమునందు - మయూరబర్హంచ। నెమలిపురిని - గృహాణ- గ్రహింపుము। పశ్చాత్- అనంతరము- అహమ్। నేను - త్వాం నిన్నుగూర్చి- ప్రణమామి। నమస్కరించుచున్నాను- ... ... ❖

మ॥ శరచాపంబులుమానిమానికవ్రపంశంబున్నతింగేలుదా। మరలంబూనికిరీటమందమగునీమౌళింగలాపంబుదా। ల్చిరవాణంబుగనిల్చినన్నతితగన్సేవించిసీతామనో। హరనామచ్చటదీరునప్పుడుగదాయాత్మంబ్రశంసించెదన్॥ ౯౪

తా॥ ఓశ్రీరామస్వామీధనుర్బాణంబులువిడిచిహస్తంబునమణివికారంబైసుందరంబైన వేణువునుబూనిశిరంబునగిరీటంబుమానినెమలిపురియునుముహూర్తమాత్రకాలంబుధరియించినబిదపనేనునిన్నుసేవించినుతియించుచున్నాననుట.

ఈశ్లోకార్థంబుగోపాలబాలక వాక్యంబుగాఁ జెప్పంబడుచున్నది.

శ్లో॥ అయంక్షీరాంభోధేఃపతిరితిగవాంపాలకఇతిశ్రితోస్మాభిఃక్షీరోపనయనధియాగోపతనయః। అనేనప్రత్యాహ్యొవ్యరచిసతతంయేనజననీస్తనాదప్యస్మాకంసకృదపిపయోదుర్లభమభూత్॥ ౯౫

టీక॥ అయం- ఈగోపతనయః - శ్రీకృష్ణమూర్తి। క్షీరాంభోధేః- పాలకడలికి। పతిరితి - దొరయనియు- గవాం-గోవులకు।పాలకఇతి-పాలకుడనియును-

క్షీరోపనయనధియా-క్షీర। పాలయొక్క - ఉపనయనధియా-సంపాదించుకొను యెడిబుద్ధిగల- అస్మాభిః।మా చేత- శ్రితః- ఆశ్రయింపబడియెను।యేన-ఏహేతువుచేత- సతతం- ఎల్లప్పుడును- అస్మాకం।మాకు - జననీస్తనాదపి- జననీ। తల్లియొక్క - స్తనాదపి।కుచమువల్లనయినను - సకృదపి- ఒకానొకప్పుడైనను।పయః- పాలు। దుర్లభం - పొందనశక్యమైనది- అభూత్- ఆయెనో- అనేన- ఈ శ్రీకృష్ణునిచేత- ప్రత్యూహః- విఘ్నము। వ్యరచి - చేయంబడియెను. ❖

చ॥ చెలువుడుగోగణాధిపతిక్షీరపయోధివిహారియీతనిం। గొలిచినబాలుగ ల్గునసుకోరికెతోగడుభక్తిసేయగా।భళిభళిమాదుతల్లిచనుబాలకునైతమువిఘ్నకర్తయై। యలవడనెట్టుగొల్తుమికసక్కటయేజననిసమ్మిగోపకుల్॥ ౯౫

తా॥ ఈశ్రీకృష్ణుండుపాలకడలికిదొరయనియుగోగణంబులకుబాలకుండనియుంబాలుదొరుకుననునాసంజేసియాశ్రయించితిమి యితండుతల్లులపాలును మాకులేకుండునట్లువిఘ్నంబుచేసెనింకనేమనియీతనింగొల్తుమనిగోపతనయలువాక్రుచ్చుదురనుటఅనగాబాలిస్తలతోడనైననుమదనకదనంబొనర్చుననుట.

ఈశ్లోకార్థంబొకగోపికయొక్కవిరహవచనంబుగాజెప్పంబడుచున్నది.

శ్లో॥ హస్తమాక్షిప్యయాతోసిబలాత్కృష్ణకిమద్భుతమ్। హృదయాదపినిర్యాసిపౌరుషంగణయామితే॥ ౯౬

టీక॥ హేకృష్ణ - ఓయికృష్ణుడా బలాత్। బలాత్కారముగా - హస్తం- కరమును - ఆక్షిప్య - విదలించి। యాతోసి - పోయినవాడవయితివి - కిమద్భుతం- ఏమి యాశ్చర్యము। హృదయాదపి - హృదయమునుండియును - నిర్యాసి - బయలువెళ్లితివి। తే - నీయొక్క - పౌరుషం। పౌరుషమును - గణయామి।లెక్కించుచున్నాను. ... ... ❖

చ॥ వలచితివాయటంచుజెయిపట్టినగాగిటగారవించిచె। క్కిలికొనగోట నొక్కకరగింపకచిమ్ముకపోయెదీక్రియం। దలపుననిల్పజిక్కకకటాచనగల్గినచెరుషంబునీ। కలవడెనంచుబల్కుచెలిసక్కనజేర్చనశౌరిగాంచెదక్॥ ౯౬

తా॥ ఓకృష్ణానాచేతంబట్టినచెయివిదలించిచిమ్మిపోయెద విదియేమియచ్చెరువెదనిల్పినన్నిలువక పోయెదట్లుచేయుటకేమి పౌరుషంబు వచ్చెననియొకచెలతయనెననుట. ... ... ❖

శ్లో॥ తమసిరవిరివోద్యన్మజ్జతామమ్బురాశౌప్లవ ఇవతృషితానాంస్వాదు

వర్షీవ మేఘః । నిధిరివ విధనానాం దీర్ఘతీవ్రామయాణాం భిషగివ కుశలం నో దాతుమాయాతు శౌరిః॥ ౯౭

టీక॥ తమసి - చీకటియందు- ఉద్యత్- ఉదయించిన - రవిరివ- సూర్యునివలెను- అంబురాశౌ - సముద్రమునందు । మజ్జతాం - మునుంగుచున్న వారలకు।ప్లవఇవ- తెప్పవలెను - తృషితానాం - పిపాసార్దితులగువారలకు- స్వాదువర్షీ- సుగంధయుక్తవర్షమును వర్షించుచున్న - మేఘఇవ । మేఘమువలెను - విధనానాం - ధనములేనివారలకు- నిధిరివ- నిక్షేపమువలెను।దీర్ఘతీవ్రామయాణాం- మొడతెగనితీవ్రములయిన రోగములుగల వారలకు - భిషగివ । వైద్యునివలెను- శౌరిః - శ్రీకృష్ణుడు- నః। మాకు-కుశలం । కుశలమును - దాతుం- ఇచ్చుకొఱకు- ఆయాత్ - వచ్చుంగాక. ... ...

మ॥ అడవింజీకటబోవువానికుదయంబైనట్టిసూర్యాకృతిన్ । జడధింగ్రుంగగ నావడగ్గరిసయోజంబేదకున్ లిబ్బిచా । ప్పడురీతిం దృషదీప్పగాజడిమొగుల్పై కొన్న చందానకో।వ్వడరన్మాన్పెడు వైద్యునట్లుహరిడాయన్వచ్చినన్ బ్రోవుతన్

తా॥ కటికచీకటిలోబడిదుఃఖించువానికిసూర్యుడుదయించినటులనంబురాశిం బడిమునుంగువానికి నావసమీపించినకైవడినీరువట్టునడయ్యువానికిజడిమొగులు పైకొన్నవడువునంబేదకులిబ్బియబ్బినచందంబునరోగంబులచేనొవ్వడనినవానికి వైద్యుండుడాయుకరణిశ్రీకృష్ణమూర్తినాకుగుశలంబొసంగవచ్చుంగాకయనుట.

శ్లో॥ కోదండంమసృణంసుగంధవిశిఖం చక్రాబ్జపాశాంకుశాన్ । హైమాంవేణులతాంకరైశ్చదధతం సింధూరపుంజారుణమ్। కందర్పాధిక సుందరంస్మితముఖంగోపాంగనావేష్టితం గోపాలంసతతంభజామి వరదంత్రైలోక్యరక్షామణిం॥ ౯౮

టీక॥ మసృణం - చిత్రవర్ణమైన - కోదండం। ధనువును - సుగంధవిశిఖం।పరిమళించుచున్నబాణమును - చక్రాబ్జపాశాంకుశాన్ - చక్రశంఖపాశాంకుశములను । హైమం - స్వర్ణవికారమైన - వేణులతాం - తీగెవంటిపిల్లనగ్రోవిని। కరైః- హస్తములచేత । దధతం- ధరించుచున్నవాడును-సింధూరపుంజారుణం- సింధూరఃపురాశివలెనెఱ్ఱనయిన వాడును - కందర్పాధికసుందరం । మన్మథునికన్ననుసుందరుడైన వాడును - స్మితముఖం - చిఱునగవుతోగూడిన ముఖముగలవాడును । గోపాంగనావేష్టితం - గోపస్త్రీలచేతబరివేష్టింపబడిన వాడును త్రైలోక్యరక్షామణిం । లోకత్రయరక్షకుడైనవాడును - వరదం- వరమునిచ్చు

చున్నవాడునునగు - గోపాలం - శ్రీకృష్ణమూర్తిని । సతతం - ఎల్లప్పుడును. భజామి । సేవించెదను. ... ... ❖

చ॥ అలరులకోరియించువిలునంకుశపాశరథాంగశంఖవం। శలతలుబాహులన్వెలయజక్కనిగోపకుమారమన్మథుఁ । లలితదరస్మితాననుద్రిలోకజనావనుగుంకుమారుణోజ్జ్వలతరగాత్రుగోపజలజాతముఖీసుఖపాత్రుగొల్చెదన్॥ ౯౦

తా॥ చిత్రవర్ణంబై మెఱయుచెఱకువిలునలరుటమ్ముశంఖంబుజక్రంబునంకుశంబుబాశంబును గాగరంబులధరియించి మదనునికన్నసుందరుండై చిఱునగవునెమ్మొగంబునందొలుకాడ గోపయువతులుచుట్టునుబలిసికొలువముల్లోకంబులంబ్రోచువరదుండయివెలయు గోపాలదేవునిసేవించుచున్నాననుట. ❖

శ్లో॥ సాయంకాలేవనాన్తేకుసుమితసమయేసైకతేచన్ద్రికాయాం । త్రైలోక్యాకర్షణాంగంసురనరగణికామోహనాపాంగమూర్తిమ్ । సేవ్యంశృంగారభావైర్నవరసభరితైర్గోపకన్యాసహస్రై । ర్వన్దేహంరాసకేళీరతమతిసుభగంవశ్యగోపాలకృష్ణమ్॥ ౯౯

టీక॥ కుసుమితసమయే - వసంతకాలమందు - వనాంతే। వనమందు- సాయంకాలే - సాయంకాలమందు । చంద్రియాం - వెన్నెల గాయుచుండగా. సైకతే. ఇసుకతిన్నెయయందు। త్రైలోక్యాకర్షణాంగం - ముల్లోకములవశపఱచికొనునవయవములనుగలవాడును - సురనరగణికామోహనాపాంగమూర్తిం । దేవతలయొక్కయును మనుష్యులయొక్కయును వేశ్యాస్త్రీలకుమోహజనకమైనకటాక్షవిక్షేపములుగలవాడును - నవరసభరితైః। నూతనశృంగారాదిరసభరితములయిన - గోపకన్యాసహస్రైః - గోపస్త్రీసహస్రములచేత. శృంగారభావైః -। శృంగారచేష్టలతోడ - సేవ్యం. సేవింపబడినవాడును- రాసకేళీరతం । రాసక్రీడయందాసక్తుడైనవాడును - అతిసుభగం। మిక్కిలిసుందరుడైనవాడునైన - వశ్యగోపాలకృష్ణం । సర్వజనకామవిషయుడైనకృష్ణునిగూర్చి - అహం - నేను। వందే - నమస్కరించుచున్నాను. ... ❖

మ॥ పటుశృంగారతరంగితాంగులగుగోపాలాంగనల్గొల్వను । త్కటబృందావనసైకతంబులవసంజ్యోత్స్నాంచద్రోదసీ । తటవేశ్యాతతిదృగ్విలాసములవేతన్సొక్కరాసక్రియా। నటనాటోపవశీకృతత్రిభువనున్సంజన్మదింగొల్చెదన్॥ ౯౯

తా॥ వసంతకాలమందుబృందావనంబులో రాత్రియందువెన్నెలగాయుచుండగానిసుకదిన్నెయలపైజేరిముజ్జగంబులవలపించెడు సొగసుగలవాడైస్వర్గ

లోకభూలోకముల వెలయాంద్రమరులు కొలిపెడు(శ్రీకంటిచూపులందగియవ్వటికప్పటికుప్పతిలుశృంగారరసంబుల బాంగ్నారె(పు వేవేలగోపకన్యలు శృంగారచేష్టలతో డందనచుట్టుంజేరి సేవించుచుండగా రాసక్రీడనలుపుచు సకలజనంబులకోరికలుదీర్చుచుండెడు(శ్రీకృష్ణునింగూర్చినమస్కరించుచున్నానను.

శ్లో॥ కదమ్బమూలేక్రీడన్తంబృందావననివేశితమ్। పద్మాసనస్థితంవేదంవేణుంగాయన్తమచ్యుతమ్॥ ౧౦౦

టీక॥ బృందావననివేశితం। బృందావనమందుప్రవేశించినవాడును-కదంబమూలే- కడిమిచెట్టు మొదటియందు - క్రీడంతం - క్రీడించుచున్నవాడును - పద్మాసనస్థితం - పద్మాకారపీఠమునందున్నవాడును। వేణుం- పిల్లనగ్రోవిని।గాయంతం- గానముచేయుచున్నవాడును- అచ్యుతం। నాశరహితుడైనవాడునైనశ్రీకృష్ణునిగూర్చి - వందే। నమస్కరించుచున్నాను. ... ...

ఉ॥ పావనయమునాంబుకణభావితశీతలవాతధూతబృం। దావనపాళిపుష్పితకదంబకమూలకేళిరా। జీవనపీఠపీఠికవసించుచువేణువినోదనాదియా। నావనజాయతేక్షణునహర్నిశమెన్నెదనిష్టసిద్ధికిన్॥ ... ౧౦౦

తా॥ బృందావనమందు జేరికడిమిచెట్టుమొదలం గ్రీడసలుపుచు దమ్మిగద్దియపయింగూర్చుండి వేణుగానము జేయుచుండెడు శ్రీకృష్ణునింగూర్చి నమస్కరించెదనను. ... ...

శ్లో॥ బాలంనీలామ్బుదాభంనవమణివిలసత్కింకిణీ జాలబద్ధశ్రోణీజంఘూంతయుగ్మంవిపులగురునఖప్రోల్లసత్కంఠభూషం। ఫుల్లామ్భోజాభవక్త్రంహతశకటమరుత్పూతనాద్యంప్రసన్నం గోవిందంవందితేంద్రాద్యమర వరమజంపూజయేద్వాసరాదౌ॥ ౧౦౧

టీక॥ నీలాంబుదాభం - నల్లనిమేఘముయొక్క కాంతివంటి కాంతిగలిగినవాడును। నవమణివిలసత్కింకిణీజాలబద్ధశ్రోణీజంఘూంతయుగ్మం - నవ। తొమ్మిదివిధములైన - మణి। వజ్రాదిమణులచేత - విలసత్ - ప్రకాశించుచున్న - కింకిణీ - చిఱుగంటలయొక్క - జాల। సమూహముచేత - బద్ధ। కూర్పబడిన-శ్రోణీజంఘూంతయుగ్మం। పిరుదులయొక్కయు పాదములయొక్కయుద్వంద్వముగలవాడును - విపులగురునఖప్రోల్లసత్కంఠభూషం। మిక్కిలి - ప్రకాశించుచున్నపులిగోరుకంఠభూషణముగాగలవాడును - ఫుల్లాంభోజాభవక్త్రం. వికి

సించినకమలముయొక్క కాంతివంటికాంతిగలముఖముగలిగినవాడును - హతశకటమరుత్పూతనాద్యం - హరింపజేయబడినతృణావర్తశకటాసురపూతనాదులుగలవాడును - ప్రసన్నం - నిర్మలుఁడైనవాడును - వందితేంద్రాద్యమరవరం। నమ్రులైనయింద్రాదిదేవశ్రేష్ఠులుగలవాడును - అజం. ఉత్పత్తిరహితుఁడైనవాఁడునైన। బాలం. బాలుఁడైన- గోవిందం - శ్రీకృష్ణుని। వాసరాదౌ. ప్రాతఃకాలమందు - పూజయేత్ - పూజింపవలయును. ...

ఉ॥ బాలుఁబయోదనీలుసురపాలకవర్ణితశీలుఘంటికా। లోలకటీతటీవదతలుఁ హాతచక్రసమీరశాంబరీ। జాలుఁబ్రఫుల్లపద్మవిలసన్ముఖువ్యాఘ్రనఖాభిరాముగో। పాలుఁబ్రసన్నునచ్యుతుఁబ్రభాతసమర్చితుఁజేయఁగాదగుఁ॥ ౧౦౧

తా॥ నీలమేఘంబులంబోలు నెమ్మేనిచాయఁదగిలికటితటపాదంబులమువ్వలు మొదలగు తొమ్మిదిజతరతనంబులవెలిగెడి చిఱుగజ్జెలగుమి చిందులాడ వెడదయగుపులిగోటం జెలువొందుకంఠభూషణంబున మెఱసి కసించిన నెత్తమ్మియ నందగిమెదు నెమ్మోముగలిగి బండి రక్కసునిం దృణావర్తునిం బూతనను మొదలగు రక్కసులం జదిమి యింద్రాదిసురసన్నుతుండై పుట్టువులేని శ్రీకృష్ణుని నేకువం బూజింపవలయుననుట- ... ...

శ్లో॥ వంద్యం దేవైర్ముకుందం వికసితకురువిందాభమిందీవరాక్షం గోగోపీబృందవీతం జితరిపునివహం కుందమందారహాసమ్। నీలగ్రీవాగ్రపింఛాకలనసువిలసత్కుంతలం భానుమంతం దేవం పీతాంబరాఢ్యం జయజయదినశోమధ్యమాహ్నేరమాయై॥ ౧౦౨

టీక॥ దేవైః- వేల్పులచేత - వంద్యం - కొనియాడదగినవాడును। వికసితకురువిందాభం - ప్రకాశించుచున్న కెంపులయొక్క కాంతివంటికాంతిగలిగినవాడును. ఇందీవరాక్షం - నల్లకలువలవంటి నేత్రములుగలవాడును - గోగోపీబృందవీతం - గో। గోవులయొక్కయు - గోపీ। గోపస్త్రీలయొక్కయు బృంద - సమూహములచేత। వీతం- చుట్టబడినవాడును - జితరిపునివహం - జయింపబడశత్రుసమూహముగలిగినవాడును। కుందమందారహాసం. కుంద- మల్లెపువ్వులవంటియు - మందార। మందారపుష్పములవంటియు - హాసం। చిఱునగవుగలవాడును - నీలగ్రీవాగ్ర్యపింఛాకలనసువిలసత్కుంతలం। నీలగ్రీవ। మయూరముయొక్క - అగ్ర్య పింఛ - శ్రేష్ఠమైనబర్హముయొక్క - ఆకలన-ఆకట్టుటచేత - సువిలసత్। మిక్కిలిప్రకాశించుచున్న - కుంతలం। ముంగురులుగలవా

డును - భానుమంతం । సకలాభరణ భూషితాంగుడైనవాడును - పీతాంబరా ఢ్యం - కనకాంబరముచేత ప్రకాశించుచున్న వాడునునగు । ముకుందదేవం-శ్రీకృష్ణదేవుని - దినశః- ప్రతిదినమందును - మధ్యమాహ్నే-మధ్యాహ్నకాలమందు । రమాద్యై - సంపదకొఱకు । జయజయ - పూజింపుముపూజింపుము.-

మ ॥ కురువింద ప్రతిభూనమోహనతనున్గోగోపికాసంవృతు। న్సురసందోహమునీంద్రవందితుముకుందుం గుందమందారసుం । దరమందస్మితు బింఛభూషణుని ధ్వంసీక్షసువర్ణాంబరుఙ్ । సరసీజాక్షునిమధ్యమాహ్నమున బూజల్సేసి శ్రీలొందెదర్॥ ౧౦౨

తా ॥ వేల్పులచేతంగొనియాడందగి ప్రకాశించుచున్న కెంపులజగింబోలెడు నెమ్మేనిచాయగలిగి కలువలనందగియెడు కన్నుగవందేజరిల్లి గోవులునుగోపికలునుదనచుట్టునుం జేరి సేవించుచుండ శత్రుసమూహంబుల పొగరడంచిమొల్లపూలవలెనుమందారపువ్వులవలెనుం దెల్లనైనచిఱునగవుగలిగి నెమిలిపురింజుట్టినవైతికుఱులంబ్రకాశించి సకలభూషణభూషితుండై సువర్ణవస్త్రముగలిగిన శ్రీకృష్ణదేవుని బ్రతిదినమును మధ్యాహ్న కాలంబున సంపదకొఱకుబూజింపుమనుట. ... ...

శ్లో ॥ చక్రాంతధ్వస్తవైరివ్రజమజితమ పాస్తావనీభారమాద్యై ర్రావీతం నారదాద్యైర్మునిభిరభినుతం తత్వనిర్ణీతహేతోః । సాయాహ్నే నిర్మలాంగంనిరుపమరుచిరంచింతయేన్నీలభావం మంత్రీవిశ్వోదయస్థిత్యపహారణపదంముక్తిదంవాసుదేవమ్॥ ౧౦౩

టీక॥ మంత్రీ - గోపాలమంత్రజపశీలుడు । చక్రాంతధ్వస్తవైరివ్రజం। చక్రాంత - సుదర్శనాస్త్రముచేత । ధ్వస్త - ధ్వంసముచేయబడిన । వైరివ్రజం- శత్రువులయొక్క సమూహముగలవాడుగనుక - అజితం - శత్రువులచేతజయింపనశక్యుడయినవాడును - అపాస్తావనీభారం - అపాస్త। పోగొట్టబడిన- అవనీభారం । భూభారముగలవాడును - ఆద్యైః। బ్రహ్మాదులచేత- ఆవీతం- పరివేష్టింపబడినవాడును - నారదాద్యైః । నారదుడుమొదలైన - మునిభిః- మునులచేత । తత్వనిర్ణీతహేతోః- తత్వముయొక్కనిర్ణయ హేతువువలన- అభినుతం - స్తోత్రముచేయబడుచున్నవాడును। నిరుపమరుచిరం - సరిలేనియట్లుప్రకాశించుచున్నవాడును - నీలభావం- ఇంద్రనీలవర్ణుడైనవాడును- విశ్వోదయస్థిత్యపహారణపదం - విశ్వ- జగత్తుయొక్క -ఉదయ -ఉత్పత్తికిని। స్థితి-

ణునికి - అపహారణ। లయమునకును - పదం। కారణుడయిన వాడును - ముక్తిపదం - మోక్షప్రదాయకుడైనవాడును। వాసుదేవం - వసుదేవకుమారుడునైనశ్రీకృష్ణుని। సాయాహ్నే - సాయంకాలమందు। చింతయేత్ - ధ్యానము చేయవలయును. ... ... ❖

మ॥ క్షితిభారాపహు నారదాదిమునిరాజీసేవ్యుః శ్వోదయాస్థితిసంహారవిశా
రదున్నిరుపమశ్రీనిర్మలాంగుఁ డసమున్నతచక్రాయుధఖండితారినజితున్నాయం
బునన్గొల్వసం। తతవిజ్ఞానముభుక్తిముక్తులమరుందదన్మంత్రసంసిద్ధికిన్॥ ౧౦౩॥

తా॥ సుదర్శనాగ్రముచేత సకలశత్రువులపమయజేసినవాడుగాఫున నెవ్వారిచేతనుజయింపనలవిగాక భూభారంబుడిపి బ్రహ్మాదులచే నావరింపంబడినారదాదిమునులకుంబరతత్త్వం బిట్టిదియని తెలుపుచు వారిచేనుతింపబడుచుసరిలేనిసొగసుగలిగి యింద్రనీలంబులంబోలు నెమ్మేనిచాయలందేజరిల్లి యెల్లజగంబులంబుట్టింపను రక్షింపనులయంబు నొందింపను తాన కారణంబై మోక్షప్రదాయకుఁడై వసుదేవునకుముద్దుపట్టియైన శ్రీకృష్ణునిగోపాలమంత్రజపశీలుఁడైన పురుషుడుసాయంకాలమందు ధ్యానముసేయవలయుననుట. ... ❖

శ్లో॥ కోదండమైక్షవమఖండమిషుంచ పౌష్పంచక్రాబ్జపాశసృణికాంచన
వంశనాళమ్। బిభ్రాణమష్టవిధబాహుభిరర్కవర్ణంధ్యాయేద్ధరింమదనగో
పవిలాసవేషమ్॥ ౧౦౪

టీక॥ అఖండం - సంపూర్ణమైన - ఐక్షవం। చెఱకుసంబంధమయిన - కోదండం। ధనువును - పౌష్పం - పుష్పసంబంధమయిన - ఇషుంచ। బాణమును - చక్రాబ్జపాశసృణికాంచనవంశనాళం। చక్ర - చక్రమును - అబ్జ। తామరను - పాశ। పాశమును - సృణి - అంకుశమును। కాంచనవంశనాళం - పసిడిపిల్లనగ్రోవిని - అష్టవిధబాహుభిః। యెనిమిదివిధములయిన చేతులతో - బిభ్రాణం - ధరించుచున్నవాడును - అర్కవర్ణ। సూర్యునియొక్కవర్ణమువంటివర్ణముగలవాడును। మదనగోపవిలాసవేషం - మన్మథసమానమైనవిలాసస్వరూపములుగలవాడునునగు - హరిం। విష్ణువును - ధ్యాయేత్। ధ్యానముసేయుదుగాక. ❖

చ॥ విరులలకోరియుంజెఱకువిల్లుగుణాంకుశశంఖచక్రముల్। కరములనాటి
టంజెలగగాంచనవేణువు రెండుచేతులన్। మెరయగగొట్టిసూర్యరుచిమీఱినగో
పకుమారమన్మథు। స్మరినవ మోహనాంగునిమనంబుననిల్పెదనిష్టసిద్ధికిన్॥ ౧౦౪

తా॥ రెండుచేతులతోదామరనిడికొని వేణువుబట్టివాయించుచు రెండుచే

తులతో శంఖచక్రంబులను వేఱు రెండుచేతులతో గాశాంకుశంబులను వేఱురెం డుచేతులతో నెరుకబడిన చెఱకువిల్లును బువ్వుబాణంబును గావిలసిల్లుచున్నయెని మిదిబాహువులుగలిగి సూర్యునివలె నెట్టినకాంతిగలవాడయి కోటిమన్మథలావణ్యంబుతో గోపాలవిలాసవేషంబమరియున్న భగవంతునిదై త్రిలోక్యమోహనార్థంబయిన గోపాలమంత్రమునుపాసించుభక్తుడు ధ్యానముసేయవలయుననుట.

శ్లో॥ యాప్రీతిర్విదురార్పితే మురరిపో కున్త్యర్పితేయాదృశీ యాగోవర్ధనమూర్ధ్నియాచపృథుకే స్తన్యేయశోదార్పితే। భారద్వాజసమర్పితే శబరికాదత్తేధరేయోషితాంయాప్రీతిర్మునిపత్నిభక్తిరచితేప్యత్రాపితాంతాంకురు॥

టీక॥ హేమురరిపో - ఓయిమురాసురసంహారకుండవగు శ్రీకృష్ణస్వామీ- విదురార్పితే - విదురునిచేతసమర్పింపబడినయన్నంబునందు - యా ప్రీతిః - ఏ ప్రీతిగలిగెనో - కుంత్యర్పితే। కుంతీదేవిచేతసమర్పితంబైనయన్నంబు నందు- యాప్రీతిః - ఏప్రీతిగలిగెనో। గోవర్ధన పర్వతశిఖరంబున - యా- ఏప్రీతిగలిగెనో - పృథుకే- అటుకులయందు - యాచ - ఏప్రీతియో।యశోదార్పితే- యశోదాదేవిచేతనివ్వబడిన- స్తన్యే - చనుబాలయందు। యాచ- ఏప్రీతిగలిగెనో- భారద్వాజసమర్పితే - భారద్వాజమహిషిచేతనివ్వబడినయాహారమందును- శబరికాదత్తే। శబరిచేతనివ్వబడినఫలాదులయందును- యోషితాం।గోపస్త్రీలయొక్క - అధరే- మోవియందును। మునిభక్తిరచితేపి - మునిపత్నులచేతభక్తితోసమర్పింపబడినయన్నాదులయందును। యాప్రీతిః - ఏప్రీతిగలిగెనో- అత్రాపి- ఈకర్ణామృతమందును। తాంతాం-ఆయాప్రీతిని। కురు-చేయుము.

మ॥ శ్రమణావస్యమురాధికాధరముభాదద్వాజువిందుల్ముని। ప్రమదాభక్తముమాతృదత్తకుచధారల్విప్రుమ్ముంగొంగుభత్యముగోవర్ధనపూజయుల్విదురుమృష్టాన్నంబుకుంతీసప। ర్యమదింగైకొనునట్లునాకవితగృష్ణాప్రీతిజేకోగదే॥

తా॥ శ్రీలీలాశుకకవీశ్వరుండింతపర్యంతముభగవంతునియొక్క నానావిధస్వరూపంబులను మంత్రాధిష్ఠానస్వరూపంబులను భక్తిపారవశ్యంబునస్తుతించియిపుడు తానుబూర్వోక్తవిధంబుగాజేసిన స్తోత్రరూపంబైన కర్ణామృతమనునీప్రబంధంబును ప్రీతితోడనంగీకరింపవలయుననిభగవంతునివేడుచున్నాడు- ఓయికృష్ణదేవా - ఈయవతారమందువిదురుడునీకుజేసిన విందునందును నాకాలమందకుంతిచేసిన విందునందుననీబోధనవినిగోపాలకులుగోవర్ధనంబునకు

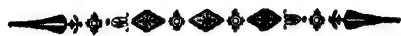
పూజచేసి పర్వతదేవతారూపుండవైన నీకుదాని శిఖరంబుననిడిన యన్నంబు నందునుగుచేలముని తెచ్చియిచ్చినయటుకులయందును యశోదచంటి పాలయందును రామావతారమందు భరద్వాజమునియిచ్చినకందమూలాదుల యందును శబరియిచ్చినఫలములయందును నీయవతారమందే ప్రేమాపరవశులయిన వ్రజస్త్రీలయధరరసమందును యాగమందుమునిపత్నులు భక్తితోడనిచ్చినపాయసాదులయందును నీకెట్టిసంతోషంబుగలిగెనో యట్టిసంతోషంబు నాచేతరచించి సమర్పింపబడిన యీకర్ణామృతప్రబంధమందును నీకుగలిగిదీనినంగీకరించినన్ను రక్షింపవలయుననుట. ... ...

క॥ వనజాక్షుడుకర్ణామృత। మునుజదివినవ్రాయవినినపురుషులకునుగో।ధనకనకవస్తువాహన। తనయాదిసమృద్ధిశాశ్వతంబుగనొసగున్॥

మాలినీవృత్తము.

జలరుహదళనేత్రా సర్వరాడ్వైరిపత్రా। ఖలజన ఘనవాతాకంజసంజాతతాతా। సలలితగుణభూషా సత్యనిత్యైకభాషా। విలసిత సితహాసా వేంకటాహార్యవాసా॥ ... ...

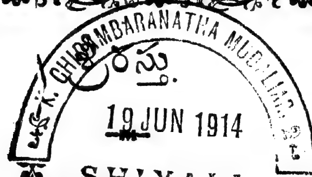
మ॥ ఇదికృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపావీక్షాత్తసారస్వతా। భ్యుదయశ్రీవిభవప్రసిద్ధబిదబిదోద్బోధక్షమాశాంతిస। త్కృదయాభూషణవెల్లపూడిమణిపెద్దామాత్యవెంగాగ్రణీ। కదితాశ్వాసమువొల్చుమూడవదియైకర్ణామృతశ్రీకృతిన్।

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము- సర్వంబును- తృతీయాశ్వాసము
సమాప్తము.

రస్తు.

శ్లో॥ చరితమిదం శ్రవసతే శౌర్యౌదార్యాదిగుణగభీరస్య

ఉజ్జయినీపురధామ్నో విక్రమవిశ్వంభరాజానేః.

శ్రీమద్గీర్వాణవాణీ నైపుణీమభిలషమాణానాం

అవతరణతీర్థమిదం

విక్రమార్క- మహారాజచరిత్రమ్

శ్రీహారితకులతిలకానంతార్యవర్యతనయేన

ఆసూరి

సరస్వతీ - తిరువేంకటాచార్యేణ

పరిశోధితం

శ్రీమచ్చన్నపురవర్తిన్యాం

సరస్వతీనిలయాఖ్యస్వకీయముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రాక్షరైస్సమ్ముద్రితం ప్రకాశితంచ సత్

విజయతేతరామ్

౧౯౧౪ సం॥ ఏప్రిల్ నెల

శ్రీరస్తు.

శ్రీవిక్రమార్కమహారాజచరిత్రమ్

శ్లో॥వందేహంవందనీయానాంవంద్యాంవాచామధీశ్వరీమ్।కా
మితాశేషకల్యాణకలనాకల్పవల్లికామ్॥గజాననాయమహతేప్ర
త్యూహతిమిరచ్ఛిదే।అపారకరుణాపూరతరంగితదృశే నమః॥
శ్రీపురాణపురుషంపురాంతకంపద్మసంభవముమాసుతంమయా।
సంప్రణమ్యచసురాంసరస్వతీంవిక్రమార్కచరితంవిరచ్యతే.

అస్తికిలమాళవేసమస్తవస్తుసంపూర్ణాస్వగుణపరాభూతపురంద
రపురవిభూతిరుజ్జయినీనామనగరీ- తత్రసమస్తసామంతసీమంతినీసీమంత
సిందూరారుణచరణకమలయుగళోభర్తృహరిర్నామరాజాసీత్ - సచ
సకలకలాప్రవీణస్సమస్తశాస్త్రాభిజ్ఞశ్చ - తస్యచరాజ్ఞస్స్వవిక్రమాప
హృతవైరివిక్రమోవిక్రమోనామానుజోభూత్ -తత్రచనగరేసకలశాస్త్రా
భిజ్ఞస్సమస్తమంత్రశాస్త్రప్రవీణోబ్రాహ్మణఃకశ్చిదజాయత-సకేవలంద
రిద్రః-సచైకదామంత్రానుష్ఠానేనభువనేశ్వరీమతోషయత్ -సాతుసంతు
ష్టాబ్రాహ్మణమాహ-భోబ్రాహ్మణఫలమేతద్భక్షయ-అనేనజరామరణవర్జి
తోభవిష్యసి - బ్రాహ్మణస్తత్ఫలంగృహీత్వాస్వభవనంప్రత్యాగత్యస్నా
త్వాదేవార్చనాంవిధాయ యావత్ఫలంభక్షయితు మయతిష్టతావదస్య
మనస్యేవంబుద్ధిరభూత్ - అహంతావద్దరిద్రః-జరామరణవర్జితోభూత్వా
కస్యోపకారంకరిష్యామి-బహుకాలజీవినోపిమమభిక్షాటనేనైవజీవనంకా
ర్యం-పరోపకారిణస్తుపురుషస్యస్వల్పకాలజీవనమపిశ్రేయోభవతి - అస్య
చ్చ- జ్ఞానచౌర్యాదిగుణోపలక్షితఃక్షణమాత్రమపియోజీవతితస్యైవజీవి
తంసఫలం-తథాచోక్తమ్॥*॥ యజ్జీవతిక్షణమపిప్రథితైర్మనుష్యోవిజ్ఞానశౌ
ర్యవిభవాదిగుణైస్సమేతః ।తత్తస్యజీవితఫలంప్రవదంతిసంతఃకాకోపిజీవ
తిచిరాత్తుబలించభుఙ్క్తే ॥*॥ యస్మిన్జీవతిజీవంతిబహవస్సతుజీవతు।బ
కోపికింనకురుతేచంచ్వాస్వోదరపూరణమ్॥కించ ॥*॥ క్షుద్రాస్సంతిస
హస్రశస్స్వభరణవ్యాపారపూర్ణాదరాస్స్వార్థే యస్తుపరార్థఏవసపు
మానేకస్సతామగ్రణీః।దుష్పూరోదరపూరణాయపిబతిస్రోతఃపతింబాడ

భోజీమూతస్తునిదాఘసంభృతజగత్సంతాపవిచ్ఛిత్తయే॥*॥అసంపాదయతఃకంచిదర్థంజాతిక్రియాగుణైః ।యదృచ్ఛాశబ్దవత్పుంసస్సంజ్ఞాయైజన్మకేవలమ్॥ ౫ ॥ఏవమాదివిచారైర్యతత్ఫలంరాజ్ఞేదద్యాంసజరామరణవర్జితోభూత్వాచాతుర్వర్ణ్యంధర్మతస్సవిశేషం పాలయేదితినిశ్చిత్యతత్ఫలంగృహీత్వారాజసమీపమాగత్య॥*॥అహీనమాలికాంబిభర్తి తథాపీతాంబరంవపుః।హారోహారిశ్చభూపాలకరోతుతవమంగళం ॥ ఇత్యాశిషంప్రయుజ్యఫలందత్వాభణతిస్మ-భోజరాజ దేవతావరప్రసాదలబ్ధమిదమపూర్వంఫలంభక్షయ-అనేనత్వంజరామరణవర్జితోభవిష్యసి- రాజాతుతత్ఫలంగృహీత్వాబ్రాహ్మణంసమ్మాన్యప్రేషయిత్వావిచారయతిస్మ-అహోమమైతత్ఫలభక్షణాదమరత్వంభవిష్యతి - మమత్వనంగసేనాయామ్మహతీప్రీతిరస్తి- సామయిజీవతిమ్రియేతచేత్తస్యావియోగదుఃఖంసోఢున్నశక్నోమి- తస్మాదిదంఫలంమమప్రాణప్రియాయాఅనంగసేనాయైదాస్యామీతితామాహూయతస్యైదదౌ-తస్యామందురికఃకశ్చిత్ప్రియతమః- సాపునర్విచార్యతస్మైతత్ఫలందదౌ-తస్యకాచిద్దాసీప్రియతమా-సతస్యైప్రాదాత్ -తస్యాఃకశ్చిద్గోపాలఃప్రియః -సాతస్మైప్రాదాత్ -తస్యాపికస్యాంచిద్గోమయధారిణ్యాంమహత్ప్రేమాభూత్ - సోపితస్యైప్రాయచ్ఛత్ -తతస్సాగోమయధారిణీగ్రామాద్బహిర్గోమయంహృత్వాతద్భాజనంశిరసినిధాయతదుపరితత్ఫలంనిక్షిప్యరాజవీధ్యామాజగామ- తావద్రాజాభర్తృహరీరాజకుమారైస్సహబహిర్గచ్ఛన్ తస్యాశ్శిరస్థాపితగోమయాగ్రస్థితంఫలందృష్ట్వాగృహమాగత్యబ్రాహ్మణమాహూయావదత్ -భోబ్రాహ్మణత్వయాయత్ఫలందత్తంతాదృశమన్యత్రనాస్తి-బ్రాహ్మణః-భోరాజన్ తత్ఫలందేవతావరప్రసాదలబ్ధంతాదృశంఫలంభూలోకేనాస్తి-సత్యమేతత్ రాజానామసాక్షాదీశ్వరః-తస్యపురతోనృతంనవాచ్యం - సదేవవన్నిరీక్షణీయః-తథాచోక్తం॥ * ॥సర్వదేవమయోరాజాఋషిభిఃపరికీర్తితః। తస్మాత్తందేవవత్పశ్యేన్నవ్యళీకంవదేత్సుధీః॥రాజా॥ తాదృశంఫలమిదానీమేవదృష్టంరాజవీధ్యాం-బ్రాహ్మణః_మయాదత్తంఫలంభక్షితంవానహా-రాజా- నాహమభక్షయంకింతుమమప్రాణప్రియాయాఅనంగసేనాయైప్రాదాం-బ్రాహ్మణః-తర్హితాంపృచ్ఛ-రాజాతామాహూయసశపథమపృచ్ఛత్ -అనంగసేనా-మయాతత్ఫలంమందురికాయదత్తమితిపఠాణ- సత్కారితోదాస్యైదత్తమిత్యకథయత్ -దాసీగోపాలాయేతి- గోపాలోగోమయధారిణ్యైఇత్యవాదీత్ - తతోజాతసంప్రత్య

దేవో రాజా విషాదం పరమంగత్వా ససంభ్రమం గోమయధారిణీమా కారయిత్వా తత్ఫలం గృహీత్వా కతిచిచ్ఛ్లోకానపాఠీత్ ॥ * ॥ రూపే మనోహారిణి యౌవనేచ్ఛ వృథైవ పుంసా మభిమానబుద్ధిః । నతత్ప్రియాం చేతసి చిత్తజన్మా కరోతి యదేవేచ్ఛతి తత్కరోతి॥ అహో స్త్రీణాం చిత్తం చరిత్రం చ కేనాపి జ్ఞాతుం నశక్యతే- తదుక్తం॥*॥ అశ్వప్లుతం వాసవగర్జనంచ స్త్రీణాంచ చిత్తం పురుషస్య భాగ్యం। అవర్షణంచాప్యతివర్షణంచ దేవో నజానాతి కుతో మనుష్యః॥ తథాచ॥*॥ గృష్ణోతి విపినే వ్యాఘ్రం విహంగం గగనేస్థితం। సరిన్మధ్యగతం మీనం న స్త్రీణాం చపలం మనః॥ కించ॥*॥ హీనభాగ్యస్య రాజ్యశ్రీః పుష్పశ్రీర్గగనస్య వా । భవేదేవ నతు స్త్రీణామ్మనశ్శుద్ధిర్మనాగపి॥ అపిచ ॥ సుఖదుఃఖజయపరాజయజీవితమరణాని యే విజానంతి। ముహ్యంతి తేపి నూనం తత్వవిదశ్చాపి చేష్టితే స్త్రీణాం॥ అన్యచ్చ ॥*॥ స్మరోపమమపి ప్రాప్య వాంఛంతి పురుషాంతరం। నార్యస్సర్వాస్స్వభావేన నోచ్యంతే హ్యమలాశయాః॥ తథాచ॥*॥ వినా యంత్రేణ మంత్రేణ తంత్రేణ వినయేనచ। వంచయంతి నరం నార్యః ప్రజ్ఞాధనమపి క్షణాత్ ॥*॥ కులజాతిపరిభ్రష్టం నికృష్టం దుష్టచేష్టితం । అస్పృశ్యమధమం ప్రాయో మన్యే స్త్రీణాం ప్రియం పరం ॥ * ॥ గౌరవేషు ప్రతిష్ఠాసు గుణేష్వారాధ్యకోటిషు। వృథైవ హి నిమజ్జంతి దోషపంకే స్వయం స్త్రియః॥* ఏతా హసంతి చ రుదంతి చ విత్తహేతోర్విశ్వాసయంతి చ నరం న తు విశ్వసంతి। తస్మాన్నరేణ కులశీలవతా సదైవ నార్యః శ్మశానమధుపా ఇవ వర్జనీయాః॥ అన్యచ్చ ॥ న వైరాగ్యాత్పరం భాగ్యం న బోధాదపరం సుఖమ్ । న హరేరపరస్త్రాతా న సంసారాత్పరో రిపుః॥ ఇత్యేవం పఠిత్వా పరం విరక్తో భర్తృహరిర్విక్రమార్కం రాజ్యేభిషిచ్య తత్ఫలం తస్మై దత్వా స్వయం వనం జగామ। తతః ప్రాప్తరాజ్యో విక్రమస్సకలామపి వసుంధరాం న్యాయ్యేన పర్యపాలయత్ । తతఏకదా దిగంబరః కశ్చిద్రాజసమీపమాగత్య॥*॥ లీలయా మండలీకృత్య భుజంగాన్ ధారయన్హరః॥ దద్యాద్దేవో వరాహశ్చ తుభ్యమభ్యధికాం శ్రియమ్॥ ఇత్యాశిషముక్త్వా రాజహస్తే ఫలం దత్వాబ్రవీత్ - భోజరాజన్ అహం కృష్ణచతుర్దశ్యాం మహాశ్మశానే అఘోరమంత్రేణ హవనం కరిష్యామి - త్త్వముత్తరసాధకేన భవితవ్యం- రాజా చ తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ తేన సహ పితృవనం ప్రావిశత్ - తతో దిగంబరో నృపం హంతుమారభ్య తేన స్వయమేవ హతః- తేన ప్రసంగేన తస్య రాజ్ఞో భేతాళో వశంవదో బభూవ- అష్టమహాసిద్ధయశ్చ ప్రాప్తాః- తతస్త్రిభువనే స్యకీర్తిరనర్గళా గంగేవ బభూవ- తత్రాంతరే సురనగరే రంభోర్వ

శ్యోర్నృత్తనైపుణ్యాంవివాదస్సమజాయత-తయోరంతర మవగంతుమ
మరేషుకోపనశశాక-ఏకదాసింహాసనాసీనం దేవంవాసవంనారదఃపభా
ణ-దేవధరాతలేవిక్రమోనామరాజాజాగర్తి-ససకలకలాభిజ్ఞఃవిశేషత
స్సంగీతవిద్యావిచక్షణః-సఏవైతయోర్వివాదనిర్ణయంకర్తుంప్రభవేత్
తచ్ఛ్రుత్వామహేంద్రోవిక్రమమానేతుంమాతలింప్రేషయామాస-వి
క్రమోపిమాతలిసమానీతంరథమారుహ్యాసహైవభేతాళేన సుధర్మాంప్ర
విశ్యవాసవేనసమ్మానితస్సముచితమాసనమధ్యాస్త- తదానీంరంభోర్వ
శ్యోర్నృత్తంప్రావర్తత-రాజాతూర్వశీంప్రశశంస - నృత్తశాస్త్రర
హస్యాన్యుపన్యస్యజయమూర్వశ్యైప్రాదాచ్చ-పాకశాసనస్తు పరంసం
తుష్యమణిమయమతిమనోహరంసింహాసనమేకమస్మైప్రాదాత్ -తస్మిన్
సింహాసనేద్వాత్రింశత్సాలభంజికాస్సంతి-తాసాంశిరసిపదంనిధాయత
త్రాధ్యాసితవ్యం-రాజాతుమహేంద్రమాపృచ్ఛ్యతదాసనంగృహీత్వా
నిజపురమగమత్ -తదనంతమేకదాశుభేముహూర్తేవిక్రమార్కోబ్రా
హ్మణాశీర్వాదపూర్వకంతత్సింహాసనమారుహ్యరాజ్యమకరోత్ - ఏవం
మహాన్కాలోగతః-తతఏకదాప్రతిష్ఠానగరేకస్యాంచిత్కన్యకాయాంశా
లీవాహనోనామసమజాయత-తత్రాంతరేతూజ్జయినీంపరితో భూకంప
ధూమకేతుదిగ్దాహాదీనిదుర్నిమిత్తానిదృష్టాని-తతోవిక్రమాదిత్యోదైవజ్ఞా
నాహూయభూకంపాదిఫలంపప్రచ్ఛ-దైవజ్ఞాః- భోదేవయదయంభూ
కంపస్సంధ్యాకాలేజాతః-అతోరాజ్ఞోనిష్టంసూచయతి - తథాచనారదీ
యే*అనిష్టదఃక్షితీశానాంభూకంపస్సంధ్యయోర్ద్వయోః।రాజ్ఞాంవినాశ
పిశునోధూమకేతురుదాహృతః॥ఏతద్దైవజ్ఞవచనంశ్రుత్వారాజాబ్రవీత్ -
భోదైవజ్ఞాఃపురాపరమేశ్వరస్సంతోషితస్తపసామాంప్రాహ- భోరా
జన్ప్రసన్నోస్మివినామరత్వంయాచయ-తతోహమవోచం-భోదేవసార్ధ
ద్విహాయనాయాఃకన్యాయాముత్పన్నాత్పుత్రాన్మమమరణమస్తుతచ్ఛ్రు
త్వాదేవస్తథేత్యనుజగ్రాహ- ఇతిరాజ్ఞోవచనం శ్రుత్వాతర్హితాదృశః
పుత్రోభవిష్యతీతిదైవజ్ఞైరప్యుక్తం-రాజాపిహాదైవసృష్టిరచింత్యా-తాదృ
శఃకస్మిన్దేశేకథముత్పన్నోభవిష్యతీతి వ్యాకులీకృతచిత్తో భేతాళమా
హూయైతత్సర్వంతస్మైనివేద్యాబ్రవీత్ -భోయక్షపృథివీంపరిభ్రమ-ఏవం
విధఃకస్మిన్దేశేకుత్రనగరేసముత్పన్నఇతినిశ్చిత్యఝుడితిసమాగచ్ఛ - భే
తాళో మహాప్రసాదఇతి నిర్గత్యసాగరవేలావలయితాంసగిరికాననాం వ
సుంధరాంపర్యటన్ప్రతిష్ఠానగరంప్రవిశ్యకుత్రాపికుంభకారగృహేకంచి

స్మాణవకంకాంచిత్కన్యాకాంచక్రీడమానౌదృష్ట్వాపృచ్ఛత్ - యువాంకా
కన్యా-అయంమమపుత్రః-భేతాళః-కస్తేపితా-కన్యా - కంచనబ్రాహ్మణ
మదర్శయత్ -తతోబ్రాహ్మణమపృచ్ఛద్భేతాళః-బ్రాహ్మణః-ఇయంమమ
కన్యాఅస్యాఃపుత్రోఽయం-తచ్ఛ్రుత్వావిస్మయంగతో భేతాళఃపునర్బ్రా
హ్మణమవాదీత్ -భో బ్రాహ్మణకథమేతత్ -సోఽబ్రవీత్ - దేవానాంచరిత్ర
మగోచరం-అస్యారూపలావణ్యాతిశయామోహితశ్శేషో నాగేంద్రోఽన
యాసంజగామ-తస్మాదస్యాంజాతఃపుత్రోఽయంశాలీవాహనః- తచ్ఛ్రు
త్వా భేతాళస్సత్వరముజ్జయినీమాగత్య విక్రమాదిత్యాయ సర్వమపి వృ
త్తాంతమకథయత్ -రాజాపితస్మైపారితోషికందత్త్వాఖడ్గమాదాయప్ర
తిష్ఠానగరంప్రవిశ్యయావత్ఖడ్గంశాలీవాహనేచిక్షేప- తావత్తేనఖడ్గేనస్వ
య మేవక్షతఃప్రతిష్ఠానగరాదుజ్జయిన్యాంనిపపాత-క్షతవేదనాదహ్యమా
నశరీరోఽనంతరమేవజీవితంవిససర్జ-తతోమంత్రిషురాజాఽయమపుత్రఃక
థంకర్తవ్యమితివిచారయత్సుభట్టిఃప్రాహ-విచార్యతాం-ఆసాంకాపిగర్భి
ణీ రాజమహిషీణాంస్యాదితి-తతోవిచార్యమాణేకాపిసప్తమాస గర్భిణీ
సమభూత్ - తదాసర్వేమంత్రిణోమిళిత్వాగర్భస్యాభిషేకం కృత్వా
స్వయంరాజ్యంపర్యపాలయన్-తదింద్రదత్తంసింహాసనంయద్దైవశూన్య
మాసీత్ -తదామధ్యేసభంకాప్యశరీరిణీవాగాసీత్ - భో మంత్రిణోఽస్మిన్
సింహాసనేసముపవేష్టుంవిక్రమార్కసదృశోరాజాకోపినాస్తి- తస్మాది
దంసుక్షేత్రేనిక్షిప్యతాం-తచ్ఛ్రుత్వామంత్రిణఃకుత్రాపిపవిత్రేక్షేత్రే
తత్సింహాసనంనిక్షిప్యతత్క్షేత్రంయావనాళచణకసమృద్ధంబ్రాహ్మణాయ
కస్మైచిద్దధుః-బ్రాహ్మణోపియత్రసింహాసనంనిక్షిప్తంతదుచ్చస్థాన మితి
పక్షిణాముత్థాపనార్థంతదుపరిమంచంనిక్షిప్యోపవిశ్యపక్షిణ స్సముత్థాప
యన్నవర్తత-అథకదాచిద్భోజరాజస్ససైన్యోమృగయామటన్- రాజకు
మారైస్సమేతస్తత్క్షేత్రసమీపేయావదాజగామ తావన్మంచోపరిస్థితో
బ్రాహ్మణఃప్రాహ-భోరాజన్ ఏతత్క్షేత్రంఫలితమస్తి-ససైన్యేనసమాగత్య
తత్రభవతాయథేచ్ఛంభుజ్యతాం అశ్వేభ్యశ్చణకాదయోదీయంతాం అ
ద్యమమజీవితంసఫలమాసీత్ -యతోభవాన్ మమాతిథిర్జాతఃఈదృశ స్త్వ
తిథిఃకదాపినసందృశ్యతే-తచ్ఛ్రుత్వారాజాససైన్యంక్షేత్రమధ్యంప్రవివే
శ-తతోబ్రాహ్మణఃపక్ష్యుత్థాపనాయమంచాదవరుహ్యక్షేత్రమధ్యే ప్రవి
ష్టంరాజానందృష్ట్వాభీతోభణత్ -రాజన్ కిమేవమధర్మః క్రియతేబ్రాహ్మ
ణక్షేత్రమిదంవినాశ్యతే-యద్యన్యైరధర్మఃక్రియేతతద్రాజ్ఞే నివేదనీయం

త్వమేవాన్యాయ్యంకర్తుంప్రవృత్తః- ఇదానీంకోవా నివారయిష్యతి ॥
ఉక్తంచ॥*॥గజేకడంగరీయేతుజారేరాజనిభూపునః। పాపకృత్సుచవిద్వ
త్సునియంతాజంతురత్రకః॥అన్యచ్చ-భవాన్శాస్త్రాభిజ్ఞః బ్రాహ్మణద్ర
వ్యంకథంవినాశయతి-బ్రహ్మస్వమేవహివిషం-తథాహి॥*॥నవిషంవిషమి
త్యాహుర్బ్రహ్మస్వంవిషముచ్యతే।విషమేకాకినంహంతిబ్రహ్మస్వంపుత్ర
పౌత్రకం॥ఇతితేనోక్తంశ్రుత్వాయావద్రాజాక్షేత్రాద్బహిస్సపరివారో
నిర్జగామ-తావత్ప్రక్షీణస్సముత్థాప్యపునర్మంచారూఢోబ్రాహ్మణఃప్రాహ
భోరాజన్కిమితిగచ్ఛసి-ఇదంక్షేత్రంసాధుపరిణతంచదృశ్యతే- యావనా
ళకాన్చణకాంశ్చభక్షయంతుతవపరివారాఃపశ్చోర్వారుకఫలానిచసం
తి-యథేష్టంభుజ్యంతాం-పునర్బ్రాహ్మణవచనమాకర్ణ్యసపరివారో రా
జాయావత్క్షేత్రమధ్యంప్రవివేశ-తావన్మంచాదవరుహ్యపునస్తత్రైవాభణ
త్-తతోరాజాస్వమనసివిచారయతిస్మ - అహో!బ్రాహ్మణోయదా
మంచమారోహతితదాస్యచేతసిదాతవ్యమితిబుద్ధిరుత్పద్యతేయదావతర
తితదాదీనబుద్ధిరుత్పద్యతేఅహంమంచమారుహ్యపశ్యేయమితియావన్మం
చమారురోహ-తావద్భోజరాజస్యచేతస్యేవమభూత్-నన్వివిశ్వస్యార్తిః
పరిహర్తవ్యా-సర్వస్యాపిలోకస్యదారిద్ర్యంనివారణీయం- దుష్టాదండ
నీయాః శిష్టాఃపరిపాలనీయాః-ప్రజాధర్మేణరక్షణీయాః- కింబహునా
అస్మిన్సమయేయదికోపిమమశరీరమపిప్రార్థయిష్యతితదపిదేయమితి-త
తోరాజాపరమానందపరిపూర్ణఃపునరపివిచారయతిస్మ- ఏతత్క్షేత్ర
స్యమాహాత్మ్యంస్వయమేవంవిధాంబుద్ధిముత్పాదయతి-ఉక్తంచ॥*॥జ
లేతైలంఖలేగుహ్యంపాత్రేదానంమనాగపి।ప్రజ్ఞాదానంస్వయంయాతి
విస్తారంవస్తురక్షితం॥కథమేతత్క్షేత్రమాహాత్మ్యంజ్ఞాయతామితి- విచా
ర్యబ్రాహ్మణమాహూయాభణత్-భోబ్రాహ్మణతవైతత్క్షేత్రేకియాన్
లాభోభవతి-బ్రాహ్మణః-భోరాజన్భవాన్సకలాభిజ్ఞః- అవిదితం తవకి
మపినాస్తియదర్థమేతత్తదాలోచయతుభవాన్-అన్యచ్చ-రాజానామ
సాక్షాద్విష్ణోరవతారభూతః-తస్యకటాక్షా యదుపరినిపతంతి తస్యదైన్య
దుర్భిక్షాదయోనభవంతి-రాజానామసాక్షాత్కల్పతరుః-సత్వంమమదృ
ష్టిగోచరీభూతః-అద్యమమదారిద్ర్యందూరమపససార- క్షేత్రంనామ
కియత్-తతోరాజాబ్రాహ్మణమనేకధనధాన్యాదినా సంభావ్యక్షేత్రం
గృహీత్వామంచమధశ్చఖాన-తత్రపురుషమాత్రేగతేశిలైకాసుమనో
హరాదృశ్యత-తదిలాధఃప్రదేశేకాపిచంద్రకాంతశిలాదృష్టా- తతోన్నా

నావిధరత్నఖచితం ద్వాత్రింశత్సాలభంజికామిళిత మతిరమణీయం సిం
హాసనమదృశ్యత- తతోభోజః పరమానందామృతలహరీపరిపూర్ణహృద
యస్సింహాసనంనగరంనేతుంయావదుచ్చాలయామాసతావదతిగరిష్ఠమా
సనంనోచ్చచాల-తతోరాజామంత్రిణమవదత్ కుతస్సింహాసనంనోచ్చల
తి- మంత్రీ-భోరాజన్ దివ్యమేతదాసనం-బలిపూజాదికంవినానోచ్చలతి
తవసాధ్యంచనభవతి తస్యవచనంశ్రుత్వారాజాబ్రాహ్మణానాకారయి
త్వాతత్సర్వమపివిధానంకారితవాన్-తతస్తత్సింహాసనం లఘుభూత్వా
స్వయమేవోచ్చచాల-తదవలోక్యరాజామంత్రిణమువాచ - యోనర్థం
నివారయతిఅగమ్యార్థంచసాధయతిసఏవమంత్రీ-ఉక్తంచ॥*॥ స్థితస్యకా
ర్యస్యసముద్భవార్థమనర్థకార్యప్రతిఘాతనార్థం। ఆగామినోర్థస్యచసం
గ్రహార్థంయోమంత్రకృత్సోత్రపరమస్సమంత్రీ॥ తతోమంత్రీప్రత్యబ్రవీ
త్-మంత్రిణాస్వామిహితమేవకార్యంకర్తవ్యం-తథాచోక్తం॥ *॥ మం
త్రఃకార్యానుగోయేషాంకార్యంస్వామిహితానుగమ్। తఏవమంత్రిణో
రాజ్ఞాంనతుయేగతపల్లవాః॥అన్యచ్చ-మంత్రిణావినారాజ్యంధాన్యంవినా
దుర్గంకారుణ్యంవినాసౌభాగ్యంజ్ఞానంవినావైరాగ్యం దుర్జనానాంశక్తిః
పాషండానాంమతిఃవైశ్యానాంవిశ్వాసః దైత్యానాంప్రీతిః తస్కరా
ణాంయుక్తిః ఖలానాంమైత్రీ పరాధీనస్యస్వాతంత్ర్యం నిర్ధనస్యాటోపః
సేవకస్యకోపః స్వామినస్స్నేహః కృపణస్యగృహం జారిణ్యాః పతిభ
క్తిఃమూర్ఖాణాం సంగతిరిత్యేతత్సర్వంనిష్ఫలం - అన్యచ్చరాజ్ఞామహాత్మా
మర్చనంకార్యం-ఆప్తానాంబుద్ధిశ్శ్రోతవ్యా-దేవబ్రాహ్మణాః పరిపాలనీ
యాః-న్యాయమార్గేణవర్తితవ్యం-అపిచభోరాజన్ యేరాజగుణాఃతేసర్వే
త్వయివిద్యంతే-అతస్త్వంసకలరాజరాజోత్తమః- మంత్రిణాప్యేవంగు
ణగరిష్ఠేనభవితవ్యం- స్వామికార్యార్థముద్యమః పాపాద్భయంప్రజా
నాంహితంపరివారాణాంసంయోజనంరాజ్ఞశ్చిత్తవృత్త్యనుసరణంసమ
యోచితపరిజ్ఞానం అపాయకార్యాద్రాజనివారణం ఏవంవిధగుణయు
క్తఃకులక్రమాగతః-కామందకచాణక్యధౌమ్యశుకవాచస్పత్యాది నీతిశా
స్త్రాభిజ్ఞోమంత్రిపదయోగ్యోభవతి- పురాకిలనందభూపాలోమంత్రిణా
బహుశ్రుతేనబ్రహ్మహత్యాయానివారితః-రాజా-కథమేతత్ - సోబ్రవీ
త్-భోరాజన్ శ్రూయతాం- విశాలాయాంనందోనామరాజా-మహాశౌ
ర్యసంపన్నోభూత్-సనిజబలేనప్రత్యర్థినృపాలాన్ స్వపాదపద్మోపజీవి
నోవిధాయైకచ్ఛత్రేణరాజ్యమకరోత్ - తస్యచ బహుశ్రుతోనామమం

త్రీ-భానుమతీనామమహిషీ- జయపాలోనామతనయః- తస్యచరాజ్ఞస్త
స్యామతిప్రీతిరాసీత్-సింహాసనేపిసహైవతయాసముపవిశేత్- నిమేష
మపితయావినానతిష్ఠేత్- ఏకదామంత్రీస్వమనస్యచింతయత్- అయం
రాజానిర్లజ్జోమధ్యేసభంసింహాసనేస్త్రియముపవేశయతి- తదాసర్వేపి
జనాస్తాంపశ్యంతి- అనుచితమయంనజానాతి-తథాహి॥*॥ కిముకువలయ
నేత్రాస్సంతినోదేవలోకేత్రిదివపతిరహల్యాంతాపసీంయత్సిషేవే। హృ
దయవనకుటీరం దగ్ధకామస్తృణాగ్నావుచితమనుచితం వావేత్తినోపండి
తోపి॥అపిచయఃస్త్రీణాంకటాక్షైర్వ్యాపన్నోభిద్యతే- సతావదేవప్రతిష్ఠాం
ధైర్యంచవహతి-తథాచోక్తం॥*॥తావద్ధత్తేప్రతిష్ఠాంశమయతిచమనశ్చా
పలంతావదార్యస్తావత్సిద్ధాంతమాత్రంస్ఫురతిహృదివరం సర్వలోకైకదీ
పమ్ కాళిందీపూరదీర్ఘత్రుటద్వలయకలితోద్దామదామాభిరామైర్యావన్నో
హన్యమానంకలయతిహృదయంకామినీనాంకటాక్షైః॥అహోమదనస్య
మాహాత్మ్యంయత్ప్రాజ్ఞోపివిముహ్యతి॥ఉక్తంచ॥*॥ వికలయతికలా
కుశలంహసతిశుచింపండితంవిడంబయతి। అధరయతిధీరపురుషంక్షణేనమక
రధ్వజోభృశందేవః॥తథాచ॥*॥శ్రుతంసత్యంతపశ్శీలంవిజ్ఞానంవిత్తముచ్ఛ్ర
తిం। ఇంధనీకురుతేమూఢఃప్రవిశ్యవనితానలం॥*॥వృత్తంవిత్తంతపస్స్వాం
తంస్వకులస్యాపిలాంఛనమ్।మరణంవాసమీపస్థం కామీలోకేనపశ్యతి॥ఇ
తిసంచింత్యైకదావసరంప్రాప్యరాజానమబ్రవీత్ -దేవఃవిజ్ఞాపనమస్తి-రా
జా-కింతత్ -మంత్రీ-యదేషాదేవీభానుమతీసభాముపవిశతి- తన్మహదను
చితం-అసూర్యంపశ్యారాజదారాఇతిహిసంప్రదాయః-అత్రనానాజనాస్స
మాగత్యతాంపశ్యంతి-రాజా- భానుమత్యానాలోకనంక్షణమాత్రమపినస
హే-తదుపాయంనిరూపయ-మంత్రీ-ఆలేఖ్యగతాంతాంపశ్యతుదేవః- త
ద్వచనంసముచితమ్మత్వారాజాచిత్రకారమాహూయ భానుమతీరూపం
చిత్రేనివేశయేత్యాదిదేశ- సతుతస్యారూపంసాక్షాదాలోక్యపద్మినీలక్షణ
యుక్తాంతాంఫలకేలేఖ-రాజాపితాంవిలిఖితాంప్రియాందృష్ట్వాప్రహృష్టస్త
స్మైపారితోషికందదౌ-అనంతరంరాజగురుశ్శారదానందశ్చిత్రపటేనివేశి
తాంభానుమతీందృష్ట్వాచిత్రకారమభాణీత్ - భానుమత్యాస్సర్వమపిలా
వణ్యమత్రలిఖితంపరంత్వేకంవిస్మృతంత్వయా-చిత్రకారః-భోస్స్వామిన్క
తత్కథయ-శారదానందః- తస్యావామజఘనతటేతిలసదృశం లక్ష్మా
స్తి-తన్నలిఖితం-రాజాతుగురోర్వచనంశ్రుత్వాతత్ప్రతీత్యర్థంసురత
సమయేతస్యావామజఘనంయావదపశ్యత్ తావత్తిలసదృశోంకోదృష్టః

రాజాస్వమనస్యచింతయత్-కథమస్యాగుహ్యదేశేస్థితంలక్ష్మదృష్టవాన్
శారదానందః-మానమనయాసహసంయోగోవిద్యతే- అన్యథాకథమనే
నజ్ఞాయేత-అపిచ-స్త్రీణాంవిషయేహ్యయంసందేహోనకార్యః-యతః॥
*॥ జల్పంతిసార్ధమన్యేనపశ్యంత్యన్యంసవిభ్రమాః।హృదయేచింతయం
త్యన్యంనస్త్రీణామేకతోరతిః॥*॥నాగ్నిస్తృప్యతికాష్ఠానాంనాపగానాంమ
హోదధిః।నాంతకస్సర్వభూతానాంనపుంసాంవామలోచనా॥ *॥ ర
హోనాస్తిక్షణోనాస్తినాస్తిప్రార్థయితాజనః।ఇదంనారదనారీణాంపా
తివ్రత్యంప్రకల్పతే॥*॥యోమోహాన్మన్యతేమూఢోరక్తేయంమమకామినీ।
సతస్యావశగోభూత్వానృత్యేత్క్రీడాశకుంతవత్॥*॥ తాసాంవాక్యాని
కృత్యానిస్వల్పానిసుగురూణ్యపి।కరోతియఃకృతీలోకేలఘుత్వంతస్యనిశ్చి
తం॥*॥అలక్తకోయథారక్తోనిపీడ్యపురుషస్తథా। అబలాభిర్బలాద్రక్తః
పాదమూలేప్రణీయతే॥ఇత్యేవంవిచార్యమంత్రిణమాహూయ పూర్వవృ
త్తాంతమకథయత్-మంత్రిణాపితస్మిన్సమయేతద్వృత్తానుకూలంభణితం
దేవకస్యచేతసికీదృశమితికేనవాజ్ఞాయతే - సర్వథాసత్యోభవేదయంవృ
త్తాంతః-రాజా-భోమంత్రిన్మమయదిప్రియోసి- తర్హ్యేనంశారదా
నందంమారయ-సచివోపితథేతిప్రతిజ్ఞాయలోకానాంపురశ్శారదానందం
దృఢంబబంధ-తస్మిన్సమయేశారదానందఃపపాఠ-అహోరాజకస్యా
పిప్రియోనభవతీతిలోకోక్తిరవితథైవ-తథాహి।*॥ కోర్థాన్ప్రాప్యనగ
ర్వితోవిషయిణః కస్యాపదోస్తంగతాఃస్త్రీభిఃకస్యనఖండితంభువిమనఃకో
నామరాజ్ఞాంప్రియః।కఃకాలస్యనగోచరత్వమగమత్కోర్థీగతోగౌర
వంకోవాదుర్జనవాగురాసుపతితఃక్షేమేణయాతః పుమాన్॥ తథాచ।*॥
కాకేశౌచంకాముకేసత్యవాక్యంక్లీబేశౌర్యంమద్యపేతత్త్వచింతా।సర్పే
క్షాంతిఃస్త్రీషుకామోపశాంతీరాజ్ఞామ్మిత్రంకేనదృష్టంశ్రుతంవా॥ అన్య
చ్చ-రాజాయస్మైక్రుధ్యతిసమచిరస్యాశుద్ధః-తథాచోక్తం॥*॥ శుచిరశుచిఃప
టురపటుశ్శూరోభీరుశ్చిరాయురల్పాయుః।కులజఃకులేనహీనోభవతినరోన
రపతేఃకోపాత్॥ఇత్యేవంపఠన్శారదానందోవధ్యస్థానంమంత్రిణానీ
యమానశ్శ్లోకమేకమపఠత్॥*॥వనేరణేశత్రుజలాగ్నిమధ్యేమహార్ణవేపర్వ
తమస్తకేవా।సుప్తంప్రమత్తంవిషమేస్థితంవారక్షంతిపుణ్యానిపురాకృతా
ని॥ తచ్ఛ్రుత్వామంత్రీస్వమనస్యచింతయత్ - అహోఏతత్సత్యంవామి
థ్యావా-కిమర్థంబ్రాహ్మణవధఃక్రియతే-మహదనుచిత మిదమితిమత్వా
శారదానందంగూఢంస్వభవనంనీత్వాభూగృహేనిక్షిప్యరాజసన్నిధిమా

గత్యదేవానుష్ఠితోభవదాదేశ ఇత్యవాదీత్-రాజాపి సాధుకృతమితి ప్రశ
శంస-అనంతరమేకదా రాజకుమార ఆఖేటకార్థం వనం ప్రతినిర్జగామ - త
దా అకాలవృష్ట్యాదీని దుర్నిమిత్తాని బభూవుః-తథాహి॥*॥ అకాలవృష్టి స్త్వ
థ భూమికంపో నిర్ఘాతఉల్కాపతనం తథైవ। ఇత్యాద్యనిష్టాని తతో బభూ
వుర్నివారణార్థం సుహృదో వదశ్చ॥ తస్మిన్నవసరే మంత్రిపుత్రో బుద్ధిసాగ
రో దుర్నిమిత్తాని నిరూప్య తథా నివారయామాస-జయపాలః-అహమవ
శ్యం నిర్గచ్ఛేయం-పశ్యతు భవాన్ దుర్నిమిత్తఫలం-బుద్ధిసాగరః -నేదం
పరీక్షామర్హతి-ఉక్తంచ॥*॥ నవిషం భక్షయేత్ప్రాజ్ఞో నక్రీడేత్పన్నగై
స్సహ। ననిందేద్యోగిబృందశ్చ బ్రహ్మద్వేషం న కారయేత్॥ ఇతి తేన నివా
రితోపి తద్వచనమనాదృత్య నిర్గతం రాజపుత్రం భో జయపాల తవ వినాశ
కాలస్సమాగతః - అన్యథా నైవం విపరీతా బుద్ధిరుత్పద్యతే - తథాచ
*॥ ననిర్మితో నైవ న దృష్టపూర్వో న శ్రూయతే హేమమయః కురంగః। తథా
పి తృష్ణా రఘునందనస్య వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః॥ అతఉపార్జితానాం కర్మ
ణాముపభోగం వినా కథం వినాశస్స్యాత్ -ఉక్తంచ॥*॥ సద్భావో నాస్తి వై
శ్యానాం స్థిరతా నాస్తి సంపదాం। వివేకో నాస్తి మూర్ఖాణాం వినాశో నా
స్తి కర్మణామ్। ఏవమాదిబహుధా నివేద్య బుద్ధిసాగరో విరరామ-జయపా
లస్తు పురాన్నిర్గత్య ఖడ్గవ్యాఘ్రశరభమృగకులసంకులం మహదరణ్యం
ప్రవిశ్యమృగపశ్చాద్గతః తావత్సర్వోపి సైన్యవర్గః స్వనగరమార్గేల
గ్నః-స్వయమేకాకీ సంప్రాప్తః తురగమాత్రసహాయః పురస్సరో వరమాక్రా
క్షీత్ -తత్రాశ్వాదవతీర్య వృక్షశాఖాయామశ్వం నిబధ్య జలమవగాహ్య శా
న్తపిపాసస్తరుచ్ఛాయాయాం విశశ్రామ-తావదతిభయంకరః కశ్చిద్వ్యా
ఘ్రస్సమాపతత్ -తం దృష్ట్వాశ్వశ్ఛిన్నబంధో యథాగతమధావయత్ -రా
జకుమారోపి భయాద్వేపమానాంగశ్శాఖామాలంబ్య ద్రుమమారురోహ
తత్రపూర్వారూఢం భల్లూకం దృష్ట్వా ద్విగుణితభయం రాజకుమారం భ
ల్లూకస్సాంత్వయన్నబ్రవీత్ -భో రాజకుమార మా భైషీః- అద్యమాం శరణం
గతస్త్వం అతస్త్వామహం కిమపి నిష్టంకరిష్యామి - మయి విశ్వస్య వ్యాఘ్రాద
పి న భేతవ్యం-తతో రాజకుమారస్సభయమిదమభాణీత్ - భో ఋక్షరాజ
అహం త్వాం శరణం గతః విశేషతో భీతశ్చ మహత్పుణ్యం శరణాగతరక్షణేన
ఉక్తంచ॥*॥ ఏకతః క్రతవస్సర్వే సమగ్రవరదక్షిణాః। ఏకతో భయభీతస్య
ప్రాణినః ప్రాణరక్షణం॥ తతో భల్లూకేన విశ్వాసితో రాజపుత్రః- అత్రాం
తరే వ్యాఘ్రోపి వృక్షమూలమాజగామ - తతస్సూర్యోస్తమగాత్ -తావ

న్మృగయాపరిశ్రాంతో రాజకుమారో నిద్రాపరవశో భల్లూకేనాంకమారో
పితస్సుఖం సుష్వాప-తదాలోక్య వ్యాఘ్రస్సమవాదీత్ భల్లూకాయంమ
నుష్యో నగరనివాసీ-అస్మాన్నేవహంతుమాగతః-అతశ్శత్రుభూతమేనమంకే
కథం న్యవేశయః త్వయైవాపకృతోప్యపకారమేవకరిష్యతి-ఉక్తంచ॥*॥ మా
నుషేషుకృతం నాస్తి తిర్యగ్యోనిషు ధర్మితా। వ్యాఘ్రవానరసర్పాణాం భా
షితం న త్వయా శ్రుతం॥ తస్మాదముమధః పాతయ-అహమేనం భక్షయిత్వా
సుఖం గమిష్యామి-త్వమపి నిజాశ్రయం గచ్ఛ- తచ్ఛ్రుత్వా భల్లూకః ప్రా
హ-అయం కీదృశో వా భవతు-పరం మాం శరణం గతః అముం న పాతయేయం
శరణాగతమారణే మహత్పాతకం భవేత్-తథాచ॥*॥ విశ్వాసఘాతుకా
శ్చైవ శరణాగతఘాతుకాః। వసంతి నరకే ఘోరే యావచ్చంద్రదివాకరమ్.
తతోంతరే సుప్తోత్థితం రాజకుమారం భల్లూకః ప్రాహ- భో రాజకుమార అ
హం నిద్రాం గమిష్యామి-త్వమత్రాప్రమత్తస్తిష్ఠ-రాజకుమారః-తథాభవ
తు-తతో భల్లూకో రాజపుత్రసమీపే నిద్రామగమత్ - తదా వ్యాఘ్రో రా
జకుమార త్వమస్మిన్ విశ్వాసం మా కురు-యతోయం భల్లూకశ్చంచలచిత్తో
దృశ్యతే-తస్మాదస్య ప్రసాదో భయంకరః తథాచ॥*॥ క్షణే తుష్టాః క్షణే రు
ష్టా వితుష్టాశ్చ క్షణే క్షణే। అవ్యవస్థితచిత్తానాం ప్రసాదోపి భయంకరః। కించ
త్వాం మత్తో రక్షయిత్వా స్వయం హంతుమిచ్ఛతి- అతస్త్వమేవ భల్లూకమ
ధః పాతయ-అహమేనం భక్షయిత్వా గమిష్యామి- త్వమపి నిజనగరం గంతు
మర్హసీతి వంచయామాస- తచ్ఛ్రుత్వా రాజపుత్రో యావదేనమధః పా
తయితుమారేభే-తావద్భల్లూకో వృక్షాత్పతన్నపి శాఖాంతరమాలలంబే -
రాజపుత్రస్తు నిష్ఫలప్రయత్నస్తం దృష్ట్వా బిభాయ- తదా భల్లూకః భో పాపి
ష్ఠ కిమర్థం బిభేషి-యత్పూర్వార్జితం కర్మ తత్త్వయానుభోక్తవ్యం అతస్త్వం
ససేమిరేతి వదన్ పిశాచో భూత్వా ప్రతివనం పరిభ్రమేతి శశాప-తతః ప్రభ్రా
తమాసీత్-వ్యాఘ్రస్తు నిరగాత్- భల్లూకోపి రాజకుమారం శప్త్వా యథే
చ్ఛం జగామ-రాజకుమారోపి ససేమిరేతి ప్రలపన్ పిశాచో భూత్వా వనేషు
తత ఇతః పరిబభ్రామ-తతోస్య తురంగమో నగరమగమత్-తత్ర రాజపుత్ర
రహితమశ్వం దృష్ట్వా జనా రాజ్ఞే కేవలమశ్వమాగతమాచఖ్యుః- తతో రా
జా మంత్రిణస్సమాహూయ భణతిస్మ-భో మంత్రిణః-మృగయార్థం కుమా
రే నిర్గచ్ఛతి మహద్దుర్నిమిత్తమాసీత్కిల- తథాపి మత్తస్తదుల్లంఘ్య వనం గ
తః-తస్య ఫలం సద్య ఏవ సముపనతం తదారూఢోశ్వశ్శూన్యస్సమాగతః- త
త్తస్మాత్కారణాయ వనం ప్రతిగమిష్యామీతి-తతస్తే వ్యంగీచక్రుః- తతో రా

జాగంత్రిభిఃపరివారేణచ సహకుమారోయేనమార్గేణగతస్తేనైవ మార్గే
ణవనంప్రావిశత్-తతోవనమధ్యేపరిభ్రమంతం ససేమిరేతివదంతంపిశా
చభూతంసుతందృష్ట్వా రాజామహాశోకసాగరనిమగ్నస్తమాదాయస్వన
గరమగమత్-అగత్యవగదున్మాదశమనాయబహూన్విధీన్కారయామా
స-కేనాపికుమారస్యస్వాస్థ్యంనబభూవ-తస్మిన్సమయే రాజామంత్రిణంబహు
శ్రుతమాహ్వాసీత్-అస్మిన్సమయే శారదానందస్తిష్ఠేద్యదితుణమాత్రేణ చికి
త్సాంకుర్యాత్-సముయావృథామారితః- పురుషేణయత్కార్యంక్రియ
తేతద్విచార్యైవకర్తవ్యం-అన్యథాపరమాపదాంపదంభవతి-ఉక్తంచ ॥
సహసావిదధీతనక్రియామవివేకఃపరమాపదాంపదం।వృణుతేహివిమృశ్య
కారిణంగుణలుబ్ధాస్స్వయమేవసంపదః॥తథాచ॥*॥ అపరీక్ష్యనకర్తవ్యం
కర్తవ్యంసుపరీక్షితం।పశ్చాద్భవతిసంతాపో బ్రాహ్మణేనకులంయథా॥ఇ
తిరాజ్ఞశ్చింతయతఃకోపిచికిత్సకో నాసీత్-తదామంత్రీ- యస్యభవితవ్య
తాయాదృశీబుద్ధిరపితాదృశీభవతి-ఉక్తంచ* సహాయాస్తాదృశాజ్ఞేయా
యాదృశీభవితవ్యతా।తాదృశీసాధ్యతేబుద్ధిస్సాపతిస్సాచభావనా॥ *॥ న
హిభవతియన్నభావ్యంభవతిచభావ్యంవినాపియత్నేన । కరతలగతమపి
నశ్యతియస్యహి భవితవ్యతా నాస్తి॥రాజా॥ తత్కార్యముక్తమభూత్-కి
మనేనగతచింతనేన-ఇదానీంమహాన్ప్రయత్నఃకర్తవ్యః-మంత్రీ-కథంక
ర్తవ్యం-రాజాబ్రవీత్-యఃకోపికుమారస్యచికిత్సాంకరిష్యతితస్యార్ధరా
జ్యందాస్యామి-సర్వానభీష్టార్థాన్ప్రదాస్యామి ఇత్యభితోనగరముద్ఘోషయ
ఇత్యుక్తవతిరాజ్ఞిమంత్రీతథైవ విధాయస్వభవనమాగత్యశారదానందా
యసర్వంనివేదయామాస - తత్సర్వంశ్రుత్వా శారదానందః- బహుశ్రు
తభూపాలాయైవం నివేదయ-మమగృహేకాపికన్యాకావర్తతే- ఏనంయ
దిసాపశ్యేత్తర్హిమమపుత్రంస్వస్థంకరిష్యతీతి-తచ్ఛ్రుత్వా మంత్రీరాజ్ఞేవ్యజిజ్ఞ
పత్-తతోరాజాసపుత్రస్సపరివారోమంత్రిమందిరమాగత్యోపవివేశ- రా
జపుత్రోపిససేమిరేతివదన్నుపవిష్టః-తదాకర్ణ్యయవనికాంతరవర్తీశార
దానందోభోరాజపుత్రేత్యామంత్ర్యయత్ - ససేమిరేతిభూయోపివదం
తంరాజతనయముద్దిశ్యైనంపద్యంపపాఠ ॥*॥ సద్భావంప్రతిపన్నానాం
వంచనేకింవిదగ్ధతా। అంకమారుహ్యసుప్తానాంహననేకిన్నుపౌరుషం ॥ త
త్పద్యంశ్రుత్వా రాజపుత్రఃచతుర్ణాంవర్ణానామాదిమంవర్ణంపరిత్యజ్య సే
మిరేత్యపాఠీత్- పునశ్చశారదానందోద్వితీయంపద్యమపఠత్ ॥*॥ సేతుం
దృష్ట్వాసముద్రస్యగంగాసాగరసంగమం।బ్రహ్మహత్యాప్రముచ్యేతమిత్ర

...ఖ్యానముచ్యతే। తత్పద్యం శ్రుత్వా రాజపుత్రో వర్ణద్వయం పరిత్య
మి రేత్యుక్త్వా తత స్తృతీయం పద్యముపఠత్ ॥*॥ మిత్రద్రోహీ కృత
ఘ్నశ్చ యస్తు విశ్వాసఘాతుకః। త్రయస్తే నరకం యాంతి యావచ్చంద్రదివా
కరం॥ రాజపుత్రో రేత్యబ్రవీత్ - శారదానంద శ్చతుర్థం పద్యముపఠత్ ॥*॥ రా
జ భో తవ పుత్రస్య యది కల్యాణమిచ్ఛసి। దానం దేహి ద్విజాతిభ్యో వర్ణా
నాం బ్రాహ్మణో గురుః॥ ఏవముక్తవతి శారదానందే స రాజపుత్రః స్వస్థమ
నస్సావధానశ్చ పితుర్భల్లూకవృత్తాంతం సర్వమకథయత్ - తచ్ఛ్రుత్వా
రాజా శారదానందం ప్రతిజగాద ॥*॥ గ్రామేవ వససి కల్యాణి విపినం నైవ గ
చ్ఛసి। ఋక్షవ్యాఘ్రమనుష్యాణాం కథం జానాసి భాషితం - ఇతి రాజ్ఞోక్తం
శ్రుత్వా శారదానందః ప్రత్యవాదీత్ ॥*॥ దేవద్విజప్రసాదేన వాణీ జిహ్వాం
మాశ్రితా। తేనాహమనుజానామి భానుమత్యా యథాంకితం॥ తచ్ఛ్రు
త్వా రాజా మహాశ్చర్యభరితమనా యావద్యవనికామాచకర్ష తావచ్ఛా
రదానందస్సాక్షాదదృశ్యత - తదా రాజా సపుత్ర స్తం ప్రణనామ - తదా మంత్రి
ణా జ్ఞాపూర్వవృత్తాంతాః కథితాః - తతో రాజా బహుధా మంత్రిణం
స్తుత్వా వాచ - తవ సంసర్గేణాహం మహాకీర్తేః నిర్వృత్తోస్మి - అతస్సత్పురుషేణ
సంగో విధేయః - తథా హి ॥*॥ వారయతి వర్తమానామాపదమాగామినీం
సత్సంగః॥ తృష్ణాం చ హరతి పీతం గంగాయా మధురమివ చ సద్యోంభః ॥ అ
పి చ రాజ్ఞా తు సతాం భవాదృశాం సంగ్రహః కర్తవ్యః ఉక్తం చ॥*॥ సం
గ్రహం సత్కులీనస్య సీదత్యేవ కరోతి యః। స ఏవ వర్ధతే రాజ్ఞా సమ్యగారా
ధో యథా॥ ఇతి బహుధా మంత్రిణం స్తుత్వా వస్త్రాదినా సంభావ్య రాజా
రాజ్యమకరోత్ - ఇతి మంత్రీ భోజరాజం ప్రతి కథాం కథయిత్వా పునరబ్రవీ
త్-యో రాజా మంత్రివాక్యం శృణోతి స దీర్ఘాయుస్సుఖీ భవతి.

౧ భోజే రాజని సింహాసనమారోఢుం సమీపముపయాతే।
ప్రతిమైకా వినివార్య ప్రాహ గుణాన్విక్రమార్కదేవస్య॥

తతో భోజరాజో మంత్రిణం సంభావ్య తత్సింహాసనం స్వనగరాభ్యం
తరం నీత్వా తత్ర సహస్రమణిస్తంభైః మంటపం కారయిత్వా తస్మిన్ సుము
హూర్తే సింహాసనం ప్రతిష్ఠాప్య తతః పుణ్యతిథౌ దక్షై ర్దివ్యౌషధియుక్తైర్మం
త్రపూర్వకం ద్విజైరభిషేచితః పురంధ్రీభిర్నీరాజితః - కవిభిస్స్తుతైరాశీ
ర్భిరభినందితో వందిభిః ప్రశంసితశ్చ చతుర్వర్ణేభ్యో దానమానాభ్యాం సమ్మా
న్య దీనాంధబధిరకుబ్జాదిభ్యో బహూని ధనాని దత్వా ఛత్రచామరాంకితో

యావత్సింహాసనసాలభంజికామస్తకే పదపద్మం నిధాయారోఢుమాజగామ తావత్సాలభంజికా మనుష్యవాచా రాజానమబ్రవీత్ - భో మహీపాల తవ విక్రమార్కస్యేవ శౌర్యౌదార్యసాహసాదయో యది విద్యంతే తదా స్మిన్ సింహాసనే సముపవేష్టుమర్హసి - రాజాబ్రవీత్ - సాలభంజికే మమాప్యౌదార్యాదికమన్యూనమస్తి - మమాప్యర్థినస్తృప్యంతి - తచ్ఛ్రుత్వా సాలభంజికాభణత్ - రాజన్నేతదేవ తవానుచితం - యదాత్మనాత్మానం ప్రశంససి యస్స్వగుణాన్ పరదోషాన్వా కీర్తయతి స కేవలం దుర్జనః - సజ్జనస్తు తథా న వక్తి. ఉక్తంచ * స్వగుణానపి పరదోషాన్వక్తుం శక్నోతి దుర్జనో లోకే। పరదోషాన్ స్వగుణాన్వక్తుం శక్నోతి సజ్జనస్సత్యం ॥ అన్యచ్చ ॥ ఆయుర్విత్తం గృహచ్ఛిద్రం మంత్రమౌషధసంగమౌ। దానమ్మానావమానౌ చ నవ గోప్యాని సర్వదా॥ ఇతి సాలభంజికయోక్తే నిశమ్య విస్మితో భోజరాజస్తామవదత్ - సత్యముక్తం త్వయా యస్స్వగుణాన్ కీర్తయతి స మూర్ఖః మయా యదాత్మనో గుణాః కీర్తితాః తదనుచితమేవ - తిష్ఠత్వేతత్ - యస్యైతత్సింహాసనం తస్యౌదార్యాదికం కథయ శ్రోతుం వాంఛతి మే శ్రోత్రం - సాలభంజికాభణత్ - శృణు భో రాజన్నేతత్సింహాసనం దేవస్య విక్రమార్కస్య - స తు సంతుష్టః కోటిశోర్థినే ప్రయచ్ఛేత్ - ఉక్తంచ॥ *॥ నిరీక్షితే సహస్రంతు నియుతం తు ప్రజల్పితే। హసితే లక్షమాప్నోతి తుష్టేర్థీ కోటిశో నృపే॥ కిమేవం విధమౌదార్యం త్వయి విద్యతే। శ్రుత్వా భోజరాజస్తూష్ణీం స్థిత్వా వర్తత.

ఇతి శ్రీ విక్రమార్కచరిత్రే ద్వాత్రింశత్సింహాసన ప్రథమసోపానస్థ
సాలభంజికాప్రోక్తోపాఖ్యానం ప్రథమమ్.

౨. చిరేణ హుత్వా వ్యనుపాత్తకామం ద్విజం గిరౌ కుత్రచి
దార్తచేతసం। కృతార్థయామాస హి విక్రమో య మితీ
హ పాంచాలికయాభిధీయతే।................*

భూయోప్యేకదా భోజరాజశ్శుభముహూర్తే యావద్విక్రమార్కసింహాసనమారోఢుమాజగామ - తావద్ద్వితీయసోపానస్థా సాలభంజికాభణత్ - భో భోజరాజ విక్రమార్కస్యౌదార్యం యది త్వయి విద్యేత తదా స్మిన్ సింహాసనే సముపవిశ - రాజా - సాలభంజికే తస్యౌదార్యాదికం కథయ - సాలభంజికా తు తద్వృత్తాంతం వక్తుమారేభే - విక్రమాదిత్యో రాజ్యం కుర్వన్నేకదా చారాన్ సమాహూయాబ్రవీత్ - సర్వతః పృథివీం పరిభ్రమత - య

త్రయత్ర కౌతుకప్రదం తీర్థం దేవాయతనమన్యాని వా తథావిధాని విలోకయథ - తన్మమ నివేదయత - చారాస్తు యథాజ్ఞాపయతి దేవ ఇతి నిష్క్రాంతాః - అథైకదా దేశాంతరం పరిభ్రమ్యాగతః కశ్చిద్దూతో రాజానం ప్రణమ్య వ్యజిజ్ఞపత్ దేవ చిత్రకూటపర్వత నికటతపోవనమధ్యే మనోహరః కశ్చిద్దేవాలయోస్తి - తత్రచ పర్వతే అత్యుదగ్రాచ్ఛిఖరాద్విమలా కాపి జలధారా పతతి - తత్ర స్నానమాత్రేణ మహాపాతకాదీన్యపి నశ్యంతి - కించ - యస్తు పాపీయాన్ స్నానమాచరతి తస్యాంగాదతీవ కలుషముదకం నిస్సరతి తేన స పూతో భవతి - అన్యచ్చ - తత్ర కశ్చిద్బ్రాహ్మణో మహతి హోమకుండే ప్రతిదినం జుహోతి - న జానే తస్య కతి వత్సరా గతా ఇతి - ప్రతిదినం కుండాద్బహిః ప్రేరితం భస్మ పర్వతాకారమస్తి - స కేనాపి న భాషతే - ఏవమతివిచిత్రం స్థానమద్రాక్షీదయం జనః తదుపరి దేవః ప్రమాణమితి ఏరరాను తచ్ఛ్రుత్వా రాజా స్వయమేకాకీ తేన సహ తం గిరిం గత్వా పరమానందం ప్రాప్య అహో పవిత్రమిదం స్థానమత్ర సాక్షాజ్జగదంబికా వసతి పశ్యత ఏవ మే మనో విమలం భవతి - కింపునశ్చిరం నివసతాం - ఇత్యుక్త్వా తత్ర నిర్ఝరే స్నాత్వా దేవతాం ప్రణమ్య యత్ర బ్రాహ్మణో హోమం కరోతి తత్ర గత్వా తమపృచ్ఛత్ - బ్రాహ్మణః - యదా సప్తఋషిమండలం రేవతీప్రథమచరణమధ్యాస్త - తదాహమయతిషం - ఇదానీం తదశ్వినీనక్షత్రే తిష్ఠతి - జుహ్వతో మే వర్షశతమభూత్ - తథాపి దేవతా ప్రసన్నా నాభూత్ - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా స్వయం దేవతాం స్తుత్వా జుహువే - తదాపి దేవతా ప్రసాదం న విదధే - అనంతరమిష్టసాహసో రాజా స్వశిరః ముత్కృత్య జుహోమీతి యావత్కంఠే ఖడ్గం నిదధే తావద్దేవతా కృపాణం గృహీత్వా బ్రవీత్ - భో సాహసిక ప్రసన్నాస్మి - వరం వృణీష్వ - రాజా - అయం బ్రాహ్మణశ్చిరాదతి నియతో జుహోతి కుతో న్వయమేవ ప్రసాదం న చకర్థ - తదా దేవతా భో రాజన్నయం చిరాదనుతిష్ఠత్యేవ పరమస్య చేతస్స్వస్థం న బభూవ చంచలహృదయస్య తపః ఫలాయ న కల్పతే - ఉక్తంచ ॥*॥ అంగుల్యగ్రేణ యజ్జప్తం యజ్జప్తం పర్వలంఘనైః । వ్యగ్రచిత్తేన యజ్జప్తం త్రివిధం నిష్ఫలం భవేత్ - గాథాచ ॥*॥ న కాష్ఠే విద్యతే దేవో న పాషాణే న మృణ్మయే । భావే హి విద్యతే దేవస్తస్మాద్భావో హి కారణం కించ ॥*॥ మంత్రే తీర్థే ద్విజే దైవే దైవజ్ఞే భేషజే గురౌ । యాదృశీ భావనా యత్ర సిద్ధిర్భవతి తాదృశీ ॥ రాజా - యది ప్రసన్నా జాతాసి - తర్హ్యేతస్య బ్రాహ్మణస్య మనోరథం సంపూరయ - దేవీ - భో విక్రమ మమ వాక్క్రమమివ దేహశ్రమమవిగణయ్య

పతత్రిణం పరిహరసి॥ ఉక్తంచ॥*॥ ఛాయామన్యస్య కుర్వంతి స్వయం తిష్ఠంతి వాతపే। ఫలంతి చ పరార్థేషు నాత్మహేతోర్మహాద్రుమాః॥ తథాచ॥ *॥పరోపకారాయ వహంతి నిమ్నగాః పరోపకారాయ దుహంతి ధేనవః॥ పరోపకారాయ ఫలంతి భూరుహాః పరోపకారాయ సతాం విభూతయః॥ ఇతి రాజానం స్తుత్వా బ్రాహ్మణస్య మనోరథమాపూర్యాంతరధాత్- తతో రాజా స్వనగరమగమత్- ఇతీమాం కథాం కథయిత్వా సా సాలభంజికా భోజము బ్రవీత్-త్వమేతదాసనమారోఢుమభిలషసి-విక్రమార్కగుణాస్తు త్వయి న దృశ్యంతే-తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ. ....*

ఇతి ద్వితీయసోపానస్థసాలభంజికాప్రోక్తోపాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్

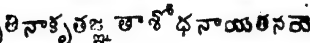
3. దత్తాని చత్వారి మహార్ణవేన రత్నాన్యసౌ విక్రమభూ
మిపాలః। మహీసురాయ ప్రదదావితీమాం కథాం తృతీయా
ప్రతిమాభిధత్తే..............................*

పునరపి భోజే కదాచిత్సింహాసనమారోఢుమాగతే తృతీయా సాలభంజికావదత్- భో రాజన్నేతత్సింహాసనం తేనాధ్యాసితవ్యం- యస్మిన్విక్రమస్యౌదార్యం విద్యతే- భోజః-సాలభంజికే తస్యౌదార్యవృత్తాంతం బ్రూహి-సాలభంజికా-రాజన్ యది శ్రోతుం వాంఛసి తర్హి కథయామి-విక్రమార్కసదృశో భూమండలే కోపి నాస్తి- తస్య చేతస్యణుమాత్రమపి వికల్పో నాసీత్-ఉక్తంచ*అయం నిజః పరశ్చేతి వికల్పో లఘుచేతసాం। పునస్తూదారచిత్తానాం వసుధైవ కుటుంబినీ ॥ సాహసేన దీనరక్షణేన ధైర్యేణ చ తత్సమో నాస్తి యత ఇంద్రాదయోపి సహాయమకుర్వంత- ఉక్తంచ॥ *ఉద్యోగస్సాహసం ధైర్యం బుద్ధిశ్శక్తిః పరాక్రమః షడేతే యస్య తిష్ఠంతి తస్య దేవోపి శంకతే॥ అన్యచ్చ- యస్త్వతిథీనాం మనోరథం పూరయతి - తస్యేప్సితం దేవస్సంపాదయతి- తథాచోక్తం*కృతో వినిశ్చయః పుంసాం దేవః పూరయతీప్సితం। విష్ణుశ్చక్రం గరుత్మాంశ్చ నాస్తి తస్య యదాహవే॥ తథాచ*ఉత్సాహసంపన్నమదీర్ఘసూత్రం క్రియావిధిజ్ఞం వ్యసనేష్వసక్తం। శూరం కృతజ్ఞం దృఢనిశ్చయం చ లక్ష్మీస్స్వయం వాంఛతి వాసహేతోః॥ ఏవం సకలగుణాధివాసో విక్రమార్కస్సర్వసంపత్పరిపూర్ణస్సకలమపి మహీమండలం పాలయన్నేకదా స్వమనస్యచింతయత్- అనిత్యోయం సంసారః కదా కస్య కిం భవిష్యతీతి న జ్ఞాయతే- అతస్సముపార్జితం ద్రవ్యం న దానభోగాదినా వినా సఫలం భవతి- తస్య సత్పాత్రే దానమేవ ప్రథమం ఫలం యస్య

తస్మిన్భవే త్తన్నాశమేవప్రాప్నుయాత్ - ఉక్తంచ* దానంభోగోనాశ స్తి
స్రోగతయోభవంతివిత్తస్య। యోనదదాతినభుఙ్క్తే తస్య తృతీయాగతి
ర్భవత్యేవ।తథాచ* దాతవ్యంభోక్తవ్యంసతివిభవే సంగ్రహోనకర్త
వ్యః। పశ్యేహమధుకరాణాంసంచితమర్థం హరంతిలోకేన్యే।అన్యచ్చ*
అనుభవతదత్తవిత్తంమాన్యంమానయతసజ్జనంభజత।అతిపరుషపవనలులి
తాదీపశిఖేవాతిచంచలాలక్ష్మీః॥ అపిచ*ఉపార్జితానాం విత్తానాంత్యా
గఏవహిరక్షణమ్। తటాకోదరసంస్థానాంపరీవాహఇవాంభసాం॥ఇత్యే
వంవిచార్యసర్వస్వదక్షిణంకమపియజ్ఞంకర్తుముపాక్రమత- తతశ్శిల్పిభి
రతిమనోహరంయజ్ఞాయతనంకారయామాస- సర్వా అపియజ్ఞసామగ్రీ
స్సంపాదయామాస-దేవఋషియక్షగంధర్వసిద్ధాదీనాహ్వాపయత్ -
బ్రాహ్మణాశ్చసమాజగ్ముస్సర్వేరాజానోబాంధవాశ్చ- తత్రాంతరేరా
జాసముద్రాహ్వానాయ కంచనబ్రాహ్మణంప్రైషయత్ -సోపిసముద్రతీ
రంగత్వాగంధపుష్పాక్షతాదిభి స్సముద్రమభ్యర్చ్యాబ్రవీత్ - భగవన్ర
త్నాకరవిక్రమార్కోయజ్ఞంకరిష్యతి - తేనప్రేషితోహంత్వదాహ్వానా
ర్థంసమాగతోస్మి-ఇతిజలమధ్యేపుష్పాంజలింవిక్షిప్యతూష్ణీంతస్థౌ- తత్రన
కోపిప్రత్యువాచ- తతోబ్రాహ్మణస్తటాన్నివృత్య యథాగతంయావదా
జగామ-తావద్దేదీప్యమానశరీరఃకశ్చిన్మహీసురస్సమాగత్య తమవదత్-
త్వంకిలవిక్రమేణాస్మానాహ్వాయితుంప్రేషితః- తేనయాసంభావనాకృ
తాసాస్మాకంప్రాప్తైవ-పరదేవసుహృల్లక్షణంయత్సమయేదానమానాదిఉ
క్తంచ*దదాతిప్రతిగృహ్ణాతిగుహ్యమాఖ్యాతిపృచ్ఛతి। భుఙ్క్తే భోజయతే
చైవషడ్విధంబంధులక్షణమ్। తథాచ*గిరౌమయూరాగగనేచమేఘా ల
క్షాంతరేర్కస్సలిలేచపద్మం।లక్షద్వయేక్లౌకుముదాసభూపతా యోయో
స్యమైత్రీనతయోహిదూరం॥ మమనాయమవసరస్సమాగంతుంయథా
హారముపకరిష్యామి-అమూల్యానిరత్నానిచత్వాందాస్యామి ప్రయచ్ఛత
స్మై-తేషాంమాహాత్మ్యంశృణు- ఏషామేకంరత్నంయద్ధనాదివస్తుస్మర్యతే
తద్దదాతి-ద్వితీయంయత్తుభక్ష్యభోజ్యాదికమమృతకల్పం తదుత్పాదయతి
తృతీయంహస్త్యశ్వరథపదాతియుక్తంబలంప్రజనయతి-చతుర్థందివ్యం
వస్త్రాభరణాదికంప్రసూతే- ఇత్యభిధాయరత్నానిదత్వాసముద్రోంతర
ధాత్ - తదనంతరంబ్రాహ్మణస్తానిరత్నానిగృహీత్వా చిరాదుజ్జయినీన
గరమగమత్ -అత్రాంతరేయజ్ఞంసమాప్యరాజావభృథస్నానంవిధాయ
సర్వాన్లోకాన్పరిపూర్ణమనోరథానకరోత్ -బ్రాహ్మణోపిరాజాన

మవలోక్యమణీనాంగుణానకథయత్-రాజా-బ్రాహ్మణాయదక్షిణాకాల మతిలంఘ్యసమాగచ్ఛః- సర్వస్వమర్థిసాత్కృత్యకేవలోస్మి, అతస్త్వ మేవైతేషాంరత్నానాంయదేకంతుభ్యంరోచతేతద్గృహాణ-బ్రాహ్మణః- మహారాజఅహంగృహిణీంపుత్రంస్నుషాంచపృష్ట్వాసర్వేభ్యోయదోచ తేతద్గ్రహీష్యామి-రాజా-తథాకురు-బ్రాహ్మణోపి స్వభవనమాగత్యతద్వృ త్తాంతంతేషామకథయత్-తన్నిశమ్యపుత్రోభ్యభాషత-యద్రత్నంచతు రంగంబలందదాతితద్గృహీష్యామః-సుఖేనరాజ్యమాయాతి- పితా-ప్రా జ్ఞోరాజ్యన్నాపేక్షేత* రామప్రవ్రజనంబలేర్నియమనంపాండోస్సుతా నాంవనం। వృష్ణీనాంనిధనంనలస్యవిపదంభీష్మస్యశస్త్రస్థితిం । ఏష్ణోర్వా మనతాంతథార్జునదశాంసంచింత్యలంకేశ్వరం దృష్ట్వారాజ్యపదంబనా దుపగతందుఃఖంనతద్వాంఛయేత్॥యస్మాద్ధనాదికంలభ్యతేతద్గ్రహీష్యామః తేనతుసర్వమపిలభ్యతే-ఉక్తంచ*నహిదస్తిజగత్యస్మిన్నయదర్థేనసిధ్యతి। నిశ్చిత్యమతిమాన్లోకేధనమేకంప్రసాధయేత్॥భార్యా-యద్రత్నంషడ్ర సోపేతంచతుర్విధాన్నంప్రసూతేతద్గృహీతవ్యం-సర్వేషాంప్రాణినామ న్నమేవజీవధారణమ్-ఉక్తంచ*అన్నంవిధాత్రావిహితంమర్త్యానాంజీవ ధారణం। తదనాదృత్యమతిమాన్ప్రార్థయేన్నతుకించన॥ అథస్నుషా- యద్రత్నంవస్త్రాభరణాదికంప్రసూతేతద్గ్రాహ్యం- తథాచ* భూషణై ర్భూషయేదంగంయథావిభవసాగతః। శుభసౌభాగ్యసిద్ధ్యర్థమాయుర్వృ ద్ధ్యభివృద్ధయే* సుహృదానందనంముఖ్యముత్సవేషువిభూషణం। రత్నా దిదేవతాతుష్టిర్భూషణస్యవిధారణాత్ ॥ ఏవంపరస్పరంచతుర్ణాంవివా దోలగ్నః- తతోబ్రాహ్మణోరాజ్ఞస్సమీపమాగత్యవివాదంన్యవేదయత్, రాజాపితచ్ఛ్రుత్వాతస్మైబ్రాహ్మణాయచత్వార్యపిరత్నానిదదౌ- ఇతిక థాంకథయిత్వాసాలభంజికాభోజమబ్రవీత్- ఔదార్యమేవసమాజోగు ణశ్శరీరిణాం - తథాహి*చంపకేషుసువర్ణేత్వం కాంతిర్ముక్తాఫలేషుచ యథేక్షుదండేమాధుర్యమౌదార్యంసహజంతథా॥ త్వయ్యేవమౌదార్యం విద్యతేచేదస్మిన్సింహాసనఉపవిశ-తచ్ఛ్రుత్వారాజాతూష్ణీంబభూవ*

• ఇతితృతీయాఖ్యానంసమాప్తం

౪.భూసురేణకృతినాకృతజ్ఞతాశోధనాయతనయోమహీపతేః ।
ఏకదాతుహసయాపహారితోగూఢమిత్యభినివేదయత్యసౌ॥

భూయోప్యేకదా సింహాసన మారోఢుమాగచ్ఛతి భోజే సాలభంజి

తాబ్రవీత్ యదిత్వమౌదార్యేణవిక్రమార్కసమసరేస్తర్హీదం సింహా
సనమారోహ-రాజా-బ్రూహిమేతస్యౌదార్యవృత్తాంతం- తతస్సాలభం
జికాకథాంకథయితుమారేభే - విక్రమాదిత్యేరాజ్యంకుర్వతిసత్యుజ్జయి
న్యాంబ్రాహ్మణఃకోపిసకలవిద్యావిచక్షణస్సకలగుణాలంకృతశ్చవర ము
పుత్రస్సమభవత్ -తంచైకదాతత్పత్నీయసీజగాద భోప్రాణనాథపుత్రంవి
నాగృహస్థస్యగతిర్నాస్తీతిస్మృతిపురాణవిదస్సమామనంతి - తథాచ*
అపుత్రస్యగతిర్నాస్తిస్వర్గోనైవచనైవచ।తస్మాత్పుత్రముఖందృష్ట్వా
భవేత్పశ్చాద్ధితాపసః*శర్వరీదీపకశ్చంద్రఃప్రభాతోద్దీపకోరవిః।త్రైలోక్య
దీపకోధర్మస్సుపుత్రఃకులదీపకః* నాగోభాతిమదేనఖంజలధరైఃపూర్ణేం
దునాశర్వరీ।శీలేనప్రమదాజవేనతురగోనిత్యోత్సవైర్మందిరం। వాణీవ్యా
కరణేనహంసమిథునైర్నద్యస్సభాపండితైస్సత్పుత్రేణకుల నృపేణవసు
ధాలోకత్రయంభానునా॥తచ్ఛ్రుత్వాభూసురఃప్రాహ- ప్రియేసత్యను
వాదీః-పరమున్యమేనవినాద్రవ్యంగురుశుశ్రూషాంవినావిద్యాసంతతిశ్చ
పరమేశ్వరప్రసాదంవినానలభ్యతే ॥ ఉక్తంచ * నిరంతరంసుఖాపేక్షా
హృదయేయదివర్తతే।కృత్వాభావంధృఢంనిత్యంభవానీవల్లభంభజేత్॥
తదాకర్ణ్యబ్రాహ్మణీజగాద- భోస్వామిన్జానాసికిలసర్వం-కుతఃపరమే
శ్వరప్రసాదనంకిమపినానుతిష్ఠసి-బ్రాహ్మణః- భోప్రియేయుక్తమాహభవ
తీ*యుక్తియుక్తముపాదేయంవచనంబాలకాదపి। విమహాతుసదాగ్రా
హ్యంవృద్ధాదపినమర్త్యవః॥ ఇత్యుక్త్వాపరమేశ్వరప్రసాదనాయరుద్రాను
వాకైరయజత్ -అథైకదారాత్రౌబ్రాహ్మణంస్వప్నే జటామకుటధారీ
వృషభవాహనశ్శైలతనయాసమాశ్లిష్టవామతనుశ్చంద్రకలావతంసఃపర
మేశ్వరశ్చతుర్భుజఃపదముపేత్యైవమువదత్ - వత్సప్రదోషవ్రతమాచర-తే
నతవపుత్రోభవిష్యతీతి-బ్రాహ్మణస్తుప్రబుధ్యససంభ్రమముత్థాయస్వస్వ
వృత్తాంతంవృద్ధేభ్యోనివేదయామాస-తేబ్రువన్ - తాతయథార్థోయం
స్వప్నః- ఉక్తంచ-స్వప్నాధ్యాయే* దేవోద్విజోగురుర్వాపిపితరోలిం
గినస్తథా।యద్వదంతివచస్స్వప్నేతత్తథైవవినిర్దిశేత్॥ అస్మిన్వ్రతే
నుష్ఠితేసర్వథాతవపుత్రోభవిష్యతి-ఇతితేషాంవచనంమనసికృత్వాబ్రా
హ్మణోమార్గశీర్షశుద్ధత్రయోదశ్యాంమందవాసరేకల్పోక్తప్రకారే
ణప్రదోషవ్రతమన్వతిష్ఠత్ -అథానుష్ఠితేచవ్రతేపరమేశ్వరఃప్రసన్నోభూ
త్వాపుత్రమస్మైప్రాయచ్ఛత్ -తదనంతరంబ్రాహ్మణస్తస్యజాతకర్మవి
ధాయద్వాదశేదివసేదేవదత్తఇతినామచకృత్వావశిష్టాన్యన్నప్రాశనచా

జ్ఞోపనయనాదీనికర్మాణియథాకాలమకార్షీత్ - వేదాన్సాంగానధ్యాప
యామాస-తతష్షోడశేవర్షేగోదానాదికంవిధాయసురూపాంబుద్ధిశీలలక్ష
ణసంపన్నాంకామపికన్యకామస్యధృతస్యవివాహంకృత్వా జీవనంపరిక
ల్ప్యస్వయంతీర్థయాత్రాంకర్తుకామః పుత్రాయబుద్ధిమేవముపదిదే
శ- వత్సశ్రూయతాముపదేశోయం-ఇహపరత్రచసుఖకారీమయాకథ్యతే
దేవదత్తః-ఆర్యకథనోస్మి-యథేచ్ఛముపదిశతుభవాన్-పితా- వత్సఅతిక
ష్టాందశాంప్రాప్తోపి స్వధర్మాచారంపరిత్యజ్యపరైస్సహ వివాదమ్మాకా
ర్షీః-సర్వభూతేషుదయాంకురు- పరమేశ్వరేభక్తింవిధేహి- పరస్త్రి
యోమావిలోకయ-బలవద్విరోధంమాకురు-మగ్నజైవ్యనువృత్తింవిధేహి-
ప్రస్తావసదృశంవద-స్వవిత్తానుసారేణవ్యయంకురు-సజ్జనానాశ్రయ-దు
ర్జనాన్పరిహర- స్త్రీభ్యోగుహ్యంమావద-ఏవమన్యాశ్చనీతీరుపదిశ్యస్వ
యంవారాణసీంజగామ - తతో దేవదత్తః పితురుపదేశంపాలయన్ తత్రై
వనగరేసుఖమువాస - అథైకదా హోమాయసమిధస్సమాహర్తుం
మహదరణ్యంసంప్రవిశ్యయావత్సమిధశ్చిచ్ఛేదతావద్విక్రమోరాజామృగ
యార్థంవిపినముపగమ్యమహాంతమేకంసూకరమనుధావన్ తత్రాగ
త్యదేవదత్తందృష్ట్వాపురమార్గంజానన్నపిపప్రచ్ఛ- తేనపృష్టోదేవదత్త
స్స్వయమగ్రేగచ్ఛన్ రాజానంనగరమనీనయత్ - తదనంతరంరాజాదేవ
దత్తంబహుధాసమ్మాన్యకుత్రాపిరాజకార్యేన్యయుంక్త- ఏవంమహాన్
కాలస్సమతిచక్రామ- అథైకదారాజామధ్యేసభమువాదీత్ -కథమహం
దేవదత్తకృతాదుపకారాదుత్తీర్ణోభవిష్యామి-యదయంమాంమహతోర
ణ్యాన్నగరమనైషీత్ -తదాకోపిజగాద హంతాయంమహాపురుషః- య
త్కృతముపకారందిరాదపినవిస్మరతి-తథాచోక్తం* ప్రథమవయసిపీతం
తోయమల్పంస్మరంతశ్శిరసినిహితభారానారికేళానరాణాం। సలిలమమృ
తకల్పందద్యురాజీవితాంతంనహికృతముపకారంసాధవోవిస్మరంతి॥ బ్రా
హ్మణస్తురాజ్ఞోవచనంశ్రుత్వాస్వమనసివిచచార - అహోరాజాకిమే
వంవదతికిన్నామాహముపాకరవం - కిమేతత్సత్యంమిథ్యావా- అస్యాప్ర
త్యయంపశ్యేయం- ఇతివిచార్యరాజపుత్రమపహృత్యస్వమందిరే సంగో
ప్యతస్యకంఠభూషణమేకంస్వభృత్యహస్తేదత్త్వావిపణ్యాంవిక్రేతుంప్రే
షయత్ - అస్మిన్నవసరేరాజమందిరేరాజకుమారఃకేనాపిచోరేణాపహృ
తోమారితఇతిమహాన్కోలాహలస్సమభూత్ - రాజాపిపుత్రమార్గణా
యసర్వత్రాధికారిణః ప్రాహిణోత్ - తదాతేసర్వతః పరిభ్రమంతో

విపణిమధ్యే దైవాదాభరణహస్తం దేవదత్తభృత్యమపశ్యన్- తత స్తదాభరణం రాజకుమారస్యేతి జ్ఞాత్వా తం బధ్వా రాజసమీపం నిన్యుః - రాజాపి తం దృష్ట్వోవాచ - రేరే భృత్యపాపిష్ఠ కథమేతదాభరణం తవహస్తే సమాగతం- భృత్యః- అహం దేవదత్తస్య భృత్యః - ఏతదాభరణం విపణిమధ్యే విక్రీయ ధనమానయేతి ప్రేషితోऽస్మి - తతో రాజా దేవదత్తమాహూయైవం జగాద- ఏతదాభరణం కస్యేదం- దేవదత్తః- నకోపి - అహమేవ ధనలోలుపస్తవ కుమారం హత్వా తద్భూషణాని గృహీత్వా తేషామిదమేకమాభరణం విక్రేతుమదాం- ఇదానీం తవ యద్రోచతే తత్కురు- మమ కర్మవశాదేవం బుద్ధిరుత్పన్నా- ఇతి భణిత్వా వనతవదనస్తస్థౌ-తచ్ఛ్రుత్వా రాజా కిమపి ప్రతికర్తుం న శశాక- తదా సభ్యః కశ్చిదాహ- అహో అయం సర్వధర్మశాస్త్రవేత్తా కథమీదృశే పాపే కర్మణి బుద్ధిమకరోత్ -అపరః కశ్చిదువాచ- కించిదగ్రం స్వకర్మణా ప్రేరితస్యైవం బుద్ధిరజాయత- ఉక్తం చ *కిం కరోతి నరః ప్రాజ్ఞః ప్రేర్యమాణస్స్వకర్మభిః - ప్రాగేవ హి మనుష్యాణాం బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ॥ తత్రాపరే కేచన రాజానమబ్రువన్ - దేవ యదయం బాలఘాతీ - పునస్స్వర్ణస్తేయీ చ - తతః ఖాదిరేణ శూలేన హంతవ్యః- తదా మంత్రిణః ప్రాహుః- ఇమం తిలాంశఖండశః కృత్వా స్వతస్సాంపిన గృధ్రేభ్యో బలిర్దాతవ్యా - ఇతి తేషాం వచనం శ్రుత్వా రాజా జగాద- భో సభ్యాః అయం మమాశ్రితః పురమార్గప్రదర్శనాదుపకారీ చ- అతోऽస్మిన్గుణదోషచింతా న కర్తవ్యా- ఉక్తం చ *చంద్రః క్షయీ ప్రకృతివక్రతనుః కళంకదోషాకరస్స్ఫురతి మిత్రవిపత్తికాలే। మూర్ధ్నా తథాపి సతతం ధ్రియతే హరేణ నైవాశ్రితేషు మహతాం గుణదోషచింతా॥ అన్యచ్చ * ఉపకారిషు యస్సాధుస్సాధుత్వే తస్య కో గుణః। అపకారిషు యస్సాధుస్స సాధుస్సద్భిరుచ్యతే॥ ఇతి భణిత్వా రాజా దేవదత్తమవలోక్య సఖే కించిదపి భయం చేతసి మా కార్షీః- మమ పుత్రో బలీయసా పురాకృతేన కర్మణా హతః కిమత్ర త్వయా కృతం - ప్రాక్కృతం కోపి లంఘయితుం క్షమేత- తథాహి* మాతా లక్ష్మీః పితా విష్ణుస్స్వయం చ విషమాయుధః। తథాపి శంభునా దగ్ధః ప్రాక్కృతం కేన లంఘ్యతే॥ అన్యచ్చ - మహాత్యరణ్యే పతితం మాం నగరమనీనయః కిల - అత్ర ప్రత్యుపకారసహస్రైరపి న తావకం ఋణమపనేతుం ప్రభవామీతి సమాశ్వాస్య తం వస్త్రాభరణాదినా సంభావ్య విససర్జ - దేవదత్తోऽపి పరమానందభరితస్తం కుమారం స్వగృహాదానీయ రాజ్ఞే దదౌ- తతస్సవిస్మితేన రాజ్ఞా భాణి - దేవదత్త కిమేవం కృతం-దేవదత్తః- భో రాజన్ శ్రూయ

తాం-త్వయాసభామధ్యే బహువారం దేవదత్తకృతాముపకారాత్కథము
త్తీర్ణో భవిష్యామీతి ఘోషితం అతస్తవచిత్తపరీక్షణార్థం మయైవం కృతం-త్వ
యిప్రత్యయోదృష్టః క్షంతవ్యోయమపరాధః-రాజా-యః కృతముపకారం
విస్మరతి సఏవపురుషాధమః-దేవదత్తః-దేవ కారణం వినాపి సకలజగతాము
పకరోషి-అతస్త్వమేవసుజనోలోకే-తథాచోక్తం* తేసుజనాస్తేధన్యాస్తే
కృతినస్తేహి సుకృతినోలోకే। యేకారణం వినాపిచ పరహితకరణాయ
హంతజీవంతి॥ ఇతిరాజానంస్తుత్వా దేవదత్తో రాజ్ఞానుజ్ఞాతః స్వగృహమ
యాసీత్॥ ఇతికథాంకథయిత్వా సాలభంజికా భోజమబ్రవీత్ - రాజన్ త్వ
య్యేవమౌదార్యం నవిద్యతే తదిదమాస్థాతుం నార్హసి-తచ్ఛ్రుత్వా రాజా
తూష్ణీం నిర్జగామ.......................................*

ఇతిచతుర్థోపాఖ్యానం సమాప్తం

౫. మణీననర్ఘ్యాన్ వణిజః కుతోపి క్రీత్వాదత్తే తేష్వేకమేవంచ
నావేః భృత్యాయదత్వాఽపతతేవశిష్టాన్ దదౌ సరాజేతి ని
గద్యతే.......................................*

పునరపి భోజే సమాగత్య సింహాసనసోపానే పాదం విన్యస్యతి తావద
న్యా సాలభంజికా నివార్యగిరమేవం వ్యాజహార-విక్రమార్కస్యేవ కోపి నేదమా
రోఢుమర్హతి-తత్తుల్యశ్చేదర్హతి-శ్రూయతాం బ్రవీమి తస్యౌదార్యం-విక్ర
మార్కే మహీం పాలయతి సత్యేకదా కశ్చిద్రత్నవణిక్ సమాగత్య రత్నమన
ర్ఘమేకం రాజహస్తే సమర్పితవాన్-రాజా దేదీప్యమానం తదాదాయ ప
రీక్షకానాకార్యాభణత్ - కీదృశం తద్రత్నం కియన్మూల్యమర్హతీతి నిశ్చి
త్య కథయత-పరీక్షకాః- తద్రత్నం సాధునిరూప్య రాజన్నమూల్యమేతద్ర
త్నం-అస్య మూల్యం నిర్ణేతుం నకేప్యత్ర ప్రభవంతి-తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తస్మై
భూరిద్రవ్యం దత్వాబ్రవీత్ - భోసార్థవాహ కిమీదృశమన్యదస్తి- వణిక్-
దేవ నాత్ర సంతి- గ్రామే తు దశవిద్యంతే యది జిఘృక్షా దేవస్య తర్హి ప్రే
షయిష్యామి-రాజా- తేషామేకైకస్య చతుస్సహస్ర సువర్ణానిమూ
ల్యం నిర్ణీయతావద్ధనం దత్వా సహైవ తేనచతురమేకం భృత్యం ప్రేష
యిత్వాష్టభిర్దివసైరత్రాగచ్ఛేత్యాదిదేశ- సోపియదాజ్ఞాపయతి దేవ ఇ
త్యాజ్ఞాం శిరసి కృత్వా ఝడితి నిజగ్రామం-రత్నాని గృహీత్వా పునరాగచ్ఛ
తి తతస్మిన్ మార్గమధ్యేవథం మహతీవృష్టిరాసీత్ - తయాచోభయకూలపరి
పూర్ణా నద్యేకా ప్రవహతిస్మ-తదుత్తరం తీరం గంతుమశక్నువన్నావికమా

సహాయాయావదత్ - నావిక రత్నహారం మామిమాం నదీముత్తారయ - నావికః అయమవధిః అద్యైషా నదీ వేలామతిక్రమ్య ప్రవహతి - కథముత్తార్యతాం. అన్యచ్చ - మహానద్యుత్తరణం బుద్ధిమతా వర్జనీయం - ఉక్తంచ* మహానదీప్రతరణం మహాపురుషనిగ్రహం। మహాజనవిరోధంచ దూరతః పరివర్జయేత్॥ తథాచ* చరిత్రయోషితాం పూర్ణసరిత్తారే నృపాదరే। వర్షమైత్రే వణిగ్వాక్యే విశ్వాసం నైవ కారయేత్॥ భృత్యః - అయేకర్ణధార యముక్తం త్వయా తత్సత్యమేవ - మమతు మహత్కార్యమస్తి - కర్ణధారః - కథయ కిం తత్ - భృత్యః - యద్యహమద్యైవ రత్నాని గృహీత్వా దేవపాదమూలం న గచ్ఛేయం తదాజ్ఞాభంగాద్రాజా మమ నిగ్రహం కరిష్యతి - నావికః - తర్హి తేషాం మమ పంచరత్నాని యది దాస్యసి త్వాం నదీమిమాముత్తారయిష్యామి - తతో భృత్యస్తస్య పంచరత్నాని దత్వా నదీముత్తీర్య రాజసమీపమాగత్య సవినయం ప్రణమ్య పంచరత్నాని దదౌ - తదా రాజాబ్రవీత్ కిమరే పంచైవ సమానీతాని - కుత్రావశిష్టాని పంచ - భృత్యః - దేవ శ్రూయతాం విజ్ఞాప్యతే - అహం యథాదేశమితో నిర్గత్య వణిజా సహ రత్ననగరం ప్రవిశ్య తేన దత్తాని దశరత్నాని గృహీత్వా తతో నిర్గత్య యావదాగచ్ఛం తావన్మార్గే కాపి వృష్టిరతిమహతీ సమభూత్ - తదా కాపి తటినీ కూలముల్లంఘ్య ప్రతిభయం ప్రవహతిస్మ - అహంతు యథాదిష్టకాలం స్వామిచరణౌ పశ్యేయమితి నదీముత్తరితుం నావికాయ పంచరత్నాని దత్తవానస్మి - పంచరత్నానీమాని సమానీతాని - యద్యాదిష్టస్సమయోతిలంఘ్యేత - తదాజ్ఞాభంగో భవేత్* ఆజ్ఞాభంగో నరేంద్రాణాం విప్రాణాం మానఖండనం। పృథక్ఛయ్యా చ నారీణామశస్త్రవధ ఉచ్యతే। ఇత్యుక్త్వా దేవః ప్రమాణమితి విరరామ - రాజాతు తద్వచనం శ్రుత్వా పరం సంతుష్టస్సన్మాన్యావశిష్టాన్యపి రత్నాని తస్మై ప్రాదాత్ - ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా భోజరాజం ప్రతి భో దేవ కిమేవమౌదార్యం త్వయి విద్యతే - యది విద్యేత హ్యుపవిశ తదాకర్ణ్య భోజస్తూష్ణీమంతఃపురమవిశత్॥ .... *

ఇతి పంచమాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్.

౬. ఇతీరితవరం విక్రమభూమిపాల స్తపశ్చరంతం కిలవర్ణినం ముదా।
పురేభిషిచ్య ప్రదదౌ ధనాని భూరీతి సైషా ప్రతిమాద్య శంసతి ॥

భోజరాజః పున శ్శుభెముహూర్తే సింహాసన మారోఢుమాగా ను తావదపరా సాలభంజికా నివార్య ప్రాహ - భో రాజన్ యః పునరౌదార్యేణ విక్రమ మనుకరోతి- స ఏవ సింహాసనమిద మధిరోఢుమర్హతి - భోజః- తస్యౌదార్యవృత్తాంతం కథయ- సాలభంజికా - దేవ శ్రూయతాం విక్రమాదిత్యో రాజ్యం కుర్వన్నేకదా వసంతోత్సవే సకలాంతః పురవధూసమేతః క్రీడార్థం శృంగారవన మగమత్ - తత్ర చ * మాకందేషు నవోదయేషు ముదితా మాధ్వీరసాస్వాదినో ఝుంకారైకపరాయణా విరహిణామ్మానచ్ఛిదో ఽలంభరాః । హృద్యత్వప్లవతల్లజాంకురలవాస్వాదోన్మదత్వం చ మా భూపాలం రతివిభ్రమాకులతరం భూయో వితేనుః పికాః॥ * మందేన చందనమహీధర మారుతేన వ్యానర్తితా నవలతాః కుసుమావతంసాః । జహ్రుర్దృశౌ చ హృదయం చ నరేశ్వరస్య ఘ్రాణం చ భృంగనినదైర్మధురైశ్శ్రవశ్చ॥ నానావిధతరువనోపశోభితే తస్మిన్నుపవనే- సముద్దీపితరతికౌతుకస్తు రాజా కదాచిద్వాపీషు కదాచిత్కుసుమాస్తీర్ణేషు లతాభవనేషు కదాచిత్తరుతలేషు కదాచిచ్చంద్రకాంతమణిమయేషు సౌధేషు సహైవాంతః పురవనితాభిర్విహరన్ మహాంతం కాలమనైషీత్ -తత్ర కశ్చిద్బ్రహ్మచారీ కుత్రాపి తరుమూలే తపశ్చరన్ రాజానం తత్రాగతం దృష్ట్వా స్వమనస్యచింతయత్ -అహో బత తపః కుర్వతా మయా జన్మ వృథైవ నీతం- స్వప్నేపి కించిత్సుఖం నానుభూతం- యావజ్జీవం కష్టేన కాలం నీత్వా మృత స్తపః ఫలం భోక్తేతి కోయం విచారః-విషయసుఖం సర్వమేవ దుఃఖానుబిద్ధం- తదప్యాయసుఖోదర్కమేవ తపస్సమాచరేదితి మూర్ఖాణాం ప్రలపితం- ఉక్తం చ॥ * త్యాజ్యం సుఖం విషయసంగమజన్మ పుంసాం దుఃఖోపసృష్టమితి మూర్ఖవిచారణైషా। వ్రీహీనపాస్యతి సితోత్తమతండులాఢ్యాన్ కాంతు తే తుషకణాన్మతిమాన్ ధరిత్ర్యాం । తన్మహత్కష్టం కృత్వాపి సంసారసారభూతం స్త్రీసుఖమేవ భోక్తవ్యం- ఉక్తం చ * అసారభూతే సంసారే సారస్సారంగలోచనా. । తదర్థం ధనమిచ్ఛంతి తత్త్యాగే తు ధనేన కిం । తథా * అసారభూతే సంసారే సారభూతా నితంబినీ । ఇతి సంచింత్య వై శంభురర్ధాంగే కామినీం దధౌ॥ ఇత్యాది చింతయిత్వా విక్రమశ్చాయం దైవాదత్ర సమాగతః- తమేనం యాచయిత్వా సంసారసుఖమనుభవిష్యామీతి నిశ్చిత్య రాజసమీపమాగత్య మహారాజ చిరంజీవేత్యాశిషం ప్రాయుంక్త-రా

జాతు తదాసనే సముపవేశ్యాపృచ్ఛత్- భో బ్రహ్మన్ కుతస్త్వమాగతో౽సి-
బ్రహ్మచారీ-అహమత్రైవ జగదంబికాపరిచర్యాం కుర్వన్ తిష్ఠామి-నిత్యమే
వం పరిచరతో మే పంచాశద్వర్షాణి వ్యతీయుః- అహం తు బ్రహ్మచారీ-అద్యని
శాయాం యామమాత్రావశిష్టాయాం దేవతా మాం స్వప్నే ప్రాహ - వ
త్స తవాహం ప్రసన్నాస్మి- త్వమిదానీం గృహస్థాశ్రమం స్వీకృత్య పుత్రము
త్పాద్య పశ్చాన్మోక్షే మనో నిధేహి-అన్యథా తవ గతిర్నాస్తి - ఉక్తంచ ॥
ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్ । అనపాకృత్య మోక్షం
తు సేవమానః పతత్యధః ॥ దానశౌండో విక్రమార్క మహారాజస్తూర్ణమ
త్రాగమిష్యతి స తు తవ మనోరథం పూరయిష్యతీత్యేవ మాదిశ్యాంతరధా
త్ -తదహం ప్రబుధ్య భవంతమాగతం చ దృష్ట్వా సమాగతో౽స్మీత్యేవ మన్వ
తమవాదీత్ - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా స్వమనస్యచింతయత్ - కిమేతత్సత్యం
స్యాత్ - ఏవమేతత్ - దేవతా స్వప్నే నాకథయత్ - అహో దేవలోకాదనృ
తం వదతి- ఆస్తామేతత్ -తథాప్యయమార్త ఇవ దృశ్యతే- సర్వథాస్య మ
నోరథం పూరయిష్యామి-ఉక్తంచ ॥ దత్వార్థినే న్యపోదానం శూన్యలిం
గం ప్రపూజ్య చ । పరిపాల్యాశ్రితాన్నిత్యమశ్వమేధఫలం లభేత్ ॥ ఇతివి
చార్య తత్ర నగరమేకం నిర్మాయ తత్ర తం సంస్థాప్య శతం విలాసినీః పంచ
శతం తురంగాన్ చత్వారింశద్రథాన్ చతుస్సహస్రం భటాంశ్చ తస్మై బ్రా
హ్మణాయ దదౌ- కించ రాజా చండికానగరమితి తస్య నగరస్య నామ చకార-
తతః పరిపూర్ణమనోరథో బ్రాహ్మణః కృతోద్వాహమంగళస్తం రాజాన
మాశీర్భిరభివవర్ధ- రాజాపి నిజనగరం జగామ- ఇతి కథాం సాలభంజికా
భోజాయ కథయామాస-భోజస్తు తాదృశమౌదార్యమాత్మన్యపశ్యన్ తూ
ష్ణీం జగామ .... ॥

ఇతివస్త్రాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్

౭. మధ్యే సముద్రం క్వచిదద్రిశృంగే దుర్గాలయే ప్రేతశబంధ
యుగ్మం చ కృత్వా సజీవం పృథుసాహసేన రాజేతి సేయం ప్ర
తిమా బ్రవీతి .... ॥

పునరపి భోజః కదాచిచ్ఛుభముహూర్తే సముచితసన్నాహస్సింహాస
నమారోఢుముపచక్రమే తదాన్యా సాలభంజికావదత్ -భో రాజన్- త
థావిధం సాహసమౌదార్యం ధైర్యం చ యస్యాస్తి స ఏవేదం సింహాసనమ
ధిరోఢుమర్హతి-రాజా-సాలభంజికే కీదృశం తత్ - సాలభంజికా-భో రా

శృణు-విక్రమాదిత్యే రాజ్యం కుర్వతి లోకే దుర్జనః కంటకో నాస్తి- సర్వే జనాస్సదాచారసంపన్నాః-బ్రాహ్మణా వేదశాస్త్రాభ్యాసాదిస్వధర్మచర్యాపరాః పట్కర్మనిరతాశ్చ బభూవుః-, సర్వస్యాపి వర్ణస్య పాపాద్భయం-ప్రాణిషు దయా-పరమేశ్వరే భక్తిః-దేహే నిర్మమతా- నిత్యానిత్యవస్తువిచారః-పరత్రవిషయే బుద్ధిః- వాచి సదుక్తిః-పరిపాలనే దార్ఢ్యం హృదయే చౌదార్యమభూత్ - ఏవం సర్వోఽపి లోకః పవిత్రభూతాంతఃకరణో రాజ్ఞః ప్రసాదాత్సుఖేనావర్తత- తస్యాం చోజ్జయిన్యాం-ధనదో నామకశ్చిదూరుజస్సమభూత్ -తస్య సంపదాం మర్యాదా నాస్తి-యాని వస్తూని భువనే సుదుర్లభాని తాని తత్ర సులభాని- ఏవం సకలసంపత్సమాశ్రితస్య తస్యైకదా చేతసి సర్వవస్తుష్వనిత్యబుద్ధిరుదభూత్ - హంత నిస్సారోఽయం సంసారః - సర్వమపి వస్తుజాతమనిత్యం-ఉక్తంచ * గగననగరకల్పస్సంగమో వల్లభానాం జలదపటలతుల్యం యౌవనం వా ధనం వా। స్వజనసుతశరీరాదీని విద్యుచ్చలాని క్షణికమితి సమస్తం విద్ధి సంసారవృత్తం॥ తథా చ * శరణమశరణం వా బంధమూలం నరాణాం క్షణపరిచితదారా ద్వారమాపద్గణానాం। విపరిమృశత పుత్రాశ్శత్రవస్సర్వమేతత్త్యజత భజత ధర్మం నిర్మలం ధర్మకామాః ॥ అతస్సంసారిణాం ధర్మ ఏవ శరణం - ఉక్తంచ * ధర్మో రక్షతి రక్షితో న తు హతో హంతీహ స ప్రాణినో హంతవ్యో న తు యస్స ఏవ శరణం సంసారిణాం సర్వదా । ధర్మః ప్రాపయతీహ తత్పదమపి ధ్యాయంతి యం యోగినో నో ధర్మాత్సుహృదస్తి నైవ చ సుఖీ నో పండితో ధార్మికాత్ ॥ తథా చ * ధర్మశ్శర్మ భుజంగపుంగవపురీసారం విధాతుం క్షమో ధర్మః ప్రాపితమర్త్యలోకవిపులప్రీతిస్తదాశంసినాం। ధర్మస్స్వర్నగరీనిరంతరసుధాస్వాదోదయస్యాస్పదం ధర్మః కిం న కరోతి ముక్తివనితాసంభోగభాగ్యం తరం॥ అపి చ-ధర్మసంగ్రహార్థముపార్జితం ద్రవ్యం సత్పాత్రే దాతవ్యం-తస్మిన్ సమర్పితం తద్బహుగుణం భవేత్ -తథాహి * పాత్రి విశేషే న్యస్తరిసౌగుణ్యం భజతి విత్తమతిదాతుః। జలమివ సముద్రశుక్తౌ ముక్తాఫలతాం పయోదస్య॥ * న్యగ్రోధస్య యథా బీజం స్తోకం సుక్షేత్రభూమిగం। బహువిస్తీర్ణతాం యాతి తద్వద్దానం సుపాత్రగం॥ ఇతి బహుధా విచార్య శ్రోత్రియానాహూయ తత్సకాశాద్దానకాండోక్తాని వివిధాని దానాని శ్రుత్వా సర్వమేవ నిజధనం సత్పాత్రేభ్యో దత్వా పవిత్రాంతఃకరణః పునరపి విచారయతిస్మ అహో మయైతదనుష్ఠితం దానపాత్రాదికం తద్దానఫలం క వేత్ - యదా ద్వారవతీం గత్వా శ్రీకృష్ణం ద్రక్ష్యామి - ఇతి విచార్య

ద్వారవతీంప్రతినగర్యాస్సముద్రతీరంగత్వాకంచననావిక మాహూయాను
ముచితమాతరంనిర్ణీయ భిక్షుకయోగినోవైదేశికాన్నావమారోహ్య స్వ
యంచారుహ్యతైస్సహధర్మమేదురాత్మస్తాఃకథాఃకథయన్ సయావద
గచ్ఛత్ - తావత్సముద్రమధ్యేకశ్చిత్సముదీర్ణఃపర్వతస్తేనదృష్టః తత్రమహా
నేకోదేవాలయోదృశ్యత - తదాసౌదేవాలయంగత్వాభువనేశ్వరీంగంధపు
ష్పాక్షతాదిభిరుపచారైరభ్యర్చ్యనమస్కృత్య తస్యావామభాగేభిన్నమ
స్తకం స్త్రీపురుషయుగళందృష్ట్వా పురస్థితభిత్తిభాగేలిఖితాన్యక్షరా
ణ్యపాఠత్ - యఃకోపిపరోపకారీపరమైశ్వర్యసంపన్నోద్యాత్ త్రింశల్లక్షణో
పేతస్స్వకంఠరుధిరేణభువనేశ్వరీమర్చయిష్యతితదేదం స్త్రీపురుషయుగ
ళంసజీవంభవిష్యతీతి - ఏవంపఠిత్వాసవిస్మయోధనదఃపునరపినావమా
రుహ్యద్వారవతీంగత్వాశ్రీకృష్ణందృష్ట్వాప్రణమ్యాస్తౌషీత్ * ఏకోపికృష్ణ
స్యసకృత్ప్రణామోదశాశ్వమేధావభృథేనతుల్యః। దశాశ్వమేధీపునరే
తిజన్మకృష్ణప్రణామీనపునర్భవాయ॥ ఇత్యేవంస్తుత్వా శ్రీకృష్ణంషోడశో
పచారైస్సంపూజ్యయద్యదపూర్వంవస్తుసమానీతం తత్సర్వంసమర్ప్యత
త్రదినత్రయముషిత్వాతతోనిర్గత్యకతిపయైర్దినైర్నిజనగరమాజగామ ఆ
గత్యచసర్వానపిబాంధవాన్కృష్ణప్రసాదేనసంభావ్య * రిక్తపాణిర్నప
శ్యేత్తురాజానందైవతంగురుం। నైమిత్తికంవిశేషేణసుహృదంఫలకాము
కః॥ తథాచ * ఇష్టాంభార్యాంప్రియమ్మిత్రంపుత్రంచాపికనీయసం। రిక్తపాణి
ర్నపశ్యేత్తు తథానైమిత్తికంప్రభుం॥ ఇతివిచింత్యప్రాభృతేకిమప్యపూర్వం
గృహీత్వావిక్రమార్కంద్రష్టుంజగామ. గత్వాచనమనయంకృష్ణప్రసాదం
దత్వాతదాదిష్టేచాసనేసమాససాద - తతోరాజాయాత్రాక్షేమం పృ
ష్ట్వాకింకిమపూర్వందృష్టమితివణిజమపృచ్ఛత్ - సోపిసముద్రమధ్యదృష్టం
భువనేశ్వరీదేవాలయవృత్తాంతమవాదీత్ - తచ్ఛ్రుత్వాసముపజాతకు
తూహలోరాజాతేనసార్ధంప్రాపత్తదపూర్వంస్థానం - తత్రచదేవతావా
మభాగేపతితంకబంధయుగళమపశ్యత్ - అపాఠీచ్చతాన్యక్షరాణి - తదనం
తరంరాజాభువనేశ్వరీంస్తుత్వాఖడ్గంకోశాదాకృష్య యావత్స్వకంఠేచక
ర - తావత్కబంధయుగళంసశిరస్సజీవంచసమభూత్ - దేవతాపిరాజ్ఞోహ
స్తస్థితంఖడ్గమాకృష్యాబ్రవీత్ - భోరాజన్ప్రసన్నాస్మి - వరంవృణీష్వ - రా
జాబ్రవీత్ భోదేవిప్రసన్నాసియదితర్హ్యస్యమిథునస్య రాజ్యందేహి - త
తోదేవీతథేతితస్యమిథునస్యరాజ్యమదాత్ - రాజాపిధనదేనసహాజగు

ర్మహారాజ గామ - ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా రాజానమబ్రవీత్ - ఏవం విధం సాహసాదికం త్వయి న దృశ్యతే - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తతో విరరామ ॥

ఇతి సప్తమాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్.

౮, కాశ్మీరదేశే విపులం తటాకం వణిక్కృతం పూరయితుం జలేన ।
బలిం ప్రదాతుం నిజకంఠరక్తైరియేష రాజేతి నిగద్యతే స్మ ॥

భూయోఽపి భోజరాజే యథాపూర్వమాగచ్ఛతి పాంచాలికాన్యా నిషిధ్య జగాద భో జరాజ, ఇదం పునరనన్యసాధారణమాసనం యది భవాన్ విక్రమవిశ్రుతేన సాహసాదినా భూష్యతే - తదా త్వామనుజానామి - రాజా - కించిదవనతముఖః - సాలభంజికే కథయ తస్యౌదార్యాదివృత్తాంతం యది జానాసి - సాఽబ్రవీత్ - భో రాజన్ శృణు - విక్రమో రాజా భూమండలే ప్రవృత్తా బహువిధాః కథాశ్చారముఖేన నిరవశేషం జానన్ వసుమతీం పర్యపాలయత్ - ఉక్తం చ * గావో గంధేన పశ్యంతి వేదైః పశ్యంతి వై ద్విజాతయః । చారైః పశ్యంతి రాజానశ్చక్షుర్భ్యామితరే జనాః ॥ కించ - యో రాజా భవతి తేన సర్వాపి లోకస్థితిర్జ్ఞాతవ్యా - అపి చ - అర్థినః పూజనీయాః ప్రజాస్సమ్యక్పాలనీయాః దుష్టాశ్చ దండనీయాః న్యాయేన ధనోపార్జనం కర్తవ్యం. అర్థిషూపక్షపాతో విధేయః - ఏతాన్యేవ రాజ్ఞః పంచయజ్ఞకర్మాణి - తథాహి * దుష్టస్య దండస్సుజనస్య పూజా న్యాయేన కోశస్య చ సంప్రవృద్ధిః । సుపక్షపాతోర్థిషు రాజ్యరక్షా పంచైవ యజ్ఞాః కథితా నృపాణాం ॥ అన్యచ్చ * కిం దేవకార్యేణ నరాధిపస్య కృత్వా నిరోధం విషయస్థితానాం । తదేవ కార్యం జపయజ్ఞహోమా యేన ద్విజానాం న పతంతి రాష్ట్రే ॥ ఏవం విక్రమే రాజ్యం కుర్వతి సత్యేకదా చారో భూమండలం పరిభ్రమ్య రాజ్ఞస్సకాశమాగత్య రాజ్ఞా పృష్టో వ్యజిజ్ఞపత్ - దేవ కాశ్మీరదేశే మహాద్రవ్యసంపన్నః కశ్చిద్వణిగస్తి స చ ధర్మార్జనరతేన చేతసా పంచక్రోశవిస్తారం తటాకమేకమఖనత్ - తన్మధ్యే కించిద్బిలమపి దృశ్యతే - తత్ర చ దేవో నారాయణశ్శయానస్సన్ దృశ్యతే - తస్య చాయతనం కారయామాస - పరముదకం న లేభే - భూయోఽపి జలోద్గమనిమిత్తం వరుణముద్దిశ్య బ్రాహ్మణైర్యజ్ఞమకారయత్ - తదపి ముధా బభూవ. తతస్తదా ఖిన్నమానసే వణిజి తటాకతీరే సముపవిశ్య అహో కేనాప్యుపాయేనోదకం న లభ్యతే వృథా శ్రమో జాత ఇతి చింతయతి అధిగగనమమానుషీ కాపి సరస్వతీ సముదాయత - భో వణిక్పుత్ర కిమర్థం నిశ్వససి - మహారాజలక్షణయుక్తస్య పురుషస్య కంఠరక్తేన యదా తటాకం సిచ్యతే తదా వి

లోదకమావిర్భవిష్యతి నాన్యథేతి- తదాకర్ణ్య తటాకతీరే మహదన్నసత్రమ
కల్పయత్. తత్ర చ భోక్తుం స్వదేశవాసినోఽపి దేశవాసినశ్చ జనాస్సమాయ
యుః- తదానీం తత్ర స్థితాః వణిగాదేశకారిణో భృత్యాః విదేశవాసినాం పు
రతః ప్రవఘవదన్ యః కోఽపి స్వకంఠరుధిరేణ తటాకం సించతి తస్య శతభార
సువర్ణం దీయత ఇతి- తద్వచస్సర్వే వ్యశృణ్వన్- కోఽపి తత్సాహసం నాంగీచ
కార - ఏవంవిధం మహచ్చిత్రం దృష్టమిత్యేవం చారాణాం వచనం శ్రుత్వా
విక్రమార్కస్స్వయం తత్ర గత్వా బిలశయనం దేవం ప్రణమ్యాతిమనోహ
రమతివిశాలం తటాకం దృష్ట్వా విస్మితో మనస్యేవమకరోత్ - యదిమమ
కంఠరక్తేన తటాకం సించామి- తదిదం జలైస్సంపూర్ణం భవేత్ - అనేన
చ సకలలోకానాముపకారో భవేత్ - ఇదం మమ శరీరం వర్షశతమపి స్థి
త్వా సర్వథా వినాశమేవ యాస్యతి- అతశ్శరీరమమత్వం న కార్యం- పరో
పకారాయ శరీరమపి దాతవ్యం- ఉక్తం చ* శతమపి శరదాం వై జీవితం ధార
యిత్వా శయనమధిశయానస్సర్వథా నాశమేతి। సులభవిపది దేహే సూరి
లోకైకనింద్యే న విదధతి మమత్వం ముక్తికాంతోత్సుకాస్తే॥ కించ* పర్యాద్రై
వరుణాక్రాంతం సర్వదైవాశు చేద్గృహం। సర్వదా విపదం ప్రాప్తం మ
ర్త్యానాం దేహపంజరమ్॥ *తైరేవ ఫలమానంత్యం గృహీతం పుణ్యకర్మణాం।
తేషాం తు జన్మనస్సార్థం యైశ్శరీరం పరార్థితం॥ ఏవం విచార్య పురస్థితప్రా
సాదగర్భగతజలశయనస్య విష్ణోః పూజాం విధాయ నమస్కృత్య బభాణ-
భో దేవ జలశాయిన్ -ద్వాత్రింశల్లక్షణసంపన్నస్య పురుషస్య కంఠరక్తం
వాంఛసి- తర్హి మమాస్య కంఠరక్తస్య తృప్తో భూత్వా తటాకమేనం జలైః
పరిపూరయేతి సంప్రార్థ్య యావత్ కరే ఖడ్గముకరోత్ తావదేవ భగవాన్
ఖడ్గం ధృత్వా జగాద- వీర తవాహం ప్రసన్నోఽస్మి- అలమనేన సాహసేన- వి
రమ- వరం వృణీష్వ- రాజావదత్ - దేవ యది మమ ప్రసన్నో జాతోఽసి త
ర్హి ఇమం తటాకం జలైః పరిపూరయ- దేవః, రాజన్ త్వమస్మాత్ స్థానాన్ని
గచ్ఛ యావత్పశ్చాత్ పశ్యసి తావజ్జలైః పరిపూర్ణస్తటాకో భవిష్యతి- రా
జా తచ్ఛ్రుత్వా ససంభ్రమం తటాకతీరమారురోహ- తావత్సరోఽపి జలైః
పరిపూర్ణమదృశ్యత- రాజా విక్రమార్కోఽపి తేన వణిజా స్తూయమానస్తేన స
మర్పితం శతభారసువర్ణం కస్మైచిద్వివాహార్థినే దరిద్రాయ బ్రాహ్మణా
య దత్వా స్వనగరమగమత్ - ఇతి కథాం కథయిత్వా పాలభంజికా రాజా
నమబ్రవీత్- భో రాజన్- త్వయ్యేవమౌదార్యపరోపకార సాహసప్రభృ

తథాగుణాధిక్యం తేచేత్తర్హ్యస్మిన్సింహాసనే సముపవిశ - తదాకర్ణ్య రాజాతూష్ణీంబభూవ.............................. *

ఇత్యష్టమాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్,

౯. నివార్య కాంచీనగరే ఽంతాంగీం నిశాచరోపద్రవతః కదాచిత్ ।
చరిత్రమాఖ్యాతవతీతదీయం దదౌ స తామిత్యధునాభిధత్తే.

పునరపి భోజమహీపాలే సకౌతుకసంభ్రమమాగచ్ఛతి - అన్యా సాలభంజికా సహాసమిదమభాషత - దేవ - సింహాసనమారోఢుం సంభ్రమసి - దుర్లభం తే విక్రమార్కగతం సాహసౌదార్యాదికం - తద్విరమ్యతాముద్యమాత్ - రాజా - అయి కథయ గుణాననన్యదుర్లభాన్ విక్రమార్కస్య - సాలభంజికా - విక్రమార్కే రాజ్యం కుర్వతి సతి - భట్టిర్మంత్రీ ఉపమంత్రీ గోవిందః - చంద్రస్సేనాపతిః - తస్యపుత్రః కమలాకరో నామ - సపితుః ప్రసాదాదనుదినమాకంఠం భుంజానో వస్త్రభూషణ తాంబూలాదినా శరీరం సంస్కృత్య విషయసుఖమనుభవన్ సుచిరమతిష్ఠత్ - ఏకదా దుర్వృత్తం సుతమాహూయ రే కమలాకర బ్రాహ్మణజన్మ ప్రాప్యాపి త్వం కథమేవం తిష్ఠసి స్వేచ్ఛావృత్త్యా ఆత్మా నానాయోనిషు జన్మ ప్రాప్నోతి కదాచిత్సుకృతవశాన్మనుష్యయోనిం ప్రవిశతి - తత్రాపి బ్రాహ్మణకులే జన్మ మహతా పుణ్యేన లభ్యతే - తల్లబ్ధ్వాపి త్వం దుర్వృత్తో జాతోసి - సర్వదా బహిరేవ సంచరసి - భోజనకాలే పరం భవనమాగచ్ఛసి - అనుచితమేవ కరోషి - అన్యచ్చ - తవాయం విద్యాభ్యాసకాలః - అస్మిన్కాలే విద్యాం యది నాభ్యససి తదుత్తరత్ర తవ మహాన్ సంతాపో భవిష్యతి - ఉక్తంచ * యే బాలభావే న పఠంతి విద్యాం కామాతురా యౌవననష్టచిత్తాః। తే వృద్ధభావే పరిభూయమానా దహంతి గాత్రం శిశిరే యథాబ్జం॥ తథాచ * యేషాం న విద్యా న తపో న దానం న చాపి శీలం న గుణో న ధర్మః । తే మర్త్యలోకే భువి భారభూతా మనుష్యరూపాః పశవశ్చరంతి ॥ అత్ర హి పురుషస్య న విద్యాయాః పరం భూషణం ధనం వాస్తి - తథాచ * విద్యానామ నరస్య రూపమధికం ప్రచ్ఛన్నగుప్తం ధనం విద్యా భోగకరీ యశస్సుఖకరీ విద్యా గురూణాం గురుః। విద్యా బంధుజనో విదేశగమనే విద్యా పరా దేవతా విద్యా రాజసు పూజితా న హి ధనం విద్యావిహీనః పశుః॥ తథాచ * కిం కులేన విశాలేన విద్యాహీనస్య దేహినః। అకులీనోపి విద్యావాన్ దేవైరపి హి పూజ్యతే॥ అన్యచ్చ - వత్స యావదహం జీవామి తావత్త్వయా విద్యాభ్యసనీయా అన్యథా తు దుష్ప్రా

హైవసా- అభ్యస్తాతుసాతవసకలష్వపిబంధుకృత్యంకరిష్యతి - ఉక్తంచ॥
మాతేవరక్షతి పితేవహితేనియుఙ్క్తే కాంతేవచాభి రమయత్యపనీయఖే
దమ్ । కీర్తించదిక్షువితనోతితనోతివిత్తం కింకింనసాధయతి కల్పలతేవవి
ద్యా ॥ ఏవం పితృవచనం శ్రుత్వాపశ్చాత్తాపపరిభూతః కమలాకరోయ
దాహం సర్వజ్ఞోభవిష్యామి తదాపితృముఖంద్రక్ష్యామీతిప్రతిజ్ఞాయ స్వ
యంకాశ్మీరదేశంగత్వాతత్రచంద్రమౌళిభట్టనామానముపాధ్యాయ ము
పసృత్యసవినయంప్రణమ్య భోస్వామిన్మూర్ఖోహంభవత్సకాశాద్విద్యా
భ్యాసంకర్తుమాగతోస్మి - వరంప్రసీద - యథాహమమితజ్ఞోభవేయంత
థావిధాతుమర్హతిస్వామీతిపునఃపునఃప్రాశంసీత్ - ఉపాధ్యాయస్తద్వ
చనమంగీచకార కమలాకరశ్చగురుం శుశ్రూషమాణఃపపాఠ - ఉక్తంచ॥
* గురుశుశ్రూషయావిద్యాపుష్కలేనధనేనవా। అథవావిద్యయావిద్యా
చతుర్థంనోపలభ్యతే ॥ ఏవమప్రమాదం శుశ్రూషమాణస్యకాలోమహాన
తిచక్రామ - అనంతరమేకదాతూపాధ్యాయస్తస్యోపరి కృపాతరం
గితాంతరంగస్సిద్ధసారస్వతమంత్రముపదిదేశ - తేనచోపదేశేన సర్వజ్ఞో
భూత్వాకమలాకరఃకృతార్థమాత్మానంమత్వాసప్రదక్షిణప్రణామముపా
ధ్యాయస్యానుజ్ఞాంగృహీత్వా పితృదర్శన లాలసస్స్వనగరం ప్రత్యాగ
చ్ఛన్ మార్గవశాత్కాంచీనగరమగమత్ - తత్రచానన్యసాధారణరూప
సంపన్నానరమోహినీనామకాచిద్వనితాస్తి - యస్తాంపశ్యేత్సకామజ్వ
రపీడితఃపరమున్మాదావస్థాంప్రాప్నుయాత్ - యఃపునరనయావిహృత్య
తస్మిన్నేవతల్పేనిద్రామనుభవేత్ - తస్యరుధిరంవింధ్యాచలనివాసీకశ్చి
ద్రాక్షసోనిరవశేషంపీత్వాతంమారయేత్ - కమలాకరోప్యేతత్కౌతు
కంతత్రదృష్ట్వాస్వనిజనగరమాజగామ - ఆగతంచకుమారంజనకఃపరంనన
న్ద- పరేద్యురేవకమలాకరఃపిత్రాసహరాజానంద్రష్టుంగత్వా* పాదు
పంకజసంలీనామధుపాళీస్మనోహరాః । యోబిభర్తివిధేరాత్మాసతనో
తుసుమంగళమ్ ॥ ఇతివిక్రమాయాశీర్వచనవదత్ - ఆస్థానేచసముచిత
మాసనమాత్మనఃకలావైదగ్ధ్యమదర్శయత్ - రాజాతుతంవస్త్రాభరణా
దినాసంభావ్యపప్రచ్ఛభోకమలాకరకుత్రకుత్రవ్యచరఃకింకిమద్భుతమద్రా
క్షీః - కమలాకరః - అహంతుబహూన్ దేశాన్ వ్యచరం-పునరాగచ్ఛన్
కాంచీనగరేద్భుతమేకమపశ్యం-రాజా-తత్కథయ-కమలాకరః - తద
ద్భుతమాచచక్షే-రాజా-కమలాకరతత్స్థానంగచ్ఛతత్రగచ్ఛేవ- తతస్తేనస
హరాజాకాంచీనగరమాగత్యనరమోహిన్యానిరతిశయం రూపందృష్ట్వావి

స్వయం మాహిష్యతస్యాగృహంప్రవివేశ - సాపితౌరాజానౌస్నేహోపచారేణ ముదితహృదయా సవినయమేవంవ్యజిజ్ఞపత్ - దేవధన్యాస్మియద్విక్రమభూ మదంభవనం - యతోభవచ్చరణకమలయుగళీభూషితమజాయత - అద్య భోజనపరిగ్రహేణజనిమిమాంకృతార్థయతుదేవః - రాజా- ఇదానీమేవా హంభుక్త్వాసమాగతోస్మి త్వత్ప్రీతిసుభాషితమధునైవతుష్టోస్మి - తతస్త యాదత్తాంవీటికాంజగ్రాహ- ఇత్థంరాత్రౌప్రహరోతీయాయ-నరమోహి నీతుసుష్వాప - ద్వితీయెప్రహరే రాక్షసస్సమాగత్యనరమోహినీంమంచె సుప్తామెకాకినీందృష్ట్వాసర్జగామ- రాజాతురాక్షసం కేశేగృహీత్వాకృ పాణేనకంఠమచ్ఛినత్ - తతఃకోలాహలంశ్రుత్వానరమోహినీ ప్రబుధ్య హతంరాక్షసం విలోక్యసంతుష్టారాజానమస్తౌషీత్ - దేవభవత్ప్రసా దాదహంనిర్భయాజాతాస్మి - అద్యప్రభృతి మమరాక్షసోపద్రవోనివృ త్తః - యుష్మత్కృతాదుపకారాత్కథమహముత్తీర్ణాభవేయం - తర్హి త్వామనుసరామి - యదాజ్ఞాపయతిదేవ స్తదాచరితుమియమాయత్తా స్మి - రాజా - యదిమదుక్తంకరిష్యసి - తర్హ్యముంకమలాకరంభ జస్వ - తతస్సానరమోహినీకమలాకరమభజత్ - విక్రమోప్యుజ్జయినీమ గమత్ - ఇమాంకథాంకథయిత్వాసాలభంజికారాజానంభోజమవదత్ - భోరాజన్ త్వయ్యేవమౌదార్యంధైర్యం పరోపకారశ్చవిద్యతేచేత్తర్హ్య స్మిన్సింహాసనఉపవిశ - తచ్ఛ్రుత్వారాజాతూష్ణీమతిష్ఠత్, ...*

ఇతినవమాఖ్యానంసమాప్తమాసీత్.

౧౦. కదాపికేనాపిమునీశ్వరేణవృత్తేరభావాయఫలంప్రదత్తమ్।
దుష్టాభిభూతాయదదౌద్విజాయసవిక్రమోభూపఇతీహవక్తి

పునరపిరాజాభోజోయావత్సింహాసనమారురుక్షుస్తావదన్యాపాంచా లికాపాహ- భోరాజన్ విక్రమస్యౌదార్యాదిగుణాయస్యవిద్యంతే సఇ దం సింహాసనమారోఢుమర్హః - భోజః - సాలభంజికేకథయతస్యౌదా ర్యాదివృత్తాంతం - సాబ్రవీత్ - భోరాజన్ శ్రూయతాం విక్రమార్కే సింహాసన మిదమాస్థాయవిశ్వంభరాంపాలయతి యోగీకశ్చిదుజ్జయినీం ప్రత్యాగచ్ఛత్ - సచవేదవేదాంగాదిసకలశాస్త్రవిచక్షణః - కింబహు నా - తత్సదృశోన్యోనాస్తి - సాక్షాత్సర్వజ్ఞఏవ - ఏకదావిక్రమోరా జాతస్యప్రసిద్ధింనిశమ్యతమాహ్వాయితుంపురోహితంత్రివిక్రమంప్రేషయా మాస - సచతదంతికంగత్వాసముసర్కృత్యాబ్రవీత్ - భోస్స్వామిన్ రా

జా విక్రమో భవంతమాహ్వయతి - తతో గచ్ఛతు భవాన్ - యోగీ- రాజదర్శనేనాస్మాకం కిమస్తి ప్రయోజనం * అశీమహి వయం భిక్షామాశావాసో వసీమహి । శయీమహి మహీపృష్ఠే కుర్వీమహి కిమీశ్వరైః॥ అన్యచ్చ * నిస్పృహో నాధికారీ స్యాన్నకామీ మండనప్రియః । నావిదగ్ధః ప్రియం బ్రూయాత్స్ఫుటవక్తా న వంచకః ॥ పురోహితస్తదాకర్ణ్య రాజసమీపమాగత్య న్యవేదయత్ - తతో రాజా స్వయమేవ తత్సందర్శనార్థమాగత్య ప్రణమ్య తదాజ్ఞయోపవిష్టస్తేన సహ నానావిధాధ్యాత్మకథాః కుర్వన్నేకదా తమపృచ్ఛత్ - భో స్వామిన్ తవ కతి వర్షాణి జాతాని- యోగీ- కిమేవం పృచ్ఛసి - నీతివిదా పురుషేణ స్వవయుర్న కథనీయమితి కిం నాశ్రౌషీః- అన్యచ్చ- యస్తు యోగీశ్వరస్స కాలం వంచయిత్వా సుచిరం ప్రజీవతి- ఆస్తామేతత్- యది త్వం సాధయితుం ప్రభవసి తర్హి మంత్రమేకముపదిశామి- రాజా- కిం తేన లభ్యేత- యోగీ- తేన మంత్రేణ జరామరణవర్జితో భవిష్యసి- రాజా- తర్హ్యుపదిశతు స్వామిన్-కథమపి సాధయామి- తతో యోగీశ్వరస్తమామంత్ర్య అముం మంత్రం బ్రహ్మచర్యేణ వర్షమేకం జప్త్వా దూర్వాంకురైర్హోమం విధేహి - తతః పూర్ణాహుతిసమయే హోమకుండాత్కశ్చిత్పురుషః ఫలహస్తో నిర్గత్య ఫలం దాస్యతి - తదుపయుజ్య జరామరణవర్జితో వజ్రకాయో భవిష్యసి - ఇతి రాజ్ఞే మంత్రముపదిశ్య మునిర్యథేచ్ఛం జగామ- రాజాప్యుజ్జయినీం సమయాహోయనమేకం బ్రహ్మచర్యేణ మంత్రం జప్త్వా దూర్వాదళైర్హుత్వా పూర్ణాహుతిమకరోత్ - తావద్ధోమకుండాత్కశ్చిత్పురుషో నిర్గత్య దివ్యమేకం ఫలం రాజ్ఞే దదౌ - రాజాపి తత్ఫలం గృహీత్వా కృతకృత్యః పురం ప్రవిశ్య రాజమార్గే సమాగచ్ఛన్ కుష్ఠవ్యాధినా విశీర్ణసర్వావయవం కంచన బ్రాహ్మణమద్రాక్షీత్ - స చ రాజానముపసృత్య కృపణమవాదీత్- దేవ- రాజా నామ బ్రాహ్మణానాం లోకస్య చ మాతాపితృవదవగంతవ్యః- ఉక్తంచ * రాజా బంధురబంధూనాం రాజా చక్షురచక్షుషామ్। రాజా పితా చ మాతా చ రాజా చార్తిహరో గురుః॥ త్వం తు విశ్వస్యార్తిం పరిహరసి- అనేన వ్యాధినా మమ శరీరం నశ్యతి- శరీరనాశాదనుష్ఠానం నశ్యతి - అతస్సర్వస్యాపి ధర్మకార్యస్య శరీరమేవ సాధనం- ఉక్తంచ * అపిక్రియార్థం సులభం సమిత్కుశం జలాన్యపి స్నానవిధిక్షమాణి తే । అపి స్వశక్త్యా తపసి ప్రవర్తసే శరీరమాద్యం ఖలు ధర్మసాధనమ్॥ రాజా- కిం తే మనోగతం- కిమహం కరవాణి- నిశ్శంకం కథయ- బ్రాహ్మణః- మమైతచ్ఛరీరం యథా నిరామయము

ముష్టానయోగ్యంభవేత్తథావిధాతుమర్హతిభవాన్ - రాజా-తస్యబ్రాహ్మణస్యవచనంశ్రుత్వాతస్మైతత్ఫలందదౌ - తతోబ్రాహ్మణఃపరముతుష్యత్ - రాజాపిస్వభవనంజగామ- ఇతికథాంకథయిత్వాసాలభంజికారాజానమబ్రవీత్ - భోరాజన్ త్వయ్యేవమౌదార్యంవిద్యతేచేత్తర్హ్యాస్మిన్సింహాసనేఉపవిశ- తచ్ఛ్రుత్వారాజాతూష్ణీంబభూవ. ……*

ఇతిదశమాఖ్యానంసమాప్తమాసీత్.

౧౧. శైవాలశైలనిలయంపిశితాశనేంద్రంవిప్రస్వలాంశ నగరీ
నిలయానదంతమ్ । తస్మాద్విమోచ్యధరణీవిబుధానరక్ష
ద్రాజేతివక్తిమధురంప్రతిమాన్యపాయ. ……………*

పునరపి రాజాభోజస్సింహాసనే శుభముహూర్తేయావదుపవేష్టుమాజగామ- తావదన్యాపాంచాలికాపురేవనివారయామాస- రాజాబ్రవీత్ -అయిసాలభంజికేయదిజానీషేకథయతస్యదైర్యాదివృత్తాంతం-సాబ్రవీత్ -మహీపాలశ్రూయతాం- విక్రమేరాజ్యంకుర్వతిసతి- భూమండలేమజ్జనః పిశునస్తస్కరఃపాపకర్మావానకోప్యాసీత్ -కించ- యస్యరాజ్ఞస్సర్వదారాజ్యచింతామంత్రవిచారస్స్వతోబలవదరివిజయోపాయవిచారశ్చ- సకేవలంచింతాపరత్వాద్దివారాత్రింనిద్రాముపినయాతి - ఉక్తంచ* అర్థాతురాణాంనగురుర్నబంధుఃకామాతురాణాం నభయంనలజ్జా। చింతాతురాణాంనసుఖంననిద్రాక్షుధాతురాణాం నరుచిన్నకాలః॥ ఏషపునర్విక్రమోరాజానైవమభూత్ - సర్వాన్ప్రత్యర్థిభూభుజస్స్వపాదపద్మాక్రాంతాన్విధాయనిజాజ్ఞావశతంత్రం రాజ్యమకరోత్ - ఉక్తంచ* ఆజ్ఞామాత్రఫలంరాజ్యంబ్రహ్మచర్యఫలంతపః । జ్ఞానమాత్రఫలావిద్యాదత్తభుక్తఫలంధనం॥ ఏకదా రాజా రాజ్యభారం మంత్రిషు నిధాయస్వయంయోగివేషేణదేశాంతరం ప్రతినిర్జగామ-నిర్గత్యచ యత్రస్వచిత్తస్య సుఖమభూత్తత్రకతిచిద్దినాన్యతిష్ఠత్ -యత్రాశ్చర్యం తత్రాపికంచిత్కాలమనయత్ - ఏవం పర్యటతస్తస్యైకదా కుత్రాపి మహారణ్యేసూర్యోస్తంజగామ - రాజాతుకించనవృక్షమూలమాశ్రిత్యోపవిష్టః- తస్యోపరివృద్ధశ్చిరజీవీనామకశ్చిత్పక్షిరాజస్తస్థౌ- తస్యపుత్రాః పౌత్రాశ్చప్రాతర్దేశాంతరంగత్వాస్వోదరమాపూర్యసాయంప్రత్యేకమేకైకంఫలం గృహీత్వాతస్మైచిరజీవినేప్రతిదినందదతి తస్సుఖమూషుః - సాధుచేదముచ్యతే * వృద్ధౌచమాతాపితరౌసాధ్వీభార్యా సుతశ్శిశుః।

అన్యకార్యశతంకృత్వా భర్తవ్యాగానురబ్రవీత్ । అథైకదారాత్రౌచిర
జీవీసుఖోపవిష్టస్సన్ పక్షిణోఽపృచ్ఛత్ - రాజాపివృక్షమూల మాశ్రిత్య
తద్వచనంశ్రుత్వాన్వాస్త-చిరజీవీ- భోఃపుత్రాఃపరితః పర్యటంతో భవం
తః కిమద్భుతమపశ్యత- తతఃపటుచంచుర్నామకశ్చిత్ప్రాహ-అహంకిమ
ప్యాశ్చర్యంనాద్రాక్షం- అపితుపరేద్యుర్మమమహద్దుఃఖంభవిష్యతి - చి
రజీవీ- వత్సకింతత్- పటుచంచుః-ఇదానీం కేవలకథనేన కిం-తదుపశామ్య
తి- చిరజీవీ - భోఃపుత్ర యస్సుహృదేస్వదుఃఖంవేదయతిససుఖీభవతి- త
థాహి* సుహృదినిరంతరచిత్తేగుణవతిభృత్యేనువర్తినికళత్రే । స్వామి
నిసౌహృదచిత్తేః వేద్యదుఃఖంసుఖీభవత్యేవ॥ తదాకర్ణ్యపటుచంచురాత్మ
దుఃఖమకథయత్ - తాతశ్రూయతాం-అస్త్యుత్తరదేశేశైవాలకోనామప
ర్వతః - తత్సమీపేపలాశనగరనామాగ్రహారోస్తి- తత్రచపర్వతేకశ్చి
ద్రాక్షసః ప్రతిదినం నగరమార్గాగతాన్జనాన్బలాత్పర్వతం నీత్వా భక్ష
యన్సతిష్ఠ- ఏకదాతుజనాఃభోరాక్షసయథేచ్ఛంసమ్ముఖాగతం పురు
షంమాభక్షయ- వయంతుభ్యమేకైకంపురుషంప్రతిదినమాహారార్థం దా
స్యామ- ఇత్యభ్యయాచంత - సోప్యేతదంగీచకార- అనంతరం మహాజ
నాఃప్రతిదినంగృహక్రమేణైకైకంపురుషంతస్మైప్రాయచ్ఛన్ ఏవంమహతి
నతిక్రాంతేకాలేఽద్యాస్మత్పూర్వజన్మనిమిత్తభూతస్యబ్రాహ్మణస్యబ
లివాసరస్సంప్రాప్తః-తస్యహ్యేకఏవపుత్రః-యదితం దద్యాత్తదాసంత
తివిచ్ఛేదోభవేత్ - యద్యాత్మానమేవప్రయచ్ఛతితదా భార్యా శతవృ
ద్ధావిధవాభవిష్యతివైధవ్యం పునర్మహద్దుఃఖమబలానాం-తథాచరామా
యణే* పతిహీనాతుయానారీకామంభవతుపుత్రిణీ । ధనధాన్యైస్సుపూ
ర్ణాపివిధవేత్యుచ్యతేబుధైః॥ తదేతద్దుఃఖంమయిసంక్రామతీతి- తస్యవచ
నంశ్రుత్వాతత్రైవతంగానిజగదుః- సఖేసజ్జనస్యదుఃఖేనతవదుఃఖం
యుక్తమేవ-ఉక్తంచ * సుఖినిసుఖీసుహృదిసుహృద్దుఃఖినిదుఃఖినిదుఃఖీ
చసజ్జనోభవతి।ఉదయతిముదితఃకామంశశినిసముద్రోఽస్తమయతిచక్షీణః॥
తథాచ* క్షీరేణాత్మగతోదకాయహిగుణాదత్తాఃపురాతేఖిలాఃక్షీరోత్తా
పమవేక్ష్యతేనపయసాహ్యాత్మాకృశానౌహుతః।గంతుంపావకమున్మతంత
దభవద్దృష్ట్వాస్వమిత్రాపదంయుక్తంతేనజలేనశామ్యతిసతాంమైత్రీఃపున
స్త్వీదృశీ॥ ఇతిపక్షిణాంసల్లాపంశ్రుత్వావిక్రమార్కస్తంపర్వతమయా
సీత్ - తత్రచవధ్యశిలాంనిరీక్ష్యతత్సమీపస్థితసరోవరేస్నాత్వావధ్య శిలా
యాముపవివేశ-తతోంతరేరాక్షసోపిసమాగత్య తత్రప్రహసితవదనం

రాజానమాసీనందృష్ట్వావిస్మితఃపప్రచ్ఛ భోమహాసత్త్వకోభవాన్కుత
స్సమాజగామ- యఃపునరత్రశిలాయాముపవిశతి సమాందృష్ట్వైవ భ
యాన్మ్రియేత- త్వంపునర్మహాధైర్యసంపన్నః స్మేరాననోదృశ్యసే- అన్య
చ్చ- యస్యమరణకాలస్సన్నిధత్తేసగ్లానింభజతే - త్వంపునరధికాంకాం
తింప్రాప్యహససి. రాజా - సఖేతవకిమనేనవిచారేణ మయాపరార్థ
మేవశరీరందీయతే- యదాత్మనస్సమీహితంతత్కురు - నిశాచరస్తురాజ్ఞ
శ్శౌజన్యమాలోక్యమనస్యేవమచింతయత్ -అహోసాధురయం- య
దాత్మనస్సుఖభోగేచ్ఛాంవిహాయపరదుఃఖమసహమానః స్వశరీరంజిహా
సతి- ఉక్తంచ * త్యక్త్వాత్మసుఖభోగేచ్ఛాంసర్వసత్వసుఖైషిణః। భవంతి
పరదుఃఖేనసాధవోత్యంతదుఃఖితాః ॥ ఇత్యేవంవిచింత్యరాజానమబ్రవీ
త్- భోమహాపురుషయతఃపరార్థంశరీరంప్రయచ్ఛసి-తతస్తవైవజీవితం
శ్లాఘ్యం * పశవోపిహిజీవంతికేవలాత్మోదరంభరాః। తస్యైవజీవితంశ్లా
ఘ్యంయఃపరార్థంతుజీవతి॥ అథవాభవాదృశాం పరోపకారిణామేతచ్చి
త్రంనభవతి- ఉక్తంచ*కిమత్రచిత్రంయత్సంతః పరానుగ్రహతత్పరాః।
నహిస్వదేహశైత్యార్థంజాయంతేచందనద్రుమాః॥ సఖేనూనమనేనో
పకారేణత్వంసర్వాస్సంపదఃప్రాప్నుహి- తథాచాహుః * పరోపకార
వ్యాపారపరోయఃపురుషోభువి। సంపదస్సమవాప్నోతి పరాఽపిచయాఃప
రాః॥ అన్యచ్చ*పరోపకారనిరతాయేస్వర్గసుఖనిస్పృహాః। జగద్ధితా
యజనితాస్సంతిత్వాదృశాభువి॥ ఏవమభిధాయరాజానంపునరబ్రవీత్ -
వయస్యతవాహంతుష్టోస్మివరంవృణీష్వ-రాజా-యదిప్రసన్నోజాతోసి
తర్హ్యద్యప్రభృతిమనుష్యభక్షణంపరిత్యజ-అత్రత్యాన్స్వప్రాణిమృత్యు
భయాత్పరిత్రాహి-ఆత్మానమివతాన్పశ్య-తథాహుఃప్రాంచః*మరిష్యా
మీతియద్దుఃఖంపురుషస్యోపజాయతే। శక్యస్తేనానుమానేనపరోపిపరిరక్షి
తుం॥ అన్యచ్చ*యథాచతేజీవితమాత్మనఃప్రియంతథాపరేషామపిజీవితం
ప్రియం। సంరక్ష్యతేజీవితమాత్మనోయథాతథాపరేషామపిరక్షజీవితం॥
ఇతిరాజ్ఞానిరూపితస్సోపి రాక్షసస్తదాప్రభృతిప్రాణివధంపరితత్యాజ-
రాజావిక్రమోపి కృతార్థోభూసురాన్ప్రణమ్యతైరభినందితస్స్వనగ
రమగమత్. ఇతీమాంకథాంసాలభంజికాకథితామాకర్ణ్య భోజస్త్రపావ
నతవదనోనిజాంతఃపురమయాసీత్. .... *

ఇత్యేకాదశోపాఖ్యానంసమాప్తమాసీత్

౧౨ యత్రోపవేశః పి సేవజనీచరేణ కేనాపి రాత్రిషు పరం వ్యథి
తాం రుదంతీం। తస్యాంతరం తు వినిహత్య తమేష రాజే త్యేనాం
కథాం కథయతి ప్రతిమాద్వ్యరమ్యాం,.................*

భూయో ప్యేకదా భోజే భూమిపాలే సింహాసనమారోఢుమాయాత్యపరా సాలభంజికా జగాద - ఏతత్సింహాసనం విక్రమార్కస్య- తస్యౌదార్యం ప్రథమమాకర్ణ్యానంతర ముపవిశ - భోజః - కథయ తస్యౌదార్యం- సాబ్రవీత్ -శ్రూయతాం రాజన్-విక్రమార్కే రాజ్యం కుర్వతి తస్య నగరే భద్రసేనో నామ వణిగాసీత్ -తస్య పురందరో నామ పుత్రోభూత్ - తస్య భద్రసేనస్య సంపదాం పరిచ్ఛేదో నాదృశ్యత-స తు పరం వ్యయశీలో నాసీత్ -తతశ్చిరాద్భద్రసేనే మృతే పురందరః పితుస్సర్వస్వం ప్రాప్య కాలోచితం త్యాగం కర్తుముపాక్రమత- అథైవంవిధమేనం ధనదో నామ సుహృదభాషత-సఖే పురందర వణిక్పుత్రోభూత్వాపి మహోత్కృష్టకుమార్గవ్యయం కరోషి ఏతద్వణిక్కులసంభవస్యానుచితం- వణిక్పుత్రేణ కాకిణ్యాపి ద్రవ్యసంగ్రహః కర్తవ్యః-పరం వరాటికాయా అపి వ్యయో న కర్తవ్యః ఉపార్జితం ద్రవ్యం కస్యాంచిదాపది పురుషస్యోపకుర్యాత్ -ఉక్తం చ* ఆపదర్థం ధనం రక్షేద్దారాన్ రక్షేద్ధనైరపి। ఆత్మానం సతతం రక్షేద్దారైరపి ధనైరపి॥ ఇత్యేతద్ధనదవచనం శ్రుత్వా పురందరః ప్రాహ-సఖే ధనద సముపార్జితం సద్విత్తం కస్యాంచిదాపద్యుపయోగాయ భవతీతి యో వదతి స విచారశూన్యః-యదా త్వాపదః సమాయాస్యంతి తదోపార్జితం ధనమపి నశ్యతి-అతో వివేకినా పురుషేణ గతేర్థే శోకో న కార్యః నాప్యాగామినోర్థస్య చింతా పరం వర్తమానమేవ విచారణీయం-తథా చోక్తం*గతే శోకో న కర్తవ్యో భవిష్యం నైవ చింతయేత్ ।వర్తమానేషు కార్యేషు వర్తయంతి విచక్షణాః॥ తథా- యద్భవితవ్యం తదనాయాసేన భవిష్యతి యద్గంతవ్యం తదపి గమిష్యతి-ఉక్తం చ* భవితవ్యం భవత్యేవ నారికేళఫలాంబువత్ ।గంతవ్యం గచ్ఛతి సదా గజభుక్తకపిత్థవత్॥ తథా చ * నహి భవతి యన్న భావ్యం భవతి హి భావ్యం వినాపి యత్నేన। కరతలగతమపి నశ్యతి యస్య హి భవితవ్యతా నాస్తి॥ ఏతత్పురందరవచనేన నిరుత్తరీభూతో ధనదస్తూష్ణీమాసీత్ -తతః పురందరః పితృద్రవ్యం సర్వం వ్యయమనయత్ - తదా నిరర్థకం పురందరం బంధుమిత్రాదయో న సమానయంతి స్మ- తేన సహ గోష్ఠీమపి నాకుర్వత- తదా పురందరస్స్వమనస్యచింతయత్ -యావద్ధస్తే ధనమాసీత్తావదేవ సర్వే మిత్రాదయో మామసేవంత ఇదానీం మయా సహ గోష్ఠీం న కు

ర్యాంతి-నీతిరియం సత్యా యస్యార్థా స్తస్య మిత్రాణీతి-ఉక్తంచ* యస్యార్థా స్తస్య మిత్రాణి యస్యార్థా స్తస్య బాంధవాః। యస్యార్థాస్స పుమాన్ లోకే యస్యార్థాస్స చ పండితః॥ తథాచ* పుంసి క్షీణధనే నబాన్ధవజనః పూర్వం యథావర్తితే స్థిత్యా కేవలయా స్థితః పరిజన స్స్వచ్ఛందతాం గచ్ఛతి। లోలత్వం సుహృదశ్చ యాంతి బహుశః కింవా పరై ర్భాషణై ర్భార్యాయా అపి భూతలే స్ఫుటమహో నై వాదర స్తాదృశః॥ తథాచ * యస్యాస్తి విత్తం స నరః కులీన స్స పండిత స్స శ్రుతవాన్గుణజ్ఞః। స ఏవ వక్తా స చ దర్శనీయ స్సర్వే గుణాః కాంచనమాశ్రయంతి॥ అన్యచ్చ * అపనయతోపి హి ధనినో బంధుసహస్రం భవేత్పదస్థస్య। భ్రష్టధనస్య హి సతతం బంధురపి ముఖం న దర్శయత్యేవ॥ తథాచ* వనాని దహతో వహ్నే స్సఖా భవతి మారుతః। స ఏవ దీపనాశాయ కృశే కస్యాస్తి సౌహృదం॥ తథాచ * దారిద్ర్య ప్రియ నమస్తుభ్యం సిద్ధోహం త్వత్ప్రసాదతః। సర్వం పశ్యామి దేవేశ న మాం పశ్యతి కశ్చన॥ అన్యచ్చ* మృతో దరిద్రః పురుషో మృతో యాగ స్త్వదక్షిణః। మృతమశ్రోత్రియే దానం మృతం మైథునమప్రజమ్ ॥ ఇత్యేవం విచార్య పురందరో దేశాన్ పరిభ్రమన్ హిమాచలసమీపస్థం నగర మేక మగమత్-తస్య నాతిదూరే వేణూనా మతిగహన మేకం వన మభూత్- స్వయం తన్నగరాభ్యంతరం ప్రవిశ్య రాత్రౌ కస్యచిద్గేహే బహిర్వేదికాయాం సుష్వాప- అర్ధరాత్రసమయే వేణువనమధ్యే రుదంత్యాః కస్యాశ్చిదబలాయా హాహాకారోభూత్- కిమేతదితి పురందరేణ తత్కర్ణితం-భో మహాజనా మాం పరిత్రాయధ్వం- ఏష కోపి రాక్షసో మాం మారయతీతి వర్ణావలిరశ్రూయత - తతః ప్రభాతసమయే సవిస్మయం పురందర స్తన్నగరవాసినో జనానపృచ్ఛత్ - జనాః- అత్ర వేణువనమధ్యే ప్రతిదిన మేవం రాత్రౌ రోదనధ్వనిః శ్రూయతే- పరంతు కోపి భయాన్న గచ్ఛతి - న విచారయతి చ- ఇతి జనై ర్విదితవృత్తాంతః పురందర స్తతో నిష్క్రమ్య స్వేచ్ఛయా కంచిత్కాలం పరిభ్రమ్య స్వనగర మాగత్య రాజాన మద్రాక్షీత్ -రాజా- వత్స పురందర దేశాన్ పర్యటన్ బహూని దివసా న్యనయః-అతిమహతా కాలేన సమయేన కించి దద్భుత మద్రాక్షీః కిం కిమశ్రౌషీః-ఇత్యపృచ్ఛత్- పురందర స్తు వేణువనే వృత్తాంత మకథయత్- రాజా తత్కౌతుకం శ్రుత్వా తేన సహ తన్నగర మవగాహ్య నిశీథే మధ్యేవన మాక్రందనధ్వనిమాకర్ణ్య కృపాణపాణి స్స్వయ మేక ఏవ తదరణ్యం వివేశ- తత్ర చాతికరుణం రుదంతీ మనాథాం మానుషీం పీడయంతం రాక్షస మేక మపశ్యత్- అబ్రవీచ్చ - రే

పాపిష్ఠ-స్త్రీయమనాథాంకిమర్థంమారయసి- రాక్షసః- తవకిమనేన
విచారేణ-యథాగతమపసర-అన్యథాత్వమపివృథైవమరిష్యసి- అనంతర
ముభయోర్వివాదోమహానభూత్- తతోరాజాకృపాణముత్కృష్యరా
క్షసంజఘాన - హతేచతస్మిన్ భిన్నమూలఇవమహీరుహోనిపతితే ప్రహృ
ష్టాసావనితా ససంభ్రమంసమాగత్య రాజ్ఞఃపాదయోర్నిపత్యబభాణ -
స్వామిన్ తవప్రసాదాన్మమశాపావసానమాసీత్- మహతోదుఃఖసాగ
రాదుద్ధృతాస్మి-రాజా-కాత్వం-కుతస్త్వామేషపాపీయానపీడయత్ కిము
తాకాలేనైవంవిధామవస్థామనుభవసి-వనితా-దేవవిజ్ఞాపయామిఅస్మిన్నే
వనగరేమహాధనసంపన్నఃకశ్చిద్బ్రాహ్మణోభూత్-తస్యభార్యాహంవ్య
భిచారిణీ-మమతస్మిన్ ప్రీతిలేశోపినాసీత్-తస్యతుమయ్యతిమహాననురా
గోవర్తత- రూపలావణ్యసంపన్నాహంతేన సంభోగార్థం సకృదా
హూతాపినైచ్ఛం- తథాయావజ్జీవం కామసంతప్తోమే పతిర్దేహావసాన
సమయే మామశపత్- అయిదురాచారేత్వమేవమమమృతేర్మూలమసి
యదేవంమనోరథంవితథమకార్షీః-అనుభవతదద్యప్రభృతితత్ఫలం- వే
ణువనవాసీకశ్చిద్రాక్షసోభయంకరరూపోరాత్రౌత్వామనిచ్ఛంతీమపి బ
లాదాకృష్యసురతార్థంప్రతిదినంపీడయిష్యతి- ఇతిశప్త్వామయా సపా
దపతనమభియాచితో యదాపరోపకారీమహాధైర్యసంపన్నఃకశ్చిన్మహాపు
రుషస్సమాగత్య తంరాక్షసంమారయిష్యతి తదాతవశాపావసానం భ
విష్యతీత్యుక్త్వాతనుంతత్యాజ. తదాప్రభృతిభవదాగమనమభికాంక్షంతీదై
వాదద్యభవతాహంశాపాన్మోచితా- అద్యమమప్రాణాశ్శరీరాన్నిర్గమి
ష్యంతి- మమనవఘటపరిపూర్ణం సువర్ణమస్తి-తద్వృథామాస్యతి-త్వం
తద్గృహాణేతిధనస్థానంరాజ్ఞేనివేద్యసాప్రాణానత్యజత్- రాజాపితన్నవ
ఘటపరిపూర్ణంసువర్ణంపురందరాయవణిజేదత్త్వాతేన సహోజ్జయినీము
పావ- ఇతికథాంకథయిత్వాసాలభంజికారాజానంభోజమబ్రవీత్-భో
రాజన్నేవంవిధమౌదార్యంధైర్యంవాకింత్వమాత్మనిపశ్యసి- రాజా - త
చ్ఛ్రుత్వాతూష్ణీంబభూవ......................... *

ఇతిద్వాదశాఖ్యానంసమాప్తమాసీత్.

౧౩. నద్యాః పూరాద్విప్రయుగ్మం కథంచిత్తీరం నీత్వా తద్వితీర్ణం
చ పుణ్యం । దత్త్వా విప్రం మోచయామాస కంచిద్రక్షోరూపా
త్తేవ ఇత్యద్య వక్తి.................................. *

పునరప్యేకదా సింహాసనసమారురుక్షౌ సమాగతం భోజభూపతిముపరా ప్రతిమా జగాద - ప్రథమం విక్రమార్కదేవస్యౌదార్యమాకర్ణయ యది రోచతే తదనంతరముపవిశ - రాజన్ శ్రూయతాం - ఏకదా విక్రమార్కో రాజ్యం మంత్రివర్గే నిధాయ స్వయం భూమికాంతరతిరోహితః పృథివీపర్యటనాయ నిశ్చక్రామ - నిర్గత్య చ ప్రతినగరం త్రిరాత్రిదివసాని గమయన్నేకదా నగరమేకం గతవాన్, తన్నగరసమీపస్థితనదీతటే దేవాలయే సర్వే మహాజనాః కస్మాదపి పౌరాణికాత్పురాణం శృణ్వంతీతి నిశమ్య రాజా నద్యాం స్నాత్వా దేవాలయం గత్వా దేవం నమస్కృత్య మహాజనసమీపే స్వయముపవిశ్య పురాణశ్లోకానేతానశృణోత్ * అనిత్యాని శరీరాణి విభవో నైవ శాశ్వతః । నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యో ధర్మసంగ్రహః॥ * శ్రూయతాం ధర్మసర్వస్వం యదుక్తం శాస్త్రకోటిభిః । పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనమ్ * యో దుఃఖితాని భూతాని దృష్ట్వా భవతి దుఃఖితః। సుఖితాని సుఖీ చాపి స ధర్మాత్మేతి శ్రూయతే * నాతో భూయస్తతో ధర్మః కశ్చిదప్యస్తి దేహినాం। ప్రాణినాం భయభీతానామభయం యః ప్రయచ్ఛతి * వరమేకస్య సత్త్వస్య ప్రదానం జీవితస్య తు । నదవిప్రసహస్రేభ్యో గోసహస్రం దినే దినే * అభయం సర్వభూతేభ్యో యో దదాతి దయాపరః। తస్య దేహవిముక్తస్య భయం నైవ విద్యతే * హేమధేనుధనాదీనాం దాతారస్సులభా భువి। దుర్లభః పురుషో లోకే సర్వజీవదయాపరః * మహతామపి యజ్ఞానాం కాలేన క్షీయతే ఫలం। ఫలస్యాభయదానస్య క్షయ ఏవ న విద్యతే * దత్తమిష్టం తపస్తప్తం తీర్థయాత్రాశ్రుతం తథా। సర్వాణ్యభయదానస్య కలాం నార్హంతి షోడశీం * చతుస్సాగరపర్యంతాం యో దద్యాద్వసుధామిమాం। యశ్చాభయం చ భూతేభ్యః తయోరభయదోఽధికః * అధ్రువేణ శరీరేణ ప్రతిక్షణవినాశినా। ధ్రువం యో నార్జయేద్ధర్మం స శోచ్యో మూఢచేతనః * యది ప్రాణ్యుపకారాయ దేహం యన్నోపయుజ్యతే। తతః కిముపకారోఽస్య ప్రత్యహం క్రియతే నృభిః * ఏకతః క్రతవస్సర్వే సమగ్రవరదక్షిణాః। ఏకతో భయభీతస్య ప్రాణినః ప్రాణరక్షణం * పరోపకారవ్యాపారపరో యః పురుషో భువి। స సంపదం సమాప్నోతి పరాదపి దయాపరః। ఏవం పురాణశ్లోకకథనసమయే కశ్చిద్బ్రాహ్మణః పత్న్యా స

హానదీముత్తితీర్షుర్నదీమవగాహ్య గాఢపూరేణనీయమానో హాహాకారం కుర్వన్నదీతటే పురాణశ్రవణతత్పరాన్ మహాజనానుద్దిశ్యైవమవాదీత్ భోభో మహాజనాస్త్రాయధ్వం త్రాయధ్వం వృద్ధస్సపత్నీకో బ్రాహ్మణో హం నదీప్రవాహే ముహుర్ముహుర్నిమజ్జన్నేష జీవితం త్యక్ష్యామి- యః కోపి సత్త్వాధికో ధార్మికో మమ సభార్యస్య ప్రాణాన్దదాతు- ఇతి ప్రార్థయత స్తస్య దీనధ్వనిం శ్రుత్వా మహాజనాస్సర్వేపి సదయముపశ్యన్- న కోపి తస్యాభయం దాతుం ప్రబభూవ- ప్రవాహోత్తముత్కాలయితుం కోపి న శశాక- తతో విక్రమార్కో రాజా మాభైషీరితి తీరముల్లంఘ్య నదీమధ్యం ప్రవిశ్య పత్న్యా సహితం బ్రాహ్మణం మహాపూరాదాకృష్య తటమానినాయ- రాజా తస్య కియానానందస్స్యాదితి భవానేవ విచారయతు- బ్రాహ్మణోపి స్వస్థస్సన్ రాజానమవదత్ భో మహాపురుష మమైతచ్ఛరీరం పురా పితృభ్యామజని తతో స్యాగాయత్ర్యా ద్వితీయం జన్మ- ఇదానీం భవతస్తృతీయం జన్మ ప్రాప్తం- అతః ప్రాణదానాన్మహోపకారిణస్తవాహం కిముపకరిష్యామీతి యది విరమామి మమ జీవితం ముధైవ స్యాత్ - అతో యథాశక్త్యుపకరోమి- ప్రతిగృహాణ- గోదావర్యాస్సకమధ్యే ద్వాదశవర్షాణి నామత్రయమంత్రమజపం- తత్పుణ్యం తుభ్యం దీయతే- అన్యచ్చ యత్కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదినా సంపాదితం సుకృతమస్తి తత్సర్వం గృహాణ- ఇత్యుక్త్వా రాజ్ఞే తత్సమగ్రం పుణ్యం సమర్ప్య శివం దత్వా పత్న్యా సహ బ్రాహ్మణో నిజస్థానం జగామ- అస్మిన్నేవ సమయే భీషణః కోపి బ్రహ్మరాక్షసో రాజసమీపమాజగామ - బ్రాహ్మణాస్సంభ్రాంతా స్తముపశ్యన్ - రాజాపి తం దృష్ట్వా పృచ్ఛత్ - భో మహాపురుష కస్త్వం కుత స్సమాగచ్ఛసి- రాక్షసః- అహమత్రైవ నగరే బ్రాహ్మణః కశ్చిద్దుష్ప్రతిగ్రహజీవీ మర్యాచనాపరశ్చ- తథా విద్యాగర్వాత్సర్వాన్ స్పర్ధానసకృదదూషయం- తత్పాతకవశాదస్మత్పురస్థితేశ్వత్థపాదపే బ్రహ్మరాక్షసో భూత్వా నియుతం వర్షాణీతిష్ఠామి- అద్య భవతోరుభయోర్గోష్ఠీమాకర్ణ్య సమాగతోస్మి యతో నిర్విశేషం సర్వేషాముపకరోషి తన్మమాప్యుపకర్తుమర్హసి- రాజా- కిం వాంఛసి- రాక్షసః- ఇదానీం బ్రాహ్మణేన తుభ్యం యత్సుకృతం దత్తం- తన్మహ్యం దీయతాం- తేన పుణ్యేనాహమస్మాద్దోషాదుత్తీర్ణో భవిష్యామి- రాజా తదానీమేవ నిశ్శంకం తస్మై తత్పుణ్యం దదౌ- సోపి తేన పుణ్యేన తస్మాత్పాపకర్మణో నివృత్తో దివ్యరూపధరస్సన్ రాజానం ప్రశంస్య దివం జగామ- రాజాపి తత్ర స్థిత్వా మహాపురుషానాపృచ్ఛ్య స్వనగరమగమత్ - ఇతి కథాం

సాలభంజికా కథయామాస భోజోపి తదాకర్ణ్య విఫల మనోరథో
జగామ-..

ఇతి త్రయోదశోపాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్

౧౪. కస్మాదపి మునివర్యాద్భువలింగం కించిదేవ సంగృహ్య
ఆగచ్ఛన్ విప్రాయ ప్రాదాదితి సాల భంజికా వదతి.

భూయోపి కదాచన భోజే రాజని సింహాసన మారోఢుమభిలషతి పరా పాంచాలికా వ్యాజహార- వామనఇవ వృక్షాగ్రస్థితం ఫలమిదమధిగంతుమభిలషసి ఆకర్ణయ విక్రమార్కస్యౌదార్యం-ఏకదా విక్రమో రాజా పృథ్వీమధ్యేకస్మిన్ స్థానే కిమాశ్చర్యమస్తి కా వార్తా కిం తీర్థం కో వా దేవతావాసోస్తీతి విలోకయితుం తపస్వివేషేణ పరిభ్రమన్ నగరమేకమగమత్-తన్నగరసమీపే తపోవనమేకమదృశ్యత-తస్మిన్నేకా నదీ ప్రవహతి స్మ-తత్ర జగదంబికామహాప్రాసాదోభూత్-రాజాపి తత్ర నదీజలే స్నాత్వా దేవతాం సప్రదక్షిణం ప్రణమ్య తతో నిర్జగామ- తతోగ్రే వధూత వాసానామకశ్చిద్యోగీ తత్రాగత్య కృతప్రణామం రాజానమన్వయుఙ్క్త- కుత ఆగతో భవాన్- తదా రాజా అధ్వనీనోహం కోపి తీర్థయాత్రాశీలః-యోగీ-న త్వం విక్రమార్కః-ఏకదా త్వాముజ్జయిన్యామపశ్యం-అతోహం త్వాం జానామి-కిమర్థమాగతోసి-రాజాబ్రవీత్-స్వామిన్ వసుమతీం పరిభ్రమేయమితి మహత్యుత్కంఠా సమభూత్-తేన చ సర్వమాశ్చర్యం విలోక్య తే భవాదృశాం మహతాం సందర్శనమపి భవిష్యతీతి-అవధూతవాసా అబ్రవీత్-రాజన్ తత్తాదృశం రాజ్యం పరిత్యజ్యైకాకీ దేశాంతరం పరిభ్రమసి - కుతోపి మధ్యే వికృతిశ్చేత్కిం కరిష్యసి-రాజా-అహం సర్వమపి రాజ్యభారం మంత్రిహస్తే నిధాయ సమాగచ్ఛం-అవధూతవాసాః-అయుక్తమేతత్ యానీతిశాస్త్రవిరోధః క్రియతే- ఉక్తంచ * నియోగిహస్తార్పితరాజ్యభారాస్తిష్ఠంతి యే స్వైరవిహారధీరాః। బిడాలబృందార్పితదుగ్ధపూరాః స్వపంతి తే మూఢధియః క్షితీంద్రాః॥ అన్యచ్చ-రాజ్యం స్వవశం వదనము ఖాదితి నోపేక్షణీయం-స్వాయత్తమపి పునస్సుదృఢం కర్తవ్యం-తథాచోక్తం * కృషిర్విద్యా వణిగ్భార్యా ధనం సామ్రాజ్యసంపదః। కర్తవ్యం సుదృఢం సర్వం కృష్ణసర్పముఖం యథా॥ తచ్ఛ్రుత్వా రాజావదత్- భగవన్ సర్వమేతత్పౌరుషమనర్థకం-కింతు-దైవమేవ సర్వస్య మూలం - సుదృఢేపి రాజ్యే సత్యామపి సాధనసమృద్ధౌ సంపన్నేపి పౌరుషే దైవవైముఖ్యాన్నరః పరిభూయతే-త

థాహి * నేత్రాయస్య బృహస్పతిః ప్రహరణం వజ్రం సురాస్సైనికాః స్వర్గోదుర్గం గ్రహానుగ్రహః ఖలు హరేరైరావణో వారణః। ఇత్యాశ్చర్యబలాన్వితోపివలభిద్భగ్నః పరైస్సంగరే తద్వ్యక్తం నను దైవమేవ శరణం ధిగ్ధిగ్వృథాపౌరుషం॥ తథాచ * నైవాకృతిః ఫలతి నైవకులం నశీలం విద్యాపి నైవ నచ యత్నకృతాపి సేవా। భాగ్యాని పూర్వతపసా కిల సంచితాని కాలే ఫలంతి పురుషస్య యథైవ వృక్షాః॥ అపిచ * యేనాఖండలదంతిదంతముసలాన్యాకుంచితాన్యాహవే ధారాయేనపినాకపాణిపరశోశ్చాకుంఠితా చాహతా। జాయా దాశరథేః ప్రభావవసతేస్సంస్లేశితా జానకీ దైత్యస్సోపి హతో విధిర్హి బలవాన్ లోకైకలంఘ్యః ఖలు॥ వృద్ధౌ క్షయే చ దైవమేవ నిదానమితి కింస్వామీనజానాతి * భగ్నాశస్య కరండపిండితతనోర్మ్లానేంద్రియస్య క్షుధా కృత్వాఖుర్వివరం స్వయం నిపతితో నక్తం ముఖే భోగినః। తృప్తస్తత్పిశితేన సత్వరమసౌ తేనైవ యాతః పథా స్వస్థాస్తిష్ఠత దైవమేవ హి పరం వృద్ధౌ క్షయే కారణం॥ అన్యచ్చ * అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి। జీవేత్తథాంధోపి వనే విసర్జితః కృతప్రయత్నోపి గృహే న జీవతి॥ అపిచ-భగవన్ శ్రూయతాం రాజశేఖరో నామ రాజా కశ్చిదాసీత్ - స చైకదా మనస్యేవమకరోత్ - యో మే తరుగలనివాసినో రాజ్యం కుదిశత్ - సపివ రాజ్యం నిర్వహతు - ఇతి నిస్పృష్టభారే రాజని దేవస్స్వయం వైరిణో నిర్జిత్య రాజ్యమకంటకమకరోదితీమాం కథాం కథయతి వసుంధరాధినాథే తపస్వీ ప్రహృష్టస్తస్మై కాశ్మీరలింగమేకం దత్వాబభాణ-భో రాజన్ - ఏతత్ కాశ్మీరలింగం చింతామణిరివ చింతితాని వస్తూని దదాతి - తస్మాదేతత్సాధు పూజయ - రాజా బాఢమితి తం ప్రణమ్య తదాదాయాగచ్ఛన్నగరమార్గే కంచన బ్రాహ్మణమపశ్యత్ - సచ రాజానముద్దిశ్య * షాడువాంగిరజామాతాయస్యద్వాదశలోచనః। తస్యైవ గిరిజామాతా ద్వాదశార్ధార్ధలోచనః॥ ఇత్యాశిషముక్త్వాబ్రవీత్ - రాజన్ మమ సుచిరాభ్యర్చితం శివలింగం కేనాప్యపహృతం - త్రిచతుర్దైర్దివసైరహముపవసామి అనారాధ్యలింగం న భక్షయేయం - యదిదం లింగం దాస్యసి తర్హి కృతార్థో భవిష్యామి - రాజా తు తచ్ఛ్రుత్వా తస్మై తల్లింగం దత్వా నిజాంతఃపురం జగామ - ఇతీమాం కథాం భోజశ్శ్రుత్వా నాహమనర్హోస్మీతి విరరామ............... *

ఇతి చతుర్దశోపాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్.

౧౫. నగర్యాం కస్యాంచిద్విబుధవనితామూర్తిభవనే కటాహే సప్తా
గ్నిజ్వలనపరితప్తే తిలరసే । ఉదంతం యత్తప్త్యాస్వసువదద
మస్మై ప్రియతమాం దదావేనామేవ క్షితిపతిరితిస్వాదువదతి ॥

అథైకదా యథాపూర్వం సింహాసనమారోఢుమాగచ్ఛతి ధారాధినా
థే సాలభంజికాన్యా విహస్య రాజానమభాణీత్ - కథమిహ భూయోపి సమా
జగ్మిథ - అద్యాపి సమాకర్ణయ తస్యైకస్య మహౌదార్యం - విక్రమే రా
జ్యం కుర్వతి సతి తస్య పురోహితో వసుమిత్రో నామ - సోత్యంతరూపవాన్ సక
లకలాభిజ్ఞః - రాజ్ఞోత్యంతప్రియతమః - పరోపకారీ సర్వలోకప్రియో మహాధ
నసంపన్నశ్చ - తస్యైకదా ఏవంవిధస్య చేతస్యేవం బుద్ధిరుదభూత్ - ఉపార్జితా
నాం పాపానాం గంగాస్నానాదృతే శుద్ధిర్నాస్తి - ఉక్తం చ * తీర్థాభిషే
కాన్నాన్యత్తు విద్యతే పావనం పరం। తపసా బ్రహ్మచర్యేణ యజ్ఞైస్త్యాగేన వా
పునః * గతిం న లభతే జంతుర్గాంగాం సంసేవితుం వ్రజేత్ । స్నాతానాం
శుచిభిస్తోయైర్గాంగేయైర్నియతాత్మనాం * వ్యుష్టిర్భవేత్తు యా పుంసాం నా
సా క్రతుశతైరపి । అపహృత్య తమస్తీవ్రం యథా యాత్యుదయం రవిః। త
థాపహృత్య పాపాని భాతి గంగాజలాప్లుతః * అగ్నిం ప్రాప్య యథా సద్యస్తూ
లరాశిర్వినశ్యతి। తథా గంగాజలేనైవ సర్వం పాపం వినశ్యతి * చాంద్రాయణ
సహస్రేణ యః కుర్యాత్కాయశోషణం। పిబేద్యశ్చాపి గంగాంభః సమౌ స్యా
తాముభావపి * యస్తు సూర్యాంశుసంతప్తం గాంగేయం సలిలం పిబేత్। విధి
యుక్తం చ పీత్వాపి సర్వపాపాత్ప్రముచ్యతే * భూతానామపి సర్వేషాం
దుఃఖోపహతచేతసాం। గతిమన్వేషమాణానాం నాస్తి గంగాసమా గతిః *
మహద్భిరశుభైర్గ్రస్తాన్ భూతాంశ్చ ప్రసభేన హి । ఉద్ధృత్య నరకాద్ఘో
రాద్గంగా రక్షతి సేవనాత్ * సప్త పూర్వాన్ సప్త పరాన్ పితౄంస్తేభ్య
శ్చ యే పరే। పరం తారయతే గంగా దృష్టాపి హ్యవగాహితా * దర్శనాత్స్ప
ర్శనాద్ధ్యానాత్తథా గంగేతి కీర్తనాత్ । పునాతి పురుషం పుణ్యా శతశోథ స
హస్రశః * తేజాత్యంధేషు జాత్యంధా మృగేషు చ మృగాస్సమాః। సమ
ర్థా యే న పశ్యంతి గంగాం పాపప్రణాశినీం - ఇత్యేవం విచార్య వారాణసీం
జగామ - తత్ర గంగాయాం యథావిధి స్నాత్వా విశ్వేశ్వరం మాధవం చ ప్ర
ణమ్యాభ్యర్చ్య వంచ కోశయాత్రాం విధాయ పునః ప్రయాగే మాఘస్నా
నం గయాశ్రాద్ధం చ విధాయ స్వనగరాభిముఖమాగచ్ఛన్ మార్గే నగరమే
కమగమత్ - తత్ర నగరే శాపదగ్ధాసురాంగనాకాదిదారిద్ర్యమకరోత్ - త
స్యాః పతిర్నాసీత్ - తత్ర లక్ష్మీనారాయణస్య మహాన్ ప్రాసాదో దృశ్యత-

తస్యైవ గోపురాగ్రే చిరాత్తప్తమహతిలోహకటాహే తైలంసంతప్యతే
స్మతత్రనియుక్తాఃపురుషాః వైదేశికాన్జనానేవంబ్రువంతోవర్తంతే-య
స్సత్త్వాధికఃకోపిపురుషోస్మిన్కటాహేనిపతేత్-తస్యేయం మన్మథసంజీ
వినీనామాప్సరాః కంఠేమాలికామర్పయిష్యతీతి-వసుమిత్రోపితంవృత్తాం
తం శ్రుత్వాతత్సర్వందృష్ట్వాస్వనగరమాజగామ-ఆగత్యచ సర్వైస్సం
ధుభిస్సహమిలిత్వా ప్రభాతేరాజమందిరంగత్వారాజానందృష్ట్వా రాజ్ఞే
గంగోదకంవిశ్వేశ్వరప్రసాదందదత్వోపవివేశ - రాజా- భోవసుమిత్ర
దిష్ట్యాభవంతంచిరాదపశ్యం-కింమహాజనసర్వతీర్థాని పుణ్యతీర్థయాత్రా
వసుమిత్రః- భోస్స్వామిన్తవప్రసాదాత్తీర్థయాత్రాం విధాయ క్షేమే
ణసమాగతోస్మి- రాజా - తత్రదేశాంతరేకిం కిమపూర్వమపశ్యః - వసు
మిత్రస్సురాంగనాతప్తతైలవృత్తాంతమకథయత్ - తచ్ఛ్రుత్వారాజాపి
తేనసహతత్స్థానంగత్వాతత్రనద్యాం కృతాభిషేకో లక్ష్మీనారాయణం
నమస్కృత్యాగ్నితప్తతైలమధ్యేపపాత- తచ్ఛ్రుత్వాజనామహాంతంకోలాహల
మకుర్వన్- రాజ్ఞస్తుశరీరంమాంసపిండాకారమభూత్ - తచ్ఛ్రుత్వామ
న్మథసంజీవినీపీయూషమానీయమాంసపిండమభిషిషేచ - తతోరాజాది
వ్యరూపధరః కుమారస్సంవృత్తః తతోమన్మథసంజీవినీ కుసుమమాలాం
మహీపతేః కంఠేనివేశయిత్వా మాజగామ - తదా రాజా భద్రేమదీయా
సి-మామకం ఛందమనువర్తస్వ- మన్మథసంజీవినీ- ఆదిశత్వార్యపుత్రః
రాజా-తర్హ్యమ్ముంమమపురోహితంవృణీష్వ - మన్మథసంజీవినీ- మహా
ప్రసాదఇతిపురోహితకంఠేకుసుమమాలామక్షిపత్ - రాజాపితయోర్వి
వాహంకృత్వాతంవసుమిత్రంతస్యైవ రాజ్యేభిషిచ్య నిజనగరమగమత్
ఇమాంకథాంకథయిత్వా సాలభంజికారాజానమబ్రవీత్ - క్షమాకర్ణితమౌ
దార్యందేవస్యవిక్రమార్కస్య - తదుపరియథాహంవిధేహి-తచ్ఛ్రు
త్వారాజాతూష్ణీంభూతస్తస్థౌ.........................*

ఇతిపంచదశోపాఖ్యానంసమాప్తం.

౧౬. విక్రమధరాధినాథే విప్రాయ ప్రవయసే దరిద్రాయ
కన్యాసమానభారం కాంచనమదిశన్మదేతివ క్త్యేషా ॥

భూయోపి కదాచన ససంభ్రమమాగచ్ఛంతం భోజమపరా పాంచాలికా జగాద- రాజన్నుపసంహర సంభ్రమం తిష్ఠ- సర్వథాప్యాకర్ణయ విక్రమార్కస్యైవదాన్యభావం- రాజా విక్రమార్కస్త్వేకదా దిగ్విజయార్థం కృతసన్నాహో బాహుళ్యాన్నిర్గత్య పూర్వదక్షిణపశ్చిమోత్తరాదిశోపి విజిత్య పరిభ్రమన్ సర్వానపి నృపతీన్ నిజపాదపద్మసమాక్రాంతాన్విధాయ తైస్సమర్పితాన్ రథగజాశ్వాదీనుపదాస్స్వీకృత్య నిజనగరీముజ్జయినీం ప్రతి సమాగత్య యావత్ప్రవివేశ - తావత్ప్రధానో దైవజ్ఞః ప్రాహ - దేవ చత్వారో వాసరా నార్హంతి పురప్రవేశం - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా నగరాద్బహిరుద్యానే నివాసం పరికల్పయేతి సచివమాదిదేశ - సుమంత్రో నామ సచివస్ససంభ్రమం సముచితం నివాసం కారయామాస - తత్రాంతరే ఋతుర్వసంతోపి శనైరుద్యానం సిషేవే - తదా మంత్రీ రాజానమబ్రవీత్ - దేవ దిష్ట్యా సమయః కుసుమాకరోపి సమాజగామ - పశ్య * వకుళా ముకుళాన్యహంతి సద్యస్సకలా శాఖిమంజరీ నినాదగీతాః కమలాయితలోచనా వనాంతే విచరంతి ప్రమదాః ప్రసూనలోలాః ॥ అపిచ * మాకందనవ్యమకరందమహానురాగాదిందిందిరా నినదయంతి సమంద్రనాదాః । మందానిలాశ్చ వనితావదనారవిందామోదాపహారనిపుణా భువి వాంత్యజస్రం * లతాం పుష్పవతీం స్పృష్ట్వా స్నాతో విమలవారిషు । పునస్స్పర్శనశంకీవ మందం చలతి మారుతః ॥ ఇత్యేవం బ్రువాణం మంత్రిణం రాజా వసంతపూజాసంవిధానసంపాదనే న్యయుంక్త - తతస్స మంత్రీ సుమనోహరం మంటపమేకం కారయిత్వా వేదశాస్త్రపురాణజ్ఞాన్ బ్రాహ్మణాన్ తౌర్యత్రికనిపుణాన్నర్తకీశ్చ లాసినీశ్చ సమాహ్వయత్ - తత్ర సభామధ్యే నవరత్నఖచితే సింహాసనే లక్ష్మీనారాయణప్రతిమాద్వయం ప్రతిష్ఠాప్య - తస్య పూజార్థం కుంకుమకస్తూరీకర్పూరచందనాగురుప్రభృతీని సుగంధద్రవ్యాణి మల్లికాశతపత్రమరువకచంపకకేతకీకరవీరప్రభృతీని కుసుమాని చ సమానీయ సర్వమపి సజ్జీకృతమితి రాజ్ఞే నివేదయామాస - రాజాపి స్వయమేవ దేవం సంపూజ్య బ్రాహ్మణాన్ యథార్హమభ్యర్చ్య సర్వానపి లోకాన్ యథోచితం సంభావ్య వాదిత్రాదివినోదేన కాలం నయన్ సుచిరం సుఖమువాస - తత్రాంతరే కశ్చిద్వృద్ధో బ్రాహ్మణో హస్తే కాంచనకన్యకాం గృహీత్వా రాజసమీపమాగత్య * కల్యాణదాయి భవతాస్తు పినాకపాణేః పాణిగ్రహే భుజగకంకణభూషితాయాః ॥ సంభ్రాంత

దృష్టిసహసైవనమశ్శివాయేత్యుక్త్వాధరాలజ్జితనతంముఖమంబికాయాః॥ ఇత్యాశిషంప్రయుజ్య రాజ్ఞానిర్దిష్టాంప్రసీమాస్థాయ రాజానమేవమువాదీత్. రాజన్ విజ్ఞాపనమస్తి- రాజా- నిశ్శంకంనివేదయతుభవాన్- బ్రాహ్మణః- అహంనదీవర్ధమాననామనగరనివాసీ- మమాష్టౌపుత్రాస్సంజాయంత కన్యకాపునఃకాపినాజని- తతస్సభార్యోహం జగదంబికాయాఃపురతఏవం సంకల్పనాకారిషం- అంబయిదమమకన్యకాభవిష్యతి తాంత్వన్నామ్నామంకితాంతత్తులితేనసువర్ణేనసహకస్మైచిచ్ఛ్రుతశ్రేష్ఠపిదేవరాయదాస్యామీతి- తతఃకతిపయైరేవదివసైర్జగదంబికాప్రసాదాదేషాకన్యాజాతా- ఇదానీమస్యాఃపాణిగ్రహణసమయస్సమాక్రామతి- అతోఽనయాతులితంసువర్ణందాతుంమక్రమాదన్యఃకోపినాస్తీతిశ్రుత్వాత్వాంతికముపాగమం- రాజా- సాధుసమనుష్ఠితంత్వయా- యావతోధనస్యత్వమర్థ్యసి- తావద్గ్రహాణేత్యుక్త్వా భాండారికమాహూయాదిదేశ- ఏతస్మైబ్రాహ్మణాయైతత్కన్యకామితసువర్ణం దేహి- భూయోప్యష్టకోటిసువర్ణం దీయతామితి- కోశాధ్యక్షోపిమహాప్రసాదఇతివిప్రాయతావత్కాంచనందదౌ- బ్రాహ్మణోప్యతిసంతుష్టస్సన్ కన్యకయాసహజగామ- తతోరాజాపిశుభేముహూర్తే పురంవివేశ. ఇతికథాం పాంచాలికోదీరితాంనిశమ్యభోజోనిర్జగామ...

ఇతిషోడశోపాఖ్యానంసమాప్తం.

---

౧౭. కేనాపిరాజ్ఞావసులాభహేతోర్దినేదినేకల్పితమాత్మనాశమ్।
నిశమ్యతత్సాహసమంతరేణ తస్యేప్సితం చక్ర ఇతీహ వక్తి॥

పునరపిరాజానంభోజమాగతమన్యాసాలభంజికాభణత్ - రాజన్-అత్రసింహాసనే సముపవేష్టుం సఏవయోగ్యో యస్యవిక్రమస్యౌదార్యాదయోగుణాస్సంతి-రాజా-సాలభంజికేకథయతస్యౌదార్యాదివృత్తాంతం-సాలభంజికాభణత్ -శృణురాజన్ - తస్యౌదార్యమేవ త్రిభువనేకీర్తిం వితస్తార- సర్వేజనాస్తమేవరాజానంతుష్టువుః అన్యచ్చ-అర్థినాంసర్వస్తివచనందాతౄణాంప్రీత్యైభవతి- నతుశౌర్యాదయోగుణాః- ఉక్తంచ* యుధ్యంతిపక్షిపశవః పఠంతిశుకశారికాః। దదాతికోపిదానంయస్సశూరస్సచపండితః॥ తథాచ * దాతౄణామేవసుప్రీతాస్సంస్తివాచాయుథార్థినః। సంప్రహృష్టాస్సహింతథారణదుందుభినిస్వనైః॥ శౌర్యజ్ఞానానుష్ఠానాదయో గుణాస్సర్వేష్వపి భవిష్యంతి - నత్వౌదార్యం * ఏవం త్యాగగుణశ్లాఘ్యస్సర్వేషుగుణరాశిషు। త్యాగాజ్జగతి పూజ్యంతే వశు

పాషాణపాదపాః॥ అన్యచ్చ* త్యాగో గుణో గుణశతాదధికో మతో మే వి
ద్యావిభూషయతి తం యది కిం బ్రవీమి। శౌర్యం హి నామ యది తత్ర నమోస్తు
తస్మై తత్త్రయం యది భవేదతిచిత్రమేతత్॥ తచ్చతుష్టయం తస్మిన్విక్రమా
ర్కే వర్తతే- ఏకదా పరమండలే కస్యచిద్రాజ్ఞః పురతః కేనచిత్ స్తుతిపాఠ
కేన విక్రమస్య గుణావళిరపాఠి- తాం శ్రుత్వా రాజా పరమసూయయా తం వం
దినముపాచ - రే వందిన్ కుతస్స్తుతిపాఠకా విక్రమార్కమేవ స్తువంతి- కిమ
న్యో రాజా తాదృశో నాస్తి- వందీ - దేవ ధైర్యే త్యాగే పరోపకారే సాహ
సే దయాయాం చ తేన సదృశో రాజా త్రిభువనేపి నాస్తి- పరోపకారకరణే
స్వదేహేపి తస్య మహాత్మనో మమత్వం నాస్తి - తదాకర్ణ్య స రాజా అ
హమపి పరోపకారం కరిష్యామీతి మనసి కృత్వా కంచన యోగినమాహూ
యోవాచ - భో యోగిన్ పరోపకారార్థం మమ ప్రీతి రనుదినమేధతే
యది కశ్చిదుపాయస్స్యాత్తం నివేదయ- యోగీ - భో కిం వా నాస్తి- రాజా-
అస్తి చేదుపదిశ సాధయామి- యోగీ- కృష్ణచతుర్దశ్యాం చతుష్షష్టియోగినీ
చక్రం పూజయ- తత్పురతో మంత్రం జప్త్వా దశాంశ హోమం విధేహి
హోమావసానే పూర్ణాహుతినిమిత్తం స్వశరీరమేవోపకల్పయ - తతో
యోగినీచక్రం ప్రసన్నం భవిష్యతి- యత్త్వయా ప్రార్థ్యతే తద్దాస్యతి .. పు
నరప్రతిమం శరీరం తవ భవిష్యతీతి- తచ్ఛ్రుత్వా రాజా సర్వమపి తథైవా
నుష్ఠాయ పూర్ణాహుతినిమిత్తం స్వయమేవాగ్నౌ పపాత - తతో యోగినీ
చక్రదేవతా ప్రసన్నా భూత్వా రాజ్ఞే నవం శరీరం దత్వా భణతిస్మ- రాజన్-
తుష్టాస్మి వరం వృణీష్వ- రాజా- అంబ ప్రసన్నా యది తర్హి మమ గృహం
సప్తఘటసువర్ణపరిపూర్ణం విధేహి- దేవతా- త్వమేవం ప్రతిదినం శరీరమ
గ్నౌ హోష్యసి చేదహం తథా కరిష్యామి - రాజాపి తథేత్యురీకృత్య నిత్య
మగ్నౌ శరీరం సువర్ణార్థం జుహ్వన్నాస్త- ఏకదా విక్రమోపి తాం వార్తాం
శ్రుత్వా తత్స్థానం సమాగత్య పూర్ణాహుతి సమయే స్వయమేవాగ్నౌ
పపాత- తతో యోగినీ స్వయమచింతయత్ - కిమద్యతనం మాంసమతీవ
స్వాదుతరం దృశ్యతే- అస్య హృదయం సారభూతమివాస్తీతి పునశ్శరీరం ద
త్వా జగాద- భో మహాసత్త్వ కో భవాన్- తవ శరీరత్యాగేన కిం ప్రయోజ
నం- తద్బ్రూహి దాస్యామీతి- రాజా యది ప్రసన్నాసి తర్హ్యయం రాజా
ప్రతిదినం మరణాన్మహాకష్టమనుభవతి - తన్నివారయతు భవతీ- అస్య
గృహే సప్తమహాఘటాః ప్రతిదినం సువర్ణేన పూరణీయాః- యోగినీ- తథా
కరిష్యామీత్యంగీకృత్య తస్య గృహే ప్రతిదినం సప్తమహాఘటాన్ సువర్ణేన

పూరయామాస- రాజానం చరణాన్నివారయామాస-విక్రమోపిస్వన
గరం ప్రత్యాగతః· ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా రాజానమబ్ర
వీత్-రాజన్ త్వయీదృశః పరోపకారః కిమస్తి-తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం
బభూవ. ....*

ఇతి సప్తదశోపాఖ్యానం సమాప్తమ్,

౧౮. ఉదయశిఖరిగంగాస్తంభమార్గేణ గత్వా ప్రతిదినమతిమా
త్రస్వర్ణదానం కర్ణభూషాం। ఖరకిరణనిశాశాత్ప్రాప్య తాం
బ్రాహ్మణాయ హ్యదిశదతిదరిద్రాయేతి సైషాద్య వక్తి.

పునరపి రాజని సింహాసనమారోఢుమాగచ్ఛతి పరా పాంచాలికా ప్రాహ - భో రాజన్ విక్రమార్కస్యౌదార్యాదిగుణా యస్య సంతి తేనైవైతత్సింహాసనమధ్యాసితవ్యం - రాజా -కథయ తస్యౌదార్యాదివృత్తాంతం- సాబ్రవీత్ - రాజన్ శ్రూయతాం-విక్రమార్కో రాజా నీతిమణుమాత్రమపినోల్లంఘయేత్ - మణిపురే గోవిందశర్మా నామ బ్రాహ్మణః స్వపుత్రాయ నీతీరుపదిదేశ- అహమప్యశ్రౌషం-తత్తుభ్యం నివేదయామి - శ్రూయతాం - మనీషీపురుషో మూర్ఖైస్సహ సంసర్గం న కుర్వీత- యతో మహానర్థాః ప్రవర్తేరన్ ఉక్తంచ* దుర్వృత్తసంగతిరనర్థపరంపరాయా హేతుస్సతామధిగతం వచనీయమత్ర। లంకేశ్వరే హరతి దాశరథేః కళత్రం ప్రాప్నోతి బంధమథ దక్షిణసింధురాజః॥ తస్మాత్సజ్జనసంగం విదధీత-లోకే సత్సంగాత్పరో నాస్తి-ఉక్తంచ*కందళయత్యానందం నందత్యనిలేంమదం దనాస్యభృశమ్। ఖండయతి మందహాస్యం సంధత్తే సంపదోపి సత్సంగః॥ అన్యచ్చ- కేనాపి వైరం న కుర్వీత - పరేషాం సంతాపం న కుర్వీత - అపరాధం వినా భృత్యాన్న దండయేత - మహాదోషం వినా భార్యాం న త్యజేత్ - యతో క్షయం నరకం భవేత్ *ప్రజ్ఞాసంపాదనే దక్షాం వీరసూం ప్రియవాదినీమ్- మోఽదృష్టదోషాం త్యజతి సో క్షయం నరకం వ్రజేత్॥ లక్ష్మీః స్థిరేతి న మన్యేత యతోత్యంతచంచలా సా-ఉక్తంచ*అనుభవత దత్త విత్తం మాన్యం మానయత సజ్జనం భజత। అతిపరుషపవనలులితా దీపశిఖేవాతి చంచలా లక్ష్మీః॥ స్త్రీభ్యో గుహ్యం న నివేదయేత్ - భవిష్యచ్చింతాం న కుర్యాత్ - వైరిణామపి హితమేవ చింతయేత్ - దానాధ్యయనాదిభిర్వినా దివసం ముధా నావనయేత్ -పితరౌ సేవేత- చోరైస్సహ న సల్లపేత్ - సర్వదా నిష్ఠురాణి న భాషేత-అల్పనిమిత్తం బహువ్యయం న కల్పయేత్ -ఉక్తంచ*న స్వల్పస్యకృతే

ఘోరినాశయే స్మృతిమాన్నరః। ఏతదేవహి పాండిత్యం యత్స్వల్పాద్భూరిర
క్షణం॥ ఆర్యేభ్యోదద్యాత్-ధర్మస్థానేష్వపానభాషేత- మనసావాచా
కర్మణాపరోపకారంకుర్వీత-యేపరోపకారిణస్తేసుజనాః-ఏతత్సామాన్య
తః పురుషాణాంనీతిశాస్త్రముపదిష్టం-సమవిక్రమోరాజాస్వభావతఏవస
కలనీతిశాస్త్రజ్ఞః - ఏవం కాలేగచ్ఛతి - ఏకదా కశ్చిద్వైదేశికో
రాజానందృష్ట్వోపవివేశ-రాజా- భోః కుత్రత్యోభవాన్-పురుషః-భోరా
జన్ అహంవైదేశికః మమక్వాపినివాసోనాస్తి- సర్వదాపరిభ్రమన్నేవకా
లంనయామి-రాజా - పృథివీపర్యటనాత్త్వయాకింకిమపూర్వందృష్టంకథ
య-పురుషః- ఉదయపర్వతేమహానాదిత్యస్యప్రాసాదోస్తి తత్రగంగా
నామకాపినదీప్రవహతి - తద్గంగాప్రవాహతన్మధ్యేచైకస్సువర్ణస్తంభోనిఖా
తస్తస్యోపరినవరత్నఖచితంసింహాసనమేకమస్తి- సచసువర్ణస్తంభఃప్రా
గుదయతివిభావసౌ పృథివ్యానిర్గత్యగగనమధ్యమధ్యారూఢస్సయమపి
సన్నిధత్తే అస్తముపగచ్ఛతిచతస్మిన్ క్రమేణావతీర్య స్వయంగంగాప్ర
వాహేనిమజ్జతి- ప్రతిదినమేవంతత్రభవతి- ఏతన్మహదాశ్చర్యంమయా
దృష్టం- రాజావిక్రమోపితచ్ఛ్రుత్వా తేనసహతత్స్థానంగతోరాత్రౌ
సుఖంసుష్వాప-ప్రభాతాయాంచశర్వర్యాంగంగాప్రవాహోద్వరసింహా
సనయుక్తోహిమస్తంభోమందంమందంవినిర్జగామ - తస్మిన్ స్తంభేరా
జాస్వయముపవివేశ- స్తంభోపియావత్సూర్యమండలసమీపంజగామ
తావదగ్నికణసముద్గారిభిస్సూర్యకిరణైరదహ్యతరాజ్ఞశ్శరీరం- తతోరా
జామాంసపిండీభూతేనైవశరీరేణసూర్యమండలంప్రాప్యాస్తౌషీత్ * న
మస్సవిత్రేజగదేకచక్షుషే జగత్ప్రసూతిస్థితినాశహేతవే । త్రయీమ
యాయత్రిగుణాత్మధారిణే విరించినారాయణశంకరాత్మనే ॥ ఇతిబహు
ధాస్తుత్వాపరమాత్మానమర్కమణ్ణంనమశ్చకార - తతస్సూర్యస్తమమృ
తేనాసించత్-తతోరాజ్ఞశ్శరీరంభూయోప్యవర్ధత-రాజావదత్-ధన్యో
హమస్మి-సూర్యః-భోరాజన్ త్వంమహాసత్వాధికోసి - ఏతన్మమమండ
లందుష్ప్రాపమన్యైరుపాగమః తదహంప్రసన్నోస్మి- వరంవృణీష్వ-రా
జ్ఞోక్తం-భోదేవకిమస్తిఃపరమధికోవరోస్తి- మహామునీనామప్యగమ్యంతవ
సందర్శనంయదహమభజం- తవప్రసాదాన్మమసర్వమప్యర్థజాతంనిరపా
యంవిద్యతే - తద్వచనేనాతిసంతుష్టోభగవానపిభానుస్స్వకీయేరత్న
కుండలేదత్వాభణత్ - రాజన్ ఏతత్కుండలద్వయంప్రతిదినమేకైకంసు
వర్ణభారంప్రయచ్ఛతి-ఇత్యుక్త్వాప్రేషయామాస- తతోరాజాకుండల

గ్వాయం గృహీత్వా పునర్నరసత్కృత్య తస్మాత్స్వర్ణస్తంభాదవతీర్య యావ దుజ్జయినీమాజగామ — తావత్కశ్చిద్బ్రాహ్మణో మార్గే సమాగత్య * వేదాంతేషు యమాహురేకపురుషం వ్యాప్య స్థితం రోదసీ యస్మిన్నీశ్వర ఇత్యనన్యవిషయశ్శబ్దో యథార్థాక్షరః । అంతర్యశ్చ ముముక్షుభిర్నియమిత ప్రాణాదిభిర్మృగ్యతే స స్థాణుస్థిరభక్తియోగసులభో నిశ్శ్రేయసాయాస్తు వః ॥ ఇత్యాశీర్వాదం కృత్వాభణత్ — భో రాజన్ — అహం కుటుంబీ బ్రాహ్మణః పరం దారిద్ర్యగ్రస్తః క్వాపి భిక్షాటనం కరోమి — తథాప్యుదరం న పూర్యతే — తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తస్మై కుండలద్వయం దత్వావదత్ — ప్రతిదినమేకైకం సువర్ణభారం దాస్యతి — ఇతి రాజ్ఞో వచనం శ్రుత్వా బ్రాహ్మణస్సంతుష్టో రాజానం బహుశస్స్తుత్వా నిజాలయం జగామ — రాజాప్యుజ్జయినీం ప్రత్యాగచ్ఛత్ — ఇమాం కథాం కథయిత్వాం సాలభంజికాయాం రాజా తూష్ణీమాసీత్. .... *

ఇత్యష్టాదశోపాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్

౧౯. రాజాపరాహ్ణమధికృత్య జలం ప్రవిశ్య దృష్ట్వా బలిం సకలధిక
మ్యువతస్సపర్యాం । దత్తం కపాయనమవాప్య రసం చ విప్రా
యాదాదిశత్ప్రతిమయా హ్యభిధీయతే స్మ. .... *

పునరపి రాజానః భోజం సింహాసనసమారురుక్షుం సమాకులితహృదయమపరాసి వాక్యజగదే — మహీపాలమౌళియతాం — విక్రమే రత్నాకర మేఖలామిమాం శాసతి సర్వేపి లోకాః పరమానందపరిపూర్ణహృదయాస్సమభూవన్ — బ్రాహ్మణాః షట్కర్మనిరతాః — స్త్రియః పతివ్రతాః — శతాయుషః పురుషాః — వృక్షాస్సదా ఫలకుసుమభరితాశ్చాసన్ — పర్జన్యః కాలే వర్షతిస్మ — మహీ సర్వదోగ్ధ్రీవ దానశ్శ్రేయత — లోకానాం భూతేషు దయా పాపభీతిః అతిథిసత్కారః గురుసేవా సత్పాత్రే దానం చ ప్రావర్తంత — తదా పికదా విక్రమార్కస్సింహాసనమధ్యాస్య మాస తత్రాస్థానసభాయాముపవిష్టాస్సుమనసశ్శాస్త్రాణి విచారయామాసుః — వందినో వివిధాపదానాని పేఠుః — మల్లాః పునస్స్వభుజబలమదర్శయన్ — సవయసో రాజకుమారాః నఖాంకురసముల్లాసితశ్మశ్రవోన్యోన్యం హాసంతశ్శృంగారాదిపాలనప్రశంసాప్రావీణ్యముద్గిరంతః కేచనాముష్మికప్రీతిమావిష్కుర్వంతః కేచన ధర్మసంగ్రహప్రాభవముద్భావయంతో రాజానముపసేవంత — తదా కశ్చిన్మృగవధాజీవస్సమాగత్య రాజానం ప్రణమ్య సవ్రీళయం వ్యజిజ్ఞపత్ — అరణ్యమధ్యే కశ్చిదంజ

కాలసంకాశో మహాకాయః వరాహః కతిపయైర్దివసైః పరిభ్రమతి- వనైకవన
చరస్యాపి జనస్యాశ్రుతపూర్వోఽయమీదృశో జంతుః - కింపునరదృష్టచర
ఇతి-తదేవ దేవస్య దృష్టిపథమవతరితుమర్హతి- తదుపరి దేవః ప్రమాణమి
తిపరరామ- తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తత్రైవ రాజకుమారైస్సహ వనం వివేశ
ప్రవిశ్య చ నదీతటే కుత్రాపి నికుంజాంతరే శయానం సూకరమపశ్యత్ - తత
స్స వరాహో బాహ్యాశ్వయాయినాం కోలాహలం శ్రుత్వా ఘుర్ఘురారవముఖరం
నిర్జగామ-తతస్సర్వేపి రాజకుమారా అహమహమికయా స్వహస్తకౌశ
లాని దర్శయంతస్సర్వాయుధాని చిక్షిపుః-స చ తాన్యగణయన్ పశ్యతామే
వ శూరమానినాం కిమపి పర్వతకందరం వివేశ - రాజాపి తం పృష్ఠతోఽనుధా
వన్ బహిరశ్వం సంబధ్య స్వయమపి బిలం ప్రవివేశ- మహత్యంధకారే సుదూ
రం గత్వా మహాంతం ప్రకాశమపశ్యత్ -తతః కించిదివాతిక్రమ్య నగరమే
కం సువర్ణప్రాకారమభ్రంకషప్రాసాదోపశోభితం దేవతాయతనైరుప
వనైరలంకృతం సమస్తవస్తుసంపూర్ణవిపణిరమణీయం ధనికలోకసమా
కులం నానావిలాసినీజనసంసేవ్యమానమతిమనోహరమపశ్యత్- అథ కథ
మపి ప్రవిశ్య విపణిమధ్యే గచ్ఛన్నతిమనోహరం హరశిఖరిసహోదరం
రాజభవనమపశ్యత్ -తత్ర విరోచనసుతో బలీ రాజ్యం కుర్వన్నాస్తే-రాజా
పి సభాం ప్రవిశ్య సింహాసనోపవిష్టేన బలినాభ్యుత్థితసమాలింగితోఽతిరమణీ
యే భద్రాసనే సముపవేశితః- అనంతరం బలీ రాజానమప్రాక్షీత్ -సఖే కు
త్ర తే నివాసః కాని తవ నామాక్షరాణి-కథమివ దురవగాహమిమం దేశం ప్ర
విష్టోసి-రాజా-విక్రమనామానం మామాహుః - ఉజ్జయినీ మే నివాసః భవ
త్సందర్శనార్థం కమపి వరాహమనుసరన్ కథమపి సమాగతోఽస్మి-బలిః-
ధన్యోఽస్మి-అద్యైవ సఫలాస్సంవృత్తా మే మనోరథాః-విక్రమః-భో రాజన్
త్వం పవిత్రీభూతాంతఃకరణః-తవైవ జీవితం శ్లాఘ్యం - యతస్సాక్షాద్వై
కుంఠభవనో నారాయణస్తవ మార్గణతామాలలంబే-బలిః - యది భవాన్మే
మిత్రం తర్హి మదీయం కిమపి వస్తు పరిగృహాణ-విక్రమః- భవదనుగ్రహాద
హమపి పూర్ణకామోఽస్మి-బలిః-సఖ్యమేవం-ఏతదేవ హి బంధులక్షణం * ద
దాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్యమాఖ్యాతి పృచ్ఛతి। భుంక్తే భోజయతే చైవ ష
డ్విధం బంధులక్షణం॥ తథా చ * పాపాన్నివారయతి యోజయతే హితాని
గుహ్యం నిగూహతి గుణాన్ ప్రకటీకరోతి।ఆపద్గతం చ న జహాతి దదాతి కాలే
సన్మిత్రలక్షణమితి ప్రవదంతి సంతః॥ కించ * నోపకారం వినా ప్రీతిః కస్యాపి
భువి జాయతే। ఉపయాంతి వదానేన యతో దేవా అభీష్టదాః॥ తథా చ * తా

వర్ప్రతిష్ఠ కేల్లోకే యావద్దానం ప్రదీయతే। వర్ణః శీతం తు యద్దృష్ట్వా స్వయం త్యజతి మాతరం॥ అన్యచ్చ * పుత్రాదపి ప్రియతమం యయా మే న దానం మన్యే న శోరపి వివేకవివర్జితస్య। దత్తే జలే తు నిఖిలం ఖలు యేన దుగ్ధం నిత్యం దదాతి మహిషీ వినివర్త్య వత్సం॥ ఏవం భణిత్వా విక్రమాయ రాజ్ఞే రసం రసాయనం చ దదౌ- తతో రాజా నిత స్మాదనుజ్ఞాం ప్రాప్య బిలాన్నిర్గతో శ్వమారుహ్య నిజపురం ప్రత్యాగత్య రాజమార్గే సమాగచ్ఛతి మహోదుర్గతిపీడితస్సపుత్రః కశ్చిద్బ్రాహ్మణస్సమాగత్య స్తుత్వాభాణీత్ భో స్స్వామిన్ పరమహం దరిద్రః అస్య సకుటుంబస్య మమ కిమపి భోజనపర్యాప్తం ధనం దేహి- మహత్యా బుభుక్షయా సమాకులాః స్మః- తదా రాజా భో బ్రాహ్మణ ఇదానీం మమ హస్తే కిమపి ధనం నాస్తి- పరంతు రసో రసాయనం చేతి వస్తుద్వయమస్తి- అనేన రసేన సంపర్కే సతి సప్తధాతవస్స్వర్ణాని భవంతి- ఇదం రసాయనం యస్సేవతే స జరామరణవర్జితో భవిష్యతి - ఉభయోరేకం గృహాణ- తదా బ్రాహ్మణః యేన పుమాన్ జరామరణవర్జితో భవిష్యతి తద్దీయతాం- తదా తస్య పుత్రః ప్రాహ- కిం క్రియతే తాతేన- రసాయనేన జరామరణవర్జితేనాపి పునర్దారిద్ర్యమేవానుభవితవ్యం- యేన సంపర్కే సతి ధాతుస్స్వర్ణం భవతి- స ఏవ రసో గ్రాహ్యః- ఇత్యుభయోర్వివాదో రాజసమక్షమేవ సమభూత్ - తతో రాజా ఉభయోర్వివాదం దృష్ట్వా రసం రసాయనం చ తాభ్యాం దదౌ- తౌ రాజానం స్తుత్వా నిజాలయం జగ్మతుః- రాజాపి నిజనివాసమాజగామ- ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా భోజరాజమబ్రవీత్ - భో రాజన్ కిమద్య మన్యసే- తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ..*

ఇత్యేకోనవింశాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్

---

౨౦. సదండకం ధేఘుటికాం మమానేస్తు గృహీతరాజ్యాయ విపక్షభూపైః। దిదేశ రాజన్యకుమారకాయ రాజేతి సైషా ప్రీతిమాభిధత్తే..............................*

పునరపి రాజా సింహాసనమారురోహ- తావదన్యా సాలభంజికా తీవ్య జగాద- భో రాజన్ విక్రమస్యౌదార్యాదిగుణా యస్య సంతి సోస్మిన్ సింహాసనే ఉపవిశతు- రాజా- కథయ తస్యౌదార్యాదివృత్తాంతం- సావదత్- రాజన్ శ్రూయతాం- విక్రమో రాజా షణ్మాసాన్ రాజ్యం కృత్వా షణ్మాసాన్ దేశాంతరం పరిభ్రమన్నాస్తే- ఏవమేకదా నానాదేశాన్ పరిభ్రమ్య వద్మా

లయంనామనగరమగమత్ - తన్నగరాద్బహిస్థితోద్యానవనే మనోహ
రంవిశాలోదకంచసరోవరందృష్ట్వా తతోదకంపీత్వా కుతోపి తరుతలేసు
ఖముపవివేశ - తత్రాన్యే కేచన వైదేశికాస్సమాగత్య జలపానంవిధాయోప
విశ్యపరస్పరంగోష్ఠీమకుర్వంత అహో అస్మాభిర్బహవో దేశా దృష్టాః-
బహూనితీర్థాని సేవితాని - అతిదుర్గమాః పర్వతాస్సమారూఢాః - పర
మేకత్రాపి మహాపురుషదర్శనంనాభూత్ - తత్రైకః - కథంమహాపురుషసం
దర్శనంభవిష్యతి - యత్రమహాపురుషోవర్తతే తత్తదతీవదుర్గమమేవభవేత్
బహవోమధ్యేవిఘ్నాస్సమాపతంతి దేహస్యాపి నాశో భవతి - యత్రచశరీర
మేవనశ్యేత్ సోయముద్యమఃకథమాయఫలాయ - ప్రథమమాత్మైవరక్షణీ
యోబుద్ధిమతా పురుషేణ - ఉక్తంచ * ఆపదర్థేధనంరక్షేద్దారాన్ రక్షే
ద్ధనైరపి । ఆత్మానంసర్వదా రక్షేద్దారైరపిధనైరపి ॥ తస్మాత్సర్వోపాయైరాత్మా
సంగోపయేత్ - అన్యచ్చ - సర్వధర్మాణాం శరీరమేవప్రథమం సాధనం - త
థాహి * అపిక్రియార్థంసులభంసమిత్కుశం జలాన్యపిస్నానవిధిక్షమా
ణి తే । అపిస్వశక్త్యాతపసిప్రవర్తసే శరీరమాద్యంఖలుధర్మసాధనం ॥ తథా
చ * పునర్దారాః పునర్విత్తంపునః క్షేత్రంపునస్సుతాః । పునశ్శుభాశుభంక
ర్మ శరీరంనపునఃపునః ॥ తస్మాన్నకోపిసాహసంనకుర్వీత - తథాచోక్తం * అ
ఫలానిదురంతాని సమవ్యయఫలానిచ । అశక్యానిచకార్యాణి నారభేతవి
చక్షణః ॥ కించ * పర్వతంవిషమంఘోరంబహువ్యాఘ్రసమాకులం । నారో
హతినరఃప్రాజ్ఞస్సంశయోహికదాచన ॥ కించ - యత్కార్యంపురుషేణక్రి
యతే తద్విచార్యైవకర్తవ్యం యత్రచఫలంనాస్తి - స్వల్పంచయత్రఫలం
భవతి - తస్మిన్కార్యే శరీరస్యైవనాశోభవిష్యతీతితన్నకుర్యాత్ - రాజాపి
తస్యవచనంశ్రుత్వాసన్నిధాయావదత్ - వైదేశికాః కిమేవముచ్యతే
యావత్పురుషేణపౌరుషంసాహసంచనక్రియేత తావత్సర్వమపిదుర్ల
భం - ఉక్తంచ * వస్తూనిమర్త్యభావ్యపిలభ్యంతేవాంఛితానిసాహసికైః ।
సంజీవిన్యమృతాద్యాహనుమద్గరుడాదిభిర్గృహీతాహిఖలు ॥ తథాచ * విశతి
కవాదిగ్గగనంఖాతిత్వాపాతాళతోపిజలమేతి । దైవమచింత్యం బలవత్బలవా
నిహాగణ్యాపవపౌరుషవాన్ ॥ అక్లేశతస్సుఖానినలభ్యంతే - తథాచ * మగ్నధిగ
మః పరభోగోయావత్పురుషేణపౌరుషంనకృతం । హరతితులామధిరూఢో
భాస్వానుదయే హి జలదపటలాని ॥ తతస్తద్రాజవచనంశ్రుత్వా వైదేశికాః
పృచ్ఛంతి భో మహాసత్త్వ రాత్రౌ కింకార్యంకథయ - రాజా - మహాపురుషదర్శ
నమేవకర్తవ్యం - అస్మాన్నగరాద్దశయోజనపర్యంతంయదిగమ్యతే త

తమహారణ్యమధ్యే విషమః కశ్చిత్పర్వతోఽస్తి- తదుపరి త్రికాలనాథో నామ యోగీ విద్యతే- నతు సేవితో వాంఛితార్థం దాస్యతి- అహం తత్ర గమిష్యామి- వైదేశికాః- తర్హి వయమప్యాగమిష్యామః- రాజా - సుఖమాగమ్యతాం - తతస్తై రాజ్ఞా సహ నిర్గత్య మహదరణ్యమతివిషమం దృష్ట్వా రాజానమూచుః- భో మహాసత్వ కియద్దూరే పర్వతోఽస్తి- రాజా - ఇతోఽష్టౌ యోజనాని విద్యంతే- వైదేశికాః- తర్హి వయం నాగమిష్యామః మహద్దూరమస్తి - మార్గోఽప్యతివిషమ ఇవ దృశ్యతే - రాజా- వైదేశికాః వ్యవసాయినాం కిన్నామ దూరం- ఉక్తంచ* నాత్యుచ్చం శిఖరం మేరోర్నాతినీచం రసాతలం। వ్యవసాయప్రసక్తానాం నాతిపారో మహోదధిః। కించ* కోఽతిభారస్సమర్థానాం కః పరః ప్రియవాదినాం। కో విదేశస్సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినాం॥ పునరపి కతిచిద్యోజనాని కథమప్యతీత్య పురతో మహాకరాళవదనం విషాగ్నిముద్వమంతమతిభయంకరం సర్పమ్మార్గమావృత్య స్థితముదాక్షుః- తేతు తం దృష్ట్వా భయాత్పలాయాంబభూవుః- రాజా పునరపి గంతుం ప్రావర్తత- తతస్స సర్పస్సమాగత్య రాజానం పరివేష్ట్యాదంశత్ తతస్తేన వేష్టితో విషవేగాన్మూర్ఛన్నప్యతిమగ్నమంతం పర్వతమారుహ్య యోగినం త్రికాలనాథం దృష్ట్వా నమశ్చకార- యోగిసందర్శనమాత్రేణ సర్పస్తం ముక్త్వాపససార- రాజాపి నిర్విషో బభూవ- యోగీ- భో మహాసత్వ మహత్ప్రమాదభూయిష్ఠమేతద్గమనం సంస్థానమతః కష్టేన కిమర్థమాగతోఽసి- రాజా- భో స్వామిన్ అహం భవత్సందర్శనార్థమేవ సమాగతోఽస్మి- యోగీ- తర్హి మహాకష్టమనుభూతం త్వయా- రాజా- కిమపి కష్టం నాస్తి- భవత్సందర్శనమాత్రేణ సకలమపి కల్మషం నామశేషమభూత్ - కష్టం తు కియత్ -అద్యాహం ధన్యోఽస్మి- యతో మహాత్మాం సందర్శనమతిమలభమభజం- కించ- యావదిదం శరీరం దృఢం యావదింద్రియాణి స్వస్థాని - పురుషేణ పుణ్యేన తావదాత్మహితమనుష్ఠేయం - తథాచోక్తం* యావత్స్వస్థమిదం శరీరమరుజం యావజ్జరాదూరతో యావచ్చేంద్రియశక్తిరప్రతిహతా యావత్ క్షయో నాయుషః। ఆత్మశ్రేయసి తావదేవ విదుషా కార్యః ప్రయత్నో మహాన్ సందీప్తే భవనే తు కూపఖననం ప్రత్యుద్యమః కీదృశః॥ తతః ప్రసన్నో యోగీ రాజ్ఞే ఘుటికాం యోగదండం కంథాం చ దత్వాబ్రవీత్ - భో రాజన్ననయా ఘుటికయా భూమౌ యావత్యో రేఖా లిఖ్యంతే - తావంతి యోజనాన్యేకస్మిన్ క్షణే గంతుం శక్యంతే - అమునా యోగదండేన దక్షిణహస్తవిధృతేన స్పృశ్యతే యది మృతం సైన్యం సజీవం భూత్వోత్తిష్ఠతే -

శ్చామహాస్త్రధృత్వా వైరిసైన్యం దృశ్యతే యది తదా సర్వం పతితం స్యాత్ -
ఇయం కంథా పునరీప్సితం వస్తు దదాతి- రాజా తత్సర్వం నిగృహీత్వా యోగినం
నమస్కృత్యాఽనుజ్ఞాం లబ్ధ్వా ప్రత్యాజగామ - తావన్మార్గే కశ్చిద్రాజకు
మారోఽభ్యగ్నివర్తమానః కాష్ఠసంచయేన తత్సంవర్ధయన్ పతనోన్ముఖ ఇ
వాదృశ్యత- రాజా తమపృచ్ఛత్ - భో సౌమ్య కిమేతత్క్రియతే- కుమారః
అహం కస్యచిద్రాజ్ఞః కుమారః- మమ రాజ్యం దాయాదైరపహృతం - దరి
ద్రోఽహం-జీవితం ధారయితుమసహమానోఽగ్నిం ప్రవేష్టుం కాష్ఠాని సంచినో
మి-తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తస్యాభయం దత్త్వా ఘుటికాం యోగదండం కం
థాం చ దత్త్వా తేషాం గుణానకథయత్ -తదనంతరం సంతుష్టచిత్తో రాజకుమా
రో రాజానం ప్రణమ్య స్వదేశమగమత్ -రాజా విక్రమోఽప్యుజ్జయినీనగర
మగమత్ -ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా రాజానమవదత్ - భో
రాజన్ త్వయ్యేవమౌదార్యం ధైర్యం పరోపకారశ్చ యది విద్యంతే తర్హ్య
స్మిన్ సింహాసనే ఉపవిశ-తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీమపససార...... *

ఇతి వింశాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్

౨౧. అత్రానర్గళనామ్నా కథితం తప్తోదకం సరః ప్రాప్య ।
అమరీకర్తా స్సిద్ధీ ర్విప్రాయాప్తా దదావితి బ్రూతే

భూయో ప్యేకదా సింహాసనసమారోహణ సముచిత వేషస్సమాగత్య
పాంచాలికయా నివారితస్తామాహ-కథయ తస్యౌదార్యవృత్తాంతం-సాబ్ర
వీత్ శ్రూయతాం రాజన్- విక్రమే రాజ్యం కుర్వతి బుద్ధిసింధుర్నామ కశ్చిన్మం
త్రీ సమభవత్ -తస్య పుత్రోఽనర్గళః సహృతోదనం భుక్త్వా కుమారవృత్త్యా
సంచచార- కిమపి విద్యాభ్యాసం నాకరోత్- ఏకదా పితా తమవాదీత్ ,
భో అనర్గళ త్వం మమోదరాజ్జాతోఽసి-పరం దుర్విధేయః- విద్యాభ్యాసం
న కరోషి-మూర్ఖస్తిష్ఠసి-శృణు* అపుత్రస్య గృహం శూన్యం దేశశ్శూన్యో
హ్యబాంధవః। మూర్ఖస్య హృదయం శూన్యం సర్వశూన్యా దరిద్రతా ॥ ను
మాపి కోఽర్థస్త్వత్తో నాస్తి-తథాచోక్తం* కోఽర్థః పుత్రేణ జాతేన యో
న విద్వాన్న ధార్మికః। తయా గవా కిం క్రియతే యా న దోగ్ధ్రీ న గర్భిణీ॥ తథా చ
*వరం గర్భస్రావో వరమృతుషు నైవాభిగమనం వరం జాతః ప్రేతో వరమపి చ
కన్యైవ జనితా । వరం వంధ్యా భార్యా వరమపి గృహే వాసేన వసనం న చేద్వి
ద్వాన్ కశ్చిద్ద్రవిణగుణయుక్తోఽపి తనయః॥ ఏతద్వచనం శ్రుత్వా సపశ్చా
త్తాపసంతప్తోఽనర్గళో వైరాగ్యం ప్రాప్య దేశాంతరం జగామ- తస్మిన్ దే

కాంతరే కస్యచిదుపాధ్యాయస్య సకాశాత్సకలశాస్త్రాణి మహతా కాలేన పఠిత్వా నిజనగరం ప్రత్యాగచ్ఛన్ మార్గమధ్యే ఽరణ్యే కమపి దేవాలయమపశ్యత్ - దేవాలయసమీపే పద్మషండమండితం చక్రవాకమిథునాలంకృతమతివిమలోదకం సరోవరమాసీత్ - తస్సరోవరైకదేశే తప్తముదకమదృశ్యత - ఏతత్సర్వం పశ్యన్ తతో ఽపి వివేశ - తతస్సూర్యో ఽస్తమగమత్ - తదనంతరమర్ధరాత్రసమయే సంతప్తోదకమధ్యాదష్టౌ దివ్యస్త్రియో నిర్జగ్ముః - తా దేవాలయం గత్వా దేవస్యావాహనాదిషోడశోపచారాన్ కృత్వా నృత్తగీతాదభిర్దేవమతోషయన్ - తతో దేవః ప్రసన్నో భూత్వా తాభ్యః ప్రసాదమదాత్ - ఏతత్సర్వమప్యనర్గళః పశ్యన్ ప్రభాతసమయే నిర్గమనవేలాయాం తాభిర్వ్యలోకి - తాసామేకా జగాద - భో సౌమ్య ఏహ్యస్మన్నగరం గమిష్యామః - సో ఽపి బాఢమితి తయా సహ గచ్ఛన్ తప్తోదకమధ్యం ప్రవిష్టాసు తాసు భయాదపసృతస్స్వనగరమాగత్య పితృప్రముఖాన్ సర్వాన్ బంధూనపశ్యత్ - పరేద్యూ రాజదర్శనార్థం గత్వా రాజానం ప్రణమ్యోపవివేశ - రాజా సకుతూహలమపృచ్ఛత్ - భో అనర్గళ ఏతావంతి దినాని కుత్ర గతో ఽసి - అనర్గళః - విద్యాభ్యాసార్థం దేశాంతరం గతో ఽస్మి - రాజా - తద్దేశాంతరే కిం కిమపూర్వం దృష్టం - అనర్గళేన రాజ్ఞే తప్తోదకవృత్తాంతో ఽభ్యధాయి - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తేన సహ తత్స్థానం గతవాన్ - తతస్సూర్యో ఽస్తం జగామ - తతో ఽర్ధరాత్రసమయే తా దివ్యస్త్రియస్తస్మాత్సరోవరతప్తోదకమధ్యాన్నిర్గత్య దేవసమీపం గత్వా పూజాం విధాయ నృత్తగీతాదినా దేవముపస్థాయ ప్రభాతే న్యవర్తంత - తావత్తాసాం మధ్యే కాచిదంగనా రాజానం దృష్ట్వా సమవదత్ - భో సౌమ్య ఏహి వయం నగరం గచ్ఛామః - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తా అనుససార - తాస్సర్వాస్తప్తోదకమధ్యే ప్రవిష్టాస్సత్యః పాతాలే నిజనగరం జగ్ముః - రాజాపి తప్తోదకమధ్యే మగ్నస్సన్ సహైవ తాభిర్జగామ - తతస్తాస్తం దృష్ట్వా తవ సేవాం కరిష్యామ ఇత్యూచుః - రాజా కిం మదన్యో రాజా నాస్తి - మమాపి రాజ్యమస్తి - అహమేతత్కౌతూహలం ద్రష్టుం సమాగతో ఽస్మి - కన్యాః - భో మహాసత్త్వ వయం ప్రసన్నాస్స్మః - వరం వృణీష్వ - రాజా - భవత్యః కాః - కన్యాః - వయం మహాసిద్ధయః - రాజా తర్హి మహ్యమష్టసిద్ధీర్దిశత - తతో రాజ్ఞే తా అష్టౌ రత్నాని దదుః - తాన్యష్టసిద్ధియుక్తాని రత్నాని గృహీత్వా తప్తోదకాన్నిర్గత్య స్వనగరమాజగామ తావన్నగరే కశ్చిద్బ్రాహ్మణస్సమాగత్య* ఉత్పన్నో నాభికమలే హరేర్యశ్చతురాననః । స పాతు సతతం యుష్మాన్ వేదానామర్థపారగః ॥ ఇత్యాశీ

ష్టంకృత్వా ప్రాహ* శూరస్సురూపస్సుభగస్సుదృక్చ శాస్త్రాచ శాస్త్రార్థ విదాంవరిష్ఠః। అర్థంవినా నైవ కళాం కలాపం ప్రాప్నోతి మర్త్యోత్ర మనుష్య లోకే॥ కించ॥* తానీంద్రియాణ్యవికలాని తదేవ నామ సా బుద్ధిరప్రతిహతా వచనం తదేవ। అర్థోష్మణా విరహితః పురుషః క్షణేన సోప్యన్య ఏవ భవతీతి విచిత్రమేతత్॥ ఇత్యుక్త్వా రాజన్నహం మహాదారిద్ర్య పీడితో బహుపుత్ర పౌత్రాది కుటుంబస్సంసారం పరిత్యజ్య గంగాప్రవేశం కరిష్యామీతి నిర్గతోస్మి- అతస్త్వత్ర భవతా మమ దారిద్ర్య నివారణం కర్తవ్యం- రాజా తద్వచనం శ్రుత్వా తస్య తాన్యష్టౌ రత్నాని దదౌ- స విప్రో రాజానం స్తుత్వా తాని రత్నాని గృహీత్వా స్వపురం జగామ- రాజాప్యుజ్జయినీమగమత్ - ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా రాజానమబ్రవీత్ - భో రాజన్ త్వయి యాదృశమౌదార్యం ధైర్యం చ విద్యతే చేత్తర్హ్యస్మిన్ సింహాసనే ఉపవిశ - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీమగమత్. ....*

ఇత్యేకవింశాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్.

౨౨. అత్రహి నీలమహీధ్రే కామాక్షీ నందిరే బిలాత్సహసా ।
ఉద్ధృత్య తురసకుంభం ద్విజాతయే దత్తవానితి బ్రూతే.

భూయోపి ధారానగరీ ధూర్వహే విశ్వంభరాధినాథే సమాగతే పాంచాలికాన్యాబ్రవీత్ - భో రాజన్ - శ్రూయతాం - విక్రమాదిత్యో రాజ్యం కుర్వన్నేకదా పృథ్వీ పర్యటనార్థం నిర్గత్య నానా దేవాలయ తీర్థ పర్వతాదికం దృష్ట్వా కదాచిన్మహారత్నమయ ప్రాకారపరివృతమభ్రంలిహ ప్రాసాదోపశోభితమనేక హరిహరాలయోపలక్షితం నగరమేకమపశ్యత్ - తత్ర నగరోపాంతగ నారాయణాలయం గత్వా తత్ర సరోవరే స్నాత్వా దేవం నమస్కృత్య తుష్టావ* మయా జ్ఞాతం జగన్నాథమానమేవ జగత్త్రలే ।కో జానాతి పరం బ్రహ్మ హరిం వాచామగోచరం*నాన్యం వదామి న శృణోమి న చింతయామి నాన్యం స్మరామి న భజామి న చాశ్రయామి। ముక్త్వా త్వదీయ వరణాంబుజమాదరేణ శ్రీ శ్రీనివాస పురుషోత్తమ దేహి దాస్యం * కరచరణకృతం వాక్కర్మ వా కాయజం వా శ్రవణ నయనజం వా మానసం వాపరాధం। విహితమవిహితం వా సర్వమేతత్క్షమేథా జయజయ కరుణాబ్ధే శ్రీపతే శ్రీముకుంద॥ ఏవమాది బహుధా స్తుత్వా రంగమంటపే విశశ్రామ- తత్ర కశ్చిద్బ్రాహ్మణస్సమాగత్య రాజసమీపే సముపవివేశ- తదా త్వే రాజావదత్ -భో బ్రాహ్మణ కుతస్త్యో భవాన్ - బ్రాహ్మణః-అహం కశ్చిత్తీర్థయాత్రాం కరోమి-భ

వార్కుతస్సమాగతః - రాజ్ఞా - అహం భవాదృశః కశ్చిత్తీర్థయాత్రాపరాయణః - బ్రాహ్మణః - సర్వగ్రామానవలోక్యాపృచ్ఛత్ - కో భవానతితేజస్వీ దృశ్యసే త్వయి రాజలక్షణాని సర్వాణి దృశ్యంతే - త్వం కిం రాజసింహాసనముపహాయ కుతః పృథివీం పర్యటసి. అథవా లలాటలిఖితం కో లంఘయతి - ఉక్తంచ * త్రిలోకేశశ్శ్మగ్జే శబరశరలక్ష్యత్వమగమద్విధాతా లోకానామలభత శిరఃకృంతనవిధిం। ప్రియాతౌ తౌ రాహుర్దినకరశశాంకౌ కబళతాం ప్రభుర్నగ్నశ్శంభుశ్శిరసిలిఖితం లంఘయతి కః॥ కించ * హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురైరపి। లలాటలిఖితా రేఖా పరిమార్ష్టుం న శక్యతే॥ తద్వచనం శ్రుత్వా రాజాప్యంగీచకార - ఉక్తంచ * యుక్తియుక్తముపాదేయం వచనం బాలకాదపి। విదుషామపి తత్త్యాజ్యమయుక్తం పద్మజన్మనా॥ రాజా - భో బ్రాహ్మణ కిమర్థమతిశ్రాంత ఇవ దృశ్యసే - బ్రాహ్మణః - శ్రమకారణం - కథయామి - కష్టమతీవ ప్రాప్తోస్మి - రాజావదత్ - కథ్యతాం తస్య కష్టస్య కారణం - బ్రాహ్మణః - భో రాజన్ శ్రూయతాం - ఇతో నాతిదూరే నీలో నామ పర్వతోస్తి - తత్ర కించిత్పాతాళబిలమస్తి - తన్మధ్యే కామాక్షీ నామ దేవతా వసతి - మధ్యే తస్యైకశ్చిద్రసకుంభో దృశ్యతే - తేన చ రసేన ధాతవస్సువర్ణతాం యాంతి - ద్వాదశవర్షాణి కామాక్షీమంత్రజపమకరవం - మయా బిలద్వారం నోద్ఘాట్యతే - తేనాతిదుఃఖితోస్మి - రాజాబ్రవీత్ తత్స్థానం మమ దర్శయ మయా కోప్యుపాయః క్రియతే - తతస్తేన రాజ్ఞే తత్స్థానం దర్శితం - తతస్తస్యామేవ రాత్రౌ రాజ్ఞస్స్వప్నే దేవతా సమాగత్య జగాద - రాజన్ - త్వం కిమర్థమాగతోసి - అతి ద్వాత్రింశల్లక్షణయుక్తస్య పురుషస్య కంఠరక్తసేచనం వినా బిలద్వారం నోద్ఘాట్యతే - ఏతద్దేవతావచనం శ్రుత్వా రాజా ప్రబుధ్య బిలద్వారసమీపం గత్వా నిజకంఠం ఛేత్తుముపచక్రమే - తావద్దేవతా - భో రాజన్ సాహసప్రియ తవాహం ప్రసన్నాస్మి - వరం వృణీష్వ - రాజా - దేవి యది ప్రసన్నాసి - తర్హ్యస్మై బ్రాహ్మణాయ రసకుంభం ప్రయచ్ఛ - దేవతాపి బాఢమితి బిలద్వారముద్ఘాట్య బ్రాహ్మణాయ రసకుంభం దదౌ - సోపి రాజానం స్తుత్వా నిజస్థానం జగామ - రాజాపి నిజనగరమగమత్ - ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా రాజానమబ్రవీత్ భో రాజన్ - త్వయ్యేవమౌదార్యం సాహసం పరోపకారశ్చ విద్యతే చేత్తర్హ్యస్మిన్ సింహాసనే సముపవిశ - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం గతః... *

ఇతి ద్వావింశాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్

౨౩. ఏవహివిక్రమభూపోదుస్స్వప్నాలోకనోద్వేగమనాయః।
నిజకోశంత్రింశదినాన్యకరోజ్జనపాదితియాత్రే...... *

పునరపిరాజాయావత్సింహాసనమారోఢుమాజగామతావదన్యాపాలభంజికాభణత్ - భోరాజన్-తవసింహాసనసమారురుక్షాగరీయసీ దృశ్యతే-ఇదంపునరాసనంవిక్రమాదిత్యసదృశమేవతమితి-శృణుతస్యరాజ్ఞోగుణాన్-ఏకదావిక్రమోమహీంపరిభ్రమన్ నిజనగరమాగచ్ఛత్ - తదానగరవాసినస్సర్వేపరమానందమవాపుః-రాజాపిస్వశుద్ధాంతం ప్రవిశ్యమధ్యాహ్నసమయేసుగంధతైలాక్తస్స్నాత్వానంతరం వస్త్రాభరణాదిభిరలంకృతస్సన్ దేవమర్చయిత్వా*త్వమేవమాతాచపితాత్వమేవత్వమేవబంధుశ్చగురుస్త్వమేవ । త్వమేవవిద్యాద్రవిణంత్వమేవత్వమేవసర్వంమమదేవదేవ*నమోనమఃకారణకారణాయనారాయణాయామితవిక్రమాయ। శ్రీశార్ఙ్గచక్రాసిగదాధరాయ నమోనమస్తేపురుషోత్తమాయ॥ ఇతిదేవంస్తుత్వానమస్కృత్యకపిలాగోభూతిలాదినానాధనిత్య దానాని సర్వత్ర్యదీనాంధబధిరకుబ్జపంగ్వాదిభ్యోభూరిదత్వాభో ృహం ప్రవిశ్యబాలసువాసినీవృద్ధాదీన్ భోజయిత్వాస్వయమప్యాత్మబంధుభి స్సాకమభ్యవజహార-సాధుచేదం*బాలాస్సువాసినీర్వృద్ధాగర్భిణ్యాతురకన్యకాః। సంభోజ్యాతిథివృద్ధాంశ్చదంపత్యోశ్శేషభోజనం॥ అన్యచ్చ*ఏకపవనభుంజీయాద్యదీచ్ఛేస్వృద్ధిమాత్మనః। ద్విత్రైస్తుబంధుభిస్సాకంభోజనంకారయేన్నరః* అభీష్టఫలసంసిద్ధిరిష్టకామ్యార్థసంపదః। ద్విత్రైస్తుబంధుభిస్సాకంభోజనేనప్రజాయతే॥తతఃకంచిత్కాలం కతిపయానిపదానిపరిక్రమ్యోపవివేశ-ఉక్తంచ*భుక్త్వోపవిశతోతుందంభుక్త్వాసంవిశతస్సుఖం।ఆయుశ్చంక్రమమాణస్యమృత్యుర్ధావతిధావతః*అత్యంబుపానాదతిసంగమాశ్చదివాచసుప్తేర్నిశిజాగరాచ్చ।నిరోధనాన్మూత్రపురీషయోశ్చషడ్భిర్నిదానైఃప్రభవంతిరోగాః॥అథరాజనిసమానవయోవిద్యైఃప్రియమిత్రైర్గోష్ఠీంకుర్వతిక్రమేణభగవాన్ మరీచిమాలీచరమగిరిశిఖరమవతతార-అథరాజాసముత్థాయసాయంతనంకర్మకలాపంనిర్వర్త్యభుక్త్వాశయనగృహంప్రవిశ్యతత్రశశికరనికరప్రభాభాసురపటపరిస్తీర్ణేసురభికుసుమవిసరవికీర్ణేవిచిత్రతరోల్లోచసముల్లాసితేపర్యంకేసుఖంసుష్వాప - ప్రభాతసమయేస్వప్నేస్వయమాత్మానంమహిషమారుహ్యదక్షిణాందిశం గచ్ఛంతందృష్ట్వాసహసాప్రబుద్ధోవిష్ణుంస్మరన్ సముత్థాయసంధ్యాదికర్మసమనుష్ఠాయసింహాసనేసముపవిష్టోబ్రాహ్మణానాంపురతఃస్వప్నవృత్తాంత మకథ

యత్ - తచ్ఛ్రుత్వా సర్వజ్ఞభట్టనామా ప్రాహ - భో రాజన్ స్వప్నాస్తు ద్వి
విధాః - కేచన శుభాః శుభఫలం ప్రయచ్ఛంతి - కేచనాశుభా అశుభఫలం
ప్రయచ్ఛంతి - తత్ర శుభాః * ఆరోహణం గోవృషకుంజరాణాం ప్రాసాద
శైలాగ్రవనస్పతీనాం। విష్ఠానులేపో రుదితం నితాంతం శుభాన్యగమ్యాగ
మనం తథైవ॥ అశుభాశ్చ * ఆరోహణం కంటకవృక్షవాహవైర్యస్త్రికాణా
మాథదర్శనాని। కార్పాసతీవ్రోరగపోత్రిశాఖామృగాదిమానామశుభా
ని లోకే * ఖరోష్ట్రమహిషవ్యాఘ్రాన్ స్వప్నే యస్త్వధిరోహతి। ష
ణ్మాసాభ్యంతరే తస్య మృత్యుర్భవతి నిశ్చయః॥ అన్యచ్చ * స్వప్నస్తు ప్రథమే
యామే సంవత్సరవిపాకభాక్। ద్వితీయే చాష్టభిర్మాసైస్త్రిభిర్మాసైస్తృతీ
యకే॥ అరుణోదయవేళాయాం కశాహానఫలం భవేత్। గోవిసర్జన
వేళాయాం సద్యస్స్వప్నఫలం భవేత్॥ కిం బహునా - భో రాజన్నయం
దుస్స్వప్నః - తవారిష్టకారీ - రాజా - భో బ్రాహ్మణ అస్య దుస్స్వప్నస్య
ప్రాయశ్చిత్తం కిం కరవాణి - సర్వజ్ఞభట్టః - స్నాత్వా వస్త్రాద్యలంకరణప్ర
స్నాజ్యావేక్షణం కృత్వా తద్వస్త్రాదికం బ్రాహ్మణాయ దేహి - పునర్నవ
వస్త్రాదికం ధృత్వా దేవస్యాభిషేకం కారయిత్వా నవగ్రహాన్సంపూజ్య
బ్రాహ్మణేభ్యో గవాదిదశదానాని దేహి - దీనాంధబధిరపంగ్వాదిభ్యో
భూరిద్రవ్యం యచ్ఛ - అనేనానుష్ఠానేన బ్రాహ్మణాశీర్వాదేన చ దుస్స్వప్నజా
తారిష్టఫలం యాస్యతి - రాజాప్యేతత్సర్వజ్ఞభట్టవచనం శ్రుత్వా యథో
క్తమనుష్ఠాయ భూరిదానార్థం దివ్యం భాండారముక్తవాన్ - యథా
భిలషితం సర్వే జహ్రుః - ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా రాజానమ
బ్రవీత్ - భో రాజన్ త్వయ్యేవమౌదార్యం కిం విద్యతే - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా
తూష్ణీం జగామ..................................*

ఇతి త్రయోవింశతితమాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్

౨౮. పురందరపురీవణిక్తనుజదాయభాగక్రమం నిశమ్య ధురితేర్యా
త్తాసహవిగృహ్యాయుద్ధజితః। ఈషాస్యపథి వాసుకింత్వమృత
కుంభమాదాయ తం దదౌ ద్విజనుషే ముదేత్యభిదధాతి పాంచాలికా.............*

పునరపి భోజభూపాలమాగతమాక్షిప్యాన్యా సాలభంజికాబ్రవీత్-భో రాజన్నస్మిన్ సింహాసనే సమారోఢుం విక్రమార్కసదృశ ఏవ తు నః-రాజా భో సాలభంజికే కథయ తస్య గుణాన్-సాబ్రవీత్ - రాజన్నాకర్ణయతాం- విక్రమాదిత్యస్య రాజ్యే పురందరపురీ నామ కాచన నగరీ సమభూత్. తత్ర మహాధనికః కశ్చిద్వణిగాసీత్-తస్య చత్వారః పుత్రాస్సమభూవన్-తతో మహతి కాలే గచ్ఛత్యతివృద్ధస్సన్ స్వమరణసమయే చతురః పుత్రానాహూయావాదీత్-భో పుత్రాః మయి పరేతే భవతాం మైత్రీ సుతరాం భవతి వా న వా-పశ్చాద్వివాదో భవిష్యతి-తదహం జీవన్నేవ భవతాం చతుర్ణాం జ్యేష్ఠానుక్రమేణ విభాగం కరవాణీతి తథా కృత్వోవాచ - అస్య మంచస్య చతుర్ణాం పాదానామధశ్చత్వారో భాగా నిక్షిప్తాః తాన్ జ్యేష్ఠక్రమేణ గృహీధ్వం-పుత్రా బాఢమిత్యంగీచక్రుః-తతస్తస్మిన్ పరలోకగతే చత్వారో భ్రాతరో మాసమేకత్ర తస్థుః-తతస్తేషాం స్త్రీణాం కలహాశ్శనైరుదియాయ తదనంతరం జ్యాయాననువాచ- కిమర్థం కోలాహలః క్రియతే తాతపాదైశ్చతుర్ణాం విభాగః ప్రాగేవ కృతః- తస్మం చాధస్థితం ద్రవ్యం గృహీత్వా విభక్తాః ప్రవసు ఖినస్తిష్ఠామః - ఇత్థేతి సర్వే పర్యాలోక్య మంచమధశ్చఖనుః - తావచ్చతుర్ణాం పాదానాం తలే చత్వారి తామ్రసంపుటాన్యదృశ్యంత- తేషామేకత్ర సంపుటే మృత్-ఏకత్రాంగారః-అన్యత్రాస్థీని-పరత్ర పలాలం చాసీత్ -ఏతచ్చతుష్టయం దృష్ట్వా తే చత్వారః పరస్పరం విస్మితాః ప్రోచుః-అహో అస్మత్పిత్రా సమ్యగేవ కృతో విభాగః - కిమత్ర నిదానమితి న జ్ఞాయతే ఇతి విచార్య రాజసభాం ప్రవిశ్య నివేదయామాసుః- తచ్ఛ్రుత్వా సభ్యా నిర్ణేతుం న శేకుః-పునస్తే ప్రతినగరమేత్య ప్రాజ్ఞేభ్యో న్యవేదయన్ పరమేకోపి నిర్ణేతా నాసీచ్చక్రమ-అనంతరముజ్జయినీం సమాగతా రాజసభామాగత్య వృత్తాంతమకథయన్-తతో రాజ్ఞా చ విభాగక్రమో న జ్ఞాయతే స్మ-తదనంతరమేకదా ప్రతిష్ఠానగరమాగతా స్తత్రత్యేభ్యో జనేభ్యో జగదుః-తైరపి నిర్ణయో న కృతః-తస్మిన్ సమయే కుంభకారగృహస్థిత శాలివాహనో మున్ వృత్తాంతమాకర్ణ్య తత్రాగత్య బ్రాహ్మణాన్ మహాజనానేవం భణతి స్మ-భో సామాన్యాః-కిమత్ర దుర్బోధమస్తి-కేనాయం విభాగక్రమో న జ్ఞాయతే భవ

ద్భిః - తేవదన్- కుమారా అస్మాభిర్నావబుధ్యతే- యదిజానాసి కథయ-
కథంనయం విభాగక్రమ ఇతి- తదా శాలీవాహనః- ఏతేచత్వారఏకస్యైవపు
త్రాః - జీవన్నేవై తేషాంపితా జ్యేష్ఠకనిష్ఠానుక్రమేణ విభాగంకృతవాన్-
యతో జ్యేష్ఠస్య మృత్తికా దత్తా - తేనయా సముపార్జితాభూమిస్సర్వాత
స్మైదత్తేతిజ్ఞాయతాం - ద్వితీయస్యపలాలోదత్తః- తేనసర్వమపిధాన్యం
దత్తం - తృతీయస్యాంగారోదత్తః- తేనసర్వమపిసువర్ణం దత్తం- చతు
ర్థస్యాస్థీనిదత్తాని - తేనసర్వాణిగోధనానిదత్తాని - ఇతిశాలీవాహనేన తే
షాం విభాగక్రమనిర్ణయః కృతః - తేపిసంతుష్టాస్స్వనగరంజగ్ముః- రాజా
విక్రమోపిమాం విభాగనిర్ణయవార్తాం శ్రుత్వా తివిస్మయంగతః ప్రతిష్ఠా
నగరమహాజనాన్ ప్రతిపత్రికాం ప్రేషయామాస - తథాహి- స్వస్తిశ్రీయ
జన యాజనాధ్యయనాధ్యాపనదానప్రతిగ్రహషట్కర్మనిరతాన్ యమని
యమాదిగుణగరిష్ఠాన్ ప్రతిష్ఠానగరవాసినోమహాజనాన్ కుశలప్రశ్నప్ర
శంసాపూర్వకం రాజావిక్రమోవదతి - భవన్నగరేచతుర్ణాంవణిక్పుత్రా
ణాంవిభాగనిర్ణయోయేనకృతస్సోస్మదంతికం ప్రేషయితవ్య ఇతి - ఏవంమ
హాజనారాజ్ఞా ప్రేషితాంపత్రికాంవాచయిత్వా శాలీవాహనంతమాహూ
యావాదిషుః - శాలీవాహనరాజాధిరాజశ్రీవీరప్రతాపశాలీప్రత్యర్థిపృ
థ్వీపతి సమస్తశ్రుతచరణసహస్రపత్రశ్రీవిక్రమాదిత్యమహారాజ ఉజ్జ
యినీనగరపతింసస్సకలార్థిలోకకల్పవృక్షస్త్వాంసమాహ్వయతి - త్వంత
త్రగచ్ఛ - శాలీవాహనః- విక్రమోనామరాజాకియాన్ - తేనాహంస
మాహూతోనగచ్ఛామి- యదితస్యప్రయోజనమస్తి స్వయమేవాగచ్ఛ
తు - మదుతదంతికేకిమపిఫలంనాస్తి- తస్యవచనంశ్రుత్వామహాజనాస్స
నాయాతీతిపునఃపత్రికాంలిఖిత్వా కమపిదూతంప్రైషయన్ - తతోరా
జాపత్రికాంగృహీత్వా క్రోధానలేనదేదీప్యమానవిగ్రహోష్టాదశాక్షౌ
హిణీబలేననిర్గత్యప్రతిష్ఠానగరమాగత్య శాలీవాహనాయదూతంప్రైష
యత్ - తతోదూతస్సమాగత్యశాలీవాహనందృష్ట్వావాదీత్- భోశాలీ
వాహనసకలరాజాధిరాజోవిక్రమాదిత్యస్త్వాంసమాహ్వయతి - తస్య
సందర్శనార్థమాగచ్ఛ- శాలీవాహనః- రేనాహమేకాకీ గజానంద్రష్టుమా
మి - చతురంగబలసమేతస్సన్ సమరాంగణే విక్రమార్కం పశ్యేయం - ఏవం
రాజ్ఞేనివేదయ - తస్యవచనంశ్రుత్వాదూతోరాజ్ఞేనివేదయామాస - త
చ్ఛ్రుత్వా విక్రమోయుద్ధాయసంగరరంగమాజగామ - శాలీవాహనో
పికుంభకారగృహే మృణ్మయంహస్త్యశ్వరథపాదాతంమంత్రేణ సము

జీవయిత్వా తేనబలేన నగరాన్నిర్గత్య సమరాంగణ ముపజగామ - త
దా త్వే * దిక్చక్రం చలితం భయాజ్జలనిధిర్జాతో భృశం వ్యాకులః పాతా
ళే చకితో భుజంగమపతిః పృథ్వీధరాః కంపితాః। భ్రాంతా సా పృథివీ మహావి
షధరాః క్ష్వేళం వమంత్యుత్కటమ్ । ఏవం వృత్తమభూజ్జగజ్జనపతే సర్వాం
చమూన్నిర్గమే॥ తథాచ॥*పవనగతిసమానైరశ్వయూథై రనంతై ర్మదధర
గజయూథై రాజతే సైన్యలక్ష్మీః। ధ్వజరుచిరపతాకై రావృతం ఖం సమస్తం
పటుపటహనినాదైః పూర్యతే స్మ త్రిలోకీ ॥ *అశ్వాంఘ్రిక్షత రేణుభిర్బ
హుతరై ర్వ్యాప్తం త్వశేషం నభశ్ఛత్రైరావృతమంతరాళమఖిలం వ్యా
ప్తా విశాలా ధరా । నిర్ఘోషైరథజైస్తనః ప్రతిహతా వాక్యాపి నశ్రూయతే
వీరాణాం నినదైః ప్రభూతభయదైర్యుక్తా ప్రసన్నా చమూః ॥ అనంతరము
భయోస్సైన్యయోస్సంకులం యుద్ధం సమభూత్ - తతో విక్రమార్కేణ
శాలీవాహనసైన్యం సర్వమపి నిపాతితం- శాలీవాహనో వ్యతివిహ్వలస్సన్
ఆపత్కాలే మాం స్మరేతి పితృదత్తం వరం స్మృత్వా శేషం నాగేంద్రం పిత
రం సస్మార- శేషోపి సర్వాన్ సర్పాన్ ప్రేషయామాస- తైర్నాశీవిషైర్దృష్ట
మాత్రమేవ విక్రమస్య సైన్యం నిఖిలం నిపపాత - తదనంతరం విక్రమో రాజా
స్వయమేకాకీ నివృత్య స్వసైన్య సముజ్జీవనార్థం తీర్థోదకే వర్షమేకం వాసు
కిం ప్రతి వ్రతమన్వతిష్ఠత్ - తతో వాసుకిః ప్రసన్నో భూత్వా బభాషే- భో
రాజన్ వరం వృణీష్వ - రాజా- భో సర్పరాజ యది ప్రసన్నోసి తర్హి భుజం
గవిషవేగేన మూర్ఛితం మమ సైన్యం సంజీవయ - తథేతి వాసుకిరమృతఘ
టమేకమదాత్ - తమమృతఘటం గృహీత్వా రాజా విక్రమస్స్వపురమాజ
గామ - తావద్బ్రాహ్మణః కశ్చిత్సమాగత్యావదత్ * హరేర్లీలావరా
హస్య దంష్ట్రాదండస్స పాతువః । హేమాద్రిః కలశో యత్ర ధాత్రీ ఛత్రశ్రి
యం దధౌ ॥ ఇత్యాశిషముక్త్వాన్- రాజా- భో బ్రాహ్మణ కుతస్సమాగ
తోసి - బ్రాహ్మణః - అహం ప్రతిష్ఠాననగరాదాగచ్ఛం - రాజా- యత్త్వ
యా యాచ్యతే తదహం దాస్యామి - బ్రాహ్మణః- భవానర్థిజనచింతామ
ణిః- యత్కించిచ్చింతితం వస్తు దాతుం ప్రభవసి- అతో మహ్యమేతస్మిన్వస్తుని మహతీ
ప్రీతిరస్తి తద్దీయతామయమమృతకుంభః- రాజా- త్వం కేన ప్రేషితోసి-
బ్రాహ్మణః- అహం శాలీవాహనేన ప్రేషితోస్మి - తతో రాజా విచారయా
మాస- మయా పూర్వమస్మై దాస్యామీత్యుక్తం- ఇదానీం నదీయతే చేదప
కీర్తిరధర్మోపి స్యాత్ - అతస్సర్వథా దాతవ్యమేవ- బ్రాహ్మణః- రాజన్
కిం విచార్యతే- భవాన్ సజ్జనః- సజ్జనస్తు ద్విర్నభాషతే- తథాచోక్తం*త

దయతి యది భానుః పశ్చిమే దిగ్విభాగే ప్రచలతి యది మేరుశ్శీతతాం యాతి వహ్నిః। వికసతి యది పద్మం పర్వతాగ్రే శిలాయాం భవతి తదనృతం నైవ భాషితం సజ్జనానామ్॥ తథాచ * అద్యాపి నోజ్ఝతి హరః కిల కాలకూటం కూర్మో బిభర్తి ధరణీం ఖలు పృష్ఠభాగే। అంభోనిధిర్వహతి దుస్సహబాడబాగ్నిమంగీకృతం సుకృతినః పరిపాలయంతి॥ రాజా- సత్యమాహ భవాన్ గృహ్యతామమృతఘటోయమితి తస్మై దదౌ సోపి రాజానం స్తుత్వా నిజస్థానం గతః- రాజాప్యుజ్జయినీమగాత్ - ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా తమవోచత్ - భో రాజన్ యదీదృశమహాత్మానం మస్యసి తర్హ్యుపవిశ - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ. .... *

ఇతి చతుర్వింశతితమాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్.

౨౫. ద్వాదశవార్షికమసవాదవగ్రహం భావినం సమాకర్ణ్య।
ఆశాపూరణ్యై నిజశిరో బలిం దత్తవానితి బ్రూతే...... *

పునరపి రాజా యావత్సింహాసన ఉపవేష్టుముపాక్రమత- తావదన్యా సాలభంజికాబ్రవీత్ - శ్రూయతాం రాజన్ విక్రమాదిత్యే రాజ్యం కుర్వతి సత్యేకదా కశ్చిజ్జ్యోతిషికస్సమాగత్య జగాద * సూర్యశ్శౌర్యమథేందురింద్రపదవీం సన్మంగళం మంగళస్సద్బుద్ధిం చ బుధో గురుశ్చ గురుతాం శుక్రశ్శుభం శం శనిః। రాహుర్బాహుబలం కరోతు సతతం కేతుః కులస్యోన్నతిం నిత్యం ప్రీతికరా భవంతు భవతస్సర్వేనుకూలా గ్రహాః॥ ఇత్యాశిషముక్త్వా పంచాంగమకథయత్ - రాజా పంచాంగం శ్రుత్వా జ్యోతిషికమపృచ్ఛత్ - భో దైవజ్ఞ కీదృశమేతత్సంవత్సరఫలం- దైవజ్ఞః- అస్మిన్ సంవత్సరే రాజా రవిః- మంత్రీ మంగళః- ధాన్యాధిపతిశ్శనిః- అన్యచ్చ- శనైశ్చరో భౌమశ్చ రోహిణీశకటం భిత్త్వా యాస్యతః - తస్మాత్సర్వథా అనావృష్టిర్భవిష్యతి- ఉక్తం చ- వరాహమిహిరేణ * అర్కసుతేన హి భగ్నే భౌమశ్శుక్రశ్చ రోహిణీశకటే। ద్వాదశ చాబ్దాన్నహి నహి వర్షతి వర్షాణి వారిదో నియతం॥ * రోహిణీశకటమర్కనూనుర్నాభిద్యతే రుధిరవాహినీ సరిత్। కిం బ్రవీమి న హి వారిసాగరే సర్వలోక ఉపయాతి సంక్షయమ్॥ మతాంతరే * యదా భినత్తి మందోయం రోహిణ్యాశ్శకటం తదా। వర్షాణి ద్వాదశాత్యంతం వారివాహో న వర్షతి॥ ఏతద్దైవజ్ఞవచనం శ్రుత్వా రాజాబ్రవీత్ - ఏతదవగ్రహనివారణైకమప్యుపాయం నివేదయ- దైవజ్ఞః- నవగ్రహహోమాద్యనుష్ఠానం కర్తవ్యం తతో వృష్టిర్భవిష్యతి- తతో విక్రమార్కశ్శ్రోత్రియాన్

బ్రాహ్మణానాహూయ తేభ్యః పూర్వవృత్తాంతముక్త్వా తైర్హోమం కారయితుముపక్రాంతవాన్ - తతస్సర్వా హోమసామగ్రీ సంపాదితా - బ్రాహ్మణైః కల్పోక్తప్రకారేణ నవగ్రహహవనమపి కృతం హోమసాద్గుణ్యార్థం పూర్ణాహుతిరపి నిర్వర్తితా - రాజా దివ్యవస్త్రాదినా బ్రాహ్మణానతోషయత్ - తతో భూరిదానేన దీనాంధబధిరపంగుకుబ్జాదయో౽పి సంతుష్టాః - తథాపి వృష్టిర్నాభూత్ - తదనంతరమనావృష్ట్యా సర్వో౽పి లోకః పరం క్లేశమగమత్ - రాజాపి తేషాం దుఃఖావస్థయా దుఃఖితస్సన్నేకదా యజ్ఞశాలాయాముపవిష్టో౽చింతయత్ - తావదశరీరిణీ వాగాసీత్ - భో రాజన్ తవ పరోపకారో యది. పురస్థితదేవాలయవాసిన్యా ఆశాపూరకాయా దేవతాయాః పురో ద్వాత్రింశల్లక్షణయుక్తస్య పురుషస్య కంఠరక్తేన బలిం దేహి - తతో వృష్టిర్భవిష్యతి - అవగ్రహో౽పి నశ్యతి - ఇతి శ్రుత్వా రాజా దేవాలయం గత్వా దేవతాం నమస్కృత్య కంఠే ఖడ్గం న్యధాత్ తావద్దేవతా - రాజన్ తవ ధైర్యేణ ప్రసన్నాస్మి - వరం వృణీష్వ - రాజాబ్రవీత్ - దేవి అనావృష్టిం నివారయ - దేవతా - తథా కరిష్యామీతి సద్యశ్చకార - తతో రాజా నిజభవనమగమత్ - ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా రాజానమబ్రవీత్ - భో రాజన్ - ఏవంవిధం సాహసం త్వయి విద్యతే చేదస్మిన్ సింహాసనే ఉపవిశ - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ. .... *

ఇతి పంచవింశతితమాఖ్యానం సమాప్తమ్.

౨౬. పరోపకారిత్వపరీక్షణాయ స్వారాజ్ఞీయుక్తాం బహు పం
కమగ్నామ్ । ఉద్ధృత్య రాజా సురభిం ద్విజాయ దదావితి
వ్యాహరతీహ సైషా. .... *

పునరపి రాజా యావత్సింహాసనే సముపవేష్టుమయతిష్ఠ తావదన్యా సాలభంజికావదత్ - భో రాజన్నత్ర సింహాసనే స్థిత్వా రాజ్యం కర్తుం విక్రమ ఏవ ప్రభవతి - రాజా - సాలభంజికే కథయ తస్య మహిమానం - సాబ్రవీత్ - భో రాజన్ నిశమ్యతాం - విక్రమాదిత్యసదృశో రాజాన్యస్సత్త్వౌదార్యాదిగుణైర్నాస్తి - అన్యచ్చ - యదుక్తం తదన్యథా స నకరోతి - యచ్చిత్తే తిష్ఠతి తదేవ వదతి - యద్వా వదతి తదేవ కరోతి - అతస్సజ్జనో విక్రమార్కః - ఉక్తం చ * యథా చిత్తం తథా వాక్యం యథా వాక్యం తథా క్రియా । చిత్తే వాచి క్రియాయాం చ సాధూనామేకరూపతా ॥ తథా చ * ఉపకర్తుం ప్రియం వక్తుం కర్తుం స్నేహమకృత్రిమమ్ । సజ్జనానాం స్వభావో౽యం కేందోశ్శి

శిరోగుణః ॥ అథైకదాసురనగర్యాం సింహాసనమలంచకార భగవాన్సహ
స్రాక్షః- తదాచ తమష్టాదశసహస్రాణి మహర్షయస్త్రయస్త్రింశత్కో
టయో దేవా అష్టౌ లోకపాలాః ఏకోనపంచాశన్మరుద్గణాః ద్వాదశాది
త్యాః చంద్రాంగారకాదయో గ్రహాః నారదప్రభృతయో దేవర్షయః మే
నకోర్వశీతిలోత్తమాసుకేశీఘృతాచీ మంజుఘోషా ప్రియదర్శినీప్రభృ
తయో దివ్యాంగనాస్సర్వే గంధర్వాదయో గణాశ్చ సేవంతే - అత్రాంత
రే నారదో భూమండలే విక్రమసదృశః పరోపకారీ మహాసత్వసంపన్నో
వా రాజా కోపి నాస్తి- తద్వచనమాకర్ణ్య సర్వాపి సభా పరం విస్మయం జగా
మ- కామధేనుః- కోత్ర సందేహః- నకిమప్యత్ర విస్మయనీయం* దానేత
పసి కార్యే చ విజ్ఞానే వినయే నయే । విస్మయో హి న కర్తవ్యో బహురత్నా వ
సుంధరా ॥ తథాచ* వాజివారణలోహానాం కాష్ఠపాషాణవాససామ్।
నారీపురుషతోయానామంతరం మహదంతరమ్॥ తదనంతరమింద్రస్సురభి
మవాదీత్ - త్వం మర్త్యలోకం గత్వా విక్రమస్య పరోపకారగుణాన్నిశ్చి
త్య మమ నివేదయ - అథ సా సురభిర్విక్రమార్కస్య హృదయపరీక్షార్థం రా
జాగమనమార్గే దుర్బలా సతీ కుత్రాపి ఘోరపంకే నిమమజ్జ - రాజాపి తాం
దృష్ట్వా సహసా స్వరూపాభిమానముపహాయ దురవగాహే పంకే ప్రవిశ్య
స్వయమేవ తాం పంకాదాకృష్య ప్రక్షాళ్య శనైర్ఘాసముష్టిం దత్వా కం
డూయనాదిభిరుపచచార - తదా కామధేనుర్నిజరూపం ధృత్వా ప్రసన్నా
భూత్వావదత్ - భో రాజన్ వరం వృణీష్వ - రాజా - యది మమ ప్రసన్నా
సి- తర్హి నిజరూపేణ మమ గృహే సర్వదా నివసతు భవతీ- తథేత్యుక్త్వా సా
సురభీ రాజ్ఞో హస్తగతాభూత్ - తదా కశ్చిద్బ్రాహ్మణస్సమాగత్య* సా
నందం నందహస్తాహతమురజరవాహూతకౌమారబర్హిత్రాసాన్నాసాగ్ర
రంధ్రం విశతి ఫణిపతౌ భోగసంకోచభాజి। గండోడ్డీనాలిమాలాముఖరితక
కుభస్తాండవే శూలపాణేర్వైనాయక్యశ్చిరం వో వదనవిధుతయః పాంతు ఫీ
త్కారవత్యః ॥ ఇత్యాశిషం ప్రయుజ్యావాదీత్* రాజన్సర్వానహం యా
చే న మాం కశ్చన యాచతే। అహో దైవవిపాకోయమీశ్వరాణామపీశ్వ
రః ॥ యస్తు దారిద్ర్యముద్రితస్తస్య గృహే సర్వం శూన్యం వర్తతే ॥ తథా
హి* గ్రామం మే పథి కాయ దేహి సుభగే హాహా గిరో నిష్ఫలాస్తస్మాద్బ్ర
హి సఖాస్తి మాతనమిదం కో వా పథిర్నాస్తి వై । యావజ్జీవమిదం న జాతిరప
రా వృత్తిః ప్రభావాదిదం కో జాతో మమ సర్వవిత్తహరణే దారిద్ర్యనామా
సురః ॥ రాజ్ఞోక్తం - భో బ్రాహ్మణ- కిం యాచ్యతే త్వయా- బ్రాహ్మణః-

భవానాశ్రితకల్పవృక్షః - యావజ్జీవంసుముదారిద్ర్యదుఃఖంనస్యాత్ - రాజా- ఇయంకామధేనుస్తవేప్సితందాస్యతి- ఇమాంగృహాణేతితస్మైకామధేనుందదౌ- బ్రాహ్మణః- స్వర్గధేనుంగృహీత్వానిజభవనమయాసీత్- రాజాపినిజనగరమగమత్ - ఇమాంకథాంకథయిత్వా సాలభంజికా రాజానమవదత్ .. కింతథాదాతుంప్రభవసి - తచ్ఛ్రుత్వారాజాతూష్ణీమగచ్ఛత్ .... *

ఇతిపడ్వింశతితమాఖ్యానంసమాప్తమాసీత్.

౨౭. ఆత్మకంఠరుధిరేణభైరవంతోషయన్ వసుమయం ఘటత్ర
యమ్। దేవదత్తకితవాయదత్తవానిత్యసౌభణతిసాలభంజికా

పునరప్యేకదా భోజే మహీపతౌ సింహాసనమారోఢుం సమాగచ్ఛతి తావదన్యాసాలభంజికానిరాచకార- వ్యాజహారచ- రాజన్ శ్రూయతాం విక్రమార్కోరాజాపృథ్వీంశాసన్నేకదా ధరాపర్యటనార్థం నిజనగరాన్నిర్గత్యనగరమేకమగమత్ -తత్రత్యారాజానఃపరంధార్మికాశ్శ్రుతిస్మృతివిహితానుష్ఠానతత్పరాః- చాతుర్వర్ణ్యంసాధుపర్యపాలయన్- సర్వేజనాస్సదాచారవంతఃఅతిథిప్రియాదయాపరాశ్చాసన్- రాజావిక్రమస్తత్రపంచదినానిస్థాస్యామీతికంచిదతిమనోహరందేవాలయంగత్వాదేవంనమస్కృత్యరంగమంటపమధ్యాస్త - అత్రాంతరేకశ్చిద్రాజకుమారఇవాతిమనోహరరూపో దుకూలవస్త్రధారీ నానాలంకరణాలంకృతః కర్పూరకుంకుమాగురుమృగనాభిసుగంధమిళితచందనానులిప్తతనుర్గణికాభిస్సాకంతత్రాగత్యనానావిధాక్రీడాఃకథావిధాయకంచిత్కాలమపనీయపునరపితాభిస్సార్ధంనిర్జగామ - రాజాపితందృష్ట్వాకోయమితివిచారయన్నాస్త - పరేద్యుస్స ఏకాకీదీనవదనోవస్త్రాదిరహితః కౌపీనమాత్రశేషస్సమాగత్యరంగమంటపేపపాత- రాజాతందృష్ట్వాభణతిస్మ- భోఃపూర్వేద్యుర్వస్త్రాభరణాదినాలంకృతశరీరోరాజకుమారఇవవేశ్యాభిస్సహసమాగతోసి-అద్యపునరేవందృశ్యసే-కిమేతత్ - సపురుషః- భోమహాపురుష కిమేవముచ్యతే- అహంపూర్వేద్యుస్తథైవస్థితః- ఇదానీందైవయోగాదేవంతిష్ఠామి- తథాహి* యేవర్ధితాఃకరికపోలమదేనభృంగాఃప్రోత్ఫుల్లపంకజరజస్సురభీకృతాంగాః। తేసాంప్రతంప్రతిదినంగమయంతికాలంనింబేషుచార్కకుసుమేషుచదైవయోగాత్ * వికసితసహకారపుష్పవాటీపరిమళకేళిపరాయణోహిభృంగః। విలసతిమదతుందిలఃపురాయస్స

బకబలాదధునైతిచావ్యసతాం ॥ యేవర్ధితాః కనకపంకజరేణుమధ్యే హం
సాః కనకవిపులతుంగతరంగమధ్యే। తేషాం వ్రతం ప్రతిదినం ఖలు రాజహంసాశ్శై
వాలజాలజటిలం జలమాశ్రియంతే ॥ వాతాందోళితపంకజచ్యుతరజః పిం
గాంగరాగోజ్జ్వలో యశ్చ పుణ్యైః కలకూజితం మధులిహాం సంజాతహర్షో
త్సవః। కాంతాచంచుపుటావలంబితబిసగ్రాసగ్రహవ్యక్షమః సోఽయం
సంప్రతి హంసకో మరుగతః కష్టం తృణం యాచతే ॥ కర్మణాఽయమితేజ
స్మనః కో వా కష్టం న ప్రాప్నోతి- తథాచోక్తం ॥ బ్రహ్మా యేన కులాలవన్నియ
మితో బ్రహ్మాండభాండోదరే విష్ణుర్యేన దశావతారగహనే క్షిప్తో మహాసం
కటే। రుద్రో యేన కపాలపాణిపుటకే భిక్షాటనం సేవతే సూర్యో భ్రామ్యతి
నిత్యమేవ గగనే తస్మై నమః కర్మణే ॥ రాజా-కో భవాన్- పురుషః- అహం కి
తవః-రాజా-త్వం ద్యూతక్రీడాం జానాసి కిం- పురుషః - దురోదరవిషయే
అహమేవ విచక్షణో నాన్యః- అన్యచ్చ - వారిక్రీడాం వరాటముష్టిం చ జా
నామి- పరం దైవమేవ బలవత్ -ఉక్తంచ ॥ గజభుజంగవిహంగమబంధనం
శశిదివాకరయోర్గ్రహపీడనం । మతిమతాంచ సమీక్ష్య దరిద్రతాం
విధిరహో బలవానితి మే మతిః ॥ రాజా- భో దేవదత్త-త్వమతీవ ప్రాజ్ఞోఽసి
కథమేవం పాపే ద్యూతకర్మణీచ్ఛాం కరోషి-దేవదత్తః- ప్రాజ్ఞోఽపి పురు
షః కర్మణా ప్రేర్యమాణః కిం న కుర్యాత్ ॥ కిం న కుర్యాన్నరః ప్రాజ్ఞః ప్రే
ర్యమాణస్స్వకర్మభిః। ప్రాగేవ హి మనుష్యాణాం బుద్ధిః కర్మానుసారి
ణీ ॥ రాజా- ద్యూతం పునర్మహాపాపమూలం- సర్వేషాం వ్యసనానామా
శ్రయభూతో ద్యూతవిధిః- తథోక్తం ॥ భవనమిదమకీర్తేశ్చౌర్యవేశ్యాది
సద్మ వ్యసననిధిరుదగ్రవిఘ్నః పాపబీజం । విషమనరకమార్గేష్వగ్రయా
యీ వమర్త్యః కిమిహ విశదబుద్ధిర్ద్యూతకార్యం కరోతి ॥ తన్మహాపాపాని
సప్తవ్యసనాని బుద్ధిమతా త్యాజ్యాని - ఉక్తంచ ॥ ద్యూతమాంససురావే
శ్యాఖేటచౌర్యపరాంగనాః। మహాపాపాని సప్తైవ వ్యసనాని త్యజేద్బుధః ॥
అన్యచ్చ-యస్త్వేకవ్యసనేన యుక్తస్స తు నియమేన నశ్యతి-కిం పునస్సప్తవ్య
సనాభిభూతః- ఉక్తంచ ॥ ద్యూతాద్ధర్మసుతః పలాదిహ బకో మద్యా
ద్యదోర్నందనాశ్చ కోఽపి జారతయా మృగాంతకతయా స బ్రహ్మదత్తో నృపః
చౌరత్వాచ్ఛ్రియయాతిరన్యవనితాసంగాద్దశాస్యో హహానేకైకవ్యసనాద్ది
తాయతిరిమే సర్వైర్న కో నశ్యతి ॥ తతస్త్వమప్యేతాని సప్తవ్యసనాని పరి
త్యజ - దేవదత్తః - భోస్స్వామిన్- మమైతద్దేవజీవనం కథం పరిత్యజేయం
యది కృపాం విధాయ కమపి ధనోపార్జనోపాయం కథయిష్యసి తదాహం

దురోదరంత్యజామి- అస్మిన్నవసరేవిదేశవాసినాద్వౌబ్రాహ్మణావాగ
త్యదేవాలయైకదేశేసముపవిష్టౌపరస్పరమమంత్రయతాం- తత్రైకః-మ
యాపిశాచలిపిభాషామంత్రకల్పోవలోకితః-తత్రైవంవర్ణావలిర్దృశ్యతె
అస్యదేవాలయస్యైశాన్యదిగ్భాగేవంచధనుఃప్రమాణేశ్వభ్రేధనరత్నాది
పూరితంఘటత్రయమస్తి - తత్సమీపేభైరవప్రతిమాస్తి-త్వంభైరవంస్వ
కంఠరక్తేనసేచయిత్వాతద్గృహాణేతి-తదా రాజాతద్వచనంశ్రుత్వాతత్ర
గత్వాస్వకంఠరక్తేనభైరవంసిషేచ - తావత్ప్రసన్నోభైరవోజగాద-
భోరాజన్ప్రసన్నోస్మి-వరంవృణీష్వ- రాజా - యదిమమప్రసన్నోసిత
ర్హ్యస్మైద్యూతకారాయనవరత్నపూరితంఘటత్రయందేహి - తతోభై
రవేణతద్ధనంకితవాయదత్తం-ద్యూతకారోపిరాజానంస్తుత్వానిజస్థానంగ
తః-రాజావిక్రమోపినిజనగరమాగమత్ -ఇతికథాంకథయామాససాలభం
జికా - తచ్ఛ్రుత్వారాజాతూష్ణీంభూత్వాగతః॥...............*

ఇతిసప్తవింశాఖ్యానంసమాప్తమాసీత్.

౨౮. అత్రహిభేతాళపురేకంచనచండ్యానివార్యబలిభావాత్
తత్రాపనునోదనృణాం తత్ప్రథమంబలివిధానమితివక్తి.

పునరపిరాజాకదాచన సింహాసనమధిరోఢుకామః పాంచాలికామ
స్తకేపాదంనిధాతుముపచక్రమే- తావదష్టావింశతితమాప్రతిమా జగాద
యద్యపిభవాన్మహీంపాలయతి- తథాపివిక్రమార్క ఇవభద్రాసనమిద
మధిరోఢుంనార్హతి- శ్రూయతాం- విక్రమాదిత్యోరాజాపృథివీపర్యట
నార్థమేకదాస్వనగరాన్నిర్గతోనగరమేకమగమత్ - తన్నగరసమీపే
నిర్మలోదకాకాపితరంగిణీప్రవహతి - తత్తీరేనానావిధకుసుమఫలభరిత
విటపికులసంకులంవనమేకమపశ్యత్ - మధ్యేచతస్యసముత్తుంగగోపురవ
రణరమణీయందేవతాయతనమద్రాక్షీత్ - దృష్ట్వాచతత్రనదీజలమవగా
హ్యతమాలయమలంకుర్వాణందేవంప్రణమ్యతత్రోపవివేశ- తత్రాంతరే
వైదేశికాశ్చత్వారస్సమాగత్యరాజసమీపేసముపవివిశుః- తతోరాజా
తానప్రాక్షీత్ -యూయంకుతస్సమాగచ్ఛథ-తత్రకశ్చిదువాచ- పూర్వ
దేశాదాగచ్ఛామః- రాజా - తత్రకిమద్భుతమపశ్యత- తేప్రోచుః-స్వా
మిన్మహదపూర్వంలోచనగోచరమకరవామ - యత్ప్రాణాన్హస్తే
గృహీత్వా వయమాగచ్ఛామ-రాజా- తత్కథయత- పురుషాః- తత్ర
దేశేభేతాళపురీనామవర్తతే-తత్రశోణితప్రియానామదేవతాస్తి-తత్ర

త్యాదయో జనా రాజా చ ప్రతిసంవత్సరం స్వమనోరథపూరణార్థం తస్యై పురుషోపహారం ప్రయచ్ఛంతి- తస్మిన్ దినే కోపి వైదేశిక స్సమాయాతి యది తమేవ దేవతాయాః పురః పశుమివ సమర్పయంతి - వయమపి తస్మిన్నేవ దినే సమాగతవంత స్తన్నగరేపి ప్రాప్తాః తద్గత్వా అస్మానుపహర్తుమాయతి షత- తాం ప్రవృత్తిం కర్ణాకర్ణికయా నిశమ్య వయం ప్రాణత్రాణపరాయణాః కథమపి పలాయనమేవ శరణం మన్వానా స్సమాగతాః స్మః- ఏతన్మహదాశ్చర్యమస్మాభిర్దృష్టం- తచ్ఛ్రుత్వా రాజా విక్రమ స్తత్రగత్వా దేవతాయతనమతిభయంకరం విలోక్య దేవతాం నమస్కృత్వా స్తౌషీత్ * బ్రాహ్మీ వారిరుహేందుసౌమ్యవదనా మాహేశ్వరీ లీలయా కౌమారీ రిపువర్గనాశనకరీ చక్రాయుధా వైష్ణవీ। వారాహీ ఘనఘోరఘుర్ఘురరవా చైంద్రీ చ వజ్రాయుధా చాముండా గణనాథరుద్రసహితా రక్షంతు మాం మాతరః॥ ఇతి స్తుత్వా తత్రైకం మంటపమధిశిశ్యే- తస్మిన్ సమయే కశ్చిద్దీనవదనో వైదేశికో మహాజనై ర్వాద్యపురస్సరమానీయత- రాజాపి తం దృష్ట్వా స్వమనసి విచారయతి స్మ - అయమేవ దేవతాబలినిమిత్తం మహాజనై స్సమానీతః- తతో దీనవదనో దరీదృశ్యతే- అస్మిన్ సమయే మమ శరీరం దత్వాముం మోచయిష్యామి- ఇదం శరీరం శతం వర్షాణి స్థిత్వాపి సర్వథా నాశమేవ యాస్యతి- అతస్స్వదేహవ్యయేనాపి ధర్మం కీర్తిం చ సమార్జయిష్యామి - ఉక్తం చ * చలా లక్ష్మీశ్చలాః ప్రాణాశ్చలో దేహోపి యౌవనం। చలంచలశ్చ సంసారః కీర్తిర్ధర్మశ్చ నిశ్చలః॥ తథా చ * అర్థాః పారదచంచలా గిరినదీవేగోపమం యౌవనం మానుష్యం జలవీచిబిందుచపలం ఫేనోపమం జీవితం। ధర్మం యో న కరోతి నిశ్చలమతి స్స్వర్గార్గలోద్ఘాటనం పశ్చాత్తాపయుతో జరాపరిణతశ్శోకాగ్నినా దహ్యతే॥ ఏవం విచార్య రాజా తాన్మహాజనానువాచ- అయం దీనవదనః కుత్ర కిమర్థం నీయతే- జనాః - అముం దేవతాబలినిమిత్తం నయామః- రాజా- కిం కారణం- జనాః - దేవతానేన పురుషోపహారేణ తుష్టా సత్యస్మన్మనోరథం పూరయిష్యతి- రాజా - భో మహాజనా అయమత్యంతమల్పతనుః- పరం భీతశ్చ - అస్య శరీరోపహారేణ దేవతాయాః కా నామ తుష్టిర్భవిష్యతి- తస్మాదముం ముంచంతు భవంతః- అహమేవ తదర్థం మమ శరీరం దాస్యామి - అహం పుష్టాంగోస్మి- మమ మాంసోపహారేణ దేవతా సంతుష్టా భవిష్యతి- అతో మాం నయతేతి భణిత్వా రాజా తం విమోచయిత్వా స్వయమేవ దేవతాయాస్సమక్షం గత్వా స్వఖడ్గం కంఠే చకార- తావద్దేవతా మండలాగ్రమాకృష్య జగాద భో మహాసత్త్వ తే

వౌదార్యేణ ధైర్యేణ చ సంతుష్టాస్మి వరం వృణీష్వ - రాజా - దేవి యది మమ ప్రసన్నాసి తర్హ్యద్య ప్రభృతి పురుషమాంసోపహారం పరిత్యజ - దేవతాప్యంగీచకార - తత్రస్థా హో జనా రాజానమవదన్ - మహీపాల త్వం నిజసుఖనిరభిలాషస్సన్ పరార్థమేవ వరం యాచితవానసి మహాద్రుమ ఇవ - తథాహి * స్వసుఖనిరభిలాషః ఖిద్యసే లోకహేతోః ప్రతిదినమథవా తే వృత్తిరేవంవిధైవ । అనుభవతి హి మూర్ధ్నా పాదపస్తీవ్రముష్ణం శమయతి పరితాపం ఛాయయా సంశ్రితానాం ॥ తతో రాజాపి తదనుజ్ఞాం గృహీత్వా నిజనగరమాగమత్ ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా రాజానమబ్రవీత్ ధారానగరధురంధర త్వయ్యేవమౌదార్యం విద్యతే - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ *

ఇత్యష్టావింశాఖ్యానం సమాప్తమ్.

శ్లో. ఏవంహి విక్రమభూపః కస్మైచిద్వందినే దరిద్రాయ ।
రత్నాన్యష్టౌ కోశాద్దదావితీయం నృపం బ్రూతే .

భూయోపి సమాగతం భోజరాజం పునరాప్యాజహార - నేదమధిష్ఠాతుమర్హసి భవాన్ - శ్రూయతాం రాజన్ - ఏకదా విక్రమార్కో రాజా రాజన్యకుమారైస్సంసేవ్యమానస్సభాయాముపవివేశ - తదా కశ్చన స్తుతిపాఠకస్సమాగత్య ప్రణమ్య * యావద్వీచీతరంగాన్ వహతి సురనదీ జాహ్నవీ పుణ్యతోయం యావచ్చాకాశమార్గే తపతి దినకరో భాస్కరో లోకపాలః । యావద్వజ్రేంద్రనీలస్ఫటికమణిమయం విద్యతే మేరుశృంగం తావత్త్వం పుత్రపౌత్రైస్స్వజనపరివృతో భుంక్ష్వ రాజ్యం నృపాల ॥ ఇత్యుక్త్వాస్తౌషీత్ * యథా తోయం సమాకాంక్షంతే మయూరో గ్రీష్మపీడితాః । నిరీక్షంతే తథా జీమూతం తథాహం తవ దర్శనం ॥ అహం తు హిమవన్నికటాద్భవతః కీర్తిం సమాకర్ణ్య దూరాదాగతోస్మి * కర్పూరాదపి హీరవాదపి దళత్కుందాదపి స్వర్ణదీకల్లోలాదపి కైతకాదపి చలత్కాంతాదృగంతాదపి । దూరోన్ముక్తకళంకశంకరశిరశ్శీతాంశుఖండాదపి శ్వేతాభిస్తవ కీర్తిభిర్ధవళితా సప్తార్ణవా మేదినీ * దేవ దేవతరుచ్ఛాయామాశ్రితోస్మి మహీపతే । కిన్నామ ఖలు దైన్యం మే త్వన్యో నాస్తి మద్భువి * దేవ సర్వస్వదాతారం భవంతం పశ్యతో మమ । గాహతే హృదయం భావం తం వదాన్యశిరోమణిం ॥ రాజా - కస్త్వం స్మరణవీథిమాగతః - వందీ - దేవ అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి హిమవత్పర్వతోత్తరదిగ్భాగే జంబీరనగరే ధనేశ్వరో నామ రాజాస్తి - స తావదర్థినాం దారిద్ర్యదుఃఖం నివార్యతాం ధనపతిం కరోతి - ఏకదా తేన ధనేశ్వరేణ

మాఘశుద్ధసప్తమ్యాం వసంతపూజావిహితా-గత్రదానార్థమష్టాదశకో
టిసువర్ణం పరికల్పితవాన్-ఏవమౌదార్యగుణగరిష్ఠస్సరాజా జాగర్తి - అ
స్మిన్ దేశే దేవ ఏక ఏవ తాదృశో దృష్టః-తస్యవచనం శ్రుత్వా రాజా భాండా
రికమాహూయావాదీత్ అముం వందినం భండారం నీత్వా మహార్ఘాణి ర
త్నాని దర్శయ-తతోయం యావంతి వాంఛతి-తావంతి రత్నాని గృహ్ణాతు- త
థాకోశాధ్యక్షః స్తంభం భండారం నీత్వా దివ్యాన్యనేకరత్నాన్యదర్శయత్ -స్తు
తిపాఠకోపి స్వేప్సితాని రత్నాని యథేష్టం గృహీత్వా పరిపూర్ణమనోరథో
రాజసమీపమాగత్యాభణత్ అస్మిన్ భో దేవ తవ ప్రసాదాదహం ధనపతిర్జాతోస్మి న
వాపి నిధయో మమ హస్తే ప్రాప్తా ఇవ-మహారాజ హిరణ్యగర్భాదయోపి భ
వత్తులాన్నాధిరోహంతి- తథాహి* వేధా వేదమయో విష్ణుర్గోవిందోపి గ
దాధరః। శంభుశ్శూలీ విషాదీ చ దేవః కేనోపమీయతాం॥ ఇతి స్తుత్వా బ్రహ్మా
యుర్భవేత్యాశిషమభిధాయ నిజనివాసమయాసీత్ -ఇతి కథాం కథయిత్వా
సాలభంజికా రాజానమబ్రవీత్ - భో రాజన్ కిమాకర్ణితమౌదార్యం వి
క్రమార్కస్య-రాజా తూష్ణీం బభూవ........................ *

ఇత్యేకోనత్రింశాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్.

30. ఇంద్రజాలవిదుషః ప్రవీణతాం భూమిజానిరవలోక్య విస్మితః।
పాండ్యభూపతి సమర్పితం ధనం దత్తవానికి తు వక్తి సాంప్రతం॥

అథ భూయోపి భద్రాసనమధిరోఢుమభిలషమాణమన్యా సాలభంజి
కాభణత్- మహీపాల విక్రమస్యౌదార్యం త్వయి కిం విద్యతే- రాజా- భో
సాలభంజికే కీదృశం తత్ - సాబ్రవీత్- రాజన్ శ్రూయతాం -ఏకదా విక్ర
మస్సకలసామంతరాజకుమారైరుపసేవ్యమానస్సింహాసనమధ్యాస్త - త
త్ర చ కశ్చిదైంద్రజాలికస్సమాగత్య రాజానం నమస్కృత్యాజగాద-దేవ సక
లకలాభిజ్ఞస్య తవ సమీపమాగత్య బహవ ఐంద్రజాలికా నిజలాఘవమదర్శ
యన్ కిల- మమ తావదిదమేకం లాఘవం తత్ర భవాన్ ప్రసన్నేన చేతసా
విలోకయతు - రాజా- నేదానీమవసరోస్మాకం- స్నానసమయస్సంప్రా
ప్తః- శ్వః ప్రభాతే ద్రక్ష్యామః- అథ పరేద్యుః ప్రభాతే రాజా విక్రమస్త
త్కాలోచితం సర్వమనుష్ఠానజాతం విధాయ ప్రియబాంధవైస్సహ శరీరవృ
త్తిం నిర్వర్త్య వస్త్రాభరణగంధమాల్యాద్యైరలంకృతస్సకలసామంత మ
హీకాంత హిత పురోహిత సేవితస్సుధర్మాభిధానం సభాభవనమవగాహ్య
తదిదమపూర్వపరిబృఢప్రసాదసమాసాదితమాసనమాస్థాయత మైంద్రజాలి

కమాహ్వాపయత్ - ఐంద్రజాలికో మహాకాయో మహాశ్మశ్రుభిర్దీర్ఘ
మానవదనో దక్షిణహస్తే ఖడ్గం ధృత్వా అతిమనోహర రూపలావణ్యప్రే
క్షణీయాం కామపి కమలలోచనాం పరిగృహ్య రాజాస్థానమంటపం ప్రవి
శ్య రాజానం ప్రణమ్య తస్థౌ - తదా సర్వేపి సామాజికాస్సవిస్మయముదాప్రా
క్షుః అప్రాక్షుశ్చ కోభవాన్ కుతస్త్య ఇతి - ఐంద్రజాలికః - అహంమ
హేంద్ర సేవకః కదాచిత్స్వామినాశప్తో భూమండలే తిష్ఠామి - ఇయంమమ
ప్రేయసీ - అద్య స్వర్గే దేవానాం పూర్వదేవానాంచ మహద్యుద్ధం ప్రవ
ర్తతే - అహం తత్ర గచ్ఛామి - అయంతు రాజా విక్రమాదిత్యః పరనారీ
సహోదర ఇత్యశ్రౌషం అతోహమస్య సన్నిధే ప్రియామిమాం నిక్షిప్య
యుద్ధార్థం గమిష్యామి - తచ్ఛ్రుత్వా రాజా విక్రమాదిత్యః పరమాద్భుత
భరితహృదయః కథమప్యురరీచకార - సోపి విక్రమహస్తే ప్రణయినీం సమ
ర్ప్య తం ప్రణమ్య ఝడితి గగనముత్పపాత - తావదాకాశే రే రే మారయ
ఘాతయేతి ఘోరతరా వాగభూత్ - అథ సర్వేపి సభ్యా యుగప దున్నమిత
వదనాస్సకౌతుకమపశ్యన్ - తదనంతరం ముహూర్తమాత్రే రాజస
మక్షం దృఢముష్టినిపీడితకృపాణో రుధిరధారారూషితో బాహురేకో ది
వః పపాత - తతో రాజా విలోక్య సభ్యానవాదీన్మహానయం వీరస్సంగ్రా
మే ప్రతిభటైర్నిపాత్యత - తస్యైకస్సన్నద్ధో బాహురత్ర పతితః - ఏవం
వదత్యేవ రాజని కబంధో న్యపతత్ - సమనంతరమేవ శిరోపతదదృశ్యత - తం
దృష్ట్వా సా వనితా సకరుణం జగాద - భో దేవ మమ భర్తా రణాంగణే యుద్ధం
విధాయ శత్రుభిర్నిహతః - తస్యేదం శరీరం సన్నద్ధో బాహుశ్శిరశ్చ - మమ
ప్రాణప్రియం యావదమర్యో న వృణుతే తావదహం గమిష్యామి - మ
మాగ్నిర్దీయతాం - ఏవం తస్యా వచనం శ్రుత్వా రాజాబ్రవీత్ - అయి
పుత్రికిమర్థమగ్నిం ప్రవేక్ష్యసి త్వామహం తనయామివ పరిపాలయా
మి రక్షాత్మశరీరం - వనితా - దేవ కిమభిధీయతే యదర్థమేతచ్ఛరీరం స
మే స్వామీ దశామిమామనుభవతి దేవ తదేతచ్ఛరీరం కస్యకృతే రక్షా
మి - దేవో ప్యేవమవాదీత్ - యతః ప్రమదాః పతివర్త్మగా ఇతి స్వతస్సి
ద్ధోయం పంథాః - తథాహి * శశినా సహ యాతి కౌముదీ సహ మేఘేన త
టిత్ప్రలీయతే । ప్రమదాః పతివర్త్మగా ఇతి ప్రతిపన్నం హి విచేతనైరపి ॥
తథాచ స్మృతిః * మృతే భర్తరి యా నారీ సమారోహేద్ధుతాశనం । సారుం
ధతీ సమాచారా స్వర్గలోకే మహీయతే ॥ తథా * యావచ్చాగ్నౌ మృతే ప
త్యౌ భార్యాత్మానం ప్రదాహయేత్ । తావన్ముంచతి నో దేహం స్త్రీగరిష్ఠా

కథం చన * మాతృకంపితృకంచైవ యత్రచైవ ప్రదీయతే । కులత్రయం
పునాత్యేషా భర్తారం యానుగచ్ఛతి॥ తథా చ * తిస్రః కోట్యోర్ధకోటీ చ
యాని రోమాణి మానవే । తావత్కాలం వసేత్స్వర్గే భర్తారం యానుగ
చ్ఛతి * వ్యాళగ్రాహీ యథా వ్యాళం బిలాదుద్ధరతే బలాత్ ।
తథా స్త్రీ పతిముద్ధృత్య సహ తేనైవ మోదతే * దుర్వృ
త్తం వా సువృత్తం వా సర్వపాపరతం తథా । భర్తారం తారయత్యేషా
భార్యా ధర్మేషు నిష్ఠితా ॥ రాజన్ పతిహీనాయా జీవితే ప్రయోజనం
న కించిదపి దృశ్యతే- ఉక్తం చ* దీనాయాః పతిహీనాయాః కిం నార్యా జీవితే ఫ
లం। శ్మశానవటవృత్తస్యాశ్శరీరం నిష్ప్రయోజనం॥ కించ* అతిబంధుతయా
నారీ బహుపుత్రగణైర్యుతా । భోజ్యా భవతి సా నారీ పతిహీనా తపస్వినీ॥
తథా చ* గంధైర్మాల్యైస్తథా ధూపైర్వివిధైర్భూషణైరపి । వాసోభి
శ్శయనైశ్చైవ విధవా కిం కరిష్యతి * నాతంత్రీ వాద్యతే వీణా నాచక్రి
యాతి వై రథః । నాపతిస్సుఖమాప్నోతి నారీ బంధుశతైరపి ॥ మితం దదాతి
హి పితా మితం మాతా మితం సుతః। అమితస్య తు దాతారం భర్తారం కా న
పూజయేత్ ॥ దరిద్రో వ్యసనీ వృద్ధో వ్యాధితో వికలస్తథా। పతితః కృపణో వా
పి స్త్రీణాం భర్తా పరాగతిః ॥ నాస్తి భర్తృసమో బంధుర్నాస్తి భర్తృసమ
స్సుహృత్ । నాస్తి భర్తృసమో నాథో నాస్తి భర్తృసమః ప్రియః॥ వైధవ్య
సదృశం దుఃఖం స్త్రీణామన్యన్న విద్యతే। ధన్యా సా యోషితాం మధ్యే మ్రి
యతే భర్తురగ్రతః॥ ఇత్యేవముక్త్వా సా హుతాశనదానాయ రాజ్ఞః పాద
యోః పపాత- రాజాపి తస్యాః పతిభక్తిపవిత్రం వచనం శ్రవణపాత్రం కృత్వా
కరుణారసార్ద్రాంతఃకరణశ్శ్రీఖండాదిభిశ్చితాం విరచయ్య తామనుజ
జ్ఞే- సాపి రాజ్ఞస్సకాశాదనుజ్ఞాం ప్రాప్య భర్తృశరీరేణ సహ పావకం ప్ర
వివేశ- తతస్సూర్యోపి సంకుచితకరస్సహస్రరశ్మిః గిరిశిఖరగహ్వరమవ
జగాహే- అథ రాజాపి సాయంతనం కర్మజాతం నిర్వర్త్య క్రమేణ నిశా
మనైషీత్ -అథ ప్రభాతాయాం త్రియామాయాముదయమహీధరశేఖరా
యితతనౌ తిగ్మభానౌ రాజా సింహాసనోపవిష్టస్సకలసామంతసంహతిప్రణ
తీర్వ్యవదంగీకుర్వన్నాస్తే తావత్స వీరో యథాపూర్వం ఖడ్గహస్తో దేదీప్య
మానవిగ్రహో నభస్తలాదవతీర్య రాజ్ఞః కంఠే సురతరుకుసుమనిర్మి
తాం పరిమళలుబ్ధమధుకరనికురుంబనిరంతరామమ్లానాం దివ్యమాలాం స
మర్ప్య మహేంద్రసందేశం తస్మై నివేద్య నానావిధప్రథనానుబంధాః క
థాః కథయితుముపచక్రమే తతస్సర్వాపి సభా విస్మితా బభూవ- తదాపి

రోఽవదత్ - అహమితో నిర్గత్య స్వర్గం గతోఽస్మి కిల - తత్ర దేవానాం దై
త్యానాం చ మహాన్ సంగ్రామః ప్రవృత్తః - తత్ర మయా బహవో దాన
వా నిపాతితాః - కేచన కాందిశీకా ఆసన్ - ఏవం సంగ్రామే సకాశ ఏవ
సంవృత్తే దేవస్సహస్రలోచనస్సప్రసాదమ్మామవలోక్య జగాద - అయే వీ
ర చిరాద్దృష్టోఽసి - ఏతావంతం కాలం కుత్ర స్థితోఽసి - తతో వాదిషం - స్వామి
న్ శ్మాపాదేతావంతి దినాని భూలోకే స్థితోఽస్మి - అద్య స్వామినో దైత్యైస్స
హ యుద్ధం ప్రాప్తమాకర్ణ్య సహాయార్థమాగతోఽస్మి - తదాపరం ప్రసన్న
చిత్తో మహేంద్రః అయే వీర ఇదం ప్రథమమస్మద్ధ్యమలోకమాగచ్ఛతాత్ - సం
ప్రతి తవాహం ప్రసన్నోఽస్మి - గృహాణ కనకవలయమితి స్వకరాన్మణికంకణ
మున్ముచ్య మమ హస్తే స్వయమేవాకలయాంచకార పునరహం వ్యజిజ్ఞపం -
భోః స్వామిన్ అహమతో గచ్ఛన్ విక్రమార్కే భార్యాం నిక్షిప్యాగతోఽస్మి
తాం గృహీత్వా ఝడితి పునస్సమాగమిష్యామి దేవపాదమూలమితి సమా
గతోఽస్మి - తత్త్వమే ప్రేయసీ ప్రేష్యతాం - రాజా తద్వచనం శ్రుత్వా వి
స్మయం గత్వా తూష్ణీం బభూవ - ఐంద్రజాలికః - రాజన్ కిమితి జోషమాస్య
తే - తదా సభ్యః కశ్చిదాహ - తవ భార్యాగ్నిం ప్రవిష్టా - ఐంద్రజాలికః -
హంత కిమేతత్ - తతః పరస్పరవదనాని విలోకయంతో నిరుత్తరీభూతాస్తూ
ష్ణీమాసన్ - తదా ఐంద్రజాలికః - భో రాజవతంస పరదారసహోదర
స్సకలార్థిలోకకల్పతరురితి మహతీం కీర్తిమాసాద్య మమ ప్రాణప్రియా
మంతఃపురే సంగోప్య కిమర్థం తూష్ణీం స్థితోఽసి - కిమేతదపచరితం - ఇత్యు
క్తవతి తస్మిన్ - రాజా సంకుచితమనాశ్శుద్ధాంతచరాన్ సౌవిదల్లానా
హూయావాదీత్ - సౌవిదల్లాస్సత్వరం బ్రూత - కిమస్య దయితాంతర్వర్త
తే - సౌవిదల్లాః - స్వామిన్నస్య జనన్యా దేవ్యాస్సల్లపంతీ సుఖమాస్తే - రాజా
తర్హ్యత్రానయత - తతస్తే మహాప్రసాద ఇతి సత్వరమంతఃపురం ప్రవిశ్య తా
మానిన్యుః - రాజా తాం దృష్ట్వా సామాజికైస్సహ మహాంతం విస్మయమవా
ప - అత్రాంతరే స వీరస్స్థిత్వాస్తౌషీత్ - జయ మహారాజ సకలమహీపాలము
కుటకోటిమణికిరణపాటలితపాదపీఠ జగన్నిరర్గళదానోదకధారాపూర
ప్లవమాననిఖిలమార్గణప్రక్రమ వసుంధరాధురంధర - అహమైంద్రజాలికః మ
యైతదింద్రజాలవిద్యాలాఘవం దర్శితం - రాజా పరమాశ్చర్యతరంగితాంత
రంగో బభూవ - తస్మిన్ సమయే భాండారిక ఆగత్యోవాచ - భోః స్వామిన్
పాండ్యరాజేన స్వామినే కరః ప్రేషితః - రాజా కిం ప్రేషితం - భాండారి
కః - దేవ * అష్టౌ హాటకకోటయస్త్రినవతిర్ముక్తాఫలానాం తులాః పంచా

శతమ్మదగంధలుబ్ధమధుపాఘోరంధరాస్సింధురాః । అశ్వానాం త్రిశతం చ తుర్గ్గశరథాః పణ్యాంగనానాం శతం హ్యేతద్విక్రమభూమిపాల భవతస్తత్పాండ్యరాజ్ఞ్యా ప్రేషితం॥ తతో రాజా సర్వమింద్రజాలికాయ దీయతామిత్యాదిదేశ- తదా తేన తత్సర్వం తస్మై దత్తం- ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభంజికా భోజరాజమబ్రవీత్ - భో రాజన్నీదృశమౌదార్యం విద్యతే చేదుపవిశ- తచ్ఛ్రుత్వా భోజరాజో వ్రీడితస్తూష్ణీం గృహం గతః ......

ఇతి త్రింశాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్.

౩౧. అద్రౌ యస్యంగతికాశలాద్విలసతో భేతాళతస్స్వం మృతిం।
దూరే పోహ్య తతశ్చ హంతు నసనం దిగ్వాససం సంహ
రన్। భేతాళం స్వవశం వదం చ కలయన్నష్టౌ చ సిద్ధీః వరాః।
ప్రాప్యోద్దామయశశ్శశాస వసుధామిత్యేవమాభాషతే॥

పునరప్యేకదా రాజా సింహాసనమారోఢుమాజగామ - తావదన్యా పాంచాలికా జగాద- భో మహీవల్లభ విక్రమార్కసదృశమేవపహారితిమహం దేహి దత్తాదేశమిదమాసనం తదీయానంగళ గుణాస్త్వయ్యపి యది- తర్హి ముపవిశ రాజా భో సాలభంజికే కథయ తస్య భవ్యగుణాన్- ప్రతిమా- రాజన్ శ్రూయతాం- విక్రమార్కే రాజ్యం కుర్వత్యేకదా కశ్చిద్దిగంబర ఆగత్య* శ్రీశో దదాతు భగవాన్ భక్తానాం వ సమీహితం।యచ్ఛక్తిశ్శుక్తతామేతి ముక్తికన్యాకరగ్రహే* ధ్యానవ్యాజముపేత్య చింతయసి కామున్మీల్య చక్షుః క్షణం పశ్యానంగశరాతురం జనమముం రత్రాపి నో త్వం న చేత్ ।మిథ్యా కారుణికోసి నిర్ఘృణతరస్త్వత్తోస్తి కోన్యః పుమాన్ నిత్యేవం సవధూజనైరభిహితో దేవో జినః పాతు వః* యచ్చాపగాత్రీస్పదనం సురాణాం యున్మాందమరాపద్మభవో ముఖాని। యత్తూణిరంభోధరపానభూమిర్దైవస్సభూయాద్భవతాం శివాయ* ఏకం ధ్యాననిమీలనాన్ముకుళితం చక్షుర్ద్వితీయం పునః పార్వత్యావదనాంబుజేమదలసద్భృంగాయితం యస్యవై। అన్యద్దూరవికృష్టచాపమదనే క్రోధానలోద్దీపితం శంభోర్మంగళదం సమాధిసమయే నేత్రత్రయం పాతు వః॥ ఇత్యాశిష ముక్త్వా రాజ్ఞో హస్తే ఫలమేకముదాత్- అథ రాజా నిర్దిష్టమాసనమధ్యాసీనో వాచమేవముదంచయామాస- రాజన్నహం మార్గశీర్ష చతుర్దశీదివసే శ్మశానే హవనం కరిష్యామి- భవాన్ హి పరోపకారీ- మహాసత్త్వాధికస్తద్భవతా మామకహవనసహకారీ- రాజా- మయా కిం కర్తవ్యం- దిగంబరః- మహాశ్మశానస్యాన

తిదూరే శమీపాదపమూలే కశ్చిద్భేతాళో వరీవర్తతే- సత్వయామౌనేన సమానేతవ్యః- రాజా ఓమిత్యంగీచకార- క్షపణకః - కృష్ణచతుర్దశ్యాం పూజాద్రవ్యాణి సంగృహ్య మహాశ్మశానవాటమగాహత - రాజాపి కృపాణపాణిర్మహాశ్మశానం వివేశ- తత్రచ దిగంబరో భేతాళపరిగ్రహార్థం శమీమహీరుహమదర్శయత్ - తేనచమార్గేణ భూరుహం తం ప్రాప్య భేతాళం స్కంధే గృహీత్వా శ్మశానమార్గే సమాగచ్ఛతి భూపాలే భేతాళో జగాద- భో రాజన్ - మార్గశ్రమాపనోదాయ కాపి కథా కథ్యతాం- రాజా మానభంగభయాత్తూష్ణీం జగామ- పునర్భేతాళః కథాం న కథయసి- మానభంగభయాన్న జల్పసి- తర్హ్యహం కథయామి - కథావసానే మమ ప్రశ్నోత్తరం జ్ఞాత్వాపి మానభంగభయాన్న కథయిష్యసి చేత్తవ శిరస్సహస్రధా ఫలిష్యతీతి భణిత్వా కథాం కథయితుమారేభే - భో రాజన్ శ్రూయతాం దక్షిణేన హిమవంతం వింధ్యవతీ నామ నగరీ- తత్ర సువిచారో నామ రాజావసత్ - తస్య పుత్రో విజయసేనః- సఏకదా ఖేటనాయ మహదరణ్యమవగాహ్య తత్ర కరిణమేకం దృష్ట్వా తమనుధావన్ సుకుమారమతిపపాత- అథ కథంచిన్నగరమార్గముపలక్ష్య మందంమందమేకాకీ సమాగచ్ఛన్ మధ్యేకాకపితరంగిణీమద్రాక్షీత్ - తత్ర తీరే కశ్చిద్బ్రాహ్మణో నుతిష్ఠన్నతిష్ఠత్ - రాజపుత్రస్తత్సమీపంగత్వావదత్ - భో బ్రాహ్మణ యావదహం జలం పిబామి అముమశ్వం గృహాణ - బ్రాహ్మణః- కింతవ ప్రేష్యోహమశ్వం గృహీతుం- తతస్తేన కశయా తాడితో బ్రాహ్మణో రుదన్ రాజసమీపమాగత్య సర్వం వృత్తాంతం నివేదయామాస - స రాజాపి తచ్ఛ్రుత్వా రోషారుణలోచనః పుత్రం స్వదేశాన్నిర్వాసయితుమియేష- తస్మిన్నవసరే సచివః ప్రాహ- దేవ రాజ్యభారోద్వహనయోగ్యం కుమారం కిమితి దేశాన్నిర్వాసయసి నైతదుచితమన్యే - తదా రాజా సఖేదముచితమేవేదమస్యమన్యే- యద్బ్రాహ్మణం కశయాజఘాన- బుద్ధిమతా పురుషేణ బ్రాహ్మణద్వేషో న కార్యః- ఉక్తంచ * నవిషం భక్షయేత్ప్రాజ్ఞో నక్రీడేత్పన్నగైస్సహ। ననింద్యాద్యోగిబృందాని బ్రహ్మద్వేషం న కారయేత్ ॥ భో మంత్రిన్ కిం త్వయా న శ్రుతాని పురాణాని- పురా బ్రాహ్మణశాపాదీశ్వరస్య లింగం పపాత- తథాచ * అత్యున్నతపదం ప్రాప్తః పూజ్యం నైవావమానయేత్। నహుషశ్శక్రతాం ప్రాప్తశ్చ్యుతోగస్త్యావమానతః ॥ అతో బ్రాహ్మణాస్సర్వేపి పూజనీయా ఏవ- ఉక్తంచ * ద్విజాశ్చ నావమంతవ్యాస్త్రైలోక్యేశ్వరపూజితాః। దేవవత్పూజనీయాస్తే దానమానార్చనాదిభిః

*తైః కృతః స్సర్వభక్షో౽గ్నిరపేయస్సరుహోదధిః । తయాచ సత్కృత
శ్చంద్రః క్షోణష్టో విప్రకోపనాత్ ॥ యతస్సోమం సదాశ్నంతి హవ్యాని త్రిది
వౌకసః । కవ్యానిచైవ పితరః కింభూతమధికం తతః ॥ తథాచ * యేషు ప్రాణి
తాస్సురాస్సర్వే మనుష్యాశ్చైవ భారత । తపోవ్రతధనాయే చ కస్తాన్ జగతి
నార్చయేత్ * పూర్వంపీతస్సముద్రో౽త్రియైర్వింధ్యోయైర్వినిపాతితః । యై
శ్చాపి దేవతాః పుష్టాః కింభూతమధికం తతః * య ఏవం దేవమన్విచ్ఛేదారా
ధయితుమవ్యయం । సర్వోపాయైః ప్రయత్నేన సంతోషయతు సద్విజాన్
తథాచ- ద్వారవత్యాం భగవతా కృష్ణేనాప్యుక్తం * ఘ్నంతం శపంతం ప
రుషం వదంతం యో బ్రాహ్మణం నార్చయతే తథామాం । స పాపకృద్బ్ర
హ్మదవాగ్నిదగ్ధో వధ్యశ్చ దండ్యశ్చ న చాస్మదీయః ॥ కించ * యశ్చమాం ప
రయా భక్త్యా హ్యారాధయితుమిచ్ఛతి । తేన పూజ్యా ద్విజాస్సమ్యగేవం తు
ష్టో భవామ్యహం ॥ ఇత్యుక్త్వా పునరాహ అనేన మదాత్మనా యేన హస్తేన
బ్రాహ్మణస్తాడితః తస్యచ్ఛేద ఏవ ప్రతీకార ఇతి కరచ్ఛేదం నిర్ణినాయ- తావ
దేవ బ్రాహ్మణస్సమాగత్య తం రాజానమభాణీత్ - భో రాజన్ సుతో బాలి
శస్తథాకృతవాన్- అద్యప్రభృతీదృశమనుచితం న కుర్యాత్ - అద్యాయ
మపరాధో మర్షణీయః- అహం పునస్స్మగ్షయామ్యేనం- ఇతి తస్య వచనం శ్రు
త్వా రాజా స్వపుత్రం విససర్జ- బ్రాహ్మణో౽పి యథాగతమగాత్ - ఇతి
కథాం కథయిత్వా భేతాళః ప్రాహ- యది జానాసి బ్రూహి - అనయోః
బ్రాహ్మణభూపాలయోః గుణాధికః కః - రాజా భూపాల ఏవ గుణాధికః-
తచ్ఛ్రుత్వా మానభంగో జాత ఇతి భేతాళశ్శ్మశానతరుమాజగామ- రాజా
పి పునస్తత్రగత్వా తం స్కంధే సమారోప్య యావదాజగామ తావత్పునర
పి కథాం కథయతి స్మ- ఏవం విధాః కథాః పంచవింశతీః కథయామాస - త
తో భేతాళో విక్రమస్య బుద్ధికౌశలం కథాగ్రహ వైదగ్ధ్యం కృపారసౌదా
ర్యాదిమాంశ్చ గుణాన్నిరీక్ష్య తస్మిన్ ప్రసన్నో భూత్వా విక్రమమవాదీత్
భో రాజన్నయం దిగంబరస్త్వాం నిహంతుం ప్రయతతే- రాజా- కథమివ -
భేతాళః- యదా త్వం మాం తత్ర నయిష్యసి - తదా స ఏవం త్వాం వదిష్యతి
భో రాజన్ త్వమతిశ్రాంతో౽సి- ఇదానీమిదమగ్నికుండం ప్రదక్షిణీకృత్య దం
డవత్ప్రణమ్య నిజస్థానం గచ్ఛ- ఇత్యుక్తస్త్వం ప్రణామం కరుణం నమో
భవిష్యసి తదా దిగంబరః ఖడ్గేన భవంతం ప్రహృత్య తావకేన మాంసేన
హోమం కృత్వా పూర్ణాహుతిం విధాయ తత్ర హోమే బ్రహ్మాణం మాం
కృత్వా సర్వమేవేదం కర్మ బ్రహ్మార్పణం కరిష్యతి - ఏవం క్రియమాణే స్వ

దిగంబరస్యాణిమాద్యష్టసిద్ధయో భవిష్యంతి- విక్రమః- సఖే కిమహం కర
వాణి- భేతాళః- త్వమేవం కురు యదా స దిగంబరస్త్వాం నమస్కర్తుమా
దేక్ష్యతి తదా అహం సార్వభౌమః - సర్వే రాజానో మామేవ ప్రణమం
తి మయా ప్రణామః కదాపి న కృతః- తదహం న జానే త్వం ప్రథమం ప్రణామము
పస్థాయ దర్శయ అనంతరమహం కరిష్యామీతి బ్రూహి- తతస్స యదా ప్రణా
మం కర్తుం నమ్రో భవిష్యతి తదా త్వం తస్య శిరశ్ఛింధి - అహం తవ బ్రహ్మా
భూత్వా హవనం పూరయిష్యామి- తవాష్టౌ మహాసిద్ధయో వశంవదా భ
విష్యంతి- ఇత్యుక్తో రాజా తథైవ కృతవాన్-తతో భేతాళస్స్వయం నిర్వ
ర్త్య హవనం దిగంబరస్య శిరః పూర్ణాహుతిం కృత్వా సర్వం బ్రహ్మార్ప
ణం విధాయ- అణిమాద్యష్టమహాసిద్ధీ రాజసాత్కృత్వా జగాద-భో విక్రమా
ర్క మహీపాల తవాహం ప్రసన్నోస్మి వరం వృణీష్వ- రాజా - యది మమ
ప్రసన్నో జాతో సి తర్హీమం దిగంబరం సముద్ధర- యదాహం త్వాం స్మరిష్యా
మి- తదా త్వం మామాగంతుమర్హసి - స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ దిగంబరం సముద్ధృ
త్య నిజనివేశం ప్రవివేశ- రాజా విక్రమోపి తస్మై దిగంబరాయ తా అష్టమ
హాసిద్ధీర్దత్వా స్వనగరం వివేశ- ఇతి కథయంత్యాం సాలభంజికాయాం భో
జరాజస్సత్యమాహ భవతీ నాహం విక్రమార్కస్య శతతమీం కలామర్హా
మి మమైవాయముద్యమో మయా బహువారమకారి- ఇతి విరరామ...*

ఇత్యేకత్రింశాఖ్యానం సమాప్తం.

౩౨. శ్రీధారాపురధుర్య హే గుణనిధే భోజక్షమావల్లభే। భూ
యోపి స్పృహయా సమేత్య శనకై రారోఢుముత్కంఠితే।
సాటోపం ప్రతిమా నివార్య చరమా సింహాసనే జాగ్రతీము
ఖ్యాన్విక్రమ రాజశేఖర గుణానాఖ్యాతి లోకోత్తరాన్.

శ్రీభోజరాజే జ్ఞాత్వాపి పునరాగతే చరమా సాలభంజికా జగాద- హం
త కథమియం తే దురాశా- నివృత్తకామోపి పునరాగతో సి- అద్యాపి సమా
కర్ణయ శ్రీవిక్రమార్కగుణాన్- భోజః- అయి సాలభంజికే త్వమస్య
భూయోపి కథయ తస్య చారిత్రం గుణాంశ్చ- సాలభంజికా - భో రాజన్
శ్రూయతాం- తస్య విక్రమార్కస్య సదృశం కమపి న పశ్యామి- యః కాష్ఠ
మయఖడ్గేన చతురమపారపరిక్షిప్తక్షితితలగతాన్నరపతీన్ విజిత్య నిస్సప
త్నం రాజ్యం కృతవాన్- యః పరేషాం శోకం నిరాకృత్యాత్మశోకం వర్తయా
మాస- సమస్తదుర్జననిరాకరణం సమస్తయాచకలోకానాం దుర్గతిహర

ంఅవగ్రహనిరసనంచై తత్సర్వమపి విక్రమో మహీమండలే నరవశేషంకృ తవాన్ తతస్తత్సమః పురుషో నాస్తి - ఏవంవిధసత్త్వసాహసౌదార్యధై ర్యాదిగుణాస్త్వయి విద్యంతే యది సింహాసనేస్మిన్నుపవిశ - తచ్ఛ్రుత్వా రాజాతూష్ణీమవతస్థే ....*

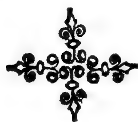
ఇతి విక్రమార్కచరిత్రే సింహాసనసోపానస్థసాలభంజికాప్రోక్తో
పాఖ్యానేషు ద్వాత్రింశాఖ్యానం సమాప్తమాసీత్.

అత్రాంతరే కాచన పుత్రికా చిత్రార్పితమివ త్రపాభరాదవస్థితం భోజమవాదీత్ - భో భోజరాజ భవానపి విక్రమార్కప్రతీకాశ ఇత్యేవమస్మ్యే యతో యువాం ద్వావపి నరనారాయణాత్మధారిణౌ - ఇదానీంత్వత్తః పరః పవిత్రచరిత్రస్సకలకలాప్రవీణశ్శౌర్యౌదార్యాది సుగుణభూషణో రాజా నాస్తి - అతస్తవప్రసాదాదస్మాకం ద్వాత్రింశతః పుత్రికాణాం పాపపరిహారో జాతః - శాపాద్విముక్తాస్స్మః - తదా భోజః - కథం వశ్శాపో జాతః తన్మాలం కథయ - పుత్రికా కథయత్ - భో రాజన్ శ్రూయతాం - వయం ద్వాత్రింశత్సురాంగనాః పార్వత్యా వయస్యాః - తస్యాః పరమప్రేమాస్పదీభూతాః - ప్రత్యేకమస్మాకం నామధేయాని శ్రూయంతాం - సుకేశీ - ప్రభావతీ - సుప్రభా - ఇంద్రసేనా - అనంగజయా, ఇందుమతీ - కురంగనయనా - లావణ్యవతీ - కామకారికా - చంద్రికా - విద్యాధరీ - ప్రబోధవతీ - నిరుపమా - హరిమధ్యా - మదనసుందరీ - విలాసరసికా - మన్మథజీవినీ - రతిలీలా - మదనవతీ - చిత్రరేఖా - సురతగహ్వరా - ప్రియదర్శనా - కామోన్మాదినీ - చంద్రరేఖా - హంసప్రబోధా - కామశరోన్మాదినీ - సుఖసాగరా - మదనమోహినీ - చంద్రముఖీ - లావణ్యలహరీ - మరాళగమనా - జగన్మోహినీ చ - ఏతా వయమేకదా కుత్రాపి రజతశిలాతలే సముపవిష్టాః కిమపి కిమపి సల్లపంత్యస్సుఖమాస్మ - తదా పరమేశ్వరస్సానందోస్మాసు రాగరమణీయాం దృష్టిం న్యవేశయత్ - తత్రాంతరే - తం దృష్ట్వా దేవీ పార్వతీ సకోపాస్మానేవమశపత్ - సఖ్యః - భవత్యో నిర్జీవాః పుత్రికాభూత్వా వాసవసింహాసనే తిష్ఠంత్వితి - తతోస్మాభిః ప్రణిపత్య శాపావసానం యాచితా దేవీ కృపారసార్ద్రాంతఃకరణాస్మానవదత్ - కలియుగే విక్రమాదిత్యస్తత్సింహాసనమింద్రలోకాదూహ్య మింనేష్యతి తదా తస్మిన్నుపవిష్టస్సరాజచూడామణిర్బహూని వర్షాణి రాజ్యం పరిపాలయిష్యతి - తస్మిన్ వరలోకగతే కస్మింశ్చిత్పవిత్రక్షేత్రే తదాసనం సచివా నివేశయిష్యంతి - తతః కతిపయైర్దినైస్తద్భోజరాజహస్తగతం భవిష్యతి - తతస్తన్నగరం నీత్వా ప్రతిష్ఠాప్య తదారోఢుం యదా భోజభూపాల

స్వమాయాస్యతి భవతీభిస్సహసల్లాపంకరిష్యతిచ- తదావిక్రమార్కచరిత్రంభోజరాజాయకథయితయూయం శాపాద్విమోక్ష్యధ్వే- ఇతినిజవృత్తాంతముక్త్వాపునరపిభోజమువదత్-భో రాజన్నవయంప్రసన్నాస్స్మః- వరంవృణీష్వ- తదాభోజః- మమకిన్నామాపేక్షణీయం సంపూర్ణకామోస్మి- తథాపిపరోపకారార్థంకింపిమయాప్రార్థ్యతే-యేమర్త్యా ఏతచ్చరిత్రంశృణ్వంతి లిఖంతి వా తేషాంపౌత్రపుత్రావకీర్తిధైర్యౌదార్యాదిగుణాఃప్రవర్ధంతాం- ఏతచ్చరిత్రమాకల్పమవిచ్ఛిన్నం మహీమండలేవర్తతాం- శ్రోతౄణాంభూతప్రేతపిశాచశాకినీఢాకినీమారీయక్షరాక్షసాదిభ్యోభయంమనాగపిమాభూత్- వ్యాఘ్రభల్లూకప్రముఖశరారునికరాదపిభీతిర్మాజాయతాం-ఇతిప్రార్థితాస్సాలభంజికాయథాభిలషితమస్త్వితిరాజ్ఞైవరందత్త్వా సర్వాఅపిపరిగృహీతసురసుందరీవిగ్రహాదివముత్పేతుః .... *

తతోభోజరాజస్తత్సింహాసనంవిచిత్రహాటకానర్ఘనవమణిఖచితప్రాసాదశిఖరేసంస్థాప్యతదుపరివరమేశ్వరంనిధాయదేవంసింహాసనంచప్రతిదినమర్చయన్ సుఖేన మహీం సుచిరం శశాస .... *

శ్రీమతోవిక్రమార్కస్య చరిత్రం మహిమోత్తరమ్ ।
ద్వాత్రింశత్ప్రతిమాప్రోక్తం సమాప్తిమగమత్తరామ్.

శ్రీరస్తు.

శృంగారరసప్రధానంబగు

శరతరరసప్రకరణము.

ఇది.

సీడామంగలం

తిరువేంకటాచార్యులవారిచేత

కూర్పబడి

తెనుగుభాషతో తాత్పర్యమువ్రాయబడి

వంగీపురం, రామకృష్ణమాచార్యులవారి

శ్రీసరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపబడెను.

౧౮౯౬ సం.

శ్రీరస్తు.

శ్రీసంతానరామపరబ్రహ్మణేనమః.

అభినయశాస్త్రమందు దానికి కావలసినహస్తములు మొదలయినవి చెప్పబడియున్నవి. వానినభినయమున జూపునపుడు భావములనుతదనుగుణముగా జూపవలయును కాబట్టి అభినయించువారికిని దానిజూచియానందించువారికిని భావజ్ఞానమవశ్యము. కావునశృంగారశాస్త్రములనసేకములశోధించివానియందు ముఖ్యములయిన సాహిత్యచింతామణి, ప్రతాపరుద్రీయము. రసార్ణవసుధాకరము మొదలయినగ్రంథములనుండి అవశ్యమయిన విషయములనెత్తికూర్చివానికి తెలుగున అర్థముల్వ్రాసి భరతరసప్రకరణంబను పేర ఈ గ్రంథమురచించితిని. ఇదిశృంగారరసము దానిభావములు మొదలగువానినివిచారించువారికిని భరతవిద్యనువిచారించువారికిని మిక్కిలియుపయుక్తము. అభినయవిషయమునుదెలుపు నభినయదర్పణమనుగ్రంథము పూర్వమేముద్రింపబడియున్నది. ఇదియునుంగాక ఈగ్రంథము మొదలగునలంకారగ్రంథములయందుండు నాయికానాయకరసవ్యభిచారిభావాలంకార సహితములగు రాజమన్నారుగుడిలోనుండు భరతవిద్యాప్రవీణులగుసభాపతయ్యగారిచే రచింపబడినకొన్ని పదములు ముద్రింపబడబోవుచున్నవి.

విషయసూచికా.

విషయసూచికా.

పుట.	పఙ్క్తి.	అసాధు.	సాధు.
౧౪	౩౧	మసమా	మసహం
౩౨	౧౦	మరలక్షణం	మరణలక్షణం
౪౯	౮.	సర్గాను	స్వరాను
	౩౨	భేదా స్యాస్తా	భేదా స్తా

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

భ ర త ర స ప్ర క ర ణ మ్.

శ్లో॥ శృంగారరససందోహంశ్రితకల్పమహీరుహం।
శ్రయేశ్రీనాథమేఖాహంశ్రాంతలోకసుఖావహం॥౧

తా॥శృంగారవ్యాపారములకూటమియును, స్వాశ్రితజనులకోరికలీడేర్చుకల్పకవృక్షమును, సంసారాదితాపత్రయశ్రాంతులగుజనులకుశాశ్వతబ్రహ్మానందమొసగువాడునగులక్ష్మీవల్లభుని నామనోరథసంపూర్తికొరకునాశ్రయించెదను.

శ్లో॥ కంఠేనాలంబయేద్గీతం హస్తేనార్థంప్రదర్శయేత్।
చక్షుర్భ్యాందర్శయేద్భావం పాదాభ్యాంతాళమాచరేత్॥౨

తా॥ నటనముజేయునట్టి స్త్రీ మొదటగానముచేసి యావలగీతార్థమునుహస్తాభినయములచేదెలుపవలయును. నేత్రములచేభావమునుదెలుపవలయును. పాదములచేతాళమునాచరించవలయును. ... ...

శ్లో॥ యతోహస్తస్తతోదృష్టిర్యతోదృష్టిస్తతోమనః।
యతోమనస్తతోభావోయతోభావస్తతోరసః॥3

తా॥ ఎచ్చటహస్తముజూపబడుచున్నదోఅచ్చటదృష్టినుంచవలయును. దృష్టియుండెడుచోటమనసునుంచవలయును. మనసుండెడుచోటభావముంచవలయును. ఎచ్చటభావమున్నదోఅచ్చటరసముగలుగుచున్నది. ...

సూ॥ విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్రసనిష్పత్తిరితిభరతసూత్రం॥

తా॥ విభావ అనుభావ వ్యభిచారిభావములచేరికవలనరసముగలుగుచున్నదనిభరతసూత్రము.

వి భా వో నా మ.

శ్లో॥ రత్యాదిస్థాయినోయేన భావ్యంతేనితరామితి।
అతోసౌభావహేతుత్వైర్విభావఇతికథ్యతే॥౪

తా॥ రతిమొదలగుస్థాయిభావములుదేనిచేమిక్కిలిభావింపబడుచున్నవో అవిభావజ్ఞులచేవిభావమనిచెప్పబడుచున్నది. ... ...

అ ను భా వో నా మ.

శ్లో॥ రత్యాదిస్థాయినస్స్వ్యక్తింతాదీంశ్చతతఃపరం।
అనుభావయతీత్యేష త్వనుభావఇతీర్యతే॥౫

తా॥ ఏదిరతిమొదలగుస్థాయిభావములనుచింతమొదలగువ్యభిచారిభావములనుస్ఫుటమునకుతెచ్చుచున్నదో యది యనుభావమనిచెప్పబడును.

వ్య భి చా రి భా వో నా మ.

శ్లో॥ విశేషేణాభిముఖ్యేన సంయాంతి స్థాయినం ప్రతి।
వ్యభిచారీతి విజ్ఞేయో భావో భావార్థకోవిదైః॥ ౬

తా॥ ఏ భావము రత్యాది స్థాయిభావములకెదురుగా సంచరించుచున్నదో అది వ్యభిచారిభావమని భావార్థజ్ఞులచే నెరుగదగినది. ... ...

విభావాదిభావానాం స్థాయినాం చ సంయోగో యథా.

శ్లో॥ కార్యకారణతా యోగః విభావస్థాయినోర్మిథః॥

తా॥ స్థాయి యైనది విభావములచే పుట్టింపబడునది గనుక స్థాయివిభావము లొకొకటొకటికి కార్యకారణభావము సంబంధమని చెప్పబడుచున్నది.

స్థాయ్యనుభావసంబంధో యథా.

శ్లో॥ జ్ఞాప్యజ్ఞాపకసంయోగస్తథా స్థాయ్యనుభావయోః॥ ౭

తా॥ స్థాయి అనుభావములచే జ్ఞాపింపబడుచున్నది గనుక స్థాయ్యనుభావములకు జ్ఞాప్యజ్ఞాపకభావము సంబంధమని చెప్పబడుచున్నది.

స్థాయివ్యభిచారిసంబంధో యథా.

శ్లో॥ పోష్యపోషకసంయోగః స్థాయినాం వ్యభిచారిణాం॥

తా॥ స్థాయిభావములు వ్యభిచారిభావములచే పోషింపబడుచున్నది గనుక స్థాయివ్యభిచారులకు పోష్యపోషకభావము సంబంధమనబడుచున్నది.

శ్లో॥ అయం సూత్రస్థసంయోగశబ్దార్థః పరికీర్తితః॥ ౮

తా॥ ముందు చెప్పిన తెలుగు భేదములు సూత్రములో నుండెడు సంయోగశబ్దార్థములనై చెప్పబడును.

ర సో నా మ.

శ్లో॥ విభావైరనుభావైశ్చ వ్యభిచారిభిరేవచ।
ఆనీయమానః స్వాదుత్వం స్థాయీభావో రసస్స్మృతః॥ ౯

తా॥ స్థాయి విభావానుభావవ్యభిచారిభావములచే మనోజ్ఞత్వమును పొందింపబడి రసమగుచున్నది.

ని ష్ప త్తి ర్నా మ.

శ్లో॥ కార్యోత్పత్తిర్విభావస్య కార్యజ్ఞప్తిస్తతః పరం। అనుభావస్య కార్యస్య
సంపుష్టిర్వ్యభిచారిణః॥ ౧౦ ॥ ఇతి సూత్రస్థనిష్పత్తిశబ్దార్థః పరికీర్తితః॥

తా॥ విభావమునకు కార్యమును గలుగజేయుటయును, అనుభావమునకు కార్యమును జ్ఞాపించుటయును, వ్యభిచారిభావమునకు కార్యమును పోషించుటయును, నిష్పత్తిశబ్దార్థమని చెప్పబడును. ... ...

విభావో నిరూప్యతే.

శ్లో॥ ఆలంబనోద్దీపనాత్మా విభావో ద్వివిధో మతః॥ ౧౧

తా॥ విభావము ఆలంబనవిభావమనియును, ఉద్దీపనవిభావమనియును, ఇరుతెరంగులుగ జెప్పబడినది. ... ...

ఆలంబనవిభావోయథా.

శ్లో॥ యానాలంబ్యప్రజాయంతేరత్యాదిస్థాయినోపిచ।
ఆలంబనాఖ్యాస్తేప్రోక్తానాయికాద్యావిచక్షణైః॥౧౨

తా॥ ఏవస్తువులనాశ్రయించిరతిమొదలగుస్థాయిభావములునరసములునగలుగుచున్నవో నాయికమొదలగుఆవస్తువులు ఆలంబనములనిభావశాస్త్రప్రవీణులచే జెప్పబడెను.

స్థాయిరసాలంబనభూతానాయికాయథా.

శ్లో॥ రసాలంబనభూతాయానాయికాత్రనిరూప్యతే।
సాస్వీయాపరకీయేతిసామాన్యేతిత్రిధామతా॥౧౩

తా॥ఏనాయిక రసమునకునాధారముగజెప్పబడుచున్నదో ఆనాయిక స్వీయ-పరకీయ-సామాన్య-అనిమూడువిధములనుండును.

స్వీయాలక్షణం.

శ్లో॥ సంపత్కాలేవిపత్కాలె యానముంచతివల్లభం।
శీలార్జవగుణోపేతా స్యాత్స్వీయాపరికీర్తితా ॥ ౧౪
ముగ్ధామధ్యాప్రగల్భేతి త్రేధాసాతునిగద్యతే॥

తా॥ సంపత్కాలమందును, విపత్కాలమందును, శీలము-ఆర్జవముమొదలగుసద్గుణములుగలిగినాయకునివిడువకయున్నట్టిస్త్రీ స్వీయయనిచెప్పబడును. అదిముగ్ధయనియును, మధ్యయనియును, ప్రగల్భయనియును, మూడువిధములుగలది.

ముగ్ధాలక్షణం.

శ్లో॥ ముగ్ధానవవధూఃకామరతౌవామామృదుఃక్రుధి ॥ ౧౫॥ యతతెరతిచెష్టాసుగాఢలజ్జామనోహరా । కృతాపరాధేదయితెవీక్షతేరుదతీసతీ ।
౧౬॥అప్రియంవాప్రియంవాపినకించిదపిభాషతే॥

తా ॥ ఏయువిదమన్మథవిహారమందు నూతనస్త్రీగాను, మన్మథక్రీడయందుఅస్వాధీనురాలుగాను, గాఢమైనలజ్జగలదిగాను, మనోహరగాను, కోపకాలమందు స్తిమితగాను, నాయకుడపరాధియయిననురోదనముచేయుచుచూచుచుండునదిగాను, రతివ్యాపారముయత్నముజేయుచుహితాహితములనుజెప్పకయుండునో యదిముగ్ధనాయిక.

మధ్యానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ సమానలజ్జామదనా ప్రోద్యత్తారుణ్యశాలినీ॥ ౧౭
మధ్యాకామయతేకాంతం మోహాంతేసురతక్షమా।
మధ్యాత్రిధామానవృత్త్యాధీరాధీరోభయాత్మికా॥౧౮

తా ॥ సమానములైనసిగ్గునుకామమునుగలదియును, వృద్ధిబొందుయౌవనముగలదియును, మోహవ్యాపారమధ్యమందు సురతయోగ్యతగలదియునగుచు నాయకునికోరునాయిక మధ్యయనబడును. ఆమధ్యనాయిక మానమనెడుకోపవ్యాపారముచే ధీర- అధీర- ధీరాధీర- అనియు త్రైవిధ్యంగులుగలది॥

[illegible]

మానలక్షణము.

శ్లో॥ ప్రియాపరాధజనకో వ్యాపారో మాన ఇష్యతే।
లఘుమానో మధ్యమానో గురుమాన ఇతి త్రిధా॥౧౯

తా॥ నాయకునపరాధము తెలిసినపిదప గలుగునట్టి వ్యాపారవిశేషము మానమని చెప్పబడును. ఆమానము లఘుమానమనియును, మధ్యమానమనియును, గురుమానమనియును, మూడు తెఅగులుగలిగియుండును. ... ... *

లఘుమానలక్షణం.

శ్లో॥ అన్యస్త్రీదర్శనాదిభ్యో లఘుమానః ప్రజాయతే।
వాగాద్యసై్వరసౌమాన స్త్వపనేయః ప్రకీర్తితః॥ ౨౦

తా॥ అన్యస్త్రీదర్శనము మొదలైనవానివలనగలుగుకోపము లఘుమానమనబడును, ఇది మంచిమాటలు మొదలయినవానిచేతొలగింపబడును. *

మధ్యమానలక్షణం.

శ్లో॥ మధ్యమాన స్త్వధాన్యస్యానామగ్రహణతో భవేత్।
ఏషమానోపనేతవ్యశ్శపథాద్యనువ ర్తనైః॥౨౧

తా॥ నాయకునితోడిసరససల్లాపకాలమందు అన్యస్త్రీ పేరుచెప్పటవలనగలుగు మనోవ్యాపారము మధ్యమాన మనబడును. ఈమానము ప్రమాణముచేయుట మొదలగు అనుసరణములచేత తొలగింపబడును. ... ... *

గురుమానలక్షణం.

శ్లో॥ అన్యాసంగమచిహ్నాద్యైర్గురుమానః ప్రజాయతే।
పాదప్రణామానునయైరపనేయో భవేదసౌ॥౨౨

తా॥ అన్యస్త్రీసంభోగపుగుఱుతులు మొదలైనవానివలనగలుగుచిత్తావేగము గురుమానమనబడును. ఈమానము నమస్కరించుట అనునయించుట మొదలైనవానిచే తొలగింపబడును. మధ్యాధీరాలక్షణం.

శ్లో॥ ధీరాతువక్తివక్రోక్త్యాసోత్ప్రాసం సాగసం ప్రియం॥

తా॥ అపరాధియైయుండు నాయకునిజూచి సాభిప్రాయమైన వంకరమాటలాడునది మధ్యాధీరానాయికయని చెప్పబడును. ... ...

మధ్యాఅధీరానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ అధీరాపరుషైర్వాక్యైః ఖేదయేద్వల్లభం రుషా॥౨౩

తా॥ అపరాధియగు నాయకుని క్రూరమైనపలుకులచే ఖేదపఱుచునది మధ్యాధీరానాయికయనబడును. ... ... *

మధ్యాధీరాధీరానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ ధీరాధీరాతువక్రోక్త్యాసబాష్పం వదతి ప్రియం॥

శృంగారరసప్రకరణము.

తా ॥ కన్నీరొలుక నాయకుని [illegible] పలుకు నాయిక మధ్యాధీరాధీరానాయికయనబడును. ప్రగల్భానాయికాలక్షణము.

శ్లో॥ సంపూర్ణయౌవనోన్మత్తా ప్రగల్భారూఢమన్మథా ॥ ౨౪ ॥ దయి
తాంగకలీనేవయతతే రతికేళిషు । రతప్రారంభమాత్రేణగచ్ఛత్యానంద
మూర్ఛనాం॥ ౨౫॥మానవృత్త్యాప్రగల్భాపిత్రేథాధీరాదిభేదతః॥

తా॥ నిండుయౌవనముచేమదించినదిగాను,మన్మథవ్యాపారపారంగతురాలుగాను, ఉండునదిప్రగల్భానాయికయనబడును.అది రతిలీలయందునాయకాంగలీనవలెప్రయత్నపడుచున్నది. క్రీడారంభములోనేఆనందమూర్ఛనుబొందును. ఆప్రగల్భానాయిక మానవ్యాపారముచేముత్తైఅంగుళై నధీరాదిభేదములనుబొందును.

ప్రగల్భాధీరాయథా.

శ్లో॥ ఉదాస్తేసురతేధీరాసావహిత్థాచసాదరం॥౨౬

తా॥ కప్పటమానసస్సై అపరాధియగునాయకునియందు ప్రేమతోరతివిషయముల లోఁ ఉపేక్షచేయునదిప్రగల్భాధీరయనబడును. ...

ప్రగల్భాఅధీరాయథా.

శ్లో॥ సంతర్జయత్యరంరోషా దధీరాతాడయేత్ప్రియం॥

తా ॥ అవరాధియగునాయకునిమిక్కిలిబెదరించికొట్టునదిప్రగల్భాధీరానాయికయనబడును. ప్రగల్భాధీరాధీరానాయికాయథా.

శ్లో॥ ధీరాధీరగుణోపేతా ధీరాధీరేతికథ్యతే॥ ౨౭
ఏతేజ్యేష్ఠాకనిష్ఠేతిభేదతోద్వివిధమతే॥

తా॥ అపరాధియగునాయకునియందురతివ్యాపారములోఉపేక్షయు, బెదిరింపు, తిట్లు కొట్లునుంగలది ప్రగల్భాధీరాధీరానాయికయనిచెప్పబడును ముందుచెప్పినమధ్యాప్రగల్భలలోగలభేదమునొందిననాయికలు జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ అనుభేదమువలన ఇరుదెఅంగులగుదురు. జ్యేష్ఠాకనిష్ఠాలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రియాధికప్రేమపాత్రంజ్యేష్ఠాసాతునిగద్యతే॥ ౨౮॥న్యూనవిస్రంభ
పాత్రంచేత్కనిష్ఠాసాప్రకీర్తితా।మధ్యాప్రౌఢేద్వాదశధాముగ్ధాత్వేక
విధామతా॥౨౯॥ఏవంత్రయోదశవిధాస్వీయాసాపరికీర్తితా॥

తా॥ నాయకునికి ఎవతెయందు ప్రేమఅధికముగావుండునోఆపెజ్యేష్ఠయనబడును. తక్కువప్రేమ ఎవతెయందుండునో ఆపెకనిష్ఠయనబడును. మధ్యాప్రగల్భానాయికలుపండ్రెండువిధములుగలవారనియు,ముగ్ధ ఏకవిధముగ్గలదనియుజెప్పబడుచున్నది. ఈచెప్పినప్రకారముమొదటజెప్పబడినస్వీయపదమూడువిధములగుచున్నది.

పరకీయాలక్షణం.

శ్లో॥ పరానురాగవ్యాపార గోపనేదత్తమానసా॥ ౩౦ ॥ పరకీయేతిసాప్రో
క్తాభరతాగమవేదిభిః।స్యాచకన్యాపరోఢేతిద్వివిధాపరికీర్తితా॥ ౩౧ ॥

తా॥ పరపురుషునియందుఁగల ఇచ్ఛావ్యాపారములను మఱుఁగుపఱుచుటయందు దత్తచిత్తురాలై యున్ననాయిక పరకీయయనఁబడును. అది కన్యయనియు, పరోఢయనియు, ఇరుదెఱంగులుగలిగియుండును. ... *

పరకీయాకన్యాలక్షణము.

శ్లో॥ కన్యాత్వనూఢాయువతిస్సలజ్జా పితృపాలితా।
సఖీకేళిషు విస్రబ్ధా ప్రాయోముగ్ధగుణాన్వితా॥ ౩౨

తా॥ చతురయుఁగాను, యౌవనమధ్యస్థయుఁగాను, సిగ్గుగలదిగాను, తల్లిదండ్రులచే పోషితగాను, చెలులతోడివిహారములయందు ప్రియురాలుగాను, ప్రియునియందు ముగ్ధగుణముగలదిగానునుండునది పరకీయకన్య॥ ... *

పరకీయాపరోఢాలక్షణం.

శ్లో॥ పరోఢాతు ప్రియేణాఢాప్యన్యసంగమలాలసా।
నిపుణా గృహకృత్యేషు భర్తృచిత్తానువర్తినీ॥ ౩౩

తా॥ ప్రియునిచే పెండ్లియాడఁబడినదిగాను, పెనిమిటిమనస్సునకు సరియైననడతలు గలదిగాను, గృహకృత్యములందు సమర్థురాలుగాను, ఉండియును పరపురుషసంగమమం దాసక్తిగలదిగానుండునది పరోఢయనఁబడును. ... ... *

సామాన్యానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ సామాన్యాసైవగణికా కలాప్రాగల్భ్యధార్ష్ట్యయుక్। విత్తమాత్రాశయాలోకే పురుషేష్వనురాగిణీ ॥ ౩౪ ॥ ఏతస్యానానురాగస్స్యాద్గుణవత్యపినాయకే। భగ్నకామాన్స్మృతార్థజ్ఞాన్ బాలపాషండషండకాన్॥ ౩౫॥ రక్తైవరంజయేన్నిత్యంధనిస్వానాశువివాసయేత్ ।
తస్యాద్వౌత్యప్రభృతయోగుణాస్తదుపయోగినః॥ ౩౬ *

తా॥ సంగీతాభినయాద్యనేక విద్యాప్రాగల్భ్యధైర్యములుగలదిగాను, జనులయందు ధనాశచేతనే అనురాగముగలదిగానునుండునది సామాన్య, ఇదే గణిక. ఈనాయికకు నాయకుఁడు గుణవంతుఁడైనను ధనాగమములేకున్నవాని యందు ప్రేమగలుగదు. ధనాగమముగలవారు భగ్నకాములైనను, బాలురైనను, పాషండులైనను, షండులైనను, వారలయందు ప్రేమగలదానివలెనే వారిని సంతోషపఱుచును ఈచెప్పఁబడినవారు కపటప్రేమగలవారుగానుండవలయును. ధనములేనివానిని తరమకొట్టును. దానికి దౌత్యము మొదలైనగుణములు సహాయములని చెప్పఁబడుచున్నవి. *

శ్లో॥ ఏతాష్షోడశనాయిక్యోహ్యవస్థాభేదతః క్రమాత్।
ప్రత్యేకమష్టధా ప్రోక్తా భావశాస్త్రవిచక్షణైః॥ ౩౭

తా॥ ఈపదునాఱునాయికలకును శృంగారావస్థాభేదములచే ఒక్కొకతెకు నెనిమిదివిధములుగా భేదములు చెప్పఁబడినవి. ... ... *

అష్టవిధనాయికానిరూప్యంతే.

శ్లో॥ స్వాధీనపతికాచైవతథావాసకసజ్జికా। విరహోత్కంఠితాప్రోక్తా
విప్రలబ్ధాచఖండితా ॥౩౮॥కలహాంతరితాచైవ తథాప్రోషితభర్తృకా।
తథాభిసారికాచైవమష్టధా నాయికామతాః॥౩౯

తా॥ స్వాధీనపతిక, వాసకసజ్జిక, విరహోత్కంఠిత, విప్రలబ్ధ, ఖండిత, కలహాంతరిత, ప్రోషితభర్తృక, అభిసారిక, అనిపూర్వముచెప్పబడిననాయికలు ఒక్కొకతెదశాభేదముచేతనెనిమిదివిధములజెప్పబడును.

స్వాధీనపతికానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రియోపలాలితానిత్యంస్వాధీనపతికామతా । అస్యాస్తుచేష్టాఃకథి
తాఃస్మరపూజోత్సవాదయః ॥ ౪౦ ॥ వనేకేళీజలక్రీడాకుసుమాపచ
యాదయః॥ ... ...

తా॥ నాయకునిచేనెల్లప్పుడుసంతోషపఱుపబడెడిదిస్వాధీనపతిక. దీనివ్యాపారముమన్మథపూజామహోత్సవముమొదలయినవియును, వనవిహారము, జలక్రీడ, పుష్పాపచయము,మొదలయినవియును.

వాసకసజ్జికానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రియాగమనవేళాయాంమండయంతీముహుర్ముహుః॥౪౧॥ కేళీగృహం
తథాత్మానం సాస్యాద్వాసకసజ్జికా। అస్యాస్తుచేష్టాస్సంపర్కమనో
రథవిచింతనం॥ ౪౨ ॥ సఖీవినోదోనితరాం ముహుర్దూతీనిరీక్షణం ।
ప్రియాగమనమార్గాభివీక్షాప్రభృతయోమతాః॥౪౩

తా॥ ప్రియుడువచ్చెడిసమయమందు తానలంకరించుకొని కేళీగృహమునలంకరించి సిద్ధముగానుండునది వాసకసజ్జికానాయిక. దీనివ్యాపారములు నాయకునిసంసర్గమనోభీష్టమునుయోచించుట, సఖులతోడివినోదముసల్పుట, అడుగడుగునకుదూతికనుసాభిప్రాయముగజూచుట, నాయకుడువచ్చెడిదారినిజూచుటమొదలైనవి.

విరహోత్కంఠితానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ అనాగసిప్రియతమేచిరయత్యుత్సుకాతుయా। విరహోత్కంఠితా
భావవేదిభిఃపరికీర్తితా॥౪౪॥అస్యాస్తుచేష్టాస్సంతాపో వేపథుశ్చాంగ
సాదనం। అరతిర్బాష్పమోక్షశ్చస్వావస్థాకథనాదయః॥౪౫

తా ॥ నిరపరాధియగుప్రియుడురాకజాగుచేయగా కాలవిలంబముసైర్వకమెదురుచూచుచుండునాయిక విరహోత్కంఠితయనబడును. దీనివ్యాపారములు సంతాపము,వణకుదేహము,చిన్నబోవుట,వ్యాపారాంతరములయందుప్రీతిలేకయుండుట, కన్నీరువిడుచుట,తనయవస్థనుసఖులకుదెలుపుటమొదలైనవి.

విప్రలబ్ధానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ క్వచిత్సంకేతమావేద్యతత్రనాథేనవంచితా । స్మరార్తావిప్రలబ్ధేతికథి

తాభావకోవిదైః॥ ౪౬ ॥ అస్యాస్తు చేష్టానిర్వేదశ్చింతాఖేదోథదీనతా।
అశ్రునిశ్వాసమూర్ఛాద్యాః కథితాభావవేదిభిః॥౪౭

తా ॥ ఒకానొకచోటనిసంకేతస్థానముగాజెప్పిఅక్కడనాయకునిచేవంచింపబడి అనగాఅతడక్కడికిరాకపోగామన్మథపీడితురాలై యుండునదివిప్రలబ్ధయనబడును - దీనివ్యాపారములునిర్వేదము,చింత,ఖేదము, దీనత, కన్నీరునువిడుచుట, నిట్టూర్పులువిడుచుట,మూర్ఛజెందుటమొదలైనవి. ...

ఖండితానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ ఉల్లంఘ్యసమయంయస్యాః ప్రేయానన్యోపభోగవాన్।భోగలక్ష్మాంకితః ప్రాతరాగచ్ఛేత్సాహిఖండితా॥ ౪౮ ॥అస్యాస్తుచేష్టానిశ్వాసస్తూష్ణీంభావోశ్రుమోచనం। ఖేదభ్రాంత్యస్ఫుటాలాపా ఇత్యాద్యావిక్రియామతాః.

తా॥ సంకేతసమయమునతిక్రమించిఅన్యోపభోగపుగుఱుతులతో ప్రాతఃకాలమందువచ్చెడినాయకునిగలదిఖండితానాయికయనబడును. దీనివ్యాపారములునిట్టూర్పువిడుట, పలుకకుండుట, కన్నీరువిడుచుట, ఖేదపడుట, భ్రమించుట, మూలుగుటమొదలయినవి.

కలహాంతరితాలక్షణం.

శ్లో॥ యాసఖీనాంపురఃపాదపతితంవల్లభంరుషా । నిరస్యపశ్చాత్తపతికలహాంతరితాతుసా॥ ౫౦ ॥ అస్యాస్తుచేష్టానిశ్వాసశ్భ్రాంతిహృత్తాపసాధ్వసే।ముహుఃప్రలాపఇత్యాద్యాశ్చేష్టాఃప్రోక్తామనీషిభిః॥౫౧

తా ॥ సఖులయెదుటచరణపతితుడగునాయకుని నిరాకరించిపిదపపరితాపపడునది కలహాంతరితయనబడును. దీనివ్యాపారములు నిట్టూర్పువిడుట,భ్రమించుట, మనస్తాపపడుట,స్తంభాదిసాధ్వసభావములుగలుగుట,మాటమాటికిప్రలపించుట, మొదలైనవి.

ప్రోషితభర్తృకాలక్షణం.

శ్లో॥ దేశాంతరగతేకాంతేఖిన్నాప్రోషితభర్తృకా। అస్యాస్తుజాగరఃకార్శ్యంనిమిత్తాద్యవలోకనం॥౫౨॥మాలిన్యమనవస్థానంప్రాయశ్శయ్యానిషేవణం।జాడ్యచింతాప్రభృతయోవిక్రియాఃకథితాబుధైః॥౫౩

తా॥ నాయకుడుదేశాంతరమునుజెందియున్నప్పుడుఖేదపడుచుండునది ప్రోషితభర్తృక. దీనివ్యాపారములు నిదురలేకయుండుట, కృశించుట, ప్రియుడెన్నాళ్లకువచ్చుననిశకునములుచూచుట-మలినయై యుండుట,నిలిచినచోటనిలువకపోవుట,ఎప్పుడుపండుకొనియుండుట,ఏమియుదోపకయుండుట,చింతమొదలైనవి.

అభిసారికానాయికాలక్షణం.

శ్లో॥ మదనానలసంతప్తాయాభిసారయతిప్రియం।
స్వయంనాభిసరేద్యాతుసాభవేదభిసారికా॥౫౪
అస్యాస్సంతాపచింతాద్యావిక్రియాస్స్యుర్యథోచితం।

తా॥ మదనానలసంతప్తయైతనస్థలమునకునాయకునివచ్చునట్లుచేయుచున్నదిగాని

తానే నాయకునిస్థలమునకు బోవుచున్నదిగాని, అభిసారికయనబడును, దీనివ్యాపారములు సంతాపపడుట చింతమొదలైనవియాయాసమయోచితములుగనుండును.

శ్లో॥ ఏతాసాంనాయికానాంతు త్రైవిధ్యంపరికీర్తితం।
ఉత్తమామధ్యమాచారాప్యధమేతిప్రభేదతః॥ ౧౫

తా॥ముందుచెప్పిన ౧౨౮ భేదములుగలనాయికలు- ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమ, యనుభేదములచేత మూడువిధములుగలవారగుదురు. ... ...

ఉత్తమాలక్షణం.

శ్లో॥ విదధత్యప్రియంపత్యౌ ప్రియమాచరతిస్వయం।
వల్లభేసాపరాధేపి తూష్ణీంతిష్ఠతిసోత్తమా॥౧౬

తా॥ నాయకుడు అహితముజేయుచుండగ తానతనికిప్రియముగానే పెనడచుచున్నదో, అపరాధియగువల్లభునిచూచియేపెఱూరకయున్నదో, ఆపెఉత్తమనాయిక.

మధ్యమనాయికా లక్షణం.

శ్లో॥ పుంసిస్వయంకామయతి కామయేద్వాచతంవధూః। సక్రోధేక్రుధ్యతిముహుః సూనృతేసత్యవాదినీ॥౧౭ ॥ సాపరాధేపకర్త్రీస్యాత్ స్నిగ్ధేస్నిహ్యతివల్లభే।ఏవమాదిగుణోపేతా మధ్యమాసాప్రకీర్తితా ॥ ౧౮

తా॥ నాయకుడు ఇచ్ఛించినతానిచ్ఛించుట, అతడుకోపించుకొనినతానుకోపించుట , అతడునిజముపలికినతానునిజముపలుకుట, అతడపరాధముచేసినతానపరాధముసేయుట, అతడుస్నేహించినతానుస్నేహించుట, ఈరీతిగుణములుగలది మధ్యమనాయికయనబడును.

అధమనాయికాలక్షణం.

శ్లో॥అకస్మాత్కుప్యతిరుషం ప్రార్థితాపినముంచతి। సురూపంవావిరూపంవా గుణవంతమథాగుణం॥౧౯॥స్థవిరంతరుణంవాపి యావాకామయతేద్రుతం।ఈర్ష్యాకోపవిషాదేషు నిరతాసాధమామతా॥ ౨౦

తా ॥ ఏనాయికఅకారణముగకోపించుచున్నదో, ప్రార్థించినను కోపమునువిడువదో, చక్కనివాడైనను అరూపుడైనను గుణవంతుడైనను అగుణవంతుడైనను ముసలివాడైనను తరుణుడైనను ఎట్లున్నను నాయకునినిచ్ఛించుచున్నదో, ఈర్ష్య కోపము వ్యసనము వీనినిగలదిగనున్నదో, యదియధమనాయికయనబడును.

నాయికాసంఖ్యా ప్రకరణం.

శ్లో॥స్వీయాత్రయోదశవిధా ద్వివిధాచపరాంగనా। వేశ్యైవంషోడశధా తాశ్చావస్థాభిరష్టభిః ॥౨౧॥ ప్రత్యేకమష్టధాతాసా ముత్తమాదిప్రభేదతః । త్రైవిధ్యమేవంసచతురశీతిత్రిశతంభవేత్ ॥ ౨౨

తా॥ స్వీయ ౧౩ విధములు గలదియు,పరకీయ ౨ విధములుగలదియు, సామాన్య ౧ విధముగలదియునగును. ఈ ౧౬ విధములుగలనాయికలకు ప్రత్యేకము ఎనిమిదియవస్థ

ఉత్కలులగుటవలన నూటయిరువదిభేదములుగలవారగుదురు. వీరలు మరల ఉత్తమాదిభేదము వలన నెలూరభేదములుగలవారగుదురు.

అథ సహాయా దూత్యాదయో నిరూప్యంతే.

శ్లో॥ దూతీ దాసీ సఖీ చేటీ ధాత్రేయీ ప్రాతివేశినీ ।
లింగినీ శిల్పినీత్యాద్యాః స్వసహాయాః పరికీర్తితాః ॥౬౩

తా॥ ఈనాయికలకు సహాయపడువారు దూతి దాసి సఖి చేటి ధాత్రేయి ప్రాతివేశినీ వీరు మొదలయినవారు.

అథ శృంగారనాయకా నిరూప్యంతే.

శ్లో॥ పతిశ్చోపపతిశ్చైవ వైశికశ్చ తతః పరం ।
స్వీయాదీనాం నాయికానాం నాయకాః కథితా బుధైః ॥ ౬౪

తా॥ పతి, ఉపపతి, వైశికుడు, అనువీరు- స్వీయా, పరకీయా, సామాన్యలకు నాయకులని చెప్పబడుదురు.

పతిలక్షణం.

శ్లో॥ వేదశాస్త్రానురోధేన పాణిం గృహ్ణాతి యః స్త్రియః ।
స ఏవ పతిరిత్యుక్తః విద్వద్భిరిహ శాస్త్రతః ॥౬౫॥

తా॥ ఏపురుషుడు వేదశాస్త్రోక్తముగ ఏస్త్రీని పాణిగ్రహణము చేసికొనుచున్నాడో ఆమెకు వాడే భర్తయని విద్వాంసులు శాస్త్రమందు చెప్పియున్నారు.

ఉపపతిలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రలోభ్యాన్యవధూం భుఙ్క్తే ఉపాయైర్వివిధైరపి ।
స తూపపతిరిత్యుక్తః విద్వద్భిరిహ శాస్త్రతః ॥౬౬

తా॥ అన్యవనితను వివిధోపాయములచే నాసపఱచి అనుభవించునతడు ఉపపతియనబడును.

వైశికలక్షణం.

శ్లో॥ వేశ్యాబహుళసంభోగ సమాసాదితగౌరవః ।
విత్తవ్యయీ విలాసీ చ వైశికః పరికీర్తితః ॥౬౭

తా॥ ఎవడు వేశ్యోపభోగములచే పొందబడిన గౌరవము గలవాడును, అర్థవ్యయము చేయువాడును, విలాసము గలవాడునై యుండునో వాడు వైశికుడని చెప్పబడును.

చతుర్విధశృంగారనాయకలక్షణం.

శ్లో॥ ఏతే శృంగారవిషయాశ్చత్వారస్స్యుః పృథక్ పృథక్ ।
అనుకూలో దక్షిణశ్చ ధృష్టశ్శఠ ఇతి స్మృతాః ॥ ౬౮

తా॥ శృంగారవిషయులైన ఈ నాయకులు అనుకూలుడు, దక్షిణుడు, ధృష్టుడు, శఠుడు, అని వేర్వేఱుగ నలుతెఱగులగుదురు.

అనుకూలనాయకలక్షణం.

శ్లో॥ ఏకాయత్తోఽనుకూలస్స్యాత్ సదా తామనురంజయన్ ।
అన్యస్త్రీదర్శనాదిభ్యో నివృత్తనిజమానసః ॥ ౬౯

తా॥ ఇతరస్త్రీలనుజూచుటమొదలయిన వ్యాపారరహితుడును, స్వస్త్రీయందే ప్రేమగలవాడునై యుండువాడు అనుకూలుడనబరగును. ...

దక్షిణనాయక లక్షణం.

శ్లో॥ బహ్వీషు విద్యమానాసు స్వాశ్రితాసు నిరంతరం।
సమప్రీతిం ప్రకుర్వాణః సదక్షిణ ఇతిస్మృతః॥ ౨౦

తా॥ తన్నాశ్రయించిన అనేకస్త్రీలయందు సమముగ ప్రీతిజేయువాడు దక్షిణుడనబరగును.

ధృష్టనాయకలక్షణం.

శ్లో॥ వ్యక్తాగాగతభీర్ధృష్టః వారితోపి నముంచతి।
తామేవానుసరత్యాశు ప్రణామానునయాదిభిః॥ ౨౧

తా॥ ఎవడు తనయపరాధము నాయికచే నెఱుగబడినను భయములేకయుండునో, తొలగించినం దొలగడో, అనాయికనే త్వరగా నమస్కారము మొదలయిన ఉపాయలచే అనుసరించునో, వాడు ధృష్టుడనబరగును. ... ...

శఠనాయకలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రియాయామనురక్తాయాం గూఢవిప్రియకర్మకృత్।
అతశ్శఠ ఇతి ప్రోక్తః భావశాస్త్రవిచక్షణైః॥ ౨౨

తా॥ అనురాగముగల ప్రియకు గూఢముగ అహితముజేయువాడు శఠుడనబడును.

ఏతేషాం సహాయా నిరూప్యంతే.

శ్లో॥ పీఠమర్దో విటశ్చేటః విదూషక ఇతిస్మృతాః।
చత్వారః కామతంత్రజ్ఞా ఏతేషాం సహకారిణః॥ ౨౩

తా॥ ముందుచెప్పిన శృంగారనాయకులకు సహాయులగువారు పీఠమర్దుడనియు, విటుడనియు, చేటుడనియు, విదూషకుడనియు, నలుదెఱంగులగుదురు.

పీఠమర్దాది లక్షణం.

శ్లో॥ కించిదూనః పీఠమర్దః ఏకవిద్యో విటస్స్మృతః।
సంధానచతురశ్చేటః హాస్యప్రాయో విదూషకః॥ ౨౪॥

తా॥ నాయకునికి కొంచెము తక్కువగానుండువాడు పీఠమర్దుడు. కామశాస్త్రప్రవీణుడై యుండువాడు విటుడు. నాయికానాయకులకు సంధిచేయువాడు చేటుడు. హాస్యప్రధానుడై యుండువాడు విదూషకుడు. ... ...

అథ ఉద్దీపనవిభావో నిరూప్యతే.

శ్లో॥ ఉద్దీపనశ్చతుర్ధాస్యా దాలంబనసమాశ్రితః।
గుణాశ్చేష్టాలంకృతయ స్తటస్థాశ్చేతిభేదతః॥ ౨౫

తా॥ ఆలంబనవిభావము నాశ్రయించియుండు గుణములు చేష్టలు అలంకృతులు ఇవిమూడును, తటస్థములును, కూడ ఉద్దీపనవిభావములు నలుదెఱగులబరగును.

ఆలంబనగుణాయథా.

శ్లో॥ యౌవనంరూపలావణ్య సౌందర్యాణ్యభిరూపతా।
మార్దవంసౌకుమార్యంచే త్యాలంబనగతాగుణాః॥ ౭౬

తా॥ యౌవనము, రూపము, లావణ్యము, సౌందర్యము, అభిరూపత్వము, మార్దవము, సౌకుమార్యము, ఇవిఆలంబనగుణములు. ... *

యౌవనంనిరూప్యతే.

శ్లో॥ సర్వాసామపినారీణాం యౌవనంత్రివిధంమతం।
ప్రతియౌవనమేతాసాం చేష్టితానిపృథక్పృథక్॥ ౭౭

తా॥ సమస్తస్త్రీలకునుయౌవనముమూడుతెఱఁగులౌను. ఆయాయౌవనమునచేష్టలు వేర్వేరుగనుండును.

ప్రథమయౌవనలక్షణం.

శ్లో॥ ఈషచ్చపలనేత్రాంతం స్మరస్మేరముఖాంబుజం। సగర్వజరజోగంధమసమగ్రారుణాధరం॥ ౭౮॥ లావణ్యోద్భేదరమ్యాంగం విలసద్భావసౌరభం। ఉన్మీలితాంకురకుచం అస్ఫుటాంగికసంధికం॥ ౭౯॥ ప్రథమం యౌవనంతత్ర వర్తమానామృగేక్షణా। అపేక్షతేమృదుస్పర్శం సహతే నోచ్చతాంరతేః॥ ౮౦॥ సఖీకేళిరతాస్వాంగ సంస్కారకలితాదరా। నకోపహర్షౌ భజతే సపత్నీదర్శనాదిషు॥ ౮౧॥ నాతిలజ్జావతీకాంత సంభోగేకింతుశఙ్కతే। ... ... *

తా॥ కించిచ్చపలములైనకడకంట్లనుగలదిగాను, మన్మథునిచేవికాసమునొందినముఖపంకజముగలదిగాను, గర్వమువలనగలిగినరజోగంధముతోఁగూడినదిగాను, నిండుఎఱుపులేనిపెదవులుగలదిగాను, లావణ్యముయొక్క ప్రకాశమువలనమనోహరమైనదేహముగలదిగాను, వెలయుచుండుభావసౌరభముగలదిగాను, వృద్ధిఁబొందుమొలకచన్నులుగలదిగాను, చక్కఁగానేర్పడనిఅంగములసంధులుగలదిగానునుఉండునదిప్రథమయౌవనమనఁబడును. ఈయౌవనముగలనాయిక మృదుస్పర్శమునపేక్షించును. ఉచ్చరతిని సహింపదు. సఖులతోనాడుటయందుప్రియము. తన్నుతానలంకరించుకొనుటయందు ప్రియము. సవతినిజూచుటమొదలైనకార్యములందు కోపసంతోషములులేనిదిగానుండుట, ప్రియునియందుఅధికమునిగ్గులేకుండుట, రతియందుభయము, ఈగుణములుగలిగియుండును. ... ... *

ద్వితీయయౌవనలక్షణం.

శ్లో॥ స్తనాపీనాతనుర్మధ్యః పాదేపాణౌచరక్తిమా॥ ౮౨॥ ఊరూకరికరాకారా అంగంవ్యక్తాంగసంధికం। నితంబోవిపులోనాభి గంభీరాజఘనంఘనం॥ ౮౩॥ వ్యక్తరోమావళిస్స్నిగ్ధ మంగప్రత్యంగసౌష్ఠవం। ద్వితీయంయౌవనంతత్ర వర్తమానాసులోచనా॥ ౮౪॥ సఖీషుస్వాశయజ్ఞాసు స్నిగ్ధాప్రాయేణభామినీ। నప్రసీదత్యసునసన్ సపత్నీష్వభ్య

సూయినీ॥ ౮౫॥ నాపరాధాన్విషహతే ప్రణయేర్ష్యాకషాయితా। రతి
కేళిష్వనిభృతా చేష్టతే గర్వితా రహః॥ ౮౬

తా॥ గొప్పచన్నులును, సన్నమైననడుమును, ఏటుపుగలచేతులుకాళ్లును, ఏనుగు తొండమువంటితొడలును, వ్యక్తాంగసంధియగుదేహమును, విపులమైననితంబమును, గంభీరమైననాభియు, ఘనమయినజఘనప్రదేశమును, ప్రకాశమైనరోమావళినిగనిగయును, అంగప్రత్యంగములచక్కదనమునుగలదై యుండునది ద్వితీయయౌవనమనబడును. ఈయౌవనముగలనాయిక తనమనోభావము తెలిసినసఖులయందు తరుచుగా ప్రీతికలది గాను, సమాధానపుమాటలచేత్రప్తిపడనిదిగాను, చవతులయందుఅసూయగలదిగాను, అపరాధములనుఓర్వనిదిగాను, ప్రణయకలహమందు ఈర్ష్యకలదిగాను, రతికేళులయందు స్తిమితగాక ఏకాంతమందు గర్వించి వ్యాపరించునదిగాను నుండును.

తృతీయయౌవనలక్షణం.

శ్లో॥ అస్నిగ్ధతా నయనయోర్గండయోర్మ్లానకాంతితా। విచ్ఛాయతాఖర
స్పర్శో ప్యంగానాం శ్లథతా మనాక్॥౮౭॥ అథ రేమస్పృణారాగః తృతీయే
యౌవనేభవేత్। తత్రస్త్రీణామియం చేష్టా రతితంత్రవిదగ్ధతా॥౮౮॥వ
ల్లభస్యాపరిత్యాగః తదాకర్షణకౌశలం। అనారోపోపరాధేషు సపత్నీ
ష్వప్యమత్సరః॥ ౮౯

తా॥ నేత్రములయందు తేటమాఱినదియు, చెక్కిళ్లయందు వాడినదియు, దేహచ్ఛాయ తప్పినదిగాను, కఠినమైనస్పర్శముగలదిగాను, కొంచెము దేహపటుత్వము తప్పినదిగాను, పెదవులయెఱుపుమీఱినదిగాను, ఉండునది తృతీయయౌవనమనబడును, ఈయౌవనముగలనాయిక వ్యాపారములు, రతితంత్రములయందు విశేషచాతుర్యము, నాయకునివిడవకయుండుట, నాయకునిస్వాధీనపఱుచుకొను పాండిత్యము, నాయకాపరాధములయందు అసూయలేక యుండుట, సవతులయందు మాత్సర్యములేక యుండుట మొదలయినవి. ... ...

శ్లో॥ తత్రశృంగారయోగ్యత్వం రసాహ్లాదనకారణం।
ఆద్యద్వితీయయోరేవ నతృతీయస్యవర్ణ్యతే॥౯౦

తా॥ ఈమూడువిధములయౌవనములయందును మొదటిరెండుయౌవనములకే రసములచే సంతోషపఱుచుటకు కారణమైనశృంగారయోగ్యత కలదు. మూడవయౌవనమునకు ఈయోగ్యతలేదు॥

రూపలక్షణం.

శ్లో॥ అంగాన్యభూషితాన్యేవ ప్రక్షేపాద్యైర్విభూషణైః।
యేనభూషితవద్భాతి తద్రూపమితి కథ్యతే॥౯౧

తా॥ అంగములుతగినభూషణములచే అలంకరింపబడకయే అలంకరింపబడినట్లు దేనిచేతశోభించునో యది రూపమనబడును. ... ...

లావణ్యలక్షణం.

శ్లో॥ ముక్తాఫలేషు ఛాయాయా స్తరళత్వమివాంతరే।
ప్రతిభాతియదంగేషు తల్లావణ్యమిహోచ్యతే॥ ౫౨

తా॥ ముత్యములయందుండుఛాయయొక్క తరళత్వమువలెనే అవయవములయందు ఏకాంతిప్రకాశించుచున్నదో యదిలావణ్యమని చెప్పఁబడును.

సౌందర్యలక్షణం.

శ్లో॥ అంగప్రత్యంగకానాంయో స్సన్నివేశో యథోచితం।
సుస్నిగ్ధసంధిబంధస్స్యా త్తత్సౌందర్యమితీర్యతే॥ ౫౩

తా॥ అంగప్రత్యంగములయొక్క చక్కని సంధిబంధముగల యథోచితసన్నివేశము సౌందర్యమనబడును. ... ...

అభిరూప్యలక్షణం.

శ్లో॥ యదాత్మీయగుణోత్కర్షై ర్వస్త్వన్యన్నికటస్థితం।
సారూప్యంనయతిప్రాజ్ఞై రాభిరూప్యంతదుచ్యతే॥ ౫౪

తా॥ ఆత్మీయగుణాధిక్యమువలనతనసమీపమునయుండువస్తువునకుతనసారూప్యమునుగలుగఁజేయునదియాభిరూప్యమనబడును. ... ...

మార్దవలక్షణం.

శ్లో॥ స్పృష్టంయత్రాంగమస్పృష్ట మివస్యాన్మార్దవంహితత్।

తా॥ దేహముఅంటబడియుఅంటబడనిదానివలెనుండునదిమార్దవమనబడును.

సౌకుమార్యలక్షణం.

శ్లో॥ యాస్పర్శాసహతాంగేషు కోమలస్యాపివస్తునః॥ ౫౫
తత్సౌకుమార్యంత్రేధాస్యా దుత్తమాదిప్రభేదతః।

తా॥ అంగములయందుకోమలమైనవస్తువుయొక్కయైనను స్పర్శమునుసహింపమిసౌకుమార్యము. ఆసౌకుమార్యముఉత్తమ-మధ్యమ-అధమ-భేదములవలనమూఁడగుచున్నది.

ఉత్తమసౌకుమార్యలక్షణం.

శ్లో॥ అంగంపుష్పాదిభిస్స్పర్శా సహంయేనతదుత్తమం॥ ౫౬

తా॥ ఏగుణముచేతఅంగముపుష్పాదుల స్పర్శమునుగూడసహింపదో యదిఉత్తమ సౌకుమార్యము. ... ...

మధ్యమ సౌకుమార్యలక్షణం.

శ్లో॥ ససహేతకరస్పర్శం యేనాంగంమధ్యమంహితత్।

తా॥ ఏగుణముచేతఅంగముకరస్పర్శమునుసహింపదోయదిమధ్యమసౌకుమార్యము.

అధమసౌకుమార్యలక్షణం.

శ్లో॥ యేనాంగమాతపాదీనా మసహంతదిహాధమం॥ ౫౭

తా॥ ఏగుణముచేతదేహముఎండమొదలగువానినిసహింపతోయుదిఅధమసాత్కార్యము.

చేష్టా యథా.

శ్లో॥ చేష్టాస్తుయౌవనోద్భూత కటాక్షాదయఈరితాః॥ ౯౮

తా॥ యౌవనవ్యాప్తిచేతగలుగుకడకంటిచూపులు మొదలైనవిచేష్టలు.

అలంకృతిర్యథా.

శ్లో॥ చతుర్థాలంకృతిర్వాసో భూషామాల్యానులేపనైః॥ ౯౮

తా॥ అలంకృతి. వస్త్రములు, భూషణములు పుష్పములు, పైపూతలు, ఈవిధములచేనలుదెఱగులౌను. తటస్థాయథా.

శ్లో॥ తటస్థాశ్చంద్రికాధార గృహచంద్రోదయాదయః। కోకిలాకులమాకంద మందమారుతషట్పదాః॥ ౯౯ ॥ లతామంటపభూగేహ దీర్ఘికాజలదారవాః। ప్రాసాదగర్భసంగీత క్రీడాద్రిసరిదాదయః॥ ౧౦౦ ॥ ఏవమూహ్యాయథాకాల ముపభోగోపయోగినః। ... *

తా॥ చంద్రికాధారములైనగృహములు, చంద్రోదయము మొదలైనవి, కోవెలలు నిండియుండురసాలవృక్షము, మందమారుతము, భ్రమరములు, పొదరిండ్లు, భూగేహము, దీర్ఘికలు, మేఘనాదము. ప్రాసాదమధ్యము, సంగీతము, క్రీడాదులు, సెలయేఱులు మొదలైనవి ఉపభోగోపయోగవస్తువులు తటస్థోద్దీపనములు - ఇవికాలోచితములుగనూహించుకోవలసినవి. అథ అనుభావలక్షణం.

శ్లో॥ భావంమనోగతంసాక్షా త్స్వహేతుంవ్యంజయంతియే॥ ౧౦౧
తేనుభావాఇతిఖ్యాతా భ్రూవిక్షేపస్మితాదయః।
తేచతుర్ధాచిత్తగాత్ర వాగ్బుద్ధ్యారంభసంభవాః॥ ౧౦౨

తా॥ స్వహేతువైనమనోగతాభిప్రాయమును ప్రత్యక్షమువలెనేబయలుపఱచునవియనుభావములు. ఇవి చిత్తజానుభావములు, గాత్రజానుభావములు, వాగారంభానుభావములు, బుద్ధ్యారంభానుభావములు, అనినలుదెఱగులౌను. *

చిత్తజానుభావాలక్ష్యంతే.

శ్లో॥ తత్రచభావోహావో హేలాశోభాచకాంతిదీప్తిచ।
ప్రాగల్భ్యంమాధుర్యం ధైర్యౌదార్యేచచిత్తజాభావాః॥ ౧౦౩

తా॥ ఆనలుదెఱంగులఅనుభావములయందు భావము, హావము, హేల, శోభ, కాంతి, దీప్తి, ప్రాగల్భ్యము, మాధుర్యము, ధైర్యము, ఔదార్యము, ఇవిచిత్తజానుభావములనబడును. భావలక్షణం.

శ్లో॥ నిర్వికారస్యచిత్తస్య భావస్స్యాదాద్యతువిక్రియా।
గ్రీవారేచకసంయుక్తో భ్రూనేత్రాదివిలాసకృత్॥ ౧౦౪

తా॥ వికారములేనిమనసుయొక్కనిక్రియభావమనఁబడును, అదిగ్రీవారేచకసంయుక్తమై భ్రూనేత్రాదులయందువికాసమునుగలుగఁజేయును. ... *

హావలక్షణం.

శ్లో॥ భావఈషత్ప్రకాశోయః సహావఇతికథ్యతే।

తా॥ ఆభావమునేత్రాదులవలన నించుకప్రకాశపడెనేని యది హావమనబడును.

హేలాలక్షణం.

శ్లో॥ భావఏవభవేద్ధేలా లలితాభినయాత్మికః॥౧౦౫

తా॥ ఆభావమేలలితాభినయరూపమగునపుడు హేలయనబడును.

శోభాలక్షణం.

శ్లో॥ సాశోభారూపభూషాద్యైర్యత్స్యాదంగవిభూషణం।

తా॥ రూపభూషాదులచే దేహమునలంకరించుకొనుట శోభయనబడును.

కాంతిలక్షణం.

శ్లో॥ శోభైవకాంతిరాఖ్యాతా మన్మథాప్యాయనోజ్జ్వలా॥౧౦౬

తా॥ ఆశోభయే మన్మథవిషయతృప్తిజేయుటయందు ప్రకాశించెనేనియది కాంతి యనబడును.

దీప్తిలక్షణం.

శ్లో॥ కాంతిరేవవయోభోగ దేశకాలగుణాదిభిః।
ఉద్దీపితాతివిస్తారం యాతాచేద్దీప్తిరుచ్యతే॥౧౦౭

తా॥ ఆకాంతియేవయోభోగదేశకాలగుణాదులచే మిక్కిలి యధికమాయెనేనియది దీప్తియనబడును.

ప్రాగల్భ్యలక్షణం.

శ్లో॥ నిశ్శంకత్వంప్రయోగేషు ప్రాగల్భ్యంపరికీర్తితం।

తా॥ ప్రయోగములయందునిశ్శంకవృత్తిప్రాగల్భ్యమనబడును.

మాధుర్యలక్షణం.

శ్లో॥ మాధుర్యంనామచేష్టానాంసర్వావస్థాసుమార్దవం॥౧౦౮

తా॥ సర్వావస్థలయందును వ్యాపారములయొక్క మృదుత్వమే మాధుర్యమనబడును.

ధైర్యలక్షణం.

శ్లో॥ స్థిరాచిత్తోన్నతిర్యాతు తద్ధైర్యమితిసంజ్ఞితం।

తా॥ దృఢమైనచిత్తవృత్తిధైర్యమనబడును.

ఔదార్యలక్షణం.

శ్లో॥ ఔదార్యంవినయంప్రాహుఃసర్వావస్థానుగంబుధాః॥౧౦౯

తా॥ సర్వావస్థలయందు ననుసరించినవినయమును ఔదార్యమని చెప్పుదురు.

అథ గాత్రజానుభావానిరూప్యంతే.

శ్లో॥ లీలావిలాసోవిచ్ఛిత్తిఃవిభ్రమఃకిలికించితం।
మోట్టాయితంకుట్టమితం బిబ్బోకంలలితంతథా॥౧౧౦
విహృతంచేతివిజ్ఞేయాః స్త్రీణాంతుదశగాత్రజాః।

తా॥ లీల, విలాసము, విచ్ఛిత్తి, విభ్రమము, కిలికించితము, మోట్టాయితము, కుట్టమితము, బిబ్బోకము, లలితము, విహృతము, ఈపదియు స్త్రీలగాత్రజానుభావములనబడును.

లీలాలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రియానుసరణంయత్తు మధురాలాపపూర్వకైః॥౧౧౧
చేష్టితైర్గతిభిశ్చాపి సాలీలేతినిగద్యతే।

తా॥ మధురాలాపముమొదలైనచేష్టలచేనాయకుని ననుసరించుటలీలయనబడును.

విలాసలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రియసంప్రాప్తిసమయే భ్రూనేత్రాననకర్మభిః॥౧౧౨
తాత్కాలికోవిశేషోయః సవిలాసఇతీరితః।

తా॥ నాయకుడువచ్చెడిసమయమందుకనుబొమలు, కన్నులు, ముఖము, వీనిచేనప్పుడుగలుగువిశేషమెదో, యదివిలాసమనబడును. ... ... *

విచ్ఛిత్తిలక్షణం.

శ్లో॥ ఆకల్పకల్పనాకల్పావిచ్ఛిత్తిరతికాంతికృత్॥౧౧౩

తా॥ అలంకారవిన్యాసములకుసమానమైమెరయుచునుండునదివిచ్ఛిత్తియనబడును.

విభ్రమలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రియాగమనవేళాయాం మదనావేశసంభ్రమాత్।
విభ్రమోగంధహారాది భూషాస్థానవిపర్యయః॥౧౧౪

తా॥ ప్రియుడువచ్చెడిసమయమందుమన్మథావేశసంభ్రమముచే గంధము, హారము, మొదలైనభూషణస్థానవిపర్యయమువిభ్రమమనబడును. ... *

కిలికించితలక్షణం.

శ్లో॥ శోకరోషాశ్రుహర్షాదేస్సంకరఃకిలికించితం।

తా॥ శోకము, కోపము, కన్నీరు, సంతోషము, వీనికూడికకిలికించితమనబడును. *

మోట్టాయితలక్షణం.

శ్లో॥ స్వాభిలాషప్రకటనం మోట్టాయితమితీరితం॥౧౧౫

తా॥ తనకోరికనుబయలువఱచుటమోట్టాయితమనబడును. ... *

కుట్టమితలక్షణం.

శ్లో॥ కేశాధరాదిగ్రహణే మోదమానాపిమానసే।
దుఃఖితేనబహిఃకుప్యే ద్యదికుట్టమితంభవేత్॥౧౧౬

తా॥ రతికాలమందుఉవిద కొప్పుఅధరము మొదలైన వానియొక్క గ్రహణమందుమనసులోసంతోషముగలదై యుండిన బయటికి దుఃఖితురాలువలెనేకోపించుటకుట్టమితమనబడును.

బిబ్బోకలక్షణం.

శ్లో॥ ఇష్టేప్యనాదరోగర్వాత్ మనాక్ బిబ్బోకఇష్యతే।

తా॥ గర్వముచేత ప్రియవస్తువందుకొంచెము అనాదరణముబిబ్బోకమనబడును. *

లలితలక్షణం.

శ్లో॥ విన్యాసభంగిరంగానాం భ్రూవిలాసమనోహరా॥౧౧౭
సుకుమారాభవేద్యశ్చేత్ లలితంతదుదీరితం।

తా॥ అంగవిన్యాసచమత్కారములు, మనోహరభ్రూవిలాసములు, సుకుమారము లౌచుండిన అదిలలితమనబడును.

విహృతలక్షణం.

శ్లో॥ ఈర్ష్యయామానలజ్జాభ్యామదత్తంయోగ్యముత్తరం॥౧౧౮
క్రియయావ్యజ్యతేయత్ర విహృతంతదుదీరితం।

తా॥ ఈర్ష్యచేతగాని, కోపముచేతగాని, సిగ్గుచేతగాని, తగుపాటియుత్తరమియ్యక క్రియలచే దెలుపబడెనేని అదివిహృతమనబడును.

వాగారంభానుభావానిరూప్యంతే.

శ్లో॥ ఆలాపశ్చవిలాపశ్చ సల్లాపశ్చప్రలాపకః॥ ౧౧౯॥ అనులాపోపలాప
శ్చ సందేశశ్చాతిదేశకః। నిర్దేశశ్చాపదేశశ్చ వ్యపదేశోపదేశకౌ॥౧౨౦
ఏవంద్వాదశధాప్రోక్తావాగారంభావిచక్షణైః।

తా॥ ఆలాపము, విలాపము, సల్లాపము, ప్రలాపము, అనులాపము, అపలాపము, సందేశము, అతిదేశకము, నిర్దేశము, అపదేశము, వ్యపదేశము, ఉపదేశము, ఈపండ్రెండును వాగారంభానుభావములనబడును.

ఆలాపవిలాపలక్షణే.

శ్లో॥ తత్రాలాపఃప్రియోక్తిస్స్యాద్విలాపోదుఃఖజంవచః॥౧౨౧

తా॥ అందుసంతోషపుమాటఆలాపమౌను. దుఃఖముచేగలుగుపలుకువిలాపమౌను.

సల్లాపలక్షణం.

శ్లో॥ ఉక్తిప్రత్యుక్తిమద్వాక్యం సల్లాపఃపరికీర్తితః।

తా॥ ఉక్తిప్రత్యుక్తిగలమాటసల్లాపమనబడును.

ప్రలాపానులాపలక్షణే.

శ్లో॥ వ్యర్థాలాపఃప్రలాపస్స్యాదనులాపోముహుర్వచః॥౧౨౨

తా॥ ఉపయోగములేనిమాటప్రలాపమనబడును. చెప్పినమాటలనేచెప్పట అనులాపమనబడును.

అపలాపలక్షణం.

శ్లో॥ అపలాపస్తుపూర్వోక్తస్యాన్యథాయోజనంభవేత్।

తా॥ మొదటచెప్పినమాటనువేఱువిధముగాత్రిప్పటఅపలాపమౌను.

సందేశలక్షణం.

శ్లో॥ సందేశస్తుప్రోషితస్య స్వవార్తాప్రేషణంభవేత్॥౧౨౩

తా॥ ఊరికిపోయియుండునాయకునికి తనసంగతులనుసఖులముఖముగదెలుపుట సందేశమనబడును.

అతిదేశలక్షణం.

శ్లో॥ సోతిదేశో మదుక్తాని తదుక్తానీతి యద్వచః॥

తా॥ నేను చెప్పినమాటలే అతడు చెప్పినమాటలనుట అతిదేశమనబడును.

నిర్దేశలక్షణం.

శ్లో॥ నిర్దేశస్తు భవేత్సోయ మహమిత్యాదిభాషణం॥౧౨౪

తా॥ వాడు, వీడు, వాడు, నేను, మొదలైనపలుకులు నిర్దేశమనబడును.

అపదేశలక్షణం.

శ్లో॥ అన్యార్థకథనం యత్ర సోపదేశ ఇతీరితః॥

తా॥ అర్థాంతరమును తెలియపలుకు పలుకు అపదేశమనబడును.

ఉపదేశలక్షణం.

శ్లో॥ యచ్ఛిష్యార్థం తు వచన ముపదేశస్స ఉచ్యతే॥౧౨౫

తా॥ శిష్యులకొఱకు ఆచార్యులచే జెప్పబడు పలుకు ఉపదేశమనబడును.

వ్యపదేశలక్షణం.

శ్లో॥ వ్యాజేనాత్మాభిలాషోక్తి ర్యాసా స్యాద్వ్యపదేశకః॥

తా॥ ఇతరవ్యాజముగ తనకోరికను దెలుపుట వ్యపదేశమనబడును.

అథ బుద్ధ్యారంభానుభావా నిరూప్యంతే.

శ్లో॥ బుద్ధ్యారంభా స్తథా ప్రోక్తా రీతివృత్తిప్రవృత్తయః॥౧౨౬

తా॥ ఈ బుద్ధ్యారంభానుభావములు రీతియనియు, వృత్తియనియు, ప్రవృత్తియనియు, ముత్తెఱంగులగును. ... ...

శ్లో॥ ప్రబంధాదిషు తేజ్ఞేయా భావశాస్త్రవిచక్షణైః॥

తా॥ ఇవి ప్రబంధము మొదలైనవానియందు భావశాస్త్రజ్ఞులచే ఎఱుగదగినవి.

అథ సాత్త్వికభావా నిరూప్యంతే.

శ్లో॥ అన్యేషాం సుఖదుఃఖాది భావేషు కృతభావనం॥౧౨౭॥ ఆనుకూల్యేన య
చ్చిత్తం భావకానాం ప్రవర్తతే। తత్సత్త్వమితి విజ్ఞేయం ప్రాజ్ఞైస్సత్త్వో
ద్భవానిమాః॥౧౨౮॥ సాత్త్వికా ఇతి జానంతి భరతాద్యా మహర్షయః॥
తే స్తంభస్వేదరోమాంచ స్స్వరభేదశ్చ వేపథుః॥౧౨౯॥ వైవర్ణ్యమ
శ్రుప్రళయ ఇత్యష్టౌ సాత్త్వికామతాః॥ ...

తా॥ ఇతరులయొక్క సుఖదుఃఖములు మొదలైన భావములయందు ఆనుకూల్యముతో కృతభావనమైయుమనసు ప్రవర్తించుచున్నదో యది సత్త్వమనబడును. అందునుండి కలుగుభావములు సాత్త్వికములౌను. అవి స్తంభమనియు, రోమాంచమనియు, స్వరభేదమనియు, వేపథువనియు, వైవర్ణ్యమనియు, అశ్రువనియు, ప్రళయమనియు, ఈయెనిమిది సాత్త్వికభావములనబడును. ... ...

స్తంభలక్షణం.

శ్లో॥ స్తంభో హర్ష భయామర్ష విషాదాద్భుతసంభవః॥౧౩౦
అనుభావో౽భవేదత్ర నిష్క్రియాంగత్వమేవహి।

తా॥ స్తంభమనుసాత్త్వికభావము సంతోషము, భయము, కోపము, విషాదము, అద్భుతము, వీనిచేగలుగును నిష్క్రియాంగత్వము. ... ... *

స్వేదలక్షణం.

శ్లో॥ నిదాఘహర్ష వ్యాయామ శమక్రోధభయాదిభిః॥౧౩౧
స్వేదస్సంజాయతే తత్ర త్వనుభావాభవంత్యమీ।
స్వేదాపనయవాతేచ్ఛా వ్యజనగ్రహణాదయః॥౧౩౨

తా॥ ఎండ, సంతోషము, వ్యాయామము, శ్రమము, క్రోధము, భయము, మొదలైనవానిచేత స్వేదము అనగా చెమటకలుగును. అప్పుడు చెమటను తుడుచుకొనుట, గాలిని ఇచ్ఛించుట, వ్యజనగ్రహణము మొదలైన అనుభావములు కలుగును. *

రోమాంచలక్షణం.

శ్లో॥ రోమాంచో విస్మయోత్సాహ హర్షాద్యైస్తత్ర విక్రియాః।
రోమోద్గమాద్యాః కథితా విక్రియా స్తత్రకోవిదైః॥౧౩౩

తా॥ ఆశ్చర్యము, ఉత్సాహము, సంతోషము, మొదలైనవానిచేత రోమాంచము కలుగును అందు గగుర్పొడుచుట మొదలయిన వికారములు కలుగును. *

స్వరభేదలక్షణం.

శ్లో॥ స్వరభేదస్సుఖాద్యైస్తు తత్ర స్స్యుర్గద్గదాదయః।

తా॥ సుఖాదులచే స్వరభేదము గలుగును. ఇందు డగ్గుత్తుక మొదలైనవి గలుగును. *

వేపథులక్షణం.

శ్లో॥ వేపథుర్హర్ష సంత్రాస జ్వరక్రోధాదిభిర్భవేత్॥౧౩౪
అత్రానుభావాః స్మరణ గాత్రకంపాదయోమతాః।

తా॥ సంతోషము, బెదరించుట, జ్వరము, కోపము, మొదలైనవానిచే వేపథువుగలుగును ఇందు స్మరించుట, దేహము వణకుట, మొదలైనవి గలుగును. *

వైవర్ణ్యలక్షణం.

శ్లో॥ విషాదపరరోషాద్యై ర్వైవర్ణ్యముపజాయతే॥౧౩౫
ముఖవర్ణపరావృత్తిః కార్శ్యాద్యాస్తత్రవిక్రియాః।

తా॥ విషాదము, ఇతరులయందు గలరోషము, మొదలైనవానిచే వైవర్ణ్యము గలుగును- ఇందు ముఖతేజస్సు మాయుట, చిక్కిపోవుట, మొదలైనవి గలుగును. *

అశ్రులక్షణం.

శ్లో॥ విషాదరోషసంతోష ధూమాద్యై రశ్రువిక్రియాః॥౧౩౬
బాష్పబిందుపరిక్షేప నేత్రసమ్మార్జనాదయః॥

తా॥ వ్యసనము, కోపము, సంతోషము, భూతము, మొదలైనవానిచే అశ్రువుగలుగుట. ఇందు కన్నీరు విడిచుట, కన్ను లనుతుడుచుకొనుట, మొదలయినవి కలుగును.

ప్రళయలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రళయస్సుఖదుఃఖాద్యైః శ్చేతసస్త్వవిసంజ్ఞతా॥౧౩౭

తా॥ ప్రళయమనగా సుఖదుఃఖాదులచే గలుగు ప్రజ్ఞాభంగము.

శ్లో॥ ఏతేషాంసత్వమూలత్వాత్ భావానాంసాత్వికప్రథా।
అనుభావాశ్చకథితాః భావసంసూచనాదయః॥౧౩౮
ఏవంద్వైవిధ్యమేతేషాం దర్శితంభావకోవిదైః।

తా॥ సత్వమూలములైనవి గనుక వీనికి సాత్వికభావములని పేరు. భావసంసూచనాదులు అనుభావములనబడును. ఇట్లు అనుభావములు రెండు విధములు గలిగియుండును.

శ్లో॥ విభావా అనుభావాశ్చ తేభవంతి పరస్పరం॥౧౩౯
కార్యకారణభావాశ్చ జ్ఞేయాభావవిశారదైః।

తా॥ విభావానుభావములు ఒకటికొకటి కార్యకారణభావములుగాను భావజ్ఞులచే నెఱుగదగినవి.

... ...

ఇత్యనుభావాస్సమాప్తాః.

అథవ్యభిచారిభావానిరూప్యంతే.

శ్లో॥ వ్యభీఇత్యుపసర్గాద్వా విశేషాభిముఖత్వయోః॥ ౧౪౦
విశేషేణాభిముఖ్యేనచరంతిస్థాయిసంప్రతి।
వాగంగసత్వయుక్తాయె జ్ఞేయాస్తేవ్యభిచారిణః॥౧౪౧

తా॥ పలుకు, దేహము, సత్వము, వీనితోగూడినవై స్థాయికి విశేషాభిముఖములుగా దిరుగు భావములు వ్యభిచారిభావములని యెఱుగవలయును.

శ్లో॥ విచారయంతివాసమ్య గితిసంచారిణోపితే।

తా॥ అవి స్థాయులను బాగుగ చరింపజేయుచున్నవి గనుక సంచారులనియును జెప్పబడును.

... ...

శ్లో॥ ఉన్మజ్జంతోనిమజ్జంత స్థాయిన్యంబునిధావివ॥౧౪౨
ఊర్మివద్వర్ధయంత్యేనం యాంతితద్రూపతాంచతే।

తా॥ ఏ భావములు స్థాయియందు సముద్రమందుండు నలలవలె దానిని వృద్ధిబొందించి తద్రూపతను బొందుచున్నవో అవి వ్యభిచారిభావములనబడును.

నిర్వేదాదయోనిరూప్యంతే.

శ్లో॥ నిర్వేదగ్లానిశంకాశ్చ తథాసూయామదశ్శ్రమః॥౧౪౩॥ ఆలస్యంచైవదైన్యంచ చింతామోహోధృతిస్స్మృతిః। వ్రీడాచపలతాహర్ష ఆవేగో

జడతా తథా ॥ ౧౪౪ ॥ గర్వో విషాద ఔత్సుక్యం నిద్రాపస్మార ఏవ చ ।
సుప్తిర్విబోధోఽమర్షశ్చాప్యవహిత్థమథోగ్రతా ॥ ౧౪౫ ॥ మతిర్వ్యాధిస్త
థోన్మాదః తథా మరణమేవ చ । త్రాసశ్చైవ వితర్కశ్చ విజ్ఞేయా వ్యభి
చారిణః ॥ ౧౪౬ ॥ త్రయస్త్రింశదమీ భావాః సమాఖ్యాతాస్తు నామతః ।

తా॥ నిర్వేదము, గ్లాని, శంక, అసూయ, మదము, శ్రమము, ఆలస్యము, దైన్యము, చింత, మోహము, ధృతి, స్మృతి, వ్రీడ, చపలత, హర్షము, ఆవేగము, జడత, గర్వము, విషాదము, ఔత్సుక్యము, నిద్ర, అపస్మారము, సుప్తి, విబోధము, అమర్షము, అవహిత్థ, ఉగ్రత, మతి, వ్యాధి, ఉన్మాదము, మరణము, త్రాసము, వితర్కము, ఈముప్పదిమూడును వ్యభిచారిభావములని చెప్పబడును. ... *

నిర్వేదలక్షణం.

శ్లో॥ తత్త్వజ్ఞానాచ్చ దారిద్ర్యా దాపదో విప్రలంభతః ॥ ౧౪౭
దుఃఖాదేరపి నైష్ఫల్య మతిర్నిర్వేద ఉచ్యతే ।

తా॥ తత్త్వజ్ఞానము, పేదఱికము, సంకటము, వియోగము, దుఃఖము మొదలైనవానిచేఁగలుగు ఫలాభావమతి నిర్వేదమనబడును. ... *

గ్లానిలక్షణం.

శ్లో॥ ఆధివ్యాధిజరాతృష్ణా వ్యాయామసురతాదిభిః ॥ ౧౪౮
నిష్ప్రాణతా గ్లానిరత్ర క్షామాంగవచనక్రియాః ।
కలానుత్సాహవైవర్ణ్య నయనభ్రమణాదయః ॥ ౧౪౯

తా॥ మనోవ్యాధి, రోగము, ముసలితనము, దప్పి, వ్యాయామము, సురతము, ఇవి మొదలైనవానిచేఁగలుగు దౌర్బల్యము గ్లానియగును. ఇందు- దేహము చిక్కుట, సన్నపలుకులు, మెల్లనపనులు, కళావిషయములయందు ఉత్సాహము లేకయుండుట, దేహవైవర్ణ్యము, గుడ్లుతిరుగుట, ఇవి మొదలైన వికారములు గలవు. ... *

శంకాలక్షణం.

శ్లో॥ శంకా చౌర్యాపరాధాద్యైః స్వానిష్టోత్ప్రేక్షణం మతం ।
తత్ర చేష్టా ముహుః పార్శ్వవీక్షణం ముఖశోషణం ॥ ౧౫౦
అవకుంఠనవైవర్ణ్య కంఠసాదాదయోఽపి చ ।

తా॥ చౌర్యాపరాధాదులచేఁ దనకహితము నుత్ప్రేక్షించుట శంకయనబడును. ఇందు మాటిమాటికి పార్శ్వములను చూచుట, మోము వాడుట, ముసుఁగిడుట, వైవర్ణ్యము, కంఠగద్గదము, మొదలైన చేష్టలు గలవు. ... ... *

శ్లో॥ ద్వివిధా చేయ మాత్మోత్థా పరోత్థా చేతి భేదతః ॥ ౧౫౧ ॥ స్వకార్యజనితా
స్వోత్థా ప్రాయోవ్యంగ్యేయమింగితైః । ఇంగితానితు పక్ష్మభ్రూతారకా
దృష్టివిక్రియాః ॥ ౧౫౨ ॥ పరోత్థాతు పరస్వేదః పరస్యాకారతో భవేత్ ।

ప్రాయేణాకారచేష్టాద్యైః తాభ్యామనుభావయేత్ ॥౧౫౩॥ ఆకారస్సా
త్త్వికశ్చేష్టా త్వంగప్రత్యంగజాః క్రియాః॥ ... *

తా॥ ఈశంక ఆత్మోత్థశంకయనియు, పరోత్థశంకయనియు, ఇరుదెఱగులౌను. స్వకార్యమువలనకలుగునది స్వోత్థశంక. ఇందుగల ఇంగితములు రెప్ప, కనుబొమలు, నల్లగ్రుడ్లు, చూపు, వీనియందుగలుగువికారములు. ఇతరులఆకారమువలనగలుగుచెమట పరోత్థశంకయనబడును. వరుసగా నాకారచేష్టాదులచే ఈ రెండువిధములశంకను ఊహింపవచ్చును. ఆకారము, సాత్త్వికము, చేష్టలు, అంగప్రత్యంగములయందుగలుగుక్రియాభేదములు.

అసూయాలక్షణం.

శ్లో॥ పరసౌభాగ్యసంపత్తి విద్యాశౌర్యాదిహేతుభిః ॥౧౫౪
గుణేపిదోషారోపస్స్యా దసూయాత్రవిక్రియాః।
ముఖాపవర్తనంగర్హా భ్రూభేదానాదరాదయః॥౧౫౫

తా॥ ఇతరులసౌభాగ్యము, సంపత్తి, విద్య, శౌర్యము, మొదలగుహేతువులచే గుణమందుగూడదోషారోపణముజేయుట అసూయయనబడును. ఇందు మోమునుద్రిప్పుట, నిందించుట, భ్రూభేదము, ఉపేక్ష, ఇవిమొదలయినక్రియలుగలవు. *

మదలక్షణం.

శ్లో॥ మదస్స్యానందసమ్మోహ సంభ్రమో మదిరాదిజః।
సత్రిధాతరుణోమధ్యో పకృష్టశ్చేతిభేదతః॥౧౫౬

తా॥ మదమనునది మద్యముమొదలయినవానిచేగలుగుఆనందసమ్మోహములమొక్క సంభ్రమము. ఆమదము-తరుణమదమనియు, మధ్యమదమనియు, అపకృష్టమదమనియు, మూడువిధములు. ... ... *

శ్లో॥ దృష్టిస్స్మేరాముఖేరాగః సస్మితాకులితంవచః।
లలితావిద్ధగత్యాద్యా శ్చేష్టాస్స్యుస్తరుణేమదే॥౧౫౭

తా॥ తరుణమదమందు గర్వపుజూపులు, ముఖమందుఎఱుపు, చిఱునగవును సంభ్రమమునుగలపలుకు, ఒయారపునడ, ఇవిమొదలయినచేష్టలుగలుగును. *

శ్లో॥ మధ్యమేతుమదేవాచి స్ఖలనంఘూర్ణనందృశోః।
గమనేవక్రతాబాహ్వో ర్విక్షేపస్స్రస్తతాదయః॥౧౫౮.

తా॥ మధ్యమమదమందు వాక్కునతడబాటు, గుడ్లుతిరుగుట, వంకరగనడచుట, చేతులనాడించుట, వ్రేలవేయుట, మొదలయినచేష్టలుగలవు. • ... *

శ్లో॥ అపకృష్టేతుచేష్టాస్స్యు ర్గతిభంగోవిసంజ్ఞతా।
నిష్ఠీవనంముహుశ్శ్వాసో హిక్కాఛర్ద్యాదయోమతాః॥౧౫౯

తా॥ అపకృష్టమదమందు గతిభంగము, మూర్ఛిల్లుట, తెలివితప్పియుండుట, ఉమియుట, వెక్కిళ్లు, వాంతి, మొదలైనచేష్టలుగలుగును. ... *

శ్లో॥ ఉత్తమప్రకృతిస్స్వేతి మధ్యోహసతిగాయతి।
అధమప్రకృతిస్త్వేతు పరుషం వక్తిరోదితి॥ ౧౬౦

తా॥ ఉత్తమమదమునుగలవాడు పండుకొనియుండును. మధ్యమమదమునుగలవాడు నవ్వుచు పాడుచునుండును. అధమమదమునుగలవాడు క్రూరముగను వికారముగను మాటలాడుచును దుఃఖించుచునుండును. ... ... •

శ్రమలక్షణం.

శ్లో॥ శ్రమోమానసఖేదస్స్యాత్ అధ్వస్నృత్తరతాదిభిః। అంగమర్దననిశ్వాస పాదసంవాహనానిచ॥ ౧౬౧ ॥ జృంభణంమందయానత్వం ముఖనేత్రవికూణనం। సీత్కృతిశ్చేతివిజ్ఞేయా అనుభావాశ్శ్రమోద్భవాః॥ ౧౬౨

తా॥ త్రోవనడచుట. నృత్తమాడుట, క్రీడమొదలైనవ్యాపారములచేగలుగుమానసఖేదముశ్రమమనబడును. ఇందు అంగమర్దనము,నిట్టూర్పు, కాళ్లపిసుకుట, ఆవలింత, మందముగనడచుట, ముఖమునుకన్నులనువంకరచేసికొనుట, సత్కారముచేయుట, ఈఅనుభావములుగలుగును. ... ... •

ఆలస్యలక్షణం.

శ్లో॥ స్వభావభయసౌహిత్య గర్వనిర్భయతాదిభిః। కృచ్ఛాత్ప్రవృత్తిరాత్మకృత్యం యత్తదాలస్యమిహక్రియాః॥ ౧౬౩ ॥ అంగభంగక్రియాద్వేషజృంభణాక్షివిమర్దనాః। శయ్యాసనైకప్రియతా తంద్రీనిద్రాదయోపిచ॥ ౧౬౪

తా॥ స్వభావము,భయము,తృప్తి,గర్వము,భయములేకయుండుట, మొదలగువానివలనవిళంబనముగపనులను యత్నించుట ఆలస్యమనబడును. ఇందు అంగభంగము, క్రియాద్వేషము, ఆవలింత, నేత్రములునలుపుట, పండుకొనుటయందును కూర్చుండుటయందును ముఖ్యముగాప్రియముగలుగుట, కన్నులుమూతలుపడుట, నిదురమొదలైనక్రియలుగలుగును.

దైన్యలక్షణం.

శ్లో॥ హృత్తాపదుర్గతత్వాద్యైరనౌద్ధత్యంహిదీనతా।
అత్రానుభావామాలిన్య గాత్రస్తంభాదయోమతాః॥ ౧౬౫

తా॥ మనస్తాపము, పేదఱికము, మొదలయినవానిచేగలుగు అణకువదైన్యమనబడును. ఇందుమాలిన్యదేహస్తంభాద్యనుభావములుగలుగును. ... •

చింతాలక్షణం.

శ్లో॥ ఇష్టవస్త్వపరిప్రాప్తైశ్వర్యభ్రంశనాదిభిః।
చింతాధ్యానాత్మికాతస్యా మనుభావాభవంత్యమీ। ౧౬౬
కార్శ్యాధోముఖ్యసంతాపనిశ్వాసోచ్ఛ్వసనాదయః॥

తా॥ ప్రియవస్తువులులభింపనందువలన ఐశ్వర్యభ్రంశనము మొదలయినవానిచేతగలుగుధ్యానముచింతయనబడును. ఇందు మేనుచిక్కుట, తలవంపు, సంతాపము,నిట్టూర్పు, మొదలైనవిగలుగును. ... ... •

భరతరసప్రకరణమ్.

మోహలక్షణం.

శ్లో॥ ఆపత్భీతివియోగాద్యైర్మోహశ్చిత్తస్యమూఢతా।
విక్రియాస్తత్రవిజ్ఞేయాఇంద్రియాణాంచశూన్యతా॥౧౬౭
నిశ్చేష్టతాంగభ్రమణపతనాఘూర్ణనాదయః।

తా॥ ఆపత్తు, భయము, వియోగము మొదలైనవానిచేమనస్సునకేమియుదెలియక పోవుటమోహమనబడును. ఇందు ఇంద్రియములుశూన్యముగనుండుట, చేష్టలులేక యుండుట, దేహముదిరుగుట, పడుట, గ్రుడ్లుగిరగిరలాడుట,ఇవిమొదలైనవిక్రియలు గలుగును.

ధృతిలక్షణం.

శ్లో॥జ్ఞానవిజ్ఞానగుర్వాదిభక్త్యైర్నానార్థసిద్ధితః॥౧౬౮॥ లజ్జాదిభిశ్చచిత్తస్య నైస్పృహ్యంధృతిరుచ్యతే। అత్రానుభావావిజ్ఞేయా ప్రాప్తార్థానుభవస్తథా॥౧౬౯॥ అప్రాప్తాతీతనష్టార్థానభిసంశోభణాదయః।

తా॥ మోక్షవిషయకజ్ఞానము, శాస్త్రజ్ఞానము, గురుభక్తి,నానావిషయములసిద్ధి, సిగ్గు, మొదలైనవానిచేతమనస్సునకు ఇచ్ఛలేకయుండుట ధృతియనబడును. ఇందు లభించినదానిని అనుభవించుట, పొందబడనివిషయములు కడచినవిషయములు నష్టవిషయములు వీనికిగామనస్సునచింతలేకయుండుట, మొదలయినవిగలుగును.

స్మృతిలక్షణం.

శ్లో॥స్వతశ్చిత్తదృఢాభ్యాసాత్ సదృశాలోకనాదిభిః॥౧౭౦
స్మృతిఃపూర్వానుభూతార్థప్రతీతిస్తత్రవిక్రియాః।
కంపనోద్వేపనేమూర్ధ్నోభ్రూవిక్షేపాదయోపిచ॥౧౭౧

తా॥ మనోభ్యాసబలముచేతతనంతటను సమానవస్తువులచూపు మొదలైనవానిచేగలుగుపూర్వానుభూతార్థజ్ఞానముస్మృతియనబడును. ఇందు శిరస్సునుఆడించుట, ఊచుట, కనుబొమలవిక్షేపములుమొదలైనవిగలుగును.

వ్రీడాలక్షణం.

శ్లో॥అకార్యకరణావజ్ఞా స్తుతినూతనసంగమైః। ప్రతికారక్రియాద్యైశ్చవ్రీడాత్వనతిధృష్టతా॥౧౭౨॥ తత్రచేష్టానిగూఢోక్తిరాధోముఖ్యవిచింతనే। అనిర్గమోబహిర్వాపి దూరాదేవావకుంఠనం॥౧౭౩॥ నఖానాంకృంతనంభూమి లేఖనంచైవమాదయః।

తా॥ అకార్యముజేయుట, అవమానము, స్తోత్రము, నూతనసంగమము, ప్రతికారక్రియమొదలైనవానిచేత అతిధార్ష్ట్యములేకయుండుట వ్రీడయనబడును. ఇందు మఱుగుగమాటాడుట, తలవంపు, యోచించుట, బయటరాకుండుట, దూరముగానే ముసుగిడుట, గోళ్లుగిల్లుట, నేలగీరుట, ఇవిమొదలైనవిగలుగును.

చపలతాలక్షణం.

శ్లో॥ రాగద్వేషాదిభిశ్చిత్తే లాఘవంచాపలంభవేత్॥౧౭౪

చేష్టా స్తత్రావిచారేణ పరిరంభావలోకనే।
నిష్కాసనోక్తిపారుష్య తాడనాజ్ఞాపనాదయః॥౧౭౫

తా॥ ఆస్యద్వేషము, మొదలైనవానిచేమనస్సులోగలుగులాఘువము చాపలమగును. అందు యోచింపకకౌగిలించుకొనుట, చూచుట, వెళ్లమనుట, కఠినపుమాటలు, కొట్టుట, ఆజ్ఞాపించుట, మొదలైనచేష్టలుగలుగును. ...

హర్షలక్షణం.

శ్లో॥మనోరథస్యలాభేన సిద్ధియోగ్యస్యవస్తునః। మిత్రసంగాచ్చదేవాదిప్రసాదేనచకల్పితః॥ ౧౭౬ ॥ మనఃప్రసాదోహర్షస్స్యాద్ధత్రనేత్రాస్యఫుల్లతా। ప్రియభాషణమాశ్లేషః పులకానాంప్రరోహణం॥౧౭౭॥స్వేదోద్గమశ్చహస్తేన హస్తసంతాడనాదయః। ...

తా॥ మనోరథముయొక్కసిద్ధి యోగ్యమైనవస్తువుయొక్కలాభముచేతను, మిత్రులసంగముచేతను, దేవతాదులప్రసాదముచేతనుగలిగింపబడినమనఃప్రసాదము హర్షమనబడును. ఇందు ముఖము కన్నులు వికసించుట, ప్రియభాషణము, ఆశ్లేషము, పులకరింపు, చెమటగలుగుట, చేతులుతట్టుటమొదలైనవిగలుగును. ...

ఆవేగలక్షణం.

శ్లో॥చిత్తస్యసంభ్రమోయస్స్యాదావేగోయంసచాష్టధా।౧౭౮
ఉత్పాతవాతవర్షాగ్ని మత్తకుంజరదర్శనాత్।
ప్రియాప్రియశ్రుతేశ్చాపి శాత్రవవ్యసనాదపి॥౧౭౯

తా ॥ మనసుయొక్కతడబాటుఆవేగమగును. అయావేగము ఉత్పాతావేగమనియు, వాతావేగమనియు, వర్షావేగమనియు, అగ్న్యావేగమనియు, మత్తకుంజరదర్శనావేగమనియు, ప్రియశ్రవణావేగమనియు, అప్రియశ్రవణావేగమనియు. శాత్రవవ్యసనావేగమనియు, కారణానుసారముగానెనిమిదివిధములగును.

ఉత్పాతావేగోయథా.

శ్లో॥ తత్రోత్పాతస్తుశైలాది కంపకేతూదయాదయః।
తజ్జస్సర్వాంగవిస్రంసోవైమనస్యాపసర్పణె॥౧౮౦

తా॥ అందు కొండమొదలైనవికదలుట, ధూమకేతువుదయమగుట, మొదలైనవి ఉత్పాతమగును. దీనివలనగలిగిన సర్వాంగవిస్రంసము, వైమనస్యము, అపసర్పణము, ఇవిఉత్పాతావేగమనబడును. ... ...

వాతావేగోయథా.

శ్లో॥త్వరయాగమనంవస్త్ర హరణంచావకుంఠనం।
నేత్రావమార్జనాద్యాశ్చ వాతావేగభవాఃక్రియాః॥౧౮౧

తా॥ వేగముగనడచుట, వస్త్రములనుతీసికొనుట, కప్పుకొనుట, కన్నులునుతుడుచుకొనుట, మొదలైనవిపెద్దగాలివేగముగుక్రియలు. ...

వర్షా వేగోయథా.

శ్లో॥ఛత్రగ్రహాంగసంకోచ బాహుస్వస్తికభావనే।
ధన్యాశ్రయణమిత్యాద్యా వర్షావేగభవాఃక్రియాః॥౧౮౨

తా॥ గొడుగునుగ్రహించుట, దేహముచిన్నదవుట, చేతులనుభుజమూలములయందు జేర్చుట, పాఱుట, గుప్తస్థలమునాశ్రయించుట, మొదలైనవివర్షావేగముచేగలుగుక్రియలు.

అగ్న్యావేగోయథా.

శ్లో॥అగ్న్యావేగభవాశ్చేష్టా వీజనంచాంగధూననం।
వ్యత్యస్తపాదవిక్షేప నేత్రసంకోచనాదయః॥౧౮౩

తా॥ అగ్న్యావేగమందుగలుగుచేష్టలు వీజనము, అంగధూననము, వ్యత్యాసము గనడుగులుంచుట, నేత్రసంకోచము, ఇవిమొదలైనవి. ... *

మత్తకుంజరదర్శనావేగోయథా.

శ్లో॥ఆవేగేకుంజరోద్భూతే సత్వరంవాపసర్పణం।
విలోకనంముహుఃపార్శ్వే త్రాసకంపాదయోపిచ॥౧౮౪

తా॥ ఏనుగుచేగలుగునావేగమందుత్వరగాపరుగెత్తిపోవుట, వెనుకప్రక్కతిరిగితిరిగిచూచుట, భయము, వణకు, మొదలైనవిగలుగును. ... *

ప్రియశ్రవణజా వేగోయథా.

శ్లో॥ప్రియశ్రవణజేప్యస్మి న్నభ్యుత్థానోపగూహనే।
ప్రీతిదానంప్రియంవాక్యం రోమహర్షాదయోపిచ॥౧౮౫

తా ॥ ఈప్రియశ్రవణజావేగమందు అభ్యుత్థానము, ఆలింగనముజేసికొనుట, ప్రీతిపురస్సరముగవస్త్రాభరణాదులనిచ్చుట, ప్రియమైనవాక్యము, రోమాంచముమొదలైనవిగలుగును.

అప్రియశ్రవణావెగోయథా.

శ్లో॥అప్రియశ్రుతిజేప్యస్మి న్విలాపఃపరిలుంఠనం।
ఆక్రందితంచపతనం పరితోభ్రమణాదయః॥౧౮౬

తా ॥ అప్రియశ్రవణావేగమందు ఏడుపు, పొరలాడుట, మొరపెట్టుట, క్రిందబడుట, నాలుగుప్రక్కలదిరుగుట, మొదలైనవిగలుగును. ... . *

శాత్రవవ్యసనా వెగోయథా.

శ్లో॥ చేష్టాస్స్యుశ్శాత్రవావేగె వర్మశస్త్రాదిధారణం।
గజవాజిరథారోహ సహసావిక్రమాదయః॥౧౮౭
ఏతేస్యురుత్తమాదీనా మనుభావాయథోచితం।

తా॥ శాత్రవావేగమందు కవచము ఆయుధము మొదలైనవస్తువులనుధరించుట, ఏనుగ అశ్వము రథము వీనినెక్కుట, త్వరగావిక్రమించుట, మొదలైనవిగలుగును. ఇవి ఉత్తమాధులకుయథోచితముగగలుగును. ... *

జడతా లక్షణం.

శ్లో॥ జాడ్యమప్రతిపత్తిస్స్యా ద్దిష్టానిష్టార్థయోశ్శ్రుతేః॥౧౮౮
వృష్టేర్వావిరహాదిభ్యః క్రియా స్తత్రానిమేషతా।
అశ్రుతిః పారవశ్యంచ తూష్ణీంభావాదయోపిచ॥౧౮౯

తా॥ ఇష్టార్థము అనిష్టార్థము వీనివినికివలనగాని, వర్షమువలనగాని, విరహముమొదలైనవానివలనగాని, కలుగుఅజ్ఞానము జాడ్యమౌను. ఇందు రెప్పపాటులేకయుండుట, చెవులువినకయుండుట, పరవశుడౌట, ఊరకయుండుట, మొదలగుచేష్టలుగలుగును. •

గర్వలక్షణం.

శ్లో॥ ఐశ్వర్యరూపతారుణ్య కులవిద్యాబలైరపి। ఇష్టలాభాదినాన్యేషా మవజ్ఞాగర్వఉచ్యతే॥౧౯౦॥ అనుభావాభవంత్యత్ర గుర్వాద్యాజ్ఞావ్యతిక్రమః। అనుగ్రహప్రదానంచ వైముఖ్యాభాషణాదయః॥౧౯౧॥ విభ్రమాపహ్నుతీవాక్య పారుష్యమనవేక్షణం। ఆవేక్షణంనిజాంగానా మంగభేదాదయోపిచ॥౧౯౨ ... ... •

తా॥ ఐశ్వర్యము, రూపము, యౌవనము, కులము, విద్య, బలము, ఇష్టలాభముమొదలైనవానిచేత నొరులనవమానించుట గర్వమనబడును. ఇందు అహంభావము, ఆజ్ఞోల్లంఘనము, అనుగ్రహప్రదానము, మోముత్రిప్పుకొనుట, మాటలాడకయుండుట, మొదలైనవియు, పరుషముగమాటలాడుట, చూడకయుండుట, తనఅవయవములను జూచుకొనుట, ఒడలువిఱుచుకొనుట, మొదలైనయనుభావములుగలుగును. •

విషాదలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రారబ్ధకార్యానిర్వాహా దిష్టాప్రాప్తేర్విపత్తితః। అపరాధపరిజ్ఞానా దనుతాపస్తుసోభవేత్ ॥౧౯౩॥ విషాదఇతివిఖ్యాతో భరతార్ణవపారగైః। సవిషాదస్త్రిధాజ్యేష్ఠ మధ్యమాధమసంశ్రయాత్ ॥౧౯౪

తా॥ తానారంభించినపనిసాగకుండుట, ఇష్టపదార్థాప్రాప్తి, విపత్తు, తప్పునెఱుగుట, వీనివలనగలుగుననుతాపము విషాదమనబడును. ఆవిషాదము- ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమములయాశ్రయమువలనమూడుతెఱగులుగలదియగును. ... •

జ్యేష్ఠవిషాదోయథా.

శ్లో॥ సహాయాన్వేషణోపాయ చింతాద్యాఉత్తమేస్మృతాః।

తా॥ ఉత్తమునివిషాదమందు సహాయమునువెతకుట, ఉపాయచింతమొదలైనవ్యాపారములుగలుగును. ... ... •

మధ్యమవిషాదోయథా.

శ్లో॥ అనుత్సాహశ్చవైచింత్యం వైక్లబ్యమవిలోకనం॥౧౯౫
విషాదేమధ్యమేప్రోక్తా భ్రాంత్యాద్యాశ్చైవవిక్రియాః।

తా॥ మధ్యమునివిషాదమందు ఉత్సాహములేకయుండుట, మిక్కిలిచింతించుట,

కార్యాకార్యములు తెలియకయుండుట, ఎవరినితలయెత్తిచూడకుండుట, భ్రమించుట, మొదలైనక్రియలుగలుగును.

అథమవిషాదోయథా.

శ్లో॥ రోదనశ్వసితధ్యాన ముఖహూణాదయోధమే॥౧౯౬

తా॥ అథమునివిషాదమందు రోదనము, నిట్టూర్పు, ధ్యానము, ముఖమువంకరమొదలైనవిగలుగును.

ఔత్సుక్యలక్షణం.

శ్లో॥ కాలాక్షమత్వమౌత్సుక్యం అభిలాషాదిహేతుజం।
త్వరయాగమనంశయ్యా స్థితేరుత్థానచింతనే॥౧౯౭
శరీరగౌరవాద్యాశ్చ అనుభావాఇహస్మృతాః।

తా॥ ఆసమొదలైనవానిచేగలుగుజాగును తాళలేకయుండుట ఔత్సుక్యమనబడును. ఇందు వేగముగనడచుట, పడకలోనుండిలేచుట, చింతించుట, శరీరముబరువగుట, మొదలైనవిగలుగును.

నిద్రాలక్షణం.

శ్లో॥ మందస్వభావవ్యాయామ నిశ్చింతత్వసమాధిభిః॥ ౧౯౮॥ మనోనిమీలనంనిద్రా చేష్టాస్తత్రాస్యగౌరవం । ఆఘూర్ణమాననేత్రత్వ మంగానాంపరివర్తనం ॥ ౧౯౯ ॥ నిశ్వాసోచ్ఛ్వసితేగాత్ర స్వేదోనేత్రనిమీలనం । శరీరస్యతుసంకోచో జాడ్యంచేత్యేవమాదయః॥ ౨౦౦

తా॥ మందస్వభావము, వ్యాయామము, నిశ్చింతత, సమాధి, వీనిచేగలుగుమనోనిమీలనమునిద్రయనబడును. ఇందు ముఖగౌరవము, కన్నులుజాలాయించుట, అంగములపరివర్తనము, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు, దేహమందుచెమటపోయుట, నేత్రములుమూతపడుట, దేహసంకోచము, తెలివిలేకయుండుట, ఇవిగలుగును.

అపస్మారలక్షణం.

శ్లో॥ ధాతువైషమ్యదోషేణ భూతావేశాదినాకృతః । చిత్తక్షోభస్త్వపస్మారః తత్రచేష్టాఃప్రకంపనం॥ ౨౦౧ ॥ ధావనంపతనంస్తంభో భ్రమణం నేత్రవిక్రియా । స్ఫోటదంశభుజాక్షేప లాలాఫేనాదయోపిచ ॥ ౨౦౨

తా॥ వాతపిత్తశ్లేష్మధాతువులహెచ్చుతక్కువ, దోషము, దయ్యముసోకుట, మొదలైనవానిచేత జేయబడినమనస్సుయొక్కక్షోభము అపస్మారమనబడును. ఇందు వణకుట, పరుగెత్తుట, పడుట, స్తంభము, తిరుగుట, నేత్రములవిక్రియ, స్ఫోటము, పండ్లుకొఱుకుట, చేతులువిసరుట, నోటజొల్లుకారుట, నురుగుగలుగుట, మొదలైనవిగలుగును.

సుప్తిలక్షణం.

శ్లో॥ ఉద్రేకఏవనిద్రాయాః సుప్తిస్సాస్యాత్తత్రవిక్రియాః।
ఇంద్రియోపరతిర్నేత్ర మీలనంస్రస్తగాత్రతా॥ ౨౦౩
ఉత్స్వప్నాయితనైశ్చల్య శ్వాసోచ్ఛ్వాసాదయోపిచ।

తా॥ నిదురయొక్కఆధిక్యమేసుప్తియనబడును. ఇంద్రియములుఉపరతినిబొందు

యుండుట, కన్నులుమూసియుండుట, గాత్రముస్తబ్ధమైయుండుట, కలగనుట, దీర్ఘకాలముకదలకయుండుట, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములుమొదలైనవిగలుగును.

విబోధలక్షణం.

శ్లో॥ విబోధశ్చేతనావాప్తిశ్చేష్టాస్తత్రాక్షిమర్దనం ॥ ౨౦౪
శయ్యాయామోక్షణంబాహు విక్షేపోంగుళిమోటనం।
శిరఃకండూయనంచాంగ వలనంచైవమాదయః॥ ౨౦౫

తా॥ నిదురమేలుకొనుట విబోధమనబడును. ఇందు కన్నులునలుపుకొనుట, పడకనువిడుచుట, బాహువిక్షేపము, అంగుళిమోటనము, తలనుగోకుకొనుట, దేహమునుద్రిప్పుట, మొదలైనవిగలుగును. ... ...

అమర్షలక్షణం.

శ్లో॥ అధిక్షేపావమానాద్యైః క్రోధోమర్ష ఇతీరితః।
తత్రస్వేదశ్శిరఃకంప అధోముఖ్యవిచింతనే॥ ౨౦౬
ఉపాయాన్వేషణోత్సాహ వ్యవసాయాదయఃక్రియాః।

తా॥ తక్కువజేయుట, అవమానముజేయుట, మొదలయినవానిచేతగలుగుక్రోధము అమర్షమనబడును-అందు స్వేదము, శిరఃకంపము, తలవంచుకొనుట, చింతించుట, ఉపాయములనువెతకుట, ఉత్సాహము, వ్యవసాయము మొదలయినవిగలుగును.

అవహిత్థాలక్షణం.

శ్లో॥ అవహిత్థాకారగుప్తిః ధైర్యప్రాభవనీతిభిః॥ ౨౦౭॥ లజ్జాసాధ్వసదాక్షిణ్యప్రాగల్భ్యపజయాదిభిః।అన్యథాపాదశంమిథ్యా ధైర్యమన్యత్రవీక్షణం॥ ౨౦౮॥ కథాభంగాదయోప్యస్యా అనుభావాభవంత్యమీ।

తా॥ ధైర్యము, ప్రాభవము, నీతి, సిగ్గు, సాధ్వసము, దాక్షిణ్యము, ప్రాగల్భ్యము, అపజయము, ఇవిమొదలయినవానిచేగలుగు ఆకారగుప్తి అవహిత్థయనబడును. ఇందు వేరుగజెప్పుట, అబద్ధపుధైర్యము, మఱియొకప్రక్కజూచుట, కథాభంగము, మొదలయినవిగలుగును.

ఉగ్రతాలక్షణం.

శ్లో॥ అపరాధాపమానాభ్యాం చౌర్యనిగ్రహణాదిభిః॥ ౨౦౯॥ అసత్ప్రలాపనాద్యైశ్చ కృతంతూర్ణత్వముగ్రతా। క్రియాస్తత్రాస్యనయన రాగోబంధనతాడనే॥ ౨౧౦॥ శిరసఃకంపనంస్వేద వర్ధనంభర్త్సనాదయః।

తా॥ అపరాధము, అవమానము, దొంగతనము, నిగ్రహము, అసత్ప్రలాపము, మొదలయినవానిచేజేయబడీనత్వరఉగ్రతయనబడును. అందు కన్నులు ముఖముఎఱ్ఱనౌట, బంధనముజేయుట, కొట్టుట, తలయాడించుట, చెమటపోయుట, బెదరించుట, మొదలయినవికలుగును. ... ...

మతిలక్షణం.

శ్లో॥ నానాశాస్త్రార్థకథనా దర్థనిర్ధారణంమతిః ॥ ౨౧౧

అత్ర శేషాస్తు కర్తవ్య కరణం సంశయచ్ఛిదా।
శిష్యోపదేశో భ్రూక్షేప ఊహాపోహాదయోపి చ॥౨౧౨

తా॥ అనేకశాస్త్రార్థములను చెప్పుటవలన గలుగు అర్థనిర్ణయము మతియనబడును. ఇందు యుక్తమగుపనులను జేయుట, సంశయమును పోగొట్టుట, శిష్యోపదేశము, కనుబొమలనాడించుట, ఊహాపోహములు మొదలయినవి గలుగును.

వ్యాధి లక్షణం.

శ్లో॥ దోషోద్రేకవియోగాద్యైః జ్వరాత్మా వ్యాధిరుచ్యతే। గాత్రస్తంభశ్లథాంగత్వం కూజితం ముఖకూణనం॥౨౧౩॥ వృథాకృతాంగవిక్షేపా నిశ్వాసాద్యాస్తు విక్రియాః। సశీతో దాహయుక్తశ్చ ద్వివిధః పరికీర్తితః॥

తా॥ దోషోద్రేకము చేతను, వియోగాదులచేతను, గలుగుజ్వరము వ్యాధియనబడును. ఇందు దేహము స్తంభించుట, అంగము బిగితగ్గిపోవుట, అఱచుట, ముఖము వంకరపోవుట, వ్యర్థమగు అంగవిక్షేపము జేయుట, నిట్టూర్పు మొదలయినవి గలుగును. ఆజ్వరము శీతజ్వరమని, దాహజ్వరమనిన్ని ఇరుదెరంగులౌను. ...

శీతజ్వరవ్యాధిర్యథా.

శ్లో॥ శీతజ్వరేతు చేష్టాస్స్యుస్సంతాపశ్చాంగసాదనం।
హనుసంచలనం బాష్పః సర్వాంగోత్కంపకూజితే॥౨౧౪
జానుకంపన రోమాంచ ముఖశోషాదయోపి చ।

తా॥ శీతజ్వరమందు తాపము, దేహముచిక్కుట, చెక్కిళ్లుచలించుట, కన్నీరు, సర్వాంగమునువణకుట, అఱచుట, మోకాళ్లువణకుట, పులకరింపు, ముఖము వాడుట, మొదలయినవి గలుగును.

దాహజ్వరో యథా.

శ్లో॥ దాహజ్వరేతు విద్వేషో యాశ్శీతమాల్యాదిధారణం॥౨౧౬
పాణిపాదపరిక్షేప ముఖశోషాదయోపి చ।

తా॥ దాహజ్వరమందు చల్లనిపూలదండ మొదలయినవానిని ధరించుట, చేతులు కాళ్లు ఎత్తివేయుట, మొగము వాడిపోవుట, మొదలయినవి గలుగును.

ఉన్మాదలక్షణం.

శ్లో॥ ఉన్మాదశ్చిత్తవిభ్రాంతిః వియోగాదిష్టనాశతః॥౨౧౭

తా॥ వియోగము, ఇష్టనాశనము, వీనివలన గలుగు చిత్తవిభ్రమము, ఉన్మాదమనబడును.

వియోగజోన్మాదో యథా.

శ్లో॥ వియోగజేతు చేష్టాస్స్యుర్ధావనం పరిదేవనం।
అసంబద్ధప్రలపనం శయనం సహసోత్థితిః॥౨౧౮
అచేతనైస్సహాలాపో నిర్నిమిత్తస్మితాదయః।

తా॥ వియోగజోన్మాదమందు పరుగెత్తుట, పరిదేవనము, సంబంధములేనిపలుకులు

పలుకుట, పండుకొనియుండుట, త్వరగాలేచుట, ప్రాణములేనివానితోమాటలాడుట, కారణములేకనవ్వుట, మొదలయినవిగనుగుసు. ... ✱

ఇష్టనాశోన్మాదో యథా.

శ్లో॥ఇష్టనాశకృతోన్మాదె భస్మాదిపరిలేపనం॥ ౨౧౯

నృత్తగీతాదిరచనా తృణాదేర్మాల్యధారణం।

అత్రోన్మాదెపిసకలా ప్రాగుక్తావిక్రియామతాః॥౨౨౦

తా॥ ఇష్టనాశోన్మాదమందుభస్మము మొదలయినవానినిబూసికొనుట,నృత్తము గీతము మొదలయినవిచేయుట, తృణము మొదలయినవానిదండలనుధరించుట,ఇవియునువియోగజోన్మాదమందుజెప్పినక్రియలునుగలుగును. ... ✱

మరలక్షణం.

శ్లో॥వారొర్ధనంజయస్యాపి విప్రయోగోమహాత్మనః।

శరీరావచ్ఛేదవతో మరణంనామతద్భవేత్॥౨౨౧

ఏతచ్చద్వివిధంప్రోక్తం వ్యాధిజంచాభిఘాతజం।

తా॥ సర్వాంగవ్యాపిగానుండుధనంజయవాయువుయొక్కనిర్గమముమరణమనబడును. ఈమరణము వ్యాధిజమని,అభిఘాతజమని,ఇరుదెఱగులౌను. ✱

వ్యాధిజమరణంయథా.

శ్లో॥ఆద్యేత్వసాధ్యహృచ్ఛూలా విషూచ్యాదిసముద్భవె॥౨౨౨॥అనుభావా అమీప్రోక్తా అవ్యక్తాక్షరభాషణం। వివర్ణగాత్రతామంద శ్వాసోక్తిస్తంభమీలనాః॥౨౨౩॥హిక్కాపరిజనాపేక్షా నిశ్చేష్టేంద్రియతాదయః।

తా॥ అసాధ్యమైనహృద్రోగమువిషూచిమొదలయిన వానిచేతగలుగువ్యాధిజమరణమందుకొతుకుచుమాటలాడుట,దేహకాంతిమాఱిపోవుట, మెల్లగాశ్వాసమువిడుచుట, మాటనిలిచిపోవుట, నేత్రమీలనము,హిక్క,పరిజనములనపేక్షించుట,ఇంద్రియచేష్టలణగుట,మొదలయినవిగలుగును. ... ... ✱

అభిఘాతమరణంయథా.

శ్లో॥ద్వితీయంఘాతపతన దేహోద్బంధవిషాదిజం॥ ౨౨౪॥ తత్రఘాతభవే భూమి పతనక్రందనాదయః।విషంతువత్సనాభాద్య మష్టావేతాస్తదుద్భవాః॥౨౨౫॥కార్శ్యకంపోదాహో హిక్కాఫేనశ్చకంధరాభంగః। జడతామృతిరితిఢిఠితాః పతనాద్యభిఘాతజాశ్చేష్టాః॥ ౨౨౬ ✱

తా॥ ఘాతము, పడుట, దేహబంధనము, విషము, వీనిచేగలుగునదియభిఘాతజమరణము. అందు ఘాతజమందునేలబడుట, ఏడ్చుట, మొదలయినవి. వసనాభిమొదలయినదివిషము. పతనాదులయినయభిఘాతమువలనగలుగుచేష్టలు చిక్కిపోవుట, వణకుట, తాపము, హిక్క,ఫేనము,కంధరాభంగము, జడత,మరణము,మొదలయినవి. ✱

త్రాసలక్షణం.

శ్లో॥ త్రాసస్స్యాచ్చిత్తచాంచల్యం విద్యుత్క్రవ్యాదగర్జితైః। తథాభూతభుజంగాద్యైర్వీక్షేయా స్తత్రవిక్రియాః॥ ౨౨౬ ॥ ఉత్కంపగాత్రసంకోచ రోమాంచ స్తంభగద్గదాః। ముహుర్నిమేషోవిభ్రాంతి పార్శ్వస్థాలంబనాదయః॥ ౨౨౭ ... ... *

తా॥ మెఱపు, రాక్షసులు, ఉరుము, పిశాచము, సర్పము మొదలైనవానిచే గలుగు చిత్తచాంచల్యము త్రాసమనబడును. ఇందు ఉత్కంపము, దేహసంకోచము, రోమాంచము, స్తంభము, గద్గదము, అడుగడుగునకు ఱెప్పపాట్లు, భ్రమ, ప్రక్కనుండువారి నిపట్టుకొనుట, మొదలైనవి గలుగును. ... ... *

వితర్కలక్షణం.

శ్లో॥ ఊహోవితర్కస్సందేహ విమర్శప్రత్యయాదిభిః।
జనితోనిర్ణయోర్థస్య అసత్యస్సత్యఏవచ॥ ౨౨౮
అత్రానుభావాస్స్యురమీ భ్రూశిరఃకంపనాదయః।

తా॥ సందేహము, నిశ్చయము, మొదలైనవానిచే గలుగు ఊహాత్మకమును సత్యాసత్యనిర్ణయము, వితర్కమనబడును. దీనియందు కనుబొమలెగురవేయుట, తలయూడించుట మొదలయిన యనుభావములు గలుగును. ... ... *

శ్లో॥ ఉత్తమాధమమధ్యేషు సాత్వికవ్యభిచారిణః॥ ౨౩౦
విభావాఅనుభావాశ్చ వర్ణనీయాయథోచితం।

తా॥ ఉత్తమ అధమ మధ్యమ స్వభావముగలవారియందు విభావానుభావసాత్వికభావవ్యభిచారిభావములు యథోచితముగ వర్ణింపదగినవి. ... *

శ్లో॥ స్వాతంత్ర్యాత్పారతంత్ర్యాచ్చ ద్వివిధావ్యభిచారిణః॥ ౨౩౧
పరపోషకతాంప్రాప్తాః పరతంత్రాఇతీరితాః।
తదభావేస్వతంత్రాస్స్యుః భావాఇతిచతేస్మృతాః॥ ౨౩౨

తా॥ వ్యభిచారిభావములు స్వాతంత్ర్యపారతంత్ర్యములవలన ఇరుదెఱగులౌచున్నవి. ఇతరపోషణమును బొందినపుడు పరతంత్రములనియును, అటులేకున్నపుడు స్వతంత్రములనియును జెప్పబడును. ... ... *

వ్యభిచారిభావానాందశాచతుష్టయలక్షణం.

శ్లో॥ ఉత్పత్తిసంధిశాబల్య శాంతయోవ్యభిచారిణాం। దశాశ్చతస్రస్స్యుస్తేషాముత్పత్తిర్భావసంభవః॥ ౨౩౩ ॥ సరూపమసరూపంవా భిన్నకారణకల్పితం। భావద్వయంమిళతిచేత్సంధిరిత్యభిధీయతే ॥ ౨౩౪ ॥ శబళత్వంహిభావానాం సంమర్దస్స్యాత్పరస్పరం। అత్యారూఢస్యభావస్య విలయశ్శాంతిరుచ్యతే॥ ౨౩౫ ... ... *

తా॥ ఉత్పత్తియని, సంధియని, శాబల్యమని, శాంతియనియు, వ్యభిచారిభావముల

కు నాలుగవస్థలుగలవు. ఇందు ఉత్పత్తియనునదిభావముగలుగుట. సరూపములైనను, అసమానరూపములైనను, భిన్నకారణములచేతకల్పితములైనరెండుభావములుచేరెనేని సంధియనబడును. భావములుఒకదానినొకటియొరయుట శబళత్వమనబడును. అత్యారూఢమైనభావముయొక్క లయముశాంతియనబడును. *

శ్లో॥ ఆభాసతాభవేదేషా మనౌచిత్యప్రవర్తనం।
అసత్యత్వాదయోగ్యత్వా దనౌచిత్యంద్విధామతం॥ ౨౩౬

తా॥ ఈభావములకుఅనౌచిత్యప్రవర్తనముఆభాసతయనబడును. ఆయనౌచిత్యము అసత్యానౌచిత్యమనియు,అయోగ్యానౌచిత్యమనియు,ఇరుదెఱగులౌను. *

అనౌచిత్యద్వితయలక్షణం.

శ్లో॥ అసత్యత్వకృతంతత్స్యా దచేతనగతంతుయత్।
అయోగ్యత్వకృతంప్రోక్తం నీచతిర్యగ్జదాశ్రయం॥ ౨౩౭

తా॥ అచేతనగతమైయుండునది అసత్యముచేతజేయబడినదియగును. నీచతిర్యగ్జదాశ్రయమైయుండునది అయోగ్యత్వకృతమనిచెప్పబడును. *

అథస్థాయినోనిరూప్యంతే.

శ్లో॥ సజాతీయైర్విజాతీయై ర్భావైర్యేత్వతిరస్కృతాః। క్షీరాబ్ధివన్నయం
త్యన్యాన్ స్వాత్మత్వంస్థాయినోహితే॥ ౨౩౮॥ తేత్వష్టావితివిజ్ఞేయా
స్థాయినోమునిసంమతాః। రత్యుత్సాహౌచశోకశ్చ విస్మయశ్చతతః
పరం॥ ౨౩౯ ॥ హాసోభయజుగుప్సేచ క్రోధోనాట్యేప్రకీర్తితాః।

తా॥ సజాతీయవిజాతీయభావములచేత అతిరస్కృతములై క్షీరసముద్రమువలెనే ఇతరభావములనుస్వాత్మత్వమునుబొందించుకొనునవిస్థాయిభావములు. అవియెనిమిదివిధములని ఋషులచేనొప్పబడినవి. వానిపేళ్లువివరింపబడుచున్నవి. రతి,ఉత్సాహము, శోకము, విస్మయము,హాసము,భయము,జుగుప్స,క్రోధము- ఇవినాట్యమందుజెప్పబడినవి.

రతిస్థాయిలక్షణం.

శ్లో॥ యానోరన్యోన్యవిషయా స్థాయినీచ్ఛారతిర్భవేత్॥ ౨౪౦॥ నిసర్గేణాభియోగేన సంసర్గేణాభిమానతః। ఆత్మోపమాదివిషయై రేతాస్స్యు
స్తత్రవిక్రియాః॥ ౨౪౧॥ కటాక్షపాతభ్రూక్షేప ప్రియవాగాదయోపిచ।

తా॥ స్వభావము, సహవాసము,సంబంధము, అభిమానము, ఆత్మోపమాదివిషయములు.వీనిచేతనాయికానాయకులమనసునగలుగుఅన్యోన్యవిషయమైన ఇచ్ఛావిశేషము రతిస్థాయియగును. అందు కడగంటిచూపు, కనుబొమలెగురవేయుట,ప్రియవాక్యముమొదలైనవిగలుగును. ... ... *

శ్లో॥ అంకురపల్లవకలికా ప్రసూనఫలభావభాగయంక్రమశః॥ ౨౪౨
ప్రేమామానఃప్రణయః స్నేహోరాగోనురాగఇతి।

తా॥ వరుసగమొలక, చిగురు,మొగ్గ,పుష్పము, ఫలమును, పోలిస్థాయిభావము-

ప్రేమయని, మానమని, ప్రణయమని, స్నేహమని, రాగమని, అనురాగమనియు, ఈపే ళ్లనుబొందుచున్నది.

ప్రేమలక్షణం.

శ్లో॥ సప్రేమా ప్రేమసహితం యూనోర్యద్భావబంధనం॥ ౨౪౩

తా॥ నాయికానాయకులప్రీతిసహితమైనమనస్సులకలయిక ప్రేమయనబడును.

మానలక్షణం.

శ్లో॥ యత్తుప్రేమానుబంధేన స్వాతంత్ర్యాద్ధృదయంగమం।
బధ్నాతిభావకౌటిల్యం సమానఇతిగీయతే॥ ౨౪౪

తా॥ నాయికానాయకులకు ప్రేమబంధముచేతిస్వాతంత్ర్యమువలనగలుగు భావ కౌటిల్యముమానమనబడును. ... ...

ప్రణయలక్షణం.

శ్లో॥ బాహ్యాంతరోపచారైర్యస్తే ప్రేమమానోపకల్పితైః।
బధ్నాతిభావవిస్రంభం సోయంప్రణయఉచ్యతే॥ ౨౪౫

తా॥ నాయికానాయకులమానోపకల్పితములైన బాహ్యాంతరోపచారములచేతభా వవిస్రంభమునుగలగజేయుప్రేమప్రణయమనబడును.

స్నేహలక్షణం.

శ్లో॥ విస్రంభేపరమాంకాష్ఠా మారూఢేదర్శనాదిభిః।
యత్రద్రవత్యంతరంగం సస్నేహఇతికథ్యతే॥ ౨౪౬
సత్రేధాకథ్యతేప్రౌఢ మందమధ్యమభేదతః।

తా॥ నాయికానాయకులవిస్రంభముచూపుమొదలైనవానిచేతపూర్ణముకాగాఏద శయందుమనసుకఱగుచున్నదో యదిస్నేహమనబడును. ఆస్నేహము ప్రౌఢస్నేహమ నియు, మందస్నేహమనియు, మధ్యస్నేహమనియు, ము త్తెఱగులజెప్పబడినవి.

ప్రౌఢస్నేహలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రభోనాదిభిరజ్ఞాత చిత్తవృత్తౌప్రియేజనే॥ ౨౪౭
ఇతరక్లేశకారీయః సప్రౌఢస్నేహఉచ్యతే।

తా॥ తోఁచుటమొదలైనవానిచేతనెఱుగబడనిచిత్తవృత్తిగలనాయకునియందు ఇత రక్లేశకారియైనస్నేహము ప్రౌఢస్నేహమనబడును. ...

మందస్నేహలక్షణం.

శ్లో॥ ద్వయోరన్యస్యమానాదౌ తదన్యస్యకరోతియః॥ ౨౪౮
నైవాపేక్షాంనచోపేక్షాం సస్నేహోమందఉచ్యతే।

తా॥ నాయికానాయకులలోఒకరికికోపము మొదలైనదికలిగియున్నప్పుడు రెండవ వారికిఉపేక్షాపేక్షలనుజేయకయుండునదిమందస్నేహమనబడును.

మధ్యస్నేహలక్షణం.

శ్లో॥ ఇతరానుభవాపేక్షా మీక్షతేయస్సమధ్యమః॥ ౨౪౯

తా॥ ఇతరానుభవాపేక్షనుయెదురుచూచుచున్నదిమధ్యమస్నేహమనబడును.

రాగలక్షణం.

శ్లో॥దుఃఖమప్యధికంచిత్తే సుఖత్వేనైవరజ్యతే।
యేనస్నేహప్రకర్షేణ సరాగఇతికథ్యతే॥ ౨౫౦
కుసుంభనీలమాంజిష్ఠ రాగభేదేనసత్రిధా।

తా ॥ ఏస్నేహాతిశయమువలనమనసునదుఃఖమునుసుఖమువలెనేతోచుచున్నదో యదిరాగమనబడును. ఆరాగము కుసుంభరాగమనియు, నీలరాగమనియు, మాంజిష్ఠరాగమనియు,ము త్తెఱగులౌను. ...

కుసుంభరాగలక్షణం.

శ్లో॥కుసుంభరాగస్సక్షిప్రమో యశ్చిత్తేరజ్యతేక్షణాత్ ॥ ౨౫౧
అతిప్రకాశమానోపి క్షణాదేవవినశ్యతి।

తా॥ ఏరాగముమనసునక్షణకాలమునసేకలుగునదియును,అధికముగప్రకాశించుచున్నదైనను,తత్క్షణమేమాఱునదియగునో,అదికుసుంభరాగమనబడును.

నీలరాగలక్షణం.

శ్లో॥నీలరాగస్తుయస్సక్తో నాపైతినచదీప్యతే॥ ౨౫౨

తా॥ ఏది మనసునసక్తమై మాఱకుండను,ప్రకాశించకుండను,ఉన్నదో యది నీలరాగమనబడును.

మాంజిష్ఠరాగలక్షణం.

శ్లో॥అచిరేణైవసంసక్త శ్చిరాదపిననశ్యతి।
అతీవభాసతేయోసౌ మాంజిష్ఠారాగఉచ్యతే॥ ౨౫౩

తా॥ఏది చిత్తమందుత్వరగసంసక్తమైయెన్నటికినిమాఱక ప్రకాశించుచున్నదో యది మాంజిష్ఠరాగమనబడును. ... ...

అనురాగలక్షణం.

శ్లో॥రాగఏవస్వసంవేద్య దశాప్రాప్త్యాప్రకాశితః।
యావదాశ్రయవృత్తిశ్చే దనురాగఇతీరితః॥ ౨౫౪
అన్యేప్రీతింరతేర్భేద మామనంతిమనీషిణః।

తా ॥ ముందుచెప్పినరాగమేతనసంవేద్యదశనుపొందుటచేతప్రకాశితమై ఆశ్రయముందువఱకుఉండెనేని యది అనురాగమనబడును. కొందఱుప్రీతినిరతిభేదమనిచెప్పుదురు.

ఉత్సాహస్థాయిలక్షణం.

శ్లో॥శక్తిధైర్యసహాయాద్యై శ్శీలశ్లాఘ్యేషుకర్మసు॥ ౨౫౫॥ సత్వరామానసీవృత్తి రుత్సాహస్తత్రవిక్రియాః। కాలాద్యవేక్షణంధైర్య త్యాగారంభాదయోపిచ ॥ ౨౫౬ ॥ సహజాహార్యభేదేన సద్విధాపరికీర్తితః।

తా॥శీలశ్లాఘ్యములైనకార్యములయందు శక్తి, ధైర్యము, సహాయము, మొదలైనవానిచేతత్వరగాప్రవర్తించుమనోవ్యాపారము – ఉత్సాహస్థాయియగును. అందుస

మయమును చూచుట, ధైర్యము, త్యాగము, ఆరంభము, మొదలైనవి గలుగును. ఇది సహజోత్సాహస్థాయియనియు, ఆహార్యోత్సాహస్థాయియనియు, ఇరుదెఱగులౌను.

శోకస్థాయిలక్షణం.

శ్లో॥ బంధువ్యాపత్తిదౌర్గత్య ధననాశాదిభిఃకృతః ॥ ౨౫౭
చిత్తక్లేశకరశ్శోక స్తత్రచేష్టావివర్ణతా।
బాష్పద్రమోముఖశోష స్తంభనిశ్వసితాదయః॥ ౨౫౮

తా॥ బంధువిషయమైనవిపత్తు, దుర్గతి, ధననాశము, మొదలైనవానిచేగలుగు చిత్తక్లేశకరమైనవృత్తి శోకస్థాయియనబడును. అందు దేహకాంతిమాఱుట, కన్నీరుకలుగుట, ముఖమువాడుట, స్తంభము, నిట్టూర్పు మొదలైనవిగలుగును.

విస్మయస్థాయిలక్షణం.

శ్లో॥ లోకోత్తరపదార్థానా మపూర్వాలోకనాదిభిః।
విస్తారశ్చేతసోయస్తు విస్మయస్సనిగద్యతే॥ ౨౫౯
క్రియాస్తత్రాక్షివిస్తారో సాధూక్తిపుళకాదయః।

తా॥ లోకోత్తరమైనపదార్థములను అపూర్వముగజూచుట, వీనిచేగలుగుమనోవిస్తారము విస్మయస్థాయియనబడును. ఇందు నేత్రవైశాల్యము, శ్లాఘించుట, పులకరింపు మొదలైనక్రియలుగలవు. ... ...

హాసస్థాయిలక్షణం.

శ్లో॥ భాషణాకృతివేషాణాం క్రియాయాయాశ్చవికారతః॥ ౨౬౦ ॥ లౌల్యాదేవపరస్థానా మేషామనుకృతెరపి। వికారశ్చేతసోహాస స్తత్రచెష్టాస్సమీరితాః॥ ౨౬౧॥ దృష్టేర్వికాసోనాసోష్ఠ కపోలస్పందనాదయః।

తా॥ పలుకులు ఆకారము వేషము పని వీనివికారముచేతను, ఇవిపరస్థశవాసులవైనయెడసహజముగాఁ ఉండినను, వెక్కిరించుటచేతను, గలుగుమనోవికారము హాసస్థాయియనబడును. ఇందు వికారపుచూపు, ముక్కు పెదవి, చెక్కిళ్లు వీనికదలిక, మొదలైనవిగలుగును. ...

భయస్థాయిలక్షణం.

శ్లో॥ భయంతుమంతునాఘోర దర్శనశ్రవణాదిభిః ॥ ౨౬౨॥ చిత్తస్యాతీవ చాంచల్యం తత్ప్రియోనీచమధ్యయోః। ఉత్తమస్యతుజాయేత కరణైరతికారణైః॥ ౨౬౩ ॥ అనుభావోభవేత్కంప ముఖసంశోషణాదిభిః।

తా॥ ఆకస్మికముగాభయంకరవస్తువులనుజూచుట వినుట మొదలైనవానిచేతను, తప్పిదముచేతను, గలుగు మిక్కిలిచిత్తచాంచల్యము భయస్థాయియనబడును. ఇది ఉత్తమ మధ్యమ నీచాశ్రయమైయుంటే ౩ తెఱగులౌను. దీనిని వణకుట, ముఖమువాడుట, మొదలైనవానిచే నెఱుగవచ్చును. ... ...

జుగుప్సాస్థాయిలక్షణం.

శ్లో॥ అహృద్యానాంపదార్థానాం దర్శనశ్రవణాదిభిః॥ ౨౫౪॥ మనస్సంకోచనంయత్సా జుగుప్సాతత్రవిక్రియాః। నాసాపిధానంత్వరితా గతిరాస్యవిఘూర్ణనం॥ ౨౫౫॥ సర్వాంగధూననంకుత్సా ముహుర్నిష్ఠీవనాదయః।

తా॥ అరోగ్యవస్తువులను చూచుట వినుట మొదలైనవానిచేగలుగుమనస్సంకోచముజుగుప్సాస్థాయియనబడును. ముక్కుమూసికొనుట, వేగముగబోవుట, ముఖమునువంకరచేసికొనుట, సర్వాంగధూననము, అసహ్యపడుట, మాటిమాటికిఉమ్మివేయుట, మొదలైనవిగలుగును. ...

క్రోధస్థాయిలక్షణం.

శ్లో॥ భవేత్ప్రజ్వలనంక్రోధః పురాక్షేపాదిసంభవః॥ ౨౫౬

ఫుల్లనాసాపుటోద్వృత్త తారకాద్యనుభావయుక్।

శత్రుభృత్యసుహృత్పూజ్యాశ్చత్వారోవిషయామతాః॥ ౨౫౭

తా॥ పురాక్షేపాదులచేగలుగుమనఃప్రజ్వలనము క్రోధస్థాయియనబడును. ఇది ఫుల్లనాసాపుటము, గిరగిరతిరుగునల్లగ్రుడ్లు, మొదలైనఅనుభావములనుగలదై యుండును. దీనికి శత్రువులు, భృత్యులు, స్నేహితులు, పూజ్యులు, ఈనలుగురువిషయులనబడుదురు.

శత్రువిషయక్రోధోయథా.

శ్లో॥ ముహుర్దష్టోష్ఠతాభంగో భ్రుకుట్యాదంతఘట్టనం।

హస్తనిష్పీడనంగాత్ర ప్రకంపోస్త్రస్యవీక్షణం॥ ౨౫౮

స్వభుజాపేక్షణంకంఠ గర్జాద్యాశ్శత్రవక్రుధి।

తా॥ శత్రువిషయక్రోధమందు అడుగడుగునకుపెదవులుకొఱుకుకొనుట, కనుబొమలువంకరయవుట, పండ్లుకొఱుకుట, చేతులనుపిసుకుకొనుట, దేహమువణకుట, అస్త్రమునుజూచుట, తనభుజములనుజూచుకొనుట, గర్జించుట, మొదలైనవిగలుగును.

భృత్యవిషయక్రోధోయథా.

శ్లో॥ భృత్యక్రోధేతుచేష్టాస్స్యు నేత్రాంతపతదశ్రుతా॥ ౨౫౯

తూష్ణీంధ్యానంచనైశ్చల్యం శ్వసితాన్నిముహుర్ముహుః।

మౌనంవినమ్రముఖతా భుగ్నదృష్ట్యాదయోమతాః॥ ౨౬౦

తా॥ భృత్యక్రోధమందు కన్నీరుకారుట, ఊరకధ్యానించుట, కదలకయుండుట, అడుగడుగునకునిట్టూర్పులువిడుచుట, మాటలాడకయుండుట, తలవంచుకొనుట, భుగ్నదృష్టి, మొదలైనవిగలుగును. ... ...

మిత్రక్రోధోయథా.

శ్లో॥ మిత్రక్రోధేతుచేష్టాస్స్యుః భావగర్భవిభూషణం।

భ్రూభేదనిటలస్వేద కటాక్షారుణిమాదయః॥ ౨౬౧

తా॥ మిత్రక్రోధమందు భావగర్భముగభాషించుట, కనుబొమ్మలు భేదపడుట, నొసటచెమటగలుగుట, కన్నులు ఎఱ్ఱనౌట, మొదలైనవిగలుగును.

పూజ్యక్రోధోయథా.

శ్లో॥ పూజ్యక్రోధతుచేష్టాస్స్యుస్స్వనిందానమ్రవక్త్రితా।
అనుత్తరప్రదానాంగ స్వేదగద్గదతాదయః॥ ౨౨౨

తా॥ పూజ్యక్రోధమందు తన్నుతానునిందించుకొనుట, తలవంచుకొనుట, ప్రత్యుత్తరముచెప్పకుండుట, దేహమునచెమటగలుగుట, కంఠగద్గదము మొదలైనవిగలుగును.

శ్లో॥ భృత్యాదికోపత్రితయేతత్తతోక్తాః ప్రోదితాః క్రియాః। మిథఃస్త్రీపుంసయో రేవ రోషస్త్రీస్సగోచరః పునః ॥ ౨౨౩ ॥ ప్రత్యయావధిరత్రాస్యుః వికారాః కుటిలేక్షణం । అధరస్ఫురణాపాంగ రాగనిశ్వసితాదయః ॥ ౨౨౪

తా॥ భృత్యాదిక్రోధత్రితయమందును దానిదానికిజెప్పబడినక్రియలు దానిదానికి కలుగును. మిత్రక్రోధాంతర్గతమైన స్త్రీపురుషులకోపములయందు స్త్రీమీదిపురుషకోపము ప్రత్యయముగలుగునంతవఱకునుండును. ఇందు వంకరచూపు, పెదవులదరుట, కడగన్నులెఱ్ఱనౌట, నిశ్వాసములు మొదలైనవిగలుగును.

శ్లో॥ ద్వేధానిగదితస్త్రీస్సణాం రోషఃపురుషగోచరః। సపత్నీరోషహేతుస్స్యా దన్యస్స్యాదన్యహేతుకః॥ ౨౨౫॥ సపత్నీహేతుకోరోషః విప్రలంభేప్రపంచ్యతే। అన్యహేతుకృతేత్వత్ర క్రియాః పురుషరోషవత్ ॥ ౨౨౬

తా॥ పురుషవిషయమైనస్త్రీకోపము సపత్నీహేతుకమనియు, అన్యహేతుకమనియు, ఇరుదెఱగులౌను. సపత్నీహేతుకమైనరోషము విప్రలంభమందు జెప్పబడుచున్నది. అన్యహేతుకృతరోషమందు పురుషరోషమందుగలక్రియలుగలుగును.

శ్లో॥ ఏతేచస్థాయినస్సర్వే విభావైర్వ్యభిచారిభిః। సాత్వికైరనుభావైశ్చ నటాభినయగోచరాః ॥ ౨౨౭॥ సాక్షాత్కారమివానీతాః ప్రాపితాస్స్వాదురూపతాం। సామాజికానాంమనసి ప్రయాంతిరసరూపతాం॥ ౨౨౮

తా॥ విభావ వ్యభిచారిభావ సాత్వికానుభావ వ్యాపారరూపానుభావములచే సాక్షాత్కారమునుబొందింపబడినట్లు అభినయగోచరములై స్థాయిభావములు స్వాదురూపతనుబొందింపబడి సామాజికులమనసునరసభావమునుబొందుచున్నవి.

శ్లో॥ దధ్యాదివ్యంజనైశ్చించా మరీచ్యాదిభిరౌషధైః। గుడాదిమధురద్రవ్యై ర్యథాయోగ్యంసమన్వితైః॥ ౨౨౯ ॥ యథాపాకవిశేషైశ్చ నిష్పాద్యో రసభోదనః। నిష్పాద్యతేవిభావాద్యైః ప్రయోగేణతథారసః॥ ౨౩౦ సోయమానందసంభేదో భావకైరనుభూయతే। ...

తా॥ యథాయోగ్యముగకూడినపెరుగు మొదలైనవ్యంజనములచేతను, చింతపండు మిర్యాలుమొదలయినయౌషధములచేతను, బెల్లము మొదలయినమధురపదార్థములచే

లేను, పాకభేదములచేతను, అన్నమునకురసమెట్లుకలుగుచున్నదో అట్లువిభావాదిభావములచేతను, ప్రయోగముచేతను, రసమునిష్పన్నమగుచున్నది. రసమనునదిమనస్సుచేనెఱుగదగినసుఖవిశేషము. అదిభావజ్ఞులచేఆస్వాదింపబడుచున్నది. *

రసభేదానాహ.

శ్లో॥ శృంగారవీరకరుణాద్భుతహాస్యభయానకాః॥౫౧

భీభత్సశ్చతథారౌద్రో నాట్యేత్వష్టరసాస్మృతాః।

తా॥ శృంగారము, వీరము, కరుణము, అద్భుతము, హాస్యము, భయానకము, భీభత్సము, రౌద్రము, అని నాట్యమందుఎనిమిదిరసములుచెప్పబడుచున్నవి. *

శృంగారరసలక్షణం.

శ్లో॥ రసేషుతత్రశృంగారః ప్రథమంవక్ష్యతేస్ఫుటం॥౫౨॥ విభావైరనుభావైశ్చ సాత్వికైర్వ్యభిచారిభిః। నీతాసదస్యరస్యత్వం రతిశ్శృంగారఉచ్యతే॥౫౩॥ నాయికానాయకోవాపి తత్రచాలంబనంమిథః। రూపయౌవనలావణ్య కులశీలాదితద్గుణైః॥౫౪॥ వాగ్భిశ్చమధురాలాప గీతకర్మకలాదిభిః। చేష్టాభిర్భుజవిక్షేప కటాక్షహసితాదిభిః॥౫౫॥ అలంకారైస్స్రగాలేప దుకూలకటకాదిభిః। తటస్థైశ్చంద్రదీపాద్యైః భావైరుద్దీపితాత్మతః॥౫౬॥ కాంతదృష్టిప్రసన్నాస్య రాగాద్యైరాంగికైరపి। వాచికైర్మధురాలాప గుణసంకీర్తనాదిభిః॥౫౭॥ సాత్వికస్తంభకంపాద్యైరనుభావైఃప్రకాశితా। ఔత్సుక్యచింతాహర్షాద్యైస్సంపుష్టాసహకారిభిః॥౫౮॥ యారతిస్థాయినీసైవ భావాద్యైరభిరంజితా। రస్యమానాసహృదయై ర్యాతిశృంగారతామియం॥౫౯ *

తా॥ క్రిందజెప్పినయెనిమిదిరసములలోమొదటశృంగారరసముచెప్పబడుచున్నది. విభావానుభావ వ్యభిచారిసాత్విక భావములచే సదస్యస్వాద్యత్వమును బొందిన రతిస్థాయిభావముశృంగారరసమనిచెప్పబడును. ఆరతిస్థాయి నాయికానాయకులను ఆలంబనముగగలది. రూపము యౌవనము లావణ్యము కులము శీలము మొదలయిననాయికానాయకులగుణములచేతను, మధురమైనపలుకులచేతను, సంగీతవిద్యమొదలయినవానిచేతను, భుజవిన్యాసము కటాక్షము హాసముమొదలయినవానిచేతను, చేష్టలచేతను, పుష్పము గంధము వస్త్రము హస్తాభరణము మొదలయినఅలంకారములచేతను, చంద్రదీపాదులయినతటస్థభావములచేతను, మరలఉద్దీపితమైచక్కనిచూపుప్రసన్నముఖరాగము మొదలయిన ఆంగికములచేతను, మధురాలాపము గుణకీర్తనము మొదలయినవాచికములచేతను, స్తంభకంపాదులయిన సాత్వికానుభావములచేతను, ప్రకాశితమైఔత్సుక్యము చింత హర్షము మొదలయినసహకారులచేతను, పోషింపబడినఆరతియేభావములచేరంజితమై రసికులచేఆస్వాద్యమానమైశృంగారరసమనుపేరుపొందుచున్నది.

తంవిభజతే.

శ్లో॥ విప్రలంభశ్చసంభోగ ఇతిసద్వివిధాభవేత్॥

తా॥ ఆశృంగారరసము విప్రలంభశృంగారమనీ, సంభోగశృంగారమని రెండువిధములౌను.

విప్రలంభంలక్షయతి.

శ్లో॥ అప్రాప్తిర్విప్రలంభస్స్యాద్యూనో ర్జాతాభిలాషయోః॥ ౫౦॥ పాండిమగ్లానిదృష్ట్యాద్యా అనుభావాఇహస్మృతాః। హర్షగర్వజుగుప్సోగ్ర్యమదహాసశమైర్వినా ॥ ౫౧ ॥ అన్యేసంచారిణస్సర్వే భవంత్యత్రయథోచితం॥ ... ... *

తా॥ అత్యంతాసక్తిగల నాయికానాయకులకు పరస్పరముచేరికలేకయుండుట విప్రలంభమనబడును. ఇందువిరహపాండిమము, సోలినచూపు మొదలైనవిగలుగును. హర్షము, గర్వము, జుగుప్స, ఉగ్రభావము, మదము, హాసము, శమము, ఇవివినా కడమసంచారిభావములన్నియును ప్రకృతానుగుణముగగలుగును. ... *

విప్రలంభంవిభజతే.

శ్లో॥ అయోగోవిరహోమానః ప్రవాసశ్శాపఇత్యపి॥ ౫౨
విప్రలంభస్యపంచైతే హేతవఃపరికీర్తితాః॥

తా॥ అయోగము, విరహము, మానము, ప్రవాసము, శాపము అని విప్రలంభమునకుఅయిదు హేతువులుగలవు. ... ... *

అయోగవిప్రలంభశృంగారలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రాగసంగతయోర్యూనో రనురాగేపిజాగ్రతి ॥ ౫౩ ॥ అయోగః పారతంత్ర్యాద్యైర్విప్రలంభోభిలాషజః। ప్రవేశనిర్గమౌతూష్ణీంతద్దృష్టిపథగామితా ॥ ౫౪॥ రాగప్రకాశనపరాశ్చేష్టాస్స్వాత్మప్రకాశనం। వ్యాజోక్తయశ్చవిజనే స్థితిరిత్యాదయోపిచ ॥ ౫౫ ॥ తత్రసంచారిణోగ్లానిశంకాసూయాభ్రమోభయం। నిర్వేదౌత్సుక్యదైన్యానిచింతా నిద్రాప్రబుద్ధతా ॥ ౫౬ ॥ విషాదజడతోన్మాదా మోహోమరణమేవచ। తత్తత్సంచారిభావానాముచితాపిదశాభవేత్ ॥ ౫౭ ॥ క్రమేణప్రాప్తినైరస్య దశావస్థాస్సమాసతః। ప్రోక్తాస్తదనుసారేణభరతేన మహాత్మనా ॥ ౫౮॥ ... ... *

తా ॥ అతిప్రేమగల నాయికానాయకులకు ప్రథమసమాగమమునకుమునుపుగలవిప్రలంభము అయోగవిప్రలంభమనబడును. ఇందునాయకునిజూచియింటిలోపలబోవుట, బయటవచ్చుట, ఊరకఅతనిచూపునకగపడుట, తనఆసనుబయలుపఱచుచేష్టలు, తనదేహమునుప్రకాశపఱచుట, వ్యాజోక్తులు, నిజనస్థలమందుండుట మొదలైనవిగలవు- గ్లానియు, శంకయు, అసూయయు, భ్రమము, భయము, నిర్వేదము, ఔత్సుక్యము, దైన్యము, చింత, నిద్ర, ప్రబోధము, విషాదము, జాడ్యము, ఉన్మాద

ము, మోహము, మరణము, ఈవ్యభిచారిభావములకుయథోచితముగ ప్రవేశముగలదు. ఈయయోగవిప్రలంభమునకు దశావస్థలుగలవని ప్రాచీనులమతమునను సరించి భరతునిచేతనుం జెప్పబడినవి. ... ... •

దశావస్థానిరూపయతి.

శ్లో॥ చక్షుఃప్రీతిశ్చింతా సంకల్పో గుణనుతిః క్రియాద్వేషః।
తాపో లజ్జాత్యాగో న్మాదౌ మూర్ఛా మృతిర్దశావస్థాః॥ ౨౯౯

తా॥ చక్షుఃప్రీతి, చింత, సంకల్పము, గుణనుతి, క్రియాద్వేషము, తాపము, లజ్జాత్యాగము, ఉన్మాదము, మూర్ఛ, మృతి అనునవి పదియవస్థలు. ... •

చక్షుఃప్రీతిలక్షణం- ౧టిది.

శ్లో॥ చక్షుఃప్రీతిస్స్యా ద్రమ్యే దృష్టేవాలంబనే శ్రుతే।
కౌతుకస్వేదరోమాంచ హర్షవిస్మయసాధ్వసైః॥ ౩౦౦
చాపలస్తంభలజ్జాద్యై రనుభావ్యోఽభవేదయం॥

తా॥ రమ్యమైన ఆలంబనము వినబడినదిగాని, చూడబడినదిగాని కాగాదానియందుగలిగినఇచ్ఛ చక్షుఃప్రీతియనబడును. ఇది సంతోషము, పులకరింపు, హర్షము, సాధ్వసము, చాపలము, స్తంభము, సిగ్గు మొదలైనవానిచేతభావింపదగినది. •

చింతాలక్షణం- ౨వది.

శ్లో॥ కేనోపాయేన సంసిధ్యే త్కదా తేన సమాగమః॥ ౩౦౧॥ దూతీముఖేన కిం వాచ్య మిత్యాద్యూహో విచింతనం। అత్రానుభావానిశ్వాసధ్యానస్రస్తాంగతాదయః ॥ ౩౦౨ ॥ వలయాదిపరామర్శ స్వేదాంబుపులకాదయః। శయ్యాసనాదివిద్వేష ఇత్యాద్యాస్స్మరకల్పితాః॥ ౩౦౩॥ నిర్లక్ష్యవీక్షణంచైవ మాద్యాస్స్యుర్విక్రియామతాః ॥ •

తా॥ కోరిక ఏయుపాయముచేత ఈడేరును అతనితోడ ఎప్పుడుకూడికకలుగును చెలులతో ఏమిచెప్పిపంపవచ్చును అని ఊహించుటచింతయనబడును. ఇందునిట్టూర్పు, ధ్యానము, దేహముసోలుట, హస్తాభరణాదులను చేతితో తడవుట, చెమట, పులకరింపు, శయ్యాసనాదులయందు విద్వేషము, నిర్లక్ష్యవీక్షణము మొదలైనవిగలుగును.

సంకల్పావస్థాలక్షణం- ౩వది.

శ్లో॥ మనోరథస్స్యాత్సంకల్ప స్తత్సమాగమగోచరః॥ ౩౦౪
ఔత్సుక్యస్వేదరోమాంచ స్మృతిశ్వాసాక్షిమీలనైః।
బాహ్యార్థస్యాపరిజ్ఞానే నానుభావ్యోఽభవేదసౌ ॥ ౩౦౫

తా॥ నాయకసమాగమగోచరమైనమనోరథము సంకల్పమనబడును. ఈయవస్థయందు ఔత్సుక్యము, స్వేదము, రోమాంచము, స్మరణము, శ్వాసము, కన్నులు మూసికొనుట, బాహ్యవ్యాపారము దెలియకయుండుట, మొదలైనవిగలుగును.

గుణనుతిలక్షణం- ౪వది.

శ్లో॥ భవేద్గుణనుతి స్తస్య రూపాదిపరికీర్తనం ॥౩౦౬॥ రోమాంచోగద్గదా
వాణీ భావావరణవీక్షణం।తత్సంగచింతనం సఖ్యా గండస్వేదాదయోపి
చ ॥౩౦౭॥ ఔత్సుక్యహర్షస్మృత్యాద్యా అనుభావా ఇహస్మృతాః॥

తా॥ నాయకుని రూపము మొదలైనగుణములనుబాగడుట గుణనుతియనబడును. ఇందు రోమాంచము, డగ్గుత్తుకగలపలుకులు, సాభిప్రాయముగజూచుట, చెలికత్తెలతో అతనిసంగమమునుగుఱించియోచించుట, కపోలములయందు చెమట, ఉత్సాహము, హర్షము, స్మరించుట మొదలైనవిగలుగును. ... ... *

క్రియాద్వేషలక్షణం- ౫వది.

శ్లో॥ క్రియాద్వేష స్తతోన్యత్ర విద్వేషాభోజ్యవస్తుని ॥౩౦౮
చింతానిశ్వాసదైన్యాశ్రు కళాజాగరపాండుతాః।
విషాదోగ్లానిరిత్యాద్యా అనుభావా స్తదుద్భవాః॥౩౦౯

తా॥ నాయకునితప్ప ఇతరములైన భోజ్యవస్తువులయందుగలుగుద్వేషము క్రియాద్వేషమనబడును. ఇందు చింత, నిశ్వాసము, దైన్యము, కన్నీరువిడుచుట, నిదురలేకయుండుట, వెలవెలపోవుట, విషాదము, సోలుట మొదలైనవిగలుగును. ... *

తాపలక్షణం- ౬వది

శ్లో॥ తత్ప్రాప్తివైక్లవ్యప్రకర్షేణ తాపస్స్యాత్కామజోజ్వరః।
వైవర్ణ్యమశ్రువైస్వర్యం శయనేపరివర్తనం॥౩౧౦
నిశ్వాసముఖశోషాద్యా అనుభావా స్తదుద్భవాః।

తా॥ ప్రియునిరాకయొక్కవిలంబమునగలుగుకామజ్వరము తాపావస్థ యనబడును. ఇందు వైవర్ణ్యము, కన్నీరు, స్వరభంగము, పడకలోపొరలుట, నిట్టూర్పు, ముఖమువాడుట, మొదలైనవిగలుగును. ... ... *

లజ్జాత్యాగలక్షణం- ౭వది.

శ్లో॥లజ్జాత్యాగ స్త్రపాహాని రౌత్సుక్యాదిసముద్భవా॥౩౧౧
ఉల్లంఘనంభవేద్వాచాం గౌరవాగణనంతథా।
విషాదోవ్యగ్రతాదైన్య మిత్యాద్యైరనుభావ్యతే॥౩౧౨

తా॥ ఔత్సుక్యము మొదలైనవానిచేత సిగ్గునుమానుట లజ్జాత్యాగమనబడును. ఇది ఆజ్ఞనుమీఱుట, గౌరవమునుతలపకుండుట, విషాదము, వ్యగ్రత, దైన్యము మొదలైనవిగలుగును. ... ... *

ఉన్మాదలక్షణం- ౮వది.

శ్లో॥సర్వావస్థాసుసర్వత్ర తన్మనస్కతయాసదా।అతస్మిం స్తదితిభ్రాంతి రున్మాదోవిరహోద్భవః॥౩౧౩॥తత్రచేష్టాస్తువిజ్ఞేయాద్వేషస్సేష్టే
పివస్తుని।దీర్ఘాముహుశ్చనిశ్వాసోనిర్నిమేషతయాస్థితిః॥౩౧౪॥అనిమిత్త

స్మితధ్యాన గానమోహాదయోపిచ। అకాండగమనోత్థానశంకాద్యా అ
పివిక్రియాః॥ ౩౧౫॥ విషాదమదరోషాద్యా అనుభావా ఇహాస్మృతాః॥ •

తా॥ ఎప్పుడును సర్వావస్థలయందును నాయకునియందు దత్తచిత్తురాలై యుండుటచేత ఒకవస్తువుమఱియొకవస్తువుగాతోచుట విరహమువలనగలిగినఉన్మాదమనబడును. ఇందు తనయిష్టవస్తువునందుగూడద్వేషము, నిట్టూర్పు, ఱెప్పపాటులేమి, హేతువులేకనవ్వుట, ధ్యానించుట, పాడుట, మూర్ఛపోవుట, నిమిత్తములేకనడచుట, లేచుట, శంకమొదలైనవి, విషాదము, మదము, రోషము ఈయనుభావములుగలుగును.

మూర్ఛాలక్షణం - ౯వది.

శ్లో॥ తాపోత్కర్షాత్తదప్రాప్త్యా మూర్ఛాజ్ఞానక్షయోముహుః॥ ౩౧౬॥ ఇ
దమిష్టమనిష్టంత దితివేత్తినకించన। నోత్తరంభాషతేప్రశ్నే నేక్షతేన
శృణోతిచ॥ ౩౧౭ ॥ క్రమేణమందావుచ్ఛ్వాస నిశ్వాసౌనష్టచేష్టతా।
స్పర్శానభిజ్ఞతేత్యాద్యా భవంత్యత్రానుభావకాః॥ ౩౧౮ •

తా॥ నాయకుడురానందున అధికతాపముచేత జ్ఞానముక్షయించుటమూర్ఛయనబడును. ఇందు ఇష్టమునుఅనిష్టమును దెలియకుండుట, పిలిచినను పలుకకుండుట, చూపులేకుండుట, చెవివినకుండుట, క్రమముగాఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు మందములగుట, చేష్టలులేకయుండుట, అంటినదెలియకుండుట ఇవిమొదలైనయనుభావములుగలుగును.

మృతిలక్షణం-౧౦ వది.

శ్లో॥ స్మరోత్థామరణేచ్ఛాచే స్మృతిరిత్యభిధీయతే। లీలాశుకవినోదాది న్యా
సస్నిగ్ధసఖీకరే॥ ౩౧౯॥ కలకంఠకలాలాప శ్రుతిర్మందానిలాశ్రయః।
జ్యోత్స్నాప్రవేశమాకంద మంజరీప్రేక్షణాదయః॥ ౩౨౦॥ ఉద్బంధ
నాదిసంనాహ స్సాస్రిదృష్ట్యాదయస్త్విహ॥ ... •

తా॥ మన్మథవ్యాపారముచేగలుగుమరణేచ్ఛమృతియనబడును. ఇందు విలాసపుచిలుకతోడియాటమొదలయినవానినిసఖులచేతఒప్పగించుట, కోవెలలముద్దుపలుకులను వినుట, మందమారుతమునుఆశ్రయించుట, వెన్నెలలోనికిబోవుట, మామిడిపూగొత్తులనుజూచుట, ఉరిమొదలైనవానినిసిద్ధపఱచుకొనుట, కన్నీటితోడిచూపుమొదలయినవిగలుగును.

విరహవిప్రలంభలక్షణం.

శ్లో॥ కాలక్షేపస్తుసంప్రాప్తైః కార్యాద్వాపారతంత్ర్యతః॥ ౩౨౧
ఏకగ్రామస్థయోర్యూనో ర్విరహస్సోభిధీయతే।
ఔత్సుక్యచింతానిశ్వాస వితర్కాద్యనుభావభాక్॥ ౩౨౨

తా॥ ఒకేయూరిలోనుండెడినాయికానాయకులకు ప్రీతిసిద్ధమైయుండుగ కార్యవశమువలనగాని పరాధీనతవలనగాని కలియుటకుకాలహరణముకలిగెనా అదివిరహవిప్రలంభశృంగారమనబడును. ఇందు ఉత్సాహము, చింత, నిట్టూర్పు, వితర్కముమొదలయినవిగలుగును. ... ... *

మానవిప్రలంభలక్షణం.

శ్లో॥ ఈక్షణాలింగనాదీనాం నిరోధో మాన ఉచ్యతే ।
ప్రణయేర్ష్యాప్రభేదేన ద్వివిధస్సోభిధీయతే॥ ౩ ౨౩

తా ॥ చూచుట ఆలింగనమ్ము మొదలైన వ్యాపారములను నిరోధించియుండుట మాన మనబడును. ఆమానము ప్రణయమానమనియు, ఈర్ష్యామానమనియు ఇరుదెఱగులౌను. ప్రణయమానలక్షణం-గ్రంటిది.

శ్లో॥ తత్ర ప్రణయమానస్స్యాద్ దాక్షాలంఘనతో మిథః।
అభాషణంచ వైముఖ్య మిత్యాద్యై రనుభావ్యతే॥ ౩ ౨౪

వానిలో నాయికానాయకులకు పరస్పరము ఆజ్ఞాలంఘనము చేగలుగునది ప్రణయమానమౌను. ఇందు మాటలాడకయుండుట, ముఖము త్రిప్పకొనియుండుట మొదలైన వికలుగును. ఈర్ష్యామానలక్షణం.

శ్లో॥ ఈర్ష్యామానస్తు యః కోపః ప్రియే జ్ఞాతాన్యసంగమే । అభాషణముపాలంభో భర్త్సనం తాడనం తథా ॥ ౩ ౨౫ ॥ వైముఖ్యమశ్రుచామర్ష ఇత్యాద్యైర్ రనుభావ్యతే । తజ్జ్ఞానం శ్రవణాద్దృష్టి రనుమానాచ్చ వా భవేత్ ॥ ౩ ౨౬

తా॥ అన్యస్త్రీసంభోగము నెఱుగుటచే ప్రియునియందు గలుగు కోపము ఈర్ష్యామాన మనబడును. ఇది అభాషణము, ఉపాలంభము, బెదిరించుట, కొట్టుట, వైముఖ్యము, కన్నీరు, ఓర్వమి, ఇవి మొదలైనవానిచే నెఱుగదగినది. దీని నెఱుగుట వినికి, చూచుట, అనుమానము ఈమూటిలో దేనివలననైనను అగును. ... ... *

శ్రవణాదీని నిరూపయతి.

శ్లో॥ శ్రవణం దూతికాదిభ్యో దృష్టిస్స్యాత్ స్వద్విలోకనం।
అనుమానం స్వప్నగోత్రస్ఖలనాదిభిరుచ్యతే॥ ౩ ౨౭

తా॥ శ్రవణమనునది దూతిక మొదలయినవారివలన వినుట, దృష్టియనునది ఎదురుగ జూచుట, అనుమానమనునది స్వప్నమందు పేరు మార్చి పిలుచుట మొదలయినవానిచేత నుగలుగునని చెప్పబడుచున్నది. ... ... *

ప్రవాసవిప్రలంభలక్షణం.

శ్లో॥ దేశాంతరస్థితిర్యాతు ప్రవాసస్సోభిధీయతే ।
కార్శ్యపాండిమనిశ్వాస చింతాదైన్యాశ్రుగద్గదాః॥ ౩ ౨౮
లంబాళకత్వమిత్యాద్యా అనుభావాస్సమీరితాః॥

తా॥ నాయికానాయకుల దేశాంతరస్థితి ప్రవాసవిప్రలంభమనబడును. ఇందు చిక్కిపోవుట, తెల్లనౌట, నిట్టూర్పు, చింత, దైన్యము, కన్నీరు, లంబాళకత్వము మొదలయిన యనుభావములు గలుగును. ... ... *

శాపవిప్రలంభలక్షణం.

శ్లో॥ శాపస్తు జాడ్యజాడ్యాపాత్ సుదూరేవాథసన్నిధౌ॥ ౩ ౨౯॥ చింతాసం

తాపనిశ్వాస పాండిమాద్యనుభావభాక్। అయోగవిప్రలంభోక్తాదశావస్థా యథోచితం ॥ ౩౩౦ ॥ అన్యేష్వవిప్రలంభేషు భవేయురితికీర్తితాః॥

తా ॥ దూరములోనుండినసమీపములోనుండినజాడ్యముచేఁగలుగుకోపముశాపవిప్రలంభమనఁబడును. ఇందు చింత,సంతాపము, నిశ్వాసము, పాండిమము మొదలయినఅనుభావములుగలుగును. అయోగవిప్రలంభమందు జెప్పబడినదశావస్థలు తదితరవిప్రలంభములయందునుయథోచితముగఁగలుగుననిచెప్పబడియున్నవి. ... *

సంభోగశృంగారలక్షణం.

శ్లో॥అనుకూలౌనిషేవేతే యత్రాన్యోన్యంవిలాసినౌ॥౩౩౧॥ దర్శనస్పర్శనాదీని ససంభోగఉదాహృతః। స్మితభ్రూలలితాదృష్టిః లలితంమధురం వచః॥౩౩౨॥ స్తంభాద్యాస్సాత్త్వికాస్సర్వే చేష్టాలీలాదయోపిచ । ప్రసన్నముఖరాగశ్చ ఇత్యాద్యాఅనుభావకాః ॥ ౩౩౩॥ జుగుప్సాశమనిర్వేద వ్యాధ్యున్మాదామదోమృతిః । విషాదోమర్ష ఆలస్య మపస్మారోత్రవర్జితాః॥౩౩౪॥ ద్వివిధస్సతుసంక్షిప్త స్సంపన్నశ్చేతికథ్యతే। యువానౌయత్రసంక్షిప్తాః సాత్త్వికవ్రీడితాదిభిః॥ ౩౩౫॥ ఉపచారాన్నిషేవేతే ససంక్షిప్తఇతీరితః । ప్రోషితాగతయోర్యూనో ర్భోగస్సంపన్నఈరితః॥౩౩౬ ... ... *

తా॥ పరస్పరానుకూల్యమువిలాసముంగలవారైనాయికానాయకులుదర్శనస్పర్శనాదులనుబొందునదిసంభోగశృంగారమనఁబడును. అందు వికసించినకనుబొమలచేతనందమయినచూపు లలితముమధురమునైనపలుకు స్తంభాదిసాత్త్వికభావములన్నియు లీలాదిచేష్టలు ప్రసన్నమైనముఖకాంతియుమొదలైనవిదీనికి అనుభావములు. జుగుప్స, శమము, నిర్వేదము,వ్యాధి, ఉన్మాదము,మదము,మృతి, విషాదము, అమర్షము,ఆలస్యము,అపస్మారము, వీనినివర్జించితదితరసంచారిభావములుగలుగును. ఈసంభోగశృంగారము సంక్షిప్తమనియు, సంపన్నమనియు ఇరుదెఱఁగులౌను. యౌవనవంతులైనస్త్రీపురుషులుసాత్త్వికోదయము సిగ్గుమొదలగువానిచేత సంక్షిప్తములయిన యుపచారములనుపొందినదిసంక్షిప్తమనఁబడును. ఎడబాసియుండికూడినవారిసంభోగముసంపన్నమనఁబడును:

వీరరసలక్షణం.

శ్లో॥విభావైరనుభావైశ్చ సాత్త్వికైర్వ్యభిచారిభిః । నీతస్సదస్యరస్యత్వ ముత్సాహోవీరఉచ్యతే॥ ౩౩౭॥ యద్వ్యాలంబనతస్తత్తద్గుణదానాదిదీపితః। ప్రసన్నముఖరాగాద్యైరనుభావ్యోభవేదయం॥ ౩౩౮॥ ఔత్సుక్యచింతాహర్షాద్యైః పోష్యతేసహకారిభిః । యుద్ధవీరోదయావీరో దానవీరశ్చసత్రిధా॥౩౩౯ ... ... *

తా॥ విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిభావములచేసదస్యరస్యత్వమునుపొందింపఁబడినదై ఆలంబనగుణదానాదులచే ఉద్దీపితమైనఉత్సాహస్థాయివీరరసమనఁబడుచున్నది. అ

ప్రసన్నమైనముఖకాంతిమొదలయినవానిచేభావింపదగినది. ఔత్సుక్యము,చింత,హర్షము మొదలయినసహకారులచేపోషింపబడును. ఆవీరరసము యుద్ధవీర దానవీర దయావీర రసములనియు త్రైతఅగులౌను. ... ...

యుద్ధవీరరసలక్షణం.

శ్లో॥సహాయాన్వేషణంయుద్ధే సమరోచితపాటవం।
భీతాభయప్రదానాద్యా అనుభావాఃప్రకీర్తితాః॥౩౮౦
యుద్ధవీరేహర్షగర్వా మర్షాద్యావ్యభిచారిణః।

తా॥ యుద్ధవీరరసమందుయుద్ధమునసహాయమునువెతకుట యుద్ధమునకుచితమైన పటుత్వము భయపడినవారలకుఅభయమిచ్చుట మొదలయినఅనుభావములును,హర్షముగర్వము అమర్షము మొదలయినవ్యభిచారిభావములునుగలవు.

దయావీరరసలక్షణం.

శ్లో॥స్వార్థప్రాణవ్యయేనాపి ప్రపన్నత్రాణశీలతా॥౩౮౧
ఆశ్వాసనోక్తయస్థైర్య మిత్యాద్యావిక్రియామతాః।
దయావీరేమతిధృతి ప్రముఖావ్యభిచారిణః॥౩౮౨

తా॥దయావీరరసమందు తనఅర్థము ప్రాణము పోగొట్టుకొనినైనను తన్నుశరణు జొచ్చినవారలనురక్షించెడి స్వభావము ఊఱటపలుకులు స్థిరత్వము ఇవిమొదలయిన యనుభావములును,మతి ధృతి మొదలైనవ్యభిచారిభావములునుగలవు.

దానవీరరసలక్షణం.

శ్లో॥స్మితపూర్వాభిభాషిత్వం స్మితపూర్వంచవీక్షణం। ప్రసాదాద్బహుదా తృత్వం తద్వాచామనుమోదనం॥౩౮౩॥ గుణాగుణవిచారాద్యా అను భావాస్సమీరితాః।దానవీరేధృతిర్హర్ష ఇత్యాద్యావ్యభిచారిణః ॥౩౮౪

తా॥దానవీరరసమందు మందస్మితపూర్వకమైనపలుకు స్మితపూర్వకమయిన చూపు దయచేసివిశేషముగనిచ్చుట వారిపలుకులనుఅనుమోదించుట గుణాగుణవిచారము మొదలైనఅనుభావములును, ధృతియు హర్షము ఇవిమొదలైనవ్యభిచారిభావములునుగలవు.

కరుణరసలక్షణం.

శ్లో॥విభావైరనుభావైశ్చ సాత్త్వికైర్వ్యభిచారిభిః। సదస్యాస్వాద్యతాంనీతః శోకఃకరుణఈరితః॥౩౮౫॥ ధర్మనాశోర్థనాశశ్చ బంధువేష్టజన క్షయః। వధోబంధోచదారిద్ర్యం పదభ్రంశఃపరాజయః॥౩౮౬॥దైవోపహతిధిక్కారౌ వ్యాధిశ్శాపోపశంసనం। ఇత్యాద్యాలంబనందృష్ట మనుభూతంశ్రుతంచవా॥౩౮౭॥ యస్యచోద్దీపనంశ్లేయం ఆలంబ నగుణాశ్రయం। కేశవాసోంగసంస్కార వైధుర్యంస్రస్తగాత్రతా॥ ౩౮౮॥ రక్తాభోముఖరాగశ్చ సబాష్పమంథరాచదృక్। భూపాతో ముఖవైవర్ణ్యం బాహుపాతోవికత్థనం॥ ౩౮౯॥ విన్యాసోహస్తయో

త్మూర్ఛ్నా నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసదీర్ఘతా । ఉరశ్శిరోముఖస్యాపి తాడనంలుం
ఠనంభువి॥ ౩౫౦॥ హాహాకారస్తథాక్రందో విలాపః పరిదేవనం। భావా
స్తంభాదయస్సర్వే భవేయురనుభావకాః॥ ౩౫౧॥ నిర్వేదో దైన్యమా
లస్యం ఉన్మాదవ్యాధిసుప్తయః । నిద్రామోహశ్రమగ్లాని శ్చింతా
స్మృతిరపస్మృతిః॥ ౩౫౨॥ విషాదో జాడ్యమౌత్సుక్యం శంకామరణమేవ
చ। ఏతే సంచారిణః ప్రోక్తాః కరుణేమునిసమ్మతాః॥ ౩౫౩॥ ఉత్తమాధ
మమధ్యేషు యథాయోగం భవంత్యమీ॥ ... ❊

తా॥ విభావానుభావసాత్వికవ్యభిచారిభావములచే సదస్యులకు అనుభవార్హత్వమును పొందింపబడిన శోకస్థాయి కరుణరసమనబడును. ఇందు ధర్మనాశము, అర్థనాశము, ఇష్టజనబాంధవజనక్షయము, వధము, తూకువేయుట, దారిద్ర్యము, పదభ్రంశము, అవమానము, దైనోపహతి, ధిక్కారము, వ్యాధియు, శాపమును జెప్పుట. ఇవి మొదలయినవి చూడబడినను అనుభవింపబడినను వినబడినను ఆలంబనవిభావములగును. ఉద్దీపనవిభావములును వానినాశ్రయించియుండును. వెంట్రుకలు వస్త్రము దేహము ఇవి వికారమునుబొందుట దేహముసోలియుండుట ఎక్కువైనముఖకాంతి కన్నీరుగలచూపు ఈ ఉద్దీపనములు, నేలబడుట ముఖవైవర్ణ్యము చేతులుత్రేలవేయుట అవికత్థనము చేతులనుతలలో పెట్టుకొనుట నిట్టూర్పులిడుట ఱొమ్ము-తల-ముఖము-వీనిని కొట్టుకొనుట నేలలో పొరలుట హాహాకారము రోదనము విలాపము పరిదేవనము ఈఅనుభావములును, స్తంభప్రళయాదిసాత్వికభావములును, నిర్వేదము దైన్యము ఆలస్యము ఉన్మాదము వ్యాధి సుప్తి నిద్ర మోహము శ్రమము గ్లాని చింత స్మృతి అపస్మారము విషాదము జాడ్యము ఔత్సుక్యము శంక మరణము ఈవ్యభిచారిభావములును, గలవు. ఈభావములు ఉత్తమమధ్యమాధమవిషయములయందు యథోచితముగ గలుగును. ❊

అద్భుతరసలక్షణం.

శ్లో॥ విభావైరనుభావైశ్చ సాత్వికైర్వ్యభిచారిభిః॥ ౩౫౪॥ ప్రాప్తస్సదస్యా
స్వాద్యత్వం విస్మయోద్భుతతాంవ్రజేత్ । దుష్ప్రాప్యవస్తునః ప్రాప్తిః క
ర్మచాప్యతిమానుషం॥ ౩౫౫॥ మరీచిమ్యాన గంధర్వ నగరాద్యవలోకనం।
మాయేంద్రజాలనృత్తాది యస్యచాలంబనంమతం॥ ౩౫౬॥ ప్రసన్నము
ఖరాగోక్షి విస్తారోనిర్నిమేషతా । శిరఃకపోలచలనం సాత్వికాశ్చాను
భావకాః॥ ౩౫౭ ॥ వితర్కచాపలావేగ హర్షాద్యావ్యభిచారిణః ॥

తా॥ విభావానుభావసాత్వికభావవ్యభిచారిభావములచే సభవారికి ఆస్వాద్యత్వమును బొందియుండు విస్మయస్థాయి అద్భుతరసమగును. ఈఅద్భుతరసమునకు దుష్ప్రాప్యమైనవస్తువులప్రాప్తి, మనుష్యులకు అశక్యమైనపనులను జేయుట, కాంతిచే నిర్ణయింపదగినగంధర్వనగరాదుల జూచుట, మాయ, ఇంద్రజాలవిద్య, నృత్యము మొదలయినవి ఆలంబనములు. అందు ప్రసన్నమైనముఖరాగము నేత్రవిస్తారము రెప్పపాటులేకయుం

డుట, తల కపోలప్రదేశము వీనినికదలించుట ఈఅనుభావములును, స్తంభాదిసాత్వికా నుభావములును, వితర్కము, చాపలము, ఆవేగము, హర్షము, మొదలయినవ్యభిచారిభా వములునుగలవు. ... ... ✱

• హాస్యరసలక్షణం.

శ్లో॥ విభావైరనుభావైశ్చ సాత్త్వికైర్వ్యభిచారిభిః॥ ౩౫౮॥ నీతస్సదస్యరస్య త్వంహాసోహాస్యఇతీరితః । అసావిదూషకోన్మత్త మత్తాద్యాలంబనాశ్రయః॥ ౩౫౯॥ మల్లయుద్ధాహూతకర్మ నిర్లజ్జత్వాదితద్గుణైః । మృగపక్షీ మనుష్యాణాం స్వర్యానుకరణైస్తథా ॥ ౩౬౦ ॥ వేదశాస్త్రకలావిద్యా దేశభాషాదికస్యచ । విడంబనైరసంబద్ధా సత్ప్రలాపైశ్చదూషణైః ॥ ౩౬౧॥ పరక్రియానుకరణ వాగాద్యైరపిచేష్టితైః।తటస్థైస్తత్సహచారై స్సమ్యగుద్దీపితస్తతః॥ ౩౬౨ ॥ ఓష్ఠనాసాకపోలాస్య స్పందనైర్దంతని ర్గమైః। అనుమోదసముద్భూతై స్సాధుసాధ్వితిభాషితైః॥ ౩౬౩॥ స్తంభ ప్రళయవర్జైశ్చ సాత్త్వికైరనుభావితః । ఔత్సుక్యచాపలవ్రీడా హర్ష స్మృతిమదశ్రమైః॥ ౩౬౪॥ మతిగర్వావబోధైశ్చ విస్మయేనచసన్మితః । సోయంస్మితాదిభేదేన షడ్విధఃపరికథ్యతే॥ ౩౬౫ ✱

తా ॥ విభావానుభావసాత్వికవ్యభిచారిభావములచే సదస్యాస్వాద్యత్వమును బొం దింపబడినహాసస్థాయి హాస్యరసమనబడును. ఈరసము వికటకవులు ఉన్మత్తులు మ దించినవారు మొదలయినవారలనుఆశ్రయించినదై మల్లయుద్ధము ఆహూతము చేయుట సిగ్గుమానుట మొదలయినవానిగుణములచేతను మృగ పక్షి మనుష్యులస్వరములయొక్క అనుకరణములచేతను, వేదములు శాస్త్రములు కలలు విద్యలు దేశభాషలుమొదలగు వానియనుకరణములచేతను, సందర్భములేనిమాటలచేతను, సత్ప్రలాపములచేతను, దూషణములచేతను, పరక్రియలనువెక్కిరించుట పలుకుమొదలయినవానినివెక్కిరించు టమొదలయినచేష్టలచేతను, దానిననుసరించినతటస్థోద్దీపనములచేతను, బాగుగఉద్దీపి తమై పెదవులు ముక్కు చెక్కిళ్లు ముఖము వీనిని కదలించుటచేతను, దంతనిర్గమము లచేతను, సంతోషముచేగలిగినలెస్సలెస్సఅనుపలుకులచేతను, స్తంభప్రళయములను వర్జించిరోమాంచాదిసాత్వికానుభావములచేతను, భావింపబడినదై, ఔత్సుక్యము, చా పలము, వ్రీడ, హర్షము, స్మృతి, మదము, శ్రమము, మతి, గర్వము, అవబోధము, విస్మ యము, వీనిచేతపోషింపబడినదై ఆహాస్యరసము స్మితాదిభేదములచే ఆఱువిధములా నని చెప్పబడుచున్నది. ... • ... ✱

స్మితాదీని నిరూపయతి.

శ్లో॥ స్మితమథహసితంవిహసిత ముపహసితంచాపహసితంచ।

అతిహసితంద్వౌభేదౌ స్యాతా ముత్తమమధ్యమాధమప్రకృతౌ॥ ౩౬౬

ర

తా॥ స్మితము, హసితము, విహసితము, ఉపహసితము, అపహసితము, అతిహసితము, ఈ ఆఱును ఉత్తమమధ్యమాధమప్రకృతులయందు ఒక్కొక్కనికి రెండురెండువంతున గలుగును.

స్మితలక్షణం- ౧.

శ్లో॥ ఈషద్వికసితైర్గండైః కటాక్షస్సౌష్ఠవసంస్మితైః।
అలక్షితద్విజాళీకం స్మితమిత్యభిధీయతే॥ ౩౬౭

తా॥ కడకంటిచూపులచేవ్యక్తమైననవ్వులతోను కొంచెమువికాసమును బొందినచెక్కిళ్లతోనుగూడి తెలియబడని దంతములుగలదిగానుండునవ్వు ఉత్తములకుగలుగును. ఇది స్మితమనబడును. ... ... *

హసితలక్షణం- ౨.

శ్లో॥ ఉత్ఫుల్లాననసేత్రంతు గండైర్వికసితైస్తథా।
కించిల్లక్షితదంతంచ హసితంతద్విధీయతే॥ ౩౬౮

తా॥ వికసితమైనగండప్రదేశములతో గూడి వికాసమునుబొందినముఖనేత్రములనుగలదిగాను కొంచెముచూడదగినదంతములనుగలదిగానుఉండునదిహసితమనబడును.

విహసితలక్షణం- ౩.

శ్లో॥ ఆకుంచితాక్షిగండంయ త్సస్వరంమధురంతథా।
కాలాగతంసాస్యరాగం తద్వై విహసితంభవేత్॥ ౩౬౯

తా॥ వంచబడినచూపును చెక్కిళ్లనుగలదిగాను, మధురముగాను, ఆసమయమందువచ్చినదిగాను, ముఖవిలాసముతో గూడినదిగానుఉండునవ్వు విహసితమనబడును. *

ఉపహసితలక్షణం- ౪.

శ్లో॥ ఉత్ఫుల్లనాసికంయత్తు జిహ్మదృష్టినిరీక్షణం।
ఆకుంచితాంసకశిరః తచ్చోపహసితంభవేత్॥ ౩౭౦

తా॥ వికసించినముక్కుగలిగినదై నాలుకయందుకంటిచూపుగలదై వంచబడిన భుజముశిరస్సునుగలదిగానున్ననవ్వు ఉపహసితమనబడును. ... *

అపహసితలక్షణం- ౫.

శ్లో॥ సస్వానహసితంయత్తు సాస్రునేత్రంతథైవచ।
నిష్కంపితాంసకశిర స్తచ్చాపహసితంభవేత్॥ ౩౭౧

తా॥ ధ్వనిగలిగినకన్నులనీళ్లతో గూడిభుజశిరస్సులుతలయునుగదలకనవ్వెడునవ్వు అపహసితమనబడును. ... ... *

అతిహసితలక్షణం- ౬.

శ్లో॥ సస్వరంసాస్రునేత్రంచ విక్రుష్టస్వనముద్ధతం।
కరోపగూఢపార్శ్వంయ త్తచ్చాతిహసితంభవేత్॥ ౩౭౨

తా॥ స్వరముతో గూడినదిగాను, నేత్రమందుకన్నీరుగలదిగాను, అధికధ్వనిగలదిగాను, గొప్పదిగాను, ప్రక్కలుపినికికొనునదిగానుఉండునవ్వు అతిహసితమనబడును. *

భయానకరసలక్షణం.

శ్లో॥విభావైరనుభావైశ్చ సాత్త్వికైర్వ్యభిచారిభిః। నీతస్సదస్యరస్యత్వం భయమేవభయానకః॥౩౭౩॥ రక్షఃపిశాచభల్లూక వ్యాఘ్రవ్యాళాదిదర్శనం। శూన్యారణ్యగృహారామ శ్మశానాదిప్రవేశనం ॥ ౩౭౪॥ యుద్ధదస్యునృపద్రోహ వికృతోగ్రస్వనాఅపి।ఆస్యాలంబనమూర్తిస్స్యు భవేయుస్స్వేదవివచ॥ ౩౭౫॥ ముఖోష్ఠతాలుకంపాస్య శోషాపార్శ్వావలోకనం। శ్యామాభోముఖరాగశ్చ నిష్క్రాంతభ్రాంతతారకాః॥ ౩౭౬॥ ప్రణామఃకాందిశీకత్వ మంగుళిత్రాణచర్వణం। సహాయాన్వేషణాదిస్స్యా దాంగికైర్వాచికై స్తథా॥ ౩౭౭॥ శరణంభవమేయుష్మ ద్దాసోహంరక్షరక్షమాం। అభయందేహిమేతాతే త్యాదిరప్యస్యసాత్త్వికాః॥ ౩౭౮॥ సర్వేనుభావకాయస్య త్రాసావేగౌశ్రమోమృతిః। విషాదశ్చాపలంమోహ శ్చింతాజాడ్యమపస్మృతిః॥ ౩౭౯॥ ఏతేసంచారిణః ప్రోక్తా భరతాగమవేదిభిః॥ ... ... *

తా॥ విభావానుభావవ్యభిచారిసాత్త్వికభావములచేసదస్యరస్యత్వమునుబొందింపబడినదై యందుభయస్థాయిభయానకరసమాను. ఈరసమునకు రాక్షసుడు - దయ్యము- భల్లూకము- వ్యాఘ్రము-పాము మొదలైనవానినిజూచుట, శూన్యమైనఅడవి- ఇల్లు-తోట-శ్మశానము మొదలయినవానియందుప్రవేశించుట, జగడము- దొంగ- రాజద్రోహము-వికారముగను ఉగ్రముగనుఉండుస్వరము మొదలయినవి ఆలంబనములాను. ముఖము పెదవులు చెక్కిళ్లు వీనికంపము, ముఖమువాడుట, ప్రక్కలనుజూచుట, ముఖమునల్లనౌట, నల్లగ్రుడ్లుచుట్టుట, ఒక్కప్రక్కకుపోవుట,దండముపెట్టుట, పారిపోవుట, వ్రేళ్లకవచమునుకఱచుకొనుట, ఆంగికములచే వాచికములచేసహాయమును వెతకుటమొదలయినవి, నీకునేదాసుడు నిన్నుశరణుపొందినాను నన్నుకాపాడుకాపాడు అభయమియ్యవలయును అనుటఇవిమొదలయిన అనుభావములును, అన్నిసాత్త్వికభావములును, త్రాసము- ఆవేగము-శ్రమము-మృతి-విషాదము-చాపలము- మోహము-చింతయు-జాడ్యము-అపస్మారము-ఈసంచారిభావములును,గలవు. *

భీభత్సరసలక్షణం.

శ్లో॥విభావాద్యైస్సదస్యానాం ప్రాపితోరస్యతామసౌ॥౩౮౦॥జుగుప్సాస్థాయికస్తజ్ఞై ర్భీభత్సఇతికథ్యతే। రక్తమాంసవసాస్థ్యాది చ్ఛర్దిలాలాద్యపాశ్రయః॥ ౩౮౧ ॥ అనుభావైఃపరావృత్తి ముఖభ్రూకుంచనాదిభిః। శ్యామేనముఖరాగేణ సాత్త్వికైఃపులకాదిభిః ॥ ౩౮౨॥ నిర్వేదశంకాపస్మార విషాదజడతాదిభిః । దీనతామోహశోకైశ్చ సహితోవ్యభిచారిభిః॥౩౮౩॥ సపునర్ద్వివిధశ్శోభిచోద్వేగీతిచకథ్యతే। రక్తమాంసాదిభిఃక్షోభీ ఛర్దిలాలాదిభిఃపరః॥౩౮౪ ... *

తా॥ విభావము మొదలైన భావములచే సభవారికి ఆస్వాద్యత్వమును బొందింపబడినదియు జుగుప్సాస్థాయియునైనది భీభత్సరసమనబడును. ఈభీభత్సరసము రక్తము-మాంసము-పులినీరు-ఎముకలు మొదలయినవియు, వాంతి-జొల్లు మొదలయినవియు, ఆశ్రయముగాగలది. వెనకకుతిరుగుట-ముఖము దృష్టియు వంకబోవుట మొదలయినవి-నల్లనిముఖముకాంతి-ఈఅనుభావములతోను, పులకము మొదలయిన సాత్వికానుభావములతోను, నిర్వేదము-శంక-అపస్మారము-విషాదము-జాడ్యము-దైన్యము- మోహము-శోకము మొదలయినవ్యభిచారిభావములతోను, కూడియుండును. ఇది క్షోభిభీభత్సమనియు, ఉద్వేగిభీభత్సమనియు, ఇరుదెఱగులౌను. రక్తమాంసాదులచేగలుగునది క్షోభిభీభత్సము. [illegible]ద్దిలాలాదులచేగలుగునది ఉద్వేగిభీభత్సము. ...

రౌద్రరసలక్షణం.

శ్లో॥ విభావైరనుభావైశ్చ సాత్త్వికైర్వ్యభిచారిభిః। నీతస్సదస్యాస్వాద్యత్వం
క్రోధో రౌద్ర ఇతీరితః॥ ౩౮౫ ॥ ఆతతాయీచ పిశునః పాతకాద్యభియో
జకః। క్షేపావమానాద్యాక్రోశ వధబంధాదిఘాతకృత్ ॥ ౩౮౬ ॥ మోవా
న్స్యాద్ద్రోహకారీచ తస్యాలంబనమిష్యతే। దార్ఢ్యం నిర్భయతా గర్వ
రౌద్ధత్యాదియుతైర్గుణైః॥ ౩౮౭ ॥ క్రోధవాన్కిం కరోషిత్వ మిత్యాద్యాః
పరుషోక్తయః। ద్వేషవాక్యశిరఃకంప హాసవక్త్రేక్షణాదయః॥ ౩౮౮ ॥ ద
ష్టోష్ఠతా చ భృకుటీ రక్తోద్వృత్తా చ తారకా। భూతాడన భుజాస్ఫాల చ
పేటాముష్టితాడనం॥ ౩౮౯ ॥ కపోలస్ఫురణం రక్త ముఖరాగోవక్షో
ద్యమః। భేదనాకర్షణాఘాత ఛేదనం పటమోచనం॥ ౩౯౦ ॥ భాషణం దం
డశస్త్రాస్త్ర గ్రహణం చాభిధానవం। మారణాశ్రువికర్షాస్య శ్వానాస్యే
త్యభిధావనం॥ ౩౯౧ ॥ అఃపాపన్నృపశో ద్రోహిన్ తిష్ఠతిష్ఠక్వ ధావసి। ఉ
త్పాటయామి మూర్ధానం కుర్వే వక్షో విదారణం॥ ౩౯౨ ॥ ఉన్మూలయా
మి రదనాన్ గాత్రం సంచూర్ణయామి చ। ఇత్యాది వాచికం చైవ భయవర్జ
మసాత్త్వికం॥ ౩౯౩ ॥ యస్యానుభావతాం యాంతి యస్యామర్షో మద
స్మృతిః। ఔత్సుక్యావేగ మోహాశ్చ గర్వాస్యా చాపలోగ్రతాః॥ ౩౯౪ ॥
ఉన్మాదోత్సాహ బోధాశ్చ భవేయుర్వ్యభిచారిణః॥ ❋

తా॥ విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిభావములచే సదస్యాస్వాద్యత్వమును బొందింపబడిన క్రోధస్థాయి రౌద్రరసమని చెప్పబడును. ఆతతాయియు, కొండెము చెప్పువాడు, పాపము మొదలయినవానిని జేయుమనువాడు, క్షేపము అవమానము మొదలయిన ఆక్రోశమును-బంధనము వధము మొదలయిన హింసను జేయువాడు, ద్రోహము జేయువాడును దీనికి ఆలంబనములు. దార్ఢ్యము-భయములేకయుండుట-గర్వము-ఔద్ధత్యము మొదలైన గుణములును, ఎవడురా నీవు ఏమి చేయుచున్నావురా అనునవి మొదలయిన క్రూరవాక్యములును, విరోధపు పలుకులు-తలయూచుట-నవ్వుట- వంకరగజూచుట మొ

దరైనవియు, పెదవికొఱుకుట, కనుబొమలవంకర, గ్రుడ్లుఎఱ్ఱనై గిరగిరతిరుగుట, నేల కొట్టుట, భుజాస్ఫాలనముజేయుట' చేయితట్టుట, గుస్సలిడుట, చెక్కిళ్లఅదరుట, ఎఱ్ఱనిముఖకాంతి, చంపెడుయత్నము, భేదించుట, ఈడ్చుట, కొట్టుట, నఱుకుట, వస్త్రమునువదలించుట, మాటల్యాడుట, దండశస్త్రాదులనుగ్రహించుట, పరుగులిడుట, చంపుట, కన్నీరిడుట, నెత్తురుద్రాగుట, మిక్కిలితఱుముట, ఓరిపాపీ-మనుష్యపశువాంద్రోహి-నిలుపునిలుపు-ఎచటికిపోయెదవు-నీతలపగులగొట్టెదను- ఱొమ్ముచీల్చెదను- దంతములురాలగొట్టెదను - దేహమునలియగొట్టెదను - ఇవిమొదలైనపలుకులును, భయములేకయుండుట, సత్వములేకయుండుట, అనుభావములౌను. అమర్షము, మదము, స్మృతి, ఔత్సుక్యావేగములు, మోహము, గర్వము, ఈర్ష్య, చాపలము, ఉగ్రత, సంచారిభావములును గలవు. ... ... *

రసాద్రసోత్పత్తిర్యథా,

శ్లో॥ హాస్యోభవతిశృంగారా త్కరుణోరౌద్రకర్మణః॥ ౩౯౫
అద్భుతశ్చతథావీరా ద్భీభత్సాచ్చభయానకః॥

తా॥ శృంగారరసమువలన హాస్యరసముగలుగుచున్నది. రౌద్రరసమువలనకరుణరసముగలుగుచున్నది. వీరరసమువలన అద్భుతరసముగలుగుచున్నది భీభత్సమువలన భయానకరసముగలుగుచున్నది. ... ... *

రసానాం విరోధోయథా.

శ్లో॥ ఉభౌశృంగారభీభత్సౌ మిథోవీరభయానకౌ॥ ౩౯౬
రౌద్రాద్భుతౌతథాహాస్యకరుణౌప్రకృతిద్విషౌ॥

తా॥ శృంగారరసమును భీభత్సరసమును పరస్పరమువిరోధులు వీరరసమునుభయానకరసమును విరోధులు. రౌద్రరసమును అద్భుతరసమును విరోధులు. హాస్యరసమునుకరుణరసమును విరోధులు. ... ... *

శ్లో॥ రసాఃకార్యవశాత్సర్వే మిళంత్యేవపరస్పరం॥ ౩౯౭
ప్రథమంయోరసఃఖ్యాతః సప్రధానోభవిష్యతి॥

తా॥ అన్నిరసములును కార్యవశమువలనజేరుచున్నవి. వానిలో మొదటఏరసము చెప్పబడుచున్నదో అదిప్రధానరసమనబడును. ... ... *

శ్లో॥ ముఖ్యేరసేపితేంగత్వం ప్రాప్నువంతికదాచన॥ ౩౯౮

తా॥ రసములలో ముఖ్యమైనరసమందు తదితరరసములు ఒకానొకసమయమందు అంగత్వమునుబొందుచున్నవి. ... ... *

శ్లో॥ సంచారిణాంరసానాము పాన్యానుకూల్యమిహోచ్యతే।

తా॥ ఆరసములకును ౩౩ వ్యభిచారిభావములకును పరస్పరానుకూల్యము చెప్పబడుచున్నది. ... ... *

౧ శృంగారవ్యభిచారిణామానుకూల్యం.

శ్లో॥ సర్వేభావాః ప్రయోక్తవ్యా శ్శృంగారే వ్యభిచారిణః॥ ౩౯౯

తా॥ శృంగారరసమందు ౩౩ వ్యభిచారిభావములును ప్రయోగింపదగినవి. *

౨ - వీరవ్యభిచారిణామానుకూల్యం.

శ్లో॥ అమర్షశ్చవిబోధశ్చ వితర్కోథమతిర్ధృతిః।
క్రోధాసూయాథసంమోహా ఆవేగశ్చాపిహర్షణం॥ ౪౦౦
గర్వోమదస్తథోగ్రత్వం భావావీరేభవంత్యమీ॥

తా॥ వీరరసమందు అమర్షము, విబోధము, వితర్కము, మతి, ధృతి, క్రోధము, అసూయ, సంమోహము, ఆవేగము, హర్షము, గర్వము, మదము, ఉగ్రత్వము, ఇవిగలుగును *

౩ - కరుణవ్యభిచారిణామానుకూల్యం.

శ్లో॥ దైన్యంచింతాతథాగ్లానిర్నిర్వేదోజడతాస్మృతిః॥ ౪౦౧
వ్యాధిశ్చకరుణేప్రోక్తా భావాభావవిశారదైః॥

తా॥ కరుణరసమందు దైన్యము, చింత, గ్లాని, నిర్వేదము, జాడ్యము, స్మృతి, వ్యాధి ఈవ్యభిచారములుగలుగును. ... ... *

౪ - అద్భుతవ్యభిచారిణామానుకూల్యం.

శ్లో॥ ఆవేగోజడతామోహో హర్షణంవిస్మయస్మృతిః॥ ౪౦౨
ఇతిభావాఃప్రయోక్తవ్యా రసజ్ఞైరద్భుతేరసే॥

తా॥ ఆవేగము, జాడ్యము, మోహము, హర్షము, విస్మయము, స్మృతి, ఈభావములు అద్భుతరసమందుగలుగును. ... ... *

౫ - హాస్యవ్యభిచారిణామానుకూల్యం.

శ్లో॥ శ్రమశ్చపలతానిద్రా స్వప్నోగ్లాని స్తథైవచ॥ ౪౦౩
శంకాసూయావహిత్థాచహాస్యేభావాభవంత్యమీ॥

తా॥ శ్రమము, చాపలము, నిద్ర, స్వప్నము, గ్లాని, శంక, అసూయ, అవహిత్థ, ఈ వ్యభిచారిభావములుహాస్యరసమందుగలుగును. ... *

౬ - భయానకవ్యభిచారిణామానుకూల్యం.

శ్లో॥ సంత్రాసోమరణందైన్యం గ్లానిశ్చైవభయానకే॥ ౪౦౪

తా॥ సంత్రాసము, మరణము, దైన్యము, గ్లాని, ఇవిభయానకరసమందుగలుగును.

౭ - భీభత్సవ్యభిచారిణామానుకూల్యం.

శ్లో॥ అపస్మారోవిషాదశ్చ భయంరోగోమృతిర్మదః।
ఉత్సాహశ్చేతివిజ్ఞేయా భీభత్సేవ్యభిచారిణః॥ ౪౦౫

తా॥ అపస్మారము, విషాదము, భయము, రోగము, మృతి, మదము, ఉత్సాహము, ఈ వ్యభిచారిభావములు భీభత్సరసమందుగలుగును. ... ... *

౮- రౌద్రవ్యభిచారిణామనుకూల్యం.

శ్లో॥హర్షోసూయాతథాగర్వ ఉత్సాహోమదఏవచ।
చాపల్యముగ్రతాచేతి రౌద్రేభావాఃప్రకీర్తితాః॥౪౦౬

తా॥ హర్షము, అసూయ, గర్వము, ఉత్సాహము, మదము, చాపల్యము, ఉగ్రత్వము, ఈభావములు రౌద్రరసమందుగలుగును. ... *

శ్లో॥రామాదేహ్యాఽదికారణోపజనితః కార్యైఃప్రతీతింగతః।
సంపుష్టస్సహకారిభిర్జనయతిస్థాయీసుఖంవాసుఖం।
భావానామనువర్ణనానుకరణైః కావ్యేపినాట్యేపిచ।
వ్యక్తోయంతునిరాశ్రయస్సుఖకరస్సభ్యైరసశ్చర్వ్యతే॥౪౦౭

తా॥ఆలంబనభూతనాయికానాయకులిమనసునకారణముచేగలిగినవై కార్యములయినఅనుభావములచే జ్ఞానవిషయమునుబొంది సహకారులవ్యభిచారిభావములచేపోషింపబడిసాక్షీన్సై సంభోగశృంగారమునందు సుఖమునువిప్రలంభశృంగారమందుదుఃఖమును గలిగజేసే భావములఅనువర్ణనానుకరణములచేకావ్యమందును నాట్యమందును వ్యక్తమై నిరాశ్రయమై సుఖకరమైనరసము రసికులచేనాస్వాదింపబడుచున్నది. *

ఇతిభరతరసప్రకరణంసంపూర్ణం.

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

అమ్మాళాచార్యులను నామాంతరముగల

శ్రీవరదాచార్యకవివర్యునిచే

రచియింపఁబడిన

వసంతతిలకభాణము.

ఇది

లేఖకప్రమాదజనితదోషంబులు లేకుండునటులఁ

పరిష్కరించి

వం- రామకృష్ణమాచార్యులవారి

శ్రీసరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలయందు

వంగీపురం- రంగాచార్యులచే

ముద్రింపఁబడి- ప్రకటింపఁబడియె

[illegible]

౧౮౭౭ సం॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

వసంతతిలకభాణః.

ప, జయంతిజగతాం మాతు స్తనకుంకుమబిందవః।
ముకుందాశ్లేషసంక్రాంతకౌస్తుభశ్రీవిడంబినః॥ ౧

అపి చ.

ప, క్రీడాభిన్నహిరణ్యకుక్షికుహరే రక్తాత్మనావస్థితాన్
హారంహారమపూర్వకుంకుమరసానవ్యాజసిద్ధాన్నత్రైః।
వీరశ్రీకుచకుంభసీమ్నిలిఖితో వీరస్య పత్రావళీ
స్తత్కాలోచితభావబంధమధురం మందస్మితం పాతునః॥ ౨

నాంద్యంతే సూత్రధారః. సవినయాదరం

భోభోసమంతతస్సంతతమధుముదితమత్తకాశినీ విలాసవివిధాపాంగశృంఖలిత విశృంఖలవివిధ రసికజనమనోహారిణీ హరిహరహిరణ్యగర్భాది నిఖిలసురాసురమణిమకుటోప లాలితశాసనస్య భగవతో మకరధ్వజస్య పూజోత్సవారంభసంభ్రాంతవారవిలాసినీసమాదేశ సంపాదనచటులవిటనికరనిబిడసంచారా కాంచీపురీ.

సమంతాదవలోక్య సానందం

నిరంతరనిరవధికమధురవివిధరస భరితనిరవద్యగద్యపద్యమయ భారతీభరితసంగీతసాంగానంగనిగమనిరతిశయ పరిచయతరంగిత నిఖిలకలాకలాప విస్తారాస్సభేస భాస్తారాః.

ససంభ్రమమాకాశేకర్ణందత్వా। కింబ్రూథ.

సకలజనహృదయానందకందళీ వికసన విదగ్ధముగ్ధమధురగంభీరనిబద్ధబంధురకమపి రూపక మభినేతవ్యమితి॥

స్మరణమభినీయ

శ్రుతంహి మయాసకలనగరాతిశాయిన్యాంసకలకలాకలాపవిన్యాసశాలిన్యాం సవిలాసిన్యాముజ్జయిన్యాం.

యథాకిల.

ప, కాంచీపురే కవిరభూద్వరదార్యనామా
సూనుస్సుదర్శనగురోర్ఘటికాశతస్య।
వేదాంతతర్కవివిధార్థవిచారదక్షో
వాత్స్యోవసంతతిలకం సబభాణభాణం॥ ౩

సభాణస్సకలహృదయరంజకస్సుప్రయోగఇతి । అహమపితమేవ ప్రయుంజాన స్సామాజికానుపతిష్ఠే.

ప, అలంకారవతీ సూక్తిరభినంద్యాగుణానటీ।
సభేయంసరసైర్వాక్యైస్సంతోషయతిమేమనః॥ ౪

కింబ్రూథ.

తస్యతర్కేషు కర్కశహృదయస్య కథమేతాదృశముక్తిమాధుర్యమితి,
స్మృతిమభినీయ।హంతసంతఃఖల్వేవమాదిశంతి.

ప, తర్కేషుకర్కశతరాస్స్యురథాపిపుంసాం
కాలే భవంతి మృదవః కవితాసు వాచః।
దైత్యేంద్రశైలకులిశం దయితాకపోలే
నాథస్య కోమళముదాహరణం నఖం నః॥ ౫

పునఃకర్ణంతద్వా । కింబ్రూథ । సాధు సమ్యగుక్తం.

ప, సముల్లాసో వాచాం సరసమధునిష్యందలహరీ
సమున్మేషద్వేషీ సకలరసపోషోపజనకః।
న కేషామాధత్తే మనసి పరితోషం నవనవై
ర్విలాసైరున్మీలద్విచకిలమధూళీపరిమళః॥ ౬

యది తస్యకవేః ప్రబంధస్సత్వరేణ భవతాభినేతవ్యమితి.

సపరితోషం.

ప, సోఽయం చేత్కవిరత్ర సుందరగిరస్సంత్యేవ తేషామసౌ
మధ్యేకోఽపివయంచ నాట్యేచ నాపాండిత్యపారంగతాః।
భాణశ్చేద్దశరూపకేషు మధురస్తత్సర్వమాస్తామియం
సారజ్ఞాహి సభా కిమన్యదధునా వాంఛానుకూలో విధిః॥ ౭

పరిక్రమ్య దిశోవలోక్య సాశ్చర్యం

ప, మధుకరపరిభుక్తమాధవీనాం
మలయసమీరవిలోలమంజరీణాం।

వసంతతిలకభాణః.

కలయతి మధుమాసవాసరాణా
ముపగమమున్మదకోకిలావనశ్రీః॥౮

అపిచ.

ప, మందానిలేన మధురం పరినర్తితాయాః
పర్యాయతః ప్రచలదంగుళిపల్లవాయాః।
మంజుస్వరైర్మధుకరైరుపగీయమానం
నాట్యం మనోహరమిదం నవమాలికాయాః॥౯

నేపథ్యే.

సాధు భరతపుత్ర సాధు। ప్రస్తుతానుకూలవర్ణనేన నందనీయోఽసి। అపితు నవమాలికేతిస్థానే వాసంతికేతివక్తవ్యం। అద్యఖలు త్రిభువనవిజయినో మకరధ్వజస్య విజయవైజయంతీ వసంతసేనాయాః కనీయసీ భరతాచార్యశిక్షితనిఖిలవిద్యా ప్రథమరంగాధిరోహణమహోత్సవ సంభావితనిఖిలకుశలకుశీలవ నికరోపగీయమానా నృత్యతి వాసంతికా। వయమపి తదాలోకనాయ త్వరితా ఇతి॥

సూత్రధారః.

శ్రుత్వాసహర్షంత్వర్యతాంత్వర్యతాం । అహమప్యమునాశృంగారశేఖరేణ సంభూయతస్యామహోత్సవ మనుభవామీతినిష్క్రాంతః।

ప్రస్తావనా.

తతః ప్రవిశతి శృంగారశేఖరః। సవితర్కం.

ప, తాళావధౌ తరళకుండలగండమూలం
దుర్వారఘర్మజలదూషితపత్రలేఖం।
తస్యాముఖం తరళలోచనచంద్రికాయాః
ధన్యోవిలోకయతి తాదృశమందహాసం॥౧౦

సమంతాదవలోక్య.

అహోఖలురమణీయతా ప్రభాతవేళాయాః। ఇదానీంఖలు.

ప, మాలిన్యం పరిదృశ్యతే హిమరుచో మగ్నాశ్రియస్తారకా
శ్శీతాః కేచన సంచరంతి కమలామోదస్పృశో మారుతాః।
ఆసీదంతిచ చక్రవాకమిథునాన్యన్యోన్యముత్కంఠయా
పాదైస్తాడితకైరవా మధులిహో గచ్ఛంతి పద్మాటవీం॥౧౧

కించ.

ప, కించిద్విశ్లథకేశవాంతకుసుమాః క్రీడావిలోలాంశుకా
లుప్తాలుప్తశరీరచందనతయా లోకైకనేత్రోత్సవాః।
సంభోగశ్రమవిహ్వలైరవయవైస్సంకేతశాలాంతరా
న్నిద్రాశేషకషాయితార్ధనయనా నిర్యాంతి వారాంగనాః॥౧౨

పురోవలోక్య సకౌతుకం.

ఏష ఖలు హేషారవపరికుపితవనమహిషవిషాణ కోటీపాటనభయచకితరథతురగవిషమితరథచరణసంఘట్టనవి ఘట్టితకటక ధాతుధూళీపుంజరంజితఇవపింజరవపురుదయగిరిశిఖరమధిరూఢో భగవానంశుమాలీ.

ఇదానీం ఖలు.

ప, ఆపాటలైః ప్రథమమంకురితైర్మయూఖై
రహ్నాంపతిః ప్రథమశైలవిహారిణీనాం।
సోయం కరోతి సురపుంగవసుందరీణాం
కర్ణేషు కల్పతరుపల్లవభంగలక్ష్మీం॥౧౩

కించ.

ప, తరుణాందివాకరమయూఖమంజరీ
మరుణామశోకశిఖరావలంబినీం।
కమనీయపుష్పమనసా సమాశ్రితాం
మధుపో విడంబయతి మంజుభాషిణీం॥౧౪

సౌరభాఘ్రాణమభినీయ సలజ్జం.

సత్యం మధుకరఇవాహమపి వాసంతికాసక్తహృదయః పరిభ్రాంతోస్మి। సః గశోకమంజరీమేవ భజతే మధుకరీ। సవితర్కం.

అధునానిఖిలకుసుమహేతు నామధునాభవితవ్యం। సమంతాదవలోక్య.

ప, ఉద్వేలపంచమముదంచితబాలచూత
ముద్దామకేసరముదారసమీరపోతం।
ఉన్నిద్రపంచశరముల్బణకర్ణికార
ముచ్చైరిదం హిమధువాసరమావిరాసీత్॥౧౫

హో ఖలు రమణీయతా వసంతస్య॥

ప, మందంమందం మలయపవనో మల్లికాసూత్రధారః
పాయంపాయం మధుపరిమళం పాటలీకుట్మలానాం।

మధ్యేమధ్యే విరచితగతిర్మాధవీమంటపానాం
క్రీడాఖేదం హరతి శనకైః క్రీడయా సుందరీణాం॥౧౬

అహో సార్వత్రికతా ప్రేమానుబంధస్య॥

వ, ఉద్దామగంధకుసుమస్మితశాలినీనా
ముద్యానచూతతరవో నవమల్లికానాం।
ఆపూరయంతి మకరందరసైస్స్వకీయై
రాకల్పితం కుసుమపాంసుభిరాలవాలం॥౧౭

అన్యతోవలోక్య సభయకౌతుకం॥

వ, అంగారశ్రియమాతనోతి నితరామాపాటలం పల్లవం
ధూమశ్రీనివిడం బిభర్తి పునరసౌ నిర్యాతి భృంగావళిః।
పుష్పాణ్యత్రచ సంలుఠంతి కలిచిత్స్ఫులింగాని మందానిలై
శ్శంకే దగ్ధుమసౌ జగంతి మదనస్సంతాపయత్యాశుగాన్॥౧౮

అతిచిరస్థాయీ వైరానుబంధః స్థావరాణామపి । తథాహి॥

వ, పాదతాడనమశోకపాదపాశ్చింతయంత ఇవ హంతుమంగనాః।
మన్మథాయ మహనీయసారథా సర్వయంతి ఖలు హంతసాయకాన్॥౧౯

సాశ్చర్యం । సర్వంకషాణి ఖలు కుసుమశరచాపస్ఫూర్జితాని । యతః॥

వ, హాలాస్వాదకషాయితైర్మధురిహోమాలాపవత్యస్స్వసై
రంతఃపల్లవజృంభమాణసుమనస్సందోహమందస్మితాః।
ఉన్మీలన్మకరందఘర్మసలిలైరుత్కంటకాః కేసరై
రాక్రీడన్నివవీరుధః క్షితిరుహైరాక్రీడవాటీంగతాః॥౨౦

సర్వతోవలోకయన్ వసంతాతిశయమభినీయ.

వ, నిద్రితరసాలగంధైర్ముద్రితకలకంఠముగ్ధసల్లాపైః।
కింతైః కేవలమదసైస్సహమసైరస్పందచందనసమీరైః॥౨౧

పురోవలోక్య.

కథమియమనవరతమిహ రమణవారయువతిచటుల చరణమణికటకరణితముఖరసౌధవీథికా రాజధానీ। ఇయంహి.

వ, అనంగబ్రహ్మతంత్రాణామంకురార్పణమేదినీ।
కమలాకాంతశుద్ధాంతకేళిచంక్రమణస్థలీ॥౨౨

విభావ్య। శతమఖనగరీమప్యతిశేతే సకలగుణనికరసంకేతశాలా కాంచీపురీ । అ

థవా। జలనిధిసమాహూతకతిపయజలమానుషీముఖవికాసవంచితచపలజనచిత్తాయా
స్తస్యాఃకియతీ గరీయస్తా॥ అత్రహి.

ప, పరిచయవిశుద్ధవీణావేణుమృదంగాదివాద్యవిస్తారాః।
విఖ్యాతరసికవిద్యాస్సర్వే స్వయమేవ,సిద్ధసంగీతాః॥౨౩

అపిచ.

ప, తత్రైకోమఘవానిహద్విజగణాస్సర్వేఽపిరంభావరం
మాన్యాత్రత్రపరస్సహస్రమిహ తాఃకాంతోరుకాండైర్జితాః।
తత్రైకోహిగురుః కవిశ్చ బహవస్తేఽప్యత్ర బర్హిర్ముఖాః
పౌరైశ్చంద్రముఖైః కిమత్రసదృశామన్యేకిమస్త్యైర్గుణైః॥౨౪

సకలనగరసాధారణీ కిమస్యాస్సకలసురనికరసంతోషకారిణీ గుణశ్రేణీ.

తథాహి.

ప, ఇహముఖమతనిష్ఠ పద్మరాగాని
స్సచపునరత్ర సముత్థితోముకుందః।
అముమిహ కలయంతి కేపి ధన్యాః
పునరయమత్ర దదాతి వాంఛితాని॥౨౫

పురోవలోక్యసకౌతుకోల్లాసం.

సంతతచలితచందన పవనవేపమానమదనధ్వజపటపల్లవసముల్లసితవిటంకవా
టికావిశంకటమణి గణఖచితవేదికావి హరమాణవివిధవిట నిచయవిచార్యమాణ సాం
గానంగతంత్రవిస్తారా బాలజనపరిచీయమానపరివాదినీ మృదంగడమరుమురజఝర్ఝరీ
ముఖరసుధాధౌత విదగ్ధమందిర శిఖరనికురుంబనిర్జితనీహారహారహిమగిరి దిగంబరసిత
రోచిరంబరసరిదంబుశరదంబుదకంబుకుముదకుందావదాతావసంతవీథీ,

సప్రత్యభిజ్ఞం। శృంగారవిద్యానిషద్యా ఖల్వియంవీథీ। ఇహఖలు.

ప, కతిచనవినివేశ్య కామినీనాం మృగమదసౌరభమేదురేకపోలే।
ముకుళితనయనం ముఖాని ధన్యా నిధువనసంధిషు నిర్విశంతినిద్రాం॥౨౬

సవితర్కం। అత్రైవ ఖలు ప్రియసుహృదనంగశేఖరకళత్రం చిత్రలేఖా। తా
వదేనాం విలోకయన్నమునైవ మార్గేణ గమిష్యామీతిప్రవిశ్యవీథీం। పార్శ్వతోవలో
క్య సకౌతుకం। సఫలమద్య సంజాతంమేచక్షుః॥

ప, పశ్చాత్ప్రీతనిషణ్ణయా నఖముఖైః పర్యాయతఃకుంచితై
ర్విస్రస్తా వినికీర్య కేశకబరీమాబద్ధసీమంతయా।
సఖ్యా సాకముదీరితస్వజనసీసంభోగవార్తామృతా

శాలాసౌరభశేషచందనవతీ జాలాతపం సేవతే॥ ౨౮

నిర్వర్ణ్య.

ప, శశవదనమణిమాలాచంద్రలేఖాభిరామం
లలితపులకజాలం లక్ష్యబిందుప్రవాళం।
వపురనఘమముష్యావక్తి కస్యాపి యూన
స్సురతకలహలీలాసూక్ష్మమార్గాభియోగం॥ ౨౯

కుశలాఖల్వేషా కుసుమశరగోష్ఠీషు। సాశ్చర్యం.

ప, మధుకరపరిభవ కాతరమాసీదరవిందమాననం తేన్యాస్యాః।
అహహ విధిదుర్విపాక స్తత్రేచపరిభుక్తమశకరూపైస్తైః॥ ౨౯

తావదేనాముపసృత్యగచ్ఛామి। ఉపసృత్య పదాంతరేస్థిత్వా.

ప, ప్రత్యగ్రచంద్రలేఖం పరిమళశేషాంగరాగరమణీయం।
అవ్యవధానమనోహరమంగం తవజయతు మదనసర్వస్వం॥ ౩౦

కింబ్రవీషి.

ధన్యఃఖలుభవాన్న వమాలికాసంగేన తత్కిమత్రచాటుకరణేనేతి। రంభోరు
మైవంవాదీః.

ప, అంతఃకూజదుదారకంఠమసకృన్మంచేతిలోలేక్షణం
పాణియస్వైరకపోలమూలమమృతప్రస్యందిబింబాధరం।
ఆధూతాంగుళిపల్లవాగ్రమలమిత్యానమ్రితభ్రూలతం
పీతంయేనముఖంత్వదీయమబలేసోయంహిధన్యోయువా॥ ౩౧

కింబ్రవీషి

గచ్ఛగచ్ఛవిదగ్ధఃఖలుభవాన్వ్యవహారికవిద్యాయామితి॥

ప, గాఢపీడితపరిస్ఫురాధరం కంఠగర్భితకపోలకూజితం।
అత్రపావరణమాత్రసీత్కృతంవిస్మరామికిముతేరతోత్సవం॥ ౩౨

త్వయాగంతవ్యమిత్యుక్త్వా తావద్గచ్ఛామి। పదాంతరంగత్వాసాశ్చర్యం॥

ప, స్థిత్వావిచిత్రమణిశాలినిహేమపీఠే
ఫాలేగృహీతముకురాకరపల్లవేన।
కాలేయపంకతిలకం పరికల్పయంతీ
కైషాసమున్మిషతికాచన కాంతకాంతిః॥ ౩౩

నిర్వర్ణ్యసప్రత్యభిజ్ఞం। అఃపరిజ్ఞాతమనంగచంద్రికాయాఃకనీయసీ కతిపయకా

లమస్మత్పరిరంభకళత్రంతారావళీ కథమియమచిరాత్సంపన్న యౌవనాసంజాతా ।
తథాహి.

ప, ఆయాతిశ్రియమంచలం నయనయోరంభోరుహాప్రేయసీం
సన్నాహ స్తనయోరయం కథయతే సంభోగయోగ్యాందశాం।
వైదగ్ధ్యేన సహాసికాంవితనుతేవాచామియంప్రక్రియా
ముగ్ధాయాఃపునరైందవీంనసహతేముఖ్యామభిఖ్యాంముఖం॥ ౩౪

కథమియమస్యామేవ వీథికాయామిత స్తత స్సంచరంతమపి మామద్యవిశేషత స్సానురాగమవలోకయతి । తావదేనాముపసర్పామి । ఉపసృత్య । అస్తుకుశలమాకల్పరచనాయాః॥

ప, లోకేకళంకమపహాతుమయంశశాంకో
జాతోముఖంతవ పునస్తిలకచ్ఛలేన।
తత్రాపికల్పయసి తన్వి కళంకరేఖాం
నార్యస్సమాశ్రితజనంహి కళంకయంతి॥ ౩౫

సాదరం । కింబ్రవీషికదాచిద్విశదమతయోఽపి భ్రామంతిఖలుఘంటాపథేషు । యదస్మదావాసదోషేణస్వప్నేప్యచింతనీయామిమాం వీథీమాగతోఽసీతి.

సపరితోషం । సఫలమద్యసంజాతంమేశ్రోత్రం । యదమూన్యక్షరాణిశ్రూయంతే।కుతఃపునరియంశిక్షితావైదగ్ధీ । యదాత్మదోషమన్యత్రారోపయసి । కిమేనంనసంభావయసి।కింనపశ్యసిమామస్యాంవీథికాయామనవరతసంచారిణం। అథవాకుతస్తేదోషఃప్రేమశాలిన్యాః । అపితుయౌవనమదమేదురాయాదృష్టేః యాపునరగ్రతస్థితమపివస్తు నవిషయీకరోతి।అపిచ।కపటానురాగకౌశలః ఖలువేశ్యాజనః।

తథాహి,

ప, ఆలాపైర్మధురైశ్చకాంశ్చిదపరానాలోకనైస్సస్మితై
రన్యాన్కల్పనవిభ్రమాభిరపరానంగైరనంగోజ్జ్వలైః।
ఆచారైశ్చతురైఃపరానభినవైరన్యాన్భ్రువఃకంపనై
రిత్థంకాంశ్చనరంజయంతిసుదృశో మన్యేమనస్త్వన్యథా॥ ౩౬

శ్రుతిమభినీయ । స్వగతం । ఆఃకష్టంకష్టమనపరాధినమపి పరిజనమతినిష్ఠురంనిర్భర్త్సయంతీనీచవృద్ధవర్ధకినీ సమాపతతి । ప్రకాశం । యదిమనసోనరోచతేవయమేవగచ్ఛామః। కుద్ధజరతీరూపేణకృత్తిముత్పాద్యకిమస్మానుద్వేజయసి.

సప్రణయకోపంకింబ్రవీషి । కిమాత్థరేకితవసాధుసమ్యగుక్తం। అయస్కారవాటికాయాంసూచీవిక్రయవదస్మాభిఃకిముపాలంభి । గర్భదాసవదలంకారమంజరీదాస్య

మాదరంతం భవంతమస్యాం వీథికాయాం కానామదృష్టవతీ। కిమతేనగతమఖిలమస్తాం నామ। ప్రలపతు నామ జరతీ త్వాం యత్కించిదత్రైవాద్య త్వయా స్థాతవ్యమితి.

సోల్లాసం। పరమనుగృహీతోఽస్మి.

వ, శ్రమజలపరిమృష్టపత్రరేఖం
శ్రవణసమాకులకుండలాభిరామం।
ముఖమిదముదితస్మితం త్వదీయం
ముఖమభివాంఛతి వీక్షితుం మనో మే॥ ౩౭

తథాప్యస్యాః కాముక కాళరాత్రేరగ్రతః స్థాపయితుమాత్మానమశక్తో గచ్ఛామి। గృహ్యతామాశీః। అథవా కిమాశీర్వాదేన తే సర్వాశిషాముపరివర్తమానాయాః। పదాంతరం గత్వా। ఆః కష్టం కష్టమగ్రత ఏవ జరతీ సక్రోధం మామియం పిశాచముఖీ తర్జన్యా తర్జయంతీ కిం ప్రలపతి।

రేరే ధూర్తజనధౌరేయ దరిద్రచూడామణే కృపణమూర్ధన్య వార్ధకినేయ భగినీభుజంగ శూర్పేణ నిహత్య నిష్క్రాసితోఽపి శంకాహీనశ్శునక ఇవ పునరపి కిమాగతోఽసి। రే మానహీన త్వద్భగినీమేవ గచ్ఛ త్వజ్జననీమేవ గచ్ఛ కిమిత్థం సులభా తారావళీ। రే కిం న పశ్యసి జాత్యంధ పుణ్యకళత్రాణ్యపి విక్రీయ పణ్యకళత్రాణి పరిపాలయతో భాగ్యపురుషాన్। ఏతత్కిం కుక్కుటోపాధ్యాయశిక్షితకుటిలవిద్యాదర్శనస్థానం। ప్రతిశ్రుతం ధనం దత్వా గంతవ్యమితి।

సోద్వేగస్మితం। శ్రుతాని శ్రోతవ్యాని వచనాని యదిసంత్యన్యాని కర్ణామృతాని తాన్యపి కథయ। సక్రోధసంభ్రమం ఛురికాముద్యమ్య। అయే నీచవృద్ధవర్ధకిని కిమర్థముపాధ్యాయమపి స్పృశసి। తారావళీముద్దిశ్య। పంచషాని పరుషభాషితాని సోఢాని। ఇతః పరమపి యది బ్రూయాః అనయా ఛురికయా శూర్పణఖాసఖీమేవ భవతీం కృత్వా గచ్ఛామి। గచ్ఛ గచ్ఛ హీనజన దేహి మే ద్వారం కిం న జానాసి మే హస్తమితి సధైర్యం నిర్గత్య। సాశ్చర్యం। అహం కథమపి కాలసర్పముఖాన్నిష్క్రాంతోఽస్మి। సఖేదం। అనంగవీరక్షేత్రమనయైవ దూషితా తారావళీ। సవిమర్శం। కథమస్యాముత్పన్నాపి సకలభువనైకరత్నం తారావళీ। అథవా శంబూకజాతిరపి కిం న ప్రసూతే ముక్తాఫలం శుక్తిః। కర్ణం దత్వా। కిమిహ కలకలరవశ్శ్రూయతే పౌరాణాం। పురోఽవలోక్య। తావదేనామాపతంతీం చంద్రలేఖాం పృచ్ఛామి। సఖి చంద్రలేఖే కోలాహలః కోఽయం పౌరాణాం।

కిం బ్రవీషి। చిత్రవతి చత్వరే శూరసేనవీరసేననామ్నోశ్చణకాయుధయోర్ద్వంద్వయుద్ధం ప్రవర్తత ఇతి పరమసంభ్రమపరా భవంతి పౌరా ఇతి।

తహీఽవయమపి సమాగత్య పశ్యామః। పదాంతరంగత్వా। కథముపశ్రాంత ఏవ విశ్రాంతయోశ్చరణాయుధయోః హ్రీరథారచరణబద్ధశస్త్రయోస్సమరః। సశిరః కంపం।

ప, తుండేన ఖండయతి తూర్ణముపేత్య వేగా
త్పాదేన హంతి పరిహృత్య పరప్రహారాన్।
పార్శ్వే పరిభ్రమతి పశ్యతి చావకాశ
మున్నమ్రచూడముపసర్పతి తామ్రచూడః॥ ౩౮

అయంచ.

ప, పశ్చాన్నయాతి నచయాతి పురః ప్రదేశా
త్పార్శ్వం నయాతి చరణాయుధసార్వభౌమః।
వామేన కేవలమసౌ చరణేన శత్రో
ర్మౌళౌ నిహత్య ముహురుద్ధితకంఠనాదః॥ ౩౯

అపిచ.

ప, అగ్రేపక్ష్మళకేసరామభిముఖం గ్రీవాం ప్రసార్యాయతాం
లోలత్తారకతామ్రలోచనపుటౌ రోషాయితౌ కుక్కుటౌ।
చంచూఖండనకీర్ణశోణితతరణం దుర్వారపక్షారవం
పర్యాయేణ కృతోత్ప్లుతిప్రహరతః పాదైర్నిబద్ధక్షురైః॥ ౪౦

తదనయోః పరస్పరాతిశాయినోః జయాపజయా పౌరముఖేనైవజానీమః। తద్గంతవ్యమేవాస్మాభిరవిళంబితమితి కతిచిత్పదాని గత్వా। సకౌతుకం। సఫలమద్య సంజాతంచక్షుః। యదిదానీం।

ప, మందస్మితం మధురకుంకుమపత్రలేఖం
మాణిక్యకుండలమనోహరగండభాగం।
ముక్తాకలాపమణిముద్రితకర్ణమూలం
మార్గే పరిస్ఫురతి మన్మథభాగధేయం॥ ౪౧

నిర్వర్ణ్య। కథమియమస్యాం నగర్యామాకృతిరితః పూర్వం న దృష్టచరీ న శ్రుతచరీచ। తథాహి।

ప, కర్ణోత్సంగవిసర్పిణీ నయనయోః కాంతిర్వసంతోత్పలం
లాక్షారంజననిర్వ్యపేక్షమధరం లావణ్యమేవాంచతి।
హారోసిస్మితచంద్రికైవ కుచయోరంగప్రభాకంచుకీ

తస్యాః కేవలమంగరాగమధునా మన్యే పరం భూషణం॥౪౨

సాశ్చర్యం। కథమత్రైవ సాక్షాద్భగవతీ మాతంగీ మాతంగకులలలామ భూతా సంగీతజన్మభూమిస్సకలకళాకలాపప్రవీణా వీణావతీ॥

వ, వేణీవేల్లితజాలకేతకదళశ్రేణీ మనోహారిణీ
వీణాపర్వసు మీలితార్ధనయనం వ్యాపారయంతీ నఖాన్।
ముక్తావేష్టితకర్ణపత్రవలయా ముగ్ధస్మితాలంకృతా
సంగీతం వితనోతి తత్పరిసరే తాళానుకారస్తనీ॥౪౩

తావదేనామాయాంతీం కాంతిమతీం పృచ్ఛామి। సఖి కాంతిమతి క్వైషా వీణావత్యా సహ వీణాముపగీయమానాసీమంతినీ।

కింబ్రవీషి। భావభవానపి న కింజానాతి। కశ్చిదస్మిన్నగరె వసంతయాజీనామ విప్రో వర్తతె। సకదాచిత్పుత్రమాలోక్యాస్మిన్నగరె సత్యవ్రతశ్రుతె పుణకోటివిమానఛాయాయాం భవతాయష్టవ్య మిత్యబ్రవీత్। సోపి నాహమిష్ట్వా సురనగరవేశవాటికాసు భవతాసహ సమరమహాపాతకమాచరితుమిచ్ఛామి। కేవలమస్యామేవ నగర్యామేతాసువేశవాటికాసు పర్యటామీతి యజ్ఞార్థమానీతమర్థజాతమాదాయ సత్వరమేనామేవ వేశవాటికాంసంప్రాప్తఇతి।

సాధు విప్రకుమార సాధు సమ్యగ్జ్ఞాతార్థోసి వారసుందరీముద్దిశ్యవషట్కారపూర్వం ద్రవ్యత్యాగమాచరతస్తేయజ్ఞఫలం సిద్ధమేవ।

వ, యానామనంగం యజతాం విశాలా
శాలా చ లీలాగృహచంద్రశాలా।
గాత్రాణి పాత్రాణి విలాసినీనాం
మధ్యం చ వేదీ మణితాని మంత్రాః॥౪౪

తతస్తతః కింబ్రవీషి। అథైషా తస్యధర్మపత్నీ పత్యనుసరణమేవపతివ్రతానాం ప్రథమోధర్మ ఇతి నిశ్చిత్య స్వయమప్యేతాం వేశవాటికాం ప్రవిశ్య వసంతకలికానామ భూత్వా వేశ్యాధర్మేణ వర్తతఇతి।

సపరితోషం తర్జనీమాఘూర్ణయన్ ।సాధు బుద్ధిమతి సాధు।పుంసస్తస్య సత్యంధర్మపత్న్యేవాసి।సద్యఏవ పత్యనుసరణఫలం చప్రాప్తాసి। యచ్ఛ్రోత్రియవేశావిధీయమానస్నానోపవాసాదివివిధ దుఃఖభాజనమాత్మానమవిధాయ మనోహరాన్ భోగమనుభవంతీ సుఖేన వర్తసె।

తదేనాముపసర్పామి । సకౌతుకముపసర్పన్।

సవినయముత్థాయ వీణావతి కింప్రవీషి । తిష్ఠతిష్ఠ మహాకులీన తత్రైవ స్థిత్వా

ర్యది కథనీయం కథయ నాహముపసర్పణయోగ్యా దుష్కులీనేతి।

సఖేదం। బ్రహ్మసూత్రమవలోక్య। స్వగతం। రే రే మహాపాతకిన్ కిమత్రాపి మాం పిశునయసి। ప్రకాశం। కో నామ కులదోషః స్త్రీరత్నస్య। కిం న శ్రూయతే స్త్రీరత్నం దుష్కులాదపీతి।

సఖి వీణావతి వసంతకలికా ముఖమవలోక్య భూయోపి కింబ్రవీషి। న కేవలమేతావత్ప్రియసఖీ పుష్పిణీ చేతి।

పుష్పిణీతి పరిత్యాజ్యా కిం మాధవీ మధువ్రతానాం। ఇత్యుపసృత్య కిమస్మాకమప్యుపాలంభః। వసనపల్లవేన కుచకలశమాచ్ఛాద్య సరభస ముత్తిష్ఠంతీం వసంతకలికాముద్దిశ్య తిష్ఠ తిష్ఠ రంభోరు తస్మై వాస్తుయుష్మానుద్వేజయితుం కిమస్మదాగమనం। నిర్వర్ణ్య సోల్లాసం।

వ, నశ్యద్వళిత్రయనవీకృతరోమరేఖం
వక్షోజభారవహనాసహమధ్యభాగం।
ఉచ్ఛ్వాసనీవిహననం తవ తన్వి జీయా
దుత్థానమున్నతనితంబనిరుద్ధవేగం॥౪౫

పునర్నిర్వర్ణ్య।

వ, పాదద్వయంచ నవపల్లవనిర్విశేషం
వక్త్రంచ వంచితమృగాంకమిదం త్వదీయం।
కర్ణాతిలంఘి నయనం కమలాభిరామం
త్రైలోక్యమోహనమిదం తవ రూపమేవ॥౪౬

సాకూతస్మితం। కళత్రాచారో వా కామాచారో వా యత్కించిదస్తు త్వయాహం విహర్తుమిచ్ఛామి।

కింబ్రవీషి। భవతు యః కశ్చిదాచారః మహాపురుష పుష్పిణీతి జానన్నపి మైవం బ్రవీషీతి।

సవితర్కం।

వ, పణ్యస్త్రీషు పరస్త్రీషు పుష్పదోషో న విద్యతే।
న తాసు కులదోషో వా కులస్త్రీణాం హి తావుభౌ॥౪౭

తత్పుష్పిణీగమనం ధర్మ ఏవ। కింబ్రవీషి। తత్త్రైవ ధర్మో నాస్మాకం। గచ్ఛగచ్ఛ స
మంతతస్సంచరంతి రాజపురుషా ఇతి।

స్వగతం। పాపాత్మని కిమద్యాపి తే ధర్మానురోధః। ప్రకాశం। కిమస్మాన్రా
పురుషాపదేశేన భీషయసి। యథేష్టం కథ్యతాం యది రహస్యం వయమేవ సాధయామః

లీలావతి వసంతకలికామపవార్య కిం బ్రవీషి । సువిదగ్ధజనమూర్ధన్యకిమన్యత్కథ్యతే రహస్యం భవంతమేషా కృతాంజలిర్విజ్ఞాపయతి । శ్వఃపరశ్వోవా మయి స్వాంతాయామవశ్యమాగంతవ్యమితి।

సానందం । యది ప్రాణవంతో వయమనంగబాధాం నిస్తీర్య సత్యమాగచ్ఛామః।

సవితర్కం।

ప, కాముకకాళభుజంగీంకందర్పోద్యానకేళిసారంగీం।
కథమిహ కనకనిభాంగీమేనామంగీకరోమి తన్వంగీం॥౪౮

వీథీంప్రవిశ్య వేగేన పరిక్రమన్ పురోవలోక్య సకౌతుకం । వికటపదవిన్యాసముఖరలోహనూపురః వివిధౌషధరసకషాయగంధికళేబరః కర్ణలంబమానకనకకుసుమః కక్షనిహితభుజంగపేటికః కరతలకలితకాళాయసవలయ జాలస్ఫాటోపమారచితవివిధదేశభాషాభయంకరః కశ్చిదాహితుండిక ఇత ఏవాభివర్తతే।

విహస్య।

ప, ఆదాయభుజగపేటీమంతర్గురునాథశాసనం ధ్యాయన్।
భువి జానుసన్నివిష్టో భుజంగమం బోధయతి ముఖసమీరేణ॥౪౯

సాశ్చర్యం॥

ప, కరేణ బద్ధౌషధకంకణేన
కృతాంజలిస్సన్ గురవేనరేంద్రః।
విభావయన్నాత్మనివైనతేయ
భుజంగమాకర్షతి పేటికాయాః॥౫౦

సభయకౌతుకం।

ప, ఫూత్కారముద్గిరతి భూతలమేష హంతి
మూర్ధ్నా ముకుందపదపంకజముద్రితేన।
భోగాహతః పునరుదంచతి పూర్వకాయః
కోపేన పశ్యతి నరేంద్రమహో భుజంగః॥౫౧

భుజంగం నిర్వర్ణ్య।

ప, అయి భుజగ మహేశో భూషితస్త్వత్కులీనైరపి వహసి ధరిత్రీమాత్మనోమౌళిభాగే।
కిమపరమిహ లక్ష్మీకామినస్త్వం హి శౌరేస్సురతకలహలీలాసాక్షిణీ కేళిశయ్యా॥౫౨

తావదేనం స్థాపయామి । భోభోమహేశ్వరభక్త భుజంగోపజీవిన్ ॥

వ, కంఠే హారో మణివిలసితం కంకణంచ ప్రకోష్ఠే
మంజీరశ్రీశ్చరణకమలే మాలికామౌళిభాగే।
శంభోరిత్థం సకలమపి సద్భూషణం పన్నగో యం
భూయోప్యాసీత్త్రిపురవిజయే ప్రస్తుతే చాపమౌర్వీ॥౫౩

తదేవం యుష్మత్స్వామినః పరికరభూతో ముచ్యతామయం మహానాగః।య త్కించిత్పారితోషికం తే దాస్యామి।

ఆకాశే లక్ష్యం బద్ధ్వా కింబ్రూథ । నమోచనీయోయమస్మద్గ్రామావళీకాంతి చోరో భుజంగఇతి।

సోత్ప్రాసం । స్వభావః ఖలు యువతీనాం భుజంగనిరోధః । తద్బధ్యతామ యంచోరః । శైశవేపి సాధారణస్త్రీణామసాధారణీఖలు వ్యవహారవైదగ్ధీ । పదాం తరం గత్వా । కథమత్రైవ కందుక విహారమాతనోతి తరళహారా హారావళీ।

ఏషా ఖలు.

వ, బధ్నాతి కేశనిచయం శ్లథమాల్యబంధం
స్థానే నివేశయతి భూషణమంతరంతః।
కాలేయపంకతిలకంచ కరోతి ఫాలే
చిత్రాణ్యథాపి మణికందుకతాడనాని॥౫౪

కించ.

వ, గోమూత్రికాను కురుతే భుజగస్య లక్ష్మీం
చక్రాకృతిం భజతి మండలకల్పనాను।
రేఖాకృతింవహతి సంప్రతి వీథికాను
చిత్రాణి హంత మణికందుకచేష్టితాని॥౫౫

తావదనయాసహ సంలపామి।హారావళి ముఖకమలమాఘ్రాతుమనవరతముత తంతం కందుకం కింతాడయసి।

కింబ్రవీషి । భవాదృశోచితం వదనకమలమాఘ్రాతుం కోస్తాపతితఇతి।

సాధు హారావళిసాధు । చిరంనిర్వర్ణ్య।

వ, సంవీక్ష్య కందుకవిహారసమాకులాయాః
ధన్యాన్యమూని మణికుండలతాండవాని।
తానిస్మరామి తరళాక్షి నిరంకుశాని
భోజ్యాని తే సుకృతిభిః పురుషాయితాని॥ ౫౬

కింబ్రవీషి । నాయమవసరస్తేనర్మాలాపస్య। గచ్ఛగచ్ఛ కందుకవిహారస్య కిమంతరాయోసీతి।

తర్హిగచ్ఛామి । పురోవలోక్య సపరిహాసం।

ప, కశ్చైవహన్ కిమపిపుస్తకమాత్తదండః
ప్రత్యంగులీవివరభాసురదర్భజాలః।
కోప్యేష జీర్ణవసనః కుటిలోర్ధ్వపుండ్రో
వేశ్యాగృహం విశతి నిస్త్రపమగ్రజన్మా॥౫౭

నిర్వర్ణ్య సపరిహాసం।సమస్తపౌరజనస్వస్తివాచకో దాక్షిణాత్యోదేవరాజభట్టోయముత్తమదానార్థం పర్యటతి । సఖేదం। అయమిత్థమర్థంసంచినోతి । అస్య భార్యాతుసర్వమన్యస్యదత్వా వ్యభిచరతి।

శ్రుతిమభినీయ॥

ప, హర్మ్యాగ్రేష్వనుకలఘట్టితో గృహాణా
మాస్కందన్నివ హరితాంచ సంధిబంధాన్।
నిర్వేలః కథమపి నిర్గతో గవాక్షా
ద్వీథీషు ప్రసరతి పౌరఘోష ఏషః॥౫౮

పరితోవలోక్య।ఆః కష్టం।

ప, పలాయంతే కేచిత్పథి శిథిలధమ్మిల్లవసనాః
ప్రలీయంతె కెచిద్భవనవలభీభిత్తినికటే।
పతంత్యన్యే భూమౌ భయపరవశైరంఘ్రిభిరమీ
మనఃకంపం ధత్తే మమచ బత కాంచీవ్యతికరః॥౫౯

కిం నిమిత్తోయమితి న కశ్చిదపి తత్త్వం జానాతి । కెవలం సర్వేపి ధావంతమనుధావంతి।

ససంభ్రమం కరసంజ్ఞయా కళకళరవం నివార్య తోత్రమాదాయ త్వరితమాధావన్నాధోరణవృద్ధః కిం బ్రవీతి । రేరేపౌరాః పలాయధ్వం పలాయధ్వం గంధద్విపో గంధద్విపఇతి।

సభయకౌతుకమగ్రతోవలోక్య।

ప, మందం ప్రయాతి మదవిహ్వలమీక్షమాణో
మార్గే పరిభ్రమతి యాతి నివృత్య భూయః।
వేగేన ధావతి విలోక్య జనం పురస్తా
ద్ధావన్ పరిస్ఖలతి గర్జతి గంధహస్తీ॥౬౦ •

తావదేనం స్థాపయామి । భో భో మహేశ్వరభక్త భుజంగోపజీవిన్॥

వ, కంఠే హారో మణివిలసితం కంకణంచ ప్రకోష్ఠే
మంజీరశ్రీశ్చరణకమలే మాలికామౌళిభాగే।
శంభోరిత్థం సకలమపి సద్భూషణం పన్నగో౽యం
భూయోప్యాసీత్త్రిపురవిజయే ప్రస్తుతే చాపమౌర్వీ॥౫౩

తదేవం యుష్మత్స్వామినః పరికరభూతో ముచ్యతామయం మహానాగః।యత్కించిత్పారితోషికం తే దాస్యామి।

ఆకాశే లక్ష్యం బద్ధ్వా కింబ్రవీషి । నమోచనీయో౽యమస్మదోష్మావళీకాంతిచోరో భుజంగ ఇతి।

సోత్ప్రాసం । స్వభావః ఖలు యువతీనాం భుజంగనిరోధః । తద్బధ్యతామయం చోరః । శైశవేపి సాధారణస్త్రీణామసాధారణీ ఖలు వ్యవహారవైదగ్ధీ । పదాంతరం గత్వా । కథమత్రైవ కందుక విహారమాతనోతి తరళహారా హారావళీ।

ఏషా ఖలు.

వ, బధ్నాతి కేశనిచయం శ్లథమాల్యబంధం
స్థానే నివేశయతి భూషణమంతరంతః।
కాలేయపంకతిలకంచ కరోతి ఫాలే
చిత్రాణ్యథాపి మణికందుకతాడనాని॥౫౪

కించ.

వ, గోమూత్రికాసు కురుతే భుజగస్య లక్ష్మీం
చక్రాకృతిం భజతి మండలకల్పనాసు।
రేఖాకృతింవహతి సంప్రతి వీధికాసు
చిత్రాణి హంత మణికందుకచేష్టితాని॥౫౫

తావదనయా సహ సంలపామి।హారావళి ముఖకమలమాఘ్రాతుమనవరతముత్పతంతం కందుకం కింతాడయసి।

కింబ్రవీషి । భవాదృశోచితం వదనకమలమాఘ్రాతుం కోస్మా పతిత ఇతి।

సాధు హారావళి సాధు । చిరంనర్వర్ధస్వ।

వ, సంవీక్ష్య కందుకవిహారసమాకులాయాః
ధన్యాన్యమూని మణికుండలతాండవాని।
తాన్ని స్మరామి తరళాక్షి నిరంకుశాని
భోజ్యాని తే సుకృతిభిః పురుషాయితాని॥ ౫౬

కిం బ్రవీషి । నాయమవసరస్తేన నర్మాలాపస్య । గచ్ఛ గచ్ఛ కందుకవిహారస్య కిమంతరాయో నీతి।

తద్గచ్ఛామి । పురో ఽవలోక్య సపరిహాసం।

ప, క ఏష వహన్ కిమపి పుస్తకమాత్తదండః
ప్రత్యంగుళీవివరభాసురదర్భజాలః।
కో ఽప్యేష జీర్ణవసనః కుటిలోర్ధ్వపుండ్రో
వేశ్యాగృహం విశతి నిస్త్రపమగ్రజన్మా॥౫౭

నిర్వర్ణ్య సపరిహాసం। సమస్తపౌరజనస్వస్తివాచకో దాక్షిణాత్యో దేవరాజభట్టో ఽయముత్తమదానార్థం పర్యటతి । సఖేదం। అయమిత్థమర్థం సంచినోతి । అస్య భార్యా తు సర్వమన్యస్య దత్వా వ్యభిచరతి।

శ్రుతిమభినీయ॥

ప, హర్మ్యాగ్రేష్వనుకలఘట్టితో గృహాణా
మాస్కందన్నివ హరితాంచ సంధిబంధా౯ ।
నిర్వేలః కథమపి నిర్గతో గవాక్షా
ద్వీథీషు ప్రసరతి పౌరఘోష ఏషః॥౫౮

పరితో ఽవలోక్య। ఆః కష్టం।

ప, పలాయంతే కేచిత్పథి శిథిలధమ్మిల్లవసనాః
ప్రలీయంతే కేచిద్భవనవలభీభిత్తినికటే।
పతంత్యన్యే భూమౌ భయపరవశా రంఘ్రిభిరమీ
మనఃకంపం ధత్తే మమచ బతకాంచీవ్యతికరః॥౫౯

కిం నిమిత్తో ఽయమితి న కశ్చిదపి తత్త్వం జానాతి । కేవలం సర్వే ఽపి ధావంతమనుధావంతి।

ససంభ్రమం కరసంజ్ఞయా కలకలరవం నివార్య తోత్రమాదాయ త్వరితమాధావన్నాధోరణవృద్ధః కిం బ్రవీతి । రేరే పౌరాః పలాయధ్వం పలాయధ్వం గంధద్విపో గంధద్విప ఇతి।

సభయకౌతుకమగ్రతో ఽవలోక్య।

ప, మందం ప్రయాతి మదవిహ్వలమీక్షమాణో
మార్గే పరిభ్రమతి యాతి నివృత్య భూయః।
వేగేన ధావతి విలోక్య జనం పురస్తా
ద్ధావ౯ పరిస్ఖలతి గర్జతి గంధహస్తీ॥౬౦

ఆకాశే లక్ష్యం బధ్వా సభయ కౌతుకమగ్రతోఽవలోక్య మదనమంజరి కిం బ్రవీ సోఽయంకుంజరాపశదఃకిమప్యస్మాననుసరతీతి।

సోత్ప్రాసం। కింనజానాసి।

ప, కుచకలశవిలాసైః కుంభలీలాంవహంతీం
విరచితకరశంకామూరుణా మంథరేణ।
మదపరవశమస్మిన్ చత్వరే సంచరంతీ
మనుసరతి గజస్త్వామాత్మనో హస్తినీతి॥౬౧

సోద్వేగం.

ప, సన్నికృష్య చరణేషు వినోదా
త్తాడయన్స్ఖవి పలాయితపౌరాన్।
కంధరాకషణకంపితసాధో
మత్సమీపముపసర్పతి హస్తీ॥౬౨

తతోఽత్ర స్థాతుమయుక్తమస్మాకం.

ప, కుపితంచ మహీపాలం కుంజరంచ మదాలసం।
అతిదూరె పరిత్యాజ్యౌ వామనంచ మనీషిణః॥౬౩

సాశ్చర్యం। అస్య నిరంకుశసంచారిణః పురతః స్థిత్వా కిమపి భావయన్నాధోరణవృద్ధః కిం బ్రవీతి। రేరే నిషాదినః సింహపటస్సింహపటఃశృంఖలశ్శృంఖలః సింహముద్రయా తావదేనం నిశ్చలీకరోమీతి నిభృతమాగత్య తద్దంతయోస్సింహపటమాకలయ్య శృంఖలయా చ చరణౌనిబధ్య నిశ్శంకమారుహ్య కారాగృహం నీయతామయం దుష్టగజఇతి।

సాధు మాంత్రిక సాధు.

ప, కుంభేన కుచసౌభాగ్యచోరమేనం మృగీదృశాం।
యుక్తం కారాగృహం నేతుం కృత్వా నిగళబంధనం॥౬౪

కతిచిత్పదాని గత్వా శ్రుతిమభినీయ సాదరం శిరస్యంజలింబధ్వా।

ప, దృప్యద్దానవదోర్వివర్తితమహామంథానశైలస్థలీ
ఘ్నారాఘాతవిఘూర్ణదర్ణవపయఃకల్లోలకోలాహలః।
శ్రీమత్కుంజరశైలశేఖరమణేర్దేవస్య కాంచీపతే
ర్మందంమ్మందముదంచితోఽయమధునామధ్యాహ్నశంఖధ్వనిః॥౬౫

సరభసముద్ధృత్య చరణం మూర్ధ్వం చావలోక్య।

కథమయమవలంబితమంబరతలమధ్యవర్తిసంవృత్తో వికర్తనరథః।

అద్య ఖలు।

శ్లో, విదళయతి శిరో మే భానురూర్ధ్వం మయూఖై
ర్దహతి పదమధస్తాన్మేదినీపాంసుజాలైః।
ద్వయమిదమతిశీతం దృశ్యతే దుర్నివారో
మనసి యదయముచ్చైర్జృంభతే మన్మథాగ్నిః॥౬౬

పురోవలోక్య। మహానయముత్సవో లోచనయుగళస్య। యదిదానీం।

శ్లో, వల్గన్నూపురమంజునాదముఖరం నిర్గత్యలీలాగృహా
దుష్ణస్యందికురంగనాభితిలకైరుద్భాసిఫాలస్థలాః।
క్రీడాక్లృప్తనవాతపత్రమధునా చేలాంచలైరుచ్ఛ్రితై
ర్మందంమందమిమాః ప్రయాంతి సుదృశో మధ్యాహ్నసేవోత్సుకాః॥

నిర్వర్ణ్య సనిర్వేదం

శ్లో, అంభోజబంధురితి భానుమిమాం చ భూమిం
సర్వంసహేతి కథయంతి మృషైవ లోకాః।
వక్త్రాంబుజం గ్లపయతి ప్రథమోవధూనా
మాసాం పరాన సహతే చరణార్పణం చ॥౬౮

నిర్వర్ణ్య। కథమత్రైవాస్మత్ప్రాణాపహారిణీ హారిణీ। కింబ్రవీషి। ధూర్తత్వమప్యా
తపే కింతామ్యసి గచ్ఛగచ్ఛ విశ్రామ్యతాం గృహ ఏవేతి।

సోత్ప్రాసం। తలోదరి త్వదర్థమనుభూతకామానలస్య మే కోయమాతపోనా
మ। శ్రుతిమభినీయ। వ్యాకుర్వన్నుపాధ్యాయ ఇవ శ్రూయతే రేవతీచంద్రశాలాయాం।
తదయుక్తముపాధ్యాయమతిక్రమ్య గంతుం। ఏవముపసంగమ్య యావదావర్తతే వా
సరస్తావద్గచ్ఛామి। ఏకహస్తముత్తంసయన్। ఉపాధ్యాయ నమస్తే।

కింబ్రవీషి। అనంగవిద్యాపారంగతో భూయాః। క్షణమిహాస్యతాం సన్నిహితో
హి భవాన్ సమీచీన ఏవావసర ఇతి।

యదాజ్ఞాపయంతి గురవ ఇత్యుపవిశ్య। కోయమవసరో వ్యాఖ్యానస్య। వ్యాఖ్యా
తాః కిం జాతిభేదాః। వర్ణితా కిమర్ధచంద్రపుళకాదివైచిత్రీ। కిం బిందుబిందుమాలయోర
ప్యంతరమాలోచితం। కిముక్తాన్యుత్తానకాదీని కరణాని। దత్తా కిం క్షీరనీరయోస్తిలతం
డులయోర్వివేకే దృష్టిః। దృష్టం కిమష్టవిధమాపనిష్టకం।

కింబ్రవీషి। శేఖరః ఖలు భవాన్ శృంగారవిద్యాయాః। తాతవ్యతీతః। ఖల్వవసర
స్తేషాం పటచూర్ణీకృతం తత్సర్వమేతైర్ద్విజనికరమూర్ధన్యైః। ఇదానీం ఖలు సకలసుఖ

సాక్షాత్కారక్షమలక్ష్మీశప్రభృతిభి రిదమేవ సేవ్యత ఇత్యస్యైవ సర్వాతిశాయిత్వాత్తన్మోక్షే పరమం సుఖం నిర్వాణం హిమహాత్సౌఖ్యమిత్యాదిభిరపి నవయౌవనమదలలితకామినీనితంబబింబతనుదుకూలమోక్ష భావి సౌఖ్యమేవాభిధీయత ఇత్యస్యైవ స్వసంవేద్యపరమానంద స్వరూపసురతసౌఖ్యస్య మోక్షసుఖత్వం ప్రతిపాద్య తదవ్యసంగోపాసనమంతరేణ నఘటత ఇతి వాదాః క్రియంత ఇతి॥

సానందం శిరః కంపయన్।

ప, శతమప్యస్తు కర్ణానాం సహస్రం వాస్తు చేతసాం।
తథాపి త్వదుపన్యాసం కః పుమానవధారయేత్ ॥౬౯

తస్మిఞ్ఛాంతశ్చాయమాతపస్సాధయామి । మన్ముఖేన వసంతసేనా భవంతం విజ్ఞాపయతి । భవద్భిరప్యాగంతవ్యం వాసంతికారంగమహోత్సవాయేతి। నాటితకేన స్థాదవతీర్య । పరిక్రమ్య పురోవలోక్య॥

ప, కక్ష్యాబద్ధకృశోదరేణ వపుషా ఖడ్గం ముహుః కంపయన్
శిక్షామేవగతాగతైః ప్రకటయన్ శస్త్రగ్రహాభ్యాయసీం।
వ్యాకుర్వన్నిజవీరవాదమధికం విస్తీర్ణవక్షస్థలో
వీరః కశ్చిదలంకరోతి విశిఖాం వీరైరనేకైర్వృతః॥౭౦

ససంభ్రమం। కలకలానుసారీ పృష్ఠతోవలోక్య । కథమత్రాపి।

ప, వల్గన్ముహుర్జయజయేతి వదద్భిరుచ్చైః
పార్శ్వైర్వృతో విజయడిండిమచండనాదః।
మాహూర్తికేన విధృతశ్చ కథం కథంచి
త్ఖడ్గీ సమాపతతి కశ్చిదుదారవేషః॥౭౧

కథమేతజ్జానీమః । తావదేనం పృచ్ఛామః । సఖే రంగనాథ కిన్నిమిత్తోయమేతయోర్వ్యతికరః।

కిం బ్రవీషి । కిమన్యద్వేశ్యానిమిత్తమంతరేణేతి।

సబహుమానం। తర్హి యుక్తమేవ । సాఖల్వేషా భవతా దృష్టస్య ప్రాతివేశికస్య కుబేరనామ్నో వణిక్శ్రేష్ఠస్య కనిష్ఠదారాస్తారావళీ వశీకృతా।

కిం బ్రవీషి। విదగ్ధః ఖలు వాస్యవశీకరణవిద్యాసు త్వదుక్తోపాయేన వశీకృతైవ । తథాపి సాకిం కరోతు వరాకీ గురవః ఖలు నిగళం కులస్త్రీణాం।

తథాహి.

ప, కార్శ్యేనాపి విలంబనం పరగృహే శ్వశ్రూర్విసంమన్యతే
శంకామారచయంతి యాని భవనం ప్రాప్తే మిథో యాతరః।

వీథీనిర్గమనేపి తర్జయతి చ క్రుద్ధా ననాందా పునః
కష్టం హంత మృగీదృశాం పతిగృహం ప్రాయేణ కారాగృహం॥ ౭౨

కిం నామదుష్కరం దైవస్య। సా కదాచిదభినవజలదసంభారగంభీరే సంభూయ పరిభవతి భువనమంధకారే మయి చ భుక్త్వా గృహీతతాంబూలే పర్యంకమధిరోహతి సతి సావరారోహా బాహ్యకక్ష్యావేశ్మని వసంతీ పద్యమిదం పఠితవతీ॥

ప, నాథో మే విపణిం గతో న గణయత్యేషా సపత్నీ చ మాం
త్యక్త్వా మామిహ పుష్పిణీతి గురవః ప్రాప్తా గృహాభ్యంతరం।
శయ్యామాత్రసహాయినీం పరిజనశ్శ్రాంతో న మాం సేవతే
స్వామిన్నాగమలాలనీయరజనీం లక్ష్మీపతే రక్ష మాం॥ ౭౩

ఇతి॥ శ్రుత్వా లబ్ధావకాశామామేవ ప్రార్థయతే చిరకాలప్రార్థితావరవర్ణినీ త్యుత్తరీయముత్సృజ్య సముల్లంఘితప్రాకారే మయి విశతి గృహాభ్యంతరం॥

ప, హస్తేనాకులకంకణేన లలితం కేశేషు మాం గృహ్ణతీ
శయ్యాయాం వినిపాత్య రే శఠ చిరాల్లబ్ధోసి దైవాన్మయా।
త్వామద్యైవ నిహన్మి ధూర్త చికురం ముంచేతి సల్లాపినీ
చేష్టాభిశ్చలకుండలాభిరుపరి క్రీడాం వితేనే వధూః॥ ౭౪

అపిచ.

ప, పర్యాయేణ పరాక్రమం విదధతీ పర్యాకులైః కుంతలై
శ్శ్రాంతా వక్షసి నాలికేవ పతితా సంమీలితార్ధేక్షణా।
మామాముంచ హతాస్మి మర్దయ సమారుహ్యేతి దీనాక్షరం
జల్పంతీ భృశమాకులా రసవశాద్భ్రాంతా మయా కామినీ॥ ౭౫

ఇతి.

సబహుమానం తర్జనీమాఘూర్ణయన్। సఖే సాధు శృంగారశేఖరస్య మిత్రమసి శృణు తావదేనామపి కథాం। కతి కతి వా న సంతి భువి కామినీరూపాణి రత్నాని। కదాచిదహం రంగరాజాభివందనాయ రంగనగరీం గతవాన్। తత్ర కదాచిదంబరతలవిహారదమరపుర యువతికరకమలగళితమందాకినీకనకారవిందసందోహసందేహకాతరమధుకరనికరావలోకితే లోకైకసాక్షిణి క్షీణతేజసి చరమగిరిశిఖరమవతరతి బంధూకబంధురేకువలబంధా మందమందముపహృతయువతిమానే మదనకృతబహుమానే మలయగిరిపవమానే వలమానే జాతిచంపకాదిపుష్పాణి తరుణకేతకీదళద్రాఘీయాంసి తాంబూలీదళాని చ సమాదాయ చమత్కారిభిరుదారవేషైః రసికదేశభాషాగీతినీతిచతురైస్సాట్టహాసమన్యోన్యమాకలితకరతలాస్ఫాలనైః పీఠమర్దవిటచేటవిదూషకప్రాయైః కతి

తస్మైస్స్వవయోభిస్సహ మయి చరతి వేశవీథ్యాం॥

ప, సౌధస్థలే చరంతీ చరణసమాలోలచారుమంజీరా।
కాపి కమనీయమూర్తిః కనకశలాకేవ కామినీ దృష్టా॥ ౭౬

సపులకోత్కంపం। తత్స్మరణమద్యాపి మాం వ్యామోహయతి తిష్ఠంతు సర్వేపి।

ప, తదావయోస్తత్క్షణజాతలజ్జా
ముహుర్ముఖాలోకనబద్ధతృష్ణాః।
ముహూర్తమంతః కలహాయమానాః
పరస్పరం సమ్మిళితాః కటాక్షాః॥ ౭౭

వయస్య కింతవాపి గోప్యమస్తి। తతః కథం కథం చిన్నివాసమాగత్య తాంబూలదళాదపి విషతరువల్లవాని బహుమానయన్ ఆహారాదపి హాలాహలమాత్మానుకూలమనుకల్పయన్ అతినిష్ఠురప్రాణభారాక్రాంతతయా శరీరమపి ధారయితుమక్షమః ప్రతిక్షణమతివిహ్వలః కలామాత్రమపి కల్పకోటివదతివాహయితుమక్షమస్సన్ అభినివేశేన తేషు తేషు మనోహరేషు దీర్ఘకాష్ఠానేష్వధారాళదృష్టిః నష్టధన ఇవ పిశాచికావిష్ట ఇవ తిరశ్చామపి దయనీయావస్థః పరిభ్రమం॥

ప, వీణావాదనగోష్ఠికాసు విమృశన్వాణీం మధుస్యందినీం
క్రీడాశైలగతాగతాని కలయన్ దృష్ట్వా చ హంసీకులం।
కోకద్వంద్వవిలోకనేన కుచయోర్యుగ్మం చ తస్యాః స్మరన్
న క్వాపి స్థితిమన్వభూవమితి తచ్చింతాకులస్సర్వదా॥ ౭౮

ఏవమతిక్రామతి కాలే కదాచిదఖిలవిరహిజన మీనగ్రహణార్థమున్మృష్టకనకసూత్రానుకారి సంహరతి ధీవర ఇవ సవితరి కిరణజాలమపరపక్షతపాకర ఇవ దినేదినే క్షీయమాణోపి విరహవేదనానివేదనోచితం కమపి జనమనాలోకయన్నపారే శోకసాగరే నిపతితో నిస్తారమపశ్యంశ్చ తస్యాః గూఢపాలకిన్యాః వార్తాశ్రవణోపాయమవ్యజానన్ మరణమంతరేణ కాగతిరస్మాకమితి నిశ్చిత్య వ్యాప్తగత ప్రియసీ స్తనభారనిస్సహామివ భంగురమాత్మానం కథం కథమపి ధారయన్ విరహవిసంస్థులైరంగైః పతన్నేవ నేదీయసి నిర్జనే జీర్ణమాతృగృహే కర్పూరలికుచఫలపాణిరతిష్ఠం।

తదంతరే కాపి కాపాలికలింగధారిణీ కః కోత్ర భో దేవీగృహ ఇతి ససంభ్రమముపసర్పంతీ ప్రవిశ్య దేవ్యా వామభాగే కరతలకల్పితకర్పూరలికుచ ఫలమవనితలశాయినమజ్ఞాతకేశవసనమతికశ్మలె మహతి బాష్పపూరే ప్లవమానమాలోక్య తాం దారుణావస్థాం స్వయమప్యనుభవంతీవ కరాభ్యాముత్థాప్య తైస్తైరుపాయైరాశ్వాస్య తాత కుతస్త్యః కో భవాన్ కిమర్థమేతాదృశీమవస్థామనుభవసీతి మామపృచ్ఛత్। తతః కథం!

థంచిన్నిరుద్యకణ్ఠావరోధిబాష్పం। అంబ నిష్కారణవత్సలే తదిదం పరీవాహః ఖలు హాలభే దినో మహాశోకస్య యదన్యస్మై నిజదుఃఖనివేదనం। శ్రూయతాం తావత్। సోఽహం కాంచీపురనివాసీ గరైర్భ్వైశ్వర్యదుర్లలితః పూర్వం పిత్రా సహ కలహాయమానో వాత్స ల్యేన పాదపతితాం రుదంతీం మాతరమప్యవధూయ శ్రీరంగరాజవందనార్థమిమాం న గరీం ప్రవిష్టః। కదాచిదస్తాచలశిఖరచుంబిబింబే బింబత్విషి సావిత్రే కైశ్చిత్సవయోభి స్సహ వేశవీథికాయామాపతన్నహమేక ఏవ కస్యాశ్చిద్గాఢపాతకిన్యాః కటాక్షవాగు రావలయపతితః ఫలమేతాదృశమనుభవామి నాద్యాపి నిస్తారం చ పశ్యామీతి మయి వ దతి సా కర్పటాకిమపి రత్నమాదాయ సా మహాపాతకినీ మన్ముఖేన భవంతం విజ్ఞాపయ తి। నేదం శిలాశకలమితి మంతవ్యం కింతు యుష్మద్గుణగణక్రీతమస్మచ్చేత ఇత్యర్పితవతీ। తదహమారచితాంజలిః కరాభ్యామాదాయ రాగపేశలం ప్రేయసీహృదయమివ మదా కారగర్భం సుచిరమాలోకయన్నానందవిస్ఫారితేన చక్షుషా తామవోచం। అంబ కిమి త్యనుపకారిణి లఘీయసే జనాయ మహామూల్యం సందిష్టం రత్నం। అస్తు వా సందిష్టం నిరంకుశః ఖలు మహతాముదారగుణః।

తథాహి.

వ, తాంబూలం వా దుకూలం వా కుసుమం వానులేపనం।
భుక్తశేషమిదం సర్వం సందిశంతి మృగీదృశః॥ ౭౯

కించ నజానాతి ఖలు సమ్యగస్య దాసజనస్య సేవాచాతుర్యం। కథయ తావ త్కథం వర్తతే ప్రేయసీతి మయి వదతి సా వాదీత్। కిం కథ్యతే తాత యదా ఖలు సా భవంతం దృష్టవతీ తతః ప్రభృతి।

వ, నక్రీడాసు కుతూహలం వితనుతే నాలంకృతౌ సాదరా
నాహారేఽపి చ సస్పృహా న గణయత్యాలాపలీలాం సఖీం।
బాలా కేవలమంగకైరనుకలత్పాస్థైర్యవిక్షస్థలే
ధ్యాయంతీ కిల కించిదంతరధునా నిస్పందమాస్తే సదా॥ ౮౦

కించ.

వ, శోకాగ్నిదగ్ధే హృది వల్లభో మే
వసన్ కిమాసీదితి దుఃఖితాయాః।
విలోచనస్యందిభిరశ్రుపూరై
ర్విశ్వం నదీమాతృకతామయాసీత్॥ ౮౧

న కేవలమహమేతస్యాస్తాపం బ్రవీమి।

కింతు।

ప, సంతాపసృటితోత్థితై స్తనతటే ముక్తాఫలై రన్వితం
భస్మీభూతనవప్రవాళశయనం పర్యాకులై రంగకైః।
నిశ్వాసగ్లపితప్రసూనకలికానిర్విణ్ణభృంగీకులం
తస్యాస్తాపమనశ్వరం కథయతే తన్వ్యా లతామంటపం॥౮౨

త్వయ్యనాగతేపి సా పూర్ణకామైవ।

తథాహి.

ప, గాఢే సత్యపి చుంబనే న చపరీకృష్టా కపోలస్థలీ
నక్వాపి క్షతిరీక్ష్యతే బహుతరం దష్టేపి దంతచ్ఛదే।
ఆశ్లేషేపి న పత్రభంగరచనా వక్షోజయో ర్హీయతే
భుక్త్వా వంచితబంధువర్గమితి సా స్వప్నోపభోగోత్సవం॥౮౩॥

ఏవంక్రమేణ కతిపయదివసేషు గతేషు కదాచిదహం భిక్షార్థం పర్యటంతీ సా యంతనసమయే మలయమరుదుద్ధూతమాధవీ మకరందస్యందిన్యాం కదళీమంటపేవి రహవిసంస్తృతై రంగై రనంగవేదనారసమనుభావయంతీమివ కామపికదళీకామూలో గ్యక్షితాం దృష్ట్వా ఝుడితి సంజాతకరుణా గృహస్యవిజనతాం చ ిజాయ తాం పృష్టవతీ। జానాసి ఖలు సర్వదా మాం తే విస్రంభపాత్రమితి తత్కిం ముగ్ధే ముహుః గోపయంతి హృదయముత్తాప్యసి॥

ప, క్షామంగాత్రమతీవపాండువదనంక్లిష్టాకపోలస్థలీ
కోసౌచేతసి వర్తతే తవ యువా లోకైకమాన్యాకృతిః।
త్యక్త్వా కించిదపత్రపాంకథయ మె ఖిన్నాసి కింత్వన్యథా
ఘోరః పంచశరోయది త్వమబలా వక్ష్యామి నాతః పరం॥౮౪

ఇతి.

సాతుకథంకథం చిరున్నమయ్యవదనం శుకతుండకుటిలకోటిభిర్నఖాగ్రై రం జనకలుషాన్వి రహాగ్నిధూమకుట్మలానివ బాష్పబిందూనాకార్యవిక్షిపంతీ గద్గదాక్షరం మామబ్రవీత్। మాత స్తవాపి గోప్యమస్తి। కదాచిదహంనగరావలోకనకుతూహలేన సౌ ధస్థలే చరంతీ కేనాపి కమనీయవేషేణ విలాసినాకస్మాత్కృ గేనేవ జానకీ గృహీతచిత్తా స్మి।నాహమస్య నామ జానామి।నాపి కులదేశౌ॥అపితు ఏతావదేవ జానామి॥

ప, నవయౌవనకుంజరస్యమస్యే
మదరేఖేవ మదాలసస్యయానః।
ముఖచంద్రమసః కళంకరేఖా

భవతి శ్మశ్రుపరంపరా కపోలే॥౮౫

స్వరూపి చాస్య భావోపి సోయమస్మిన్నగరివ స్యాత్।యేనహి।

వ, పరివృత్య ముహుర్విలోకయన్మాం
ప్రణయస్యందిభిరుత్సుకైరపాంగైః।
సపదైరగమత్కథంకథంచి
ద్విరతైర్వ్యావృతమార్గసన్నివేశైః॥౮౬

యదిశక్నోషి తమన్విష్యానేతుం ఏతేతిష్ఠంతి మే ప్రాణా ఇతి వదంత్యేవ పాదావగ్రహీత్।సా చ కామినీనాం సందేశమంతరేణ కామినో న విశ్వసంతీత్యుక్త్వా సకల పురుషమౌలిరత్నాయ తస్మై కిమన్యత్సందేష్టవ్య మిత్యుత్తమాంగాన్మౌలిరత్నమాదాయ తమేన మేవంబ్రూహీతి దత్వామాంప్రాహిణోత్। తదహందిష్ట్యాభవం తమిహైవోప లబ్ధవతి।సా చేదియతా కాలేన నూనమున్మాదినీ స్యాత్। తద్యథాతద్గురవో న జానంతి తథైవతత్ప్రీతిం ప్రతిష్ఠాపయతుం భవానేవ ప్రమాణమితి।

తదహమాకర్ణ్య క్షణం విచార్య కర్ణే తామేవమేవమిత్యుక్త్వా ప్రాహిణవం। వయస్య కిం నామ దుష్కరం ప్రజ్ఞాయాః। యతః।తజ్జనకేన లక్షేశ్వరేణ విరహావేశ నావశాదున్మాదినీం తామవిజ్ఞాయ మహాభూతగ్రస్తేతి పర్యాకులేన మత్కన్యకాశ్రితం మహాభూతం యో నివారయిష్యతి తస్మై ధనార్థం ప్రయచ్ఛామీతి ప్రార్థితేషు విరచిత మంత్రయంత్రేషు మాంత్రికేషు సా న కించిదూచే। కేవలం రోషగర్భయా దృశాద హంతీవ తానైక్షిష్ట।

అనంతరం।

వ, మయ్యాగత్య గృహీతమాంత్రికపదే వక్షస్స్థలే గండయో
ర్విస్రబ్ధం గతయా ప్రహృత్య విరహాత్యాకృష్టకేశాంతయా।
తస్యావ్యస్తితక్షణహాసరోమపులకస్వేదాదికం కేవలం
మత్వా తద్గ్రహవిక్రియాం మయి జనైర్మాహాత్మ్యమారోపితం॥౮౭

కించ.

వ, యంత్రం సంహర సంహరేతి భగవన్యక్షోహమజ్ఞానతో
బాలామద్య సమాశ్రితోస్మి సకృదప్యేషామయైకాకినీ।
శూన్యే మాతృగృహే ప్రయచ్ఛతు బలిం కన్యాతు కామగ్రహ
గ్రస్తా కృత్రిమమంత్రవాదిని మయి ప్రోవాచ సా సుందరీ॥౮౮

తదాహం మృషాకల్పితయంత్రజాలో గచ్ఛ గచ్ఛకితవ యక్షాధమేతి తంమి థ్యాయక్షమేవ నివారయన్వివిధభోగదక్షా ఖలు యక్షజాతిః తదస్మై సమ్యగలంకృ

తా సకలాని భోగ్యవస్తూని సమాదాయ ఇయమేకాకినీ బలిం దాతుం మాస్యై మాతృగృహే సమాగచ్ఛతు। తావతా సర్వంసమాహితం భవతీత్యుక్త్వాప్ర[illegible]తేశ్వరేణ దత్తం ధనమాదాయసంధ్యాసమయే మాతృగృహం ప్రవిశ్య క్వచిత్తిరోహితః స్థితోఽస్మి।

సపులకోద్భేదం కింబ్రవీషి। తతస్తత ఇతి।

వయస్య కిమన్యత్కథ్యతే ఫలితం శృణు। సా హి తత్రైవ మాతృగృహం ప్రవిశ్య చలితకంకణేన కరేణ మాం సలీలం గృహీతవతీ।

వ. తన్మయః కిమహం బాలా మన్మయా కిముభావపి।
కిమానందమయావేతి న విజ్ఞాతం తదా మయా॥౮౯

వ. అతిచిరకాలప్రార్థితమనితరకథనీయమాత్మసంవేద్యం।
సురతసుఖమన్వభూవం విస్మృతసకలాన్యవేదనం సుతనూః॥౯౦

తత ఏవం బ్రవీమి పరదారసంభోగకుశలయోరావయోస్సఖ్యముచితమితి॥

కింబ్రవీషి। సాధు మంత్రకుశల సాధు। కనిష్ఠాంగులీ భవానేవ ప్రతిష్ఠితః వటుజనగణనాసు। వయస్య పరయోషితః మదనజ్వరం నిర్వాపయంత్యఇవ భూయోపి సంధుక్షయంతి।

వ. సద్యో రాగిణి సూచయంతి హృదయం సాపత్రపైర్వీక్షితై
స్సంకేతస్య న శక్నువంతి మనసా సంతప్యమానా అపి।
కృచ్ఛ్రాత్సంగతిమభ్యుపేత్య గమనం సంప్రార్థయంతీ క్షణా
త్సాశంకాశ్చలితే తృణేపి సహసా ముక్తోపభోగోత్సవాః॥౯౧

ఇతి। వయస్య తత్రైవ॥

వ. దిగంతాన్పశ్యంతీ దిశతి న ముఖే చక్షురమృతం
న విస్రబ్ధా కించిత్కథయతి న చాకర్ణయతి చ।
రతారంభే భూయో జిగమిషతి సాశాపి సుతరాం
తథాప్యేషా భావైస్తరళయతి చేతః పరవధూః॥౯౨

తదేవమర్థావశేషితమనోరథస్య ముహుర్ముహురుత్తరంగితబహుళానురాగస్య పరయువతి సంభోగసౌఖ్యస్య షోడశీమపి కళాం సురతాంతరాణి న స్పృశంతి।

కింబ్రవీషి। ఏతయోర్వీరయోర్ద్వంద్వయుద్ధావలోకనాయ గచ్ఛామీతి॥

తర్హి గచ్ఛ సర్వదా న విస్మరణీయోఽయం జనః। ససంభ్రమకౌతుకం॥

వ. సంహతావివ పరస్పరమేతౌ దూరపివధవతో ధృతఖడ్గా।
మండలాని చరతః కృతశిక్షామర్మణి ప్రహరతః ప్రణిదంతౌ॥౯౩

ఇతస్స్మరకేతేన మలయం గచ్ఛతో మంథరపథవర్త్మనేన। విశిఖాంతరం ప్రవిశ్య। మహానయం మల్లసంరంభః।

తథాహి.

వ, శిక్షాభూమిరజోరుణాం పరిదధత్కాష్ఠ్యాం భుజేకల్పయ
న్నాస్ఫోటద్విగుణీకృతే విచలయన్నగ్రే గరిష్ఠాం గదాం।
మూర్ధ్నా తత్క్షణముండితేన కపిశాంబిభ్రచ్చ తన్వీం శిఖాం
మల్లః కశ్చన మాంసలో విజయతే యుద్ధాయ బద్ధోత్సుకః॥౯౩

దక్షిణతోఽవలోక్య సాశ్చర్యం। అయమేవ భవేదస్య పరిపంథీ।

యదిదానీం..

వ, ద్విగుణితభుజాస్ఫోటధ్వానైరాశాః దళయన్నభః
కరహతమహీపృష్ఠో నిష్ఠ్యూతనిష్ఠురగర్జితః।
సముద్ధృతమవనిం స్పృష్ట్వా ముష్టిం విధాయ పదాహతి
క్షుభితవసుధా రంగే రింఖన్నలక్ష్యత మల్లరాట్॥౯౪॥

సకౌతుకం। కథమేతౌ నియుద్ధ్యత ఏవ.

వ, పాదేనాక్రమ్య పాదం భుజవలితభుజౌ తిష్ఠవాంసౌ స్థిరాంసౌ
భ్రామ్యంతౌ భ్రామయంతౌ విధృతపరికరౌ పాతయంతౌ పతంతౌ।
భూమేరుత్థాయ భూయో రణమిహ కురుతో ముష్టిమాదాయ ముష్ట్యా
గర్జంతౌ నిశ్వసంతౌ ఘనతరహతిభిర్భిన్నగల్లౌ చ మల్లౌ॥౯౫

వామతోఽవలోక్య।కథముత్తరోత్తరాణ్యాశ్చర్యాణి।యదిదానీం॥

వ, కేళికంపితవిషాణచామరాః కింకిణీముఖరచారుకంధరాః।
వక్రభాస్వరవరాటమాలికాః నృత్యమత్రరచయంతి పుంగవాః॥౯౬

విచింత్య.

వ, ఘోరో నాస్తి భుజంగమాదపి జనైస్సోఽయం సమంవర్తతే
తన్వ్యాస్తేఽపి గజాదయో విదధతే వార్తానురూపాం క్రియాం।
వీణా కాష్ఠమయీవ వక్తి మధురాం వాణీం మనోహారిణీం
పాషాణాశ్చ ఫలంతి కాంక్షితమహో కిం వా న సాధ్యం నరైః॥౯౭

వీథ్యంతరమవలోక్య। మహానత్ర సమరసంరంభః। కంపితవిషమవేల్లితవికటతిక్ష్ణవిషాణభూషాయితవివిధలోహవలయ ఖలఖలాత్కారముఖరముఖానా మతినిశితరోత్ఖాతభూతలానా మనవరతప్రహరణపరిణతకిణకఠినకంధరాలమస్తకానా మసోఢరబలమదోన్మేషాణా మగాధరోషాణా మేషాం మేషాణాం।

ర

వ. రాగం ముఖే వహసి రంజయితుం చ వాచా
దక్షోసి దర్శయసి మయ్యపి పక్షపాతం।
జానే తథాపి చపలం ప్రియదర్శనం త్వాం
బధ్నామి తత్కరగతం మణిపంజరేస్మిన్ ॥౧౦౮

ఇతి విమృశ్య। మదుద్దేశకపివాయమాలాపః। నూనమేషా న కేవలమర్థపరా కామపరా చ ప్రతిభాతి। భవతు గత్వా జానీమః। పదాంతరం గత్వా। స్వస్త్యస్తు తే శుకవిహూవాయ। కథయ కలాలాపిని కస్య కామినో భాగధేయముల్లాసయసి।

శుకమవలోక్య కిం బ్రవీషి। జననాన్యా నివార్యమాణాపి చిరకాలసంచితం ధనమశేషం రూపయౌవనశాలిభ్యో విలాసిభ్యో దాయం దాయం స్వయౌవనస్యైవ భాగధేయముల్లాసయతీతి।

సప్రణయకోపం। అపవార్య కరభోరు యథార్థవాదినం లీలాశుకం తాడయసి।

కిం బ్రవీషి। గణికాజనగర్హితమధ్వానమాశ్రయంతీ స కస్యాహముపాలంభపాత్రమితి।

మధురాలాపినిస్త్వైవమువాచ।

వ. మాన్యా త్వమేవ హి మనోహరరూపవేషై
స్తారుణ్యమద్య తరుణైశ్చరితార్థయంతీ।
అన్యైః కిమర్థకృపణైర్జడజీర్ణభోగ్య
సౌభాగ్య సంపదుపనైస్సుదృశాం సమూహైః ॥౧౦౯

కిం బ్రవీషి। స్తువంతు వా నిందంతు సర్వేపివా కులక్రమాగతమఖిలం ధనం సకలకలావిద్భ్యో విలాసిభ్యో వితీర్యాపి మహారాజపదే మకరధ్వజమభిషేక్ష్యామి। తతస్సుభగజనమూర్ధన్య నిర్లజ్జయా మయా నిబద్ధోయమంజలిః। సకృదపి త్వయా సమాగంతవ్యమితి।

ససంభ్రమం సానురాగం చ। చారుహాసిని వశవర్తిని దాసజనే మయి కిమత్యాదరేణ। సంహ్రియతామయమంజలిః। సత్యమాగచ్ఛామి। శపామి తే పాదపంకజేన। క్రోవాకరతలగతం మాణిక్యం ముంచేత। గచ్ఛామి రంగోత్సవాయ।

పురోవలోక్య.

వ. పరిహితపట్టదుకూలాః పవనసముద్ధూతపాండరోష్ణీషాః।
కరతలకంపితఖడ్గాశ్చిత్రమమీ యాంతి కామినః పౌరాః ॥౧౧౦

కించ.

వ. ఆచ్ఛాద్య స్తనమండలాన్యభినవజ్యోత్స్నానిభైరంశుకై

ర్భాయ స్తత్ప్రతిబింబితైరవయవైస్సమ్మోహయంత్యో జగత్।
రమ్యాభోగనితంబగౌరవవశాన్మందాయమానైః పదైః
పర్యాయాకులపాదనూపురమహో నిర్యాంతి వారాంగనాః॥౧౧౧

సమంతాదవలోక్య సకౌతుకాశ్చర్యం।

ప, క్రీడాశైలే మదకలమసౌ చంచలైరర్ధచంద్రైః
కేకారావం రచయతి ముదా కేళిలోలశ్శిఖండీ।
మందం మందం మదనతరళా సైకతే సంచరంతీ
దీనా దృష్టిం దిశతి గగనే దీర్ఘికారాజహంసీ॥౧౧౨

కిం నామ నిమిత్తమేతస్య న కించిదంభోదశకలమపి పశ్యామి। శ్రుతిమర్శనీయ। సర్వథా సమారబ్ధ ఏవ రంగోత్సవః।

తథాహి.

ప, నవాంబువాహస్తనితానుకారీ
విజృంభతే విష్ణుపదం నిరుంధన్।
మహోత్సవారంభవిశేషశంసీ
మనోహరో మంగళతూర్యఘోషః॥౧౧౩

తదవిలంబితమేవ గంతవ్యం। వామతోవలోక్య। మనోహరోయం సమవాయః పరస్పరాకలితవినోదానాం విటవిలాసినీనాం। సప్రణయకౌతుకం। కథమత్రైవ మే సఖా విలాసవీరో విలాసవత్యా సహ మహాసంరంభేణ ద్యూతకలహమాతనోతి। కించిదుపసృత్య। సఖా విలాసవీర కేన పణేన ప్రవర్తతే వాం ద్యూతవినోదః।

కిం బ్రవీషి। యద్యహం పరాజితస్స్యామస్యై దాస్యామి హస్తకటకం ఏకవారమథ శ్శయనం చ। యద్యేషా స్వకంఠాదవముచ్య మహ్యమర్పయిష్యత్యేకావళీమేకవారమధరపల్లవం చేతి।

సాధు రే సాధు। మాననీయః ఖలు భవాన్ పణబంధచాతుర్యేషు।

ప, సీత్కారగర్భమధరం స్వయమేవ దత్తం
జేతా యది త్వమనుభుంక్ష్వ మదాలసాయాః।
ఆలోలహారమణికుండలమన్యథా చే
దస్యా లభస్వ పురుషాయితమాయతాక్ష్యాః॥౧౧౪

పదాంతరం గత్వా। పురోవలోక్య। అహో రమణీయతా నయనపిధానే కౌతుకస్య.

ప, మూకీభూతముఖీం విధాయ సయనస్పందేన దూరే సఖీం

పశ్చాన్నితంబముపేత్య పాణియుగళేనాచ్ఛాదయంతీం దృశౌ।
అంగైస్తత్క్షణజాయమానపులకైర్జ్ఞాతాసన్నపి ప్రేయసీ
మస్యాస్సస్పృహమామృశన్నవయవానాఖ్యాతినాఖ్యాలియువా॥౧౧౫

పురోవలోక్య। కథమసౌ వసంతసేనాయాస్తాంబూలకరండవాహకస్సత్వరమాయాతి తాండవికః।

కింబ్రవీషి। త్వర్యతాం త్వర్యతాం స్వామిన్। కిమద్యాపి విళంబసే నసమాహితరంగోపకరణాపి దేవీ భవంతమేవ ప్రతిపాలయతీతి॥

అయమహమాగతోస్మి। కథయ రే కో విశేషో రంగస్య।

కింబ్రవీషి। కోయమితఃపరం విశేషోనామ। సోపి షోడశసహస్రాంతఃపురవిహారధూర్తో వరదరాజః కరిగిరిశిఖరాదవతీర్య స్వయమపి కల్పితవిలాసవేషస్సకలరసికజనధౌరేయతామవలంబ్య మాల్యాదిభిరాగతాన్ సంభావయన్విహారమంటపమధ్యమధ్యాస్త ఇతి।

తర్హ్యహమితః ప్రవిశామి। పురస్తాదవలోక్య। అహో ఖలు రమణీయతా రంగమంటపస్య। యదిదానీం।

వ, సంభావితం సపది హర్మ్యతలం వితానై
ర్ద్వారం నిఖాతకదళీయుగళాభిరామం।
స్తంభావళిస్సురుచిరా విమలైర్మహార్హై
ర్వస్త్రైర్హంత వచసా కథమస్యలక్ష్మీః॥౧౧౬

వామతోవలోక్య సాశ్చర్యం.

వ, గండస్థలస్ఫురితకాంచనకర్ణపత్రం
నాసావిలీననవమౌక్తికలోభనీయం।
ఆబద్ధకంచుకమలంకృతమధ్యభాగ
మాయాతి బృందమిదమాంధ్రవిలాసినీనాం॥౧౧౭

కింబ్రవీషి। స్వామిన్న కేవలమేతస్మాదన్యేభ్యోపి దేశేభ్యస్సమాగతా విలాసిన్యః

పశ్య।

వ, కేశాంతరాళగతకేతకపత్రజాలం
కస్తూరికాకలితకోమలగండమూలం।
విన్యస్తకుంకుమవిశేషకముత్పలాక్షం
కర్ణాటయౌవతమిదం కమనీయవేషం॥౧౧౮

వసంతతిలకభాణః

స్వామిన్నితో దీయతాం దృష్టిః.

శ్లో, ముక్తాకంచుకసంఛన్నాః పాండ్యనారీపయోధరాః।
మేరుమందరవింధ్యాదీన్ హసంతీవ మహాగిరీన్॥౧౧౯

కిమతః పరం కౌతుకం రంగమంటపస్య। పశ్చిమభాగమవలోక్య। జయతు స్వామీ।

శ్లో, కర్ణోత్పలం నయనకాంతిభిరేవ పీతం
గాత్రప్రభాసు కనకాభరణం నిమగ్నం।
బింబాధరస్య రుచిభిః పిహితా చ లాక్షా
లాటీషు హంత లఘు భూషణమేవ మాసీత్॥౧౨౦

ఏవమనేకదేశాగతాః విలాసిన్యః వర్ణయితుం న శక్యంత ఇతి।

సాధు సఖే పటీయానసి।

పశ్య।

శ్లో, కల్పితచందనతిలకం కర్ణపరిస్ఫురితకనకతాటంకం।
కబళయతి మానసం మే కాంతం కర్ణాటకామినీవదనం॥౧౨౧

శ్లో, నేపాళగండపాళీషు కస్తూరీపత్రబిందవః।
వదంతి మదనేభస్య మదనిష్యందినీం దశాం॥౧౨౨

సఖే సహైవాగచ్ఛ సమాజం ప్రవిశావః। పురోవలోక్య శిరస్యంజలిం ఘటయన్।
పశ్య। య ఏష సభానాయకత్వేన సింహాసనస్థో భగవాన్ శశిశేఖరః।

శ్లో, భువనాని విమోహయన్ పురస్తా
త్స్వవపుషా సోయముపాంతకద్విలాసీ।
మదనోపనిషద్రహస్యవిద్యాం
యమునాసీమని వల్లవాంగనానాం॥౧౨౩

ససంభ్రమం పశ్చాదవలోక్య। సఖే కిమద్య విస్మృతోసి। పశ్య। భగవతా వర
దరాజేన సబహుమానమాహూయ స్వకంఠాదవముచ్య మదనస్యందినీం సౌగంధిక
మాలాం స్వాంగోపలాలితమంగదాం చ దత్వా సంభావితోస్మి। సమంతాదవలోక్య।

శ్లో, పదద్వయే సన్నిహితపత్త్రిరేఖా సహోహరిం నాయకమన్వహంతి।
విరాజతే నాట్యకయష్టిరస్యా రంగశ్రియః కంకణలేపరమ్యా॥౧౨౪

కిం బ్రవీషి। కిం న ద్రష్టవ్యా ఏసనతమమహోత్సవప్రవృత్తే వ్యాపృతా వసంతసేనేతి।

సఖే ఏనాం పశ్య।

శ్లో, సమేత్య మాం సస్మితముత్కటాక్షైస్సుమనస్తనీవాసభూమిః।
కరోల్లసత్తాళవృంతవాతైః కరోతి గంధోల్లసితాంగవాతాన్॥౧౨౫

వసంతతిలకభాణః

తదత్రైవోపవిశామః.

కిం బ్రవీషి। గచ్ఛామి కార్యాంతరకరణాయ గృహ్యతామయం తే ప్రణయసుహృత్సంగీతశేఖర ఇతి।

తర్హి గచ్ఛ। సఖే సంగీతశేఖర అనునీయ సకృదపి శయనమధిరోపితా కిమభినవ యౌవనారంభకందళితమందాక్షమందాయమానమదనమహోత్సవానందాదరా మందాకినీ।

కిం బ్రవీషి.

వ, కుర్వన్ ప్రసాధనవిధిం కుచయోస్సలీలం
కించిన్నఖైరలిఖముత్పులకా చ బాలా।
సీత్కారమాతనుత హంత స ఏవ నాందీ
కందర్పకేళికలహాద్భుతనాటికాయాః॥ ౧౭౬

సఖే సంప్రతి న వర్ణనీయమస్యా రతిరహస్యసౌభాగ్యం।

వ, పశ్యంతీం పరిహాసకేళిషు ముఖం నిశ్శంకమాలింగ్య తాం
పీత్వా జద్గళిమగ్రహీషమధరం స్పర్ధావతీ సాప్యభూత్।
నాహం వేద్మి న వేత్తి సాపి దయితా తత్రావయోశ్చేష్టితం
శయ్యా వేత్తి న వేత్తి వా స తు రతస్సంగ్రామలోలస్స్మరః॥ ౧౭౭

ఇతి.

సకౌతుకం। పశ్య సఖే వామభాగం వసంతసేనాయాః।

వ, కైషా కా చ న యోషా భూషామణికిరణరంజితైరంగైః।
సంధ్యారాగవిసృష్టా సందృష్టా భవతి చంద్రలేఖేవ॥ ౧౭౮

కిం బ్రవీషి। కిమద్యాపి న జానాసి। సా ఖలు విలాసపురాదాగతా విశాలాక్షీ సకలలోచనానందినీ చంద్రలేఖేతి।

స్మరణమభినీయ। తర్హి శ్రుణుమః। నృత్తగీతవిద్యాసు విదగ్ధాయా నిరతిశయనిఖిలసంభోగదాయి గంభీరమస్యాస్తారుణ్యం।

వ, అనంగీమధిగంతుమిచ్ఛతి దశామస్యావలగ్నం క్రమా
దాలాపో విరసీకరోతి మరుతామాహరణాతామపి।
సన్నాహస్స్తనయోరయం న సహతే చాపోన్నతిం శాంభవీం
వ్యాపారో నయనస్య వాంఛతి హరేరాద్యావతారశ్రియం॥ ౧౭౯

శ్రుతిమభినీయ సకౌతుకం। కథం సాంప్రదాయికైస్స్వకాలాప ఉపక్రాంత ఏవ।

వ, తంత్రీం కేచన బోధయంతి నఖరైర్మంజుస్వనోద్గారిణీం

కూయారీం మదయంతి మర్దళముఖమాన్యాం పరేమూర్ఛనాం।
శంఖాంశ్చ ప్రతిపూరయంతి కతిచిత్సంప్రాప్తమానవ్రతా
స్త్వంశాం కామపివాదయంతిచ పరేకర్ణాచితాం మాధురీం॥

ససంభ్రమం నేపథ్యాభిముఖమవలోక్య కిమాహ భరతాచార్యః।

వ, గుణీకృతాపి ముగ్ధైస్సదసి గుణగ్రాహిభిస్సద్భిః।
ముక్తావళీవ హృద్యా సమ్యక్సంధీయతే విద్యా॥౧౩౧

తత్క్షణమవధార్యతామార్యైరస్మదనుగ్రహబుద్ధ్యేతి।

ససంభ్రమం। సాధువినయాతిశయ సాధు।

వ, నిషిక్తమమృతద్రవైశ్శ్రవణయోస్తతంత్రీరవైః
ప్రపంచపరిమోహనం కిమపి గీతముజ్జృంభతే।

ఊర్ధ్వమవలోక్య.

అయం చ పునరంచలం భృశమముష్య సంభావయ
న్నుదంచతి శనైశ్శనైరుపరి కోపి పుష్పాంజలిః॥౧౩౨

నేపథ్యాభిముఖమవలోక్య। చిరాయ చరితార్థం చక్షుః॥

వ, ఉత్క్షిప్తాం విరచయ్య బాహులతికాముచ్చైః క్వణత్కంకణం
పాదౌ నూపురమంజునాదముఖరౌ పర్యాయతః ప్రస్వతీ
దూరోద్భాసితకౌతుకస్య సదసో నర్తిష్యవేషాకృతి
ర్నేపథ్యాంతరితైవ నిశ్చలతయా నేత్రాశ్రితా శాతోదరీ॥౧౩౩

కథమపనీతమేవ నేపథ్యం। పశ్యతావత్।

వ, కహ్లారపల్లవోజ్జ్వలకేశపాశం గాఢావబద్ధస్తనకంచుళీకం।
అంగం నవాభ్యోరుకలోభనీయమాభాతి రంగోచితమంగనాయాః॥

సఖే సంగీతశేఖర సకృదపి సంభావయతే మిత్రసౌభాగ్యం।

యదిదానీం।

వ, చిత్రలిఖితేవ బాలా రేఖాసౌభాగ్యనిశ్చలైరంగైః।
నిచలయతి మానసం మే సస్మితమనురాగశంసిభిః పులకైః॥

నికషోపలః ఖలు భవాన్నృత్తవిద్యాయాః।

వ, మూర్తానుద్గిరతీవ లోచనమిదం భావాన్ప్రగల్భాకృతి

వ్యాఖ్యాతావివ లోలనూపురతయా పాదౌ చ తాంతక్రమౌ।
ఆఖ్యాన్తీవ కల్పయంత్యభినయైరంగాని భావార్థాన్వితాన్
కంఠోత్పన్నగిరేవ రామపి సుధాం కర్ణోపభోగోచితాం॥౧౩౬
సకౌతుకం। కస్యామేషా వివిధకేళీచితా।
స్మితసహప్రియయా గాఢితాన్వా శంకే కళాచితా తన్వీ।
యస్యామిహ మాం కటాక్షైః పులకితకందర్పనీరభుజమధ్యైః॥౧౩౭
వంశప్రం తరంకరహాతం శేఖరవ్యయం చ
నిర్గ్రథ్యయమ్లానధవలమాసం చ సుగంధి తస్యాః।
వక్త్రేస్మితేన భువి స్వస్వపతో విభాతు
ర్వ్యక్త్రేతి కేన కరకౌశల మద్భుతం తత్॥౧౩౮॥

సాశ్చర్యం కిం బ్రవీషి। సంభావితి భగవాన్నరపరాజో దృష్ట్వా దివ్యనృత్తగీతో ద్యానేన నృత్తగీతాదినా సంతుష్టః స్వదేవీభోగాలంకారైర్వ్యాభరణాదిభిర్వాసంతికా మితి।

తదహం గచ్ఛామి। అయమేవావసరః ప్రేయసీం సంభావయితుం। సత్వరమను స్మృత్య। అస్తు కుశలం ప్రేయస్యై వాసంతికాయై।

నవరంగరూపలావణ్యైస్త్వయా మూర్ధ్ని ధృతా స్థితాం।
దివ్యయాపి వినా యాంతీ విన్యస్తా వామపాదుకా॥౧౩౯

కిం బ్రవీషి। పండితః ఖలు భవాన్ తృణమపి స్థాణీకర్తుం। భవాదృశాం బహు మానమంతరేణ నాస్తి మే విద్యాకలికేతి।

సశిరఃకంపం। వినయః ఖలు భూషణం విద్యాయాః। వర్ణనీయం ఇమౌ తద్వా సంతికాయాః। తథాపి బ్రవీమి। చోళ కేరళ నేపాళ మాళవమగధ కళింగ కర్ణాట లాటగౌడ ప్రభృతివివిధదేశాగతపటునటవర సంకీర్ణా నవరసిక విద్యాతన్మ్యమానకరిణ్యే యా దాసీకృత్యైవ రంగస్థలీ। అపవార్య। సఖే వాసంతికేనైవ దిష్ట్యా వర్ధసే యస్యాః కామమహోత్సవేన।

సస్మితం హస్తే గృహీత్వా కిం బ్రవీషి। భవతి స్థితే కా నామ మహాం వాసంతికా మహోత్సవస్య। విదిత సకలవేదితవ్యస్య తే న కించిదన్వేష్టవ్యమస్తి। తథాపి బ్రవీమి। సప్తమాసనపూర్వమేవ వారసుందరీ వరప్రబోధం కుర్వంతి। త్వయాపి వాసంతికా

కన్దర్పకటకస్య [illegible] మపి శాసనం దాతవ్యమితి।

విభావ్య సస్మితం తథా కరోమి । సమన్తాదవలోక్య । కథం లిఖితమేవ సాహా-
జికైః । సఖి కించిదవధార్యతాం । స్వస్తి శ్రీమద్వ్రతభావనైకవీర హరిహరహిరణ్యగర్భ-
ఘటస్థ్యలవామాంగవదనస్థాపిత విజయస్తంభ శంబరభిది సార్వభౌమపదముపభవతి కు-
సుమధనుషి మకరధ్వజే మధుమాసపార్శ్వమాస్యాం కాంచీపురవాస్తవ్యః శృంగారశేఖ-
రో వాసంతికాస్తైకపత్రమర్పయతి।

వ. హాసాజ్ఞా సత్తమహీయసస్య జయితా దాస్యామి శాసైవ్య శతం
దీనారాన్ ప్రతిమాసమంగ రయమాం [illegible] శతం [illegible]।
ఆసేవం కుసుమం చ వాం [illegible] ముద్రిత్వస్వయం [illegible]
దత్త్వా తద్ద్విగుణం కరోతు పునరప్యస్మాసు [illegible]

ఇత్థం క్షతం శృంగారశేఖరేణ । ఇత్థమపరేణ [illegible] । [illegible]
సమస్తరసికేన । [illegible] వసంతశేఖరేణ । [illegible]
[illegible] । [illegible] ।
[illegible] వాసంతికా [illegible] । అస్తు [illegible]
[illegible] । [illegible] । [illegible] ।
[illegible] భవనం [illegible]
[illegible]।

[illegible] । [illegible]।

వ. [illegible]।
[illegible]

[illegible] । [illegible] విహార [illegible]।
[illegible] । [illegible] । వాసంతికా [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]॥

వ. [illegible] కాంతిలోప్తా,
[illegible]।
[illegible]
[illegible]

సస్మితం। సుభ్రు కిమెం తేన సాచీకృతావలోకనేన। సత్యమాగచ్ఛామి। శపామి తే కుచకలశేన। పరిశ్రాంతోఽస్మి। పరిణతో దివసశ్చ। పశ్య। సోఽయమవిళంబమంబికారమణపటుతరనటనహస్తవిసృష్టకనకడమరుకవిడంబీగగనతల విహారదమరపురవారయువతి కరకమలగళితమణికంతుక కాంతిః మందాకినీ నికటతటలసదుటజగతవిబుధగురువితీర్ణసాయంతన సమయనియమాంజలి సలిలసహపతితతపనీయారవింద సందేహవాహీ నిరవధికతరంగితనిఖిలమంగళాభంగురత్వదీయరంగోత్సవదర్సన కుతూహలాగమనవేగవిభ్రష్ట విద్యాధరవరవర్ణినీ వర్ణనీయను వర్ణకర్ణపత్రానుకారీ పరిసరచరవరుణపురవరతను చటుల చరణమణికటకవిస్ఫురకిరణకదంబచుంబిత ఇవసమసమాపతితాపరిమితరజనీచరసుభటనిశితశరవిదళితనిజతను గళితరుధిర నికురంబకరంబితఇవ అరుణకఠోరకశాభి ఘాతపరికుపితజవన నిజతురగఖురధువాళినసరభసకనకఘనరథచరణఘణఘణారవనిశమనసుఖ నిష్క్రంపశంబరకులమవతరతి చరమగిరివరనితంబమంబరతలా దంశుమాలీ॥

స, తవస్యత్తమహోత్సవం వివక్షు
ర్వరుణాంతః పురవామలోచనానాం।
మణిదర్పణమండలానుకారీ
భజతే పశ్చిమశైలమంశుమాలీ॥౧౮౩

కించ॥

వ, సంధ్యాతాండవచండఖండపరశుప్రారబ్ధభీమభ్రమీ
వేగస్రస్తకపర్దవాసుకిఫణామాణిక్యశంకావహం।
మగ్నం పాథసి పశ్చిమస్య జలధేర్మార్తాండబింబం తతో
ధ్వాంతే భూతగణైరగాహి భువనం మన్యే తదన్వేషిభిః॥౧౮౪

సమంతాదవలోక్య। తలోదరి తవవృత్తాంతమనుకరోతీవ వాసవీయం।

పశ్య॥

వ, ఆనీతాంకరపల్లవైరపనయన్నచ్ఛాంతమఃకంచుళీ
నూత్నాం సంప్రతి వాసవీమనుభవన్నక్షీణరాగశ్శశీ।
అస్యాశ్శ్లిష్టసంగినీమివ వహన్నంకం చకస్తూరికా
మార్ష్టిష్యత్యయమాదరేణ రజనీమధ్యోష్ఠపత్త్రాంకరాం॥౧౮౫

కించ.

వ, శశాంకే సంనద్ధే భరతఇవ సంధ్యాయవనికా
తిరోభూతా పుష్పాంజలిమివ వికీర్యోడునికరాన్।
కలం గాయంతీభిః కుముదవనభృంగీభిరధునా
నభోరంగం ప్రాప్తా విహరతి నిశాలాసికవధూః॥౧౪౬

తదహం భుక్త్వా గృహీతతాంబూలశ్చ భవనమేవాగచ్ఛామి॥

వ, తన్వంగి తరళాపాంగం నవరాగతరంగితం।
ఆలోకనమిదం జీయాదనంగకులదైవతం॥౧౪౭

కింబ్రవీషి। వసంతసేనయా తత్తదభిమతవస్తుభిస్సర్వే విలాసినస్సంభావితాః। తెషామగ్రే సంభావనీయస్య భవతః కిం వా ప్రియమితి।

శృంగారశేఖరః । కలభాషిణి ఏతదేవ ఖలు ప్రియతమమస్మాకం।

యతః.

వ, కృత్వైవ వాపచరణంకృతమత్సరాణాం
చూడాపదే సకలవారవిలాసినీనాం।
సంభావితాసి వరదేన మహాసభాయాం
చిహ్నైరనన్యసులభైస్సితచామరాద్యైః॥౧౪౮

కించ.

వ, కటకేషు విభాంతిభూపతీనాం
కవయః కాంక్షితకల్పపాదపానాం।
వచసాం జ్వలమానదివ్యగంధై
ర్మధునిష్యందమనోహరై ర్నిగుంభైః॥౧౪౯

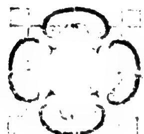
తథాపీదమస్తు భరతవాక్యం।

వ, అనపేక్ష్య చరిత్రమంగనానా
మధునా కాముకచిత్తహారిణీనాం।

అనురాగమకృత్రిమం వహన్తీం
చిరముల్లాసయ చిత్తజన్మలక్ష్మీం॥౧౫౧

వ, కాంచీపురీ మధుసరసీ కమనీయభూమా
కామీవ సేవత వసంతః కమలాలయాయాః।
ఆకల్పయన్ వసుమతీమనువర్తమానాం
కల్యాణినాం జయతు కశ్చన మానవానాం।౧౫౨.

[illegible] గ్రంథాస్య [illegible]॥
శ్రీవరదాచార్యవిరచితః
వసంతతిలకనామభాణస్సమాప్తః.

శ్రీరస్తు

శ్రీమదఖిలభూపాలచూడామణియగు

శ్రీ భోజమహారాజు

నిజవితరణకీర్తిపరిహసితకల్పద్రుముండౌటవలన

సకలకవిజనచిత్తకేకిఘనఘనాయమానుండై

నిఖిలరాజ్యములను బాలించుచుండెను.

అట్టిమహారాజుయొక్క చరిత్రమైనయీకావ్యరత్నము

సరసకవితాధురీణశ్రీకాళిదాసభవభూతీత్యాది

మహాకవిప్రోక్తశృంగారాదిరసప్రధానశ్లోకమనోజ్ఞం

బౌటవలన.

సకలవిద్వజ్జనానందకరంబని తలంచి

ఆసూరి.

సరస్వతీ, తిరువేంకటాచార్యులవారిచే

చెన్నపురితండియార్పేటయందుప్రతిష్ఠింపం

బడియుండెడు

స్వకీయసరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలయం

దచ్చువేయించి ప్రచురింపంబడియె.

౧౮౯౯-సం॥ నవంబరు నెల.

తంయద్యత్కృతంతత్సర్వంవదసియదిభవాన్ సర్వజ్ఞయెవేత్థ్యువాచ
తతోబ్రాహ్మణోపిరాజ్ఞాయద్యత్కృతం తత్సర్వమువాచగూఢవ్యాపార
మపి - తతోరాజాపిసర్వాణ్యప్యభిజ్ఞానానిజ్ఞాత్వాతుతోష-పునశ్చపంచ
షట్పదానిగత్వావిప్రస్యపాదయోఃపతిత్వా తమింద్రనీలపుష్యరాగమర
కతవైడూర్యఖచితసింహాసనేఉపవేశయిత్వారాజాప్రాహ॥శ్లో॥మాతే
వరక్షతిపితేవహియతేనియుక్తేకాన్తైవచాభిరమయత్యపనీయఖేదం। కీ
ర్తించదిక్షువిమలాంవితనోతిలక్ష్మీంకింకింనసాధయతికల్పలతేవవిద్యా॥౧
తతోసౌవిప్రవరాయదశాశ్వాన్రాజానేయాన్దదౌ- తతఃసభాయామా
సీనోబుద్ధిసాగరఃప్రాహరాజానం - దేవభోజస్యజన్మపత్రికామేతంబ్రా
హ్మణంపృచ్ఛేతి।తతోముంజఃప్రాహవిద్వన్భోజస్యజన్మపత్రికాంవిధేహీ
తి-తతోసౌబ్రాహ్మణఉవాచ- అధ్యయనశాలాయాఃభోజ-ఆనేతవ్యఇతి
ముంజోపితతఃకౌతుకాదధ్యయనశాలామలంకుర్వాణంభోజం - నిజైర్భ
టైరానయామాస సభాంతతస్సాక్షాత్పితరమివరాజానమానమ్య సవిన
యంతస్థౌ- తతస్తద్రూపలావణ్యమోహితేరాజకుమారమండలేప్రభూ
తసౌభాగ్యంమహీమండలమాగతంమహేంద్రమివ - సాకారంమన్మథమి
వ- మూర్తిమత్ - సౌభాగ్యమివభోజంనిరూప్య - దైవజ్ఞశిఖామణీరా
జానంప్రాహ - రాజన్భోజస్యభాగ్యోదయంవక్తుంవిరించోపినాలం -
కోహముదరంభరిఃబ్రాహ్మణః - తథాపివదామిస్వమత్యనుసారేణభోజ
మితోధ్యయనశాలాయాఃప్రేషయ - తతోరాజాజ్ఞయాభోజేఅధ్యయన
శాలాంగతేదైవజ్ఞశిఖామణిర్విప్రఃప్రాహ॥ శ్లో ॥పఞ్చాశత్పంచవర్షాణి
సప్తమాసాదినత్రయం। భోజరాజేనభోక్తవ్యస్సగౌడోదక్షిణాపథః॥ఇ
తి॥౧॥ తత్తదాకర్ణ్యరాజాచాతుర్యాదపహాసన్నివసుముఖోపివిచ్ఛాయ
వదనోభూత్ - తతోరాజాబ్రాహ్మణంప్రేషయిత్వా - నిశీథేస్వశయన
ప్రాసాదమాసాద్య ఏకాకీనన్న్వ్యచింతయత్ - యదిరాజ్యలక్ష్మీర్భోజకు
మారంగమిష్యతితదాహంజీవన్నపిమృతః॥ శ్లో ॥తానీంద్రియాణ్యవికలా
నితదేవనామసాబుద్ధిరప్రతిహతావచనంతదేవ। అర్థోష్మణావిరహితః
పురుషఃక్షణేనసోప్యన్యఏవభవతీతివిచిత్రమేతత్ ॥ కించ ॥ శరీరనిరపేక్ష
స్యదక్షస్యవ్యవసాయినః। బుద్ధిప్రారబ్ధకార్యస్యనాస్తికించనదుష్కరం॥
అసూయయాహతేనైవసర్వోపాయోద్యమైరపి। కత్యాణాంగృహ్యతే
సంపత్సుహృద్భిర్మంత్రిభిస్తథా॥౧॥తతోద్యమేకిందుస్సాధ్యం॥ * ॥అతిదా

క్షిణ్యయుక్తానాంశంకితానాంపదేపదే। పరాపవాదభీరూణాందూరతో
యాన్తిసమ్పదః॥కించ ॥ఆదానస్యప్రదానస్యకర్తవ్యస్యచకర్మణః॥క్షి
ప్రమక్రియమాణస్యకాలఃపిబతిసంపదః ॥ అవమానంపురస్కృత్యమానం
కృత్వాచపృష్ఠతః । స్వార్థంసముద్ధరేత్ప్రాజ్ఞస్స్వార్థభ్రంశోహిమూ
ర్ఖతా॥ నస్వల్పస్యకృతేభూరినాశయేన్మతిమాన్నరః। ఏతదేవాత్రపాండి
త్యంయత్స్వల్పాద్భూరినాశనం॥ జాతమాత్రంనయశ్శత్రుంవ్యాధింవాప్ర
శమంనయేత్। అతిపుష్టాంగయుక్తోపిసపశ్చాత్తేనహన్యతే॥ ప్రజాగుప్తశ
రీరస్యకింకరిష్యన్తిసంహతాః । హస్తన్యస్తాతపత్రస్యవారిధారాఇవార
యః॥ అఫలానిదురన్తానిసమవ్యయఫలానిచ। అశక్యానిచవస్తూనినారభే
తవిచక్షణః॥౫॥ తతశ్చైవంవిచిన్తయన్నభుక్తఏవదినస్యతృతీయేయామే
ఏకఏవమంత్రయిత్వావంగదేశాధీశ్వరస్య మహాబలస్యవత్సరాజస్యఆకా
రణాయఏకంస్వమంగరక్షకంప్రాహిణోత్।సచాంగరక్షకోవత్సరాజము
పేత్యప్రాహ-రాజాత్వామాకారయతీతి- తతస్సరథమారుహ్యపరివారేణ
పరివృతస్సమాగతోరథాదవతార్యరాజభవనమాసాద్యరాజానమవలోక్య
ప్రణిపత్యోపవిష్టః- రాజాచసౌధం నిర్జనంవిధాయవత్సరాజంప్రాహ॥
శ్లో॥ రాజాతుష్టోపిభృత్యానాంమానమాత్రంప్రయచ్ఛతి। తేతుసమ్మాని
తాస్తస్యప్రాణైరప్యుపకుర్వతే॥ ౫ ॥వత్స తత్త్వయాభోజోభువనేశ్వ
రీవిపినేహంతవ్యః - ప్రథమయామేనిశాయాశ్శిరశ్చాంతఃపురమానేతవ్య
మితి- సచోత్థాయనృపంనత్వాహ- దేవాదేశః ప్రమాణంతథాపిభవల్లా
లనాత్కిమపివక్తుకామోస్మితతస్సాపరాధమపిమేవచఃక్షంతవ్యం॥శ్లో ॥
భోజేద్రవ్యంనసేనావాపరివారోబలాన్వితః।పరంపోతఇవాస్తేద్యసహం
తవ్యః కథంప్రభో॥పారంపర్యఇవాసక్తస్త్వత్పాదఉదరంభరిః। తద్వధే
కారణంనైవపశ్యామినృపపుంగవ ॥ ౫ ॥ తతోరాజాసర్వంప్రాతస్సభా
యాంప్రవృత్తంవృత్తమకథయత్ । సచశ్రుత్వాహసన్నాహదేవాకర్ణ
య ॥ * ॥త్రైలోక్యనాథోరామోస్తివసిష్ఠోబ్రహ్మపుత్రకః। తేనరాజ్యా
భిషేకేతుముహూర్తఃకథితోభవత్॥ తన్ముహూర్తేనరామోపివనంనీ
తోవనీంవినా । సీతాపహారోప్యభవద్వైరించివచనంవృథా ॥ జాతఃకో
యంనృపశ్రేష్ఠకించిజ్జ్ఞఉదరంభరిః । యదుక్త్వామన్మథాకారంకుమారం
హన్తుమిచ్ఛసి॥ కించ॥ కిన్నుమేస్యాదిదంకృత్వాకిన్నుమేస్యాదకుర్వతః।

ఇతిసంచింత్యమనసాప్రాజ్ఞఃకుర్వీతవానవా ॥ ఉచితమనుచింతవాకుర్వ
తాకార్యజాతంపరిణతిరవధార్యాయత్నతఃపండితేన । అతిరభసభృతా
నాంకర్మణామావిపత్తేర్భవతిహృదయదాహీశల్యతుల్యోవిపాకః॥కించ
యేనసహాసితమశితంహసితంకథితంచరహసివిస్రబ్ధం । తంప్రతికథమస
తామపినివర్తతేచిత్తమామరణాత్ ॥ కించ ॥ X॥అస్మిన్హతేవృద్ధరా
జ్ఞస్సింధులస్యపరమప్రీతిపాత్రాణిమహావీరాస్తవైవానుమతేస్థితాః తే
త్వన్నగరముల్లోలకల్లోలాఃపయోధయఇవప్లావయిష్యంతి - చిరాద్బద్ధ
మూలేపిత్వయిప్రియఃపౌరాః భోజంభువోభర్తారంభావయంతి ॥ కిం
చ ॥ * ॥ సత్యపిచసుకృతకర్మణిదుర్నీతిశ్చేచ్ఛ్రియంహరత్యేవ । తై
లైస్సదోపయుక్తాందీపశిఖాంవిదళయతిహివాతాళిః॥ X ॥దేవపుత్రవధః
క్వాపినహితాయ - ఇత్యుక్తంవత్సరాజ వచనమాకర్ణ్య రాజాకుపితః
ప్రాహ- త్వమేవరాజ్యాధిపతిర్నతుసేవకః॥ శ్లో ॥స్వామ్యుక్తేయోనయ
తతేసభృత్యోభృత్యపాశకః । తజ్జీవనమపివ్యర్థమజాగళకుచావివేతి ॥
X॥తతోవత్సరాజఃకాలోచితమాలోచనీయమితిమత్వాతూష్ణీంబభూవ -
అథలంబమానేదివాకరేఉత్తుంగసౌధోత్సంగాదవతరంతం కుపితమివకృ
తాంతంవత్సరాజంవీక్ష్యసమేతాఅపి వివిధేనమిషేణస్వభవనానిప్రాపు
ర్భీతాస్సభాసదః - తతోవత్సరాజఃస్వసేవకాన్స్వాగారపరిత్రాణా
ర్థంప్రేషయిత్వారథంభువనేశ్వరీభవనాభిముఖంవిధాయ భోజకుమా
రోపాధ్యాయాకారణాయప్రాహిణోదేకంవత్సరాజః॥ సచాహపండి
తం- తాతత్వామాకారయతివత్సరాజఇతి- సోపితదాకర్ణ్యవజ్రాహత
ఇవభూతావిష్టఇవ గ్రహగ్రస్తఇవతేనసేవకేన కరేణధృత్వానీతః పండి
తఃతంచబుద్ధిమాన్వత్సరాజస్సప్రణామమిత్యాహ- పండితతాతఉపవిశ
రాజకుమారంజయంతమధ్యయనశాలాయాఆనయేతిపండితస్తథాచకార
ఆయాంతంజయంతంకుమారంకిమప్యనీతంపృష్ట్వానైషీత్ - పునఃప్రాహ
పండితం-విప్రభోజకుమారమానయేతి- తతోవిదితవృత్తాన్తోభోజఃకుపితో
జ్వలన్నివశోణితేక్షణస్సమేత్యప్రాహ - ఆఃపాపరాజ్ఞోముఖ్యకుమారంప
శాకినంమాంరాజభవనాద్బహిరానేతుంతవకానామశక్తిరితివామచరణ
పాదుకామాదాయభోజేనతాలుదేశేహతోవత్సరాజః। తతోవత్సఃప్రా
హ-భోజవయంరాజాదేశకారిణఇతి॥బాలంరథేనివేశ్యఖడ్గముపకోశంకృ
త్వాజగామాశుమహామాయాభవనం-తతోగృహీతేభోజేలోకాఃకోలా

హాలంచక్రుః॥ హాహాంభారవశ్చప్రవృత్తః కింకిమితిబ్రువాణాభటావికోశ
స్త్రాఆగత్యసహసాభోజంవధాయనీతంజ్ఞాత్వాహస్తిశాలాముష్ట్రశాలాం
వాజిశాలాంరథశాలాంప్రవిశ్యసర్వాఞ్జఘ్నుః।తతఃప్రతోళీషురాజభవ
నప్రాకారవేదికాసుబహిర్ద్వారవిటంకేషుపురసమీపేషుభేరీపటహఝఃర
జమడ్డుకడిండిమనినదాడంబరేణాంబరంవిడంబితమభూత్. కేచిద్విమలా
సినా కేచిద్భల్లేన కేచిత్తోమరేణ కేచిత్ప్రాసేన కేచిత్కుంతేన కేచిత్పరశు
నా కేచిత్ప్రాసేన కేచిద్విషేణ కేచిద్వహ్నినా కేచిదంభసా కేచిద్ధారా
యాంబ్రాహ్మణయోషితో రాజపుత్రా రాజసేవకారాజానః పౌరాశ్చ
ప్రాణపరిత్యాగంవిదధుః- తతస్సావిత్రీసంజ్ఞాభోజస్యజననీవిశ్వజననీవస్థి
తాదాసీముఖాత్ - స్వపుత్రస్థితిమాకర్ణ్యకరాభ్యాంనేత్రేపిధాయరు
దతీప్రాహ- పుత్ర- పితృవ్యేనకాందశాంగమితోసి- యేమయానియమా
ఉపవాసాశ్చత్వత్కృతేకృతాః తేద్యమేవిఫలాజాతాః - దశాపిదిశా
ముఖానిశూన్యాని- పుత్రదేవేనసర్వజ్ఞేనసర్వశక్తినామృష్టాశ్రియః-పుత్ర
పనందాసదాసీవర్గం సహసావిచ్ఛిన్నశిరసం పశ్యేత్యుక్త్వాభూమావపత
త్ - తతఃప్రదీప్తేవైశ్వానరేసముద్భూతధూమస్తోమేనైవమలీమసేనభ
సి - పాతత్రాసాదివపశ్చిమపయోనిధౌమగ్నేమార్తాండమండలేమహా
మాయాభవనమాసాద్యప్రాహభోజంవత్సరాజః రాజకుమారభృత్యా
నాందైవతంజ్యోతిశ్శాస్త్రవిశారదేనకేనచిద్బ్రాహ్మణేనతవరాజ్య ప్రా
ప్త్యావుదీరితాయాం రాజ్ఞాభవద్వధోవ్యాదిష్టఇతి - తదాకర్ణ్యభోజః
ప్రాహ ॥ * ॥ గ్రామేప్రవ్రజనంబలేర్నియమనంపాండోస్సుతానాంవ
నంవృష్ణీనాంనిధనంనళస్యనృపతేరాజ్యాత్పరిభ్రంశనం।కారాగారనిషే
వణంచమరణంసంచింత్యలంకేశ్వరేసర్వఃకాలవశేననశ్యతినరఃకోవాప
రిత్రాయతే ॥ లక్ష్మీకౌస్తుభపారిజాతసహజస్సూనుస్సుధాంభోనిధేర్దే
వేనప్రణయప్రసాదనిధినామూర్ధ్నాధృతశ్శంభునా । అద్యాప్యుజ్ఝతినైవ
దైవవిహితంక్షైణ్యంక్షపావల్లభః కేనాన్యేనవిలంఘ్యతేవిధిగతిః పాషా
ణరేఖాసఖీ ॥ వికటోర్వ్యామప్యటనంశైవారోహణమపాంనిధేస్తరణం
నిగళంగుహాప్రవేశోవిధిపరిపాకఃకథన్నుసంతార్యః॥ అంభోధిస్స్థలతాంస్థ
లంజలధితాంధూళీలవశ్శైలతాంమేరుర్మృత్కణతాంతృణంకులిశతాం
వజ్రంతృణప్రాయతాం। వహ్నిశ్శీతలతాంహిమందహనతామాయాతియ
స్యేచ్ఛయాలీలాదుర్లలితాద్భుతవ్యసనినేదేవాయతస్మైనమః॥౪॥ తతోవ

టవృక్షస్యపత్రద్వయమాదాయ ఏకేనపుటీకృత్య జంఘాంఛురికయాభిత్త్వాతత్రపుటకేరక్తమారోప్యతృణేన అన్యస్మిన్ పత్రేకంచనశ్లోకంలిఖిత్వావత్సంప్రాహ-మహాభాగఏతత్పత్రంనృపాయదాతవ్యం-త్వమపిరాజాజ్ఞాంవిధేహీతి- తతోవత్సరాజస్యానుజోభ్రాతాభోజస్యప్రాణపరిత్యాగసమయే దీప్యమానముఖశ్రియంనయనాభిరామంభోజరాజంసకరుణమవలోక్యఅగ్రజంప్రాహ॥*॥ఏకఏవసుహృద్ధర్మోనిధనేప్యనుయాతియః। శరీరేణసమంనాశంసర్వమన్యచ్చగచ్ఛతి॥ నతతోహిసహాయార్థేమాతాభార్యాచతిష్ఠతి। నమిత్రపుత్రౌనజ్ఞాతిర్ధర్మస్తిష్ఠతికేవలః॥ బలవానప్యశక్తోసౌధనవానపినిర్ధనః। శ్రుతవానపిమూర్ఖశ్చయోధర్మవిముఖోజనః॥ ఇహైవస్వజరావ్యాధేశ్చికిత్సాంనకరోతియః।గత్వానిరౌషధస్థానంసరోగీకింకరిష్యతి॥జరాంమృత్యుంభయంవ్యాధింయోజానాతిసపండితః।స్వస్థస్తిష్ఠేన్నిషీదేద్వాస్వపేద్వాకేనచిద్ధసేత్॥ తుల్యజాతివయోరూపాన్హృతాన్పశ్యతిమృత్యునా। నహితత్రాస్తితేత్రాసోవజ్రవద్ధృదయంతవేతి॥ ౫ ॥తతోవైరాగ్యమాపన్నోవత్సరాజః భోజంక్షమస్వేత్యుక్త్వాప్రణమ్యతంచరథేనివేశ్యనగరాద్బహిర్ఘనేతమసి గృహమాగమ్యభూమిగృహాంతరేనిక్షిప్యభోజంరరక్ష- స్వయంశీఘ్రమేవకృత్రిమవిద్యావిద్భిఃసుకుండలంస్ఫురద్వక్త్రంనిమీలితనేత్రంభోజకుమారమస్తకంకారయిత్వాతచ్చాదాయ సకనిష్ఠోవత్సరాజోరాజభవనంగత్వారాజానంనత్వాప్రాహ- శ్రీమతాయదాదిష్టంతత్సాధితమితి-తతోరాజాచపుత్రవధంజ్ఞాత్వాతమాహ- వత్సరాజఖడ్గప్రహారసమయేతేనపుత్రేణకిముక్తమితి-వత్సః -దేవతవకిమపిపత్రేలిఖితమస్తితద్గృహాణశిరశ్చపశ్య - తతోరాజాతథావిధంభోజశిరోవిలోక్యమందంరురోద- వత్సరాజఇదంశిరఃక్వాపిభూమౌనిక్షిప-తతోవత్సేనిష్క్రాంతేరాజాపిస్వభార్యాకరేణదీపమానయిత్వాతానిపత్రాక్షరాణివాచయతి॥ శ్లో ॥మాంధాతాచమహీపతిఃకృతయుగాలంకారభూతోగతస్సేతుర్యేనమహోదధౌవిరచితఃక్వాసౌదశాస్యాంతకః। అన్యేచాపియుధిష్ఠిరప్రభృతయోయాతాదివంభూపతేనైకేనాపిసమంగతావసుమతీనూనంత్వయాయాస్యతి॥౫॥రాజాచతదర్థంజ్ఞాత్వాశయ్యాతోభూమావపాత-తతశ్చదేవీకరకమలచాలితచేలాంచలానిలేనక్షణాత్ససంజ్ఞోభూత్వాఆహ- దేవిమాంమాస్పృశహాహాపుత్రఘాతీచండాలోహమితికురరఇవవిలపన్రాజాద్వారపాలానానాయ్య బ్రాహ్మ

ణాన్ శీఘ్రమానయతేత్యాహ - తతః స్వాజ్ఞయా సమాగతాన్ బ్రాహ్మ
ణాన్నత్వా రాజా పప్రచ్ఛ మయా పుత్రో హతః తస్య ప్రాయశ్చిత్తం వద
ధ్వమితి వదన్తం తే తమూచుః- రాజన్ సహసా వహ్నిమావిశేతి- తస్సమే
త్య బుద్ధిసాగరః ప్రాహ - దేవ యథా త్వం రాజాధమస్తథైవ వఅమాత్యాధ
మో వత్సరాజః - తవ కిల రాజ్యం దత్వా సింధులనృపేణ త్వదుత్సంగే భోజ
స్థాపితః- తచ్చ త్వయా పితృవ్యేణాన్యత్కృతం॥ * ॥ కతిపయదివసస్థాయి
ని మదకారిణి యావనే దురాత్మనః । విదధతి తథాపరాధం జన్మైవ యథా
స్య వృథా భవతి ॥ సంతస్తృణోత్సారణముత్తమాంగాత్సువర్ణకోట్యర్ప
ణమామనంతి । ప్రాణవ్యయేనాపి కృతోపకారాః ఖలాః పరే వైరమి
వోద్వహన్తి ॥ ఉపకారశ్చాపకారో యస్య వ్రజతి విస్మృతిం । పాషాణ
హృదయస్యాస్య జీవతీత్యభిధా ముధా ॥ యథా బీజాంకురస్సూక్ష్మః ప్రయ
త్నేనాభిరక్షితః । ఫలప్రదో భవేత్కాలే తథా లోకస్సురక్షితః ॥ హిరణ్య
ధాన్యరత్నాని ధనాని వివిధాని చ । తథాన్యదపి యత్కించిత్ప్రజాభ్యస్స్యా
న్మహీభృతాం ॥ రాజ్ఞి ధర్మిణి ధర్మిష్ఠాః పాపే పాపపరాస్సదా । రాజాన
మనువర్తన్తే యథా రాజా తథా ప్రజాః ॥ ౫ ॥ తతో రాత్రావేవ వహ్నిప్రవే
శనిశ్చితే రాజ్ఞి సర్వే సామంతాః పౌరాశ్చ మిళితాః పురే - పుత్రం హత్వా
పాపభయాద్భీతో నృపతిర్వహ్నిం ప్రవిశతి కిం వదన్తి సర్వత్రాజని - తతః
బుద్ధిసాగరః ద్వారపాలమాహూయ న కేనాపి భూపాలభవనం ప్రవేష్ట
వ్యమిత్యుక్త్వా నృపమన్తఃపురే నివేశ్య సభాయామేకాకీ సన్ ఉపవిష్టః తతో
రాజమరణవార్తాం శ్రుత్వా వత్సరాజో రాజగృహమాగత్య బుద్ధిసాగరం
నత్వా శనైః ప్రాహ- తాత మయా భోజరాజో రక్షిత ఇతి- బుద్ధిసాగరశ్చ
కర్ణే తస్యైకిమప్యకథయత్ । తచ్ఛ్రుత్వా వత్సరాజశ్చ నిష్క్రాన్తః । తతో ము
హూర్తేన కోఽపి కరకలితదన్తిద్రిచన్తదండో విరచిత ప్రత్యగ్రజటాకలాపః
కర్పూరకరంబితభసితానూద్వర్తిత సకలతనుర్మూర్తిమన్మథ ఇవ స్ఫటిక
కుండలమండితకరయుగళః కౌశేయకౌపీనో మూర్తిమాంశ్చంద్రచూడ ఇవ
సభాం కాపాలికస్సమాగతః - తం వీక్ష్య బుద్ధిసాగరః ప్రాహ- యోగీంద్ర కు
త ఆగమ్యతే కుత్ర తే నివేశశ్చ కాపాలికే త్వయి యచ్ఛమత్కారకారీ కళావి
శేషః ఔషధవిశేషో వాస్తి- యోగీ ప్రాహ॥ శ్లో ॥ దేశే దేశే భవనం భవనే భవ
నే తథైవ భిక్షాన్నం । సరసి చ నద్యాం సలిలం శివశివ తత్త్వార్థవేదినాం క్వంసా
మ్॥ గ్రామే గ్రామే కుటీరమ్యా నిర్ఝరే నిర్ఝరే జలం । భిక్షాయాం సులభం చా

న్నంవిభవైః కింప్రయోజనం॥౧॥ దేవ అస్మాకం నైకోదేశః సకలభూమండ
లంభ్రమామః- గురూపదేశేతిష్ఠామః నిఖిలంభువనతలంకరతలామలకవత్ప
శ్యామః- సర్పదష్టంవిషవ్యాకులంరోగగ్రస్తంశస్త్రభిన్నశిరసంకాలశి
థిలితం - తాతత్క్షణాదేవవిగతసకలదారుణవ్యాధిసంచయంకుర్మఇతి -
రాజాపి- కుడ్యాంతర్హితపవశ్రుతసకలవృత్తాంతఃసభామాగతఃకాపా
లికందండవత్ప్రణమ్యయోగీంద్రరుద్రకల్పపరోపకారపరాయణమహాపా
పినామయాహతస్యపుత్రస్యప్రాణదానేనమాంరక్షరక్షేత్యాహ - అథ
కాపాలికోపిరాజన్మాభైషీః పుత్రస్తేనమరిష్యతిశివప్రసాదేనస్వకంగృ
హమేష్యతి - పరంశ్మశానభూమౌబుద్ధిసాగరేణసహహోమద్రవ్యాణి
ప్రేషయేత్యవోచత్ తతోరాజాకాపాలికేన యదుక్తంతత్సర్వంతథాకు
ర్వితిబుద్ధిసాగరఃప్రేషితః - తతోరాత్రౌగూఢరూపేణభోజోపితత్రనదీ
పులినేనీతః-యోగినాభోజోజీవితఇతిప్రథాచసమభూత్-తతోగజేంద్రా
రూఢోవన్దిభిఃస్తూయమానోభేరీమృదంగాదిఘోషైర్జగద్బధిరీకుర్వన్పౌ
రామాత్యపరివృతోభోజరాజోరాజభవనమగాత్ - రాజాచతమాలింగ్య
రోదితిభోజోపిరుదంతంముంజంనివార్య అస్తౌషీత్ - తతస్సంతుష్టోరాజా
నిజసింహాసనేతస్మిన్నివేశయిత్వా ఛత్రచామరాభ్యాంచభూషయిత్వా
తస్మైరాజ్యందదౌ। నిజపుత్రేభ్యఃప్రత్యేకమేకైకంగ్రామందత్వాపరమ
ప్రేమాస్పదంజయంతంభోజనికాశేనివేశయామాస- తతఃపరలోకపరి
త్రాణపరోముంజోపినిజపట్టరాజ్ఞీభిస్సహతపోవనభూమింగత్వా పరంతప
స్తేపే। తతోభోజభూపాలశ్చదేవబ్రాహ్మణప్రసాదాద్రాజ్యంపాలయా
మాస॥ ఇతిభోజరాజస్యరాజ్యప్రాప్తిప్రబంధః॥౧॥తతోముంజేతపోవనం
యాతేబుద్ధిసాగరంముఖ్యామాత్యంవిధాయ స్వరాజ్యంబుభుజేభోజరా
జభూపతిః- ఏవమతిక్రామతికాలేకదాచిద్రాజ్ఞాక్రీడతోద్యానంగచ్ఛతా
కోపిధారానగరవాసీవిప్రోలక్షితః- సచరాజానంవీక్ష్యనేత్రేనిమీల్యఅగ
చ్ఛన్రాజ్ఞాపృష్టః- ద్విజ- త్వంమాందృష్ట్వాస్వస్తీతినజల్పసి - విశేషేణ
లోచనేనిమీలయసి- తత్రకోహేతురితి- విప్రఆహ- దేవ-త్వంవైష్ణవోసి
విప్రాణాంనోపద్రవంకరిష్యసి- తతస్త్వత్తోనమేభీతిః- కింతుకస్మైచిత్కిం
చిదపినప్రయచ్ఛసి- తేనతవదాక్షిణ్యమపినాస్తిఅతస్తేకిమాశీర్వచసా॥కించ
ప్రాతరేవకృపణముఖావలోకనాత్పరతోపిలాభహానిస్స్యాత్ ఇతిలోకో
క్త్యాలోచనేనిమీలితే॥ అపిచ ॥ * ॥ ప్రసాదోనిష్ఫలోయస్యకోపశ్చాపి

నిరర్థకః। నతంరాజానమిచ్ఛన్తిప్రజాఃషండమివస్త్రియః॥అప్రగల్భస్య
యావిద్యాకృపణస్యచయద్ధనం।యచ్చబాహుబలంభీరోర్వ్యర్థమేతత్త్రి
యంభువి॥దేవమత్పితావృద్ధఃకాశీంప్రతిగచ్ఛన్మయాశిక్షాంపృష్టః- తా
తమయాకింకర్తవ్యమితి- పితాప్రేత్థమభ్యధాయి॥*॥యదితవహృదయం
విద్వన్నృచ్ఛేః స్వప్నేపిమాస్మసేవిష్ఠాః।సచివజితంషిడ్గజితంయువతిజితం
చైవరాజానం॥పాతకానాంసమస్తానాంద్వేపరేతాతపాతకే।ఏకంచసస
చివోరాజాద్వితీయంచతదాశ్రయః॥ అవివేకమతిర్నృపతిఃమంత్రిషుగుణ
వత్సువక్రితగ్రీవః। యత్రఖలాశ్చప్రబలాస్తత్రకథంసజ్జనావసరః॥ రాజా
సంపత్తిహీనోపిసేవ్యఃసేవ్యగుణాశ్రయః-భవత్యాజీవనంతస్మాత్ఫలంకా
లాంతరాదపి॥అదాతుర్దాక్షిణ్యంనహిభవతి- దేవపురాకర్ణదధీచిశిబివిక్ర
మప్రముఖాఃక్షితిపతయోయథాపరలోకమలంకుర్వాణాః నిజదానసము
ద్భూతదివ్యనవగుణైర్నివసన్తిమహీమండలే- తథాకిమపరేరాజానః॥*॥
దేహేపాతినికారక్షాయశోరక్ష్యమపాతవత్। నరఃపతితకాయోపియ
శఃకాయేనజీవతి॥పండితేచైవమూర్ఖేచబలవత్యపిదుర్బలే।ఈశ్వరేచదరిద్రే
చమృత్యోస్సర్వత్రతుల్యతా॥ నిమేషమాత్రమపితెవయోగచ్ఛన్నతిష్ఠతి-త
స్మాద్దేహేష్వనిత్యేషుకీర్తిమేకాముపార్జయేత్॥ జీవితంతదపిజీవితమధ్య
గణ్యతేసుకృతిభిఃకిముపుంసాం। జ్ఞానవిక్రమకళాకులలజ్జాత్యాగభోగర
హితంవిఫలంయత్॥ రాజాపితేనవాక్యేనపీయూషపూరస్నాతఇవపర
బ్రహ్మణిలీనఇవలోచనాభ్యాంహర్షాశ్రూణిముమోచ-ప్రాహచద్విజం।
విప్రవరశృణు॥శ్లో॥ సులభాఃపురుషాలోకేసతతంప్రియవాదినః। అప్రియ
స్యచపథ్యస్యవక్తాశ్రోతాచదుర్లభః॥మనీషిణస్సన్తినతేహితైషిణోహితై
షిణస్సన్తినతేమనీషిణః। సుహృచ్చవిద్వానపిదుర్లభోనృణాంయథౌషధం
స్వాదుహితంచదుర్లభం॥ ఇతివిప్రాయలక్షందత్వా ద్విజకింతేనామే
త్యాహ-విప్రఃస్వనామభూమాలిఖతిగోవిన్దఇతి- రాజావాచయిత్వావిప్ర
ప్రత్యహంరాజభవనమాగన్తవ్యంనతేకశ్చిన్నిషేధః విద్వాంసఃకవయశ్చ
కౌతుకాత్సభామానేతవ్యాః- కోపివిద్వాన్నదుఃఖభాగస్తుఏనమధికారం
పరిపాలయేత్యాహ- ఏవంగచ్ఛత్సుకతిపయదివసేషురాజావిద్వత్ప్రియః
దానవిత్తేశ్వరఇతిప్రథామగాత్ -తతోరాజానందిదృక్షవఃకవయోనానా
దిగ్భ్యఃసమాగతాః - ఏవంవిత్తాదివ్యయంకుర్వాణంరాజానంప్రతికదా
చిన్ముఖ్యామాత్యస్సేత్థమభ్యధాయి- దేవరాజానఃకోశబలాఏవవిజయినో

నాస్యే॥శ్లో॥ సజయీ వరమాతంగా యస్యకస్యాస్తి మేదినీ। కోశో యస్యాస దుద్ధర్షో మర్గం యస్య సమర్జయః॥ దేవలోకం పశ్య॥శ్లో॥ ప్రియో ధనవతామేవ ధనే తృష్ణాగరీయసీ। పశ్య కోటిద్వయాసక్తం లక్షాయ ప్రవణం ధనుః॥ ఇతి- రాజా చ తమాహ - దానోపభోగవంధ్యాయా సుహృద్భిర్యాన భుజ్యతే। పుంసాం స మాహితా లక్ష్మీరలక్ష్మీః క్రమశో భవేత్ ॥ఇత్యుక్త్వా రాజా తం మంత్రిణం నిజపదాద్దూరీకృత్య తత్పదేన్యందిదేశ- ఆహ చ తం॥శ్లో॥ లక్షం మహాకవేర్దేయం తదర్ధం విబుధస్య చ - దేయం గ్రామైకమర్ధస్య తస్యాప్యర్ధం తదర్థినః। యశ్చ మె అమాత్యాదిషు వితరణనిషేధమనాః సహన్తవ్యః - ఉక్తం చ॥శ్లో॥ యద్దదాతి యదశ్నాతి తదేవ ధనినాం ధనం। అన్యే మృతస్య క్రీడన్తి దారైరపి ధనైరపి॥ ప్రియః ప్రజానాం దాతైవ న పునర్ద్రవిణేశ్వరః। ఆగచ్ఛన్ కాంక్ష్యతే లోకైర్వారిదో న తు వారిధిః। సంగ్రహైకపరః ప్రాయః సముద్రోపి రసాతలే॥ దాతారం జలదం పశ్య గర్జన్తం భువనోపరి। ఏవం వితరణశాలినం భోజరాజం శ్రుత్వా కశ్చిత్కళింగదేశీయః కవిరుపేత్య మాసమాత్రం తత్స్థానచక్రాణీంద్రదర్శనం భజతి ఆహారార్థం పాథేయమపి నాస్తి - తతః కదాచిద్రాజా మృగయాభిలాషీ బహిర్నిర్గతః- స కవిర్దృష్ట్వా రాజానమాహ॥శ్లో॥ దృష్టే శ్రీభోజరాజేంద్రే గళంతి త్రీణి తత్క్షణాత్ । శత్రోశ్శస్త్రం కవేః కష్టం నీవీబంధో మృగీదృశాం॥ రాజా లక్షం దదౌ॥ తత స్తస్మిన్నగయారసికే రాజని కశ్చన పుళిన్దపుత్రో గాయతి- తేన గీతమాధుర్యేణ తుష్టో రాజా తస్మై పుళిన్దపుత్రాయ పఞ్చలక్షం దదౌ- తదా కవిః తద్దానమత్యన్నతం కిరాతపోతం చ దృష్ట్వా నరేన్ద్రపాణికమలస్థపంకజమిషేణ రాజానం వదతి॥ ఏతే గుణాః పంకజ సంతోపి న తే ప్రకాశమాయాన్తి। యల్లక్ష్మీవసతేస్తవ మధుపైరుపభుజ్యతే కోశః॥ భోజస్తదభిప్రాయం జ్ఞాత్వా పునర్లక్షమేకం దదౌ- తతో రాజా బ్రాహ్మణమాహ॥శ్లో॥ ప్రభుభిః పూజ్యతే విప్ర కలైవ న కులీనతా। కలావాన్మాన్యతే మూర్ధ్ని సత్సు దేవేషు శంభునా॥ ఏవం వదతి భోజే కుతోపి పంచషాః కవయస్సమాగతాః- తాన్దృష్ట్వా రాజా విలక్షణ ఇవాసీత్ -అద్యైవ మయా ఏతావద్విత్తం దత్తమితి- తతః కవిస్తమభిప్రాయం జ్ఞాత్వా నృపం పద్మమిషేణ పునః ప్రాహ॥*॥ కిం కుప్యసి కస్మై వా నవసౌరభసారాయ హి నిజమధునే। యస్య శతపత్ర తేద్య ప్రతిపత్రం మృగ్యతే భ్రమరైః। - తతః ప్రభుం ప్రసన్నవదనమవలోక్య ప్రకాశేన ప్రాహ॥*॥ న దాతుం నోపభోక్తుం చ శక్నోతి కృపణశ్శ్రియం। కింతు స్పృశతి హస్తేన నపుంసక ఇవ స్త్రియం

యాచితో యః ప్రహృష్యేత్తదత్త్వా చ ప్రీతిమాన్ భవేత్ - తం దృష్ట్వాప్యథవా శ్రుత్వా నరస్స్వర్గమవాప్నుయాత్ - తతస్తుష్టో రాజా పునరపి కళింగదేశవాసికే వయోలక్షం దదౌ - తతః పూర్వకవిః పురస్థితాన్ షట్ వీన్ద్రాన్ దృష్ట్వాహ - హే కవయోఽత్ర మహాసర్వస్సుఖభూమావాసీ రాజా యదా భవనం గమిష్యతి తదా కిమపి బ్రూతేతి యే చ సర్వే మహాకవయోఽపి సర్వం రాజ్ఞః ప్రథమచేష్టితం జ్ఞాత్వా వర్తన్తే తే తేష్వేకస్సరోమి షేణ నృపం ప్రాహ॥*॥ ఆగతానామపూర్ణానాం పూర్ణానామప్యగచ్ఛతాం। యదధ్వని న సంఘట్టో ఘటానాం తత్సరోఽపరమితి॥ తస్య రాజా లక్షం దదౌ. తతో గోవిన్దపండితస్తాన్ వీన్ద్రాన్ దృష్ట్వా చుకోప- తస్య కోపాభిప్రాయం జ్ఞాత్వా ద్వితీయః కవిరాహ॥ *॥ కస్య తృషం నాక్షిపసి చ పిబతి న కస్తవ పయః ప్రవిశ్యాన్తః। యది సన్మార్గసరోవర నక్రో న క్రోధమధివసతి చ పరం॥ రాజా తస్మై లక్షద్వయం దదౌ - తం చ గోవిన్దపండితం వ్యాపారపదాద్దూరీకృత్యైత్య యాపి సభాయామాగన్తవ్యం పరం తు కేనాపి దౌష్ట్యం న కర్తవ్యం- ఇత్యుక్త్వా తతస్తేభ్యః ప్రత్యేకం లక్షం దత్త్వా స్వనగరమాగతః- తే చ యథాయథం గతాః - తతః కదాచిద్రాజ్ఞా ముఖ్యామాత్యం ప్రాహ- విప్రోఽపి యో భవేన్మూర్ఖః స పురాద్బహిరస్తు మే- కుంభకారోఽపి యో విద్వాన్స తిష్ఠతు పురే మమేతి - అతః కోఽపి న మూర్ఖో భూద్ధారానగరే- తతః క్రమేణ పఞ్చశతాని విదుషాం వరరుచిబాణమయూరరేఫణహరిశంకరకళింగపూరవినాయకమదనవిద్యావినోదకోకిలతారేంద్రప్రముఖాః సర్వశాస్త్రవిచక్షణాః సర్వే సర్వజ్ఞాః శ్రీభోజరాజసభామలంచక్రుః- ఏవం స్థితే కదాచిద్ద్వారద్వర్భృందవందితే సింహాసనాసీనే కవిశిరోమణౌ కవిత్వప్రియే విప్రప్రియబాంధవే భోజనరేశ్వరే- ద్వారపాల ఏత్య ప్రణమ్య వ్యజిజ్ఞపత్ - దేవ కోఽపి విద్వాన్ ద్వారి తిష్ఠతీతి అథ రాజా ప్రవేశయ తమితి ఆజ్ఞప్తే సోఽపి దక్షిణేన పాణినా సముస్నతేన విరాజమానో విప్రః ప్రాహ॥*॥ రాజన్నభ్యుదయోఽస్తు శంకరకవేః కింపత్రికాయామిహ సంపద్యం కస్యతవైవ భోజనృపతేః పాపత్యతాం పత్యతే। ఏతాసామరవిందసుందరదృశాం ద్రాక్చామరాందోళనాదుద్వేల్లద్భుజవల్లికంకణఝణత్కారః క్షణం వార్యతాం॥ యథా యథా భోజయశో వివర్ధతే సితాం త్రిలోకీమివ కర్తుముద్యతం- తథా తథా మే హృదయం విదూయతే ప్రియాలకాళీధవళత్వశంకయా॥ తతో రాజా శంకరకవయే ద్వాదశలక్షం దదౌ సర్వే విద్వాంసశ్చ విచార్య వదనాబభూవుః- పరం కోఽపి రాజభయాన్నావదత్ - రాజా చ కార్యవశాద్గృహం గతః

తతోవిభూపాలాంసభాందృష్ట్వావిబుధగణస్తంనినింద-అహోనృపతేర
జ్ఞతా-కిమస్యసేవయావేదశాస్త్రవిచక్షణేభ్యఃస్వాశ్రయకవిభ్యఃలక్షము
దాత్ కిమనేనవితుష్టేనాపి- అసౌచకేవలంగ్రామ్యఃకవిశ్శంకరః-కిమస్య
ప్రాగల్భ్యం- ఇత్యేవంకోలాహలరవేజాతేకశ్చిదభ్యాగాత్ కనకమణికుం
డలశాలీదివ్యాంశుకప్రావరణో నృపకుమారఇవమృగమదపంకకళంకిత
గాత్రోనవకుసుమసమభ్యర్చితశిరాశ్చందనాంగరాగేణ విలోభయన్వి
లాసఇవమూర్తిమాన్కవితేవతనుమాశ్రితః శృంగారరసస్యస్యందఇవస
స్పందోమహేంద్రఇవమహీవలయంప్రాప్తోవిద్వాన్-తందృష్ట్వాసావిద్వ
త్పరిషత్ భయకౌతుకయోః పాత్రమాసీత్ - సచసర్వాన్ప్రణిపత్యప్రా
హక్వుత్రభోజనృపఇతి- తేతమూచురిదానీమేవసౌధాంతరంగతఇతి-తతో
సౌప్రత్యేకం తేభ్యస్తాంబూలందత్వా గజేంద్రకులగతః మృగేంద్రఇ
వాసీత్ - తతస్సమహాపురుషఃశంకరకవిప్రదానేనకుపితాన్ తాన్బుధ్వా
ప్రాహభవద్భిఃశంకరకవయేద్వాదశలక్షాణిప్రదత్తానీతినమంతవ్యం-అభి
ప్రాయస్తురాజ్ఞోనైవబుద్ధః- యతఃశంకరపూజనేప్రారబ్ధేశంకరకవిస్త్వ
కేనైవలక్షేణపూజితః - కింతుతస్మిన్స్థానేతన్నామ్నావిభ్రాజితానేకాద
శరుద్రాన్శంకరానపరాన్ మూర్తాన్ప్రత్యక్షాన్జ్ఞాత్వా తేషాం ప్రత్యే
కమేకైకంలక్షంతస్మైశంకరకవయఏవశంకరమూర్తయేప్రదత్తమివరా
జ్ఞోభిప్రాయఇతి-సర్వేపిచమత్కృతాస్తేన- తతఃకోపిరాజపురుషఃతద్వి
ద్వత్స్వరూపంద్రాగ్రాజ్ఞేనివేదయామాస-రాజాచస్వమభిప్రాయంసా
క్షాద్విదితవంతంమహేశమివమహాపురుషంమన్యమానఃసభామభ్యాగా
త్ -సచస్వస్తీత్యాహరాజానం- రాజాచతమాలింగ్యప్రణమ్యనిజకరకమ
లేనతత్కరకమలమవలంబ్యసౌధాంతరంగత్వాప్రోత్తుంగగవాక్షేఉపవిష్టః
ప్రాహ-విప్రభవన్నామ్నాకాన్యక్షరాణిసౌభాగ్యావలంబితానికస్యవాదే
శఃభవద్విరహాస్సుజనాన్బాధతఇతి తతఃకవిర్లిఖతిరాజ్ఞోహస్తేకాళిదాస
ఇతిరాజావాచయిత్వాపాదయోఃపతతి- తతస్తత్రాసీనయోఃకాళిదాస
భోజరాజయోరాసీత్సంధ్యా-రాజాసఖేసంధ్యాంవర్ణయేత్యవాదీత్ ॥*॥
వ్యసనినఇవవిద్యా క్షీయతేపంకజశ్రీః గుణినఇవవిదేశేదైన్యమాయాంతి
భృంగాః । కునృపతిరివలోకంపీడయత్యంధకారోధనమివకృపణస్యవ్యర్థ
తామేతిచక్షుః॥ పునశ్చరాజానంస్తౌతికవిః॥*॥ఉపచారఃకర్తవ్యోయావ
దనుత్పన్నసౌహృదాఃపురుషాః। ఉత్పన్నసౌహృదానాముపచారఃకైతవం

భవతి॥దత్తాతేనకవిభ్యఃపృథ్వీసకలాపికనకసంపూర్ణా। దివ్యాంసుకా
వ్యరచనాంక్రమంకవీనాంచయోవిజానాతి॥ సుకవేశ్శబ్దసౌభాగ్యంసత్క-
విర్వేత్తినాపరః- పంధ్యానహివిజానాతి పరాందౌహృదసంపదమితి॥ త
తఃక్రమేణభోజకాళిదాసయోః ప్రీతిరజాయత- కతఃకాళిదాసంవేశ్యా
లంపటంజ్ఞాత్వాతస్మిన్సర్వేద్వేషంచక్రుః - నకోపితంస్పృశతి- అథక
దాచిత్సభామధ్యేకాళిదాసమాలోక్యభోజేనమనసాచింతితం- కథమస్య
ప్రాజ్ఞస్యాపిస్మరపీడాప్రమాదఇతి- సోపితదభిప్రాయంజ్ఞాత్వాప్రాహ
*॥ చేతోభువశ్చాపలతాప్రసంగేకావాకథామానుషలోకభాజాం। య
ద్దాహశీలస్య పురాంవిజేతుఃతథావిధంపౌరుషమర్ధమాసీత్ ॥ తతస్తు
ష్టోభోజరాజఃప్రత్యక్షరలక్షందదౌ॥తతఃకాళిదాసఃభోజంస్తౌతి॥*॥మహా
రాజశ్రీమన్జగతియశసాతేధవళితేపయః పారావారం పరమపురుషో
యంమృగయతే । కపర్దీకైలాసంకరివరమభౌమంకులిశభృత్కళానా
థంరాహుఃకమలభవనోహంసమధునా॥ నీరక్షీరేగృహీత్వానిఖిలఖగత
తీర్యాతినాళీకజన్మాతక్రంధృత్వాతుసర్వానటతిజలనిధీంశ్చక్రపాణిర్ము
కుందః - సర్వానుత్తుంగశైలాన్దహతిపశుపతిఃఫాలనేత్రేణపశ్యన్వ్యా
ప్తాత్వత్కీర్తికాంతాత్రిజగతినృపతేభోజరాజక్షితీంద్ర॥విద్వద్రాజశిఖా
మణేతులయితుంధాతాత్వదీయంయశఃకైలాసంచనిరీక్ష్యతత్రలఘుతాం
నిక్షిప్తవాన్పూర్తయే। ఉక్షాణంతదుపర్యుమాసహచరంతన్మూర్ధ్ని
గంగాజలంతస్యాగ్రేఫణిపుంగవంతదుపరిస్ఫారంసుధాదీధితిం॥ స్వర్గా
ద్గోపాలకుత్రవ్రజసిసురమునేభూతలేకామధేనో వత్సస్యానేతుకామ
స్తృణచయమధునాముగ్ధదుగ్ధంనతస్యాః। శ్రుత్వాశ్రీభోజరాజప్రచురవి
తరణంవ్రీడశుష్కస్తనీసా వ్యర్థోహిస్యాత్ప్రయాసస్తదపితదరిభిశ్చ
ర్వితంసర్వముర్వ్యాం॥ తుష్టోరాజాప్రత్యక్షరలక్షందదౌ-తతఃకదాచిత్
శ్రుతిస్మృతిపారంగతాః కేచిద్రాజానంకవిత్వప్రియంజ్ఞాత్వాక్వచిన్నగ
రాద్బహిఃభువనేశ్వరీప్రసాదేనకవిత్వంకరిష్యామఇత్యుపవిష్టాః- తేష్వేకే
నపండితంమన్యేనపకశ్చరణోపాఠి - భోజనందేహిరాజేంద్రేతి- అన్యే
నాపాఠి- ఘృతసూపసమన్వితమితిఉత్తరార్ధంనస్ఫురతి - తతోదేవతా
భవనంకాళిదాసఃప్రణామార్థమగాత్ - తంవీక్ష్యద్విజాఊచుః-అస్మాకం
సమగ్రవేదవిదామపిభోజఃకిమపినార్పయతి - భవాదృశాంహియథేష్టం
దత్తే- తతోస్మాభిఃకవిత్వవిధానధియాత్రాగతం - చిరంవిచార్యపూర్వా

ర్థమభ్యధాయి - ఉత్తరార్థంకృత్వాదేహితతోఽస్మభ్యంకిమపిప్రయచ్ఛతీ
త్యుక్త్వాతత్పురస్తాదర్ధమభాణి- సచతచ్ఛ్రుత్వా- మాహిషంచశరచ్చం
ద్రచంద్రికాధవళందధీత్యాహ- తేచరాజభవనంగత్వాదౌవారికానూచుః-
వయంకవనంకృత్వాసమాగతాఃరాజానందర్శయతేతి- తేచకౌతుకాత్
హసంతోగత్వారాజానంప్రణమ్యప్రాహుః ॥*॥ రాజమాషనిభైర్దం
తైఃకటివిన్యస్తపాణయః- ద్వారితిష్ఠంతిరాజేంద్రఛాందసాఃశ్లోకశత్రవఇ
తి ॥ రాజ్ఞాప్రవేశితాస్తేప్రవిష్టరాజసంసదోమిళితాస్సహైవకవిత్వం
పఠంతిస్మ- రాజాతచ్ఛ్రుత్వాఉత్తరార్థంకాళిదాసేనకృతమితిజ్ఞాత్వా
విప్రానాహ- యేనపూర్వార్ధంకారితంతన్ముఖాత్కవిత్వంకదాచిదపినక
రణీయం- ఉత్తరార్ధస్యకించిద్దీయతేనపూర్వార్ధస్యేత్యుక్త్వాప్రత్యక్ష
రలక్షందదౌ - తేషుచదక్షిణామాదాయగతేషుకాళిదాసంవీక్ష్యరాజా
ప్రాహ- కవేఉత్తరార్ధంత్వయాపఠితమితి- కవిరాహ॥*॥అధరస్యమ
ధురిమాణంకుచకాఠిన్యందృశోశ్చతైక్ష్ణ్యంచ- కవితాయాంపరిపాకంహ్య
నుభవరసికోవిజానాతి- రాజాచసుకవేసత్యంవదసి॥*॥ అపూర్వోభాతి
భారత్యాఃకావ్యామృతఫలేరసః- చర్వణేసర్వసామాన్యేస్వాదువిత్కేవ
లంకవిః॥ సంచింత్యసంచింత్యజగత్సమస్తంత్రయఃపదార్థాఃహృదయం
ప్రవిష్టాః- ఇక్షుర్వికారామతయఃకవీనాంముగ్ధాంగనాపాంగతరంగితా
ని॥ తతఃకదాచిద్ద్వారపాలకఃప్రణమ్యభోజంప్రాహరాజన్ ద్రవిడదేశా
త్కోపిలక్ష్మీధరనామా కవిర్ద్వారమధ్యాస్తఇతి - రాజాప్రవేశయేత్యా
హ- ప్రవిష్టమేవసూర్యమివవిభ్రాజమానంచిరాదప్యవిదితవృత్తాంతంప్రే
క్ష్యరాజావిచారయామాస-అహ॥ *॥ ఆకారమాత్రవిజ్ఞానసంపాదితమ
నోరథాః- ధన్యాస్తేయేనశృణ్వంతిదీనాఃక్వాప్యర్థినాంగిరః॥ సచాగత్య
తత్రరాజానంస్వస్తీత్యుక్త్వాతదాజ్ఞయోపవిష్టఃప్రాహ- దేవఇయంతేపం
డితమండితాసభా- త్వంచసాక్షాద్విష్ణురసి- అతఃకింనామపాండిత్యంమ
మ- తథాపికించిద్వచ్మి॥*॥భోజప్రతాపంతువిధాయధాత్రాశేషైర్నిర
స్తైఃపరమాణుభిఃకిం- హరేఃకరేభూత్పవిరంబరేచభానుఃపయోధేరుదరే
కృశానుః॥ఇతితతస్తేనపఠితపచ్చమత్కృతా- రాజాచతస్యప్రత్యక్షరలక్షం
దదౌ- పునఃకవిరాహ- దేవమయాసకుటుంబేనాత్రనివాసాశయాసమా
గతం॥*॥క్షమీదాతాగుణగ్రాహీస్వామీపుణ్యేనలభ్యతే-అనుకూలశ్శుచిర్ద
క్షఃకవిర్విద్వాన్సుదుర్లభః॥ఇతి ॥తతోరాజాముఖ్యామాత్యంప్రాహ

స్మైగృహందీయతామితి-తతోనిఖిలమపినగరంవిలోక్యకమపిమూర్ఖమమా త్యోనాపశ్యత్-యంనిరస్యవిదుషేగృహందీయతే- తత్రసర్వత్రభ్రమన్ కస్యచిత్కువిందస్యగృహంవీక్ష్యకువిందంప్రాహ- కువిందగృహాన్నిస్సర తవగృహంవిద్వాన్నేష్యతీతి - తతఃకువిందోరాజభవనమాసాద్యరాజానం ప్రణమ్యప్రాహ- దేవభవదమాత్యోమాంమూర్ఖంకృత్వాగృహాన్నిస్సార యతీతి త్వంతుపశ్యమూర్ఖఃపండితోవేతి॥*॥ కావ్యంకరోమినహిచారుత రంకరోమియత్నాత్కరోమియదిచారుతరంకరోమి-భూపాలమౌళిమణి మండితపాదపీఠ హేసాహసాంకకవయామివయామియామి॥ తతోరాజా త్వంకారవాదేనవదంతంకువిందంప్రాహ॥*॥లలితాతేపదపంక్తిఃకవితా మాధుర్యంచశోభనం! పరంతుకవిత్వంవిచార్యవక్తవ్యమితి- తతఃకుపితఃకు విందఃప్రాహదేవఅత్రాంతరంభాలికంతునవదామిరాజధర్మఃపృథక్ విద్వ ద్ధర్మాదితి- రాజాప్రాహ-అస్తిచేదుత్తరంబ్రూహీతి- దేవకాళిదాసా దృతేన్యంకవింనమన్యేకోస్తితేసభాయాం కాళిదాసాదృతేకవితాతత్త్వవి ద్విద్వాన్॥*॥యత్సారస్వతవైభవంగురుకృపాపీయూషపాకోద్భవంత ల్లభ్యంకవినైవనైవహఠతఃపాఠప్రతిష్ఠాజుషా- కాసారేదివసంవసన్నపిప యఃపూరంపరంపంకిలం కుర్వాణఃకమలాకరస్యలభతేకింసౌరభంసైరి భః॥ అయంమేవాగ్గుంభోవిశదపదవైదగ్ధ్యమధురః-స్ఫురద్బంధోవంధ్యః పరహృదికృతార్థఃకవిహృది।కటాక్షోవామాక్ష్యాదరదళితనేత్రాంతగ ళితఃకుమారేనిస్సారఃసతుకిమపియూనస్సుఖయతీతి ॥ విద్వజ్జనవందితాసీ తాప్రాహ॥*॥విపులహృదయాభియోగ్యేఖిద్యతికావ్యేజడోనమాదృక్షః స్వే నిందతికంచుకమేవప్రాయశ్శుష్కస్తనీనారీ । తతఃకువిందఃప్రాహ॥*॥ బాల్యేసుతానాంసురతేంగనానాంస్తుతౌకవీనాంసమరేభటానాం-త్వం కారయుక్తాహిగిరఃప్రశస్తాఃకస్తేప్రభోమోహతరఃస్మరత్వం॥తతోరాజా సాధుభోకువిందేత్యుక్త్వాతస్మాయక్షరలక్షందదౌ - మాభైషీరితిపునఃకువిం దంప్రాహ - ఏవంక్రమేణాతికాలేగతేకియత్యపికాలేబాణఃపండితవరఃప రంరాజ్ఞామాన్యమానోపిప్రాక్తనకర్మణోదారిద్ర్యమనుభవతి- ఏవంస్థి తేనృపతిఃకదాచిద్రాత్రావేకాకీప్రచ్ఛన్నవేషస్స్వపురేచరన్ బాణగృహ మేత్యాతిష్ఠత్- తదానీంనిశీథేబాణోదారిద్ర్యద్వ్యాకులతయాకాంతాం వక్తి- దేవిరాజాకియద్వారంమమ మనోరథమపూరయత్ - అద్యాపిపు నఃప్రార్థితోదదాత్యేవపరంతునిరంతరప్రార్థనాదసేమూర్ఖస్యాపి

జిహ్వాజడీభవతీత్యుక్త్వాముహూర్తార్ధంమౌనేనస్థితఃపునఃపఠతి॥*॥ హ
రహరపురహరపరుషకహాలాహలఫల్గుయాచనావచసోః। ఏకైవతవరస
జ్ఞాతముభయరసతారతమ్యజ్ఞా॥ దేవీ॥ దారిద్ర్యస్యపరామూర్తిర్యాఞ
చ్ఞానద్రవిణప్లుతిః। అపికౌపీనవాఞ్ఛంభుస్తథాపిపరమేశ్వరః। సేవాసు
ఖానాంవ్యసనంధనానాంయాచ్ఞాగుణానాంకునృపఃప్రజానాం। ప్రణష్ట
శీలశ్చసుతఃకులానాంమూలావఘాతఃకఠినఃకుఠారః।తత్సత్యపిదారిద్ర్యే
రాజ్ఞోవక్తుంమయాస్వయమశక్యం॥*॥ గచ్ఛత్క్షణమపిజలదోవల్లభతా
మేతిసర్వలోకస్య। నిత్యప్రసారితకరఃకరోతిసూర్యోపిసంతాపం।కించ-
దేవివైశ్వదేవావసరేప్రాప్తాఃక్షుధార్తాఃపశ్చాద్యాంతీతితదేవమేహృద
యంధునోతి-దారిద్ర్యానలసంతాపఃశాంతస్సంతోషవారిణా। యాచకా
శావిఘాతాంతర్దాహఃకేనోపశామ్యతే॥ రాజాచైతత్ సర్వంశ్రుత్వా
నేదానీంకిమపిదాతుమశక్యం ప్రాతరేవబాణంపూర్ణమనోరథం కరి
ష్యామీతినిష్క్రాంతఃరాజా॥*॥ కృతోయైర్నచవాగ్మీచవ్యపనీతంనయైవ
దం।యైరాత్మసదృశోనార్థీకింతైఃకావ్యైర్బలైర్ధనైః॥ఎవంపురేపరిభ్రమ
మాణోరాజనివర్త్మనిచోరద్వయంగచ్ఛతి। తయోరేకఃప్రాహశకుంతః
సఖేస్ఫారాంధకారవితతేపిజగత్యంజనవశాత్ సర్వంపరమాణుప్రాయ
మపివస్తుసర్వత్రపశ్యామిపరంతు సంభారగృహోత్కనకజాతమపి న మేసు
ఖాయేతి- ద్వితీయోమరాళనామాచోరఆహ - ఆహృతంసంభారగృహో
త్కనకజాతమపినహితమితికస్మాద్ధేతోరుచ్యతఇతితతః॥శకుంతఃప్రాహ-
సర్వతోనగరరక్షకాఃపరిభ్రమంతిసర్వోపిజాగరిష్యత్యేషాంభేరీపటహాదీ
నాంనినాదేనతస్మాదాహృతంవిభజ్యస్వస్వభాగగతంధనమాదాయశీఘ్ర
మేవగంతవ్యమితి॥ మరాళఃప్రాహ। సఖేత్వమనేనకోటిద్వయపరిమిత
మణికనకజాతేనకింకరిష్యసీతి- శకుంతః- ఏతద్ధనంకస్మైచిద్ద్విజన్మనేదా
స్యామియథాయంవేదవేదాంగపారగోఽన్యంనప్రార్థయతి॥ మరాళః
సఖేచారు॥*॥దదతోయుధ్యమానస్యపఠతఃపులకోథచేత్ -ఆత్మనశ్చపరే
షాంచతద్దానంపౌరుషంస్మృతం॥ మరాళః- అనేనదానేనతవకథంపుణ్య
ఫలంభవిష్యతీతి అస్మాకంపితృపైతామహోయంధర్మఃయచ్చౌర్యే
విత్తమానీయతే॥మరాళః॥*॥శిరశ్ఛేదమంగీకృత్యార్జితంద్రవ్యంనిఖిల
మప్యేకథందీయతే॥ శకుంతః॥*॥మూర్ఖోనహిదదాత్యర్థంనరోదారిద్ర్య
శంకయా। ప్రాజ్ఞస్తువితరత్యర్థంనరోదారిద్ర్యశంకయా॥కించిద్వేదమ

యం పాత్రం కించిత్పాత్రం తపోమయం । పాత్రాణాముత్తమం పాత్రం శూద్రాన్నం యస్య నోదరే॥ శకుంతః॥ అనేన విత్తేన కిం కరిష్యతి భవాన్॥ మరాళః- సఖే కాశీవాసీ కోపి విప్రవటురత్రాగాత్ - తేనాస్మత్పితుః పురః కాశీవాసఫలం వ్యావర్ణితం - తతోస్మత్తాతః బాల్యాదారభ్య చౌర్యం కుర్వాణో దైవవశాత్ స్వపాపాన్నివృత్తో వైరాగ్యాత్సకుటుంబః కాశీమేష్యతి- తదర్థమిదం ద్రవిణజాతం- శకుంతః - మహద్భాగ్యం తవ పితుః తథాహి॥ *॥ వారాణసీపురీవాసవాసనావాసితాత్మనా । కింశునాసమతాం యాతి వరాకః పాకశాసనః॥ ఊషరం కర్మసస్యానాం క్షేత్రం వారాణసీపురీ। యత్ర సంలభ్యతే మోక్షః సమం చండాలపండితైః॥ మరణం మంగళం యత్ర విభూతిశ్చ విభూషణం । కౌపీనం యత్ర కౌశేయం సా కాశీ కేన మీయతే॥ ఏవముభయోః సంవాదం శ్రుత్వా రాజా తుతోష అచింతయచ్చ మనసి కర్మణాం గతిస్సర్వథైవ విచిత్రా - ఉభయోరపి పవిత్రా మతిరితి తతో రాజా వినివృత్య భవనాంతరే పితృపుత్రావపశ్యత్ - తత్ర పితా పుత్రం ప్రాహ - ఇదానీం పరిజ్ఞాతశాస్త్రతత్త్వోపి నృపతిః కార్పణ్యేన కిమపి న ప్రయచ్ఛతి॥ కింతు॥ *॥ అర్థిని కవయతి కవయతి పఠతి చ పఠతి స్తవోన్ముఖే స్తౌతి। పశ్చాద్యామీత్యుక్తే మౌనీ దృష్టిం నిమీలయతి॥ రాజాప్యేతచ్ఛ్రుత్వా తత్సమీపం ప్రాప్య మైవం వదేతి స్వగాత్రస్థసర్వాభరణాన్యుత్తార్య దత్వా తస్మై తతో గృహమాసాద్య కాలాంతరే సభాముపవిష్టః కాళిదాసం ప్రాహ- సఖే॥ *॥ కవీనాం మానసం నౌమి తరంతి ప్రతిభాంభసా॥ తతః కవిరాహ॥ యత్ర తేనవయాంసీవ భువనాని చతుర్దశ॥ తతో రాజా ప్రత్యక్షరం ముక్తాఫలలక్షం దదౌ- తతః ప్రవిశతి ద్వారపాలః- దేవ కోపి కౌపీనావశేషో విద్వాన్ ద్వారి తిష్ఠతీతి॥ రాజా ప్రవేశయ॥ తతః ప్రవేశితః కవిరాగత్య స్వస్తీత్యుక్త్వానుక్త ఏవోపవిష్టః ప్రాహ॥ *॥ ఇహ నివసతి మేరుశ్శేఖరో భూధరాణామిహ హి నిహితభారాస్సాగరాస్సప్తచైవ। ఇదమతులమనంతం భూతలం భూరిభూతోద్భవధరణసమర్థం స్థానమస్మద్విధానాం॥ రాజా- మహాకవే కిం తే నామ- అభిధత్స్వ కవిః- నామగ్రహణం నోచితం పండితానాం తథాపి వదామో యది జానాసి॥ *॥ నహి స్తనంధయీ బుద్ధిర్గాంభీర్యం గాహతే వచః । తలం తోయనిధేర్ద్రష్టుం యష్టిరస్తి న వైణవీ॥ దేవాకర్ణయ॥ శ్లో॥ చ్యుతామిందోర్లేఖాం రతికలహభగ్నం చ వలయం సమం చక్రీకృత్య ప్రహసితముఖీ శైలతనయా। అవోచద్యం పశ్యే

వతు గిరిశస్యాచ గిరిజాయాశ్చ క్రీడాచంద్రో దశనకిరణాపూరితతనుః॥ కాళిదాసః॥ సఖి క్రీడాచంద్రాదిరాద్దృష్టోపి- కథమీదృశీ తేదశా మండలేమండలేవిరాజత్యపిరాజనిబహుధనవతి- క్రీడాచంద్రః॥ * ॥ ధనినోప్యదానవిభవాగణ్యంతే ధురి మహాదరిద్రాణాం। హంతినయతః పిపాసామతస్సముద్రోపి మరురేవ॥ కించ ॥ ఉపభోగకాతరాణాం పురుషాణామర్థసంచయపరాణాం। కన్యామణిరివసదనే తిష్ఠత్యర్థః పరస్యార్థే॥ సువర్ణమణికేయూరాడంబరైరన్యభూభృతః। కలయైవపదం భోజస్తేషామాప్నోతి సారవిత్॥ సుధామయానీవ సుధాంగళంతివిదగ్ధసంయోజనమంతరేణ। కావ్యాని నిర్వ్యాజమనోహరాణి వారాంగనానామివ యౌవనాని ॥ జ్ఞాయతే జాతు నామాపి న రాజ్ఞః కవితాంవినా। కవేస్తద్వ్యతిరేకేణ న కీర్తిః స్ఫురతి క్షితౌ ॥ మయూరః॥ తేవంద్యాస్తే మహాత్మానస్తేషాం లోకే స్థిరం యశః। యైర్నిబద్ధాని కావ్యాని యే చ కావ్యే ప్రకీర్తితాః॥ వరరుచిః॥ పదవ్యక్తివ్యక్తీకృతసహృదయానందకలితే కవీనాం మార్గేస్మిన్ స్ఫురతి బుధమాత్రస్యధిషణా । నచక్రీడాలేశవ్యసనపిశునోయం కులవధూకటాక్షాణాం పంథాః సఖలు గణికానామవిషయః ॥ రాజా క్రీడాచంద్రాయ వింశతిగజేంద్రాన్ గ్రామపంచకంచదదౌ- తతో రాజానంకవిస్తౌతి॥ * ॥కంకణంనయనద్వంద్వే తిలకం కరపల్లవే। అహోభూషణవైచిత్ర్యంభోజప్రత్యర్థియోషితాం॥తుష్టోరాజాపునరక్షరలక్షందదౌ॥తతః కదాచిత్కోపి జరాజీర్ణసర్వాంగసంధిః పండితో రామేశ్వరనామా సభామభ్యగాత్ -సచాహ॥*॥పంచాననస్యసుకవేర్గజమాంసైన్యపశ్రియా ।పారణాజాయతే క్వాపిసర్వత్రైవోపవాసినః॥ వాహానాంపండితానాంచపరేషామపరోజనః।కవీంద్రాణాంగజేంద్రాణాంగ్రాహకో నృపతిపరః॥ఏవంహిసువర్ణైః పట్టచేలైశ్చ శోభాస్యాద్వారయోషితాం- పరాక్రమేణదానేనరాజంతేరాజనందనాః -ఇత్యాకర్ణ్య రాజా రామేశ్వరపండితాయ సర్వాభరణాన్యుత్తీర్యలక్షద్వయంప్రాయచ్ఛత్ -స్తౌతికవిః॥ * ॥భోజత్వత్కీర్తికాంతాయాః నభఃపాలస్థితంమహత్ । కస్తూరీతిలకం రాజన్ గుణాకరవిరాజతే - బుధాగ్రేనగుణాన్ బ్రూయాత్ సాధువేత్తియతః స్వయం- మూర్ఖాగ్రేపిచనబ్రూయాత్ బుధఃప్రోక్తంనవేత్తిసః॥ తేనచమత్కృతాస్సర్వే- రామేశ్వరకవిః॥ * ॥ఖ్యాతింగమయతిసుజనస్సుకవిర్విదధాతి కేవలంకావ్యం । పుష్ణాతి కమలమంభో లక్ష్మ్యాతురవిర్నియోజయ

తి॥ తతస్తుష్టో రాజా ప్రత్యక్షరం లక్షం దదౌ- రాజేంద్రం కవిః ప్రాహ॥ *॥
కవిత్వం న శృణోత్యేవ కృపణః కీర్తివర్జితః । నపుంసకః కిం కురుతే పురస్థిత
మృగీదృశా॥ సీతా ప్రాహ॥ హతాద్దైవేన కవయో వరాకాస్తే గజా అపి ।
శోభా న జాయతే యేషాం మండలేంద్రగృహం వినా ॥ కాళిదాసః॥ అదా
తృమానసం క్ష్మాపిన స్పృశంతి కవేర్గిరః। దుఃఖాయైవాతివృద్ధస్య విలాసా
స్తరుణీకృతాః॥ రాజా ప్రతిపండితం లక్షం దత్తవాన్ -. తతః కదాచిద్రా
జా సమస్తాదపి కవిమండలాదధికం కాళిదాసమవలోక్య అయం తం పరం
వేశ్యాలోలత్వేన చేతసి ఖేదలవం చక్రే- తదా సీతా విద్వద్బృందవందితా
తదభిప్రాయం జ్ఞాత్వా ప్రాహ- దేవ॥ * ॥దోషమపి గుణవతి జనే దృష్ట్వా
గుణరాగిణో న ఖిద్యంతే । ప్రీత్యైవ శశిని పతితం పశ్యతి లోకః కళంకమపి॥
తుష్టో రాజా సీతాయై లక్షం దదౌ-తథాపి కాళిదాసం యథాపూర్వం నమా
నయతి యదా - తదా స చ కాళిదాసో రాజ్ఞోభిప్రాయం విదిత్వా తులామి
షేణ ప్రాహ॥* ॥ప్రాప్య ప్రమాణపదవీం కో నామాస్తే తులే లేపస్తే। నయ
సి గరిష్ఠమధస్తాత్తదితరముచ్చైస్తరాం కురుషే॥ పునరాహ- యస్యాస్తి స
ర్వత్ర గతిః స కస్మాత్స్వదేశరాగేణ హి యాతి ఖేదం। తాతస్య కూపోయమితి
బ్రువాణాః క్షారం జలం కాపురుషాః పిబంతి॥ తతో రాజ్ఞా కృతామవజ్ఞాం మ
నసి విదిత్వా కాళిదాసో మర్మనాః నిజవేశ్మ యయౌ ॥ * ॥అవజ్ఞాస్ఫుటితం
ప్రేమ సమీకర్తుం క ఈశ్వరః । సంధిం న యాతి స్ఫుటితం లాక్షాలేపేన మౌ
క్తికం॥ తతో రాజాపి ఖిన్నస్థితః - తతో లీలావతీ ఖిన్నం దృష్ట్వా రాజానం
విషాదకారణమపృచ్ఛత్ - రాజా చ రహసి సర్వం తస్యై ప్రాహ- సా చ
రాజముఖేన కాళిదాసావజ్ఞాం జ్ఞాత్వా పునః ప్రాహ- దేవ ప్రాణనాథ సర్వ
జ్ఞోసి॥ *॥స్నేహో హి వరమఘటితో న వరం సంజాతవిఘటితస్నేహః-
హృతనయనో హి విషాదీ న విషాదీ భవతి ఖలు జాత్యంధః॥ పరంతు కాళిదా
సః కోపి భారత్యాః పురుషావతారః - తత్సర్వభావేన సమ్మాననీయో నం విద్వ
ద్భిః॥ పశ్య ॥ * ॥దోషాకరోపి కుటిలోపి కలంకితోపి మిత్రావసానసమ
యే విహితోదయోపి। చంద్రస్తథాపి హరవల్లభతాముపైతి నైవాశ్రితేషు
గుణదోషవిచారణా స్యాత్ ॥ రాజాపి ప్రియే సర్వమేతత్సత్యమేవేత్యంగీ
కృత్య శ్వః కాళిదాసం ప్రార్థ్య రేవ సంతోషయిష్యామీత్యవోచత్ -అన్యేద్యు
రాజా దంతధావనాదివిధిం విధాయ నిర్వర్తితనిత్యకృత్యః సుఖాం ప్రాప- ప్రము
దితాః కవయశ్చ గాయకా అన్యే ప్రకృతయశ్చ సర్వే సమాజగ్ముః- కాళిదా

సమేకమనాగతంవీక్ష్యరాజాస్వసేవకమేకం తదాకారణాయ వేశ్యాగృహంప్రేషయామాస- సచగత్వాకాళిదాసంనత్వాప్రాహకవీంద్రత్వామాకారయతిభోజనరేంద్రఇతి- తతఃకవిర్వ్యచింతయత్ - గతేహ్నినృపేణావమానితోహమద్యప్రాతరేవాకారణేకింకారణమితి॥*॥యంయం నృపోనురాగేణసంమానయతిసంసది। తస్యతస్యోత్సారణాయయతంతెరాజవల్లభాః॥ కింతువిశేషాదాజ్ఞాఅన్వహంమాన్యమానేమయిమాయావినోమత్సరాద్వైరంబోధయంతి॥ *॥ అవివేకమతిర్నృపతిర్మంత్రిషుగుణవత్సువక్రితగ్రీవః- యత్రఖలాశ్చప్రబలాస్తత్రకథంసజ్జనావసరః॥ ఇతి విచారయన్సభామాగచ్ఛత్ - తతోదూరేసమాయాంతంవీక్ష్యసానందమాసనాదుత్థాయసుకవేమత్ప్రియతమాద్యకథంవిలంబఃక్రియతఇతిభాషమాణఃపంచషట్పదానిసమ్ముఖోగచ్ఛతి - తతోనిఖిలాపిసభాస్వాసనాదుత్థితా- సర్వేసభాసదశ్చచమత్కృతాః- వైరిణశ్చాస్యవిచ్ఛాయవదనాబభూవుఃతతోరాజానిజకరకమలేన అస్యకరకమలమవలంబ్యస్వాసనదేశంప్రాప్యతంచసింహాసనేఉపవేశ్యస్వయంచతదాజ్ఞయాతత్రైవోపవిష్టః- తతోరాజ్ఞఃసింహాసనారూఢేకాళిదాసే బాణకవిర్దక్షిణంబాహుముద్ధృత్యప్రాహ॥ *॥భోజఃకళావిద్రుద్రోపివా కాళిదాసస్యమాననాత్ విబుధేషుకృతోరాజాయేనదోషాకరోప్యసౌ॥ తతోస్యవిశేషేణవిద్వద్భిస్సహవైరానలఃప్రదీప్తః - తతస్తైశ్చబుద్ధిమద్భిఃమంత్రయిత్వాసర్వైరపివిద్వద్భిఃభోజస్యతాంబూలవాహినీదాసీధనకనకాదినాసమ్మానితా - తేచతాంప్రత్యూపాయమూచుః - సుభగేఅస్మత్కీర్తిమసౌకాళిదాసోగళయతి- అస్మాసుకోపినైతేనకళాసామ్యంప్రవహతే- వత్సేయథైనంరాజాదేశాంతరంనిస్సారయతితథాభవత్యాకర్తవ్యమితి- దాసీప్రాహ-భవద్భ్యఃహారంప్రాప్య మయాయుష్మత్కార్యంక్రియతే-తన్మమప్రథమంహారోదాతవ్యఇతి-తతస్సాతాంబూలవాహినీతైర్దత్తంహారమాదాయవ్యచింతయత్ - తథాహి॥బుద్ధేరసాధ్యంకింవాస్తి-తతస్సమతిక్రాంతేషు కతిపయవాసరేషు- దైవాదేకాకిని ప్రసుప్తే రాజనిచరణసంవాహనావ్యాజమస్యపిధాయతత్రైవకపటేననేత్రేనిమీల్యసుప్తా- తతశ్చరణచలనేనసారాజానమీషజ్జాగరూకంసమ్యగ్జ్ఞాత్వాప్రాహ॥ సఖిమదనమాలినిసద

రాత్మాకాళిదాసః దాసీవేషేణఅంతఃపురంప్రాప్యలీలాదేవ్యాసహరమతఇతి- రాజాతచ్ఛ్రుత్వాఉత్థాయప్రాహ- తరంగవతికింజాగర్షీతి

సాచనిద్రావ్యాకులేవనశృణోతి - రాజాచతస్యాఅవధ్వానింశ్రుత్వావ్య
చింతయత్ -ఇయంతరంగవతీనిద్రాయాంస్వప్నవశంగతావానావశా
ద్దైవ్యామశ్చరితంప్రాహ- సచస్త్రీవేషేణాంతఃపురమాగచ్ఛతీత్యేతదసి
సంభావ్యతే - కోనామస్త్రీచరితంవేదేతితతశ్చేత్థంవిచార్య రాజాపరే
ద్యుఃప్రాతరాత్మనికృత్రిమజ్వరంవిధాయశయానః కాళిదాసంద్వాస్థము
ఖేనఆనాయ్యతదాగమనానంతరంతత్రైవలీలాదేవీం చానాయ్యదేవీంప్ర
త్యవదత్ - ప్రియేఇదానీమేవమయాపథ్యంభోక్తవ్యమితి- ఇత్యుక్తేసాపి
తథైవేతిపథ్యం గృహీత్వారాజ్ఞోరజతపాత్రేదత్త్వాతత్రముద్గదాళీంపర్య
వేషయత్ - తతఃరాజాపితయోరభిప్రాయంజిజ్ఞాసమానఃశ్లోకార్ధంప్రా
హ॥ ముద్గదాళీగదవ్యాళీకవీంద్రవితుషాకథమితి-తతఃకాళిదాసఃదేవ్యాః
సమీపవర్తిన్యామపిఉత్తరార్ధంప్రాహ॥ అంధోవల్లభసంయోగేజాతా
విగతకంచుకా- దేవీతచ్ఛ్రుత్వాపరిజ్ఞాతార్థాస్వరూపాసరస్వతీవతద
ర్థంవిదిత్వాస్మేరముఖీమనాగివబభూవ-రాజాప్యేతద్దృష్ట్వావిచారయా
మాస- ఇయంపురాకాళిదాసేస్నిహ్యతిఅనేనపతస్యాంసమీపవర్తిన్యా
మపిఇత్థమభ్యధాయిఇయంచస్మేరముఖీబభూవ- స్త్రీణాంచచిత్తంకోవే
ద॥*॥అశ్వప్లుతంవాసవగర్జితంచస్త్రీణాంచచిత్తంపురుషంచభాగ్యం-అ
వర్షణంచాప్యతివర్షణంచదేవోనజానాతికుతోమనుష్యః॥ కింత్వయం
బ్రాహ్మణః-దారుణాపరాధిత్వేపినహంతవ్యఇతి- విశేషేణసరస్వత్యాః
పురుషావతారఇతివిచార్యకాళిదాసంప్రాహ - కవేసర్వథాఅస్మద్దేశేన
స్థాతవ్యంకింబహునోక్తేనప్రతివాక్యంకిమపినవక్తవ్యం - తతఃకాళిదాసో
పివేగేనోత్థాయవేశ్యాగృహమేత్యతాంప్రత్యాహ- ప్రియేఅనుజ్ఞాందేహి
మయిభోజఃకుపితః- స్వదేశేనస్థాతవ్యమిత్యువాచ - అహహ॥*॥అఘ
టితఘటితానిఘటయతిఘటితఘటితానిదుర్ఘటీకురుతె। విధిరేవతాని
ఘటయతియానిపుమాన్నైవచింతయతి॥ కించ ॥ కిమపివిద్వద్బృందచేష్టి
తమేవేతిప్రతిభాతి- తథాహి ॥*॥ బహూనామల్పసారాణాంసమవా
యోదురత్యయః । తృణైర్విధీయతేరజ్జుఃబధ్యంతేతేనదంతినః॥ తతోవి
లాసవతీనామవేశ్యాతంప్రాహ ॥*॥ తదేవాస్యపరంమిత్రంయత్రసం
క్రామతిద్వయం। దృష్టేసుఖంచదుఃఖంచప్రతిచ్ఛాయేవదర్పణే ॥ దయి
తమయివిద్యమానాయాంకింతేరాజ్ఞా- కింవారాజదత్తేనవిత్తేనకార్యంసు
ఖవనిశ్శంకంతిష్ఠమద్గృహాంతఃకుహరఇతి- తతఃకాళిదాసఃతత్రైవవసత్

కతిపయదినానిగమయామాస - తతఃకాళిదాసేగృహాంనిర్గతేరాజా
నంలీలాదేవీప్రాహ - దేవకాళిదాసకవినాసాకంనితాంతంనిబిడతమా
మైత్రీ తదిదానీమనుచితంకస్మాత్కృతం- యస్యదేశేవ్యవస్థానంనిషిద్ధం
॥ ఇక్షోరగ్రాత్క్రమశఃపర్వణిపర్వణియథారసవిశేషః । తద్వత్సుజన
మైత్రీవిపరీతానాంతువిపరీతా॥ శోకారాతిపరిత్రాణంప్రీతివిస్రంభభాజ
నం। కేనరత్నమిదంసృష్టంమిత్రమిత్యక్షరద్వయం॥ రాజాప్యేతల్లీలాదేవీ
వచనమాకర్ణ్యప్రాహదేవికేనాపిమమేత్యభిధాయి । తత్కాళిదాసో
దాసీవేషేణఅంతః పురమాసాద్యదేవ్యాసహరమతఇతి - మయావైత
ద్వ్యవహారజిజ్ఞాసయాకపటజ్వరేణాయంభవతీచవీక్షితౌ- తతఃసమీపవ
ర్తిన్యానుపత్న్యాయుక్తార్థమిత్థంప్రాహ - తచ్చాకర్ణ్యత్వయాపి
కృతోహాసః - తతశ్చసర్వమేతద్దృష్ట్వాబ్రాహ్మణహననభీరుణామయా
దేశాన్నిస్సారితః- త్వాంచనిర్దాక్షిణ్యోనహన్మీతి - తతఃహాసపరాదేవీచ
మత్కృతాప్రాహ।నిశ్శంకందేవజహామేవధన్యా- యస్యాస్త్వంపతిరీదృ
శఃయత్త్వయాభుక్తశీలాయాఃమమమనఃకథమన్యత్రగచ్ఛతి- యతఃసర్వ
కామినీభిరపికాంతోపభోగేష్వతర్ప్యోసి- అహహ- దేవత్వంయదిమాం
సతీమసతీంవాఅకృత్వాగమిష్యసితర్హ్యహంసర్వథామరిష్యఇతి- తతో
రాజాపిప్రియేసత్యవదసీతినూనయామాస-తప్తంలోహగోళకంకారయా
మాస-ధనుశ్చసజ్యంచక్రేతతోదేవీస్నాత్వానిజపాతివ్రత్యానలేనదేదీప్య
మానాసుకుమారగాత్రీసూర్యమవలోక్యప్రాహ॥జగచ్చక్షుస్త్వంసర్వ
సాక్షీసర్వంవేత్సి॥శ్లో॥ జాగ్రతిస్వప్నకాలేచసుషుప్తౌయదిమేపతిః।భోజ
ఏవవరంనాన్యోమచ్చిత్తేభావితోస్తీనఇత్యుక్త్వాతతోదివ్యత్రయంచక్రే- త
తశ్శుద్ధాయామంతఃపురేలీలావత్యాంలజ్జానతశిరాఃనృపతిఃపశ్చాత్తాపా
తురోదేవిక్షమస్వపాపిష్ఠంమాంకింవదామీతికథయామాస-రాజాచతదా
ప్రభృతిననిద్రాతినచభుజ్తేనకేనచిద్వక్తి- కేవలముద్విగ్నమనాఃస్థిత్వాది
వానిశంప్రవిలపతి- కింనామమమలజ్జాకిన్నామదాక్షిణ్యంక్వగాంభీర్యం
హాహాకవేకవికోటిమకుటమణే కాళిదాసహా మమప్రాణసమహామూ
ర్ఖేనకిమశ్రావ్యంశ్రావితోసిఅవాచ్యముక్తోసీతి ప్రసుప్తఇవగ్రహగ్రస్త
ఇవమాయావిధ్వస్తఇవపపాత - తతఃప్రియాకరకమలసిక్తజలసంజాత
సంజ్ఞఃకథమపితామేవప్రియాంవీక్ష్యస్వాత్మనిందాపరఃపరమతిష్ఠత్ - త
తోనిశానాథహీనేవనిశాదినకరహీనేవదినశ్రీర్విరహయోగినీవయోషిత్ శక్ర

రహితేవ సుధర్మా న భాతి భోజభూపాలసభా రహితా కాళిదాసేన - త
దాప్రభృతి న కస్యచిన్ముఖే కావ్యం నకోపి వినోదసుందరం వచో వక్తి- తతో
గతేషు కేషుచిద్దినేషు కదాచిద్రాజా పూర్ణేందుమండలం పశ్యన్ పురశ్చ
లీలాదేవీముఖేందుం వీక్ష్య ప్రాహ ॥ తుళణఅణుఅణుసరఇగ్వొసోముహచ
దంసఖుపదాయే॥ కుత్రచ పూర్ణేపి చంద్రమసి నేత్రవిలాసాః కదా వా చో
విలసితం ప్రాతశ్చర్చితః- ప్రాతర్విధిం విధాయ సభాం ప్రాప్య రాజా విద్వ
ద్వరాన్ప్రాహ - అహో కవయః ఇయం సమస్యా పూర్యతామితి తతః పఠ
తి- తుళణఅణుఅణుసరఇగ్వొసోముహచదంసఖుఎదాయే పునరాహ ఇయం
చేత్సమస్యా న పూర్యతే భవద్భిః మద్దేశే న స్థాతవ్యమితి - తతో భీతాస్తే కవ
యః స్వాని గృహాణి జగ్ముః చిరం విచారితేప్యర్థే కస్యాపి నార్థసంగతిస్స్ఫు
రతి- తతస్సర్వైర్మిళిత్వా బాణః ప్రేషితః- తతస్స భాం ప్రాప్యాహ రా
జానం దేవ సర్వైర్విద్వద్భిరహం ప్రేషితః - అష్టౌ వాసరానవధిమభిధే
హి నవమే హ్ని పూరయిష్యంతి తే- న చేద్దేశాన్నిర్గచ్ఛంతి -రాజా అస్త్వి
త్యాహ- తతో బాణః తేషాం విజ్ఞాప్య రాజసందేశం స్వగృహమగాత్ - త
తో స్టౌ దివసాః అతీతాః-అష్టమదినరాత్రౌ మిళితేషు తేషు కవిషు బాణః ప్రా
హ-అహో తారుణ్యమదేన రాజసన్మానమదేన కించిద్విద్యామదేన కాళి
దాసో నిస్సారితో భవత్ -స మే భవంతస్సర్వేపవకవయః-విషమేస్థానే తు స
ఏకపవకవిః తం నిస్సార్య ఇదానీం కిం నామ మహత్త్వమాసీత్ - స్థితే తస్మిన్
కథమియమవస్థాస్మాకం భవేత్ -తన్నిస్సారణే యా బుద్ధిః కృతా సా భవ
ద్భిరేవ అనుభూయతే॥ * ॥ సామాన్యవిప్రద్వేషే చ కులనాశో భవేత్కిల
ఉమారూపస్య విద్వేషే నాశః కవికులస్య హి ॥ తతస్సర్వే గాఢం కలహా
యంతే స్మ మయూరాదయశ్చ తతస్తే సర్వాన్ కలహాన్నివార్య సద్యః ప్రా
హుః అద్యైవావధిః పూర్ణః-కాళిదాసమంతరేణ న కస్యచిత్సామర్థ్య
మస్తి సమస్యాపూరణే॥ * ॥ సంగ్రామే సుభటేంద్రాణాం కవీనాం కవి
మండలే। దీప్తిర్వా దీప్తిహానిర్వా ముహూర్తేనైవ జాయతే ॥ యది రో
చతే తతో ద్యైవ మధ్యరాత్రే ప్రముదితచంద్రమసి నిగూఢమేవ గచ్ఛామః ।
సంపత్తిసంభారమాదాయ యది న గమ్యతే శ్వో రాజసేవకా అస్మాన్ బలా
న్నిస్సారయంతి- తదా దేహమాత్రేణైవాస్మాభిర్గంతవ్యం - తదద్య మ
ధ్యరాత్రే గమిష్యామ ఇతి సర్వే నిశ్చిత్య గృహమాగత్య బలీవర్దపూర్ణేషు
శకటేషు సంపద్భారమారోప్య రాత్రావేవ నిర్గతాః -తతః కాళిదా

షఃతత్రైవరాత్రౌవిలాసవతీసదనోద్యానేవసన్ పధిగచ్ఛతాంతేషాం
గీతంశ్రుత్వావేశ్యాచేటింప్రేషితవాన్ - ప్రియేపశ్యకఏతేగచ్ఛంతీతిప్రే
ష్యమాణాపి - తతస్సాసమేత్యసర్వానపశ్యత్ - ఉపేత్యచకాళిదాసం
ప్రాహ ॥*॥ ఏకేనరాజహంసేనయాశోభాసరసో౽భవత్ । నసాబకసహ
స్రేణపరితస్తీరవాసినా ॥ సర్వేచబాణమయూరప్రముఖాఃపలాయంతే
నాత్రసంశయఇతికాళిదాసఃప్రియేవేగేనవాసాంసిభవనాదానయ - యు
ష్మాన్పలాయమానాన్విప్రాన్రక్షామి॥ * ॥ కింపౌరుషంరక్షతియేననా
ర్తాన్కింవాధనంనార్థిజనాయయస్స్యాత్ । సాకింక్రియాయానహి
తానుబద్ధాకింజీవితంసాధువిరోధియద్వై॥తతస్సకాళిదాసశ్చారవేషంవి
ధాయఖడ్గముద్వహన్ - కోశార్ధముత్తరంగత్వాతేషామభిముఖమాగ
త్యసర్వాన్నిరూప్యజయజీవేత్యాశీర్వచనముదీర్యపప్రచ్ఛచారణభావయా -
అహోవిద్యావారిధయో భోజసభాయాంసంప్రాప్తమహత్త్వాతిశ
యాఃబృహస్పతయఇవసంభూయకుత్రజిగమిషవోభవంతః - కచ్చిత్కు
శలంవోరాజాచకుశలీఅస్మాభిఃకాశీదేశాదాగమ్యతే-భోజదర్శనాయ
విత్తస్పృహయాతతః - పరియాసంకుర్వంతస్సర్వేనిష్క్రాంతాఃతతస్తే
షుకశ్చిత్తద్గిరమాకర్ణ్యతంచచారణంమన్యమానః - కుతూహలేనవికశ్చి
త్ప్రాహ- అహోచారణశృణు- త్వయాపశబ్దపిశాచోనిష్కృతఏవఅతో
మయాఅద్యైవోచ్యతేరాజ్ఞాకిలతేభ్యోవిద్వద్భ్యః పూరణాయసమస్యో
క్తా- తత్పూరణాశక్తాఃకుపితారాజ్ఞాదేశాంతరేక్వచిజ్జిగమిషవఏతేనిశ్చ
క్రముః- చారణః - రాజ్ఞాకానామసమస్యాప్రోక్తాతతఃపఠతిసవిపశ్చిత్ టు
ణంటుణుటుణుటరజ్జగత్సోముహుచధంసఖుపదాయెచారణః- ఏతత్సర్వే
వగూఢార్థంఏతత్పూరణేనచంద్రమండలంవీక్ష్యరాజ్ఞాప్రాహ-ఏతస్యోత్తరా
ర్ధంనవిదంతిఖలుమహాంతః - అణుఙ్ఞిబంధయది కహఅణుకిదితంసంపడి
పఠిచదంసస్వేశ్రుత్వాచమత్కృతాఃతతః -చారణస్సర్వాన్ప్రణిపత్య
నిర్యయౌ - తతస్సర్వేవిచారయంతిస్మఅహోఅయంసాక్షాత్సరస్వతీ
పుంరూపేణసర్వేషాంఅస్మాకంపరిత్రాణాయాగతా - నాయంభవితు
మర్హతిమనుష్యః- అద్యాపికిముపికేనాపినజ్ఞాయతే- తతశ్శీఘ్రమేవగృ
హానాసాద్యశకటేభ్యోభారముత్తార్యప్రాప్తస్సర్వైరపిరాజభవనమాగ
త్యభ్యర్థితచేచ్చారణఏవనివేదయిష్యతి- తతఃకుండలీగచ్ఛామఇతియో౽
యుత్వాతథాచక్రుః- తతోరాజసభాంగత్వారాజానమాలోక్యస్వస్తీత్యు

క్త్వావివిశుః- తతః బాణః ప్రాహ - దేవసర్వజ్ఞేనయత్త్వయాపత్యతేతదీ
శ్వరఏవవేదకేమీవరాకాఉదరంభరయః ద్విజాః-తథాప్యుచ్యతే॥ తులణ
అణుఅణుసరఇగ్గ్యోసోముహచదంసఖుపదాయె- అణుఇదిబంణయదికహ
అణుకిదితంసంపడిపదిచదంస ॥ తులనామన్వనుసరతిగ్లౌస్సుముఖచంద్ర
స్యఖల్వేతస్యాఃఅన్వాలివర్ణ్యతేకథమనుకృతిస్తస్యప్రతిపదిచంద్రస్య ॥ రా
జాయథావ్యవసితస్యాభిప్రాయంవిదిత్వాసర్వథాకాళిదాసః అత్యర్థ
దివసప్రాప్యస్థానేనివసతి- ఉపాయైశ్చసర్వంసాధ్యం - తతోబాణాయ
రుక్మాణాంపంచదశలక్షాణిప్రాదాత్ - సంతోషమిషేణైవవిద్వద్బృం
దంస్వంస్వంసదనంప్రతిప్రేషితం- గచ్ఛేచవిద్వన్మండలేశనైర్ద్వారపాలా
యాదిష్టంరాజ్ఞాయదికేచిద్ద్విజన్మానఆయాస్యంతితదాగృహమధ్యమానే
తవ్యాః- తతస్సర్వమపివిత్తమాదాయస్వగృహంగతేబాణేకేచిత్పండితా
ఆహుః- అహోబాణేనానుచితంవ్యవధాయి-యదసావపిఅస్మాభిస్సహ
నగరాన్నిష్క్రాంతోపిసర్వమేవధనంగృహీతవాన్-సర్వథాభోజస్యబా
ణస్వరూపంజ్ఞాపయిష్యామః- యథాకోపినాన్యాయంవిధత్తేవిద్వత్సు- త
తస్తేరాజానమాసాద్యదదృశుః- రాజాతాన్ప్రాహపతత్స్వరూపంజ్ఞాత
మేవభవద్భిర్యథార్థతయావాచ్యం- తతస్తైస్సర్వమేవనివేదితంతతః -
రాజావిచారితవాన్ - సర్వథాకాళిదాసశ్చారణవేషేణమద్భయాస్మదీ
యనగరమధ్యాస్తే - తతశ్చాంగరక్షకానాదిదేశ - అహోపల్యాణ్యం
తాంతురంగాః-।తతఃక్రీడోద్యానప్రయాణపటహధ్వనిరభవత్ -అహో
ఇదానీంరాజాదేవపూజావ్యగ్రఇతిశుశ్రుమః-పునరిదానీంక్రీడోద్యానంగ
మిష్యతీతివ్యాకులాస్సర్వేభటాస్సంభూయపశ్చాద్యాంతి- తతోరాజాత్రై
ర్ద్విద్విభిస్సహఅశ్వమారుహ్యరాత్రౌయత్రచారణప్రసంగస్సముజనితత్ప్ర
దేశంప్రాప్తః- తతోరాజాచరతాంచోరాణాంపదజ్ఞాననిపుణానాహూ
యప్రాహఅనేనవర్త్మనాకాయఃకోపిరాత్రౌనిర్గతః తస్యపదానిఅద్యాపి
దృశ్యంతేతానిపశ్యంత్వితితతోరాజాప్రతిపండితంలక్షందత్వాతాన్ప్రే
షయిత్వాచస్వభవనమగాత్ - తేచపదజ్ఞారాజాజ్ఞయాసర్వతశ్చరంతోపి
తమనవేక్షమాణావిమూఢాఇవాసన్- తతశ్చలంబమానేసవితరి- కామ
పిదాసీమేకంపదత్రాణం త్రుటతీమాదాయచర్మకారవేశ్మగచ్ఛంతీం దృ
ష్ట్వాతుష్టాఇవాసన్ - తతఃతత్పదత్రాణంతయాచర్మకారకరేన్యస్తంవీ
క్ష్యతైశ్చతస్యాఃకరాన్నిషేణాదాయరేణుపూర్ణపథిముక్తంతదేన పదం

తస్యేతిజ్ఞాత్వా తాంచదాసీంక్రమేణ వేశ్యాభవనంవిశంతీంవీక్ష్యతస్యాః మందిరంపరితోవేష్టయామాసుః- తతశ్చతైఃక్షణేనభోజశ్రవణపథవిషయం అభిజ్ఞానవార్తాప్రాపితా- తతోరాజాసపరివారస్సామాత్యఃపద్భ్యామే వవిలాసవతీభవనమగాత్ - తతఃతచ్ఛ్రుత్వావిలాసవతీంప్రాహకాళి దాసః- ప్రియేమత్కృతేకింకష్టం తేపశ్య విలాసవతీ- సుకవే॥* ॥ఉపస్థితే విప్లవపవపుంసాంసమస్తభావఃపరిమీయతేతః । అవాతివాయానహితూ లరాశేర్గిరేశ్చకశ్చిత్ప్రతిభాతిభేదః ॥ మిత్రస్వజనబంధూనాంబుద్ధేర్వి త్తస్యచాత్మనః । ఆపన్నికషపాషాణోజనోజానాతిసారతాం॥ అప్రార్థి తానిదుఃఖానియథైవాయాంతిదేహినః । సుఖానిచతథామన్యేదైన్యమ త్రాతిరిచ్యతే ॥ సుకవేరాజ్ఞాత్వయిమనాజ్ఞిరాకృతేవచసాపిమయాస హేదందాసీబృందంప్రదీప్తవహ్నౌపతిష్యతి - కాళిదాసః- ప్రియేనైవం మన్తవ్యం- మాందృష్ట్వావికాసీకృతాస్యోభోజఃపాదయోఃపతిష్యతీతి- త తోవేశ్యాగృహంప్రవిశ్యభోజఃకాళిదాసందృష్ట్వాససంభ్రమమాశ్లిష్యపా దయోఃపతతి- సరాజాపఠతిచ॥ *॥గచ్ఛతస్తిష్ఠతోవాపిజాగ్రతస్స్వపతో పివా। మాభూన్మనఃకదాచిన్మేత్వయావిరహితంకవే॥ కాళిదాసస్తచ్ఛ్రు త్వావ్రీడావనతాననస్తిష్ఠతిరాజాచకాళిదాసముఖమున్నమయ్యాహ-కా ళిదాసకళావాపదాసవచ్చాలితోయది। రాజమార్గేవ్రజన్నత్రపరేషాం తత్రకాత్రపా॥ ధన్యాంవిలాసినీంమన్యేకాళిదాసోయదేతయా। నిబద్ధస్స్వ గుణైరేషఃశకుంతఇవపంజరే॥ రాజానేత్రయోఃహర్షాశ్రుమార్జయతి కరాభ్యాం కాళిదాసస్య - తతఃతత్ప్రీతిప్రసన్నోరాజాబ్రాహ్మణే భ్యఃప్రత్యేకంలక్షందదౌ - నిజతురగేచకాళిదాసమారోప్యసపరివారఃనిజ గృహంయయౌ- కియత్యపికాలేతికాంతేరాజాకదాచిత్సంధ్యామాలో క్యప్రాహ॥*॥పరిపతతిపయోనిధౌపతంగః॥తతోబాణఃప్రాహ- సరసిరు హోముదరేషుమత్తభృంగః॥తతోమహేశ్వరఃకవిః- ఉపవనతరుకోటరేవి హంగః॥తతః॥కాళిదాసఃప్రాహ- యువతిజనేషుశనైశ్శనైరనంగః॥తుష్టో రాజాలక్షంలక్షందదౌ-చతుర్థచరణస్యలక్షద్వయందదౌ- కదాచిద్రాజా బహిరుద్యానమధ్యేమార్గంప్రత్యాగచ్ఛంతంకమపివిప్రందదర్శ-తస్యక రేచర్మమయంకమండలంవీక్ష్యతంచాతిదరిద్రంజ్ఞాత్వాముఖశ్రియా వి రాజమానంచావలోక్యతురంగంతదగ్రేనిధాయాహ-విప్రచర్మపాత్రం కిమర్థంప్రాణోవహసీతి- సచవిప్రఃనూనంముఖశోభయామృదూక్త్యాచ

భోజ ఇతి విచార్యాహ- దేవ వదాన్యశిరోమణౌ భోజే పృథ్వీం శాసతి లోహ
తామ్రాభావస్సమజని- తేన చర్మమయం పాత్రం వహామీతి॥ రాజా॥
భోజే శాసతి లోహతామ్రాభావే కో హేతుః తదా॥ విప్రః పఠతి॥ అస్య శ్రీ
భోజరాజస్య ద్వయమేవ సుదుర్లభం। శత్రూణాం శృంఖలైర్లోహం తా
మ్రం శాసనపత్రకైః॥ తతస్తుష్టో రాజా ప్రత్యక్షరం లక్షం దదౌ- కదాచిద్ద్వా
రపాలః ప్రాహ- ధారేంద్ర మారదేశాదాగతః కశ్చిద్విద్వాన్ ద్వారి తిష్ఠతి-
తత్పత్నీ చ తత్పుత్రస్సపత్నీకః- అతః అతిపవిత్రం విద్వత్కుటుంబం ద్వారి తిష్ఠ
తీతి॥ రాజా॥ అహో గరీయసీ శారదాప్రసాదపద్ధతిః- తస్మిన్నవసరే గ
జేంద్రపాల ఆగత్య రాజానం ప్రణమ్య ప్రాహ- భోజేంద్ర సింహళదేశాధీ
శ్వరేణ సపాదశతం గజేంద్రాః ప్రేషితాః షోడశ మహామణయశ్చ- తతో
బాణః ప్రాహ॥ * ॥స్థితిః కవీనామివ కుంజరాణాం స్వమందిరం వా నృపమం
దిరం వా। గృహే గృహే కిం భషకా ఇవైతే భవంతి భూపాల విభూషితాం
గాః॥ తతో రాజా గజావలోకనాయ బహిరగాత్- తతస్తం విద్వత్కుటుం
బం వీక్ష్య చోళపండితో రాజ్ఞః ప్రియోహమితి గర్వం దధార - యన్మయా
రాజభవనమధ్యం గమ్యతే- విద్వత్కుటుంబం తు ద్వారపాలజ్ఞాపితమపి బ
హిరాస్తే- తదా రాజా తచ్ఛ్రుత్వా సగర్వం విదిత్వా చోళపండితం సౌధాంగ
ణాన్నిస్సారితవాన్- కాశీదేశవాసీ కోపి తండులదేవనామా రాజ్ఞే స్వస్తీ
త్యుక్త్వా తిష్ఠత్- రాజా చ తం పప్రచ్ఛ- సుమతే కుత్ర నివాసః। వర్తతే య
త్ర సా వారణాశీ కృపాణీరిక్తశాఖినః - శ్రీమన్మాళవభూపాల స్తత్ర దేశే వసా
మ్యహం- తుష్టో రాజా తస్మై గజేంద్రసప్తకం దదౌ - తతః కోపి విద్వానాగ
త్య ప్రాహ- తపస్సంపదః ప్రాప్యాః తత్తపోపి న విద్యతే- యేన త్వం భో
జ కల్పద్రుమ దృగ్గోచరముపైష్యసి ॥ తస్మై రాజా దశ గజేన్ద్రాన్ దదౌ - త
తః కశ్చిద్బ్రాహ్మణపుత్రః భుంభారవం కుర్వాణో భ్యేతి - తతస్సర్వే సం
భ్రాంతాః- కథం భుంభారవం కరోషీతి రాజ్ఞా స్వదృగ్గోచరమానీతః పృష్టః
స ప్రాహ- దేవ త్వద్దానపాథోధౌ దారిద్ర్యస్య నిమజ్జతః। నకోపి హి కరా
లంబం దత్తే మత్తేభదాయక॥ తతస్తుష్టో రాజా తస్మై త్రింశద్గజేంద్రాన్ ప్రా
దాత్ -తతః ప్రవిశతి పత్నీ సహితః కోపి విలోచనో విద్వాన్ స్వస్తీత్యుక్త్వా
ప్రాహ॥ * ॥నిజానపి గజాన్ భోజం దదానం ప్రేక్ష్య పార్వతీ। గజేంద్ర
వదనం పుత్రం రక్షత్యద్య పునః పునః॥ తతో రాజా సప్త గజాన్ తస్మై దదౌ-
తతో రాజా విద్వత్కుటుంబం తదైవ పురతః స్థితం వీక్ష్య బ్రాహ్మణం ప్రా

హా॥ * ॥క్రియాసిద్ధిస్సత్త్వేభవతిమహతాంనోపకరణే॥ వృద్ధద్విజఃప్రా
హ॥ * ॥ఘటోజన్మస్థానంమృగపరిజనోభూర్జవసనంవనేవాసః కందాది
కమశనమేవంవిధగుణః। అగస్త్యఃపాథోధింయదకృతకరాంభోజకుహ
రేక్రియాసిద్ధిస్సత్త్వేభవతిమహతాంనోపకరణే॥ తతోరాజాబహుమూ
ల్యానపిషోడశమణీంతస్మైదదౌ - తతస్తత్పత్నీంప్రాహరాజా- అంబత్వ
మపిపఠ ॥దేవీ॥రథస్యైకంచక్రంభుజగనమితాస్సప్తతురగానిరాలంబో
మార్గశ్చరణవికలస్సారథిరపి। రవిర్యాత్యేవాంతంప్రతిదినమపారస్యనభ
సఃక్రియాసిద్ధిస్సత్త్వేభవతిమహతాంనోపకరణే॥ రాజాతుష్టస్సప్తదశగ
జాంస్సప్తరథాంశ్చతస్యైదదౌ- తతోవిప్రపుత్రంప్రాహరాజా - విప్రసు
తత్వమపిపఠ ॥విప్రసుతః॥* విజేతవ్యాలంకారచరణతరణీయోజలనిధిర్వి
పక్షఃపౌలస్త్యోరణభువి సహాయాశ్చకపయః। పదాతిర్మర్త్యోసౌసకలమ
వధీద్రాక్షసకులంక్రియాసిద్ధిస్సత్త్వేభవతిమహతాంనోపకరణే ॥ తుష్టో
రాజావిప్రసుతాయఅష్టాదశగజేంద్రాన్ప్రాదాత్॥ తతస్సుకుమారమ
నోజ్ఞనిఖిలాంగావయవాలంకృతాం శృంగారరసోప జాతమూర్తిమివ
చంపకలతామివలావణ్యగాత్ర యష్టింవిప్రస్నుషాం వీక్ష్య నూనంభార
త్యాః కాపిలీలాకృతిరియమితి చేతసిన మస్కృత్యరాజాప్రాహ- మాత
స్త్వమప్యేతషంవద- విప్రస్నుషా- దేవశృణు॥ * ॥ ధనుఃపౌష్పంమౌర్వీ
మధుకరమయీచంచలదృశాం దృశాంకోణోబాణఃసుహృదపిజడాత్మా
హిమకరః। స్వయంచైకోనంగః సకలభువనంవ్యాకులయతి- క్రియాసిద్ధి
స్సత్త్వేభవతిమహతాంనోపకరణే॥ చమత్కృతోరాజాలీలాదేవీభూష
ణానిసర్వాణ్యాదాయతస్యైదదౌ-,అనర్ఘ్యాంశ్చసువర్ణమౌక్తికవైదూర్య
ప్రవాళాంశ్చప్రదదౌ- తతఃకదాచిత్సీమన్తనామాకవిఃప్రాహ॥ * ॥పన్థా
స్సంహరదీర్ఘతాస్త్యజ నిజంతేజఃకఠోరంరవె శ్రీమన్వింధ్యగిరే ప్రసీ
దసదయంసద్యస్సమీపేభవ । ఇత్థందూరపలాయనశ్రమవతీందృష్ట్వానిజ
ప్రేయసీంశ్రీమన్భోజతవద్విషఃప్రతిదినంజల్పన్తిమూర్ఛంతిచ॥ తస్మిన్నే
వక్షణేకశ్చిత్సువర్ణకారఃప్రాంతేషు పద్మరాగమణిమండితం సువర్ణ
భాజనమాదాయరాజ్ఞఃపురోముమోచ - తతోరాజాసీమంతకవింప్రా
హ- సుకవేఇదంభాజనంకామపిశ్రియందర్శయతితతః-కవిరాహ॥* ॥ధా
రేశత్వత్ప్రతాపేనపరాభూతస్త్విషాంపతిః। సువర్ణపాత్రవ్యాజేనదేవ
త్వామేషసేవతే॥ తతఃతుష్టోరాజాతదేవపాత్రంముక్తాఫలైరాపూర్యప్ర

దాత్ - కదాచిద్రాజా మృగయారసేన పురః పలాయమానం వరాహం దృష్ట్వా స్వయమేకాకీ తదా దూరం వనాంతమాసాదితవాన్ - తత్ర కంచన ద్విజవరమవలోక్య ప్రాహ- ద్విజ కుత్ర గంతాసి- ద్విజః ధారానగరం- భోజః కిమర్థం- ద్విజః- భోజం ద్రష్టుం ద్రవిణేచ్ఛయా- స పండితాయ దత్తే - అహమపి మూర్ఖం న యాచే భోజః - విప్ర తర్హి త్వం విద్వాన్ కవిర్వా ద్విజః- మహాభాగ కవిరహం- భోజః- తర్హి కిమపి పఠ ద్విజః భోజం వినా మత్పదసరణిం న కోపి జానాతి - రాజా - మమాప్యమరవాణీపరిజ్ఞానమస్తి- రాజా చ మయి స్నిహ్యతి - త్వద్గుణం చ శ్రావయిష్యామి కిమపి కళాకౌశలం దర్శయ- విప్రః- కిం వర్ణయామి॥ రాజా॥ కలమానేతాన్వర్ణయ

విప్రః॥ * ॥కలమాః పాకవినమ్రాః మూలతలాఘ్రాతసురభికల్హారాః। పవనాకంపితశిరసః ప్రాయః కుర్వంతి పరిమళశ్లాఘాం॥ రాజా తస్మై సర్వాభరణాన్యుత్తార్య దదౌ- తతః కదాచిత్కుంభకారవధూః - రాజగృహమేత్య ద్వారపాలం ప్రాహ- ద్వారపాల రాజా ద్రష్టవ్యః- స ఆహ- కిం తే రాజ్ఞా కార్యం- సా చాహ - న తేభిధాస్యామి నృపాగ్ర ఏవ కథయామి - స సభాయామాగత్యాహ- దేవ కుంభకారప్రియా కాచిద్రాజ్ఞో దర్శనాకాంక్షిణీ న వక్తి మత్పురః కార్యం త్వత్పురతః కథయిష్యతి రాజా॥ ప్రవేశయ ॥సా చాగత్య నమస్కృత్యావక్తి । దేవ మృత్ఖననాద్దృష్టం నిధానం వల్లభేన మే । స పశ్యన్నేవ తత్రాస్తె త్వామాజ్ఞాపయితుమభ్యగాం । రాజా చ చమత్కృతో నిధానకలశమానయామాస॥ తద్ద్వారముద్ఘాట్య యావత్పశ్యతి రాజా తావత్తదంతర్వర్తి ద్రవ్యం మణిప్రభామండలమాలోక్య కుంభకారపత్నీం తుతోష। సా చ ప్రాహ॥*॥ రాజన్ చంద్రం సమాలోక్య త్వాం తు భూతలమాగతం రత్నశ్రేణీమిషాన్మన్యే నక్షత్రాణ్యభ్యుపాగమన్ ॥రాజా కుంభకారవధూముఖాచ్ఛ్లోకం లోకోత్తరమాకర్ణ్య చమత్కృతః తస్యై సర్వం దదౌ। తతః కదాచిద్రాజా రాత్రావేకాకీ సర్వతో నగరచేష్టితం పశ్యన్ పౌరగిరమాకర్ణయన్ చచార । తదా క్వచిద్వైశ్యగృహే వైశ్యః స్వప్రియాం ప్రాహ ప్రియే రాజా స్వల్పదానరతోపి ఉజ్జయినీనగరాధిపతేర్విక్రమార్కస్య దానప్రతిష్ఠాం కాంక్షతే। సా కిం భోజేన ప్రాప్యతే। కైశ్చిత్ స్తోత్రపరాయణైర్మయూరాదికవిభిర్మహిమానం ప్రాపితో భోజః। వదంతు భోజో భోజ ఏవ। ప్రియే శృణు॥ * ॥ఆబద్ధకృత్రిమసటాజటిలాంసభిత్తిరారోపితో యది పదం మృగవైరిణః శ్వా। మత్తేభకుంభతటపాటనలంపటస్య నాదం క

రిష్యతి కథం హరిణాధిపస్య॥ రాజా శ్రుత్వా విచారితవాన్। అసౌ సత్యమే
వ వదతి। తతః పునః పునర్వదంతం శృణోతి॥ * ॥ఆపన్న ఏవ పాత్రం దేహీత్యే
చ్చారణం న వై తు యుక్తం। ఉపపన్నమేవ దేయం త్యాగస్తే విక్రమార్క కిము వ
ర్ణ్యః॥ విక్రమార్క త్వయా దత్తం శ్రీమన్ గ్రామశతాష్టకం। అర్థినే ద్విజ
పుత్రాయ భోజే త్వన్మహిమా కుతః॥ ప్రాప్నోతి కుంభకారోపి మహిమా
నం ప్రజాపతేః। యది భోజోప్యవాప్నోతి ప్రతిష్ఠాం తవ విక్రమ॥ రాజా॥ లో
కే సర్వోపి జనః స్వగృహే నిశ్శంకం సత్యం వదతి। మయా వా అన్యేన వా సర్వ
థా విక్రమార్క ప్రతిష్ఠా న శక్యా ప్రాప్తుం। తతః కదాచిత్కవిః రాజద్వా
రం సమాగత్యాహ రాజా ద్రష్టవ్య ఇతి। తతః ప్రవేశితో రాజానం స్వస్తీత్యు
క్త్వా తదాజ్ఞయోపవిష్టః పఠతి॥ * ॥ కవిషు వాదిషు భోగిషు దేహిషు ద్రవిణ
వత్సు సతాముపకారిషు। ధనిషు ధన్విషు ధర్మధనేష్వపి క్షితితలే న హి భోజ
సమో నృపః॥ రాజా తస్మై లక్షం ప్రాదాత్॥ తతః కదాచిద్రాజా క్రీడో
ద్యానం ప్రస్థితో మధ్యమార్గం కామపి మలినాంశువసనాం తీక్ష్ణకరతపనక
రవిదగ్ధముఖారవిందాం సులోచనాం లోచనాభ్యామాలోక్య పప్రచ్ఛ। కా
త్వం పుత్రి సా చ తం శ్రీభోజభూపాలం ముఖశ్రియా విదిత్వా తుష్టా ప్రాహ॥
నరేంద్ర లుబ్ధకవధూః। హర్షసంభృతో రాజా తస్యాః పద్యప్రబంధానుబం
ధేనాహ। హస్తే కిమేతత్। సా చాహ పలం। స చాహ। క్షామం కిం సా చా
హ। సహజం బ్రవీమి నృప తే యద్వా దరాత్పృచ్ఛ్యతే। గాయంతి త్వదరి
ప్రియాశ్రుతటినీతీరేషు సిద్ధాంగనా। గీతం గానతృణం చరంతి హరిణాస్తే
నామిషం దుర్లభం॥ రాజా తస్యై ప్రత్యక్షరం లక్షం ప్రాదాత్। సర్వాభర
ణాన్యుత్తార్య తం చతురంగం దదౌ। తతో గృహమాగత్య గవాక్షే ఉపవిష్టః। త
త్రాసీనం భోజం దృష్ట్వా రాజవర్త్మని స్థిత్వా కశ్చిదాహ। దేవ సకల మహీ
పాల ఆకర్ణయ॥ ఇతశ్చేతశ్చాద్భిర్విఘటితతటస్సేతురుదధేరితో దుర్గం
ఖ్యాత్మా బహుళహిమపంకో గిరిరయం। ఇదానీం నిర్వృత్తైకరితురగనీరా
జనవిధౌ। న జానే యాతారః తవ చరిపవః కేన చ పథా॥ తుష్టో భోజః వర్త్మని
స్థితస్తస్యైవ తస్య వంశ్యాన్ పంచ గజాన్ దదౌ। కదాచిద్రాజా మృగయా
రసపరాధీనో హయమారుహ్య ప్రతస్థే॥ * ॥ తతో నదీం సముత్తీర్ణం
శిరస్యారోపితేంధనం। వేషేణ బ్రాహ్మణం జ్ఞాత్వా రాజా పప్రచ్ఛ సత్వ
రః॥ కియన్మానం జలం విప్ర॥ స ఆహ। జానుదఘ్నం నరాధిప॥ స చమత్కృ
తో రాజాహ। ఈదృశీ కిమవస్థా తే। స ఆహ। న హి సర్వే భవాదృశాః॥ రా

జాప్రాహ। కుతూహలాత్। విద్వన్యాచస్వకోశాధికారిణం। లక్షం
దాస్యతిమద్వచనాత్తతోవిద్వాన్కాష్ఠంభూమౌనిక్షిప్యకోశాధికారిణంగ
త్వాప్రాహ॥ మహారాజేనప్రేషితోహంలక్షంమేదీయతాం॥తతస్సహా
సన్ఆహ॥విప్రభవన్మూర్తిఃలక్షంనార్హతి। తతోవిషాదీసరాజానమే
త్యాహ। సపునర్హసతిదేవనార్పయతి। రాజాకుతూహలాదాహ। లక్ష
ద్వయంప్రార్థయసదాస్యతి। పునరాగత్యవిప్రఃలక్షద్వయందేయమితి
రాజ్ఞోక్తమిత్యాహ। పునర్హసతి। పునరపిభోజంప్రాప్యాహ। సపాపి
ష్ఠామాంహసతి। నార్పయతి। తతఃకౌతూహలీలీలానిధిర్మహేశాంశః
శ్రీభోజఃప్రాహ। విప్రలక్షత్రయంయాచస్వఅవశ్యంసదాస్యతి। పునరే
త్యప్రాహ। రాజామేలక్షత్రయందాపయతి। సపునర్హసతి। తతఃక్రు
ద్ధోవిప్రఃపునరేత్యాహ। దేవసనార్పయత్యేవ॥ * ॥రాజన్కనకధారా
భిస్త్వయిసర్వత్రవర్షతి। అభాగ్యఛత్రసంఛన్నేమయినాయాంతిబింద
వః॥త్వయివర్షతిపర్జన్యేసర్వేపల్లవితాద్రుమాః। అస్మాకమర్కవృక్షా
ణాంపూర్వపత్రేపిసంశయః। ఏకమస్యపరమేకముద్యమంనిస్త్రపత్వమ
పరస్యవస్తునః। నిత్యముష్ణమహసాసిరస్యతేనిత్యమంధతమసంప్రధావతి।
తతోరాజాప్రాహ॥ * ॥క్రోధంమాకురుమద్వాక్యాద్గత్వాకోశాధికారి
ణం। లక్షత్రయంగజేంద్రాశ్చదశగ్రాహ్యాస్త్వయాద్విజ॥ తతస్స్వాంగర
క్షకంచప్రేషయతి। తతఃకోశాధికారీధర్మపత్రేలిఖతి॥ * ॥లక్షంలక్షం
పునర్లక్షంమత్తాశ్చదశదంతినః। దత్తాభోజేనతుష్టేనజానుదఘ్నప్రభా
షణాత్ ॥ తతస్సింహాసనమలంకుర్వాణేశ్రీభోజనృపతౌద్వారపాలఆగ
త్యప్రాహ। రాజన్కోపిశుకదేవనామాకవిర్దారిద్ర్యవిడంబితోద్వారి
వర్తతే। రాజాబాణంప్రాహ। పండితవరసుకవేతత్వంవిజానాసి। బా
ణః। దేవశుకదేవపరిజ్ఞానసామర్థ్యాభిజ్ఞఃకాళిదాసఏవనాన్యః। రాజా।
సుకవేసఖేకాళిదాసకింవిజానాసిశుకదేవకవిం। ఆహకాళిదాసః॥ దేవ॥
* ॥ సుకవిద్వితయంజానేనిఖిలేపిమహీతలే। భవభూతిశుకశ్చాయంవా
ల్మీకిస్త్రితయోనయోః ॥ తతోవిద్వద్బృందవందితాసీతాప్రాహ॥ కా
కాఃకింకింనకుర్వంతిక్రోంకారంయత్రతత్రవా। శుకఏవపరంవక్తినృపహ
స్తోపలాలితః॥ తతోమయూరఃప్రాహ। అపృష్టస్తునరఃకించిద్యోబ్రూ
తేరాజసంసది। నకేవలమసన్మానంలభతేచవిడంబనాం॥దేవతథాప్యుచ్య
తే॥ * ॥కాసఖాకింకవిజ్ఞానంరసికాఃకవయశ్చకే। భోజకింనామతేదా

నంశుకస్తువ్యతియేనసః ॥ తథాపిభవనద్వారమాగతశుకదేవఃసభాయాం మానేతవ్యఏవ। తదారాజావిచారయతి । శుకదేవసామర్థ్యంశ్రుత్వా హర్షవిషాదయోఃపాత్రమాసీత్ । మహాకవిరవలోకితఇతిహర్షఃఅస్మైసత్కవికోటిమకుటమణయేకింనామదేయమితిచవిషాదః। భవతుద్వారపాలప్రవేశయ । తతఃఆయాంతంశుకదేవందృష్ట్వారాజాసింహాసనాదుదతిష్ఠత్ । సర్వేపండితాస్తంశుకదేవంప్రణమ్యాసవినయముపవేశయన్తి । సచరాజాతంసింహాసనేఉపవేశ్యస్వయంతదాజ్ఞయోపవిష్టః।తతశ్శుకదేవఃప్రాహ। దేవధారానాథశ్రీవిక్రమనరేంద్రస్యయాదాసలక్ష్మీః త్వామేవసేవతే । దేవమాళవేంద్రపనధన్యోనాన్యేభూభుజఃయస్యతేకాళిదాసోదయోమహాకవయఃసూత్రబద్ధాఃపక్షిణఇవనివసన్తి।తతఃపఠతి॥* ప్రతాపభీత్యాభోజస్యతపనోమిత్రతామగాత్ । ఔర్వోబాడపతాంధత్తే తటిత్క్షణికతాంగతా॥ రాజా ॥తిష్ఠసుకవేనాపరఃశ్లోకఃపఠనీయః ॥ * ॥ సువర్ణకలశంప్రాదాత్ దివ్యమాణిక్యసంభృతం । భోజశ్శుకాయసంతుష్టోదంతినశ్చచతుశ్శతం॥ ఇతిపుణ్యపత్రేలిఖిత్వాసర్వందత్వాకోశాధికారీశుకంప్రస్థాపయామాస రాజాస్వదేశంప్రతిగతం శుకంజ్ఞాత్వాతుతోష। సాచపరిషత్ సంతుష్టా । అన్యదావర్షాకాలేవాసుదేవోనామకవిఃకశ్చిదాగత్యరాజానందృష్టవాన్। రాజా ।సుకవేపర్జన్యంపఠ- తతఃకవిరాహ॥ * ॥ నోచింతామణిభిర్నకల్పతరుభిర్నోకామధేన్వాదిభిర్నోదేవైశ్చపరోపకారనిరతైఃస్థూలైర్నసూక్ష్మైరపి । అంభోధేననిరంతరంజలభరైస్తాముర్వరాంసించతాధారేయేణధురంత్వయా ద్యవహాతామన్యే జగజ్జీవతి॥ రాజాలక్షందదౌ॥ కదాచిద్రాజానంనిరంతరందీయమానమాలోక్యముఖ్యామాత్యోవక్తుమశక్తోరాజశ్శయనభవనభిత్తౌ వ్యక్తాన్యక్షరాణిలిఖితవాన్॥*॥ఆపదర్థంధనంరక్షేత్ ।రాజాశయనాదుత్థితోగచ్ఛన్భిత్తౌతాన్యక్షరాణిపశ్యన్స్వయంద్వితీయచరణంలిలేఖ ॥ శ్రీమతామాపదఃకుతః॥ అపరేద్యుఃఅమాత్యోద్వితీయంలిఖితందృష్ట్వాస్వయంతృతీయంలిలేఖ।సాచేదపగతాలక్ష్మీః। పరేద్యుఃరాజాచతుర్థంలిఖతి।సంచితార్థోవినశ్యతి।తతఃముఖ్యామాత్యఃరాజ్ఞఃపాదయోఃపతతి। దేవక్షంతవ్యోయంమమాపరాధః।అన్యదాధారాధీశ్వరముపరిసౌధభూమౌశయానంమత్వాకశ్చిద్ద్విజచోరఃఖాతపాతపూర్వంరాజ్ఞః కోశగృహంప్రవిశ్య బహూనివివిధరత్నానివైడూర్యాదీనిహృత్వాతానితానిపరలోకఋణానిమత్వా

తస్మై ప్రవైరాగ్యమాపన్నో విచారయామాస॥ శ్లో ॥ యద్వ్యంగాః కుష్ఠిన
శ్చాంధాః పంగవశ్చ దరిద్రిణః। పూర్వోపార్జితపాపస్య ఫలమశ్నంతి దే
హినః ॥ తతో రాజా నిద్రాక్షయే దివ్యశయనస్థితో వివిధమణికంకణాలంకృ
తం దయితవర్గం సగ్వనీయమాలోక్య గజతురగరథ దాతిసామగ్రీం చ చిం
తయన్ రాజ్యసుఖసంతుష్టః ప్రమోదభరాదాహ॥ * ॥ చేతోహరా యువ
తయః సుహృదోనుకూలాః సద్బాంధవాః ప్రణయగర్భగిరశ్చ భృత్యాః। వ
ల్గంతి దంతినివహాస్తరళాస్తురంగాః। ఇతి చరణత్రయం రాజ్ఞోక్తం। చతుర్థ
చరణం రాజ్ఞో ముఖాన్న నిస్సరతి। సతదా చోరేణాశ్రుత్వా పూరితం । సం
మీలనే నయనయోర్నహి కించిదస్తి॥ తతః గ్రంథితో గ్రథః రాజా చోరం వీక్ష్య
తస్మై వీరవలయమదాత్ । తతస్తస్కరోపి వలయమాదాయ బ్రాహ్మణగృ
హం గత్వా శయానం బ్రాహ్మణముత్థాప్య తస్మై దత్వా ప్రాహ। విప్ర పతద్రా
జ్ఞః పాణివలయం బహుమూల్యం అల్పమూల్యేన విక్రేయం। తతో బ్రాహ్మ
ణః పణ్యవీథ్యాం తద్విక్రీయ దివ్యభూషణాని పట్టకూలాని చ జగ్రాహ। త
తో రాజకీయాః కేచన పశ్చాచ్చోరం మన్యమానాః రాజ్ఞో నివేదయంతి। తతో
రాజసకాశే నీతః। రాజా పృచ్ఛతి । విప్ర ధార్ష్ట్యం పటమపి నాస్తి అద్య ప్రా
తరేవ దివ్యకుండలాభరణ పట్టకూలాని కుతః । విప్రః ప్రాహ॥ * ॥ భేకైః
కోటరశాయిభిర్మృతమివ క్ష్మాంతర్గతం కచ్ఛపైః పాఠీనైః పృథుపంకపీఠలు
ఠనాద్యస్మిన్ముహుర్మూర్ఛితం। తస్మిన్ శుష్కసరస్యకాలజలదేనాగ
త్య తచ్చేష్టితం యత్రాకుంభనిమగ్నవన్యకరిణాం యూథైః పయః పీయతే॥
తుష్టో రాజా తస్మై వీరవలయం చోరప్రదత్తం సత్యం సంస్థాప్య యం చ లక్షం దదౌ।
అన్యథా కోపి కవిశేఖరః విష్ణ్వాఖ్యః రాజద్వారి సమాగత్య తైః ప్రవేశితో రా
జానం దృష్ట్వా స్వస్తిపూర్వకం ప్రాహ॥ * ॥ ధారాధీశ ధరామహేంద్రగ
ణనా కౌతూహలీ యామయం వేధాస్త్వద్గణనాంచకార ఖటికా ఖండేన
రేఖాం దివి। సైవేయం త్రిదశాపగా సమభవత్త్వత్తుల్యభూమీధరాభావా
త్త్యజతి స్మ సోయమవనీపీఠే తుషారాచలః॥ రాజా లోకోత్తరం శ్లోకమా
కర్ణ్య కిం దేయమితి వ్యచింతయేత్ । తస్మిన్ క్షణే తదీయకవిత్వ ప్రతిద్వం
ద్వమాకర్ణ్య సోమనాథాఖ్యకవేర్మనః ఖంపి చ్ఛాయయా సుభవత్ । తతస్సదా
ప్యదా రాజానం ప్రాహ। దేవాసౌ సుకవిర్భవతి సర్వసౌకర్యాపి విశిష్టా స్తి
రాజసభా- యతో దారిద్ర్యవారిధిరయం- అస్య చ జీర్ణమపి కౌపీనం నా
స్తి। తతో రాజా సోమనాథం ప్రాహ॥ * ॥ నిరవద్యాని పద్యాని యద్యనా

ధస్యకాత్తుతిః । భిక్షుణా కక్షనిక్షిప్తః కిమిక్షుర్నీరసో భవేత్ ॥ తతస్సర్వే
భ్యోతాంబూలందత్వా రాజా సభాయా ఉదతిష్ఠత్ - తతస్సర్వైర్విద్వద్భిరన్యో
న్యమిత్యభిధాయి- అద్య విష్ణుకవేః కవిత్వమాకర్ణ్య సోమనాథేన సమ్యగ్గా
ప్త్యమకారి - తతస్సముత్థితా విద్వత్పరిషత్ - తతో విష్ణుకవిరేకం పద్యం
పత్రే లిఖిత్వా సోమనాథకవిహస్తే దత్వా ప్రణమ్య గంతుమారభత- అత్ర స
భాయాం త్వమేవ చిరం నంద - తతో వాచయతి సోమనాథకవిః॥ * ॥ఏతే
షుహా హతరుణమారుతఘూయమానదావానలైః కబలితేషు మహీరుహేషు ।
అంభో న చేజ్జలద ముంచసి మా విముంచ వజ్రం పునః క్షిపసి నిర్దయ కస్య హే
తోః ॥ తతస్సోమనాథకవిః ఖిలమపి ట్టమకూలవిత్త హిరణ్యమణిభూరం
గమాదిసంపత్తిం కక్షత్రస్త్రా ప్రశేషం దత్తవాన్ - తతో రాజా మృగయార
సప్రవృత్తో గచ్ఛన్ తం విష్ణుకవిమాలోక్య వ్యచింతయత్ - మయాస్మై భోజన
మపి న ప్రదత్తం- మామనాదృత్య అయం సంపత్తిపూర్ణస్స్వదేశం ప్రతియా
స్యతి- పృచ్ఛామి- విష్ణుకవే కుతః సంపత్తిః ప్రాప్తా- కవిరాహ॥*॥సోమనా
థేన రాజేంద్ర దేవత్వన్మహాభిక్షుణా- అద్యశోచ్యత మే పూర్వం మయి కల్ప
ద్రుమాయితం- రాజా పూర్వం సభాయాం శ్రుతస్య శ్లోకస్య అక్షరలక్షం దదౌ
సోమనాథేన చ యాపద్ధత్తం తావదపి సోమనాథాయ దత్తవాన్- సోమనా
థః ప్రాహ॥ కిసలయాని కుతః కుసుమాని వా క్వ చ ఫలాని తథా వనవీరుధాం -
అయమకారణకారుణికో యదా న తరతి హా పయసాం నిపయోధరః ॥ తతః వి
ష్ణుకవిస్సోమనాథదత్తేన రాజ్ఞా దత్తేన చ తుష్టవాన్ తదా సీమంతః కవిః ప్రా
హ॥*॥ వహతి భువనశ్రేణీం శేషః ఫణాఫలకస్థితాం కమఠపతినా మధ్యే పృష్ఠం
సదా స చ ధార్యతే। తమపి కురుతే క్రోడాధీనం పయోనిధిరాదరాత్ అహ
హ మహతాం నిస్సీమానశ్చరిత్రవిభూతయః ॥ కదాచిత్స్నాతలే రాజానమే
త్య భృత్యః ప్రాహ- దేవ అఖిలేష్వపి కోశేషు యద్విత్తజాతమస్తి తత్సర్వం
దేవేన కవిభ్యో దత్తం- పరంతు కోశగృహే ధనలేశోపి నాస్తి కోపి కవిః ప్రత్య
హం ద్వారి తిష్ఠతి - ఇతః పరం కవిర్విద్వాన్ వా కోపి రాజ్ఞైన ద్రష్టవ్య ఇతిము
ఖ్యామాత్యేన దేవసన్నిధౌ విజ్ఞాపనీయమిత్యుక్తం- రాజా కోశస్థం సర్వం ద
త్తమితి జానన్నపి ప్రాహ- అద్య ద్వారస్థం కవిం ప్రవేశయ- తతో విద్వాన్ సా
గత్య స్వస్తీతి వదన్ ప్రాహ॥ *॥ నభసి నిరవలంబే సంగలాదీర్ఘకాలం త్వ
దభిముఖవిసృష్టోత్తానచంచూపుటేన । జలధరజలధారా దూరతస్తావదా
స్తాం ధ్వనిరపి మధురస్తే న శ్రుతశ్చాతకేన ॥ రాజా తదాకర్ణ్య- ధిగ్జీవితం

యద్విద్వాంసః కవయశ్చ ద్వారమాగత్యాసిదంతీతి - తస్మై విప్రాయ సర్వా
ణ్యాభరణాన్యుత్తార్య దదౌ - తతో రాజా కోశాధికారిణమాహూయాహ -
భాండారిక ముంజరాజస్య తథా మే పూర్వేషాం చ యే కోశాస్సంతి తేషాం
మధ్యే రత్నపూర్ణాన్ కలశానాహర - తతః కాశ్మీరదేశాన్ముచుకుందకవి
రాగత్య స్వస్త్యుక్త్వా ప్రాహ ॥ * ॥ త్వద్యశో జలధౌ భోజ నిమజ్జనభయా
దివ । సూర్యేందుబింబమిషతో ధత్తే కుంభద్వయం నభః ॥ రాజా తస్మై ప్రత్య
క్షరం లక్షం దదౌ - పునః కవిరాహ ॥ * ॥ అసక్తాని యాపన్తి చాతకాశ్రూ
ణి తేంబుదః తావంతోపి స్వసారాదాగనముక్తాజలబిందవః ॥ తతస్స రాజా త
స్మై శతతురగానపి దదౌ - తతః భాండారికో లిఖతి ॥ * ॥ ముచుకుందాయ కవ
యే జాత్యానశ్వాన్ శతం దదౌ । భోజః ప్రకృత్తలక్షాపి తేనాసౌ యాచితః
పునః ॥ తతో రాజా సర్వానపి వేశ్మ ప్రేషయిత్వాంతర గచ్ఛతి తతో రాజ్ఞ
శ్చామరగ్రాహిణీ ప్రాహ ॥ * ॥ రాజన్ముంజకులప్రదీప సకలక్ష్మాపాల
చూడామణే యుక్తం సంచరణం తవాద్భుతమణిచ్ఛత్రేణ రాత్రావపి । మా
భూత్త్వద్వదనావలోకనవశాద్వ్రీడావనమ్రశ్శశీ మా భూచ్చేయమరుం
ధతీ భగవతీ మశ్శీలతా భాజనం ॥ రాజా తస్మై ప్రత్యక్షరం లక్షం దదౌ - అన్య
దా కుండినగరాద్గోపాలో నామ కవిరాగత్య స్వస్తిపూర్వకం ప్రాహ * త్వ
చ్చిత్తే భోజ నిర్యాతం ద్వయం తృణకణాయతే - క్రోధో విరోధినాం సైన్యం
ప్రసాదే కనకోచ్చయః ॥ రాజా శ్రుత్వా పితుస్తోన దాస్యతి రాజపురుషైస్స
హ చర్యాం కుర్వాణ స్తిష్ఠతి - తతః కవిః వ్యచింతయత్ - కిము రాజ్ఞో నాశ్రా
వి తతః క్షణేన సమున్నతిమేఘావలోక్య రాజానం కవిరాహ ॥ * ॥ హే పాథో
దయ ఖోన్నతం హి భవతా దిగ్వ్యాప్తా సర్వతః మన్యే ధీర తథాకరిష్య
సి ఖలు క్షీరాబ్ధితుల్యం రసః । కిం త్వేషత్క్షమతే న సోఢుమపి గ్రీష్మోష్మణా
వ్యాకులః పాఠీనాదిగణస్తదేకశరణస్తద్వత్సతావత్క్రియత్ ॥ రాజా
కవిహృదయం విజ్ఞాయ గోపాలకవే దారిద్ర్యాగ్నినా నితాంతం దగ్ధోసీతి వ
దన్ షోడశమణీన్ సఘుణ్యాన్ షోడశదంతీద్రాంశ్చ దదౌ - ఏకదా రాజా ధా
రానగరే చరన్ క్వచిచ్ఛివాలయే ప్రసుప్తం పురుషద్వయమపశ్యత్ - త
యోరేకో విగతనిద్రో వక్తి - ఆ హో త్వం మమాస్తరాసన్న ఏవ - కస్త్వం
ప్రసుప్తోసి - జాగర్షి నో వా - తతస్త్వపర ఆహ - విప్ర ప్రణతోస్మి - అహ
మపి బ్రాహ్మణపుత్రః - త్వామత్ర ప్రథమరాత్రౌ శయానం వీక్ష్య ప్రదీప్తేఽచ
ప్రదీపేక మండలూపవీతాదిభిర్బ్రాహ్మణం జ్ఞాత్వా భవదాస్తరాసన్న

ఏవాహంప్రసుప్తఃఇదానీంత్వద్గిరమాకర్ణ్యప్రబుద్ధోఽస్మి - ప్రథమఃప్రా
హ- వత్సయదిత్వంప్రబుద్ధోఽసితతోదీర్ఘాయుర్భవ- వద కుతఆగమ్యతే
కింతేనామఅత్రచకింకార్యంద్వితీయఃప్రాహ- విప్రభాస్కరఇతినామ -
పశ్చిమసముద్రతీరే ప్రభాసతీర్థసమీపేవసతిర్మమ తత్రభోజస్యవితర
ణంబహుభిర్వ్యావర్ణితం తతోయాచితుమహమాగతః త్వంమమవృద్ధ
త్వాత్పితృకల్పోఽసి-త్వమపివద॥ సఆహ-వత్సశాకల్యఇతిమేనామ-మయా
ఏకశిలానగర్యా ఆగమ్యతే భోజం ప్రతిప్రపితాశయావత్సత్వయానుక్తమ
పిదుఃఖంత్వయాజ్ఞాయతే - కీదృశంతద్వద తతోభాస్కరఃప్రాహ- తా
తకింబ్రవీమిదుఃఖం॥ * ॥క్షుత్క్షామాశ్శిశవశ్శవాఇవభృశంమందాశయా
బాంధవాలిప్తాజర్ఝరఘర్ఘరీజతులవైర్నోమాంతథాబాధతే। గేహి
న్యాత్రుటితాంశుకంఘటయితుం కృత్వాసకాకుస్మితంకుప్యంతీప్రతివేశ్మ
లోకగృహిణీసూచింయథాయాచితా॥ రాజాశ్రుత్వాసర్వాభరణాన్య
స్మార్యతస్మైదత్వాప్రాహ - భాస్కరసేవంత్యేతేతేబాలాఃఝడితిదేశం
యాహి-తతఃశాకల్యఃప్రాహ॥ * ॥అత్యుచ్ఛ్రితావసుమతీదలితోఽరివర్గః
క్రోడీకృతాబలవతాబలిరాజలక్ష్మీః - ఏకత్రజన్మనికృతంయదనేనయూనా
జన్మత్రయేతదకరోత్పురుషఃపురాణః ॥ తతోరాజాశాకల్యాయలక్ష
త్రయందత్తవాన్ - అన్యదారాజామృగయారసేనవిచరన్ తత్రపురస్స
మాగతహరిణ్యాంబాణేనవిద్ధాయామపితస్త్రశయాకోపికపరాహ ॥ * ॥
శ్రీభోజేమృగయాంగతేపిసహసాచాపేసమారోపితే వ్యాకర్ణాంతగతే
పిముష్టిగళితేబాణేంగలగ్నేపిచ । స్థానాన్నైవపలాయితంనచలితంనో
తత్కంపితంనోత్ప్లుతం మృగ్యామృగ్యవలోకనం కరోతి దయితం కామోఽయ
మిత్యాశయా॥ రాజాతస్మైలక్షత్రయంప్రయచ్ఛతి - అన్యదాసింహాసన
మలంకుర్వాణే శ్రీభోజనృపతౌ ద్వారపాలఆగత్యఆహ - దేవజాహ్నవీతీ
రవాసినీకాచనవృద్ధబ్రాహ్మణీచవిద్వద్వారితిష్ఠతి- రాజా- ప్రవేశయతత
ఆగచ్ఛంతీంరాజాప్రణమతి సాతంచిరంజీవేత్యుక్త్వాహ॥ * ॥భోజప్రతా
పాగ్నిరపూర్వఏషజాగర్తిభూభృత్కటకస్థలీషు । యస్మిన్ప్రవిష్టేరిపు
పార్థివానాంతృణానిరోహంతిగృహాంగణేషు ॥ రాజాతస్యైరత్నపూ
ర్ణంకలశంప్రయచ్ఛతి తతోలిఖతిభాండారికః ॥ * ॥భోజేనకలశోద
త్తస్సువర్ణమణిసంభృతః। ప్రతాపస్తుతితుష్టేనవృద్ధాయైరాజసంసది ।
అన్యదాదూరదేశాదాగతఃకశ్చిచ్చోరోరాజానంప్రాహ - దేవసింహా

దేశే మయా కాచన చాముండాలయే రాజకన్యా దృష్టా- సా చ మాం దృష్ట్వా
మాళవదేశదేవస్య మహిమానం బహుధా శ్రుతం త్వమపి దేశే ప్రప్రచ్ఛ -
మయా చ తస్యా దేవగుణా వ్యావర్ణితాః - సా చాత్యంతతోషాచ్చందనత
రోర్నిరుపమం గర్భఖండం దత్త్వా యథాస్థానం ప్రపేదే - దేవగుణాభివ
ర్ణనప్రాప్తం తదేతద్గృహాణ- ఏతత్ప్రసృతపరిమళభరేణ భృంగా భుజం
గాశ్చ సమాయాంతి - రాజా తద్గృహీత్వా తుష్టస్తస్మై లక్షం దత్తవాన్ -
తతో దామోదరకవిస్తన్మిషేణ రాజానం స్తౌతి॥ * ॥ శ్రీమచ్చందనవృక్ష స
న్తి బహవస్తే శాఖినః కాననే యేషాం సౌరభమాత్రకం నివసతి ప్రాయేణ పు
ష్పశ్రియా । ప్రత్యంగం సుకృతేన తేన తు వినా ఖ్యాతప్రసిద్ధాత్మనా - యో
సౌగంధగుణస్త్వయా ప్రకటితః క్వాసౌ విహాపి శ్రూయతే ॥ రాజా స్వస్తుతిం
బుద్ధ్వా లక్షం దదౌ - తతో ద్వారపాల ఆగత్య ప్రాహ - దేవ కాచిత్పుత్ర
ధారిణీ స్త్రీ ద్వారి వర్తతే- రాజా ప్రవేశయ- తతస్సాగత్య రాజానం ప్రణిప
త్యాహ ॥ బలిః పాతాళనిలయోఽధః కృతశ్చిత్రకమత్ర కిం । అధః కృతో దివి
స్థోఽపి చిత్రం కల్పద్రుమస్త్వయా ॥ రాజా తస్యై ప్రత్యక్షరం లక్షం దదౌ - తతః క
దాచిన్మృగయాపరిశ్రాంతః రాజా క్వచిత్సహకారతలే రథస్థస్తిష్ఠతి స్మ - త
త్ర మల్లినాథాఖ్యకవిరాగత్య ప్రాహ ॥*॥ శాఖాశతశతవితతాస్సంతి కియం
తో న కాననే తరవః । పరిమళభరమిళదళికులదళితదళా శాఖినో విరళాః ॥ త
తో రాజా తస్మై హస్తవలయం దదౌ - తత్రైవ ఆసీనే రాజ్ఞి కోఽపి విద్వానాగ
త్య స్వస్తీత్యుక్త్వా ప్రాహ - రాజన్ కాశీదేశమాగత్య తీర్థయాత్రయా
పరిభ్రామ్యతే దక్షిణదేశవాసినా మయా- రాజా త్వద్దృశాం తీర్థవాసి
నాం దర్శనాత్కృతార్థోఽస్మి స ఆహ - వయం మాంత్రికాశ్చ - రాజా వి
ప్రేషు సర్వం సంభావ్యతే - రాజా పునః ప్రాహ విప్రమంత్రసిద్ధ్యా యా య
థా పరలోకే ఫలప్రాప్తిః తథా కిమిహలోకేప్యస్తి విప్రః రాజన్ సరస్వతీచ
రణారాధనాద్విద్యావాప్తిర్విశ్వవిదితా. ..రంకః నానాప్తిః భాగ్యాధీనా
* ॥ గుణాః ఖలు గుణా ఏవ న గుణా భూతిహేతవః । ధనసంచయకర్తౄణి
భాగ్యాని పృథగేవ హి ॥ దేవ విద్యాగుణా అపి లోకానాం ప్రతిష్ఠాయై భవంతి
న తు కేవలం సంపదః॥ దేవ ॥ * ॥ ఆత్మాయత్తే గుణగ్రామే నైర్గుణ్యాద్
వచనీయతా । దైవాయత్తేషు విత్తేషు పుంసాం కా నామ వాచ్యతా ॥ దేవ
మంత్రారాధనే ప్రతిహతా శక్తిస్స్యాత్ ॥ దేవ ఏకం కుతూహలం పశ్యమ

౧. యస్యశిరసికరోనిధీయతే ససరస్వతీప్రసాదేనఅస్ఖలితవిద్యాప్రసార
స్స్యాత్ - రాజాప్రాహ- సుమతేమహతీదేవతాశక్తిః- తతోరాజాకా
మపిదాసీమాకార్యవిప్రంప్రాహ - ద్విజవరఅస్యావేశ్యాయాశ్శిరసికరం
నిధేహి- విప్రస్తస్యాశ్శిరసికరంనిధాయతాంప్రాహ - దేవియదాజ్ఞా
జ్ఞాపయతితద్వద - తతోదాసీప్రాహ - దేవాహమద్యసమస్తవాఙ్మయ
జాతంహస్తామలకవత్పశ్యామి- దేవాదిశక్తింవర్ణయామి- తతోరాజా
పురః ఖడ్గంవీక్ష్యప్రాహ - ఖడ్గంమేవ్యావర్ణయేతి - దాసీప్రాహ-
* ॥ ధారాధరస్త్వదసిరేషనరేంద్రచిత్రంవర్షంతివైరివని
తాజనలోచనాని । కోశేనసంతతమసంగతిరాహవేషు దారిద్ర్యమభ్యుద
యతిప్రతిపార్థివానాం ॥ రాజాతస్యైరత్నకలశౌనవఘూర్ణ్యణపంచద
దౌ తతస్తస్మిన్క్షణేకుతశ్చిత్ పంచషవయస్సమాజగ్ముః- తానవలోక్యఈ
షద్విచ్ఛాయముఖం రాజానంపృష్ట్వామహేశ్వరకవిఃవృక్షమిషేణాహ ॥
* ॥ కింజాతోసిచతుష్పథేఘనతరచ్ఛాయోసికింఛాయయా । సన్నశ్చే
త్ఫలితోసికింఫలభరైఃపూర్ణోసికింసన్నతః। హేసద్వృక్షసహస్వసం
ప్రతిచిరంశాఖాశిఖాకర్షణ । క్షోభామోటనభంజనానిజనతస్స్వైరేవ
దుశ్చేష్టితైః॥ తతోరాజాతస్మైలక్షందదౌ- తతస్తేద్విజవరాః- పృథక్పృ
థగాశీర్వచనముదీర్యయథాక్రమం రాజాజ్ఞయా కంబళఉపవిశ్యమంగ
ళంచక్రుః- తతః ఏకఃపఠతి॥ * ॥ కూర్మఃపాతాళగంగాపయసివిహర
తాంతత్తటీరూఢముస్తామాదిత్సామాదిపోత్రీశిథిలయతుఫణామండలంకుం
డలీంద్రః । దిఙ్మాతంగామృణాళీకబళనకలనాంకుర్వతాంపర్వతేంద్రాః
సర్వేస్వైరంచరంతుత్వయివహతివిభోభోజదేవీంధరిత్రీం ॥ రాజాచమ
త్కృతఃతస్మైశతాశ్వాన్దదౌ- తతోభాండారికోలిఖతి - క్రీడోద్యానేన
రేంద్రేణశతమశ్వాఃమనోజవాః- ప్రదత్తాఃకామదేవాయసహకారతరో
రధః- తతఃకదాచిద్భోజోవిచారయతిస్మ - మత్సదృశోవదాన్యఃకోపినా
స్తీతి- తద్గర్వంవిదిత్వాముఖ్యామాత్యోవిక్రమార్కస్యపుణ్యపత్రంభోజా
యప్రదర్శయామాస- భోజస్తత్రతపత్రేకించిత్ప్రస్తావమపశ్యత్ -తథా
హివిక్రమార్కఃపిపాసయాప్రాహ ॥ * ॥స్వచ్ఛంసజ్జనచిత్తవల్లఘుత
రందీనార్తిచిచ్ఛీతళంపుత్రాలింగనవత్తథైవమధురంతద్బాల్యసంజల్పవత్

త్ । ఏలాశీరలవంగచందనలసత్కర్పూరకస్తూరికాజాజీపాటలికేతకైః
స్సురభితంపానీయమానీయతాం॥ తతోమాగధఃప్రాహ॥ * ॥వక్త్రాంభో
జంసరస్వత్యధివసతిసదాశోణఏవాధరస్తేబాహుః కాకుత్స్థవీర్యస్మృతికర
ణపటుర్దక్షిణస్తేసముద్రః। వాహిన్యఃపార్శ్వమేతాఃకథమపిభవతోనై
వముంచత్యభీక్ష్ణంస్వచ్ఛేచిత్తేకుతోభూత్కథయనరపతే తేంబుపానాభి
లాషః॥తతోవిక్రమార్కఃప్రాహ- తథాహి॥*॥అష్టౌహాటకకోటయస్త్రి
నవతిర్ముక్తాఫలానాంతులాఃపంచాశన్మధుగంధమత్తమధుపాఃక్రోధోద్ధ
తాస్సింధురాః। అశ్వానామయుతంప్రపంచచతురంవారాంగనానాంశ
తందత్తంపాండ్యనృపేణయౌతకమిదం వైతాళికాయార్ప్యతాం॥ తతో
భోజఃప్రథమతఏవఅద్భుతంవిక్రమార్కచరిత్రందృష్ట్వానిజగర్వంతత్యాజ
తతఃకదాచిద్ధారానగరేరాత్రౌవిచరన్రాజాక్వచనదేవాలయేశీతార్తం
బ్రాహ్మణమిత్థంపఠంతమవలోక్యస్థితః ॥ శీతేనాధ్యుషితస్యమాఘజలవ
చ్చింతార్ణవేమజ్జతః శాంతాగ్నేఃస్ఫుటితాధరస్యధమతఃక్షుత్క్షామకు
క్షేర్మమ । నిద్రాక్వాప్యవమానితేవదయితాసంత్యజ్యదూరంగతాస
త్పాత్రప్రతిపాదితేవకమలానోహీయతేశర్వరీ॥ ఇతిశ్రుత్వారాజాప్రా
తస్తమాహూయపప్రచ్ఛ - విప్రఃపూర్వేద్యుఃరాత్రౌత్వయాదారుణశ్శీ
తభారఃకథంసోఢః॥ విప్రఆహ ॥ * ॥ రాత్రౌజానుర్దివాభానుఃకృశాను
స్సంధ్యయోర్ద్వయోః । ఏవంశీతంమయానీతంజా
నుభానుకృశానుభిః॥ రాజాతస్మైసువర్ణకలశత్రయంప్రాదాత్ - తతః
కవిఃరాజానంస్తౌతి॥ * ॥ ధారయిత్వాత్వయాత్మానంమహాత్యాగధనా
ధునా మోచితాబలికర్ణాద్యాస్స్వయశోగుప్తవేశ్మనః॥రాజాతస్మైలక్షం
దదౌ॥ ఏకదాక్రీడోద్యానపాలఆగత్యఏకమిక్షుదండంరాజ్ఞఃపురోముమో
చ - తంచరాజాకరేగృహీతవాన్ - తతోమయూరకవిః నితాంతపరిచ
యవశాత్ ఆత్మనిరాజ్ఞాకృతామవజ్ఞాంమనసినిధాయఇక్షుమిషేణాహ॥
*॥ కాంతోసినిత్యమధురోసిరసాకులోసికించాసిపంచశరకార్ముకమద్వి
తీయం। ఇక్షోతవాస్తిసకలంపరమేకమూనంయత్సేవితోభజసినీరసతాం
క్రమేణ॥ రాజాకవిహృదయంజ్ఞాత్వామయూరంసమ్మానితవాన్ - తతః
కదాచిద్రాత్రౌసౌధోపరిక్రీడాపరోరాజాశశాంకమాలోక్యప్రాహ॥*॥
యదేతచ్చంద్రాంతర్జలదలవలీలాంవితనుతేతదాచష్టేలోకశ్శశకఇతినో
మాంప్రతితథా। తతశ్చాన్యోభూమౌసౌధాంతరంప్రవిష్టఃకశ్చిచ్చోరఆహ

* ॥ అహంత్వాం దుంమన్యేత్వదరివిరహాక్రాంతతరుణీకటాక్షోల్కాపాత వ్రణకిణకళంకాంకితతనుం॥ రాజా తత్ శ్రుత్వా ప్రాహ- అహో మహాభాగ కస్త్వం ముక్తరాత్రే కోశగృహాన్నిర్యేత్యసీతి స ఆహ దేవ అభయం నో దేహీతి- రాజా తథేతి - తతో రాజానం స చోరః ప్రణమ్య స్వవృత్తాంతమకథయత్ - తుష్టో రాజా చోరాయ దశకోటీః సువర్ణస్యాష్టౌ మత్తాన్ గజేంద్రాంశ్చ దదౌ- తతః కోశాధికారీ ధర్మపత్రే లిఖతి॥ * ॥ సతస్మై చోరాయ ప్రతిహతమృత్యుప్రతిభియే ప్రభుః ప్రీతః ప్రాదాదుపరితనపాదద్వయకృతే । సువర్ణానాం కోటీర్దశ దశనకోటిక్షతగిరీన్ గజేంద్రానప్యష్టౌ మదముదితకూజన్మధులిహః॥ తతః కదాచిద్ద్వారపాల ఆగత్య ప్రాహ - దేవ కోపి నానాదేశాద్విద్వాన్ ద్వారి వర్తత ఇతి రాజా- ప్రవేశయేతి- తతః ప్రవిష్టస్స కవిర్భోజమాలోక్య అద్య మే దారిద్ర్యనాశో భవిష్యతీతి మత్వా తుష్టో హర్షాశ్రూణి ముమోచ- రాజా తమాలోక్య ప్రాహ - కవే కిం రోదిషీతి. తతః కవిరాహ- రాజన్ ఆకర్ణయ మద్గృహస్థితిం. * ॥ అయేలాజానుచ్చైః పథి వచనమాకర్ణ్య గృహిణీ శిశోః కర్ణౌ యత్నాత్సుపిహితవతీ దీనవదనా। మయి క్షీణోపాయే యదకృత దృశావశ్రుబహులే తదంతశ్శల్యం మే త్వమసి పునరుద్ధర్తుముచితః ॥ రాజా శివ శివ కృష్ణ కృష్ణేత్యుదీరయన్ ప్రత్యక్షరలక్షం దత్వా ప్రాహ- సుకవే త్వరితం గచ్ఛ గేహం- త్వద్గృహిణీ ఖిన్నా మభూదితి తతః కదాచిన్మృగయాపరిశ్రాంతో రాజా కస్యచిన్మహావృక్షస్య ఛాయాయామాశ్రిత్య తిష్ఠతి స్మ తత్ర శాంభవదేవో నామ కవిః కశ్చిదాగత్య రాజానం వృక్షమిషేణాహ॥ * ॥ ఆమోదైర్మరుతో మృగాః కిసలయోల్లాసైస్త్వచా తాపసాః పుష్పైః షట్చరణాః ఫలైశ్శకునయో ఘర్మార్దితాశ్ఛాయయా। స్కంధైర్గంధగజాస్త్వయైవ విహితాః సర్వే కృతార్థాస్తతః త్వం విశ్వోపకృతిక్షమోసి భవతా భగ్నాః పదోన్యే ద్రుమాః॥ కించ ॥ * ॥ అపగతగుణాపి సతతం షట్పదనికరేషు వితరతి మధుధారాం। అనధిగతపరిమళాపి చ హరతి దృశం మాలతీమాలా ॥ తాభ్యాం శ్లోకాభ్యాం చమత్కృతో రాజా ప్రత్యక్షరం లక్షం దదౌ - అన్యదా శ్రీభోజః శ్రీమన్మహేశ్వరం నంతుం శివాలయమభ్యగాత్ - తదా కోపి బ్రాహ్మణో రాజానం శివసన్నిధౌ ప్రాహ దేవ॥ * ॥ అర్ధం దానవవైరిణా గిరిజయాప్యర్ధం శివస్యాహృతం దేవేత్థం జగతీతలే పురహరాభావే సమున్మీలతి। గంగా సాగరమంబరం శశికలా నాగాధిపః క్ష్మాతలం సర్వజ్ఞత్వమధీశ్వరత్వ మగమ

త్వాం మాం తు భిక్షాటనం॥ రాజా అక్షరలక్షం దదౌ. తతః కదాచిద్ద్వారపా
ల ఆగత్య ప్రాహ- దేవ కోఽపి విద్వాన్ ద్వారి తిష్ఠతీతి రాజా- ప్రవేశయేతి -
తతః ప్రవిష్టో విద్వాన్ పఠతి॥ * ॥క్షణమప్యనుగృహ్ణాతి యం దృష్టిస్తేనురాగి
ణీ। ఈర్ష్యయేవ త్యజత్యాశు తం నరేంద్ర దరిద్రతా॥ రాజా లక్షం దదౌ -
పునరపి పఠతి కవిః ॥ కేచిన్మూలాకులాశాః కతిచిదపి పునస్స్కంధసంబంధ
భాజః ఛాయాం కేచిత్ప్రపన్నాః ప్రపదమపి పరే పల్లవానున్నయంతి। అ
న్యే పుష్పాణి పాణౌ దధతి తదపరే గంధమాత్రస్య పాత్రం వాగ్వల్ల్యాః కింతు
మూఢాః ఫలమహహ న హి ద్రష్టుమప్యుత్సహంతే ॥ ఏతదాకర్ణ్య బాణః
ప్రాహ ॥ * ॥ పరిచ్ఛిన్నస్వాదోఽమృతగుడమధుక్షౌద్రపయసాం కదాచి
చ్చాభ్యాసాద్భజతి నను వైరస్యమధికం। ప్రియాబింబోష్ఠే వా రుచిరకవివా
క్యేష్వనవధిర్నవానందః కోఽపి స్ఫురతి తు రసోఽసౌ నిరుపమః ॥ తతో రాజా ల
క్షం దత్తవాన్ - తతః కదాచిత్ సింహాసనమలంకుర్వాణే శ్రీభోజే ద్వార
పాల ఆగత్య ప్రాహ - దేవ వారాణసీదేశాదాగతః కోఽపి భవభూతిర్నా
మ కవిః ద్వారి తిష్ఠతీతి- రాజా ప్రాహ ప్రవేశయేతి। తతః ప్రవిష్టస్సోఽపి సభా
మగాత్ తతస్సభ్యాస్సర్వే తదాగమనేన తుష్టా అభవన్ - రాజా చ భవభూ
తిం ప్రేక్ష్య ప్రణమతి స్మ స చ స్వస్తీత్యుక్త్వా తదాజ్ఞయోపవిష్టః భవభూతిః
ప్రాహ। దేవ॥ * ॥ నానీయంతే మధుని మధుపాః పారిజాతప్రసూనైః నా
భ్యర్థ్యంతే తుహినరుచినా చంద్రికాయాం చకోరాః। అస్మద్వాఙ్మాధురి
మధురమాపద్య పూర్వావతారాః సోల్లాసాస్స్యుస్స్వయమిహ విబుధాః
కిముదాభ్యర్థనాభిః ॥ నాస్మాకం శిబికా న కాపి కటకాద్యాలంక్రియా స
త్క్రియా నోత్తుంగస్తురగో న కశ్చిదనుగో నైవాంబరం సుందరం। కింతు క్ష్మా
తలవర్త్యశేషవిదుషాం సాహిత్యవిద్యాజుషాం చేతస్తోషకరీ శిరోనతికరీ వి
ద్యానవద్యాస్తి నః॥ ఇత్యాకర్ణ్య బాణః పండితపుత్రః ప్రాహ -. ఆః పాపధ
రాధీశసభాయామహంకారం మా కృథాః॥ * ॥ నిశ్వాసోఽపి న నిర్యాతి బాణే
హృదయవర్తిని । కిం పునః ప్రకటాటోపపదబద్ధాక్షరస్వతీ॥ తతో భవభూ
తిః పరాభవమసహమానః ప్రాహ ॥ * ॥ హఠాదాకృష్టానాం కతిపయప

దానాంరచయితాజనస్సర్వధాణాఘశ్చేదహాహాకవినావశ్యవచసా । భవే
దద్యశ్శోప్యాకిమిహబహునా పాపినికలౌఘటానాం నిర్మాణతుస్త్రిభువన
విధాతుశ్చకలహః ॥ పునరాహ - కాళిదాసకవేర్వాణీకదాచిన్మద్గిరాస
హ- కలయత్యద్యసామ్యంచేద్భీతాభీతాపదేపదే - తతః కాళిదాసః ప్రా
హ సఖేభవభూతేమహాకవిరసి-అత్రకిమువక్తవ్యం ॥ * ॥ ఏషాధారేంద్ర
పరిషన్మహాపండితమండితా । అనయోరంతరం వేత్తిరాజావాశివసన్ని
భః ॥ తచ్ఛ్రుత్వారాజాప్రాహ-యువాభ్యాంరత్యంతోవర్ణనీయ ఇతి ॥
భవభూతిః ॥ * ॥ ముక్తాభూషణమిందుబింబమజనివ్యాకీర్ణతారంనభః
స్మారంచాపమపేతచాపలమభూదిందీవరేముద్రితే । వ్యాలీనంకలకంఠ
మండరణితం మందానిలైర్మందితం నిష్పందస్తబకాచచంపకలతాసా
భూన్నజానేతతః ॥ తతః కాళిదాసః ప్రాహ ॥ * ॥ స్విన్నంమండలమైంద
వంవిలులితంస్రగ్భారనద్ధంతమః ప్రాగేవప్రథమానకైతకశిఖాలీలాయితం
సుస్మితం । శాంతంకుండలతాండవంకువలయద్వంద్వంతిరోమీలితంవీతం
విభ్రమసీత్కృతంనహితతోజానేకిమాసీదితి ॥ రాజాకాళిదాసంప్రాహ-
సుకవేభవభూతినాసహసామ్యంతవనవక్తవ్యం- భవభూతిరాహ - దేవ
కిమితివారయసి- రాజా- సర్వప్రకారేణవిరసి- తతో బాణః ప్రాహ-రా
జన్భవభూతిఃకవిశ్చేత్కాళిదాసోనక్తవ్యోవా- రాజా - బాణకవే కాళి
దాసఃకవిర్నకింతుపార్వత్యాఃకశ్చిదవనాపురుషావతారఏవ - తతోభవ
భూతిరాహ- దేవకిమత్రప్రాశస్త్యంభాతి- రాజాప్రాహ - భవభూతే
కిమువక్తవ్యంప్రాశస్త్యం - కాళిదాసశ్లోకేయతః కైతకశిఖాలీలాయితం
సుస్మితమితిపఠితం- తతోభవభూతిరాహ-దేవపక్షపాతేనవదసీతి- తతః
కాళిదాసఃప్రాహ-దేవఅపఖ్యాతిమార్గభూత్ భువనేశ్వరీదేవతాలయం
గత్వాతత్సన్నిధౌతాంపురస్కృత్యధటాయాంశోధనీయంత్వయా తతో
భోజఃసర్వకవిబృందవందితస్సన్భువనేశ్వరీదేవాలయంప్రాప్యతత్రతత్స
న్నిధౌభవభూతిహస్తేధటాం దత్త్వాశ్లోకద్వయంచ తుల్యపత్రద్వయేలిఖి
త్వాతులాయాంముమోచ - తతోభవభూతిభాగే లఘుత్వేదృష్టేతాం

ఈషమన్నతింజ్ఞాత్వా దేవీభక్త్యపరాధీనాసదసితత్పరిభవో మాభూదితి
స్వావతంసకల్హారమకరందం వామకరనఖాగ్రేణగృహీత్వాభవభూతిప
త్రేచిక్షేప తతఃకాళిదాసఃప్రాహ ॥ అహో మేసౌభాగ్యంమమచభవ
భూతేశ్చభణితిం ధటాయామారోప్యప్రతిఫలతితస్యాం లఘిమని। గిరాం
దేవీసద్యశ్శ్రుతికలితకల్హారకలికామధూళీమాధుర్యంక్షిపతి పరిపూర్త్యై
భగవతీ- తతఃకాళిదాసపాదయోఃపతతిభవభూతిః - రాజానంచవిశేష
జ్ఞంమనుతేస్మతతోరాజాభవభూతికవయేశతమత్తగజాన్దదౌ - అన్యదా
రాజాధారానగరేరాత్రావేకాకీవిచరన్ కాంచనస్వైరిణీంసంకేతంగ
చ్ఛంతీందృష్ట్వాపప్రచ్ఛ- దేవి కాత్వమేకాకినీమధ్యరాత్రౌక్వగచ్ఛసీతి-త
తశ్చతురాస్వైరిణీసాతంరాత్రౌవిచరంతంశ్రీభోజంనిశ్చిత్యప్రాహ॥*॥
త్వత్తోపివిషమోరాజన్విషమేషుక్షమాపతే। శాసనంయస్యరుద్రాద్యాః
దాసవన్మూర్ధ్నికుర్వతే ॥ తతఃతుష్టారాజాదోర్దండాదాదాయఅంగ
దంవలయంచతస్యైదత్తవాన్ సాచయథాస్థానంప్రాప- తతోవర్త్మనిగ
చ్ఛన్క్వచిద్గృహేపకాకినీంరుదంతీంనారీందృష్ట్వాకిమర్థమర్ధరాత్రౌ
రోదితికిందుఃఖమేతస్యాఇతివిచారణతుమేకమంగరక్షకంప్రాహిణోత్ -
తతోంగరక్షకః పునరాగత్యప్రాహ- దేవమయాపృష్టాయదాహతచ్ఛృ
ణు ॥ * ॥ వృద్ధోమత్పతిరేషమంచకగత స్థూణావశేషంగృహం కాలో
యంజలదాగమఃకుశలినీ వత్సస్యవార్తాపినో। యత్నాత్సంచితతైలబిందు
ఘటికాభగ్నేతిపర్యాకులాదృష్ట్వాగర్భభరాలసాంనిజవధూంశ్వశ్రూశ్చి
రంరోదితి॥ తతఃకృపావారిధిః క్షోణీపాలఃతస్యైలక్షందదౌ - అన్యదా
కొంకణదేశవాసీవిప్రఃరాజ్ఞేస్వస్తీత్యుక్త్వాప్రాహ ॥ * ॥ శుక్తిద్వయపు
టేభోజయశోబ్ధౌతవరోదసీ। మన్యేతదుద్భవంముక్తాఫలంశీతాంశుమం
డలం॥ రాజాత స్మైలక్షందదౌ - అన్యదాకాశ్మీరదేశాత్కాపికాపీనావ
శేషారాజనికటస్థకవీన్కనకమాణిక్యపట్టదుకూలాలంకృతాన్ ఆలోక్య
రాజానంప్రాహ॥ * ॥నోపాణివరకంకణక్వణయతానోకర్ణయోఃకుం
డలేక్షుభ్యత్క్షీరధిదుగ్ధముగ్ధమహసోనోవాససీభూషణం। దంతస్తంభవిశా

సికానశిఖిశిఖానాశ్యోపివిశ్వోన్నతోరాజారాజసభాసుభాషితకలాకౌశ
ల్యమేవాస్తినః॥ తతస్తస్మైరాజాలక్షందదౌ - అన్యదారాజారాత్రౌచం
ద్రమండలందృష్ట్వాతదంతస్థంకళంకంవర్ణయతిస్మ॥ *॥ అంకంకేపిశశం
కిరేజలనిధేఃపంకంపరేమేనిరేసారంగంకతిచిచ్చసంజగదిరే భూచ్ఛాయ
మైచ్ఛన్పరే॥ ఇతిరాజాపూర్వార్ధంలిఖిత్వాకాళిదాసహస్తేదదౌ - త
తస్సతస్మిన్నేవక్షణేఉత్తరార్ధంలిఖతికవిః॥ ఇందౌయద్దళితేంద్రనీలశక
లశ్యామందరీదృశ్యతేతత్సాంద్రంనిశిపీతమంధతమసం కుక్షిస్థమాచక్ష్మ
హే॥ రాజాప్రత్యక్షరలక్షముత్తరార్ధస్యదత్తవాన్ - తతఃరాజాకాళి
దాసకవితాపద్ధతింవీక్ష్యచమత్కృతఃపునరాహ - సఖేఅకళంకంచంద్ర
మసంవ్యావర్ణయేతి- తతఃకవిఃపఠతి॥ *॥ లక్ష్మీక్రీడాతటాకవ్యతిథవ
ళగృహందర్పణందిగ్వధూనాంపుష్పంశ్యామాలతాయాస్త్రిభువనజయి
నోమన్మథస్యాతపత్రం। పిండీభూతంహరస్యస్మితమమరధునీపుండరీకం
మృగాంకోజ్యోత్స్నాపీయూషవాపీంజనయతినికరస్తారకాగోళకస్య॥
రాజాపునఃప్రత్యక్షరలక్షందదౌ- ఏకదాకశ్చిద్దూరదేశాదాగతఃవీణాకవి
రాహ॥ *॥ తర్కవ్యాకరణాధ్వనీనధిషణోనాహంనసాహిత్యవిన్నోజా
నామివిచిత్రవాక్యరచనాచాతుర్యమత్యద్భుతం। దేవీకాపివిరించివల్లభసు
తాపాణిస్థవీణాకళక్వాణాళిన్నరవంతథాపికిమపిబ్రూతేముఖస్థామమ॥
రాజాతస్మైలక్షందదౌ - బాణఃతస్యసులలితప్రబంధంశ్రుత్వాప్రాహ-దే
వ॥ *॥ మాతంగీమివమాధురీంధ్వనివిదో నైవస్పృశంత్యుత్తమాంవ్యుత్ప
త్తింకులకన్యకామివరసోన్మత్తానపశ్యంత్యమీ। కస్తూరీఘనసారసౌరభసు
హృద్వ్యుత్పత్తిమాధుర్యయో రోగఃకర్ణరసాయనంసుకృతినఃకస్యాపి
సంపద్యతే॥ అన్యదారాజాసీతాంప్రాతఃప్రాహ - దేవిప్రభాతంవ్యావ
ర్ణయేతి॥ సీతాప్రాహ ॥*॥ విరళవిరళాస్స్థూలాస్తారాఃకలావివసజ్జనా
మనఇవమునేస్సర్వత్రైవప్రసన్నమభూన్నభః। అపసరతిచధ్వాంతంచి
త్తాత్సతామివదూరతఃవ్రజతిచనిశాక్షిప్రంలక్ష్మీర్నిరుద్యమినామివ॥ రా
జాలక్షందత్వాకాళిదాసంప్రాహ - సఖేసుకవేత్వమపిప్రభాతంవ్యావ

నృణాయేతి- కాళిదాసః ॥*॥ అభూత్పింగాప్రాచీరసపతిరివప్రాశ్యకన
రాకంగతచ్ఛాయశ్చంద్రోబుధజనఇవగ్రామ్యసదసి। క్షణాత్క్షీణాస్తారా
పతయఇవానుద్యమపరానదీపారాజంతేవినయరహితానామివగుణాః ।
జాతస్మై ప్రత్యక్షరలక్షం దదౌ- అన్యదాద్వారపాలఆగత్యప్రాహదేవకా
పిమాలాకారపత్నీద్వారితిష్ఠతీతి- రాజాప్రవేశయేతి- తతఃప్రవేశితాసా
చనమస్కృత్యపఠతి॥ * ॥సమున్నతఘనస్తనస్తబకచుంబితుంబీఫలక్వణ
న్మధురవీణయావిబుధలోకలోలభ్రువా । త్వదీయముపగీయతేహరకిరీట
కోటిస్ఫురత్తుషారకరకందలీకిరణపూరగౌరంయశః ॥ రాజాఅహో
మహతీపదపద్ధతిరితితస్యాఃప్రత్యక్షరంలక్షందదౌ -అన్యదారాత్రౌరాజా
ధారానగర్యాంవిచరన్ కస్యచిద్గృహేకామపికామినీం ముసలూఖలపరాయ
ణాందదర్శరాజాతాంతరుణీంపూర్ణచంద్రాననాం సుకుమారాంగీం
విలోక్యతత్కరస్థముసలంప్రాహ- హేముసలపతస్యాఃకరపల్లవస్పర్శే
నాపిత్వయికిసలయంనాసీత్ -తన్నూనంసర్వథాకాష్ఠమేవత్వమితి-తతో
రాజాపకంచరణంపఠతిస్మ॥*॥ముసలకిసలయంతేతత్ క్షణాద్యన్నజాతం।
తతోరాజాప్రాతస్సభాయాంసమాగతంకాళిదాసంవీక్ష్యముసలకిసలయం
తేతత్ క్షణాద్యన్నజాతంఇతిపఠిత్వాసుకవేత్వంచరణత్రయంపఠేత్యువా
చ- తతఃకాళిదాసఃప్రాహ-జగతివిదితమేతత్కాష్ఠమేవాసినూనంతదపి
చకిలసత్యంకాననేవర్ధితోऽసి । నవకువలయనేత్రాపాణిసంగోత్సవేస్మి
న్ముసలకిసలయంతేతత్క్షణాద్యన్నజాతం॥తతఃరాజాచరణత్రయస్యప్రత్య
క్షరంలక్షందదౌ -అన్యదారాజాదీర్ఘకాలంజలకేళింవిధాయపరిశ్రాన్త
స్తత్తీరస్థవటవిటపిఛాయాయామువిషణ్ణః- తత్రకశ్చిత్కవిరాగత్యప్రాహ॥
ఛన్నంసైన్యరజోభరేణభవతశ్శ్రీభోజదేవక్షమారక్షాదక్షిణదక్షిణక్షి
తిపతేఃపీత్వాంతరిక్షంక్షణాత్ । నిశ్శంకోనిరపత్రపోనిరనుగోనిర్బాం
ధవోనిస్పృహోనిశ్శ్రీకోనిరపత్యకోనిరనుజోనిర్హాటకోనిర్గతః॥ కించ॥
* ॥ అకాండధృతమానసవ్యవసితోత్సవైః సారసైరకాండపటుతాండవై
రపిశిఖండినాంమండలైః। దిశస్సముపలోకితాస్సరసనిర్భరప్రోల్లసద్ధ

వత్పృథువసుధినీరజనిభూరజశ్యామలాః॥ తతో రాజాలక్షద్వయం దదౌ-తదానీమేవ తస్య శాఖాయామేకం కాకం రటంతం ప్రేక్ష్య కోకిలం చాన్యశాఖాయాం కూజంతం వీక్ష్య దేవజయనామా కవిరాహ॥ * ॥నో చారుచరణౌ న చాపి చతురా చంచూర్న వాచ్యం వచో నో లీలాచతురా గతిర్న చ శుచిః పక్షగ్రహోచ్ఛాయం తవ। క్రూరక్రేంకృతినిర్భరాం గిరమిహ స్థానే వృథైవోద్గిరన్ మూర్ఖధ్వాంక్ష న లజ్జసేఽప్యసదృశం పాండిత్యమున్నాటయన్॥ తతః పునర్దేవజయకవినా కాకమిషేణ విరచితాం స్వగర్హణాం మన్యమానస్తత్స్పర్ధాలుః హరిశర్మా నామ కవిః కోపేనేర్ష్యయా పూర్వం ప్రాహ॥ * ॥ తుల్యవర్ణచ్ఛదైః కృష్ణః కోకిలైస్సహసంగతః। కేన వా ఖ్యాయతే కాకః స్వయం యది న భాషతే॥ తతో రాజా తయోః హరిశర్మదేవజయయోః అన్యోన్యవైరం జ్ఞాత్వా మిథ ఆలింగనాది వస్త్రాలంకారాది దానేన చ మిత్రత్వం వ్యధాత్- అన్యదా రాజా యానమారుహ్య గచ్ఛన్ వర్త్మని కంచిత్తపోనిధిం దృష్ట్వా తం ప్రాహ- భవాదృశానాం దర్శనం భాగ్యాయత్తం భవతాం క్వ స్థితిః - భోజనార్థం కేవా ప్రార్థ్యంత ఇతి॥ తతస్స రాజవచనమాకర్ణ్య తపోనిధిః ఆహ॥ * ॥ ఫలం స్వేచ్ఛాలభ్యం ప్రతివనమఖేదం క్షితిరుహాం పయః స్థానే స్థానే శిశిరమధురం పుణ్యసరితాం- మృదుస్పర్శా శయ్యా సులలితలతాపల్లవమయీ సహంతే సంతాపం తదపి ధనినాం ద్వారి కృపణాః॥ రాజన్ వయం కమపి నాభ్యర్థయామః న గృహ్ణీమశ్చేతి రాజా తుష్టానమతి- తతః ఉత్తరదేశాదాగత్య కశ్చిద్బ్రాహ్మణం స్వస్తీత్యాహ- తం చ రాజా పృచ్ఛతి- విద్వన్ కుత్ర తే స్థితిరితి- విద్వానాహ॥ * ॥ యత్రాంబు నిందత్యమృతం అంత్యజాశ్చ సురేశ్వరాః। చింతామణిశ్చ పాషాణస్తత్ర నో వసతిః ప్రభో॥ తదా రాజా లక్షం దత్వా ప్రాహ- కాశీదేశే కావిశేషవార్తేతి- స ఆహ దేవ ఇదానీం కాచిదద్భుతవార్తా తత్ర లోకముఖేన శ్రుతా - దేవా దుఃఖేన దీనా ఇతి- రాజా - దేవానాం కుతో దుఃఖం విద్వన్ - స హాహ - నివాసః క్వాద్య నో తత్ర భోజేన కనకాచల- ఇతి వ్యగ్రధియో దేవా భోజవార్తేతి మాతనా- తతో రాజా కుతూహలో

క్త్వాతుష్టస్సన్ తస్మైపునఃలక్షం దదౌ- తతోద్వారపాలః ప్రాహ। దేవశ్రీ
శైలాదాగతః కశ్చిద్విద్వాన్ బ్రహ్మచర్యనిష్ఠః - ద్వారివర్తతే ఇతి రాజా
ప్రవేశయేత్యాహ తతఆగత్యబ్రహ్మచారీ చిరంజీవేతివదతి - రాజాతంపృ
చ్ఛతి- బ్రహ్మన్ బాల్యఏవకలికాలాననురూపం కింనామవ్రతంతే - అస్మా
హముపవాసేనకృశోసి- కస్యచిత్ బ్రాహ్మణస్యకన్యాం తుభ్యందాపయి
ష్యామి- త్వంచేద్గృహస్థనియమమంగీకరిష్యసీతి- బ్రహ్మచారీప్రాహ-దే
వత్వమీశ్వరస్త్వయాకిమసాధ్యం॥ * ॥సారంగాస్సుహృదోగృహంగిరిగు
హాశ్శాంతిః ప్రియాగేహినీవృత్తిర్వన్యలతాఫలైర్నివసనం శ్రేష్ఠంతరూ
ణాంత్వచః - త్వద్ధ్యానామృతపూరమగ్నమనసాం యేషామియంనిర్వృ
తిః తేషామిందుకళావతంసయమినాం మోక్షేపినోనస్పృహా.॥ రా
జా- ఉత్థాయపాదయోః పతతిఆహచ బ్రహ్మన్ మయాకింకర్తవ్యమితి
సఆహ దేవవయంకాశీంజిగమిషవఃతతః ఏకంవిధేహి- యేత్వత్సదసిపండి
తవరాః తాన్సర్వానపిసపత్నీకాన్ కాశీంప్రతిప్రేషయతతోహంగోష్ఠీ
తృప్తః కాశీంగమిష్యామీతి రాజాతథాచక్రే తతస్సర్వేపండితవరాస్తదాజ్ఞ
యాప్రస్థితాః- కాళిదాసఏకోనగచ్ఛతిస్మ - తదారాజాకాళిదాసంప్రా
హ- సుకవేత్వంకుతోనగతోసీతి తతఃకాళిదాసోరాజానంప్రాహ - దేవ
సర్వజ్ఞోసి॥ తేయాంతితీర్థేషుబుధాయేశంభోర్దూరవర్తినః- యస్య
గౌరీశ్వరశ్చిత్తేతీర్థంభోజపరంహినః - తతోవిద్వత్సుకాశీంగతేషురా
జాకదాచిత్సభాయాంకాళిదాసంపృచ్ఛతిస్మ - కాళిదాసఅద్యకిమపిశ్రు
తంకింత్వయేతి- సఆహ-మేరౌమందరకందరాసుహిమవత్సానౌమహేం
ద్రాచలేకైలాసస్యశిలాతలేషుమలయప్రాగ్భారభాగేష్వపి - సహ్యా
ద్రావపితేషుతేషుబహుశోభోజశ్రుతంతేమయాలోకాలోకవిచారచా
రణగణైరుద్గీయమానంయశః॥ తతశ్చమత్కృతోరాజా ప్రత్యక్షరలక్షంద
దౌ- తతఃకదాచిద్రాజా విద్వద్బృందనిర్గతం కాళిదాసంచఅనవరతవే
శ్యాలంపటంజ్ఞాత్వాప్యచింతయత్ - అహహబాణమయూరప్రభృతయో
మదీయామాజ్ఞాంవ్యదధుః -అయంచవేశ్యారసలంపటితయామమాజ్ఞాం

నాద్రియతే- కింకుమః ఇతి- తతో రాజా సావజ్ఞం కాళిదాసమపశ్యత్ -
తత ఆత్మని రాజావజ్ఞాం జ్ఞాత్వా కాళిదాసః అల్లాళదేశం గత్వా తద్దేశా
ధినాథం ప్రాప్య ప్రాహ - దేవ మాళవేంద్రస్య భోజస్యావజ్ఞయా త్వద్దేశం
ప్రాప్తోహం కాళిదాసనామకవిరితి - తతో ర్ధ్వాజా ఆసనే ఉపవేశ్య ప్రాహ
సుకవే భోజసభాయాం ఇహాగతైః పండితైస్సముదితశ్శతశస్త్వమహిమా- సు
కవే త్వాం సరస్వతీం వదంతి తతః కిమపి పఠేతి - తతః కాళిదాస ఆహ॥ * ॥
అల్లాళక్షోణిపాల త్వదహితనగరే సంచరంతీ కిరాతీ కీర్ణాన్యాదాయ ర
త్నాన్యురుతరఖదిరాంగారశంకాకులాంగీ। క్షిప్త్వా శ్రీఖండఖండం తదుప
రిముకులీభూతనేత్రా ధమంతీ శ్వాసామోదానుయాతైర్మధురనికరై
ర్ధూమశంకాం బిభర్తి ॥ తతః తస్మై ప్రత్యక్షరలక్షం దదౌ తతః కదాచిద
ల్లాళరాజః కాళిదాసం పప్రచ్ఛ- సుకవే ఏకశిలానగరీం వ్యావర్ణయేతి - త
తః కవిరాహ॥ * ॥ అపాంగపాతైరపదేశపూర్వై రేణీదృశామేకశిలాన
గర్యాం। వీథీషు వీథీషు వినాపరాధం పదే పదే శృంఖలితా యువానః ॥ పున
శ్చ ప్రత్యక్షరలక్షం దదౌ- పునశ్చ పఠతి కవిః- అంభోజపత్రాయతలోచనా
నాం అంభోధిదీర్ఘాస్విహ దీర్ఘికాసు। సమాగతానాం కుటిలైరపాంగై
రనంగబాణైః ప్రహతా యువానః ॥ పునశ్చ అల్లాళనృపః ప్రత్యక్షరలక్షం ద
దౌ- ఏవం తత్ర స్థితః కాళిదాసః - అత్రాంతరే ధారానగర్యాం భోజం
ప్రాప్య ద్వారపాలః ప్రాహ- దేవ ఘూర్జరదేశాత్ మాఘనామా పండిత
వర ఆగత్య నగరాద్బహిరాస్తే తేన చ స్వపత్నీ రాజద్వారి ప్రేషితా- రాజా
తాం ప్రవేశయేత్యాహ తతో మాఘపత్నీ ప్రవేశితా సా రాజహస్తే పత్రం
ప్రాయచ్ఛత్ రాజా తదాదాయ వాచయతి॥ * ॥ కుముదవనమపశ్రి శ్రీమ
దంభోజషండం త్యజతి ముదముల్లూకః ప్రీతిమాంశ్చక్రవాకః - ఉదయమ
హిమరశ్మిర్యాతి శీతాంశురస్తం హతవిధినిహతానాం హా విచిత్రో విపా
కః॥ ఇతి రాజా తదద్భుతం ప్రభాతవర్ణనమాకర్ణ్య లక్షత్రయం దత్వా మా
ఘపత్నీమాహ- మాతః ఇదం భోజనాయ దీయతే- ప్రాతరహం మాఘపండిత
మాగత్య నమస్కృత్య పూర్ణమనోరథం కరిష్యామీతి- తతస్సా తద్ధాదాయ

గచ్ఛంతీ యాచకానాంముఖాత్స్వ భర్తుశ్శారదచంద్ర కిరణగౌరాన్గు
ణాన్ శ్రుత్వా తేభ్యఏవధనమఖిలంభోజదత్తం దత్తవతీమాఘపండితంస్వ
భర్తారమాసాద్యప్రాహ - నాధరాజ్ఞాభోజెనాహంబహుమానితాధనం
సర్వంయాచకేభ్యస్త్వద్గుణానాకర్ణ్య దత్తవతీమాఘః ప్రాహదేవిసా
ధుకృతం- పరమేతేయాచకాస్సమాయాంతికిల తేభ్యఃకిందేయమితితతో
మాఘపండితంవస్త్రమాత్రశేషంజ్ఞాత్వాకోప్యర్థీప్రాహ॥ * ॥ ఆశ్వాస్యప
ర్వతకులంతపనోష్ణతప్తముద్దామదావవిధురాణిచకాననాని। నానానదీన
దశతానిచపూరయిత్వారిక్తోసియజ్జలదసైవతవోత్తమశ్రీః - ఇత్యేతదాక
ర్ణ్యమాఘఃస్వపత్నీమాహ॥దేవి॥ * ॥అర్థానసంతినచముంచతిమాందు
రాశాత్యాగేరతింవహతిదుర్లలితంమనోమే। యాచ్ఞాచలాఘవకరీస్వవ
ధేచపాపంప్రాణాస్స్వయంవ్రజతకింపరిదేవనేన॥దారిద్ర్యానలసంతా
పశ్శాంతస్సంతోషవారిణా । యాచకాశావిఘాతాంతర్దాహఃకేనోప
శామ్యతీతి- తతస్తదామాఘపండితస్యతామవస్థాంవిలోక్యసర్వేయాచ
కాఃయథాస్థానంజగ్ముః - ఏవంతేషుయాచకేషుయథాయథంగచ్ఛత్సు
మాఘఃప్రాహ॥ * ॥వ్రజతవ్రజతప్రాణాఅర్థిభిర్వ్యర్థతాంగతైః । ప
శ్చాదపిచగంతవ్యంక్వసార్థఃపునరీదృశః॥ ఇతివిలపన్మాఘపండితఃపర
లోకమగాత్ తతోమాఘపత్నీస్వామినిపరలోకంగతేసతిప్రాహ ॥ * ॥
సేవంతేస్మగృహంయస్యదాసవద్భూభుజస్సదా - సస్వభార్యాసహా
యోయంమ్రియతేమాఘపండితః॥తతోరాజామాఘంవిపన్నంజ్ఞాత్వాని
జనగరాద్విప్రశతావృతఃమాలీరాంరాత్రావేవతత్రాగాత్ -తతోమాఘపత్నీ
రాజానంవీక్ష్యప్రాహ - రాజన్యతఃపండితవరస్త్వద్దేశంప్రాప్తఃపర
లోకమగాత్ -తతోస్యకృత్యశేషంసమ్యగారాధనీయంభవతా-తతోరా
జామాఘంవిపన్నంనర్మదాతీరంనీత్వా యథోక్తేనవిధినాసంస్కారమక
రోత్ -తత్రచమాఘపత్నీవహ్నింప్రవిష్టా- తయోశ్చపుత్రవత్సర్వంచక్రే
భోజః - తతోమాఘేదివంగతేరాజాశోకాకులోవిశేషేణకాళిదాసవి
యోగేనచపండితానాంప్రవాసేనకృశో భూద్దినేదినేబహుళపక్షశశీవ -
తతోమంత్రిభిర్మిళిత్వాచింతితం- అల్పాయశేదేశేకాళిదాసోవసతితస్మిన్నాగ

తేరాజాసుఖీభవిష్యతీతి - ఏవంవిచార్యామాత్యైఃపత్రేకిమపిలిఖిత్వాత
త్పత్రంచైకస్యామాత్యస్యహస్తేదత్వాప్రేషితం - సకాలక్రమేణకాళిదా
సమాసాద్యరాజ్ఞోమాత్యైః ప్రేషితోస్మీతినత్వాతత్ పత్రందత్తవాన్ -
తతస్తత్ కాళిదాసోవాచయత్ ॥ * ॥నభవతిసభవతినచిరంభవతిచిరంచే
త్ఫలేవిసంవాదీ కోపస్సత్పురుషాణాంతుల్యఃస్నేహేననీచానాం ॥ సహ
కారేచిరంస్థిత్వాసలీలంబాలకోకిల - తంహిత్వాద్యాన్యవృక్షేషువిచర
న్నవిలజ్జసే॥కిలకంఠయథాశోభాసహకారేభవద్గిరః। ఖదిరేవాపలాశే
వాకింతథాస్యాద్విచారయేతి ॥ తతఃకాళిదాసఃప్రభాతేతంభూపాలమా
పృచ్ఛ్యమాళవదేశమాగత్యరాజ్ఞఃక్రీడోద్యానేతస్థౌ-తతోరాజాచతత్రా
గతంజ్ఞాత్వాస్వయంగత్వామహతాపరివారేణతమానీయసమ్మానిత
వాన్ తతఃక్రమేణవిద్వన్మండలేచసమాయాతేసాభోజపరిషత్ప్రాగివ
రేజే-తతస్సింహాసనమలంకుర్వాణంభోజంద్వారపాలః - ఆగత్యప్రణ
మ్యాహ-దేవకోపివిద్వాన్ జాలంధరదేశాదాగత్యద్వార్యాస్తఇతి-రాజా
ప్రవేశయేత్యాహ- సచవిద్వానాగత్యసభాయాంతథావిధంరాజానంజగ
న్మాన్యాన్ కాళిదాసాదీన్ కవిపుంగవాంశ్చవీక్ష్యబద్ధజిహ్వ ఇవాజాయ
త-సభాయాంకిమపితస్యముఖాన్ననిస్సరతి- తదారాజ్ఞోక్తం-విద్వన్ కిమ
పిపఠేతి-సఆహ- అర[illegible]దాహాశంకయామన్ముఖాదపగతాసరస్వతీ-
తేనవైరికమలాకచగ్రహవ్యగ్రహస్తనకవిత్వమస్తిమే- రాజాతస్మైమహి
షీశతందదౌ-అన్యదారాజాకౌతుకాకులస్సీతాంప్రాహ-దేవిసురతంపఠే
తి-సీతాప్రాహ॥ * ॥సురతాయనమస్తస్మైజగదానందహేతవే-అనుషం
గిఫలంయస్యభోజరాజభవాదృశాః॥ తతస్తుష్టోరాజాతస్యైహారందదౌ-
తతోరాజాచామరగ్రాహిణీంవేశ్యామవలోక్యకాళిదాసంప్రాహ- సుక
వేవేశ్యామేనాంవర్ణయేతి-తామవలోక్యకాళిదాసఃప్రాహ॥ * ॥కచ
భారాత్కుచభారఃకుచభారాద్భీతిమేతికచభారః - కచకుచభారాజ్జఘ
నంకోయంచంద్రాననేచమత్కారః॥భోజస్తుష్టస్సన్ స్వయమపిపఠతి ॥ వ
దనాత్పదయుగళీయంవచనాదధరశ్చదంతపంక్తిశ్చ- కచతఃకుచయుగళీ
యంలోచనయుగళంచమధ్యతస్త్రసతి ॥అన్యదాభోజోధారానగరేపకా

క్రీవిచరణ్కస్యచిద్విప్రవరస్యగృహంగత్వా తత్రకాంచనపతివ్రతాంస్వాం
కేశయాసంభర్తారముద్వహంతీమపశ్యత్ తతఃతస్యాశ్శిశుస్సుప్తోత్థితఃజ్వా
లాయాస్సమీపమగచ్ఛత్ - ఇయంచపతిధర్మపరాయణాస్వపతింనోత్థాప
యామాస-తతశ్శిశుంచవహ్నౌపతంతంనాగృహ్ణాత్ - రాజాచాశ్చర్యమ
వలోక్యాతిష్ఠత్ - తతస్సాపతిధర్మపరాయణావైశ్వానరమప్రార్థయ
త్ - యజ్ఞేశ్వరత్వంసర్వకర్మసాక్షీసర్వధర్మాన్జానాసిమాంపతిధ
ర్మపరాధీనాంశిశుమగృహ్ణంతీంచజానాసి - తతోమదీయశిశుమనుగ్రహీ
తుందక్షఃత్వంమాదహేతి - తతశ్శిశుఃయజ్ఞేశ్వరంప్రవిశ్యతంచహస్తేనగృ
హీత్వార్ధఘటికాపర్యంతంతత్రైవాతిష్ఠత్ -తతోనారోదీత్ ప్రసన్నము
ఖశ్చశిశుః-సాచధ్యానారూఢాతిష్ఠత్ - తతోయదృచ్ఛయాసముత్థితాభ
ర్తరిసాఝడితిశిశుంజగ్రాహ- తంచపరమధర్మమాలోక్యవిస్మయావిష్టో
నృపతిరాహ- అహోమమభాగ్యంకస్యాస్త్రియదిదృశ్యాఃపుణ్యస్త్రియో
పిమన్నగరేఽధివసంతీతి ॥ తతఃప్రాతస్సభాయామాగత్యసింహాసనేఉప
విష్టఃరాజాకాళిదాసంప్రాహ - సుకవేమహదాశ్చర్యంమయాపూర్వే
ద్యూరాత్రౌదృష్టమస్తీత్యుక్త్వారాజాపఠతి। * ॥హుతాశనశ్చందనపంక
శీతలఇతి-కాళిదాసస్తచ్చరణత్రయంఝడితిపపఠ॥ * ॥ సుతంపతంతం
ప్రసమీక్ష్యపావకేనబోధయామాసపతింపతివ్రతా - తదాభవత్తత్పతిభ
క్తిగౌరవాత్ హుతాశనశ్చందనపంకశీతలః- రాజాచస్వాభిప్రాయమా
లోక్యవిస్మితఃతమాలింగ్యపాదయోఃపతతిస్మ - ఏకదాగ్రీష్మకాలేరాజా
అంతఃపురేవిచరణ్ఘర్మతాపతప్తః ఆలింగనాదికమకుర్వాణాభిస్సహాస
రసల్లాపాద్యుపచారమనుభూయతత్రైవసుప్తః - తతఃప్రాతరుత్థాయ
రాజాసభాంప్రవిష్టఃకుతూహలాత్పఠతి॥ * ॥ మదుదాగమవార్తయాపి
శూన్యేసమయేజాగ్రతిసంప్రవృద్ధతాపె।భవభూతిరాహ॥ * ॥ ఉరగీశి
శవేబుభక్షవేస్వామవిశతూష్ఫత్కృతిమాననానిలేన- రాజాప్రాహ-భవ
భూతేలోకోక్తిస్సమ్యగుక్తేతి॥ తతోపాంగేనరాజాకాళిదాసంపశ్యతి-త
తస్సఆహ॥ * ॥అబలాసువిలాసినోన్వభూవర్ణనయాస్త్రైరేవనవోపగూహ
నాని-తదారాజాస్వాభిప్రాయంజ్ఞాత్వాతుష్టః కాళిదాసంవిశేషేణస

మ్మానితవాన్ - అన్యదామృగయాపరవశో రాజా అత్యంతమార్తః కస్య
చిత్సరోవరస్యతీరే నిబిడచ్ఛాయస్యజంబూవృక్షస్యమూలముపావిశత్ -
తత్రశయానే రాజ్ఞి జంబ్వా ఉపరి బహుభిః కపిభిః జంబూఫలాని సర్వాణ్య
పిచాలితాని- తానిసశబ్దం పతితాని పశ్యన్ ఘటికామాత్రం స్థిత్వా శ్రమంప
రిహృత్యోత్థాయ తురంగమవరమారుహ్యగతః- తతస్సభాయాం రాజా పూ
ర్వానుభూతకపిచలితఫలపతనరవమనుకుర్వన్ సమస్యామాహ॥ * ॥ గు
ళుగుగ్గుళుగుగ్గుళు- తత ఆహ కాళిదాసః॥ * ॥జంబూఫలాని పక్వాని పతంతి
విమలే జలే- కపికంపితశాఖాభ్యో గుళుగుగ్గుళుగుగ్గుళు - రాజా తుష్ట ఆహ-
సుకవే అదృష్టమపి పరహృదయం కథం జానాసి - సాక్షాచ్ఛారదాసీతి ము
హుర్ముహుః పాదయోః పతతిస్మ- ఏకదా ధారానగరే ప్రచ్ఛన్న వేషః విచ
రన్ కస్యచిద్వృద్ధబ్రాహ్మణస్యగృహం రాజా మధ్యాహ్నసమయే గచ్ఛన్
తత్రతిష్ఠతిస్మ తదా వృద్ధవిప్రో వైశ్వదేవం కృత్వా కాకబలిం గృహీత్వా గృహా
న్నిర్గత్య భూమౌ జలశుద్ధాయాం నిక్షిప్య కాకమాహ్వాయతిస్మ తత్ర హస్తవి
స్ఫాలనేన హో హో ఇతి శబ్దేన చ కాకాస్సమాయాతాః - తత్రకశ్చిత్కాకస్తారం
రారటీతిస్మ తచ్ఛ్రుత్వా తత్పత్నీ తరుణీ భీతేవ హస్తం నిజోరసి నిధాయ అ
మ్మాతత ఇతి చక్రంద॥ తతో బ్రాహ్మణః ప్రాహ- ప్రియే సాధుశీలే కిమర్థం
బిభేషీతి- సా ప్రాహ- నాథ మాదృశీనాం పతివ్రతా స్త్రీణాం క్రూరధ్వని శ్ర
వణం సహ్యం వా - సాధుశీలే తథా భవేదేవేతి విప్ర ఆహ - తతో రాజా త
చ్చరితం సర్వం దృష్ట్వా వ్యచింతయత్ - అహో ఇయం తరుణీ దుశ్శీలా
నూనం- యతో నిర్వ్యాజం బిభేతి - స్వపతి ప్రత్యయం స్వయమేవ కీర్తయ
తి చ- నూనమియం నిర్భీతా సతీ అత్యంతం దారుణం కర్మ రాత్రౌ కరోత్యే
వ- ఏవం నిశ్చిత్య రాజా తత్రైవ రాత్రావంతర్హిత ఏవాతిష్ఠత్ - అథ నిశీ
థే భర్తరి సుప్తే సా మాంస పేటికాం వేశ్యాకరేణ వాహయిత్వా నర్మ
దాతీరమనుగచ్ఛత్ -రాజాప్యాత్మానం గోపయిత్వానుగచ్ఛతిస్మ- తతస్సాన
ర్మదాం ప్రాప్య తత్ర సమాగతానాం గ్రాహాణాం మాంసం దత్వా నదీం తీ
ర్త్వా అపరతీరస్థేన శూలాగ్రారోపితేన స్వమనోరమేణ సహ రమతే
స్మ తచ్చరిత్రం దృష్ట్వా రాజా గృహం సమాగత్య ప్రాతస్సభాయాం కా

ళిదాసమాలోక్యప్రాహ - సుకవేశ్శృణు॥ * ॥ దివాకాకరుతాద్భీతా
తతఃకాళిదాసఆహ॥ * ॥రాత్రౌతరతినర్మదాం- తతఃతుష్టోరాజాపు
నఃప్రాహ॥ * ॥తత్రసంతిజలేగ్రాహాః- తతఃకవిరాహ- మర్మజ్ఞాసై
వసుందరీ- తతో రాజా కాళిదాసస్యపాదయోఃపతతి॥ ఏకదాధారానగ
రేవిచరన్ వేశ్యావీథ్యాంరాజాకంతుకలీలా తత్పరాంతద్భ్రమణ వేగేన
పాద పతితావతం సాం కాంచనసుందరీందృష్ట్వాసభాయామాహ॥ కం
తుకం వర్ణయంతుకవయఇతి॥ తదాభవభూతిరాహ॥*॥ విదితంననుకం
తుక తేహృదయంప్రమదాధరసంగమలుబ్ధఇవ - వనితాకరతామరసాభి
హతః పతితఃపతితః పునరుత్పతసి- తతోవరరుచిఃప్రాహ॥ * ॥ఏకోపిత్ర
యఇవభాతికందుకోయంకాంతాయాః కరతలరాగరక్తరక్తః- భూమౌ
తచ్చరణనఖాంశుగౌరగౌరఃఖస్థస్సన్నయనమరీచినీలనీలః॥ తతఃకాళిదా
సఆహ॥ * ॥పయోధరాకారధరోహికందుకఃకరేణరోషాదభిహన్యతేము
హుః - ఇతీవనేత్రాకృతిభీతముత్పలంస్త్రియఃప్రసాదాయసపాతపాద
యోః- తదారాజాతుష్టఃత్రయాణామక్షరలక్షందదౌ- విశేషేణచకాళి
దాసముద్దిష్టావతంసకుసుమ పతనబోధారంసన్మానితవాన్- తతఃకదా
చిచ్చిత్రకర్మావలోకనతత్పరఃపిరాజాచిత్రలిఖితంమహాశేషందృష్ట్వాస
మ్యగ్లిఖితమిత్యవదత్ తదాకశ్చిచ్ఛవశర్మా నామకవిః శేషమిషేణ
రాజానంస్తౌతి॥ * ॥అనేకఫణినస్సంతిభేకభక్షణతత్పరాః - ఏకఏవహి
శేషోయంధరణీధరణక్షమః- తదానీంరాజాతదభిప్రాయంజ్ఞాత్వాతస్మై
లక్షందదౌ- కదాచిద్వసంతకాలేసమాగతేజ్వాలంతీంహాసంతీం సంసేవ
యన్ రాజాకాళిదాసంప్రాహ- సుకవేహాసంతీంవర్ణయేతి॥ తతఃసుక
విరాహ - కవిమతిరివబహులోహాసుఘటితచక్రాప్రభాతవేళేవ - హర
మూర్తిరివహాసంతీభాతివిధూమానలోపేతా- రాజాఅక్షరలక్షందదౌ-
ఏకదాభోజరాజోంతర్గృహే భోగార్హాః స్తుల్యగుణాశ్చతస్రోనిజాంగ
నాఅపశ్యత్ - తాసుశకుంతలేశ్వరపుత్ర్యాంపద్మావత్యాం ఋతుస్నా
నం అంగరాజస్యపుత్ర్యాం చంద్రముఖ్యాంక్రమప్రాప్తిం కమలనా
మ్న్యాంచ ద్యూతపణజయలబ్ధప్రాప్తింఅగ్రమహిష్యాంచలీలాదేవ్యాం

దూతీప్రేషణముఖేనాహ్వానంచ ఏవంచతురోగుణాన్ దృష్ట్వా తేషుగుణే ష్వన్యూనాధికభావంరాజాప్యచింతయత్ - తత్రసర్వత్రదాక్షిణ్యనిధిః రాజరాజశ్శ్రీభోజఃతుల్యభావేనద్విత్రిఘటికాపర్యంతం విచింత్యాపి తేషామన వధారణేననిద్రాంగతఃప్రాతశ్చోత్థాయకృతాహ్నికస్సభామాగాత్ - తత్ర చసింహాసనమలంకుర్వాణశ్శ్రీభోజఃసకలవిద్వత్కవిమండలమండనంకా ళిదాసమాలోక్యసుకవేఇమాంత్ర్యధరోనతురీయచరణాంసమస్యాంశృణు ఇత్యుక్త్వాపఠతి॥ *॥ అప్రతిపత్తిమూఢమనసాద్విత్రాఃస్థితానాడికాః ఇతి పఠిత్వారాజాకాళిదాసమాహ సుకవేఏతస్యసమస్యాపూరణంకుర్వితితతః కాళిదాసః తస్యహృదయంకరతలామలకవత్ప్రపశ్యన్ త్రిష్వధికచరణ త్రయవిశిష్టాంతాంసమస్యాంపఠతి ॥ శ్లో ॥ స్నాతాతిష్ఠతికుంతలేశ్వరసు తావారోంగరాజస్వసుఃద్యూతేరాత్రిరియంజితాకమలయాదేవీప్రసా ద్యాధునా - ఇత్యంతఃపురసుందరీజనగుణేన్యూనాధికంధ్యాయతాదేవేనా ప్రతిపత్తిమూఢమనసా ద్విత్రాస్స్థితా నాడికాః - తదారాజాస్వహృద యమేవజ్ఞాతవతః కాళిదాసస్యపాదయోఃపతితస్య కవిమండలంచచమ త్కృతమజాయత - ఏకదారాజాధారానగరేవిచరన్క్వచిత్పూర్ణకుం భంకృత్వాసమాయాంతీంపూర్ణచంద్రాననాంకాంచిద్దృష్ట్వాతత్కుం భజలేశబ్దంచకంచనశ్రుత్వాసమాయాంతీంపూర్ణచంద్రాననాంకాం చిద్దృష్ట్వాతత్కుంభజలే శబ్దంచకంచనశ్రుత్వామానసేపతిస్వాకంతత్రగ హేయంఘటఃరతికూజితమివకూజతీతిమన్వానః సభాయాంకాళిదా సంప్రాహ॥*॥కూజితంరతికూజితమితి కవిరాహ ॥ *॥ విదగ్ధసుముఖేర క్తేనితంబోపరిసంస్థితే- కామిన్యాశ్లిష్టసుగళేహూజితంరతికూజితం- తదా తుష్టోరాజాప్రత్యక్షరలక్షందదౌదానాపుచ - ఏకదానర్మదానద్యాంమహా హ్రదేజాలకైరేకఃశిలాఖండఃఈషద్దృశ్యశీతాక్షరఃకశ్చిద్దృష్టః- తైశ్చపరి చింతితం- ఇదమత్రలిఖితమివకించిద్భాతినూనమిదంరాజ్ఞఃకటంనేయమితి బుద్ధ్యాభోజసదసి సమానీతంతదాకర్ణ్యభోజఃప్రాహ- పూర్వంభగవ తాహనుమతాశ్రీమద్రామాయణంకృతం- తదత్రహ్రదేనూతనైఃప్రక్షి తమితిశ్రుతమస్తితతః - కిమిదంలిఖితమిత్యవశ్యంవిచార్యమితిలిపిజ్ఞానాక

ర్వ్యజతుపరీక్షయా క్షురాణిపరిజ్ఞాయపఠతి - తత్రచరణద్వయమానుపూర్వ్యాశ్లబ్ధం॥*॥ అయిఖలువిషమఃపురాకృతానాంభవతిహిజంతుషుకర్మణాంవిపాకః॥తతోభోజఃప్రాహ-ఏతస్యపూర్వార్ధంకథ్యతామితి - తదాభవభూతిరాహ ॥*॥క్వశుకులమకళంకమాయతాక్ష్యాః క్వసురజనీచరసంగమాపవాదః - తతోభోజస్తత్రక్వనుదోషంమన్వానస్తదేవపూర్వార్ధమన్యథాపఠతిస్మ ॥*॥ క్వజనకతనయాక్వరామజాయాక్వచదశకంధరమందిరేనివాసః-అయిఖలువిపాకః॥తతఃభోజఃకాళిదాసంప్రాహ- సుకవేత్వమపికవిహృదయంపఠేతి॥ సఆహ॥ శివశిరసిశిరాంసియానిరేజుఃశివశివతానిలుఠంతిగృధ్రపాదైః॥ అయిఖలువిపాకః- తతస్తస్యశిలాఖండస్యపూర్వపుణ్యజనితశోధనేనకాళిదాసకృతతమేవ దృష్ట్వా రాజాభృశంతుతోష-కదాచిద్భోజేనవిలాసార్థంనూతనగృహాంతరంనిర్మితం - తత్రగృహాంతరేగృహప్రవేశాత్పూర్వమేవకశ్చిద్బ్రహ్మరాక్షసఃప్రవిష్టః సచరాత్రౌతత్రయేవసంతితాన్ భక్షయతి తతోమాంత్రికాన్ సమాహూయతదుచ్చాటనాయరాజాయతతేస్మ- సచరాత్రిగచ్ఛన్నేవమాంత్రికానేవభక్షయతి - కించస్వయంకవిత్వాదికంపూర్వాభ్యస్తమేవపఠన్ తిష్ఠతి - ఏవంస్థితేతస్మైబ్రహ్మరక్షసిరాజాకథమస్యనివృత్తిరితివ్యచింతయత్ - తదాకాళిదాసఃప్రాహ- దేవనూనమయంరాక్షసఃసకలశాస్త్రప్రవీణస్సుకవిశ్చభాతి- అతస్తమేవతోషయిత్వా కార్యంసాధయామి మాంత్రికాస్తిష్ఠంతు- మమమంత్రంపశ్యేత్యుక్త్వాస్వయంతత్రరాత్రౌగత్వాశేతేస్మతతః ప్రథమయామేబ్రహ్మరాక్షసఃసమాగతః- సచపూర్వంపురుషందృష్ట్వాప్రతియామమేకైకాంసమస్యాంపాణిసూత్రమేవపఠతి - యేనోత్తరంతద్ధృదయంగతంనోక్తమయంనబ్రహ్మణోతోహం తవ్యఇతి - నిశ్చిత్యహంతి - తదానీమపిపూర్వవయమపూర్వః పురుషఃఅతఃమయాసమస్యాపఠనీయానచేద్వక్తిసదృశముత్తరంతస్యాఃతదాహంతవ్యఇతిబుధ్వాపఠతి-సర్వస్యద్వేఇతి తదాకాళిదాసఃప్రాహ ॥ సుమతికుమతీసంపదాపేత్తిహేతూ-ఇతితతస్సగతః పునరపిద్వితీయయామేసమాగత్యపఠతి ॥ వృద్ధోయూనా-ఇతితదాకవిరాహ సహపరిచయాత్త్యజ్యతేకామినీభిః ఇతి

తృతీయేయామే స రాక్షసః పునస్సమాగత్య పఠతి॥ ఏకో గోత్రే ఇతి. తతః కవి
రాహ- ప్రభవతి పుమాన్ యః కుటుంబం బిభర్తి- తతశ్చతుర్థే యామే ఆగ
త్య స రాక్షసః పఠతి స్త్రీ పుంవచ్చ ఇతి॥ తతః కవిరాహ- ప్రభవతి యదా తద్ధి గే
హం వినష్టం ఇతి. తతస్స రాక్షసో యామచతుష్టయే స్వాభిప్రాయమేవ జ్ఞా
త్వా తుష్టః ప్రభాతసమయే సమాగత్య తమాశ్లిష్య ప్రాహ- సుమతే తుష్టోస్మి
కింతవాభీష్టమితి॥ కాళిదాసః ప్రాహ- భగవన్నేతద్గృహం విహాయాన్యత్ర
గంతవ్యమితి- సోపి తథేతి గతః - అనంతరం తుష్టో భోజః కవిం బహుమానిత
వాన్- ఏకదా సింహాసనమలంకుర్వాణే శ్రీభోజే సకలభూపాలశిరోమణౌ
ద్వారపాల ఆగత్య ప్రాహ- దేవ దక్షిణదేశాత్కోపి మల్లినాథనామా కవిః
కౌపీనావశేషో ద్వారి వర్తతే- రాజా ప్రవేశయేత్యాహ తతః కవిరాగత్య
స్వస్తీత్యుక్త్వా తదాజ్ఞయా చోపవిష్టః పఠతి॥ * ॥ నాగో భాతి మదేన ఖం జల
ధరైః పూర్ణేందునా శర్వరీ శీలేన ప్రమదా జవేన తురగో నిత్యోత్సవైర్మం
దిరం- వాణీ వ్యాకరణేన హంసమిథునైర్నద్యస్సభా పండితైః - సత్పుత్రేణ
కులం త్వయా వసుమతీ లోకత్రయం భానునా॥ తతో రాజా ప్రాహ- విద్వన్
తవోద్దేశ్యం కిమితి. తతః కవిరాహ ॥ * ॥ అంబా కుప్యతి న మయా న స్నుష
యా సాపి నాంబయా న మయా- అహమపి న తయా న తయా వద రాజన్ కస్య
దోషోయం॥ ఇతి రాజా చ దారిద్ర్యదోషం జ్ఞాత్వా కవిం పూర్ణమనోరథం
చక్రే- ఏకదా ద్వారపాలః ఆగత్య రాజానం ప్రాహ- దేవ కవిశేఖరో నామ
మహాకవిర్ద్వారి వర్తతే- రాజా ప్రవేశయేత్యాహ తతః కవిరాగత్య స్వస్తీ
త్యుక్త్వా పఠతి॥ * ॥ రాజన్ దౌవారికాదేవ ప్రాప్తవానస్మి వారణం। మద
వారణమిచ్ఛామి త్వత్తోహం జగతీపతే॥ తథా ప్రాఙ్ముఖః తిష్ఠన్ రాజా ఇతి సం
తుష్టః తం ప్రాగ్దేశం సర్వం కవయే దత్తం మత్వా దక్షిణాభిముఖో భూత్ త
తః కవిశ్చింతయతి కిమిదం రాజా ముఖం పరావృత్య మాం స పశ్యతీతి తతో దక్షి
ణదేశం సమాగత్యాభిముఖః కవిః పఠతి॥ * ॥ అపూర్వేయం ధనుర్విద్యా భవ
తా శిక్షితా కథం - మార్గణౌఘస్సమాయాతి గుణో యాతి దిగంతరం- త
తో రాజా దక్షిణదేశమపి మనసా కవయే దత్త్వా స్వయం ప్రత్యఙ్ముఖో భూ
త్- కవిస్తత్రాగత్య ప్రాహ॥ * ॥ సర్వజ్ఞ ఇతి లోకోయం భవంతం భాషతే

వృషా। వదమేకంనజానీషేవక్తుంనాస్తీతియాచకే॥ తతోరాజాతమపి దేశంకవేదఽత్తంమత్వాఉదఙ్ముఖోభూత్ - కవిస్తతోఽపిఆగత్యప్రాహ *॥ సర్వదాసర్వదోఽసీతిమిథ్యాత్వంకథ్యసేబుధైః।నారయోలేభిరేపృష్ఠం నవక్షఃపరయోషితః॥ తతోరాజాసర్వాంభూమింకవేదఽత్తాంమత్వా ఉత్తిష్ఠతిస్మకవిశ్చతదభిప్రాయమజ్ఞాత్వాపునరాహ॥ * ॥ రాజన్కనక ధారాభిఃత్వయిసర్వత్రవర్షతి। అభాగ్యచ్ఛత్రసంఛన్నేమయినాయాం తిబిందవః॥తదారాజాచాంతఃపురంగత్వాలీలాదేవీంప్రాహ-దేవిసర్వం రాజ్యంకవయెదత్తంతతస్తపోవనంమయాసహాగచ్ఛేతి- అస్మిన్నవసరేవి ద్వాన్ద్వారినిర్గతః బుద్ధిసాగరేణముఖ్యామాత్యేనపృష్టఃవిద్వన్రాజ్ఞా కిందత్తమితిసఆహ- నకిమపీతి ॥ తదాఅమాత్యఃప్రాహతత్రోక్తంశ్లోకం పఠ- తతఃకవిశ్లోకచతుష్టయంపఠతి- అమాత్యస్తతఃప్రాహ- సుకవేతవ కోటిద్రవ్యందీయతేపరంరాజ్ఞాయత్తవదత్తంభవతి తత్పునర్విక్రయతా మితి - కవిస్తథాకరోతితతఃకోటిద్రవ్యందత్వాకవింప్రేషయిత్వాఅమా త్యోరాజనికటమాగత్యతిష్ఠతిస్మ॥ తదారాజాచతమాహ- బుద్ధిసాగరరా జ్యమిదంసర్వందత్తంకవయేపత్నీభిస్సహతపోవనంగచ్ఛామి - తత్రతపోవ నేతవాపేక్షాయదిమయాసహాగచ్ఛేతితతోఅమాత్యఃప్రాహ - దేవ తేనకవినాకోటిద్రవ్యమూల్యేనరాజ్యమిదంవిక్రీతం - కోటిద్రవ్యంచవిదు షేదత్తం- తతోరాజ్యంభవదీయమేవభుంక్ష్వేది॥ తదారాజాచబుద్ధిసా గరంవిశేషేణసమ్మానితవాన్ ॥ అన్యదారాజామృగయారసేనాటవీమ టన్ లలాటంతపేవనేదూనదేహః పిపాసాపర్యాకులస్తురగమారుహ్య ఉదకార్థీనికటతటభువమటన్తదలబ్ధ్వాపరిశ్రాంతః కస్యచిన్మహాతరోః అధస్తాదుపవిష్టః - తత్రకాచిద్గోపకన్యాసుకుమారమనోజ్ఞసర్వాంగాయ దృచ్ఛయాధారానగరంప్రతితక్రంవిక్రీతు కామాతక్రభాండంచోద్వహం తీసమాగచ్ఛత్ - తామాగచ్ఛంతీందృష్ట్వారాజాపిపాసావశాదేతద్భాం డస్థంపేయంచేత్ - పిబామీతిబుద్ధ్యాపృచ్ఛత్ - తరుణికిమావహసీతి॥ సా చతన్ముఖశ్రియాభోజంమత్వా తత్పిపాసాంచజ్ఞాత్వాతన్ముఖావలోకనవ శాచ్ఛందోరూపేణాహ॥* ॥హిమకుందశశిప్రభశంఖనిభంపరిపక్వకపిత్థ

సుగంధరసం।యువతీకరనిర్మథితంమథితంపిబహేనృపసర్వరుజాపహరం॥ ఇతిరాజాతచ్ఛతక్రంతుష్టఃపీత్వాతాంప్రాహ- సుభ్రుకింతవాభీష్టమితి- సాచకించిదావిష్కృతయౌవనామదనపరవశామోహాకులనయనాప్రాహ దేవమాంకన్యామేవావైహి- సాపునరాహఇందుంకైరవిణీవకోకపటలీవాంభోజినీవల్లభంమేఘంచాతకమండలీవమధుపశ్రేణీవపుష్పవ్రజం।మాకందంపికసుందరీవరమణీవాత్మేశ్వరంప్రోషితంచేతోవృత్తిరియంసదానృపవరత్వాంద్రష్టుముత్కంఠతే- రాజాచమత్కృతఃప్రాహ- సుకుమారిత్వాంలీలాదేవ్యాఅనుజ్ఞయాత్యాస్వీకుర్మఃఇతిధారానగరంనీత్వాతాంతథైవస్వీకృతవాన్‌కదాచిత్ రాజాభిషేకేమదనశరపీడితాయాఃమదిరాక్ష్యాః కరతలగళితోహేమకలశఃసోపానపంక్తిషురటన్నేవపపాత-తతోరాజాసభాయామాగత్యకాళిదాసంప్రాహ-సుకవేఏనాంసమస్యాంపూరయ॥ టంటంటటటంటంటటటటంటటంటం - తదాకాళిదాసఃప్రాహ- రాజాభిషేకేమదవిహ్వలాయాఃహస్తాచ్చ్యుతోహేమఘటోయువత్యాః। సోపానమార్గేషుకరోతిశబ్దంటంటంటటంటంటటటంటటంటం- తదారాజాస్వాభిప్రాయంజ్ఞాత్వాక్షరలక్షందదౌ- అన్యదాసింహాసనమలంకుర్వాణేశ్రీభోజేకశ్చనచోరః ఆరక్షకైః రాజనికటంనీతః - రాజాతంద్రష్ట్వాకోయమిత్యపృచ్ఛత్ తదాఆరక్షకాఃప్రాహుః- దేవఅనేనకుభిల్లకేనకస్మింశ్చిద్వేశ్మన్యగ్రేహాఘాతపాతమార్గేణద్రవ్యాణి అపహృతానీతి॥ తదారాజాప్రాహ- అయందండనీయఇతి॥ తతఃభుకుండోనామచోరఃప్రాహ॥*॥

భట్టిర్నష్టోభారవీయోపినష్టః భిక్షుర్నష్టోభీమసేనోపినష్టః। భుకుండోహంభూపతిస్త్వంహిరాజన్‌భబ్భావళ్యామంతకస్సన్నివిష్టః॥ తదారాజాప్రాహ- భోభుకుండగచ్ఛగచ్ఛయథేచ్ఛంవిహర - కదాచిద్భోజోమృగయాపర్యాకులఃవనేవిచరన్విశ్రమాపేక్షఃహ్రదస్యకంచిత్తటాకమాసాద్యక్షితివాన్‌ శ్రమాత్ప్రసుప్తః - తతోపరపయోనిధికుహరంగతేభాస్వరే॥ * ॥తత్రైవరోచతశ్శాతస్యరాజ్ఞస్సుఖప్రదా - చంచచ్చంద్రకగానందసందోహాపరికందళా- తతఃప్రత్యూషసమయేనగరంప్రతిప్రస్థితోరాజాచరమగిరితటంబ లంబమానశశాంకబింబముపలోక్యసకు

తూహలస్సభామాసాద్యతదాసమీపస్థాన్ కవీంద్రాన్నిరీక్ష్యసమస్యామే
కామవదత్॥ * ॥చరమగిరినితంబెచంద్రబింబంలలంబె- తదాప్రాహభ
వభూతిః॥ * ॥అరుణకిరణజాలైరంతరిక్షేగతర్క్షే-తతోదండిఃప్రాహ॥
* ॥ చలతిశిశిరవాతేమందమందంప్రభాతే- తతఃకాళిదాసఃప్రాహ॥*॥
యువతిజనకదంబెనాథముక్తోష్ఠబింబె-చరమగిరినితంబెచంద్రబింబంలలం
బె॥ తతోరాజాసర్వానపిసమ్మానితవాన్-తత్రకాళిదాసంవిశేషతఃపూ
జితవాన్- అథకదాచిద్భోజఃనగరాద్బహిర్నిర్గతఃనూతనేనతటాకాం
భసాబాల్యసాధితకపాలశోధనాదిచకార -తన్మాలేసకశ్చనశఫరశాబకఃక
పాలంప్రవిష్టోవికటకరోటికానికటఘటితోననిర్గతః- తతఃరాజాస్వపురీమ
వాప - తదారభ్యరాజ్ఞఃకపాలవేదనాజాతా - తతస్తత్రత్యైర్భిషగ్వ
రైఃసమ్యక్చికిత్సితాపినశాంతా ॥ ఏవమహర్నిశంనితరామస్వస్థేరాజ్ఞిఅ
మానుషవిదితేమహారోగేణ॥ * ॥గ్రామంగ్రామమభూద్వపుర్గతసుఖం
హేమంతకాలేబ్జవద్వక్త్రంనిర్గతకాంతిరాహువదనాక్రాంతాబ్జబిం
బోపమం। చేతఃకార్యపదేషుతస్యవిముఖంక్లీబస్యనారీష్వివ వ్యాధిఃపూ
ర్ణతరోబభూవవిపినేశుష్కాశిఖానామివ॥ ఏవమతీతేసంవత్సరేపికాలే-
నకేనాపినివారితఃతద్గదః॥ తతశ్శ్రీభోజోనానావిధసమయౌషధగ్రసనప
రోరోగదుఃఖితమనాస్వసమీపస్థంశోకసాగరనిమగ్నంబుద్ధిసాగరంకథమపి
సంయతాత్మరామఃవాచవాచం- బుద్ధిసాగరఇతఃపరమస్మద్విషయేనకోపి
భిషగ్వరోవసతిమాఽతఃపోతుబాహటాదిభేషజకోశాన్ నిఖిలాన్ సోత్రసని
రస్యాగచ్ఛతుమమదేవసమాగమసమయః సమాగతఇతితచ్ఛ్రుత్వాసర్వేపి
పౌరజనాః కవయశ్చఅవరోధసమాజాశ్చవిగళదస్త్రాసారనయనాబభూ
వుః- తతఃకదాచిద్దేవసభాయాంపురందరఃసకలమునిబృందమధ్యస్థంవీణా
మునిమాహ- మునేఇదానీంభూలోకేకానామవార్తా-తతఃనారదఃప్రా
హ - సురనాథనకిమప్యాశ్చర్యంకింతుధారానగరవాసీశ్రీభోజభూపాలః
రోగపీడితోనితరామస్వస్థఃవర్తతె-సతస్యరోగఃకేనాపిననివారితః-తద
నేనభోజనృపాలేనభిషగ్వరాఅపిస్వదేశాన్నిష్కాసితాః-వైద్యశాస్త్ర
మపిఅనృతమితినిరస్తమితి ఏతదాకర్ణ్యపురుహూతస్సమీపస్థౌనాసత్యౌ

విదమాహ - భోస్వైరవైద్యౌ కథమనృతం ధన్వంతరీయం శాస్త్రం తదా తా
వాహతురమరేశం - దేవ నవ్యలీకమిదం శాస్త్రం కింత్వమరవిదితేన రోగేణ
బాధ్యతే సౌ భోజ ఇతి॥ ఇంద్రః - కోసావవార్యో రోగః - కిం భవతోర్విదితః
తతస్తావూచతుః - దేవ కపాలశోధనే కృతే భోజే స తదా ప్రవిష్టః పాఠీనః
తస్మాల్లోయం రోగ ఇతి తదా ఇంద్రః స్మయమానముఖః ప్రాహ - తదిదానీ
మేవ యువాభ్యాం గంతవ్యం న చేదితః పరం భూలోకే భిషక్ఛాస్త్రస్యాసిద్ధి
ర్భవేత్ - స ఖలు సరస్వతీవిలాసస్య నికేతనం - శాస్త్రాణాముద్ధర్తా చేతి
తతః సురేంద్రాదేశేన తావుభావపి ధృతద్విజన్మవేషౌ ధారానగరం ప్రాప్య
ద్వారస్థం ప్రాహతుః - ద్వారస్థ ఆవాం భిషజౌ కాశీదేశాదాగతౌ శ్రీభోజా
య విజ్ఞాపయ తేనానృతమిత్యంగీకృతం వైద్యశాస్త్రమితి శ్రుత్వా తత్ప్రతి
ష్ఠాపనాయ తద్రోగనివారణాయ చేతి తతో ద్వారస్థః ప్రాహ - భో విప్రౌ న
కోపి భిషక్ప్రవరః ప్రవేష్టవ్య ఇతి రాజ్ఞోక్తం - రాజా తు కేవలమస్వస్థః - నా
యమవసరో విజ్ఞాపనస్యేతి - తస్మిన్ క్షణే కార్యవశాద్బహిర్నిర్గతో బుద్ధిసా
గరస్తౌ దృష్ట్వా కౌ భవంతావిత్యపృచ్ఛత్ - తతస్తౌ యథాగతమూచతుః -
తతో బుద్ధిసాగరేణ తౌ రాజ్ఞః సమీపం నీతౌ - తతో రాజా తావవలోక్య ముఖ
శ్రియా అమానుషావితి బుద్ధ్వా ఆభ్యాం శక్యతేయం రోగో నివారయితుమితి ని
శ్చిత్య తౌ బహుమానితవాన్ - తతస్తావూచతుః - రాజన్న భేత్తవ్యం రోగో
నిర్గతః కింతు కుత్రచిదేకాంతే త్వయా భవితవ్యమితి॥ తతః రాజ్ఞాపి తథా
కృతం - తతస్తావపి రాజానం మోహచూర్ణేన మోహయిత్వా శిరఃకపాల
మాదాయ తత్కరోటికాపుటస్థితం శఫరకులం గృహీత్వా కస్మింశ్చిద్భా
జనే నిక్షిప్య సంధానకరణ్యా కపాలం యథావదారచయ్య సంజీవిన్యా చతం
జీవయిత్వా తస్మై తదదర్శయతాం - తదా తద్దృష్ట్వా రాజా విస్మితః కిమేతదితి
తౌ పృష్టవాన్ - తదా తావూచతుః రాజన్ త్వయా బాల్యాదారభ్య పరిచిత
కపాలశోధనస్సంప్రాప్తమిదమితి తతో రాజా తావశ్వినౌ మత్వా తచ్ఛోధ
నార్థమపృచ్ఛత్ - కిమస్మాకం పథ్యమితి - తతస్తావూచతుః॥ * ॥ అశీతే
నాంభసా స్నానం పయః పానం వయః స్త్రియః - ఏతద్వో మానుషాః పథ్యమి
తి తతాంతరే రాజా ॥ మద్వ్యమానుషా ఇతి సంబోధనం శ్రుత్వా వయం చే

న్మానుషాఃకౌయువామితితయోఃహస్తౌఝడితిస్వహస్తాభ్యాంఅగ్రహీత్ -
తతస్తత్ క్షణపవతావంతరధత్తాంబ్రువంతౌ దేవకాళిదాసేనపూరణీ
యంతురీయచరణమితి - తతోరాజావిస్మితః సర్వానాహూయతద్వృ
త్తమబ్రవీత్ - తచ్ఛ్రుత్వాసర్వేపిచమత్కృతాఃవిస్మితాశ్చబభూవుః-
తతఃకాళిదాసేనతురీయచరణంపూరితం- స్నిగ్ధముష్ణంచభోజనంఇతి- త
తోభోజోపికాళిదాసంలీలామానుషంమత్వాపరంసమ్మానితవాన్ - అథ
భోజనృపాలఃప్రతిదినంసంజాతకందళత్కాంతివర్ణాప్రథే ధారాధీశఃకృ
ష్ణేతరపక్షచంద్రఇవ- తతఃకదాచిత్సింహాసనమలంకుర్వాణేశ్రీభోజేకా
ళిదాసభవభూతిదండి బాణమయూరవరరుచిప్రభృతికవితిలకకులాలంకృ
తాయాంసభాయాంద్వారపాలపత్యాహ- దేవకశ్చిత్కవిఃద్వారితిష్ఠతి-
తేనేయంప్రేషితాగాథాసనాథాచీటికాదేవ సభాయాంనిక్షిప్యతామి
తితాందర్శయతి- రాజాగృహీత్వాతాంవాచయతి॥ * ॥ కాచిద్బాలా
రమణవసతింప్రేషయంతీంకరండందాసీహస్తాత్సభయమలిఖద్వ్యాళమ
స్యోపరిష్ఠం - గౌరీకాంతంపవనతనయంచంపకంచాత్రభావంపృచ్ఛత్యా
ర్యోనిపుణతిలకోమల్లినాథఃకవీంద్రః-తచ్ఛ్రుత్వాసర్వాపివిద్వత్పరిషచ్చ
మత్కృతా- తతఃకాళిదాసఃప్రాహ - రాజన్మల్లినాథశ్శీఘ్రమాకార
యితవ్యఇతి- తతోరాజాదేశాద్ద్వారపాలేనసప్రవేశితఃకవిఃరాజానంస్వ
స్తిత్యుక్త్వాతదాజ్ఞయోపవిష్టః- తతోరాజాప్రాహతంకవీంద్రం-విద్వన్
మల్లినాథకవేసాధురచితాగాథా-తదాకాళిదాసఃప్రాహ- కిముచ్యతేసా
ధ్వితి - దేశాంతరగతకాంతాయాశ్చారిత్రవర్ణనేన శ్లాఘనీయోసవిశి
ష్యతస్తద్భావప్రతిభటవర్ణనేనతదాభవభూతిఃప్రాహ-విశిష్యతేఇయం
గాథాపంక్తికంఠోద్యానవైరిణోవాతాత్మజస్యవర్ణనాదితి - తతఃప్రీతే
నరాజ్ఞాతస్మైదత్తం సువర్ణానాంలక్షం పంచగజాశ్చదశతురగాశ్చద
త్తాః-తతఃప్రీతోవిద్వాన్స్తౌతిరాజానం॥ * ॥దేవభోజతవదానజలౌఘైః
సోయమబ్ధిరజనీతివిశంకే- అన్యథాతదుదితేషుశిలాగోభూరుహేషుకథ
మీదృశద్దానం - తతోలోకోత్తరంశ్లోకంశ్రుత్వారాజాపునరపితస్మైలక్ష
త్రయందదౌ- తతోలిఖతిస్మభాండాగారికోధర్మపత్రే॥ * ॥ప్రీతశ్శ్రీభో

జఘూపస్సదసివిరహిణీగూఢసమోక్తిపద్యంశ్రుత్వాహేమ్నాంచలక్షం దశచసతురగాః పంచనాగానయచ్ఛత్- పశ్చాత్తత్రైవసోయంవితరణగుణస్తద్వర్ణనాత్ ప్రీతచేతాః లక్షంలక్షంచలక్షంపునరపిచదదౌ మల్లినాథాయతస్మైతతఃకదాచిద్భోజరాజఃకాళిదాసంప్రతిప్రాహ-సుకవేత్వమస్మాకంచరమగ్రంథంపఠ- తతఃక్రుద్ధోరాజానంవినింద్యకాళిదాసఃక్షణేనతందేశంత్యక్త్వావిలాసవత్యాసహఏకశిలానగరంప్రాప- తతఃకాళిదాసవియోగేనశోకాకులస్తంకాళిదాసంమృగయితుం రాజాకాపాలికవేషంధృత్వాక్రమేణఏకశిలానగరంప్రాప- తతఃకాళిదాసోయోగినందృష్ట్వాతంసామపూర్వంపప్రచ్ఛ-యోగిన్ కుత్రతేస్థితిరితి-యోగీవదతి॥ సుకవేఅస్మాకంధారానగరేవసతిరితి-తతఃకవిరాహ- తత్రభోజఃకుశలీకిం-తతోయోగిప్రాహ- కింమయాచవక్తవ్యమితి-తతఃకవిరాహ-తత్రాతిశయవార్తాస్తిచేత్సత్యంకథయేతి॥తదాయోగిప్రాహ-భోజోదివంగతఇతి-తతఃకవిఃభూమౌనిపత్యప్రలిపతి - దేవత్వాంవినాస్మాకంక్షణమపిభూమౌనస్థితిః-అతస్త్వత్సమీపమహమాగచ్ఛామిఇతికాళిదాసఃబహుశోవిలప్యచరమశ్లోకంకృతవాన్॥*॥అద్యధారానిరాధారానిరాలంబాసరస్వతీ।పండితాఃఖండితాస్సర్వేభోజరాజేదివంగతే॥ ఏవంయదాకవినాచరమశ్లోకఉక్తస్తదైవసయోగీభూతలేవిసంజ్ఞఃపపాత-తతఃకాళిదాసస్తథావిధంతమవలోక్యఅయంభోజఏవేతినిశ్చిత్యఆహమహారాజ తత్రభవతాహంవంచితోస్మీత్యభిధాయరుఝడితితంశ్లోకంప్రకారాంతరేణపపాఠ॥ ....*

అద్యధారాసదాధారాసదాలంబాసరస్వతీ- పండితామండితాస్సర్వేభోజరాజేభువంగతే - తతోభోజస్తమాలింగ్యప్రణమ్యధారానగరంప్రతియయౌ - శైలంశైలవినిశ్చలంచహృదయంముంజస్యతస్మిన్ క్షణే భోజేజీవతిహర్షసంచయసుధాధారాంబుధౌమజ్జతి। స్త్రీభిశ్శీలవతీభిరేవసహాసాకతూఃంతప్తత్వారేముంజేముంచతిరాజ్యభారమభజత్త్యాగైశ్చ భోగైర్నృపః॥..............................*

భోజచరిత్రంసంపూర్ణం.

శ్రీరస్తు

శ్రీమన్మహానాటకః.

అఘ్వాత్

క్షీరశ్రీయుతనృపతిరామచంద్ర చరిత్రం.

శ్రీమద్ధనూమతావిరచితం గ్రంథం

కలికత్తా నాగరలిపి ముద్రిత గ్రంథానుసారేణ

ఆంధ్రలిప్యాం

తడకమళ్లవెంకటకృష్ణరాయేణసహ

సమ్యక్పరిష్కృత్య

శ్రీమచ్చెన్నపురప్రాంత

శ్రీమత్త్రైకరవిణీనగరవాస్తవ్యేన

శ్రీమదుభయవేదాంతప్రవర్తక

శ్రీమత్తిరుమలై ఈచంబాడికులజలనిధిశశాంకస్య

శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసవరదాచార్యదైవజ్ఞపుత్రేణ

వేదాంతరామానుజాచార్యేణ

శ్రీమద్రామశాస్త్రిణాస్థాపిత

శ్రీరామగుణదర్పణనామక

ముద్రాక్షరశాలాయాం ముద్రాక్షరై ముద్రాయితం.

౧౮౭౧ సం॥ మార్చినెల.

ఈగ్రంథము దొరతనమువారేర్పఱచియుండు ౧౮౪౭-వ సం॥ ౨౦ నెంబరుగల కాపీరైట్ ఆక్టు ప్రకారం రిజస్టరు చేయించబడియున్నది.

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః-

శ్రీ లక్ష్మీనృసింహ పరబ్రహ్మణే నమః

మహానాటకః-

విఘ్నేశో వస్స పాయాజ్జలనిధిమఖిలం పుష్కరాగ్రేణ పీత్వా యస్మిన్ను ద్ధృత్య తోయం విసృజతి సకలం దృశ్యతే వ్యోమ్ని దేవైః। క్వాప్యంభః క్వాపి విష్ణుః క్వచన కమలభూః క్వాప్యనంతః క్వచ శ్రీః క్వాపి గ్రావాః క్వాపి శైలాః క్వచ మణినికరాః క్వాపి నక్రాదిచక్రం॥ ౧ ॥ విశ్వేశో వస్స పాయాత్త్రిగుణసచివతాం యోవలంబ్యానువారం విశ్వద్ధిత్రచీనస్సృష్టిస్థితివిలయమజః స్వేచ్ఛయా నిర్మిమీతే। యస్యైషా తత్త్వశక్తిః ప్రభవతి మహిమా సోపి లోకవ్యతీత స్స్వర్గోయశ్చతురాద్యైరపి నిపుణతమోవీక్షణాది క్రియాసు॥ ౨ ॥ జయతి రఘువంశతిలకః కౌసల్యానందవర్ధనో రామః। దశవదననిధనకారీ దాశరథిః పుండరీకాక్షః॥ ౩॥ నమామి దేవం సురకల్పవృక్షం ధనుర్ధరం నీరదనీలగాత్రం। జనాభిరామం కమలాననం తం యదాస్పదం లక్ష్మ న ముంచతి శ్రీః॥ ౪ ॥ బాలక్రీడితమిందుశేఖరధనుర్భంగావధి ప్రభ్వతా తాతే కాననసేవనావధి కృపా సుగ్రీవసఖ్యావధి। ఆజ్ఞా వారిధిబంధనావధి యశో లంకేశనాశావధి శ్రీరామస్య పునాతు లోకమహిమా జానక్యుపేక్షావధి॥ ౫

నాంద్యంతే సూత్రధారః

వాల్మీకేర్వదనామ్బుజేందుగళితం పద్యం వరం పావనం శ్రోతుం వాఙ్మృతం పిబన్త్యనుదినం యే శ్రోత్రపాత్రైర్జనాః। విష్ణోస్సచ్చరితం చరాచరగురో రామాయణం సాదరాస్తేషాం శ్రీర్విమలా భవత్యనుదినం నశ్యన్తి చారాతయః॥ ౬॥ అపిచ॥ వాల్మీకేరుపదేశతస్స్వయమహో జ్ఞాత్వా హనూమానకపిః శ్రీరామస్య రఘూద్వహస్య చరితం సౌమ్యావయన్నతటాః। గోష్ఠీతావదియం సమస్తసుమనస్సంఘేన సంవేష్టితా తద్ధీరాః కురుత ప్రమోదమధునా వక్ష్యామి రామాయణం॥ ౭

సూత్రధారః-

రాజాసీత్స మహారథో దశరథశ్చండాంశువంశాగ్రణీ స్తస్యాసన్
మహనీయకేళినిలయాస్తిస్రో మహిష్యశ్శుభాః । వీరాంస్తాంశ్చతురస్సుతాన్స
షువిరే రామస్తథాలక్ష్మణం శత్రుఘ్నంభరతంచ తైఽభవన్హరేరంశావతారా అ
మీ॥ ౮ । తేషాం రామః కుశికతనయప్రార్థితో యజ్ఞసిద్ధ్యై తాటకాఘ్నాంశి
రసివిదధల్లక్ష్మణేనానుయాతః । పౌరస్త్రీభిర్నయనకమలైస్సాదరం ప్రేక్ష్య
మాణో ప్రాగ్వాటాలీ విధనకుతుకీ యజ్ఞభూమిం ప్రతస్థే ॥ ౯

వైతాళికః-

విద్యాం విశిష్టాం విజయాం జయాం చ సంప్రాప్య సద్యో జ్ఞనుగాధిపుత్రాత్ ।
రక్షాంసి హాస్త్రం క్రతుబంధుబంధుస్సమాగతస్సంప్రతి రాఘుచంద్రః ॥ ౧౦ ।
కించ ॥ మారీచన్ని ఘాన రాత్రిసచమూనాథం స్వయం రాఘవస్సర్వే హ్యే
లక్ష్మణస్య విశిఖైర్వ్యాఘాః కృతాంతాలయం । తే సంప్రాప్య గతో మహర్షిస
హితాస్సర్వే పురా బ్రాహ్మణా హ్యాభ్యాం సంయుయుజాశ్శుభాశిషమితిస్ఫీతా
స్సమాప్తాః క్రియాః ॥ ౧౧

సూత్రధారః-

హంత తేన తతః కుశేత్రరాఘుణవిధవర్ణితా । సర్వేత్తే కౌశికః ప్రాయా
త్తాభ్యాం జనకపత్తనం ॥ ౧౨

ఇతి నిష్క్రాంతః-

వైతాళికః-

కౌమాదత్తః కుశికాత్మజాయమునమేతా తేనయజ్ఞోత్సవప్రత్యూహా ప్రశ
మాయ వక్ష్య విపి సేహత్వాహితాం తాటకాం । లబ్ధ్వాస్త్రాణి మునేరవేక్ష్య చ
మఖం తస్యానఘః కౌతుకాత్సోయం సంప్రతి రాఘవో నిమిపతేః ప్రాప్తః పు
రీం సానుజః ॥ ౧౩

తతః ప్రవిశతి జనకః ॥

జనకః-

అసురసురభుజంగవానరాణాం అథనరకిన్నరసిద్ధచారణానాం । నమ
యతి యదికోఽపి చాపమేతన్మదుదుహితుస్స వరిగ్రహం కరోతు ॥ ౧౪

తతస్తచ్ఛ్రుత్వా ప్రవిశతి రావణదూతస్సౌష్కలస్సోపం ।

సౌపర్ణః-

సౌథఞ్చతూర్చేణ హారవల్లభయా గిరీశ హేరంబషణ్ముఖశ్వవప్రమథావ
లీనం। కైలాసముద్ధృతవతో దశకంధరస్య కేయూంచ లేఖనపిదుమాదదోః
పరీతా॥ ౧౫

తతానుయుక్తి ప్రత్యుక్తి.

మాహేశ్వరం ధనుః పర్యాద దధిజ్యాం చేద్దదామ్యహం। సహోక్త్యం భో ఫల
నర్గో చేద్యూష్యాణాం తాం న యుక్తిమత్ ॥ ౧౬

ఇత్యుక్త్వా దూతే గతే శతానందాగమనం.

సూత్రధారః-

సభాయాం గృహీయుక్తాయాం జనకస్య పురోహితః। శతానందోవదః
ప్రాహ ప్రణమ్య తాం సర్వభూభృతాం ॥ ౧౭

శతానందః-

శ్రోణుత జనకసుల్కం తు క్రియాస్సర్వ ఏతే దశశతనభుజానాం కస్యతా
యత్రశక్తిః। నమయతి ధనురైశం యశ్చరారోపణేన త్రిభువనజయలక్ష్మీ మైథి
లీ తస్య దారాః॥ ౧౮

అథ నృపతిభిరవగృహీతే ధనుషి జనక వాక్యం-

ఆకృష్య హా న్తరతోపృథ్వీనృపతయస్సర్వే సమభ్యాగతాః కస్యాయం కలధౌ
తకోపలరుచిః కేటిల్లస్తునాథః పరా। వాక్యం సన్నదటం కీర్తనసమితం మోఘాపి
తం స్థానతః కేనాపీవమహో మహాముహూర్ధ్వనరతో విర్వీరముర్వీతలం॥ ౧౯

సఖీసహితా సీతాగమనం.

సఖీ-

రామోదూర్వాదళశ్యామో జానకీ కానకీలతా। అనయోర్యోగ్య ఉ
ద్వాహో బాధనుర్భైశంపతో మహాన్॥ ౨౦॥ అపిచ॥ కమురవ్యక్తకరోం మిపం
ధనుమూర్ధరమూరిణిక పౌరఘునన్దనః। కథమధిజ్యమనేన విధియ్యతామహహ
దారుణ నైవదారుణః॥ ౨౧

తద్దర్శనకాలే సీతాయాశ్చన్దదశనాదివల్లజ్జాయమానే శ్రీరామే సీ
తాయా ఉత్సాహం వర్ధయన్ లక్ష్మణః॥

జీవచ్ఛ్రీరఘునాథశింజినివహాబంధయాదాపోస్మి తేలక్ష్మణో మేర్వాదీనపిభూధరాన్నగణయే శీర్ణాః పినాకో యయా । తస్మాద్దాదికవీరయస్య భవతో వాక్యాదహం కౌతుకీ ప్రోద్ధర్తుం క్షత్రవశాలాయితుం నమయితుం భఙ్క్తుం సదై సంతమః॥

సూ త్ర ధా ర ః -.

గృహీతే హరకోదండే రామే వరణయోన్ముఖే । దత్త్వైనసయనం వామం జానకీజామదగ్న్యయోః॥ ౨౩

గృహీతే ధనుషి రామేణ లక్ష్మణః ప్రాహ -

పృథ్వి స్థిరాభవ భుజంగమ ధారయైనాం త్వం కూర్మరాజ తదిదం ద్వితయం దధీథాః। దిక్కుంజరాః కురుత తత్త్రితయే దిధీర్షాం రామః కరోతి హరకార్ముకమాతతజ్యం। ౨౪। పృథ్వీం యాతి రసాతలం ఫణిపతేర్న గ్రసం ఘనో మండలం బిభ్రత్కూర్మ భృత్కూర్మరాజసహితో దిక్కుంజరాః కాతరాః । ఆరన్యాన్నిచ బృంహితం దిశిభపైనస్సు ధరాధరాధారిణః కంపం తే రఘుపుంగవే పురజితస్సజ్యం ధనుః కుర్వతి॥ ౨౫

తత్ర నృపతీనాం చేష్టాః - సూత్రధారః -

రామే రుద్రశరాసనం తులయతి స్మిత్వాస్థితం పార్థివైః శింజాశింజన తత్పరే చ హసితం దత్వా మిథస్తాలికాం । ఆరోప్య ప్రచలాంగులీకిసలయైర్జ్ఞానం గుణాస్ఫాలనే సర్వాకర్షణపర్వ భంగనిపుణే సింహాసనే మూర్ఛితం ॥ ఉత్క్షిప్తం సహ కౌశికస్య పులకైస్సార్ధం ముఖైర్నామితం భూపానాం జనకస్య సంశయధియా సాకం సమాస్ఫాలితం। వైదేహీమనసా సమం చ నమసా కృష్టం తతో భార్గవ ప్రౌఢాహంకృతి కన్దనేన సహ తద్భగ్నం మైశం ధనుః॥ ౨౬ । రుంధన్నష్టవిధేశ్శ్రుతీర్ముఖరయన్నష్టౌదిశః క్రోడయన్మూర్తీరష్ట మహేశ్వరస్య దళయన్నష్టౌ కులక్ష్మాభృతః । అష్టౌచైవ చ బిధిరాణి తన్నగ కులాన్యష్టౌ చ సంపాదయన్నష్టౌ లబ్ధ్వయమార్ద్యదో బలదళత్కోదండకోలాహలః। ౨౭ । కోదండభంగానుమఖండితా శాకం వరం వరేణ్యం జనకాత్మజాయాః । అనన్యసామాన్య ధనుర్విలాసం న్నమామి తం లోకవిసపిఃకీర్తిం॥ ౨౮

అథ శతానందేనానీతే వశరథే మిథిలాం వైతాళికౌ :- పఠితం -

జనకతనయశంతి వాక్యం గ్రసం బంధకృద్యం సరస సముపగృహ్య శ్రీశ త

నందవక్త్రాత్ । అపరమపి తవమాభద్వ్యంద్వ్యమాధాయ హృష్టశ్శ్రీరఘుపతిశ్శా
ర్యః కోసలేంద్రోయమేతి ॥ ౨౦

సూత్రధారః ।

అతిథ్యమానమహిమా మిథిలాధినాథః కృత్వాతిథిం దశరథం వరమాతిథే
యః । స్వీయే సుతే ద్వే ధమకధ్వజకన్యకే చ ప్రత్యాదదావిధివదేవతదాత్మజే
భ్యః ॥ ౩౧ ॥ స్నాతమదాశరపాలగభీరభేరీధణంకారకాహళదరకాహళనాద
జాలైః । పూర్ణంబభూవధరణీగగనాన్తరాళం పాణిగ్రహే రఘుకులేజనకా
త్మజాయాః ॥ ౩౨ ॥ రఘుజనకమహీన్ద్రయోస్తదానీముభయదపత్యవివాహమంగ
ళశ్రీః । త్రిభువనజనతానందయత్ప్రమదముమావయ్యమనోరథవ్యతీతం ॥ ౩౩ ॥ పీ
తాం శ్రీరఘునందనో మోదభరతః కౌశధ్వజీం మాండవీం సౌమిత్రిశ్శ్రుతవత్ప్రకీర్తిమ్
దనాం సీతానుజామూర్మిళాం । శత్రుఘ్నశ్శ్రుతకీర్తిముత్తమగుణాం కౌశధ్వజీ
మూఢవాంస్తానాదాయకృతోత్సవో దశరథస్స్వీయాంపురీం ప్రాప్తవాన్ ॥ ౩౪ ॥

ఇతి నిష్క్రాన్తాః ।

ప్రథమోంకః ।

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

ద్వితీయోఙ్కః

చిత్రపథకల్పనం

సూత్రధారః -

యద్భుజజనకాత్మజాకృతే రాఘవః పశుపతేర్మహద్ధనుః। తత్ప్రవృత్తి
విశ్రోషితస్త్వరయాజగామజమదగ్నిజో మునిః ॥ ౧

లక్ష్మణః -

కూటాటోపవికటకంకపత్రమభితస్తూణీద్వయం పృష్ఠతో భస్మస్నిగ్ధపవి
త్రలాంఛనమురో ధత్తే త్వచం రౌరవీం। మౌఞ్జ్యా మేఖలయానియంత్రితమధో
వాసశ్చమాంజిష్ఠకం పాణౌ కార్ముకమక్షసూత్రవలయః దండం పరం పైప్ప
లం॥౨॥ పౌయం సత్రసముద్రముద్రితమహీరామేనార్జునాదర్థ్యతాధిత్వా భైర
వనం గరేతికలినం కంతం కుతారాం చ లై॥ రేవానీరనిరోధహేతుగహనం బా
హూర్వాస్సహస్రం జవాఖ్ఖండం ఖండముఖం దయత్పితృవధామర్షేణ వర్షీయ
ద్యాపా॥౩॥ యత్రాక్రామతివంగరాంగణభువం దుర్వారధారాష్టుం తుక్షప్య
క్షత్రశోరకంరుధిరైరక్షి రేణుకాఖ్యాగభూత్। తాదృగ్వీరవరస్వయంవర
వరస్వర్గీకవ్యాకర్ణాపుపతనోదాము రేణుభిరభూద్భోరేవ రేణూత్కటా॥

క్రోధన్నాటయిత్వా -

జామదగ్న్యః -

కోనేదం కాలదండాంతరమిచ్ఛతా భగ్నమజగవంధనురితి -

సాశంకం వారత్రయం -

పార్వత్యానిజభర్తురారాధనమితి ప్రేమ్ణాయదభ్యర్పితం న్నిర్మోకేన
భవాసుకేర్నిచాలితంయత్స్వకరం నందినా। భవ్యం యత్త్రిపురేంధనం ధనురి
దం తస్మస్మత్థోస్మాద్దినస్సత్యేవ భువి రామనామనిమయిద్వైధీకృతం దృశ్యతే॥

ఇత్యుక్త్వా స్వగతం సాసూయం -

సహస్రబాహుస్త్వమహం ద్విబాహుస్త్వం చక్రవర్తీ మునినన్దనోఽహం । త్వం సైన్యయుక్తోఽస్మ్యహమేకవీరస్తథాపి నావశ్యతు తర్కమర్కః ॥ ౬

ఇతి సూర్యం దృష్ట్వా -

ఉత్కృత్యోత్కృత్య గర్భానపి శకలయితు క్షత్రసన్తానరోషాదుద్దామస్యైకవింశత్యవధి విశసతస్సర్వతో రాజవంశ్యాన్ । పైత్రం తద్రక్తపూర్ణ హ్రదమవనివహం నందమందాయమానః క్రోధాగ్నేః సర్వతో మేనదఖిల విదితస్సర్వభూతైః ప్రభావః । ౭ । కుఠ్య స్త్రక్షకోరకంఠవిగళద్రక్తౌఘధారాధరిత్రీ సర్వక్షత్రాభిషవస్యకృత్తశిరసః కేశాన్కుశాన్కుర్వతః । తావద్రక్తజలాంజలిః పితృగణైర్యస్యత్తణం స్వీకృతస్సంతోషేణ జుగుప్సయాకరుణయా వా సేన శోకేన వా ॥౮॥ అపిచ॥ ఆశ్చర్యం శాతవీర్యార్జునభుజవిపినచ్ఛేదలీలాస్వభిజ్ఞః కేయూరగ్రంథికర్తా కృరకపణరణత్కారఘోరః కుఠారః । తేజోభిః క్షత్రగోత్రప్రళయసముదితద్వాదశార్కానుకారః కిన్నశ్రాన్తస్త్రిపుంతే పురమథనధనుర్భంగపర్యుత్సుకస్య । ౯

ఇతి స్వకుఠారం ప్రదర్శయతి -

శ్రీరామస్సానునయం -

భో బాహ్వోర్బలం నవిదితం నచ కార్ముకస్య త్రైయంబకస్య నుత రామ యస్మైవ దోషః । తచ్చాపలం పరశురామమమక్షమస్వ డింభస్య దోర్విలసితాని ముదే గురూణాం ॥ ౧౦

రామవచనమాకర్ణ్య పరశురామః -

శక్తోన దాశరథిరామో మద్యకర్మం ద్రవాదిదః । పురారేః కార్ముకం యేన భగ్నం తిష్ఠతి భార్గవే ॥ ౧౧

ఏవమాకర్ణ్య రామస్సవినయం -

స్పృష్టం వాపి నవాస్పృష్టం కార్ముకం పురవైరిణః । భగవన్నాత్మనైవేదముభద్యత కరోమికిం॥ ౧౨॥ హారః కంఠే ప్రభవతు శరామగ్రకిం వాతురారశ్రీకణ్ఠం నేత్రాణ్యాధివసతు నః కజ్జలం శాజలం వా । సంపశ్యామో నిరుపమ సుఖం ప్రేతభర్తుర్ధనుర్మే కిం వా యుద్ధాత్కథావతు నవయం బ్రాహ్మణేషు ప్రవీ

రాః॥ ౧౩॥ అపిచ ॥ నిహత్య త్రింశతం వస్తుఘోవిక్రాన్తుఖరాదిరాక్షసవ్రజం। అ
ఖండితం తేన తారకం పీత్తు రామయశోధవళం ॥ ౧౪

అథయుద్ధోద్యతే పరశురామే దాశరథిః-

మునేతవమస్త్వ -

శ్రోత్రం హస్తం చ చాపం నఘటతే నః క్షత్రియాణాం వాచ్యా పినస్సర్వే హీనబలా
వయంబలవతాంయూయంస్థితామూర్ధని। యస్మాదేకగుణం శరాసనమిదం
రాజన్యకానాంబలం యుష్మాకందిజజన్మనాంనవగుణం యజ్ఞోపవీతంబలం ॥

అథపరశురామంప్రతిలక్ష్మణః -

పురోజన్మాయస్యప్రభృతిమమరాముస్త్వయమ హౌనపుత్రాపౌత్రో
వారఘుకులభుజాంచక్షితిభుజాం, అధీరంధీరంవాకలయతుజ మోమామయ
మయంమయాబద్ధోధృతద్విజమదనదీక్షాపరికరః॥ ౧౫

లక్ష్మణంసాంత్వయన్రామః -

జాతస్సోఽహందినకరకులే క్షత్రియశ్శ్రోత్రియేభ్యో విశ్వామిత్రాదపి భగ
వతోదృష్టదివ్యాస్త్రపారః। అస్మిన్వంశే కలయతుజనో దుర్యశోవాయశో
వావిప్రేశస్త్రగ్రహణగురుణస్సాహసిక్యాద్బిభేమి॥ ౧౬

తథాపి రామంప్రతిపరశురామః-

తచ్చాపమీశభుజపీడనపీతసారంప్రాగస్యభజ్యగథవాంస్తనిమిత్తమగ్రం।
రాజన్యకక్షయదసాధనమస్మదియ్యమాకర్షకార్ముకమిదంగురుదక్షజస్య॥ ౧౭॥

సూత్రధారః -

రామస్తదాదాయధనుస్సహేలంబాణంచసంయుజ్య తదాచకర్ష।
భారితస్మ పాతాన్మకరధ్వజోయంగతింప్రవిచ్ఛేదచభార్గవస్య। ౧౮। త
చ్ఛాపమాకర్ణితటకారావాకారగుప్తాపి విశాలనేత్రా। సాసూయమైథి
ల్యపి దేహకన్యాకన్యాంకితస్వాన్యాంపవిశేవ్యతిరి॥ ౨౦

తతో భార్గవస్సానునయం -

యః కార్తవీర్యస్యభుజాసహస్రంచిచ్ఛేదవీరోయుధిజామదగ్న్యః।
సహాయకేరామశరాధిరూఢే బ్రహ్మణ్యపవృత్తిర్యాబభూవ ౨౧ ॥ యాం

[illegible] వృత్రజరణ [illegible] తృణ [illegible]
మతిర్యస్యామధాస్యాస్పదం । త్రైలోక్యాభయదానదక్షిణభుజో [illegible]
వ్యాదరౌ దేవో యం దినకృత్కులైకతిలకో నపాతు విద్యుద్ది॥ ౧౨

జామదగ్న్యచరణపతితో రామః -

ఉత్పత్తిర్జమదగ్నితస్స భగవాన్దేవః పినాకీ గురుర్వీర్యం యత్తు న తద్
గిరాం పథి ననువ్యక్తం హి తత్కర్మభిః । త్యాగస్సప్తసముద్రముద్రితమహీ నిర్
వ్యాజదానావధి స్సత్యం బ్రూమ తపోనిధేః భగవతః కిం కిం న లోకోత్తరం॥ ౧౩
సూత్రధారః

జ్ఞాత్వా ప్రభావం రఘునందనస్య తదంగమాలింగ్య తతోతిగాఢం । విన్య
స్య తస్మిన్ జమదగ్నిసూనుస్తేజో మహత్క్షత్రవధాన్నివృత్తః॥ ౧౪॥ యయా
శ్రమం పరిత్యజ్య భాగవస్స్వయ్యమాశ్రమం । రాజాపి సహ రామాద్యైః
పుత్రైరుత్తరకోసలం । ౧౫ ॥ రుధ్వా గతిం పరశురామమునేస్స లోకానా
మంత్యః సర్వమజనాన్పితృమాతృవంశ్యాన్ । సమ్మాన్య మాన్యతమవిప్రగు
రుస్సజాతీన్ప్రత్రాపమం నిజపురీం ప్రజగామ రామః । ౧౬ ॥ అశ్రాన్తరేజనక
జా రఘునందనౌ చ దృష్ట్వా చిరాన్మదనబాణనిపీడితాంగౌ । గత్వా [illegible]
ఖరం ఖరరశ్మిమాలీ హర్షాత్ప్రపాత సలిలే చరమస్య సింధోః । ౧౭

తతః పరికల్పితశయనాగారం ప్రతి సీతాగమనం -

అస్తం యాతే సపది నలినీబాంధవే సింధుపుత్రే ప్రాచీభాగే సరససముదితే
పక్వనారంగకల్పే । రామః కామం గురుజనగిరా మందిరే సంగతో భూదా
మోరుస్సంజనకతనయా నందయన్తీ జగామ॥ ౧౮
సూత్రధారః -

ననందస్వజనై రాజా గృహే కామైస్సుపూజితః । కౌసల్యా చ సుమి
త్రా చైవ కైకేయీ చ సుమధ్యమా। ౧౯॥ తయా స రాజర్షిసుతో భిరామయా
సమేయివానస్తను రాజకన్యయా। అతీవ రామశ్శుశుభే తి కాంతయా విభుశ్శ్రియా
[illegible] విష్ణురివామరేశ్వరః । ౨౦

ఇతి నిష్క్రాంతః
ద్వితీయోఙ్కః.

అథ తృతీయోఽంకః,

ప్రథమం సూత్రధారః - తతః సభాజనసహిత దశరథసుమన్త్రాగమనం-

దశరథః-

భుక్త్వా భోగాన్స్వరమ్యాన్ప్ర తిథయదివసం రాఘవో ధర్మ్యవత్మాన్య
సాధ్యాం వధ్వీస్తు కామశ్శ్రవణమునిపితుః ప్రాప మహాశాపకాలం । యత్రైకస్మా
ద్దివసాన్మలినకిరణతాం హా సుహాలాత్వాత హేతోరులాక-దండః ప్రచండః
ప్రపతతి నభసః కంపతే భూతధాత్రీ ॥ ౧॥ దిగ్భాగో ధూసరో భూద మానిబహు
తరాస్ఫారతారాస్ఫురంతి స్వర్భానోర్భానవియ్యం గ్రహణమసమయే
శాకినీ శక్రవృష్టిః । మధ్యాహ్నే ధ్వాంతఘోషశ్శ్వగణరుతమతిస్ఫీతఫేరుప్ర
చారో వారం వారం గభీర ప్రళయ ఇవ మహాకోలఘోరాకారఘోషః ॥ ౨

అత్రాంతరే దశరథస్య ప్రవృత్తిః సూత్రధారః,

రామేన యచయం దృష్ట్వా లోకధర్మ్యావహం చయత్ । యావద్రా
జ్యాభిషేకాయ నిశ్చికాయ దిదేశ చ ॥ ౩

అథ రామాభిషేకప్రసంగే సుమన్త్రో బహిర్నిసృత్య నాగరాన్ప్రత్యాహ ॥

సుమన్త్రః -

స్వీయాం జరాం ముఖగతామవలోక్య రాజా రామం చ రాజ్యవహనక్ష
మమాకలయ్య । రాజ్యాభిషేకపరమోత్సవమస్య కర్తుం వ్యాదిష్టవాన్పుర
జనాః కురుత ప్రమోదం ॥ ౪

సూత్రధారః-

రామాభిషేకే మదవిహ్వలాయాః కక్షాచ్చ్యుతో హేమఘటస్తరు
ణ్యాః । సోపానమార్గేణ చకార శబ్దం ఠంఠంఠఠంఠంఠఠఠంఠఠంఠః ॥ ౫

తతః ప్రవిశతి కైకేయీ-

అథ కైకేయీ స్వగతం - పతితమనర్ఘ్యన్తరం రాజానముపసృత్య ప్ర
కాశం, జయతి జయతి మహారాజో దశరథః ।

సూత్రధారః-

వ్యాకోచేందీవరాభం వరనయనయుగం బిభ్రతీ స్వర్ణకాంతిగాత్రా

రాజానముచ్చైర్దశరథమవదత్కైకేయీ సాధుమధ్యే । రాజనాభిషే
కోపి రఘుకులజదధీశ్వరః కిం కేకయలేశ్వర్యా భూపుత్రీయస్య పత్నీ సహి భవతి క
థం భూపతి రామచంద్రః ॥ ౬

రాజా -

కైకేయి - ఇహాస్యతాం -

ఉపవిశ్య కైకేయీ - ఏవమేవ కథయతి -

రాజా -

కింతత్ - అయం గతేయం వధూరాజ్యతో హ్యస్తావదాగమనాను వదమేవ
మహాత్మా ప్రాత్యాదృశ్యం తే తదేనాం దూరతో విసర్జయ ।

కైకేయీ -

మహ్యం చ ప్రాక్స్వీకృతం వరద్వయం ప్రదీయతాం - తదేవ సీతాల
క్ష్మణసహితస్య రామస్య వనప్రయాణం భరతస్య చక్రవర్తిత్వాభిషేకః ॥

తతో దశరథః -

హా రామభద్ర ప్రాణాధిక భూపుత్రీపతే తథాపి తస్యాభవః పరిగ్ర
హానుచితమిదమితి మత్వా కైకేయీం త్వాం నివారయామాస ॥

తతస్సుమంత్రస్స్వగతం -

రాజ్ఞః ఖల్వేష అభిప్రాయస్తస్స్వయమేవ గత్వా రామచంద్రాయ నివేద
యామీతి నిష్క్రాంతః ॥

సుమంత్రః -

జయతి జయతి శ్రీరామచంద్రః - భృత్యస్తే సుమంత్రోస్మి నివేదయా
మ్యాత్మానమిదమన్యచ్చ ।

శృణుతావత్

శ్రుత్వైవ కేకయసుతానగరిజనానాం మాంగళ్యమున్మదకులాకులవా
తరోషం । తుభ్యం శ్రియం న్యసతి శక్రసఘనరేంద్రే ప్రాక్స్వీకృతం వరయు
గం సమయాచతైనం ॥ ౭

తదేవ వరయుగ్మం -

రామో యాతు వనం చతుర్దశ సమాః మూర్ధ్నా జటాధారయన్ వ

న్యాంవృతిమపాగతో విరచితాం సీతా సఖస్సానుజః । రాజ్యం సానుచరం స
మున్నతమిదం సన్న్యస్య తాం మత్సుతే శ్రుత్త్వైవం సతు నిష్ఠురం వచ ఇదం భూ
మిం గతో విహ్వలః ॥ ౯

తతః కైకేయీం ప్రాప్య రామః-

వైఖానసైః పరివృతేషు వనేషు వాసస్తాతాజ్ఞయా జనని తత్ర తవానురో
ధః ప్రాణాధికస్య భరతస్య చ రాజ్యలాభో రామేణ దేవి కిమతః పరమార్జితవ్యం।
యుష్మచ్చరణాః ప్రణామ ఇత్యంతఃపురాన్నిష్క్రాంతః-

శ్రీరామో లక్ష్మణం ప్రతి-

వత్స లక్ష్మణ ప్రజావతీమాం వాయుః గ్రేశవః। అహం తాతస్య త్వాజ్ఞయా
వనాగచ్ఛామి ॥

సూత్రధారః-

తాతం దశరథం నత్వా మాతరౌ వదనస్నీ, తతః మైథిల్యా సహితో రామో
లక్ష్మణేన వనం యయౌ ॥ ౧౦ । గుర్వాజ్ఞాపరిపాలనాయ ప్రతివనం సంప్రస్థితం
రాఘవం దృష్ట్వా సౌత్సరితాపి దేహతనయా స్వం ప్రాంజనం పృచ్ఛతి। నత్వా
కోసలకన్యకాంఘ్రియుగళం పశ్చాత్సుమిత్రాం పునః స్పృష్ట్వా సా శుకశారికాపి
కకులం రామానుగా ప్రస్థితా ॥ ౧౧

తతః ప్రవిశతి సుమిత్రా-

లక్ష్మణః ప్రణమ్య సుమిత్రా-

రామం దశరథం విద్ధి మాం విద్ధి జనకాత్మజాం । అయోధ్యామటవీం విద్ధి గ
చ్ఛ తాత యథాసుఖం ॥ ౧౨

అథ సైవ రామముద్దిశ్య-

బాలా విదేహతనయా లిసౌభవం లోదిగ్గతిగా చరజనీచరచక్రజుష్టా।
తద్వత్స వత్స లత యేద ముదాహరామో మా రామ గచ్ఛ న యుజ్యతే దడకాశాం

అత్రాంతరే పౌరాణాం కోలాహలం సూత్రధారః-

అభినవగుణగ్రామే రామే విముంచతి పత్తనం తదను కరుణో హాహారావా
శే నిమజ్జతి సజ్జనే। అచలకచలైర్గుర్వీ గుర్వీ చరన్నతు కైకయీ సలిత జడిత ప్రా
... సూతజడితమోషితాం ॥ ౧౩

తతస్సర్వే నిష్క్రాంతాః.

అథ వనకల్పనం సీతాగమనం-

సూత్రధారః-

సర్వ్యః పురీపరిసరేషు శిరీషమృద్వీ సీతా జవాత్త్రిచతురాణి పదాని గత్వా।
గంతవ్యమస్తి కియదిత్యసకృద్బ్రువాణా రామాశ్రుణః కృతవతీ ప్రథమావతార

రామః-

సహ్యైవ కర్ణాభరణప్రసూనైర్హ్యైవ బాలాతపతాపితాసి। దినాంత
గమ్యాని వనాన్యమూని త్వం కేన వై దేహి విలంఘయేథాః॥ ౧౬

ఇత్యుక్త్వా వనం దర్శయతి-

తతః ప్రవిశతి మునిగణః-

మునయః-

నాయం భిక్షుర్వ్వరయువతిమాన్నాతిశిక్షుర్ధనుష్మాన్రాజ్ఞః పుత్రో నహి
వహిజటాజూటభారం దధానః। నాయం వ్యాఘ్రో నవ గుణధరః పశ్యకస్మాదక
స్మాత్ప్రస్వైరస్వైర్నవనఘనశ్యామలః కోఽయమేతి॥ ౧౭

ఇతి పరస్పరమవలోకయంతస్తస్థుః-

ధరణీం ప్రతి రామః-

అరుణదళితనిమ్నాస్నిగ్ధపాదారవిన్దా కఠినతరధరణ్యాం యాత్యకస్మా
త్స్ఖలంతీ। అవనితవ సుతేయం పాదవిన్యాసదేశే త్యజ నిజకఠినత్వం జానకీయా
త్యరణ్యం॥ ౧౮

సూత్రధారః-

ప్రథమపథికమస్మిన్స్థానే రామభద్రం తదనుచరణచారిణ్యేవ మేశాకి
నీచ। త్వరితమగణయిత్రీ పర్వతస్త్రీ విగన్తానక్రూశరుచిమచిరేణేదం రోహిణీ
వన్ధినాయ॥ ౧౯

నిష్క్రాంతాస్సర్వే.

తతః ప్రవిశతి పునరయోధ్యాం సుమంత్రం-

అథ శ్రీరామమనుప్రవ్రజ్యాగతస్సుమంత్రో దశరథం బ్రవీతి-

ధన్యద్గిరా రాజ్యమపాస్యమానం వనజగామైవ రఘుప్రవీరః। నిమం

గన్తృష్టంరథావహస్తంతంలక్ష్మణోఽగాదనుసీతయాచ ॥ ౨౦

తదాకలయ్య దశరథః-

ఆహూతస్యాభిషేకాయ ప్రస్థితస్య వనాయ చ । న మయాలక్షిత స్తస్య
స్వల్పోఽప్యాకారవిభ్రమః ॥ ౨౧

ఇత్యుక్త్వా దశరథస్స్వగతమాక్షిపతి -

హృదయన్నోపయాతోఽసి దిక్షు సర్వాసు వీక్షసే । వత్స రామ గతోఽసీ
తిసంతాపాదనుమియ్యతే ॥ ౨౨

సూత్రధారః-

శ్రుత్వా సుమంత్రవచనేన వనప్రయాణం శావస్య తస్య చ పితుర్నృపతేర్విపా
కవేళాం । హా రాఘవేతి సకృదుచ్చరితేన ఫేణనిశ్వాస్య దీర్ఘతరముచ్ఛ్వసి
తన్నధీరాయః ॥ ౨౩

అథ ప్రవిశన్తి పౌరజనాః-

జాతస్సూర్యకులే పితా దశరథః క్షోణీభుజామగ్రణీస్సీతా సత్యవ్రతాయా
ప్రణయినీ యస్యానుజో లక్ష్మణః । దోర్దండేన సమో న చాస్తి భువనే ప్రత్య
క్షవిష్ణుస్స్వయం రామో యేన విడంబితోఽపి విధినా చాన్యే జనే కా కథా । ౨౪ । జా
మాతా పురుషోత్తమో భగవతీ లక్ష్మీస్స్వయం కన్యకా గంగా తోయస్య బభూవ కౌ
శికమునిర్యజ్వా వసిష్ఠస్స్వయం । యో దాతా జనకః ప్రదానసమయే చైకాదశస్వ
గ్రహాః కిం బ్రూమో భవితవ్యతాం హతవిధే రామోఽపి యాతో వనం ॥ ౨౫

తతః ప్రవిశతి కైకేయీ ।

అథఖుంత్రిఖిగానీతో భరతో మాతరం బ్రవీతి-

మాతస్తాతః క్వయాతిస్సురపతిభవనం హా కుతః పుత్రశోకాత్- సౌపుత్రశ్చ
తుర్ణాం త్వమవరజతయా యస్య జాతః కిమస్య । ప్రాప్తోఽసౌ కాననాన్తం కిమి
తి నృపగిరా కిన్తదాస్యౌ బభాషే మద్వాగ్బద్ధః ఫలన్తే కిమిహ తవ ధరాధీశత
హా హతోఽస్మి ॥ ౨౬

అథ రామః ప్రస్థితస్తన్న్యాయాన్,

రామో మూర్ధ్ని నిధాయ కాననమగాన్మాలామివాజ్ఞాం గురో స్తద్భ

క్ష్మాదిచలత్కృతేనసకలం మాత్రాసహైవ్యాఘ్రిగం । శ్రీ శ్రీరామమయాత్వ
యాసహవనే స్థేయంయతస్తేనుజ స్సౌమిత్రిస్స శిశున్నృపోఽభవ తస్తాపా
దితస్స్వఃపథం ॥ ౨౭

ఇత్యుక్త్వా స్వకులస్య గతం:- కైకేయీం ప్రతి-

నైషానికృష్టమతిరాత్మకులోచితేషు వంశేషుసత్స్వపిఖిలాపిశితాశనానాం మాంసందశాలినివ నేవిషవల్లికేవ మోహాన్తకేకయకులేకథమావిరాసీత్ । ౨౮

అథపునర్వనవచనం చిత్రకూటాశ్రమకల్పనం -

తతోవనేసమాయాంతంభరతంప్రతిరామః-

శరస్త్రీమాతేవత్సవిపినలోభః పరధనేనమర్యాదాభంగః తృణమపి ననీచేష్వభిరుచిః । రిపౌశౌర్యంధైర్యంవిపదివినయస్సంపదిసతామిదంవత్మా-థాత్రిభరతనియతోయాస్యసి సదా । ౨౯ । అపిచ । వాంఛాసజ్జనసంగమే పరగుణే ప్రీతిర్గురౌ నమ్రతా విద్యాయాంవ్యసనంస్వయోషితిరతి ర్లో-కాపవాదాద్భయం । భక్తిశ్శూలిని శక్తిరాత్మదమనే సంసర్గముక్తిఃఖలే ష్వేతేషువసంతినిర్మలగుణా స్తేభ్యోమహద్భ్యోనమః ॥ ౩౦

అథాన్యోపదేశేనశిక్షయతిభరతం-

సామాన్యోయంధర్మసేతుర్నరాణాం కాలేకాలే పాలనీయో భవద్భిః । సర్వానేతాన్భావినః పార్థివేంద్రాన్ భూయోభూయో యాచతే రామచంద్రః ॥ ౩౧

భరతస్స్వగతం -

హాహన్తమాతరహోజ్వలితానలోమాం కామన్దహత్యశనిశైలక్ష్మపాణబాణాః । మంథంతుతాన్విషహతే భరతస్సలీలం శ్రీరామచంద్రపదయోస్తునవిప్రయోగం ॥ ౩౨

రామః -

మాంబాధతేనహి తథావిపినేషు వాసో రాజ్యే రుచిర్జనక బాంధవవత్సలస్య । రామానుజస్య భరతస్య యథాప్రియాయాః పాదారవిన్దయుగళేతు తిరుత్సలాత్మా ॥ ౩౩

తతస్సీతాం ప్రణమతి భరతే సూత్రధారః-

మూర్ధ్నా బద్ధజటేన వల్కలభృతా దేహేన పాదానతిం కుర్వాణే భరతే తథా ప్రముదితం తారస్వరైస్సీతయా । యేనోద్విగ్నవిహంగసంకులతరుర్విస్సమ్మదశ్వాపదశ్శైలేంద్రోపకిలైషభూరితి రఘూత్తంస ప్రసూయః ప్రస్రవైః ॥ ౩౪

తతశ్శ్రీరామపాదానతో భరతః-

ఆర్యో రాజ్యమలంకరోతు విపినే వాసో మయాస్త్వీకృతస్త్వాజ్ఞా పరిపాలనం బత ఫలం గృహ్ణాతు మత్తో భవాన్ । ఇత్యుక్త్వోభ్యుపగమ్య చాపిహి పునా రాజ్యే యదా రాఘవస్సంప్రాప్తో భరతస్తదా నిజపురీమాదాయ తత్పాదుకే ॥ ౩౫

రాజ్యేతేహ్యభిషిక్తా వ్వథనన్దిగ్రామంగతస్స్వయం-
రాఘవాగమనాపేక్షీ భరతోపాలయన్మహీం॥ ౩౬॥

ఇతి నిష్క్రాంతాః-

అథ సగోదావరీపంచవటీవనకల్పనం-

తత్ర సీతాసహిత రామలక్ష్మణయోరాగమనం-

సూత్రధారః-

దృష్ట్వాశ్రమానథ విరాయ విహాయ చిత్రకూటస్థగీమిహ విరాధవధం విధాయ । కుంభోద్భవేన మునినా సహమంత్రయిత్వా రామోనివాసమకరోదథపంచవట్యాం । ౩౭ ।కంపమోదమివ ప్రేక్ష్య సశంపం కంపమానకమనియ్యకలాపాః । తాండవాని విదధుస్తపుషం దండకాననశిఖండియువానః ॥ ౩౮ । రాఘవేన లఘునా రఘునాథప్రేరితేన పిపినాదుపనీతం । స్వర్ణవర్ణమకరోదధికర్ణే కర్ణికారకుసుమం కరభోరూః॥ ౩౯

తత్రగమనసమయే రామచంద్రం ప్రతిసీతా-

పదకమలరజోభిర్ముక్తపాషాణదేహామలభతయదహల్యా గౌతమో ధర్మపత్నీం । త్వయి విచరతి శీర్ణగ్రావవిన్ధ్యాద్రిపాదే కతికతి భవితారస్తాపసా దారవన్తః ॥ ౪౦

అథలక్ష్మణోనదీం దృష్ట్వా నావికమాహ్వయతి

నావికః ప్రవిశ్య రామచంద్రం ప్రతి -

మానుషీకరణరేణురస్తి తే పాదయోరితి కథా ప్రథీయసీ । తూర్ణయా మితవ పాదపంకజం నాథ దారుదృషదోః కిమన్తరం ॥ ౪౧ । ఉపలతనురహల్యా గౌతమస్యైహ శాపాదియమపి మునిపత్నీ శాపితా శాపపిదాస్యాత్ । చరణమలినసంగానుగ్రహాంతే లభంతీ భవతు చిరమియన్నః శ్రీమతీ పోతపాత్రీ ॥ ౪౨

అథ పర్ణశాలాకల్పనం తేషాం తత్ర నివాసంచ -

సూత్రధారః -

దృష్ట్వా తిష్ఠైన్యం జనకాత్మజాయాస్తత్రైవ రామస్సహలక్ష్మణేన । గోదావరీతీరసమాశ్రితేషు దేశేషు చక్రే నిజపర్ణశాలాం ॥ ౪౩

తతః ప్రవిశతి శూర్పణఖా -

స్త్రీత్వమాయయా హరతి శూర్పణఖేతి బుద్ధ్వా సౌమిత్రిణా సపది ఖడ్గనికృత్తనాసా - సా రావణస్య భగినీ కథితాధగత్వా ప్రత్యానినాయ ఖరదూషణసైన్యముగ్రం ॥ ౪౪ । చతుర్దశసహస్రసకంపగమచండరక్షోగణం నిహత్య యుధి సత్వరం సకలమేవ బాణైనసః । ఖరత్రిశిరసావ్నిత తదనుదూషణం కుర్వరం జఘాన ఘనసఘోషణ సువ్రతిక కార్ముకో రాఘవః ॥ ౪౫ ॥ సీతారూపసుధాహృద్యం శ్రుత్వా శూర్పణఖాముఖాత్ । రామమోహాయ మారీచం ప్రేషయామాస రావణః ॥ ౪౬

ఇతి నిష్క్రాంతాః -

తతః కియద్దినం శేషపంచవట్యాః ప్రవిశ్య మారీచః స్వగతం -

కృతాంతదంష్ట్రాకాండకోదండస్య కిల చండాంశువంశ్యో ఖండలో రామచంద్రః । అయమహిమసోమాన్నానష్టాండస్థానం లంకేశ్వరః । తదవశ్యం శమనభవనాతిథినా భవితవ్యం జీవితేనాద్య ।

రాఘవాదపి మర్తవ్యం మర్తవ్యం రావణాదపి ।

ఉభాభ్యామపి మర్తవ్యం వరం రామాన్న రావణాత్ ॥ ౪౭ ॥

ఇత్యుక్త్వా మారీచో నిష్క్రాంతః

తతః ప్రవిశతి పర్ణశాలాంతికం హేమకురంగరూపో మారీచః -

సూత్రధారః -

సులలితఫలమూలైః స్వగ్రశాలంకియంతం దశరథకులదీపే సీతయాలక్ష్మణేన । గమయతి దశకంఠోత్కంఠయా ప్రేరితం ద్రాక్కనకమయకురంగం జానకీ సందదర్శ ॥ ౪౭

తతస్సీతా రాఘవం ప్రతి -

ప్రియతమ మృగముద్ధృతాంగమేనం మృగపతివిక్రమ దేహి మే ప్రసీద । ఇతి జనకసుతావచోనురోధాత్కనకమృగం సశరోన్వియాయ రామః ॥ ౪౮

తతో గచ్ఛన్ రామో లక్ష్మణం ప్రతి -

వత్స లక్ష్మణ త్వమస్యాః ప్రజావత్యాస్సహాయో భవ । యావదహం కనకకురంగం నిహత్య సమాగచ్ఛామీతి నిష్క్రాంతః ॥

అథ రాఘవస్య మృగాన్వేషణం -

సూత్రధారః -

ఆఖేలయన్ శిఖమేకకరేణ సంధం కోదండకాండమపరేణ దధార సజ్యం । సన్నహ్య పుష్పలతయా పటలం జటానాం రామో మృగం మృగయతే వనవీథికాసు ॥ ౫౦

మృగవ్యాపారః -

హస్తాభ్యాం శము పైతి లేఢి చరణం సప్రశ్రయం తాం గాహతే గుల్మాన్ప్రత్యవగాహతే కిసలయాన్నాఘ్రాయతే చాఘ్రాయ చ । భూయః పశ్యతి గచ్ఛతి ప్రతిదిశం కండూయతే స్వాం తనుం దూరం ధావతి తిష్ఠతి ప్రచరతి ప్రాంతే మృగో మాయామృగః ॥ ౫౧

తతస్సీతా లక్ష్మణం ప్రతి -

చిరయతి మృగాన్వేషీ నాథః కథం రఘునందనో వనపరిసరా హ్యేతే క్రూరాః క్షపాచరభైరవాః । ముహురపి భవాన్ సక్తో న జ్యాయసః పదమార్గణే వ్రజతి తదసహాయం చేతః కిం కిన్న లక్ష్మణ శంకతే ॥ ౫౨ । చిరాద్దృష్టిగామే కరణకటుభిస్తైరిలసుతా వచోభిః కోదండాటని జనిత రేఖాంతరగతాం । నిధాయైహం రామస్ఫురితశరపద్మాంకితభువం తదధ్వా సంపశ్యన్ పథమథ సౌమిత్రిరగమత్ । ౫౩

సూత్రధారః -

నీతో దూరం కనకహరిణచ్ఛద్మనా రామభద్రః పశ్చాదేనం ద్రుతమమన

శ్చైవ వత్సః కనిష్ఠః । బిభ్యద్బిభ్యత్ప్రవిశతి తతః పర్ణశాలాం స భిక్షుర్నిగూ
ఢం ప్రథయతి నిజామాకృతిం రావణో౽యం । ౫౪ । రామో౽స్త్రైకబా
హుః ప్రతిహతగహ్వాదయః కాంచనాంగః కురంగస్స దో౽యం మారీచనామా జనిరజని
చరస్స్వాం ద్రరకాన్త్రవత్సాః । భిక్షుః కో౽పి కుశాగ్రాన్మ్య శిఖదితచలత్కుండల
శ్రేణిశోభాపి చీక్షాలత్కపోలస్సో౽పి తదశశిరాః కుంభకర్ణాగ్రజో౽భూత్ ॥ ౫౫ ॥
అపి చ ॥ బాణేనదివ్యేన రఘుప్రవీరో౽ప్యగస్య వక్షస్స్థలబద్ధలక్ష్యః । వివ్యాధ
యావత్తావత్తాపస్వీ దశాననస్తావదిహాజగామ ॥ ౫౬

తతః ప్రవిశతి భిక్షురూపధారీ దశాననః

భిక్షుః -

భిక్షాం ప్రయచ్ఛ సను సూర్యకులావతంసే కన్యే విదేహస్య పతేః ప్రథి
తాసి సాధ్వి । పత్యుస్త్వ పాణిహరి పాదరజో౽పి మిశ్రం నిర్మాల్యదామ సకలేప్సి
తసిద్ధిహేతుః ॥ ౫౭

ఇతి తులసీదామ పునర్జయతి -

సీతా -

దృశ్యం గిమంజిమశత్రైర్గతీ రహస్య మన్వేషయన్ కపటభిక్షుకలక్షి
తో౽సి । ఆసనం ప్రభుస్స భగినాహమితఃకుమస్వ భైక్ష్యాయమాపురమ్య షా
త్వయమంజలిస్తే ॥ ౫౮

సూత్రధారః -

సో౽వ్యాహరద్ద గృహిణి దేహి భిక్షామల ఘుయల్లక్ష్మణదత్తరేఖాం । జగ్రా
హ తాం పాణితలే త్వయిష్ట్యసహాయో ఘుంటం రఘురాజపుత్రౌ ॥ ౫౯

అథ గ్రావస్థో జటాయుః -

ఇతో బాణం గాఢః కపటహ్వారిణో యుక్తిక గుణస్సదావస్సామిత్రిస్స్వజనమ
మయాత్రిద్రుమామిహా । ఇత స్త్రీ ఆక్రన్దయుక్తనయతి భిక్షుః కరతలే త్రయం వ్యో
మ్ని ప్రేత స్వ్యగపదహా మాలా కిమమిదం ॥ ౬౦

రావణో రథస్థాం సీతాం దృష్ట్వా స్వగతం -

మారీచమృగయావ్యగ్రే రామభద్రే చ లక్ష్మణే । కథమేషా కురంగాక్షీ
రావణస్య రథో౽పవిత్ ॥ ౬౧

ఏవమాలోచయన్నంబరాదవతరన్తం జటాయుం దృష్ట్వా రావణస్స్వగతం ॥

శైనాశః కిమయం పణాద్ధిగగనేమన్యాగమవ్యాహతం శక్తిస్తస్య కుత

స్వన ప్రవతనాద్భీతో మహేన్ద్రోఽపి। తార్క్ష్యోఽప్యేష సమున్నిజేన విభునా జా
నాతి మాం రావణం హా జ్ఞాతస్స జటాయురేవ జరసా క్లిష్టో వధం వాంఛతి॥ ౬౨ ॥

రావణం ప్రతి జటాయుః,

జన్మ బ్రహ్మకులే హరార్చనవిధౌ కృత్వా శిరః కర్తనం భక్తిర్వ్రణితా
హుతవంశదళనవ్యాపారశక్తిః పరా। హేలోత్తోలితకేలికన్దుకనిభః కైలా
సశైలోత్పాటితస్తస్య రావణ లజ్జసే న హరసే దారాన్ కిమప్యెన్ రఘోః॥ ౬౩ ॥
కించ॥ జన్మ బ్రహ్మకులే తపస్త్రిభువనప్రఖ్యాతవీర్యం చ లోకోత్తరం కిం చైశ్వర్యమ
హో త్రిలోకజయినస్స్వర్గాఙ్గనాస్వామినః। ఇత్యస్మిన్నపి వాఞ్ఛితం కిమధి
కం సీతాసమాకృష్యతే త్వాం సహ బాంధవైః పశుపతే యాతోఽసి ని
శ్శేషతాం॥ ౬౪॥ అపి చ॥ అపి మత్తపవనోపమహంస హేవిస్స్పృజపీరవదూం
పతి దేవతాం। శిరసా నిస్సి జటాయుః హంసఖావశిరఘస్సరక స్తవలిష్యతు॥ ౬౫

తథాపి తిష్ఠతి తస్మిన్ గతే రావణోఽన్యవజటాయుః। రేరే భోః పరదారచో
రకేమిదం ధీకస్త్వయాగమ్యతే సిస్త్రం నిస్త్రితగన్ధనాఘనతట ప్రాంతో జటాయు
స్త్వయం। ముఞ్చైనాం పతిదేవతాం న్నఖిలు నస్త్రస్తుం మమచన్దాంకుశ క్రీడాక
షణాసిక్తశాఖ్యగుకనఃపాంస్యస్మిన్ తస్య॥ ౬౬॥

సీతా మామేవ సమున్నావనాం ప్రతి క్రోధం నాటయతి.

మా ఖే పేను ప్రసీతే ప్రవిజితమహాపురో నైష దూరగస్తు రాత్మా రేరే రథః శక్త
దారా ప్రస్థమకాలతిలకస్యోపహస్త్యస్య ప్రయాసి। ప తచో తేప ప్రహార్యైస్ఫుటిత
ధనానిభిరవిమతీక్ష్ణమాస్త్రై రాన్మాగాలోపహారం పరత్ర దధిక్షిగం త్వద్భి
రోక్షిరోషు॥ ౬౭ ॥ అపాక్స్వక్షో మేదభూతిలకవేధానాం ఘోరయిత్వాప్ర
యాతికిం సీరా శీతాంశు దేశాంకు నసిరకరిరిశ్శ్మయిని ముక్త్యతోఽసి। పక్షిశ్చిత్వా
శిరాంసి ప్రక్షిపతి భయతుధి మధుద్వాయనటక అప్పముద్వ్యహాంగరుత్మానురగ
పింపము ధాపక్షికిపంచంసంమా రాము॥ ౬౮

సూత్రధారః,

జటాయు రావణాయోద్ధ్యుద్ధం.

అథకృతరథభఙ్గః ఖడ్గధారాభిన్నహస్త్యపిశితమపలోకస్యాశ్వసమాప్రో
వశేషః। జనకస్య దుహితుః ప్రతిప్రమాదాయుల్లం తాంస రభఙ్గముపనిత్య శోక
శైవసాంతే॥ ౬౯

అథపతితజటాయుఃప్రవేశః-

నమైత్రీనిర్వ్యూఢాదశరథనృపే కార్యవిషయా న వై దేహీం త్రాతా న చరణహతో రాక్షసపతిః। న రామస్యాస్యేందుర్నయనవిషయే భూదకృతినో జటాయో రాజన్యైదంపితథ్యం భవద్భాగ్యరహితం॥ ౭౦॥ రావణేనహృతాంనీతాం కృష్ణపక్షేసితాష్టమీ। అర్ధరాత్రౌదినస్యార్ధే హ్యర్ధచంద్రార్ధభాస్కరే॥ ౭౧॥ సీతాదశముఖనీతాభీతావదతిస్మ కాంచనద్యోతా। రఘునందనరఘునన్దనరఘునందనరామచంద్రేతి॥ ౭౨॥ రావణస్యరథసంగతాసతీనూపురంపరిససర్జసత్వరా। ఉత్తరీయమపికంకణంక్వచిచ్చారుహారమపిచస్థలేస్థలే॥ ౭౩

అథపథిప్రవిశతోరామలక్ష్మణౌ-

తావేవ-

ఏకాకినీంసుటజసీమ్నివిహాయసీతాంకింవత్సవత్సవిధమాకులమాగతోసి। అత్రాగతేవిరయితిత్వయివీరదేవ్యానైవస్థితిఃకటుకముక్తికదర్థితోహం॥

సూత్రధారః-

బాణేనైకేనాద్యగంతన్నిహత్య మారీచాఖ్యంయాతుధానంజవేన। సీతాశూన్యాంపర్ణశాలాంవిలోక్యకింకింవృత్తంనోన్నతదా రాఘవస్య॥ ౭౪॥ మాయాకురంగంవినిహత్యబాణైర్భ్రాతాసమాగత్యచపర్ణశాలాం। కోణత్రయంతత్రసమీక్ష్యతూర్ణంద్రష్టుంచతుర్థంనశశాకరామః॥ ౭౫

ఇతిసర్వేనిష్క్రాంతాః-

ఇతిషష్ఠోఽంకః-

చతుర్థాంకః

సూత్రధారః-

సత్యాకర్ణోరంజితసర్వలోకో యో బభౌ విభురనన్యవిధేయచేతాః । సో
పి ద్విరహోగ్రానలదహ్యమానం స్వకాంతమాలింగయతీవ భూమిః ॥ ౧

అత్రావసరే నిజనాగమనం.

ఏకదైవతు రామేణ లబ్ధమనర్థచతుష్టయం । రాజ్యనాశో వనే వాసో మృతా సీతా మృతః పితా ॥౨॥ అసంభవం హేమమృగస్య జన్మ తథాపి రామో లులుభే మృగాయ । ప్రాయస్సమాసన్నవిపత్తికాలే ధియోఽపి పుంసాం మలినా భవంతి ॥౩॥ కర్మణా బాధ్యతే బుద్ధిర్బుద్ధ్యా కర్మ న బాధ్యతే । సుబుద్ధిరపి యద్రామో హైమం హరిణమన్వగాత్ ॥౪॥ రాజ్యాద్భ్రంశయతా వనం గమయతా ఘోరైస్త్రియామాచరైర్వైరంకారయతా మతిం ఛలయతా మాయామృగచ్ఛద్మనా । దారాన్హారయతా వనే భ్రమయతా నానావనాలీతటభ్రామం మాస్యాపకృతం కృతేన విధినా దుఃఖం మహత్ ॥ ౫

అథ గోదావరీమాశ్రిత్య సీతామన్వేషయతి రామః ॥

రామః-

హే గోదావరి రమ్యవారి సుభగే దృష్టా త్వయా జానకీ సా హా తుంగకలాని కింగతవతీ యాతా వినోదాయ వా । ఇత్యేవం ప్రతిపాదపం ప్రతిపథం ప్రత్యాపగం ప్రత్యగం ప్రత్యేణం ప్రతిబర్హిణం తత ఇతస్తాం యాచతే మైథిలీం ॥౬॥ భో వృక్షాః పర్వతస్థా బహుకుసుమయుతా వాయునా ఘూర్ణమానా రామోఽహం వ్యాకులాత్మా దశరథతనయః పృచ్ఛతే శోకదగ్ధః । బింబోష్ఠీ చారునేత్రా గజపతిగమనా దీర్ఘకేశీ సుమధ్యా హా సీతా కేన నీతా మమ హృదయగతా కేన వా కుత్ర దృష్టా ॥౭॥ సా రేవా తటినీ తదేవ విపినం సైషా నికుంజస్థలీ సోఽయం భూమిధరస్స ఏవ పులినస్స్రోత్స్థాతమందానిలః । తాన్యేతాని సరాంసి సంతి విమలాన్యుత్తుంగవక్షోరుహద్వంద్వాపీడనభారమందగమనా నాలోక్యతే జానకీ ॥

సూత్రధారః-

గాహంగాహం గహ్వరే కానవే తాం దర్శం దర్శం దర్శనీయాం దశాం వల్లీరమతల్లీం స్మారం స్మారం దర్శనం తాం చ కాంతాం రామః కాంతారాద్రిచారీ ...

అథసీతాయామలక్ష్యాయాంరామః-

మధ్యంకేసరిభిస్స్మితంచకుసుమైర్నేత్రంకురంగీగణైః కాన్తిశ్చంపకకు
డ్మలైః కలరుతంపారావతంకోకిలైః । వల్లీభిర్లలితంగతింకరివరైరిద్ధం విభ
జ్యాంజసా కాంతాంగైస్సకలైర్విలాసపటుభిర్నీతాసికిం మైథిలి ॥ ౧౦

సీతాయానూపురంప్రాప్య రామః-

చక్షుర్మే ప్రీణయత్యేతత్సీతాయా ఇవనూపురం । అవధారయ సౌమి
త్రేభూషణాంతరమన్యతః ॥ ౧౧

లక్ష్మణః

నాహంజానామికేయూరేనాహంజానామికంకణే। నూపురావేవజా
నామినిత్యంపాదాభివందనాత్ । ౧౨

తతఃకియద్దూరంగత్వాసీతాయాశ్చేలాంచలంప్రాప్య రామః

ద్యూతేపణఃప్రణయకేళిషుకంఠపాశః క్రీడాపరిశ్రమహరం వ్యజనం
రతాన్తే। శయ్యానిశీథకలహేహరిణేక్షణాయాః ప్రాప్తంమయావిధివశా
దముత్తరీయం। ౧౩

తతశ్చంద్రందృష్ట్వా రామలక్ష్మణౌ ॥

సౌమిత్రేననుసేవ్యతాంతరుతలంచండాంశురుజ్జృంభతే । చండాంశో
ర్నిశికాకథారఘుపతేచంద్రోయమున్మీలతి । వత్సైతద్విదితంకథంనుభవతా
ధత్తేకురంగంయతఃక్వాసిప్రేయసిహాకురంగనయనే చంద్రాననేజానకి॥ ౧౪॥

చంద్రంప్రతిరామః-

శీతరశ్మిరసిచంద్రమాఃకథంతాపయస్యనలగర్భమయూఖైః।త్వాం
శరేణశతధావిభజేయంజానకీముఖసమోయదినస్యాః ॥ ౧౫

అథస్మృతివిభ్రమంగతే రామే - రామలక్ష్మణౌ-

కేయూరయంరఘునాథనాథకిమిదంభృత్యోస్మితే లక్ష్మణః । కోహంవ
త్ససఆర్యఏవహిభవాన్దాసోస్మితేలక్ష్మణః । కింకుర్మోవిజనేవనేతనఇతో దేవీ
సమన్విష్యతే కాదేవీజనకాధిరాజతనయాహాజానకిక్వాసిమే ॥ ౧౬ । భోః క
స్త్వంలక్ష్మణోహంసభవదనుచరఃకోహమార్యస్సరామః కోరామోనామ

భంక్త్వా పురహరధనుషః ప్రభగ్నం ధనుస్తత్ । గేహే వైదేహరాజ్ఞః స్తదపి న
రపతేః కీర్త్యా గార్గ్యాపి తాసౌ కా వార్త్యా నామ సీతా కథయ కథయ రేహంత సీతా ౧౭
క్వయాతా ॥

రామస్స్వగతం-

ఇయం గేహే లక్ష్మీరియమమృతవర్తిర్నయనయోరసావస్యాస్స్పర్శో
వపుషి బహులశ్చందనరసః । ఇయం బాహుః కంఠే శిశిరమసృణో మౌక్తిక
సరః కిమస్యా న ప్రేయో యది పరమసహ్యస్తు విరహః ॥ ౧౮ । వాహి వాతయ
తః కాంతా తాం స్పృష్ట్వా మామపి స్పృశ । రతేభ్యో మాం త్వయా నాన్యశ్శ ౧౯
క్యమేతేన జీవితుం ॥

తద్వియోగసముత్థేన తద్విస్నాపి పులాంఛిషా । రాత్రిందివం శరీరం మేద
హ్యతే మదనాగ్నినా ॥ ౨౦ ॥ వాయుర్దక్షిణతో వనాని పురతో భృంగధ్వనిర్వా
మతః పశ్చాత్సుస్పృహచక్రవాకరుదితం చోర్ధ్వం సుధాదీధితిః । ఇత్థం దుస్స
హపంచతాపసహితే మధ్యే నయాం ధ్యాయతా సేవ్యంతే శివా ప్రజాగరభ
వైరత్యంతి దీర్ఘాస్తువాః ॥ ౨౧ ॥ చంద్రశ్చండకరాయతే మృదుగతిర్వాతో
పివజ్రాయతే మాలా సూచికులాయతే మలయజాలేపస్ఫులింగాయతే । ఆలో
కస్తిమిరాయతే విధివశాత్ప్రాణోఽపి భారాయతే హా హంత ప్రమదావియోగ
సమయస్సంహారకాలాయతే ॥ ౨౨ ॥ రేరే నిర్దయ దుర్నివారమదనప్రోత్ఫు
ల్లవం కేసుహా స్వాంగ సంవృణు సంవృణుష్వ జఘనుః కిం హే మం హాం ప్రతి ।
శాస్త్రాయాం స్తపి రోగజాతమహుతభుగ్జ్వాలాః ప్రదగ్ధం వపుః శ్యామారాణాం మృత
మాం జ్ఞేహి హా పరేత్య ధర్మాః ప్రయుక్తో బుధైః ॥ ౨౩ ॥ అపుంభాగమమీశ రామమన
సి మే మాగ్నాస్సమాంచంచ తే సిద్ధక్ష విరహాగ్నినా వపురిదం త్రైలేవ సాధారణం
మః । శరత్రిండపర్ణ నిరాయుధోఽసి భవతా జేతుం న శక్యః పరో దుఃఖస్యాపమహామే ౨౪
కపవసకలోలోకస్సుఖీ జీవతు ॥

ఏతం ద్వైవాదస్తం గతే మాతాండమండలే చండమార్తాండమివో
దయంతమచండగభస్తి నంత చంద్రమండలమాలోక్య లక్ష్మణం ప్రతి రామః ॥

ామిత్రైదావవహ్నౌ నగశిఖరగతో వార్యతా న్నిర్ఝరౌఘైః కావాతా
ావవహ్నేరయముదయగిరేరుజ్జిహీతే హి మాంశుః। ధత్తేధూమం పురస్తా
ద్యమితికథముయన్నై న్నభధూమోధరణ్యాశ్చాఖ్యేయం సంగతా భూదయిథ
శిసు తేసు త్రసీతేష్వితాసి॥ ౨౫॥ యత్రయత్రనజగామరాఘవ స్తత్రతత్ర ఋ
ంధేస మైథిలీం। యద్యదాశ్రమమగాన్మహర్షిభి స్తత్తదర్ధపరిపూర్ణామీ
క్షతే॥ ౨౬॥

సూత్రధారః.

విదిన్వితాతేనవిదేహపుత్రీన్ద్ర ష్ట్వాజటాయుశ్చ వసితావ శేషః। సీతా హృ
తాతేదశకంధరేణేత్యావేద్య సద్యస్సతమున్ముమోచ॥ ౨౭॥ జ్ఞాత్వాదశరథ
స్యైనమ్మిత్రం తంశత్రునిషూదితం। హా తాతకిమిదంనామ రామః పక్షీంద్రమబ్రవీత్
౨౮॥ తాతత్వన్నిజతేజసైవగమితస్స్వర్గం వ్రజస్వ స్థితే బ్రూమస్తావదిమాం
కథాంహృతికథాన్తాతాత్రికేమాకృథాః। రామోహంయదితద్దినైః కతిపయై
స్త్రీడాన మాత్కం దగ స్సాపరంబంధు జనైస్సురేంద్రవిజయీ వక్తా స్వయం
రావణః॥ ౨౯॥ రాజ్యనాశో వనేవాసో హృతాసీతామృతః పితా। ఏకైకమప
మద్దుఃఖం సముద్రమపశోషయేత్॥ ౩౦॥ ఏకస్యదుఃఖస్య నయావ దన్తం
చ్ఛామ్యహంపారమివార్ణవస్య। తావద్వితీయం సముపస్థితమ్మే ఛిద్రేష్వనర్థా
బహులీభవంతి॥ ౩౧॥ యుక్తమేవహి కైకేయ్యా భరతస్యాభిషేచనం। భా
ర్యామపినయోరక్షేత్సకథంపాలయేన్మహీం॥ ౩౨॥ భద్రజన్తంహితా
తేనయేనాహంతువినాసితః। ఏషాపిహీన మేబుద్ధిః క్వమృగః క్వహిరణ్మయః॥
౩౩। సగరాత్సాగరః కీర్తిః గంగాకీర్తిర్భగీరథాత్। అస్మాకమీదృశీకీర్తి
రేకా భార్యానరక్షితా॥ ౩౪॥ లబ్ధవ్యమర్థంలభతేమనుష్యో దైవోపి తంవార
యితుం న శక్తః। అతోనశోచామినవిస్మయోమే లలాటలేఖానపునః ప్రయాతి॥
౩౫॥ యాపాణిగ్రహణాన్వితాసుతగుణా తన్వీ నవంశోద్భవా గౌరీస్వర్గసుఖా
వహాగుణవతీసత్స్వప్నమోహారిణీ। సాకేనాపిహృతాతయావిరహితో గన్తా
న్మశక్తావయం హే ఖిన్నే తవకామినీనహినహిప్రాణాప్రియాయష్టికా॥ ౩౬॥
అర్థేచేతసిజానకీపరిపతత్యర్థేచలంకేశ్వర స్తచ్చార్ధం మదనానలః కిం బహ

యత్యర్థం చరోషానలః । ఇత్థం దుర్విధిసంగమవ్యతికరస్తుల్యద్వయోరంకయోరేకం వేద్మి తు సాగ్నిదగ్ధమపరం దగ్ధం కరీషాగ్నినా ॥ ౩౭ ॥ యేన మే దుఃఖం ప్రియాదూరేన మే దుఃఖం వ్యాహృతే తి వా। ఏతదేవ హి శోచామి వయో వ్యాహృత్య తివర్తతే॥ ౩౮॥ శ్రీరామో లక్ష్మణం ప్రతి రామః-

కో వేద హేమహరిణగ్రహణాయ వత్స దూరం గతే మయి హృతా జనకాత్మజేతి । ప్రీడైవ పీడయతి మాం శ్వసతోపి కుత్ర కుత్రస్య హా శ్రుతిచరో వనితాపహారః॥ ౩౯॥ వ్యసనం కిమతో వ్యాస్త్రైజాతశ్చాభ్యుదయో మమ । శరణం మరణం రాజ్యం మా పునర్మరణం తు తత్ । ౪౦

తతో భుజంగమాలోక్య ద్రుతగమనం నాటయతి-

రామః · సూత్రధారః.

తతో రామస్త్రిశిరసః కృత్యా పురః సత్కృత్య చ లక్ష్మణం। ధన్యో ధన్యశరణ్యస్తాం మురకన్యాసిం వ్యగాహత॥ ౪౧

తత్ర కబంధం దృష్ట్వా లక్ష్మణః.

ఆయోజనప్రసృతదోర్యుగళేన మార్గమాక్రమ్య కంఠమహారే పురుతే మకోయం। సౌమిత్రిణేతి గదితస్స కబంధకంఠం చిచ్ఛేద గర్భకదళీమివ రామచంద్రః॥

సూత్రధారః-

వృతో రామశరేణ దివ్యమృగమద్దేహం కబంధస్తతస్తద్వాక్యాచ్ఛ మతంగాశ్రమే హనుమతా సంయోజ్య సీతాపతిః। సీతోద్ధారవిధౌ సమున్నిజబలైస్సుగ్రీవకృత్యసాహాయ్యకం సంప్రాప్తః ప్రతిపన్నవాలినిధనః సఖ్యం కపీంద్రాధిపాత్।

ఇతి మిశ్రవిష్కంభః-

సూత్రధారః-

ఋశ్యమూకగిరౌ రామో నిస్సహాయః పరిభ్రమన్ । సఖ్యం సమానదుఃఖేన సుగ్రీవేణ సమాకరోత్॥ ౪౨

ప్రస్తావనా-

పాదాంగుష్ఠేన దూరం ధరణిధరగురుం దుందుభేరస్థికూటం క్షిప్త్వా సప్త ప్రకారీ వివశహిహితాన్సప్త జవత్సప్తతాలాన్। బాణేనైకేన శబ్దప్రతిహత సకల

శ్రోత్రగఘాటాన్నిర్భేద్య ప్రత్యాశాం వాలివేధే ప్లవగకులపతేః ప్రేషయామాస రామః॥ ౪౫ ।

తాళభేదనసమయే రామో బాణం ప్రతి-

భావో నిశం తుశికనందన పాదయోర్మే యద్యస్తి హాం ద్విజతిరస్కృతరోషహీనః । నాన్యాంగనాసు చమనస్సగిప స్తప్తాలాన్భిత్వా తథా ప్రవిశ భూతలమున్నగాధం॥ ౪౬॥ ఏకేనైవ శరేణ గభ-దళితాం డేష్ప్వా వామక్రమాద్విస్థేమ్ప్రథమేన దాశరథినా తాళేషు సప్తస్వపి । శైలాస్సప్తగణాస్తుసప్తమునయస్సప్తాపి సప్తార్ణవాశ్చైలుస్సప్తరసాతలానిభయతస్సంఖ్యానసామ్యాదివ॥ ౪౭ ।

నిష్క్రాంతాః-

ఏకాంశే రణస్థలకల్పనం ॥

తతో వాలీ ప్రవిశతి॥ సూ॥

శ్రుత్వాహ తాన్సురమూర్ధ్నిసుసప్తతాలాన్ రామేణ దీనహృదయేన వినాపరాధం । కోపానలజ్వలితహృత్క్రమతోఽథ వాలీ రంగావతారమగమద్గిరిగహ్వరాత్సః ॥ ౪౮

అథపర్వతగుహాఽశ్కృతిః॥ తారా ప్రవిశతిః-

తతస్తారా సహావర్ణమాత్మగతం అద్యావశ్యం శ్రీరామచంద్రచరణప్రసాదాన్నిజవల్లభస్య చిరవిరహిణో వక్ష్యః పితేఖురిష్యామి సుగ్రీవస్యేత్యాశిషః పఠతి

సూత్రధారః-

తారా సంస్తుత్య హారాగిరిశిఖరవరవ్యస్తధమ్మిల్లభారా । శోకాబ్ధిప్రాప్తపారార్పితమనకశరావీరసుగ్రీవదారాః । నానానారాచధారానిజరమణరతా తాపినో పాపినోస్య ప్రాణాన్నాలావలీగ్రాహరతుకలికలా శాలినో వాలినోద్య॥ ౪౯ ।

శ్రీరామముద్దిశ్య లక్ష్మణః-

పృథివ్యాం చతురంతాయాం నాస్తి వాలిసమో బలీ । వచసానేన లోకానాం శంకిత వ్యామహేంద్రజం॥ ౫౦

శ్రీరామస్సహాసః - శ్రీరామః-

మాభైషీర్మయి సౌమిత్రే రాఘవే ధిజ్యధన్వని । సీతాం దేహం పరిత్యజ్య దిగచ్ఛన్నత్య సతో భయం॥ ౫౧

వాలీ॥ గృహాణబాణాన్ రఘురాజపుత్ర సత్రాణ మస్మాకం సమరేవలగ్నం। జానీహిమాం దుందుభిఘాతవజ్రం నేష్యామి వాం కాలగృహాతిథిత్వం॥ ౫౨

ఇత్యన్యోన్యం యుద్ధాయావతరతః॥ లక్ష్మణస్సుగ్రీవం ప్రతి-

ఆర్యబాణేనభిన్నోయం వాలీలుఠతిభూతలే। త్వద్విపక్షస్యశిరసి పుష్పవృష్టిస్సురైః కృతా॥ ౫౩

వాలీ- సుగ్రీవోపి తుమః కతుణం యాత్యాత్వ తవ రాఘవ। తదహం నష్టః కస్మాదపరాధం వినాహతః॥ ౫౪

రామస్స కరుణం-

శుద్ధిభవిష్యతి పురందరనందనస్య మామేవ చేదహహపాతకనంశశాప। సఖ్యాధినన్నిరపరాధిన మాహనిష్యం జాతః పునర్జనకజావిరహస్తతో మే॥

వాలీ॥ సోహం శ్రీమతో రఘువంశావతంసస్య భవతః ప్రసాదాన్మహోపి రోచితాంగతింగచ్ఛామి। అయంవత్సోంగదస్తవదాసః పరిపాలనీయః॥

సూత్రధారః-

సవ్యోదభిద్య బాణైః సమరభువి తదా వాలినం రామచంద్రః। కిష్కిం[illegible] [illegible]రాజ్యమాదాదిదముదసదదౌ తత్ర సుగ్రీవహస్తే। వర్షాకాలం ఘనాళీఘు[illegible] రవదళితోద్దామదిక్చక్రగర్భం తేపుం వాసం వితేనే శిఖరవరతటే మాల్య[illegible] వత్పర్వతస్య। ౫౫। వర్షాప్రాంతాస్సర్వే.

ఇతివధోనామ[illegible]ంకః-

అథపంచమోంకః-

మాల్యవత్పర్వతకల్పనం॥ తత్ర-

రామలక్ష్మణౌ ప్రవిశతః॥ సూ॥

రామాద్భలీయాన్నపరో స్తికశ్చిద్దారాపహారాన్న పరోపమానః । తథాపి రామశ్శరదం సమీక్ష్య ప్రతీక్ష్యతే సంప్రతికాలమేతం॥ ౧

తత్ర సానుస్మారం సవిరహీ రామః॥

యత్ర స్నిగ్ధ త్రసమాన కాంతినలిలే సూక్ష్మ న్తవిందీవర వ్యాఘైకం తరితః ప్రియేతవముఖచ్ఛాయానుకారీశశీ। యేపిస్వద్గమనానుకారి గతయ స్తేరాజహంసాగతా స్త్వత్సాదృశ్యవినోదమాత్రమపి మేదైవంనహింన్యతే॥ ౨

లక్ష్మణః-

మందంమరుద్వహతిజగతి వారివాహో విద్యుల్లతాస్ఫురతి కూజతినీలకంఠః। ఏతావతివ్యతికరే రఘునందనస్య మూర్ఛేవ కేవలమభూదవలంబనాయ। ౩।

సీతాయాః పూర్వావస్థాంసూచయన్రామః-

పూర్వంపురారిధనుషో౽సనదేనరుష్టం రామంమునింరణముఖే పరితో విలోక్య । శంకాకశాంకపరితప్తముఖారవిందాన్తామేవ మైథిలసుతాం సతతం స్మరామి॥ ౪॥ స్నిగ్ధశ్యామలకాంతిలి ప్తవియతో వెల్లద్బలాకాఘనా వాతాశ్శీకరిణః పయోదసుహృదామానందకేకాఃకలాః । కామంసంతు దృఢం కఠోర హృదయో రామోస్మిసర్వంన హేతుకథం భవిష్యతిహహాహాదేవిధీరాభవ॥ ౫ । నీలేందీవరశంకయానయనయోర్బంధూకబుద్ధ్యాధరే పాణౌపద్మధియామధూకకుసుమభ్రాంత్యాతథాగండయోః । లీయంతేకబరీషుబాంధవజనవ్యామోహజాతస్పృహాశ్శాదుర్వారమధుపాః కియంతితేకియంతిస్థానానిరక్షిష్యసి। ౬।

గానోలక్ష్మణంప్రతి-

కార్యేషుమంత్రీకరణేషుదాసీధర్మేషుపత్నీ క్షమయాచధాత్రీ। స్నేహేషుమాతాశయనేషువేశ్యా రంగేసఖీలక్ష్మణసాప్రియామే॥ ౭ ॥ జీవాత్మకుసుమాయుధస్యభవనే సీమంతినీనాంశిరోరత్నంమత్కులదేవతా ప్రతినిధిర్నేత్రోత్సవఃకామినాం। మాద్యద్దంతినితాంతమందగమనాసామే ప్రియాజానకీ సౌమిత్రేశతపత్రశత్రువదనాకుత్రాధునాసీదతి॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥

రామస్స్వాత్మానం స్వగతమధిక్షిప్య॥ రా॥

తద్వృగ్ధ్యానుమతేనకోపిభవితాయస్యాంగనాకాముకై రాకృష్టేతిపరస్పరందిగదతాం శ్రుత్వా మునీనాంముఖాత్। సౌమిత్రేః కులపాంసులస్య చరితం శ్రీరామచంద్రస్య మే శత్రుఘ్నాసనసంస్థితేన గురుణా దుఃఖం పరం ధీయతే॥ ౯

అతీతాయాం ప్రావృష్యనాగతే సుగ్రీవే రామచరితం।

తతో రామో మహాతేజా లక్ష్మణం సముపాహ్వయత్। సుగ్రీవం ప్రేషయామాస కిష్కింధా వారం జగామ సః॥ ౧౦॥

కిష్కింధారాజ్యకల్పనం-

సుగ్రీవః ప్రవిశతి-

తతః కిష్కింధాంగత్వా లక్ష్మణః॥ లక్ష్మణః.

శ్రీమద్రామోవనస్థః కపివరనగరం లక్ష్మణః ప్రేషితోస్మి కిష్కింధాద్వారమాగాం రఘుపతివచనాల్లక్ష్మణస్తుజగాద। శ్రుత్వా రామేతి వాక్యం హసతి కపివరో రామనామాంకమేతత్కస్మాత్కిం వా ప్రమేయం సచకితమనసా విస్మితోసౌ ప్రహస్తః॥ ౧౧

లక్ష్మణస్సుగ్రీవం ప్రహస్తం బుద్ధ్వా భీషయన్పునర్క్రోధయతి-

ఆకౌ దారుణతాటకాకృతవధో యజ్ఞస్య కౌశికగస్సీతాప్తే హరచాపభంజనకరో ద్విడ్భార్గవజితశ్శూలినః। మారీచః ఖలు లీలయా విహతో వాలీ హతస్సాంప్రతం సోయం సంప్రతి రాఘవః కపిపతే పంథానమోంగచ్ఛతి॥ ౧౨

స్వస్తి శ్రీరామపాదాః కుశలినస్సమాహ్వయంతి మాం।

కిమితి సుగ్రీవోక్తమాకర్ణ్య పునర్లక్ష్మణః ప్రవదతి-

నచ సంకుచితః పంథా యేన వాలీ హతో గతః। సమయే తిష్ఠ సుగ్రీవ మా వాలిపథమన్వగాః॥ ౧౩॥

ఇతి శ్రీరామోక్తం లక్ష్మణముఖాచ్ఛ్రుత్వా
శ్రీరామాంతికం సమాగత్య సుగ్రీవః ప్రాహ.

యాసా ప్రకృతిరస్మాకం వానరాణాం నరేశ్వర। తామహం త్యక్తుమిచ్ఛామి న సోమాం త్యక్తుమిచ్ఛతి॥ ౧౪

పునస్సానునయం॥ సు॥

దగ్ధం దగ్ధం త్యజతి న పునః కాంచనం కాంతవర్ణం ఛిన్నం ఛిన్నం త్యజతి న పు

నస్స్వాదుతా మిక్షుఖండః । ఘృష్టంఘృష్టంత్యజతినపునశ్చందనంచారుగం
ధంప్రాణాంతేఽపిప్రకృతివికృతిర్జాయతేనోత్తమానాం॥ ౧౫

శ్రీరామః పీఠస్థంసుగ్రీవందృష్ట్వా-

తాతేనదత్తంభరతాయరాజ్యంసీతాహృతా నం ప్రతిరావణేన। విచింత్యరా
మోమనసాకులేనలివాయచాపంరుదితుంప్రవృత్తః॥ ౧౬

అత్రావసరేపునస్సధీరంసుగ్రీవఃప్రాహ॥

ఏతేసప్తపయోధయోదశదిశాస్సప్తైవగోత్రాచలాః పృథ్వ్యాదీనిచతుర్ద
శైవభువనాన్యేకంనభోమండలం। ఏతావత్పరిమాణమల్పవిషయే బ్రహ్మాండ
భాండోదరే క్వాసౌయాస్యతిజానకీరఘుపతే కింకార్ముకంత్యజ్యతే॥ ౧౭

శ్రీరామః-

వ్యసనేమహతిప్రాప్తేస్థిరైస్థాతున్నయుజ్యతే। లంకాంనిశ్శంకమాలోక్య
కఇహాగంతుమర్హతి॥ ౧౮

తతఃప్రవిశతిజాంబవాన్-

ఆంజనేయస్సమానేయోయోసౌకపికులోద్వహః। లంకాప్రస్థాపనేయో
గ్యః ప్రోక్తః జాంబవతాసతా॥ ౧౯

శ్రీరామంప్రణమ్యస్వపరాక్రమంప్రకటీకరోత్యాంజనేయః-

కింప్రాకారవిశాలతోరణవతీం లంకామిహైవానయే కింవాసైన్యమణూ
కృతంచసకలంతత్రైవసంపాతయే। హేలాతోలితపర్వతోచ్చశిఖరైర్బధ్నా
మివాతోయధిం దేవాజ్ఞాపయకింకరోమిసకలం దోర్దండసాధ్యంమమ। ౨౦

స్వోత్కర్షంవదంతంశ్రీరామస్సమాదిదేశ-

ఏతైర్మహాత్మ్యసంఘుష్టమ్మారుతేతవతేజసః। వృథా పరిశ్రమః కార్య
స్సీతాజీవతివానవా॥ ౨౧

పునస్స్వోత్కర్షంబ్రువన్హనూమానాహ-

హనూమన్మూలవద్బాలవాలవదపాంనాథోలతావద్దిశో మేఘాఃపల్లవప
త్ప్రసూనఫలవన్నక్షత్రసూర్యేందవః। రాజన్నోవృక్షమమహీరుహోహమామ
తిలేస్మిత్వేతిగాంమారుతేస్సీతాన్వేషణమాదిదేశసహసారామస్సహర్ష
స్స్వయం॥ ౨౨

సీతాన్వేషణే తద్వృత్తమనభిజానతో హనూమతః పరివేదనం-

పుత్రా రామో ధ్యాక్వైరా మోదశరథవచనాద్దండకారణ్యమాగాత్ప్రియయం మారీచనామా కనకమయమృగః పుత్ర సీతాపహారః సుగ్రీవో నామ మిత్రం క్వ జనకతనయాన్వేషణే ప్రేషితోఽహం రామో ధోఽసంభావనీయ స్త్రగుపిఘటయ తి క్రూరకర్మా విధాతా॥ ౨౩

సూత్రధారః-

ఆరంభోపిద ధేమహేంద్రశిఖరాదంభోనిధేలంఘనే పీరశ్శ్రీ రఘునాథ పాదరజసా ముచ్చైశ్చిస్మరన్మారుతిః। మూర్ధ్నాజాంబవతోఽభివాద్య చరణౌ సంశ్లిష్య సేనాపతినాశ్వాస్యాగ్రముఖాన్ స్మహుః ప్రియతమాన్ప్రేష్యాన్సమాది శ్య చ॥ జనసంపాతేరాగమనం॥ సూ॥

సంపాతేరథ దృష్టయోజనశతాత్పారే సముద్రం పురీం లంకాం తత్ర విదేహరాజతనయేత్యాకర్ణ్యవాయోస్సుతః। అబ్ధిం స్వల్పశరీరముత్తరతరం దృష్ట్వా తథా వర్ధతే వ్యాప్తం తేన తదీయకేసరసటాటోపైర్నభోమండలం॥ ౨౪॥ అథ సలిలసదంభ స్తంభితాతిప్రకాశం జలచరఖరఖేలత్స్ఫారవాచాలితాశం। జలనిధిమభిపీరోల్లంఘితుం వాయుపుత్రః ఖగపతిరివ చండోడ్డీనమంగీచకార॥ ౨౫॥ కపీనాం కటకే ఘోరో జాతః కలకలధ్వనిః। అంజనేయః క్రమేణాకీగచ్ఛేద్రావణ సన్నిధిం॥ ౨౬

పథిసురసాగమనం - సూత్రధారః-

ప్రవిశ్య సురసాముఖాంతరమతో వినిర్గత్య చ క్రమేణ ముదితః సుంబుధేస్తు హినశ్శైలజమ్మానయన్। విహత్య పథిరోధికాం నభసి సింహికాం ... సింపీఘ్య జలధిం యయౌ పవనజస్సలంకాపురీం॥ ౨౭

లంకాపురీకల్పనం · సూత్రధారః-

గత్వా లంకాన్నిశాయాం పవనసుతవరో ద్విష్యసీతాం విచిన్వన్ గేహే గేహే ప్రయత్నాత్ప్రజలపిటపి ప్రాచిరే వృక్షమధ్యే। యత్రాస్తే కుంభకర్ణస్సురజిత్ప్రభవ వేశ్మందరే గత్వా రేచాదృష్ట్వా వైదేహపుత్రీం చిరమనుసరణాద్విస్మితోఽసౌ హనూమాన్॥ ౨౮। మాత్యభ్రాత్రకళత్రమంత్రిసచివప్రఖ్యాతజానజ ... హంపాల స్థ ... స్వయుయానిరూఢితపవిస్త్రీసౌధమధ్యే స్థితః। నానారూ

రహస్స్థలీసంచరితా సీతా న దృష్టాస్వదిష్టం కే సాగరలంఘనే ప్రతీతా లంకేశశంకా-
కులా॥ ౩౦॥ సంతుష్టాప్యథ తస్య సుస్మరితికేయ్యసకలాం లంకాం శరచ్చంద్రికానిర్ధౌతాఖిల
సౌధమండలమహో చంద్రోదయే తత్ప్రసన్నాం తరాం దృష్ట్వా శోకవశే సరాక్షసవధూ
సంవేష్టితా జానకీ మా భూద్ధో విభ్రుశం స్థితా పవనజస్కంకోలభూమీరుహం॥ ౩౧

అత్రాంతరే రావణప్రేషితా దూతీ సీతాం ప్రతీదమాహ-

ఆజ్ఞాకరత్రిశిఖామణిప్రణయిదిక్పాలస్త్రియా లక్ష్మీజయేచ కీర్త్యా శాపశాపినాకినిప
రంలంకేతి దివ్యాపురీ। సంభూతిర్ద్రుహిణాన్వయే చ విదధాహా నే ద్రష్టుస్త్రిలోక్యా
తేస్యాచ్ఛేదేవ నరావణాన్నుపునస్సర్వత్రసన్యేగుణాః॥ ౩౨

తతస్స్వయమాగత్య రావణః-

ముగ్ధే మైథిలి చంద్రసుందరముఖి ప్రాణప్రదానౌషధి ప్రాణాక్రాంతస్య గాఢ
మన్మథశరైః ప్రాణేశ్వరి త్రాహి మాం। రామశ్చుంబతి తే ముఖం సులలితం న స్తైక
కమాత్రేణ చుంబిష్యామి దశాననైర్బహువిధం ముంచాగ్రహం మానిని॥ ౩౩
అయి జనకతనూజే తాపసేనత్వమేవ న్నసుకిమపి సమంత్రజ్ఞానినా శిక్షితాసి। న
మదసురకిరీటోద్ఘృష్టపాదారవిందే ప్రణమతి మయి తస్మిన్నిత్యశంకీ కేశవ రా
గః। ౩౪। సీతే త్వం పరిముంచ మానమధునా రాజాధిరాజాదరో గృహ్యతాం పశ్య త్వం క
నకోజ్జ్వలాం సునగరీం లంకేశ్వరం జీవయ। ఏకో నాశ్చలితస్తేక మన్మథమహీషీ స్వర్వ
ర్ణాచమందోదరీం సాధ్వీం వినియుజ్య తే చ సకలాం లంకాధిపత్యం యతాం॥
౩౫॥ సీతే పశ్య శిరాంసి మూని శరసాధ త్రేమహీశస్స్వయం న్యాసీన్యపదసంస్థితా
సి సుభగే స్మాదసహ్యాయతే। త్రైతే వ్యాపర హారల పతిం సమస్సితాం పనాం రావ
ణం విమోహల్యా సి శిరాంసి మూర్ధన్యనధిక్షిప్తా న సం పాతునే॥ ౩౬

సీతా॥ రాక్షసీ త్వముషితశ్చిరమేవ యస్య నిర్వాపితో యుధి స యేన స
హస్రబాహుః। తస్యాపి నేపురళిదోఃఖిలను ప్రాణదనుర్వ్యపేతస్యాజయీ ను
మజీవనాథః॥ ౩౭

సూత్రధారః-

అపతతదిశమాలి జానకీపాదపద్మే కరధృతపదయుగ్మే నాస్య మాలోక్య
మూచే। సురపతిరపి పాదే చాపదద్ధ్వనియోగాన్న భవతి తపసి తుష్టిర్బ్రూహి కిం

పాం॥రో॥మి॥ ౩౭ పునః॥ సూ॥

ఇత్థన్నిశమ్య మధురన్నృపమానవానాం వాక్యం నసమ్మాననా సపదికోపవతీచ సీతా। శ్రీరామబాణహతరావణమస్తకేషు గృధ్రాః పదం దధతి చెన్మమతుష్టియోగః॥

రావణః-

సీతే స్వన్నను కంపితామమభయే నాశ్వసచాస్తేనత రామం ద్రక్ష్యసి నష్టరూపమచిరాదాకారపూర్వం వద। మానే నైవ తనుత్వయన్నుగతా సత్యం వచోన్యత్ఫనాశ్రుత్వా రావణసీతయోరితివచో వాస్య హనూమాన్ స్వయా॥ ౪౦

త్రిజటాప్రవిశతి-

సీతయాప్రణిక్షిప్తే రావణే చలితే త్రిజటాసీతయోరహస్యం-

పృచ్ఛామి త్రిజటే సుఖేన భవతి బ్రూహిస్మ దయ రావణో నీతిజ్ఞో నృపశేఖరో హరతి మామన్యాంగనాం కాననాత్। సీతే పృచ్ఛ పునస్త్వయా కథం తే కాన్తా మనీతే కథా యావల్లక్ష్మణరామహతో న పురుషస్తావద్ధి శిష్టాయతే। ౪౧ । వజ్రం జీర్యతి వజ్రిణోపి చ హరేశ్చక్రం చ వక్రం తథా దండః ఖండశతం యమస్య దలితః పాశో భవత్యాపినః। లంకేశో రసితాత్ర మన్మథశరో మగ్నో నభగ్నః స్మరాత్ శ్వాసఖ
తస్యైవ పుష్పమఖత త్వసామ్యయుధస్యాయుధం॥ ౪౨

అథసీతాదర్శనే హనూమాన్-

కామ్యం పద్మపలాశాక్షీ పీతకౌశేయవాసినీ। ద్రుమస్య శాఖామాలంబ్య తి
ష్ఠసి త్వమనిందితే॥ ౪౩। కిమర్థం తవ నేత్రాభ్యాం వారి స్రవతి శోకజం। పుండ
రీకపలాశాభ్యాం విప్రకీర్ణమివోదకం॥ ౪౪

హనూసీతోక్తిః

దుహితా జనకస్యాహం వైదేహస్య మహాత్మనః। సీతేతి నామతశ్చాహం భా
ర్యా రామస్య ధీమతః॥ ౪౫

కీదృశః సభావో రామస్యేతి హనూమతా పృష్టే-

సీతా॥ రక్షితా రఘువంశస్య జనస్య చ రక్షితా। రక్షితా జీవలోకస్య ధర్మ
స్య చ పరంతప॥ ౪౬। ధనుర్వేదే చ వేదే చ వేదవేదాంగేషు వనిష్ఠితః। విపులాంసో
మహాబాహుః కంబుగ్రీవో మహాహనుః॥ ౪౭

అథహనూమాన్ముద్రాన్దర్శయిత్వాహ-

సువర్ణస్యసువర్ణస్యసువర్ణస్యచజానకి। ప్రేషితారామభద్రేణసువర్ణస్యాంగులీయకం॥ ౪౮

అథసీతాహనుమతోరుక్తిప్రత్యుక్తీ-

మాతర్జానకికోఽభవన్నవమృగః కేనాత్రసంప్రేషితస్త్వద్దౌత్యేరఘునాథమేనకిమిదంహస్తస్థితంముద్రికా। దత్తాతేనతదుపతాన్నిజకరేణాలింగ్యచాఘ్రాయచప్రేమ్ణాశ్రూణిససర్జసమ్యగుదభూద్గాత్రేషురోమోద్గమః॥ ౪౯

అథసీతామోహః-

సూత్రధారః-

ముద్రాంగులీయకమసౌప్రతిబింబమాసీద్రామస్యసాదరమతీవవిలోకయంతీ। మద్రూపమేవకిమభ్రాన్తమచిన్త్యమేతిమీమాంసయాజనకరాజసుతాముమోహ॥ ౫౦

పునశ్చైతన్యమాసాద్యహనూమన్తమాహసీతా-

శ్రీరామస్యతనురద్యకృశీతనుతాంగతేతి॥ అథహనూమాన్-

అనుదినమనుశైలంత్వామనాలోక్యసీతే ప్రతిదినమతిదీనంవీక్ష్యరామంవిరామం। గిరిరపితిరినోసౌయస్తధాదిర్వ్యథాభూత్ క్షితిరపినవిదీర్ణాసాహిసర్వంసహైవ॥ ౫౧

సముద్రతరణేతవకీదృగ్వ్యవసాయఇతిప్రశ్నమానూమాన్ప్రాహ-

తాతప్రసాదాత్పవనప్రసాదాత్త్వత్పాదభాగ్యస్మరణప్రసాదాత్। త్రిభిఃప్రసాదైరనుకూలితోఽహంవ్యలంఘయంగోష్పదవత్సముద్రం॥ ౫౨

పునర్హనూమాంస్తాంసీతాస్వానస్థాంప్రాహ-

చంద్రోయత్రాదినేశదీధితిసముత్రాగస్ఫులింగాయతే కర్పూరఃకలిశోపమశ్శిశికలాస్సంత్రాసమాతన్వతే। వాయుర్వాడవవహ్నివన్మలయజందావాగ్నివత్సంప్రతిసందేశన్నయరామసన్నిధిమితోయాంత్రాంప్రమతంకాఽదయ

సందేశఆమ్రఫలరూపః॥ సీతా-

శ్రీమద్రామపదారవిందయుగళేదాతవ్యమేకంఫలంసైన్యేభ్యోయుగళం

ఫలేకపివరాయాత్యంతరమ్యం ఫలం। ఏకంచాపిఫలం తత స్తదను జే డెయ...
భాళీశ్వ... పశ్చాత్తై స్సన్యనిరాకులప్రకృతినా భోక్తవ్య మేకంఫలం॥ ౫౪

తతో హనూమాన్-

కిందూరమిదమ ముఖిరామశిలీముఖానాం కిందుర్గమం కులభిదాం హరి యూధపానాం। దేవంప్రసన్నమివ ఉదితవాద్యసత్త్వం రక్షాంసికాని కుపి తస్య చలత్త్రికస్య॥ ౫౫

లంకాకాంతాం ప్రతి రామో ద్వ్యాసవచనం॥సూ॥

సీతాసంభాషణాం తేపవనసుతవరో రణ్యానిభగ్నా ప్రాకారామో ద్వ్యాజేనాపి ద్విజో భూద్దకనవిగళితాశ్చ యూపిర స్త్రవణే। శ్వసో ముండో పి భూత్వా గతవన నికటో భావతేను దమందం భ్రాంతస్యాప్యస్య సానాస్వతాదమ్యసఫలం వాంఛద స్యాహం... నామి। ౫౬

తతస్త్రిన్నరాన్ప్రతో వనం భగ్నం మారభ్యరాక్షః-

రాక్షసం ప్రత్యుద్వ్యాసపాలాః-

యత్రారణ్యే వహంతి సదా తమ్మారుతో మందమందం సూర్యో యత్ర త్రసతి తపితుంతో యదా ప్తోయదానె। భగ్నం భగ్నం కుటిల సహసా ప్రాంచిర విశ్వాస్య తత్రైతద్వ్యం తుణి ముఘనా ... నరేశ భగ్నం॥ ౫౭

ఇతి మాత్రా ... సర్వైపాయ్యతాః-

అక్షభగ్నమాతాగమనం॥ దూతః॥

... యక్షకన సమినా ... శైలిన సైఖల ద్వాలపి చాలితాపి పినస్యాటోప కుత్సాటితాః। తత్రాస్యానుపాలతాస్సురభసం సర్వాపి నిర్వాపితా స్తద్వ్యాతా కథనాయకేవలమహం దైవేనసంరక్షితః॥ ౫౮

ఇతి శ్రుత్వా ప్రవాతేన రక్షస్సన్యసమం యుద్ధం కుర్వాణి
హనూమతి సద్వ్యా ... మంసా ... చేష్టా॥సూ॥

హంతే తిజ్వలి ... పగతి క్రీడానపు ... గంధర్వో హేలోల్లంఘిత వాహిని పతినిత్గ్న ఘూచలకుల ... । రామస్యాయమితీప్యయా కలుషితో లంకామహేశో ధ్వ శేనిక్రామత్యాలాక్ష్మశే దశముఖ ... దశానోన్నాగతః॥ ౫౯

అత్రాన్తరే సీతాహనూమతోః రహస్యం త్రిజటయా కథితే రావణః-

త్రిజటా॥ ముద్రామర్కటకేన రామనికటాదాగత్య దత్తా కరే సీతాయా యితిసంభ్రమాత్త్రిజటయా ప్రోక్తోథలంకేశ్వరః। కింకింకింకిమితిబ్రువన్ద్విరనిశం సింహాసనాదుత్థితే రక్షోముఖ్యసుతస్తమేవహికపిం ధర్తుం నియుక్తీకృతః॥ ౨౦

అథరావణాజ్ఞయాగతస్యాక్షయకుమారే పారిపార్శ్వకవాక్యం

ప్రవిశ్యకుమారఅక్షయః॥ పారిపార్శ్వకః॥

ప్రాకారతోరణమయీం పురమప్రధృష్యాం లంకామయం వినశితకోపి కపి ప్రవీరః। తత్సమ్ముఖం ప్రచలితోస్త్వయమక్షనామా నన్వేష రాక్షసపతేః కుపితః కుమారః॥ ౨౧

తతోహనూమతాసమరే అక్షయకుమారో వ్యాపాదితః॥

అథా త్మపతితే రావణాజ్ఞయా గచ్ఛతి శక్రజితి పారిపార్శ్వకః॥

హత్వాక్షం చ విదధి రాజకుమారమక్షం రే వానరాపసద కుత్ర పలాయితోసి। త్వాం హన్తుమిచ్ఛతి దశాననసూనురేష దర్పోద్ధతో ఘనఘనధ్వనిమేఘనాదః॥

హనూమన్తం ప్రతి ఇంద్రజిత్ । ఇంద్రజిత్ ॥

రామస్యాగమనన్నివేద్య సువిరాదాశ్వాస్య సీతాం తతస్తన్మంత మణిం పరగృహ్య తే ప్రత్యాయనాయాదదే। భంక్త్వాశోకవనం నిహత్య సహసా చాక్షాది వీరాగ్రణీ స్తాన్ దృష్ట్వా రావణమాత్మబంధవిషయే మోహ్యాథ వన్మారుతిః

అథహనూమన్తం రావణః-

రేరే మారుతే మేఘమేచకరుచిం నారాన్నిధిం ముస్తరం లంఘిత్వా జలజంతుభిః పరివృతం భీమం తరంగోత్కరైః। ఆయాతోసి వినా రథం కథమిహ ప్రస్థాపితః కేన వా బ్రూహి త్వం నహి వధ్యపక్షనిధయం కిం నామధేయో భవాన్॥ ౨౪

తతో హనూమాన్-

శ్రీరామేణ సలక్ష్మణేన జయినా శ్రీచిత్రకూటే స్థితః స్పృత్వా న్వేషణకార్యసాధన విధౌ ప్రస్థాపితోయత్నతః। లబ్ధ్వా చైన పరం విరోత్పరభిదస్సర్వత్ర గామీ హ్యహం విద్ధి త్వం పవనాత్మజో దశముఖ శ్రీమాన్ హనూమానహం॥ ౨౫ । హత్వా వాలినమాహవే కపివరూమాశ్వాస్య సుగ్రీవకం రాజానం స్థితినం సదా విజ

యస్యాంగుష్ఠస్య సద్దానదకం। ప్రత్యాసైవనిశేవ ద్వైవనివహో ఖ్యాసస్య దింతా శ్రీ
శ్రీరామో జనకాత్మజాహరణతః కాలోపమో రాజతే। ౬౬

రావణహనూమతోరుక్తిప్రత్యుక్తీ.

రేరే వానర కోఽభవానహ మరే త్వత్స్వామిహంతా హనే దూతో హంక ఏకలిం
డనస్య జగతాం కో దండధీశాగుణోః। యద్దోర్దండకఠోరరావ నినిక్షోకో స్త్రాత్రి
కూటాచలః కో మేరుః స్వచరావణౌ ఘు గణనాకోటి ప్రకీటాయతే॥ ౬౭

రావణం ప్రతిహనూమాన్.

ఏకోఽహం పవనాత్మజో దశముఖ స్త్వం చాపి కోటీశ్వర స్త్వాం జిత్వా సమరే
ప్రభోః ప్రణయినీ సీతాం చ నేతుం క్షమః। కింతు ప్రార్థిత మాప్తరాఘవతారా
మేణ సుగ్రీవతో దత్త్వాదక్షిణపాణినా వసుమతీ త్వాం హంతుముక్తం వచః॥ ౬౮

అపిచ॥ రేరే రావణరాడసాధమపశోమూఖ్యోసి మూఢాధమగర్వం
బర్బర ముంచ ముంచ రఘుశ్రీసీత్యాహితం గృహ్యామహో। మూర్ధ్నా నిపీడయరా
మభద్రచరణౌ దత్త్వా పురో జానకీం స్త్రస్త్రాగ్రాజ్యమటాంకరుదిరం పుత్రేణ పౌ
త్రేణ చ॥ ౬౯। ఆత్మానం పరిరక్షితుం యది భవానిచ్ఛత్రం చ పౌత్రాదికం భ్రాతౄర్వా
రకుటుంబకం పరిజనం చాన్యాంశ్చ నైవం। రాజ్యం చాపి సుఖాదికం దశశి
రః కాంతస్వ్యథ స్వేచ్ఛయా శ్రీరామాయ మహాత్మనే నిజయినే సద్దీయతాం మై
థిలీ॥ ౭౦॥ యాం వద్దాసరథేర్న పశ్యసి ముఖం యామావన్న రామాన్న ధిబంధో యా
వదియం చ వానరచమూ త్రాంతాసలంకాపురీ। యావత్ సోదరబంధుపుత్రసుహృ
దామృత్యుం న చాలోకనే తావద్రావణ భో నాథ దయితా సీతా స్వయం దీయ
తాం॥ అథ నాకేంబరాః.

తావల్లంకేశ్వరో రాజాయావాన్నయాతి రాఘవః। ఆయాతే రాఘవే వీ
రేల కాలంకేశ్వరః స్వతః॥ ౭౧

అతో న స్వరాట్ ప్రదృష్టరావణకుంగస్య విక్షేపణమూహ్య హనూమాన్.

త్రైరూప్యపు గేహజశాలాపాతో మాం త్వంతథాలపణసన్నివేశః। ఏతాన్వ
థాహంగస్య హిరోత్క నాదీశాస్త్రైః పుదూతస్య నధోసదృష్టః॥ ౭౨

అపిచ॥ కపీనాం కిలలాంగూలమిన్నమేకం విభూషణం। తదస్య దీప్తతామా

శుతేనదగ్ధేనగచ్ఛతు॥ ౭౪॥ క్షేత్రుంత జనితోద్యమః శిఖిజాలపథ్యోనహాశో భవేదిత్యాకర్ణ్య విభీషణస్యవచనంక్రుద్ధస్తథా రావణః । బధ్వానాలశివల్లరీం బహువిధైర్వాసోభిరాజ్యాప్లుతైర్దత్వా వహ్నిమదీపయద్ధనుమతః కతుంవిరూపంవపుః॥ ౭౫

రావణహనుమతోరుక్తిప్రత్యు

అగ్నిః ప్రజ్వలితస్సమాదిశతు కంసధ్వంసంతు ధారాధరా నాతోవాతినవా స్యతిఘృణమమీ దేవా స్తనాజ్ఞావశాః । ఇత్థంసుస్థధికో త్రిగైహంనుమతో లంకాపతేమార్గసందగ్ధమస్మానసమాగ్రమేణచతథాదగ్ధాపలంకాపురీ॥ ౭౬

అత్రావసరేజనానాంవితర్కః-

అబ్ధిఃకింబడబానలేనశరణైర్వించేనకింనావియత్ స్త్రైణఃకించపలాంచలేనశశిభృత్కింఫాలనేత్రేణవా । కాలఃకింతుయువహ్నినేంద్రధనుషా ధారాధరః కింమహాస్త్రైరుః కింత్రిపురంలేనసప్రాపుచ్చేనఖరాజతే॥ ౭౭

అథహనూమాన్-

నామాగ్రేణపలక్ష్మణస్యపురశాస్త్రతాన్వితై రావణం సీతానిస్త్రపవేప మానహృదయాచాన్యానసీతాస్వయా । ప్రస్థాయంతోసకనుమతే పరగృహైః పూర్ణాజనైరావృతాస్వర్ణస్ఫాటికరత్నమయీ సహసాయా లంకామయాద హ్యతే॥ ౭౮॥ ఉల్కానుభానాం భయవిహ్వలానాం జలంజలంన్యాహారతాం ముఖేభ్యః నిర్గత్యవహ్నిర్దిగుణప్రభావో దదాహలంకాం సలిలాన్వితాం చ

రావణః॥ శీఘ్రం రక్షన్నాజిసారణగృహంశయ్యాగృహం స్త్రీగృహం రత్నాగారధనాలయంవిలసతానా తేనదిష్టాలకః । ధూమవ్యాకులనేత్రవక్త్రయువతిపక్షస్థలేతాడనాత్ క్రందద్బాలకవృద్ధభీతతహాహారవశ్రూయతే

సూత్రధారః-

శ్రీలంకామసలోక్యఘోరదహనైస్సందహ్యమానాంభృశం ప్రోనాచేతివిదాంసిసర్వ్వాదనైప్రోయాభీలంకశ్వరః । అత్రాగ్నేఃరభికః ఇధిఃప్రాథాధిస్సంభ్రమాదంభోధిజలధిఃపయోభిరుదధిరాగ్నిధిర్వారినిధిః॥ రాం

రావణః॥ కుంభకర్ణకుంభోదరకుంభకర్ణకుంభైరలం కేవలనామధేయైః

మందోదరీమందిరపావకో౽యం పానీయమానీయ నకైర్వినీతః॥ ౬౨

సూత్రధారః-

తతోశోకవనేనాయుపుత్రస్సీతాంతికే౽బ్రవీత్ । లంకాదగ్ధా మయా దేవి విదాయోడీయతామితి॥ ౬౩॥ సీతాధూమ శిఖాశ్రేణీః కాలస్యాశవధూరివ । ఉదస్యచ శిరోరత్నం విజ్ఞాన స్వామి నేదకౌ॥ ౬౪

సీతా॥ మనశ్శిలాయాస్తిలకం తదానీ మేగండస్థలే పాణితలే చ దృష్టం । స్మరేతి విజ్ఞానమథోత్తృతీయకం జానామ్యహం రాఘవమాస మేకం॥ ౬౫

సూత్రధారః-

దగ్ధ్వాలంకామశంకం జనకనృపసుతాం త్రాంసమాభాష్య భూయో వాయోః సూనుస్తరస్వీపునరపిమిళితో జాంబవన్ముఖ్యయూథైః । తైశ్చాస్సర్వైర్నివేద్య ప్రముదితహృదయైస్సైస్సమం సన్నివృత్తస్సుగ్రీవ క్షేమపాత్రం మధువనమథ సంమృజ్య భాగం స్వచక్రే॥ ౬౬॥ తైః పిబద్భిరభిశోమధ్వానయం వారితో వినిహతో మహాబలైః । రక్షకో దధిముఖోథ ధీగిరా స్పష్టనం గపతిసన్నిధిం యయౌ॥ ౬౭

తతిసర్వేపి సాకం నాకతిపంచ మోం॥-

అథ షష్ఠాంకః ప్రారంభః-

విన్ధ్యాచలరచనం.

తతో వనపాలైస్సహ ప్రవిశతి - దధిముఖః-

జయతి జయతి దేవ ఇతి ప్రణమ్య - దధిముఖః-

విన్ధ్యం భూమిధరం తదంతరవనం తద్భోక్తుమిచ్ఛారుచిం తత్రాధిష్ఠిత దేవ
తాపరికరం తత్ప్రీతిదత్తం ఫలం । వైదేహీమథితో విచిన్త్య హరయస్సుగ్రీవసం
ప్రేషణాదారోహన్తి విశంతి యాంతి దధతి ధ్యాయంతి ఖాదంతి చ॥ ౧

హనుమదాగమనమజానన్ సుగ్రీవం ప్రతి రామః-

మాసమేకం గతో లంకాం హనుమాన్న నివర్తతే । చిరం దూతేషు కల్యా
ణం యది బద్ధో న తిష్ఠతి. ౨ అపి చ॥ హే సుగ్రీవ హనూమతః కథమహో వార్తా
పి నాసాద్యతే । దుర్గమ్యో జలధిః పురీ చ విషమా తస్యాదిదం కల్ప్యతే । దుష్టై
ర్ధర్మపరాఙ్ముఖైర్దశముఖైః స్వార్థం కిలాలాపతో యాతో వా న హి వా స
వాయుతనయః కాలానురూపక్రియః॥ ౩

అథ దధిముఖాత్ హనూమదాగమనం శ్రుత్వా శ్రీరామం ప్రతి సుగ్రీవః

అస్త్యస్మాకం మధువనమిహాత్మోద్భవా మేవ భాగ్యం భంక్త్వా వృక్షం కపివ
నతనయశ్ఛేదసౌలభ్యకార్యః । సత్యం ప్రత్యాగత ఇవ నయోరిష్టమాలాప భాజో
స్తత్రాయాతః కస్మిన్ కాలే స్వైరవహాసో హనూమాన్॥ ౪

ప్రవిశతి హనూమతి - సూత్రధారః-

తతో మరుచ్చుంబిత చారుశేఖరః ప్రసన్నతారాధిప మండలాగ్రణీః । వి
యుక్తరామాతురదృష్టిపీఠికో వసంతకాలో హనుమాన్నివాగతః॥ ౫

అథ రామహనూమతోరుక్తిప్రత్యుక్తీ-

హం హో మారుతనందనాదిశ ఖలో దృష్టా త్వయా జానకీ దృష్టా జీవతి జీవ
తి ప్రియతమా మాం శోచతే శోచతే । మద్విశ్లేషదశాకృశాంగ వదతి కిం హా నాథ
హా లక్ష్మణేత్యేవం తస్యా హితం కిమస్తి సుతరాం అస్యాశ్చూడామణిః॥ ౬

ఇతి ప్రణమ్య జానకీచూడామణిం సమర్పయతి.

తతశ్చూడామణిమాసాద్య శ్రీరామచేష్టా। సూత్రధారః-

కంఠే సంతనుతే చిరం చిరమురఃపీఠే నివేశ్య ప్రియాస్పర్శోల్లాసభరం సమాకలయతి ప్రేమ్ణా చిరం పృచ్ఛతి। స్వామిన్యాః కుశలం తవేతి పురతః పర్యస్రునాసంప్లుతం నిర్వర్ణ్యేక్షణవీక్షణం ప్రకురుతే చూడామణిం రాఘవః॥ ౭

తతః పునర్హనూమాన్-

మనశ్శిలయా తిలకం స్మర గండస్థలే మమ। సంమృష్టం జానకీవక్షః స్పర్శాత్కాణీకృతః క్షితౌ॥ ౮

ఇత్యభిజ్ఞానద్వయం దర్శయతి-

తత ఆలింగితుముపక్రాంతం శ్రీరామం ప్రతి హనూమానాహ-

పీతో నాంబునిధిర్న రావణపురీ నిశ్శేషచూర్ణీకృతా నానీతాని శిరాంసి రాక్షసపతేర్నానాయి సీతా మయా। ఆశ్లేషార్పణపారితోషికమహం నార్హామి వార్తాహరస్సంజల్పత్యనిలాత్మజే చపలతి వ్రీడానమ్రో రాఘవః॥ ౯

రాఘవః॥ ఆ బాల్యాన్న విహితం కిం వా భవతా రాతే సాహసం। దగ్ధా లంకాపురీ సర్వా సీతావార్తా సమాహృతా॥ ౧౦

హనూమాన్-

త్వత్ప్రతాపానలేనైవ నాథ శ్రీరఘునందన। దగ్ధా పురీ కేవలం కేయం పశ్చాత్త్వత్పుచ్ఛేన యా పీతా॥ ౧౧

రామః॥ అ బాల్యాత్కిం న విహితం భవతా యదయం లంఘితస్సము

ద్ర ఇత్యుక్తే హనూమాన్-

దేవ త్వత్ప్రబలప్రతాపతపనై రంభోనిధిశ్శోషితస్తైనైవ స్థలవర్త్మనైవ గతవాన్ లంకాం గతం కా మహం। రక్షోనాయకనాగరీనయనజైర్నీరైరథాపూరితం చేత్సోఽయం జలధిస్తథా నను మృషా పృచ్ఛా వృథా కిం నాఫలం॥ ౧౨

అథోపవిశ్య రామహనూమతోరుక్తిప్రత్యుక్తీ-

క్వాసౌ సీతా వసతి విపినే దేవ లంకేశగుప్తే కీదృక్పంథా జలధిపిహితస్తీర్యతే దైవయోగాత్। ఇత్యాఖ్యాతే పవనతనయే వ్రీడవిభ్రాంతనేత్రో హర్షవ్రీడాసభయచకితో విహ్వలో రామచంద్రః॥ ౧౩

తతః ప్రాప్తచేతనేన రామేణ కీదృశీ సీతేతి ప్రత్యయార్థం
పునః పృష్టో హనూమాన్॥ హనూమాన్-

ఇందుర్లిప్త ఇవాంజనేన దళితా దృష్టిర్మృగీణాం తథా పాణ్యగ్రేణ వమేరు
విద్రుమదళం శ్యామేవ హేమప్రభా। పారుష్యం కలయేవ కోకిలవధూకంఠే ప్రి
యప్రస్తుతం సీతాయాః పురతో ధహంత శిఖినాం బర్హాః సగర్హా ఇవ॥ ౧౮

ఇదానీం కీదృగవస్థేతి శ్రీరామేణ పునః పృష్టో హనూమాన్-
కార్శ్యం చేత్ప్రతిపత్కలా హిమనిధేః స్థూలా ధచేత్పాండునా నీలా చైవ
మృణాలికా నయనయోర్బాష్పైః కియాన్వారిధిః। సంతాపో యది శీతలో హు
తవహః స్తస్యాః కియద్వర్ణ్యతే రామ త్వత్స్మృతిమాత్రమేవ హృదయం లావ
ణ్యశేషం వపుః॥ ౧౯

అపిచ॥ స్వభావాదేవ తన్వంగీ త్వద్వియోగాద్విశేషతః। ప్రతిపచ్చంద్రలే
ఖేవ దైన్యవతనుతాం గతా॥ ౨౦

అథ కథం సముద్ర ఉత్తీర్ణ ఇతి ప్రశ్నే। హనూమాన్॥
శాఖామృగస్య శాఖాయాః శాఖాం గంతుం పరాక్రమః। యన్మయా లంఘి
తోంభోధిః ప్రభావోయం తవ ప్రభో। ౨౧। అపిచ॥ రామనామ తవ జానుజ
ఘంతః పామరా అపి తరంతి భవాబ్ధిం। అంగసంగి భవదంగులిముద్రః కిం విచి త్ర
మతరం పరబ్ధిం॥ ౨౨

రామః॥ చతురస్రపురీ లంకా సప్తప్రాకారవేష్టితా। రథినాం చ చతుర్ల
క్షైః రథానాం చ త్రికోటిభిః॥ ౨౩। త్రికోటిశాలాసంయుక్తా నవకోటిసురాలయా
కథం పురీ త్వయా దగ్ధా విద్యమానే దశాననే। ౨౪। త్రిదశైరపి దుర్ధర్షా లంకా
నామ మహాపురీ। కథం వీర త్వయా దగ్ధా విద్యమానే దశాననే॥ ౨౫

హనూమాన్-
నిశ్వాసేనైవ సీతాయా రాజన్మోహపరాయణే। దగ్ధా పూర్వైవ లంకేయం
నిమిత్తమభవన్వహం॥ ౨౬

రావణజయే భవతః కీదృగ్వ్యవసాయ ఇతి ప్రశ్నే-
హనూమాన్॥ రక్షస్తద్భుజకందరం బహుభుజం బహ్వాననం దీప్తిమద్దం
ష్ట్రారౌద్రమహం విలోక్య సహసా దగ్ధేమనో హింసితుం। దేవస్యాస్య కృపయా

విజృంభితధియా కింకించ వేదపుష్కరంభతూణీకర్మభటస్య నోచితమిత్యక్తా
యా రావణః॥ ౨౩

రామః॥ ఏకైనైవోపకారేణ ప్రాణాన్ దాస్యామ్యహం కపే। అన్యైనై
రుపకారేణ శేషేణ ఋణినో వయం॥ ౨౪

హనూమాన్॥ మద్విధా బహవో భృత్యాస్సంతిష్ఠంతి రాఘవ। త్వద్వి
ధో గుణసంపన్నః స్వామీ నైవ చ లభ్యతే॥ ౨౫

ఇతి సర్వే నిష్క్రాంతాః.

తతస్సముద్ర లంఘనరచనం.

అథ శ్రీరామచంద్రస్య లంకాప్రయాణం॥ సూత్రధారః.

అథ విజయదశమ్యామాశ్వినే శుక్లపక్షే దశముఖవధనాయ ప్రస్థితో రామ
చంద్రః। ద్వివిదగయసహోమైన్ద్య ధనాఢ్యైస్తథాన్యైః కపిభిరపరిమాణై
ర్వ్యాప్తదిక్చక్రవాళః॥ ౨౬

ఉత్ఫాలైస్స్థగయన్నభః కిలికిలాశబ్దైశ్శోనాదయన్భంజన్పర్వతకాననాని
ధరణీముద్ధూనయన్సర్వతః। ప్రస్థానే రఘునందనస్య సతతం సుగ్రీవసంపాలి
తో లంకాసంముఖముచ్చచాల సహసా హృష్టః కపీనాం చయః॥ ౨౭। ఇదానీమ
జైత్రయాత్రాభోధగో విలసతి శ్రీమద్భంప్రయాణ్యంబుధిః కూర్మః సంకుచతి సంకుచన్నహిప
తి ర్దేవాధిప స్సీదతి। హేలాంకూర్జితఘూర్ణితే సరళితారా రామే ప్రయాణోన్ము
ఖే కంపం స్వేనవిశేషణోపి సభయస్తత్రాంబర నాయకః॥ ౨౮

తతస్సముద్రతీరావస్థితో రామస్స్వగతం.

పాకే సింధుపురీపురీపరిసరే ప్రాప్తే వీరమల్లి విహారసింహ ద్వేషి బలం రిపుం
జయబలాస్త్రైస్సంభకర్ణాదయః। శాక్రీస్సురిపుస్సంశయయుక్తధాత్రీతా సభా
వానరోమత్తైర్వా రఘువంశకేసరియువా కోదండముద్వీక్షతే॥ ౨౯

తతో హనూమాన్.

దేవాజ్ఞాపయ కింకరోఽస్మి సహసా లంకామిహైవానయే జంబూద్వీపమితో
నయే కిమథవా పారాన్నిధిం శోషయే। హేలోత్తోలితవింధ్యమందరగిరిస్వర్ణా
ద్రికూటాచలశ్రేణీపత్క్షోభితవర్ధమానసలిలం బధ్నామి వారాన్నిధిం॥ ౩౦

అథసముద్రోత్తరతీరే లంకావృత్తాంతః॥ హూ॥

లంకాస్థానతివృద్ధతాపసభటానానీయ ప్రశ్నైః కృతో లంకేశే నవినిర్లోక్యవీర
నగరీంలంకాం సశంకామివ। ధ్యానజ్ఞానపరాయణాః మునిగణా దైవం కిమత్ర
శ్రుతంయేషాంయద్ధృతయే స్ఫురత్యపివచస్తైనైవతత్కథ్యతాం॥ ౩౧

రావణస్యమాత్రా నికషయా వ్యసనాద్రావణో నివార్యతా

మిత్యుక్తో విభీషణః లంకానాథపదంప్రణిపత్యాహ.

రాజన్ సేయంరాక్షసకాళరాత్రిః సీతాపరిత్యజ్యతాం.

యస్యాననరమాత్రేణపురీయంవ్యాకులీకృతా। కస్తేన సహ యుద్ధ్యేత
బుద్ధిమాన్ రాక్షసేశ్వర॥ ౩౨
అపిచ। త్యజస్వకోపం కులకీర్తినాశనం భజస్వరామం కులకీర్తివర్ధనం॥
అలంవినాదేన శమోవిధీయతాం ప్రదీయతాం దాశరథాయ మైథిలీ॥ ౩౩॥ లం
కాదగ్ధా వనంభగ్నం లంఘితశ్చ మహోదధిః। యత్కృతంరామదూతేన స
రామః కింకరిష్యతి॥ ౩౪॥ నరావణో నానమహోదరో వా న కుంభకర్ణోపి నచా
తికాయః। నచేంద్రజిద్దాశరథింప్రసోఢుంశక్తస్తుతంశక్రశతప్రభావం। ౩౫॥
సువర్ణపుంఖాస్సుభృశంసుతీక్ష్ణా వజ్రోపమా వాయుసమాన వేగాః। యావ
న్నగృహ్ణంతి శిరాంసి బాణాః ప్రదీయతాం దాశరథాయ మైథిలీ॥ ౩౬

తతః ఆగతః కుంభకర్ణః తన్మాజో రావణం ప్రేత్యవదతి.

తద్దైతేమోద్ధృత్య స్ఫటికశిఖరిపోపివిధసమంతాదామూలస్త్రుటిత వసు
ధాబంధవిధురః। అముం మే నాద్యాపి త్రిపురహరనృత్యవ్యతికరః పురస్తాదన్యే
షామపిశిఖరిణాముల్లలయతి॥ ౩౭

రావణః॥ శూరాః శ్రోత్రపథేషు నః కతి కతి ప్రాంచః పురంచక్రిరే తేషామే
వవిలంఘ్యచాస్త్రపదవింజాగతి లంకాభటః। యద్దోర్మండల చండ పీడనవ
శాన్నిష్యందిరక్తచ్ఛటాశంకామంకురయంతి శంకరగిరేరద్యాపి ధాతుద్రవాః॥
౩౮॥ ఇంద్రంమాల్యకరంసహస్రకిరణం ద్వారిప్రతీహారకంచంద్రంఛత్రధరం స
మీరవరుణౌ సమ్మార్జయంతౌ గృహాన్। పాచక్యే పరినిష్ఠితం హుతవహం కిం
మద్గృహే నేక్షసే రక్షోభక్ష్యమనుష్యమాత్రవపుషం తం రాఘవం స్తౌషి కిం॥ ౩౯

విభీషణః। రామోఽసౌ భువనేషు విక్రమగుణైః ప్రాప్తప్రసిద్ధింగిరామస్మద్భాగ్యవిపర్యయాద్యదిపునర్దేవో నజానాతితం। వందీవైష యశాంసిగాయతిమరుద్యస్యైకబాణాహతిశ్రేణీభూత విశాల సాల వివరోద్గీర్ణైస్స్వరైస్సప్తభిః॥ ౨౦॥ అజనిరజనిమధ్యేమండలం చండరశ్మేర్ధనురుదయమదభ్రంబిభ్రతీద్యౌశ్చకాస్తి అహహవిధిరిదానీం దృశ్యతే రామపక్షప్రదిశజనకపుత్రీంమిత్రతామేతు రామః॥ ౨౧॥ యస్యైకః కపిశాబకస్సమతరద్దుర్లంఘ్యమంభోనిధిందుర్భేద్యామపి దేవదైత్యనివహైర్లంకాపురీంప్రావిశత్। హత్వా తాన్వరవీరాన్ జనకజాం దృష్ట్వాచభంక్త్వావనంహత్వాక్షంప్రదహన్పురీమధగతో రామఃకథంమానవః॥ ౨౨॥ గతాయుషంత్వాంవిపరీతబుద్ధింనిస్సంశయంరాక్షసలక్షయామి। యోమాంహితంతథ్యమపిబ్రువంతన్నమన్యసే రాక్షసవీరమధ్యే।

సూత్రధారః। అథచరణహతో దశాననేన ప్రకృతివిపర్యయమస్యలక్షయిత్వా। సపదిచపరిహృత్యతంసమంత్రీపరికుపితో నభసాజగామరామం॥ ౨౩

గమనసమయేవిభీషణఃపునస్సానునయం॥

ప్రగృహ్యరత్నానివిభూషణానినానాంసిదివ్యానిమణీంశ్చముఖ్యాన్। సీతాంచరామాయనివేద్యదేవింవసాద్యలంకామపయాతుశంకా॥ ౨౪

రావణః॥ జానామిసీతాంజనకప్రసూతాంజానామిరామంమధుసూదనంచ। అహంచజానామిహితేనవధ్యస్తథాపిసీతాన్నసమర్పయామి॥ ౨౫

సూత్రధారః॥ తతశ్చతుర్భిస్సహమంత్రిపుత్రైర్గురూపేత్యరక్షఃకులధూమకేతుః। లంకామహాతంకయివాంబరేణవిభీషణో రాఘవమన్వియాయ॥

నిష్క్రాంతో విభీషణః

పునర్లంకాసముద్రయోఃకల్పనం॥ సూత్రం॥

విభీషణేసమాయాతేసూర్యకోటిసమప్రభే। తదాకారావణ భ్రాతా స్వభ్రాతృకపికులేథవేత్। ౨౬॥ నానామతాయన్నిర్గతో రావణేనవిభీషణః రామచంద్రపదద్వంద్వకమలేభ్రమరాయతే॥ ౨౭

దౌవారికాగమనం.

దేవద్వారిసభః పదైస్సుమిళితాః పంచత్రిసాధాచరా పకశ్చాత్ర విభీషణో దశముఖాత్రాతాడ రేముత్థితః। 'యాచంతేశరణంభయాపహరణం కింతస్య

గానిమహో కృత్యాకృత్యవిచారణైకనిపుణ స్తత్రప్రమాణం ప్రభుః॥ ౫౦

అథ రామచంద్రం ప్రతి హనుమాన్నివేదయతి॥

సత్యం దాశరథే విభీషణ ఇతి ఖ్యాతా స్త్రిలంకాపతేర్నిద్రాసింధురితీంగిత స్యచరమః శ్రీకుంభకర్ణస్య చ । దాక్షిణ్యాభ్యుపలక్షితః పితృకులాపేతావశంశయోరక్షో లోకవిలక్షణాం కలయతి ప్రత్యక్షలక్ష్మీమయం॥ ౫౧

అథ రామలక్ష్మణయోరుక్తి ప్రత్యుక్తీ॥

ధర్మాత్మా దశకంధరాద్బహిరభూత్ తస్మాదయం రావణాత్ సంక్రాంతో నినయేన కిం న కురుతే సుగ్రీవ తద్వాసినః । రక్షోరాజసహోదరస్య నిభృతారంభోపి సంభావ్యతే కిం కుమార్గస్మరణాగతం రిపుమపి ద్రుహ్యంతి నేక్ష్వాకవః॥

సమాగత్య శ్రీరామం ప్రతి విభీషణః॥

భాగ్యాన్యాదిగ్వలయం దశాస్యదమన త్వత్కీర్తినాం సాదివం యాతా బ్రహ్మమరాళసంగమవశాత్ త్రైవర్గ్యభూత్ । పశ్యస్వర్గతరంగిణీ పరిసరేకుందావదాతంత్వయా ముక్తం భాతి విశాలమండకమిదం శీతత్విషా మండలం॥ ౫౩॥ వీరక్షీరసముద్రసాంద్రలహరీలావణ్యలక్ష్మీముష స్త్వత్కీర్తేస్తుల నాంకలంకమలినో ధత్తే కథం చంద్రమాః। స్యాదేవం త్వదరాతిసౌధనికర ప్రోద్ధూతశష్పాంకురగ్రాసవ్యగ్రమనాః పతేద్యది పునస్తస్యాంకశాయీ మృగః॥ ౫౪॥ కోదండమండలవినిస్సృతచండబాణతుంగోరుఖండితదశాననబాహుదండః। ఆఖండలారిగణఖండనచంద్రహాసః శ్రీజానకీపరిబృఢః సుదృఢప్రతిజ్ఞః॥ ౫౫॥ పాతుం త్రీణిజగంతి సంతతమకూపారాత్సమభ్యుద్ధరన్ ధాత్రీం కోలకళేబరో హరిరభూదద్యాసి సైకదంష్ట్రాంకురాత్ । కూర్మః కందలినాలతిద్విగసనః పత్రంతి దిగ్దంతినో మేరుః క్రోశతి వేదికే జలజతి వ్యోమాపి రోలంబతి॥ ౫౬॥ కూర్మః పాదోస్యయష్టిర్భుజగపతిరసౌ భాజనం భూతధాత్రీ తైలోత్పూరాః సముద్రాః కనకగిరిరయం దీపవర్తిప్రరోహః । అర్చిశ్చండాంశురోచిర్గగనమలినతా కజ్జలం దహ్యమానా శత్రుశ్రేణీపతంగా జ్వలతి రఘుపతే త్వత్ప్రతాపప్రదీపః॥ ౫౭॥ కూర్మం క్లేశయితుం దిశః స్థగయితుం భేత్తుం చ పృథ్వీధరాన్ భిన్నాంకయితుం తథా దినమణిం ప్రచ్ఛాదితుం రేణుభిః । సద్వైరేణు పునః పునశ్చలవల త్తోత్తాలాహాలా

ఢంబరాఘధుర్యాంభీరవరూథినీతవపరాభేతుంపరాన్వాంఛతి॥ ౪౮॥ తులాధా
రోధాతావహతివసుధాపూర్వపదవింశశీస్యాత్సూత్రంకనకశిఖరీ మాన పలి
తా। తులాదండస్సత్యంయదిభవతిదామోదరగదాతదాప్యేషాశక్య స్తవగుణ
సమూహా స్తులయితుం॥ ౪౯ ॥అత్యుక్త్యాయదినైషకుప్యసిమృషావాచంనచైత్మ
స్య సైన్యాగ్రూపోద్ధృతవస్తువర్ణనవిధౌవ్యగ్రాఃకపీనాంగిరః। దేవత్వ త్త్రరుణ
ప్రతాపదహనజ్వాలావలీశోషితాఃసర్వానారిధయ స్తవారివనితా నేత్రాంబు
భిఃపూరితాః॥ ౫౦

హనూమచ్చరితంస్తౌతి-

రథఃక్ష్మాసన్నోఽర్కాధనురగపతిర్జ్యాఫణిపతిఃస్మరోన్మాథీయోధః సరసిజ
భవస్సారథిరపి। శరశ్శౌరిర్దేవ త్రిపురపురదాహపరికరోజ్వలజ్వాలైర్లంకా
తవభసితభూతాహనుమతా॥ ౫౧

విభీషణందృష్ట్వాసుగ్రీవోలక్ష్మణమాహ-

యస్యాస్స్వజనేప్రీతిః కాప్రీతిరితరజనే। శంకితవ్యోస్మిసౌమిత్రేదూరస్థోపి
విభీషణః॥

తదంతేవిభీషణావస్థా-

దృష్ట్వావానరవాహినీమనిభృతాహంకారహుంకారిణీం శంకావాన్స విభీ
షణః క్షణమభూద్దుర్వారవీర్యక్రమః। పశ్యన్దాశరథింప్రమోదలహరీగంభీర
ముజ్జృంభితస్తంభస్సంభృతవిక్రమోఽపిచటితుంస్థాతున్నచాయంక్షమః। ౫౨

తందృష్ట్వారామః॥

ద్విశ్శరంనైవసంధత్తేద్విఃస్థాపయతినాశ్రితాన్। ద్విర్దదాతినచార్థిభ్యో
రామోద్విర్నాభిభాషతే॥ ౫౩

విభీషణస్యహృదయంహనూమాన్కథయతి॥

సుగ్రీవస్యశ్రియందృష్ట్వాలక్ష్మణస్యచసేవనం। విభీషణస్యదోషైవమతిర
ద్యోతియాంతిచ॥ ౫౪

తతఃశ్రీరామంప్రతిసుగ్రీవః॥

జ్యేష్ఠత్వాత్త్వధికస్తగ్రలంకానాథవిభీషణాత్ । హనూమతాస్యరాజే
ద్రోథితఃప్రచురోగుణః॥ ౫౫

శ్రీరామవిభీషణయోరుక్తిప్రత్యుక్తీ -

అయే రక్షోరాజానుజ కుశలమద్యైవ కుశలం యతో యాస్మాకీనం చరణకమలం దృక్పథమభూత్ । కిము ద్వేశ్యం యుష్మత్పదకమలసేవైవ విదితం భవానద్యైవాభూన్నిజనగరలంకాపరిబృఢః ॥౧౮॥ తస్యాతిభక్తిమధిగమ్య విభీషణస్య సౌమిత్రిణా రజనిచారణచక్రరాజ్యే - ప్రత్యోభ్యషేచయదముం ప్రవరో రఘూణాం ప్రాయః ప్రసన్నకరుణావశగా మహాంతః ॥ ౧౯

పరస్పరం వానరాః ॥

అద్యైవాస్య విభీషణస్య శరణాపన్నస్య మూర్ధ్నా సలిలైః షోడశ ద్రవత్త్వేయం రఘుపతిర్లంకాధిపస్య శ్రియం । పతసైన్య వఖజావిహా ప్రతిభువౌ సుగ్రీవరాజాపరౌ తైత్రైలోక్యప్రథమానసత్యచరితో సర్వే వయం సాక్షిణః ॥

సముద్రం ప్రతి రామః ॥

త్వమసి కులగురుర్మే ముంచ వత్సాంబురాశే శిరసి విహితో యం భక్తిపూర్వోంజలిస్తే । దశవదనహృతా తే సా స్నుషా మేథ్యాపేయా ద్దశముఖనిధనే స మతాం మే కలంకః ॥ ౨౦

అథ ప్రాయోపవిష్టే రామే గర్జత్యజలిసముద్రే లక్ష్మణం ప్రతి రామః ॥

యాచ్యా దైన్యధరా భవత్పరిణయినీ నెత్యౌషుభిశ్శితా నైమాసంకలితః కరో రఘుకులేమాలేన బద్ధోంజలిః । తత్సర్వం విహితం తథాప్యదధినా నైవోపసోఢః కృతః పాణిస్త్రం ప్రతి సంప్రతి ప్రతిపదం ప్రష్టుం ధనుర్వాంఛతి ॥ ౨౧

అథ సూర్యోదయే సూర్యసముద్రయోరుక్తిప్రత్యుక్తీ -

భోస్సింధో భగవన్నమస్స్థలసి కిం శ్రీరామభద్రానుగో దంచ త్వ్వారిధయేనంతవచయం త్వత్సూనవస్తద్గుణాః । తస్యైం మర్యాద వేరమాహసదనే ప్లీయూషరాభాషణే బాహాకల్పతరుని శాతవిశిఖశ్రేణీషు హాలాహలం ॥ ౨౨

శ్రీరామస్సరోషం.

చాపమానయ సౌమిత్రే శరానాశీవిషోపమాన్ । సముద్రం శోషయిష్యామి పద్భ్యాం యాంతు ప్లవంగమాః ॥ ౨౩ । దంభోళిదీప్త్యోర్విశిఖైరనేకై

తంభోనిధింపాంసునిధింకరిష్యే - స్థలీకరిష్యేమరుభూమయిష్యే భస్మీకరిష్యే మృగతృష్ణయిష్యే ॥ ౭౪

సూత్రధారః ॥ శ్రీరామచంద్రే దశవక్త్రపుర్యామాదాయ పాథోనిధిబద్ధకోపే ॥ ఆగ్నేయమస్త్రం ప్రతిసంధధానే వేలాగిరీంద్రాచకితావభూతాం ॥

అనంతరంచ ॥ దిశోధూమాయంతే జ్వలితమభవత్సాగరజలం పరిత్రేసుర్నక్రాః స్ఫుటసమగమత్ శంఖమణయః ॥ పరిత్యక్తైర్బాణై రఘుపరిబృఢేనాధసహాసాదధన్మాతిః సింధుజ్వాలనమలినాం ప్రాదురభవత్ ॥ ౭౬

అథసముద్రస్యానునయం.

ప్రళయదహనతీవ్రం క్వామితం లేశరాజః క్వచమితసలిలోహం దేవకోపం జహీహి । నళకరతలకీర్ణైర్వానరానీతశైలైర్విరచయమయి సేతుం సుష్ఠుపారం ప్రయాహి ॥ ౭౭

సేతుబద్ధారంభే రామం స్తౌతినళః ॥

రామరత్నమహం వందే చిత్రకూటకపేటకే । కౌసల్యాశుక్తి సంభూతం జానకీకంఠభూషణం ॥ ౭౮

సూత్రధారః ॥ ఉత్పాట్యోత్పాట్య శైలానతిబహుళతలప్రాప్తపాతాళమూలాను త్తుంగోత్తుంగశృంగానతిలలితనభోమండలాన్ దిగ్వికీర్ణాన్ । దుర్వార్యానాంజనేయప్రభృతికపిభటాన్ న్యస్యమానాన్ త్వరంతస్సింధౌసంధాయదోర్భ్యాం విరచయతినళో నిర్భరం సేతుబంధం ॥ ౭

సేతుబంధసమయే శ్రీరామం ప్రతిసుగ్రీవః స్తౌతి ॥

క్రమచతురకపీంద్రైః నీయమానైర్నగేంద్రైః గిరికుహరనివాసోరాఘవః త్వత్ప్రసాదాత్ । సురరిపరిపేయాం ప్రాప్యమందాకినీం ఖసవలితకరదండ కుంభినోనాంతః పిబంతి ॥

పయసిపాషాణేష్వస్థితేషు విభీషణః ॥

హేమజ్జంతి జలేకియత్యపిచిరం తేప్రస్తరాదుస్తరే సింధౌహంత తరంతి తుసభయం సంపాదయంతో భృశం । నైతేగ్రావగుణా నవారిధిగుణా నోవానరాణాంగుణా శ్రీమద్దాశరథేరియం హి సహజాశక్తిస్సముజ్జృంభతి ॥

అథసముద్రంప్రతిసుగ్రీవః॥

దుర్వృత్తసంగతిరనర్థపరంపరాయా హేతుస్సతాంభవతి కిం వచనీయ మత్ర। లంకేశ్వరోహరతిదాశరథేః కళత్రంప్రాప్నోతిబంధనమ సౌకిల సింధు రాజః॥౮౧॥ ఫలంకరోతిదుర్వృత్తంమాసంఫలతిసాధుషు। దశాననోహరేత్ సీతాంబంధనంస్యాన్మహోదధౌ॥ ౮౨

తతఃప్రవిశతిప్రహస్తః-

సముద్రబంధనంశ్రుత్వా ప్రహస్తః-

విషమజలధిమధ్యే సేతుబంధంవిధాయనిశితశరనిపాతైః రాక్షసేంద్రం ని హత్య। యదినయతిససీతాంరామనామాతపస్వీమశకగళకరంధ్రేహస్తియూథంప్రవిష్టం॥

సూత్రధారః॥

అద్రాజహాసబహుః విస్మయమాత్తమధ్యే సేతోస్సమాప్తిసమయేస నిశాచ రేంద్రః। ఉద్ధూతఘుర్ఘురఘనసిర్భరసేవ్యమాన ఉత్పాతవాతహతపర్వతవ చ్చుకంపే॥

రావణః॥

పాషాణాఃపయసి ప్రసన్న వపుషస్తిష్ఠంతి సేతుంగతాః శ్రుత్వైవం వద తాం దశాననధరః క్రుద్ధస్సముద్రంప్రతి। ధిక్త్వాం నాన్యమతవాంబుధిర్జలనిధిఃపా నీయనిధిస్తోయధిఃపాథోధిర్జలధిః పయోధిరుదధిర్వారాన్నిధిర్వారిధిః॥ ౮౩

శ్రుత్వాసాగరబంధనందశశిరాస్సర్వైర్ముఖైరేకదాతూర్ణంపృచ్ఛతివా ర్తికంసచకితోంభోధిస్త్వాంకులస్యంభవామార్ష్ । బద్ధస్సత్యమపాన్నిధిఃసలిలధిఃకీలా లధిస్తోయధిః పాథోధిర్జలధిః పయోధిరుదధిర్వారాన్నిధిర్వారిధిః॥ ౮౪

అపిచ॥ పీతస్త్వంకలశోద్భవేనమునినాధ్వస్తోసి దేవాసురైరాబద్ధో సిచరామనామహరిణాశాఖామృగైర్లంఘితః। నామ్నామేరరభటీతథైవభ వతో లోకైరియంఘుష్యతే పాథోధిర్జలధిః పయోధిరుదధిర్వారాన్నిధిర్వా రిధిః॥౮౫॥

సేతుబంధందృష్ట్వాలంకాపుర్యాంవృత్తాంతః॥

సూత్రధారః॥ మరుత్పుత్రస్త్వేకః కపికటకకరేణామణిరసౌ సముద్య ల్లాంగూలధ్వజవసమాశ్లిష్టగగనః। పునఃప్రత్యాయాస్యత్యహహ కపినాథే ప్రచలితేవచఃప్రోచుర్నిశ్చైర్భయచకితలంకాపురజనాః॥౮౬॥ అష్టాదశమహా పద్మసేనాధ్యక్షాధిపాలితా। సారాఘవచమూస్తేన సేతునాగంతుముద్యయౌ॥

లంకాయామధిగజతాంపలభుజామాకర్ణ్యకోలాహలానుజ్జ్వాలాన్వి దధుఃప్లవంగమఘటాయుద్ధోద్భటాటోపినః। ధూమ్రో కుంభ నికుంభ సారణశుకాస్సన్నాథవతాం భృశంనిగచ్ఛంత్వి ఽతిభరం సమ్భ్రమ ల్లంకేశ్వరస్యోక్తయః॥ ౯౨॥ కృత కలకలశబ్దం త్రాసితాశేషలోకం ప్లవగనృపతిసైన్యం సేతునాతె నతీత్వా। ముదితవిపినదుర్గే పర్వతే సానువేలే శిబిరమకృతలంకానాథనాశాయ రామః॥

సూత్రధారః॥

ఆయాతౌ శుకసారణౌ దశముఖప్రస్థాపితౌ ద్వౌ చరౌ దేహం నానరతామాస్థితౌ చ కటకం సంఖ్యాతుమభ్యుద్యతౌ। విజ్ఞాయాథ విభీషణేనయమితౌ ముక్తౌ చ తౌ తత్క్షణం రామేణ ప్రభుణా విలోక్య కటకం రామాజ్ఞయా తౌ గతౌ॥ ౯౩

అథలంకాయాం పరావృత్య గతౌ శుకసారణౌ రావణాయ నివేదయతః॥

ఆకాశే దిశి కాననే జలనిధౌ శైలేతటే గహ్వరే న స్థానం తిలధారణేపి కలితం సంఖ్యా కథం క్రియతాం। భ్రాంత్వా తేయమితౌ కపీంద్రకటకం తద్దర్శయిత్వోజ్ఝితౌ శ్రీరామేణ మహాత్మనా కురు యథాయోగ్యం ద్రుతం రావణ॥ ౯౪

తతః ప్రాసాదమారుహ్య నానరసైన్యం పశ్యతా రావణేనగత వోరామః॥

పృష్టౌ శుకసారణౌ శ్రీరామచం దందర్శయతః॥

యత్ర వ్యోమ్నిపతతి చ మధుస్యందమందారవర్షం యత్రాతోద్యధ్వని రుపచితో యత్రచ స్తోత్రఘోషః। రామశ్శ్రీమాన్ కమలనయనస్సత్రధన్వీసరోషం లంకాం పశ్యన్ భ్రమయతి శరం పాణినా దక్షిణేన। ౯౫। అంకే కృత్వోత్తమాంగం ప్లవగబలపతేః పాదమక్షస్య హంతుస్తారాపుత్రస్య హస్తం త్వచి కనకమృగస్యాంగశేషన్నిధాయ। బాణం రక్షఃకులఘ్నం ప్రగుణితమనుజేనాదరాద్వీక్షమాణశ్చక్షుఃకోణేన లంకాం త్వదనుజవదనే దత్తకర్ణోయమాస్తే॥ ౯౬॥

అత్రాపసరే రావణవాక్యం॥

ఏతే తేమమ బాహవస్సురపతేర్దోర్దండకండూహరాః ప్రాసం హంసవరజగత్రాభవకరో లంకేశ్వరో రావణః। సేతుం బద్ధమహం శ్రుణోమి కపిభిః పశ్యామి లంకాం వృతాం జీవద్భిర్నచ దృశ్యతే కిమథవా కిన్నామ మన్త్రాయతే॥ ౯౭

అపిచ॥ ఆశ్చర్యం తాపసో సా గిరికుమారపరాన్వానరా వైమలయిత్వా

వాంఛత్యాగత్య నేతుంకిలజనకసుతాంమద్గృహీతాందురాత్మా। దంష్ట్రాఃకిం ష్టుంహా రేఃకఃఖరనఖరముఖోత్పాతమాతంగకుంభభ్రశ్యద్రక్తాక్తముక్తాఫలని కరరసాస్వాదశక్తస్యశక్తిః॥ ౯౭

అపిచ॥ మరుత్వంఁద్రాదిత్యైశతమఖముఖాస్తే క్రతుభుజఃపురద్వారే యస్యాఃసభయముపసర్పన్త్యనుదినం। ప్రకోపవ్యాకమ్పత్ఖరనఖపుటైర్వా నరభటైస్సమాక్రాంతాసేయంహారిహారిదశగ్రీవనగరీ॥ ౯౮

ఇత్యుక్త్వా- శుకసారణౌతిరస్కృత్యరామంప్రతికూతప్రస్థాపనా॥

తతఃప్రవిశతినికుంభః॥ సూత్రధారః॥

ఆదాయలేఖందశకంధరస్యగత్వానికుంభోఖిలరూపధారీ। దకౌరఘూణాంపతయెపురస్తాదుపేత్యగాధారభటీపటీయాన్॥౯౯॥ స్వస్తిశ్రీదశకంధరస్త్రిభువనవ్యాపిప్రతాపానలోవ్యాముగ్ధంలిఖతీంద్రవజ్రభిదురోరామంవనావాసినం। ఆనీతాజనకాత్మజాఖలుమయాసుగ్రీవసేనాన్వితో నేతుంవాంఛసి మూఢతాపసకథంప్రాణైఃపరిక్రీడసే॥ ౯౯

వాచికం॥ ఇంద్రాద్యాస్త్రిదశావిలోక్యసమరేయంవిద్రవంతిద్రుతంతంత్వంతాపసరావణంకథమహోయోద్ధుంకిముత్సర్ధసే। అజ్ఞస్త్వం ప్రతిపక్షరాక్షసముఖెమోహాత్పదమ్మాకృథాఃసీతాయావినివృత్త్యయాహిభవనంగత్వేతిశీఘ్రంవద॥ ౧౦౦

అహమపిబ్రవీమి॥

రేరేతాపసమూఢరావణహృతాముద్ధర్తుంకామః ప్రియాంకింలంకాభిముఖంప్రయాసికపిభిః ప్రోత్సాహితఃకాతరైః। కోయత్నంకురుతేచపన్నగపతే రత్నంఫణామండలాదాకృష్టుంసహసాసచేతనమతిస్స్వశ్రేయసంచింతయ॥

అపిచ॥ యశ్చిత్వాముదితశ్శిరాంసిక్షృతవానర్చాంభవానీపతేర్యస్యాజ్ఞావశవర్తినోమరగణాయస్సర్వమాయానిధిః। యఃకైలాసగిరింభుజైస్తులితవాన్ యఃకాలదర్పాపహస్తంత్వంతాపసమూర్ఛ్రైర్జలనిధింబధ్వాకథంజేష్యసి॥ ౧౦౨

అన్యచ్చ॥ యావన్నాయాతిరుష్టఃపలయఘనఘటాఘోరనాదైర్దిశోవిత్రైఃసంగ్రామంకుంభకర్ణాస్త్రజసమరరసంరామసీతాంవిహాయ। ఆయా

తేకుంభకర్ణాతవకపిసహితస్యాపి సేనావిదూరాన్న స్థాతుంశక్యాతేతత్ప్రళయ
జవవనశ్వాసవాతావధూతాః॥ ౧౦౩

అత్రావసరే మందోదరీ సమాగత్య స్వగతం॥

కైలాసశైలోద్ధరణప్రవీణో వీరః కుబేరానుజ ఏకపక్షః। తథాపి రామోజి
తనాలికేర్యశ్శంకాస్పదం సంప్రతి రాక్షసానాం॥ ౧౦౪

అపిచ॥ యద్భూతో హారిపుంగవస్సమతరద్దుర్లంఘ్యమంభోనిధిం దు
ర్భేద్యాం ప్రవివేశ దైత్యనివహైస్సంరక్షితాం లంకాపురీం। దృష్ట్వా తాన్వనరక్షి
ణో జనకజాం దృష్ట్వా చ భంక్త్వా వనం హత్వాక్షం ప్రదహన్పురీం గత ఇతో రా
మః కథం వర్ణ్యతే॥ ౧౦౫

ప్రకాశం॥ రామోయం రవివంశజో దశరథస్త్వా పాలచూడామణేః పు
త్రస్సర్వమహీశ్వరోనరగణైస్సంపూజితో రక్షణాత్॥ సీతాహారికృతాంతకో
నిజభుజప్రౌఢప్రతాపానలస్త్రైలోక్యస్య హితార్థసాధనవిధౌ జానాసి నైనం
కథం॥ ౧౦౬॥

సమాగత్యారవిందమస్త్రీయాతే॥

దేవత్వాం ప్రతి సంప్రతి భటస్తోత్రన్న కుర్మో వయం దేవాయ ప్రతిపద్య
తే హితమిదం యస్మాద్వయం మంత్రిణః। సీతారక్షణలక్ష్మణక్షతధనుర్లేఖా
వినోలంఘితా హేలోల్లంఘితవారిధిః కపిబలైస్సార్ధం స రామో మహాన్॥
౧౦౭॥ యత్సందేశహరేణ మారుతసుతేనానారినా రాక్షసిః దృప్తం గోష్పద
వన్నిజాలయ ఇవ ప్రావేశి లంకాపురీ। సీతాదర్శనమధ్యభాషిణి ఖిలం చాభం
గి రక్షః పతేరణ్యం త్వాత్పరతోప్యదాహి చ పురీ రామః కథం మానవః॥ ౧౦౮॥

అథపునర్మందోదరీ॥

యేసుగ్రీవభృత్యాః కపిరఖిలబలం పత్రసంచారశుద్ధ్యా యాతస్త్వాన్నింత
ద్దోర్భిర్దశముఖచపతాం కిం కృతం వీరసైన్యైః॥ సంప్రాప్తో రామదూతో సకలకపిబ
లైస్సార్థముల్లంఘ్య వార్ధిం సీతాం తాం ముంచ ముంచేత్యనిశమకథయత్ప్రియ
వీరావణస్య॥ ౧౦౯॥

ఇతి సర్వేనిష్క్రాంతాః॥

ఇతిషష్ఠాంకః॥

అథ సప్తమోఙ్కః

తతస్సీతామత్యజలియుద్ధమనసిక్తే రావణే మందోదరీచేష్టా। దృష్ట్వారాక్షవమేవ రాక్షసకులస్వచ్ఛందదావానలం జానత్యా న్నిజవల్లభస్య పరమం ప్రేమాణమాలోక్యచ। కాంతస్సీముహూరాత్మపక్షవిజయం భంగంచ ముగ్ధాముహుర్ధ్యాయంతీ ధ్రువమంతరాళపతితా మందోదరీ వర్తతే। ౧

తతః ప్రవిశతో రామసుగ్రీవౌ॥

అథ రామః సుగ్రీవం ప్రతి॥

లంకాం ప్రస్థాపనాయోగ్యః కో స్తి వీరో మహాబలః। రాజవంశోద్భవో విద్వాన్ సమానేయః కపీశ్వర। ౨

సుగ్రీవో రామం ప్రతి॥

రాజవంశ్యో న శూరశ్చ కశ్చిచ్ఛూరో న భూమిభుక్। రాజపుత్రో గుణైర్యుక్తః శక్తో ఫాత్రసుతో స్తి మే॥ ౩

సూత్రధారః॥ రామస్సువేలాద్రితటే నిషణ్ణస్సముద్రముల్లంఘ్య వికీర్ణసైన్యః। లంకాధినాథస్య గృహాయ దూతం సురేంద్రసప్రారమథాదిదేశ॥ ౪

అథ దాత్యేన ప్రస్థాపితో లంకాం ప్రవిశ్యాంగదః॥

గత్వా తారాకుమారః ప్రథమమభినవం సౌధముల్లంఘ్య భిత్తిం పాదాఘాతాద్బభంజ ప్రలయజలధరధ్వానగంభీరఘోషః। పతతి కస్మాదకస్మాదితి చకితదశగ్రీవముద్గ్రీవయిత్వా ద్రాక్ పూర్వం దూతానపూర్వాన్ బహిరభవదథ ద్వారగః కించిదూచే। గ। రే రాక్షసాః కథయత క్వస రావణాఖ్యో రత్నం రఘుప్రవరయోరపహృత్య సప్తః। త్రైలోక్యదీపనశరోగ్రశిఖాకరాలే యో రామదావదహనే భవితా పతంగః॥ ౫

రాక్షసాః॥ మా గాస్త్వం బహిః ప్రజ రక్షణమపి స్థిత్వా పునర్గమ్యతాం యత్రాస్తే భుజవిక్రమాకులజగద్విద్రావణో రావణః। అస్యైనాం గటిబాహుపాశపతితో మూర్ధ్ని కిమాక్రందసే సింహస్యాంగముపాగతం మృగమివ త్వాం కః పరిత్రాయతే॥ ౬

అథాంగదో రాక్షసస్త్రేణీ ధూమకేతౌ రావణసింహాసనామధిరూఢః॥

రావణాంగదయోరుక్తిప్రత్యుక్తీ -

కస్త్వంనాలితనూద్భవోరఘుపతేర్దూతోఽస్మినాలి(?)కోవానరరా ఘవస్సముచితా తేవాలినోవిస్మృతిః। యచ్ఛ్వాబ్ధ్యాంతనితాంతబద్ధవపుషస్స మ్యాగ్ర్ధిః తస్యధ్రువంనాపాదపఃమివస్వస్సుర్గ్వరవ్యాయన్నామఃకథంవిస్మృతః శ్రుతమప్యర్థఃంక్రోధాతిశయాత్ విస్మృత్యస రావణః॥

క్షస్త్వంనాలితమాఛఃవఃకుతఃఇహంశ్రీరామసంప్రేషితో నాతాఃంబ్రూ హిహనూమత సచకదారక్షోభయాన్నిస్సృతః। తద్భీతేర్వదకారణాందశము ఖంసాంగంసపుత్రానుగంహత్వాచెన్నగతోనిశమ్యవచనంచిత్రాపిఃతారాక్ష సాః॥ ౯॥ రావణః॥

రెరెకస్యాసికోసిస్వపునరిహాగతఃకస్యమాతఃకిమర్థఃం విస్పృష్టం విష్టపా నాంవిజయినమపిమాంమస్యసేస్వంతృణాయ॥

అంగదః॥ హంహోపాలస్యసూనోఽవబలమథనస్యాత్మజోహం సుశీలాత్సంప్రాప్తోరామకూంకో విస్మజజడకుతేజానకీంనాప్యసూన్వా। ౧౦

పునరంగదః॥ యేనైకేనశరేణసప్తనిహతాస్తాలాధనుస్త్వద్ధతం బద్ధో నాగిరిరేషతానమపితేయఃప్రాపయస్పంచతాం। సద్వృత్యంఖలువిద్ధిరా జ్ఞసపతేతత్పాదపద్మఃకరద్ధూలీపిసపరాగరేణు వికాజాతాంగదంచాంగదః॥

తయోఃపునరుక్తిప్రత్యుక్తీ-

రామఃకోనామజేతాజయతిక్షణసతెశ్చుతాద్యత్భృగూణాంయజ్ఞైత్రశ్యా తిప తం పభవతివిదితస్తస్యయాద్యకృపభాః। యోహంతాహైహయానాం ద్ర ప్రభృతిరపతేః స్తదాహైహయోనాస్య జానీహియస్త్వాం సుచిరమగ మయతుష్క్రకారంనిశ్చారం। ౧౨

రావణః॥ కస్త్వంసన్యపతేస్సుగోపసపతిః పాపుమాగ్రేవదేద్దినా శ్వక్రపురోగమాంమమస్తహినిత్యంస్వదాస్యేస్థితాః। రామఃకింకురుతేకపీంద్ర పృథుకైస్సంలంఘ్యగత్వాకరంచేదాయాతిమదీయదర్పదహనే సస్యాత్పశం గోపమః॥ ౧౩।

అంగదః-

రేరేరావణరావణో నహిహయా సీతాస్వయంశుశ్రమస్తైకఃకిలకార్త వీర్యనృపతేర్దోర్దండపిండీకృతః। ఏకోనతఃనలంఘితాన్నబలో ద్వైత్యేం ద్రదాసీశతైరన్యోమత్పితృబాహుమూలగలితస్త్వంతేషుకోన్యోభవాః॥ ౧౪

రావణః॥ దోర్దండాస్త ఇమే త్రిలోచనగిరే రుత్తంభ సంభావితా స్తాన్యేతాని దశాననాని దశభిర్దిగ్భిస్స్తుతాని శ్రుతౌః। పశ్యాద్యాపి స పవవీర్యమహిమా తస్మిన్స్వనస్తాపనే శోచ్యస్సోపి రిపుస్స చాపి కుపిత స్తస్యాపి మాతః కపిః

అంగదః॥ దోర్దండాలిప్రచండార్జునసహననవిధౌ ప్రౌఢదోష్ణాం సహస్రచ్ఛేదక్రీడాప్రవీరస్థిరపరశుమహాగర్వనిర్వాపకస్య। దూతోహం రాఘవస్య త్వదపఘనచిరానాసకర్ణాగ్రలూనః పుత్రస్సుత్రామసూనోః ప్లవగబలపతేర్నామతశ్చాంగదోహం॥ ౧౬

రావణః॥ భ్రాతా మే కుంభకర్ణస్సకలరిపుబల ప్రాణసంహారరూపః పుత్రో మే మేఘనాదః ప్రహసితవదనో యేన బద్ధస్సురేంద్రః। ఖడ్గో మే చంద్రహాసో రణముఖచపలారాతిసామంతసహాయః సోహం గీర్వాణశత్రుస్త్రిభువనవిజయీ రావణో నామ రాజా॥ ౧౭

అంగదః॥ రేరే రావణ కాతరాహీర్యదళితాహంకారగత్యా స్వయం సీతామర్పయ పాలయస్వ తనయాన్యావన్న రామశ్శరాన్। కోపాన్ముంచతి హైహయాధిపభుజశ్రేణీమహాకాననచ్ఛేత్తుర్యశ్చ కుఠారధారణపటో రామస్య జేతా రణే॥ ౧౮

నయోః ఘనరుక్తిప్రత్యుక్తీ:-

రామః కింకరుణో ప్రతీప విజయం కోసౌ ప్రతీపోఽజితో నాకీశోపి చ కేన కేత్రి కిమముం కో వేత్తి శాఖామృగం। ఆస్తాం తావదిదం తథాపి విస్మృతిరహో మోహో మహాన్ దృశ్యతే పర్యంకే జబాలకేళికృత ఏభి బద్ధోసి యేనోరసి॥ ౧౯। కిం కార్యం నదరాఘవస్య సతతం బద్ధోసి మంభోనిధిః క్రీడార్థం కపిపోతకైరిహాగతైర్జానాస్యయమ్మాం న హి। లంకాలోకవిరామనాథసహసావత్స్యైసకింకింక పేకో లంకాధిపతిర్విభీషణ ఇతి ప్రఖ్యాతకీర్తిర్భువి॥ ౨౦

రావణః॥ ప్రవీరగణనాసు రేఖవపి తే తత్త్వైగణ్యా తేపలిస్పృహానాకసాం త్వామపి కోపరాకోభర్జనః। చకార కిల రాఘవః కిమపి కర్మలోకోత్తరం తదంగ యస్మిన్ను హనుమానమపురస్తృతీయం యశః॥ ౨౧

అంగదః॥ రామో నామ స ఏష యేన భగినీ నాసావపాతంకితాః ఖడ్గస్తేఽఖి

దూషణత్రిశిరసాం క్షతశ్శిరశ్శోణితై ర్బధ్వా త్వాం చతురంబురాశిపరిఖా
మ్యస్మ్మహాతేనయస్సంధ్యామచఱయతిస్మ నిస్త్రిపథం తాత స్త్వయా వి
స్మృతః॥ ౨౨॥ రావణః॥

యస్తాతం తవనిర్వ్యళీకమవధీ త్తత్రాపి నిర్మత్సర స్తస్య ప్రేష్యతయా భ
మన్యపి శిశో నిలజ్జఃకింగర్జసి। త్వత్పిత్రేపునరేకదా కిలమయా హైత్రీప్రసా
దీకృత స్తత్పుత్రేత్వయితావదేవ ముచితో దండః కథం ధీయతాం॥ ౨౩

అంగదః॥ ప్రపన్నః పంథానం నయమయమితో న్యాపి నియతం ని షి
ద్ధ్యస్సాధూనాన్న పునరవినీతిస్సుహృదపి। తథాహిత్వాం హిత్వా సహజమపి స
క్కించరపమూవి రామం శ్రీరామం భజతి దనుజపవైషభజతే॥ ౨౪

రావణః॥ శ్రుతోమ స్త్రేవిభీషణ స్సునస్సహజస్సం ప్రతిరామమాశ్రితః। క
తిసంతి నరావనామతాః కతవ స్తేషు నయ స్త్వయోచ్యతే॥ ౨౫

అంగదః॥ జఘానయుధితాటకాదికమసీమరక్షః కులం బభంజ ధను స్త్రై
శ్వరంపరిబభూవతం భార్గవం। సతాలతరుసప్తకం సపరిక్ప స్త్రవాసం బుధిం
బబంధ స జగావితే పరిమితో రఘూణాం పతిః॥ ౨౬

రావణః॥ భిన్నం భిన్నముమాపతే రజగవం వాలీహతో సౌహతస్త్రా
లాస్సప్తహతాహతాశ్చ జలధిర్బద్ధస్సబద్ధస్సకిం। ఆకీర్ణం తేనసశైలసాగరధరా
ధాగోరగేంద్రాచలం సాద్రిః కుదముద స్వహోజఘుహా నాన్యోయం రా
వణః॥ ౨౭॥ అంగదః॥

ప స్త్వయూ స శిఖరస్స్వభుజై రుమూధకంభూ ప్రసాధనవిధౌ దశకంధరేణ
పూర్వం పరాహనపుషాం బుధిమధ్యమగ్నా తేనోద్ధృతా గిరిసహ స్రధరాధ
త్రీ॥ ౨౮॥ రావణః॥

కుంభోస్తం తారకస్యో నమృగమాత్రం న్యూణచరంకుతో న్యతా ద్వృత్తక్షత
నిపుణవాలీపి హతః। కుంభోదహ్నా జ్వాలాజటిలశరసంధానసుద్యధఃశ్వహం
యుద్ధోద్యోగి సమరమస్త్రం గోజయి॥ ౨౯

అంగదస్స్వగతం॥

అవేహి స్థూలం రావణ రామదూతం బాణాస్త్రతీయా కరదూషణాద్యైః।
ఖండైర్న్యత్యశతా నపశోణితాంకమాస్వంతి తేసంగతస్సురంధ్రైః॥ ౩౦॥

అరే కటుప్రలాపిన్ పశ్య.

మృత్యోః పాదాంతకృత్యే స్తపతి దినకరో మంద మందం సమాగ్రే చాష్ట ప్రాలోకపాలా మమ భయచకితాః పాదరేణుం చరంతి । దృష్ట్వా మచ్చంద్రహాసం పతతి సురవధూపన్నగీనాం దగర్భో నిలజ్జాతాప సోద్వా కథమిహ సమితా నానరాన్మైలయిత్వా । ౩౧

అపిచ ॥ అరే త్వామహం ధర్మశీలతయా కటుకప్రలాపినమపి సహామి యథో క్తనాదీమాతసస్స్యస్య సపధ్యో మహీభుజాం । క్రూరం తదీయ కోపేన క్వచిద్వై రూప్యమర్హతి ॥ ౩౨

అంగదస్స్వగతం ॥

పరదారాపహరణేన శ్రుతాయా దశాననస । దృష్టో దూతపరిత్రాణే సాధో స్తే ధర్మశీలతా ॥ రావణః ॥

బద్ధస్సేతుర్యది జలనిధౌ వానరైస్తావకైః కిం నైవాపక్ష్మీ కాః సౌశికరనిభాః కిం క్రియం తే పిపీలై ః । లంకాదగ్ధా యదపి కపినా సప్రభావః కిలాగ్నిః శౌర్యాశ్చర్యన్నిజభుజబలైః కిం కృతం రామనామ్నా । ౩౪

అంగదః ॥ రే రే రావణ శంభుశైలమథనే ప్రఖ్యాత కీర్తే శృణు నారామో యుద్ధమిహ స్పృతీదముచితమ్మన్యామహే కేవలం । రామ క్షిప్తఫలత్స్మణస్య ధనుషో రేఖాపి నోల్లంఘితా తచ్చారేణచలం ఘితో జలనిధిర్దగ్ధా చ లంకాపురీ ॥

రావణః ॥ యచ్ఛిన్నా కిలబాలతాలతరవో రామేణ సా ద్రణాత్వహో భగ్నం యస్సుపురారాతనం శివధనుస్తద్వీర్యముత్కీర్యతే । నాసౌ దేత దనాగతం శ్రుతిపథేస్వర్గౌకధూమధ్వజః ప్రాలస్త్యైః కరకందుకీకృతహరక్రీడాచలో రావణః

అపిచ ॥ అలమప్రస్తుతాలాపైః శ్రుత్వాపి మమ విక్రమం । ఇదానీం రఘుడింభేన వద కిం కర్తుమిష్యతే ॥ ౩౫

అంగదః ॥ స్వసుర్నా సాపసాపంకపంకిలామసి సల్లకీం । కదుష్టైస్త్వచ్ఛిరో రక్తైరామః శాలీతుమిచ్ఛతి ॥ ౩౬

రావణః ॥ శాబః కస్సి త్రిరశ్చాం త్వమసి న విదితా స్తే పికే ద్వ కృంభానాస్తే కం మాం నో విదంతి త్రిభువనజయినం రామసుగ్రీవముఖ్యాః । తేషాం కిం కౌస

తావన్నిజపరబలయోస్తారతమ్యంవిదిత్వాసందిష్టందుష్టచేతస్సారితమవితథం తదావేదయస్వ।

అంగదః॥

ప్రథమతశ్శ్రీరామపాదాస్త్వామాదిశంతి॥

అజ్ఞానాదథవాధిపత్యరభసాదస్మత్పరోక్షే హృతా సీతేయంపరిముచ్యతామితివచోగత్వాదశాస్యంవద। నోచేల్లక్ష్మణముక్తమార్గణగణచ్ఛేదోచ్ఛలచ్ఛోణితచ్ఛత్రచ్ఛన్నదిగంతమంతకపురంపుత్రైర్వృతోయాస్యసి॥

కుమారోలక్ష్మణస్త్వామాహ॥

సీతాంముంచనచేత్ప్రయాహిరామచరణౌ రాజ్యంచిరంభుజ్యతాం దేవాస్సంతు హవిర్భుజఃపరిణతమామాతులంకాపురీ। నోచేద్వానరనాథనీలపటుమహావంచచ్చపేటాంగనైస్సప్తస్సృష్టిభిరేవసంగరగతస్సద్యస్త్వఫలంప్రాప్స్యసి। ౪౧

సుగ్రీవస్త్వామాహ॥

దృష్టశ్శ్రీరఘునందనోనసుబలైర్జ్వాలామహాదర్శితస్తల్లంకేశ్వరనుంభమానమఖిలంశ్రుత్వాసకథంవాలినః।సీతామర్పయరక్షరాక్షసకులాంచంద్రార్ధకంసంపదంతస్మాదప్యధరాస్యరామచరణౌనాసత్యమంగీకురు॥ ౪౨

అప్యష్టప్రధానసేనాపతిభిరాదిష్టం॥

రేరేరావణరాక్షసాధమపశోమగ్నోసిశోకార్ణవేశత్రుస్త్వం సముపాగతస్త్వమిహకిందోబుధ్యసేకేవలం। రామస్త్వామపిరావణంబిలజను సీక్ష్ణోజ్జ్వలత్పాయకంపాతురాదింద్రజిద్వాపరస్త్వత్ఫలద్వారకేస్తినసన్నుజః॥ ౪౩

అప్యష్టోపిత్వామహంపితృబంధుబుద్ధ్యాబ్రవీమి॥

రేరేరావణసర్వలోకవిదితశ్శ్రీరామనామాప్రభుస్తస్యాహంతుసమస్తవానరచమూనాథాంగదోవాలిజః। తేనాహంప్రహితస్సమీపనికటంమద్వాక్యమాకర్ణ్యతాంసీతాందేహినచేత్ప్రయాహి రామచరణౌ రాజ్యం చిరంభుజ్యతాం। ౪౪

రావణః॥

మిథ్యాస్తంభితవాసవిస్ఫురదహంకారాభిసార స్ఫారణం స్వతక్షత్రియడింభకస్వంతరితేస్పృష్టియతేతేర్ద్యృశః। యద్వానరస్త్వముహనుమదహీశ్వరసుగ్రీవంగాదికంగాయసిప్రాయస్తచ్ఛవిచారతోసమహిమప్రాగల్భ్యమారోపయ॥

నవమోంకస్సమాప్తః

భగ్నంశంభుధనుర్గుణాస్తైరుపహతంసంతాడితాతాటకా పాపిష్ఠా త్రిశిర
శ్శాఖరప్రభృతయోన్యాపాదితాస్తేక్షణాత్౹ తాలాస్సప్తహతాస్తృణాని
లతేవాలీహతోసౌకపిబణ్ధోనారిధిరాకారుస్తరఇతి శ్రుత్వాభవద్రావణః॥
రావణన్నిరుత్తరీభవంస్తంద్రష్ట్వాతదాచ్ఛాదనాయప్రవిశతి ప్రహస్తః॥

బ్రహ్మన్నధ్యయనాయనైషసమయస్తూష్ణీంబహిస్స్థీయతాంస్వల్పంజల్ప
బృహస్పతేజడమతేనైషాసభావజ్రిణః। వీణాంసంహృణునారద స్తుతికథాలా
పైరలంతుంబురోసీతాహల్లకభల్లసన్నహృదయస్స్వస్థోనలంకేశ్వరః॥ ౧౭

స్వస్థోనలంకేశ్వరఇతిప్రచ్ఛాదయితుంపునస్సఏవాహ॥

ప్రతాపంసంశోఢుంరవిరపిదశాస్యస్యశకితోనిమజ్జత్యస్తజ్యస్య పరజల
ధౌనైవసహసాహరిశ్చైతేభ్యోబ్ధౌసలిలహిమాంశ్రాన్సరహరపురజ్యేష్ఠాధా
తానహిసరసిజంముంచతిశరాం॥ ౧౮

అంగదః॥ రేరేరాక్షసరాజమున్నసహసాదేహీమిమాంమైథిలీంమి
థ్యాకిన్నిజపౌరుషప్రకటనప్రాగల్భ్యమభ్యస్యసే। ఏనాంపశ్యసికిన్నకిన్నరగ
ణైరుద్గీతదోర్విక్రమాంసేనాంనాగరభటైరుద్భటభుజస్తంభైరభీరాంపురః॥
రావణస్యపునరుక్తిః॥

ఏతేతేమమబాహవస్స్ఫురదహర్దోర్దణ్డకండూహరాదోషోహంసర్వజ
గత్పరాభవకరోలంకేశ్వరోరావణః। సేతుంబద్ధమహాంస్స్వజోమికపిభిఃపర్యా
కులంకాంస్మృతాంజీవద్భిర్నదృశ్యతేమదనానాన్యానునసాయతే। ౨౦

అంగదః॥ రేరేరావణకిన్నహీనపిమతేరామోపికింమానుషః కింరం
భాప్యబలాస్మృతంకిముయుగంతామోపిధన్వీకిము। కింగంగాచనదీగజస్స్ఫురగ
జోప్యశ్చైరవ్యాకింహాయనైర్లోకప్రకటప్రతాపవిభవఃకింరేహనూమా
న్కపిః॥ ఉపోద్ఘాతస్తుతహనుమస్త్వగినోరావణః॥

యేనాదాహిమమాగ్రహారపురమిదంచాక్షోబలీలయాయేనామారిచమ
వస్తుతస్యకుహారంచాభారిపైరాక్షసైః।యేనాభోకమహావనంపివరేణాత
రివారాన్నిధిస్తత్తుల్యాభవతాంసపస్యకటకేపిరోక్షికించాంగద॥ ౨౧

అంగదః॥ యోయుష్మాకమదీదహత్పురమిదంయోదీదలత్కాననం
యోక్షందీరమమీమరత్సరిదరీంయోబీభరద్రక్షసైః। సోస్మాకంకటకేకదాచిత

పినాకీరేషుసంభావ్యతేకూతత్వేనశీఘ్రతః పరివినంసం ప్రేష్యతే ప్రేష్యవత్

రావణః॥ జ్ఞాతం రామస్య నైదగ్ధ్యం యేన కూతః కృశోదరీ భవాన్। త్వయి దూతగుణాః కో నాతం వ్యాచక్ష్వ నేసర। ౫౪

అంగదః॥ సంధానా విగ్రహే నాపి సుఖం కూటేద శాసన। అక్షుణ్ణో నాతూణో నాపి తేనోత్తస్య పృష్ఠేలు తిష్ఠసి॥ ౫౫

రావణః॥ రే రే పత్రేకవేసు కేలీ... కాష్ఠా తాప సోనారయ ప్రాస్తైర్వా వినియోజయన్నిజ సను గచ్ఛతి కే గ్రామంద। ఉన్నదస్మ మదస్య ముద్రాంకటే వీరో స్త్రీతుంఙ్గస్స్వయం లంకాలంకృతః సుందరేంద్ర ధ్వజానాం కీకృత్య రావణః॥

సూత్రధారః॥ అయమయమతికుష్ఠా హస్యతాం హస్యతామిత్యభిహితపతికోపాద్రావణేవాలిసూనుః। ధృతగజమయరక్షోబృందముద్ధాయ సౌధం చరణకలనిపాతైః శత్రుచూర్ణాయితో స్వపానః॥ ౫౬

అథాంగదో రామసన్నికర్షం యాతి।

గణయతి హితవాక్యం రావణో నైష దర్పాత్ స్వభుజబలమహత్వాత్ ప్రాప్తకాలః పతంగః। తదయమధిక సేనాచక్రసంపూర్ణయుద్ధః రఘుకులస్య పవీర స్తూర్ణనిర్వాణం విదేహి॥ ౫౭

ఇతి స ద్వేషిస్యా... ంకః.

ఇతి సప్తమోంకః.

అథాష్టమోంకః.

పూర్వోక్తవిత్రచిత్రం

కాకుత్థ్సస్సవిశేషమంగదముఖాదాకర్ణ్య లంకాపతేర్వృత్తాంతం సమ్యగలం కులంచవిభవంచ త్రైవిమర్శన్ముహుః । శ్లాఘ్యాయందశకంధరో మమరిపుర్దృష్ట్వాచమద్విక్రమంవైదేహీనసమర్పితాయదమునాముక్త్వాచనాహంక్షతిః॥ ౧॥

రావణాగమనం॥

తతోలంకాయాన్నిజరాజమందిరశిఖామారుహ్యరావణః॥

లంకాయాంకృతనాశయాంపిహివికృతిందగ్ధ్వాగ్రహచ్ఛేదపురాపోహ్యేషప్రతిభాతికాలసదృశోహనూమాన్సఖస్స్వతస్సతః । శ్యామంతామసమాకృతిశ్శరధనుర్ధత్తేసనీతాప్రియంప్రత్యక్షంరిపుమాతేలవిగదణామంచాస్థితోరావణః॥ ౨

ప్రవిశతిమందోదరీ।

అత్రాంతరేఅంజలింబధ్వామందోదరీవరిపత్రాణంవిజ్ఞాపయతి।

మందోదరీ॥ స్వాంబాహుద్ధ్యానమంద్రశేశ్వరగిరిభ్రాంతాజగద్భుత కశిపుత్రశ్చజయియాగిపుస్సరశేఖర్యాసంబలీనాలిశత । తద్రాజన్నబలాబలాదపహృతాదేయాస్యసాజానకీలంకాయాంపసతత్యాంచవచనంమందోదరీ సుందరే॥ ౩

ఇత్యక్త్వామందోదరీగమనేనాన్ముఖీజాతా.

తతోరావణోనిజభుజాడంబరంనాటయన్॥

రావణః॥ కింతేభీరుభియాంశాచరపతేర్నాథరిపుర్మేఙమహోయస్యాగ్రేసమరోద్యతస్యనసురాస్తిష్ఠంతిశక్రాదయః । మద్దోర్దండకమండలోద్ధృతధనుష్టంకారఘోషాన్నాగశ్రాంతప్రాణనాశస్యతపస్వినస్సలిరణేనేష్యన్తిపశ్యాధునా॥ ౪

నిష్క్రాంతామందోదరీ.

అత్రాంతరేవిరూపాక్షనామామంత్రీప్రవిశ్య-

జయతిజయతిదేవస్సదశాంధిపమౌళిమకుటరత్ననీరాజితపాదపీఠో రావణః॥

రాజన్నిమ్ముఖసుఖాతంతోమనురాజస్యనప్రియాంశిలాశ్చర్యోదయమాకింతునేత్యాస్యసన్నసంగతః ॥౫॥ ప్రియావామమనురాగాతుస్స్వావేశ్యేష్వివిరాజతే [illegible]ణతువాక్షస్సునయకరజాతే ॥౬॥ పితృవాఖ్యోజనేనానేతిష్ఠం

లిప్రియనాదినః। విపక్షాచగతేన్యత్రదృశ్యంతేఖలుసాధనః। ౭। అత్రప్రస్తుత నాశానాంమూకతాపరమోగుణః। తథాపిప్రభుభక్తానాంసౌధర్మ్యాణాదేనము చ్యతే। ౮। స్తురేవ స్తుతిభిస్స్వయమీప్రాప్యతేన్యసనాటం। పశ్చా న్మాత్వ మాపనే నిరుద్ధతుణానై నవశక్యతే। ౯। యావద్దాశరథేనణపశ్యసి ముఖం యావన్నపాథోనిధింశపస్యంయావదిమాన్ననొసనశగాం లంకాన్నిర స్తాల కాం। యావన్నైననిజానుజస్యచరితంయావత్కులాంగారతాంతావద్రావ ణలోకనాథదయితాసీతాస్వయందీయతాం। ౧౦

రావణోద్ధైర్యమాలంబ్య-

మతిర్విపశ్చితాంమంత్రోరతి మంత్రో విలాసినాం। పరాక్రమైకసారాణా మస్మాకమసివల్లరీ॥ ౧౧

తతః ప్రవిశతి మందోదరీ॥

విభీషణోవైరివనప్రవిష్టోనిద్రావశస్సీదతికుంభకర్ణః। రాజాభిమానీ పతితఃకలంకేలంకామగ్నాసిగభీరపంకే॥ ౧౨

మాయానాటయతి రావణః॥

సూత్రధారః-

అతదశరథరాయంరామసౌమిత్రిమాయా శిరచితశిరసీతే తత్కృపా ణావదీర్ణే దశరథర క్తైపరః నేత్రే దుహితరగ్రేస్థాప యా మాసపాపః॥ ౧౩

తద్దృష్ట్వా జానకీసంబంధం-

సూత్రధారః॥ అహహాజనకపుత్రీఫుల్లరాజీవనేత్రా నయనసలిలధా రావర్షణాభిర్ణాహారా। రమణమరణభీతామ్మృత్యునాకిన్నసీతా హృదయ దహనజాలంస్పందిహిద్వావిశాలం॥ ౧౪

రామశిరస్సముత్కృత్యహాజగదీశహా జగదీశ్వర తిల్కాంగరోమితిసీతావిలాపం-

సీతా॥ స్ఫురతిమధురవాణీనవసారపింఛనయనకమలయోస్తేనో మదంగేవిలాసః। అమరపురవధూనాంవల్లభోద్యాభిభూతో రక్షతి పరఘుహా సంసేయమాలింగనైనై॥ ౧౫

ఇతి రామశిరసమాలింగనం పారమయా నాటయతి

సూత్రధారః.

ఆకాశే॥ నఖలు నఖలు సీతే రామభూపాలమాలీ సకురశిరసి పద్మో న ప్రియ స్త్రే చాచిత్। స్పృశ పదము పిమాత మాం [illegible] చారిణ స్త్వం హారిహారి హారభ [illegible] స్త్రైపమాయా ష్ఠతారః॥ ౧౭

తతః ప్రవిశతి సరమా.

సరమా॥ [illegible] పమా [illegible] రామస్య [illegible] వయ పశు బంధం [illegible] కోమల కోమలాంగి [illegible] రఘు ధుమా సంస్త [illegible]॥ ౧౮

[illegible]॥

[illegible]॥

సూత్రధారః॥ [illegible] లంకామాపూర్య కాముం [illegible] సిరుహా భరే [illegible]॥ ౧౯

[illegible]॥

సూత్రధారః॥ [illegible] తాంగి। [illegible] మామాలింగ ద్య [illegible]॥ ౨౦

ఆకాశే॥ [illegible] రఘు [illegible] సంప్రము [illegible] శల్యీతత [illegible]। [illegible] మాయామపనేన వపుషా [illegible]॥ ౨౧

తతో రావణస్య గతం॥

భవతు [illegible] మతా పసద్వయం [illegible] దైవే [illegible]
[illegible] కలాకుతూహలము [illegible] విమాలి [illegible]॥

ఇత్యష్టమోంకః॥

౬

అథ నవమోఙ్కః ।

తతః పునః పూర్వోక్తచిత్రచిత్రం ।

ప్రవిశతి విభీషణః.

భో భో వీరాంగదనాసరభటా అద్యరాత్రౌ ఖలు సావధానైః స్థాతవ్యమ్ । రావణప్రస్థాపితా ప్రాభంజనీ రాక్షసీ నిశి శయానౌ రామలక్ష్మణౌ హనిష్యతీతి విభీషణో వదతి ।

తతో నిశి ప్రవిశ్య ప్రాభంజనీ స్వగతం ।

ఉత్థాతదారుణసుతీక్ష్ణకృపాణపాణిః కీనాటకేషు నిశి నిర్భయయతశ్చ యాతం । హా హా సుదర్శనపరిభ్రమణేన శస్త్రం తాప్యన్న హన్మి ? రమద్య పరం వరాః ।

తదత్రాలంకేశ మేవ ?ద నూనీతి సా, ౧౦తా.

తతో లంకాయాం ప్రవిశ్య ప్రాభంజనీ ।

జయతి జయతి లంకానాథః రాజన్ సుదర్శనచక్రభ్రమణేన రక్షితం రామభద్రం నిశి హంతుం న శక్యతే । రాక్షసాః ప్రాణసమరాంగణప్రణయినః కార్యాః ।

రావణః సత్యమేనత్ కథాం కరోమి.

ఇతి శ్రీ త్వా నిష్క్రాంతా,

అంగయుక్తోద్యోగచిత్రం.

రామలక్ష్మణరావణాద్యాగమనం

సుగ్రీవః.

సుగ్రీవో రాజలక్ష్మీపరిమిలితవపుర్వాలిపుత్రః కుమారః శ్రీగంభీరాబ్ధి రామః ప్లవగపరిబృఢాః పౌఢిమాహాథసంత కలంగ్యాలంహ్యలంకాంజలనిధిపరిక్షిప్తభూరిప్రభానాం సర్వే సర్వాపుర్వాంపిదమరకరనే రాక్షసా రక్షయిత్వా । శ్రీ, ప్రాకారహటాముపలాకపలాశై ర్భిపాశ్యమానాః ప్రతిగృహ్యదోర్భ్యాం । తై రేవసౌధాః బభంజురుచ్చైః పుష్పంగమాః కంపకరాః శిఖంతః ।

రావణః

శ్రీరామస్యకటకం ద్రష్టుం తత్ర గమనదినం మహోదరం ప్రచ్ఛతి స్మ.

మహోదరాగమనం ।

మహోదరః ।   స్వంపక్షపలయం పలక్షీ లిఖరం యుష్మ త్సమస్తే

...వం గ్రస్త్వద్వైరివధూవిలోచనజలైః ప్రాయోరువర్షోద్గమం । ప్రోద్దం వల్గద్వివాహినీకపిభటవ్యాఘాతధూళీపటచ్ఛన్నాదిత్యపథం కథం న విదితం త్వద్యైత్రయాత్రాదినం ॥ ౪

రావణః ॥ క్వ రాజ్యరహితరామలక్ష్మణావాసాతే ।

మహోదరః ॥

(భ్రూభంగాద్భవదీయనూ రఘుపతిరపతద్యద్దినావేదిలో సాపిష్టస్తేమాతులస్యత్వద్విపునరనుజే మన్త్రిణి ప్రస్తుతమాసీ । బాణేదత్వాసఞ్చాదృష్టిస్తవశయ శిశునేలక్ష్మణేనస్మితో యస్సుగ్రీవగ్రీవబాహూ కృతపరణభరస్సాంగదేవాయుపుత్రే ॥ ౫

రావణః ॥

సాభ్యసూయం ।

ఆః కిమితి వదసి ।

పశ్యాద్య మే బాహువీర్యమితి సంగ్రామావతరణం నాటయతి ।

అక్షయుద్ధచిత్రం ।

యోద్ధుం వానరరాక్షసాస్సమరాంగణం ప్రవిశన్తి ।

అత్రాన్తరే విభీషణః ।

సంభూయాప్రసభం ప్రపలోకిలహరీపుంజైరివప్రోష్యతాలంకారాతపయూథపైశ్శిఖిశిఖభంగిపరంగోజ్జ్వలైః । వైదేహీవిరహాస్య దైవవిధురక్ష్మోత్థలంకేశ్వరస్యాయం సంప్రతి రాజపుత్రనటకోటాపసమజ్జృంభతి । ౬

అనంతంపిహితపుర్స్విశాలవత్సప్రాకారశ్యతి రజాగరూకమూర్ధా । ౭ ద్దామేనభసియథైకసైంహికేయస్తైరేకోరజనిచరోవ్యైతకిణాలాంతైః ॥ ౮

యుద్ధం దృష్ట్వా మహోదరః ప్రాహ ।

అగ్రేసరో రఘుపతేః పరిసద్ధపాకకింపాకపాటలముఖీ కపివీరసేనా । నిశ్శేషమాపిబతి రాక్షసరచక్రం ప్రాతః ప్రభైవ తపనస్య తమిస్రజాలం ॥ ౯

యుద్ధం తేషు రాక్షసేషు రావణః ।

భో భో మన్త్రిణః ప్రబోధ్యతామయమనగ్రజన్మా కుంభకర్ణః ।

మన్త్రిణః యదాజ్ఞాపయతి దేవ ఇతి తథా కుర్వన్తి ॥

రావణస్స్వగతం॥

న్యక్కారో హ్యయమేవ మే యదరయస్తత్రాప్యసౌ తాపసః సోఽప్యత్రైవ ని
హంతి రాక్షసకులం జీవత్యహో రావణః। ధిగ్ధిక్ఛక్రజితం ప్రబోధితవతా
కిం కుంభకర్ణేన వా స్వర్గగ్రామటికావిలుంఠనవృథోచ్ఛూనైః కిమేభిర్భుజైః

సూత్రధారః॥ దత్వా సంతప్తతైలాని కుంభకర్ణస్య కర్ణయోః। భే
రీకాహళి ద్రితంచక్రుస్తమమాస్యప్రబోధితాః॥ ౧౦

ప్రవిశ్య కుంభకర్ణః.

విహస్య కుంభకర్ణో రాజసమీపమేత్య।

జయతి జయతి స్వామి మహారాజస్సాహసః

కుంభకర్ణః॥ యద్యపి కీర్తిహా రాజ్ఞామాజ్ఞా సర్వత్రగా స్వయం। త
థాపి శాస్త్రదీపేన వర్త్యం మతిమతాం॥ ౧౧

రావణః॥ ఇతిధా స్యసదముత్పాసఫేత్యాహ దశాననః। శాస్త్రాణి
స్వం శయానాచస్తు తాం స్యసనకర్ణధాః॥ ౧౨

కంత్రి ప్రస్ఫుటకాంచలేంద్రశిఖరీ శేషోస్య మహాంగద్రై రేఖా పీఠత్త్రై మ్మురా
సుర్జయప్రాస్తప్రతిష్ఠితుమ్మాస్మైః। సర్వగాని పుమపుంఖ గణాని జయః కిం
త్వద్భుతాడంబర ప్రత్యాశాశిఖిరాస్త్వగతం రాజపుత్ర స్వస్త్వాయ నిద్రాల
యుః॥ ౧౩ కుంభకర్ణః.

సీతాప్రియం పదకే తేశ్వరకానుమానం పాలి మహాంపరవితానంబుధి బం
ధనంచ రక్షో హాసంచ వికీగీషు విక్షేపణంచ స్వామ్యం హాస్యం చరకశాంతపసందితా
హి॥ ౧౪॥ కించ.

దేవత్వం రామపంద్రాస్వరిహరత్యం సదిద్విపత్పోర్ణకల్పం హత్వా విద్వేపి
బృందారకలుణుమపిపరిశౌలయా పద్వదృరత్రైః కోదామోల త్ముణకశకక హహా।
కరికోంగద కోహనూమోంకసకాలః కో విధాతాప లిముయిరణ రోషణకు
శతకే॥ ౧౫॥ రావణః॥

మహాబలపరాక్రమైరాక్షసభటైః పరివృతో భవతు వత్సః
కుంభకర్ణ స్తథా కుర్వన్ రణశిరసి.

కుంభకర్ణోచ్చారణమాధ్యాకాశే [illegible] దతి.

కుంభకర్ణః॥ నాహం వాలీ సుబాహుర్న చ ఖరత్రిశిరా [illegible] దూషణస్తాట
కాహం కాహం నేతుస్సముద్రో న చ [illegible] పియన్ [illegible] స్య [illegible] యాత్రం [illegible]
శ్రీరామ పత్రాపానల బహుమహా [illegible] లము [illegible] హాం [illegible] ణా [illegible] హం [illegible]
సమరభావిస్ఫురసంస్థితః కుంభకర్ణః॥ ౧౬

సూత్రధారః। వికటి [illegible] సేనా [illegible] రా [illegible] పిం ప్రవ [illegible] గుకుభ
భాభ్యాం గాఢమాపీడ్య [illegible] త్వా। [illegible] రగడ దతి [illegible] ణాం [illegible] యహ్వా [illegible] ణా
దిక్కం [illegible] పిలప [illegible] లంకాసన్ను [illegible] ంకుంభకర్ణః॥ ౧౭

[illegible] తో [illegible] రాక్షసః।

యదపి [illegible] ం పాంసుబకేన వాలినా [illegible] యః [illegible] స్మ [illegible] కరే దశాననం [illegible]
ధృతం [illegible] ల్యప [illegible] నాం [illegible] వైశ్యం [illegible] కుహ [illegible] కృశః। ౧౮

[illegible] సుప్తః।

సూత్రధారః। సుగ్రీవ [illegible] పర్గ [illegible] క [illegible] ంకర [illegible] సేతు [illegible]
[illegible] శ్చ [illegible] గా [illegible] ర [illegible] ర [illegible] పా [illegible] దా [illegible]
[illegible] ద [illegible] ప [illegible] ల [illegible] న [illegible] ణా [illegible] గా [illegible] స [illegible] రక ర
స సూప [illegible] స్య [illegible] ఫ్య [illegible] యా [illegible]
తాస్త్రైర్నాదివిర్భా [illegible] ప [illegible] రణ [illegible] ధా [illegible] ద్వ [illegible] గా
లం। క్రోధాంధ కాల [illegible] ప్ర [illegible] పా [illegible] గర [illegible] రా [illegible] ణా [illegible]
న్న [illegible] శిణా [illegible] ర [illegible] వర [illegible] ణా। ౨౦। [illegible]
వప్రవిష్ట [illegible] రప [illegible] ర [illegible] స్య [illegible] శ్రా [illegible] పాం [illegible] పలి [illegible]
పవనాం [illegible] త్రా [illegible] వలం [illegible] పణ [illegible] శి [illegible] తా
స్య [illegible] ప్రా [illegible] ద్య [illegible] ధూతాః [illegible] నాః।

సుగ్రీవాగమః।

సూత్రధారః॥ ఉక్తి [illegible] లమజయం [illegible] రాం [illegible] స్య స [illegible] తు
[illegible] కోటి [illegible] చ। ఘోరం [illegible] లం [illegible] ర [illegible] తస్తార [illegible] దు
ముదారసుతా [illegible] రస్త్రం॥ ౨౧॥ తా [illegible] పపనస [illegible] దతం గారు
[illegible] నవిపాత్రయత్నపశతం। ముకో [illegible] సలిసూ [illegible] ద [illegible] పీంద [illegible] ప

బంధనరసిన్మాపదాంగదం సః॥ ౨౩॥ దృష్ట్వాశిలస్తమథయమపి గ్రస్తమాత్ర హ్యరక్షస్సంధిమాలా శ్రవణమప్యదచేమస్యసక్తోదరేము । తీవ్రాస్త్రైః ఖైర్వ హారికుపితస్స్వేనహా చేణకరః కవ్యాకోభూస్త్రదనువిలా పాఠిగానానకేం ద్రా॥ ౨౫॥ దంభోలికుంభకర్ణే గిరిమినరసాసాతయజ్ఞానుబంధం కంఠ గాఢంవిధృత్యస్యగజగురుమదాలంబవాన్ ఉగ్రరోషః నిముక్తా తాంభూ తామథ దమరుత్పప్రపృష్టిసదా కగారావణాలేనకోపాద్రజాచరటస్త స్వరపోప్యపతన్నై । ౨౪ । లంకేశ్వరస్తము లోప్యరశేజ్వలంగంనాదంబికీసహాచ రోమృతవారిధారాః । తూర్ణంమనోన్నతనుపర్య లబ్ధసంక్షోభాత్తుంస్య తాంతవనీలనలౌసదగ్నా। ౨౮। ఆ కికొరసునణసలక్ష్మణేన కాలాంత కాదిరిపో పరికంకితేన ప్రానంజగామహనుమాన్ సమరేవఠ్యమాహితము గ్రవరసింహనారుణాక్షః॥ ౨౯

కుంభకర్ణో హనూమంతం రుద్ధ్వాస్కంధేన బలీ రావణాయదర్శయా ప్రేష్యమాయనమినాదరాత్ । ౨౯

కుంభకర్ణేనానీతంహనూమంతంగృహీత్వాశోకవనేరావణః॥

సీతేపశ్యపశ్య।

రావణః॥ రామఃస్త్రీవిరహేణహా హతధృతిస్తచ్చింతయాలక్ష్మణః సుగ్రీవోగ్రజసూనునైస్వభయతో విన్యస్యమూలంగతః । గణ్యాఃకస్య విభీషణస్సరిపుఃకారుణ్యదైన్యాదినః లంకాద్వారనాటపాటనపటుర్బద్ధోయమే కఃకపిః॥ అథరావణసీతయోరుక్తిప్రత్యుక్తీ.

భవిశ్రీరంభోరు విద్ధఃసదనగ్లానిరచిరాత్ ప్రతిరామఃస్థానాన యుద్ధపుర తోలక్ష్మణసఖః । ప్రియంయాస్యత్యేచ్చేచ్ఛర్వి పదమధునానానరచమూలఘు ఘుష్పైర్దశపక్షాంతరపరవిలాపాస్పృతపునః॥ ౩౦

సూత్రధారః॥ అథచరణయుగంతద్వ్రతస్సిస్థాపయిత్వాకరనఖరకరా గ్రైర్గాఢముత్పాట్యకర్ణౌ । క్రకచసదంతైరస్యసందశ్యనాసా కుదశ దశకగాదుగ్రకమాకోపింద్రః॥ ౩౧॥ సపదిపరివృత్తక్రోధనః కుంభకర్ణ స్సుముఖులమతులమంత్రాశేషశస్త్రంవ్యతానీత్ । నిశితశరనిపాతైః ర్కీలయా ర

...కరిగోసంగ్రాసంగంకపీణ ౩౨

కుంభకర్ణమూర్ధ్నిపతతి హనూమాన్॥

క్షీరంధారయ యత్ర రాజ్ఞ రణే సంపాతం ఫణి స్వామినాదిజ్యాగా గాఢ రుత్స్థిరాకులగిరీంద్ర దంతై రుదగ్రై స్తుణం। యస్మాదేతదకాండ ఖండనకలా త్రస్తాపమత్స్యన్నతం కృత్తం రామశరోత్కరై పతతి యత్రత్కుంభకర్ణస్య శిరః॥ ౩౩॥

సూత్రధారః॥

కబంధే పతతి.

దేనాస్య ర్వ్యామానాన్యవనయతరనేత్స్పందనో యాతుహూరం కేశేశాఖామృగేంద్రాః పరిహరత రణప్రాంగణం రాక్షసాశ్చ। కేకర గ్రస్తాంజనాది ప్రతిమఘనరథస్సర్వ విస్మాపకానాం లంకాతంకైక హేతుర్నిపతతి నభసః కుంభకర్ణః కబంధః॥ ౩౪॥ ఉత్తాలంతో నిస్వదేహో త్వరగురవ నూ దోర్భిరాకృష్యమాణః ప్రాణత్రాణాయ ధత్తుః పురవపి సమరాపేతయా నారుదోహ। సంగీతై ర్నారదాద్యైర్నృదు మురజరవం స్త్రాయమానో విమానం రసం గామపి రక్షైవశివహిశక్యం తత్కుంభకర్ణః॥   ౩౫

పతతి మందోదరీ.

మందోదరీ॥   లంకానాథస్యనాసుర్యోయుధిహాలోరామేణ రత్నాకరం సంలంఘ్య ప్లవగై స్సహాపరిస్పృత స్సైన్యైరిపుప్రాగ్వ్యస్థితః। రామేపిస్సురిగోచకేసరితరథాతత్ర్యరోషాన్వితాసితాసం పతిసంమతాకిముపదర్శితా తత్రైవతూర్ణం స్థితః॥

మందోదర్యాకృం తా.

రావణస్య గతం.

అహహాహాంత విధే.

మకుచ్చంద్రాది త్యాకశమఖముఖాస్తే కతుభుజః పురద్వారేయస్యాస్సుఖ యముపసర్పన్త్యనుదినం। ప్రకోపవ్యాకంపాధరతట పుటైర్వా నరభటైః సమాక్రాంతా సేయం శివశివ దశగ్రీవనగరీ॥   ౩౬

రావణః॥   సత్సరమాఖండలఖండనదృష్టిప్రాకండ్య

మేఘనాదం దుష్కరసమరాయవ్రతోస్తు।

మేఘనాదోపిసమరావతరణానాట్యయతి.

నాపరాధలాయటిష్ఠ ।

(ప్రవిశ్య మేఘనాదః ।

మేఘనాదః । [illegible] దాస [illegible] తాప [illegible] జహతి [illegible] దయో [illegible]

[illegible] భాయు [illegible] షజా [illegible] పరప ఘనాయకాంప్పతంత । [illegible]

మి [illegible] క్రాంతత్వ [illegible] మేఘనాద । కించిత్ [illegible]

[illegible] యమి [illegible] లనంతాముపు [illegible] ప్రమామి । 3[illegible]

సూత్రధారః । మాయూర [illegible] సలఘో [illegible] కాలజ

ల [illegible] । [illegible] సీతా విరుప [illegible]

[illegible] (ప్రవిశ్య రమా ।

ఉత్తా [illegible] పరహా [illegible] పకాజ్జయా

తాపుల [illegible] శ్చాతిపూర్వ [illegible] సీతాప్రా [illegible] తపతి ।

సీతా । [illegible] దహా [illegible] లక్ష్మ [illegible] దర్పే [illegible] తాదృ [illegible] ।

సీతా । కింభాగ [illegible] పగా మానాం [illegible] షము [illegible]

ము [illegible] నాం జా [illegible] యూలపి [illegible] మూస్య [illegible]

భాగ్యమి [illegible] సలా [illegible] । ४[illegible]

సూత్రధారః । [illegible] నా [illegible] దేశబ [illegible]

[illegible] బా [illegible] రామాన [illegible] తక

[illegible] నా [illegible] గాయ [illegible] రాతుసేం [illegible]

[illegible] లక్ష్మ [illegible] రుప్పచి [illegible] భాయూం [illegible]

[illegible] కైహ [illegible] ఘూకం ప [illegible] । ५[illegible]

పునః ప్రవిశ్య మందోదరీ ।

హా [illegible] కేషు [illegible] మురావణం [illegible] మందోదరీ ।

దృష్ట్వా [illegible] గిన్యా [illegible] రసు [illegible] నామూర్ధలప్యా [illegible] నాశం [illegible] లాన

[illegible] దరింతర [illegible] సన [illegible] స్యాం [illegible] మూకాణ్ణ్య [illegible] నేహాం [illegible]

ల [illegible] రణ [illegible] జాత స్త్ర [illegible] సింహా యస్మ [illegible] శిస్మిన [illegible] మివా [illegible] మితు [illegible]

[illegible]

అథ తాం రావణః —

రామాయ ప్రతిపన్నకక్షశిఖినే దాస్యామి వా మైథిలీం యుద్ధే రాఘవసా
యకైరభిహతస్స్వర్గం గమిష్యామి వా। నీతిజ్ఞైః కథయస్వ దేవి కతరః పన్థా గృ
హీతస్త్వయా తన్మే బ్రూహి యథాస్మదీయమభవస్మాత్రశేషం కులమ్॥ ౪౪॥
జానామి సీతాం జనకప్రసూతాం జానామి రామో మధుసూదనశ్చ। అహం చ జా
నామి హతేన వధ్యస్తథాపి సీతాం న సమర్పయామి॥ ౪౫

ప్రవిశతి యమః —

అథ రావణః కాలమధిక్షిపన్నాహ —

రే కాల త్వమపి ప్రవృద్ధవిభవస్సైన్యం రణే సంగరే మోభవస్థా వేభూషయతాం ద్రుతం
శవశిరః శ్రేణీభిరంగం స్వకం। తస్మాద్రాఘవమేత్య శంస సహసా సజ్జీభవత్వం
త్వ ... తే సంవృద్ధః కరవాలభీషణభుజో యుద్ధాయ లంకేశ్వరః॥ ౪౬
హనూమాన్॥ యేయం విభీషణే ముక్తా శక్తిః క్రూరేణ రక్షసా। లక్ష్మణేన
గృహీతా సా ప్రియమేవ నిజవక్షసా॥ ౪౭

అథ రావణశక్తివిహ్వలే లక్ష్మణే రామవిలాపః॥

రామః॥ వత్సే శక్తిస్తథను గృహాణ రిపవస్సైన్యం వినిఘ్నం తినః కిం
శేషేద్యనిరాకృతాః సమరయః ప్రత్యుద్ధృతా కిం ప్రియా। భ్రాతర్దేహి వచో
జహీహి హృదయ భ్రాన్తిం నృపం విద్ధి మాం కైకేయి ప్రియసాహసే సుతవధా
న్మాం కృతార్థా భవ॥ ౪౮। తాతస్స్వర్గముపాగతః ప్రియసఖః దైవేన దూరీ
కృతా సీతా పుష్పకచారిణా బలినా పత్నీ మనోహారిణీ। భ్రాతా సర్వగుణైకరత్న
నిలయస్సన్నిగ్ధదేహోఽధునా। దుఃఖాద్దుఃఖపరంపరాపరిచయం దైవేన నీతా
వయం॥ ౪౯॥

సుగ్రీవః —

హా తాత త్వం న సముద్ధృతో బతబలినీ తో నమృత్యుః క్షయం మోహన్మష్టం
శశలాంఛనస్య మలినం నో నిర్మలితా వ్యాధయః। శేషస్యాపి ధరా విధృత్య
హృతా భారావలీ శమ్యతాం చేతస్స్తత్పురుషాభిమానపదవీ మిథ్యైవ కిం
సే॥ ౫౦॥

అథ సుగ్రీవప్రబోధితస్య రామస్య వచనమ్॥

భ్రాతర్బ్రూహి త్రిభువనజనసహిబంధుర త్రిప్రాణాం గభాంగఘటితః పభూ

[illegible]ప్రభాలక్ష్మణః । రఘుసంతసస్యత్వంయాసికాలసదనం[illegible]
విభాయ్య॥ ౨౧ మహాశయమయా సార్ధంత్వమరణ్య ముపాగతః । నగచ్ఛ
మిత్వయా సాకంనాకమప్యహమత్రప॥ ౨౨

సుషేణాగమనం।

అద్యైవౌషధమానేతుంయావద్భాతినభాస్కరః । కోపిరామసమర్థశ్చే
త్తదాజీవతిలక్ష్మణః । ౨౪

ఔషధానయనప్రస్తావేనలాదీనాంవాక్యం।

నలస్త్రిరాత్రాత్పునరేతిగత్వాన్యఃపాత్రమేందద్వివిహాద్విరాత్రం। సుగ్రీవ
నీలౌపునరేకరాత్రంవీరోంగదోయామపత్సుప్తమేవ॥ ౨౫

అథమహౌషధిమానేతుంగతేహనూమతిరామవాక్యం-

మాతర్నిశీథినిచిరంభవదీర్ఘయామా తాతాంధకారవపుషాగగనంపిధే
హి। నాథప్రభాకరరుచాంనకురుప్రచారం యావన్నదృష్టిపథమేతిసమీ
రసూనుః । ౨౬॥. శుకసారణయోరాగమనం।

అథహనూమతానీతౌషధివిశల్యేనమూర్ఛితేసౌమిత్రౌ
రావణంప్రతిశుకసారణయోర్వాక్యం-

హత్వామాయామయూరంరజనిచరశతంభీమరూపంప్రహాదస్తం గ్ర
హంప్రోన్మథ్యవీర్యాత్స్వపథమథబలంరక్షసాంమర్దయిత్వా । జిత్వా గం
ర్వకోటిర్ఘటితమమణిజ్వాలమాదాయశైలంప్రాప్తః శ్రీమద్ధనూమాన
నరపతివిశాలక్ష్మణస్తేపురస్తాత్ ౧

అథతదాకర్ణ్యసమరమవతరతిరావణేరక్షసాంపీనాంవచః-

అయమనుకృతవల్లీఫుల్లతాపింఛగుచ్ఛోరణభువమవతీర్ణః కామురూ
పః । అయమపిదశకంఠకుంభితాంభోదశోభఃపరికలయతిరామం భ
క్తకోదండదండః॥ రావణః-

రేరేపీరప్రవీరాఃక్షుభితరణమితఃకింపలాయధ్వమేతైస్సన్నద్ధిభూయ
స్త్రైభజతరిపుగణాన్ముఖవశోభయస్య। హత్వాదద్యహంహనూమ
త్విజయబలంజాంబవంతంచనీలం తాన్వాప్రహ్లాంగదాదీన్కరకలితధ
రాయుధస్వేషయామి॥

శ్రీరామః॥ భోలంకేశ్వర దీయతాం జనకజా రామస్స్వయం యాచతే కోయం తే మతివిభ్రమః స్మర నయం నాద్యాపి కించిద్గతం । నైవం చేత్ఖర దూషణత్రిశిరసాం కంఠాస్రజా పంకిలః పత్రీ నైవ సహిష్యతే మమ ధనుర్జ్యాబంధ బంధీకృతః॥ ౮౦

అత్రాంతరే రావణహనుమతోరుక్తి ప్రత్యుక్తి-

సాధు వానర గచ్ఛ త్వం శ్లాఘ్యో జీవసి భూతలే । ధిగస్తు మమ జీవిత్వం యత్త్వం జీవసి రావణ॥ ౮౧

రామస్య దివ్యాస్త్రప్రక్రమే రావణవాక్యం-

ఆగ్నేయాస్త్రం హృదయదహనం ధారావారుణశ్చాస్త్రముచ్చైః ధారాబాష్పపపనశరతాం యాంతి శ్వాసదండః । తజ్జానక్యాః కిమపి న కృతం రక్షసాం స్వామినో మే దివ్యైరస్త్రైర్హృదయమపరం తాపసం తుష్టకామః॥ ౮౨

శ్రీరామః॥ రే రే నిశాచరపతే త్వరితం గృహాణ బాణాసనం త్రిదశదర్పహరం శరం చ । నిర్వాపయామి విరహాగ్నిమహం ప్రియాయా మందోదరీ రుదితనేత్రజలప్రవాహైః॥ ౮౩

రావణః॥ స్త్రీమాత్రం పునస్తాటకా భృగుసుతో వృద్ధస్తపస్వీ ద్విజో మారీచో మృగ ఏవ ఖేలిధనః సంవాలి పునర్వానరః । భో కాకుత్స్థ వికత్థసే కిమధునా వీరో జితః కస్త్వయా దోర్దండస్తరుణాయతే యది పునః కోదండమారోపయ॥

అపి చ॥ జాతశ్చండాంశువంశే త్వమసి పునరహం పద్మయోనేః ప్రపౌత్రో రాహుః క్రూరాకృతిర్మే స్ఫురతి దశముఖీ త్వం కిలైకాననేందుః॥ బాహూనాం వింశతిర్మే విపలితకులిశా దోర్భ్యుగస్త్వం జఘంతం లేస్పర్ధానాం బధ్నాసి మోఘాం రఘుపతె నయ మయా స్పర్ధ మే వా కుతో వా॥ ౮౪

రామః॥ సత్యం తే పద్మయోనిః ప్రథమకులగురుః కింతు తజ్జన్మభూమేః పద్మం సైవోపజీవ్యం మమ తు విజయతే వంశబీజం వివస్వాన్ । ధిక్తే వక్త్రాణి తాని ప్రకటయసి పురాణ్యాని జీవన్ముఖాని స్పష్టం వ్యాచష్టవాలీ మమ తు యుధి పురస్తో బాహుం బాణశల్యైః కిర్యం॥ ౮౫

అపి చ॥ ఛిత్వా మూర్ధ్నా కిమిహ సహృతో ధూర్జటేరధ్యమీషాం దోస్తంభానాం త్రిభువనజయ శ్రీరయం నాస్తి । మూర్ధానో వా న ఖలు

ధూలంభాస్సుంభ వేయుకయా ద్దేవస్యత్వమసి భవతాం శిల్పినాపి త్రపా త్రపా.

అథ శ్రీరామహస్తయోరుక్తిప్రత్యుక్తీ.

కే కేదక్షిణహస్త సాధుసమయే ఖ్యో కుమ్భ నాన గ్రణీయుద్ధేమాం పురతో నిధాయ భవతా కిం పృష్టతో గమ్యతే। నైవం రామ దయానిధే రఘుపతే రాగత్య కర్ణాంతికం పృచ్ఛా వ్యాకమసంశయం దశముఖః కిం వధ్య ఏవేత్యసౌ॥ ౯౮

అథ రామేణచ్ఛిద్యమానే రావణశిరసి తం ప్రశంసన్ జనో వ్యాహ-

సూత్రధారః॥ పతన్మానందకే ముఖశిరశ్శంసతే కంశపీతం చతుర్థ క్రమం క్రోధ నుపిచశరే చైవ దుగ్రాట్టహాసం। ఏతద్రామం ప్రతి చకురు తేవి క్రమం క్రోధవాచా మేనల్లంకామచరతిపునస్త్రీజనాశ్వాసనాయ॥ ౯౯

తే భూమావపతితాః పునస్సనసనానాన్యమూర్ధ్నోపదానొన్నా జిహ్యం తత్ర వేనహీన్యపి పరం ప్రీత్యాట్టహాసం దధుః। యేహం పూర్వికయా ప్రహారము ఖజనాం ఛింది మాం ఛింది మాం ఛిందీత్యుక్తిరా పురారి పురతో లంకాపతేర్మౌలయః॥ ౧౦౦

రామః॥ హత్వా తేదశమం శిరో దశముఖ ప్రాయోన భూమండలం ద్యోర్దేవగణైస్సమం సురపతిస్సాశస్సుయస్సాస్మయా। తస్మాత్త్వం పునరస్య నిస్తిరిపుం నాం భూమ్యమ్ హంనాలపన్ రామం శోచ్యం బలి రావణస్య వదనం సీతా ॥ వ్యోగాతురః॥ ౧౦౧

సూత్రధారః-

ఛిన్నాచ్ఛిన్నాన్నవీనాభవదశబహుళా రాక్షసాధీశశీర్షశ్రేణీ తత్ర లక్ష్మ్యై ముగ్ధేస లక్ష్మీకులే వాంశ శేర్వా ప్రహాలైః। బుద్ధ్వా తం మర్మవధ్యం జ్వలనశిఖనిభం బ్రహ్మబాణం గృహీత్వా భిత్వా వక్షస్థలే తం క్షయమనయదథో రావణం రామచంద్రః॥ ౧౦౨

ఇతి రావణవధః-

రణశిరసి సురస్త్రీముక్తమందారమాలాస్వయమయమపతీ శోభాలక్ష్మ్యాస్య సీమాస్త్రః। విరచితజయశబ్దో వందిభిస్స్యందనాంగాదినకరకులలక్ష్మీ సత్యశోభో రామభద్రః॥ ౧౦౩

నేపథ్యే

సర్వా గీర్వాణ వంద్యా ప్రజత నిజగృహం కారంతు మాధ్వారణద్రాక్షస్వాగ స్సంతతాగాంగనయనురక్షిణం యామికాయాత దేవాః। భూయో దేవ

మూ కాముకానుభవతు వనే నందనే స్మిన్ శోకోద్యానే ... ప్త్రయ దేశద్దశవదన ...
కింకరైరంతకస్య ॥ ౯౪

అథమందోదరీవిలాపః-

అసురాధిపమయతనయా దశముఖపత్నీ పురేంద్రజిజ్జననీ । అహమను
కంపా కపిభిః ... విసదృశారంభం ॥౯౫॥ క్వాంభోధిః క్వచ సేతుబంధనవి
ధిః క్వావస్థితిర్భూభృతాం లంకేశః క్వచ రామమర్త్యజలధేః పారం క్వ శాఖామృగాః
కిష్కింధానగవాసినో పి కపయః క్వైతే నిశాచారిణః కార్యాణాం గతయో
విధేరపి నయన్త్యాలోచనాగోచరం ॥౯౬॥ భుజాగ్రజాగ్రత్కరవాలజాలకే
లీఫలం ఖండితకాలదండం । తం రావణం హంత తథా విహంతుం కో రామభద్రా
దపరః ప్రవీరః ॥౯౭॥ శివశిరసి శిరాంసి యాని రేజుశ్శివ శివ తాని లుఠంతి గృధ్రపా
దే । అయి ఖలు విషమః పురాకృతానాం ప్రభవతి జంతుషు కర్మణాం విపాకః ॥

రాక్షసాః॥ రావణస్య రణే భంగః పుష్పకస్య పరాభవః । విభీషితా
లంకా జీవద్భిః కిం న దృశ్యతే ॥౯౯॥ జాతో బ్రహ్మకులే గజేంద్రధ్వజపతిర్యః కుంభక
ర్ణాగ్రజః సూనుర్వాసవజిత్స్వయం దశశిరా దోర్దండకండూయితః । అస్త్రం
కామగమం విమానమజయం మధ్యేసముద్రం పురీ సర్వం సంపత్ఫలవేత దైవనియ
తం దైవం పరం మజ్ఞేయం ౧౦౦॥ యస్యైషా నగరీ సముద్రపరిఘా కామప్ర
దం కాననం ఆజ్ఞా శక్రశిరోమణిప్రణయినీ త్రైలోక్యరాజ్యం పరం । భిత్వా
యేన శిరాంసి తీవ్రతపసా సంసేవితః శ్శంకరః తస్యైషా గతిరీదృశీ కిమపరం సర్వం
వినష్టం హతాత్ ॥ ౧౦౧

అథలంకాయూపచిత్రం,

ప్రవిశతి విభీషణః మందోదరీ చ

అథ మందోదరీప్రణామే రామం ప్రతి విభీషణవాక్యం-

ఇయమియమ్మయదానవనందినీ త్రిదశనాథజితః ప్రసవస్థలీ । కిమపరం దశ
కంధరగేహినీ త్వయి పరోక్షితకరద్వయయోజనాం ॥ ౧౦౨

రామః॥ మందోదరీ త్వం విభీషణపట్టరాజ్ఞీ భూయాః ఇమాం చ పరిపాల
య చిరం లంకాం । ఆజ్ఞాప్య తం తదితిధ సమస్తరాజ్యం సీతాం సభాప నయనా
ధుధి దేశ రామః॥ ౧౦౩

అథసతీత్వపరీక్షణార్థంఅగ్నిప్రవేశేసీతావాక్యం.

సీతా॥ అయంరామఃస్వామీతదనుజవరోలక్ష్మణఇహాస్త్వయంవాయో స్సూనుర్ద్యుమణిసుతముఖావానరగణాః। మమాకారో జాతో యదిదశముఖ భావవశగంతదాహంభస్మీస్యామితివిశతివహ్నౌరఘువధూః॥ ౧౦౫॥ వచసిమ నసికాయేజాగ్రేస్వప్నభావేయదిమమపతిభావోరాఘవాదన్యపుంసి। తది హదహమమాంగంపావనంపావకేదంసుకృతదురితభాజాం త్వంహికర్మైక సాక్షీ॥ వహ్నౌప్రవిష్టాయాంసీతాయాం॥

సూత్రధారః॥ ప్రదేహాంశౌలాతాపావసనమివతాసుంభరజసం కటీదేశే తస్యావనజరుచికల్హారకుసుమం। హరిద్రాముద్రాస్యేఘన కుచతటే కంఠనిక టేకృశానుర్వై దేహ్యాశ్శపథసమయే భూషణమభూత్॥ ౧౦౬॥ సీతాము ఖీత్యసుముఖంశిఖినఃప్రవేశేముక్తాస్తథాసుమనసస్సురసుందరీభిః। స్రగ్విక్ర యైఃసకల ఖేచరమాలికానాంజాతోయథాచిరతరంత్రిదివేమహార్ఘః॥

వహ్నేశ్శుద్ధివిధౌతథాభగవతస్తేజోభిరత్యద్భుతైరమ్లానామనసూయ యావిరచితాంమాలిస్రజంబిభ్రతీ। పాదాంగుష్ఠనఖాగ్రదంతనయనాకేలీవి నిన్యాసతఃప్రోత్కాలోకముఖీకృశానుపలయాద్రాక్షిన్నగాలాజానకీ॥ ౧౦౭

అత్రాపసరేఅనుష్ఠాయాంసీతాయాం॥

భగ్నంయద్ధనురీశ్వరస్యశిశునాయజ్ఞామదగ్న్యోజితస్త్యక్తాయేనగురోర్గిరా వసుమతీబద్ధోయమంభోనిధిః। ఏకైకందశకంధరక్షయకృతోరామస్యకింవ ర్ణ్యతేదైవంవర్ణయయేనసోపిసహసాసీతావియుక్తీకృతః॥ ౧౦౮

అదగ్ధాయాంసీతాయాందశరథసమేతానాంఆకాశేదేవానాం వాక్యం.

విరమవిరమరామత్వత్కలత్రంపవిత్రంయమనిగతవంతఃపాతకోలోకపా లాః। కిమపరమవలేస్మిన్హేమవల్లీశుద్ధాకులవిపులవిభూషాంజానకీతేతనో ॥౧౧౦॥

దేవాః-

వీజేతవ్యాలంకాచరణతరణీయోజలనిధిర్విపక్షఃపౌలస్త్యో రణభువిసహా యాశ్చకపయః। పదాత్యేకోరామస్సకలమజయద్రాక్షసకులంక్రియాసిద్ధిస త్త్వేభవతిమహతాంనోపకరణే। ౧౧౧। రామోమూర్ధ్నినిధాయకా

... నామిమాజానంగురోస్సదస్సాక్షరలేసరాజ్య మజలంమా త్రా

హైవోఽస్థితం । తౌ సుగ్రీవవిభీషణావనుగతౌ నీతౌ పరాం సంపదం ప్రోద్వృత్తా దశకంధరప్రభృతయో ధ్వస్తాః సమస్తద్విషః ॥ ౧౧౨ ॥ త్రైలోక్యవిదితం చైతన్నామోచ్చారయతి ధ్రువం । మైథిలీ రామ రామేతి రామో జానకి జానకీ ॥ ౧౧౩

ప్రవిశంతి లంకాస్థా లోకపాలాః.

లోకాః ॥ అథాహీన్యో లంకామయమయముదన్వన్తమతరద్విశల్యం సౌమిత్రేరయముపనినాయౌషధిపరం । ఇతి స్మారం స్మారం త్వదరినగరీభిత్తిలిఖితం హనూమంతం దంతైర్దశతి కుపితో రాక్షసగణః ॥ ౧౧౪

అయోధ్యాగమనోద్యోగచిత్రం ॥

సూత్రధారః ॥ హత్వా తం రావణం వీరః సీతామాదాయ రాఘవః । అయోధ్యాం చకమే గంతుం ముముదే సహ సీతయా ॥ ౧౧౫

సీతాం ప్రతి రామః.

యస్యాం మణిజర్జరితచంద్రిమకణపాదైస్సా సాంద్రా నరపతే రుషసి వ్యలాసి । వ్యాధత్త తాం త్రికమలంకమలాక్షి పశ్యలంకేతి తాం నవవిభీషణరాజధానీం ॥ ౧౧౬ ॥ అత్రాసీత్ఫణిపాశబంధనవిధిః శక్త్యా భవద్దేవరే గాఢం వక్షసి తాడితే హనుమతా ద్రోణాద్రిరత్రాహృతః । దివ్యైరింద్రజిదత్ర లక్ష్మణశరైర్లోకాంతరం ప్రాపితః కేనాప్యత్ర మృగాక్షి రాక్షసపతేః కృత్తా చ కంఠాటవీ ॥

సూత్రధారః ॥ వైదేహీం సమనాప్య దాశరథినా రక్షఃప్రియాణ్యగ్రతో దృష్ట్వా పుష్పకసంస్థితేన రభసాదాకాశమారోహతా । లంకాసాగరజానకీవనరణక్షోణీ చమత్కారితా జంబూజ్జలబిందుపంక్తిజలజపజ్జంబాలవస్థాలవత్ ।

అథ దహనవిశుద్ధాం తాం సమాగాయ సీతాం రజనిచరమహీంద్రైర్వందితః పుష్పకేన । పునరగమగమదయోధ్యాం మంత్రిముఖ్యైర్మిలిత్వా నపది భరతదత్తాం రాజ్యలక్ష్మీం సభాజే ॥ ౧౧౯

సర్వే నిష్క్రాంతాః ఇతి నవమోఽంకః.

సమాప్తః.

శ్రీమహానాటకం

శుద్ధపత్రిక

పేజీ	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧	౫	విశ్వ	విష్వ
	౧౬	సాదరాత్రే	సాదరంతే
	౧౯	రామా	రామం
౨	౬	మాణో	మాణః
		బూమి	భూమిం
౩	౧౭	కృష్ణం	కృష్టం
		టంకితం	టంకృతం
౪	౧౪	చేస్తాః	చేష్టా
౫	౧౨	ప్రాస్థితాః	ప్రస్థితాః
౬	౨౩	కురారః	కుఠారః
	౨౮	నేత్రాణ్యాధి	నేత్రాణ్యధి
౭	౧౧	ఉదస	దమస
	౨౦	సంయుజ్వ	సంయుజ్య
౯	౧	తునాణ్ణా	క్షుణ్ణా
	౧౮	హాహాఁ	హాషాఁ
౧౨	౧	న్యాతి	న్యాంప్రతి
	౭	పాణా	ప్రాణా
	౮	చర్ణణా ప్రణామ-	చరణాః ప్రమాణ
	౧౦	ము	మి
	౨౦	యథాసఖం	యథాసుఖం
౧౩	౧౫	ససుః	స్థస్థుః
	౨౧	మసినాంకసనే	మస్మైతాంకసనే
	౨౫	సముంత్రం	సముంత్రాం
౧౪	౧	ధచాప	శరచాప

పేజీ	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧౪	౧౫	స్వ	స్వ
౧౫	౧౪	పషు	యొషు
౧౬	౧౧	గతస్వయం	కతస్వయం
	౨౫	కభవితా	క్లిభవితా
	౨౬	పస్తా	పసా
౧౭	౩	పంకజం	పంకజే
	౪	డా	వా
౧౮	౨౧	ణప్రతి	ణంప్రతి
	౨౪, ౨౫	కరణ	శ్రవణ
	౨౫	ది	ధి
౧౯	౪	రకాక్త	రక్తాక్త
	౧౯	లఘు	లంఘు
		స్త్ర	స్త్రం
౨౭	౧౦	వమూం	వధూం
	౧౧	గద	రథ
౨౧	౧౮	ద్రష్టు	ద్రష్టుం
౨౨	౯	నా	నీ
౨౪	౫	స్యా	స్యాః
	౧౪	ఘూణ	ఘూణః
౨౫	౧౬	ఖా	ఝా
౩౦	౧౮	పతే	పతే
౩౧	౩	పత్యా	ప్రీత్యా
౩౭	౧౯	నారాన్నిధిం	వారాన్నిధిం
౪౮	౫	డేవ	దేవ
౫౦	౬	చండ్రే	చంద్రే
	౨౭	కపీండ్రు	కపీంద్రు

పేజీ	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం.
౫౩	౨౪	బుజైస్తుతి	భుజైస్తుతి
	౨౬	దుషఃప్రలయ	దుష్టఃప్రలయ
౫౪	౧౫	సంప్రతిభట	సంప్రతిప్రతిభట
౫౫	౨౬	సనామధి	సనమధి
౫౬	౬	తనూభణావః	తనూభవః
	౭	కారణాం	కారణం
౫౭	౯	బద	బద్ధ
౫౭	౧౧	స్తైభ	స్త్రీభు
౫౮	౫	త్వాత్పితే	త్వాత్పిత్రే
౫౮	౧౩	సపఠి	సపది
	౧౭	రుదం	రుద్ర
	౨౨	పవ	ప్లవ
	౨౭	గతైస్వ	ఘటైస్వ
౬౧	౧	పాపి	సాపి
	౨౧	శవాః	శ్రవాః
౬౨	౫	తేతి	తితి
౬౪	౩	స్వాన్యమ	స్వాన్వమి
	౪	నైష	నైష
౬౬	౧౮	సుగీవో	సుగ్రీవో
	౨౧	పలాశే	పలాశై
౬౮	౧౩	దుర్నభాః	దుర్గభాః
౬౯	౩	త్ర్యంబక	త్ర్యంబకః
౭౩		నామైంథిలీం	నామైథిలీం
౭౩	౧౭	భాంతిః	భ్రాంతిః
		పదా	వధా

పేజీ	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౬౫	౧౦	ష్ప	ష్పం
		రామంశ్చ్పం	రామశ్చ్పం
౭౬	౨౪	న్యస	న్యస్త
౭౭	౯	విహాంతుం	నిహాంతుం
	౧౫	ర్ష్యాసవ	ర్ష్యాసవ
	౧౮	ఢీదృశ	గ్దృశ
	౨౫	దశ స	ద శస్త

శ్రీరస్తు.

తిఙన్తమఞ్జరీ.

అనునీగ్రన్థము-కోకంటి॥ కేశవాచార్యులవారిచే

పరిష్కరింపఁబడి

పగ్గలూరు- వేణుగోపాలనాయనివారి

సూర్యాలోకముద్రాక్షరశాలయందు

పసల-పార్థసారథి నాయనివారిచేత

ముద్రింపించి

ప్రచురింపఁబడియె

౧౮౭౪ సం॥ ఫిబ్రవరినెల ౨౫ తేది,

శ్రీహయగ్రీవాయనమః,

అథ తిఙ్ప్రకరణం లకారాః కర్తరి,
అథ ప్రాదౌశబ్వికరణినో లిఖ్యన్తే.

భూ-సత్తాయామ్॥ ఉదాత్తః॥

లట్

	ఏ	ద్వి	బ
ప్ర	భవతి	భవతః	భవన్తి
మ	భవసి	భవథః	భవథ
ఉ	భవామి	భవావః	భవామః

లిట్

ప్ర	బభూవ	బభూవతుః	బభూవుః
మ	బభూవిథ	బభూవథుః	బభూవ
ఉ	బభూవ	బభూవివ	బభూవిమ

లుట్

ప్ర	భవితా	భవితారౌ	భవితారః
మ	భవితాసి	భవితాస్థః	భవితాస్థ
ఉ	భవితాస్మి	భవితాస్వః	భవితాస్మః

లృట్

ప్ర	భవిష్యతి	భవిష్యతః	భవిష్యన్తి
మ	భవిష్యసి	భవిష్యథః	భవిష్యథ
ఉ	భవిష్యామి	భవిష్యావః	భవిష్యామః

లోట్

ప్ర	భవతు / భవతాత్	భవతామ్	భవన్తు

	ఏ	ద్వి	బ
మ	భవ / భవతాత్	భవతమ్	భవత
ఉ	భవాని	భవావ	భవామ

లఙ్

ప్ర	అభవత్	అభవతామ్	అభవన్
మ	అభవః	అభవతమ్	అభవత
ఉ	అభవమ్	అభవావ	అభవామ

విధిలిఙ్

ప్ర	భవేత్	భవేతామ్	భవేయుః
మ	భవేః	భవేతమ్	భవేత
ఉ	భవేయమ్	భవేవ	భవేమ

ఆశీర్లిఙ్

ప్ర	భూయాత్	భూయాస్తామ్	భూయాసుః
మ	భూయాః	భూయాస్తమ్	భూయాస్త
ఉ	భూయాసమ్	భూయాస్వ	భూయాస్మ

లుఙ్

ప్ర	అభూత్	అభూతామ్	అభూవన్
మ	అభూః	అభూతమ్	అభూత
ఉ	అభూవమ్	అభూవ	అభూమ

ల్ఋఙ్

ప్ర	అభవిష్యత్	అభవిష్యతామ్	అభవిష్యన్
మ	అభవిష్యః	అభవిష్యతమ్	అభవిష్యత
ఉ	అభవిష్యమ్	అభవిష్యావ	అభవిష్యామ

పధ-వృద్ధౌ॥

లట్

ఏ	ద్వి	బ
పదతే	పధేతే	పధన్తే
పధసే	పధేథే	పధధ్వే
పధే	పధావహే	పధామహే

లిట్

పధాఞ్చక్రే	పధాఞ్చక్రాతే	పధాఞ్చక్రిరే
పధాఞ్చకృషే	పధాఞ్చక్రాథే	పధాఞ్చకృఢ్వే
పధాఞ్చక్రే	పధాఞ్చకృవహే	పధాఞ్చకృమహే
పధామ్బభూవ	పధామ్బభూవతుః	పధామ్బభూవుః
పధామ్బభూవిథ	పధామ్బభూవథుః	పధామ్బభూవ
పధామ్బభూవ	పధామ్బభూవివ	పధామ్బభూవిమ
పధామాస	పధామాసతుః	పధామాసుః
పధామాసిథ	పధామాసథుః	పధామాస
పధామాస	పధామాసివ	పధామాసిమ

లుట్

పధితా	పధితారౌ	పధితారః
పధితాసే	పధితాసాథే	పధితాధ్వే
పధితాహే	పధితాస్వహే	పధితాస్మహే

ల్ఋట్

పధిష్యతే	పధిష్యేతే	పధిష్యన్తే
పధిష్యసే	పధిష్యేథే	పధిష్యధ్వే
పధిష్యే	పధిష్యావహే	పధిష్యామహే

లోట్

పధతామ్	పధేతామ్	పధన్తామ్
పధస్వ	పధేథామ్	పధధ్వమ్
పధై	పధావహై	పధామహై

లఙ్

	ప	ద్వి	బ
ప్ర	ఐధత	ఐధేతామ్	ఐధన్త
మ	ఐధథాః	ఐధేథామ్	ఐధధ్వమ్
ఉ	ఐధే	ఐధావహి	ఐధామహి

విధిలిఙ్

ప్ర	ఏధేత	ఏధేయాతామ్	ఏధేరన్
మ	ఏధేథాః	ఏధేయాథామ్	ఏధేధ్వమ్
ఉ	ఏధేయ	ఏధేవహి	ఏధేమహి

ఆశీర్లిఙ్

ప్ర	ఏధిషీష్ట	ఏధిషీయాస్తామ్	ఏధిషీరన్
మ	ఏధిషీష్ఠాః	ఏధిషీయాస్థామ్	ఏధిషీధ్వమ్
ఉ	ఏధిషీయ	ఏధిషీవహి	ఏధిషీమహి

లుఙ్

ప్ర	ఐధిష	ఐధిషాతామ్	ఐధిషత
మ	ఐధిష్ఠాః	ఐధిషాథామ్	ఐధిఢ్వమ్ / ఐధిధ్వమ్
ఉ	ఐధిషి	ఐధిష్వహి	ఐధిష్మహి

లృఙ్

ప్ర	ఐధిష్యత	ఐధిష్యేతామ్	ఐధిష్యన్త
మ	ఐధిష్యథాః	ఐధిష్యేథామ్	ఐధిష్యధ్వమ్
ఉ	ఐధిష్యే	ఐధిష్యావహి	ఐధిష్యామహి

చితీ-సంజ్ఞానే-ప

లట్

	ప	ద్వి	బ
ప్ర	చేతతి	చేతతః	చేతన్తి
మ	చేతసి	చేతథః	చేతథ

ఏ	ద్వి	బ
చేతామి	చేతావః	చేతామః
	లిట్	
చిచేత	చిచితతుః	చిచితుః
చిచేతిథ	చిచితథుః	చిచిత
చిచేత	చిచితివ	చిచితిమ
	లుట్	
చేతితా	చేతితారౌ	చేతితారః
చేతితాసి	చేతితాస్థః	చేతితాస్థ
చేతితాస్మి	చేతితాస్వః	చేతితాస్మః
	ల్ఋట్	
చేతిష్యతి	చేతిష్యతః	చేతిష్యన్తి
చేతిష్యసి	చేతిష్యథః	చేతిష్యథ
చేతిష్యామి	చేతిష్యావః	చేతిష్యామః
	లోట్	
{ చేతతు / చేతతాత్ }	చేతతామ్	చేతన్తు
{ చేత / చేతతాత్ }	చేతతమ్	చేతత
చేతాని	చేతావ	చేతామ
	లఙ్	
అచేతత్	అచేతతామ్	అచేతన్
అచేతః	అచేతతమ్	అచేతత
అచేతమ్	అచేతావ	అచేతామ
	విధిలిఙ్	
చేతేత్	చేతేతామ్	చేతేయుః
చేతేః	చేతేతమ్	చేతేత
చేతేయమ్	చేతేవ	చేతేమ

(చితీ సంజ్ఞానే)

ఆశీర్లిఙ్

	ప	ద్వి	బ
ప్ర	చిత్యాత్	చిత్యాస్తామ్	చిత్యాసుః
మ	చిత్యాః	చిత్యాస్తమ్	చిత్యాస్త
ఉ	చిత్యాసమ్	చిత్యాస్వ	చిత్యాస్మ

లుఙ్

ప్ర	అచేతీత్	అచేతిష్టామ్	అచేతిషుః।
మ	అచేతీః	అచేతిష్టమ్	అచేతిష్టః
ఉ	అచేతిషమ్	అచేతిష్వ	అచేతిష్మ

ఌఙ్

ప్ర	అచేతివ్యత్	అచేతివ్యతామ్	అచేతివ్యన
మ	అచేతివ్యః	అచేతివ్యతమ్	అచేతివ్యత
ఉ	అచేతిష్యమ్	అచేతిష్యావ	అచేతిష్యామ

చ్యుతిర్-ఆసేచనే-ప

లట్

ప్ర	చ్యోతతి	చ్యోతతః	చ్యోతన్తి
మ	చ్యోతసి	చ్యోతథః	చ్యోతథ
ఉ	చ్యోతామి	చ్యోతావః	చ్యోతామః

లిట్

ప్ర	చుచ్యోత.	చుచ్యుతతుః	చుచ్యుతుః
మ	చుచ్యోతిథ	చుచ్యుతథుః	చుచ్యుత
ఉ	చుచ్యోత	చుచ్యుతివ	చుచ్యుతిమ

లుట్

ప్ర	చ్యోతితా	చ్యోతితారౌ	చ్యోతితారః
మ	చ్యోతితాసి	చ్యోతితాస్థః	చ్యోతితాస్థ
ఉ	చ్యోతితాస్మి	చ్యోతితాస్వః	చ్యోతితాస్మః

(౮౫ వ్రభుజ్ఞః)

లృట్

ప	ద్వి	
చ్యోతిష్యతి	చ్యోతిష్యతః	చ్యోతిష్యన్తి
చ్యోతిష్యసి	చ్యోతిష్యథః	చ్యోతిష్యథ
చ్యోతిష్యామి	చ్యోతిష్యావః	చ్యోతిష్యామః

లోట్

చ్యోతతు / చ్యోతతాత్	చ్యోతతామ్	చ్యోతన్తు
చ్యోత / చ్యోతతాత్	చ్యోతతమ్	చ్యోతత
చ్యోతాని	చ్యోతావ	చ్యోతామ

లఙ్

అచ్యోతత్	అచ్యోతతామ్	అచ్యోతన్
అచ్యోతః	అచ్యోతతమ్	అచ్యోతత
అచ్యోతమ్	అచ్యోతావ	అచ్యోతామ

విధిలిఙ్

చ్యోతేత్	చ్యోతేతామ్	చ్యోతేయుః
చ్యోతేః	చ్యోతేతమ్	చ్యోతేత
చ్యోతేయమ్	చ్యోతేవ	చ్యోతేమ

ఆశీర్లిఙ్

చ్యుత్యాత్	చ్యుత్యాస్తామ్	చ్యుత్యాసుః
చ్యుత్యాః	చ్యుత్యాస్తమ్	చ్యుత్యాస్త
చ్యుత్యాసమ్	చ్యుత్యాస్వ	చ్యుత్యాస్మ

లుఙ్

అచ్యోతీత్	అచ్యోతిష్టామ్	అచ్యోతిషుః
అచ్యోతీః	అచ్యోతిష్టమ్	అచ్యోతిష్ట
అచ్యోతిషమ్	అచ్యోతిష్వ	అచ్యోతిష్మ
అచ్యుతత్	అచ్యుతతామ్	అచ్యుతన్

	ప్ర	ద్వి	బ
మ	అచ్యోతః	అచ్యోతతమ్	అచ్యోతత
ఉ	అచ్యోతమ్	అచ్యోతావ	అచ్యోతామ

లృఙ్

ప్ర	అచ్యోతిష్యత్	అచ్యోతిష్యతామ్	అచ్యోతిష్యన్
మ	అచ్యోతిష్యః	అచ్యోతిష్యతమ్	అచ్యోతిష్యత
ఉ	అచ్యోతిష్యమ్	అచ్యోతిష్యావ	అచ్యోతిష్యామ

ఇతితో (ము) చ (ప్ర)ః ప్రకృతీనాం ఇచ్ఛానుజీదై వరూప్యమూహ్యమ్ ఉపాదిత తాదిరవితాంతువర్గస్త్రైపదేష్వేవ

ఇతః పరం విశేషావబోధనార్థం తత్ర తత్ర కానిచి (దూ) పాణిలిఖ్యన్తే వశిష్టాన్యూహ్యాని

మన్థ - విలోడనే

అనిదితో ధాతోర్హలన్తస్యోపధానకారస్య శిషి లిజి లోపః స్యాత్

అశీర్లిఙ్

మథ్యాత్	మథ్యాస్తామ్	మథ్యాసుః
మథ్యాః	మథ్యాస్తమ్	మథ్యాస్త
మథ్యాసమ్	మథ్యాస్వ	మథ్యాస్మ

కుథి - హింసాసంక్లేశనయోః

ఇదితో నుమ్ధాతోః

కున్థతి

షిధూ - శాస్త్రే మాఙ్గల్యే చ

సేధతి

లిట్

సిషేధ	సిషిధతుః	సిషిధుః
సిషేధిథ / సిషేద్ధ	సిషిధథుః	సిషిధ
సిషేధ	సిషిధివ / సిషిధ్వ	సిషిధిమ / సిషిధ్మ

లుట్ { సేధితా / సేద్ధా } లృట్ { సేధిష్యతి / సేత్స్యతి }

లుఙ్

అసేధీత్	అసేధిష్టామ్	అసేధిషుః
అసేధీః	అసేధిష్టమ్	అసేధిష్ట
అసేధిషమ్	అసేధిష్వ	అసేధిష్మ
అసైత్సీత్	అసైద్ధామ్	అసైత్సుః
అసైత్సీః	అసైద్ధమ్	అసైద్ధ
అసైత్సమ్	అసైత్స్వ	అసైత్స్మ

లృఙ్

{ అసేధిష్యత్ / అసేత్స్యత్ }

ఏవమూదితాం ధాతూనాంవలాద్యార్ధధాతుకే ఇటఃపాక్షికత్వేన ద్వైరూప్యమూహ్యమ్

ఖాదృ-భక్షణే

లిట్

చఖాద	చఖాదతుః	చఖాదుః
చఖాదిథ	చఖాదథుః	చఖాద
చఖాద	చఖాదివ	చఖాదిమ

ఖద-స్థైర్యేహింసాయాంచ

లిట్

చఖాద	చఖదతుః	చఖదుః
చఖదిథ	చఖదథుః	చఖద
చఖాద / చఖద	చఖదివ	చఖదిమ

లుఙ్

{ అఖాదీత్ / అఖదీత్ }	అఖాదిష్టామ్ / అఖదిష్టామ్	అఖాదిషుః / అఖదిషుః }

ఏవంహలాదేర్లఘూపధస్య సేటోధాతోర్లుఙి వావృద్ధ్యవగమః

హ్యాక్-హాయివహాత్రస్యకణాదేరేకారేతోన్యాస్త్రస్యదనహ్యాతోదీగ్ఘః ॥
గ్రహీత్-అస్యమీత్-అవ్యయీత్-అకసీత్-అకటీత్-ఓనయీత్.

ఖద-స్థైర్యే

లిట్

చఖాద	ఖేదతుః	ఖేదుః
ఖేదిథ	ఖేదథుః	ఖేద
చఖాద చఖద }	ఖేదివ	ఖేదిమ

ఏవంహలాద్యదుపధస్యానాదేశాదేర్ధాతోర్లిట్యేవంరూపాణి జ్ఞేయాని

తౄ- ప్లవనతరణయోః

ఏ	ద్వి	బ
తతార	తేరతుః	తేరుః
తేరిథ	తేరథుః	తేర
తతార	తేరివ	తేరిమ

ఏవం-ఫల-భజ-త్రప-ఇత్యేతేషాంహింసార్థకరాధేశ్చ-రూపాణి జ్ఞేయాని
జౄ-భ్రము-త్రస-ఫణ-రాజృ-టుభ్రాజృ-టుభ్రాశృ-టుభ్లాశృ-స్య
స్వన-ఇత్యేతేషాంతు-వికల్పేనరూపాణి జ్ఞేయాని

యథా

లిట్

బభ్రామ	బభ్రమతుః భ్రేమతుః }	బభ్రముః భ్రేముః }

ఉఖగతౌ

లిట్

ఉవోఖ	ఊఖతుః	ఊఖుః
ఉవోఖిథ	ఊఖథుః	ఊఖ
ఉవోఖ	ఊఖివ	ఊఖిమ

ష్ఠాగతినివృత్తౌ-లట్-తిష్ఠతి-తిష్ఠతః-తిష్ఠన్తి-లిట్-తస్థౌ-[illegible]

ట్-యచ్ఛతి-లిట్-దదౌ-స్మృ చిన్తాయాం-లట్-స్మరతి-లుఙ్-అస్మార్షీత్-శ్రు-శ్రవణే-లట్-శృణోతి-జి అభిభవే-అభిభవో న్యూనీకరణం న్యూనీభవనం జి-లట్-జయతి-గమౢ-గతౌ-లట్-గచ్ఛతి-లిట్-జగామ-దృశిర్-ప్రేక్షణే-లట్-పశ్యతి-లిట్-దదర్శ-లుఙ్-అదర్శత్-అ(ద్రా)క్షీత్-వస నివాసే-లిట్-ఉవాస-ఊషతుః-ఊషుః-లుఙ్-అవాత్సీత్-వద-వ్యక్తాయాం వాచి-లిట్-ఉవాద-ఇతి శబ్వికరణపరస్మైపదినః-అథాత్మనేపదినః-ఏధ వృద్ధౌ-అస్య రూపాణ్యాదావేవ ప్రదర్శితాని-త్రైఙ్-పాలనే-లట్-(త్రా)యతే-ష్వఞ్జ పరిష్వంగే-లట్-స్వజతే-ఇతి శబ్వికరణాత్మనేపదినః-అథోభయపదినో ధాతవః-ధావు గతిశుద్ధ్యోః-లట్-ధావతి-ధావతే-డుపచష్-పాకే-లట్-పచతి-పచతే-యజ-దేవపూజాసంగతికరణదానేషు-లట్-యజతి-యజతే-ఇత్యుభయపదినః.

అథలుగ్వికరణపరస్మైపదినః.

అద-భక్షణే.

లట్

	ప	ద్వి	బ
ప్ర	అత్తి	అత్తః	అదన్తి
మ	అత్సి	అత్థః	అత్థ
ఉ	అద్మి	అద్వః	అద్మః

లిట్

	ప	ద్వి	బ
ప్ర	ఆద	ఆదతుః	ఆదుః
మ	ఆదిథ	ఆదథుః	ఆద
ఉ	ఆద	ఆదివ	ఆదిమ
ప్ర	జఘాస	జక్షతుః	జక్షుః
మ	జఘసిథ	జక్షథుః	జక్ష
ఉ	జఘాస / జఘస	జక్షివ	జక్షిమ

లుట్

	ప	ద్వి	బ
ప్ర	అత్తా	అత్తారౌ	అత్తారః
మ	అత్తాసి	అత్తాస్థః	అత్తాస్థ

	ఏ	ద్వి	బ
ఉ	అత్తాస్మి	అత్తాస్వః	అత్తాస్మః
		లృట్	
ప్ర	అత్స్యతి	అత్స్యతః	అత్స్యన్తి
మ	అత్స్యసి	అత్స్యథః	అత్స్యథ
ఉ	అత్స్యామి	అత్స్యావః	అత్స్యామః
		లోట్	
ప్ర	అత్తు / అత్తాత్	అత్తామ్	అదన్తు
మ	అద్ధి / అత్తాత్	అత్తమ్	అత్త
ఉ	అదాని	అదావ	అదామ
		లఙ్	
ప్ర	ఆదత్	ఆత్తామ్	ఆదన్
మ	ఆదః	ఆత్తమ్	ఆత్త
ఉ	ఆదమ్	ఆద్వ	ఆద్మ
		విధిలిఙ్	
ప్ర	అద్యాత్	అద్యాతామ్	అద్యుః
మ	అద్యాః	అద్యాతమ్	అద్యాత
ఉ	అద్యామ్	అద్యావ	అద్యామ
		ఆశీర్లిఙ్	
ప్ర	అద్యాత్	అద్యాస్తామ్	అద్యాసుః
మ	అద్యాః	అద్యాస్తమ్	అద్యాస్త
ఉ	అద్యాసమ్	అద్యాస్వ	అద్యాస్మ
		లుఙ్	
ప్ర	అఘసత్	అఘసతామ్	అఘసన్
మ	అఘసః	అఘసతమ్	అఘసత
ఉ	అఘసమ్	అఘసావ	అఘసామ

లృఙ్

	ఏ	ద్వి	బ
ప్ర	ఆస్స్యత్	ఆత్స్యతామ్	ఆత్స్యన్
మ	ఆత్స్యః	ఆత్స్యతమ్	ఆస్స్యత
ఉ	ఆత్స్యమ్	ఆత్స్యావ	ఆత్స్యామ

హన హింసాగత్యోః-లట్ హన్తి-హతః-ఘ్నన్తి-లిట్ జఘాన-జఘ్నతుః-జఘ్నుః-లుఙ్-అవధీత్॥

అస-భువి-లట్-అస్తి-స్తః-సన్తి-

రుదిర్-అశ్రువిమోచనే-లట్ రోదితి రుదితః-రుదన్తి-లుఙ్-అరోదీత్

ఇతి లుగ్వికరణపరస్మైపదినః

అథ లుగ్వికరణాత్మనేపదినః

చక్షిఙ్ వ్యక్తాయాం వాచి లట్ చష్టే-లిట్-చచక్షే-ఆఙ-శ్శాసు-ఇచ్ఛాయాం-లట్-ఆశాసే-

షూఙ్-ప్రాణిగర్భవిమోచనే-లట్-సూతే-ఇత్యాత్మనేపదినః-

అథోభయపదినౌ-ద్విష-అప్రీతౌ-ద్వేష్టి-ద్విష్టః-ద్విషన్తి-ద్విష్టే-ద్విషాతే-ద్విషతే-బ్రూఞ్ వ్యక్తాయాం వాచి-లట్-ఆహ-ఆహతుః-ఆహుః-ఆత్థ-ఆహథుః-బ్రూథ బ్రవీమి-బ్రూవః-బ్రూమః-బ్రవీతి ఇత్యాది॥

బ్రూతే బ్రువాతే-బ్రువతే-ఇత్యుభయపదినౌ॥

అథ శ్లువికరణపరస్మైపదినః

హు దానాదనయోః-దానఇచ్ఛప్రక్షేపః-లట్-జుహోతి-జుహుతః జుహ్వతి-లిట్-జుహవాంచకార-జుహావ॥

ఞిభీ-భయే-లట్-బిభేతి-{ బిభితః / బిభీతః } బిభ్యతి

హ్రీ-లజ్జాయామ్-జిహ్రేతి-జిహ్రీతః-జిహ్రియతి-లిట్-జిహ్రయాంచకార॥

ఇతి శ్లువికరణపరస్మైపదినః

అథాత్మనేపదినః-మాఙ్-మానే శబ్దే చ-లట్-మిమీతే-మిమాతే

	ఏ	ద్వి	బ

జిహీతే - ఓహాఙ్ - గతౌ ॥

లట్

ప్ర	జిహీతే	జిహాతే	జిహతే
మ	జిహీషే	జిహాథే	జిహీధ్వే
ఉ	జిహే	జిహీవహే	జిహీమహే

లిట్

ప్ర	జహే	జహాతే	జహిరే
మ	జహిషే	జహాథే	జహిధ్వే
ఉ	జహే	జహివహే	జహిమహే

లుట్

ప్ర	హాతా	హాతారౌ	హాతారః
మ	హాతాసే	హాతాసాథే	హాతాధ్వే
ఉ	హాతాహే	హాతాస్వహే	హాతాస్మహే

లృట్

ప్ర	హాస్యతే	హాస్యేతే	హాస్యన్తే
మ	హాస్యసే	హాస్యేథే	హాస్యధ్వే
ఉ	హాస్యే	హాస్యావహే	హాస్యామహే

లోట్

ప్ర	జిహీతామ్	జిహాతామ్	జిహతామ్
మ	జిహీష్వ	జిహాథామ్	జిహీధ్వమ్
ఉ	జిహై	జిహావహై	జిహామహై

లఙ్

ప్ర	అజిహీత	అజిహీతామ్	అజిహత
మ	అజిహీథాః	అజిహీథామ్	అజిహీధ్వమ్
ఉ	అజిహే	అజిహావహి	అజహామహి

విధిలిఙ్

ప్ర	జిహీత	జిహీయాతామ్	జిహీరన్

	ఏ	ద్వి	బ
మ	జహీథాః	జహీయాథామ్	జహీధ్వమ్
ఉ	జహీయ	జహీవహి	జహీమహి
		ఆశీర్లిఙ్	
ప్ర	హాసీష్ట	హాసీయాస్తామ్	హాసీరన్
మ	హాసీష్ఠాః	హాసీయాస్థామ్	హాసీధ్వమ్
ఉ	హాసీయ	హాసీవహి	హాసీమహి
		లుఙ్	
ప్ర	అహాస్త	అహాసాతామ్	అహాసత
మ	అహాస్థాః	అహాసాథామ్	అహాధ్వమ్
ఉ	అహాసి	అహాస్వహి	అహాస్మహి
		లృఙ్	
ప్ర	అహాస్యత	అహాస్యేతామ్	అహాస్యన్త
మ	అహాస్యథాః	అహాస్యేథామ్	అహాస్యధ్వమ్
ఉ	అహాస్యే	అహాస్యావహి	అహాస్యామహి

అథోభయపదినౌ

డుభృఞ్-ధారణపోషణయోః-లట్-బిభర్తి-బిభృతః-బిభ్రతి-బిభృతే-బిభ్రాతే-బిభ్రతే-డుదాఞ్ దానే-లట్-దదాతి-దత్తః-దదతి-దత్తే-దదాతే దదతే-ఇత్యుభయపదినౌ॥

అథశ్యన్వికరణిపరస్మైపదినః

దివు క్రీడాదిషు లట్-దీవ్యతి-దీవ్యతః-దీవ్యన్తి లిట్-దిదేవ-నృతీ గాత్రవిక్షేపే-లట్-నృత్యతి-శ్లిష-ఆలిఙ్గనే-లట్-శ్లిష్యతి ఇతి పరస్మైపదినః॥

అథాత్మనేపదినః

షూఙ్-ప్రాణిప్రసవే-లట్-సూయతే-సూయేతే-సూయన్తే జనీ-ప్రాదుర్భావే-లిట్-జజ్ఞే-లుఙ్-అజని-అజనిషాతామ్-అజనిషత-మన జ్ఞానే-లిట్ మేనే మేనాతే-మేనిరే-ఇత్యాత్మనేపదినః॥

అథోభయపదీ

మృష తితిక్షాయామ్-లట్ మృష్యతి-మృష్యతే-ఇత్యుభయపదీ॥

అథ శ్నువికరణపరస్మైపదినః

ఆప్ల వ్యాప్తౌ లట్-ఆప్నోతి-ఆప్నుతః-ఆప్నువన్తి-ఋధు వృద్ధౌ-లట్-ఋధ్నోతి-ఇత్యాదయః పరస్మైపదినః॥

అథాత్మనేపదీ

అశూ వ్యాప్తౌ

	ఏ	ద్వి	బ
ప్ర	అశ్నుతే	అశ్నువాతే	అశ్నువతే
మ	అశ్నుషే	అశ్నువాథే	అశ్నుధ్వే
ఉ	అశ్నువే	అశ్నువహే	అశ్నుమహే

లిట్

	ఏ	ద్వి	బ
ప్ర	ఆనశే	ఆనశాతే	ఆనశిరే
మ	ఆనశిషే / ఆనక్షే	ఆనశాథే	ఆనశిధ్వే / ఆనడ్ఢ్వే
ఉ	ఆనశే	ఆనశివహే / ఆనశ్వహే	ఆనశిమహే / ఆనశ్మహే

లుట్

	ఏ	ద్వి	బ
ప్ర	అశితా / అష్టా	అశితారౌ / అష్టారౌ	అశితారః / అష్టారః
మ	అశితాసే / అష్టాసే	అశితాసాథే / అష్టాసాథే	అశితాధ్వే / అష్టాధ్వే
ఉ	అశితాహే / అష్టాహే	అశితాస్వహే / అష్టాస్వహే	అశితాస్మహే / అష్టాస్మహే

లృట్

	ఏ	ద్వి	బ
ప్ర	అశిష్యతే / అక్ష్యతే	అశిష్యేతే / అక్ష్యేతే	అశిష్యన్తే / అక్ష్యన్తే

	ఏ	ద్వి	బ
మ	అశిష్యసే / అక్ష్యసే	అశిష్యేథే / అక్ష్యేథే	అశిష్యధ్వే / అక్ష్యధ్వే
ఉ	అశిష్యే / అక్ష్యే	అశిష్యావహే / అక్ష్యావహే	అశిష్యామహే / అక్ష్యామహే

లోట్

ప్ర	అశ్నుతామ్	అశ్నువాతామ్	అశ్నువతామ్
మ	అశ్నుష్వ	అశ్నువాథామ్	అశ్నుధ్వమ్
ఉ	అశ్నవై	అశ్నవావహై	అశ్నవామహై

లఙ్

ప్ర	ఆశ్నుత	ఆశ్నువాతామ్	ఆశ్నువత
మ	ఆశ్నుథాః	ఆశ్నువాథామ్	ఆశ్నుధ్వమ్
ఉ	ఆశ్నువి	ఆశ్నువహి	ఆశ్నుమహి

విధిలిఙ్

ప్ర	అశ్నువీత	అశ్నువీయాతామ్	అశ్నువీరన్
మ	అశ్నువీథాః	అశ్నువీయాథామ్	అశ్నువీధ్వమ్
ఉ	అశ్నువీయ	అశ్నువీవహి	అశ్నువీమహి

ఆశీర్లిఙ్

ప్ర	అశిషీష్ట / అక్షీష్ట	అశిషీయాస్తామ్ / అక్షీయాస్తామ్	అశిషీరన్ / అక్షీరన్
మ	అశిషీష్ఠాః / అక్షీష్ఠాః	అశిషీయాస్థామ్ / అక్షీయాస్థామ్	అశిషీధ్వమ్ / అక్షీఢ్వమ్
ఉ	అశిషీయ / అక్షీయ	అశిషీవహి / అక్షీవహి	అశిషీమహి / అక్షీమహి

లుఙ్

ప్ర	ఆశిష్ట / ఆష్ట	ఆశిషాతామ్ / ఆక్షాతామ్	ఆశిషత / ఆక్షత

	ఏ	ద్వి	బ
మ	ఆశిష్ఠాః అష్ఠాః	ఆశిషాథామ్ అక్షాథామ్	ఆశిఢ్వమ్ అఢ్వమ్
ఉ	ఆశిషి అక్షి	ఆశిష్వహి అక్ష్వహి	ఆశిష్మహి అక్ష్మహి
		లృఙ్	
ప్ర	ఆశిష్యత అక్ష్యత	ఆశిష్యేతామ్ అక్ష్యేతామ్	ఆశిష్యన్త అక్ష్యన్త
మ	ఆశిష్యథాః అక్ష్యథాః	ఆశిష్యేథామ్ అక్ష్యేథామ్	ఆశిష్యధ్వమ్ అక్ష్యధ్వమ్
ఉ	ఆశిష్యే అక్ష్యే	ఆశిష్యావహే అక్ష్యావహే	ఆశిష్యామహే అక్ష్యామహే

ఇత్యాత్మనేపదినః

అథోభయపదినః

షిఞ్-బన్ధనే లట్-సినోతి-సినుతః-సిన్వన్తి-సినుతే-సిన్వాతే-సిన్వతే

చిఞ్-చయనే-లట్-చినోతి-చి॥

నుతే-లిట్ { చికాయ / చిచాయ } { చిక్యే / చిచ్యే } ఇత్యుభయపదినః

అథశవికరణపరస్మైపదినః- ఓవ్రశ్చూ ఛేదనే-లట్-వ్రశ్చతి-వ్రశ్చతః-వ్రశ్చన్తి-లిట్-వవ్రశ్చ-వవ్రశ్చతుః-వవ్రశ్చుః-

{ వవ్రశ్చిథ / వవ్రష్ఠ } లుఙ్ { అవ్రశ్చీత్ / అ, వా, క్షీత్ } త్రుట ఛేదనే

{ త్రుటతి / త్రుట్యతి } అస్యవికల్పనశ్యన్భవతి - ఇషు - ఇచ్ఛాయాం - లట్

ఇచ్ఛతి- లిట్- ఇయేష- లుట్- { ఏషితా / ఏష్టా } లృట్ - ఏషిష్యతి - లోట్

చ్ఛతు-లఙ్-ఐచ్ఛత్-విధిలిఙ్-ఇచ్ఛేత్-ఆశీర్లిఙ్-ఇష్యాత్-లుఙ్-ఐషీత్-లృఙ్-ఐషిష్యత్-ఇతి పరస్మైపదినః అథాత్మనేపదినః-పృఙ్-వ్యాయామే-లట్-వ్యాప్రియతే-వ్యాప్రియేతే-వ్యాప్రియన్తే-లిట్-వ్యాపప్రే-వ్యాపప్రాతే-వ్యాపప్రిరే-లట్-వ్యాపరిష్యతే-లఙ్-వ్యాపృత-మృఙ్-ప్రాణత్యాగే-లట్-మ్రియతే-లిట్-లుట్-లృట్-లృఙ్ క్షు-పరస్మైపదివద్రూపం-యథా-లిట్-మమార-లుట్-మర్తాసి-లృట్-మరిష్యతి-లృఙ్-అమరిష్యత్-ఇత్యాత్మనేపదినః-అథోభయపదినః-తుద-వ్యథనే-లట్-తుదతి-తుదతే-దిశ-అతిసర్జనే ॥

	ప	ద్వి	బ
		లట్	
ప్ర	దిశతి	దిశతః	దిశన్తి
మ	దిశసి	దిశథః	దిశథ
ఉ	దిశామి	దిశావః	దిశామః
ప్ర	దిశతే	దిశేతే	దిశన్తే
మ	దిశసే	దిశేథే	దిశధ్వే
ఉ	దిశే	దిశావహే	దిశామహే
		లిట్	
ప్ర	దిదేశ	దిదిశతుః	దిదిశుః
మ	దిదేశిథ	దిదిశథుః	దిదిశ
ఉ	దిదేశ / దిదిశ	దిదిశివ	దిదిశిమ
ప్ర	దిదిశే	దిదిశాతే	దిదిశిరే
మ	దిదిశిషే	దిదిశాథే	దిదిశిధ్వే
ఉ	దిదిశే	దిదిశివహే	దిదిశిమహే
		లుట్	
ప్ర	దేష్టా	దేష్టారౌ	దేష్టారః
మ	దేష్టాసి	దేష్టాస్థః	దేష్టాస్థ
ఉ	దేష్టాస్మి	దేష్టాస్వః	దేష్టాస్మః
ప్ర	దేష్టా	దేష్టారౌ	దేష్టారః

	ఏ	ద్వి	బ
మ	దేష్టాసే	దేష్టాసాథే	దేష్టాధ్వే
ఉ	దేష్టాహే	దేష్టాస్వహే	దేష్టాస్మహే
		లృట్	
ప్ర	దేక్ష్యతి	దేక్ష్యతః	దేక్ష్యన్తి
మ	దేక్ష్యసి	దేక్ష్యథః	దేక్ష్యథ
ఉ	దేక్ష్యామి	దేక్ష్యావః	దేక్ష్యామః
ప్ర	దేక్ష్యతే	దేక్ష్యేతే	దేక్ష్యన్తే
మ	దేక్ష్యసే	దేక్ష్యేథే	దేక్ష్యధ్వే
ఉ	దేక్ష్యే	దేక్ష్యావహే	దేక్ష్యామహే
		లోట్	
ప్ర	{ దిశతు / దిశతాత్	దిశతామ్	దిశన్తు
మ	{ దిశ / దిశతాత్	దిశతమ్	దిశత
ఉ	దిశాని	దిశావ	దిశామ
ప్ర	దిశతామ్	దిశేతామ్	దిశన్తామ్
మ	దిశస్వ	దిశేథామ్	దిశధ్వమ్
ఉ	దిశై	దిశావహై	దిశామహై
		లఙ్	
ప్ర	అదిశత్	అదిశతామ్	అదిశన్
మ	అదిశః	అదిశతమ్	అదిశత
ఉ	అదిశమ్	అదిశావ	అదిశామ
ప్ర	అదిశత	అదిశేతామ్	అదిశన్త
మ	అదిశథాః	అదిశేథామ్	అదిశధ్వమ్
ఉ	అదిశే	అదిశావహి	అదిశామహి
		విధిలిఙ్	
ప్ర	దిశేత్	దిశేతామ్	దిశేయుః

	ఏ	ద్వి	బ
మ	దిశేః	దిశేతమ్	దిశేత
ఉ	దిశేయమ్	దిశేవ	దిశేమ
ప్ర	దిశేత	దిశేయాతామ	దిశేరన్
మ	దిశేథాః	దిశేయాథామ్	దిశేధ్వమ్
ఉ	దిశేయ	దిశేవహి	దిశేమహి

ఆశీర్లిఙ్

దిశ్యాత్	దిశ్యాస్తామ్	దిశ్యాసుః
దిశ్యాః	దిశ్యాస్తమ్	దిశ్యాస్త
దిశ్యాసమ్	దిశ్యాస్వ	దిశ్యాస్మ
దిక్షీష్ట	దిక్షీయాస్తామ్	దిక్షీరన్
దిక్షీష్ఠాః	దిక్షీయాస్థామ్	దిక్షీధ్వమ్
దిక్షీయ	దిక్షీవహి	దిక్షీమహి

లుఙ్

ప్ర	అదిక్షత్	అదిక్షతామ్	అదిక్షన్
మ	అదిక్షః	అదిక్షతమ్	అదిక్షత
ఉ	అదిక్షమ్	అదిక్షావ	అదిక్షామ
ప్ర	అదిక్షత	అదిక్షేతామ్	అదిక్షన్త
మ	అదిక్షథాః	అదిక్షేథామ్	అదిక్షధ్వమ్
ఉ	అదిక్షే	అదిక్షావహి	అదిక్షామహి

లృఙ్

ప్ర	అదేక్ష్యత్	అదేక్ష్యతామ్	అదేక్ష్యన్
మ	అదేక్ష్యః	అదేక్ష్యతమ్	అదేక్ష్యత
ఉ	అదేక్ష్యమ్	అదేక్ష్యావ	అదేక్ష్యామ
ప్ర	అదేక్ష్యత	అదేక్ష్యేతామ్	అదేక్ష్యన్త
మ	అదేక్ష్యథాః	అదేక్ష్యేథామ్	అదేక్ష్యధ్వమ్
ఉ	అదేక్ష్యే	అదేక్ష్యావహి	అదేక్ష్యామహి

ముచ్లృ-మోక్షణే-లట్-ముఞ్చతి ముఞ్చతే-లిట్-ముమోచ-

ప	ద్వి	[బ

అముచత్ }
లుజ్ } విద్ఌ-లాభే-లట్ - విందతి- విందతే-లుట్ { వేదితా
అముక్త } { వేత్తా

ఇత్యుభయపదినః

అథశ్నంవికరణివరస్మైపదినా

శిష్ఌవిశేషణే లట్-శినష్టి-శింష్టః-శింషన్తి-లిట్-శిశేష లుట్- శేష్టా

ల్ఌట్- శేక్ష్యతి-పిష్ఌ-సంచూర్ణనే-లట్-పినష్టి-లుజ్-అపిషత్

ఇతివరస్మైపదినా

అథాత్మనేపదినా

ఞిఇన్ధీ-దీప్తౌ-లట్-ఇన్ధే-ఇన్ధాతే-ఇన్ధతే-ఇన్త్సే-విదవిచారణే - లట్ -
న్తే-ఇత్యాత్మనేపదినా

అథోభయపదీ

రుధిర్- ఆవరణే

లట్

ప్ర	రుణద్ధి	రున్ధః	రున్ధన్తి
మ	రుణత్సి	రున్ధః	రున్ధ
ఉ	రుణధ్మి	రున్ధ్వః	రున్ధ్మః
ప్ర	రున్ధే	రున్ధాతే	రున్ధతే
మ	రున్త్సే	రున్ధాథే	రున్ధ్వే
ఉ	రున్ధే	రున్ధ్వహే	రున్ధ్మహే

లిట్

ప్ర	రురోధ	రురుధతుః	రురుధుః
మ	రురోధిథ	రురుధథుః	రురుధ
ఉ	రురోధ	రురుధివ	రురుధిమ
ప్ర	రురుధే	రురుధాతే	రురుధిరే

ఏ	ద్వి	బ
రురుధిషే	రురుధాథే	రురుధిధ్వే
రురుధే	రురుధివహే	రురుధిమహే
	లుట్	
రోద్ధా	రోద్ధారౌ	రోద్ధారః
రోద్ధాసి	రోద్ధాస్థః	రోద్ధాస్థ
రోద్ధాస్మి	రోద్ధాస్వః	రోద్ధాస్మః
రోద్ధా	రోద్ధారౌ	రోద్ధారః
రోద్ధాసే	రోద్ధాసాథే	రోద్ధాధ్వే
రోద్ధాహే	రోద్ధాస్వహే	రోద్ధాస్మహే
	లృట్	
రోత్స్యతి	రోత్స్యతః	రోత్స్యన్తి
రోత్స్యసి	రోత్స్యథః	రోత్స్యథ
రోత్స్యామి	రోత్స్యావః	రోత్స్యామః
రోత్స్యతే	రోత్స్యేతే	రోత్స్యన్తే
రోత్స్యసే	రోత్స్యేథే	రోత్స్యధ్వే
రోత్స్యే	రోత్స్యావహే	రోత్స్యామహే
	లోట్	
{ రుణద్ధు / రున్ధాత్ }	రున్ధామ్	రున్ధన్తు
{ రున్ధి / రున్ధాత్ }	రున్ధమ్	రున్ధ
రుణధాని	రుణధావ	రుణధామ
రున్ధామ్	రున్ధాతామ్	రున్ధతామ్
రున్త్స్వ	రున్ధాథామ్	రున్ధ్వమ్
రుణధై	రుణధావహై	రుణధామహై
	లఙ్	
అరుణత్	అరున్ధామ్	అరున్ధ

	ప	ద్వి	బ
మ	అరుణః / అరుణత్	అరున్ద్ధమ్	అరున్ద్ధ
ఉ	అరుణధమ్	అరున్ధ్వ	అరున్ధ్మ
ప్ర	అరున్ద్ధ	అరున్ధాతామ్	అరున్ధత
మ	అరున్ద్ధాః	అరున్ధాథామ్	అరున్ధ్వమ్
ఉ	అరున్ధి	అరున్ధ్వహి	అరున్ధ్మహి

విధిలిఙ్

	ప	ద్వి	బ
ప్ర	రున్ధ్యాత్	రున్ధ్యాతామ్	రున్ధ్యుః
మ	రున్ధ్యాః	రున్ధ్యాతమ్	రున్ధ్యాత
ఉ	రున్ధ్యామ్	రున్ధ్యావ	రున్ధ్యామ
ప్ర	రున్ధీత	రున్ధీయాతామ్	రున్ధీరన్
మ	రున్ధీథాః	రున్ధీయాథామ్	రున్ధీధ్వమ్
ఉ	రున్ధీయ	రున్ధీవహి	రున్ధీమహి

ఆశీర్లిఙ్

	ప	ద్వి	బ
	రుధ్యాత్	రుధ్యాస్తామ్	రుధ్యాసుః
	రుధ్యాః	రుధ్యాస్తమ్	రుధ్యాస్త
	రుధ్యాసమ్	రుధ్యాస్వ	రుధ్యాస్మ
	రుత్సీష్ట	రుత్సీయాస్తామ్	రుత్సీరన్
	రుత్సీష్ఠాః	రుత్సీయాస్థామ్	రుత్సీధ్వమ్
	రుత్సీయ	రుత్సీవహి	రుత్సీమహి

లుఙ్

	ప	ద్వి	బ
	అరుధత్	అరుధతామ్	అరుధన్
	అరుధః	అరుధతమ్	అరుధత
	అరుధమ్	అరుధావ	అరుధామ
	అరౌత్సీత్	అరౌద్ధామ్	అరౌత్సుః
	అరౌత్సీః	అరౌద్ధమ్	అరౌద్ధ

ప	ద్వి	బ
అరౌత్సమ్	అరౌత్స్వ	అరౌత్స్మ
అరుద్ధ	అరుత్సాతామ్	అరుత్సత
అరుద్ధాః	అరుత్సాథామ్	అరుద్ధ్వమ్
అరుత్సి	అరుత్స్వహి	అరుత్స్మహి

లృఙ్

అరోత్స్యత్	అరోత్స్యతామ్	అరోత్స్యన్
అరోత్స్యః	అరోత్స్యతమ్	అరోత్స్యత
అరోత్స్యమ్	అరోత్స్యావ	అరోత్స్యామ
అరోత్స్యత	అరోత్స్యేతామ్	అరోత్స్యన్త
అరోత్స్యథాః	అరోత్స్యేథామ్	అరోత్స్యధ్వమ్
అరోత్స్యే	అరోత్స్యావహి	అరోత్స్యామహి

ఇతిశ్నంవికరణ్యుభయపదీ

అథ - ఉవికరణ్యాత్మనేపదినో

వను-యాచనే-లట్-వనుతే-వన్వాతే-వన్వతే -అయంధాతుశ్చంద్రస్యమతే-పరస్మైపదీ-యథా-లట్-వనోతి-లిట్ -వవాన-వవనతుః- మనుఅవబోధనే లట్-మనుతే-లిట్- మేనే-లుట్-మనితా॥

ఇత్యాత్మనేపదినో

అథోభయపదినో.

తను-విస్తారే-లట్-తనోతి-తనుతః-తన్వన్తి-తనోషి-తనుథః-తనుథ-తనోమి-తే - తన్వాతే తన్వతే {తన్వః / తనువః} {తన్మః / తనుమః} తను.

డుకృఞ్-కరణే

లట్

ప్ర	కరోతి	కురుతః	కుర్వన్తి
మ	కరోషి	కురుథః	కురుథ
ఉ	కరోమి	కుర్వః	కుర్మః
ప్ర	కురుతే	కుర్వాతే	కుర్వతే

(విజ్ఞానమంజరి)

	ఏ	ద్వి	బ
మ	కురుషే	కుర్వాథే	కురుధ్వే
ఉ	కుర్వే	కుర్వహే	కుర్మహే
		లిట్	
ప్ర	చకార	చక్రతుః	చక్రుః
మ	చకర్థ	చక్రథుః	చక్ర
ఉ	చకార / చకర	చకృవ	చకృమ
ప్ర	చక్రే	చక్రాతే	చక్రిరే
మ	చకృషే	చక్రాథే	చకృఢ్వే
ఉ	చక్రే	చకృవహే	చకృమహే
		లుట్	
ప్ర	కర్తా	కర్తారౌ	కర్తారః
మ	కర్తాసి	కర్తాస్థః	కర్తాస్థ
ఉ	కర్తాస్మి	కర్తాస్వః	కర్తాస్మః
ప్ర	కర్తా	కర్తారౌ	కర్తారః
మ	కర్తాసే	కర్తాసాథే	కర్తాధ్వే
ఉ	కర్తాహే	కర్తాస్వహే	కర్తాస్మహే
		లృట్	
ప్ర	కరిష్యతి	కరిష్యతః	కరిష్యన్తి
మ	కరిష్యసి	కరిష్యథః	కరిష్యథ
ఉ	కరిష్యామి	కరిష్యావః	కరిష్యామః
ప్ర	కరిష్యతే	కరిష్యేతే	కరిష్యన్తే
మ	కరిష్యసే	కరిష్యేథే	కరిష్యధ్వే
ఉ	కరిష్యే	కరిష్యావహే	కరిష్యామహే
		లోట్	
ప్ర	కరోతు / కురుతాత్	కురుతామ్	కుర్వన్తు

	ప	ద్వి	బ
మ	కురు / కురుతాత్	కురుతమ్	కురుత
ఉ	కరవాణి	కరవావ	కరవామ
ప్ర	కురుతామ్	కుర్వాతామ్	కుర్వతామ్
మ	కురుష్వ	కుర్వాథామ్	కురుధ్వమ్
ఉ	కరవై	కరవావహై	కరవామహై
		లఙ్	
ప్ర	అకరోత్	అకురుతామ్	అకుర్వన్
మ	అకరోః	అకురుతమ్	అకురుత
ఉ	అకరవమ్	అకుర్వ	అకుర్మ
ప్ర	అకురుత	అకుర్వాతామ్	అకుర్వత
మ	అకురుథాః	అకుర్వాథామ్	అకురుధ్వమ్
ఉ	అకుర్వి	అకుర్వహి	అకుర్మహి
		విధిలిఙ్	
ప్ర	కుర్యాత్	కుర్యాతామ్	కుర్యుః
మ	కుర్యాః	కుర్యాతమ్	కుర్యాత
ఉ	కుర్యామ్	కుర్యావ	కుర్యామ
ప్ర	కుర్వీత	కుర్వీయాతామ్	కుర్వీరన్
మ	కుర్వీథాః	కుర్వీయాథామ్	కుర్వీధ్వమ్
ఉ	కుర్వీయ	కుర్వీవహి	కుర్వీమహి
		ఆశీర్లిఙ్	
ప్ర	క్రియాత్	క్రియాస్తామ్	క్రియాసుః
మ	క్రియాః	క్రియాస్తమ్	క్రియాస్త
ఉ	క్రియాసమ్	క్రియాస్వ	క్రియాస్మ
ప్ర	కృషీష్ట	కృషీయాస్తామ్	కృషీరన్
మ	కృషీష్ఠాః	కృషీయాస్థామ్	కృషీధ్వమ్
ఉ	కృషీయ	కృషీవహి	కృషీమహి

	ఏ	ద్వి	బ
		లుఙ్	
ప్ర	అకార్షీత్	అకార్ష్టామ్	అకార్షుః
మ	అకార్షీః	అకార్ష్టమ్	అకార్ష్ట
ఉ	అకార్షమ్	అకార్ష్వ	అకార్ష్మ
ప్ర	అకృత	అకృషాతామ్	అకృషత
మ	అకృథాః	అకృషాథామ్	అకృఢ్వమ్
ఉ	అకృషి	అకృష్వహి	అకృష్మహి
		లృఙ్	
ప్ర	అకరిష్యత్	అకరిష్యతామ్	అకరిష్యన్
మ	అకరిష్యః	అకరిష్యతమ్	అకరిష్యత
ఉ	అకరిష్యమ్	అకరిష్యావ	అకరిష్యామ
ప్ర	అకరిష్యత	అకరిష్యేతామ్	అకరిష్యన్త
మ	అకరిష్యథాః	అకరిష్యేథామ్	అకరిష్యధ్వమ్
ఉ	అకరిష్యే	అకరిష్యావహి	అకరిష్యామహి

ఇత్యుభయపదినః

అథశ్నావికరణపరస్మైపదినః

శౄ-హింసాయామ్-లట్-శృణాతి-శృణీతః-శృణన్తి- జ్యా వయోహానౌ-లట్-జినాతి-లిట్-జిజ్యౌ-జిజ్యతుః-జిజ్యుః-జ్ఞా-అవబోధనే-లట్-జానాతి

బన్ధ- బన్ధనే।

		లట్	
ప్ర	బధ్నాతి	బధ్నీతః	బధ్నన్తి
మ	బధ్నాసి	బధ్నీథః	బధ్నీథ
	బధ్నామి	బధ్నీవః	బధ్నీమః
		లిట్	
ప్ర	బబన్ధ	బబన్ధతుః	బబన్ధుః
మ	బబన్ధిథ	బబన్ధథుః	బబన్ధ

	ఏ	ద్వి	బ
ఉ	బబన్ధ	బబన్ధివ	బబన్ధిమ
		లుట్	
ప్ర	బన్ధా	బన్ధారౌ	బన్ధారః
మ	బన్ధాసి	బన్ధాస్థః	బన్ధాస్థ
ఉ	బన్ధాస్మి	బన్ధాస్వః	బన్ధాస్మః
		లృట్	
ప్ర	భన్త్స్యతి	భన్త్స్యతః	భన్త్స్యన్తి
మ	భన్త్స్యసి	భన్త్స్యథః	భన్త్స్యథ
ఉ	భన్త్స్యామి	భన్త్స్యావః	భన్త్స్యామః
		లోట్	
ప్ర	బధ్నాతు / బధ్నీతాత్	బధ్నీతామ్	బధ్నన్తు
మ	బధాన / బధ్నీతాత్	బధ్నీతమ్	బధ్నీత
ఉ	బధ్నాని	బధ్నావ	బధ్నామ
		లఙ్	
ప్ర	అబధ్నాత్	అబధ్నీతామ్	అబధ్నన్
మ	అబధ్నాః	అబధ్నీతమ్	అబధ్నీత
ఉ	అబధ్నామ్	అబధ్నీవ	అబధ్నీమ
		విధిలిఙ్	
ప్ర	బధ్నీయాత్	బధ్నీయాతామ్	బధ్నీయుః
మ	బధ్నీయాః	బధ్నీయాతమ్	బధ్నీయాత
ఉ	బధ్నీయామ్	బధ్నీయావ	బధ్నీయామ
		ఆశీర్లిఙ్	
ప్ర	బధ్యాత్	బధ్యాస్తామ్	బధ్యాసుః
మ	బధ్యాః	బధ్యాస్తమ్	బధ్యాస్త
ఉ	బధ్యాసం	బధ్యాస్వ	బధ్యాస్మ

	ఏ	ద్వి	బ
		లుఙ్	
ప్ర	అభాన్త్సీత్	అబాన్ధామ్	అభాన్త్సుః
మ	అభాన్త్సీః	అబాన్ధమ్	అబాన్ధ
ఉ	అభాన్త్సమ్	అభాన్త్స్వ	అభాన్త్స్మ
		లృఙ్	
ప్ర	అభన్త్స్యత్	అభన్త్స్యతామ్	అభన్త్స్యన్
మ	అభన్త్స్యః	అభన్త్స్యతమ్	అభన్త్స్యత
ఉ	అభన్త్స్యమ్	అభన్త్స్యావ	అభన్త్స్యామ

అథాత్మనేపదీ

వృఙ్-సంభక్తౌ లట్-వృణీతే-లిట్-వవ్రే-లుట్-{వరితా / వరీతా} ఇత్యాత్మనేపదీ-అథోభయపదినోఽయం ధాతుః-డుక్రీఞ్-ద్రవ్యవినిమయే-లట్-క్రీణాతి-క్రీణీతే-లిట్-మ-{చిక్రయిథ / చిక్రేథ} ఉ-{చిక్రాయ / చిక్రయ} ప్రీఞ్-తర్పణే-లట్-ప్రీణాతి-ప్రీణీతే-గ్రహ-ఉపాదానే-లట్-గృహ్ణాతి-గృహ్ణీతే-వృఞ్-వరణే-లట్-వృణాతి-వృణీతే-ఇత్యుభయపదినః.

అథణిజ్వికరణపరస్మైపదీ

చుర స్తేయే

లట్-చోరయతి-చోరయతః-చోరయన్తి-లిట్-చోరయాంచకార-చోరయామాస-చోరయాంబభూవ * లుట్-చోరయితా-లృట్-చోరయిష్యతి లోట్-చోరయతు-చోరయతాత్ * లఙ్-అచోరయత్-విధిలిఙ్-చోరయేత్ ఆశీర్లిఙ్-చోర్యాత్-లుఙ్-అచూచురత్-లృఙ్-అచోరయిష్యత్-

అథాత్మనేపదీ

లట్-చోరయతే-చోరయేతే-చోరయన్తే-లిట్-చోరయాంచక్రే-లుట్-చోరయితా-లృట్-చోరయిష్యతే-లోట్-చోరయతామ్-లఙ్-అచోరయత-విధిలిఙ్-చోరయేత-ఆశీర్లిఙ్-చోరయిషీష్ట లుఙ్-అచూచురత-లృఙ్-అచోరయిష్యత.

అథసనన్తప్రక్రియా

భూధాతుః

భవితుమిచ్ఛతి

లట్-బుభూషతి-బుభూషతః-బుభూషన్తి - లిట్-బుభూషాంచకార-లుఙ్-అబుభూషీత్ -అథయఙన్తప్రక్రియా- పునఃపునః - భృశంవాభవతి-లట్-బోభూయతే-బోభూయేతే బోభూయన్తే- లిట్-బోభూయాంచక్రే-ఆశీర్లిఙ్-బోభూయిషీష్ట-లుఙ్-అబోభూయిష్ట- ఇత్యాది - అథయఙ్లుగన్తప్రక్రియా-అర్థఃపూర్వవత్ - లట్-బోభవీతి - బోభోతి-బోభూతః - బోభువతి-

లుఙ్ { అబోభవీత్ / అబోభోత్ }

అథక్యజన్తప్రక్రియా

పుత్రమాత్మనఇచ్ఛతి-లట్-పుత్రీయతి - లిట్ - పుత్రీయాంచకార-లుఙ్ - అపుత్రీయీత్

అథకామ్యజన్తప్రక్రియా

లట్ - పుత్రకామ్యతి-లిట్-పుత్రకామ్యాంచకార- లుఙ్ -అపుత్రకామ్యీత్,

అథక్యఙన్తప్రక్రియా

లట్-కృష్ణాయతే - లిట్-కృష్ణాయాంచక్రే-లుఙ్-అకృష్ణాయిష్ట-

అథక్విబన్తప్రక్రియా

లట్ కృష్ణతి-లిట్-కృష్ణాంచకార-లుఙ్-అకృష్ణీత్

అథక్యషన్తప్రక్రియా

లట్-లోహితాయతి-లోహితాయతే-లిట్ - లోహితాయాంచకార. లోహితాయాంచక్రే

అథణిజన్తప్రక్రియా

లట్-పుచ్ఛయతే-లిట్-పుచ్ఛయాంచక్రే-లుఙ్- అపుపుచ్ఛత

అథయగన్తప్రక్రియా

లట్ కణ్డూయతి-కణ్డూయతే-లిట్- కణ్డూయాంబభూవ-కణ్డూయాంచక్రే

అథఆయాన్తప్రక్రియా

లట్ - గోపాయతి - లిట్ - గోపాయామాస - జుగోప - ఆశీ

ఙ్లిఙ్- { గోపాయ్యాత్ / గోప్యాత్ } లుఙ్- { అగోపాయీత్ / అగోపీత్ / అగోప్సీత్ } ల

అథ ఈజన్తప్రక్రియా

లట్ - ఋతీయతే - లుఙ్ - { ఆర్తీయిష్ట / ఆర్తీత్ }

ఇతి కర్తృలకారాః

ఇతః కర్మలకారా ఉదాహ్రియన్తే.

డువచష్ పాకే,

లట్-పచ్యతే-పచ్యేతే-పచ్యన్తే లిట్-పేచే-పేచాతే-పేచిరే-లుట్-పక్తా-పక్తారౌ-పక్తారః||

లృట్-పక్ష్యతే-లోట్-పచ్యతామ్-లఙ్-అపచ్యత-విధిలిఙ్-పచ్యేత-ఆశీర్లిఙ్-పక్షీష్ట-లుఙ్-అపాచి-లృఙ్-అపక్ష్యత||

భూ ధాతుః-అను ఇత్యనేన ఉపసృష్టశ్చేత్-సకర్మకః ఆత్మనేపదీ చ భవతి

లట్-అనుభూయతే-లిట్-అనుబభూవే-లుట్- { అనుభావితా / అనుభవితా } లృట్ { అనుభావిష్యతే / అనుభవిష్యతే } లోట్-అనుభూయతామ్ లఙ్-అన్వభూయత-విధిలిఙ్-నుభూయేత-ఆశీర్లిఙ్- { అనుభావిషీష్ట / అనుభవిషీష్ట } లుఙ్-అన్వభావి { అన్వభావిషాతామ్ / అన్వభవిషాతామ్ } లృఙ్ { అన్వభావిష్యత / అన్వభవిష్యత }

ఇతి కర్మలకారాః

అథ భావలకారాః ప్రదర్శ్యన్తే.

భావప్రక్రియాయాముత్సర్గతః ప్రథమపురుషైకవచనమాత్రముత్పద్యతే-యథా భూసత్తాయామ్

లట్-భూయతే-లిట్-బభూవే-లుట్- { భావితా / భవితా } లృట్ { భావిష్యతే / భవిష్యతే }

లోట్ - భావయతామ్ - లఙ్ - అభావయత - విధిలిఙ్ - భావయేత

ఆశీర్లిఙ్ - { భావిషీష్ట / భవిషీష్ట } లుఙ్-అభావి-లృఙ్-

{ అభావిష్యత / అభవిష్యత }

ఇతి భావలకారాః

తిజన్తమఞ్జరీ.
సంపూర్ణము

శ్రీహయగ్రీవాయనమః,

ధాతుమఞ్జరీ,

క్రియావాచినో భ్వాదయో ధాతవః- తే దశవిధాః-శబ్వికరణిలుగ్విక
రణిశ్లువికరణిశ్యన్వికరణిశ్నువికరణిశవికరణిశ్నంవికరణిఉవికరణిశ్నావికరణి
ణిజ్వికరణిభేదాత్ -పునస్త్రివిధాః- పరస్మైపద్యాత్మనేపద్యుభయపదిభేదా
త్- ఉవికరణిధాతవస్తు ఆత్మనేపద్యుభయపదిభేదాద్ద్వివిధాః తత్ర శబ్వికర
ణిపరస్మైపదిధాతవో యథా- భూ సత్తాయాం-అత సాతత్యగమనే-ఋచ్ఛృతి
ర్-తుసశ్చే-పన్నవిలోడనే-ఖాద్యభక్షణే-రదవిలేఖనే గదవ్యక్తాయాంవాచి-
దలవ్యక్తేశబ్దే- అర్దగతౌయాచనేచ-ణదశబ్దే- ఇవిపరమైశ్వర్యే-ణిదికుత్సా
యాం-టునదిసమృద్ధౌ- చదిఆహ్లాదనదీప్త్యోః-క్రది-ఆహ్వానేరోదనేచ-క్లిదిప
రిదేవనే-శున్ధ-శుద్ధౌ-వల్గగతౌ- లఘిశోషణే-శుచ-శోకే-కుంచిగతికౌటిల్యాల్ప
భావయోః- అంచు-గతిపూజనయోః- అర్చపూజాయాం- వాఞ్ఛ-ఇచ్ఛా
యాం- ముర్ఛా-మోహసముచ్ఛ్రాయయోః-కూజ-అవ్యక్తేశబ్దే-అజ్జఆజ్జనే
గజ్జశబ్దే-తర్జభర్త్సనే-క్షిక్షయే-అట-పట-గతౌ-భట-భృతౌ-నట-నృత్తౌ-పఠ
భాషాయాం-ముడి-ఖండనే-లుటి-స్తేయే-స్ఫుటిర్-విశరణే- పదవ్యక్తాయాం
వాచి-హూతప్లుతిశరత్వయోః-క్రీడృవిహారే-గుపూరక్షణే - ధూపసంతాపే-
జప-జల్పవ్యక్తాయాంవాచి-జపమానసేచ-చపలపవ్యక్తాయాంవాచి-కనీదీ

పికా నిగళిషు - వనవణసంభక్తౌ-చముఅదనే-(భ్ర)ముచలనే-(క్ర)మపాదవి
క్షేపే-ఈర్ష్య-ఈర్ష్యాయాం-హయగతౌ- మీలనిమేషణే-శీలసమాధౌ-నీలవ
ర్ణే-శూలరుజాయాం ఫలనిష్పత్తౌ ఫుల్లవికసనే-వేల్లచలనే-స్ఖలసంచలనే-చళవి
దారణే-చంగతిభక్షణయోః-ష్ఠివునిరసనే -జిజయే-జీవ(ప్రా)ణధారణే-పీవ
స్థౌల్యే- గర్వదర్పే - అవరతుణగత్యాదిషు-తతూంతనూకరణే-కాతృకాంతౌ
యాం-తూషతుష్టౌ-పూషవృద్ధౌ-మూషస్తేయే-భూషఅలంకారే- పుషపుష్టౌ-
వృషుసేవనే-మృషుసహనే-ఘృషుసంఘర్షే-ఘస్ల్అదనే- హసేహసనే-శం
సుస్తుతౌ-గుహపూజాయాం-జ్వరరోగే-లగేసంగే- జ్వలదీప్తౌ-(శ్రా)పాకే,
ధ్వనశబ్దే-చలకంపనే-జల(ప్రా)ణనే-కులసంస్త్యానేబంధునిచ- పత్ఌగతౌ-మ
థేవిలోడనే-బువముఉద్గిరణే తుసంచలనే-(క్రు)శఆహ్వానేరోదనేచ బుధ-
అవగమనే-రుహబీజజన్మని(ప్రా)దుర్భావేచ-ఫేట్-పానే-ధ్యైచింతాయాం-
స్త్యై-ష్ట్యై-శబ్దసంఘాతయోః-గైశబ్దే- పాపానే-(ఘ్రా)గంధోపాదానే-
ధ్మా-శబ్దాగ్నిసంయోగయోః-ష్ఠాగతినివృత్తౌ-దాణ్-దానే-స్మృచింతాయాం-
వృగతౌ-షు(ప్ర)సవైశ్వర్యయోః- శ్రు-శ్రవణే ద్రుద్రుగతౌ-యభ-మైథునే-
ముద్రహ్వాశ్వే-శబ్దేచ-గమ్ఌ-గతౌ తపసంతాపే-త్యజహానౌ-షంజసంగే- దృశి
ర్-(ప్రే)క్షణే-దంశదశనే-కృషవిలేఖనే-దహ-భస్మీకరణే- వసనివాసే-వదవ్య
క్తాయాంవాచి-ఇతిశబ్వికరణిపరస్మైపదినః-

అథాత్మనేపదినో యాః ధా-ఏధ-వృద్ధౌ-స్పర్ధసంఘర్షే-గాధృ(ప్ర)తిష్ఠా
లిప్సయోర్గ్రంథేచ-బాధృవిలోడనే- నాధృనాధృయాచ్ఞోపతాపైశ్వర్యా
శీఃషు-దదధారణే ఏదిఅభివాదనస్తుత్యోః-స్పంది-కించిచ్చలనే-ముదహర్షే-ద
దానే- క్లాదీష్టుక్షైవ- యత్(ప్ర)యత్నే- కత్థశ్లాఘాయాం-లోకృదర్శనే-శకిశ
కాయాం-అకిలక్షణే-శిఘి భోజననివృత్తౌ కత్థనే-శాచిదీప్తౌ-(క్రు)
జ్వదీప్తౌ-శ్విత్త శ్విత్తనే- చేష్ట చేష్టాయాం-స్ఫుటవికసనే చడికోపే టువేపృక
పనే- (త్ర)పూష్లజ్జాయాం- కపిచలనే లవిఅవ(స్రం)సనే-ఘుణఘూర్ణ(భ్ర)
మణే-పణవ్య- హారే స్తుతౌచ-కుమూష్సహనే-కముకాన్తౌ-అయపయగతౌ
దయదానగతిరక్షణహింసాదానేషు- ఫ్రాయీమగ్ధనే-స్ఫాయీఓప్యాయి
వృద్ధౌ-వలసంవరణే-షేవృసేవనే-శిక్షవిద్యోపాదానే - భిక్షభిక్షాయాం
తేమాస్ధ్యేజ్యోత్స్నయనని యమవ్రతాదిషు-ఈక్షదర్శనే-భావవ్యక్తాయ

వాచి- భాసృదీప్తౌ- ఆఙశ్శసిఇచ్ఛాయాం-గ్రసు-అదనే-ఈహచేష్టాయాం-
మహిహవృద్ధౌ-గర్హకుత్సాయాం-కాశృదీప్తౌ-ఊహవితర్కే- గాహూవిలోడ
నే-గ్రహూగ్రహణే-ద్యుతదీప్తౌ-ఘురప్రతిఘాతే-శుభదీప్తౌ- క్షుభసంచల
నే ప్ర - స్రంసుధ్వంసుభ్రంసుఅవస్రంసనే-వృతువర్తనే-వృధువృద్ధౌ-స్యందూప్ర
స్రవణే-స్రంభువిశ్వాసే - ఘటచేష్టాయాం-వ్యథదుఃఖభయసంచలనేషు-
ప్రథప్రఖ్యానే-మృదమర్దనే-కృపకృపాయాం-ఞిత్వరాసంభ్రమే-షహ
మర్షణే-రము క్రీడాయాం-ష్మిఙ్ ఈషద్ధసనే -గాఙ్గతౌ-దేఙ్రక్షణే-త్రైఙ్
పాలనే-పూఙ్ పవనే-డీఙ్విహాయసాంగతౌ- గుపగోపనకుత్సనయోః-మా
నపూజాయాం - బధబంధనే-రభరాభస్యే- డులభష్ప్రాప్తౌ-ష్వంజపరి
ష్వంగే-ఇత్యాత్మనేపదినః-అథోభయపదినః- ధాన్యగతిశుధ్యోః-గాజృదీప్తౌ-
అంచుగతౌయాచనేచ-టుయాచృయాచ్ఞాయాం - బుధిర్బోధనే-ఖనుఅవ
దారణే-చీవృఆదానసంవరణయోః- చాయృపూజానిశామనయోః-వ్యయ
గతౌ-దాశృదానే-స్పశబాధనస్పర్శనయోః-లషకాన్తౌ-చషభక్షణే-కసగతి
దీప్త్యాదానేషు- భక్షభక్షణే-గుహూసంవరణే-శ్రిఞ్ సేవాయాం-భృఞ్
భరణే-హృఞ్హరణే-ధృఞ్ధారణే-ణీఞ్ప్రాపణే- దానఖండనే-శాన

తేజనే-డుపచష్పాకే-షచసమవాయే- భజసేవాయాం-రంజరాగే-శపఆ
క్రోశే-త్విషదీప్తౌ-యజదేవపూజాసంగతికరణదానేషు-టువప్బీజసంతా
నే-వహప్రాపణే - వేఞ్తంతుసంతానే-వ్యేఞ్సంవరణే-హ్వేఞ్స్పర్ధా
యాంశబ్దేచ-ఇత్యుభయపదినః- అథలుగ్వికరణపరస్మైపదినోయథా-అదభ
క్షణే-హనహింసాగత్యోః-రుశబ్దే ణుస్తుతౌ-ద్యుఅభిగమనే-షుప్రసవైశ్వ
ర్యయోః-ఇణ్గతౌ-ఇక్స్మరణే-యాప్రాపణే- వాగతిగంధనయోః భాదీ
ప్తౌ-ష్ణాశౌచే-శ్రాపాకే-ప్సాభక్షణే-రాదానే-లాఆదానే-దాప్
లవనే-ఖ్యాప్రకథనే-ప్రాపూరణే-మామానే- వచపరిభాషణే-విదజ్ఞానే-
అసభువి-మృజూష్ శుద్ధౌ-రుదిర్-అశ్రువిమోచనే-ఞిష్వప్శయే-శ్వసప్రా
ణనే-అనప్రాణనే-జక్షభక్షహసనయోః- జాగృనిద్రాక్షయే-దరిద్రాదు
ర్గతౌ-చకాసృదీప్తౌ-శాసుఅనుశిష్టౌ- వశకాన్తౌ-ఇత్యపరస్మైపదినః-అథాత్మనే
పదినః-చక్షిఙ్ వ్యక్తాయాంవాచి- ఈరగతౌకంపనేచ- ఈశఐశ్వర్యే-ఈడ
స్తుతౌ- ఆసఉపవేశనే- ఆఙశ్శాసుఇచ్ఛాయాం-వస్తఆచ్ఛాదనే-ణిజిశుద్ధౌ శిజి

అవ్యక్తేశబ్దే-పిజివర్ణే- వృజీవర్జనే-వృచీసంపర్చనే-షూఙ్ ప్రాణిగర్భవిమో
చనే-శీఙ్ స్వప్నే-ఇఙ్ అధ్యయనే-హ్నుఙ్ అపనయనే-ఇత్యాత్మనేపదినః-

అథోభయపదినః-ష్విష అప్రీతౌ-దుహ ప్రపూరణే- దిహ ఉపచయే
లిహఆస్వాదనే- ఊర్ణుఞ్ ఆచ్ఛాదనే- ష్టుఞ్ స్తుతౌ- బ్రూఞ్ వ్యక్తాయాం
వాచి-ఇత్యుభయపదినః-అథశ్లువికరణిపరస్మైపదినో యథా- హు దానా
నయోః - ఞిభీభయే -హ్రీ లజ్జాయాం-పౄపాలనపూరణయోః-ఓహా
త్యాగే-ఇతిపరస్మైపదినః-అథాత్మనేపదినో యథా-మాఙ్ మానే-ఓహాఙ్
గతౌ - ఇత్యాత్మనేపదినౌ - అథోభయపదినో యథా - డుభృఞ్ ధార
పోషణయోః - డుదాఞ్ దానే - డుధాఞ్ ధారణ పోషణయోః
ణిజిర్ శౌచపోషణయోః - విజిర్ పృథగ్భావే -
త్యుభయపదినః -అథశ్యన్వికరణిపరస్మైపదినో యథా-దివుక్రీడావిజిగీష
వ్యవహారద్యుతిస్తుతిమోదమదస్వప్నకాన్తిగతిషు- షివుతన్తుసంతానే-
వదాహే-నృతీగాత్రవిక్షేపే- త్రసీఉద్వేగే-పుష్పవికసనే-వ్రీడచోదనే లజ్జా
యాంచ- ఇషుగతౌ-జ్యా వయోహానౌ-శోతనూకరణే-ఛోచ్ఛేదనే-షో
కర్మణిదో అవఖండనే-వ్యధతాడనే-పుషపుష్టౌ-శుషశోషణే-తుషప్రీతౌ-
దుషవైకృత్యే-శ్లిషఆలింగనే-ష్విదాగాత్రప్రక్షరణే-క్రుధక్రోధే- క్షు
బుభుక్షాయాం- శుధశౌచే-షిధుసంరాద్ధౌ-ణశఅదర్శనే-తృపప్రీణనే-దృ
హర్షమోహనయోః-ద్రుహజిఘాంసాయాం- ముహవైచిత్యే-ష్ణిహప్రీతౌ
శముఉపశమే-కముకాంక్షాయాం-తముగ్లానౌచ-దముఉపశమే-శ్రముతప
సిఖేదేచ-భ్రముఅనవస్థానే-క్షముషహనే- క్లముగ్లానౌ-మదీహర్షే- అ
సుక్షేపణే-లుటవిలోడనే-భ్రంశుభ్రంశుఅధఃపతనే-కృశతనూకరణే-ఞిత
షపిపాసాయాం-హృషతుష్టౌ-రుషరోషే-కుపక్రోధే-లుభకాంక్షాయా
క్షుభసంచలనే-క్లిదూఆర్ద్రీభావే-ఞిమిదాస్నేహనే- ఋధువృద్ధౌగృధు
అభికాంక్షాయాం-ఇతిపరస్మైపదినః-అథాత్మనేపదినో యథా-షూఙ్ ప్రా
ణిప్రసవే-దూఙ్ పరితాపే-దీఙ్ క్షయే - డీఙ్ విహాయసాంగతౌ-ధీఙ్ ఆధా
రే-మీఙ్-హింసాయాం - రీఙ్ శ్లేషణే-వ్రీఙ్ వరణే-పీఙ్ పానే-మాఙ్ మానే
ఈఙ్ గతౌ-ప్రీఙ్ ప్రీతౌ-జనీ ప్రాదుర్భావే-దీపిదీప్తౌ - పూరీఆప్యాయనే-తూరీ
త్వరణహింసనయోః-స్నుతువ రక్షణే-క్లిశఉపతాపే-కాశృదీప్తౌ-వాశృశబ్దే

గతౌ-ఖిద దైన్యే విద సత్తాయాం-బుధ అవగమనే-యుధ సంప్రహారే- అనో రుధ కామే-మన జ్ఞానే- అన ప్రాణనే- యుజ సమాధౌ-సృజ విసర్గే లిశ అల్పీభావే-ఇత్యాత్మనేపదినః-అథోభయపదినో యథా-మృష తితిక్షాయాం-శుచిర్ పూతీభావే-ణహ బంధనే-రంజ రాగే-శప ఆక్రోశే-శక మర్షణే-ఇత్యుభయపదినః- అథ శ్నువికరణీపరస్మైపదినో యథా- ఆప్ల వ్యాప్తౌ-టుదు ఉపతాపే-హి గతివృద్ధ్యోః-పృ ప్రీతౌ-శక్ల శక్తౌ-రాధ సాధ సంసిద్ధౌ-ఞిధృషా ప్రాగల్భ్యే-దంభు దంభనే-ఋధు వృద్ధౌ-తృప ప్రీణనే-

ఇతి పరస్మైపదినః.

అథాత్మనేపదినో యథా-అశూ వ్యాప్తౌ- ష్టిఘ ఆస్కందనే-ఇత్యాత్మనేపదినః- అథోభయపదినో యథా-షుఞ్ అభిషవే- షిఞ్ బంధనే-చిఞ్ చయనే- స్తృఞ్ ఆచ్ఛాదనే-కృఞ్ హింసాయాం-ధూఞ్ కంపనే - వృఞ్ వరణే-ఇత్యుభయపదినః-అథ శవికరణీపరస్మైపదినో యథా-ఋషీ గతౌ-ఓవ్రశ్చూ ఛేదనే- ఉభ ఉంభే-ఋచ్ఛ గతౌ- ఉజ్ఝ ఉత్సర్గే లుభ విమోహనే-సుంభ గ్రంథే-శుభ శుంభ శోభార్థే-వ్యధ తాడనే-మృడ సుఖనే. ప్రీణ ప్రీణనే-ఘూర్ణ భ్రమణే-ఖుర ఛేదనే-క్షుర విలేఖనే. ఇష ఇచ్ఛాయాం- మిల శ్లేషణే-లిఖ అక్షరవిన్యాసే - పుట సంశ్లేషణే-కుచ సంకోచనే-స్ఫుట వికసనే-త్రుట ఛేదనే-లుఠ సంశ్లేషణే-స్ఫుట సంస్ఫోటనే-ధూ విధూననే- క్షి నివాసగత్యోః- క్షిప ప్రేరణే-గౄ నిగరణే-పృచ్ఛ జ్ఞీప్సాయాం-సృజ విసర్గే- స్పృశ సంస్పర్శనే-విశ ప్రవేశనే- కృతీ ఛేదనే- ఇతి శవికరణీపరస్మైపదినః- అథాత్మనేపదినో యథా-జుషీ ప్రీతిసేవనయోః-పృఙ్ వ్యాయామే-మృఙ్ ప్రాణత్యాగే ఇత్యాత్మనేపదినః-అథోభయపదినో యథా-తుద వ్యథనే-దిశ అతిసర్జనే- కృష విలేఖనే-మిల సంగమే-ముచ్ల్ మోక్షణే-లుప్ల్ ఛేదనే-ఇత్యుభయపదినః-అథ శ్నవికరణీపరస్మైపదినో యథా-శిష్ల విశేషణే-పిష్ల సంచూర్ణనే-భంజో ఆమర్దనే-భుజ పాలనే- వృజీ వర్జనే- ఇతి పరస్మైపదినః-అథాత్మనేపదినో యథా ఞిఇంధీ దీప్తౌ-ఖిద దైన్యే-విద విచారణే-భుజ అభ్యవహారే- ఇత్యాత్మనేపదినః- అథోభయపదినో యథా-రుధిర్ ఆవరణే-భిదిర్ విదారణే- ఛిదిర్ ద్వైధీకరణే-క్షుదిర్ సంపేషణే-యుజిర్ యోగే- ఇత్యుభయపదినః- అథ ఉవికరణ్యాత్మనేపదినౌ యథా-వను యాచనే- మను అవబోధనే ఇత్యాత్మనేపదినౌ-అథోభయప

దినోయథా-తనువిస్తారే-తృణుఅదనే-డుకృఞ్ కరణే- ఇత్యుభయపదినః-అథ
శ్నా వికరణిపరస్మైపదినోయథా- స్తన్భురోధనే- జ్యాహింసాయాం-దృ
విదారణే-జ్ఞాఅవబోధనే- బన్ధబన్ధనే-మన్థవిలోడనే-వృదత్పదేయుభవంచ
నే-అశభోజనే-పుషపుష్టౌ-ముషస్తేయే-ఇతిపరస్మైపదినః- అథాత్మనేపదీ.
యథా-వృఙ్ సంభక్తౌ-ఇత్యాత్మనేపదీ.

అథోభయపదినోయథా-డుక్రీఞ్ ద్రవ్యవినిమయే-ప్రీఞ్ తర్పణే-లూ
ఞ్ ఛేదనే- స్తృఞ్ ఆచ్ఛాదనే-వృఞ్ వరణే-ధూఞ్ కంపనే-గ్రహఉపాద
నే-ఇత్యుభయపదినః-అథణిజ్వికరణ్యుభయపదిధాతవోయథా-చురస్తేయే
పథసంయమనే-ఊర్జబలప్రాణనయోః-పక్షపరిగ్రహే- వర్ణచూర్ణప్రే
ణే-ప్రథప్రఖ్యానే-భక్షఅదనే-కుట్టఛేదనభర్త్సనయోః-లుణ్టస్తేయే-శ్లిష
షణే- చలభృతౌ-పాలరక్షణే- పూజపూజాయాం- స్ఫుటభేదనే-ఘంటస
ఘాతే-భూషఅలంకారే-అర్హపూజాయాం-జ్ఞానియోగే-కథవాక్యప్రబ
థే-వరఈప్సాయాం-అర్థ్యపఘాతే- అఙ్కపదేలక్షణేచ -సుఖదుఃఖ
క్రియాయాం-ఛదఅపవారణే-పథిగతౌ-మడిభూషాయాం-అర్చపూజ
యాం-ధూఞ్ కంపనే-మార్గఅన్వేషణే- ఇత్యుభయపదిన- అథాత్మనేప
నోయథా-మన్త్రగుప్తభాషణే-లక్షభర్త్సనే-త్రుటచ్ఛేదనే-గ్రహగ్రహణే
మార్గఅన్వేషణే - సంగ్రామయుద్ధేగర్వమానే - భూప్రాప్తౌ - ఇత్యా
త్మనేపదినః|| ******************************

ధాతుమఞ్జరీసంపూర్ణము,

